Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürreşâd

Mecmuası

آبونه شرائطی

ممالك عثمانیه‌ده سنه‌لکی (٦٥) ، الق
آیلغی (٣٥) غروشدر .
ممالك اجنبیه‌ده سنه‌لکی (١٧) ، الق
آیلغی (٩) فرانقدر .

اداره خانه

باب‌عالی جاده‌سنده ورخان پاك خاننده
نومرو ٢٣—٢٦

اخطارات

آبونه پدلی پشیندر .

§

مسلکه موافق آثار مع‌المنونیه قبول
اولنور . درج ایدیلمه‌مین یازیلر
اعاده اولونماز .

اخطارات

رساله‌مزدن آلندیغی کوسترلمك شرطیله
بتون یازیلر هرهانکی برغزته طرفندن
اقتباس اولونه بیلیر .

§

مکتوبلرك ، امضالرك واضح و
اوقوناقلی اولمسی و آبونه صره
نومروسنی محتوی بولونمسی لازمدر.

§

ممالك اجنبیه ایچون آبونه اولانلرك
آدرسلرینك فرانسزجه‌سی‌ده یازلمسی
رجا اولنور.

§

اون آبونه قید ایدن ذاته بر آبونه
مجاناً تقدیم اولنور.

سبیل الرشاد

١٣٣٠ ١٠ سر

دین ، علمی، ادبی، سیاسی هفته‌لق مجموعهٔ اسلامیه‌در

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

صاحب ومدیر مسئول : ع . اشرف ادیب

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 15

Sayı 365-390

15 Ağustos 1918 - 05 Şubat 1919

Proje Yürütücüsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi No: 1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKĪM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 15
Kültür Yayınları Dizisi No. 218/15
http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx

ISBN
978-605-9478-18-2 (15. c.)
978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan
Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör
M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan
İskender TÜRE

Çeviri Yazı Kurulu
İskender TÜRE - Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ
Yılmaz KARACA - Fuat RECEP – Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım
Ahmet YILMAZ

Baskı
Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

OCAK 2019 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 15

İÇİNDEKİLER

365. Sayı

08 Zilka'de 1336 - **15 Ağustos 1918** - 15 Ağustos 1334

Sebîlürreşâd Avn-i Hak'la On Beşinci Cilde Başlıyor.
Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime:
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 3

Âyât-ı Furkāniyye,
Bereket-zâde İsmail Hakkı 4

İhtikâra Karşı Şerî'at-i Garrânın Ahkâmı,
M. S[sin]. 5

Âlem-i İslâm'ın Hastalıkları: Medeniyetin Rûhunu Bırakarak Yalnız Zevâhirinde Garblıları Taklîd Beliyyesi - 7,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 8

Makālât: Memâlik-i Osmaniyye'nin Vaz'iyet-i İktisâdiyyesi,
Dârülhikmeti'l-İslâmiyye 12

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye,
[Sebîlürreşâd] 17

Şuûn:

Filistin Cebhesi ve İngiltere'deki Müslümanlar 18

Habeşistan Ahvâli:

Necâşî'nin Resmen İslâmiyet'i Kabûlü 19

Rusya Ahvâli:

İ'tilâf Müdâhalesi İçin Teşvîkât 19

İ'âşe Buhrânı 19

366. Sayı

15 Zilka'de 1336 - **22 Ağustos 1918** - 22 Ağustos 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime.
Kur'ân'ın Tekâlîf ve Makāsıdı:
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 20

Âyât-ı Furkāniyye,
Bereket-zâde İsmail Hakkı 21

Hadîs-i Şerîf: İhtikâra Dâir, Tes'îre Dâir
Ahmed Naim 22

Âlem-i İslâm'ın Hastalıkları ve Çâreleri: Medeniyetin Rûhunu Bırakarak Yalnız Zevâhirinde Garblıları Taklîd Beliyyesi - 8,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 24

Harb-i Umûmî'nin Nihâyeti: Esbâb-ı Hakīkıyyesi, Hindistan'ın Ehemmiyeti,
*** 26

İran'ın Fedâkârlığı,
S[sin]. M. T[te] 28

Cihâd ve Âlem-i İslâm,
Abdürreşid (Hacı Kadir Ali Kutluğ Yaroğlu'ndan naklen) 29

Matbûât:

Türkistan ve Kırgızistan,
(Larousse Liberte) 31

Her Şeyden Evvel Fazîlet-i Ahlâkıyye Lâzım,
(İkdâm) 32

Nüfûs Mes'elesi ve Kadınların Hâricî İşlerle Uğraşmalarındaki Hatâ,
(İkdâm) 32

Misyoner Tehlikesine Karşı,
(Âtî) 32

Trablusgarb'da Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muzafferiyâtı,
(Zaman) 33

Hatt-ı Hümâyûn, Elviye-i Selâse Ahâlîsine Hitâben,
Sultan Mehmed Vahidüddin 34

Şuûn:

Filistin:

Avusturya'da Siyonist Merkezlerinin Seddi 34

Siyonist Kolonileri ve Müslüman Arâzîsi 34

Belucistan:

İngilizlere Karşı Kıyâmlar, İsyânlar 35

Fas:

Fransızların Bozgunluğu 35

İspanyollara Karşı Mücâhidîn-i İslâm'ın Vaz'iyeti 35

Afrika:

İslâm Mücâhidlerinin Muzafferiyâtı 35

Mostar Müftüsü Ali Fehmi Efendi,
[Mehmed Âkif] 36

367. Sayı

22 Zilka'de 1336 **- 29 Ağustos 1918 -** 29 Ağustos 1334

Berlin Hâtıraları – 9, *Şiir*,
Mehmed Âkif 37

Tecâvüzün Bu Derecesi de Olurmuş!
[Sebîlürreşâd] 38

Sebîlürreşâd Mecmûa-i Mükerremesine,
Süleyman Nazif 39

Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime: *Kur'ân*'ın Tekâlîf ve Makāsıdı,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 40

Beyannâme,
Dârülhikmeti'l-İslâmiyye 42

Âlem-i İslâm'ın Hastalıkları ve Çâreleri: Medeniyetin Rûhunu Bırakarak Yalnız Zevâhirinde Garblıları Taklîd Beliyyesi - 9,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 44

Cihâd ve Âlem-i İslâm: Harb-i Umûmî'de Türkistan ve Buhara'dan Afganistan, Hindistan ve Hicâz Tarîkiyle İstanbul'a Seyâhat - 2,
Abdürreşid (Hacı Kadir Ali Kutluğ Yaroğlu'ndan naklen) 47

Osmanlı İttifâkının Kıymeti,
S[sin]. M. T[te]. 48

[Şuûn]:

Seyyid Ahmed Şerîf Es-Senûsî Hazretlerinin Teşrîfleri 50

Şarkta İngiliz Harekâtı 51

Çin Ahvâli:

Ahvâl-ı Dâhiliyyede Tezebzüb ve Sû'-i İsti'mâl 52

Fâzıl-ı Muhterem Abdülaziz Çâviş Efendi Hazretlerine,
Hakkı 52

Cevap,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 53

Tetimme-i Tahkīk,
[Sebîlürreşâd] 54

368. Sayı

29 Zilka'de 1336 - **05 Eylül 1918** - 05 Eylül 1334

Berlin Hâtıraları – 10, *Şiir*,
Mehmed Âkif 55

Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime: *Kur'ân*'ın Esâlîb ve İbârâtı,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 57

Emr Bi'l-Ma'rûf, Nehy Ani'l-Münker,
Haydarî-zâde İbrahim 58

İslâm ve Medeniyet - 1,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 60

İttihâd-ı İslâm Tarafdârânı,
S[sin]. M. T[te]. 62

Osmanlı – İran Münâsebât-ı Hâzıra ve Âtiyyeleri:
"Akay Hacı Mîrzâ Ali Muhammed-i Devletâbâdî Hazretleriyle Mülâkāt"
(Hâver) 63
Almanya – Rusya ve Rusya Müslümanlarının İstikbâli,
[Sebîlürreşâd] 65
İngiltere Riyâkârlığına Resmî Bir Darbe,
(Daily News)....69
Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 69
Beyânnâme: Senûsî-i Ekber Hazretlerinin Beyânnâmeleri,
(Şeyh Senûsî-i Ekber) 70
Şeyh Ahmed-i Senûsî Hazretlerinin Teşrîfleri,
[Sebîlürreşâd] 70
Taklîd-i Seyf Merâsimi,
[Sebîlürreşâd] 71
Teşekkür,
[Sebîlürreşâd] 72

369. Sayı

06 Zilhicce 1336 - **12 Eylül 1918** - 12 Eylül 1334

Beyânnâme-i Hazret-i Hilâfet-penâhî,
Sultan Mehmed Vahidüddin....73
Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime: *Kur'ân*'ın Esâlîb ve İbârâtı,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 74
Akvâm-ı İslâmiyye'nin Esbâb-ı İnhitâtı,
(Said Halim Paşa) 76
Muhterem Sebîlürreşâd Mecmû'ası'na,
Ali Suad (Kızıltoprak)....78
Edebiyat: Fuzûlî-i Bağdadî'den Nef'î-İ Erzurûmî'ye,
Süleyman Nazif....79
İslâm ve Medeniyet - 2,
Şeyh Abdülaziz Çâviş....80
Cihâd ve Âlem-i İslâm,
Abdürreşid (Hacı Kadir Ali Kutluğ Yaroğlu'ndan naklen) 84
Osmanlı ve İran İttihâdı Hakkında İran Dâhiliye Nazırının Beyânâtı,
(Hâver) 85
Dînî Teşkilâta İhtiyâc,
(İkdâm) 86
Avrupa'da Mühim Bir İnkılâb-ı Dînî,
(Daily News)....86
Merâkiz-i Tekâyâ Ta'lîmâtnâmesi....86
Azim Bir Zıyâ': Bereket-zâde İsmail Hakkı Bey'in İrtihâli, ...87
Şuûn:
Cezîretü'l-Arab:
Kuveyt'in Muhâsarası 87
Hicaz Âsîlerinin Ahvâli....88
Filistin'in İstikbâli ve Siyonistler....88
Siyonistlik Hakkında Sadr-ı A'zam Paşa'nın Beyânâtını Tahrîf....89

Mısır:
Mısır'da İngiliz Mezâlimi 89
Hindistan Ahvâli 90
[Sayı Eki] Tevfik Fikret'e Dâir: Filozof Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'ye
Ahmed Naim 91

370. Sayı

12 Zilhicce 1336 - **19 Eylül 1918** - 19 Eylül 1334

"Kişi Hissettiği Nisbette Yaşar", *Şiir*,
Mehmed Âkif 99
Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime: *Kur'ân*'ın Esâlîb ve İbârâtı,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 100
Akvâm-ı İslâmiyyenin Esbâb-ı İnhitâtı - 2,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 101
Fıkıh: -4- Taklîd-i Kazâ,
İzmirli İsmail Hakkı 104
Emr-i Bi'l-Ma'rûf, Nehy-i Ani'l-Münker - 2,
Haydarî-zâde İbrahim 105
Mekâtîb: İznik'ten: Köylülerimiz,
Mustafa Âsım (Hisardere İmamı) 107
Mu'cize-i İslâmiyye: İngiltere'de İçkinin Yasaklanması İsteği *(Times)*,
[Sebîlürreşâd] 109
İslâm ve Medeniyet - 3,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 113
Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
Ziyâfet-i Seniyye ve Beşâret-i Azîme 114
Afganistan:
Afganistan'dan İngiliz Askerinin Geçmesi 115
Yemen:
Yemen'in Vaz'iyeti ve İngiltere'nin Hüsrânı 115
Afrika:
İ'tilâf Hükûmetlerinin Müslümanlara Karşı İrtikâb Ettikleri Cinâyât 115
İngiltere:
İngiltere'de İçki Beliyyesinin Tahakkuku Bize Bir Ders-i İbret Olmalıdır 116
Fransa:
Fransa'da Teshîl-i İzdivâc 116

371. Sayı

17 Zilhicce 1336 - **26 Eylül 1918** - 26 Eylül 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime: *Kur'ân*'ın Esâlîb ve İbârâtı,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 117

Akvâm-ı İslâmiyyenin Esbâb-ı İnhitâtı - 3,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 119
İslâm ve Medeniyet - 3,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 121
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine,
M. Mahir 124
Cihâd ve Âlem-i İslâm,
Abdürreşid (Hacı Kadir Ali Kutluğ Yaroğlu'ndan naklen) 125
İçki Beliyyesi: Rusya İçki Beliyyesini Nasıl İzâle Etti,
[Sebîlürreşâd] 126
Meşhed-i Mübârekte Bir Nutk-ı Belîğ,
[Sebîlürreşâd] 129
Şuûn:
Rusya:
Rusya'daki Yahudilerin İttihâd ve Faâliyetleri 130
Bazı Yahudilerin Ortadan Gāib Olmaları 130
Almanya'nın Merkezî Asya'ya Asker Sevki 130
Sibirya:
Sibirya İçin Azîm Kuvvetler İhzârı 130
İ'tilâf Hükûmetlerinin Harekâtını Protesto 130
Sibirya Hükûmetinin Programı 130
İran:
Tahran-Şiraz Yolunun Açılması 131
Fas:
Kabâil-i İslâmiyyenin Hareket ve Faâliyetleri 131

372. Sayı

26 Zilhicce 1336 - **03 Ekim 1918** - 03 Teşrînievvel 1334

Hasbihâl, *Şiir,*
Mehmed Âkif 132
Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime: Muhkem, Müteşâbih, Te'vîl,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 133
Emr-i Bi'l-Ma'rûf, Nehy-i Ani'l-Münker - 3,
Haydarî-zâde İbrahim 134
İçki Mazarratları,
Tâhirü'l-Mevlevî 135
Müslüman Askeri,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 137
Detfer-i Hâtırâtımdan: Bayramda Niçin Ağladım?
Atâullah Bahâüddin (Şimâl Müslümanlarından) 141
Memleket Ne Halde, Matbûât Ne İle Meşgūl!
[Sebîlürreşâd] 142
İttihâd-ı İslâm ve Avusturya-Macaristan'ın Menâfii,
(Tercümân-ı Hakīkat) 144

Şuûn:
Âzerbaycan:
Bakü'nün Zabtı Ehemmiyeti ve Netâyici.....145
Bakü'nün Ehemmiyeti.....145
Merkezî Asya:
İngiltere'nin Merkezî Asya'daki Faâliyeti.....146
Hindistan:
Hindistan İhtilâli Hakkında Bazı Ma'lûmât.....146
Rusya:
Grandük Nikola'nın Katli.....147
Çin'in Sibirya'ya Asker Sevki.....147
Astrahan ve Don Hükûmetlerinin İttifâkı.....147
Kazan'ın İşgāli.....147
İngiltere:
İçki Aleyhinde.....148
Âsâr-ı Münteşire: *Yirmi Sekiz Kânûnievvel, [Sebîlürreşâd]*.....148
Cihâd ve Âlem-i İslâm, *Abdürreşid* (Hacı Kadir Ali Kutluğ Yaroğlu'ndan naklen).....148

373. Sayı

03 Muharrem 1337 - **10 Ekim 1918** - 10 Teşrînievvel 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime: Muhkem, Müteşâbih, Te'vîl, *Şeyh Abdülaziz Çâviş* (Terc. Mehmed Şevket).....150
Diyânet ve Kazâ, *İzmirli İsmail Hakkı*.....152
Emr-i Bi'l-Ma'rûf, Nehy-i Ani'l-Münker - 4, *Haydarî-zâde İbrahim*.....153
Hıristiyanlık Nazarında İslâm - 1, *Şeyh Abdülaziz Çâviş*.....155
Fenniyyât: İlmin Şâheseri: Ehrâm, *Abdülfeyyaz Tevfik*.....157
Cihâd-ı Ekber ve Âlem-i İslâm, *Muhammed Abdurrab Berk* (Afganlı).....159
Cihâd ve Âlem-i İslâm - 6, *Abdürreşid* (Hacı Kadir Ali Kutluğ Yaroğlu'ndan naklen).....161
Şark Mesâili, *(Âtî)*.....162
Rusya'daki Partiler ve Rusya Müslümanlarının Ta'kīb Edecekleri Siyâset, *[Sebîlürreşâd]*.....163
İslâm Üserânın Memleketlerine Avdetleri, *[Sebîlürreşâd]*.....165
Bakü'den İngilizlerin Çekilmesi: Ermenilerin Tebdîl-i Mesleği - Türklerle Şiddetli Muhârebât, *(Times)*.....165
Hindistan Ahvâli, *(Westminister Gazette,* Bombay).....166

Mısır Ahvâli,
[Sebîlürreşâd] 166
Cezîretü'l-Arab'da Fa'âliyet-i İslâmiyye,
[Sebîlürreşâd] 167
Feylesof Doktor Rızâ Tevfîk Beyefendi'ye,
Ahmed Naim 167

374. Sayı

10 Muharrem 1337 - **17 Ekim 1918** - 17 Teşrînievvel 1334

Beyânât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî: Müslümanları Vahdet ve İttifâka Da'vet,
[Sebîlürreşâd] 168
Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime: Muhkem, Müteşâbih, Te'vîl,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 168
Buhrân-ı İctimâîmiz,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 170
Hıristiyanlık Nazarında İslâm - 2,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 172
Köylülere Dâir: Mekece'den: Dünyada İken Uyanalım, Kabirde Uyuruz,
Mustafa Âsım (Hisardere İmâmı) 177
Mûsevî Mes'elesi – İttihâd-ı İslâm Mes'elesi,
[Sebîlürreşâd] 178
Wilson Nazariyesi ve İslâm Âlemi,
[Sebîlürreşâd] 179
Suâl – Cevâb: Fâzıl-ı Muhterem Abdülaziz Çâviş Efendi Hazretlerine!
Hakkı Mahmud 180
Cevap, Meyyit İçin Hatim,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 180
Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
Meclis-i Millî'nin Küşâdı 182
Nutk-ı Hümâyûn,
[Sultan Mehmed Vahidüddin] 182
Hatt-ı Hümâyûn,
[Sultan Mehmed Vahidüddin] 183
Cezîretü'l-Arab Ahvâl-i Siyâsiyyesi,
[Sebîlürreşâd] 183
Filistin'de Yahudi Devleti
[Sebîlürreşâd] 184
Merhûm Kâmil Efendi,
Mehmed Âkif 183

375. Sayı

17 Muharrem 1337 - **24 Ekim 1918** - 24 Teşrînievvel 1334

Umar mıydın, *Şiir*,
Mehmed Âkif 186

Esrâr-ı *Kur'ân*: Mukaddime: Nesih Bahsi,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 187

Buhrân-ı İctimâîmiz - 2,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 189

Hıristiyanlık Nazarında İslâm: 3 - *Kur'ân*'ın Teslîs Akîdesine Karşı Hüccetleri,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 192

Rusya Müslümanları ve Bolşevikler,
Atâullah Bahaeddin (Şimâl müslümanlarından) 194

Şark-ı Karîb'in İstikbâli,
Sir Mark Sykes (İngiltere Kamarası Âzâsından (Daily News) 195

Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 198

Türkçülerin Siyâsî Mefkûreleri,
(Akşam) 199

Cenûbî Filistin'de Yahudi Mahkemeleri,
[Sebîlürreşâd] 199

Siyonistler ve Filistin'in İstikbâli,
(Palestine) 199

İslâmiyet İstikbâlin Dînidir,
(Şark-ı Karîb) 200

376. Sayı

24 Muharrem 1337 - **31 Ekim 1918** - 31 Teşrînievvel 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*: Sûretü'l-Bakara,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 201

Buhrân-ı İctimâîmiz - 3,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 203

Hıristiyanlık Nazarında İslâm: 4 - *Kur'ân*'ın Teslîs Akîdesine Karşı Hüccetleri,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 206

İslâm ve Hıristiyan Tarz-ı Âileleri Hakkında Bir Mukâyese - 1,
Mister Stuart-Glennie (Türkiye Kadınları kitabından) 209

Cihâd ve Âlem-i İslâm: Harb-i Umûmî'de Türkistan ve Buhara'dan Afganistan,
Hindistan ve Hicâz Tarîkıyla İstanbul'a Seyâhat - 7,
Abdürreşid (Hacı Kadir Ali Kutluğ Yaroğlu'ndan naklen) 211

İslâmiyet ve İncil Misyonerleri,
[Sebîlürreşâd] 213

İslâm Siyâsetine Muhtâcız,
S[sin]. M. T[te] 214

Salâh-ı Ahlâk Mücâhedesi de Lâzım,
(Tasvîr-i Efkâr) 216

Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 217

Ahlâk Telakkīsi,
Necmeddin Sâdık (Akşam) 217

Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 217

Filistin Muzafferiyeti ve İngilizlerin Taassub-ı Dînîsi,
[Sebîlürreşâd] 217

Sebîlürreşâd Mecmûası İdârehânesi'ne,
Ömer Seyfeddin 218

Sebîlürreşâd.....218
İslâmlaşmak [Prens Mehmed Said Halim Paşa'nın gelecek sayıdaki makalesinin kısa tanıtımı],
[Sebîlürreşâd] 218

377. Sayı

01 Safer 1337 - **07 Kasım 1918** - 07 Teşrînisânî 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*: Sûretü'l-Bakara,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 219
Felsefe [Mahmud Mahir Bey'in eserinin tanıtımı],
[Sebîlürreşâd] 221
Lâ-Yemûtiyet-i Rûh -1,
Mahmud Mahir 221
Dîn-i Tabîî, Dîn-i Umûmî
Aksekili Ahmed Hamdi.....224
İncil Misyonerleri ve Âlem-i İslâm -2,
H[ha] 227
İngiltere'de Talâk Kānûnu -1,
F. 228
Hudeybiye Musâlahası,
Mehmed Fahreddin (Mütekāid Alay Müftüsü) 231
Mütârekenâme,
Sa'dullah, Reşad Hikmet, Hüseyin Rauf, Arthur Calthorpe.....232
Teblîgât-ı Sadâret-penâhî 233
Osmanlı – İ'tilâf Münâsebât-ı Müstakbelesi,
S[sin]. M. T[te] 234
Kānûn-ı Esâsî'nin Şer'a Da Mugāyereti,
(Âtî).....235
Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 235
Şuûn:
Trablusgarb:
Wilson Nazariyelerinin Tatbîki! 235
Fas:
Fas Demiryolları.....236
Cezâyir:
Cezâyir Bankası'nın Temdîd-i Müddeti.....236
Hindistan:
Hindistan Ahvâl-i İktisâdiyyesi 236
İslâmlaşmak [Prens Mehmed Said Halim Paşa'nın gelecek sayıdaki makalesinin tanıtımı],
[Sebîlürreşâd] 236

378. Sayı

08 Safer 1337 - **15 Kasım 1918** - 15 Teşrînisânî 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*: [Sûretü'l-Bakara],
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 237

İslâmlaşmak - 1,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 239
Dîn-i Tabîî, Dîn-i Umûmî - 2,
Aksekili Ahmed Hamdi....240
Siyâsî ve İctimâ'î İnkılâblara Karşı Hıristiyanlığın Âtîsi,
Ömer Rıza....243
Demokrasi ve Din,
Mister R. C. Parsons....244
İngilizlerin Sırr-ı Muvaffakiyeti ve Almanlar Niçin Mağlûb Oldular,
S[sin]. M. T[te]....246
Kaşgar Kıt'a-i İslâmiyyesi ve Yakub Hân -1,
Mahmud Mes'ûd....248
Hatt-ı Hümâyûn Sûret-i Münîfesi....250

379. Sayı

16 Safer 1337 - **21 Kasım 1918** - 21 Teşrînisânî 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*: [Sûretü'l-Bakara],
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 251
İslâmlaşmak - 2,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 253
İngiltere'de Talâk Kānûnu - 2,
F. 254
İncil Misyonerleri ve Âlem-i İslâm - 2,
H[ha] 256
[Midhat Rebî'î Bey'in vefat haberi],
[Sebîlürreşâd] 259
Merhûmun Târîh-i Vefâtı, *Şiir,*
Tâhirü'l-Mevlevî....259
Kaşgar Kıt'a-i İslâmiyyesi ve Yakub Hân -2,
Mahmud Mes'ûd....259
Öksüz Diyâr-ı İslâm: Şâm-ı Şerîf,
Ömer Rıza....260
Heyet-i Cedîde-i Vükelâ'nın Beyânnâmesi....262
Müslümanlık Lâ-Yemûtdur: Elbette Bir Gün Bütün Şa'şaasıyla Meydana Çıkacaktır [nutuk],
Fuad Efendi (Divaniye Meb'ûsu) 262
Hindistan'da İhtilâller,
(Times)....263
Müslümanların Yalnız Bir Fırkası Vardır: İslâmiyet,
Süleyman Nazif (Hâdisat gazetesi)....263
Bizi Kurtaracak Müslümanlık Esâsıdır,
(İslâm)....263
İslâm Cerîde-i Yevmiyesi,
[Sebîlürreşâd] 264
Refîk-ı Muhteremimiz Meslek-i Mübeccelini İlk Nüshasında Şu Sûretle İzâh Ediyor,
[Sebîlürreşâd] 264

380. Sayı

23 Safer 1337 - **28 Kasım 1918** - 28 Teşrînisânî 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 265
İslâmlaşmak - 3,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 267
Bizde Din ve Devlet: *Vakit* Gazetesine Cevap,
Ahmed Naim (İslâm) 271
Din ile Devletin Tefrîki Hakkında *Vakit* Gazetesinin Neşriyâtı 273
İslâm Gazetesinin Cevabı 273
Hilâfet-i İslâmiyye,
Celâl Nûri (Âtî) 274
Büyük Britanya ve Mukadderât-ı İslâm,
Halil (Âtî) 275
Müslümanlar Niçin Almanlarla İttifâk Etti?
S[sin].M.T[te]. 276
İctimâ'î Teşkîlâtın Lüzûmu,
(Tasvîr-i Efkâr) 278

381. Sayı

30 Safer 1337 - **05 Aralık 1918** - 05 Kânûnievvel 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 279
İslâmlaşmak - 4,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 280
Felsefe: Lâ-yemûtiyyet-i Rûh - 2,
M. Mahir 282
Akl-ı Selîm Sâhibi Bir Adam Farmason Olabilir mi?
[Sebîlürreşâd] 284
Hudeybiye Musâlahası'nın Ta'dîli,
Mehmed Fahreddin 286
İngiltere'de Talâk Kānûnu -3,
Ahmed Fuad 288
Ses [Balıkesir'de yayına başlayan gazete üzerine],
[Sebîlürreşâd] 290
Yeis, Bedbînlik,
[Sebîlürreşâd] 291
Şu'ûn: Elcezîre Aşiretlerinin Sadâkati,
[Sebîlürreşâd] 292

382. Sayı

08 Rebîülevvel 1337 - **12 Aralık 1918** - 12 Kânûnievvel 1334

Mevlid-i Hazret-i Nebevî Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem,
[Sebîlürreşâd] 293

Esrâr-ı *Kur'ân*: [Sûretü'l-Bakara],
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 295

Hukūk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında,
Sadreddin 296

Dinimiz, Devletimiz,
Muhammed Hamdi, Dârülhikmeti'l-İslâmiye a'zâsı, (Tasvîr Efkâr) 298

Akl-ı Selîm Erbâbı Farmason Olabilir mi? - 3 -
[Sebîlürreşâd] 303

Köy Hocası,
Mehmed Âkif 305

[Duyuru, İzmir bölgesi aboneliğine dair],
[Sebîlürreşâd] 306

383. Sayı

15 Rebîülevvel 1337 - **19 Aralık 1918** - 19 Kânûnievvel 1334

Esrâr-ı *Kur'ân*,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 307

Meşrûtiyetin Te'sîrât ve Netâyici,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 309

Hukūk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında, Şer'î Hatalar,
Sadreddin 310

Felsefe-i Din: Din Nedir?
Ferid Vecdi 312

Kaşgar Kıt'ası ve Yakub Hân - 3,
Mahmud Mes'ûd 314

Akl-ı Selîm Erbâbı Farmason Olabilir mi? Farmasonlar ve Zât-ı Bârî
- Farmasonlar ve Ebediyet-i Rûh,
[Sebîlürreşâd] 316

İslâmiyet ve Nasrâniyet: Ermenilerin ve Rumların Gürültüleri, İrtikâb Ettikleri Cinayetler,
S[sin]. M. T[te]. 317

Trakya'da Mezâlim,
Trakya-Paşaeli Müdâfaa Hey'eti Riyâseti 319

384. Sayı

22 Rebîülevvel 1337 - **26 Aralık 1918** - 26 Kânûnievvel 1334

Birbirinize Girmeyiniz, Sonra Hüsrâna Düşersiniz, Devletiniz de Elinizden Gider, *Şiir*,
Mehmed Âkif 321

Esrâr-ı *Kur'ân*: [Sûretü'l-Bakara],
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 322

Kānûn-ı Esâsî'nin Ahvâl-i İctimâiyye ve Mevki'-i Siyâsîmizle Adem-i Te'lîfi:
Kānûn-ı Esâsî Bizim Hâl ve Mevki'-i İctimâîmizle Gayr-i Kābil-i Te'lîfdir,
Said Halim Paşa 324

Hukūk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında,
Komisyon'un Ahkâm-ı İslâmiyye Hakkındaki Yanlış Zehâbları - 4,
Sadreddin 326

Akl-ı Selîm Erbâbı Farmason Olabilir mi?
[Sebîlürreşâd] 328
Memlekete Gittiğimde ve Gidip Gelirken: 1– Neler Gördüm, Neler Düşündüm?
Ispartalı Hakkı 330
Haftalık Dâhilî Hâdisât:
Hayât-ı Umûmiyyede Muzâyaka.....331
Meclis-i Meb'ûsân'ın Feshi 331
Tefrika Değil, Vahdet ve İttifâk Zamanındayız.....332
Haftalık Hâricî İcmâl-i Hâdisât,
Musâlaha-i Umûmiyye Esâsâtının İhzârâtı.....332
Cezâir-i İsnâ-aşer Mes'elesi 333
Ecnebî Hâkimler Müstemlekelerde Olur,
(Tasvîr-i Efkâr) 333
Bizi Kurtaracak Ancak Kitâb-ı Kerîm'dir,
(İkdâm) 333
İngiliz Siyâseti 333
Teşekkür,
[Sebîlürreşâd] 334

385. Sayı

29 Rebîülevvel 1337 - **02 Ocak 1919** - 02 Kânûnisânî 1335

Esrâr-ı *Kur'ân*: [Sûretü'l-Bakara],
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 335
Hukūk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında,
Hukūk-ı Âile Kararnamesinin Ahkâm-ı Şer'îyye ve Maslahat-ı Ümmete Mugâyereti,
Sadreddin 336
Beşerî Cem'iyetler İçin Dinin Lüzûmu -1,
M. Şemseddin 337
Matbûâtımız,
Mehmed Fahreddin (Bursa) 340
Memlekete Gittiğimde ve Gidip Gelirken: 2 - Okuyorlar mı?
Ispartalı Hakkı 344
Ecnebî Kānûnlarını İktibâs Mahz-ı Zarardır,
(Âtî).....345
Ermeni Mezâlim-i Şenîası Hakkında Mühim Bir Vesîka,
[Sebîlürreşâd] 345
Rus Müfettişi Hareşenko'nun Raporu,
[Sebîlürreşâd] 345
Vilâyât-ı Arabiyye'de Hukūk-ı Osmâniyye,
(İkdâm) 346
Büyük Bir İbret Dersi,
[Sebîlürreşâd] 346
Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 246
Acı Fakat Doğru Nasîhatler,
(Akşam).....347

Dâhilî İcmâl-i Hâdisât,
[Sebîlürreşâd] 347

386. Sayı

06 Rebîülâhir 1337 - **09 Ocak 1919** - 09 Kânûnisânî 1335

Esrâr-ı *Kur'ân*: [Sûretü'l-Bakara],
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 349

Buhrân-ı Fikrîmiz -1,
Prens Said Halim Paşa 350

Hukūk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında,
Hukūk-ı Âile Kararnamesinin Ahkâm-ı Şer'îyye ve Maslahat-ı Ümmete Mugâyereti,
Sadreddin 352

Beşerî Cem'iyetler İçin Dînin Lüzûmu -2,
M. Şemseddin 354

Müslümanlık Dîn-i Fıtrîdir,
Şeyh Abdülaziz Çâviş 357

Memlekete Gittiğimde ve Gidip Gelirken: 3- "Köylü Zengin oldu" mu diyorlar?
Ispartalı Hakkı 358

Âlem-i İslâm'da Mevkiimiz
Ömer Rıza 358

İcmâl-i Hâdisât,
Hâricî 360
Dâhilî 361

İslâm Aleyhinde Neşriyât,
[Sebîlürreşâd] 361

Âsâr-ı Münteşire: *İ'tisâm* ve *Habl-i Metîn*:
[Sebîlürreşâd] 362

387. Sayı

14 Rebîülâhir 1337 - **16 Ocak 1919** - 16 Kânûnisânî 1335

Esrâr-ı *Kur'ân*: [Sûretü'l-Bakara],
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 363

Buhrân-ı Fikrîmiz -2,
Prens Mehmed Said Halim Paşa 364

Hukūk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında,
Hukūk-ı Âile Kararnamesinin Ahkâm-ı Şer'îyye ve Maslahat-ı Ümmete Mugâyereti,
Sadreddin 365

Cem'iyetin Dînî Temelleri -1,
Ömer Rıza 368

Memleketimizde Ahlâk Mes'elesi:
Kadınları Nasıl Baştan Çıkardılar? İsmet ve Ahlâkı Nasıl Yıktılar?
[Sebîlürreşâd] 369

Musîbet de mi Kâr Etmiyor?
Mustafa Âsım (İznik Hisârdere İmamı) 370

Müslümanları Yükseltmek Lüzûmu,
(Tasvîr-i Efkâr) 371

Müslümanlar Ne İstiyor?
M. Şemseddin 372

İcmâl-i Hâdisât,

Dâhilî.....374

Hâricî 375

Zavallı İslâm Memleketlerimiz Ne Hâlde!
Behçet Bey, Beyrut Sultânîsi Müdürü, (Tasvîr-i Efkâr) 376

388. Sayı

20 Rebîülâhir 1337 - **23 Ocak 1919** - 23 Kânûnisânî 1335

Esrâr-ı *Kur'ân*,
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 377

Taassub,
Said Halim Paşa.....378

Hukūk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında,
Hukūk-ı Âile Kararnamesinin Ahkâm-ı Şer'îyye ve Maslahat-ı Ümmete Mugâyereti,
Sadreddin 381

Tevhîde Dâir -1,
Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar) 383

Şiir, Tahmîs [Şeyh İbrahim Efendi'nin şiirinin tahmîsi],
Kuşadalı Merhum Şeyh Nureddin Efendi (İzmir Mevlevîhânesi Seccâde-nişîni) 385

Memlekete Gittiğimde ve Gidip Gelirken: 4- "Kim Zengin Oldu?"
Ispartalı Hakkı 385

Neden Birleşemiyoruz?
(Tasvîr-i Efkâr) 386

İslâmların İmhâsı,
(İkdâm) 387

Ermeni Mezâlim-i Şenîası,
(İkdâm) 388

Garbî Trakya'da Bulgar Mezâlimi,
[Sebîlürreşâd] 389

Romanya'daki Müslümanların Hâli,
(Vakit) 389

İcmâl-i Hâdisât: Hâricî 389

389. Sayı

27 Rebîülâhir 1337 - **30 Ocak 1919** - 30 Kânûnisânî 1335

Esrâr-ı *Kur'ân*: [Sûretü'l-Bakara],
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 391

Tevhîde Dâir -2,
Mısır Müftüsü Merhum Şeyh Muhammed Abduh (Terc. Hüseyin Mazhar).....392

Hukūk-ı Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında,
Sadreddin 395

Hanımların Kıyâfeti Mes'elesi,
[Sebîlürreşâd] 397

Mühlik Hastalığımız: Din Yıkıcılığı - İngiltere'de Dînî Hareketler,
Ömer Rıza 398

Memleketi Kurtaracak Ancak İslâmî Bir Teşkîlâttır, İbtidâları Müslümanların Muhabbetini Kazanan İttihâd ve Terakkî Bilâhare Müslümanların Nazarında Neden Düştü?
S[sin]. M. T[te]. 400

Neden Fırka Teşkîl Edemiyoruz?
(Tasvîr-i Efkâr) 401

İslâm'da Yeis Küfürdür: Büyük Mâziye Sâhib Olan Milletimiz Ölmedi ve Ölmez,
(Tasvîr-i Efkâr) 402

İcmâl-i Hâdisât,

Hâricî 402

Dâhilî 403

390. Sayı

04 Cemâziyelevvel 1337 - **05 Şubat 1919** - 05 Şubat 1335

Esrâr-ı *Kur'ân*: [Sûretü'l-Bakara],
Şeyh Abdülaziz Çâviş (Terc. Mehmed Şevket) 405

Kur'ân-ı Kerîm Tercüme Olunabilir mi?
Milaslı İsmail Hakkı 406

Ağaç Dikmenin Dînî Fevâidi -1,
Nazmi (Dîvân-ı Muhâsebât Me'mûrlarından) 408

Saltanat-ı İslâmiyye İttihâd ve Adâletle Dünyâya Hâkim Oldu Nifâk ve Sefâhetle Bugünkü Hâle Geldi!
S[sin]. M. T[te] 410

Yine O İllet-i Mühlike,
Ömer Rıza 411

Sahte Müslümanlar Ayrılmalı, Aramızdan Çıkmalıdır!
[Sebîlürreşâd] 413

Âtî Gazetesinin Kadınlığa Dair Neşriyatına Karşı Bir Mektup,
Şükriye, Âişe 414

Avrupa'da ve Bizde Fırkacılık,
S[sin]. M. T[te] 415

Memleketimiz Hakkında Neler Düşünüyorlar? İngilizlerin Gâyeleri,
[Sebîlürreşâd] 416

YAZAR İNDEKSİ 417

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 15

Sayı 365-390

15 Ağustos 1918 - 05 Şubat 1919

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

15 Ağustos 1918 | 8 Zilka'de 1336 | Perşembe | 15 Ağustos 1334 | Cild: 15 - Aded: 365

SEBÎLÜRREŞÂD AVN-İ HAK'LA ON BEŞİNCİ CİLDE BAŞLIYOR

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

MUKADDİME

Kur'ân'ın Tekâlîf ve Makāsıdı

Temhîdât-ı ânifeden *Kur'ân*'ın bütün beşeriyet âlemine teblîğ için nâzil olmuş olduğu garaz-ı fıtrînin neden ibâret olduğu anlaşıldı. Şu cihet de ta'ayyün etti ki *Kitâb-ı Kerîm*'de, âyâtında hiçbiri garaz-ı fıtrî hâricinde olarak tıbbî bir maksada hizmet etmek, maddî bir arzûnun husûlüne, cinnin teshîrine vâsıta ittihâz edilmek ve sâire gibi şeyler için nâzil olmuş olduğuna gerek sarâhaten, gerek ihtimâlen delâlet edecek hiçbir şey yoktur.

Buharî ve diğer sıhâhda isâbet-i ayna ve akreb sokmasına karşı bazı süver-i Kur'âniyye ile istirkā' (okumak) edildiğine dâir ehâdîs-i şerîfe vârid olmuş, halkta âyât-ı Kur'âniyye'nin makāsıd-ı ânifede kullanılabileceği zan ve i'tikādı buradan peydâ olmuştur. Hattâ bazıları işi pek ilerilere götürerek halktaki bu akīdeye istinâden bazı âyât-ı Kur'âniyyenin te'vîli husûsunda pek çirkin cür'etler göstermiştir. Bunlar te'vîl ile de iktifâ etmeyerek süver ve âyât-ı Kur'âniyyenin fezâili hakkında ehâdîs vaz'ına başlamışlar, kitaplarını bunlarla doldurmuşlardır. Hattâ Keşşâf sâhibi gibi, Beyzavî gibi, Hâzin ve sâire gibi ehl-i hadîs olmayan bir takım müfessirîn bile bu cereyâna kapılarak bu kabîlden birçok ehâdîs-i mevzû'ayı rivâyet etmişlerdir. Sonraları halk bittabi bu meslekte işbu e'âzıma peyrev olmuşlar, bilhassa onların rivâyet ettikleri mevzû'âtı sıhhatinde aslâ tereddüd etmeksizin rivâyete başlamışlardır. Gitgide bu telakkīler bu kabîl ehâdîs-i mevzû'aya en meşhûr ehâdîs-i sahîha ve en kat'î kazâyâ-yı akliyye derecesinde bir i'tibâr ve i'timâd kazandırmıştır.

Bu kuvvet-i i'timâd bu kabîl ehâdîse karşı kimsede bir şek ve şübhe uyandırmadığı, yahud derece-i sıhhatini tahkīka lüzûm hissettirmediği için mevzû'ât-ı mezkûre asırlardan beri büyükten küçüğe, seleften halefe intikāl edip duruyor. Şübhe yok ki Beyzavî gibi, Zemahşeri gibi e'âzımın şöhret-i zâtiyyeleri rivâyet ettikleri şeyler hakkında en ufak bir tereddüd husûlüne mâni' olmuş, fezâil-i bî-hemtâları erbâb-ı mütâla'ayı bunların eserlerine tevdî' etmiş oldukları bu gibi mevzû'âtı mütûn ve esânîdi hakkında tedkīk ve tenkīde lüzûm görmeksizin kabûle sevk etmiştir.

Bu hâdise ulûm-ı İslâmiyye sâhasında büyük büyük felâketler tevlîd etmiş, hakkın bâtıla, hidâyetin dalâlete iltibâsına sebebiyet vermiştir. İşin daha fenâ ciheti İslâm aleyhdârlarıyla Cizvitlerin mevzû'-i bahs olan kitaplarda efkâr-ı mudıllânelerinin neşr u tervîci için en kuvvetli menâbi'i elde etmeye muvaffak olmuş olmalarıdır.

[2] Çok şükür, inâyet-i samedâniyye imdâda yetişti de ricâl-i hadîsden bazı zevât bu yolda tedâvül eden ehâdîsi tenkīd ile gassını semîninden, sahîhini sakīminden tefrîka muvaffak oldular. Fakat bilmem ki müslümanların bu yolda tedvîn edilmiş olan âsâr-ı nâfi'anın ulûm-ı şer'iyye talebesi ve bil-cümle erbâb-ı tahsîl miyânında neşr ve ta'mîmine himmet edip de bu sâyede halkın âsâr-ı mebhûsenin irşâdât ve tenvîrâtından istifâdelerini te'mîn, onların sahâif-i tenkīdâtına mevdû' hakāyıkı teşhîr etmek husûsundaki kusûrları nasıl afv olunabilir?

Evet, namus-ı dinleri için hakīkaten mûcib-i şeyn ve âr olan böyle bir kusûru irtikâb etmiş olan müslümanlar şuraya derc edeceğimiz sebebden dolayı kendilerini en ağır günâh ve vebâllere soktular: Onlar, mütûnu hakāyık-ı dîniyye ile aslâ kābil-i te'lîf olmayan hatâlar, mugālatalarla memlû' âsârın âfâka neşr edilmekte, mekteplerde tedrîs olunmakta,

kütübhâneler bu gibi âsâr ile doldurulmakta olduğunu görüyorlar da içlerinden birkaç kişi müdâfa'a-i hak u hakîkat azm ü gayretiyle meydana çıkıp da bu tesvîlât-ı mudıllâneye menba'-ı ilhâm olan âsâr-ı İslâmiyyedeki galatâtı halka ihtâr, yahud hiç olmazsa onlara İstanbul, Mısır ve sâir bilâd-ı İslâmiyyedeki cesîm ve mühim kütübhânelerin sîne-i hıfz u sıyânetine mevdû' ve mikdârı pek çok olan kütüb-i ehâdîsi göstererek bizzât iktibâs-ı ma'lûmât etmelerine delâlet kaydında bulunmuyorlar.

Vâdî-i istitrâdda sözü hayli uzattığımızdan bahsi süver ve âyât-ı Kur'âniyye ile istirkāya ircâ' edelim.

Buharî, Müslim, Ahmed gibi sünen-i sahîha sâhibleri âyât-ı Kur'âniyye ile istirkā' bâbında bir takım ehâdîs-i şerîfe rivâyet etmişlerdir. Bu ehâdîs-i şerîfenin sıhhat-i esânîdi şüpheden vâreste olmakla beraber aralarında, cem' ve te'lîfi dâire-i imkândan uzaklaştıracak derecede te'âruz vardır.

İbni Hacer *Fethü'l-Bârî*'de* rukye ile ta'vîzi (nüsha takmak) yek-diğerinden tefrîk ederek diyor ki: "Rukye husûsunda beyne'l-ulemâ mevcûd olan ihtilâf meşhûrdur. Ancak hâlen vâki' olmuş, yahud vukū'undan ihtirâz olunmakta bulunmuş olan mesâ'ibe karşı ta'vîz (nüsha) vâsıtasıyla Cenâb-ı Hakk'a ilticânın meşrû'iyetinde hiçbir ihtilâf yoktur."

Evet, câ-yi tereddüd değildir ki Cenâb-ı Hak'tan isti'âne ve ahvâl-i fevka'l-âdede onunla isti'âze İslâm'ın, insanları dâimâ mün'im-i muktedir olan Zât-ı ecell ü a'lâyı zikre, bil-cümle makāsıd ve hâcâtta onun feyz-i rahmetinden istimdâda da'vet eden te'âlîmi îcâbâtın[dan]dır. [1](اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْاَرْضِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللهِ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ) İmdi bir muztarrın bârgâh-ı Hakk'a niyâz ve ibtihâli, bir marîzin istişfâsı, bir felâket-zedenin istimdâdı… bunlar hep şer'-i enverin memdûh ve makbûl gördüğü, *Kur'ân-ı Mübîn*'in birçok yerlerde müslümanlara tavsiye ettiği şeylerdir.

Rukye bahsine gelince bu bâbda kabûl ve inkâr, ıtlak ve takyîd i'tibârıyla ulemâ arasında ihtilâf vardır. Bazıları bütün âyât-ı Kur'âniyye ile istirkānın cevâzına kāil oluyor. Bazıları bunu yalnız Mu'avvizeteyn'e hasr ediyor. Kimi sûret-i mutlakada men', kimi şerâit-i mahsûsa tahtında ibâha ediyor. Ve bu akvâlin kâffesi bittabi ayrı ayrı hücec ve delâile müstenid bulunuyor. Bu takdîrce mes'ele usûl-i dînin mühimlerinden ve mesâil-i mecma'un-aleyhâdan değildir. Ve böyle olduğu için münkirine, cevâzına kāil olandan daha ziyâde ism ü vebâl terettüb etmez.

Âyât-ı Kur'âniyyeden bazılarıyla cevâz-ı istirkāya kāil olanlar miyânında İmâm İbnü't-Tîn'in** şu sözlerini büyük bir hiss-i takdîr ile telakkī ederim: "Mu'avvizeteyn ve sâir esmâ-i ilâhiyye ile rukye bir tıbb-ı rûhânîdir ki ebrâr-ı ümmet tarafından icrâ edilirse bi-izni'llâhi te'âlâ şifâ husûlü me'mûl-i kavîdir. Bu ümmet arasında bu nevi' kimselerin günden güne peydâ-yı nedret etmesi halkın tıbb-ı cismânîye mürâca'atına sebeb olmuştur."

Görülüyor ki İbnü't-Tîn ebrâr-ı ümmet tarafından tilâvet edilmek şartıyla Mu'avvizeteyn ile esmâ-i kudsiyye-i ilâhiyyenin istirkā husûsunda fâide ve te'sîrine kāil bulunuyor. Ancak evsâf-ı lâzımeyi hâiz zevâta nâdiren tesâdüf edildiği yahud vücûdlarından eser kalmadığı için bugün icrâ edilen rukyelerin te'sîrât-ı şifâiyyesini umûr-ı vehmiyyeden addediyor.

Rukyenin, edviye-i mevcûde miyânında "key"in kerâhetine kāil olanlar ve bunu tevekküle münâfi görenler bu bâbda Husayn bin Nümeyr ile zevât-ı sâireden mervî olan bazı ehâdîse temessük etmektedirler ki bunlardan biri Buharî'nin "Rukyeyi tecvîz etmeyenler" ünvânlı bâbda Husayn bin Nümeyr tarîkiyle İbni Abbas'tan rivâyet ettiği şu hadîstir:

خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَقَالَ: عُرِضَتْ عَلَيَّ الأُمَمُ، فَجَعَلَ يَمُرُّ النَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلُ، وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلاَنِ، وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّهْطُ، وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ، وَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الأُفُقَ، فَرَجَوْتُ أَنْ تَكُونَ أُمَّتِي، فَقِيلَ: هَذَا مُوسَى وَقَوْمُهُ، ثُمَّ قِيلَ لِي: انْظُرْ، هَكَذَا وَهَكَذَا، فَرَأَيْتُ سَوَادًا سَدَّ الأُفُقَ، فَقِيلَ: هَؤُلاَءِ أُمَّتُكَ، وَمَعَ هَؤُلاَءِ سَبْعُونَ أَلْفًا يَدْخُلُونَ الجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ وَلَمْ يُبَيَّنْ لَهُمْ، فَتَذَاكَرَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ فَقَالُوا: أَمَّا نَحْنُ فَوُلِدْنَا فِي الشِّرْكِ، وَلَكِنَّا آمَنَّا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَلَكِنْ هَؤُلاَءِ أَبْنَاؤُنَا، فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «هُمُ الَّذِينَ لاَ يَتَطَيَّرُونَ، وَلاَ يَكْتَوُونَ، وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ»[2]

= "Bir gün Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem yanımıza gelerek dedi ki: Ümem-i sâlife takım takım bana arz olundular. Bir nebî yanında bir âdem ile, bir nebî iki âdem ile, diğer bir nebî birkaç **[3]** kişi ile, daha başka bir nebî âdemsiz tek başına geçiyorlar idi. O sırada ufku kaplayan büyük bir kalabalık görerek bunların kendi ümmetim olduklarını ümid ettim. Musa ile kavmi oldukları söylendi ve sonra bana: Şu ve şu cihete bak denildi. Ufku kaplamış büyük bir kalabalık gördüm. Bunlar senin ümmetindir. Aralarında yetmiş bin kişi var ki bilâ-hesâb cennete gireceklerdir, denildi."

İbni Abbâs diyor ki: Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bunlar kimler olduklarını îzâh etmeden halk dağıldı. Bilâhare ashâb-ı Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bunların kimler olabileceklerini aralarında müzâkere ettiler ve dediler ki biz, şerrin içinde doğduk, fakat sonra Allah ve Resûlüne îmân şerefine nâil olduk. Bunlar olsa olsa bizim evlâdımız olacaktır. Bu karârları Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimize bâliğ olunca buyurdular ki: Onlar tatayyür etmeyen, key ve rukye yapmayan, hâliklarına tevekkül edenlerdir."

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

ÂYÂT-I FURKĀNİYYE

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فى سَبيلِ اللهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

Sûre-i Bakara, âyet 154.[3]

Cenâb-ı Hak mü'minlerin da'vet-i dîn ve takrîr-i dîn yolunda tesâdüf edecekleri mukāvemetleri ve kâfirîn ve münâfıkînin, ashâb-ı Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir âdemi da'vetinde te'yîd ve i'zâz için nefislerini bezl ediyorlar, katle hedef oluyorlar, kıymetdâr hayâtlarını gāib eyliyor-

* Cüz' 10, sahîfe: 167.

1 Neml, 27/62.

** *Fethü'l-Bârî,* cüz' 10, sahîfe: 167.

2 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü't-Tıb, 41.

3 Metinde "155" yazılmıştır.

lar, gibi sözler söyleyeceklerini bildiğinden bu mukāvemete ve tefevvühlere mü'minlerin nasıl mukābele eyleyeceklerini kendilerine ta'lîm ederek evvelâ sabr ve salât ile isti'âne eylemelerini emreyledi.

Şimdi de bu âyet-i kerîmede fî sebîlillâh bezl-i cân edenlerin hayât-ı ebediyyeye nâil olduklarını beyân ile hakka da'vet ve hakkı himâye yolunda isti'âne olunacak en azîm şeyin mertebe-i şehâdet olduğuna işâret buyuruyor ve şöyle emrediyor: Ve siz fî sebîlillâh katl olunanlara emvâttır demeyin, onlar (emvât değil) ber-hayâttırlar, lâkin (onların hayâtlarını) siz his ve derk etmezsiniz. (Zirâ o hayât, meşâ'ir ile idrâk olunan âlem-i hisde değildir. Onlar, sizin hudûd-ı idrâkiniz fevkinde bir hayât ile cihân-ı kudse intikāl etmiş zindegândır. Onlar dâru's-safâ-yı rıdvânda bâlâ ve müstesnâ eltâf-ı rabbâniyye ile mütena'im ve kâmrândırlar.)

Ervâh bi-enfüsihâ kāim ve bedenden hissolunan eb'âz ve eczâya mugāyir cevahirdir ki ba'de'l-mevt derrâk olarak kalır. Cumhûr-ı sahâbe ve tâbi'în radıyallâhu anhüm hazerâtı bu i'tikād üzere idiler, âyât-ı kerîme ve sünen-i nebeviyye de bunu nâtıkdır. Cemî' emvâtın rûhları bedenlerinden müfârakat eyledikten sonra bâkī olduğu halde âyet-i kerîmede hayât-ı şühedânın tahsîs bi'z-zikr buyurulmasına nazaran o hayâtın, sâir nâsın hayâtlarından başka bir hayât-ı husûsiyye olduğu anlaşıldığı gibi ervâh-ı şühedânın mâ bihi'l-imtiyâzı olan o hayât-ı husûsiyye bir hayât-ı gaybiyye olup tefâsîl-i hakīkatine ıttılâ' hudûd-ı idrâkimizin hâricinde bulunduğuna ve bu ancak vahiy ile bilinir şeylerden olduğuna âyet-i kerîmede remz ve işâret dahi var.

Bazıları dedi ki: Bu âyet-i kerîme şühedâ-i Bedr hakkında nâzil oldu. Gazve-i Bedr'de altısı muhâcirînden ve sekizi ensârdan olmak üzere on dört nefer sahâbi şehîd olmuşidi. Nâs tahassür sûretiyle fulan ve falan öldü diyorlar idi. Cenâb-ı Hak onlar hakkında –öldüler– denilmekten nehiy buyurdu. Şühedâ-i Bedr'in isimleri şudur:

Muhâcirîn'den: Ubeyde bin Hâris bin Abdulmuttalib, Umeyr bin Ebî Vakkās, Züşşimâleyn, Amr bin Nufeyle, Âmir bin Bekr, Emheci' bin Abdillah.

Ensâr'dan: Sa'd bin Hayseme, Kays bin Abdilmünzir, Yezid bin el-Hâris, Umeyr bin el-Hümam, Râfi' bin el-Mu'allâ, Hârise bin Sürâka, Mu'avviz bin Afrâ', Avf bin Afrâ' –rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ve alâ nezâirihim ecma'în.[1]

Bugüne kadar lisân-ı tevkīr-i ümmet ile yâd olunan ve ilelebed ferâmûş edilmeyecek olan bu ve emsâli bir avuç azîz ve mübârek şehîdlerimizin azm-i merdâne ve celâdet-i cânsiperâneleri ve hayru'l-ahlâflarının savlet-i dilîrâneleri ile nihayet yüz binlerce efrâdlı ordu-yı İslâm zuhûra geldi.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

Sûre-i Bakara, âyet 155.[2]

Hakka da'vet ve hakkı müdâfa'a uğrunda mü'minlerin hedef ittihâz edecekleri şehâdetin fazîletini Cenâb-ı Münzilü'l-Furkān âyet-i sâbıkada zikr etmişidi. Şimdi de onların müsâdif olacakları mecmû' mesâibi zikr ile şöyle buyuruyor: (Ey mü'minler) sizi elbette havf ve cû'dan bir şey ve emvâl ve enfüs ve semerâttan bir noksan ile ibtilâ edeceğiz. Sen sâbırîni (kâffe-i umûrda hüsn-i âkibet ile) tebşîr et.

Îmâna mücerred intisâb, vüs'at-i rızkı, kudret ve satveti, intifâ-i mehâvif ve ahzânı îcâb etmeyip bunlar mahlûkātındaki sünen-i aliyyesiyle **[4]** cereyân eylediğini Cenâb-ı Hak mü'minlere bu âyet-i kerîme ile ta'lîm buyurdu. İnsan gâh emvâlinde, gâh nefsinde, gâh semerât ve mahsûlâtında bir âfet ile musâb olur. Bazen olur ki hark veya gark veya talan veya başka sûretlerle emvâl telef olur. Bazen olur ki müte'allikāt ve eviddâsının ve ale'l-husûs semere-i kalbi olan evlâdının ziyâ'ıyla insan mahrûku'l-fuâd olur. Bazen olur ki a'dânın kesret ve kuvvetinden havf ve endişe olunur. Bazen olur ki kaht u galâ ile veya muhâfaza-i bilâd için edilen cihâddan nâşî arâzî zirâat edilemeyip mu'attal kalmış olmasıyla açlık husûle gelir. İmdi fehîm ve dilîr olanlar, şedâid ve muhâtarâta mukāvemeti kendilerine şi'âr edip de mecârî-i iktidârdan istifâde edenler ve bu sûretle hüsn-i âkibet ile mübeşşer olmaya ehil olanlardır. İslâm'ın zuhûrundan Mekke'nin fethine kadar fakr u zarûret bütün müslimîne şâmil idi. Müslimîn açlıktan bir mertebeye gelmişler idi ki birçok zamanlar ve lâ-siyyemâ Ahzâb Vak'ası'nda bir mikdâr hurma ile iktifâ ediyorlar idi. Medîne-i Münevvere'ye hicretleri vebâ ve hummanın salgın olduğu bir zamana müsâdif olduğundan birçok nüfûs zâyi' olmuşidi. Bu şedâid ve mehâlike sabır ve tahammülleri feyyâz netîceler îlâd eyledi. Kırk kişi ile meydan okuyan müslimîn milyonlar teşkîl etti.

Belânın kable'l-vukū' ihbâr buyurulması, nefsi belâya tavtîn etmek ve onu tahammüle ve ondan istifâdeye nefsi hazırlamak içindir. Çünkü bir musibete birden bire tutulmak ba'de'l-intizâr giriftâr olmaktan daha müşkildir ve insanı şaşırtır.

Bereket-zâde
İsmail Hakkı

[1] Metinde isimlerden Hâris, Hars; Umeyr, Ömer; Sa'd, Sa'îd; Yezid, Zeyd; Umeyr, Temim olarak yazılmıştır.

[2] Metinde "156" yazılmıştır.

İHTİKÂRA KARŞI ŞERÎ'AT-İ GARRÂNIN AHKÂMI

Bir hayli zamandan beri dâhilî ve hâricî pek çok mesâib içinde yuvarlanıyor ve nice emrâz-ı ictimâ'iyye ile mücâdele etmek mecbûriyetinde bulunuyor isek de bunların içinden es'ârdaki galâ-yı fevka'l-âde bugünlerde pek ziyâde bâdî-i şikâyet oluyor. Fil-hakīka bu maraz-ı müzmin gittikçe ehemmiyetini arttırmakta, ittihâz olunan tedâbîr ve sarf olunan mesâ'îye rağmen seyrini ta'dîl etmek şöyle dursun, günden güne tehdîdkâr bir vaz' alarak kalblerimize ma'âzallâh netâic-i elîmeyi mûcib olacağı korkusunu ilkā ettiği gibi âkibet-bîn olanları da derin derin düşündürmektedir. Vâki'a şu âfetin önüne geçilmek için şimdiye kadar pek çok kavânîn ve nizâmât vaz' ve karârnâmeler neşr olundu,

bunlardan nevâkısı anlaşılanları defa'ât ile değiştirildi, şimdi de daha yenileri yapılmak üzere bulunuyor, birçok mütefekkirîn cânibinden de daha başka türlü bir takım tedâbîr tavsiye olunuyor ve gazeteler tarafından da her gün başka bir sûretle hâlden şikâyet olunup duruyor. Biz ne şimdiye kadar yapılan şeylerin isâbet ve adem-i isâbetini, ne tavsiye olunan husûsâtın kifâyet ve adem-i kifâyetini tedkîk etmek, ne de şahsî mütâla'âtımızı dermiyân etmek fikrindeyiz. Belki şerî'at-i garrâ-yı Ahmediyye'nin bu bâbda muttali' olabildiğimiz ahkâmını vaz'-ı enzâr-ı kāri'în ederek tedkîk ve muhâkemeyi erbâb-ı mütâla'aya terk etmek istiyoruz.

Fiyât-ı eşyânın fevka'l-âde tereffu' etmesinin pek çok sebebleri var ise de bunların cümlesini âti'z-zikr dört sebebe ircâ' etmek mümkündür:

1- Eşyânın nedreti, nakdin kesreti ve vesâit-i nakliyenin adem-i kifâyesidir.

2- Bazı me'mûrînin vazîfe ve nüfûz-ı me'mûriyetlerini sû'-i isti'mâl ederek ihtikâr eylemeleri veya muhtekirîne mu'âvenette bulunmalarıdır.

3- Bir gûne nüfûz-ı hükûmete istinâd etmeksizin esnâfın ihtikâr eylemeleridir.

4- Zî-kudret kimselerin âtîden adem-i emniyetlerine mebnî ihtiyâten ihtiyâcât-ı zarûriyyeleri fevkinde mal iddihârına kalkışmaları ve bir de bazı kimselerin emvâli isrâf etmeleridir.

Şu dört şekilden her hangi birinin sebebiyet verdiği galâ-yı es'ârdan dolayı ülü'l-emrin uhdesine terettüb eden vezâ'if-i şer'iyye başka başka olduğundan biz de bunların her birerlerinin ayrı ayrı tedkīkini münâsib gördük.

Birincisi– Diğer üç sebebin müdâhalesi olmaksızın ve arz ve taleb kāidesinin tamâmî-i cereyânı ihlâl edilmeksizin sünen-i ilâhiyyenin îcâbât-ı zarûriyyelerinden neş'et eden galâ-yı es'ârdır. Bu takdîrde bâyi' ile müşterî beyninde karârlaştırılacak fiyata hükkâmın ve ülü'l-emrin müdâhale etmeleri ve eşyâya narh vaz' eylemeleri şer'an memnû'dur. Nitekim zaman-ı saâdet-nişân-ı nebevîde Medîne-i Münevvere'de bir kere es'âr tereffu' eylemiş idi. Ahâlî-i Medîne zât-ı pâk-i peygamberîye mürâca'at ederek eşyâya narh vaz' olunmasını istirhâm eylediler. Velî-ni'metimiz peygamberimiz (sav) efendimiz: "Müs'ir-i hakīkī kâbız ve bâsit ve râzık olan Allâhu azîmü'ş-şândır. Ben Cenâb-ı Hakk'a sizden hiçbir kimsenin üzerimde mal ve kandan bir gûnâ mütâlebesi olmadığı halde mülâkī olmayı ümid ederim." Buyurmuşlardır.

[5] Fil-hakīka eşyânın fiyat-ı asliyyesinden noksan bahâ ile sattırılması zulüm olduğu gibi esâsen bunun maddeten gayr-ı mümkün olduğunu da son zamanlardaki tecrübelerle bir kat daha iyi anladık. Şu sûretle memnû'iyet-i vâki'a hilâfında olarak hükûmetçe narh vaz' edildiği halde dahi mal sâhibinin rızasına muhâlif olarak kerhen kendisinden bir şey iştirâ etmenin adem-i meşrû'iyyetinde şübhe yoktur.

İşbu şekilde esbâb-ı galâdan olmak üzere gösterilen nükūdun kesreti de pek o kadar korkulacak bir şey değildir. Zira bu takdîrde her şeyin fiyatı, her şahsın ücreti ve her yerin kirâsı bir nisbet-i mu'ayyene dâiresinde tezâyüd edeceğinden ve herkesin bir noktadan müstehlik ve bir noktadan müstahsil olmasına göre istihlâkteki zararlarını istihsâl ettikleri şeylerden telâfî eyleyebilecekleri tabî'îdir. Ancak belki paralarını fâiz ile şuna buna vermiş bulunanlar ile me'mûrîn-i devlet ve hademe-i evkāf gibi vezâ'if-i mu'ayyeneye sâhib olanlar mütezarrır olurlar.

Bunların içerisinden paralarını fâize yatırmış olanların mütezarrır olmasının nazar-ı şer'de hükmü olmayacağı tabî'îdir. Devlet ve belediye me'mûrlarıyla müstahdemîn-i evkāfa gelince; bunların dahi ma'îşetleri taht-ı emniyettedir. Zira aynı zamanda vâridât-ı beytülmâlde zâhirî bir tezâyüd hâsıl olacağı gibi vakıfların dahi kirâları artacağından ve bu gibi ahvâlin tahakkukunda me'mûrînin maâşâtı tezyîd olunmak lâzım geldiği gibi hademe-i evkāfın dahi vazîfelerini arttırmak îcâbât-ı şer'iyyedendir. Bundan başka hükûmet tedâbîr-i hakîmâne ittihâzıyla fazla parayı piyasadan halka zulüm etmeksizin kaldırabileceği gibi emvâl ve emti'anın teksîrine çalışması ve turuk ve me'âbirin selâmetini te'mîn etmesi ve eşyânın isrâfına da meydan vermemesi lâzımdır.

İkincisi– Bazı me'mûrların nüfûz-ı me'mûriyetini sû'-i isti'mâl ederek, irtikâb ve irtişâ etmek veya etrâf tutmak için vesâit-i nakliyyeyi ve bazı nevi' ticâreti envâ'-ı hiyel ve tezvîr ile kendi adamlarına tahsîs ve bu sûretle serbestî-i ticâreti ihlâl ve halkın ma'îşetini tazyîk eylemeleridir. Biz böyle bir hâlin vukū' veya adem-i vukū'unu lâyıkı vechile bilemiyoruz. Fakat böyle bir hâl vâki' ise veyahud vukū'a gelir ise şerî'at-i garrâ-yı Ahmediyye'ye göre bu bâbda ülü'l-emrin uhdesine terettüb eden vazîfe gāyet mühimdir.

Şöyle ki: Bu me'mûrların gerek irtişâ ve irtikâb sûretiyle elde ettikleri ve gerek nüfûz-ı me'mûriyetlerine istinâden suver-i sâire ile kazandıkları emvâl ve eşyâ ve nakid ellerinden tamamıyla zabt edilerek emvâl-i mezkûre ashâb-ı hukūka iâde edilmek ve bu cihet kābil olamadığı takdîrde beytülmâl-i müslimîne vaz' edilmek iktizâ eylediği gibi alâ kile't-takdîreyn bu adamların hareket-i vâki'alarının derecesine göre ta'zîr edilmeleri, fakat hareketleri sa'y ile'l-fesâd mertebesine vardığı halde haklarında bunun hükmünün icrâ edilmesi îcâb eder.

Şerî'at-i garrâ-yı Ahmediyye'nin bu bâbdaki hükmü o kadar vâsi'dir ki me'mûrîn hedâyâ ve bahâyâ ile dahi zengin olsalar yine elde ettikleri emvâl hakkında ber-vech-i muharrer mu'âmele olunur. Zira zât-ı pâk-i peygamberi "Ümerânın nefisleri için aldıkları hedâyâ ganâimden bi-gayrı hakkın alınan mal menzilesindedir" buyurmuşlardır. Ancak bu hedâyâdan maksad, me'mûr oldukları cihetle kendilerine verilen hediyelerdir. Zira bu hediyeleri me'mûriyet kuvvetiyle elegeçiriyorlar. Bu kuvvet cemâ'at-i müslimînin kuvveti olduğundan hedâyâ-yı mezkûre cemâ'at-i müslimîn nâmına beytülmâl-i müslimîne vaz' olunmak îcâb eder.

Nitekim Resûl-i Ekrem (sav) efendimiz hazretleri bir yere me'mûr göndermişlerdi. Bu zât mâl-ı kesîr ile avdet etti ve getirdiği emvâlden "Şunlar sizindir, bunlar bana hediye olundu" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (sav) efendimiz hazretleri hutbelerinde "Sizden biriniz anasının babasının evinde otursaydı ona bir gûne hediye verilir miydi?" diye ol zâta ta'rîz ederek aldığı hediyelerin kendine âid olamayacağını îmâ buyurmuşlardır.

Yine Ömer el-Fârûk radıyallâhu anh hazretleri Ebâ Hüreyre radıyallâhu anh hazretlerini sadakāt-ı Bahreyn'i cibâyet için me'mûr ettiler. Hazret-i Ebâ Hüreyre birçok mal ile avdet ederek getirdiği mâlların kendilerine âid olduğunu söylemesi üzerine Ömer el-Fârûk radıyallâhu anh hazretleri müşârun-ileyh hazretlerini pek şedîd elfâz ile ta'zîr ederek ol mâlların cümlesini beytülmâl için zabt eyledi. Her ne kadar Hazret-i Ebâ Hüreyre: "Yâ Emîre'l-mü'minîn! Ben ne Allah'ın, ne kitâbullâhın düşmanıyım ve ne de Allah'ın malını çaldım. Lâkin atlarım tenâsül etti, sehimlerim müctemi' oldu da bu mâllar hâsıl oldu." diyerek müdâfa'ada bulunmuş ise de Hazret-i Ömer buna da iltifât eylememiştir.

Hazret-i Ömer yalnız me'mûrîne değil, me'mûrların adamlarine ve evlâd ve ıyâline gelen hedâyâda bile bu kāideyi tatbîk ediyordu. Hattâ Hazret-i Ömer'in zevcesi melik-i Rum'un zevcesine bazı hediyeler göndermiş idi. O da hedâyâ-yı azîme ile mukābelede bulundu. Hazret-i Ömer radıyallâhu anh bu gelen şeylerden zevce-i mükerremelerinin gönderdikleri malın mislini ayırarak kendilerine i'tâ ve mâ'adâsını beytülmâl-ı müslimîne vaz' eylediler. Sahâbe-i kirâmdan Abdurrahman bin Avf hazretleri Hazret-i Ömer'in şu hareketini tenkīd ile bazı i'tirâzâtta bulunması üzerine halîfe hazretleri: "Yâ Abderrahman! Sen de haremine söyle, o da melik-i Rum'un zevcesine hediye göndersin bakalım ona da böyle hedâyâ ile mukābelede bulunur mu?" diyerek müşârun-ileyh hazretlerini iskât buyurmuşlardır. *(Şerh-i Siyer-i Kebîr*)

[6] İmâm Tarsusî'nin *Tuhfetü't-Türk*'ünde "Erbâb-ı menâsıbın vilâyetleri gibi câh-ı vilâyet ile halktan ahz olunan emvâli sultânın beytülmâl-i müslimîne vaz'ı câizdir" diye muharrer olduğu gibi.

Fetâvâ-yı Feyziyye'de: "Ser-hadd-i İslâm'da olan kılâ'ın hıfzıyçün mu'ayyen olan mücâhidînin vazîfelerine bin yük akçe lâzım olup mühimmât-ı sefer için dahi nice yüz bin yük akçe lâzım olup beytülmâlde cümlesinin edâsında usret olmağın Hind'de havâss-ı beytülmâlden gelmiş ve rüşvet tarîkiyle cem' olmuş hazâin-i emvâl olsa halîfetullâh hazretleri zikr olunan emvâlin cümlesini bî-kusûr alıp mühimmât-ı sefere ve vezâ'if-i guzât ve mücâhidîne vermek meşrû' olur mu? diye vâki' olan istiftânın cevâbında: "Olur, vâcibdir, te'hîri mazınne-i vebâldir. Hazret-i Resûl-i Ekrem (sav) böyle malı beytülmâle vaz'ından sonra minber-i şerîflerinde ashâb mahzarlarında emru'llâh celle şânuhû ne idiğin beyân edip, sonra Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edip: Yâ Rab emrini kullarına bildirdim mi, deyu ihtimâm buyurmuşlar. Sonra Hazret-i Ömer radıyallâhu te'âlâ anh birinden (bu kabîl) mal zabt etmek isteyip: Bu malı kande buldun? deyu (hitâb buyurmaları üzerine) hedâyâdan cem' oldu dedikte: Ey Allah düşmanı! Kendi hâlinde dursan sana bu kadar hedâyâ gelir miydi? deyu itâb edip zabt ettiler. Sâir sahâbe ve tâbi'în ve e'imme-i müctehidîn cümlesi bu kavli irtizâ ve kabûl ettiler. Guzât-ı müslimînde böyle müzâyaka olup mâl-ı rüşvet böyle mahzûn olmak helâl değildir. Halîfe hazretlerine lâzımdır ki tahlîs buyurup müstahıkkîne îsâl ile müsâb ve me'cûr ve yevm-i kıyâmete değin hayr ile mezkûr olalar." diye muharrerdir.

Nitekim kitab-ı mezkûrda münderic diğer bir fetvâda dahi: "Ricâl-i devletten olup tavâif-i askeriyyeden bir tâifenin reisi olan Zeyd tâife-i mezbûreye ulûfeleri için beytülmâlden verilen malın bir mikdârını nefsiyçün alıkoyup ve sâir câh-i devlet ile şu kadar mal kesb ve cem' eylese seyyidü's-selâtîn imâmü'l-müslimîn pâdişâhımız hazretleri ol malı bil-cümle ahz edip beytülmâle vaz' etmeye kādir olur mu? El-cevâb: Olur." diye muharrerdir.

Buradaki me'mûrdan maksad nüfûz-ı hükûmet ile iş gören kimse demek olup, isterse a'yân ve meb'ûsândır, ister ise diğer me'mûr ve ketebeden ve hattâ me'mûrîn-i vakfiyyeden olsun, müsâvîdir. Bunların maâşları ile ve servet-i zâtiyyeleri ile mütenâsib olmayacak sûrette mâlen zenginleşmeleri, gemiler iştirâ, evler binâ etmeleri veya masârıf-ı kesîreyi müstelzim âlâyiş ve nümâyiş yollarında isrâfâtta bulunmaları hıyanetlerine delîl-i kâfi addolunup, ber-vech-i muharrer hükm-i şer'înin haklarında îfâsı lâzım gelir ve evkāf me'mûrlarının bir vakf-ı mu'ayyene hıyânetleri anlaşılır ise müsâdere olunacak emvâl ol vakfa verilir. Anlaşılamaz ise beytülmâl-i müslimîne vaz' olunacağı gibi diğer ashâb-ı câh ve nüfûzun yedlerindeki emvâlin sâhib-i meşrû'ları sâbit olur ise onlara verilir. Sâbit olamadığı halde onlar da beytülmâle vaz' olunur.

Ma'a hâzâ bu gibi mevâzi'de cemâ'at-i müslimîne de terettüb eden bir vazîfe-i azîme vardır. Bu da ülü'l-emrin tasarrufâtında bir garaz ve ivaz bulunup bulunmadığına dikkat eylemeleridir. Zira ekser-i cemâ'atin ekber-i re'yleri yani zann-ı gālibleri ülü'l-emrin mu'âmelesinin zulüm veya nâsa muzır olduğu merkezinde olacak olur ise bu gibi husûsâtta ümerâya itâat şer'an memnû' olduğu gibi emîrin de ekser cemâ'atin ekber-i re'yine muhâlefeti câiz değildir. Zira kütüb-i fıkhiyyede "Hakīkat-i hâle ıttılâ' mümkün olmayan yerlerde ekser cemâ'atin ekber-i re'yi hakīkat-i hâli rü'yet menzilesindedir" diye buyurulmuştur.

İşte me'mûrînin nüfûz-ı hükûmetle iktisâb ettikleri servet ve sâmânın beytülmâl-i müslimîne bi-eyyi hâlin vaz'ı lâzım gelip halkın ma'îşetini tazyîk eylemiş bulunmaları ve vâdî-i ihtikâra sapmış olmaları şart değildir. Fakat bunları da yapacak olurlar ise o halde şu mu'âmelenin evlâ bi't-tarîk haklarında tatbîk olunması ve şiddetle ta'zîr olunmaları lâzım gelir.

Ma'a hâzâ işbu icrâātın devletçe yapılacak tahkīkāta müsteniden kānûn vaz'ı sûretiyle îfâsı mümkün olacağı gibi keyfiyetin hükkâm-ı şer'a havalesiyle herkes hakkında sâdır olacak hükm-i şer'îye göre mu'âmele îfâsı dahi kābildir.

Üçüncüsü– Âdiyyen icrâ-yı ticâret eden ve bununla beraber mu'âmele-i muhtekirânede bulunan eşhâsın vukū'a getirdikleri galâ-yı es'ârdır. (İhtikâr: Galâ hâsıl olsun diye malı habs etmektir.) Zât-ı pâk-i Peygamberî: "Câlib merzûk, muhtekir mel'ûndur." Buyurdukları gibi yine haberde: "Allah'ın ve melâikenin ve cemî'-i nâsın la'neti ta'âmı kaht hâsıl etmek için kırk gün habs eden kimsenin üzerine olsun. Bunun ferâiz ve nevâfilini Cenâb-ı Hak kabûl etmez. Ve bir de muhtekir katele-i enbiyâ ile birlikte haşr olunur." diye de vârid olmuştur.

İmâm-ı A'zam rahimehullâh hazretlerine göre: İhtikâr an-

cak buğday, hurma, üzüm, zeytin, yağ, bal, peynir, tuz gibi kūt-ı beşer olan eşyâ ile arpa, yulaf, yonca gibi kūt-ı behâim olan şeylerde ve İmâm Muhammed'e göre: Bunlarla beraber siyâbda cârî ise de İmâm Yusuf rahimehu'llâh hazretlerine göre: Âmmeye zararı olan her şeyi habs ve imsâkte ihtikâr cârî olur.

Bir kimseye muhtekir denebilmesi için bir re'ye göre ekalli bir ay, diğer bir re'ye göre kırk gün imsâk etmiş bulunması lâzımdır. İbni **[7]** Âbidin'in beyanına göre bu müddet, dünyâda ta'zîr ve malını bey' gibi mu'âkabe için takdîr edilmiş olup, yoksa husûl-i günâh için değildir.

Ma'a hâzâ ihtikârda ızrâr-ı nâs şart olup kimsenin mütezarrır olmadığı yerlerde bir kimsenin malını habs ve imsâk eylemesinde beis yoktur.

Tercümesi bâlâda muharrer hadîs-i şerîfde câlibden maksad, hâricden mal getiren kimsedir.

Mel'ûnun iki ma'nâsı vardır: Biri rahmet-i ilâhiyyeden ba'îd demektir. Kebâir ve sagāir mü'mini dâire-i îmândan ihrâc etmediği gibi, mü'minler de rahmet-i ilâhiyyeden mahrûm bulunmadıkları cihetle burada bu ma'nâ maksûd değildir. İkinci ma'nâsı da derece-i ebrârdan matrûdiyettir. Burada maksûd olan ma'nâ da budur.

Hâkimü'ş-şer'a muhtekirin hâli arz oldukta ihtikâr eylediği eşyâdan ihtiyâcından fazlasını bey' etmek üzere emr eyler, eğer imtinâ' eder ise habs ile ta'zîr edip kendi bey' eyler.

Esnâf kendisinde ihtikâr cârî olan şeylerde te'addî ve fiyât-ı eşyâyı ziyâdesiyle arttırırlar ise ol vakit evliyâ-yı umûrun ehl-i hibre ile meşveret etmek şartıyla eşyâ-i mezkûreye narh koymalarında beis olmadığı gibi bu hâl halkın zarûretten telef olmaları korkusu hâsıl edecek dereceye varır ise kimsenin telef olmasına mahal kalmamak için kūt-ı beşer olan şeyler muhtekirlerin ellerinden cebren ahz olunarak vüs'at ve refâh zamanlarında misilleri kendilerine ödenmek şartıyla sûret-i âdilânede ahâlîye tevzî' ve taksîm olunmak iktizâ eyler. Ma'a hâzâ kūt-ı beşer ve behâyimin gayrısında dahi esnâfın te'addîsi ve halka zulmü tahakkuk edecek olur ise Kuhistânî'nin beyanına göre lâyık olan İmâm Ebû Yusuf hazretlerinin re'yine ittibâ'an sâhib-i vilâyetin eşyâ-i sâireye de narh vaz' edebilmesidir.

İşte öteden beri vâki' tafsîlâttan şu netîce istihrâc olunuyor ki tabî'at-i eşyâdan mütevellid galâ-yı es'ârdan dolayı narh vaz'ı câiz değilse de vesâit-i sun'iyye ve zulmiyye ile fiyat-ı eşyânın yükseltilmesinde hükûmetin tedâbîr-i mukteziyyeyi ittihâz ederek mezâlimi ber-taraf etmesi îcâb eder.

Dördüncüsü– Zî-kudret olan kimselerin âtîden adem-i emniyyetlerine mebnî ihtiyâta ri'âyeten ihtiyâcât-ı zarûriyyelerinin kat kat fevkinde mal iddihârına kalkışmaları ve bir de bazı kimselerin zenginlik neş'esiyle emvâli isrâf etmeleridir.

Zeylaî'nin *Kitâbü'l-İhtiyâr*'dan nakl ü rivâyet eylediğine göre "Hâl-i ıztırârda olup nefsinin helâki korkusunda bulunan kimse diğer bir kimsenin malından onun rızâsı olmaksızın tenâvül edebilir." İçinde bulunduğumuz fevka'l-âde zamana göre halkın bir kısmında mal mevcûd ise de kısm-ı diğerinde yoktur. Binâenaleyh kendilerinde mal olanlar değer-bahâsıyla mâllarını olmayanlara diyâneten satmaya mecbûrdurlar. Bunun için de herkes ihtiyâcından fazla mal almamak ve esnâf için de ihtiyâcından fazla almak isteyenlere satmamak îcâb eder ise de bu mes'elenin bi-hakkın sûret-pezîr olabilmesi Allah korkusundan ziyâde hükûmet tarafından îcâb-ı hâl ve zamana göre âlimâne ve hakîmâne tedâbîr icrâsına muhtâcdır. Zira nâs hükûmet korkusundan dolayı mekârih ve muharremâttan ictinâb ederler. Nitekim (ما يزع السلطان فوق ما يزع القرآن) Kelâm-ı gevher-nizâmı ehl-i eserden nakl olunmuştur. Zâten hükûmetin muhâfazasıyla mükellef olduğu selâmet-i umûmiyye de bunu muktezîdir. Bir de ma'lûm olduğu vechile şerî'at-ı garrâ-yı Ahmediyye'ye göre isrâf her zamanda harâmdır. Bâ-husûs hayât-ı ictimâ'iyyeyi rahnedâr edecek bir şekil alacak olur ise hükûmetin uhdesine vezâ'if-i ciddiyye terettüb eder. Binâenaleyh şu zamanda mâ-fevka'ş-şeb' yemek yiyenleri evlerinde sofralarında kadr-i hâcetten ziyâde ekmek bulunduranları, hastaların ve çocukların bulamadıkları envâ'-ı et'imeyi, nefisleri şöyle dursun, mahzâ tahkīr-i cemâ'at için köpeklerine yedirenleri men' etmekle beraber alâ derecâtihim bunları ta'zîr-i şer'î ile ta'zîr etmek îcâb eder.

İşte mes'elemize pek ziyâde münâsebeti olmayan teferru'âtı ber-taraf ederek diğer muttali' olabildiğimiz ahkâm-ı şer'iyyeyi nakil ve bazı istidlâlâtımızı da derc ettik. Bununla istihdâf ettiğimiz gāye-i asliyye esâsâtı bundan bin bu kadar sene evvel kurulmuş olan kavânîn-i şer'iyye ile asrî bir hükûmet idâre edilemez diyenleri bir dereceye kadar insâfa da'vet etmektir. Hemen Cenâb-ı Hak te'sîrini halk eyleye, âmîn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

M. S[sin].

[8]

ÂLEM-I İSLÂM'IN HASTALIKLARI

MEDENİYETİN RÛHUNU BIRAKARAK YALNIZ ZEVÂHİRİNDE GARBLILARI TAKLÎD BELİYYESİ

– 7 –

*Kadının, işlerini tesviye etmek, biraz nefes almak, saf ve ceyyid hava teneffüs etmek maksadıyla sokağa çıkmasına mâni' olan bir nizâm-i ictimâ'î bilmiyoruz. Maamâfih ben eminim ki kadınlardan birçoğu hânelerinde pek az otururlar, vakitlerinin mühim bir kısmını hâricde geçirirler.

Memâlik-i sâirede köylü kadınlar çiftçilikle, tarlalarda, bahçelerde çalışmakla meşgūldürler. Köylü bir kadın zirâat ve felâhat işlerinin ekserisinde köylünün şerîk-i fa'âliyetidir. Bunu ben, birkaç sene evvel şark ve İslâm memleketlerinde vâki' olan seyâhatim esnâsında re'ye'l-ayn müşâhede ettim. Mısır köylülerinde, bâdiyede, Irak'ın nevâhî-i şarkiyyesiyle Suriye âfâkında bir hayli dolaştım. Sonra da Türk memle-

* Geçen nüshalarımızdaki Avrupalı kadın tarafından serd edilen mütâla'âtın alt tarafıdır.

ketlerinde ve sâirede müddet-i medîde geşt ü güzâr ettim. Hep bu yerlerde gördüğüm ahvâl bende şarklı bir kadının Romanyalı, Bulgar, Macarlı, Alman ve sâire bir kadından aşağı kalır yeri olmadığı kanâatini hâsıl etti.

Görüyordum ki evinin işi gücüyle, çocuklarına bakıp büyütmekle meşgūl olan kadın aynı zamanda eline çift âlâtını alarak ekin biçmek, harman sürmekle, bahçelerde çalışmakla mahsûlâtını, südünü, yumurtasını pazarlara götürüp satmakla da meşgūl oluyor. Şark İslâm memleketlerinde erkeklerin göreceği işlerin kâffesinde kendinin de büyük bir hisse-i faâliyyeti olmayan köylü şehirli bir kadın görmediğimi iddiâ edebilirim. Bu i'tibâr ile şarkta ve garbda köylü ve bedevî kadınlar arasında müşâbehet-i tâmme vardır. Aralarında bir fark varsa o da ma'lûmâtca, vezâ'if-i beytiyyenin tarz-ı îfâsınca, kavâ'id-i sıhhiyyeye ri'âyetce garblı kadının şarklıdan daha yüksek olmasıdır.

Çok kere tesâdüf ettik ki bâdiyelerde kadınlar semtlerinden geçen bir garibi çadırlarında misâfir ederler, meskenlerinde ekmek, hurma, süt ne varsa takdîm ederek âdât-ı milliyyeleri dâiresinde mihmân-nüvâzlık ibrâzından geri durmazlar.

Çok def'a da kadın mahkemelerde, sâir mecâlis-i husûmâtta bizzât hâzır bulunarak hukūkunu istediği gibi kendi müdâfa'a eder ve bu yolda hiçbir mâni'aya tesâdüf etmez. Hülâsa garblı bir seyyâh, büyük şehirlerin sıkı sıkıya yüzlerini örtmeyi, kocalarıyla akrabalarından başkasıyla ihtilâttan çekinmeyi âdet edinmiş olan kadınları istisnâ edilirse, Avrupalı bir kadın ile şarklı bir kadın arasında bâriz bir fark göremez. Maamâfih şehirlerde de yüz örtmek âdeti umûmî olmayıp yukarı ve orta tabakaya hastır. Ekseriyetini satıcı, hizmetçi, aşçı makūlesi teşkîl eden aşağı tabaka nisvânında ise bu âdet, metrûk bir hâldedir.

Bu îzâhâttan şu netîceye vâsıl olabiliriz ki müslüman kadını hakkında beyân-ı mütâla'a edenler şehirlerde sâkin ve mikdârları pek az olan bu kısım kadınları murâd ediyorlar. Sonra bu adamlar "hicâb" kelimesinin hakīkī ma'nâsını fehm ve "hicâb" ile "nikāb" arasındaki farkı idrâk edemiyorlar. Ben şark işlerine çok ehemmiyet verdim. Şarka âid şu'ûn-ı ictimâ'iyyenin hakāikine vâkıf, ahkâm-ı İslâmiyyenin esrârına habîr olanlardan bu cihetler hakkında ma'lûmât istihsâlinden bir lahza hâlî kalmadım. Bilhassa birçok bâdiyeler, ıssız çöller kat' etmek, oralarda insanoğlunun içinde yuvarlandığı etvâr-ı hayâtı görüp geçirmek fırsatını bahş eden o uzun seyâhatlerim bana bu babda gāyet kıymetdâr ma'lûmât kazandırdı. Şâyân-ı i'timâd müslümanlardan telakkī etmiş olduğum îzâhât ve ma'lûmâttan hâsıl ettiğim fikrin hülâsası şudur ki: Şerî'at-i İslâmiyye kadına yüzüyle ellerinden mâ'adâ eczâ-yı vücûdunu setr etmeyi emrediyor. Bu üç uzva gelince, bunların setri müşkil olduğu için şerî'atın rûhuyla te'lîf kabûl etmiyor. Hatta yüzü örtmek birçok hiyel ve desâyise, hukūk-ı medeniyyenin ziyâ'ına sebebiyet verdiği gibi daha bir takım sakīm netâyic de tevlîd ediyor. Hele bey', vekâlet, şehâdet ve sâire gibi mu'âmelâta ta'alluk eden ahvâlde bu mahzûr daha ciddiyet ve ehemmiyetle kendini gösteriyor.

Evet, bazı fukahâ şehirlerde fitne ve fâhişenin ta'ammüm ve intişârından korktukları için sedd-i zerâyi' ve ihtiyâta daha ziyâde muvâfık olanı iltizâm maksadıyla, her ne kadar hakkında sâhib-i şerî'at (sallallâhu aleyhi ve sellem) den bir nass-ı sarîh olmasa da ictihâd tarîkiyle setr-i vech mezhebine sâlik olmuşlardır. Bu i'tibâr ile ise mes'ele nassa müstenid olmayıp dâimâ mezâhibin ihtilâfına, ârânın tebâyününe cilvegâh olan ictihâdiyât kabîlindendir. İcmâ' yalnız yabancı bir kimse ile halvet-i nisvânın hürmeti noktasında olup gerek şerî'at-i İslâmiyye, gerek âdât-ı şarkiyye bunda elinden geldiği kadar iltizâm-ı şiddet etmiştir. Bir sûrette ki oralarda kadın ile erkek mahremâne buluşup **[9]** görüşmek isterlerse buna ancak uzun uzadı muhâberelerden, araya müte'addid vâsıtalar koyduktan sonra, o da geceleri ve rakīb korkusundan âzâde oldukları bir sırada muvaffak olabilirler. Şarklıların bu hâli musavvir birçok şiirleri, biz garblıların sıhhat-i vukū'una ihtimâl vermeyeceğimiz derecede garîb ser-güzeştleri vardır ki Arab devâvîn-i eş'ârını, Bağdadî'nin *Hızânetü'l-Edeb*'ini ve *Kitâbü'l-Agānî* ve emsâli kütüb-i edebiyyeyi mütâla'a edenler bu yolda birçok mebâhise tesâdüf ederler.

Anlaşılıyor ki müslümanlarca kat'iyyen mesâğ verilmeyen şey, bütün mefsedetlerin, aile husûmetlerinin, zevc ve zevce arasında münâferetlerin medenî yolsuzlukların menşe'i olan halvettir.

Şâyân-ı i'timâd ulemâ-yı İslâmiyyeden telakkī ettiğim ma'lûmâta göre lisân-ı şerî'atte "hicâb" yüze nikāb tutmak değildir. Nikāb, kadının yüzüne tutacağı peçe onu muhâfaza-i iffete sevk edeceği, kadınla erkekler arasında mûcib-i fitne mu'ârefe peydâ olmasına mâni' olacağı i'tikādından münba'is bir ictihâd-ı fukahâ ile hâdis olmuş bir şeydir. Eğer fukahâ-yı İslâm ahlâk-ı beşeriyyeyi bi-hakkın tahlîl etmiş kimselerden olsalar anlarlar idi ki öyle peçe tutunmakla iffet kazanılmaz, baş örtmek hayâ ve hicâb te'mîn etmez. Bilakis sîmâsını tanıyan rakîblerden kendini gizlemek için nikāb tutmak husûsunda büyük bir gayret gösteren nice kadınlar var ki görülecek bir işi oldu mu sokakların altını üstüne getirir, istediği ile beğendiği gibi aşını pişirip kotarır, beğendiği gizli fuhuşhânelere dalar çıkar. O, bütün harekâtta yüzüne koyuvermiş olduğu bir nikāb sayesinde esrârının fâş olmasından emindir. Ailesini kendi görür, fakat onlar kendini göremezler. Ecânibe karşı kadında mehâsin-i vechiyyesini [gizlemeye] hizmet eden o nikāb, kadın pâk-tînet ve hakīkaten namuskâr olmazsa, ailesinin enzâr-ı tecessüs ve teyakkuzundan ne kadar rezâletlerini setr ve ihfâya âlet olur. Yüzünü kalın peçelerle mestûr tutmaya ihtimâmkâr öyle bed-mâyeler var ki hakīkatte meyyâl-ı fuhş bir namus züğürtünden başka bir şey değildir. Binâenaleyh kadının peçe tutunması husûsunda iltizâm-ı şiddet onda hiss-i hicâb tevlîd edecek, dâire-i iffete mülâzemetini taht-ı zımânda bulunduracak bir vâsıta değildir. Bu iki haslet-i mümtâzeyi vücûda getirmek için yegâne çare iki sınıf mahlûk arasında hâil teşkîline muvaffak olmak, kadının hânesine yabancı erkeklerin münhasıran kadının erkek velileri huzûrunda dâhil olabilmelerini lâ-yeteğayyer bir düstûr şekline koymaktır. Şu sözlerimi işitenler ihtimâl ki onları bir fikr-i izdirâ ve istihfâf

ile telakkī edeceklerdir. Fakat hafî ihtilâtların, mahremâne ülfetlerin nasıl fenâ netîceler verdiğini düşünseler o zaman işin tahayyül ettiklerinden daha çok fazla ciddiyetle telakkīye şâyân olduğunu, mazarrât-ı maddiyesi öyle müsamahalara kat'iyyen müsâ'id olmadığını anlarlar.

Bir takım gençlerimizin: Bize karşı taht-ı memnû'iyyete alınmak istenilen ihtilâtın âkibeti neye müncer olabilir? Vereceği netîce iki sınıftan birinin diğerinden intifâ'ı olacağına göre bunda o derece i'zâm edilecek ne gibi bir mahzûr mutasavverdir? dediklerini ve her yerde aynı nakarâtı tekrar edip durduklarını işitiyoruz.

Evvelce Avrupa'da bizim de âdetimiz genç kızları te'ehhüllerinden evvel taht-ı murâkabede bulundurmak, çarşafın, peçenin lüzûmuna kāil olmasak da gençlerle düşüp kalkmalarına meydan vermemek idi. Bu kāideyi birkaç asır mukaddem Latin unsuru ihlâl etti. Sâir Avrupa akvâmı da bu meslekte onlara peyrev olmakta gecikmediler. Hattâ kızlarına ihmâlkârâne hareket husûsunda Latinlerden ileri gidenler de oldu. Gitgide otellere, hamamlara varıncaya kadar muhtelif nev' ve şekillerle ihtilât me'lûfât sırasına geçti. Memleketlerimizde seyâhat edenlere, hatta ilk def'a Avrupa'yı görenlere ihtilât mes'elesinin ne renk ve şekil kesb etmiş olduğu mechûl bulunmadığı için bu vâdide ıtnâb-ı makāle ihtiyâc yoktur.

Bizim Avrupa'daki tarz-ı hayâtımız fuhşun revâcı için îcâb eden vesâili tamamıyla hazırlamış, o yoldaki merama vusûl için bütün yolları açık ve serbest bulundurmuştur. Bu hâlet-i ictimâ'iyye ise şurada bast ve temhîd edeceğimiz netâyic-i vahîmeyi tevlîd etmiştir:

Evvelâ; birçok ailelerde zevciyyet râbıtası gevşemiş, yahud bütün bütün kırılmıştır. Sebebine gelince, evvelce de söylemiş idik ki gerek erkeklerde gerek kadınlarda öyle muhtelif mehâsin, mütenevvi' mezâyâ vardır ki rûhlar üzerinde bıraktıkları te'sîrât-ı füsûnkârâneden ictinâb imkânı yoktur. Binâenaleyh bir erkek kadınlarla ihtilât ettikçe bir kadın bizde me'lûf olan bir tarzda erkeklerle hem-bezm olmak i'tiyâdına sâdık kaldıkça, iki sınıftan her hangi birinin kayd-ı fitneden âzâde kalmasına yahud her taraftan ma'neviyeti üzerine müteveccih te'sîrât-ı sâhire-i rûhiyyeden tahlîs-i nefs etmesine imkân yoktur. Yukarıda bu bahse âid bir hayli söz cereyân ettiği için burada uzun uzadı söz söylemek zâiddir.

Sâniyen; bizde ve bizim âdet ve mesleğimizi taklîd eden yerlerde veled-i gayr-ı meşrû'ların mebzûliyeti bu bir mes'ele ki ictimâ'î, siyâsî, rûhî netâyicini takdîr etmeyenler nazar-ı istihfâf ile telakkī ederler. Gayr-ı meşrû' sûrette gebe kalan bir kız büyük şehirlerin birinde ikāmet etmiyorsa hamlinin meâl ve âkibeti ölümdür. Çünkü irtikâb-ı zinâ eden kadınların başlıca düşündükleri tedbîr iskāt-ı cenîn için müstahzarât-ı tıbbiyeye mürâcaattan ibârettir. Kader sağ olarak meydana gelmesine **[10]** müsâ'ade ederse cenîn anasının karnında ölmekten kurtulur. Fakat ecel kendini akab-ı vilâdetinde atıldığı bir meydanda, yahud hücrâ bir mahalde kollarını açmış beklemektedir. Şayed mevtten tahlîs-i girîbân ederse ve kendini besleyip büyütecek bir âgūş-ı sıyânet ve re'fet bulabilmek bahtiyârlığına nâil olursa o zaman da tâm büyüyerek zûr-ı bâzûsuna mâlik olup da şedâid-i zaman ile pençeleşecek, hayâtın bâr-ı girân vezâifine mukāvemet edebilecek bir çağa gelinceye kadar ne kadar elem ve mihnetle ihtiyâc ve sefâletle muhât bir hayât geçirmeye mahkûm olacaktır. Avrupa pâyitahtlarında ve emsâli büyük şehirlerde hükûmetler tarafından bunlar için müessesât-ı mahsûsa vücûda getirilmiş, anaları tarafından bu müesseselere hafif bir ücret verilmek şartıyla bu çocuklar için süt nineler, mürebbiyeler istihdâm edilmekte bulunmuştur.

Bu müesseselere tevdî' edilen çocukların bakılması, terbiyesi artık hükûmete âid bir vazîfedir. Onun ne babası bellidir, ne de nevâziş-i mâder lezzetini bilir. Veled-i gayr-ı meşrû'unu buralara tevdî' eden analar arasında çocukla olan alâka ve râbıtasını kat' etmeyenlere pek az tesâdüf olunur. Hükûmetler bu çocukların terbiyelerini erbâb-ı hayrdan cem' ettiği i'ânât ile te'mîn eder.

Şehirlerde daha hamlin bidâyetlerinde ıskāt-ı cenîn vukū'âtı pek çoktur. Ancak buralarda zinâkâr kadınlar mukārenet vukū' bulacağı esnâda haml hâdisesine mâni' olmak için müstahzarât-ı tıbbiyye ve kimyeviyye isti'mâline köylü kadınlardan daha ziyâde me'lûfdurlar. Erkekler de haml hâdisesinin mümkün olduğu kadar az mikdârda tahakkukuna hizmet edecek vesâile mürâca'at ederler. Fakat acaba bu zânî ve zâniyeler hamlin men' veya taklîli husûsunda bin türlü tedâbir ihtirâ' ettikleri halde maksadlarına muvaffak olabilmişler, yahud zikre şâyân bir râddede taklîline güç yetirmişler mi? Hayır. Bizim Avrupa memâlikinde bu yoldaki tevellüdâtın derecesine vâkıf olanlar mes'elenin hakīkaten mûcib-i endişe bir mâhiyette olduğunu ve netâyic-i muhtemelesi tahammülün fevkinde bulunduğunu teslîmde bir lahza tereddüd etmezler.

Halkı, dedikleri gibi, ef'âl ve harekâtında tamâmıyla serbest bırakalım, fakat hiç olmazsa zinânın çocuk, ana, vatan hakkında husûle getireceği netâyicin neden ibâret olacağını şurada biraz münâkaşa etmeden geçmeyelim.

Ana, ne kadar bir hiss-i mükâbere sevkıyle lâ-kaydâne bir tavır izhâr etse de nedâmet, hüzün ve esef ateşiyle kalbinin yanmaması ve şiddet-i teessürden hayâtını kurtarabilmesi imkân hâricindedir. Bilhassa çocuk sağ olur ve aralarındaki alâka ve râbıta-i maddiyye münkatı' bulunursa felâketin bu nev'i kadın cenînin sağ olarak tevellüdüne kadar sabır ve mukāvemet gösterebildiği takdîrde tahakkuk eder. Ekser-i ahvâlde meşhûd olduğu vechile cenîni vesâit-i ma'lûme ile iskāta tevessül ederse o zaman da kendi birçok emrâza, bilhassa müdâvâtı gāyet mu'dıl rahim hastalıklarına giriftâr olur. Maamâfih ıskāt-ı cenîn esnâsında ananın terk-i hayât etmesi vukū'ât-ı nâdireden değildir. Bu irtikâb-ı fuhşu müteâkib kadının ma'rûz kaldığı maddî hüsrânların bir kısmı. Fuhuş ve zinânın nefretle telakkī edildiği memâlikte gerek kendinin gerek ailesinin namus ve haysiyetine îrâs edeceği rahneyi siz takdîr ediniz. Yalnız şurasını îzâh edeyim ki mes'elenin te'sîrâtı ırz ve namusu lekedâr etmek husûsuna maksûr da değildir. Katolik âleminde irtikâb-ı fuhşun netâyicinden biri de böyle bir töhmetle mahkûm olanın tek-

rar te'ehhülden ebediyyen mahrûmiyetidir ki bu mürtekib-i zinâ için gayr-ı mütenâhî bir menba'-ı âlâm teşkîl eder.

Gayr-ı meşrû' çocukların iskātı için kullanılan mu'âlecâtın sebebiyet verdiği rahim hastalıklarından bahs etmişken şurada bazı namuslu ailelerin de bir takım makāsıd-ı hasîse uğrunda bu menfûr tedbîre mürâca'at etmekte olduklarından istitrâden bir nebze bahs etmeyi muvâfık görüyoruz.

Bazı garblı kadınlar ve bunların âdât ve mesâlikini taklîde heveskâr bulunan şarklı hanımlar hüsn ü ânlarını muhâfazaya son derece harîs ve ihtimâmkâr oldukları için bunu te'mîn edecek her hangi bir tedbîre mürâcaattan geri durmazlar. Bunlar gebeliğin safvet-i hayâta te'sîr, esbâb-ı istirâhati ihlâl eden bir nevi' hastalık olduğunu bilirler. Aynı zamanda hamlin gebe kadınların karınlarında husûle getirdiği çirkin tağayyürâtı da görmektedirler. Kendinin ince belli, düz ve latîf karınlı, mevzun kāmetli, top memeli, adalâtı sert bir hilkatte olduğunu görüp bilen bir kadın haml ü vilâdet ârızalarını görüp geçirmeye ve hamlin te'sîriyle karnında bir takım katmerler peydâ olduğunu, adalâtının gevşediğini, memelerinin sarktığını görmeye, sonra da çocuklarına bakıp büyütmek için uhdesine terettüb eden vezâ'ifin tamâmî-i îfâsına vakf-ı nefs ederek bahçelere, tiyatrolara gitmek, mehâfil-i muhtelifede isbât-ı vücûd etmek, dostlarıyla buluşup konuşmak, her arzu ettiği yere icrâ-yı seyâhat eylemek gibi hayâtın ezvâk-ı mütenevvi'asından mahrûm kalmaya tahammül edemez. Hamlin, vaz'-ı hamlin, vezâ'if-i mâderânenin kendini âmâl ve müşteheyât-ı nefsâniyyesinden mahrûm etmesinden korkar da hayât-ı maddiyyenin zîneti, siyâset ve istiklâl-i ümemin birer rükn-i rekînî olan evlâdını böyle en hasîs maksadlar uğrunda kurbân eder. Evet, ilim nâmına âşıkâne sergüzeştlerden, dostlarıyla muhâbereden, bütün vakitlerini zevk u safâ yolunda heder etmeden başka bir şey bilmeyen o câhil kadın tenâsüb-i endâmını, tarâvet-i hüsn ü ânını muhâfaza uğrunda milyonları kurbân eder, o milyonlar ki dünyânın mâye-i **[11]** izz ü rıf'ati, hukūk-ı beşeriyyenin medâr-ı hürmet ve sıyâneti, akvâmın erkân-ı mecd ü ikbâlidirler. Sefîl ve bed-tînet kadınlar o ma'sûm vücûdları kurban ediyorlar, fakat onlarla beraber mensûb oldukları memleketlerin azamet ve ihtişâmını, içinde yetiştikleri ümmetlerin mefâhirini de birlikte kurban ediyorlar.

Bu âfet-i ictimâ'iyyenin me'âsir-i tahrîbkârîsi hakında Fransa güzel bir nümûne-i ibret teşkîl edebilir. Aynı esbâb sevkıyle müdhiş bir tenâkus-ı nüfûsa uğrayan Fransızlar bünyân-ı mevcûdiyyetlerinde ta'mîri gayr-ı kābil rahneler açıldığına, günden güne şiddetini tezyîd eden bu âfet-i müstevliyyenin önüne geçilmek imkânı azaldığına, tuttukları meslek-i sefihâneden inhirâf etmedikleri takdîrde mahv u inkırâzları muhakkak olduğuna kanâat-i kâmile hâsıl ettiler. Fakat ne mümkün, bir kere fuhuş âleminde hayât geçirmenin lezzeti dimâğlarını sarmış, hayât-ı zevciyyet ve bunun levâzımından olan vezâ'if-i şâkkaya karşı nefret ve istikrâh hissi kalblerinde yerleşmiş iken, kadınları da kocaya varıp da başına bir engel almayı, sonra da getireceği çocukları bakıp büyütmek, emzirmek, yedirip içirmek, temiz tutmak ve büyüdükçe hüsn-i terbiyesine ihtimâm etmek gibi gayr-ı mahdûd vezâ'if altına girmeyi, fazla olarak âsâr-ı haml îcâbâtından olarak letâfet-i cismiyyelerini haleldâr olmuş görmeyi bir türlü havsalalarına sığdıramazken artık bu kavim için ta'dîl-i meslek ihtimâl verilebilecek bir şey midir?

Fransa hayât-ı zinâ ve sifâhın mutlak sûrette memlekette devamını hoş gördü. Aile teşkîlinin tâbi' olduğu kuyûdu nefretle telakkīye yardım edecek cereyânlar kesb-i kuvvet etti. Erkek kadın herkes, her dem zuhûr-ı ezvâk ve lezâize tehâlüke sâik olan hayât-ı serseriyâneye müfrit bir temâyül gösterdi. Fazla olarak bu ser-âzâd hayâtın erkekleri aile halkından, kadınları gebelik endişesinden kurtaran tarz-ı güzârişi tecerrüde olan meyl ve ertibâtlarını tezyîd etti. Fakat o bedbahtlar bu meş'ûm hayâtın kendilerini kat'î bir inkırâz ve izmihlâl uçurumuna sürüklemekte olduğunu düşünseler nasıl büyük bir cinâyet irtikâb, ne müdhiş bir vebâl irtikâb ettiklerini anlarlar idi. Fransa ictimâ'iyyât ulemâsının memleketlerinde tevellüdâtın bir ıttırâd dâiresinde tenâkus etmekte olduğunu gözleriyle görerek bir gün olup da Fransa'nın müdâfa'a ve himâyesi için îcâb eden adamların tedârikinden âciz kalacağına kat'iyyen hükm ettikleri vakit dûçâr oldukları yeis ve endişeyi nasıl unutabiliriz. Bu mütefekkirler milliyetlerini silip süpürmek isti'dâdını hâiz olan bu müdhiş âfetin def' ve izâlesi için îcâb eden tedâbîr hakkında lâyihalar, istid'ânâmeler tanzîmiyle hükûmeti tenbîh ve irşâda çalıştılar.

Hatta hâlin vehâmet-i fevka'l-âdesinden mütevellid bir yeis ile içlerinden bazıları izdivâca karşı nefret ve istikrâh kalblerde bu derece kökleştikten sonra Cezayir ve Fas'tan Fransa'ya birçok erkek celb etmekten kadınları çocuk düşürmek, haml vukū'una karşı edviye-i tıbbiyye kullanmak gibi şeylerden şiddetle men' eylemekten başka çare olmadığını alenen söylediler. İçinde bulunduğumuz Harb-i Umûmî galebe ve muvaffakiyetin tarafeyn-i muhâribeynden en çok nüfûsa mâlik olan tarafa müteveccih olduğunu gösterdi. Yine bu harb esnâsında Fransa'da erbâb-ı ilim ve vukūfun hükûmetten iâde-i sulh ve müsâlemet esbâbına tevessül etmesini mütâlebe yolunda kopardıkları feryadı âsmâna îsâl ettiklerine şâhid olduk. Bu adamları bu vâveyla-yı yeis ve mâteme sevk eden sebeb mikdârı zâten az olan Fransa erkeklerini harb bütün bütün kemirip de sulhtan sonra eldeki arâzîyi civâr memâlikten celb edilecek adamlar vâsıtasıyla i'mâra mecbûriyet hâsıl olması idi.

Evvelce nüfûsunun tezâyüd ve terakkīsine en ziyâde ehemmiyet atf eden bir kavim Almanlar idi. Bir Fransız kadını gebelikten yılandan kaçar gibi kaçarken bir Alman kadınının gebe veya emzikli olduğu zamanı kendinin en bahtiyâr zamanı addettiği görülür idi.

Bunun maddî te'sîrâtı hakkında bir fikir edinmek isterseniz Almanya'nın milyonlara bâliğ olan mu'azzam ordularıyla en büyük milletlere nasıl karşı koyduğunu, ordularının satvet-i hârikası sayesinde şarkta, garbda, şimâlde, cenûbda memleketleri nasıl yed-i istîlâsına geçirdiğini te'emmül ediniz.

Bu mes'eleye müte'allik kütüb-i İslâmiyyede tesâdüf et-

tiğim en metîn ve ulvî sözler miyânında Peygamberiniz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in [1](تناكحوا تناسلوا فانى مباه بكم الأمم) [2](خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْوَدُودُ الْوَلُودُ) "Kadınlarınızın en hayırlısı kocasını seven ve çok evlâd getirendir." sözlerini sayabilirim.

Fazla evlâda mâlikiyet ve onların terfîh-i ma'îşetleriyle hüsn-i terbiyelerine elden geldiği kadar i'tinâ ve dikkat husûslarına en büyük müşevvik *Kur'ân*'ın [3](اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا) sözüyle Resûl (aleyhi's-selâm)ın (انّ من الذنوب مالا يكفره الا السعى على العيال) "Günâh vardır ki terfîh-i ıyâl yolunda sa'yden başka hiçbir şey ona kefâret olamaz." hadîsidir.

Bilmem ki milyonlarca erkek ve kadının münâsebât-ı gayr-ı meşrû'a içinde ifnâ-yı hayât ettikleri o memleketlerde bunun yerine revâbıt-ı meşrû'a kāim olup da gerek zürriyetlerine, gerek nefislerine karşı saydığımız cerâim ve cinâyâtı irtikâb etmeseler bugün hâiz olacakları kuvvet ve satvetin derecesi ne olurdu? Bir asırdan beri tenâkus-ı nüfûs yüzünden büyük bir tehdîd altında bulunan Fransa'da fuhuş âleminde **[12]** imrâr-ı hayât eden kadınlar kocaya varsalar, gebe kalmamak için bir takım tedâbîre tevessül etmeseler memleketin nüfûsunu her asırda bir misli arttırmaya muvaffak olurlar idi. Fakat takdîr onları düştükleri vâdî-i gavâyette saplanıp kalmaya, meslek-i dalâlette sebât ve ısrâr etmeye sevk ediyor. Tâ ki dûçâr olacakları âkıbet-i elîme nazar-firîb-âlâyişleriyle dîde-i basîretlerine nikâb-ı füsûn çektikleri, hürriyet-i beşeriyye ve Fransa medeniyeti nâmına mühlik fitne girdâblarına saldıkları birçok akvâm ve ümeme bir ibret-i müessire teşkîl etsin.

Şuraya kadar serd ettiğimiz ifâdâttan bir kavimde tevellüdâtın tezâyüd ve tenâkusu, aralarında zinânın intişâr ve nedretiyle mütenâsib bulunduğu ve tenâkusun en kuvvetli sebeblerinden biri de kadınların gebeliğe ve onun a'râz ve emrâzıyla tahmîl edeceği vezâife karşı hiss-i nefret perverde etmeleri olduğu vâzıhan anlaşılır.

Zâten bir takım vekâyi'-i sâbite de isbât ediyor ki aralarında zinâ ve fuhuş şâyi' olan bir kavmin gençleri iyi ve kötü harekâtı arasında bir muvâzene peydâ etmeyi, bu cümleden olarak metresleri yanında bir de zevce bulundurmayı düşünmüyorlar. Âile kayd ve külfetinden vâreste bulunmak, yekdiğerin sadâkat ve vefâkârlığından emîn olmayan iki refîk-ı hayâtın yekdiğerine karşı besledikleri şek ve şüphe, adem-i i'timâd hislerinin iz'âcât-ı mütemâdiyyesinden âzâde kalmak fikri bunları o cihete yanaştırmıyor. Bu fikrimizin hakîkate derece-i muvâfakatini anlamak için köy hayâtıyla şehir hayatını mukāyese etmek, izdivâc bahsinde fukarâ ile ağniyâ arasındaki vâzıh farkları düşünmek kifâyet eder.

Medeniyetten bi'n-nisbe nasibi az olan küçük şehirlerde tevellüdâtın nâz ve na'îme müstağrak olan, ezvâk-ı bî-nihâye içinde hayât süren, her türlü esbâb-ı sefâheti câmi' bulunan büyük şehirlerden daha çoktur. Kezâlik fukarâ ve aşağı halli kimseler ağleb-i ahvâlde zenginlerden daha çok çoluk çocuk sâhibidirler. Sebebi de bunlarda ihtiyâcât-ı beytiyyelerine kifâyet edecek mikdârdan fazla para pul yoktur ki her yerde genç, ihtiyâr erbâb-ı servet miyânında görüldüğü vechile hevesât-ı nefsâniyyelerini teskîn etmeye, zevk ve sefâhet âleminde gezip tozmaya, namus düşkünü şık kadınların bulunduğu yerlere başvurmaya imkân bulabilsinler.

Bedîhîdir ki zevc ve zevce, dost tutmak, metres tedârik etmek gibi hallerden tebâ'üdle bütün hissiyâtlarını yekdiğere tahsîs ederlerse aralarında hakîkī bir muhabbet-i mütekābile câygîr olur. Biribirlerine meveddet ve şefkatten başka bir his ile mütehassis olmazlar. Bu sâyede mâ'ü'l-hayât denilen mâye-i tenâsül ziyâ'dan, vücûda gelecek nesil ve zürriyyet zinâ ve sifâhdan mütevellid mazarrât-ı ma'lûmeden vikāye edilmiş olur. Bu tarz-ı hayâtın feyziyledir ki hâneler çoluk çocukla şenlenir. Memleketler, ümmetlerin mâye-i izz ü satveti, mevcûdiyet-i siyâsiyyesinin medâr-ı bekāsı olan birçok erkeklere mâlik olmakla tezyîd-i azamet ve ihtişâm eder.

Bu tenâkus ve tezâyüd-i nüfûs bahsinde sözü fazlaca uzatmakla sizi sıkmış olduğumu hissediyorum. Fakat bu mes'elenin siyâset-i ictimâ'iyye mebâhisinin en mühim ve en incelerinden olması bu taşkınlığımı afv ettireceğini zannederim.

Hâtırınızda olsa gerektir ki bir vakitler Türk gazeteleri bu mes'ele ile bir hayli iştigāl etmiş, sütunlarını bu bahse âid makālât, hakîkate uzak, yakın efkâr ve mütâla'ât ile doldurmuş idi. Ez-cümle *Tanîn* "Tenâkus-ı nüfûs mes'elesi" ünvânıyla bir bend-i mahsûs açarak herhangi bir taraftan serd edilen fikir ve mütâla'ayı enzâr-ı kāri'îne arz etmeyi ihmâl etmemişti.

O zaman ben bu bahse müte'allik neşr olunan bütün mütâla'âtı ehemmiyetle ta'kīb etmekte idim. Ancak serd olunan fikirlerin çokluğuyla beraber içlerinde ehemmiyetle telakkīye şâyân pek az efkâra tesâdüf ettim. Bundan dolayıdır ki bu bahsi etrafıyla tedkīk etmeye, ümmetlerin bünyân-ı mevcudiyetlerini hedm ve de'âim ve erkânını zîr u zeber eden en kuvvetli bir kazmanın madde ve esâsı üç şeyden hâric olamayacağını delâil-i kātı'a ve me'âsir-i mahsûsesiyle ber-tafsîl îzâh etmeye lüzûm gördüm. Yalnız şurada tekrar edeyim ki bu şeyler miyânında en tehlikeli ve me'âsir-i tahrîbi en ziyâde meydanda olan, fuhuşun intişârıdır ki sebebi hürriyet-i ihtilât ve mevâki'-i fitne ve fesâddan adem-i mücânebettir.

Fuhuşun vâlideler hakkında mûcib olduğu tehlike ve mazarratlar hakkında beyânâtıma şurada hitâm vererek sözü fuhuşun evlâd-ı zinâ üzerinde lâ-yenfek bir sûrette bıraktığı me'âsir-i fecî'aya ve onun vatanların selâmetine derece-i te'sîrine intikāl ettirmek isterim."

Abdülaziz Çâviş

MAKĀLÂT

MEMÂLİK-İ OSMANİYYE'NİN VAZ'İYET-İ İKTİSÂDİYYESİ

Avrupa, Asya ve Afrika'nın mültekāsında vâki', Basra Körfezi, Bahr-i Muhît-i Hindî, Bahr-i Ahmer, Bahr-i Sefîd,

[1] Benzer şekilde, el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* Kâhire, 1351, c. 1, s. 318.

[2] el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut, 2003, c. 7, s. 131.

[3] Kehf, 18/46.

Adalar Denizi, Boğazlar, Marmara Denizi ve Bahr-i Siyâh ile muhât olan dünyanın en münbit, en zengin, en feyzdâr hazâin-i tabî'iyyesine mâlik ve akvâm-ı **[13]** beşerin her nev'ine, vesâit-i hayâtiyye ve iklîmiyyenin en güzellerine mazhar bulunan memâlik-i Osmaniyye'nin vaz'iyet-i iktisâdiyyesi dünyanın en mükemmeli, en fevka'l-âdesi sayılır.

Karadeniz sevâhili Şimâlî Almanya'ya ve Bavyera'ya mu'âdildir, ormanlar ve madenler nokta-i nazarından tamamıyla bu memleketlere benzer. Konya Vilâyeti ve Antalya Livâsı Fransa ve İspanya'nın iklimine, teşekkülât-ı tabî'iyyesine pek müşâbihtir. Marmara havzası dünyanın en mu'tedil, en dil-firîb yerlerinden ma'dûd olduğu gibi ma'deniyât i'tibârıyla en zengin memleketlerle pek kolaylık[la] rekâbet edebilecek bir isti'dâdı hâizdir.

Adana Vilâyeti'nin kuvve-i inbâtiyyesi Mısır'a pek mütefevvikdir. Suriye ve Lübnan İtalya'nın mesâhasında olup iklim ve teşekkülât-ı tabî'iyyece de ona pek müşâbihtir. Medyen arâzîsi eskiden beri kıymetdâr ma'denlerle şöhret-şi'ârdır. Cemâl-i tabî'at nokta-i nazarından Asya'nın İsviçresi olan Yemen kıt'ası "Mes'ûd Arabistan" nâmıyla ma'rûf olup gerek ma'deniyât, gerek feyz ve bereket i'tibârıyla her memlekete rekâbet eder.

Bu güzel kıt'a bir zamanlar Minîlerin, Seb'elilerin ve Hımyerîlerin yüksek medeniyetlerine saha idi. Dünyanın hubûbât anbarı olan ve Kilidya, Babil ve Asur medeniyetlerinin mehd-i zuhûru bulunan Irak ve el-Cezîre kıt'aları Mısır'dan daha büyük ve zengin, Brezilya'dan daha feyizli ve bereketlidir.

Bu kişverlere, bu vâsi', nâdir ülkelere sâhib olan milletin âlem-i iktisâdiyâtta pek yüksek bir mevki'i olmalıdır. Sakarya, Kızılırmak, Seyhun ve Ceyhun gibi terakkiyât-ı zirâ'iyye ve sınâ'iyyeye, melâhat-i nehriyye ve teşebbüsât-ı ticâriyyeye pek müsâ'id muhteşem ve mu'azzam nehirlere, şark-ı karîb içinde yegâne zengin kömür ma'denlerine, Bakü ve Romanya petrollerine mütefevvik mebzûl petrol ma'denlerine mâlik olan milletin cihandaki mevki'-i iktisâdîsi pek metîn, pek yektâ sayılır. Sonra zekâ, dehâ, metânet ve iktidâr i'tibârıyla her vechile hayret-efzâ mecmû'a-i anâsırı muhtevî olan bir memleket bütün sâha-i irfân ve iktisâdda en mümtâz bir mevki'i hâiz olmak iktizâ etmez mi?

Evet, akıl, mantık bunu iktizâ eder. Fakat acaba bizim vaz'iyet-i iktisâdiyye ve mâliyyemiz ne hâldedir? Maa't-teessüf pek fenâdır. Bütçemiz hâricî istikrâz vâsıtasıyla muvâzene buluyor. Ecnebi mu'âveneti olmasa hâlimiz harâb, iflâsımız muhakkaktır. Ne sanâyiimiz var, ne servet-i tabî'iyyemizden istifâde yolunu biliyoruz. Madenlerimiz mu'attal. Memleketimizin vaz'iyet-i müsâ'adesiyle istihsâlâtımız arasında hiçbir tevâfuk ve nisbet yok.

Acaba bu tenâkuzun esbâbı nedir? Neden tabî'atın bu bî-pâyân in'âm ve ihsânından istifâde edemiyoruz? Memleketlerin en gerisi, milletlerin en fakîri bulunuyoruz? Bu medeniyetin sırrı nedir?

İmtiyâzât-ı atîka Japonya'nın terakkîsini men' etmemiştir. Dâimî muhârebât Rusya'nın inkişâfına hâil olmamıştır. Çin zengin bir memleket olduğu halde muhârebe yapmadan tedennî etmiştir. Binâenaleyh vaz'iyetimizin tedennîsine yalnız bunları sebeb göstermekle iktifâ doğru değildir. Zann-ı âcizâneme göre bu inhitât-ı iktisâdînin esbâbı müte'addiddir:

Bir kere: Denizciliğin terakkîsiyle ticâret kâfilelerinin münderis olması gerek Arabistan, gerek Merkezî Asya ve Anadolu için çok mühim bir âmil-i tereddî olmuştur.

Sâniyen: Hakāyık-ı dîniyyemizin yerine Nasrâniyet'in zühd ve kabalığı, yahud Hindistan fakîrlerinin dünyadan sarf-ı nazar edercesine kanâat-i miskînâneleri bize sirâyet etmiş ve bizi terakkîden alıkoymuştur.

Sâlisen: Beyhûde bir takım münâzaralar, münâkaşalarla imrâr-ı evkāt ederek fünûn-ı cedîdeye ve âlî medeniyete karşı câmid kalmışız.

Râbi'an: Her memleketin hükûmet teşkîlâtı amelî ve muntazam bir makine gibi işlerken bizimki nazariyât ve ameliyât-ı kırtâsiyye ile boğulmuş.

Hâmisen: Sanâyi ve ticârete karşı nazar-ı hakāretle bakarak yalnız hükûmet me'mûriyetine saplanıp kalmışız.

Sâdisen: İhmâl ve teseyyübümüzden dolayı başımıza imtiyâzât-ı atîka denilen baş belası musallat olmuş.

Sâbi'an: Ecnebîlerin enzâr-ı iştihâsını tahrîk eden zengin ülkemizi mu'attal bırakmışız. Başka bir din ile mütedeyyin olmak hasebiyle birçok hâricî muhârebelere, dâhilî isyânlara ma'rûz kalmışız…

Kuvvetli bulunduğumuz zamanlarda imtiyâzât-ı atîkanın mazarratı hiç mesâbesinde idi. Fütûhât devrinde muhârebâtın devamı ne Emeviler ve Abbâsilerin, ne de Selçukîler ve Osmanlıların medenî terakkiyâtına mâni' olmamıştır. Yani şunu arz etmek istiyorum ki tereddî-i iktisâdîmizi şerh ve ta'lîl için yalnız bu son iki sebebi göstermek kâfi değildir. Esbâb müte'addiddir. Zengin olan her memleket istirâhata meyyâl, sefâhete ve zevkiyâta meclûb olur. Az bir himmetle esbâb-ı ma'îşeti te'mîn eden ve kanâat hastalığına mübtelâ olan her cemâ'at çabuk tedennî eder ve fakr u zarûrete dûçâr olur.

Harb-i Umûmî feyzdâr memleketimizin etrâfında dolaşan muhtelif tama'kârlığın tesâdümünden neş'et etmiştir. Herkes bizden arslan payını almak, bizi yutmak ister. Kabâhat onlarda değildir, bizdedir. Beşeriyet hareket ediyor. Faâliyet tezâyüd etmektedir. Yerinde saplanan, âtıl kalan tedennî eder, mahv ü nâ-bûd olur. Bu cihân-şümûl Harb-i Umûmî yüzünden borçlarımız arttı. Vaz'iyet-i iktisâdiyyemiz daha fazla nâzikleşti. Mütenebbih olup da işlerimizi bir yoluna koyamazsak âtîmiz **[14]** ma'âzallâh pek hatar-nâk olur. Eski atâlette devam edersek lâ-kadderallâh istiklâlimizi gayb etmek tehlikesine ma'rûz kalacağımıza hiç şübhe edilmesin.

Binâenaleyh ne yapmalıyız? Böyle mühim bir mes'elenin halli bir adamın haddi değilse de herkes kendi fikrini beyân etmekle mükellef olduğundan dolayı bu bâbda hâtıra gelen noktaları serd ediyorum. Ümid ederim ki diğer dindaşlarımız da bu mes'ele hakkında beyân-ı fikr ederler.

* * *

Evvelâ: Madem ki mebzûl madenlerimizi işletmek için bizde kâfî sermaye ve mütefennin adamlar yoktur; hükûmet derhal diğer memleketlerde mer'iyyü'l-icrâ olan hakk-ı hâkimiyet yahud hakk-ı mülkiyye usûlünü kabûl ve takrîr

etmelidir. Bu kānûnun yahud usûlün ismi İngilizce Royalty Sistem, Fransızca Rövedans, Almanca Abgabe, İtalyanca ve İspanyolca Privileciyo'dur. Yani her yerde ma'rûf bir usûldür ve buna dâir birçok eserler yazılmıştır.

Esâsı: Bir memlekette ne kadar madenler varsa hükûmetin mülkü sayılır, hükûmet ya kendisi işletir, yahud işletmek üzere kira ile başkalarına verir. Fakat madem ki servet-i madeniyye bir memleketin muhtalif batınlarının müşterek bir hakkıdır, madem ki fazla ihrâcât ile mevcûd damarların cevherleri çabuk tükenebilir; gelecek batınlarının da menfa'atine hizmet edebilmek maksadıyla hükûmet yüksek ücret alır. Bazen kendisi bu madenleri işletir, fakat ekseriyetle kiraya verir.

Bir madenin mevki'-i coğrafîsine, mâhiyetine, vesâit-i nakliyesine, ehemmiyet-i ticâriyyesine, işletme masrafına göre ücreti hâsılât-ı sâfiyyeden yüzde otuz ilâ yetmiş tutar. Hemen hemen vasatî olarak hiç beş para sarf etmeden servet-i madeniyyeden yüzde kırk, elli elde edilmiş olur.

Fakat bu usûlün fâidesi yalnız bundan ibâret değildir. Madenlerde çalışacak bütün kollar (bidâyette fen me'mûrlarından başka) hepsi ahâlî-i mahalliyyeden olur. Cevâhir-i madeniyyenin nakli için nehirler tathîr, demiryollar temdîd olunur. Madenlerin ihrâc ameliyâtından istifâde etmek isteyen muhtelifü'l-cins nice adamlar Amerika'ya, Avusturalya'ya, Brezilya'ya hicret etmektense tâbi'iyyet-i Osmaniyye'ye dâhil olur. Yani nüfûsumuzu tezyîd eder. Mevcûd olanları da atâletten kurtararak mevfûr kazanç ile mes'ûd eder, madenlerimizin istihsâli için birçok san'atlar memleketimizde te'essüs eder. Sanâyiimiz mazhar-ı inkişâf olur.

Bu usûlden sermayedâr dahi müstefîd olur. Fil-vâki' şimdiki gibi değilse de adâlet ve mantık dâiresinde her halde müstefîddir.

Zira sermayesi hükûmet tarafından himâye edildiği, faizi de sarfiyât miyânında dâhil olduğu cihetle hem sermaye tehlikeden masûn, hem de fâiz istihsâl olunduktan başka epey bir kâr da te'mîn eder.

Bu usûlün diğer bir muhassenâtı daha vardır ki inhisâr ve ihtikârın önünü alır. Meselâ kalay, bakır, demir gibi ihtiyâcât-ı zarûriyyeden olan ma'âdin fiyatlarının fâhiş bir sûrette tezâyüd etmemesi için bu usûl pek lâzımdır. Prusya hükûmeti kömür, demir, kurşun, gümüş ve bakır madenlerini bu usûle göre işletmektedirler.

Avusturya, Rusya, İspanya ve Hindistan'da daha birçok madenler bu usûle tâbi'dir. Tuz her memlekette bu usûle tâbi'dir.

Prusya'da bu usûle göre 1902 senesinde işlenmiş olan madenlerin vâridâtı 192.316.000 mark idi. Almanya, Avusturya, İngiltere ve Fransa gibi zengin, mütefennin ve müterakkī memleketlerde cârî olan bu usûl şimdiki vaz'iyet-i iktisâdiyyemize nazaran bizde ta'ammüm etmek her halde zarûrîdir. Bazı madenlerin hükûmet tarafından işlettirilmesi lâzımsa müsmir bir istikrâz ile işlettirilmeleri her halde mu'attal kalmalarına tercîh olur. Şimdiki usûl ile ya servet-i milliyyemiz mu'attal ve tamâ'kâr sermayedârların enzâr-ı hırsı dâimâ bize mün'atif kalıyor yahud hiçbir fâidemiz olmadan bütün menâfi'i ecnebîlere terk etmiş oluyoruz. Halbuki bu servetten hem biz hem ensâl-i âtiyye istifâde etmeliyiz. Binâenaleyh bu usûlü derhal kabûl eylemek iktizâ eder. Almanya, Avusturya ve Macaristan'da milyarlarca servet mu'attal duruyor, iş arıyor. Biz de istikbâl endişesiyle madenlerimizi ecnebîlere vermekten korkuyoruz. Tabî'î fakīr kalıyoruz. Ve bugünkü siyâsetin nâzım-ı hakīkīsi olan sermayedârların teveccühünü gayb ve hırslarını tahrîk ediyoruz. Her hangi hükûmetle hoş geçinmek istersek onun sermayedârlarını memnun etmeliyiz. Binâenaleyh bu usûl yalnız memâlik-i mahrûsede değil, bütün âlem-i İslâm'da kabûl ve takrîr edilmekle çok fâideli ve bereketli bir devreye dâhil olmuş oluruz. Her işte i'tidâl şarttır. Siyâsette, iktisâdiyâtta da böyledir. Fazla hırs ve tama'kârlık, ifrât ve tefrît, ihmâl ve teseyyüb doğru değildir. Yanlış yollarda gideceğimize böyle ma'kūl bir esâs üzerine hareket etmeleyiz.

Sâniyen: Yirminci asrın garîbesi olarak köhne bir usûl üzere teşekkül etmiş olan Nâfia Nezâretimizi kökünden değiştirerek yerine hiç olmazsa Mısır'ın Nâfia Nezâreti'ne benzeyen amelî bir müessese ikāme etmeliyiz. Şimdiye kadar bir, iki küçük işi istisnâ edilirse bu muhterem nezâret bizzât hiçbir amelî işte bulunmamıştır. Vazîfesi ameliyattan ibâret olduğu halde her yerden ziyâde mu'âmelât-ı kırtasiyeye boğulmuştur. Anadolu'yu her şeyden ziyâde tahrîb eden bataklıkları kurutmak biraz **[15]** himmete muhtac olduğu halde ecnebîlerin gelmesine kadar mühmel ve mu'attal kalıyor. Nehirlerden istifâde etmek şimdiye kadar hiç hatırına gelmedi. Su, tramvay ve diğer şirketlerle mukāveleler tanzîm ederken halkın menâfi'ine ehemmiyet vermeyen ve vaz' olunan şerâit on beş sene zarfında tenfiz edilmediği halde yine şirketleri müdâfa'a eden bu nezâretin irvâ ve iskā nâmına bir şey yaptığı yoktur. Hükûmet halkın ihtiyâcâtını te'mîn ve tatmîn, ahvâlini terfîh ve ıslâh, servetini tezyîd ve tenmiye etmedikçe ecnebî cereyânları, yalnız gayr-ı müslim anâsır arasında değil, anâsır-ı müslime arasında da icrâ-yı te'sîrden hâlî kalmayacağına emîn olmalıdır.

Nâfia Nezâreti'nin bu sakīm hareketine sebeb atâletten başka bir şey değildir. Çölleri cennete çeviren, çorak yerleri ma'mûrelere kalb eden, Avrupa'nın fakīr memleketlerini cennet-âsâ dil-nişîn ve feyzdâr şehirlere tahvîl eden fa'âl, mütefennin, hamiyetli ve gayûr mühendisler isteriz. Ancak bunların himmetiyle memleketimizin hayrâtından müstefîd olabiliriz.

Bunlardan tek tük adamlarımız varsa da onlar da nâfia işlerinden uzaklaştırılmışlar. Avrupa'da Baltık Denizi ile Karadeniz ve Adriyatik denizleri arasında nehirler vâsıtasıyla ticâret râbıtaları te'sîs etmeye çalışan dimâğlar varsa bizde de nehirleri başımıza musallat bir belâ gibi telakkī eden kafalar vardır.

Parasızlık, amelenin kifâyetsizliği kâfî birer ma'zeret değildir. Mısır'da bir asırdan beri meydana gelen müdhiş ve mu'azzam nâfia işlerinden yüzde seksen beşi hemen hemen parasız olarak yapılmıştı. Sudan'da yapılmakta olan bütün işler, temdîd olunan demiryollar aynı sûretle meydana gelmiştir. Harb zamanında Hindiye süddesini ikmâl, yüz kanal hafr ve bir buçuk milyon dönümün irvâ ve iskāsını te'mîn eden İngilizler eski vesâitimizle ve aynı ahâlî ile bu işleri yap-

mışlar, âsî ve şerîr kabâilin tavattununa sebeb olmuşlardır. Harbden evvel İzmir Vilâyeti'nde amelî bir başmühendisin himmetiyle ve valinin mu'âvenetiyle bütün Nezâret'in yaptığı işlerden ziyâde iş görülmüştür.

İngilizler a'mâl-i nâfiada ve demiryollar inşââtında Mısır ordusunu Sudan'da kullandıkları halde biz hâl-i hâzırda aynı usûlden neden istifâde etmiyoruz? Mısır'ın bütün işleri böyle angarya usûlü vâsıtasıyla meydana gelmiştir. Bu usûl nev'a-mâ mugāyir-i adâlet addediliyorsa da İzmir Vilâyeti'nde kabûl olunan bu usûlü memleketin her tarafına teşmîl etmek zarûrîdir.

Orada bataklık kurutmak, nehirleri tathîr etmek, yollar inşâ etmek gibi vilâyetin nâfia işleri için, yani halkın sıhhatini muhâfaza, servetlerini tezyîd ve hâllerini terfîh için –hâricî düşmana karşı nasıl harbe gidiyorsa– her sene zirâat mevsimlerinden gayrı bir zamanda her adam on beş gün meccânen çalışmak mecbûriyetindedir.

Hastegân ve ma'lûlînden başka bizzât gidip çalışmak istemeyen zenginler beher gün için iki ilâ dört amelenin ücretini râyic akçe hesâbıyla te'diye ederler. Bunlardan cem' olunan paraya vilâyet tarafından tahsîs olunan mebâliğ-i mahdûde zam olunarak bununla lâzım gelen âlât ve edevât satın alınır. Ve demirbaş makāmında her zaman vilâyetin deposunda hâzır bulunur. Vilâyetin ser-mühendisi yapılacak işlerin listesini ehemmiyetlerine ve zarûretlerine göre tanzîm eder ve ehemmi mühimme takdîm ederek tatbîkāta başlar.

Bu usûlü bizim gibi ahvâl-i mâliyyesi müsâ'id olmayan her hükûmet ittihâz ve kabûl etmek mecbûriyetindedir. Fakat Nâfia Nezâretimiz, bilemiyoruz, her nedense bu usûlü beğenmiyor, buna âid bir kānûn lâyihası tanzîm edip Meclis-i Meb'ûsân'a vermiyor. Hürriyet-i şahsiyye, meşrûtiyet… gibi şeyler müfîd işler görmekten bizi men' edemez. Dört sene seve seve harb eden her adam kendi menfa'ati, çocuklarının sıhhati ve âilesinin refâhı için senede bir ay çalışır i'tikādındayım. Bu usûl ile memleketin her tarafında mükemmel yollar, şoseler inşâsı nehirlerimizin tathîr ve seyr-i sefâine sâlih bir hâle ifrâğı mümkün olur. Sakarya tarîkiyle Karadeniz ve Marmara Denizi arasında, Kızılırmak ve Fırat vâsıtasıyla Bahr-i Siyâh ve Basra Körfezi arasında, Fırat ve civârında bulunan nehirlerin en muvâfıkı vâsıtasıyla Basra ve İskenderun körfezleri arasında, Kızılırmak ve Seyhun vâsıtasıyla Bahr-i Siyâh ve Bahr-i Sefîd arasında mu'zamât-ı umûrdan ma'dûd olan projelerin tatbîkine mahal kalır.

Servet-i milliyyemiz memleketimizin ihtiyâcını tatmîn edecek demiryolların inşasına gayr-ı kâfidir. Bâ-husûs halkımız müctemi'an büyük işlere girişmek i'tiyâdında değildir. Dâimâ ecnebî sermayelere muhtâc kalacağız. Binâenaleyh fazla vesveseye düşmek, lüzûmsuz yere evhâma kapılmak, ma'nâsız düşüncelerle vakit geçirerek her şeyimizi mu'attal bırakmak aslâ câiz değildir.

Bu muhârebe esnâsında İzmir-Bandırma, İzmir-Afyonkarahisar, İstanbul-Ankara, İstanbul-Bağdad, Suriye hutût-ı hadîdiyyesi ve Hicaz demiryolları olmasaydı, vaz'iyet-i harbiyyemiz ne kadar tehlikeli olurdu.

Çanakkale'de hârikalar gösteren, yorulmak bilmez, şedâidden yılmaz kahraman ordularımızın memleketin her köşesine koşmaları, tahammül-fersâ vaz'iyetlere göğüs germeleri bu asrın en büyük mu'cizesidir. Bizce Almanya, Fransa, Avusturya, İngiltere ve İtalya'da olduğu gibi vesâit-i nakliyyemiz mükemmel ve mebzûl olsaydı kahraman askerlerimizin fazl ve rüchâniyeti mükemmel bir sûrette, âlem-i İslâm'ın necâtını te'mîn eyler idi.

[16] Binâenaleyh Nâfia ile Harbiye nezâretleri bi'l-ittifâk memleket için en lüzûmlu hatları ta'yîn etmelidirler. Resmî listesini neşr ettikten sonra tâlib olanlara iki mühim şart vaz' etmelidir: Biri; çıkaracakları hisselerin yarısını Osmanlılara tahsîs etmek, diğeri de hükûmetin yirmi beş elli sene zarfında hatları satın almak hakkını kabûl eylemek.

Bu liste ile mukayyed olmalıyız. Bu hatlardan başkasına da kim tâlib olursa vermeliyiz. Vesâit-i nakliyyemizin tezâyüdü nisbetinde terakkıyât-ı medeniyye ve ilmiyye, inkişâfât-ı ticâriyye, halkın fa'âliyet ve serveti tezâyüd eder. Hâsılât-ı zirâ'iyye ve ma'deniyyesini hârice, yahud çarşıya sevk edemeyen bir insan fazla çalışmaz. Bilakis tenbel olur. Gerek hükûmetin hazînesi gerek âsâyişin mevcûdiyeti, gerek millet bundan mutazarrır kalır.

Her şeyi yapmak hevesine düşmemeliyiz. İtalya, Romanya, Mısır, Amerika-yı Cenûbî'nin inkişâfı hep ecnebî sermayesi sayesinde olmuştur. Menâfi'-i milliyyemizi himâye edecek şerâiti koyduktan sonra ecnebîlerin ve milletdâşlarımızın istifâdesine her türlü teshîlâtta bulunmalıyız. Amelî siyâset bunu iktizâ eder. Şimdiye kadar ta'kīb ettiğimiz mesleğin sekāmetini gördük. Binâenaleyh bâ-husûs imtiyâzât-ı atîkanın ilgāsından sonra ma'kūl, makbûl, müfîd ve amelî bir siyâset ta'kīb etmeliyiz.

Sâlisen: Vaktiyle Şark-ı Karîb'in esbâb-ı servet ve te'âlîsinden olan ticâret kârvanları yerine kāim olan ticâret-i bahriyeden hisse-mend olmadığımızdan dolayı birçok ma'mûrelerimiz harâb kalmış. Bu ticâret-i bahriyyeden istifâde edenler bî-pâyân servet ve refâha nâil olmuşlardır. İngiltere, Felemenk, Portugal, Yunan ve İtalya'nın vâridât ve müstemlekâtından bir kısm-ı mühimmi ticâret-i bahriyye yüzündendir. Muhtelif denizlerde uzun sevâhile mâlik olan bizim gibi bir devletin Romanya'dan bu husûsta geri olmamız acınacak hâllerdendir. Sefâinin inşâ ve i'mâlâtına pek muvâfık limanlarımız mevcûddur. Malzeme-i evveliyye de mebzûldür. Mâhir denizcilerimiz de kâfî mikdârda bulunuyor. Yalnız fen ve sermayemiz eksiktir.

Hükûmet-i seniyye harbden evvel Armstrong Fabrikasıyla burada süfün-i harbiyye ve ticâriyye inşâsıyçün bir fabrika te'sîsine dâir bir ittifâk akd etmişti. Bu gāyet ma'kūl bir siyâsettir. Harbin nihâyetine kadar mu'attal kalmak ve harbin akībinde hissolunacak sefâin müzâyakasına ma'rûz bulunmaktansa şimdiden Alman, Avusturya, Danimarka ve Felemenk fabrikaları ile bunun gibi mukāveleler ederek bir ân evvel ticâret gemilerinin inşasına mübâderet etmeliyiz. Fevt olunacak vaktimiz yoktur. Müteyakkız davranacak olursak belki Şark-ı Karîb'in münâkalât-ı ticâriyyesine hâkim olabiliriz. Hiç olmazsa kendi sevâhilimizin ticâretini bizzât idâre etmeliyiz.

Mu'attal sermayeler çoktur. Tuna yolu açıktır. Bütün düvel-i mu'azzama i'mâlât-ı harbiyye için Harb-i Umûmî

esnâsında on binlerce fabrikalar te'sîs etmişler. Birkaç dârussınâ'anın inşâsı bizim için, ecnebî fenni ve malı mu'âveneti te'mîn eyledikten sonra pek kolay bir iştir. Şimdiden başlamazsak harbden sonra çekeceğimiz müzâyaka, ödeyeceğimiz fâhiş ücretler bugünkü atâletimizin cezâsı sayılır. Vaktinde hareket etmek elzemdir. Düvel-i merkeziyyenin sermayedârânı iş arıyorlar. Böyle müfîd, pâydâr ve feyzdâr bir iş bulunca tereddüd etmeden başlarlar. Bizden azim ve da'vet, onlardan kabûl ve faâliyet, Cenâb-ı Hak'tan da tevfîk ve berekettir.

Şimdiki teseyyüb devam ettikçe kaçakçılığa, bünyân-ı millîmizi sarsacak ecnebî entrikalarına, efkâr-ı umûmiyyemizi altüst eyleyecek zehirli neşriyâta karşı hudûdlarımızın, açık ve hâmîsiz kalacağı tabî'îdir. İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki vaz'iyeti, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki vaz'iyeti, İtalya'nın Antalya'daki nüfûzu hep ticâret-i bahriyye vâsıtasıyla te'mîn edilmiş şeylerdir.

Râbi'an: Hükûmet mufassal bir idârî program hazırladıktan sonra mu'âmelât-ı kırtasiyyeden ziyâde mahallinde bunu tatbîk edecek şâyân-ı i'timâd muktedir me'mûrlar ta'yîn etmelidir. Muhâberâtla vakit geçirmektense fi'liyâtla müte'addid eserler meydana getirmek daha elzemdir. Hükûmet-i merkeziyye namuslu, gayûr, zeki zevâttan muntazam bir hey'et-i teftîşiyye vâsıtasıyla me'mûrlara bahş ettiği salâhiyet ile programın tatbîkinde hüsn-i isti'mâl edilip edilmediğini anlayabilir. Yoksa şimdiki usûle göre en ufak bir hareket için istîzân etmek, yazıp çizmekle faâl ve müterakkī milletlerle rekâbet edemeyiz. Almanya, Amerika veyahud İngiltere'de bulunan mu'âmelât-ı kırtasiyye ve nizâmât-ı ameliyyeyi taklîd etmeliyiz.

Hâmisen: Hazret-i Peygamberimiz ticâretle iştigāl etmiş ve ticâret hakkında pek sitâyişkârâne teşvîkāt-ı sarîhada bulunmuş hatta rızkın onda dokuzu ticârette bulunduğunu beyân buyurmuş olduğu halde Harb-i Umûmî bidâyetine kadar müslümanlardan bir tüccâr bulmak pek nâdir bir şeydi. İncil'de: "Bir deveyi iğnenin deliğinden geçirse bile bir zengin melekûtullâha yani cennete dâhil olmaz" diye yazılmışken onlardan bütün tüccârlar, zenginler, milyonerler çıkmaktadır. Biz Nebiyy-i ekremimizin vesâyâsı hilâfına olarak İncil'in emri ile âmil olmuş gibi olduk. Yazıklar olsun.

Fil-vâki' harb esnâsında millî ticâret altında bir hey'et peydâ olmuş ise de bunlar meşrû' ticâretten ziyâde ihtikâr, sû'-i isti'mâl, **[17]** nüfûz vâsıtasıyla haydutluk etmektedirler. Maa't-teessüf hissiz, ârsız, namussuz bir gürûh müslümanlara âlem-i ticârette ebedî bir şeyn bıraktılar. Bizim aradığımız, temenni ettiğimiz şey biz de Avrupa ve Amerika'nın tüccârlarına vaktiyle namus, emânet, sadâkat ve iktidârla rehber ve hüsn-i misâl olmuş eski müslüman tüccâr sınıfına benzer, piyasamıza hâkim olacak tüccârlardır.

Anâsır-ı gayr-ı müslime gözümüz önünde ekalliyet-i sagīre oldukları halde ticâretimize hâkim, servet-i milliyyeye sâhib, hepsi mes'ûd ve müreffehtirler. Eski atâletten ferâğat ve ciddî ticâretle namus dâiresinde hareket etmezsek bu memlekette hâkim olduğumuz halde iktisâden mahkûm mertebe-i elîmesinde kalacağız. Ne yapıp yapıp müslüman tüccârlarının adedini arttırmalıyız. Ticâret bugün müterakkī bir fendir. Ondan bî-behre olanların muvaffakiyeti enderdir. Binâberîn bütün mekteplerimizde iktisâd-ı siyâsî, defter tanzîmi ve mu'âmelât-ı ticâriyye[ye] dâir münâsib bir mikdâr da ma'lûmât öğretmeliyiz.

Sâdisen: Dâimâ memleketimizin zirâat memleketi olduğunu söylemekte ısrâr ettiğimiz halde Romanya, Ukrayna'dan getirdiğimiz hubûbât olmasa idi pâyitahtımızın ahâlîsi açlıktan mahv olurdu. Zirâate sâlih arâzîmiz mebzûl iken ancak bir cüz'-i kalîli mezrû'dur. Böyle ni'metullâhı ta'tîl etmek bir müslümanın kârı değildir. Müttefiklerimizin memâlikinde mezrû' olmayan bir karış toprağa tesâdüf olunmadığı halde biz hâl-i harb diye bütün memleketi çorak çıplak bırakıyoruz. Halbuki iklimimiz ve arâzîmizin kuvve-i inbâtiyyesi onlarkinden daha müsâ'id ve feyzdârdır.

Amele yoktur demekle mes'ele bitmez. Bugün fen ve makine zamanıdır. Bir makinist bir âletle günde yüz yahud bin kişinin yaptığı işi yapabiliyor. Mevsûku'l-kelim bir zâtın rivâyetine göre Almanya'da isti'mâl olunmakta olan fennî usûl-i zirâat Macaristan'da tatbîk olunacak olursa verdiği mahsulün beş mislini verir. Acaba bizden yüzlerce def'a daha mütefennin olan Macaristan'da bu netîceyi verecek usûl bizde tatbîk edilecek olursa ne kadar hüsn-i netîce verecektir?

Harbin idâmesi i'âşe mes'elesi olduğu ve harbin hitâmında sefâin-i nakliyyenin nedreti ve hubûbâtın kılleti yüzünden bütün cihânda müdhiş sıkıntı yahud kaht hükümfermâ bulunacağı cihetle düvel-i merkeziyye ile ittifâk ederek oradan on binlerce âlât-ı zirâ'iyye ile harb esirleri buraya getirerek hâlî ve mu'attal kalan münbit yerlerimizi zer' edip hâsılâtından bir sülüs yahud bir nısf bile i'tâ eylemeyi ta'ahhüd ettiğimiz takdîrde hem kendimize hem müttefiklerimize büyük hizmetler etmiş oluruz. Böyle bir ittifâk mümkün değilse birçok âlât tedârik ederek bizim amele taburları ile mükellefiyet-i zirâ'iyyeye tâbi' olanları muntazam bir usûl tahtında çalıştıracak olursak kendi derdimize devâ bulmuş oluruz. Belki yüksek fiyatla diğer yerlere ihtiyâcımızdan fazla kalan hubûbâtı sevk edebiliriz.

İ'âşe Nezâreti'nin ilk vazîfesi istihlâki tanzîm etmekten ziyâde istihsâlâtı tezyîd ve fennî vesâitle taz'îf etmekten ibârettir. Taşra rüşdî ve idâdî mektepleri günün yarısını ders ve ta'lîm ile yarısını da ulûm-ı zirâ'iyye tatbîkātıyla geçirmelidirler. Edebiyât, şiir, felsefe ve diğer safsatalar ile ma'lûl olan binlerce gençten memlekete birkaç mütefennin zürrâ' yetiştirmekle bir fâide te'mîn edemeyiz. Zamanımız âliyât ve ameliyât devridir. Şiir ve hayâl zamanı geçmiş ve ancak yorgunluktan fikrini istirâhat ettirmek isteyen azimkâr ve fa'âl amele tenezzüh zamanında bazen şiir okur edebiyâtla memleketimiz kurtulmaz.

Almanya'dan gelirken her yolcu hat güzergâhında bulunan arâzînin hatta istîlâ-yı askerîye dûçâr olan Sırbistan'da bile her karışın mezrû' olduğunu görür. Fakat memâlik-i mahrûseye dâhil olur olmaz tek tük mezrû' tarlalara tesâdüf edebiliyorsa da ekseriyet-i arâzî çıplak olduğunu nazar-ı tahassür, nazar-ı istiğrâb ve hacâletle müşâhede eder. Avrupa'da mâlik olduğumuz bu mahdûd kıt'ayı bile zer' etmekten âciz mi kaldık? Hat güzergâhındaki arâzîyi zer' etmezsek

hâsılât-ı zirâ'iyyesinin nakli güç olan arâzîyi mi zer' edeceğiz? Keşke biz de şâir, edîb, feylesof iddiâsında bulunan gençlerin bir rub'u zirâat mütehassısı bulunsalardı. Fransızların sakīm usûl-i ta'lîminden sarf-ı nazar etmeliyiz. Amelî usûle alışmalıyız. Bâb-ı Meşîhat'ten medreselerde dahi ticâret ve zirâate âid bazı ma'lûmâtın idhâlini istirhâm ederiz. Halkın an'anâtına ve ma'neviyâtına âid nâfi' tekâmülât ve ıslâhâtı iddihâr edebilecek zevât buradan neş'et ediyorlar. Millete rehber olmalarını istirhâm ederiz.

Sâbi'an: Bu asır sanâyi', zamanı âlî medeniyet asrı olduğu herkesçe müsellemdir. Almanya'yı cihângîr bir millet, Amerika'yı dünyâda en zengin hükûmet, İngiltere'yi en muhteşem imparatorluk derecesine is'âd eden sanâyi'dir. Bizim eski azametimizin esbâb-ı sukūtundan biri de sanâyi'a adem-i ihtimâmımızdır. Dinimizin emirleri sarîhtir. Ahiret için sanki yarın öleceğiz gibi çalışmalıyız. Takvâ, salâh, hüsn-i amel ile mütehallık olmalıyız. Umûr-ı dünyâ için ise ile'l-ebed burada **[18]** pâydâr kalacağız diye çalışmalıyız. Dinimiz umûr-ı dünyâda herkesle rekābet eylememizi, maddî saâdetten müstefîd olmamızı emrettiği halde böyle bir gaflet ve cümûd bize neden ve niçin târî oldu.

Rusya'nın harb-i hazırdaki dûçâr olduğu muvaffakiyetsizlik esbâbını ta'dâd eden İngiliz muharrirleri diyorlar ki: "Vaktiyle oraya milyonlarca ton silah ve cephane sevk ettiğimiz yerde bunları yapacak makinelerden birkaç yüz bin ton göndermiş olsa idik hem biz sefâinimizden hüsn-i istifâde eder idik, hem Rusya bu felâkete dûçâr olmaz ve mevcûd demiryollarıyla başka şeylerin naklinden müstefîd olurdu." Acaba bu mütâla'a bizim vaz'iyetimize de muvâfık değil mi? Meselâ memâlik-i Osmaniyye'ye her şey Almanya'dan getirmektense onu yapacak makineler ve elleri celb etmek daha kolay değil mi? Memâlik-i Osmaniyye'nin her tarafına sevk olunacak her şeyi İstanbul'dan sevk etmektense muhtelif merkezlerde istihsâl ve i'mâl etmemiz daha muvâfık değil mi? Ordu için lâzım gelen şeylerin i'mâlâthânelerini yalnız pâyitahtımızda cem' etmek şimdiki vesâit-i nakliyemize nazaran hatâdır ve tehlikeden hâlî değildir.

İhtimâl ki Alman fabrikatörler ve Avusturyalı sermayedârlar kendi menfa'atlerini gözeterek böyle bir fikre muvâfakat gösteremezler. Fakat onlara bir fâide-i müştereke gösterdiğimiz dakīkada seve seve bize yardım etmeleri ve rehber olmaları muhakkaktır. Sermaye hissiz tama'kâr ve menfa'atperest bir kuvvettir. Ondan hüsn-i sûretle istifâde etmek bize terettüb eder bir vazîfedir.

Bahriye Nezâreti'yle Armstrong Fabrikası arasında akd olunan mukāveleye benzer usûl ve esâsâtın sanâyi'imize de tatbîki mümkündür. Ve her ecnebî bundan maa'l-memnûniyye istifâde eylemeye çalışır. Adapazarı, Karabiga, Mudanya, Toros, Haleb, Bağdad, Bitlis, Sivas ve Ereğli mıntıkaları hepsi sanâyi'-i ma'deniyye ve i'mâlât-ı harbiyyeye, pek müsâ'iddir. Orada te'sîs edeceğimiz her fabrika iki kolorduya mu'âdil sayılır. Sanâyi'-i âdiyyeye gelince bir millet her şeyde, hatta iğne iplik için ecnebîlere muhtâc kalırsa dünyânın en kuvvetli ordusuna mâlik olsalar bile müstakil sayılmaz. Cihânın en şevketli hükûmeti olsa bile za'îf ve esâssız addolunur. Zengin, metîn ve müstakil olmak istersek sanâyi'a hasr-i himmet etmemiz zarûrîdir.

Romanya, İtalya, Rusya, Yunanistan ve birçok yerlerdeki sanâyi' müesseseleri ecnebî ve yerli sermayeler vâsıtasıyla inşâ ve te'sîs olunmuştur. Acaba aynı usûl neden bizce tatbîk olunmasın? El-yevm bazı vatandaşlarımızın elinde birkaç milyon lira vardır. Hâricden gelecek sermaye ile teşrîk edildiği takdîrde birkaç sene içinde memleketimiz sanâyi' memleketi olmazsa da bir kısım ihtiyâcâtımızı hiç olmazsa kendimiz istihsâl edebiliriz.

Tüccârlara karşı göstereceğimiz teşvîkāt ve imtiyâzâtı erbâb-ı sanâyi'imize ma'a ziyâdetin bahş etmeliyiz. Memleketin direği ve istinâdgâhı erbâb-ı zirâat ve sanâ'at ile tüccârımız olmalıdır.

Mevâdd-ı evveliyyemiz mebzûl ve tezyîdleri mümkündür. Biraz himmet ve hüsn-i tedbîr ile her memleketten daha zengin olmamız ve her milletle rekābet etmemiz muhakkaktır. İklim-i hârre, mu'tedile ve bâridenin hâsılât-ı muhtelifesi bizde mevcûddur. Mevki'-i coğrafîmiz, servet-i tabî'iyyemiz pek müsâ'iddir. Yaptığımız borçların itfâsı ancak sanâyi'imizin ve ticâretimizin inkişâfıyla kābil olacaktır. Hükûmetin vaz' ettiği Teşvîk-i Sanâyi' Kānûnu gayr-ı kâfidir. Fransa hükûmetinin bazı sanâyi'in devam ve inkişâfı için resmî fabrikaları varken, memâlik-i şarkiyyede hükûmetin millete rehber olması iktizâ ettiği halde Hükûmet-i seniyye'nin hiçbir şey yapmaması doğru değildir. El birliğiyle mes'ûd ve zengin, metîn ve müstakil, muhterem ve şevketli olmamız bi-avnihî te'âlâ muhakkaktır.

***

DÂRÜLHİKMETİ'L-İSLÂMİYYE

Kuvve-i teşrî'iyyece geçen devre-i ictimâ'iyyede kabûl ve neşrolunan kānûna tevfikan teşkîl edilmesi iktizâ eden Dârülhikmeti'l-İslâmiyye'nin resm-i küşâdı –12 Ağustos Pazartesi günü– merâsim-i mahsûsa ile icrâ edilmiştir. Dârülhikmeti'l-İslâmiyye'ye tahsîs olunan dâire-i Meşîhat'teki Tedkīkāt-ı Şer'iyye ve eski Kadıaskerlik aksâmı sûret-i mükemmelede tefrîş ve tanzîm olunmuş saat dokuz buçukta ricâl ve me'mûrîn-i ilmiyye hâzır ve Dârülhikmeti'l-İslâmiyye reîs vekîli ile a'zâları mevcûd oldukları halde Şeyhü'l-İslâm Musa Kâzım Efendi hazretleri kısa ve fakat müfîd ve mühim bir nutuk îrâd ederek resm-i küşâdı icrâ ve hey'etin vezâ'if-i esâsiyyesi ve bunun ehemmiyeti hakkında gāyet rûhlu ve şümûllü mütâla'ât serd ü beyân buyurmuşlardır.

Fil-hakīka hey'etin vezâ'ifi pek ulvî ve pek mühimdir.

[19] Hikmet-i İslâmiyye ta'bîrinin ma'nâsı ilim ve amel olmasına nazaran bir encümen-i ilmî –encümen-i dâniş– demek olan Hey'et-i Mahsûlât-ı İlmiyye-i İslâmiyye'nin vesâit-i i'mâliyyesini istihzâr ve neşrine delâlet ve gayret i'tibârıyla

amelî bir şekil iktisâb eden esâslı bir hey'et-i âmile hükmünü alır.

En başında hakāyık-ı dîniyye ve me'âlî-i İslâmiyyeyi neşr ü ta'mîm ile mükellef olduğunu beyân eden kānûn ve nizâmnâme gözden geçirilirse vazîfe-i ilmiyyesi i'tibârıyla vahdet-i İslâmiyyenin ilmen te'yîdi için istihzârât-ı ilmiyyede bulunacak ve bu bâbda hakāyık ve mebâdî-i İslâmiyye, ahkâm ve havâyic-i İslâmiyye, fezâil ve gāyât-ı İslâmiyye esâsâtı dâiresinde âlem-i İslâm ve âlem-i medeniyyetteki ulûmu, mecârî-i efkâr ve ihtisâsâtı, etvâr ve netâyic-i hayâtı ta'kīb ve tedkīk ve târîh-i İslâm'ın bilhassa son asırdaki şu'ûnâtını, dâhil olduğu safahât-ı dîniyye ve ictimâ'iyyeyi tahrîr ve tedvîne sarf-ı efkâr edecek olan hey'et vazîfe-i ameliyyesi noktasından müslümanların terbiye-i dîniyyesini inkişâf ettirecek. Bu maksad-ı ulvînin husûl-pezîr olması için devâir-i müte'allikasıyla ve bilhassa taşra müftü ve müderrisleriyle münâsebât-ı dâimede bulunacak, imâmların, hatîblerin, vâizlerin tenvîr ve irşâdına âid mukarrerât ittihâz ve bu bâbda âsâr ve mü'ellefât-ı nâfia neşr edecektir ki bu Dâru'l-Hikme'den hükûmetin, milletin, bilhassa âlem-i İslâm'ın ne kadar mühim şeyler intizâr eyledikleri tezâhür eder.

Âsâr ve mü'ellefât-ı nâfia neşri maddesinde biraz tevakkuf edeceğiz. Bunu çok esâslı görüyoruz. Zaten nizâmnâme de bu husûsta îzâhât ve tafsîlât-ı lâzımeyi kayd ve tesbît eylemiştir.

Ahkâm-ı İslâmiyyeyi fevâid-i maddiyye ve ma'neviyyesiyle insanlara sevdirecek ilm-i hâllerden başlayarak mekâtibde okunacak ulûm-ı dîniyye, medârise âid ulûm-ı İslâmiyye kitaplarını, hakāyık-ı dîniyyemizin edyân-ı sâire arasındaki kıymetini gösterecek kütüb-i hikemiyye ve kelâmiyyeyi, ahkâm-ı şer'iyye-i İslâmiyyenin ulûm-ı hukūkiyye ve felsefe-i ictimâ'iyye ile münâsebât ve mukāyesâtına, teşrîhât-ı hukūkiyye ve kemâlât-ı medeniyyesine, târih ve esbâb-ı terakkī ve tedennîsine âid âsârı, hattâ târih ve coğrafya-yı İslâm'ı, bilhassa terbiye ve tergībât-ı dîniyyeye dâir neşriyât ve ilmî müdâfa'âtı bu hey'etin bu noktadaki faâliyetinden bekleyeceğiz.

Şeyhü'l-İslâm Efendi hazretlerini böyle bir teşkîlât icrâsına muvaffakiyetlerinden dolayı cidden şâyân-ı tebrîk görüyoruz.

Mehâkim-i şer'iyyenin Adliye Nezâreti'ne rabtı ile Dâire-i Meşîhat'te husûle gelen boşluğu bu müessese dolduracak, sönük bir halde kalan hayât-ı İslâmiyye ve insaniyye buradan tulû' ve intişâr edecek olan âftâb-ı feyz ve irşâd ile iktisâb-ı nûr u kemâl eyleyecektir.

İktidara müttehid ve mütemâdî bir faâliyetin inzimâmı hâlinde her aradığımızı bulacağımıza şübhe yoktur. Mâzîyi göz önüne getirmek, hâlden ibret almak, ihtiyâcât-ı müstakbeleyi arîz ve amîk tedkīk etmek sûretiyle metîn ve vakūr adımlarla yürümek iktizâ eder. Hey'et düşünmelidir ki hükûmet ve bilhassa makām-ı Meşîhat bu müesseseyi teşkîl ve hey'eti intihâb ve ta'yîn ile bu noktadan vazîfe-i asliyyesini îfâ etmiştir. Artık her iş kendilerine kalıyor.

Henüz bast ü beyân ettiğimiz vechile kendilerinden çok şeyler ümid ederiz, inkisâr-ı hayâle uğramayacağımıza da îmân ve i'tikādımız var. Dûş-ı fazîlet ve hamiyyetlerine ehemmiyetli bir vazîfe tahmîl olunduğu ve bunu kendilerinin de tahammül eylediği hiçbir dakīka nazar-ı dikkatten dûr tutulmayarak Dâru'l-Hikme'nin teşkîlinde ve bilhassa kendilerinin intihâb ve ta'yîninde isâbet eylediğini âsâr-ı fi'liyye ve delâil-i kat'iyye ile bir ân evvel irâe ve isbât eylemelerini hey'et-i muhteremeden taleb etmeye kendimizde hak görür ve Cenâb-ı Hak'tan muvaffakiyet temennî eyleriz.

ŞU'ÛN

FİLİSTİN CEBHESİ VE İNGİLTERE'DEKİ MÜSLÜMANLAR

İngiltere'de bulunan müslümanlar ahîren İngiliz Hâriciye Nâzırı Mister Balfour'a İngiltere'nin Filistin mes'elesinde ta'kīb ettiği siyâset hakkında şedîdü'l-meâl bir muhtıra takdîm ederek Siyonistlere verilen vaadlere karşı âlem-i İslâm nâmına şiddetli protestoda bulunmuşlardır. İngiliz matbûâtında gördüğümüz bu muhtıranın hülâsasını bervech-i âtî derc ediyoruz:

"El-yevm Filistin'e hakk-ı mâlikiyyet iddiâsı hevesine düşen Yahudiler bin sekiz yüz seneden beri Filistin'de hiçbir hakları yoktur. Ondan evvel bile bu arâzîyi ancak orada yaşayan akvâm-ı asliyyeyi katl-i âm etmek sûretiyle oralarını yed-i gasblarına geçirmişlerdi. Ehl-i Salîb muhârebeleri esnâsında kısa bir zaman istisnâ edilirse, bin üç yüz seneden beri Filistin'de icrâ-yı hâkimiyyet eden müslümanlar bütün edyâna karşı kemâl-i adâlet ve insâf ile, kemâl-i merhamet ve müsâmaha ile muâmele etmişlerdir. Bundan başka âlem-i İslâm'da bulunan Yahudilerin memâlik-i Nasrâniyede yaşayan Yahudilerden kat kat fazla hüsn-i mu'âmele, rıfk ve mülâyemet, merhamet ve müsâvât görmüş olduklarını târih kemâl-i iftihâr ile isbât etmektedir. Filistin ahâlîsinin yüzde sekseni hâlis müslümanlardan ibâret olduğu halde Yahudilere mümtâz bir mevki' bahş edilmesini kemâl-i şiddetle protesto ederiz.

Yahudilerin istismâr sevdâsı, menfa'atperestlikleri meşhûr ve ma'lûmdur. **[20]** Binâenaleyh komşularına tasallut ederek iki taraf arasında münâza'alar, müsâdemeler tevlîd edeceği muhakkaktır. Şayed kendi mukadderâtını ta'yîn etmek kāidesine göre Filistin'de, Kudüs pâyitaht olmak üzere bir hükûmetin teşekkülü lâzım geliyorsa, bu hükûmet be-heme-hâl müslüman olmalıdır. Reîs-i hükûmetin ma'iyyetinde müşterek bir meclis teşkîl olunabilir. Onun a'zâsı miyânında müslümanlar, hıristiyanlar, Yahudiler hâiz oldukları nüfûsa göre ve aynı hukūka mâlik olmak şartıyla bulunurlar. Her unsurun inkişâfına meydan açık olur. Bir unsura mahsûs olmak üzere sun'î, gayr-ı tabî'î mu'âvenet-i siyâsiyyede, yahud gayr-ı meşrû' mu'âvenet-i idâriyyede bulunmak hem adâlete, hem siyâsete mugāyir olduğu cihetle gayr-ı câizdir. Hürriyet uğruna harb etmekte olan ve küçük milletlerin hukūkunu müdâfa'a etmekte bulunan İngiliz hükûmeti Filistin ahâlî-i İslâmiyyesinin hukūkunu pâymâl etmemeli,

bütün âlem-i İslâm'ın bâ-husûs müslüman teba'anın tevecc ühâtını zâlimâne bir hareketle gayb etmemelidir."

HABEŞİSTAN AHVÂLİ

Necâşî'nin Resmen İslâmiyet'i Kabûlü:

Geçenlerde Habeşistan'da cereyân etmekte olan inkılâb-ı azîmden bâhis bir makāle neşr etmiş, orada cereyân etmekte olan hâdise hakkında hayli ma'lûmât vermiştik. Bugün de en mevsûk menba'lardan istihsâl ettiğimiz ma'lûmâta binâen kāri'lerimize mühim bir müjde vereceğiz. Habeşistan Necaşîsi Libac Yasu resmen İslâmiyet'i kabûl eylemiştir. Şimdi muntazaman câmi'lere devam etmektedirler. Neseb şecerelerine mürâca'at ederek kendisinin el-yevm İb kadısı ve San'a Belediye reisi ile aynı aileye mensûb olduklarını anlamış, onlara husûsî nâmeler göndererek aralarında uhuvvet-i İslâmiyyenin teessüs ettiğini ihbâr etmiş, bundan sonra beynlerinde revâbıt-ı âilenin te'yîd edilmesini rica etmiştir. Müşârun-ileyh Necaşi hazretleri Harar'da bulunan sefirimizi Hazret-i Halîfe-i A'zam'ın mümessili diye bütün ef'âl ve harekâtında müşâvir-i hâs gibi telakkī ederek onunla tevhîd-i hareket etmektedirler. Bu haber-i beşâretten bütün Müslümanlık âleminin son derece memnun olacağı tabî'îdir. Muhterem dindaşımız Necaşi hazretlerine arz-ı hürmet eder ve muktedir sefirimizin himmet ve dirâyetlerini de yâd ederiz. Cenâb-ı Hak böyle mes'ûd haberlerle âlem-i İslâm'ı dilşâd eylesin.

RUSYA AHVÂLİ

İ'tilâf Müdâhalesi İçin Teşvîkāt:

Petrograd'ın Beynelmilel Ticâret Bankası Müdürü Vorgaft el-yevm Amerika'da Bolşevikler aleyhinde tahrîkât-ı şedîdede bulunmaktadır. Bu adamın fikrine göre: "Japonya ve Çin dörder yüz bin, Amerika da yirmi beş bin asker vermek sûretiyle teşkîl olunacak bir hey'et-i seferiyye sâbık reîs-i cumhur Mister Roosevelt'in riyâseti altında sevk edilecek olursa yüz binlerce vatanperve[r]ân da buna iştirâk edecek ve o vakit Almanya bu hey'et-i seferiyyeye karşı Fransa cephesinde harb etmekte olan fâik kuvâ-yı askeriyesinden iki milyon kişi sevk etmek mecbûriyetinde kalacaktır. İtilâfcılar bunu yapmayacak olurlarsa Almanya Rusya'dan yirmi milyon muntazam, mu'allem bir ordu teşkîl ederek muzafferiyet-i kat'iyyeyi ihrâz edecektir."

El-yevm Bolşevikler aleyhinde ve müdâhale lehinde Amerika'da propaganda yapmak üzere İngilizler tarafından me'mûr edilen Hukūk-ı Nisvân Cem'iyeti Reîsesi meşhûr gürültücü Madam Parnkhorest dahi bâlâdaki fikri şiddetle tervîc ve iltizâm etmektedir.

* * *

İ'âşe Buhrânı:

Lenin, asker ve amele hey'et-i icrâiyyesi huzûrunda i'âşe müşkilâtından bahsederken demiştir ki:

"Erzâkın fiyatını birkaç tama'kâr muhtekirin keyfine terk etmek muvâfık değildir. Fazla fiyat koparmak için un çuvallarını bir yerden diğer yere nakl eden seyyâr tüccâr memleketin mukadderâtıyla istihzâ ediyor. Ve ma'kūl teşkîlâtın icrâsına mâni' oluyorlar. Şehirlerde bulunan amele inkılâbımızın te'mîn ettiği ve edeceği fâideleri pekala idrâk ediyorlar. Fakat maa't-teessüf zürrâ' tarafından bu fâideler takdîr olunamıyor. Çiftçilerin ekseriyeti eski zaman sermayedârân ve mütegallibenin zehirli te'sîrâtı altındadır. Köylülerimizi muhtekirlerin elinden kurtarmak hem kendilerini mes'ûd hem inkılâbımızı feyzdâr eder."

Koministler nâmına idâre-i kelâm eden Troçki de demiştir ki: "Eylül'ün evâsıtına kadar pek sıkıntılı günler geçireceğiz. İ'âşe buhrânı bugünlerde pek şiddetli olacaktır. Fakat azm ü himmetle, sabır ve hüsn-i idâre ile bugünleri geçirdiğimiz gibi inkılâbımız her türlü tehlikeden âzâde olarak pâydâr kalır. Binâenaleyh kardeşim Lenin'in taleb ettiği ekmek için harb-i mukaddesin icrâsı pek elzemdir, müsta'cel ve mübrem bir vazîfedir."

Tercümân-ı Hakikat Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Başmuharrir Mehmed Âkif — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

22 Ağustos 1918 — 15 Zilka'de 1336 — Perşembe — 22 Ağustos 1334 — Cild: 15 - Aded: 366

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

MUKADDİME

*Kur'ân'*ın Tekâlîf ve Makāsıdı

Ulemâ bu hadîs-i şerîfi, mevâki'-i âidesinde beyân edilmiş olduğu vechile, muhtelif sûretlerle tevcîh etmişlerdir. Bu maksadla söylenen sözler hakīkī bir kıymet-i istidlâliyyeden ârî oldukları için ber-tafsîl serd ve temhîdinden sarf-ı nazarla birkaç kelime ile rûh ve mâhiyetlerine işâreti münâsib gördük: Rukye ve key'in terkinden maksad hastalığın zevâli husûsunda Cenâb-ı Hakk'ın lütfuna i'timâd, takdîrine rızâ ve inkıyâd olup yoksa vukū'u ehâdîs-i sahîha, selef-i sâlihden menkūl âsâr ile sâbit olduğuna göre bunların esâs i'tibârıyla cevâzları câ-yi i'tirâz değildir. Şübhesizdir ki rızâ ve tevekkül esbâba tevessülden çok âlîdir.

İbnü't-Tîn *Fethü'l-Bârî*'de Hıtâî[1] ile hem-fikirlerinin bu nazariyyeyi kabûl etmiş olduklarını ifâde ettikten sonra diyor ki: Hakīkat şu merkezdedir ki Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve hikmetine i'timâd, hakkındaki takdîr-i ezelî hükmünün nefâzına hakīkī sûrette rabt-ı kalb eden kimsenin kānûn-ı ilâhîye ve sünnet-i seniyyeye imtisâlen esbâba tevessül etmesi tevekküle münâfî addedilemez. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz muhârebede üst üste iki zırh, başına miğfer (tolga) giymiş, Uhûd Dağı'nın geçidine ordu-yı hümâyûnun arkasını muhâfaza için tîr-endâzlar yerleştirmiş, Medîne etrâfına hendek kazmış, sahâbe-i kirâmına Habeş ile Medîne-i Münevvere'ye muhâcerete müsâ'ade ettiği gibi kendi de ihtiyâr-ı hicret etmiş idi. Ekl u şürb esbâbına tevessül etti ve âilesinin geçineceklerinin gökten inmesine intizâr etmeyerek iddihâr-ı erzâk teşebbüsünde bulundu. Devesini bağlamak mı, başı boş bırakmak mı muvâfık olacağını soran kimseye: Bağla, sonra da tevekkül et. Cevâbını vererek bununla ihtirâzın tevekküle münâfî olmadığını îzâh buyurmuştur.

[1] el-Askalânî'nin *Fethü'l-Bârî* isimli eserinde İbn't-Tîn ile Hıtâî'nin görüşlerinin ele alındığı anlatılmaktadır.

Gazzâlî a'mâl-i mütevekkilîn ve izâle-i mazarrata sa'y bâblarında bu mevzû' hakkında gāyet mufassal mütâla'ât dermiyân ve celb-i menfa'atin esbâbını merâtib ve derecâta taksîm eylemiştir.

Ez-cümle emrâz ve mazarrât-ı sâirenin esbâb-ı izâlesini kısımlara ayırdığı sırada demiştir ki: Sebeb, mevhûm olursa şart-ı tevekkül onun terkidir. Çünkü Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz [2](لَمْ يَتَوَكَّلْ مَنِ اسْتَرْقَى وَاكْتَوَى) = "İstirkā eden, key yapan tevekkül kaydında bulunmuyor demektir." Hadîs-i şerîfiyle hakīkī mütevekkillerin bu gibi mevhûmâta i'timâd etmeyeceklerini beyân buyurmuştur. Nefsü'l-emrde mevzû'-i bahs olan esbâbın en kuvvetlisi key, sonra rukye olup, tatayyur en dûn mertebesidir.

Esbâbdan te'sîri kat'î olanlar hakkında Gazzâlî: Bu nevi' esbâbı terk; tevekkül îcâbâtına muvâfık hareket değil, belki harâmı irtikâb etmek demektir, diyor… Daha sonra esbâb-ı mütevassıtanın yani etibbâ tarafından müdâvât olunmak gibi te'sîri maznûn olan esbâbın, mevhûm **[22]** hilâfına olarak, tevekküle münâfî ciheti olmamakla beraber terki, maktû'da olduğu gibi, mahzûr olmadığını söylüyor. Tedâvînin meşrû'iyeti hakkında birçok edille serd ettikten ve bunu kavil ve fi'il-i resûle müstenid sünnet-i sahîha ile te'yîd ve isbâta çalıştıktan sonra key'in memnû'iyyeti hakkında şeref-vârid olan hadîs-i şerîfin hikmetini beyân sadedinde Gazzâlî demiştir ki: Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellemin key'den men' etmesinin sebebi bunun rukye gibi esbâb-ı mevhûmeden olduğuna binâendir. Rukye ile key arasında fark husûle getiren şey key'in, kat'î bir ihtiyaç olmadığı halde vücûdu fil-hâl ateşle yakmak gibi bir mahzûr-ı maddiyi mutazammın olmasıdır. Key vâsıtasıyla tedâvî edilen her nevi' veca' ve ıztırâbın ateşle yakmak tebdirini iltizâm etmeyen bir usûl ile müdâvâtı kābildir. Böyle olunca da ateşle yakmak hiç lüzûmu olmadığı halde hastada bünyesini tahrîb edecek, sirâyetinden bi-hakkın i'tirâz olunacak elîm bir yara açmak demektir ve her ikisi tevekkül hasletinden uzak olmakla beraber key ile rukye arasındaki fark budur.

[2] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 18200.

Kur'ân-ı Kerîm ile istirkā' husûsunda Gazzâlî'nin sözleri bundan ibârettir. Fakat bilmem hâfızası nasıl kendine yâr olmuyor da risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin ki erbâb-ı tevekkülün seyyid-i ser-efrâzıdır, rukye yaptığını, nefs-i hümâyûnuna rukye yapıldığını ve buna ruhsat verdiğini unutuyor. Sıhâh-ı hadîste buna dâir birçok ehâdîs mevcûd olduğunu tahattur edemiyor. İhtimâl ki Gazzâlî rukyenin esbâb-ı mevhûmeden olduğuna dâir serd ettiği mütâla'ât ile makām-ı nübüvvet ve ahyâr-ı ümmetin gayrı bir taraftan yapılan rukyeyi murâd ediyor ve bu iki sınıf-ı mümtâz tarafından yapılacak rukye onların feyz ve kudsiyetleri sayesinde tevessülü makbûl ve mergūb olan esbâb-ı maznûne idâdına dâhil olacağına kāil bulunuyor ki bu sûrette sözleri İmâm İbnü't-Tîn'in lisân-ı ebrârdan sâdır olan rukyenin tıbb-ı rûhânî teşkîl edeceği hakkındaki beyânâtına tevâfuk ederek onunla fikren müttehid bulunmuş olur.

Şurada tıbb-ı rûhânîye dâir söz geçmişken istitrâdî olarak ulemânın eski, yeni bu mes'ele hakkında ne düşündüklerinden de bahs etmeyi münâsib görüyoruz. Teşrîh edeceğimiz fikirler rukye ve ta'vîzin celb-i menfa'at ve def'-i mazarrata ne vechile birer sebeb teşkîl edebileceklerini enzâr-ı kari'înde daha ziyâde vuzûh ile tecellî ettirecektir. Zâten bu son senelerde rûh ve ahvâl-i rûhun ziyâdece kurcalanmasını, İslâm'ın ulemâ ve mütefekkirleri miyânında bir takım zevâtın ortaya çıkarak mü'essirât-ı maddiyyeden başka hiçbir şeyde te'sîr bulunmadığına, esbâb-ı rûhâniyyeye ciddî bir kıymet ve ehemmiyet atf etmek doğru olmadığına dâir fikirler neşr etmeleri fırsattan bi'l-istifâde mes'elenin umûmî tarz-ı telakkīsi hakkında bazı mertebe îzâhât vermenin muvâfık olduğuna hükmettiriyor.

Yukarıda Rûhu'l-Emîn'in *Kur'ân-ı Kerîm*'i tedâvî, kazâ-yı hâcât, teshîr-i cin gibi dağları yerlerinden oynatmak, mesâfe-i arzı tayyetmek ve sâire gibi âmâle hâdim olmak üzere getirmediğini, maksad-ı nüzûlü sırf insanları şeh-râh-ı kavîme sevk ve irşâd, maâş ve me'âda müte'allik şu'ûn-ı beşeri ıslâh olduğunu söylemiştik. Bununla beraber Sûre-i Felak'ın mahlûkātın, sâhirelerin, hâsidlerin, zalâm-ı leylin şerrinden tahaffuz husûsunda Cenâb-ı Hak'tan isti'âneyi teşrî' için nüzûl ettiğini inkâr edemeyiz. Sûrenin maksad-ı nüzûlü bu olduğuna göre erbâb-ı salâh ve ittikādan bir zâta istirkā kasdıyla bu sûreyi okutmakta ne gibi bir harec tasavvur olunabilir? Hatta sûre-i mebhûseden başka âyât-ı Kur'âniyye ile rukyede, her ne kadar böyle bir gāye ile nüzûl etmemiş olsa da beis görmeyen zevât da vardır. Ez-cümle *Muvatta*'da vârid bir hadîse nazaran Hazret-i Ebûbekr es-Sıddîk radıyallâhu anh Cenâb-ı Âişe'ye rukye yapan bir Yahudiyeye (ارقيها بكتاب الله) = "Ona rukyeyi Kitâbullâh'dan yap" demiştir. Bu eser beyânât-ı sâlifemizin fevkinde olarak bir gayr-ı müslim tarafından da olsa, Kitâbullâh ile istirkānın cevâzına bir delîl teşkîl eder.

Nakil cihetinden vârid olan ehâdîs ve akvâlin icmâlen meâl ve müeddâları bundan ibâret olup şimdi de mes'eleyi aklî bir sûrette tedkīk ile ulemânın eski ve yeni bu bâbdaki efkâr ve mütâlaâtını gözden geçirelim: Evvel-emirde şu cihet ma'lûm olmak îcâb eder ki felâsifenin mütekaddimîn ve müteahhirîni arasında turuk-ı rûhâniyye ile mu'âlecenin red ve efkârı husûsunda ittifâk mevcûd değildir. Felâsife ta'bîrinin dâire-i şümûlüne müslüman, hıristiyan ve milel-i sâire hükemâsının hepsi dâhildir. Hatta biraz aşağıda Avrupa'nın asr-ı hâzırdaki pîşvâ-yı enâm olan efkâr ve mesâlik-i mahsûsaları halk nezdinde kat'î birer düstûr mâhiyetini iktisâb eden feylesoflarıyla etibbâ-yı meşhûresinin bu mes'eledeki tarz-ı tefekkürlerini îzâh edeceğiz. Ervâhın vücûdunu teslîm etmeyen maddiyyûn bile tıbbın bu nev'ine kāil olmakta, yalnız rûhun âsâr ve mezâhirini akla nisbet etmektedirler. Binâenaleyh edyân ve milel-i sâire erbâbı bu usûl-i müdâvâta tıbb-ı rûhânî, tıbb-ı dînî, tıbb-ı nasrânî ve sâire ünvânı verirken görüyoruz ki maddiyyûn buna başka bir nokta-i nazardan tıbb-ı aklî, ilâc-ı aklî ve buna mümâsil bir takım nâmlar veriyorlar ve ünvânda ihtilâf etmekle beraber böyle bir usûlün mevcûdiyet ve te'sîrine kāil bulunuyorlar.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

[23] ÂYÂT-I FURKĀNİYYE

اَلَّذينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُصيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ

Sûre-i Bakara, âyet 156[1]

Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmede sâbirlerin evsâfından birini zikr ile şöyle buyuruyor: Onlar ki (o sâbirler ki) kendilerini bir musîbet isâbet eyledikte (اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ) = "Biz mahlûkīn-i Hudâ'yız, yine ona rücû' ederiz" derler.

Maksad, onlar bu cümleyi velev ki ma'nâsını ta'akkul etmeksizin mücerred tekellüm ederler demek değildir. Murâd, onlar Allah'tan gelip yine Allah'a gittiklerini ve her şeyin melekûtu yedullâhta olduğunu ve hikmet-i aliyye neyi îcâb etmiş ve sünnetullâh ta'bîr olunan nizâm-ı ilâhî neyi ihtiyâr eylemiş ise zât-ı ulûhiyyeti ancak onu işlediğini mu'tekid ve mu'tekil olduklarından bu ma'nâyı ta'akkulun sevkıyle lisânlarından hengâm-ı musîbette bu cümle sudûr ediverir demektir. İmdi bu i'tikād ve ta'akkulu hâiz olanlar, îmân ve teslîmce öyle bir sabra cedîr ve cesbândırlar ki o sabır ile ceza' onların nefislerine istîlâ etmez ve mesâib onların himmetlerini taksîr etmeyip bilakis sebât ve muvâzabetlerini tezyîd eder.

Kaffâl rahimehullâh dedi ki sabır, insan mekrûhun elemini hissetmemek veyahud mekrûhdan ikrâh eylememek değildir, zirâ bu mümkün değildir. Sabır, ancak nefsi ceza'ın izhârını terke sevk eylemektir. Şu halde hüzün kazm olunup da nefis onun âsârını ibrâzdan men' edildikte gözyaşı görünse veya levn tagayyür etse bile o hüznün sâhibi sâbir olur –F. İnsanın musîbet zamanında olan hüznü sabır ve tesebbüte münâfî değildir, bu merhametten ve rikkat-i kalbden neş'et eder. Bir insanda bu merhamet mefkūd olsa katı yürekli bir adam olur ki ondan ne hayır umulur, ne şerrinden emîn olunur. Ceza'-i mezmûm, mesâib ve nevâibde cemâhîr-i nâsda müşâhede ettiğimiz üzere sâhibini musîbetten nâşî a'mâl-i meşrû'ayı terke ve şer'in nehy eylediği ve aklın kabîh gördüğü âdât ve a'mâl-i mezmûme-i muzırrayı ahza sevk edendir.

[1] Metinde "157" yazılmıştır.

Sahîhayn'de vürûd eyledi ki Resûl-i ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz, oğlu Cenâb-ı İbrahim hâlet-i nez'a geldikte bükâ eyledi: Sen bizi bundan nehy etmemiş miydin? Suâline cevâben dahi bunun merhamet olduğunu ihbâr edip إِنَّ العَيْنَ تَدْمَعُ، وَالقَلْبَ يَحْزَنُ، وَلاَ نَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبُّنَا، وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمُ لَمَحْزُونُونَ[1] = "Göz ağlar, kalp mahzûn olur, biz Rabbimizin hoşûd ve râzı olduğundan başka bir şey söylemeyiz, biz senin firâkınla yâ İbrahim pek mahzûnuz" dedi. Bunu Şeyhayn hadîs-i Enes'den rivâyet eylediler. –Ayn.

أُولٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ

Sûre-i Bakara, âyet 157[2]

Cenâb-ı Hak, belâyı zikr ve ona sabredenleri tebşîr eyledikten ve sâbirîni beşârete müstahak eden vasfı da ilâve ettikten sonra şimdi de icmâlen beyân-ı mükâfât ile şöyle buyuruyor: Onlar, Rablerinden üzerlerine sunûf-ı tekrîm ve re'fet feyezân edenlerdir. Ve [evkāt-ı mesâib ve şedâidde yapılması îcâb eden umûra] hidâyet ve irşâd olunanlardır. [Mihan ü meşâk azm ü celâdetlerine mâni' olmadığından onlar ulüvv-i nefs ve kerem-i ahlâk ile dünyânın hayır ve rahatına nâil ve saâdet-i âhirete müsta'id olurlar.]

Salavât, salâtın cem'idir. Salât: Fil-asl, duâ ma'nâsınadır. Cenâb-ı Hak (وصل عليهم) buyurdu ki onlara duâ et demektir- Kaf, Şın. Burada salavât ile murâd, envâ'-ı tekrîm ve necâh ve indallâh ve inde'n-nâs i'lâ-i menzildir. –Ayn. Salâtın cemi' sîgasıyla îrâd buyurulması, kesret ve tenevvü'e tenbîh içindir- Sin. Rahmet ile murâd, lütf u ihsândır ve tenvîni tafhîm olmakla cemi' sîgasıyla îrâd edilmekten müstağnî olmuştur. –Kaf, Şın.

Bereket-zâde
İsmail Hakkı

HADÎS-İ ŞERÎF

İHTİKÂRA DÂİR

الْجَالِبُ مَرْزُوقٌ، وَالْمُحْتَكِرُ مَلْعُونٌ[3]

Meâl-i Şerîfi:

(Bolalsın diye) erzâk celb eden kimse merzûktur. Muhtekir de mel'ûndur.

Râvîsi Ömer bin el-Hattâb radıyallâhu anh, muharrici *İbni Mâce*'dir.

* * *

مَنِ احْتَكَرَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ طَعَامَهُمْ، ضَرَبَهُ اللَّهُ بِالْجُذَامِ وَالْإِفْلَاسِ[4]

Meâl-i Şerîfi:

Müslimînin yiyeceği ta'âmı bahâya çıksın diye habs eden kimseyi Hak te'âlâ cüzzâm ile iflâsa çarpar, yahud çarpsın.

Râvîsi yine Ömer radıyallâhu anh, muharricleri *İmâm Ahmed bin Hanbel* ile *İbni Mâce*'dir.

Bu hadîs-i şerîfi Isfahânî ile Ebu Ya'lâ Osman radıyallâhu anhın mevlâsı Ferruh'dan naklen ve Ebû Yahya el-Mekkî tarîkinden daha tafsîlli olarak rivâyet etmişlerdir. Şöyle ki:

[24] Bir gün Hazret-i Fârûk-ı A'zam mescid-i şerîften çıkarken kapı önünde yığılmış birçok taâm görüp çokluğuna taaccüb ederek: "Bu ne?" diye suâl buyurmuşlar. "Memlekete celb edilmiş taâm!" cevâbı verilmiş ve Hazret-i Ömer radıyallâhu anh da: "Bu taâmı da, onu bizim için celb edeni de Hak mübârek etsin!" duâsında bulunmuş. Yanındaki ashâb-ı kirâmdan biri: "Yâ Emîre'l-mü'minîn, bu taâm ihtikâr olunmuştur" deyince ihtikâr edeni sormuş ve: "Osman radıyallâhu anhın mevlâsı falan ile senin mevlân filan" cevâbını almış. Bunun üzerine her ikisini çağırtıp: "Müslimînin ta'âmını ihtikâra sizi sevk eden nedir?" diye suâl etmiş. Onlardan: "Mâlımızla mal satın alıyoruz. Dilediğimiz vakit de satabiliriz." Cevâbını alması üzerine meâl-i şerîfini bâlâya aldığımız hadîs-i şerîfi Cenâb-ı Fahr-i kâinât efendimiz sallallâhu aleyhi ve sellemden işitmiş olduğunu söylemiş. Bunun üzerine Ferruh: "Yâ Emîre'l-mü'minîn, Allah ile ahdim olsun, bundan sonra hiçbir taâmı ihtikâr etmeyeyim" demiş ise de kendi mevlâsı: "Yâ Emîre'l-mü'minîn, mal bizim değil mi? İstediğimiz vakit alır, istediğimiz vakit satarız" cevâbını vermiş.

Ebû Yahya el-Mekkî: "Ben sonraları Ömer'in mevlâsını cüzzâmlı, sakat olarak gördüm" dermiş.

* * *

مَنِ احْتَكَرَ حُكْرَةً، يُرِيدُ أَنْ يُغْلِيَ بِهَا عَلَى الْمُسْلِمِينَ، فَهُوَ خَاطِئٌ[5] فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَرَسُولِهِ[6]

Meâl-i Şerîfi:

Her kim müslümanlar (sonradan) bahâlı alsınlar diye bir mikdâr malı habs ve ihtikâr ederse hâtî yani ism ve ma'siyeti müte'ammid bir kimse olacağından Allahu te'âlâ ile rusül-i kirâmı ondan beri'ü'z-zimmedirler.

Râvîsi Ebû Hüreyre radıyallâhu anh, muharricleri *İmâm Ahmed ile Hâkim*'dir.

* * *

لَا يَحْتَكِرُ إِلَّا خَاطِئٌ[7]

Meâl-i Şerîfi:

Mal ancak günâhı müte'ammid olan kimse habs edip bahâya çıkarır.

Râvîsi Abdullah bin Ömer, muharricleri *İmâm Ahmed* ile ashâb-ı Sıhâh'dan *Müslim, Ebû Davud* ve *Tirmizî*'dir.

* * *

لَا يَحْتَكِرُ إِلَّا الْخَوَّانُونَ[8]

---

1 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cenâiz, 42.
2 Metinde "158" yazılmıştır.
3 İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü't-Ticârât, 6.
4 İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü't-Ticârât, 6.
5 Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 8617.
6 Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 27364.
7 İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü't-Talak, 26.
8 Muttakî el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 4, s. 101.

Meâl-i Şerîfi:

Hiyânette hadd-i gāyeye varanlardan başkası ihtikâr etmez.

Bu hadîsi Abdürrezzâk *el-Câmi"*inde Safvan bin Süleym'den mürselen rivâyet ediyor.

* * *

بِئْسَ الْعَبْدُ الْمُحْتَكِرُ، إِنْ أَرْخَصَ اللهُ الْأَسْعَارَ حَزِنَ، وَإِنْ أَغْلَاهَا اللهُ فَرِحَ[1]

Meâl-i Şerîfi:

Muhtekir ne kötü kuldur ki Hak te'âlâ es'ârı ucuzlatırsa yerinir, bahâlandırırsa sevinir.

Hadisin râvîsi Mu'âz bin Cebel radıyallâhu anh olup Taberanî'nin *Mu'cem'-i Kebîr*'i ile Beyhakī'nin *Şu'abü'l-İmân*'ında tahrîc edilmiştir.

* * *

مَنِ احْتَكَرَ طَعَامًا أَرْبَعِينَ يومًا، فَقَدْ بَرِئَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، وَبَرِئَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْهُ، وَأَيُّمَا أَهْلُ عَرْصَةٍ أَصْبَحَ فِيهِمُ امْرُؤٌ جَائِعٌ، فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُمْ ذِمَّةُ اللَّهِ تَعَالَى[2]

Meâl-i Şerîfi:

Her kim bir yiyeceği (bahâya çıksın diye) kırk gün habs ederse Allahu te'âlâdan berî, Allahu te'âlâ da ondan berî olmuş olur. Bir de herhangi yurd ahâlîsi ki içlerinden biri (it'âm edilmemekten nâşî) aç acına (geceyi geçirip) sabahlarsa Allahu te'âlâ onlardan beri'ü'z-zimme olmuş olur.

Bu hadîs-i şerîfi *İbni Ebî Şeybe, Ahmed bin Hanbel, Bezzâr, Ebû Ya'lâ*, *Hilye* sâhibi Ebû Nu'aym; Abdullah bin Ömer'den *Hâkim* Abdullah bin Ömer ile Ebû Hüreyre radıyallâhu anhumdan rivâyet etmişlerdir.

* * *

مَنْ دَخَلَ فِي شَيْءٍ مِنْ أَسْعَارِ الْمُسْلِمِينَ لِيُغْلِيَهُ عَلَيْهِمْ، فَإِنَّ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُقْعِدَهُ بِعُظْمٍ مِنَ النَّارِ رأسه اسفله[3]

Meâl-i Şerîfi:

Her kim müslümanların (alış verişlerinde cârî olan) es'ârından birine bahâya çıkarsın diye karışırsa taraf-ı Bârî'den onu cehennemin ateşi bol bir yerine baş aşağı atmak cezâsı tahakkuk eder.

Bu hadîs-i şerîf İmâm Mâlik'in *Muvatta*'ında, Ahmed bin Hanbel *Müsned*'inde, Taberânî'nin *Mu'cem-i Kebîr*'inde, Hâkim'in *Müstedrek*'inde, Beyhakī'nin *Sünen* kitâbında, Ma'kıl bin Yesâr radıyallâhu anhdan rivâyet edilmiştir.

* * *

مَنِ احْتَكَرَ طَعَاماً عَلَى أُمَّتِي وَتَصَدَّقَ بِهِ لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُ[4]

[25] Meâl-i Şerîfi:

Her kim bir mikdâr taâmı ümmetimin zararına bahâya çıkarmak için habs eder de yine o taâm ile tasadduk ederse sadakası kabûl olunmaz.

Bu hadîs-i şerîfin râvîsi Mu'âz bin Cebel radıyallâhu anh, muharrici *İbni Asâkir*'dir.

مَنِ احْتَكَرَ طَعَامًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِرَأْسِ مَالِهِ، وَالرِّبْحِ لَمْ يُكَفِّرْ عَنْهُ[5]

Meâl-i Şerîfi:

Bir mikdâr taâmı ihtikâr eden kimse re'sü'l-mâlini de, kazancını da sadaka olarak verse yine günahına keffâret olmaz.

Bunu *İbni Ebî Şeybe* Ömer radıyallâhu anhın hadîsi olmak üzere rivâyet eder.

* * *

احْتِكَارُ الطَّعَامِ بِمَكَّةَ إِلْحَادٌ بظلم[6]

Meâl-i Şerîfi:

Mekke'de ihtikâr-ı ta'âm ilhâd fil-harem nev'inden olan zulümdendir ki fâili[7] (وَمَنْ يُرِدْ فيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ) "Her kim harem-i Mekke içinde zulüm etmek sûretiyle tarîk-i savâbdan meyl ve udûlü kasd ederse ona pek elîm bir azâb tattırırız" âyet-i kerîmesiyle inzâr edilen azâb-ı elîm ile mu'azzeb olur demektir.

Bu hadîsi de Ziyâ-ı Makdisî ile İbni el-Münzir ve *Târih*'inde *Buharî* hadîs-i Ömer radıyallâhu anh olmak üzere rivâyet etmişlerdir.

Ali radıyallâhu anh da bir gün Fırat sâhilinde gezerken tüccârdan birine âid bir yığın erzâk görmüş. Meğer bu erzâk bahâya çıksın diye habs edilmiş bir mal imiş. Yakılsın diye emr etmiş.

Bu hadîs Abdürrezzak'ın *el-Câmi'*inde tahrîc edilmiştir.

TES'ÎRE DÂİR*

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْخَالِقُ الْقَابِضُ، الْبَاسِطُ الرَّازِقُ، الْمُسَعِّرُ، وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَلْقَى اللَّهَ وَلَا يَطْلُبُنِي أَحَدٌ بِمَظْلَمَةٍ ظَلَمْتُهَا إِيَّاهُ فِي دَمٍ وَلَا مَالٍ[8]

Meâl-i Şerîfi:

Hâlık, Kâbız, Basıt, Müsa'ir (bahâlı, ucuz yapan) Allâh-ı azîmü'ş-şândır. Ben ise hiçbir kimsenin ne kan, ne de mal husûsunda kendisine zulm ettiğimden dolayı benden hiçbir hak mütâlebe etmesine mahal vermeksizin Hak te'âlâya mülâkī olmak recâ ve ümîdindeyim.

Hadîs-i şerîfin râvîsi Enes bin Mâlik radıyallâhu anh, muharricleri *İmâm Ahmed bin Hanbel, Ebû Davud, Tirmizi, İbni Mâce, İbni Hıbbân* ile *Sünen* sâhibi Beyhakī'dir.

* * *

لَأَلْقَيَنَّ اللهَ مِنْ قَبْلِ أَنْ أُعْطِيَ أَحَدًا مِنْ مَالِ أَحَدٍ شَيْئًا بِغَيْرِ طِيبِ نَفْسِهِ، إِنَّمَا الْبَيْعُ عَنْ تَرَاضٍ[9]

Meâl-i Şerîfi:

Ben elbette ve elbette kimsenin malından hiçbir şeyi gönlü hoş olmadan diğerine vermeye meydan kalmaksızın Hak te'âlâya mülâkī olacağım. Alış veriş ancak terâzî ile olur.

Bu hadîs-i şerîfi Beyhakī *Sünen*'inde Ebû Sa'îd Hudrî radıyallâhu anhdan rivâyet etmiştir.

---

[1] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 1994, c. 20, s. 195.

[2] (يومًا) yerine (ليلةً) ile Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 4880.

[3] (رأسه اسفله) yerine (يوم القيامة) ile Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 20313.

[4] (أَرْبَعِينَ يَوْماً) ilavesi ile Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağir,* 12129.

[5] Muttakî el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 4, s. 180.

[6] el-Beyhâkî, *Şu'abu'l-İmân*, Bombay, 2003, c. 13, s. 514.

[7] Hac, 22/25.

* Tes'îr, narh koymak demekdir.

[8] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 12591.

[9] el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* Lübnan, 2003, c. 6, s. 29.

Ebû Davud ile yine *Sünen*'inde Beyhakī'nin Ebû Hüreyre'den rivâyetlerine göre: (يا رسول الله سعر) Yani "Yâ Resûlallâh narh koy"diye niyâz etmiş. Resûl-i ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem de:

بَلِ اللَّهُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ، وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَلْقَى اللَّهَ وَلَيْسَ لِأَحَدٍ عِنْدِي مَظْلَمَةٌ[1]

Yani: "Yok, kıymetleri indiren, çıkaran Allah'dır. Ben ise Hak te'âlâya kimsenin üzerimde hiçbir hakkı olmaksızın mülâkī olmak isterim" cevâbını vermişler.

* * *

Kezâlik Bagavî ile *Mu'cem-i Kebîr*'inde Taberânî Ubeyd bin Nadla'dan rivâyet ederler ki bir sene kaht oldu. Halk: "Yâ Resûlallâh, narh koy" diye niyâz ettiler. Resûl-i ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem de:

لا يسألنى الله عن سنة احدثتها عليكم لم يأمرنى بها ولكن سلوا الله من فضله[2]

Yani: "Allah'ın bana emr etmediği hiçbir sünnet ve kāideyi sizin başınıza çıkarmaktan dolayı Hak te'âlânın suâli bana teveccüh etmeyecektir." (Siz benden böyle bir şey istemeyiniz de) fazl ü kereminden ihsân etsin diye Hak te'âlâya yalvarınız." cevâbını vermişler.

* * *

ما سخط الله عز وجل على أمة إلا أغلى سعرها وأكسد أسواقها، وأكثر فسادها واشتد جور سلطانها، فعند ذلك لا يزكي أغنياؤها، ولا يعف سلطانها، ولا يصلي فقراؤها[3]

[26] Meâl-i Şerîfi:

Hak azze ve celle hazretleri hiçbir ümmete gazab edip de o ümmetin alacağı malları bahâya çıkmamak, fesâd çoğalmamak, sultânlarının cevri şiddet peydâ etmemek olmaz. İşte bu haller de zuhûr edince o ümmetin zenginleri zekât vermez, sultânları iltizâm-ı afâf etmez, fukarâsı namâz kılmaz.

Bunu İbni en-Neccâr, İbni Abbâs radıyallâhu anhümâdan rivâyet ediyor.

Ahmed Naim

[1] Ebu Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Büyû', 52.

[2] Muttakî el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 4, s. 103.

[3] Muttakî el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 4, s. 103.

ÂLEM-İ İSLÂM'IN HASTALIKLARI VE ÇÂRELERİ

MEDENİYETİN RÛHUNU BIRAKARAK YALNIZ ZEVÂHİRİNDE GARBLILARI TAKLÎD BELİYYESİ

– 8 –

*"Gebe kalmamak için bir takım ilaçlar, müshiller isti'mâl eden zinâkâr bir kadın kendinden ziyâde millet ve memleketini dünyâya getireceği evlâddan mahrûm eder. Heder ettiği mâ'ü'l-hayâtın hilkat-pezîr olup dünyâya insan olarak çıkmasına imkân hâsıl olduğu takdîrde milletine memleketine te'mîn edeceği menâfi' ziyâ'a mahkûm olur.

Ahâlîsi mâil-i fuhş olan memleketlerin bu yüzden dûçâr oldukları zararın derecesini anlamak için gebeliğe karşı tedâbîr-i mâni'aya tevessül eden ve bu itiyâd-ı le'îmâne sâyesinde benîn ü benâtın te'mîn edeceği şân ve şerefden millet ve memleketlerini istifâde ettirmek kaydında bulunmayan milyonlarla kadını göz önüne getirmek kâfidir. Beşeriyetin esâsını mahv u tahrîb eden bu mu'âlecâtın te'sîrât-ı fâci'asından kaçıp kurtulan cenînler pek nâdirdir. Maamâfih ibtidâî mu'âlecâtın te'sîrâtından kurtulup rahm-i mâderde barınabilenler de bilâhare mevâdd-ı kātile ile tesmîm edilerek düşer gider. Bu ameliye-i cinâiyye esnâsında kendisiyle beraber anasını da sürükleyip götüren pek çoktur. Hâsılı zinâdan mütehassıl cenînler içinde bu cinâyet-i le'îmeden kurtulabilenler pek azdır.

Gayr-ı meşrû' çocukları doğurur doğurmaz anaları kendi elleriyle felâket ve bedbahtlığın pençe-i bî-emânına teslîm ettikleri bu bî-çâreleri sokaklara, hâlî binâlara, ücra yerlere bırakıvermekte, yahud diri diri toprağa defn etmekte oldukları, yalnız muntazam bir idâreye tâbi' olan büyük şehirlerde bu gibiler için vücûda getirilmiş müesseseler mevcûd olduğundan gayr-ı meşrû' sûrette gebe kalan kadınlar vaz'-ı haml akabinde çocuğu zâbıta tarafından dâimâ taht-ı tarassudda bulundurulan mu'ayyen mevki'lere bırakarak bunlar oradan müessesât-ı mahsûsasına nakl edildiği evvelce beyân edilmiş idi. Şurada biraz da o bedbaht çocukların âkibetlerinden bahs edelim:

Ölümün pençesinden girîbânını tahlîs edebilen bu kabîl çocuklar zikr olunan müesseselerde süt ninelere tevdî' edilir ki bunların ücretleri hayrât-perver ağniyâ tarafından teberru', belediyelerle evkāf idârelerinden tahsîs olunan paralarla te'mîn edilmiştir.

Bu nevzâdlar bu gibi müessesâtta yahud kalbi merhametli bir kimsenin âgūş-ı sıyânetinde biraz büyüyünceye kadar bakıldıktan sonra mâder-i aslîsine (tabî'ata) terk edilir. O bedbaht artık o dakīkadan i'tibâren zarûriyyât-ı hayâtını tesviye edecek bir mu'âvenetten, şefkat-i peder ve mâderden mahrûm olduğu gibi içinde yaşadığı ümmetle kendi arasında bir alâka-i nesebiyye yoktur. Bir veliyy-i müşfikin enzâr-ı sıyânetinden, revâbıt-ı nesebiyyenin te'mîn edeceği hissiyât-ı nevâzişkârâneden mahrûm olan bu bî-çâre bir felâkete ma'rûz kalır, hastalanır, yahud mübrem bir ihtiyâc karşısında bulunursa hâli ne olacak? Hayât ve mevcûdiyetine sebeb olanlar büyük bir servet, âlî bir şöhret, mühim bir câh ve kudret sâhibi iseler bunun hayât-ı müstakbelde çekeceği çileler, sefâletlerden mütevellid hüsranının derecesi ne ile ölçülecek? Zâhirî bîgâneliklerine rağ-

* Bundan evvelki nüshalarımızda Avrupalı kadın tarafından serd edilen mütâla'âtın alt tarafıdır.

men ciğerparelerinden tabî'î alâkalarını kesememiş, hâtıra-i hazînini kalblerinden silememiş olan ana-babanın âlâm-ı derûnu ne ile tesliye edilebilecek?

Biz evlâdımız hafif bir nezleye yahud ehemmiyetsiz diğer bir hastalığa tutulduğu zaman şuraya buraya koşup doktor aramak, eczâhânelerden ilaç celb etmek husûsunda dakîka fevt etmiyoruz. Gözlerimize uyku girmeden, yanlarımız yatak yüzü görmeden, endîş-nâk ve muztarib bir halde etrâfında sabahlıyoruz. Bir nevzâdımız beşiğinden çıkıp emeklemek çağına gelir gelmez bütün vakitlerimizi onun istirâhatini, hüsn-i nümüv ve terbiyesini te'mîn edecek vesâitin istikmâline hasr ediyoruz. Herhangi birimiz çocuğunun yiyip içeceği, yazlık kışlık elbiselerinin tedâriki yolundu neler sarf etmiyor? Bundan başka ana-baba âdetâ bütün ömürlerini çocuğun temizliğine, yoluyla beslenmesine, riyâzet-i bedeniyyesine, terbiye **[27]** ve tekemmülüne hizmete vakf ediyor. Hâl-i hayâtımızdaki mesâ'î-i müşfikânemizden evlâdlarımızın nasîbi bu. Fazla olarak içimizden herhangi bir peder kendinden sonra evlâdı hâdisât-ı dehre zebûn olmamak, hayâtın bâr-ı gavâili altında ezilmemek için onlara mîrâs bırakacak servet ü sâmân, arâzî ve akār tedârik etmedikçe kalbi rahat edemez.

Görülüyor ki bütün şerâyi'-i semâviyye ve vaz'iyye, âdât-ı cârîyye, hukūk-ı medeniyye meşrû' bir evlâdın huzûr ve rahatını, melhûz ihtiyâc ve felâketlere karşı esbâb-ı tahaffuzunu te'mîn ediyor. Beşikten başlayarak peder ve mâderinin enzâr-ı şefkat ve ihtimâmı bir lahza üzerinden eksik olmuyor. Hüsn-i tağziye ve tenmiyesi için ucuz bahalı hiçbir şey dirîğ olunmuyor, gönlünü hoş etmek için her arzusunu is'âfa âmâde bulunuluyor. Gelelim bunun zinâdan hâsıl olma kardeşine, bu bedbaht me'vâ-yı sefîli olan sokak ortalarında bin türlü mihnet ve ıztırâb çeker de hiçbir taraftan kendine bir âgūş-ı tesliyet açılmaz. Şedâid-i ihtiyâc içinde kıvranır da bir lokma bir hırka ile hâtırını tatyîb edecek bir merd-i kerem-kâra tesâdüf etmez. Bunlar olmayınca kendini zîr-i himâye ve terbiyesine alarak hâlini görüp gözetecek, hüsn-i terbiyesine ihtimâm edecek, ihtiyâcat-ı hayâtiyyesini tesviyeye, emr-i ma'îşetini tanzîme medâr olur bir mîrâs bırakacak kimi bulabilir?

Her ikisi aynı sûretle babalarının birer cüz'-i vücûdu oldukları halde veled-i meşrû' ile aralarındaki elîm ve fecî' farklar bunlar. Acaba zavallı veled-i zinânın sâha-i hayâtta tesâdüf edeceği bedbahtlıkların vebâlini kim çekecek? Onun böyle tâli'sizliğe, sefâlete mahkûm olmasından kim mes'ûl olacak? Ortada bir cânî, şefkat ve gayret hislerinden tecerrüd etmiş âhen-dil bir mücrim varsa o da fıtratın kendine bir vedî'ası olan o cevher-i hayâtı mahallinin gayrı bir yere tevdî' edip de bilâhare insan şeklinde tek ü tenhâ, bî-nihâye zarûretlerin, ihtiyâcların şedâid-i âlâmına hedef bir halde şu cidâlgâh-ı hayâta çıkmasına sebeb olan değil mi? Hiç şübhesiz o bedbahtlar kendilerini bu mehâlike sevk eden, sefîl ve siyeh-baht olarak âlem-i vücûda gelmelerine sebeb olan, vesîle-i isti'tâf olacak bir aileye, şeref ve imtiyâzıyla iftihâr edecek bir nesebe, âlâmını tesliyet, husûl-ı âmâline müzâheret edecek, dar ve kederli zamanlarında görüşüp konuşarak âlâm ve teessürâtını dağıtacak yakın akrabaya mâlikiyetten kendilerini mahrûm eden o kimseleri mâ dâme'l-hayât la'netle yâd ederler.

Yâ Rab! Bu çocuğun bu halde vücûda gelmesine sebeb olan bir yürek ne katı yürektir, kānûn-ı fıtratın ana-baba kalbinde evlâda ta'yîn etmiş olduğu mevki'i bilip dururken bütün bu fenalıkları o kendine yapmış gibi evlâdına karşı bîgâne duran, yâd-ı nâmından ihtirâz eden şahıs ne alçak şahıstır.

Bir def'a müessesâtta bu çocuklara bakan mürebbiyelerden birine, bu nevresîdeler analı babalı çocuklar gördükçe ne yolda izhâr-ı hissiyât etmekte olduklarını sordum. Cevâben dedi ki: Biz onlara dâimâ analarının babalarının ölmüş, kendilerinin bakımları, ta'lîm ve terbiyeleri hükûmetle erbâb-ı hayr tarafından deruhde edilmiş olduğunu söyleriz. Bununla mutmain ve mütesellî olurlar. Ancak bir kere nev-civânlık çağına varıp da hâl ve vaz'iyetlerinin hakīkatini anladılar mı, artık teessürden, inkisâr-ı hayâlden kendilerini alamıyorlar. Hele tâli'in müsâ'adesine mazhar olmayıp da dar ve sefîl bir hayâta mahkûm olanlar şu mübâreze-i hayât sahasında kendilerine zahîr ve destgîr olacak, âlâmını tahfîf edecek, en aşağı hâl-i pür-melâline bakarak hakkında bir hiss-i teessür ve şefkat besleyecek bir kimseye mâlik olmayı şiddetle temennîden tecrîd-i hissiyât edemiyorlar.

Evlâd-ı zinânın âlâm ve teessürâtının derecesini anlamak isteyen kendini, soyu sopu tükenmiş, dünyâda mensûbiyet iddiâsında bulunacak, mahzûn ve müteessir olduğu zamanlar tesliyetine arz-ı iftikâr edecek bir kimsesi kalmamış bir halde tahayyül etsin. İşte o zaman o zavallı çocukların ne derece elîm bir vaz'iyette oldukları nazarında ta'ayyün eder, hâin pederlerin irtikâb ettikleri cinâyetin derecesini anlar, kalblerini sızlatan teessürâtın, fikirlerini daimi sûrette işgāl eden hatıraların mâhiyetine vukūf peydâ eyler.

Ben emînim ki zânî olan pederler râbıta-i maddiyyelerini kat' etmiş oldukları evlâdlarının meâl-i hâllerini şöyle bir düşünseler ne gözlerinin yaşı diner, ne de ba'demâ hayâtın lezzetini duyarlar. Fakat ne fâide ki hevâ ve heves, gözleri bağlı, kalbleri kör bir hâlde, bunları dalâl ve gavâyet vâdilerine kapıp koyuvermiş, zâhirî râbıtasızlıkla kendilerinden ayrı duran cüz'-i vücûdlarını yâd ettirecek bir şu'ûr bırakmamış.

Zinânın ma'sûm bir takım rûhlara karşı nasıl cinâyetler işlediğini, fuhşu ne müdhiş âlâm ve mesâib ta'kīb ettiğini gördünüz. Fuhşun taammüm ettiği yerlerde millet ve memleketin hey'et-i umûmiyyesine ârız olan felâketler analarla evlâdınınkinden daha aşağı değildir.

Bilirsiniz ki memâlik demek, aralarındaki husûsî râbıtalarla evlâdı bir araya toplanmış ümem ve akvâm demektir. Bu hâle nazaran ümmet, ağleb-i ahvâlde, unsuriyet, din ve lisân gibi alâikin yekdiğerine rabt ettiği kitlelerden teşekkül eder. Bu kitlelere de aralarında uzaktan uzağa neseb ve sıhriyet alâkaları mevcûd olan âileler vücûd verir. Ailelerin yegâne nâzımı ise babalık, evlâdlık, kardeşlik gibi efrâdını pek yakından biri birine rabt eden sebeblerdir.

Şurası da bedîhîdir ki âdet-i beşer aralarında bu gûne revâbıttan **[28]** biri olmadıkça insanların yekdiğerlerine karşı hissiyât-ı müşifkâne beslemek, biri birlerinin imdâd ve mu'âvenetine şitâb etmek gibi kaydlardan kendilerini vâreste görmeleri, aralarındaki alâ'ik-i nesebiyye ne kadar kuvvetli olursa yekdiğere karşı hüsn-i müzâheretin o nisbette

metîn ve esâslı olması merkezindedir. Pek az hâmî ve zahîri olan bir kimse bir kavim arasında te'ehhül etti mi ona derhal içlerinden istediği kadar a'vân ve ensâr peydâ olur. Aralarında hiçbir râbıta-i nesebiyye bulunmayan bir takım efrâd tesâdüfen bir yerde toplandılar mı bunların hâli muhtelif kavmiyetlere mensûb olarak bir noktada birleşmiş olan eşhâsın hâllerine benzer ki ne birinin herhangi bir hâli diğerini alâkadâr eder, ne de aralarında samimî bir hiss-i muhabbet ve merbûtiyet bulunur. Evlâd-ı zinânın hâlleri de bunları andırmaz mı? Arab, Türk, Alman, Çerkes, İngiliz, Rus, Japon, Çinli bir takım kimseler Paris'e giderler. Ve gider gitmez şehvet mezraalarına tohm-ı zürriyet ekmeye başlarlar. Bunların orada yetiştirdikleri nesil arasında ne gibi râbıta bulunabilir? Böyle gayr-ı meşrû' sûrette vücûda getirdikleri evlâdda yek-diğere karşı muhabbet ve şefkat, gayret ve asabiyet gibi hislerin uyanmasına sâik ne olabilir? Onlar ki behîmâne şehvetlerin meydana attığı, hevesât-ı nefsâniyyenin saha-i âlemin her tarafından sürüp getirdiği derme çatma bir takım mahluklardır.

Şu cihet de şüpheden vârestedir ki içinde fazla mikdârda evlâd-ı zinâ bulunan bir ümmetin efrâdı arasında revâbıt-ı milliyye münkatı' olur. Bir cem'iyet efrâdına terettüb eden hukūk ve vezâ'if-i mütekābileyi şuûr ve idrâk kābiliyeti fevkalâde kesb-i za'f eder.

Bu makūle eşhâs mensûb oldukları akvâm arasında ekseriyet teşkîl etmeye, haseb ü neseb sâhiblerine karşı adeden fâikiyet kazanmaya başladılar mı nerede olurlarsa olsunlar biri birlerine karşı lâ-kayd ve bîgâne bir hayât ta'kīb ederler, yekdiğerlerine kanları kaynamaz, meveddet ve samimiyet hissi kalblerinde yer bulamaz. Bu hâl ise kendilerinde gayret ve asabiyet hislerinin körleşmesi, ahlak-ı kerîme ve secâyâ-yı fâzılanın peyderpey zevâl bulması için gāyet müessir bir âmil teşkîl eder. Netîcede ahde vefâ, hukūku müdâfa'a, alâka-i vataniyyenin istinâdgâhı olan revâbıt-ı nesebiyye ve unsuriyye ile yekdiğere merbût olanların mülk-i müştereki hükmünde olan mesâlih-i âmme uğrunda fedâ-yı nefs hâssaları da vedâ' edip gider.

Aralarındaki râbıtalar hep çözülmüş olan ümmetler ne bedbaht ümmetler, sekenesiyle hiçbir alâka ve râbıtası kalmayan memleketler ne sâhibsiz memleketlerdir.

Aralarında hiçbir râbıta bulunmayan derme çatma adamlar arasında alâka-i vataniyyenin pâydâr olması, hiçbir gün neşve ve meserretine, hüzün ve elemine kısmen olsun iştirâk edecek bir kimse bulamadığı bir memleket uğrunda insanın ölüm acısını hoş görmesi, aklın kabûl edeceği bir iş midir? Tabî'atın evlâdı (ta'bîr-i mahsûsu vechile) âmâl-ı şehevâniyyenin her taraftan önüne katıp getirmiş, behîmiyetin her türlü sevâikine râm ve münkād bulunmuş olan cânî ve mücrimlerin evlâdı olduklarını pekala bilip durur, kendileriyle ne sînesinde yaşadıkları topraklar, ne efrâdını teşkîl ettikleri ümmetler arasında hiçbir râbıta olmadığını takdîr ederken yalnız vatan ve milliyetlerinin müdâfaasına çalıştıklarına i'timâddan mütevellid hakīkī bir azim ile herhangi bir şeyi müdâfa'a kaydında bulunmaları ümid olunabilir mi?

Abdülaziz Çâviş

HARB-İ UMÛMÎ'NİN NİHÂYETİ

Harb-i Umûmî'nin esbâb-ı hakīkıyyesi –
Hindistan'ın ehemmiyet-i azîmesi –
Harb-i Umûmî ne vakit biter? – Biz ve âlem-i İslâm

Bu cihân-şümûl Harb-i Umûmî'nin en mühim esbâb-ı hakīkiyyesi miyânında: Âlem-i İslâm ve bâ-husûs şark-ı karîb memleketleri hakkında düvel-i mu'azzama miyânında hâsıl olan rekābet, Bağdad Demiryolu, Basra Körfezi, Boğazlar, İngiltere'nin Asya ve Afrika'da te'sîs etmek istediği imparatorluk ve Hindistan mes'elelerini birinci derecede sayabiliriz. Alsaz-Loren, İngiltere-Alman rekâbet-i ticâriyye ve bahriyyesi, hürriyet-i akvâm ve demokrasi, Islav tehlikesi… ilh. Bunlar hep ikinci derecede gelen esbâbdır. Nasıl Rumeli kıt'asına komşularımızın göz dikmeleri Balkan Muhârebesi'nin infilâkına sebeb olmuşsa Harb-i Umûmî'nin de en mühim sebebi, hemen hemen diyebiliriz ki yegâne sebebi, memâlik-i Osmaniyye hakkındaki muhtelif ve mütezâd ihtirâsâttır. Binâenaleyh bunlar tamâmen ortadan kalkmadıkça Harb-i Umûmî kat'iyyen hitâm bulamaz.

Şunu iyice bilmeli ki İngiltere'nin mihver-i siyâseti Hindistan'dır. Cebel-i Târık, Malta, Kıbrıs, Mısır ve Süveyş Kanalı, İbrim[1] ve Aden Hindistan'a giden yolun en mühim merkezleri olduğu içindir ki bütün bu yerler birer vesîle ile zabt ve teshîr olunmuştur.

Yine bunun içindir ki İngiltere Basra Körfezi'nde metîn ve yektâ bir vaz'iyete mâlik olmak istedi ve oldu. Hindistan'a giden karayollarında da metîn birer istihkâm ikāme etti. Onun nazarında Tibet, Afganistan, İran hâricî birer kal'a yahud muvakkat birer mâni'a mesâbesindedir. **[29]** Napolyon zamanından i'tibâren tâ ittifâk akd edinceye kadar Fransa ile aralarında tehaddüs eden ihtilâfât; ya doğrudan doğruya, yahud bi'l-vâsıta, hep Hindistan yüzünden vukū'a gelmiştir. Sonra Rusya'ya karşı 1907 senesi i'tilâfına kadar ta'kīb ettiği siyâset ki evvelâ bizi, sonra Japonya'yı ona karşı kullanmak idi. Bu da Hindistan'ı tehlikeden masûn bulundurmak için ihtiyâr edilmiş bir siyâset idi. Japonya ile akd ettiği ittifâkın gāyesi, lübbü, rûhu Hindistan'ın sıyânetidir. Bize karşı îkā' edegelmekte olduğu fenalıkların, ta'kīb ededurduğu siyâset-i menhûsesinin bütün sırrı Hilâfet-i Uzmâ'nın nüfûzu yüzünden Hindistan'ın tehlikede kalmasıdır. Almanya'ya karşı beslediği nefret ve gayzın, adâvet ve kinin menşe'i Bağdad Demiryolu'yla Basra Körfezi'ne, yani Hindistan'ın dış kapısına yaklaşmasıdır. Binâenaleyh dâimâ İngiltere siyâsetinin künhünü anlamak isteyen her şeyden evvel Hindistan'ın vaz'iyetini nazar-ı dikkate almalıdır.

Hindistan bir memleket olmaktan ziyâde bir âlemdir, bir kıt'adır. Üç yüz elli milyon nüfûsu hâvî bir kişverdir. Yani benî beşerin bir humsu orada yaşıyor. Servet-i tabî'iyyesi efsâneler gibi kadîm ve gayr-ı mahdûddur. Çin'den sonra vüs'at, servet ve kesret-i nüfûs i'tibârıyla Hindistan gelir. Hindistan İngiltere'nin elinde kaldıkça erkek, kadın, ihtiyâr, çocuk, her İngiliz on bin insana icrâ-yı hâkimiyet etmekte oluyor. Ve kendini küçük bir ma'bûd gibi telakkī edebiliyor. Hürriyete, insaniyete, adâlete karşı en büyük

[1] Metinde "Prim" yazılmıştır.

cinâyet, bu kıt'anın ecnebî bir hükûmet tarafından teshîr olunmasıdır. Mister Sing'in dediği gibi bugün İngiltere'de tatbîk olunmakta bulunan ahz-ı asker kānûnu Hindistan'a teşmîl edilecek olursa 73.818.000 yani hemen hemen yetmiş dört milyon asker çıkarılır.

Böyle bir kuvvet İngiltere'nin elinde bulundukça insaniyete karşı bir cellâd tavrıyla düvel-i sagīreyi yutmak isteyeceği, sulh-ı âlemi hergün tehdîd edeceği pek tabî'îdir. Mısır'ın işgāli, cihât-ı tis'anın teshîri, Şarkī Afrika'nın zabtı, İran'a karşı kâhir bir vaz'iyet alması, Afganistan'ı haksız muhârebeler, zâlimâne siyâsetlerle bu halde bulundurması hep Hindistan askerleriyle, Hindistan paralarıyla yapılmış şeylerdir. Yani Hindistan ahâlîsi bir taraftan ecnebî tasallut ve tahakkümüne boyun eğmek diğer taraftan müslüman akvâmın taht-ı esârete düşmelerine sebeb olmak dolayısıyla iki kat günâh işlemiş oluyorlar. Ne kadar teessüf olunsa azdır ki bu bî-çâre Hind askerleri Fransa'da, Çanakkale'de, Filistin ve Irak'da kendi cellâdlarının âmâl-i fütûhât-cûyâneleri uğruna bu kadar kanlar döktüler. Hâlâ da döküp duruyorlar. Bundan fecî' bir hâl tasavvur olunamaz.

Maamâfih vatanperver Hindîler bu hakīkati idrâk etmemiş değillerdir. Fakat ne çâre ki ellerinde silah yok, mühimmât yok. Teşkîlât-ı siyâsiyyeleri henüz taht-ı intizâma giremiş. Böyle iken yine orada isyânlar çıkarıyor, İngilizleri hayli meşgūl ediyorlar. Günden güne de bu faâliyetleri kesb-i şiddet eylemektedir. Bu derece mezâlim ve esâret altında bulunan Hindistan ahâlîsi bugün âdetâ bir barut deposu gibi küçük kıvılcımla tutuşmaya, İngilizleri ber-hevâ etmeye müsta'id hâle gelmiştir. Bu tehlikeyi takdîr eden İngiltere hem fazla Hindlileri silah altına almıyor, hem de yüz elli seneden beri tatbîk edegeldiği müstebiddâne usûl-i hükûmeti tebdîl ediyor, onları bir müddet daha uyutturacak münevvim maddeler zerk etmek niyetiyle bazı salâhiyetler veriyor. Fakat ne yapsa geç kalmıştır. İş cereyân-ı tabî'îsini almıştır.

Hürriyet-i akvâm için harb etmekte olduğunu iddiâ eden İngiltere'nin fütûhât-cûyâne siyâsetini anlamak isteyenler *On Dokuzuncu Asır ve Mâba'di* nâmındaki mecmû'anın Kânûnievvel nüshalarından birinde Ceneral Yat'ın "Gazze ve Bağdad'ı Zabt Ettikten Sonra" ser-levhalı makālesini dikkatle okusunlar. Orada hakīkati bütün uryânlığıyla görebilirler. Mûmâ-ileyh ceneral bu makālede Harb-i Umûmî'nin Almanya'nın Hindistan'a yaklaşmasından ve göz dikmesinden neş'et eylediğini gāyet açık bir lisânla söylüyor. Pek uzun olan bu makālenin zübdesi şundan ibârettir:

"İngiltere cihânda kaldıkça Bağdad Demiryolu'nun ikmâline müsâ'ade edemeyiz. Bilakis öteden beri Sesil Rodos tarafından kurulan ve birçok kimseler tarafından hayal addolunan planı meydana koyacağız. Ümidburnu'ndan Kahire'ye kadar imtidâd edecek bir şimendüfer ile bütün Afrika'nın nısf-ı şarkīsi İngiliz müstemlekâtından ma'dûd olmalıdır. Almanya müstemlekâtını zabt ettikten sonra artık bu mes'ele bitmiş sayılır. Mısır ilhâk edildi, Filistin ve Irak istîlâyı askerî altında. Fakat İskenderun'dan Fırat havâlî-i şimâliyyesine ve İran hudûduna kadar imtidâd eden bir hatta vâsıl olmak zarûrîdir. Hindistan ve Belucistan ve Cenûbî Acemistan'dan ibâret olmak üzere teşekkül etmesi mukarrer olan İngiliz Asya İmparatorluğu Şarkī Afrika'daki imparatorluğumuzla Arabistan Şibh-i Cezîresi sâyesinde ittihâd ve irtibât kesb edebileceğinden bütün Arabistan bâlâda zikr olunan hatta kadar İngiltere'nin memâliki miyânında bulunmalıdır. Şimdilik Cape Town'dan Kahire'ye ve Kalküta'dan Kahire'ye imtidâd edecek mu'azzam demiryolların iltisâk noktası Haleb olacaktır. Çin'in en işlek kasabası olan Kanton'dan Kala Limanı'na kadar imtidâd edecek ve Hükûmet-i Osmaniyye'nin hâkimiyetinden kurtulması mukarrer olan (Zehî hülyâ! Zehî gaflet!) Boğazlar'ı kat' edecek diğer iki hat da Haleb'de birleşecektir.

[30] Bu cihângîrâne projenin tatbîki Rusya'nın tefessühünden daha fazla kesb-i suhûlet eder. Bunu Harb-i Umûmî vâsıtasıyla İngiltere te'mîn etmezse ne kadar gālib gelirse gelsin, muvaffak olmuş sayılmaz. Almanya tamâmen mağlûb olmadıkça bunu kabûl edemeyeceğinden İngiltere her ne yapıp yapıp şarkta dünyânın en mu'azzam imparatorluğunu kurabilmek için Almanya'yı tamâmen ezmeye hasr-ı himmet etmelidir."

İşte on sahîfeden kāri'lerimize takdîm edebildiğimiz zübde-i makāl budur. İngiltere'nin ümidi, emeli, gāyesi bu satırlarda pek güzel görünür. Hürriyet, demokrasi, insaniyet, ümem-i sagīrenin selâmeti… bunlar birer tuzaktır. Onlarla Wilson gibi mutaassıb ahmakları aldatabilir.

Bu plan ilk bakışta pek hayalî gibi görünürse de aldanmamalıyız. İngiltere dâimâ yarım asır, yahud bir asır için hesâbını yapar, projesini hazırlar, sonra ona göre bezl-i himmet eder, hiçbir fırsat gayb etmeden çalışır, azim ve sebâtla uğraşır. Binâenaleyh bu tehlikeye karşı mütenebbih ve müteyakkız olmalıyız.

Almanya kendi müstemlekâtını kurtarmak, şarkta haysiyetini muhâfaza etmek, İngiliz hâkimiyetinden (iktisâdî ve siyâsî) halâs-yâb olmak isterse şimdiden İngiltere'nin bu mu'azzam planını kırmak için bize yardım etmelidir. Biz de kendi mevcûdiyetimizi sıyânet eylemek, selâmet-i mülkümüzü ve istiklâl-i millîmizi muhâfaza edebilmek, âlem-i İslâm'ı bu tehlikeden tahlîs etmek ve bütün insaniyeti bu müdhiş korsanın belâsından kurtarmak için İngilizleri bütün memâlik-i Osmaniyye'den tard etmeliyiz. Bunu yapdığımız gün Harb-i Umûmî biteceğine emin olmalıyız. Bunda hiç şübhe yoktur. Sebebini îzâh edelim.

Geçenlerde *Petit Parisien* gazetesi pek acı olan, fakat hakīkatten başka bir şey olmayan bir fıkra yazmıştır. Orada diyor ki: "Fransa bugün sulh yapmak istese de yapamaz. Zîrâ bunu yaptığı gün İngiliz donanması sevâhilini muhâsara eder ve Fransa ahâlîsi açlıktan mahv olur." Bundan anlaşılıyor ki garb dârü'l-harekâtındaki muhârebât bitse bile İngiltere kemâ fi's-sâbık harbe devam edecektir. Almanya donanması ihrâz-ı tefavvuk etmedikçe garbda İngiltere'yi mağlûb edemeyiz. O, kendi adalarına çekilip muhârebât-ı bahriyyede inâd edebilir. Binâenaleyh harbi bitirmek için onun mihver-i siyâseti, âdetâ cânı olan Hindistan'ı tehdîd etmeliyiz. Onun cihângîr imparatorluğunu Arabistan'ı ve Mısır'ı kurtarmakla yıkmalıyız.

Bağdad'ın hiçbir ehemmiyet-i askeriyyesi olmadığını ka-

bûl eden İngilizler onun ehemmiyet-i târihiyye ve ma'neviyyesinden istifâde etmek maksadıyla Kûtü'l-Amâre'nin acısını ve bu hâdisenin Hindistan'da tevlîd eylediği galeyân ve isyânları izâle edebilmek için Hulefâ-yı Râşidîn'in pâyitaht-ı mu'allâsını zabt ettiler. Tabî'î biz Filistin ve Tûr-ı Sînâ'yı istirdâd ederek Mısır'ı zabt ettiğimiz gün İngiltere'nin ümid ettiği imparatorluk yıkılır. Süveyş Kanalı'nın zabtıyla İngiltere-Hindistan yolu kat' olunduğu gün Londra hükûmeti boğulur. Bu ihtinâk dolayısıyla İngiliz milleti inâddan vazgeçer. Bütün Irak'ı, tâ Fav ve Kuveyt'e kadar düşmanın levsiyyâtından tathîr ettiğimiz gibi Hindistan'a gitmeden İngiliz'in arş-ı saltanatı gıcır[d]ar, nüfûz ve azameti tehlikede kalır. Çünkü Hindistan'ın dış kapısına dayanmış oluruz. O vakit İngiliz inâdı, İngiliz nahvet ve gurûru, İngiliz azamet ve ceberûtu ortadan zâil olur. Ve herkesten evvel İngiltere hükûmeti sulh ister.

Farz-ı muhâl olarak inâdında ısrar ederse o zaman mevcûdiyetini Rusya'nın dûçâr olduğu felâkatten binlerce def'a daha bedter büyük bir tehlikeye atmış olur. Irak tarîkiyle merkezî ve Cenûbî İran'a, Kafkasya tarîkiyle Şimâlî Acemistan'a, Türkistan tarîkiyle de Afganistan'a girer, oradaki intikāma susamış olan din kardeşlerimizle beraber Hindistan'a üç cihetten ta'arruz ederiz. Hindistan hudûdunda bekçi vazîfesini îfâ eden Âferîdîler, Mehmendîler ve bütün dağ kabâili bize rehberlik edecekleri, Hindistan'da zâlim İngiliz boyunduruğundan kurtulmak isteyen bütün Hindîler, bâhusûs din kardeşlerimiz iltihâk eden kuvvetlerin yardımıyla kasırga şiddetiyle ihtilâle mübâşeret edecekleri şüphesizdir. Bu sâyede az zamanda Hindistan'ın istihlâsını te'mîn ederiz. Hindistan elinden çıkınca artık İngiltere tac ve tahtı yıkılmış demektir. Bu te'mîn edildikten sonra harb de nihâyet bulur. Almanya dostumuz da bu müdhiş düşmanın şerrinden kurtularak merâmına erer. Bütün Asya, bâ-husûs âlem-i İslâm İngiliz tehlikesinden, İngiliz zulüm ve istibdâdından, İngiliz istîlâ ve tama'kârlığından kurtulmuş olur. Gerek bizim için, gerek Almanya için bundan daha mes'ûd bir gün tasavvur olunur mu? Acaba Almanya bu celî ve vâzıh hakîkati idrâk etmiyor mu? Biz de niçin bu işe mübâşeret etmiyoruz?

Alman mehâfil-i âliyesiyle karârgâh-ı umûmîsinin bu projenin ehemmiyetini takdîr ettiklerine kanâatimiz ber-kemâldir. Nitekim Alman evrâk-ı havâdisinden ve mecmû'alarından tercüme olunan fıkraları okudukça ve Alman mâhâfili ile münâsebetdâr zevât ile görüştükçe bu hakîkatin bâriz bir sûrette ma'lûm olduğu anlaşılıyor.

Biz Galiçya'da, Romanya'da ve Makedonya'da müttefiklerimizin yardımına koşarak hem Rusya'yı yıkmak, hem de müşterek i'tilâfın taarruzunu suya düşürmekle meşgûl iken İngilizler muvakkaten ilerlemişlerse, bu bizim harekât-ı müstakbelemize mâni' olmaz, bilakis daha ziyâde gayrete getirir. **[31]** Sulhü teşrî' için şarkta harbin son fasılları meydana gelecektir. Bu mütâla'ât ve mülâhazâtımız nazar-ı dikkate alındığı takdîrde şimdiye kadar her türlü noksan ve adem-i isti'dâdımıza rağmen en büyük tehlikelerden inâyetiyle bizi kurtaran ve yüzümüzü güldüren Cenâb-ı Kādir-i Mutlak hazretleri yakın bir zamanda ümîdimiz fevkinde nice mes'ûd günler, mübârek netîceler, ebedî semereler bahş u ihsân edecektir. Memleketimizin taksîmi Harb-i Umûmî'ye nasıl sebeb olmuşsa mücâhidîn-i İslâm'ın himmeti, müttefiklerimizin mu'âveneti ve Cenâb-ı Hakk'ın te'yîd ve inâyet-i sübhâniyyesiyle düşmanların bu topraklarda haybet ve hezîmetleri Harb-i Umûmî'nin hâtimesi ve nihâyeti olacaktır.

***

İRAN'IN FEDÂKÂRLIĞI

Eminim ki Osmanlı münevverleri içinde İran'ı tanıyabilecek pek az kimseler vardır. Az daha cesaret edersem diyebilirim ki onların adedi de beşi geçmez. Eski İran'ı, târihini, an'anâtını, ticâret ve san'atını, rûhiyyâtıyla siyâsiyyâtını bir tarafa bırakalım. Şu son zamanlarda İran'da meşrûtiyet devri başlayalı, bu devrin târihini vâsi' Osmanlı ülkesinde hiçbir ferd hakkıyla, lâyıkıyla bilmez. Hattâ komşu müslüman memleketin evzâ'ı, geçirdiği âlâm ve ıztırâbâtını içinde cereyân eden ecnebî mezâlim ve fecâyiini tetebbu' eden bir Osmanlı tasavvur etmem. Bu dakîkada yakîn ve îmân ile söylüyorum ki hâl-i hazırdaki İran tamamıyla Osmanlılar için mechûldür.

Harb-i Umûmî'nin ibtidâsından bu âna kadar Devlet-i Osmaniyye uğrunda İran ile İranlıların –bî-taraflığa rağmen- ihtiyâr ettikleri fedâkârlıkların derecesini kâmilen takdîr edebilen kimseler, birkaç kişiden ibârettir.

İran'ı kendi taraflarına meyl ettirmek için, İngilizler son derece çalıştılar. Milyonlarca altın sarf ettiler. İran'da propaganda için etekler dolusu para döktüler. İran hükûmetine nice nice vaadlerde bulundular. Ez-cümle İran'a, borçlarını bağışladılar. Gümrük tarîfesinin ta'dîlini kabûl eylediler. İran'a mükemmel bir kuvve-i askeriyye teşkîli için her türlü mu'âvenette bulunacaklarını resmen vaad ettiler. Daha evvelce İran'a hıtta-i Irakiyye'nin "Atebât" denilen emâkin-i müteberrikelerini peşkeş verdiler. İstiklâlini, tamâmiyet-i mülkiyyesini tanıdılar. Muhâsım devletler –yani Almanlarla Türkler– tarafından İran'da icrâ edilen harekât-ı askeriyye esnâsında hâsıl olan zarar ve ziyânları tazmîn için, ileride sulh masasının başında İran murahhaslarını kabûl ettirmeye söz verdiler. Daha neler, neler söylediler. Bütün bu yaldızlı vaadlere, tatlı, ballı sözlere İran inanmadı. Müslüman komşusuna karşı bilerek fenalık etmeyi, İslâm düşmanlarının makāsıdına kör âlet olmayı arzu etmedi ve bu çirkin menfa'atleri birer birer (vesâik-i resmiyye ile) red ve takbîh eyledi.

Arasıra İran'daki kabineler değiştiği zaman Osmanlı matbûâtı, efkâr-ı umûmiyyesi izhâr-ı ta'accüb ediyorlar. Fakat bu kabinelerin ne sebebden dolayı değiştiğini bilmiyorlar. Çünkü komşularının vaz'iyet-i siyâsiyyelerinden tamâmıyla bî-haber bulunuyorlar. Doğrusunu söylemek lâzım gelse mezkûr kabinelerin sık sık değişmesi, terk-i mevki' eylemesi, sırf Osmanlı menâfi'ini gözetmekten münba'isdir.

Bu harb içinde, İran hükûmetiyle milleti İran kapılarını, hudûdlarını Osmanlı askerlerine açtılar. İran hudûd-ı garbiyyesini teşkîl eden Kasr-ı Şirîn mevki'inden Tahran kapı-

sına kadar imtidâd eden ve yüzlerce kilometre teşkîl eden şoseleri, dağları, nehirleri, şehirleri Osmanlı askerlerine karşı açık idi. Osmanlı mücâhidînine, gāzîlerine hemen –bilâ-istisnâ– her yerde gereği gibi âsâr-ı mihmânnüvâzî ibrâzı husûsunda, bi'l-umûm İranîler birbirine müsâbakat ediyorlardı. Osmanlı askerlerini evlerine aldılar, yedirdiler, içirdiler, her türlü esbâb-ı istirâhatlarını te'mîn ettiler.

Onlara kendi efrâd-ı aileleri gibi hürmet gösterdiler. Hele Hemedan Vilâyeti'nde İranîlerle Türkler –mezheb ihtilâfâtına rağmen– bir arada cemâ'atle namâz kıldılar. İran'daki muhârebelerde İran askerleri, jandarmaları, kabâili, Osmanlı askerleriyle Ruslara karşı yan yana harb ettiler. Mücâhidîn-i İslâmiyye uğrunda Osmanlılarla beraber İranîlerden birçok kimse şehid oldu. Kirmanşah'da Osmanlı askerleri için müte'addid hastahâneler, nekāhethâneler açıldı.

Hâsılı bir müslüman komşu hakkında ne yapmak lâzımsa hepsini İran yaptı. İngilizlerle Ruslardan, memleketin şimâlinde ve cenûbunda binlerce asker öldürüldü. Pek müdhiş darbeler indirildi.

Bu mücâhedât içinde İran toprağı harâb oldu, evler yıkıldı. Zirâat mahv oldu, mazlûm ve bî-günâh ahâlî Rus Kazaklarının çizmeleri altında türlü türlü işkencelere, zulümlere, ölümlere dûçâr oldular.

Bugün kaht u galâ İran'ı perîşân etmiştir. Ahâlî açlıktan hayâta vedâ' ediyorlar. Üç ay evveline kadar günde iki bin kişi zarûret ve sefâletten sokaklarda can veriyorlardı.

Hülâsa olarak diyebilirim ki İranlılar kadar hiç bir müslüman hiçbir İslâm memleketi, Osmanlı kardeşleri uğrunda fedâkârlık etmemiştir.

[32] Hele harbin ilk senesinde Irak'daki müctehidîn-i kirâm hazerâtı umûmen harbe fiilen iştirâk ederek İ'tilâfcılara karşı i'lân-ı cihâd eyledikleri gibi, bu zevât-ı muhteremeden birkaçı harb meydanlarında derece-i âliyye-i şehâdeti ihrâz eylediler.

Bu hafta içinde ajansların bize îsâl ettikleri haberlere nazaran İran dâhilinde her yerde müte'addid kıyâmlar vukū'a gelmiş, i'tilâf teba'asına karşı İranlılar tarafından tecâvüz edilip bi'n-netîce İran kabinesi yine isti'fâya mecbûr olmuştur.

Bu kargaşalıkların yegâne esbâbı, İran efkâr-ı umûmiyyesinin İngilizlere karşı his eylemekte oldukları nefret olsa gerektir. Bu kıyâmlar, İran'da taassub ve hissiyât-ı İslâmiyyenin sarsılmayıp devlet ve millet-i Osmaniyye'ye karşı her İranlının a'mâk-ı kalbinde büyük bir muhabbet ve meveddet mevcûd olduğunu isbât ediyor. Halbuki İran ile Osmanlı arasında hiçbir resmî muâhede ve mukāvele –hattâ bir anlaşma– el-yevm mevcûd olmadığı hâlde, İranîler her türlü fedakârlıktan çekinmiyorlar. Böyle bir muâhede mevcûd olaydı, hiç şübhesiz İran resmen hükûmet-i Osmaniyye tarafını iltizâm ederek –kaça mal olursa olsun– İ'tilâf aleyhinde harbe girecekti. İngilizler ise Osmanlılar tarafından şu son zamanlarda İran'a sevk edilen kuvâ-yı askeriyyeyi bahâne ederek İran'ın her tarafına asker gönderiyorlar ve Osmanlıların Azerbaycan'daki teşebbüslerini istîlâ şeklinde göstermeye gayret ediyorlar. "Devlet-i Osmaniyye Türkizm siyâsetini ta'kīb ettiğinden Azerbaycan'dakiler Türçe lisânıyla tekellüm ettiklerinden, gûyâ oranın istîlâsına kat'î sûrette azm etmiş imiş!" Gerçi hakîkat-i halde İngilizlerin bu propagandasına İranlılar içinde hiçbir kimse inanmayacak ise de zâhiren bu sözler avâm üzerinde icrâ-yı te'sîr etmekten hâlî kalmıyor.

El-hâsılı Osmanlı-İran muhâdenetini ihlâl edecek birçok propagandalar, birçok teşebbüsât icrâ edilmekte olduğu halde bu sû'-i tefehhümlere meydan vermemek veya önünü almak için Bâbıâlî tarafından bu âna kadar hiçbir ciddî teşebbüs vukū' bulmamıştır.

Binâenaleyh bundan sonra İran'a müte'allik sarîh ve açık bir siyâset ta'kīb edilmeyecek olursa, ihmâl netîcesinde Hudâ-negerde İngilizler kendileri için azîm istifâde te'mîn eyleyebilecekler ve gitgide İran efkâr-ı umûmiyyesiyle ahâlînin hissiyât-ı İslâmiyyelerini teşevvüş ve tezebzübe dûçâr edeceklerdir.

Resmî bir mukāvele veya muâhede netîcesinde İran-Osmanlı ittifâkı bu muhârebe esnâsında Osmanlılar için fevâid-i azîme te'mîn edeceğinden mâadâ ileride hem de yakın zamanda umûm milel ve memâlik-i İslâmiyyenin birleşmelerine, ittihâd ve ittifâk etmelerine hizmet eyleyecektir ki bu fırsat bir daha ele düşmez, emsâli bulunmaz şeylerdendir. Bu fırsatı gāib etmemek ve ondan gereği gibi istifâde etmek Osmanlı zimâmdârânın en birinci ve en mukaddes vezâifindendir.

Çünkü harb böyle parlak ve muşa'şa' bir kuyruklu yıldız bir daha cihân-ı İslâm'da tâbân olmaz. O halde bu fırsatın, bu saâdetin kıymetini bilenler ne bahtiyâr adamlardır. Bu fırsat kaçırılırsa demek oluyor ki âlem-i İslâm cidden bî-kes, hakîkaten yetîm ve bî-kes kalmaya mahkûmdur.

كوش اكر كوش تو وناله اكر نالهٔ من
آنچه البته بجايى نرسد فرياد است.

S[sin]. **M. T**[te].

CİHÂD VE ÂLEM-İ İSLÂM

Harb-i Umûmî'de Türkistan ve Buhara'dan Afganistan, Hindistan ve Hicâz tarîkiyle İstanbul'a seyâhat.

Birkaç hafta mukaddem Dârü'l-Hilâfe'ye gelen Türkistan gençlerinden "Hacı Kādir Ali, Kutluğ Yaroğlu" nâmında bir zât ile bi'l-münâsebe görüştüm. Harb-i Umûmî ibtidâlarında Türkistan'dan müfârakat etmiş. Birçok zamanlar Afganistan ve Hindistan'da, bilâhare de Hicâz'da bulunmuş. Oraların ahvâline dâir neler görüp işittiğini sordum. Hayli şâyân-ı dikkat ma'lûmât verdi. Bunları kayd ile kāriîn-i muhteremenin enzâr-ı istifâdesine vaz' etmeyi muvâfık gördüm. Birkaç nüsha devam edecek olan bu mülâkātı ümid ederim ki muhterem kāri'ler merak ve ehemmiyetle ta'kīb edeceklerdir.

Abdürreşid

Halîfe'nin harbe iştirâkiyle hâsıl olacak vaz'iyet hakkında bir musâhabe – Halîfe'nin Cermanlarla ittifâkı haberinin Türkistan ve Afganistan köylerine kadar intişârı – Muzafferiyet haberlerinin

müslümanlar üzerindeki te'sîrâtı – Afganistan'da Halîfe'nin cihâd fermân-ı hümâyûnuna intizâr – Erkek, kadın bütün ahâlînin silahlanması – Afganlılarda hissiyât-ı cenkcûyâne

1914 senesi Kânûnievvel'inin 12'sinde Türkistan'da Fergana Vilâyeti'nde Temkan şehrinden hareket ederek Afganistan ve Hindistan tarîkiyle Hicaz'a azîmet ettim, oradan da buraya geldim.

Buhara-yı şerîf'e geldiğim zaman ehibbâdan iki üç zât ile mülâkāt ederek bazı umûr-ı husûsiyyemin tesviyesi için bir gece belde-i mezkûrede kalmak üzere niyyet ettim. Ve ehibbâdan birinin hânesine misâfir oldum. Memleketimizin usûl-i kadîmesi üzere konak bay yani hâne sâhibi akşam taâmına eşrâf-ı beldeden birkaç misâfir de da'vet etmiş bulunuyordu. Esnâ-yı ta'âmda hoş sohbetler ettik ve muhârebe havâdisleri söyleştik. Nihâyet söz **[33]** Halîfe-i Müslimîn hazretlerinin muhârebeye iştirâkine intikāl etti. Meclisde hâzır bulunan Buhara-yı şerîf'in ikinci derecedeki ma'rûf müderrislerinden Damla … cenâblarına istiftâ tarzında soruldu: –Damla Hazret! Eğer Halîfe hazretlerinin muhârebeye iştirâki tahakkuk eder de Harb-i Umûmî bir şekil iktisâb ederse müslümanlara cihâd farz-ı ayn olur mu?

Müderris efendi cevap olarak dedi ki: Farz-ı ayn olmak için İmâmü'l-müslimînin fermânı teblîğ olunmak şarttır. Eğer nefîr-i âm olursa, o vakit [1](وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ، فَانْفِرُوا) nass-ı celîli mûcebince teblîğ olunmasa da cihâd farz olur. Maamâfih bugünden i'tibâren umûm İslâm âlemi için vakit zâyi' etmeyip muhârebenin kesb edeceği şekle göre ne gibi vaz'iyet almak lâzım geleceğini düşünmek aklen îcâb eder. Bunun için vicdân muhâkemesi kâfidir.

Bunun üzerine meclisde bulunanlardan bir zât: Taksîn* dedi, sonra bizim hâlimiz ne olur? Husûsan biz Türkistan müslümanları tamamıyla Rus hükûmeti kahrında bulunuyoruz. Silah elde etmemiz mümkün değil. Mümkün olsa bile isti'mâlini bilmeyiz.

Damla: Silah isti'mâlini bilmediğimiz için Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd hazretleri bizim hiçbir özrümüzü kabûl etmez. Zîrâ öğrenmek ile emr etmiştir. (الجهل ليس بعذر) Kāide-i esâsiyyedir. Rus hükûmetinin mümânaatı özr-i şer'î olabilir mi, olamaz mı? Bu husûsta pek cesaret edip de bir şey söyleyemem.

Diğer biri: Allah dîn-i İslâm'a nusret versin. Bakalım netîce ne olur? Bizim Türkistan halkının rehberi içeri Rusya müslümanlarıdır. Onlar ne vaz'iyet alırsa, biz de ona göre hâzır oluruz.

Öteden bir zât: –Dâhilî işlerde Tatar büyük biraderlerimiz hakîkaten bizim dâimâ rehberimiz olmuştur. Allah râzı olsun. Rusya dâhilinde olacak işlerde biz her zaman onlara istinâd ettik ve ederiz. Fakat muhârebe işinde biz kendimizi onlara kıyâs edemeyiz. Zîrâ onlar öteden beri Rus ordusunda askerlik etmişlerdir. El-ân da muhârebede bulunuyorlar. Cenâb-ı Hak afvına mazhar eylesin.

Damla: Küffâr ordusunda bulunan müslümanlar Halîfe-i Müslimîn askeri karşısında bulundukları için şer'an ma'zûr tutulamazlar. Biz o cihetleri sükût ile geçirsek daha münâsib olur. Muhârebe uzun müddet devam ederse bizim hâlimiz ne olur? Asıl düşünülecek nokta budur. Zîrâ bu cihet çok mühimdir. Rehberlerimiz olmadığı için korkarım ki âkibetimiz hasire'd-dünyâ ve'l-âhire olur. Allah saklasın da muhârebe devam etmesin.

Ba'de't-ta'âm çay sohbetleri uzun gecenin yarısına kadar devam etti. Muhârebe, cihada dâir pek çok sözler söylendi. Fakat o vakit zabt olunmadığı cihetle muhâfazası mümkün olmadı.

Ben ertesi günü Buhara'yı terk ettim. Cehârcuy şehrine kadar demiryol seyâhati devam etti. İnsan kendi evinde oturuyormuş gibi pek rahat. Ondan sonra gâh piyade gâh merkeble büyük zahmetler çekerek otuz iki günde Kâbil'e geldim. Yollarda her yerde ehl-i İslâm umûmiyetle muhârebe ahvâline dâir uzun uzadıya kulaktan gelme havâdis ile meşgūl. Hemen herkesin ağzında "Türk Cerman kardeş olmuş, Cermenler Halîfe ile birlikte cenk ediyorlarmış. Her yerde muzaffer olup düşmanlara galib geliyorlarmış." Gibi sözler deverân etmekte idi. En ufak köylerde, Kûhistân cibâl-i şâhikasında erkek, kadın çocuklara kadar "Halîfe, Cermen" sözleri söylenmekte idi. Posta yok, telgraf yok, lâkin her havâdis mevcûd. Köylerde elden ele dolaşmış, kirlenmiş, parçalanmış *Sirâcü'l-Ahbâr* gazetesi nüshalarına tesâdüf olunuyordu.

Ben Kâbil'de A'zam Hân** erîkinde (sarayında) bulunuyordum. Burada tamam dokuz ay kaldım. Nefs-i Kâbil'e her gün Hindistan tarîkiyle telgraflar, muhârebe haberleri getiriyordu. Her gün "Halîfe, Türk, Cermen" muzafferiyeti havâdisi söyleniyor, "Emîr Habîbullâh Hân hazretlerine halîfe hazretlerinden fermân gelse hemen müslümanlara cihâd farz olur." diye intizâr olunup durmakta idi. *Sirâcü'l-Ahbâr* hergün bir şey bulup neşr eder, "Türk, Cermen" sözlerini tekrar eder dururdu. Zâten umûmiyetle ahâlî ağzında gazete sütunlarını görmedikleri halde pek çok havâdis deverân ediyordu.

Bir aralık birçok devletlerin düşman tarafına iltihâk ettikleri söylendi. O sırada *Sirâcü'l-Ahbâr*: "Türk-Cermen askeri on iki pâdişâhlığa karşı muhârebe ediyor, dâimâ muzafferiyet bizim taraftadır" diye gāyet mufassal bir makāle neşr etti. Bunun üzerine umûm Kûhistân halkı artık cihâd farz oldu, diyerek kadınlara kızlara varıncaya kadar silahlandılar. Bilâhare bu şâyi'a büyük nümâyişlere sebeb oldu. İkinci hafta halîfeden fermân gelmedi. Fakat geliyor, denildi. Pek ziyâde galeyân ve heyecân oldu. "Şer'an Halîfe'nin emrine intizâr lâzım gelir" diye ulemâdan bir zât imzâsıyla bir beyânnâme neşr ettiler de bir parça sükûnet hâsıl oldu.

Lâkin zâten umûmiyetle erkek, kadın müsellah. Silah mahâretinde kadınlar hiç erkeklerden aşağı kalmıyor. Dâimâ nişân ta'lîmleri devam ediyor. Nişân ta'lîmlerinde birinci mükâfatı alan kadınlar bile var.

[34] Ben bu hâlleri görünce çok taaccüb ettim. Ne çâre bizim Türkistan'da erkeklerin bile silah kullanmaktan âciz olduklarını düşünerek fevka'l-âde mahcûb ve müteessir ol-

---

1 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 1.

* Türkistan'da büyüklere karşı söz söylerken "Efendim" makāmında kullanılır bir ta'bîrdir.

** A'zam Hân: Afganistan'ın meşhûr eski sülâle-i ümerâsından Dost Muhammed Hân sülâlesine mensûb büyük bir şehzâdedir.

dum. Bazen kendi kendime kusûrun esbâbını arayarak bizi bu derece fezâil ve mezâyâ-yı insaniyyeden mahrûm eden Rus hükûmeti istîlâsı olduğunu ve memleketimizin Ruslar tarafından öldürüldüğüne hükm eder, bu sûretle mütesellî olmaya çalışırdım. Bazen bu gibi bir ma'zeretin kabahatimizden daha büyük olacağını düşünerek ağlardım. Bir kadın silah isti'mâl etsin de bu sünnet-i seniyyeden benim gibi bir erkek neden mahrûm olsun? Diyerek pek mu'azzeb oluyordum

Hülâsa ben dokuz ay zarfında Afganistan'da gāyet müessir ibret-âmîz hâller gördüm. Millet umûmiyetle müsellah. Amma yalnız tüfenk ile. Olsun, o da bu gibi ilimden mahrûm, maârifden uzak olan milletler için az değildir. Gāyet güzel yeni sistem silahları mevcûd, be-heme-hâl yalnız tüfenk de olsa erkek ve kadın milyonlarca tüfenk büyük bir kuvvettir.

MATBÛÂT

TÜRKİSTAN VE KIRGIZİSTAN

İsviçre'de intişâr eden *Larousse Liberte* mecmûasından iktibâs olunmuştur:

Evvelki nüshalarımızda Avrupa-yı Rusî'de yaşayan ekser akvâm ve anâsır hakkında beyân-ı mütâla'a ederek ve Asya'da yaşamakta olan Gürcülerle Gürcistan'a dâir kāri'lerimize kâfî derecede târihî ma'lûmât vermiştik.

Brest Litovsk Muâhedenâmesi'nin imzâsını müteâkib günden güne Almanlarla müttefikleri bulunan Türkler, gerek iktisâdî ve gerek askerî noktalardan Asya'nın göbeğine doğru ilerlemekten büyük bir zevk duyduklarını görmekteyiz. Anlaşılıyor ki bunların maksadı Türk anâsırıyla meskûn bulunan Türkistan'ı istîlâ ve teshîr eylemektir.

Türklerle Almanlar Bakü'den mâverâ-yı Bahr-i Hazar'ı, oradan da Krasnovosk şehrini geçip Hive ve Türkistan yolunu ta'kīb etmek arzusundadırlar.

Mezkûr hükûmetler oralarda yetişmekte olan pamuktan ve sâir ham mevâddan iktisâden külliyetli sûrette istifâde edecekleri gibi sanâyi'-i harbiyyelerine de azîm menba'lar te'mîn eyleyebileceklerdir ki vaktiyle Rus hükûmet-i sâbıkası bu memleketlerin ticâret ve medeniyetine oldukça hizmet etmişidi.

Rusya'ya âid olan Asya-yı Vüstâ idâreten tamamıyla Türkistan'la Kırgızistan'dan ibâret olup iki kısma taksîm olunabilir. Türkistan'ın hudûdu, Uralsk, Turgay, Akmolensk şehirlerinden ibârettir ki birincisi Ural Nehri kenarında, ikincisi Aral Gölü şimâlinde, üçüncüsü Sarısu kıyısında vâki'dir ki mezkûr su Sirderyâ vâdisine munsab olur.

Bu yerler kâmilen Step Eyâleti'nin vâlî-i umûmîsi tarafından idâre olunur.

Mâverâ-yı Bahr-i Hazar hudûdu dâhilinde bulunan Sirderya, Semireçe, Semerkand ve Fergana şehirleri Türkistan'ın bir kısmını teşkîl ederek ve askerî bir idâreye tâbi' olarak Türkistan Eyâlet-i Kebîresi vâlî-i umûmîsinin emir ve idâresine tâbi'dirler.

Rusya Devleti fiilen bu Asyâ-yı Vüstâ'daki eyaletlerinin teşkîlâtına 1899 senesinin Kânûnievvel'inde mübâşeret etmiş ve ma'iyyet-i imparatorîden mürekkeb bir hey'et oraya i'zâm edilerek Semireçe kasabası Step Eyaleti'ne merkez ittihâz olunup on beş sene zarfında bazen askerî, arasıra mülkî bir idâreye tâbi' bulundurulmuş ise de, bu âna kadar bu eyâletlerin idâreten tevhîdi cihetine gidilmeyerek, bu son harb zamanlarında bir idâre-i muvahhide şekline vaz' ve ifrâğ edilmiş, hülâsa olarak Hive ve Buhara'yı teşkîl etmişlerdir.

İstitrâden şunu da söyleyelim ki *Gazette de Lausanne*'in 13 Haziran târihli nüshasında, Mösye M. Velay tarafından yazılan makālede, Avrupa efkâr-ı umûmiyyesinin nazar-ı dikkatini Türkistan mes'elesi üzerine isticlâb etmiş olduğunu gördük. Şu son zamanlarda, Avrupa'nın pek meşhûr ve müteaddid matbûâtında Almanlarla Türklerin müttefikan Kafkasya'dan geçip İran'a girmek için teşebbüsâtta bulunduklarını da müşâhede ediyoruz.

Kafkasya Asya yollarının büyük kapısıdır ki o vasî' kıt'aya İran, Mâverâ-yı Bahr-i Hazar gibi pek çok menfezler bulunur. Faraza Bakü'den Semerkand'a, Bakü'den Kazvin'e, Tiflis'den Tebriz'e, Kütatis'den Batum'a kolaylıkla âmed-şüd edilir. Denilebilir ki Avrupa'nın bu kısmı Asya'nın anahtarı mesâbesinde olup Asya'nın servetini mass u bel' edebilir. İşte bu kısım şimdi Almanlarla Türklerin istîlâları altına girmiş demektir. Buraları elde edenler ve tabî'îdir ki büyük emeller ta'kīb eyleyeceklerdir.

Hakīkatte Türkistan-ı Rusî'nin hudûdu Türkistan-ı Çinî'ye kadar imtidâd eder. Böylece zengin ovalar, dağlar, nehirler ta'kīb edilip Asya-yı Garbî taraflarını Çin deniz ve limanlarıyla birleştirir.

Bu yolun cenûb cihetine gelince Tebriz, Kazvin, Hemedan tarîkiyle Almanya'nın arzu ve nüfûzu –eğer son noktasına varırsa– kemâl-i sür'atle Halîc-i Fars'a kadar iner ve orada İngiltere'nin tekmîl nüfûz ve haysiyyetini altüst eder. O halde Irak hakkında İngilizlerin **[35]** besledikleri emeller derhal kurur. Hattâ Almanların bu muvaffakiyeti yalnız Irak'a değil, tedrîcî sûrette Arabistan Şibh-i Cezîresi'ni kaplayacak ve Suriye, Filistin, Mısır ve hattâ Hindistan'a kadar sirâyet eyleyecektir. O halde Almanlar Batum'dan i'tibâren ihâta kabîlinden olan siyâset-i askeriyyelerini yalnız Karadeniz'e münhasır bırakmayarak, bütün meşrıkı teshîr edinceye kadar ileri götüreceklerdir.

Böylece Almanlar Mesopotami hıtta-i Irakiyye'nin en mahsûldâr arâzîsini elegeçirerek Almanları oralarda güzelce yerleştirecekleri gibi Kafkasya cihetinde Avrupa ve Asya ticâret ve iktisâd menfezlerinin anahtarlarını elde etmiş olurlar. Bu ümidlerin kuvveden fiile çıkarılması güç bir şey değildir. Hâl-i hâzırda İstanbul ve Bahr-i Siyâh Almanların nüfûzu altında bulunduklarına bakılırsa, üçüncü bir menfez olarak yakın zamanda Ural'dan i'tibâren Alman nüfûzu Mâverâ-yı Sibirya'ya kadar imtidâd eder ve dünyânın birçok menâfi'-i iktisâdiyye ve menâbi'-i serveti dahi kolaylıkla Almanlar eline geçebilir."

HER ŞEYDEN EVVEL FAZÎLET-İ AHLÂKIYYE LÂZIM

Müslümanlığın en ziyâde ehemmiyet verdiği bu mes'ele hakkında *İkdâm* refîkımızın sâhib-i imtiyâzı Lozan'dan gönderdiği bir mektûbda diyor ki:

"Herhangi devirde olursa olsun hükkâm yetiştirmek için yalnız bir mektep te'sîsi yani yalnız ilim kifâyet etmiyor. Evâil-i İslâmiyet'te olduğu gibi hâkim olacak zevâtın nâfiz bir kuvve-i ahlâkiyyeye sâhib olması lâzım geliyor. Geçenlerde Almanya'ya bir hey'et gönderildi. Mahkemeler gezilip kānûnların tatbîki görülecekti. İstizâde-i ma'lûmât için bu yollara mürâca'at edilmesinden her halde zarar hâsıl olmaz. Ancak bizim muhtâc olduğumuz hâkimlerin yetişebilmesi, seciye-i ahlâkiyyenin peydâ olmasıyladır ki biz buna müşâhedâttan ziyâde nefsimizi terbiye ile vâsıl olacağımıza târîh-i adlîmiz şehâdet eder.

Hâkimlerin yani ulemâ-yı hukūkun diğer ulemâ zümreleri gibi bir zümre-i fazîlet olarak bir vücûd-ı ahlâkī teşkîl etmesi lâzımdır. Bir hâkim, ne pâye ile, ne yüksek maâş ile, ne de lâ-yen'azillik ile bir fakīh-i âdil olabilir. Bugün Avrupa'nın her memleketinde ancak ilim ve fazl ile, ahlâk ve fazîlet ile mertebe-i insaniyyesini yüksek gören fudalâ hey'etleri vardır. Bu hey'etlere Almanya'da, Fransa'da, İngiltere'de, Avusturya'da, Belçika'da, İsveç'de, İtalya'da, Danimarka'da, Hollanda'da tesâdüf edersiniz. Bu memleketlerin üçleri, yedileri, kırkları, evliyâsı, aktâbı, ricâlü'l-gaybı, Hızır ve İlyas'ı hep o zevât-ı fâzıladır. Her memlekette ihtirâsât, nefs-i emmâre, hissiyât-ı behîmiyye nice fenalıklara sebeb olur. Fakat hiçbir Avrupa memleketi o dediğimiz ricâlin vücûdundan hâlî kalmaz. Dârulfünûn muallimleri hey'etini de o ricâlden bi-hakkın addederiz. Kendisinde böyle hey'etler bulunmayan memleket ise mahkûm-ı zevâldir.

Muhârebe-i hâzıranın mûcib olduğu felâketler, hukūk ve fazîlet ve ahlâk esâslarına doğru ezhân-ı âmmeyi hayliden hayli çekmekte olduğunu memleketimin nazar-ı dikkatine arz etmeyi bir vazîfe addeyledim. Bundan sonra nâil-i selâmet ve sahâbet olacak memleket o esâsları anlayan ve tatbîk eden memleketler olacaktır. Bir hükûmet, memleketin efrâdına ve efrâdını teşkîl eden milel ve akvâma karşı ittihâz edeceği hareketle mükâfât ve mücâzât görecektir. Ba'demâ hiçbir hükûmet kül ve mecmû'un hakkında bir mu'âmele-i i'tisâfiyyede bulunamayacaktır.

Binâenaleyh bir millet ne kadar hak-şinâs olursa, ne kadar zulüm ve udvâna düşman olursa o mertebe mazhar-ı ihtirâm olacaktır. Herhangi millet nezdinde haksızlıklar vukū' buluyor ise o millet hakk-ı bekāsını âdetâ tehlike altında görecektir.

Şu asıl ve esâsa binâen me'mûrîn-i idâreye ve adliyemiz için büsbütün başka bir terbiye gerektir. Me'mûr yetiştiren müessesâtta fazîlet-i ahlâkiyyenin üssü'l-esâs olması meşrûttur. Eskiden bir ta'bîr-i ahlâkīmiz vardı: Dinini dünyâsına değişmemek…

Merâtib-i ahlâkiyyâta vazîfe-i mücerrede olarak yükselemeyenler bulunabilir. Bu hâl ekseriyeti teşkîl eder. Fakat zararı yok, ahlâk bir emr-i dînîdir diye samimî olarak temessük edenler dahi bizim için kâfidir. Yani me'mûrlarımızda ahlâkın din gibi hüküm-fermâ olmasını isteriz. Zâten Maârif Nezâreti dahi umûm mekteplerin kıymet-i ma'neviyyesini tezyîd eden terbiye-i ahlâkiyye cihetine ba'demâ i'tinâ etmekle mükelleftir. O bazı mu'allimler bizim için artık yaramaz. Bu adamlar nizâm-ı ictimâ'îmizi ihlâl ederler. Yetişecek gençlerde biz metn-i ahlâkî esâslar arıyoruz. Mu'allimlerimiz çocuklarımızın ahlâk-ı dinîlerini, an'anelerini, târihlerini, milliyetlerini, memzûcen Türk ve müslümanlığın fezâ'il-i ictimâ'iyyesini binâ-yı hükûmetimizin şerâiti olarak tedrîs etmelidirler."

NÜFÛS MES'ELESİ

VE KADINLARIN HÂRİCÎ İŞLERLE UĞRAŞMALARINDAKİ HATÂ

Yine *İkdâm* refîkımızın sâhib-i imtiyâzı Lozan'dan yazıyor:

"Nüfûs mes'elesi bizim için her mes'eleye mukaddem ve müreccahdır. **[36]** Vatanımızı müstakbelen muhâfaza ancak bununla mümkün olabilir. Fransızları Almanlara karşı düşündüren en mühim mes'ele de budur. Elli sene sonra Fransızlar, Almanlara nisbetle müdhiş bir ekalliyette kalıyorlar. Zaten bu netîce ile gālibiyet ve mağlûbiyet halledilir. Devletimiz Almanya'dan bir takım âlim ve tecrübe-dîde kimseler getirerek bu mes'ele ile pek ciddî sûrette iştigāl etmelidir. Elinden geldiği kadar sarf-ı makderet etmeli, sanâyi'i şehirler halkına gördürmelidir. Hele bizde tedârik-i ma'işet için gurbete çıkmak, beş altı sene âileden ayrılmayı ve bu da tenâsülün inhitâta uğramasını îcâb ettiğinden ba'demâ bu gurbet yolculuklarının müddetlerini tenkīs edecek şeyleri düşünmelidir. Kezâlik ibtidâ teba'adan olanların karnı doymalı, sıra sonra ecnebîlere gelmelidir. İşte en serbest memleket olan İsviçre'deyiz. Burada ecnebîlere iş vermek küfür işlemekle birdir. Dâimâ ve dâimâ ahâlî-i mahalliyye düşünülür, yabancılara ekmek verilmez.

Kadınların hâricde iş işlemeleri maddesine gelince: Bu mes'ele de bizde gittikçe ehemmiyet peydâ ediyor. Kadını mümkün mertebe aile sâhibi eylemelidir. Bir kadın için teehhül imkân dâhilinde olmazsa o zaman kadın âile dışarısında işle meşgūl olur. Yoksa kadını insaniyetin nısfıdır diye erkek işlerinde kullanmak iyi bir netîce vermez.

Ma'a hâzâ kadın, öğreneceğini öğrenmeli, hukūkuna sâhib olmalı, fikren teâlî eylemelidir. Kadının ma'lûmât sâhibi olması bilhassa ailesi ve evlâdları için gerektir."

MİSYONER TEHLİKESİNE KARŞI

Mütekā'id Erkân-ı Harbiyye Ferîki Enver Paşa bu mevzû' hakkında *Âtî* gazetesinde mühim bir makāle neşr etmişlerdir ki bazı fıkralarını ber-vech-i âtî nakl ediyoruz:

"Amerika'da Protestan dini hüküm sürer ve din mes'e-

lesine burada pek ehemmiyet verilir. Amerikalılar esâsen müslümanları taassub-ı dînîlerinden dolayı sevmedikleri halde, zâhiren esbâb-ı siyâsiyye perdesi arkasından ve gûyâ medeniyet ve insaniyyet nâmına Türklere zulüm ve vahşet isnâd ederler ve onlardan bir fikr-i millî olmak üzere teneffür ederler.

Ehl-i Salîb mes'ele-i kadîmesi zamanımızda Avrupa'da ekser-i evkāt sönmüş bir halde bulunduğu halde Amerika'da öteden beri ma'nen devam eylemiş ve eylemektedir. Amerikalılara kalsa dünyâ yüzünde hiçbir hükûmet-i İslâmiyye bırakmazlar. Ma'lûm olduğu üzere bu mes'ele-i dîniyye zamanımızda "Dînî misyonlar" nâmı tahtında "Misyonerler" tarafından mevki'-i tatbîk ve icrâya konulmaktadır. Fakat Amerika misyonerlerinin mâlik oldukları resmiyet ve ehemmiyeti ve husûsuyla san'at-ı milliyyeyi Katolik misyonları hâiz değildir. Amerika misyonerleri bütün Amerikan milletinin mücâhid ve mümessilleridirler.

Amerika misyonerleri öteden beri memâlik-i Osmaniyye'ye sessizce ve hemen kimsenin haberi olmaksızın yerleşmişler, Rumeli ve husûsuyla Anadolu'da sarf-ı mesâ'îye başlamışlar ve Türklere karşı Bulgarları, Ermenileri, Kürdleri ve Suriyelileri tahrîk ve teşvîk veya sıyânet ve himâye etmişlerdi. Amerikanların Ermenilere olan müzâheretleri herkesçe ma'lûm ise de Bulgarlar ile Suriye hıristiyanlarına olan derece-i nüfûzları o derece ma'lûm değildir. Amerikalılar Suriyelilerden, Türklerin aleyhinde bulunmak üzere Amerika'da âdetâ bir koloni teşkîline muvaffak olmuşlardır ki bunların her bir hâline Amerika'da iken tarafımızdan vukūf-ı tâm hâsıl olmuştur.

Şimdi ise Amerika hükûmeti hürriyet nâmına Harb-i Umûmî'ye dâhil olmuş bulunuyor ki bu bizim için en büyük bir tehlikedir. Çünkü Amerikalıların netîce-i âmâli bizi yeryüzünden kaldırmaktır. Ve bu da'vâlarından âciz kalmadıkça kat'iyyen vazgeçmezler. İmdi bu hale karşı tarafımızdan insaniyet, lütuf ve nezâket ile mukābele edilmek usûlünü yani göz kapamayı muvâfık-ı hâl ve maslahat görenlerimiz vardır. Fakat kat'iyyen emin olmalıyız ki Amerikalıları böyle dînî teşebbüslerinden hiçbir şey vazgeçirmez ve meselâ bir yangına karşı nasıl maddeten mukābele olunmak lâzım gelir ise bizim dahi o yolda Harb-i Umûmî zamanından bi'listifâde Amerikalıların memâlikimize hakk-ı müdâhalelerini esâsından kaldırmamız lâzım gelir. Emin olmalıyız ki Amerika halkını ve efkâr-ı milliyyesini bu Harb-i Umûmî'ye sevk eden esbâbdan biri Türkler ve müslümanlar aleyhinde harb etmek ve şarkta Hıristiyanlığı kurtarmaktır.

Bir vakit Rusya Devleti dahi dînî ve ecnebî misyonerlerden âciz kalarak onlara karşı bir kānûn te'sîsine mecbûr olmuş ve Sibirya ile Asya Rusyası'nda ecnebî misyonlarını bu sûretle men' eylemiştir. Fikrimizce bizde dahi bu yolda hareket etmekten başka çare yoktur. Zaten hiçbir devlet kendi ahâlîsini bir ecnebî devleti tarafından te'sîs edilen ma'bedlerde gönderdiği ecnebî râhibleri vâsıtasıyla ibâdet ettirmeye muvâfakat etmez. Tedrîsât dahi bu yolda vukū' bulamaz. Bizde ise ecnebîler kendi teba'amıza râhibleriyle icrâ-yı âyîn ettirebildikten başka arzu ettikleri tarzda evlâd-ı vatanımıza ulûm ve efkâr-ı siyâsiyye de tedrîs edebilirler. Halbuki bu gibi ahvâle Çin'de bile tesâdüf edilmez.

Pâyitahtımızda hükûmât-ı ecnebiyye her nasılsa inşâ etmiş oldukları ma'bedlerinde kendi teba'asına kendi râhibleriyle icrâ-yı âyîn ettirebilir, fakat bu ma'bedlere teba'amız giremez. Anadolu'ya gelince: Hiçbir hükûmet-i **[37]** ecnebiyyenin misyonerler göndermeye ve bu kıt'ada mektepler açmaya hakkı yoktur ve olamaz. Rusların Asya'da yaptıkları gibi bizim dahi Anadolu'yu ecnebî nüfûz ve müdâhalesinden kat'iyyen tecrîd etmemiz zamanı gelmiştir ve buna şimdi muvaffak olamaz isek ileride hiç olamayız."

TRABLUSGARB'DA MÜCÂHİDÎN-İ İSLÂMİYYE'NİN MUZAFFERİYÂTI

Zaman gazetesi *Nieuwe Rotterdameche Courant* gazetesinden aynen nakl ediyor:

Enver Paşa, Trablusgarb ahâlîsi, bilhassa Senûsîler arasında evvelki muhârebede iktisâb ettiği nüfûz ve şöhreti şimdiye kadar muhâfaza etmeye muvaffak olmuştur. Enver Paşa Trablus'tan ayrılalı beş sene olduğu halde oradaki nüfûzundan zerre kadar gāib etmemiştir. Paşa-yı müşârun-ileyhin evâmir ve ta'lîmâtı, bütün Trablus ahâlîsi tarafından bilâ-kayd ü şart ve bilâ-tereddüd derhal îfâ edilmektedir. Ahâlî-i İslâmiyyenin Trablusgarb'ı artık kâmilen istirdâd etmiş olduklarından bahsedilebilir. Trablusgarb'da İtalyan'ın hâkimiyeti, ancak sahilde birkaç noktaya münhasır kalmıştır. Dâhilde ahâlî İtalyanları asla tanımaz.

Memâlik-i Osmaniyye ile Trablusgarb arasında bir tarîk-i muvâsala te'mîni ne sûretle kābil olduğu bir sır hükmünde kalmıştır. El-yevm Trablus'ta binlerce askerden mürekkeb ve mükemmel toplarla mücehhez Osmanlı kıtaâtı mevcûddur. Bu kıtaâtın nasıl teşkîl edildiği ve topların nasıl nakl edilebildiği bilinmeyen şeylerdendir. Son zamanlarda münferid müfrezeler halinde bile sâhilde tutunmaya muvaffak olan bu kıtaâta müttefik hükûmetler tahte'l-bahirleri erzâk ve techîzât getirebilmişlerdir.

Bundan bir müddet evvel Trablus'a muvâsalat eden Şehzâde Osman Fuâd Efendi hazretleri ahâlî tarafından pek büyük bir harâretle istikbâl edilmiştir. El-yevm yirmi beş yaşlarında olan bu prens güzel bir terbiyeye ve ma'lûmât-ı askeriyyeye mâliktir. Müşârun-ileyh hazretleri terbiye-i askeriyyesini Almanya'da görmüş ve mülâzım sıfatıyla hâssa alayında idâre-i mülkiyyede bulunmuştur. Müşârun-ileyh Osmanlı ordusunda yüzbaşı rütbesini hâiz olup el-yevm Trablusgarb'da ahâlî ve kıtaâta karşı zât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî'yi temsîl etmektedir.

Kıtaât-ı Osmaniyye, el-yevm İtalyanlar elinde bulunan limanları karadan topa tuttukları gibi tahte'l-bahirler dahi i'tilâf sefâin-i harbiyyesinin uzun menzilli toplarla Osmanlı kıtaâtını topa tutmalarına dikkat etmektedirler. Tahte'l-bahirlerden mürekkeb bir filo dâimâ Trablusgarb sularında dolaşmakta olduğundan bir müddetten beri Trablusgarb sularında pek o kadar büyücek düşman sefâin-i harbiyyesi görülmüyor. Diğer cihetten müttefik tahte'l-bahirler, sevâhili muhâsara eden Osmanlı kıtaâtına, denizde müessir sûrette mu'âvenet ettiklerinden mahsûrlar ekseriya Avrupa'dan

kuvâ-yı mu'âvine taleb etmeye mecbûr oluyorlar. Telsiz telgraf istasyonlarından gayrı, İtalya'yı Trablus'a rabt eden bi'l-umûm vesâit-i muhâbere, birkaç aydan beri kâmilen tahrîb edilmiştir. İtalyanların, sevâhilde işgāl ettikleri mahallerdeki kıtaâta erzâk tevzî'i için gönderdikleri sefâin ya tahte'l-bahirler tarafından imhâ ediliyor veyahud her nasılsa sâhile ilticâya muvaffak oldukları takdîrde yerliler tarafından dûçâr-ı hücûm oluyorlar. Yerliler, böylece yakaladıkları sefâinin mürettebâtını doğruca dâhile sevk ediyorlar.

İtalyan gazeteleri yerlilerin bu nev' ta'arruzlarından pek çok bahs ediyorlar. Hattâ gazeteler, Haziran'ın yirmi altısında yerliler tarafından vukū' bulan ta'arruza İtalyan sâhil topçuları şiddetle mukābele ettiklerinden bütün Mısrata sâhilinin ateşler içinde kaldığını ve düşmanın bin müşkilât ile dağıtıldığını yazdılar.

Aynı gün yerliler karadan da ta'arruz ettikleri sırada tahte'l-bahirler 900 tonluk bir gemiyi sâhile sürerek karaya oturtmuşlar ve hamûlesini yerlilere iğtinâm ettirmişlerdir. Yerliler ise hamûlesini rahat rahat tahliye ettikten sonra gemiyi ber-havâ ederek mürettebâtını dâhile sevk etmişlerdir. Son zamanlarda yerliler, İtalyanlar elinde esîr bulunan mu'teberânın tahliyesine mukābil kendi ellerinde bulunan esirlerden bir mikdârını serbest bırakmaya muvâfakat etmişlerdir. Vaktiyle İtalyanlar, esnâ-yı ric'atlerinde yerli mu'teberândan bazılarını birlikte götürmüşlerdi. Şimdi ise İtalyanların, bu esirleri sâhilde artık emin görmediklerinden Eritre'ye sevk etmiş olmaları muhtemeldir."

HATT-I HÜMÂYÛN

–Elviye-i Selâse ahâlîsine hitâben–

Cedd-i emcedimiz cennet-mekân Yavuz Sultân Selim ve Kānûnî Sultân Süleyman hazerâtının ahd-i berîn-i şevketlerinden i'tibâren peyderpey zamîme-i mülk-i Osmanî kılınmış ve üç asır müddetle zîr-i idâre-i saltanat-ı Osmaniyye'de bulunmuş olan Kars, Ardahan, Livana, Batum kal'alarıyla mülhakātı geçen doksan üç harb-i meş'ûmu netîcesinde tazmînât-ı harbiyyeye mukābil eyâdî-i a'dâya intikāl eylemiş idi. Ol zamandan beri hâmî-i İslâm olan makām-ı Hilâfet-i mu'azzamamızın enzâr-ı şefkat ve übüvveti mâder-i vatandan iftirâk etmiş olan mahâll-i mezkûre ahâlîsinin ahvâl-i hüzn-iştimâline in'itâftan hâlî kalmamış olmağla buraların tekrar memâlik-i mahrûse-i şâhânemize iltihâkını imkân-pezîr buyurmuş olan Cenâb-ı Vâhibü'l-Mülk hazretlerine arz-ı hamd ü şükrân-ı bî-pâyân eylerim.

[38] Müttefikīn-i haşmet-karînim Almanya imparatoru ve Avusturya ve Macaristan imparator ve kralı ve Bulgaristan kralı hazerâtıyla Saltanat-ı Seniyye-i mülûkânemiz murahhaslarının Brest Litovsk beldesinde Ruslarla akd ettikleri musâlahanâmeye tevfîkan ârâ-yı umûmiyye-i ahâlîye mürâca'at olunmuş ve bu esnâda müslim ve gayr-ı müslim sekene-i mevcûde-i mahalliye taraflarından hakk-ı şâhânemizde ibrâz olunan âsâr-ı sıdk u muhabbet nezd-i mülûkânemizde bâdî-i memnûniyyet-i fevkalâde olmuştur.

Memleketlerinizin mâder-i mu'azzez vatana iâde-i irtibât ve iltihâk husûsunda vâki' olan istid'â ve talebiniz bu kere tahtgâh-ı Saltanat-ı Seniyyemize irsâl ve ib'âs eylediğiniz hey'et-i mahsûsa cânibinden tekrar ve te'yîd kılınarak Osmanlılıkla beyninizde câygîr olan revâbıt-ı kadîme ve târihiyyenin hiçbir sûretle dûçâr-ı inhitât ve zevâl olmayacağı isbât kılınmış olmakla bu bâbdaki memnuniyet-i mahsûsa-i şehriyârânemizin cümlenize teblîğini ve hey'et-i mezkûre a'zâsının selâm-ı hümâyûnumuzla taltiflerini irâde ve memleketlerinizin memâlik-i şâhânemize ilhâkı husûsundaki arzunuzun kabûlüyle icrâ-yı memâlik-i Osmaniyye'den addolunmasını ve umûr-ı idâresinin ona göre tanzîmini hey'et-i vükelâmıza emr eyledim.

Şu hâdise-i müteyemminenin devlet ve milletimiz hakkında bâdî-i hayr u saâdet olmasını dergâh-ı Bârî'den tazarru' ve niyâz eylerim. Cenâb-ı Hak cümlemizi muvaffak bi'l-hayr buyursun, âmîn. 8 Zilka'de 1336 – 15 Ağustos 1334.

Mehmed Vahidüddin

ŞUÛN

Filistin:

Avusturya'da Siyonist Merkezlerinin Seddi – Amsterdam'da bulunan Yahudilerin Muhâberât Dâiresi'ne Viyana'dan gelen bir telgrafnameye nazaran: Avusturya hükûmeti Karakov'da bulunan bütün Siyonistlerin merkezlerini ve ictimâ' salonlarını kapatmış, Viyana'da dahi birçok sosyalist Siyonistleri bazı talebeler de dâhil olmak üzere tevkîf etmiş ve İ'tilâfcılar'a meyyâl olan Siyonist cem'iyetlerini de fesh eylemiştir. Galiçya'da ise bu çılgın Yahudilere karşı katliâm yapılmıştır.

Siyonist Kolonileri ve Müslüman Arâzîsi – Londra'daki Grişam külliyesinde Doktor V. Ç. Masterman bu mevzû' hakkında uzun bir nutuk îrâd etmiştir. Bazı fıkralarını nakl ediyoruz: "Bu koloniler otuz sene evveli Rusya Yahudilerinden hicret eden talebeler vâsıtasıyla te'sîs olunmuşlardı. Bu talebeler vesâit-i fenniyyeden, âlât-ı cedîdeden mahrûm oldukları ve lisân-ı mahallîyi ve memleketin ahvâlini bilmedikleri halde azim ve sebât ile Filistin'de Siyonist temellerini kurmuşlardır. Bugün Filistin'deki Siyonistlerin arâzî-i mezrû'ası yirmi bin ebkârdır. (Bir ebkâr üç buçuk dönümdür) Arâzî bağlar, portakal, badem ve zeytin ağaçlarıyla mestûr ve mebzûl ormanlarla müzeyyendir. Bu mezrû'âtın kıymeti bir milyon İngiliz lirasından fazladır. Bu işlerle meşgūl olanlar şu noktayı nazar-ı dikkate almalıdırlar ki: Oradaki müslüman çiftçilerin hukūku mahfûz ve masûn kalmak lâzımdır. Zîrâ bunlar başka arâzî bulamazlar. Halbuki onların dedeleri, Benî İsrâil'in oraya hicret etmelerinden nice asır evvel orada bulunuyorlardı. Binâenaleyh sâkin oldukları köylere ve mâlik oldukları mezrû'ât ve arâzîye ta'arruz edilmemelidir. Bugünkü batnların evlâd ve ahfâdına mîrâs kalacak olan arâzîyi sattırmamalıyız. Bunların istismâr ve zer' etmeyecekleri vâsi' ve metrûk arâzî vardır. İşte bu kabîl arâzîye Siyonistlerin faâliyeti dâhil olması müslümanların menâ-

fi'ine hâdimdir. Zîrâ bu arâzînin inkişâfı halinde kendileri dâimâ yevmiyye ile iş bulabilirler. Böylelikle bugünkü fakr u zarûretleri tahfîf edilmiş olur. Fakat biz böyle yapmayıp onları emlâklerinden tecrîd ve mahrûm edecek olursak dâimâ bize karşı muğber, gayr-ı memnûn, köleler gibi sefîl bir millet halinde kalacaklardır. El-yevm şarkta arâzî mes'elesinde eski zamanlarda olduğu gibi aynı hissiyât hüküm-fermâdır. Bunun içindir ki Osmanlılar müslümanların hukūk-ı meşrû'alarından ve emlâklerinden mahrûmiyet korkusuyla ve İngiltere'nin emâkin-i mukaddese hakkında beslediği âmâl ve niyyât-ı fütûhât-cûyâne dolayısıyla harekâtımızı men' husûsunda faâliyetlerini tezyîd ve teşdîd ettiler."

Belucistan:

İngilizlere Karşı Kıyâmlar, İsyânlar – Hindistan Nezâreti'nin teblîğ-i resmîsidir: "Belucistan'daki Maris kabâilinin ta'kīb ettiği meslek çoktan beri pek fena idi. Son zamanlarda ise işi müsellah isyân ve te'addiyâta kadar vardırdılar. Bazı def'alarda Hatran kabâili ile tevhîd-i mesâ'î ederek telgraf tellerini kat' eder, trenleri ateşler, bulundukları yerlerin etrâfındaki hükûmet merkezlerini ve depolarını yağma ve tahrîb ederlerdi. Bundan başka ahîren Gombaz ve Monro Kal'ası'na karşı birçok karakollarımızı basarak ta'arruz etmişler ve mühim telefât verdikten sonra def' olmuşlardır.

Şimdiki halde onların mesleği pek korkunç ve adâvet-âlûd olduğundan onlara karşı ciddî tedâbîr ittihâz etmekteyiz. Tayyârelerimiz son zamanlarda bu kabilelerin ictimâ'gâhlarını, menzillerini bombardıman etmişlerdir."

[39] Fas:

Fransızların Bozgunluğu – Taze[Tazi!] havâlîsinden en son gelen havâdise göre 22 Haziran'da Ebû Mahres dağlarında Fransızlarla Fas mücâhidleri arasında pek kanlı muhârebât vukū' bulmuştur. Fransız askerleri iki koldan hareket etmişlerdi. Şark'tan gelen kuvvet Taze'yi bir üssü'l-hareke ittihâz eylemiş, garbdan gelen kol da Fas'dan hareket etmişti. Mücâhidîn-i İslâm'ın kumandanı garbdan gelen kuvvete karşı yüklenerek onu fena bir halde bozmuştur. Fransız menâbi'inden gelen havâdise nazaran bu muhârebe pek kanlı olmuş ise de Fransa bütün maksadlarını istihsâl eylemiş! Bunun ma'nâsı mükemmel dayak yemiş, fakat nihâyette bir nokta elde etmiş. Orada cereyân eden muhârebât ta'cîz ve iz'âc maksadıyla gayr-ı muntazam bir şekilde olduğundan bir noktanın yahud bir köyün zıyâ'ı mevzû'-i bahs olmaz. Binâenaleyh Fransa'nın vaz'iyeti o havâlîde pek elem-nâk sayılır.

İspanyollara Karşı Mücâhidîn-i İslâm'ın Vaz'iyeti – Haziran otuzunda Meluza civârında Resûlî'nin kumandasındaki mücâhidîn-i İslâm'ın bulundukları noktaya bir İspanyol müfrezesi takarrub eder etmez mücâhidînin ateşlerine ma'rûz kalır ve iki kişi telefât verdikten sonra geldiği yere firar eyler. Bu vukū'ât İspanya askerlerine karşı müsâdemâtın başlamasına sebeb olmuştur.

Üç Temmuz gecesi Darsele'de bulunan İspanya nokta-i askeriyyesine mücâhidînden birkaç silahşör taarruz edip mezkûr karakolu zabt ile birçok İspanyalı askerleri katl ve cerh ettikten başka hayli ganâim de birlikte getirmişler. Birçok silah, cephane, erzâk ve katırlar almışlardır. Bunları ta'kīb etmek üzere bir İspanyol süvari müfrezesi sevk olunmuş ise de kanlı bir muhârebe başlamış ve iki taraftan hayli telefât verilmiş. Arablar gālib gelince İspanyalılar topla etrâfta bulunan urbân köylerini döğmüşler. Bu akılsızca hareket yüzünden birkaç ma'sûmla iki kadın katl olunmuştur.

Bu çirkin hareket bütün kabâil arasında müdhiş bir galeyâna sebeb olmuş ve bâ-husûs Âl-i Ebi'l-Hâzin kabilesi kendi kan intikāmlarını almak üzere Ancire kāidi (şeyhi ve kumandanı) riyâseti altında büyük bir kuvvetle oraya şitâbân olmuşlar. Bunun üzerine İspanya hâkimi ve kumandan-ı askerîsi bu havâlîde eskiden beri geçirdikleri acı günleri tekrar eylemeyi ve Fransızların başına gelen belâlara ma'rûz kalmayı muvâfık görmemişler, Resûlî'ye bi'l-mürâca'a onu iki taraf arasında hakem olarak ta'yîn etmişlerdir. Mîr-i müşârun-ileyhin vereceği hüküm iki taraf nezdinde makbûl olacaktır. İspanya hükûmeti her türlü tarziye vermeye hazırdır.

Bu havâdisi nakl eden İngiliz gazeteleri şimdiye kadar mücâhidîn-i İslâmiyye'nin İspanya tarîkiyle icrâ-yı nüfûz eden düvel-i ecnebiyye hesâbına çalışmakta olduklarını işâ'a ve iddiâ ediyorlardı. Fakat eminiz ki şu hâdise bütün bu bühtânları tekzîb etmiş, o kahramanların ancak kendi memleketlerini kurtarmak ve kelimetullâhı i'lâ eylemek hissiyle mütehassis olduklarını vâzıhan göstermiştir.

Afrika:

İslâm Mücâhidlerinin Muzafferiyâtı – Harb Matbûât Karârgahı'ndan: Cihâd-ı mukaddes i'lânı Afrika müslümanları arasında intişâra başlayınca Fransız, İngiliz ve İtalyanlara karşı her taraftan harekâta ibtidâr olunmuş ve Kösen nâmındaki reîs topladığı mücâhidîn ile geçen sene Sudan'a hareket etmişti. İcrâ ettiği harekâta dâir kendisinden bu def'a alınan raporda beyânât-ı âtiyyede bulunuyor:

İslâm kardeşlerimizin vukū' bulan da'veti üzerine geçen sene Gat Kazâsı'ndan Ayr istikāmetine hareket olundu. Düşmandan gördükleri müzâyakadan pek sıkılan kardeşlerimiz bizi pek büyük bir sürûr ile karşıladılar. Ayr kıt'asının merkezi olan Ahşades'e teveccüh olundu ve Fransızlarla harbe başlandı. Fransızların diğer merkezinden gelen kuvvetleri mahv edildi. Kāfileleri zabt olundu. Ağadi tarafındaki muhârebât dört ay devam etti. Nihâyetinde düşman tahliye edip çıktı. Bu muhârebâtta düşmandan üç yüz nefer ve beş zâbit katl olundu ve şehir düşmandan temizlendi. Bu hâdise Zebidî, Hatem, Borno, Vaday havâlîsinde pek büyük te'sîr icrâ etti. Bunun üzerine düşman 1900 kişilik bir kuvveti üzerimize sevk etti. Bir gün sabahtan akşama kadar harb ettik. Düşman kuvvetinin üçte birini zâyi' etti ve bizden yirmi şehid on beş mecrûh oldu. Cephanemiz az olduğundan çekildik. Bir ay sonra 900 nefer 20 Fransız zabitinden ibâret bir düşmanla Ayr denilen mahalde harbe tutuştuk. Mağlûb düşman 500 neferle 5 zâbit zâyi' etti. Birçok esliha ve cephane ve hayvânât iğtinâm ettik. Üçüncü def'a Mîralay Kelencer kumandasında 1000 nefer ve 30 zâbitten ibâret bir Fransız kuvvetine tesâdüf ettik. Muhârebe sabahtan akşam karanlık bastıktan sonraya kadar devam etti. Düşman ric'ate başladı.

Toz ve toprağın ziyâdeliğinden gündüz ortalık âdetâ karardı. Birçok endâhttan sonra topumuz bozuldu. Çekilmekte olan düşman şiddetle ta'kîb olundu. 600 nefer 10 zâbit zâyi' etti ve Miralay Kelencer de katl edildi. Mücâhidînden 15 şehid ve 20 mecrûh oldu. Bunun üzerine düşman Ayr merkezine çekildi ve orada kapandı. Biz de gir **[40]** ip çıkmayı men' ettik ve nısf-ı mücâhidîni muhâsarada devam etmek üzere bir reîs kumandasında Ayr kıt'asında bıraktık. Mücâhidînin diğer nısfıyla Sudan'ın dâhiline yürüdük. Biz yolda iken Ayr merkezinden düşman hurûc etmiş, terk ettiğimiz mücâhidîn icrâ ettikleri mücâhede netîcesinde 600 kişiden ibâret olan düşman kuvveti kâmilen katl, tekmîl eslihası, cephaneleri iğ[ti]nâm edilmiştir.

Biz yürüyüşümüzde devamla Zindur'a tâbi' Kelmeki karyesine geldik. Dört zâbitle 300 neferden ibâret bir Fransız kuvvetine tesâdüf ettik. Üzerimize ta'arruz ettiler. Birkaç saat devam eden harbi müteâkib yalnız bir zâbit mecrûh olarak elimize düştü. Diğerleri kâmilen maktûl oldu. Burada iğtinâm olunan birçok esliha ve cephaneden mâ'adâ 500 kadar hayvân elimize geçti. Fransızların buradaki kışla ve mebânîsini yaktık ve yürüyüşümüze devam ettik. Hacıdeve karyesine geldik. Buradaki Fransızlar bizi görür görmez hayvânlarına bindiler ve kışlalarını terkle kaçtılar. Tekmîl eşyâ ve hayvânlarını bıraktılar. 200 deve ve 1000 kadar sığır, koyun elimize geçti. Toplanan ganâimi 500 deveye yüklettik. Mücâhidînin nısfıyla geriye sevk ettik. Diğer nısfıyla Zindur'a teveccüh ettik. Zindur'un birkaç saat mesafesinde Korkum kasabasında 700 nefer ve 10 zâbitten ibâret düşmana tesâdüf ettik. Bunlar pek az zaman içinde münhezimen çekilmeye başladılar. Ve tekmîl eşyâ ve hayvânlarını terke mecbûr oldular. Zindur'a varmazdan evvel Ayr'da terk ettiğimiz mücâhidîn kumandanından posta geldi. Süratle avdetimiz lüzûmu bildirildi ve Ayr'a avdet ettik.

MOSTAR MÜFTÜSÜ ALİ FEHMİ EFENDİ

Yed-i takdîrin ümmet-i İslâmiyyeye havâle ettiği yeni bir darbe ile daha kalbimiz dilhûn oldu. Geçen Salı günü Mostar Müftüsü Ali Fehmi Efendi de ehibbâ ve hîşânı tarafından hâk-i mağfirete tevdî' edildi, rahmetullâhi aleyh.

Ali Fehmi Efendi merhûm bu diyârın garîb bir kadir-nâ-şinâslıkla kıymetini öğrenemediği nâdiru'l-vücûd bir zât idi. Ulûm-ı şer'iyyedeki vukūfu kendisini memlekette makām-ı iftâya bi-hakkın ıs'âd ettiği gibi edebiyât-ı Arabiyye'de, târih ve siyerde, ensâbda memâlik-i Osmaniyye'de ve hattâ diyebiliriz ki diyâr-ı İslâmiyyede bî-nazîr idi. Ahvâl-i sahâbe ve tâbi'înden, vekāyi'-i câhiliyye ile Sadr-ı İslâm'a âid ahvâlden bahs ederken sanki o asırlarda yaşamış, vekāyi'i gözüyle görmüş, vekāyi' kahramanlarıyla görüşmüş zannettirecek bir vukūf ile bahs eder, bunlara müte'allik o çetin eş'ârı şâyân-ı hayret bir suhûletle okur, şerh eder, içindeki telmîhâtın alâkadâr olduğu vekāyi' ve akvâli serd eder, şiirin münâsebetdâr olduğu eşhâsın kabâil ve neseblerini hep ezber söylerdi.

İşin en garibi bu diyâra pek yabancı kalmış olan bu ma'lûmâtı Mostar'da kendi sa'y ve himmet-i zâtiyyesiyle ve kitâb mütâla'asıyla edinmişti. Lisân-ı Arabî'yi de tahsîl kuvvetiyle Arap ulemâsına beğendirecek derecede fasîh, serî' ve selîs olarak konuşurdu.

Ali Fehmi Efendi ilim adamı olduğu kadar vatan ve memleket adamı idi. Bosna müslümanları Avusturya-Macaristan hükûmetinden vaktiyle bazı mütâlebât-ı siyâsiyye ve milliyyede bulunmuşlardı. Bu metâlibi müdâfa'aya cemâ'atce me'mûr edilen hey'etin riyâsetinde olarak Viyana'ya, Peşte'ye gitmiş, oraca dindaşlarının mes'ûlünü is'âf ettiremeyince der-bâr-ı şevket-karârın lütuf ve mu'âvenetini niyâz için İstanbul'a gelmişti. Ali Fehmi Efendi'nin vatanperverliği Avusturya hükûmetinin hiç hoşuna gitmediği için Bosna'ya avdetine müsâ'ade edilmemiş, o da terk-i diyâr ederek Dârü'l-Hilâfe'de tavattuna karâr vermişti.

Bu diyârın, bu derece fazîletli ve hamiyetli bir muhacire karşı gösterebildiği mihmânnüvâzlık bin beş yüz guruşluk bir Meclis-i Maârif a'zâlığı oldu. İ'lân-ı Meşrûtiyet'ten sonra meclisin şekl-i âhara girmesi üzerine cüz'î bir maâşla Dârulfünûn'a mu'allim oldu. Fakat eyvah ki orada da kadr u kıymeti takdîr edilemedi. Az müddet sonra isti'fâsını verip kûşe-güzîn-i istirâhat oldu. Ondan sonra da semtine kimse uğramadı.

Kendisine tilmîz ve muhâtab olabilecek kimseleri bile yetiştirmekte o kadar buhl ve imsâk eden bu iklimde böyle bir nâdire-i rüzgârı tanıyanların bile az olması ilim ve irfâna kıymet biçmekteki kābiliyetimizin noksanına en büyük delîldir. İlim ve irfâna vakf-ı vücûd eden o zât-ı kâmil şimdi rahmet-i Rahmân'a kavuştu. Bize de huzûr-ı ilim ve irfânda ser-bezemîn-i hacâlet olmaktan başka bir şey kalmıyor.

Merhûm sahâbe-i kirâmın eş'ârını bir dîvân hâline ifrâğ edip Arabca şerh ediyordu. *Hüsnü's-Sıhâbe fî Eş'âri's-Sahâbe* nâmını verdiği bu eserin birinci cildini tab'a muvaffak olduysa da mâ-ba'dını basdıramadı. Bilmeyiz hangi sâhib-i himmet onun başladığı bu emr-i mu'azzamı ikmâl edebilecek?

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

29 Ağustos 1918 | 22 Zilka'de 1336 | Perşembe | 29 Ağustos 1334 | Cild: 15 - Aded: 367

BERLİN HÂTIRALARI

– 9 –

Fakat bu, ırzını dellâla vermiş, alçaklar
Muhîti levse henüz bulmayınca âmâde;

"Diyâsetin edebî şekli sökmüyor sâde...
"Bir öyle felsefe lâzım ki: Susturup halkı,
"Birer birer kırıversin kuyûd-i ahlâkı.
"Mukaddesâtını millet bırakmıyor hâlâ;
"Fezâyı köhne bir Allahtır etmiş istîlâ!
"O indirilmelidir Arş-ı Kibriyâ'sından,
"Ki biz de kurtulalım şunların riyâsından!
"Ne istesen yapamazsın: Elin kolun bağlı.
"Ta'assubun rolü hâlâ ne müdhiş anlamalı!
"Mahalle halkı evimden, gelir, yabancı koğar...
"Evet, hayât-ı husûsiyyemin de kâhyası var!
"Karım dekolte çıkarmış gelenlerin yanına...
"Peki, nedir dokunan bunda komşunun kanına?
"O penbe göğsü verirken tabîatin keremi,
"Aceb ne fikr ile vermişti, gizlesin diye mi?
"'Kadın sevilmek içindir' bu felsefî düstûr
"Teammüm ettiği gün kalmaz ortalıkta fütûr.
"Yegâne âmili, zîrâ, bu günkü meskenetin

«Şudur ki: Sosyete yok bir yerinde memleketin.
"O olmadıkça da insan bu inkılâba güler!
"Çoğaldı, farzediniz, her tarafta sosyeteler...
"Hayât-ı aşka henüz mübtedî giren erkek,
"Muvaffakıyyet ümîdiyle çok şey öğrenecek:
"Komilfo olmayı bir kerre önceden kuracak;
"Zekâsı incelecek, azmi artacak duracak.
"Giyinmek öğrenecek bir zamân olup, belki...
"Giyinmek iş mi desin! Onda sokreler var ki!...
"Bu incelikleri idrâke yükselince şebâb,
"Zuhûra başlayacak orta yerde istirkāb:
"On onbeş erkeği birden esîr eden kadını
«Dezarme etmeye herkes olanca san'atını,
"Olanca nakdini arzetmek ihtiyâcıyle,
"Aman! deyip koşacak, elde yoksa, tahsîle.
"Nedir o serveti Garb'ın ya bankalar dolusu?
"Tabîatiyle olur: Çünkü işliyor balosu:
"Kadın sefâhate vurdukça erkeğin sa'yi
"Çoğalmıyor mu?.. Bu düstûr-i iktisâdîyi
"Kabûl edeydik eğer biz de böyle kalmazdık.

«

[42] *"Bütün bu şeyleri kaç kerre söyledik, yazdık!*
"Fakat kim anlayacak? Borne, gördüğün kafalar,
"Geniş düşünmenin imkânı yok, hemen patlar!
"Birinci sözleri: Allah, ikinci işleri: Din,
"Üçüncü hamlede vicdâna, Hakk'a, Şer'a yemin!
"Devirmedikçe bu evhâmı fikrimiz yaşamaz;
"Ne yapsa, çünkü, muhâtablarıyla anlaşamaz.
"Şu var ki yıkmak için riske etmenin yolu yok:
"Hükûmetin liberal tavrı dâimâ ekivok.
"Muhîti entoleran görmesiyle, mevki'ini
"Halâs için tutacaktır uvertöman dîni.
"Ya hapse kalkacak artık, ya sürmek isteyecek...
"O halde diplomatik bir tarîk alıp yürüsek...
"Rober Kolej'deki dâhî-i san'atin kalemi
"Vurur bu darbeyi isterse... Çünkü haddine mi
"Hükûmetin ona kalkıp da i'tirâz etmek?
"Herifte bandıralar çifte, tek de olsa direk!
"Ya nazlanırsa? Evet, nazlanırsa yalvarırız...
"Niyâza pek yüzü yoktur, hemen kanar, yalınız,
"Dehâların çoğu 'eksantrik' denir ya hani,
"Bu personajda da var bir cünûn kılıklı mani!
"Nedir mi? Arzedeyim... Gülmeyin fakat: Nâmûs!
"Sakın bu çifte hecâdan çıkan sadâ-yı abûs,
"-Ki boş beyinleri buldukça öttürür çın çın!-
"Sevimli şâiri göstermesin titiz, hırçın.
"Onun sarıldığı âhenk-i lâfzadır, yoksa
"Sığar mı fıtrat-ı âzâdı kayd-i nâmûsa?
"Fransa halkını tasvîri var ya Bismark'ın;
"Bunun da hâli o ta'rîfe benzemez mi bakın:
"'Görülmemiş bu herifler kadar garîb unsur...
"Liberte nâmına serdet uzunca bir diskur;
"Sonunda hepsini döv, kimse i'tirâz edemez.
"Liberte anladık ammâ bu yaptığın ne? demez!'
"Bizim edîbe de bir gürledin, deminki sesi,
"Küşâdedir size artık harîm-i âilesi!.."

Deyip de Zangoc'a baş vurdular. O mecnûn da
Mukaddesâtına halkın, ibâda, Ma'bûd'a
Savurdu pencereden havruz uğratırcasına,
Gelip gelip tıkanan levsi pis karîhasına!
Boşandı yerlere küfrün bir öyle murdârı:
Ki bağlayıp ebediyyet ipiyle a'sârı
Süpürge yapsalar imkânı yok temizleyemez!
Bütün cihânı dolaş: Garb'ı, Şark'ı, her yeri gez...
Görür müsün bakalım böyle bir kuduz ilhâd,
Ki ferşi çiğneyerek Arş'a hırlasın? Heyhât!
Cinâyetin bu şenâ'at kadar mülevvesini
İşitmek istemez insan, değil ki görmesini.
Sizin çocuklarınız dîni belliyor ilkin;
Esâs-ı terbiyeniz mahvı âdetâ şirkin.
Bizim çocuklar için, şimdi, ilmihâl oldu,
Gömüp de hufre-i mâzîye Hayy-i Ma'bûd'u,
Ne var ne yoksa mukaddes, onunla bitti demek!
Şebâba hak veririm... Çünkü üç beyinsiz inek
Yazıp dağıttı o mel'un berât-ı isyânı;
Sabîlerin yüreğinden kopardı îmânı!
Okuttu sonra da san'at mukayyed olmayacak
Deyip hayâdan, edebden bütün bütün mutlak
Paçavralar ki nigâh ürperir temâsından!

(Dekolte: Göğsü bağrı açık. Sosyete: Kadın erkek karışık meclis. Komilfo: İbnü'z-zamân. Sokre: Sır, incelik. Dezarme: Silahı elinden alınmış. Borne: Mahdûd, dar. Riske: Tehlikeye atılmak. Liberal: Mezhebi geniş. Ekivok: Meşkûk, iki yüzlü. Entoleran: Mutaassıb. Uvertöman: Açıktan açığa. Diplomatik: Kurnazcasına. Rober Kolej: Amerikanların bir müessese-i dîniyyeleri. Eksantrik: Tahtası eksik. Personaj: Eşhâs-ı mühimmeden. Mani: İbtilâ. Liberte: Hürriyet. Diskur: Nutuk.)

Mehmed Âkif

TECÂVÜZÜN BU DERECESİ DE OLURMUŞ!

Geçen Perşembe günü intişâr eden *Vakit* gazetesinde Doktor Abdullah Cevdet imzası ve "Hakîkat Her Şeyden Üstün" sernâmesi ile gazete sâhibine ithâf edilmiş bir makâlede:

"Biz ne zaman kendi kendimizin âyînesi olacağız, ne zaman olduğumuz gibi görüneceğiz ve göründüğümüz gibi olacağız? Bugün Tevfik Fikret Bey merhûmun üçüncü sene-i vefâtı münasebetiyle Âşiyân'a gittik. Yolda yanımda muharrirlerden biri bulundu: Yokuşu bittabi yayan çıkıyorduk. Hava sıcaktı. Terliyorduk. Yol arkadaşım "Bu cinâyet* yer de tam dağın tepesinde!" dedi. Bunu işitir işitmez dona kaldım.

"Azizim Ravza-i Nebî'yi ziyarete giden bir hacı bu cinâyet* yer de ne kadar **[43]** sıcak bir vadide yapılmış dese hüccâc buna ne der? Dinin mahâll-i mukaddesesi olduğu gibi fazîletin, ilmin, edebin de mukaddes yerleri, onların da hüccâcı, muta'assıbları vardır. Sakın bir daha böyle düşünmeyin ve söylemeyin" dedim.

Sözleri de var idi. Biz bu satırları okurken cür'etin, küstahlığın din-i İslâm'a tecâvüzün bu derecesine karşı dona kaldık. Bu müstehcen sevâdı mütâla'a edenler miyânında kalbinde zerre-i îmânı olanların da bizim giriftâr olduğumuz beht ve hayrete dûçâr olmuş olduklarına şüphemiz yoktur. Hazret-i Resûl'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) olan bu te'addîyi görünce derhal hatırımıza [1](بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا، وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ) = "Dîn-i İslâm garîb yani menşe'i olan diyârda yabancı olarak başladı nihâyette yine başladığı gibi olacaktır." Kelâm-ı âlî-i nebevîsi geldi. Evet, bu din artık garîb oldu. Hem de garîbliği bir dereceye vardı ki Nebî-i İslâm kendi yurdunda, hükümrân olduğu yerde Abdullah Cevdet gibilerinin sille-i tahkîrine alenen uğruyor da şakk-ı şefe eden bulunmuyor. Gurbetin derecesini düşününüz ki hilâfet-i İslâmiyye ve saltanat-ı Osmaniyye'nin makarrında Nebî-i İslâm (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) yevmî bir gazete vâsıtasıyla alâ me-

* Bu lafzın her iki yerde de tashîf ve tahrîfe uğraması sehv-i mürettib eseri olmayıp kelimenin kāil ve nâşirince de istibşâ' edildiğini ve tezyîf ve tahkîri göğüslerini gere gere yapamamakla beraber yine ber-muktezâ-yı cibillet vazgeçemediklerini gösterir.

[1] Müslim, *Sahîh*, Kitâbü'l-Îmân, 65.

le'i'n-nâs ma'rûz-ı düşnâm oluyor da matbû'ât-ı sâire bunu emvâta yakışır bir sükût ile karşılıyor. Midhat Paşa'ya isnâd-ı irtikâb edenlere karşı binâ-yı meşrûtiyetin altına sanki bomba konmuş gibi her taraftan koparılan veya kopartılan protesto yaygaralarına bu gazeteler ma'kes oluyor. Nîk ü bed ef'ali hakkındaki intikādât-ı târihiyye henüz yapılmamış bir kimse hakkındaki iddiâyı istinzâm ile kāilinin kuvve-i ma'neviyyesini kırıp sözünü hemen ağzına tıkmak mesleğini iltizâm ediyor da bütün ehl-i İslâm'ın tâ can evine, en mukaddes tanıdıkları mefhar-ı mevcûdât efendimiz hazretlerine havâle edilen nişter-i tezyîf ve tahkîre karşı lâ-kayd ve bî-fütûr bir vaz'-ı mücrimâne ile lâl ve ebkem duruyorlar.

Kendilerini tenvîr-i efkâr ve irşâd-ı nâs ile mükellef gören, emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker ile sözde muvazzaf olan erkân-ı matbû'âttan hiç birinin kalbinde nûr-ı hidâyet, din-i İslâm'a ri'âyet, Peygamber-i âhir-i zamâna (sallallâhu aleyhi ve sellem) muhabbet hissi hiç yok farz edelim. Zîrâ farzın sâhası açıktır ve herbirinin ferden ferdâ mü'min olmadığına ıttılâ'ımız da yoktur. Bu gibi neşriyâtın diyâr-ı İslâm'da ve İslâm kisvesinde zâhir olan matbûât sütunlarıyla görülmesinden hâsıl olmuş ve olacak mazarrât-ı siyâsiyyeyi olsun acaba idrâk etmiyorlar mı? Ediyorlarsa bu kabîlden neşriyât-ı düşmanâneyi görüp de –vatanperverlik sâikasıyla olsun– vicdân ve kalemleri isyân etmemek, rütbe-i edebi derece-i îmânını geçemeyen böyle bir sâhib-i kaleme haddini bildirmemek –cürme iştirâk değilse– zül ve meskenetin son derekesidir.

Düşünmeli ki merkez ve makarr-ı İslâm olmak lâzım gelen Dârü'l-Hilâfe'sinde yüzünden hayâ tırnakla yolunmuş böyle bir mahlûkun tahkîrine uğrayan zât-ı mukaddes âlem-i insaniyyet üzerinde hakk-ı ni'met iddiâsında bulunabilecek kimselerin hiç şübhe yok ki birincisidir. Hukūk-ı beşeriyyeti onun kadar tavzîh etmiş hiçbir kimse yoktur. Böyle bir zât-ı mukaddesin hiç olmazsa "târihî" nâmı verilebilecek hukūkundan te'âmî ettikten sonra matbûât artık hakkı, hakîkati bir daha ağza almaya hayâ etmelidir. Çünkü (الساكت عن حق شيطان اخرس) = "Hakkı söylemekten sâkit kalan kimse dilsiz bir şeytandır" kelâm-ı âlîsiyle hakkın kadrini i'lâ eden yine o zât-ı âlîşândır.

Gazete muharrirleri bu iğrenç sözleri ihtimâl ki te'vîl ederek kendilerini ma'zûr görürler. Fakat buna da yol yok. Çünkü sâhib-i makāle küfürbâzların sergerdelerinden geçindiğini bütün neşriyâtıyla isbât etmiş bâ-husûs İ*ctihâd*'ında enbiyâ-yı kirâma karşı defa'ât ile bayrak açmış bir kimse olduğu gibi bu nâ-sezâ hezeyânlarını bu makāleye derc etmeye bahâne aramış olduğuna da makālenin kendisi şâhiddir.

Muharrir bey açık bir emel-i hulûl ve intifâ' ile Dâhiliye nâzırına hulûskârlıkla söze başlayıp Süleyman Nazif Bey'i mu'âhaze ediyor. Bu mu'âhazesinde de vâizliği takınarak âleme ahlâk dersi veriyor. Ondan sonra hân-ı yağmaya yetişememiş, şikâr-ı servet ve sâmânı elden kaçırmış bir bî-vâye-i mahrûm tavr-ı hasûdânesiyle yeni tüccâra, meb'ûslara, dünkü nâzırlara bâ-husûs para kazanmış ehl-i kaleme hücûm ediyor. Oradan da Âşiyân'ı ziyâret edenler miyânında ihtimâl ki ismi gazetelerde zikr edilmemek gibi bir zühûlü ta'mîr için Tevfik Fikret'ten ve oraya gittiğinden bahs ediyor. Emrullah Efendi'ye söğüyor, gayret-i meslekiyye sâikasıyla yine üdebâya dönüp "para kazanmaktan vaçgeçin" nasîhatında bulunuyor. Makālenin mevzû'u işte bu. Bu mevzû'-ı müşevveşi ifâde eden ibârât ile bâlâya aldığımız ibâre-i la'net-bâr masdarları şahs-ı vâhid iken yine biribirine dargın öküz gibi bakıyorlar. Aralarında hâsıl olan münâsebet tesâdüfen ve tabî'î bir sûrette bir yerde buluşmaktan ziyâde cebr-i tabî'atla yan yana getirilmekten, boyunduruk altına sokulmaktan ibârettir.

Bazı sathî nazarân belki de "Hüccâc buna ne der?" istifhâmını –kāiline yüz bin la'net!– sebb-i Nebî'nin muharrirden sâdır olmamış olduğuna delîl addederler. Lâkin mızrak çuvala sığmaz. Hiçbir münâsebet yok iken bu sebb-i şenî'i bir kāil-i müfraza isnâda etmesi bu sözleri –"Allâh'a îmânı var mıydı, yok muydu?" diye mevzû'-ı münâkaşa edilip bazı gazetelerce böyle bir kayd ile mukayyed olmadığı tasrîh edilen – *Târih-i Kadîm* sâhibi Tevfik Fikret ile Cenâb-ı Seyyidü'l-mürselîn'i mukāyese vadisinde zikr etmesi, Âşiyân zâirinin **[44]** kullandığı lafz-ı galîzı her ne tarzda olursa olsun zât-ı nebî hakkında da aynen ve lafzan tekrar etmesi tezyîf ve tahkîri ta'ammüd ettiğinin üç delîl-i bârizidir.

Hâsılı bu mes'elede matbûât vazîfesini îfâ etmedi. Hükûmet de vâki'a gazeteyi ta'tîl ederek nev'a-mâ bir cezâ tertîb ettiyse de gazeteyi üç gün ta'tîl etmekle vazîfesi hitâma ermiş sayılamaz. Bilemeyiz, ihtimâl ki bazı esbâb-ı siyâsiyye dolayısıyla cezâ-yı ta'tîli bu kadar hafif geçiştirip asıl kānûnu da ayrıca tertîb etmek üzeredir.

Dîn-i İslâm'ın hukūku Kānûn-ı Esâsî'nin üçüncü, dördüncü, yedinci, onuncu, on birinci, altmış dördüncü ve yüz on sekiz[inci] maddelerinde mükerreren te'mîn edilen bir hükûmet-i İslâmiyyeden bizim beklediğimiz daha ağır bir şeydir. Dîn-i İslâm'da en şedîd cezâ bu cürm-i menhûsun cezâsıdır. Matbûât Kānûnu'nun on altıncı maddesi de böyle bir mücrimi bir aydan bir seneye kadar hapis ve yirmi Osmanlı altınından yüz Osmanlı altınına kadar cezâ-yı nakdî ile mahkûm ediyor. Yine bu kānûnun otuz birinci maddesi hiçbir taraftan da'vâ vâki' olmaksızın müdde'î-i umûmîyi bu cürmü re'sen ta'kîb ile mükellef tutuyor. Ma'a hâzâ bu sütunlardaki şikâyetimiz de –usûlsüz dahi olsa– da'vâ makāmına kāim olabilir zannediyoruz. Binâenaleyh baş müdde'î-i umûmîliğin sâika-i vatanperverî ile olsun işe –şâyed şimdiye kadar etmemiş ise– vaz'-ı yed etmesine intizâr ve Kānûn-ı Esâsî'nin on dördüncü maddesi mûcebince bu satırlarla hakk-ı şikâyetimizi isti'mâl ettiğimizi Dâhiliye nâzırı beyefendiye ihbâr ederiz.

SEBÎLÜRREŞÂD MECMÛA-İ MÜKERREMESİNE

Vakit gazetesi 22 Ağustos tarihli nüshasında; Doktor Abdullah Cevdet adlı bir hâsirin iki sütunluk bir yazısını neşr, daha doğrusu teşhîr etti. Sarîh veya zımnî dûçâr-ı ta'arruz olanlar miyânında fakîr de bulunuyordum. *Vakit* gazetesi yazdığım cevâbı –galiba medâr-ı mübâhâtı olan bî-taraflığa mugāyir olmadığı için– neşr etmeyerek Abdullah Cevdet imzalı turrehâtı mukaddemâ gafletle derc etmiş olduğuna

nedâmet etmiş bulunduğunu i'tirâf gibi bir ma'zeret-i acîbe ile mes'eleyi kapatmak istedi. Ben burada şahsıma âid sözlerle mecmû'a-i fâzılanızın kıymetdâr sahîfelerine bâr olmayacağım. Fakat o hezeyânlar arasında rûh-ı İslâm'ın matâf-ı tebcîli olan bir noktaya ta'arruz vardı. Cevâbımın yalnız bu bahse âid satırlarını lütfen neşr ile hey'et-i ma'sûme-i ictimâ'iyyemizin ne gibi mahlûkāt-ı alîle veya ilel-i hilkatle muhât ve âlûde olduğunu âleme gösteriniz. Cür'et-i mütekaddimesine rağmen *Vakit* gazetesi tarafından neşr olunmak istenilmeyen sözlerimin son satırları bunlardır:

"… Abdullah Cevdet Bey bir muharrir arkadaşıyla beş gün evvelki bir mâcerâsından da o makālesinde dem-sâz oluyor, diyor ki:

"… Bugün Tevfik Fikret merhûmun üçüncü sene-i devriyye-i vefâtı münâsebetiyle Âşiyân'a gittik. Yolda yanımda muharrirlerden biri bulundu. Yokuşu bittabi yayan çıkıyorduk, hava sıcaktı, terliyorduk. Yol arkadaşım (Bu cenâbet yer de tam dağın tepesinde!...) dedi …"

Ahlâk-ı umûmiyye murâkıbı Abdullah Cevdet Bey'in zaten bu kadarını bile nefret etmeksizin nakl edemediğim sözünün alt tarafıyla sahâif-i matbû'âtı daha ziyâde kirletmeyeceğim. İctihâd sâhibi muharrir arkadaşının o terbiyesizce sözünü bir hamlede edepsizlik derecesine götürerek zavallı Aşiyan'a sürülen vasf-ı mülevvesi bir kıyâs ma'a'l-fârık ve küstâh bir teşbîh-i gayr-ı muhık ile –hâşâ sümme hâşâ– Ravza-i Mutahhara-i Peygamberîye kadar bulaştırmak istiyor.

Burada câlib-i nazar ve gaseyân-âver bir nokta var:

93 Muhârebesi'nin diyârımıza getirdiği felâketlere Namık Kemâl Bey merhûm, muhrik beyânı ve mübârek vicdânıyla ağlarken,

Git, vatan!.. Ka'be'de siyâha bürün,
Bir kolun ravza-i Nebî'ye uzat,
Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at,
Kâinâta bu hey'etinle görün!..

Demiş ve herkesi senelerle ağlatmıştı.

Aman yâ Rabbî!... Kırk sene içinde ne kadar değişmiş ve ne kadar tereddî etmişiz!.. Kemâl Bey mecrûh ve mu'azzez vatanın felâketlerine karşı –O zaman menâtık-ı harb ve cidâlden pek uzak kalmış olan– hâbgâh-ı Muhammedî'den gözyaşlarıyla imdâd ve tesliyet dileniyor. Şimdi ise hekîm olduğunu, şâir olduğunu i'lân eden bir madrabaz, bu dakīkalarda en fedâkâr göğüslerle –îmânın mübârek sîne-i azmiyle– en hâin düşman-ı dîne karşı müdâfa'a olunmakta bulunan bir merkad-ı arş-mâhiyeti en pis bir sıfatla ve âdetâ istihfâf ve istihkār eden bir pervâsızlık ve hayâsızlıkla ağzına ve kalemine dolamak edebsizliğinde bulunuyor.

Âsitân-i bülendi üç yüz milyon ehl-i İslâm'ın on dört asırdan beri bûsegâh-ı tebcîli olan o Ravza-i Mutahhara'yı bu dakīkada kanları ve canlarıyla müdâfa'a eden kahramanlar Doktor Abdullah Cevdet imzası üstüne yüklenmiş olan bu mülevves satırları görürlerse ne derler!..

Veya ne demezler!..

Ahmed Emin Bey, Doktor Abdullah Cevdet imzasından gazetesine şeref ve ihtiyâc-ı tenkīd ve teşhîrine meded bekliyorsa pek yanılıyor!..

Süleyman Nazif

[45]

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

MUKADDİME

*Kur'ân'*ın Tekâlîf ve Makāsıdı

Kadîm Yunan ve İslâm felâsifesi nazariyât-ı felsefiyyeleriyle ulûm-ı sâirenin kısm-ı mühimmini ervâhın vücûduna ve bu âlem ile avâlim-i ecrâm-ı ulviyyesi arasında mevcûdiyetine kāil bulundukları münâsebet ve irtibâta binâ ediyorlardı. Onların fikrince sihir, tılsım, şa'beze, simya ve esrâr-ı hurûf ilimlerinin esâslarını bunlar teşkîl ediyor idi. İbni Haldun *Mukaddime*'sinde saydığımız ulûmdan herbirinin kavâid-i esâsiyyesini icmâlen beyân husûsunda hayli icâle-i kalem etmiştir. İbni Haldun bu bahisde el-Bûnî'den şu sözleri nakl etmektedir: Zannetmeyiz ki kıyâs-ı aklî tarîkiyle esrâr-ı hurûfa akıl erdirmek mümkün olabilsin. Bu fennin künh ü hakīkatine olsa olsa müşâhede ve tevfik-i ilâhî sâyesinde peydâ-yı vukūf müyesser olabilir. Hurûf ve bunlardan terekküb eden esmâ' vâsıtasıyla âlem-i tabî'atte tasarruf vukū'u ekvânın bundan teessürü, bu fennin erbâbından sudûru tevâtüren sâbit olan bir takım âsâr ile müeyyed olduğu için kābil-i inkâr değildir.

Müşârun-ileyh felâsife-i kadîmenin bu bâbdaki mütâlaâtından uzun uzadıya bahs, onlar tarafından mevzû' olan bu ulûmun kavâ'id-i esâsiyyesini îzâh ettikten sonra beyânâtına şu sözlerle hitâm veriyor: Bir narh-ı ilim, bütün bu ilimleri istî'âb eder. Esâsen (وما اوتيتم من العلم الاقليلاً) hakīkati sâha-i ilmin ulûm-ı müteârifeye inhisâr etmek derecesinden pek vâsi' olduğunu isbât etmiyor mu? Şer'-i enverin tahrîm ettiği her ilim mevcûd olmamak iktizâ etmez. Nitekim sihir harâm olmakla beraber hak ve vücûdu sâbit bir ilimdir.

Müşârun-ileyh bundan sonra mevzû'-i bahs olan ulûma âid te'lîf edilen âsâra ve bu ilimlerde büyük bir şöhret kazanmış olanların terâcim-i ahvâliyle fünûn-ı mebhûseye derece-i vukūf ve intisâblarına dâhil bir hayli ma'lûmât-ı müfîde vermektedir ki bu mes'eleler hakkında mütekaddimînin efkâr ve mülâhazâtına dâir etrâflı ma'lûmât almak isteyenlerin oraya mürâca'atları iktizâ eder.

Asr-ı hâzır feylesoflarıyla etibbâsına gelince, bunlar da bu vadide birçok efkâr ve mütâla'ât serd etmişler, mes'ele erbâb-ı dîn ile maddiyyûn arasında birçok münâkaşâtı bâdî olmuştur. Bu bahis etrâfında cereyân eden silsile-i mübâhasât ve münâkaşâtın ta'mîkına hâl ve mevki' müsâ'id olsa bu yolda serd edilen efkârın mâhiyyâtı hakkında pek çok îzâhat verebilir idik. Buna imkân olmadığı için şurada bugün Avrupa'da buna dâir ortaya konulan nazariyelerin en kuvvetli ve en esâslılarını temsîl edebilecek birkaç sözle iktifâya kendimizi mecbûr görüyoruz.

Bu nazariyelerin en kıymetlisi 1911 senesinde Londra'da tıbb-ı rûhânî ve mu'âlece-i dîniyye hakkında tedkīkātta bulunmak üzere teşekkül eden ve a'zâsı en meşhûr etibbâ ile en muktedir ve mütebahhir rüesâ-yı rûhâniyyeden ibâret bulunan komisyon mukarrerâtında mündemicdir. Bu ko-

misyon* ikmâl-i müzâkerât ettikten sonra mukarrerâtına dâir tanzîm ettiği raporu her tarafa neşr etmiştir ki İngilizcesinden mütercem hülâsa-i meâli şudur:

"Hey'etimiz ma'rûf bir takım zevâtın icrâ ettikleri tecrübelere, bu mevzû'a âid tedrîsât ile meşgûl bulunan diğer zevâtın da vâki' olan tetebbu'ât ve tedkīkātlarına istinâden meydana koydukları nazariyelerin birer hakīkat olduğuna i'timâd hâsıl etmiştir. Hey'etin bu i'timâdını kazanmış olanlar miyânında bulunan etibbâ-yı meşhûreden Melen Beramvil, Lloyd Töki, M. B. Rayet, Lord Sandotiş, Rahib Samoyel Makomb mukarrerât-ı vâki'asında hey'etin en ziyâde şehâdetlerine i'timâd ettiği e'âzımdandırlar.

Kudret-i kudsiyyenin irâde-i kudsiyye ile takayyüd ve peydâ-yı husûsiyyet ettiği yani şekl-i ta'alluku tebeddül eylediği hey'et nazarında sâbit olmuş bir hakīkat olup duâ ve tazarru'un âmâl-i mergūbeye zafer-yâb olmak için bir sebeb-i kâfî olduğunun taht-ı i'tirâfda bulunması da bunun delâil-i müeyyedesinden ma'dûddur."

Hey'et bu beyânâttan sonra kudret-i ilâhiyyenin tekvîn-i halâik husûsunda zât-ı Hak tarafından mevzû' olan kavânîn-i ezeliyyeye muvâfık bir tarzda icrâ-yı faâliyyet ettiğini ifâde etmektedir ki maksadı [1](يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ) nazm-ı kerîminin medlûlüyle îzâh olunabilir.

Komisyonun mukarrerâtından biri de şudur: "Maddî tabâbete i'tinâ edildiği gibi tıbb-ı rûhânîye de ehemmiyet atf edilmek îcâb eder. Çünkü hastanın inâyet ve merhamet-i Hakk'a mazhariyetinin yegâne vâsıtası odur. Gerek cismânî, gerek aklî olsun sıhhatin muhâfazası husûsunda vesâil-i rûhâniyyeden istifâde olunabileceğini halk çok kere unutuyorlar."

Komisyon mukarrerâtında yine deniliyor ki: "İcrâ olunan tedkīkāt-ı amîka netîcesinde rûhânî ve dînî mu'âlece yollarının usûl-i telkīn denilen mu'âlece-i akliyye yollarından hiçbir farkı görülememiştir. Mu'âlece-i akliyyeden maksad telkīn vâsıtasıyla müdâvâttan ibârettir ki marazın izâlesi husûsunda bu usûlün te'sîri mülakkanların kendilerinde vücûdunu iddiâ ettikleri hasâis ve mezâyânın derece-i tahakkuk ve kuvvetiyle mütenâsibdir. Mu'âlece-i rûhâniyye **[46]** usûl ve esâsâtı i'tibârıyla mu'âlece-i akliyyeden farklı olmadığı müsellem olmakla beraber din tarîkından gelen vesâil-i rûhâniyyenin te'sîri vesâil-i akliyye ile mu'âleceden daha serî' ve daha kat'î olduğu müşâhede edilmiştir."

Komisyon hey'eti telkīn vasıtasıyla müdâvâta nisbetle eczâ-yı maddiyye ve kuvâ-yı akliyye arasında büyük bir fark olmadığı yolundaki iddiâsına rağmen telkīnin yalnız emrâz-ı akliyyede te'sîrât-ı tıbbiyesinin devam etmekte olduğu, sâir hastalıklarda ise bu te'sîrin, hakīkī olmakla beraber uzun müddet devam edemediği mütâla'asında bulunmaktadır.

İzâhât-ı sâlifeden rukye ve duâ gibi vesâil-i dîniyyeye istinâden yapılan müdâvâtın emrâz-ı nefsiyye ve akliyyede müessir ve müfîd netîceler vermekte olduğu tavazzuh ediyor.**

Yalnız bundan bu gibi hastalıklar için bu usûlden başka bir tarz-ı tedâvî mevcûd olmadığı ma'nâsı anlaşılmamalıdır. Zîrâ bu nevi' hastalıkların muhabbet, gazab, havf ve sâir infi'âlât-ı nefsâniyye gibi gayr-ı maddî daha bir takım tarîklerle müdâvâtı kābil olduğu tecrübeten sâbit olmuştur. Hey'et hastanın esbâb-ı rûhâniyyeye tevessül arzusunda bulunduğu takdîrde maddî tabîblerle birlikte çalışmak ve icrâ ettikleri müdâvâtın te'sîrini te'mîn husûsunda onlara mu'âvenette bulunmak üzere ulemâ-yı dinden birinin celbini muvâfık görmektedir.

Hey'et ulemâ-yı dinin birer mikdâr fenn-i ispençiyârî ve ilm-i vezâ'ifü'l-a'zâ (fizyoloji)ye çalışmalarını, hastalıkların a'râzıyla keyfiyet-i seyr u terakkīlerini, ahvâl-i bedeniyye ile şu'ûn-ı akliyyenin te'sîrât-ı mütekābilesinin derecesini öğrenmelerini pek ziyâde şâyân-ı arzu bulmakta, böyle yapıldığı takdîrde ulemâ-yı dinden bir çoğunun cehli yüzünden bugün vukū'a gelmekte olan hatarnâk hâdiselerin önü alınması yahud hayliden hayli azalması imkânı elde edilmiş olacağını kaviyyen ümid etmektedir.

Hey'et her beldede bu kabîlden vukū'a gelen hâdiseleri tedkīk, rûhâniyât ve telkīn vâsıtalarıyla yapılan müdâvâttan hâsıl olan netâyici kayd etmek, aynı zamanda makālelerle, konferanslarla halkı tenvîr etmek, tatbîk edenlerin fâide ve te'sîr-i kat'îsini iddiâ ederek hastanın daha ziyâde vehâmet peydâ etmesine, tehlikeli bir vaz'iyete girmesine sebeb olan esâssız ve vâhî bir takım turuk-ı mu'âlecâttan tevakkī lüzûmunu ezhân-ı nâsa yerleştirmek vezâifiyle mükellef dâimî komisyonlar teşkîlini taleb ediyor.

İngilizce *Mecelle-i Tıbbiyye****** sâhibi diyor ki: Etibbâya lâyık olan ilmü'n-nefse, ahvâl-i rûhiyye ve akliyye ve bi'l-hâsssa ahvâl-i rûhiyye ile ahvâl-i bedeniyye arasında mevcûd olup hâdisât-ı maraziyye ve usûl-i mu'âlecenin mâhiyet ve nev'ini ta'yîne medâr olan münasebet ve irtibât hakkında icrâ-yı tedkīkāta fazla bir ehemmiyet atf etmektir. Zîrâ hiç şüphesiz (ifâdesi aynen böyledir) öyle zamanlar olur ki tıbb-ı cismânînin hiçbir iş göremediği yerlerde mu'âlece-i rûhâniyye ve akliyyenin pek büyük te'sîrleri görülür. Bu gibi yerlerde ise etibbânın, ellerini oğuşturmak, izhâr-ı acz ve hayret etmekten başka ellerinden bir şey gelmez.

Mecelle sâhibi bundan sonra âfiyetin bazı kere aklî ve hayâlî veya sâir herhangi bir kuvvetin telkīn vasıtasıyla tedâvi eden zâtın intihâb edeceği tarîka tevcîh ve imâlesiyle husûl-pezîr olacağını ve bugün inkâra mecâl bırakmayacak sûrette sâbit ve mütehakkık olan ahvâl-i rûhiyye ve akliyyeyi sırf esbâb ve serâirine akıl erdirememekten mütevellid bir nahvet ve taassub sevkıyle inkâra tasaddî etmemek en mühim bir lâzıme-i vicdâniyye olduğunu beyân etmektedir.

İşte içlerinden müslüman bir a'zâ bulunmaksızın ve tabâbet ve Hıristiyanlık âleminin en mümtâz sîmâlarından teşekkül etmiş olan bir komisyonun hülâsa-i mukarrerâtı bu merkezdedir.

Bu gibi delâil ve nazariyât meydanda durup dururken istirkā' ve ta'vîz mes'eleleri mevzû'-i bahs olunca rû-yi işmi'zâz göstermek, bunların te'sîrât-ı şifâiyyesini ceffe'l-ka-

* Komisyon'un reisi Westminister reisi Doktor Vayl, reis vekîli Sir Vays Dakort olduğu gibi adedleri on sekize bâliğ olan a'zâsı da İngiltere'nin en meşhûr ve muktedir ricâlinden ibâret idi.

[1] Rad, 13/39.

** 16 Mayıs 1914 tarihinde çıkan İngilizce Risâle-i Tıbbiyye'nin 1084'ncü sahîfesine bak.

*** 16 Mayıs 1914'de çıkan nüshasının 1085'nci sahîfesine bak.

lem inkâra koyulmak munsifâne bir hareket addolunabilir mi? Bâ-husûs Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz de bunları yapmış, Cenâb-ı Sıddîk kabûl ve teslîm etmiş, asırlarca ulemâ-yı İslâm havâss-ı şifâiyyesine kāil bulunmuştur.

Tıbb-ı rûhânî veya aklînin te'sîri âsâr-ı bâhiresiyle sâbit umûr-ı mütehakkıkadan olup inkârı, sarîh bir cehlden, Hâlik-ı Kâinât'ın kudret-i mutlakasına adem-i i'tikāddan ileri gelir. Bununla beraber mes'elede ihtiyât etmek, öyle mu'âlece-i rûhâniyyeye, rukye ve ta'vîze iktidâr iddiâsında bulunan her şahsa bel bağlamamak îcâb eder. Çünkü e'âzım-ı ulemâ-yı İslâm'ın yukarıda beyân edilen re'ylerinden de anlaşılmış idi ki bu gibi şeyler sırf birer mevhibe-i ilâhiyyedir. Şu halde turuk-ı rûhâniyye ile hastalıkları, bilhassa emrâz-ı nefsiyye ve akliyyeyi müdâvât edebileceğini iddiâ eden bir şahıs meydana çıkınca bunun sözlerini bilâ-kayd ü şart sem'-i i'tibâra almamak muvâfık olmadığı gibi hastayı bilâ-tereddüd eline bırakmak da doğru değildir. Hazm ü ihtiyât bu kimsenin ahvâlini tedkīk etmeyi, bu husûsta iddiâsını te'yîd edecek âsâr-ı muvaffakiyyet göstermiş olduğu tahakkuk ettiği takdîrde yapacağı rukyeden, duâ ve ta'vîzden istifâdeye tevessül olunmalıdır.

Bir de ricâl-i dîn ve erbâb-ı vera' ve takvâdan bu işlerle meşgūl olanlara en lüzûmlu hıfzu's-sıhha mesâiliyle ilmü'l-a'zâ ve ilmü'n-nefsin mebâdîsini öğretmek, icrâ-yı vazîfe esnâsında dûçâr-ı hatâ olmamalarını te'mîn edecek kadar fennî **[47]** ma'lûmât ile mücehhez olmalarını te'mîne çalışmak bizlere terettüb eden birer vazîfe olsa gerektir.

Şu noktayı bir kere daha ihtâr edeyim ki serd ettiğim mülâhazâttan *Kur'ân*'ın cânib-i sübhânîden rukye yapılmak, istihsâl-i âmâle vesîle ittihâz edilmek gibi şeyler için inzâl edilmiş olduğunu söylemek istemiyorum. Zâten hikmet-i nüzûlü ne olduğunu, Cenâb-ı Fâtır-ı Hakîm ne maksadla onu resûl-i güzînine vahy u tenzîl eylediğini *Kur'ân* kendi haber veriyor.

Bu bâbda "*Kur'*ân*'dan garaz-ı fıtrî bahsi*" sâha-i beyânı hayli tevsî' ettik. Eserin tahrîrinde mümkün olduğu kadar îcaza ri'âyet etmek, ıtnâb vâdisine dökülmemek gāyesini istihdâf etmemiş olsaydık bu mebhase âid daha birçok tafsîlât verir, ince ince bir hayli nükât ve hakāyıkı kāriînin enzâr-ı ıttılâ'ına arz ederdik. Esbâb-ı ânife ilcâsıyla şimdilik bu kadarla iktifâya mecbûr olduk.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

BEYANNÂME

اُدْعُ اِلٰى سَبيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ[1]

Asr-ı hâzırda ilm-i ictimâ' nokta-i nazarından inkişâf etmeye başlayan mesâilden biri de mes'ele-i vicdândır. Yakın zamanlara kadar yalnız ferdiyet i'tibârıyla tedkīkine uğraşılan vicdânın bugün ictimâ'î şuûnâtı tesbît olunmaya ve milletlerin bir vicdân-ı küllî-i ictimâ'î ile kāim olduğu anlaşılmaya başlamıştır. Kudemâ lisânıyla ifâde olunacak olursa, millet addedilen ve bir şahsiyet-i ma'neviyye-i hukūkiyye olarak ibrâz-ı vücûd edecek olan hey'et-i ictimâ'iyyenin illet-i sûriyyesi vicdân-ı küllîsinden ibâret demek lâzım gelecektir.

Târih-i edyân erbâbının ta'rîfinde ittifâk edemeyip durdukları dîn-i mutlak, milletlerin vicdân-ı ictimâ'îlerini iş'âr eden mebâdî-i külliyyedir denilse hakīkate takarrub edilmiş olur. Bu mebâdî gerek hak ve gerek bâtıl her ne ise hadd-i zâtında o milletin cihet-i vahdet-i hayâtı, vicdân-ı küllîsi, dini işte odur, her millet böyle bir vicdân böyle bir din ile kāimdir, bunun içindir ki dinsiz bir millet tasavvuru tenâkuzu mutazammındır. Edyân ve mebâdî-i bâtıla her halde mahkûm-ı zevâldir. Fakat mebâdî-i hakka bazen mâverâ-i şu'ûra atılsa bile yine dirilir. İle'l-ebed dirilir.

Küllî vicdânların teessüsü ve hudûd ve suğûrlarının tanzîmi, neşv ü nemâlarının sûret-i seyri… İşte beşeriyetin en mu'dil mesâili ki ulûm-ı müsbeteden hiçbiri bunlara dest-i hükûmetini uzatamamıştır. Feylesofların mu'ârazât-ı mütemâdiyyesi ise insanlara sekînet-i vicdâniyye vermekten ziyâde reyb ü husbân yükletmektedir. Buna binâendir ki asr-ı hâzır feylesofları felsefeden îkān bekleyenlere karşı muhâcemâtı gittikçe artırmaktadırlar. Halbuki muvaffakiyet-i hayâtiyye kuvve-i azm ve irâdeye bu ise kuvve-i îkāna vâbeste olduğundan tereddüd ve husbân içinde yuvarlanan vicdânların buhrandan başka bir eserleri olamamak kadar tabî'î bir şey de yoktur. Fakat en uzak noktalara kadar intişâra çalışan husbânın şuûrsuzluğa nazaran bir hizmet-i keşfiyyesi dahi olabileceğinden milletler felsefeyi hâkim saymazlarsa da hâdim ittihâz etmekten de hâlî kalamazlar.

Vicdân-ı ictimâ'î hâdisâtı o kadar seyyâl ve o kadar mu'dildir ki kökleri tâ a'mâk-ı târihe gömülmüştür. Tarîk-i tecrübede yürüyen ulûm-ı müsbete mevzû'ları her zaman müşâhedât-ı ferdiyyenin taht-ı tahakkümüne girebildiği halde mevzû'-ı ictimâ'î, idrâk ve ihtisâsât-ı umûmiyye asırlarca yaşamış milletlerin bile müşâhedâtını tecâvüz eder de hâfıza-i târihiyyeden isti'âneye lüzûm gösterir. Bunda müşâhidin şuhûd-ı kâmile muvaffakiyeti teslîm olunsa bile bi't-tekrîr netâic-i tecrübiyye istihsâline imkân tasavvur olunmaz. Bir Balkan Harbi'nin ihtisâsâtı bir Harb-i Umûmî ile bir Rus Çarlığı'nın ihtişâmâtı bir Mazuri, bir Karpat hezîmetiyle dûçâr-ı tahavvül oluverirken bu hâdisât ve ihtisâsâttan vicdân-ı ictimâ'înin kavânînini istikrâât-ı ilmiyye ile tesbît etmek elbette müte'azzirdir. Bundan dolayı ferdin bir vicdân-ı ictimâ'î te'sîs edebileceği kabûl edilemiyor. Târîh vicdân-ı ferdîsi hevâ-i nefsânîsi arkasında koşarak vicdân-ı küllîsini tahrîb etmiş birçok ferdler gösterebilirse de bütün mebâdîsiyle bir vicdân-ı ictimâ'î te'sîs etmiş efrâd gösteremez. Bu bâbda ferdî müessislere dâir gösterilebilecek emsâl yalnız ûlü'l-azm olan peygamberân-ı zî-şân hazerâtıdır ki bunlardan hiç birisi de teblîgātını ferdiyetine, şahsiyetine muzâf kılmamış ve cümlesi ahkâm-ı ilâhiyyenin teblîğine memuriyetlerini da'vâ ve bi't-tecrübe isbât eylemişlerdir. Denilebilir ki bu bâbda en muvâfık menhec-i ma'rifet milletlerin târihlerinde vâlid-i vicdânları olan nükūl-i sâbite ile bir hads-i ictimâ'îye müncer olur. Nitekim edille-i müsbete-i İslâmiyyenin ümmehâtı da Kitâb ve Sünnet ile İcmâ'-ı

[1] Nahl, 16/125.

Ümmet olmak üzere takarrür etmiştir. Mütekellimîn ve usûliyyîn-i İslâm'ın da kabûl ettikleri vechile hadsiyyât ve ilhâmât-ı ferdiyye o kadar şâyân-ı ihticâc görülmediği halde mebâdî-i hakkaya muvaffak olan bir milletin hads-i ictimâ'îsinden icmâ' gibi bir hüccet-i musîbe doğabiliyor.

(اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ)[1] Hadîs-i şerîfi medlûlünce nice zamanlar olmuştur ki vekāyi'-i mühimme hakkında nâsın hads-i ictimâ'îleri ukūl ve efkâr-ı ferdiyyeden ziyâde isâbet ve hâkimiyet göstermiştir. Bu menhec üzerinde yürüyecek hey'et-i ictimâ'iyye bir taraftan usûl ve mebâdîsini **[48]** gāib etmeyerek îkān ve irâdesini vehnden muhâfaza eder. Diğer taraftan şu'ûn-ı hayâtiyyenin teselsülâtını ta'kīben terakkī ile mazhar-ı neşv ü nemâ olur. Mürûr-ı zaman ile ihtikâkât-ı ictimâ'iyye vicdânları basitten mürekkebe doğru götürür. Bir vicdân-ı küllî muhtelif şu'abât-ı mezhebiyye ve ictimâ'iyyenin terkîbini ihtivâ etmeye başladığı zaman ferdî vicdânlardaki nüfûzu bir nevi' zaaf irâe eyler. İşte asıl verese-i enbiyâ olabilmek meziyyetini hâiz olan ulemâ' böyle zamanlarda mebâdî-i vicdâniyyeyi tenkīh ve takviye ve fürû'ât-ı cedîde ile aralarındaki münâsebât-ı müsbete ve menfiyyeyi ibrâz edebilirlerse, millet yeniden bir safvet-i vicdâniyye iktisâb edebilir.

Vicdân-ı küllînin bazılarına göre eczâsı, bazılarına göre de şürûtu mesâbesinde bulunan vicdân-ı ferdî ile hudûd ve münâsebâtı mes'elesi dahi esâsât-ı hukūkiyye hakkında ciddî tenvîrât husûle getirecek mesâildendir.

Hürriyet-i vicdân mesâili etrâfında dolaşan ve hâlâ on sekizinci asır efkârını temsîl etmekte bulunan müsellemât-ı hukūkiyye yalnız vicdân-ı ferdî mülâhazasına müstenid görünmekle tatbîkāt nokta-i nazarından mühim cihetlerde dûçâr-ı ta'âruz ve müşkilât olmaktan vâreste kalamamıştır. Hürriyet-i vicdân düstûrunun tatbîkinde vâsıl-ı tekâmül olduğunu iddiâ eden devletlerin yine takyîd-i vicdâna müte'allik kānûnlar vaz'ından âzâde kalamadıklarını gören hukūk-ı esâsiyye müellifleri bu vaz'-ı mütenâkızı te'vîl etmek için çalışıp duruyorlar. Halbuki ale'l-umûm kānûnlar vicdân-ı küllî-i ictimâ'înin ferdî vicdânlara tahmîl ettiği ahkâm-ı teklîfiyyeden ibâret olacağı te'emmül olunursa hürriyet-i vicdân düstûru nazar-ı hukūkta dahi ferdiyetten ziyâde vicdân-ı küllîye tatbîkan halledilmek iktizâ edecek ve ihtimâl o zaman ferdî vicdânların vicdân-ı küllîye karşı taşıyacağı vezâ'if-i ahlâkiyye ile hukūk-ı umûmiyye bahsi başka incelik kesb eyleyecektir.

Ferdde düstûr-ı hürriyyet hem cüz'î ve hem izâfî bir tecellîyi hâizdir. Her ferd hayâtını kendi damân-ı şahsîsiyle bi'l-infirâd te'mîn edemeyip bir hey'et-i ictimâ'iyye-i milliyyenin cenâh-ı himâyetine dehâlet mecbûriyetinde bulunmak hasebiyle o hey'et-i ictimâ'iyyenin vicdân-ı küllîsi ona bir takım vezâif tahmîl eder ki nefsini bunlardan âzâde farz edecek sûrette hem efrâda ve hem milletine karşı hürriyet-i vicdân iddiâsına kalkışacak olan ferdler hiçbir millet içinde câ-yi kabûl bulamazlar.

Bunun için milletlerin e'âzım-ı ahrârı vicdân-ı ferdînin hürriyet-i mutlakası da'vâsını değil, vicdân-ı küllî-i ictimâ'îyi temsîl etmek ümniyesini ta'kīb eden ve rûh-ı küllî ıtlâkına şâyeste olan ricâl olurlar ki tasavvurları bir milletin tasavvuruna, ihtisâsleri bütün bir milletin ihtisâsine tercüman olur da irâdeleri o milletin irâdâtını tazammun eyler. Düstûr-ı mezkûrun mutlakiyet-i tatbîki olsa olsa vicdân-ı ictimâ'î hakkında mümkün olabilecektir.

Nefsinde kıymet-i hürriyyeti şâyân-ı kayd bulunan vicdân-ı ferdî vicdân-ı ictimâ'îye müte'âraza edecek bir tarzda ser-âzâd yaşamak sevdâsına düştüğü, ta'bîr-i ma'rûfuyla hevâ-yı nefsânîsine zebûn ferdler mühim bir yekûna bâliğ olmaya başladığı zaman milletin salâbet-i ictimâ'iyyesi halele uğrar. (فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ)[2] Nazm-ı sübhânîsinin îmâ ettiği vechile mazhariyet-i ilm ile tekâmül ettikten sonra vicdân-ı küllîden, lisân-ı şer'in hakullâh dediği levâzım-ı vahdetten zühûl ve da'vâ-yı ferdiyyet ile izhâr-ı bağy ü istiklâl ederek kemâle gelmiş meyveler gibi ağacından dökülmeye temâyül eden veya kendi vicdân-ı ictimâ'îsini başka vicdânlar lehine hedme çalışan ferdler hem kendilerinin ve hem milletlerinin ilel-i nekbeti olurlar.

Bilakis vicdân-ı ictimâ'înin hürriyet-i kâmileye mazhariyeti i'lâ-i hikmetullâhtan ma'dûd olarak her saâdetin menba'ı, her fazîletin mebde'i olmak meziyetini ibrâz eder. Bu mühimmeye irşâd için (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ)[3] zemzeme-i tahmîdini ta'lîm buyuran *Kur'ân-ı* azîmü'ş-şân fâtiha-i hidâyetinde hey'et-i ictimâ'iyye-i İslâm'ın ancak Rahmân, Rahîm, Mâlik-i yevm-i dîn olan Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn'e hasr-ı ubûdiyyet ve isti'âne ile mâ-sivâya i'lân-ı hürriyyet edebilecek bir gāye-i kemâle vusûlü yolunu göstermiştir. Ne büyük devlet ki bir millet yalnız Allâh'ına boyun eğebilsin, ne büyük ni'met ki bir ferd böyle bir milletten cüz' olabilsin!

Maamâfih anlaşılıyor ki vicdân-ı ictimâ'î düstûr-ı hürriyeti de izâfiyetten büsbütün vâreste kalamıyor. Ferdî vicdânlar hukūkunun bunda bir te'sîr-i mütekābili olduğu gibi âlemde muhtelif milletlerin ayrı ayrı birer vicdân-ı küllîleri bulunmak haysiyetiyle bunların nikāt-ı tesâdümde birbirlerini takyîde temâyülleri dahi bir emr-i bedîhî ve zarûrîdir. Devletlerin maddiyetlerinde nasıl birer hudûd ve suğūr varsa milletlerin ve ictimâ'î vicdânların da ma'neviyetlerinde öyle birer hudûd ve süğūr vardır. Bunlar ulûm ve fünûn-ı nâfi'a gibi mezâyâ ve fezâil-i beşeriyye ve medeniyye kavâfilinin geşt ü güzârına birer mecrâ-yı selâmet ve milletlerin mukaddesâtını yağmaya gelecek olan cünûd-ı bâğiyye-i dalâlete birer medhal-i şekāvet teşkîl ederler ki birinci kapıyı sedde kalkışacak olan taassubdur, mezmûmdur. İkinciye mukāvemet edecek olan salâbettir, memdûhdur. Hudûd-ı ma'neviyyesini muhâfaza edebilecek salâbeti hâiz olamayan milletler hudûd-ı maddiyyelerini de muhâfaza edemezler. Etseler bile istikbâlinden emîn olamazlar. Er, geç fenâ ve istimsâle mahkûm kalırlar.

İşte her şe'n-i yevmîsi asrî birer ders vermekte olan şu zamanda memleketimizin bu bâbdaki ihtiyâcâtı nazar-ı intibâhımızı celb edecek bir nokta-i hâddeye gelmiş ve âlem-i İslâm'ın darabât-ı vekāyi' ile ezilmekte bulunan vicdân-ı umûmîsi ufk-ı mu'allâ-yı Hilâfet'ten bir kevkebe-i ümîdin tulû'una nasb-ı nazar eylemiş olduğundan vicdân-ı ümmeti

[1] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü Tefsîrü'l-*Kur'ân*, 16.

[2] Câsiye, 45/17.

[3] Fâtihâ, 1/5.

tagdiye ve tatmîn ve bu noktadan taksîm-i vezâ'ifi te'mîn edecek bazı teşkîlâta lüzûm **[49]** hâsıl olmuş ve binâberîn bu husûsa ihtisâsı tabî'î olan Makām-ı Meşîhat-i İslâmiyye'nin ümmetin cereyân-ı dinîsine nâzım ve nigehbân olması ve terbiye-i vicdâniyyesine hasr-ı şu'ûr ve iz'ân etmesi vücûbu takarrür etmiştir.

Bu sûretle Hilâfet-i Kübrâ-yı İslâmiyye sadâ-yı dînî-i devletin makām-ı Meşîhat'ten bir nefha-i nevîn ile yükselmesine i'tinâ edip Bâb-ı Fetvâ'da Dârülhikmeti'l-İslâmiyye nâmıyla bir dâire teşkîli hakkındaki kānûn ve ona müteferri' nizâmnâme neşr olunmuş ve bu kere bi-havlihi te'âlâ resm-i küşâdı icrâ kılınmıştır.

Mütâla'asından müstebân olacağı vechile nizâmnâmenin tevdî' eylediği vezâifin ehemmiyeti ve sinîn-i vefîre mesâ'îye mütevakkıf ümniye-i âliyyenin azameti önünde Dâru'l-Hikme kendine atf-ı enzâr etmekte bulunan mü'minîn ile beraber mühtezzü'l-kalb olarak ve tevfîkāt-ı sübhâniyyeye sığınarak hizmete mübâşeret etmiş ve üçüncü madde mûcebince ilk vazîfesi olan istihzârât-ı ilmiyye için programını tasavvura başlamıştır.

Teşkîlâtının ibtidâîliği ve ilcâ-yı hâl ile vesâit-i lâzımesinin fıkdânı içinde Dâru'l-Hikme mütefekkirîn-i memleketin mu'âvenet-i samîmiyyesi lüzûmunu hissetmezse elbette idrâksizlik etmiş olacaktır. Hiç şüphe yok ki nizâmnâmenin Dâru'l-Hikme'den beklediği hidemât yalnız Devlet-i Osmaniyye ve millet-i İslâmiyyeye münhasır bir gāye-i kemâl ihtivâ etmeyip âlem-i insaniyetin vicdân-ı umûmîsine müte'allik fezâilin taharrîsine de mün'atif bulunduğundan Dâru'l-Hikme temennî-i mu'âvenetini ale'l-umûm insaniyet hâdimlerine kadar teşmîlde tereddüd etmeyecek ve bu vechile hâcât-ı insaniyye ve İslâmiyyeye de kesb-i vukūf ederek müşkilât-ı dîniyye-i İslâmiyyenin hallinde bir merci' olmak şerefini ihrâza çalışacaktır.

İnşâallâh Dâru'l-Hikme bir dâr-ı taassub olmayacak, ruhas ve müsâ'edât-ı dîniyyeyi taharrî ve havâic-i İslâmiyyeyi tatmîne uğraşacaktır. Aynı zamanda Dâru'l-Hikme bir dâr-ı salâbet olmaya çalışacak, zarûrât ve esâsât-ı dîniyye ve ahkâm-ı âliyye-i İslâmiyyeden inhirâfı tecvîz etmeyerek habl-i metîn-i ilâhîye i'tisâm aşkını besleyecektir. Hemen Cenâb-ı Hak tevfîkini refîk eyleye.

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye

ÂLEM-İ İSLÂM'IN HASTALIKLARI VE ÇÂRELERİ

MEDENİYETİN RÛHUNU BIRAKARAK YALNIZ ZEVÂHİRİNDE GARBLILARI TAKLÎD BELİYYESİ

– 9 –

*"Arzu ederdim ki ta'addüd-i zevcât bizde de mübâh olsun da bilâd ve akvâm yaşadıkları yerlere karşı derece-i merbûtiyetleri anladığınız merkezde olan mâder be-hatâ kimseler gāilesinden kurtulsun.

Evet, ta'addüd-i zevcâtın ahvâl-i menziliyye, hayât-ı âile nokta-i nazarından muzır cihetleri olabilir. Fakat fuhşun sirâyet ve intişârında husûle gelen ve ufak bir nümûnesi yukarıda gösterilen mazarratlarla mukâyese edilirse bunların ehemmiyet-i maddiyyeleri hiç menzilesine tenezzül eder.

Kadınlar afîf ve namuskâr bir kadının üzerlerine ortak gelmesine tahammül edemezler. Fakat yemîn ile te'mîn ederim ki namuslu bir ortak o, ırz ve namus düşkünü kadınlardan elbette pek çok hayırlıdır. O kadınlar ki dâm-ı fitne ve tezvîrlerine düşürdükleri erkekleri ev barklarını gözleri görmeyecek, ciğerpâresi evlâdları bile hatırlarına gelmeyecek sûrette kabza-i teshîr ve tahakkümlerine alırlar. Ümmetleri, vatanları müdhiş felâketlere ma'rûz bırakırlar.

Bununla beraber bazılarının yapmakta olduğu mut'ayı ki muhâdenet (dost tutmak) usûlüne pek yakın olmakla beraber ensâli evlâd-ı zinânın inkâr ve ihmâl yüzünden ber-vech-i meşrûh dûçâr olageldikleri bunca fecâyi'a hedef olmaktan sıyânet etmektedir. Zinâ ve sifâha müreccah addederim. Çünkü görüyorum ki nikâh-ı mut'adan hâsıl olma çocuklar babalarının malı oluyorlar, nesebleriyle tanılıyorlar, sâir baba bir kardeşlerinin müstefîd oldukları hukūktan onlar da istifâde ediyorlar.

Esâtize-i İslâm'dan birinin şu ufak hikayesi ne kadar ma'nîdârdır: Londra'da evlâd-ı zinâya mahsûs müessesâttan birini ziyâret ettiği sırada müessese müdürü bu zâta: "Sizde bu kabîl müessesâttan kaç tane var? Suâl îrâd eder. Hiç, cevâbını alır. Kemâl-i hayretle: Nasıl olur? demesi üzerine o zât: Çünkü bizde bu gibi şeylere ihtiyaçtan vâreste kılacak kānûnlar var" der ki maksadı bi'z-zarûre nikâh-ı mut'a olacaktır.

Bir def'a da şeyhlerden biri kadınların yabancı erkeklerle kezâlik erkeklerin yabancı kadınlarla ihtilâttan memnû'iyetlerinin hikmeti ne olduğu hakkında îrâd edilen suâle: "Mes'elenin halledilemeyecek bir ciheti yok, **[50]** biz hanelerimizde bulunan zürriyetlerin kendi evlâdımız olduklarını bilmek evlerimizin hâricinde her türlü hukūktan bakıp büyütecek hâmî-i müşfikten mahrûm çocuklarımız olmadığına mutmain bulunmak isteriz" cevâbını vermiştir.

Bu sözün umûmî bir tarzda kabûlü doğru olamazsa da birçok vekāyi' ve hâdisât bunu te'yîd edecek mâhiyettedir.

Hülâsa-i kelâm, nefsin zevk ve âmâline tevâfukuyla beraber zinâ ve sifâhın öyle elîm netâyici, o kadar büyük mazarrâtı var ki mâhiyetine ciddî bir nazar-ı tedkīk atf edenlerin bunu nefretle telakkī etmemeleri kābil değildir. Şarkın biz garblıların yolsuz addettiğimiz, izdivâca müte'allik kānûnları ise müdâvâtı gayr-ı kābil emrâz-ı ictimâ'iyye, nâ-mahdûd seyyi'ât-ı ahlâkiyye, mehâzîr-i vataniyye ve siyâsiyye tevlîd etmiş ve edecek olan bu gibi istibâhalardan elbette nisbetsiz derece hikmet ve maslahat esâslarına ibtinâ etmektedir.

Evet, büyük memleketlerde fenn-i terbiye ulemâsı veled-i gayr-ı meşrû'ların günden güne tekessürü mes'elesinin

* Bundan evvelki nüshalarımızda Avrupalı kadın tarafından serd edilen mütâla'âtın alt tarafıdır ki bu cihetin dâimâ nazar-ı dikkatte tutulması iktizâ eder.

müdâfa'a-i vatan nokta-i nazarından tehdîdkâr bir vaz' aldığını anlamışlar, mechûlü'l-asl kimselerin kimin nesi olduklarını bilmemekten mütevellid bir yeis ve inkisâr te'sîriyle kalblerinde hubb-ı vatan hissinin peyâpey dûçâr-ı inhitât olmasından endişe ederek meslek-i terbiyyelerine "Vatan demek insanın neş'etgâhı, maskat-ı re'si, mazhar-ı vücûdu demektir" nazariyyesini esâs ittihâz etmişler ve bu sûretle mahall-i neş'et olmaktan fazla bir ma'nâ ifâde etmeyen vatanı insanın asıl ve mâye-i vücûdu olan pederi, destgâh-ı hilkat ve tekevvünü olan mâderi makāmına ikāme etmek istemişlerdir.

Avrupa'da bu sınıf ulemâyı görüyoruz ki gençlere dâimâ bu yolda telkīnatta bulunuyorlar. Şiirlerinde, romanlarında, mecmû'alarında bu fikrin tervîcini hedef ittihâz ediyorlar. Bunların mesâ'î-i müstemirreleri her ne kadar bu fikri gençlerin zihinlerine yerleştirmiş ve hatta bir kısmında akīde şekline inkılâb ettirmiş ise de birçoklarının kalblerinden "Milletim nev'-i beşerdir vatanım rû-yi zemîn" düstûrunu mahv ü izâle edemediği gibi bunların yalnız vatan uğrunda mücâhede husûsundaki gayretlerini vatanlarıyla beraber haseb ü neseblerinin şân ve şerefini müdâfa'a azm ü gayretiyle mücehhez olan haseb ve neseb sâhibleri derecesine çıkaramamıştır. İkinciler; daha fazla âmillerin taht-ı te'sîrinde olarak müdâfa'a ve mücâhede sahasında iki kat fedakârlık ibrâz ediyorlar. Bu iddiânın en büyük şâhidi şudur ki hükümdârlar tarafından idâre edilen memâlikte bir gāile-i siyâsiyye veya harbiyye başgösterince hükümdârlar en ziyâde tâc ve tahtlarından, âbâ vü ecdâdlarının mecd ü ikbâlinden, kendilerine mîrâs-ı eslâf olan mefâhirden, saltanat ve asâletten dem vururlar, yalnız icrâ-yı hükûmet ettikleri memleketlerden, vatandan bahs ile iktifâ etmezler.

Şâyân-ı kayd ve tezkârdır ki hakīkaten muhabbet-i vataniyye hissiyle meşbû' olanlar, memleketlerine hizmet yolunda canlarını telef edenler vatan denince hatırlarına doğup büyüdüğü yerin, ana baba, kardeş, kavim ve kābilelerinin eczâ-yı vücûdundan terekkûb etmiş olan sath-ı hâki tebâdür eder. Yoksa yalnız havası, suyu için vatan deyip vatan işitmezler. Ne hâcet insan bir yerde bulunur ve o yerin mehâsin-i tabî'iyyesinden, menâ'im ve lezzâtından müstefid olur. Fakat o yeri ne kadar sevse vatanın öşr-i mi'şârı derecesinde sevemez. Bunun böyle olduğunu vatan-cüdâ olanlar pek güzel takdîr ederler.

Kadın ve hürriyet-i ihtilât mes'eleleri hakkında söyleyeceğim sözler bunlar. Bunları unutmayınız, nakş-ı hâfıza ediniz, Peygamberiniz (sallallâhu aleyhi ve sellem)in [1](مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً هِيَ أَضَرُّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ) = "Benden sonra erkek için kadından daha muzır bir fitne bırakmam" sözünden gāfil bulunmayınız.

Şuraya kadar olan ifâdâtımda bizde hayât-ı zevciyyet, şarklıların tevehhüm ettikleri gibi hadd-i kemâle varamamış, safvet-i ma'îşeti haleldâr edecek avâmilden tecerrüd edememiş olduğunu anladınız. Şu hakīkat bir kere daha nazarınızda tecellî etti ki ictimâ'î, siyâsî birçok felâketlerimizin menşe'i; bizdeki tarz-ı mu'âşeret îcâbınca ictinâbı kābil olmayan, erkeğin kadınla peydâ-yı alâka etmesi mes'elesidir. Bir alâka ki iki sınıfın yekdiğeriyle ihtilâtını mübâh addetmek akīde-i ictimâ'iyyesi olmasa, ne o ne de netâyic-i vahîmesi vücûd bulabilir.

Size bir şeyden bahs etmeyi unuttum. Birçok tarafdârları olan bu muhtelif ve mütenevvi' efkâra karşı bazı muharrirlerimiz mütevassıt bir meslek ittihâz etmişler ve bununla en ma'kūl ve en sâlim bir meslek keşf etmiş olduklarına kāni' bulunmuşlardır. Esâs i'tibârıyla bu zümre de fuhuş hayâtına karşı nefret besliyorlar, bir takım kadınların hayâtlarını bağlamış oldukları fuhuşhânelere, arada bir mu'ârefe-i sâbıka olmaksızın, erkeklerin biri çıkıp biri girmesini kerih görüyorlar. Ve bu makūle kadınların döl için celb edilmiş hayvânlardan farkları olmadığını söylüyorlar. Ancak zannediyorum ki bunlar sefâhet âleminde insanın tanımadığı bir kadına karşı nasıl bir meyl ve meclûbiyet hissettiğini, evvelce görüşüp tanışmayan iki vücûdun böyle mülâkāt ve visâllerden ne büyük haz aldıklarını takdîr edemiyorlar.

Böyle behîmâne ve âvâre-serâne hayâtı pek çirkin ve şâyeste-i nefrîn gören bu zevât insanın kendini dilsiz hayvan mertebesinden âlî tutması, binâenaleyh sâik-i muhabbet-i mütekābile olmadıkça, iki şahsın münâsebâtta bulunmaya tarafdâr olmamaları îcâb edeceğini söylüyorlar. Maamâfih uzun boylu mu'âşeretin de insanın kalbinde refîkıne karşı olan meyl ve muhabbete zaaf îrâs edeceğini dermiyân ediyorlar. Bunlar **[51]** nazariyelerinin son noktasını esâs ittihâz ederek resmî nikâh ve izdivâcın bir zarûret-i ictimâ'iyye olmadığını, belki de bunun zevc ve zevceyi dâimî bir irtibât, nihâyetsiz bir refâkate mahkûm olmak gibi arzu etmedikleri bir hâli tahammüle mecbûr edeceğine kāil oluyorlar. Yine bu noktaya istinâd ederek muhabbetin galeyânına zaaf, tarafeyne melâl îrâs edecek böyle bir râbıtanın saâdet-i maddiyyeyi te'mîne hâdim bir gāye teşkîl edemeyeceğini fıtrat-ı beşer usanç veren bir sebât ve karardan ziyâde neşve-i hâtıra bâ'is olan cevvâliyete mütemâyil bulunduğunu iddiâ ediyorlar.

Avrupa'da ve sâir memâlik-i müterakkīyede birçok kimseler bu nazariyyeyi kabûl ettiklerinden muhâdenet mesleğinin tarafdârânı çoğaldı. Birçok cihetlerle zevciyyet hayâtına benzeyen ve ondan yalnız akd-i resmîye müstenid olmamak, müddet-i devamı iki refîk arasında meveddet ve samimiyet hissinin devamına münhasır bulunmak ve aradaki râbıta-i muhabbet gevşeyince yeni bir refîk aramak için herbirinin bir tarafa gitmesine imkân vermek gibi şeylerden ibâret bulunan bu hayât gitgide sârî ve müstevlî bir şekil aldı.

Bu tarz hayât birçoklarının zevk ve temâyüllerine tevâfuk etmiş, bununla izdivâc hayâtı arasındaki farkın akd ve şühûdun zabt ve tahrîri dine yahud âdete müstenid bir takım merâsimin icrâsı gibi resmiyet dâiresini tecâvüz edemeyecek derecede i'tibârî olduğu kanâatini perverde etmeleri bunun netâyic-i muhtemelesine fazla ehemmiyet vermemelerine sebeb olmuştur. Biz şurada biraz bu mesleğin de ne dereceye kadar yanlış olduğundan bahs edelim:

Bu mesleğe sâlik olanlarda âdet alâka ve râbıtaların devamına mü'eddî olacak bil-cümle vesâilden mümkün olduğu kadar sakınmak merkezindedir. Evlâd peydâ etmek arada en metîn ve en pâydâr alâkaya vücûd vermek demek

[1] (المرأة) yerine (النِّسَاءِ) ile, Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'r-Rikak, 26. Metinde (اضر) yerine sehven (اخر) yazılmıştır.

olduğuna göre bu gibiler ileride idâme-i münâsebâta mecbûr edecek bir hâl karşısında kalmamak için hamle mâni' edviye isti'mâlinden hiçbir vakit hâlî kalmazlar. Zîrâ ta'kīb ettikleri nazariyye uzun boylu ülfet ve muâşeretle harâret-i muhabbeti idâme kābil olamadığı, en muvâfık tarz-ı hayât "yeniden yeniye" hayâtından ibâret bulunduğu i'tikādını telkīn etmektedir. Bazen olur ki kullanılan türlü türlü ilaçların te'sîri olmaz da o kadar ihtirazlara rağmen çocuk peyda olur.

Ana baba, zamanında meşîme-i mâderde hayâtını ifnâ edemezlerse çocuğu ciddî bir istiskâl ile karşılarlar. Baba büyük bir endişe ve me'yûsiyetle onu evlâdlığa kabûl eder. Maamâfih ana baba arasında revâbıt-ı muhabbeti takviye eden evlâd alâkasının vücûd bulmasına rağmen bunlardan herhangi biri istediği zaman bî-muhâbâ mevcûd olan bütün alâka ve râbıtaları kırarak yeni bir eğlence, yeni bir sevdâ ile gönül tazelemek husûsunda hiçbir mâni' tasavvur etmez. Memleketlerimizde öyle ekdi evlâdlar görüyoruz ki bunlar daha âşiyân-ı pederde iken ana babalarının geçirdikleri tarz-ı hayâtı gözleriyle görüyorlar. Onların yekdiğere karşı olan etvâr ve harekâtını hayretlerle ta'kīb ediyorlar, ukde-i muhabbet gevşediği, yenilemek hevesiyle enzâr-ı tecessüs şuraya buraya in'itâf ettiği ve müteâkiben herbirinin yeni bir refîk-ı hayât aramak üzere bir tarafa gittiği zaman encâm-ı kârın nerelere müntehi olduğuna şâhid oluyorlar.

Bedîhî bir hakīkattir ki nesil ve zürriyete karşı açılan harbin böyle bir cereyân-ı muttarid ta'kīb etmesi nüfûsun tenâkusuna, memâlikin mevcûdiyetini azamet ve ikbâlini müdâfa'a edecek insanlara müftekır bir halde kalmasına mü'eddî olur ki bu hâl Fransa gibi memleketlerde bütün vuzûhuyla tecellî etmektedir.

Evet, fuhuş ve metres hayâtının aile hayâtına galebe ettiği, örfî usûl-i mu'âşeretin nikâh makāmına kāim olduğu Avrupa'da tevellüdât alabildiğine tedenni etmiş, Fransa bugün nüfûz-ı millîsini idâme, hudûdunu bilhassa Almanlar gibi muttarid bir terakkī-i nüfûsa mazhar olan bir millete karşı müdâfa'a edebilecek kuvvet ve iktidârdan mahrûm kalmıştır. İşte bu hakīkatler de isbât ediyor ki muhâdenet mesleği de dâimâ cenînlere karşı edviye isti'mâli veyahud hamle mâni' tedâbîr ittihâzı gibi tevellüdâtın azalmasına ümmetlerin mahvına bâdî âdât-ı sakīme ile müterâfık bir sûrette yürüyebiliyor.

Asırlardan beri devam ettiği hayât-ı sefîhâne ve fuhuş-perverânenin avâkıb-ı vahîmesini şu harb-i mu'azzam esnâsında anlamış olan Fransa memlekette tezâyüd-i nüfûsun çârelerini şimdi düşünmeye başladı. Ve en yeni bir çare olmak üzere çocuğu olan kadınlara dâimî tahsîsât vermeyi düşünerek birinci çocuğa yüz, ikinciye üç yüz ve hâkezâ frank vermeye karâr verdi. Yalnız şurası şâyân-ı dikkattir ki temâyül-i fuhş damarlarına işlemiş olan bu millet tahsîsâtı erkeklere değil, vaz'-ı haml eden kadınlara veriyor. Ve bu sûretle millet adam kazansın da isterse bunlar memleketin sahn-ı ezvâkında yazları, kışları geçirmek için her taraftan akıp gelmiş olan kimselerin tohm-ı sefâhetlerinden hâsıl olmuş olsun yolunda asırlardan beri ta'kīb ettiği siyâsete sâdık kalmak istiyor. Bundan dolayı Fransa her mevsimde gelen binlerce züvvârın memlekette bırakacakları ensâlin hayâtlarını muhâfaza edip de bunlardan mevcûdiyetini muhâfaza edecek asker yetiştirmeye pek ziyâde harîstir. Fakat acaba Fransa ve emsâli milletler böyle mâyesiz, babası belirsiz adamlarla diğer afif ve namuskâr akvâmın belli besli, pak ve nezîh haseb ü neseblerle vâsıl oldukları mertebe-i mecd ü te'âlîye vâsıl olabilecekler mi? Heyhât, (ليس التكحل كالكحل) = "Sürme **[52]** çekmek kudretten sürmeli olmaya benzemez."

Muhâdenet mesleğinin tevellüdâtın tedennîsine, nüfûsun inkırâzına bâdî olmak sûretiyle milletlerin umûmiyetleri üzerine icrâ ettiği te'sîrleri anladınız. Bu tarz hayâtın verdiği netîceler bundan ibâret değildir. Netâyic-i muzırrasından biri de bu mesleği aralarında yaşatan ümmetlerin nizâm-ı aileden mahrûmiyetleridir. Evet, hayât-ı muhâdenetten müstefid olmak isteyen ümmetlerin yurdlarında nizâm ve intizâm teessüs edemez, hânümânlar arasında neseb ve sıhriyyet gibi alâkadârlar miyânında mütekābil re'fet ve meveddet, muvâsât ve mu'âvenet hisleri tevlîd eden râbıtalar vücûd-pezîr olamaz. Her yurd diğer yurdlarla gāyet mahdûd sûrette peydâ-yı münâsebet edebildiği için yalnız başına pâydâr olmak mecbûriyetinde kalır. Yurdlar râbıtasız kaldığı, aralarında âhenk-i ittisâl teessüs edemediği takdîrde ise sâhibleri tabî'atıyla yekdiğere bigâne bir hayât ta'kīb ederler ki netîcesi mütesânid bir hayâta mazhar olamamak, bir ümmet teşkîl edememektir. Çünkü nerede muhtelif kitlelere, ailelere hedef-i müşterek teşkîl edecek müttehid bir gāyet ve müteşettit efrâdı bir noktada cem' edecek bir râbıta bulunursa orada ümmet teşekkül edebilir.

Aşk ve garâm esâsına istinâd etmeyen bir mu'âşereti hoş görmeyen bu muharrirler garâmiyyûnun müdâfa'a ettikleri bu nazariyyeyi doğrusu biz yalnız, tahsîl görmemiş, ahvâl-i nefsiyyenin esrârına, rûh-ı beşerin muhtelif etvârına infâz-ı nazar edememiş kimseler üzerinde icrâ-yı te'sîr edebilecek hulyâlar, mugâlatalar cümlesinden addediyoruz. Fikrimizi îzâh edelim:

Cenâb-ı Hak devamlı bir hayât, samimî bir mu'âşeret arzusunda bulunanların kalblerinde aşk ve garâmın tatlı ve âteşîn heyecanlarının yerini tutacak meveddet ve re'fet hisleri halk etmeyi vaad ediyor ve bu vaadin eser-i incâzı olarak zevc ve zevce kalbleri dâimâ görülegeldiği üzere biri birlerine karşı samîmî temâyüllerle rahm ü şefkat hisleriyle mütehallî bulunuyor. Arada bir de beşeriyetin sermâye-i ibtihâc ve mübâhâtı, hayât-ı maddiyyenin yegâne zîneti olan evlâd bulunması bu hissiyât-ı âliyye ve nezîheye daha ziyâde kuvvet veriyor.

Bir gün *Kur'ân-ı Kerîm*'de Cenâb-ı Hakk'ın kulları hakkındaki ni'metlerini ta'dâd varlığına bürhân ikāme eden şu âyeti okuduğum zaman ne kadar mahzûz olmuştum! [1](وَمِنْ اٰيَاتِهٖ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) "Hakīkaten bir kitâb-ı semâvî ve akd-i dînîye devam ve istimrâr kasdına istinâd eden mu'âşeretlerde sükûn ve huzûr, meveddet ve re'fet âsârı o kadar bâhir bir sûrette tecellî eder ki sevdâ ve garâm yolunda âfiyet ve zindegîlerini heder edenler onun öşr-i mi'şârına nâil olamazlar. Birçok kadınlar tanıyoruz ki kocalarının

[1] Rûm, 30/21. (لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) yerine (لاية لقوم يعقلون) yazılmıştır.

kalblerine hâkim olmak ve kendilerine olan muhabbet ve irtibâtlarını takviye etmek için tesrî'-i haml husûsunda te'sîri mücerreb edviyeye mürâca'at ediyorlar. Onlar biliyorlar ki çocuk ebeveyn arasında en kuvvetli bir râbıta, meyl ve muhabbetin devamı için en esâslı bir zımândır.

Şu esâslara binâen zevciyyet alâkalarını tehdîd eden en kuvvetli tehlike bunun gitgide kuvvet ve metânetini gâib etmesi ve bu hâlin te'sîriyle mu'âşerette zevk ve huzûr, hayâtta lezzet kalmaması kaziyyesi olduğunu zannedenler hezeyândan, sivri akıllı gençlere karşı bir takım efkâr-ı bâtılayı tezyîn ve tahsîn emeline hizmet etmeden başka bir şey yapmıyorlar.

Evet, biz de inkâr etmeyiz ki teehhül âleminde revâbıt-ı zevciyyeyi zayıflatan, hatta bazı kere tefrika ve talâka mü'eddî olan bir takım ahvâl vardır. Fakat bu ahvâl için, akd-i nikâh netîcesinde hâsıl olan hissiyât-ı fâzılaya mücerred râbıta-i zevciyyenin devam ve istimrârı îrâs-ı za'af etmediğine delâlet edecek bir takım ilel ve esbâb mevcûddur.

Sözün hülâsası muhâdenet hayâtının da şu'ûn-ı ictimâ'iyyeyi haleldâr etmek, bunu vâsi' mikyâsda tatbîk eden ümmetleri büyük büyük zararlara sokmak husûsunda fuhuş hayâtından geri kalmayacak bir takım vahîm netîceleri, elîm âkibetleri vardır.

Bu iki hayât bazı cihetlerce yekdiğerinden ayrılırsa da arada mevcûd olan fark her iki hayât yüzünden ümmetlere terettüb eden zararlara ev bark hayâtının aile münâsebâtının mahvını, nüfûsun tedennî ve ensâl ve ensâbın izmihlâlini intâc eden te'sîrlere göz yummaya mesâğ verdirecek şeylerden değildir.

Veyl, kör körüne inkıyâddan tevellüd eden âkibetleri düşünmeksizin ümmetleri taklîd edenlere! Efsûs, başkaların dûçâr oldukları mesâ'ibden ibret almayan, geçirdikleri acı acı tecrübelerle yürekleri dağlanmış, âvâre bir hayât-ı ictimâ'iyyenin te'sîriyle lezzet-i ma'îşetten bî-nasîb kalmış olanların sözlerinden istifâde kaydında bulunmayanlara!"

Abdülaziz Çâviş

CİHÂD VE ÂLEM-İ İSLÂM

HARB-İ UMÛMÎ'DE TÜRKİSTAN VE BUHARA'DAN AFGANİSTAN, HİNDİSTAN VE HİCÂZ TARÎKİYLE İSTANBUL'A SEYÂHAT

– 2 –

Kādir Ali Efendi'ye suâl ettik: Buhara ile Kâbil arasında **[53]** yahud Buhara halkıyla Afgan halkı arasında ne gibi fark, ne gibi nisbetler gördünüz?

– Asıl şehirlerin ebniyesindeki fark göze çarpacak derecede değildir. Yalnız Kâbil'de nisbeten nizâm ve intizâma, tanzîfâta daha ziyâde ihtimâm edildiği hissolunabilir. Sunûf-ı ahâlîye gelince; iki memleket arasında oldukça fark var. Buhara'da talebe kesreti, ulemâ çokluğu göze çarpar. Kâbil'de ise sipahi (asker) ve ümerâ çokluğu. Kâbil'in her ne tarafına baksanız hayât-ı askeriyye görürsünüz. Sokaklarda, caddelerde her yerde dâimâ müsellah adamlara tesâdüf olunur. Tabî'îdir ki şekil ve kıyafetçe tarz-ı ma'îşetce de farklar vardır. Lâkin elhamdülillâh hep müslüman olduğu cihetle yekdiğerine karşı kardeş mu'âmelesi yapıyorlar. Ayrılık gayrılık görülmüyor. Bilhassa Afgan ulemâsı esâsen Buhara'da yetişmiş oldukları cihetle umûm Afganîler, Buharîlere bir üstâd ihtirâmı besliyorlar. Bu pek eski bir an'anedir. Meselâ benim gibi bir adam de ihtirâm görüyor. Kâbil'de dokuz ay kaldığım halde on para sarfına lüzûm hissetmedim. O kadar uzun bir müddet hep misâfir sıfatıyla kaldım. Daha benim gibi pek çok Türkistanlı oralarda aylarca kalır da hep misâfir olarak yaşar. Esâsen bu âdet İslâmiyet'in feyz-i diyânetiyle teessüs etmiştir. Zîrâ İslâmiyet'te garibe ve yolcuya hürmet vardır. Afganîlerde umûmiyetle misâfir-perverlik gāyet büyüktür.

– Mezrû'ât, mahsûlât cihetleri nasıldır?

– Afganistan'da envâ'-ı meyve ve hubûbât gāyet mebzûldür. Umûmiyetle Afgan halkı mezrû'âta pek büyük mesâ'î sarf ederler. Toprak terbiyesi husûsları gāyet mükemmeldir. Bizim Türkistan'da dahi köy hayâtı pek iyidir. Afganistan halkı da tam ma'nâsıyla köylüdür, çiftçidir. Ucuzluk, bolluk, memleketin şose yolları çoktur. Bütün dağlar zümrüd gibi yeşildir. Usûl-i zirâat kadîm ise de zürrâ' fevkalâde çalışkandır.

– Siz A'zam Hân erîkinde misâfir olduğunuz cihetle şehzâdelerden de bazılarını ihtimâl görmüşsünüzdür, bize Afgan şehzâdeleri hakkında biraz ma'lûmât verebilir misiniz?

– Şehzâdelerden bazılarıyla gāyet hoş vakit geçirdim. Esâsen konak bayım olan A'zam Hân Şîr Ali Hân mahdûmlarıyla Taşkend'den mu'ârefemiz vardı. Gençliğinde Taşkend'de bulundukları zaman bizim büyük peder-i merhûmun hânesinde iki üç ay kadar misâfir-i hâs olarak kalmışlardı. Şu cihetle ben de kendilerine misâfir olmuştum. Çok i'zâz ve ikrâm ettiler. Tabî'î A'zam Hân cenâblarının mahdûmları vâsıtasıyla diğer şehzâdegân ile de mülâkāt ettik. Husûsî sohbetlerde bulunduk. Hatta bendenizi birkaç def'alar ava da götürdüler. Afganistan şehzâdeleri ava pek meraklıdırlar. Haftada iki gün mutlaka ava giderler. Kendileri gibi ben de av merakı olmadığını, hattâ silah isti'mâline muktedir olmadığımı gördükçe bu hâlime pek ziyâde ta'accüb ederlerdi. Zorla silahı elime verirler, benim silahtan korktuğumu görünce hem gülerler, hem teessüf ederlerdi. Hatta Habibullah Hân hazretlerinin büyük mahdûmları İnayetullah Hân bana birkaç def'alar nasîhatte bulundu: "Memleketinize avdet ederseniz mutlaka avcılığa heves ediniz. Hem kendiniz dâimâ avcılığı san'at ediniz, hem memleketin gençlerini teşvîk ediniz. Böyle silah kullanmasını bilmez erkek nasıl olur?" Hakîkaten olmaz ama maa't-teessüf bizim diyârda böyle şeyler yok. Onların bütün oyunları silah iledir. Askerî ta'lîmlerde, manevralarda dâimâ bulunurlar. Hatta on dört yaşlarında Ekrem Hân nâmında küçük bir şehzade ince sesleriyle bir gün sabâh namâzından sonra asker ta'lîm ediyordu, gördüğümde hayret etmiştim. Tabî'atıyla bu cihetleri kat'iyyen bizim Buhara'ya kıyâs olunamaz.

– Şehzâdelerin okumaya hevesleri, ilme muhabbetleri ne derecededir?

– Kendilerini mütâla'aya pek hevesli gördüm. Ava gittikleri zaman bile yanlarında müte'addid kitaplar bulunurdu.

İstirâhat vakitlerinde dâimâ ellerinde birer kitab mütâla'a edip duruyorlardı. Bundan anladığıma göre ilme karşı muhabbetleri pek ziyâdedir.

– Ne gibi kitaplar okuduklarını öğrenebildiniz mi?

– Ben onu zâten bilemezdim. Zîrâ ekser okudukları kitaplar ecnebî kitapları idi. Zannederim hep İngilizce idi. Çünkü bir kere kendi beynlerinde konuştukları sırada: Bu ne lisânıdır diye sorunca İngiliz lisânıdır demişlerdi. Maamâfih kütübhânelerinde Farisî kitaplar da bulunuyordu. Bilhassa Abdurrahman Hân merhûmun tercüme-i hâli hepsinde vardı. Zâten her Perşembe akşamı Habibullah Hân huzûrunda babaları Abdurrahman Hân cenâblarının menâkıbı okunuyormuş. Ekser şehzâdeler de orada hâzır bulunuyormuş. Her Perşembe saraya gittiklerini görüyordum. Hattâ işittiğime göre bu husûsta bir mecbûriyet de varmış.

– Demek ki Abdurrahman Hân'a büyük hürmetleri var.

– Pek hürmet ederler. Umûmiyetle Afganistan'da Abdurrahman Hân nâmı pek mübecceldir. Bi'l-umûm meşâyih hânkâhında dahi her hafta Abdurrahman rûhuna mahsûs (hatm-i hâce) okunur. Zâbitân ve ümerâ-i askeriyenin hepsinde Abdurrahman Hân'ın tercüme-i hâli bulunur ve dâimâ mütâla'a ederler. Söz arasında "Abdurrahman Hân Cenâb-ı Emîr şöyle demiştir" diye mutlaka merhûm-ı müşârun-ileyhden bahs ederler.

[54] – Şehzâdeler ile konuştuğunuz zaman hangi lisân ile görüşürdünüz?

– Hep Fârisîce konuşurduk. Zâten resmî lisân Fârisîcedir. Her ne kadar kendilerine mahsûs ayrı lisânları var ise de benimle dâimâ Fârisîce konuşurlar, hatta benim yanımda kat'iyyen başka lisân kullanmazlardı. Gâyet nâzik ve edîbdirler. Pek çok Fârisî eş'ârı bilirler, esnâ-yı mükâlemede ale'l-ekser Hâfız-ı Şîrâzî'nin şiirlerinden iktibâs ederler. Salâbet-i dîniyyeleri mükemmeldir. Avda gezdikleri zaman bile namâzlarını mutlaka cemâ'atle kılarlar. Çok sevimli hâlleri vardır.

– Şehzâdeler ne gibi avcılığa merak ediyorlar?

– Benim bulunduğum zaman kuş avı mevsimi idi. Hep kuş avcılığına gidiyorlardı. Ördek kaz avları gâyet hoş oluyordu.

Ekseriyetle hayvân üzerinde giderler. Tek tük tesâdüf eden kuşları hayvân üzerinden vururlar. Husûsî mu'allem köpekleri vardır. Bunlar vurdukça köpekler toplar. Bazen kuşların çok olduğu göllerin etrâfında hayvândan inerler, o sûretle icrâ-yı sayd ederlerdi.

Kazları ekseriyetle "bâzî" ta'bîr ettikleri kuşları vâsıtasıyla tutarlardı. İki üç bâzî kuşunu birden kaz sürülerinin arkasına saldırırlar, bâzîler ayaklarıyla deperek kuşları düşürürler, köpekler de yere düşen kuşları toplayarak getirirler. Bu pek eğlenceli bir şeydir.

Sonra meselâ bir su kenarında oturup gülerek oynayarak kuşları kendi beynlerinde taksîm ederlerdi. Beni de unutmazlardı. Benim hayvânıma da birkaç kuş asarlardı. Bu sûretle akşamları avdan avdetimizde herkes pür-memnuniyet yekdiğerinin silah isti'mâlindeki hatâlarını söyler, intikâdlarda bulunurdu.

Abdürreşid

OSMANLI İTTİFÂKININ KIYMETİ

Avrupa hükûmetlerinin politikalarının, siyâsetlerinin hedefi dâimâ vâzıh ve mu'ayyendir. Kabinelerin değişmesi, ricâlin tebeddül ve tağayyürü mu'ayyen olan siyâseti asla rahnedâr etmez. Çünkü mezkûr devletlerin gerek dâhilde gerek hâricdeki idâre ve siyâsetleri pek sağlam ve sarsılmaz temeller üzerine konulmuş ve eşhâs ile hiçbir alâkası yoktur. Avrupalılar içinde bu ana kadar en metîn siyâset ta'kīb eden İngiltere olmuştur. Fransa'nınki öyle değildir. Çünkü Fransız milleti kelebek huylu olduğundan daldan dala, çiçekten çiçeğe uçmayı mütenevvi' muhîtlerde dolaşıp zevk almayı i'tiyâd ettiklerinden politikaları da biraz sebât ve metânetten münharif görünüyor.

Bununla beraber İtalya vesair mü'telifîne nisbeten Fransa'nın siyâseti esâssız sayılamaz. İngiltere usûl-i idâresi dikkatle ta'kīb edilirse görülecektir ki hem ahrârâne hem de müstebiddâne bir tarzda orada tedvîr-i umûr edilmekte ve her şeyin fevkinde meşrût bir krallığın meclis-i teşrî'iyye ve idâriyyeleri tekmîl zavâbıt ve revâbıtı, an'anât-ı milliyye ve dîniyyeyi mülâhaza ve muhâfaza etmekle mükellef oldukları anlaşılmaktadır.

İngiltere'de demokrasi, sosyalizim siyâseti –kısa bir müddet için bile– meydan bulamamamış, kesb-i ittisâ' ve intişâr edememiş, a'yân ve asîlzâdegâna mahsûs olan usûl-i siyâset dâimâ tatbîk edilegelmiştir.

Zâhire bakılırsa İngiliz kānûnları son derece ahrârâne ve serbestâne bir mefkûre ile taknîn edilmiş ise de hakîkat-i halde İngiliz kānûnlarından daha şiddetli, daha mehîb dünyâda hiçbir kānûn tasavvur edilmez. Ahkâm-ı kānûniyyenin fiilen ta'kīb ve tatbîki keyfiyyeti İngiliz zimâmdârları için büyük bir vazîfe teşkîl eder. O kadar ki bu hükûmet me'mûrları her türlü mezâlimi, en büyük gaddârlığı kavâ'id ve kavânîn-i mer'iyyeye nazaran icrâ etmekten çekinmezler.

Cihânın mukadderâtıyla İngiltere Devleti her zaman istediği gibi oynamış ve siyâsetini türlü türlü entrikalarla çevirmişti. Fakat şimdiye kadar bir İngiliz zimâmdârının veya siyâsî me'mûrunun siyâset işlerinde yalan söylediğini iddiâ edebilecek bir ferd çıkmamıştır. Demek oluyor ki İngilizler siyâset umûrunda yalanı doğru bir kalıba ifrâğ etmekte mahâret sâhibi olmuşlardır.

Esâsen hulûl-i muslihâne ile tedrîcî sûrette akvâm-ı cihânı takallüb ve nüfûzları altına sokmak husûsunda İngilizlerin büyük tecrübe ve ihtisâsa mâlik oldukları herkesçe müsellemdir.

Akvâm-ı şarkiyyeden ma'dûd olup da İngiliz siyâset-i kāhirânesinin zebûn ve kurbânı olan milletlerin İngiltere'nin bu üstâdâne mahâreti fiilen görüp teslîm ve i'tirâf ediyorlar.

İngiltere'nin zîr-i idâre ve istîlâsına giren memâlikle ahâlîsi İngilizleri bi-hakkın tanıyabilmişler ve dâimâ onun zehr-âlûd siyâsetinden tebâ'üd ve ictinâb etmeye çalışıyorlar.

Akvâm-ı mezkûre içinde İngiltere'nin entrika ve tezvîrâtına lâyıkıyla kesb-i vukūf ve ıttılâ' edenler, Hindliler, Mısırlılar ve daha sonra İranlılardır.

İngiltere Hindistan'ı yüz seneden beri taht-ı istîlâsına getirdiği hâlde, **[55]** el-ân "Hindistan benimdir" demiyor!

Öylece Mısır dahi günün birinde "Mısırlıların olacaktır" demekte tereddüd etmiyor. İranlılara gelince dâimâ İngiltere zimâmdârları beyânâtlarında "İran kuvvetli bir hükûmet şeklini iktisâb edinceye kadar İngiltere ona yardım etmelidir" diyorlar.

Halbuki zevâhirden sarf-ı nazar edersek gerek Hindistan'ı ve Mısır'ı ve gerekse İran'ı İngiltere Devleti fiilen istîlâ etmiş ve bu İslâmî ülkelerde her istedeğini icrâ etmekte, hiçbir müşkilâta ma'rûz olmamıştır.

İngiltere hükûmeti me'mûrları niçin ve nasıl bu gibi tecârib ve mahârete mâlik olabilmişlerdir? suâline cevap olarak deriz ki: Bu hükûmetin me'mûrları hep çekirdekten yetişmiş, türlü türlü dâhilî ve hâricî me'mûriyetlere ta'yîn edilmiş, dünyânın her tarafını me'mûriyetle seyr ü seyâhat eylemiş kimselerdir ki zaman onlara cihânın sıcağını, soğuğunu tedrîcî sûrette tattırmıştır. Bundan başka bu millet küçüklükten güzel bir millî ve ictimâ'î terbiye görüyorlar. Ve mektepten dinç, sağlam, faâl ve cevvâl bir unsur gibi yetişiyorlar. Âilevî terbiyeleri de o milleti son derece serbest, mütedeyyin, hür fikirli olarak hayâtın meydân-ı mübârezesine atıyor. Şüphesiz bu sûretle mücehhez olan bir ferd milletine, devletine büyük ve parlak hizmetler îfâ eder.

İngiliz ricâli bu vechile yetişmiş ve tecrübe görmüş kimselerdir. Sâir hükûmet ve milletler gibi İngiltere hiçbir zaman kaht-ı ricâle uğramamış, bundan sonra da uğraması mümkün değildir. Bugün İngiltere'nin hangi racülünü, lordunu tedkîk etsek netîcede göreceğiz ki devlet ve milletine pek nümâyân hizmetler etmiş ve akrân ve emsâli içinde temâyüz eylemiştir.

İngiltere'nin Hâriciye Nezâreti'yle matbûâtı pek mükemmel olup bu iki idâre muntazam teşkîlâta mâlikiyetle müftehirdir. Dünyânın öbür ucunda vukū'a gelen bir hâdiseyi bu mükemmel teşkîlât sayesinde İngilizler yarım saatte haber alırlar.

Her İngiliz sefiri, konsolosu, siyâsî memuru ve hatta gazetecisi aynı hisle mütehassis, aynı mefkûre ile mülhem birer İngiliz hafiyeleridir. İngiliz Hâriciye nâzırı muntazam bir makine gibi usûl-i siyâseti, îcâbât-ı zamânı, lâzım gelen ta'kîbât ve tatbîkātı bütün me'mûrlarına, süferâsına zerk ve telkîn eder ve bir şeyin vukū'undan evvel mensûbînini haberdar eyler. Bu makine dâimâ yeknesak dönüp, tedvîr-i çarh eyleyip, harekât ve sekenâtıyla azîm fâideler te'mînine muvaffak olur.

Her İngiliz Hâriciye me'mûru, her gazetecisi birer İngiliz casusudur. Bugün Hâriciye mesleğine mensûb olan her İngiliz –kançılarından tutup nâzıra varıncaya kadar– cihânın ötesinde berisinde, köşesinde bucağında yaşayan İngiliz dostlarıyla düşmanlarını tanırlar, isimlerini ezberlerler. Farazâ İran'da, Mısır'da, Hindistan'da, tekmîl âlem-i İslâm'da bulunan İngiliz tarafdârânıyla aleyhdârânını bilirler ve onlara karşı o yolda ittihâz-ı tedâbîr ve izhâr-ı hissiyât ederler.

İngilizlerin âlem-i siyâset ve ticârette en büyük rakibi olan Almanya Devleti vâki'a büyük ve muntazam bir teşkîlât-ı askeriyyeye mâlik olmakla beraber meydân-ı siyâsette pek ma'lûmâtsız, tecrübesiz, bî-çâre ve yaya kalmıştır. Asr-ı hâzır ise fünûn-ı siyâsiyye ile mücehhez bulunan devlet ve millet-lere müsâ'id olduğundan pek çok def'a süngü ucunun keskin kılıcın kurşun ve barutun halledemediği mes'eleyi ufacık bir tedbîr-i siyâsî ve idârî halleder. Ve ince kalem ucu o gibi müzmin ve düğümlü derdlere birer devâ-yı şâfî ve âcil teşkîl eder ki Almanya bundan kâmilen mahrûmdur.

Öyle olmasaydı, bugünkü günde Almanya'ya karşı yirmi üç küçük ve büyük hükûmet i'lân-ı harb ve husûmet eylemezdi.

Hele şark ve âlem-i İslâm hakkında Almanların hiçbir tecrübeleri yoktur. Bunu kendileri bile tasdîk ve i'tirâf ederler. Hatta diyebilirim ki Osmanlılar kadar İslâm ve şark memleketleri hakkında tecrübe ve ma'lûmât sâhibi değildirler.

Bu tecrübesizlik ve ma'lûmâtsızlık yüzünden Almanya'nın –ve dolayısıyla– Devlet-i Osmaniyye'nin şarktaki menâfi'i altüst oldu. Her yerde Almanların yerine İngilizler geçti. Nümûne olarak İran'ı göstermek kâfidir.

İran'da Almanlar her türlü fedâkârlıkta bulundular. Milyonlarca para sarf ettiler. Pek çok siyâsî ve askerî hey'etler i'zâm eylediler. Fakat en sonra hiçbir şey yapamayarak çekildiler. Bugün İran'da Almanya'nın ne sefiri, ne bir konsolosu vardır.

Daha fenâsı: İran efkâr-ı umûmiyyesi Almanlardan hoşlanmaz ve Almanları vaadlerinde gevşek adamlar bilirler. Halbuki İran hükûmet ve milleti için Almanya'ya sarılmak, İngilizlerden intikām almak büyük bir fırsat ve ni'met mesâbesinde idi.

Bu işteki Almanların hatâsı ma'lûmdur, kendileri bile bir türlü inkâr edemezler. Çünkü mevcûd olan vesâyık hakīkati isbât eyler.

Her şeyden evvel İran İslâmî bir mes'eledir. Bu ise komşu müslümanın –yani Devlet-i Osmaniyye'nin– eliyle halledilmeli idi. Hükûmet-i Osmaniyye'nin müdâhale ve vesâtatı, Almanya'nın silah ve parası İran'ı ittifâk-ı murabba' zümresine idhâl etmeye belağan mâ-belağ kifâyet ederdi. Zâten her İranlı İran işlerinde bu iki hükûmetin el ele verip çalıştıklarını gördükleri dakīkada memleketlerinin düşmanları olan İngilizlere karşı tuğyân edeceklerdir.

[56] Almanların bu hatası Osmanlılara da çoğa mal oldu. Hatta ileriye gidip bu hata netîcesinde hıtta-i Irakiyye'nin İngilizlerin eline düşmesine sebeb teşkîl etti diyebilirim.

Şarkta da yani Kafkasya'da, Kırım'da, Mâverâ-yı Bahr-i Hazar'da el-yevm aynı tehlike ve hata korkusu melhûzdur.

Eğer bu işlerde Alman-Osmanlı müşterek teşebbüsâtı samîmî ve doğru bir esâsa müstenid olmazsa ileride Almanlar daha büyük felâketlere ma'rûz kalacaklardır.

Bunun önünü almak için evvelâ Dobruca-Meriç hâdisesini Almanlar kökünden hall ü fasl etmeli, müteâkiben İran ile şark işlerinde Devlet-i Osmaniyye ile tevhîd-i mesâ'î ve teşrîk-i vazîfe ederek, müttehid ve samîmî bir vaz'iyette davranmalıdırlar.

O zaman Devlet-i Osmaniyye'nin şark ve İslâmî siyâseti günden güne revnak-pezîr olur ve ihtimâl ki takdîr tedbîre muvâfık gelirse, avn-i[1] Hak'la Hindistan kapısına doğru ilerlemek ve İngiltere'nin kalbgâhını tehdîd edebilmek müttefiklere nasîb olur. Bu cihet taht-ı te'mîne alındıktan sonra İngiltere ister istemez sulha yanaşacak ve diz çökmeye

[1] Metinde "avk" yazılmıştır.

mecbûriyet hisseyleyecektir. İngiltere'ye iyi ve kat'î bir darbe urmak için, her halde İran hükûmetini elde etmek îcâb eder. Bu sâyede İran'daki kuvvetlerin teşkîl ve tanzîmi kolaylaşır.

Bu iki İslâm –Osmanlı ve İran– kitlesine bütün âlem-i İslâm'ın iltihâk ve inzimâm edeceğine aslâ şüphe edilmemelidir. Diyânet-i İslâmiyye bu ciheti bi-hakkın te'mîn eder. Be-şart-ı ân ki tedbîrde kusûr ve hatâ etmemeli ve İngilizler gibi milel-i şarkiyye ve İslâmiyyenin hissiyâtını, an'anâtını rencîde eylememeye çalışmalıdır.

Başka sûretle silah kuvveti İngilizleri mağlûb etmez ve harbin devamına müsâ'ade ettikçe günden güne muvaffakiyetine hizmet edilmiş olacaktır. Şunu da arz edeyim ki bugünkü Bulgar dostluğu Almanlar için ileride büyük siyâsî ve iktisâdî menâfi' te'mîn eyleyemez. Almanlar menfa'at ve devamlı bir şeref-i gâlibiyet isterlerse Osmanlılarla daha ziyâde samimî olmalı ve müslümanlara sarılmalıdırlar.

Ber-muktezâ-yı kavâ'id-i İslâmiyye ve hissiyât-ı necîbe-i Osmaniyye, Osmanlılar hiçbir zaman mertlikten vazgeçmeyecekler ve Almanlar uğrunda bu harbde büyük hizmetler, cesîm fedâkârlıklar gösterdikleri gibi yarın da vefâdârlık ve hakşinâslık edeceklerine şüphe ve tereddüd göstermemelidir.

Biz, Osmanlı-Alman ittifâk ve muhâdenetinden memnunuz. Fakat bunun daha ziyâde tahkim ve tarsînini arzu ederiz. Ancak bu sûretle müşterek düşmanları mağlûb etmek kābil ve müyesser olabilir.

Devlet-i Osmaniyye'nin samimiyeti, elbette bütün âlem-i İslâm'ın Almanlara temâyül etmesini te'mîn eder ve bu incizâb ve temâyülden azîm kuvvetler, menfa'atler doğar.

S[sin]**. M. T**[te].

* * *

SEYYİD AHMED ŞERÎF ES-SENÛSÎ HAZRETLERİNİN TEŞRÎFLERİ

Âlem-i İslâm'ın yegâne ümidgâhı, Haremeyn-i Şerîfeyn'in hâdimi emîru'l-mü'minîn Halîfe-i zî-şân efendimiz hazretlerinin pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyeleri olan Dâr-ı saâdet'e yarın Balkan treniyle Afrika mücâhidlerinin muhterem ve mu'azzam reisi ve o havâlîde pâdişâhımız efendimizin mu'azzez vekîli Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî hazretleri kemâl-i vakār ve iclâl ile teşrîf buyuracaklar ve emîru'l-mü'minîn hazretlerinin misâfir-i hâssı olarak aramızda bulunacaklardır. Bütün din kardeşlerimiz nâmına emîr-i müşârun-ileyhe beyân-ı hoş-âmedî ile arz-ı şükrân eyleriz.

Bu cihâd-ı mukaddes esnâsında a'dâ-yı din, uhuvvet-i İslâmiyye ve vahdet-i dîniyyeye gevşeklik târî olduğunu, icrâ ettikleri desâyis ve nifâk vâsıtasıyla aramızda tefrika, şikāk ve adâvet hüküm-fermâ bulunduğu kemâl-i meserret ve memnuniyetle i'lân edip dururken âsî Hüseyin, hidîv-i kâzib gibi hasîs menfa'atlere tapanlar ve düşmanın âmâl-i harîsasını tervîc edenler maa't-teessüf İ'tilâf hükûmetlerinin elinde bir âlet olurken İmam Yahya ve Muhammed Nâsır Paşa Yemen'de, Emîr İbnü'r-Reşid Necd'de, Uceymi Sadun Bey ve Useymi Bey Irak'da, Monla Muhammed bin Abdillah Somal'da, merhûm Ali bin Dinar Darfur'da ve Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî Trablusgarb'da vahdet-i İslâmiyyenin rasânetini izhâr ve i'lâ-i kelimetullâh uğrunda her türlü fedâkârlığı ibrâz edegelmişlerdir.

Bunların içinde Hazret-i Senûsî-i Ekber'in husûsî bir vaz'iyeti vardır. Yedi seneden beri düşmanlara karşı büyük besâlet ve şecâ'atler göstermek, harikalar yapmakla şöhret-şi'âr olmuştur. Yedi sene evvel İtalya hükûmetinin korsandan farkı olmayan kuvâ-yı berriyye ve bahriyyesi Trablus'a sebebsiz ve haksız olarak ta'arruz ettikleri vakit emîr-i müşârun-ileyh Kufra vâhasında ta'lîm ve tefakkuh ile meşgūl idi. Herkese yeis târî olduğu zaman îmân kuvvetiyle, arslan azmiyle memâlik-i Osmaniyye'den oraya şitâbân olan kahramanlara zahîr olmuş ve on binlerce mücâhid ile Afrika'daki Osmanlıların ve İslâmiyet'in en son kal'ası olan Trablusgarb'ın istiklâlini muhâfazayı deruhde eylemiştir. Maddî silahlara, mükemmel vesâite ve mebzûl erzâk ve cephaneye gayr-ı mahdûd para ve nüfûz-ı siyâsîye karşı İslâm'ın en büyük kuvveti: Kavî ma'neviyyâtı, metîn îmânı, lâ-yetezelzel tevekkülü, sarsılmaz uhuvvetidir. Bu sâyededir ki Trablusgarb'ın istîlâsını bir **[57]** tenezzüh-i askerî addeden İtalyanlar bütün o vesâitlerine rağmen mağlûb ve perîşân oldular. Yaptıkları cinâyet bütün âlem-i İslâm'da münebbih bir elektrik cereyânı gibi müdhiş bir nefret, şedîd bir hiddet tevlîd etti. Mısır ahâlîsi mücâhidlerin imdâdına bezl-i himmet ettiler, Tunuslular büyük gayretler gösterdiler. Hindistan'dan ve âlem-i İslâm'ın her köşesinden tek tük gönüllüler geldi, birçok i'âneler gönderildi. Enver Paşa ma'iyyetinde bulunan müdâfi'în-i İslâm'ın imdâdına Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî'nin yetiştirdiği cüyûş-ı muvahhidîn İtalya'nın ordusunu mağlûb ettiler, bütün haysiyetlerini kırdılar.

İtalya'nın gönderdiği Muhammed Ali Alevî'nin hey'etlerine, kehhâlin teşvîklerine, İngilizlerin i'zâm ettikleri İdrisîlerin te'sîrâtına, va'd eyledikleri rütbeler, maâşlar ve lakablarına, İtalya menfa'atine hizmet eylemek üzere Mısır'dan gönderilen İzzet el-Cündî, Hasan Hammade, Abdülhamid Şedid beylerin icrâ ettikleri tesvîlât ve iğvââta ve ahîren Aziz Ali Bey vâsıtasıyla bütün vesâit-i müdâfa'anın tahrîbine karşı hükûmet-i seniyye bi'l-mecbûriye akd-i sulh etmesine rağmen pâk ve hakâyık-ı İslâmiyyenin mazharı olan tarîkat-i Senûsiyye'nin muhterem ve mu'azzam reisi kemâl-i cesâretle ve metânetle cevâb-ı red vererek büyük bir sebât ve azimle kemâ fi's-sâbık cihada devam ettiler ve Harb-i Umûmî i'lânından beri bu mücâhedâtına germî verdiler. Tabî'î her taraftan imdâddan mahrûm, ancak arasıra mâder-i vatandan ve Mısır'dan, bazen de Nigirya (Nijerya) tarîkiyle kaçak olarak gelen bir mikdâr silah, cephane, para ve erzâkla koskoca bir devlet-i mu'azzamaya ve onun hesâbına çalışanlara karşı gelebilmek ulü'l-azmden olmak, Cenâb-ı Hakk'ın kudretine kemâl-i îmânla rabt-i kalp eylemekle olur. İşte emîr-i müşârun-ileyh hazretlerinin en mühim sıfat-ı mümeyyizesi budur.

Vaktiyle kendi arzularına mutâva'at etmediğinden ve şerî'at-i garrânın ahkâmına kemâl-i inkıyâdla hareket ettiğinden dolayı ondan intikām almaya cür'et edenler el-yevm Avrupa'nın muhtelif köşelerinde menfî iken emîr-i müşâ-

run-ileyh hüsn-i niyyeti ve sıdk-ı îmanı dolayısıyla meydân-ı fahr u vegâda mücâhidîn-i İslâm'ın başında Hazret-i Pâdişâh'ın vekâletini hâiz olarak bulundular.

Kanal Seferi yapıldığı vakit cüyûş-ı Osmaniyyenin harekâtını teshîl edebilmek için Merbût'a taarruz etmiş, ondan sonra Sive'nin hâricî ve dâhilî vahalarını aylarca işgâl eylemiş ve bu sûretle hemen hemen yirmi bin İngilizi işgâl eylemiştir. Onun elinde biraz mükemmel vesâit olsa idi bütün Sudan, Cava, Vaday, Sahrâ-yı Kebîr, Mısr-ı Ulyâ, belki de Tunus'un halâsı bi-havlihî te'âlâ muntazardı.

Bütün bu hârikaları ibdâ' eden zât âlâyiş ve nümâyişten münezzehtir. Azamet ve gururdan pek uzaktır. Ahlâk-ı dîniyyesi pek pâk, secâyâ-yı âliyyesi nâdirâttandır. Vahdet-i İslâmiyye'nin kuvvetlenmesi, âlem-i İslâm'ın te'âlîsi için kalbi çarpmakta olan bu zât-ı muhterem Pâdişâh-ı nev-câh efendimiz hazretlerinin makām-ı Hilâfet-i uzmâyı ihrâz ettiklerini işitir işitmez İslâmiyet'in iki rükn-i metîni olan Arablarla Türkler arasında lâ-yetezelzel uhuvvetin metânetini göstermek, düşmanların yalan şâyi'alarını kökünden kesmek, Halîfe-i akdesimize karşı ihlâs ve sadâkatini ibrâz eylemek ve bi'l-fi'il bey'atte bulunmak üzere karâr vermişler, bunun üzerine pek yorucu ve tehlikeli bir seyâhati iktihâm ederek el-yevm pâyitahtımıza teşrîf ediyorlar. Kılıç alayında hâzır bulunmaları İ'tilâf tezvîrâtına karşı pek canlı ve belîğ bir tekzîbdir. Binâberîn mîr-i müşârun-ileyhe beyân-ı hoş-âmedî ile arz-ı teşekkürler ederiz.

Şimdiye kadar kılıç alaylarında Hazret-i Pâdişâh'a kılıç taklîd eden ya şeyhü'l-İslâm, nakībü'l-eşrâf hazretleri yahud Veled Çelebi idi. Halbuki bu sefer gerek Emîr-i Mekke Şerîf Ali Haydar Paşa hazretleri, gerek Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî hazretleri gibi sülâle-i tâhirenin en nebîl ve pâk evlâdı bulunacaklardır. Bu bizim için ne kadar mes'ûd bir hâtıra olacaktır. Âsî emîr-i Mekke'yi tekzîb etmek ve yaptığı tefrikanın sû'-i eserini izâle eylemek istersek Şerîf Ali Haydar Paşa hazretlerine bu taklîd vazîfe-i mühimmesi bahş olunmalıdır. İslâmiyet'in satvetini izhâr ve Hazret-i Fâruk'un rûhunu mesrûr eylemek istersek Afrika'nın reîsü'l-mücâhidîni de bu vazîfeye iştirâk ettirilmelidir. İkisinin de müştereken aynı vazîfeyi îfâ etmeleri mümkün olduğu için Pâdişâh efendimiz Halîfe-i akdesimiz hazretlerinin böyle bir teceddüdün icrâsına müsâ'ade ve fermân buyurmalarını umûm muvahhidîn nâmına istirhâm ederiz.

ŞARKTA İNGİLİZ HAREKÂTI

Bu bir iki hafta zarfında gerek İran ve gerek Kafkasya'dan İngiliz harekât-ı siyâsiyye ve askeriyyesi hakkında gāyet garib ve garib olduğu kadar merak-âver havâdis sahâif-i matbû'âtta tesâdüf olunuyor. Bir taraftan Tahran'da sebebi gayr-ı ma'lûm kısa bir iğtişâş netîcesinde İngiliz siyâsetini i'tirâz eden kabine ortadan kalkmış ve yerine Vüsûku'd-Devle'nin riyâseti altında diğer bir kabine gelmiş. Diğer taraftan Irak'tan otomobiller vâsıtasıyla bir İngiliz fırkası Bakü'ye sevk olunmuş imiş. Üçüncü bir taraftan Çeh-Islovak kıta'âtına yardım edebilmek için Krasnovosk işgāl edilmiş ve oradan Türkistan-ı Rusî'deki İngiliz muhiblerine yardım edilecekmiş. Dördüncü bir taraftan *New York Tribune* gazetesi 7 Haziran'da Acemistan'ı İ'tilâf hükûmetlerine imâle etmek üzere Amerikalı bir hey'et Tahran'a gönderiliyormuş.

Bu hey'et zâhiren İran'daki zarûret ve kaht-zedegâna yardım eylemek üzere *hus*ûsî sûretle giden bir hey*'et-i hayr-perverâne diye sayılırsa da hakīkat-i h*alde *siyâsî işlerle meş*gūl *olacak, İran'*ı âdetâ *Amerika h*ükûmetine *kar*şı *Küba'nın bulunduğu vaz'iyete getirecekmi*ş.

Bunlar hep birbirine merbût mes'elelerdir. İngiliz siyâsetine bir âlet olmak istemeyen ve kendi memleketinde İngiliz askerlerinin harekât-ı zâlimânesine[1]

(**58**) müsâ'ade etmeyen Tahran hükûmeti Ceneral Percy'nin kumandasındaki kuvvetin tahrîkât ve tehdîdâtına ve el altından alenen icrâ ettiği iğtişâşa karşı isti'fâ etmiştir. Zîrâ a'zâsı İslâmiyet aleyhinde hareket etmek ve memleketin istiklâlini satmak istemiyor. Fakat yerine gelen zât dahi Venizelos olmayacağını ve efkâr-ı umûmiyyeye karşı gelemeyeceğini şimdiden te'mîn edebiliriz. Şu halde İngiltere'nin yeniden bî-taraf bir milleti ezmek ve şarkta ikinci bir Yunanistan fâci'asını oynamakta olduğunu bütün cihân görsün.

Bî-çâre kardeşimiz İran'ın muntazam bir ordusu olmadığından bu haksız ve zâlimâne harekâta karşı ancak protesto ile mukābele edebiliyor. Bununla beraber bu milletin hürriyet kahramanları, fedâkâr evlâdları, cengâver kabâili bu mütemâdî te'addiyât ve tahkīrâta karşı mücâhedeye kıyâm edecekleri muhakkaktır. Amerika'nın fukarâ-yı halkın sıkıntısından istifâde etmeye kalkışması gülünçtür. Şimdiye kadar sarf edilen İngiliz ve Rus paraları tehdîd ve tergībleri bir fâide te'mîn etmediği gibi bu yeni hile dahi iflâs edecektir. İslâmiyet Mister Wilson'un tuzağını mahv eyleyecektir.

Amerika Aksâ-yı Şark'ta büyük bir hareket-i askeriyye yapılmasından tehâşî ediyor. Japonya'nın tevessü'ünden ve fütûhât-cûyâne siyâsetinden korktuğu için Rusya'nın hükûmet-i hâzırasını devirmek isteyenlere Acemistan tarîkiyle yardım etmek istiyor ve böylelikle Hindistan'ın devam-ı esaretine çalışıyor. Hürriyet-i akvâm için harb eden Amerika üç yüz elli milyon insanın hukūklarını İngilizlere kurban ediyor. Fakat Anglo-saksonlar'dan bundan başka şey beklemek cinnettir.

En mevsûk menba'lardan aldığımız ma'lûmâta göre; Bakü'ye ve Bahr-i Hazar'ın diğer limanlarına sevk olunan kuvvetler asker olmaktan ziyâde erzâk, cephane ve para getiren birer müfreze başında birkaç zâbit ve birkaç siyâsî muharriktir. Bunları göndermekten bir netîce hâsıl olacak mı? Düşman için hiç fâideli bir netîceler hâsıl olmayacaktır. Bizim için İslâmiyet için ise çok mes'ûd netîcelere sebeb olması bi-avnihî te'âlâ muhakkaktır.

Evvelâ: Bizimle müttefiklerimizin ve Rusya'nın şimdiki hükûmetleri arasındaki nokta-i nazar ihtilâfâtını izâle edecek ve yerine ittifâk-ı ârâ, ittihâd-ı efkâr ve harekât kāim olacaktır.

Sâniyen: Gerek Kafkasya'nın gerek İran'ın ve Merkezî

[1] 80. sayfadaki tashih gereği bu ve bir önceki paragraf 56. sayfanın sonuna yazıldığından oradan alınmıştır.

Asya'nın vaz'iyet-i siyâsiyyelerinin tasfiyesine ve ıslâhına bir âmil-i mühim olacaktır.

Sâlisen: Irak'ın kızgın çöllerinde ve gayr-ı müsâ'id şerâ'it altında harb etmektense Bakü gibi mühim ve havası müsâ'id bir yerde çarpışmak daha evlâdır. Düşman üssü'l-harekesinden uzak kaldıkça iki ordunun zindeliği, metâneti meydân-ı vegâda sâbit olacağından memnûn olmamız lâzımdır.

Râbi'an: Geçenlerde Bakü'nün sukût ettiğine dâir intişâr eden şâyi'a asılsız değildir. Bakü'nün en mühim ve müstahkem yerleri, istasyonu ve petrol ma'denlerinin en mühim yerleri kanlı bir muhârebe netîcesinde zabt edilmiş ve düşmanlarımız nefs-i kasabaya hâsiren ric'at eylemişlerdir. Onlara gelen imdâd harekât-ı muzafferânemizi men' edemez. Bilakis galibiyetimizi tezyîd ve ganâimi teksîr edecektir. Nüfûs i'tibârıyla Bulgaristan'a hemen hemen müsâvî olan, servet-i tabî'iyye nokta-i nazarından Belçika ile rekâbet eden milyonerleri bütün Prusya'daki milyonerlerden ziyâde bulunan, hâsılât-ı zirâ'iyye ve hayvâniyyesiyle el-yevm dünyânın en zengin yerlerinden sayılan yüz elli bin cengâver yiğit ve yedi yüz zâbit çıkarmakta bulunan Azerbaycan memleketinin bir fırka ile zabt olunamayacağı bedîhîdir. Şimdiye kadar ma'sûm kanlar akıtmakta İngilizler tarafından istihdâm olunan Ermenilerin ve Rus müterecci'lerinin yalnız başına mahv olmaları adâlete muvâfık olmadığından o iblisâne teşvîkātta bulunan İngilizler onlarla birlikte teslîm-i rûh etmek, intikām-ı samedânîye ma'rûz kalmak üzere oraya vâsıl olmuşlardır.

Türkistan'da İngilizlerle tevhîd-i mesâ'î etmek isteyen ancak hûnhâr Kazaklardır. Bunların âkibeti ise ma'lûmdur. İngiltere cepheleri tezyîd ettikçe korkudan çılgıncasına hareket başladıkça saat-i sukûtu takarrub ediyor. Ve İslâmiyet'in te'âlîsine bilmeyerek yardım ediyor. Şuna emin olmalıyız ki İ'tilâfcılar Rusya'nın mîrâsına göz diktikçe birbirine düşecekler ve Asya'nın istihlâsını tesrî' eyleyeceklerdir.

ÇİN AHVÂLİ

Ahvâl-ı dâhiliyyede tezebzüb ve sû'-i isti'mâl: On beş vilâyetin meb'ûsları Pekin hükûmetinin tasarrufât-ı hâinânesine karşı gelebilmek için Nankin'de bir ictimâ'-ı umûmî akd etmek istemişlerse de hükûmet askerleri tarafından men' olunmuşlardır. Bunlar bütün düvel-i mu'azzama konsoloslarına mürâca'atla Pekin hükûmetinin harekât-ı gayr-ı kānûniyyesi hakkında nazar-ı dikkatlerini celb etmişlerdir. Kānûn-ı Esâsî mûcebince yapılması lâzım gelen her istikrâzın kānûnî olabilmesi için Meclis-i Meb'ûsân'ın tasdîkine iktirân etmesi meşrût olduğu halde Pekin hükûmet-i müteğallibesi ile askerî partisinin yapmakta olduğu istikrâzların gayr-ı kānûnî olduğunu, binâenaleyh Meclis-i Meb'ûsân tarafından kabûl olunmayacağını i'lân etmişler ve istikbâlde Çin milleti ile düvel-i ecnebiyye arasında lüzûmsuz ihtilâfâta mahal kalmamak üzere bu istikrâzların adem-i tekerrürünü taleb eylemişlerdir. Meb'ûslar bundan başka bu müstebid hükûmete karşı bütün halkı isyâna teşvîk edip hürriyetleriyle memleketin selâmetini muhâfaza için bu menhûs gürûha karşı kıyâm etmelerini hâvî uzun bir beyânnâme neşr etmişlerdir.

Çin ahvâl-i dâhiliyyesi karıştıkça karışıyor. Pekin hükûmeti bu senenin bidâyetinden beri her ay Japon hükûmetinden birçok imtiyâzât-ı iktisâdiyye ve siyâsiyye mukābilinde yirmi milyon yen yani iki milyon İngiliz liralık birer istikrâz almaktadır. En son istikrâz Kırın'da **[59]** bulunan zengin ormanlar mukābilinde üç milyon İngiliz lirasından ibârettir. Bu mes'ele yüzünden memleketin her köşesinde müdhiş bir infi'âl hüküm-fermâdır.

Ağustos'ta ictimâ'ı mutasavver olan Meclis-i Meb'ûsân'ın sûrî intihâbâtında Pekin hükümeti vilâyât-ı şimâliyyede ekseriyet kazanmış olduğunu i'lân ediyor. Fakat vilâyât-ı cenûbiyye ahâlîsi bu hükûmeti tanımadıktan başka ona karşı hâl-i isyândadır. Binâberîn birkaç tama'kârın menâfi'-i hasîsesi ve birkaç hazelenin ceblerini doldurması için Çin kişverleri ikiye inkısâm ediyor ve bu sâkin ve mes'ûd memleketin ahâlîsi kan deryâlarına boğuluyorlar.

İngiltere teba'asından H. A. S. Graham nâmında bir misyonerin katli yüzünden Çin ve İngiltere hükûmetleri arasında ihtilâf çıkmıştır. İngiltere kātillerin te'dîbini istiyor ve şayet Pekin hükûmeti bizzât yapamayacaksa kendisi bizzât te'dîb edeceğini i'lân ediyor. Çin hükûmeti bu cinâyet havâlî-i cenûbiyyede vukū' bulmuş olduğu cihetle şimdilik bir şey yapamayacağını i'lân etmekle beraber hiçbir sûretle İngiltere'nin müdâhalesini kabûl edemeyeceğini teblîğ etmiştir. İngiltere hükûmeti Çin hükûmetinin protestosuna ehemmiyet vermeyerek cinâyet vukū' bulan mahalle bir kruvazör göndermiştir. Fazla tafsîlât yoktur.

FÂZIL-I MUHTEREM ABDÜLAZİZ ÇÂVİŞ EFENDİ HAZRETLERİNE

Muhterem efendim,

Sebîlürreşâd mecmû'asının bu haftaki nüshasında münderic makāle-i fâzılânelerini mütâla'a eyledim. Müstefîd oldum. Makālenizde İbni Hacer Fethu'l-Bârî'den naklen:

"Rukye ile ta'vîz (nüsha takmak)ı yekdiğerinden tefrîk ederek buyurur ki: Rukye husûsunda beyne'l-ulemâ mevcûd olan ihtilâf meşhûrdur. Ancak hâlen vâki' olmuş, yahud vukū'undan ihtirâz olunmakta bulunmuş olan mesâ'ibe karşı ta'vîz (nüsha) vâsıtasıyla Cenâb-ı Hakk'a ilticânın meşrû'iyetinde hiç şüphe yoktur."

Diye mündericdir. Bu takdîrde nüsha takmaya cevâz-ı şer'î vardır demektir. Halbuki müsâ'adenizle arz edeyim:

M. Şemseddin Bey *Hurâfâttan Hakīkate* nâm eserinin 304'ncü sahîfesinde "İslâmiyet'in nâşiri nüsha, bâzû-bend, tılsım ilh. gibi masharalıkları külliyyen men' ve tahrîm etmiştir" diye yazıyor. Hattâ hadîs-i şerîf nakl ile: [1](إِنَّ الرُّقَى، وَالتَّمَائِمَ، وَالتِّوَلَةَ شِرْكٌ) (hadîs-i şerîf) nüshalar, bâzû-bendler, def'-i nazar için elbiselere öteberi asılması, kadınların kendilerini kocalarına sevdirmek fikriyle reml döktürmeleri, sihir yaptırmaları şirktir" diyor.

Ricâ ederim. Allâh aşkına *Sebîlürreşâd*'da îzâh ediniz.

[1] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü't-Tıb, 39.

Siz nüsha isti'mâl etmenin meşrû'iyetine hüküm veriyorsunuz. Şemseddin Bey bu gibileri şirkle ithâm eden hadîs-i şerîf naklediyor. Vâki'a hadîs-i şerîfde ta'vîzden bahs olmadığı halde Şemseddin Bey bunu neden ilâve ediyor.

Üstâd-ı muhterem Meclis-i Maârif reîs-i fâzıl-ı muhterem merhûm Hacı Zihni Efendi Hazret-i Peygamber'in bir a'râbînin boynunda bir nüsha gördüğünde "Çıkar onu" diye tenbîh eylediğini ve nüsha takmaya mu'ârız bulunduğunu vaktiyle bana bir suâle karşı söylemişler idi.

Zihni Efendi merhûmun bu mütâla'asını müteâkib Şemseddin Bey'in *Hurâfâttan Hakīkate* nâm eserindeki nüsha takanların müşrik olacağına dâir hadîs-i şerîfin Türkçe meâlini okuyunca tevbe ve istiğfâr ederek boynumdaki nüshayı çıkardım. Şimdi bu hafta *Sebîlürreşâd*'daki makāle-i fâzılânenizi okuyuncu doğrusu ben de şaşırdım ve benim gibi birçok kişi âlem-i İslâmiyet'in medâr-ı iftihârı olan zâtınız gibi bir mütebahhirin İbni Hacer Fethü'l-Bârî'den naklen nüsha taşımanın meşrû'iyetinden bahs etmesi nüsha takanların hiçbir vechile müşrik olamayacağı hususunda bize kanâat bahş olmuş ise de Şemseddin Bey'in hadîs-i şerîfde ta'vîzden hiç bahis yok iken nüsha takanların da müşrik olacağı kendiliğinden ilâve buyurmaları bilmem doğru mudur? Bu kitâbın benim gibi birçok kāri'leri "Biz de bilmeyerek müşrik olmuşuz" diyerek nüshaları boynundan atmışlardır. Tekrar ederim lütfen bu ciheti îzâh ediniz.

Bir de Zihni Efendi merhûmun bendenize nüsha hakkındaki beyânâtı ne dereceye kadar muvâfık-ı hakīkattir. Bu ciheti de îzâh buyurmanızı İslâmiyet nâmına temennî ve muhterem ellerinizden öperek takdîm-i ihtirâmât eylerim, efendim.

Hakkı

CEVAP

Tefsîrin mukaddimesinde söylemiş olduğum sözler *Sebîlürreşâd*'ın geçen nüshasında tercüme sûretiyle münderic bulunduğu ve muhterem sâilin tabî'î hâtır-nişânı olduğu için tekrarına lüzûm görmeyerek şurada îrâd edilen suâle muhtasaran cevap vermekle iktifâ edeceğim.

Ma'lûm olduğu üzere İslâm'dan evvel devr-i câhiliyette Arab hastalıkları tedâvî etmek, âmâline zafer-yâb olmak için rukye ve ta'vîz kullanırdı. O zamanlar ehl-i şirk ve abede-i evsân olan Arab'ın bunları kullanmaktaki maksadı evsân ve esnâma, ecrâm-ı ulviyyeye, tâife-i cinne ahbâr ve ruhbânın ervâhına ilticâdan başka bir şey değildi. Bu cihet nazar-ı dikkate alınınca rukye ve ta'vîz hakkında Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizden sâdır olan bir men' ve tahzîrin *Kur'ân* ile yapılacak rukye ve ta'vîze şümûlü olamayacağı tezâhür eder.

Evet, muhterem sâilimizin Şemseddin Bey ile Hacı Zihni Efendi **[60]** merhûmdan nakl ettiği sözler doğrudur. İmâm Ahmed, Ebû Davud, İbni Mâce, Hâkim İbni Mes'ûd'dan şu hadîsleri rivayet ediyorlar: (إِنَّ الرُّقَى، وَالتَّمَائِمَ، وَالتِّوَلَةَ شِرْكٌ) = "Rukyeler, temîmeler, boncuklar alâim-i şirktir.", [1](ثلاث من السحر الرقى والتولة والتمائم) = "Üç şey sihir envâ'ındandır: Rukyeler, boncuklar, temîmeler." Ancak şu ibârât-ı nebeviyye delâlet ediyor ki aleyhi's-sâlatü ve's-selâm efendimizin bu üç şeyden tahzîr buyurmasındaki hikmet bunların isti'mâli zât-ı Bârî'nin gayrıya dehâlet, âlihe-i bâtılaya tazarru' ve münâcât maksadını tazammun etmekte olmasıdır. Ve illa bu gibi şeylerin Cenâb-ı Hakk'a niyâz ve ibtihâle, rahmet ve eltâf-ı sübhâniyyesini istid'âya vesîle ittihâzı mahz-ı tevhîd iken nasıl şirk addolunabilir?

Ehâdîs-i nebeviyyeyi okuyanlar çok kere bir hakīkat-i târihiyyeden gāfil bulunuyorlar ki nazar-ı dikkat ve mülâhaza önünde bulundursalar ehâdîs-i mezkûrenin ma'ânî-i hakīkiyyesini idrâk husûsunda dûçâr oldukları muvaffakiyetsizliklerin birçoğundan vâreste kalırlar idi. Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz yirmi bu kadar sene dünyânın her sınıf halkını tevhîd-i Hakk'a da'vet etti. Bu da'vet vesenî, sâibî, Yahudi, nasrânîye, âlim, cahil kâffe-i nâsa şâmil idi. Şu halde Risâlet-penah efendimiz bir bedevîyi boynuna nüsha takmaktan men' eder, yahud rukye ve ta'vîz şirktir, derse bundan maksadı *Kur'ân* ile yapılan ta'vîz olduğuna nasıl hükm edebiliriz? Bâ-husûs ki Arab o zamanlar henüz câhiliyet âleminde yaşıyor, putperestlik, şirk temâyülâtı vicdânlarına hâkim bulunuyor idi. Bu tarz-ı tevcîhi kabûl etmezsek rivâyât-ı sâlife ile kütüb-i sahîhada rivâyet edilmiş olan şu hadîsi nasıl te'lîf edebiliriz? [2](ان رجلاً قال يا رَسُولَ الله إِنَّكَ نَهَيْتَنا عَنِ الرُّقَى، وَأَنَا أَرْقِي مِنَ الْعَقْرَبِ، فَقَالَ رسول الله صلى الله عليه وسلم مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَنْفَعَ أَخَاهُ فَلْيَفْعَلْ) = "Bir zât Yâ Resûlallâh, bizi rukyeden nehy ettin, ben ise akreb sokmasına karşı rukye yaparım, dedi. Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz: Bir din kardeşinin menfa'atine hizmet edebilecek olan kimse hemen etsin buyurdu." Buhari *Târîh*'inde serd ettiği gibi sâir birçok erbâb-ı hadîs de rivâyet ediyorlar ki Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizi akreb dalamış ve şiddet-i ıztırâbdan bayılmış idi. Öteki beriki rukye yaptılar. İfâkat-yâb olunca, bana şifâyı Cenâb-ı Hak ihsân etti, sizin rukyeniz değil, buyurdular.

Serd ettiğimiz şu îzâhattan tezâhür ediyor ki Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin hedef-i âmâli halkın kalblerini Cenâb-ı Hak'tan başka bir müessir bulunduğu i'tikādından tecrîd, Hak'tan gayrıya istinâd âdetini bi'l-külliye fesh ü ibtâl etmek idi. Bu âdet ise mu'âsır akvâmın kâffesini istîlâ etmişidi. Hattâ İlâh-ı Vâhid'e ta'abbüdle mükellef olan Ehl-i Kitâb bile işi ahbâr ve rûhbânı, Mesîh bin Meryem'i birer Rab tanımak derecesine kadar vardırmışlardı.

Hülâsa-i kelâm, mevzû'-i bahs olan ta'vîzlerin, temîmelerin mündericâtı esmâ-i hüsnâ-yı ilâhiyye, yahud âyât-ı Kur'âniyye'den ibâret ise bunu takmak Cenâb-ı Hak'tan isti'âne ve onun bârgâh-ı lütfuna ilticâ etmekten başka bir maksada delâlet etmez. Şu halde madem ki lisânen Cenâb-ı Hakk'a tazarru' mübâh oluyor, bilmem ki tahrîren memnû'iyetini istilzâm eden hâl ne olabilir? Nukūş, ibârât-ı lisâniyyenin bir delîli olmaktan başka bir şey midir?

Yok eğer bunların mündericâtı Cenâb-ı Hakk'ın gayrı bir şeye ilticâyı tazammun ediyorsa şüphesiz ki isti'mâlleri şirke mü'eddî ve binâenaleyh kat'iyyen menhîdir.

Ta'vîz ve temîmelerin emrâzın izâlesi, hâcâtın husûlü emrindeki derece-i te'sîrleri bahsine gelince ben bu mes'e-

[1] Muttakî el-Hindi, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 10, s. 74.

[2] Bazı farklarla, Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Âdâb, 21.

lede öteden beri İmâm İbni et-Tîn'in fikrine mütemâyilim. Onun gibi ben de şu i'tikāddayım ki rukye lisân-ı ebrârdan sâdır olursa tıbb-ı rûhânî zümresine dâhil olur. Asırlardan beri olduğu gibi ehli nâdir olur yahud hiç kalmazsa vehmiyyât kabîlinden olur ki bir takım deccâller halkın paralarını çekmek, onları tedâvinin hakīkī yollarını bilen erbâb-ı fenne mürâca'attan alıkoymaya vâsıta ittihâz ederler.

Ahâlîsi câhil olan yerlerde ne kadar adamlar gördük ki hastalarını tedavi, esbâb-ı ma'îşetlerini te'mîn husûsunda bu muzır deccâllerden aldıkları efsunlarla iktifâ ederek etibbâya mürâca'atı, kisb ve amel gibi esbâb-ı meşrû'aya tevessülle taleb-i rızkı beyhûde bir külfet addederler. Netîcede türlü hastalıkların, müdhiş sefâlet ve ihtiyâcın pençe-i kahrında cehâletin, o mudil deccâllerin telkīn ettikleri evhâmın kurbânı olarak hayâtlarına vedâ' edip giderler.

Bu bâbda daha ziyâde îzâhât isteyen tefsîrdeki rukye faslının hâtimesine mürâca'at etsin.

Abdülaziz Çâviş

TETİMME-İ TAHKĪK

Abdullah Cevdet'in ma'hûd makālesinde bahsettiği muharririn *İkdâm* muharrirlerinden Cevad Rüşdü Bey olduğu ve Cevad Rüşdü Bey'in orada söylediği sözün o tarzda olmayıp: "Bu sıcakta bu cenâbet yokuş da çıkılmaz ki…" şeklinde olduğu ve bu sözlerine karşı Abdullah Cevdet tarafından kendisine hiçbir mukābelede bulunulmayıp gazeteye derc olunan Ravza-i Nebî hakkındaki hakāret-âmîz cevâbın esnâ-yı tahrîrde ve i'mâl-i fikr edilerek yazıldığını ifâde etmiş olduğu gazetemizin baş tarafları makineye verildikten sonra mesmû'umuz olup tenvîr-i hakīkat maksadıyla bunun da zikrini vecîbeden addeyledik.

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

5 Eylül 1918 | 29 Zilka'de 1336 | Perşembe | 5 Eylül 1334 | Cild: 15 - Aded: 368

BERLİN HÂTIRALARI

– 10 –

"Okur yazar" denilen eski baş belâsından,
Olunca ümmet-i merhûme büsbütün me'yûs;
Muhît-i fikrine çullandı kanlı bir kâbûs.
Çekilse: Arkada mâzî denen leyâl-i azâb;
Atılsa: Önde bir âtî ki dalga dalga serâb!
Ne gökte yıldıza benzer ufak bir aydınlık;
Ne yerde göz kadar olsun ışıldayan bir ışık,
Adem bulutları döktükçe gölge tûfânı,
Kefenli gezmede mevtin hayâl-i üryânı!
Bağırmak istedi, lâkin duyulmuyordu sesi.
Bunaldı... Çünkü tıkanmıştı büsbütün nefesi.
Nihâyet oldu bu rü'yâdan öyle bir bîdâr:
Ki hepsi gitmiş elinden, ne yâr var, ne diyâr!
Çatırdamakta bütün hânümânının temeli;
Alev, saçaklara sarmış... Yerinde yok Rumeli!
Şakī çarıkların altında hurdehâş îmân,
Hudâ'yı titretiyor eyledikçe istîmân!
Domuz çobanları "Balkan"da hânedân-ı vakūr!
O hânedânlar, o beyler bütün bütün makhûr.
Reîs-i âileler kâmilen şehîd olmuş;
Kapanmış evlere dullar, yetîmler dolmuş.

Zemîn-i câmidi seyyâl bir alevdir bürüyor:
Bütün sular durarak pıhtı pıhtı kan yürüyor.
Değil ki mahremi olsun yabancı enzârın,
Bu ihtimâli tasavvurdan ürken ebkârın,
Açılmadık yeri yok şimdi, hepsi meydanda;
Ridâ-yı ismeti bir yanda, kendi bir yanda.
Harîminin eşiğinden uzanmamış başlar
–Üzerlerinde muhâfız bölük bölük canavar–
Sürüklenip karakışlarda Varna sâhiline,
Sefînelerle taşınmakta Rusya dâhiline!

Bu, yanmadık yeri kalmışsa, kağşamış yurda,
Meğerse Avrupa kundak sokar dururmuş da,
"Uyan şu uykudan, etrâfı yangın aldı, yetiş!"
Demek lüzûmunu hiçbir beyin düşünmezmiş.
Unutmuşum, bunu olmuştu hisseden gerçek...
Çıkıp da: "Ortada fol yok, yumurta yok" diyerek!

Sizin de varsa da pek kanlı bir hezîmetiniz;
Bizimkiler ona benzer mi; nerde! Nisbetsiz.
Fransız ordusu gālibdi vâkıâ "Yena"da;
Fakat yenilmediniz, bence, siz Napolyon'a da:

[62] *Zafer değil de nedir öyle bir perîşanlık,*
Ki buldu verdiği gayretle vahdet Almanlık?
"Sedan"da hârikalar gösteren bu vahdettir;
Demek, o kanlı hezîmet de bir saâdettir.
Bizim felâketimiz böyle olmuyor aslâ:
Muhîti ye's ederek her taraftan istîlâ,
Ne intibâha, ne ikdâma vermiyor meydan.
Bunun da hikmeti: Millette bir değil vicdan.
Vatan gülünce, bizim muhterem vatandaşlar
Tahammül etmez olur, ekşi çehreler başlar!
Mesâib etmeye görsün zavallı mülkü zebûn;
Asık suratlıların hepsi münbasıt, memnûn!
Nasıl bu memleket âtîden olmasın nevmîd?
Ufuklarında sönük bir ziyâ, cılız bir ümîd
Belirmesiyle, bakarsın, deminki baykuşlar,
Meşîmesinde fezânın o nûru boğmuşlar!
Koşarken Avrupa ta'cîle ihtizârımızı;
İçerde bir sürü hâin kazar mezârımızı!
"Gebermek istemeyiz biz!" desek de kim dinler?
Kımıldasan, "Ezeriz, mahvolursunuz!" derler!
Kımıldamaz da durursan, işittiğin nakarât:
"Çalışmayanlar için yok cihanda hakk-ı hayât."
Sözün hülâsası: Beyhûdedir boğuştuğumuz;
Çalışmasak da, çalışsak da mevte mahkûmuz!
Ne söyleyip duruyor, görmedin mi İngiliz'i:

"Üzülmeyin, yaşamaktan kesin ümîdinizi!
"Hakîkat ortada, ma'nâsı var mı evhâmın?
"Bilirsiniz ki: Mısır, kâinât-ı İslâm'ın
"O sıska gövdesi üstünde âdetâ kafası;
"Diyâr-ı Hind ise, göğsünde kalb-i hassâsı;
"Sizinkiler de, kımıldanmak isteyen koludur.
"Ki boş bırakmaya gelmez, ne olsa korkuludur!
"Biz İngilizler olup hâli önceden müdrik;
"O beyne pençeyi taktık, o göğse yerleştik.
"O halde bir kolu kalmış ki bizce çullanacak,
"Yolundadır işimiz bağladık mı kıskıvrak!
"Hem öyle zorla değil, çünkü "fikr-i kavmiyyet"
"Eder bu gāyeyi teshîle pek büyük hizmet.
"O tohm-i lâ'neti baştan saçıp da orta yere,
"Arab'la Türk'ü ayırdık mı şöyle bir kerre,
"Ne çarpınır kolu artık, ne çırpınır kanadı;
"Halîfe'nin de kalır sâde bir sevimli adı!
"Donanmamızla verip, sonra, Şark'ı velveleye,
"Birinci hamlede bayrak diker Çanakkale'ye;
"İkinci hamleye Dârü'l-Hilâfe! der çekeriz!"

İşit de ağla! Fakat biz ne mazhariyyetsiz,
Ne bahtı kapkara milletmişiz ki dünyâda;
Şu beyni kurtaralım der, koşarken imdâda;
Beş altı pençe bir olmuş boğazlamakta bizi!
Silindi gitti Hilâl'in şu anda belki izi,
Zavallı Marmara'nın şerha şerha bağrından!
Bir İngiliz bezidir, belki, şimdi dalgalanan
Bizim Çanakkale âfâk-ı târumârında,
O Dâr-ı Saltanat'ın bâb-ı şerm-sârında!
Sen ey Boğaz ki, uzattın da âhenîn kolunu,
Halîfe yurdunu tehdîd eden deniz yolunu,
Cihâna karşı asırlarca bağladın durdun;
Açık değil ya henüz rehgüzâr-ı mesdûdun;
Yerinde kaldı ya kıblem, harîm-i îmânım?
Hudâ rızâsı için söyle, pek perîşânım!
Uzakta olmama rağmen civâr-ı zârından,
Civârım inliyor âvâz-ı ihtizârından!
Şu anda cebheni görmekteyim: Ateş yağıyor;
Bulutların biri binlerce yıldırım sağıyor!
Nigâhı bin bu kadar mil mesâfeden kavuran,
Alevleriyle beraber, o seyle karşı duran,
Karaltılar nedir, asker mi, taş mı, gölge midir?
Hudâ rızâsı için, seçmiyor gözüm, bildir.
Ne taş, ne gölge, ne asker... Serâb, korkuyorum,
Yığınla kül kesilen sırtlarında manzûrum!
Taş olsa, çünkü, erir; gölge olsa parçalanır;
Taşar gelir de bu tûfan, önünde sed mi tanır!
Durun!.. Kımıldanıyor gördüğüm hayâletler...
Bakın: İlerledi... Asker! Hudâ bilir, asker!
Evet, gözüm seçiyor şimdi bir bir efrâdı:
Halîfe ordusunun en muazzam evlâdı,
Ki pâk alınları İslâm için son istihkâm.

[63] *Hudâ rızâsı için ey mücâhidîn-i kirâm!*
Sebâtı kesmeyiniz, çünkü, sâde sizde ümîd;
Dönerseniz ebediyyen söner gider Tevhîd,
Harîm-i hak yıkılıp savletiyle evhâmın.
O elde tuttuğunuz yer hayât-ı İslâm'ın
Yegâne ukdesidir. Yad ayak basarsa eğer,
Olur me'âlimi dînin bir anda zîr ü zeber!
Ümîdi sizde kalan üç yüz elli milyon can
–Ki hasta göğsünü yıkmakta şimdiden halecan–
Kopup damarları şîrâzesiz kitâba döner;
Kalır sahâifi yerlerde rast gelen çiğner!
Minâreler sökülür sînesinden âfâkın;
Fezâya söylemez artık lisânı Hallâk'ın!
Onüç, onüç buçuk asrın ne varsa kalbinde,
Hayât-ı mâziyemizden, şu ân için, zinde;
Boğar da hepsini bir bir tutup tutup nisyân,
Bütün mefâhirimiz bir serâb olur o zamân!
Göçer hazîre-i târîhe Beyt'i Mevlâ'nın;
Çürür gider ayak altında göğsü Kur'ân'ın!
Bilirsiniz ki, hemen, yüz yüzelli yıldır, biz,
Ne varsa elde verip muttasıl çekilmedeyiz!
Ömer'lerin, Yavuz'un biz vefâsız evlâdı,
Sıyânet eylemedik yâdigâr-ı ecdâdı.
Ne yâr-ı candı o, lâkin biz olmadık ona yâr;
Sonunda parçalanıp yurdumuz, diyar diyar,
Küçüldü öyle ki: Yoktur yaşatmak imkânı,
Dönüp de arkaya nâmûsu, dîni, vicdânı!
Evet, bu hisler için bir mezâr olur ancak,
Kalırsa elde nihâyet beş on karış toprak!
Enîn içinde vatan... Kıymayın şu mazlûma,
Hudâ rızâsı için ric'at etmeyin!..

— Korkma!
Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?
Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,
Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;
Değil mi cebhemizin sînesinde îman bir;
Sevinme bir, acı bir, gâye aynı, vicdan bir;
Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Lâz'ın, Türk'ün,
Arab'la, Kürd ile bâkîdir ittihâdı bugün;
Değil mi ortada bir sîne çarpıyor… Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emîn ol, bu cebhe sarsılmaz!
Nasıl ki yarmadan âfâkı pâre pâre düşer,
Hudâ'yı boğmak için saldıran cünûn-i beşer;
Nasıl ki nûr-i hakîkatle çarpışan evhâm;
Olur şerâre-i gayretle âkıbet güm-nâm,
Şu karşımızdaki mahşer de öyle haşrolacak.
Yakında kurtulacaktır bu cebhe...
— Kurtulacak?..
Demek yıkılmayacak kıble-gâh-ı âmâlim...
Demek ki ölmüyoruz...
Haydi arkadaş gidelim!

Berlin: 5 Mart 331 **Mehmet Âkif**

Son

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

MUKADDİME

Kur'ân'ın Esâlîb ve İbârâtı

Üstâd-ı hakîm Şeyh Muhammed Abduh merhûm diyor* : *Kur'ân* bir asırda nâzil oldu ki, rivâyât-ı târîhiyyenin, mütevâtir haberlerin te'yîd ettiği vechile, Arablar arasında fesâhat-ı lisâniyye evc-i bâlâ-terînine vâsıl olmuş, hadsiz, hesâbsız yetiştirdiği bülegânın bahş ettiği revnak ve şerefle a'sâr-ı mütekaddimenin kâffesi üzerinde bir mevki'-i mümtâz kazanmış idi.

Arab sözde hasma galebe, nâtıkalarının te'sîr-i füsunkârı karşısında kalblerin en hassâs noktalarını, vicdân ve muhâkemenin mecbûr-ı inkıyâd olacak cihetini bulmak aklın, zekâ ve fitnatın en büyük âsâr-ı tekâmülünden olduğunu takdîr ederdi. Bundan dolayı da nâtıka ve kudret-i beyân husûsundaki nasîb-ı fıtrîlerini isbât yolunda en harâretli münâkaşalara girişirler, bu vâdîde hâiz oldukları kudret ve kemâl ile müfâhareye canlarını fedâ edercesine bir tehâlük gösterirler idi.

Yine tevâtüren sâbittir ki Arab, Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimize **[64]** karşı koymak, da'vâ-yı nübüvvetini hükümsüz bırakmak, cânib-i ilâhîden haber verdiği şeylerin vâhî ve bî-esâs olduğunu isbât edebilmek için mürâca'at etmediği bir çâre bırakmıyor. Elinden gelen her şeyi yapıyor idi. Bunlar içinde Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimize karşı mu'ânedeye mücerred nahvet-i saltanat sevkıyle kıyâm eden mülûk, kuvvet ve kudretten münba'is hodgâmlık ilcâsıyla ibrâz-ı husûmete yeltenen ümerâ, da'vet-i nübüvvete icâbeti izzet-i nefislerine münâfî gören hutabâ, şuarâ, küttâb bulunuyordu. Bir taraftan Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimize inkıyâdı nefislerine yedirememekten, diğer taraftan âbâ vü ecdâddan müntakil akîdelerinin dûçâr-ı tenkîd ve tezyîf olduğunu görmekten mütevellid bir gayz ile pür-tehevvür bir hâle gelmiş olan bu adamlar Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizle gâyet harâretli mücâdelelere giriştiler. Bütün kuvvetleriyle üzerine yüklendiler. Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz ise bu hâllere hiç ehemmiyet vermeyerek mütemâdiyyen fikirlerini tahti'e ediyor, akılsızlıklarını yüzlerine vuruyor, sanemlerini tahkîr ve tezyîften geri durmuyor idi. Bu muhtelif kuvvetler karşısında da'vâsını yürütmek için istinâd ettiği yegâne hüccet ise bütün Arablara Kitâb-ı Kerîm'in en kısa sûrelerinden birinin aynını söylemeyi yahud zemîn-i münâkaşaya öyle on sûre koymayı teklîften ibâret idi.

Arab'ın, eğer imkânına kāil bulunuyorsa, istediği kadar ulemâ, fusahâ, bülegāyı toplayıp da hasmın istinâd ettiği hücceti ibtâle, kendini de ilzâma teşebbüs etmesine ne mâni' vardı? Fakat heyhât, tevâtüren sâbit oluyor ki tahaddî (meydan okumak) birçok zaman devam ettiği, Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin sadâ-yı da'vet ve irşâdını boğmak için son derece gayret ve tehâlük gösterdiği halde semere-i mesâ'îleri saha-i mücâdelede acz ü nevmîdî içinde geri dönmek oldu. Kelâmullâh'ın fürûğ-ı i'câzı karşısında her kelâm revnak ve letâfetini gāib etti. *Kur'ân*'ın hükm-i bülendi bütün ahkâmı pâmâl eyledi.

Bir emînin lisânından böyle bir kitabın sudûru en büyük bir mu'cize, onun sun'-ı beşer kabîlinden olmayıp âfitâb-ı ilm-i ezelîden saçılmış bir nûr, lisân-ı peygamberî vâsıtasıyla makām-ı rubûbiyetten sâdır olmuş bir hüküm olduğuna en kavî bir bürhân teşkîl etmez mi?

Üstâd-ı hakîm yine bu bâbın diğer yerinde makām-ı ta'lîlde şu sözleri pek güzel söylemiştir: İ'câz-ı *Kur'ân* ortaya bir emr-i vâki' koymuştur: Kuvâ-yı beşeriyyenin *Kur'ân*'ın mertebe-i belâgatine erişebilmesine imkân olmaması. "Kuvâ-yı beşeriyye" diyoruz. Çünkü *Kur'ân*, Arab lisânı üzere nâzil oldu. Bu kitâb-ı mukaddesin hâl ve şânı bütün Arablarca ahd-i peygamberîde ma'lûm olmuştu. O asırda ise belâgatın revâc ve i'tibârı, hayret-bahş terakkī ve te'âlîsi, Arab'ın nâtıka-perdazlık husûsunda gösterdiği gayret ve rekābet, da'vet-i seniyeye karşı izhâr-ı inâd ve istikbâr îzâh ettiğimiz mertebede idi. Böyle olmakla beraber onun o, feyyâz karîhası, sihir-kâr nâtıkası mu'âraza sadedinde hiçbir şeyle *Kur'ân*'ın da'vâ-yı i'câzına karşı koymaya kudret-yâb olamadı. Artık bir İranlı, bir Rum, bir Hindli'nin Arab'ın âciz kaldığı bir işi başaracak kadar belâgat-ı Arabiyye'de yüksek bir iktidâra mâlik olabilmelerine akıl nasıl imkân tasavvur edebilir?

Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizle kavmi arasında neş'et-i terbiye i'tibârıyla temâsül-i tâm bu-

* Üstâd-ı müşârun-ileyhin te'lîfâtından Risâle-i Tevhîd'in 114'ncü sahîfesine bak.

lunduğu, hatta birçoklarının okuyup yazdıklarından dolayı şahsî bir imtiyâzları olduğu halde tanzîr husûsunda cümlesinin âciz bir mevki'de kalması mevzû'-i bahs olan kelâmın alelâde beşerden sâdır olma kelâm nev'inden olmayıp lisânından sâdır olduğu zâta inâyet-i mahsûsa-i ilâhiyye olduğunun en kat'î bürhânıdır.

Bir de Arab'daki kudret-i beyân ve belâgatın, vazîfe-i belâğın îfâsına karşı gösterdiği mukāvemetin derecesi meydanda durup dururken *Kur'ân*'ın iddiâ-yı i'câzı karşısında hepsinin mahkûm-ı acz olduklarını söylemek, bir kavmin kuvâ-yı umûmiyyesiyle çarpışmayı gözüne kestirmek, te'yîd-i ma'nevîye müstenid olmadıkça hiçbir âkılın kârı değildir.

Gāyet açık ve sırf Arabî bir lisân ile nâzil olmuş olan *Kur'ân-ı* hakîm üslûb-ı beyân i'tibâriyle Arab'ın tanıdığı mesâlik-i kelâmiyyeden hiç ayrılmamış, bütün mu'ârızlarına bu şart dâhilinde i'câz-ı bâhirine ser-fürû ettirmiştir.

Îrâd ettiği emsâl ile nazîri mümteni'-i hakîkat ve mecazlarla mukteziyât-ı ahvâle mutâbakatlarla belâgatin gāye-i kusvâsına vâsıl olmuştur. Itnâb, müsâvât, îcâz, kinâye, ta'rîz, teşbîh, envâ'-ı ihtisâs, hasr ve sâire gibi mukteziyât-ı ahvâlin teşkîl ettiği esâlîb-i kelâmiyye *Kur'ân*'da mebzûlen mevcûddur.

Kitab-ı kerîm'in ihtivâ ettiği bütün envâ'ıyla cedeller, bürhânlardan hadden efzûn olduğu gibi hasmı iknâ' ve ilzâm etmek, mükâbirleri lâl bırakmak, ehl-i kitâb ve müşrikînden mu'ânidlerin selâmet-i fikirden mahrûmiyetlerini yüzlerine vurmak gibi tasarrufât-ı gûnâ-gûnu hayret-bahş bir râddededir.

Kur'ân bu gibi makāsıd-ı kelâmiyyenin tarz-ı edâsında âdet-i Arab'a ri'âyeti elden bırakmamış, sonradan yetişme ulemâ-yı kelâmın ta'kīb ettikleri esâlîb-i cidâle aslâ yanaşmamıştır. Hedef-i beyânı avâm ve havâs bütün insanlara ahkâm-ı münzeleyi sarîh bir sûrette telkīn olduğu için edâyı maksad husûsunda sarâhat ve vuzûhu ta'kīd ve ibhâma tercîh etmiştir. Münâzarâtında ezhân-ı âmmenin ihâta edemeyeceği derece ince ve yüksek, zekâ-yı havâssın iltifât etmeyeceği mertebe sâde bir tarz iltizâm etmeyerek ikisi arasında bir meslek tutmuştur.

Kur'ân-ı hakîm'in tarz-ı hitâbına gelince, bu yolda birçok şeyler **[65]** yazılmış ise de İbni el-Kayyım'ın *İtkān*'da nakl etmiş olduğu sözleri biz hakîkaten sezâvâr-ı takdîr buluyoruz. İbni el-Kayyım diyor ki: *Kur'ân*'ın tarz-ı hitâbını şöyle bir te'emmül et, bir pâdişâh göreceksin ki mülk-i vücûd yed-i kudretindedir. Hamd lâzımsa yalnız zât-ı pâkine edilir. Zimâm-ı umûr elinde olduğu için her iş onun irâde ve tedbîriyle husûl bulur, yine onun takdîri dâiresinde netîce-pezîr olur. Mülk-i ekvânın hiçbir köşesi kendine gizli kalamaz. Kullarının gizli, âşikâr hiçbir hâl ve kârı nazar-ı ıttılâ'ından kurtulamaz. Saltanat-ı âlemin tedbîr ve tedvîrinde yektâdır.

Görür ve işitir, verir, esirger, nâil-i mükâfât eder, dûçâr-ı mücâzât eder. Mükrimdir, mühîndir, o yaratır, o besler, takdîr eden de, hükm-i takdîrini infâz eyleyen de kendidir. Umûr-ı kâinâtın müdebbir-i hakīkīsi zât-ı zü'l-celâlidir.

Küçük büyük her iş sâha-i tecellîye onun arş-ı celâl ve azametinden inip gelir, bi'n-netîce yine o bârgâh-ı mu'allâya yükselir. Bir zerre hareket ederse ancak onun izniyle hareket eder. Bir yaprak düşerse be-heme-hâl onun ma'lûmâtı tahtında düşer. Düşün ve gör ki o, nasıl zâtının senâ-hânı oluyor, kendi kendini ne yolda tebcîl ve tahmîd ediyor. Kullarına nasîhat eyliyor, mûcib-i felâh ve saâdetleri olan yolları gösteriyor. Onları bu yolları tutmaya teşvîk, helâklerini mûcib olacak ahvâlden tahzîr ediyor. Esmâ' ve sıfât-ı ilâhiyyesini öğreterek kullarına kendini tanıtıyor. Ni'am ve eltâfını sayıp dökerek onlara kendini sevdiriyor. Ni'metlerini ihtâr etmekte kullarının itmâm-ı ni'mete kesb-i istihkāk esbâbına tevessül etmelerini emr, yahud bâ'is-i intikāmı olacak ahvâlden tahzîr maksadını gözediyor. İtâat ederlerse hazırladığı eltâf ve inâyâtı, isyân ederlerse haklarında tertîb edeceği envâ'-ı ukūbâtı şimdiden söyleyip bildiriyor. Dostlarına, düşmanlarına karşı yaptığı mu'âmeleyi ve her iki zümrenin âkibetleri nereye müncer olduğunu haber veriyor. Dostlarının yaptıkları en güzel işleri hâiz oldukları en güzîde evsâfı yâd ederek sitâyişlerinde bulunuyor. Düşmanlarını ef'âl-i seyyi'e ve evsâf-ı redî'elerini teşhîr ederek yeriyor. Hakāyıkı tebyîn için meseller îrâd ediyor, mütenevvi' delîller, bürhânlar serd ediyor, düşmanlarının ilkā-yı şübhe maksadıyla meydana koydukları evhâm ve mugālatâta güzel güzel cevaplar veriyor. Sâdıkın sıdkını te'yîd, kâzibin kizbini i'lâm ediyor, hakkı söylüyor, doğru yolu gösteriyor. Kendine karşı her sûretle fakr u ihtiyâc mevki'inde bulundukları ve bir lahza tavr-ı istiğnâ takınmak imkânı olmadığını, aynı zamanda kendinin değil insanlara bütün mevcûdâta karşı istiğnâ-yı mutlak sâhibi olduğunu söylüyor. İnsanlara o ihsân etmedikçe zerre kadar hayr, adl ü hikmet îcâb eylemedikçe o nisbette bir şer terettüb etmeyeceğini haber veriyor.

Onun tarz-ı hitâbından sevdiklerine karşı ne kadar latîf itâblarda bulunduğunu anlarsın. Evet, itâb ediyor amma bir taraftan da kusûrlarını afv, ma'zeretlerini kabûl eyliyor. Hukūklarını himâye ve müdâfa'a lütfunda bulunuyor, onlara imdâd, esbâb-ı salâh ve saâdetlerini tehiyye, müşkillerini hall ü tesviye, onlara karşı olan va'dlerini îfâ ediyor. Hülâsa bir dost ki dostluğunu kazanmak bahtiyârlığına nâil olanlara başka bir dost aratmıyor.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

EMR Bİ'L-MA'RÛF, NEHY ANİ'L-MÜNKER

Bir müddetten beri gerek *Sebîlürreşâd* gibi sırf bir lisân-ı dîn ve şerî'atle nâtık olan cerâid-i usbû'iyyede, gerek sâir yevmî gazetelerde emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münkere dâir bir takım beyânât-ı mütevâliyyeye tesâdüf etmekte olduğumdan dolayı bendeniz de bu husûsta biraz îzâhât vermek isterim.

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ[1] Fermân-ı ilâhîsiyle emsâli âyât-ı celîlenin ahkâm-ı âliyyesine binâen fırak ve mezâhib-i İslâmiyyenin cümlesi emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münkerin vücûbunda ittifâk etmişlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet'e göre bu

[1] Âl-i İmrân, 3/104.

vücûb farz-ı kifâye nev'inden olup bu farîza bir ferd veya bir cemâ'at tarafından îfâ olunursa diğerlerinden sâkıt olur. Çünkü âyet-i kerîmede (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ) buyurulup (كونو كلكم آمرين بالمعروف) buyurulmamıştır. (واولئك هم المفلحون) cümlesine nazaran Cenâb-ı Hak felâhı da bu emre bi'l-fi'il mübâşir olanlara tahsîs etmiştir.

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللهِ اٰنَاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ. يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِى الْخَيْرَاتِ وَاُولٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ[1] âyetinde de beyân olunduğu üzere Cenâb-ı Hak emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker cümlelerini de izâfe etmedikçe mücerred Allah'a ve yevm-i kıyâmete îmân etmekle mü'minin salâhına şehâdet buyurmamıştır.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ[2] âyetinde dahi Cenâb-ı Hakk'ın mü'minleri emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker ile senâ buyurması emr-i mezkûrun nazar-ı ilâhîdeki kudsiyet ve fazîletine dâldır.

Fırak ve mezâhib-i İslâmiyye arasında bu bâbda bir ihtilâf var ise emr-i mezkûrun keyfiyet-i tatbîkine râci' olup zât-ı mes'eleye âid değildir. Sa'd bin Ebî Vakkâs, Üsâme bin Zeyd, İbni Ömer, Muhammed bin Müslim ve sâire gibi ashâbdan bazıları ile Ahmed bin Hanbel ve emsâli misillü kudemâ-yı Ehl-i **[66]** Sünnet'ten ma'dûd bulunan bazı zevât; münkerin tağyîri için kalp ve lisân gibi cevârihin isti'mâline kadar cevâz veriyorlarsa da bu bâbda yed ve silah gibi esbâbın isti'mâline müsâ'ade etmemişlerdir. Bekir ibni Keysan el-Asam da buna kāildir. Bi'l-umûm revâfız dahi bu re'ydedir. Ancak revâfız bu re'yi hâdisede bir nâtıkın hurûc etmemiş olmasıyla takyîd ediyor ve "Bir nâtık sâhib-i emrin hurûcu halinde kendisiyle beraber sell-i seyf etmek vâcibdir" diyorlar.

Ehl-i Sünnet'ten bu re'ye kāil olanlar Hazret-i Osman ile mezkûru'l-esâmî ashâb-ı kirâma iktidâ etmişlerdir. Maamâfih Ehl-i Sünnet'in bu makāleye kāil olanları da bu ictihâdlarını hâdisede bir adlin mevcûd olmaması sûretiyle takyîd edip yoksa mes'elede tağyîr-i münkere teşebbüs etmiş bir imâm-ı âdil mevcûd ise onun dahi imâm-ı âdil ile beraber o münkerin tağyîri için sell-i seyf etmesi vâcibdir, diyorlar.

Ehl-i Sünnet'ten birçok tâifelerle cemî'-i Mu'tezile ve cemî'-i Havâric ve Zeydiyye fırkalarına göre münkerin tağyîri sûret-i kat'iyyede sell-i seyfe ihtiyâc gösterir ve bu iddiâ ile meydana atılan ehl-i hak dahi münkeri izâle ile te'mîn-i muzafferiyetten me'yûs olmayacak bir kemmiyet ve keyfiyyette olur ise o vakit münkerin tağyîri bir farîza mâhiyetini iktisâb eder. Yoksa adeden kalîl oldukları gibi ümmîd-i muzafferiyet dahi za'îf ise o halde tağyîr bi'l-yed vazîfesinin müsâ'id bir zamana ta'lîki îcâb eder.

İmâm Ali, Âişe, Talha, Zübeyr, Mu'âviye, Amr, Nu'mân bin Beşîr, Hasan bin Ali, Abdullah bin ez-Zübeyr hazerâtıyla vaktiyle onlara teba'iyyet etmiş olan ashâb-ı kirâmın cümlesi bu re'ye kāil oldukları gibi Enes bin Mâlik gibi ashâbdan Abdurrahman ibni Ebî Leylâ, Sa'îd bin Cübeyr, İbni el-Buhterî et-Tâ'î, Atâ es-Sülemî el-Ezdî, Hasan-ı Basrî, Mâlik bin Dînâr, Müslim bin Yesâr, Ebî el-Havrâ', eş-Şa'bî, Abdullah bin Gâlib, Ukbe bin Abdilgāfir, Ukbe bin Sahbân, Mâhân, Mutarrif bin el-Muğīre, İbni Şu'be ile bu mertebede bulunan birçok fudalâ-yı tâbi'în dahi bu re'yde idiler. Onlardan sonra gelen birçok tâbi'u't-tâbi'în dahi bu ictihâdı muhâfaza ettiler. Ebû Hanîfe, Hasan bin Hay, Şüreyk, Mâlik, Şâfi'î, Davud ve ashâbları gibi zevât-ı izâmın akvâl-i şerîfeleri de bu ictihâda delâlet etmektedir.

Gelelim bu iki tâifenin bu bâbda istinâd etmekte oldukları delâile: Kudemâ-yı Ehl-i Sünnet'in bu bâbdaki istinâdgâhları (كن عبد الله المقتول ولاتكن عبد الله القاتل) ve sâire gibi bi't-netîce nehy-i kıtâli ve hatta arkasına vurulup malı ahz olunsa bile bu mu'âmeleye karşı vücûb-ı sabr ve teennîyi âmir olan bir takım ehâdîs-i şerîfeden başka[3] (اِنِّى اُرِيدُ اَنْ تَبُوءَ بِاِثْمِى وَاِثْمِكَ), (وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَىْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا)[4] (فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ) (فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ) âyet-i celîleleridir. Hazret-i Osman'ın hâdise-i katlinde müşârun-ileyhin iltizâm-ı sabr u teennîyi isti'mâl-i silâha tercîh eylemesi de bu bâbdaki delâil cümlesinden olmak üzere irâe edilmekte olduğuna bâlâda işâret olunmuş idi.

İkinci ictihâdı iltizâm eden kāfile-i fudalâya göre kudemâ-yı Ehl-i Sünnet'in dermiyân etmiş oldukları delâil bu bâbda bir gûnâ hüccet teşkîl etmez. Çünkü evvelâ; darb-ı zahr ve ahz-ı mâla karşı vücûb-ı sabrı âmir olan hadîs-i şerîf bu misillü husûsâtı ber-mûceb-i hükm-i şer'î icrâya me'mûr olan imâmü'l-müslimîne âiddir. Böyle bir salâhiyet-i şer'iyyeyi hâiz olan imâma karşı sabrın vücûbu ise inkâr olunamaz. Hattâ böyle bir emre karşı imtinâ' eden kimse fâsık ve âsî addolunur. Hazret-i Peygamber zulme müdâfa'a imkânı mevcûd bulundukça sabrı emr etmemiştir. Zîrâ (تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا)[5] (عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ) buyurulmuştur. Hattâ bazı ulemâya göre zulme müdâfa'a imkânı mevcûd iken müdâfa'a etmemek zâlime mu'âvenet ma'nâsını tazammun eder. Nehy-i kıtâle dâir olan ehâdîs-i seniyye ise İslâmiyet'in devr-i za'afı gibi evâil-i hâlinde nâzil olmuş ve bilâhare (مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ)[6] (يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ لَيْسَ وَرَاء ذلكَ مِنْ الايمَان شيى)[7] وعلى احدكم السمع والطاعة طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ، إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ (ما لم يؤمر بمعصية فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ hadîs-i şerîfleriyle nesh edilmiştir. Şu âyetlerde beyân buyurulan Âdem'in iki oğlunun kıssasına gelince onların tâbi' oldukları şerî'at başka olduğu cihetle bize göre delîl ittihazına sâlih değildir diyorlar. (لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا)[8]

Rivâyet olunur ki bir gün birisi huzûr-ı peygamberîye gelmiş ve bi-gayrı hakkın malını almak isteyen bir adam hakkında ne yapması lâzım geleceğini sormuş. Hazret-i Peygamber dahi cevâben: "Malını kendisine verme" demesi üzerine "Yâ Resulallah, o adam bu yüzden benimle mukāteleleye kalkışırsa ne yapayım?" sözünü tekrar etmiş. Buna cevâben:

1 Âl-i İmrân, 3/113-114.

2 Tevbe, 9/71.

3 Mâide, 5/29.

4 Mâide, 5/27.

5 Mâide, 5/2.

6 (ليس وراء ذلك من الايمان شيى) olmaksızın, Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 20.

7 Müslim, *Sahîh,* Kitabü'l-İmâre, 8.

8 Mâide, 5/48.

"Kendisiyle mukātele ediniz" buyurmuş. "Ya o beni öldürürse hüküm nedir?" suâlini îrâd eylemiş. Ona da "Nâra müstahık olur" cevâbı verilince merkūm yine "Ya ben onu öldürürsem?" demiş. Bunun üzerine Resûlullâh efendimiz de "Cennete gireceksin" hükmünü beyân buyurmuşlardır.

Hazret-i Osman'ın hâdisesine gelince bunu da müdde'âya delîl olabilecek bir mâhiyeti hâiz görmüyorlar. Çünkü müşârun-ileyh üzerine gelen kimselerin yalnız kendisini muhâsara ettiklerini görüyordu ve öyle de zannediyordu. Kendisini katl edeceklerini kat'iyyen bilmezdi. Yoksa kātillere karşı müdâfa'aya kıyâmı kat'î ve zarûrî idi, diyorlar.

Buraya kadar olan îzâhât fırak-ı İslâmiyyenin emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker hakkındaki nikāt-ı nazarlarını beyândan ibâret olup emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münkerin tâbi' olduğu bir takım kuyûd ve şürût-ı mühimmeyi de inşâallâh ikinci bir makālemle beyân edeceğim.

Haydarî-zâde
İbrahim

* * *

[67] İSLÂM VE MEDENİYET

– 1 –

Avrupa muharrirleri on dokuzuncu asrın bidâyetlerinden beri İslâm mes'elesiyle ve onun mâhiyet ve hasâ'isi hakkında tedkīkāt icrâsıyla meşgūl olmaya başladılar.

Lâkin maa't-teessüf bu mesâ'î bir devre tesâdüf etti ki İslâm muhîtlerinin kâffesinde za'af ve teşettüt hükümrân oluyor, cem'iyetlerini perîşân, âbâ vü ecdâdlarından tevârüs ettikleri medeniyet-i hakīkiyyelerini harâb ediyor idi. Çünkü ümem-i İslâmiyye on beşinci asrın sonlarından beri geçen asırlardakinden büsbütün başka yeni bir kisveye bürünmüştü. Buna da sebeb Avrupa devletlerinin usûl-i siyâsetlerini vesâit-i mümkineye mürâca'atla İslâm'ın kesr-i nüfûz ve şevketine çalışmak, ehl-i İslâm'ı muhârebât-ı mütemâdiyye ile zebûn düşürmek esâsına binâ etmeleri idi.

Bu devrin hulûlünden i'tibâren idi ki Endülüs müslümanları üzerine felâket bütün dehşet ve şiddetiyle teveccüh etti. Engizisyon mezâlimi mevcûdiyetlerini kemirdi. Bakiyyetü's-süyûf da şuraya buraya dağıldı. Nihâyet târihin kayd ettiği inhitât baş gösterdi. Yine o vakitlerden i'tibâren Osmanlı fütûhâtın Avrupa'nın şark ve merkezine doğru tevessü'ü bu devlete karşı bir harb ve cidâl kapısı açtı ki bir daha kapanmak imkânı hâsıl olmadı. Fazla olarak Afrika'da, Hind'de, Cava'da, Vüstâ Asya'da birçok İslâm ümerâsının ahlâkı bozularak ma'iyyetlerine karşı müstebiddâne hareket etmeye başlamaları işleri bütün bütün çığırından çıkardı. Diyâr-ı İslâm'da perîşânlık nizâm ve intizâm, nâdânlık ilim ve irfân, sefâlet ve harâbî refâh ve umrân yerine kāim oldu. Garbî Avrupa'nın şarkta müstemleke ve ticâret-i bahriyye politikasını tutması inhitât-ı İslâm'ın sür'atle terakkīsine müessir bir sûrette yardım ediyordu. Garbî Avrupa şarkta ticâret yollarını Arabların bıraktıkları izleri araştırarak bunları esâsından mahv u tahrîb etmeyi hedef-i siyâset ittihâz etmişti. Ez-cümle Portekizlilerin Kalküta'da, Cezâyir-i Bahreyn'de tesâdüf ettikleri İslâm sefâin-i ticâriyyesine yaptıkları işler bu siyâset-i zâlimânenin en büyük şâhidlerinden biridir. Hükûmât-ı mebhûse bu usûl sâyesinde ticâret-i bahriyye-i İslâmiyyeyi, nâm u nişânını bırakmamak sûretiyle mahva muvaffak oldular.

Böyle ictimâ'î, siyâsî birçok gāilelerle meşgūl bulunan müslümanlar memâlik-i İslâmiyyeyi asırlarca mağbût-ı cihân eden medeniyetlerini, ulûm ve sanâyi'lerini, edebiyâtlarını ileri götürmeye vakit bulamadılar. Ahvâlin bu merkezde temâdî edip gittiği bir sırada dokuzuncu asrın bidâyetleri hulûl edip de şarkın ahvâl ve etvârına peydâ-yı ıttılâ' hevesiyle Avrupalılardan birçoğu nazarlarını o cihete atf edince akvâm-ı İslâmiyyeyi îzâh ettiğimiz halde buldular.

Ben kendi hesâbıma Garbî Avrupa devletlerinin, devr-i fütûhâtlarından beri İslâm âlemine karşı besledikleri kin ve adâvetin de İslâm'ı hakīkī şekil ve sûretinden başka bir şekil ve sûrette göstermek husûsunda büyük bir dahl u tesîri olmuş olduğunu söylemekte bir mahzûr tasavvur etmiyorum. İşte Fransa. Bu devletin Afrika hakkında beslediği ihtirâsât ve bu kıt'anın cihet-i şimâliyyesi hakkında tatbîk etmek istediği tahvîl-i siyâseti enzâr-ı cihânın, İslâm'ı hakīkī kisvesiyle görebilmesine mâni' kesîf bir sis vazîfesini îfâ etmiştir. Evet, bu devlet Afrika'nın bu eyâletlerini kabza-i temellüküne geçirmeyi tasmîm ettiği târihten i'tibâren İslâm hakkında bedhâhâne isnâdâtta bulunmaya, onu en muzlim renklerle teşhîr etmeye başladı. Tabî'î bundaki maksadı cehâlet her tarafdan üzerlerine sâye salmış, yüzlerine karşı ilim ve amel kapıları kapanmış olan akvâm-ı mahalliyyenin kuvve-i ma'neviyyelerini sarsmak idi. Fransa bu maksad-ı hâinânesini tervîc etmek için kurûn-ı vüstânın İslâm aleyhinde yazılmış olan müdevvenâtına yeniden hayât vermek, İslâm'ın ve istinâd ettiği kitâb-ı mukaddesin ahkâmını nakīsadâr göstermek mesleğini iltizâm etti.

İsti'mâr politikasının mürevvici olan ümmetler ihdâs etmek istedikleri bu gibi siyâsî fitnelere revâc vermek için istedikleri kadar müdevvenât ve âsâr neşr ettikten sonra, rûh-ı İslâm'ın medeniyeti kabûle müsta'id olmadığı, akvâm-ı İslâmiyyenin, dinlerinin muktezâsı olarak, temeddün husûsunda Avrupa akvâmıyla hem-inân gidebilmek kābiliyetinden mahrûm bulundukları nazariyyesini ortaya koydular. Artık âlem-i İslâm'dan bir şey koparmak istedikçe mu'ayyen bir gāye ile îcâd ettikleri bu hurâfenin muhîtleri dâhilinde husûle getirdiği te'sîrât-ı siyâsiyyeden istifâde etmeye başladılar. Bu da pek tabî'î bir şeydir. Çünkü düşmanlarından intikām almak ve onlara gālib gelmek hırs ve tehâlükü ümmetleri çok kereler bu maksadlarını istihsâl için bil-cümle vesâil-i mümkineye mürâca'ata sevk eder. Bu uğurda hasımlarını başka bir renk ve şekilde göstermek, kat'iyyen alâkadâr olmadıkları şeylerle ithâm etmek gibi ahlakī şenâ'atler irtikâb etmek îcâb etse de garâim-i siyâsiyyenin infâzı yolunda böyle düşünceler te'sîrsiz kalır.

İslâm'ın Avrupa medeniyetiyle rekābete müsta'id olmadığını, müslümanlar me'âbide karşı taşıdıkları kayd-ı vicdânîyi bırakmadıkça garb akvâmıyla sâha-i temeddünde münâfeseye girişmeyi hatırlarından bile geçirmemek îcâb edeceğini söylüyorlar. Evet, böyle bir söz, medeniyette,

âdâb ve siyâsette târihî olmayan bir din erbâbı hakkında söylenebilir. Fakat insâf edilsin, bu fikir İslâm hakkında câ-yi tatbîk bulabilir mi?

O mu'azzam Roma memleketi, ondan evvel ve sonra gelen memâlik-i sâire **[68]** birçok devirler geçirdiler, o devirler esnâsında teşkîl ettikleri akvâm mühezzebiyet kesb etti, vahdet-i ictimâ'iyyeleri kuvvet buldu, maârif ilerledi, kānûnlar ıslâh edildi, siyâsî düstûrlar yavaş yavaş teessüs etmeye başladı da kazandıkları miknet ve azameti ondan sonra kazandılar. Dîde-i cihân bir ümmet görmemiştir ki terakkī ve temeddünden, azamet ve ikbâlden büyük bir nasîb almış olsun ve fakat buna asırlarca, en aşağı kurûn-ı adîdece çalışmadan, ahkâm-ı zamanın îcâb ettiği bir takım zarûrî merhaleleri kat' etmeden muvaffak olabilsin.

Yalnız ehl-i *Kur'ân* böyle değil, onlar bu mes'elede hârikalar gösterdiler. Bir sûretteki bir sıçrayışta kendilerini başka kimselerin ulaşamadığı belki hiçbir ümmetin yorulmaksızın yaklaşamadığı bir evc-i tekâmülde buldular.

Bi'set-i Resûl hengâmında Arab, aralarında kat'â âheng-i ülfet ve mu'âşeret bulunmayan bir takım kitlelerden müteşekkil bulunuyor idi. Daha ileri gidelim, târîh-i kable'l-İslâm ümem-i Arabiyye arasında bir gûne vahdet ve vifâk teessüs etmiş olduğunu, tek bir memleket halkı miyânında bile imtizâc-ı tâm husûle geldiğini yahud bu kavmin efrâdı dîn-i vâhid etrâfında birleşmiş olduğunu kayd etmiyor. Biri birlerinin kanına doymamak, intikām hislerinin ardı gelmemek derecesinde yekdiğere muhâsım bir vaz' almış olan bu kavmin ne üzerlerinde hâkim olacak, aralarında bir vahdet-i siyâsiyye te'mîn edebilecek kānûnları, ne de ulûm ve ma'ârife, zirâate, sanâyi'e, iktisâdiyâta intisaba sâik olacak nizâmları olduğu bilinmiyor.

Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin Mekke'den Medîne'ye hicret ettikleri gün Arab işte bu halde idi. Şimdi bi'set-i Muhammediyye'nin Hicret'ten feth-i Mekke'ye kadar olan on sene zarfında neler yapmış olduğunu düşünelim: Bu on senenin mahsûl-i feyzi olarak meydana esâslı bir düstûr geldi. Bir uhuvvet teessüs etti, ve o uhuvvet sâyesinde Arab'ı sefâlet ve perişânî vâdîsinde sürükleyen, muntazam bir kitle halinde yaşamalarına mâni' olan rekābet-i unsuriyye hisleri ortadan kalktı. Öyle kalbler yekdiğeriyle peydâ-yı ülfet ve istînâs etti ki yeryüzündeki hazâin sarf edilse barışıp birleşmeleri ihtimâli yoktu.

Bu on senenin tecelliyât-ı mes'ûdesidir ki Arablar arasında tamâmıyla şûrâ ve demokrasi esâsâtına mübtenî düstûrî bir hükûmet teessüs etti. Bir hükûmet ki hâkim ile mahkûm, avâm ile emîr arasında ister cinâî, ister medenî olsun kâffe-i hukūkta müsâvât gözetiyor idi. Bu şekl-i hükûmete göre kimse *Kur'ân*'ın vaz' ettiği kavânîn fevkinde bir mevki'a sâhib olmak imkânı kalmadı. Çünkü *Kur'ân* nazarında mülûk ve ümerâya perestiş eski asırların vücûd verdiği an'anâtın bekāyâ-yı âsârından ma'dûd idi.

İşte İslâm'da tevhîd akīdesinin sırrı bu noktada tecellî eder. Çünkü tevhîd demek ibâdet olunmak, dâire-i teklîften hâric bulunmak yalnız Hâlik-i kevne mahsûs bir vasıf olduğuna inanmak demektir. Efrâd-ı beşere gelince bunlar hukūk-ı âmme nokta-i nazarından bir tarağın dişleri gibi mütesâvî bir vaz'dadırlar. Nitekim *Kur'ân*'ın [1](لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ) âyeti de bunu takrîr ve te'yîd etmektedir.

İslâm'da tevhîd kāidesinin takarruruyla beraber mülûk ve ümerânın bünyân-ı hukūku yıkıldı, onlara mertebe-i avâmın fevkinde bir mevki'-i rüchân ve imtiyâz-ı ebedî te'mîn eden an'ane zîr ü zeber oldu. O vakitten i'tibâren halk hükümdârlarından müstakīmâne bir siyâset aramak, re'âyâya ta'alluk eden icrââtlarından hesâb sormak hukūk-ı beşeriyye cümlesinden olduğunu anladılar. Bunun fevkinde olarak bir de *Kur'ân* müte'addid yerlerde halka, içlerinde emr-i idâre ve siyâsette erbâb-ı hükûmeti murâkabe ve emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker vezâ'ifiyle mükellef bir zümre bulundurmayı emr etmektedir. [2](وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ)

Kur'ân bu ve bu gibi âyetlerle İslâm âleminde hürriyet-i kelâmın, tenkīdin esâslarını vaz' etmiş, müslümanlar arasında idâre ve siyâset adamlarına icrââtlarından dolayı hesâb soracak bir tâife bulunmasını emr etmekte bulunmuştur ki bu usûlün en güzel bir şekl-i tatbîki, a'zâsını milletin kendi arasından intihâb etmekte olması, bu a'zânın hükûmetlerden hesâb aramak ve kavânîn-i siyâsiyye ve idâriyye-yi teşrî' etmek salâhiyetini hâiz bulunması i'tibârıyla bugünkü Meclis-i Meb'ûsân'dır.

Bugüne kadar hangi bir kānûn vardır ki demokrasinin bu derecesine varsın da cânîye, cihânın isterse en mağrûr ve en zî-nüfûz bir hükümdârı olsun, icrâ-yı kısâs edebilsin?

Cebele bin el-Eyhem kıssasını unutmayalım: Mülûk-ı Arab'dan olan Cebele bir gün Ka'be-i Mu'azzama'yı tavâf ederken ridâsının etekleri ucuna basan bir A'râbîye tokat attı. Ömer bin el-Hattâb radıyallâhu te'âlâ anh kısâsa teşebbüs edince avâm ile mülûk arasında hiçbir fark gözetmez misiniz? dedi. Aldığı "hayır" cevâbı fenâ halde nahvetine dokunarak gece olunca gizlice firâr ile Kostantıniyye hükümdârına ilticâ etti.

Sâhib-i şerî'at sallallâhu aleyhi ve sellem hutbetü'l-vedâ'da şöyle diyordu: [3](أيها الناس، إنما المؤمنون أخوة، ولا يحل لامرىء مسلّم مال أخيه إلا عن طيب نفس منه. فلا ترجعنّ بعدي كفارا يضرب بعضكم رقاب بعض، فإن قد تركت فيكم ما إن أخذتم به لم تضلوا بعده، كتاب الله. أيها الناس، إن ربكم واحد، وإن أباكم واحد، كلكم لآدم وآدم من تراب. أكرمكم عند الله أتقاكم، إن الله عليم خبير. وليس لعربي على عجمي فضل إلا بالتقوى.)= "Ey nâs, mü'minler kardeşten başka bir şey değillerdir. Gönül hoşluğuyla olmaksızın bir adama kardeşinin malı helâl olamaz. Benden sonra küfre avdet edip de biri birinizin boynunu vurmaya kıyâm etmeyiniz. Size bir şey bırakıyorum ki (ahkâmına tevessül ederseniz) bir daha dalâlet yüzü gör**[69]**mezsiniz: Kitâbullâh. Ey nâs! Rabbiniz bir, babanız da birdir. Hepiniz Âdem'in evlâdısınız. Âdem ise topraktan olmadır. İnd-i ilâhîde en makbûl olanınız en ziyâde ittikâ edeninizdir. Bir Arabî'nin bir Acemî'ye fazl ve rüchânı yoktur. Meğer ki vâsıta-i rüchân takvâ olsun" Bu ulvî sözlerin, demokrasiye âid bu kıymetdâr düstûrların bütün rûhlarını [4](يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ

[1] Enbiyâ, 21/23.
[2] Âl-i İmrân, 3/104.
[3] Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn,* 1423, Beyrut, c. 2, s. 22-24.
[4] Hucurât, 49/13.

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَا)[1] ve (شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ) âyetleri sînesinde toplamıştır.

Demokrası esâsâtına tamamıyla mutâbık bu gibi desâtîr-i Muhammediyye sâyesinde nev'-i beşerin gözleri açıldı. Bir fırkanın diğer fırka üzerinde rüchân ve tefevvuk iddiâ etmesine hiçbir sebeb olmadığı herkesçe anlaşıldı. Evet, *Kur'ân*'ın vaz' ettiği düstûr nazarında tefâzula esâs olabilecek bir şey varsa o da fazîlet ve meziyyet ve ahlâktan ibârettir. Ve hiç şüphe yok ki Arab'ın zu'afâsını bu dini kabûle sevk eden esbâbın en büyüğü bu düstûrun ulviyetidir. Onlar anladılar ki bu dine sâlik olmakla onun müntesibîni arasında tesbît ettiği hürriyet, uhuvvet, efrâd arasında kâffe-i hukūkta müsâvât esâslarından mükemmelen istifâde edeceklerdir.

Arablar arasında (ما هى الاحياتنا الدنيا نموت ونحي وما يهلكنا الا الدهر) diyen dehrî, vicdânını ecrâm-ı ulviyyeye rabt eden ve ona karşı zânû be-zemîn-i ibâdet olan zemzeme-i âyînini eflâka çıkaran mecûsî ve sâir bir takım milletler vardır ki milliyetleri ne saâdet-i dünyeviyyelerini te'mîne, ne şekāvet-i uhreviyyeden âzâde kalmalarına hizmet ediyor, ne de hayât-ı ictimâ'iyyelerinin kesb-i salâh etmesi, şu'ûn-ı siyâsiyyelerinin nizâm altına girmesi husûsunda âmil-i müessir olabiliyor idi. İslâm, miyân-ı nâsda müsâvâtı emr eden, kavâ'id-i adl ü insâfı tesbît eyleyen o mu'azzam düstûrlarıyla tecellî edince zu'afâ gürûhu o asırların kendilerini zebûn ve bî-tâb bırakan ağır ağır kaydlarından kurtulmak için onun sâha-i emânına ilticâ etmeye başladılar.

Bilâ-ihtirâz diyebiliriz ki İslâm'ın medenî ve siyâsî düstûrları yalnız Arabları müstefîd etmemiş, belki bunlar sâir avâlim-i beşeriyye için de yeni bir devrin fâtihası olmuştur.

Abdülaziz Çâviş

[Birkaç nüsha devam edecek olan bu makālenin aslı Almanca olarak Berlin'de intişâr eden Âlem-i İ*slâm* mecmû'asında neşr olunmuştur.]

İTTİHÂD-I İSLÂM TARAFDÂRÂNI

Bu Harb-i Umûmî müslümanların gözünü açtırdı, mâzîye nisbetle âlem-i İslâm muhîtlerinde pek azîm uyanıklık ve intibâh hâsıl oldu. Artık İ'tilâfiyyûnun, husûsiyle Büyük Britanya'nın bütün entrikalarını meydana çıkarttı. Her tarafta uhuvvet-i İslâmiyyeyi ileride daha sıkı bir sûrette temhîd ve te'mîn için cem'iyetler teşekkül etmiştir. İngiltere'nin İslâm memâlikinde bu âna kadar oynadığı rollerle çevirdiği entrikaların üstünden birer birer tabî'at örtüsünü kaldırtmış, İngiliz ricâl-i siyâsiyyûnunun müslümanlar hakkında besledikleri bedhâhâne temenniyâta müte'allik olan gizli muhâberelerin fotoğrafları alınarak aynen neşr olunmuştur.

Ahîren Berlin'de bulunan birkaç İranlının *Keşf-i Telbîs-i İngilis* nâmı altında neşr ettikleri Farisî bir kitab elimize geçmiştir ki İngiliz ricâlinin İran memleket ve milleti hakkında beslemiş oldukları sû'-i niyyâtı belegan mâ belag irâe ve isbât etmektedir. Fotoğrafları alınan bu vesâikten öyle anlaşılıyor ki el-ân İngiltere İran'ı benimsemekte ve o zavallı memleketin yakasından bir türlü vazgeçmemektedir. Bu vesâiki aynen muhterem kāri'lerimize göstermeye hazırız.

Fakat İngilizlerin bu gibi fırıldakları meydana çıktıkça, ittihâd-ı İslâm arzu ve teşebbüsleri de o derecede günden gûne kesb-i kuvvet ve rasânet edeceğine eminiz. Cereyân-ı tabî'at İngilizlerin mâhiyetini umûm müslümanlara anlatmıştır.

İngilizlerin bu bedhâhâne olan oyunlarına karşı mukāvemet etmek için âlem-i İslâm'ın hemen her tarafında büyük cem'iyetler teşekkül ederek, İngiliz menâfi'-i maddiyye ve siyâsiyyesini mahv ü tahrîb etmeyi kendilerine büyük bir vazîfe-i dîniyye telakkī eylemektedir.

Bu muhterem cem'iyetlerden biri (Orman Kardeşleri)dir. Geçen sene İran'ın eyâlât-ı şimâliyyesinden olan Gilan şehrinde teşekkül ederek uzun müddet Ruslarla uğraştılar.

İran'dan memleketlerine avdet eden vahşî, yularsız Rus askerlerinin mütecâvizâne ve yağma-gerâna zulümlerinin önünü bir dereceye kadar bu yeni cem'iyet alabilmiş ve ahîren teşkîlatlarına vüs'at ve intizâm vererek ahrâr ve tüccâr-ı mahalliyye ile ulemâ-yı kirâmdan birçok zevât mezkûr cem'iyete intisâb eyleyerek samîmî sûrette ittihâd ve ittifâk eyledikten başka, kendi işlerinde sarf edilmek üzere de mallarını cem'iyete tıyb-i hâtırla terk ve teberru' eylemişlerdir. Fedâkârâne teberru'ât netîcesinde dört milyon (tümen) –ki sekiz yüz bin lira eder– kadar bir para elde ettikten sonra Gilan eyaletinin pâyânsız, mürtefi' ve zengin ormanlarına çekilerek orayı kendilerine merkez ve karârgâh ittihâz eylemişlerdir. Oradan gelen mevsûku'l-kelim **[70]** bir zâtın ifâdesine, elindeki vesâika nazaran bunlar miyânında Rusya'da esir olup oralara firar eden birkaç Osmanlı zâbiti de mevcûd imiş. Bu zâbitler, kardeşlerine ta'lîm ile harbe müte'allik idmanları öğretmektedirler.

Orman Kardeşleri –gazetelerde bir müddet evvel okunduğuna nazaran– Reşt'deki İngiliz konsolosuyla, İngiliz bankası müdürünü ve kendi devleti hesâbına oralarda casusluk etmekte bulunan Yüzbaşı Noel nâmında bir zâbiti esir ederek ormana götürmüşlerdir.

Bu Orman Kardeşleri'nin hamiyet ve teşebbüsât-ı İslâmiyyeleri sâyesinde İngilizlerin İran-ı şimâli kısmındaki entrikalarının önü alınmıştır. İngilizlerin maksadı Tahran-Kazvin tarîkiyle Reşt Vilâyeti'ne ve oradan da Bahr-i Hazar sâhilinde kâin Enzeli İskelesi'ne inip ve denizi geçtikten sonra Bakü'deki Ermeni ve sâir unsurlara mensûb tarafdârlarıyla birleşmek ve o sâyede Osmanlılarla Almanların şarka yayılmalarını men' eylemek idi.

Bu ümniyenin husûlü için İngilizler o civârdaki Ermeni çetelerini güzelce teslîh ve techîz ettirerek Reşt'in işgāline tahrîk ve teşvîk eylemişlerdi.

Orman Kardeşleri'nin fedâkârâne ve gayûrâne teşebbüsleri olmasaydı şimdiye kadar İngilizler Kafkasya'ya kadar ilerleyebilmişlerdi. İngilizlerle Ermeni çeteleri arasında

[1] Nisâ, 4/123.

bir nokta-i irtibât hâsıl olmuş olaydı, Kirmanşah'daki İngiliz kuvveti İran'ın merkez ve kalbgâhını istîlâ ede ede yavaş yavaş Anadolu'ya kadar yayılabileceklerdi. Lâkin şimdilik bu mühim nokta ve müstesnâ mevki' İngilizlerin eline düşmedikten mâ'adâ, İran'daki kuvvetlerinin de mevki'i tezelzüle uğramıştır.

Cebir ve kuvvetle bunların uhdesinden gelemeyen İngilizler, ahîren bunların arasına nifâk sokmak için bulundukları ormana birkaç propagandacı sevk ve i'zâm etmişler ve mezkûr cem'iyeti bu sûretle dağıtmaya karâr vermişler ise de Cenâb-ı Hakk'a çok şükürler olsun ki İngilizlere satılmış olan müzevvirlerden biri gebertilip diğerleri de güç hâl ile firâr edebilmişler ve teşebbüsât-ı hâinâneleri de büsbütün akāmete dûçâr olmuştur.

Orman Kardeşleri muntazam ve mükemmel bir intizâm ve ihtimâmla mu'ayyen bir plan dâhilinde çalışmayı tercîh eylemişlerdir. Bu husûsta kendilerinin muhtasar bir programları da vardır. İran'da mezkûr cem'iyet tarafından dağıtılan beyânnâmelerde muharrer bulunduğuna nazaran onların maksadı İran ve İslâm düşmanlarıyla ilâ nihâye çarpışıp vatanlarının hürriyet ve istiklâlini fiilen istirdâd etmek ve İranlıların sâir müslüman komşularıyla ittihâdına mümâna'at gösteren İngilizlere karşı mukāvemet ve muhârebe etmekten ibârettir.

Bu cem'iyetin teşkîli evvelce kuvve-i karîbeye gelmemiş olaydı, hiç şüphesiz İngilizler şimdiye kadar İran efkâr-ı umûmiyyesini zehirleyebilmişlerdi.

Bu muhterem cem'iyet-i İslâmiyyenin büyük müessis-i âlî-kadrleri Reşt Vilâyeti ilerigelenlerinden Mîrzâ Küçük Hân ile Gilanlı Aka Hacı Ahmed Hân hazretleri olup fedâkâr a'zâları da: Aka Seyyid Abdülvehhâb, Aka Seyyid Mahmud, Aka Hacı Şeyh Muhammed Hasan, Aka Şeyh Ali, Aka Şeyh Muhammed Hüseyin hazerâtıdır. Bu hey'et dâimâ ormanda yaşamakta ve orada mâlik oldukları yedi sekiz bin kişilik kuvveti idâre ile iştigāl eylemektedirler.

Şehirde ise: Aka Mir Mansur ile Aka İzzetullah Hân'dan mürekkeb olan vekîlleri ormandan sâdır olan evâmir-i İslâmiyyeyi icrâ ve tatbîk ile mükellef bulunmaktadır.

İran mahâfilinden mevsûkan haber alındığına nazaran, cem'iyet tarafından ahîren ormanda muntazam bir ta'lîmgâh ile idmana mahsûs bir mektep te'sîs edilip İran jandarma zâbitleri oradaki binlerce genci çalıştırmaktadırlar.

Cem'iyetin şehirdeki gözleri vâsıtasıyla şu son zamanlarda İngilizlerle Ermeni çetelerinin muhâberâtı elde edilmiştir. Vesâik-i mezkûreden anlaşıldığına göre İngilizler, Osmanlı kuvvetlerinin ilerlemesini men' için şarkta Ermeni çetelerinden mürekkeb büyük bir kuvvet hazırlamayı kasd ediyorlarmış.

İngilizler İran eyâlât-ı şimâliyyesinde ve Kafkas civârında bulunan bu mühim noktalarda, karşılarında Orman Kardeşleri gibi muntazam bir teşkîlât-ı İslâmiyyeye tesâdüf etmemiş olaydılar, oraları elde ederek,

Evvelen: Tahran ve İran şehirlerinde bulunup Devlet-i Osmaniyye'nin sâdık hayrhâhları olan ahrârı yeis ve sukūt-i hayâle dûçâr edecekler,

Sâniyen: Mezkûr vilâyât-ı şimâliyyeden ipek, yün, pirinç, buğday, arpa, tütün kabîlinden yetişen bereketli ve külliyetli mahsûlâtı İran'da ve Irak'da bulunmakta olan askerlerine sevk ve iddihâr eyleyecekler,

Sâlisen: Oralarla Tahran arasında çekilmiş olan telgraf tellerini keserek, muhâberâtı ta'tîle uğratacaklardı.

Râbi'an: İran'ın en metîn ve en güzel Enzeli-Tahran şose yollarını istedikleri gibi kendi menfa'atlerine kullanacaklardı.

Hâmisen: Osmanlılarla İranîler beynindeki muvâsala noktalarını kesip kendi aleyhdârlarının bazılarını kuvvetle mahv u i'dâm, diğer kısmını da nefy ü tağrîb etmek sûretiyle ihâfe ve tehdîd eyleyeceklerdi.

Madem ki diyânet-i mukaddese-i İslâmiyyenin feyzi oralarda böyle mühim ve hâtırı sayılır metîn bir kuvvet îcâd ve ihyâ etmiş, bu kuvveti büyütmek, ellerinden **[71]** tutmak, daha ziyâde mûcib-i istifâde bir hâle sokmak için Devlet-i Osmaniyye tarafından bu dakîkada onlara ciddî sûrette yardım etmek pek elzemdir.

Orman Kardeşleri'mizin paraya ihtiyâcları olmayıp kendilerine en elzem olan şey, gayûr zâbitân ile külliyetli mikdârda esliha ve cephane olsa gerektir. Bunun tedârikiyle o cihetlere i'zâmı keyfiyyeti Devlet-i Mu'azzama-i Osmaniyye için büyük bir şey değildir. Böyle yapmakla hükûmet-i Osmaniyye hissiyât-ı birâderâne ve İslâmiyyesini fiilen İranlı fedakârlara gösterecek ve kendisinin o gibi askerî ve siyâsî işleri ta'kīb etmekten gāfil ve bî-gâne olmadığını da isbât eylemiş olacaktır.

Bu makāle ile muhterem Osmanlı ricâl ve zimâmdârânının nazar-ı dikkatlerini bu mühim mes'eleye celb ediyoruz. Bu istirhâmımız ihmâl edilirse, ileride Osmanlı usûl-i siyâsetini tahti'e edebilmek için bu yazıları târîh-i harbde canlı bir şâhid makāmında kayd edeceğiz.

S[sin]. **M. T**[sin].

OSMANLI – İRAN MÜNÂSEBÂT-I HÂZIRA VE ÂTİYYELERİ

"Akay Hacı Mîrzâ Ali Muhammed-i Devletâbâdî Hazretleriyle Mülâkāt"

Pâyitahtımızda intişâr eden Fârisiyyü'l-ibâre *Hâver* gazetesinden aynen iktibâs ve tercüme olunmuştur:

Kāriîn-i kirâmın ma'lûmları olduğu üzere bir müddetten beri İran ekâbir ve a'yânından bir kısmı İngiliz ve Ruslarla zıddiyet ve mücâhedede bulunmak ve memleketin menâfi'ini vikāye etmek maksadıyla İran'dan hareket ederek ve bir müddet İngiliz ve Rus kuvvetleriyle çarpıştıktan sonra Kirmanşah'a ve Kirmanşah ric'atini müteâkib Bağdad'a bilâhare de İstanbul'a gelmişlerdi. Müşârun-ileyhimin efkâr ve hissiyât-ı vâki'alarından kāri'lerimizi nasîbedâr etmek için bu kere ser-muharririmizi, ittihâd-ı İslâm politikasını ta'kīb eden İran İ'tidâl Fırka-i Siyâsiyyesi rüesâsından ve ulemâ-yı benâmdan Hacı Mîrzâ Ali Muhammed-i Devletâbâdî hazretleri nezdine i'zâm etmişidik. Pâyitaht-ı Devlet-i Aliyye'ye muvâsalatlarından beri kendilerince hâsıl olan kanâat hak-

kında vâki' olan suâllere ber-vech-i zîr beyânâtta bulunmuşlardır:

– Osmanlı-İran, bu iki millet-i İslâmiyyenin münâsebât-ı hâzıralarıyla vaz'iyet-i âtiyyeleri hakkında zât-ı âlîlerinin nokta-i nazarını suâl edebilir miyim?

– Efendim, bu iki milletin mezheb nokta-i nazarından evzâ'-ı sâbıkaları ma'lûm olduğu vechile pek iyi değildir. Ancak bunların senelerden beri münâsebâtı müsâlemet ve muvâfakatla geçtiğine nazaran, zâhiren fenâ olmaması iktizâ eder. Nazar-ı dikkatten kaçırılmaması îcâb eden nokta bu iki müslüman devlet arasında hükümrân olan tefrikanın sebebi nedir? Hakîkaten esbâb-ı dîn ve mezheb yüzünden midir? Yoksa başka bir esâsa müstenid midir? Bunları araştırmak gerektir.

Erbâb-ı basîrete mahfî değildir ki ihtilâfât-ı siyâsiyye, bazen ihtilâfât-ı mezhebiyye nâmıyla bir veya iki devletin muktezâ-yı zamâna göre îcâd ettikleri ve ahâlî arasına ilkā eyledikleri nifâk ve muhâlefettir. Târihe nazar edilecek olursa görülür ki pek çok mevâd ve mesâilde devleteynden her biri politikaları iktizâsı olarak imkân elverdiği mertebede, ihtilâfât-ı ma'lûmeye sa'y etmişler ve senelerce müslümanları ateş içinde bırakmışlardır. Halbuki yalnız bu iki devletin siyâset-i dâhiliyyesi böyle olduğu zannolunmasın. Kurûn-ı ahîre zarfında siyâset-i hâriciyye dahi ihtilâfât-ı hâzıranın izdiyâd ve iştidâdına medhaldâr olmuştur.

Hindistan ile İran'ın mevki'-i coğrafî i'tibârıyla komşu bulunmaları hasebiyle, İran devleti Rus ve İngiliz hükûmetleri tarafından dâimâ taht-ı murâkabe ve tazyîkātta bulundurulmuştur. Çünkü Rus ve İngiliz hükûmetleri hiçbir vakit karşılarında kuvvetli ve kudretli bir İran'ın bulunmasını istememişlerdir.

Husûsiyle kendilerince ma'lûm idi ki iki İslâm devletinin ittihâdı, kendilerini kuvvetli ve mu'azzam bir hâle kalb edecektir. Onun için binlerce entrika ve desîse tertîb ederek bunların ittihâd edememeleri husûsuna çalışmışlardı. Şâyân-ı dikkat şurası idi ki: Rus ve İngiliz me'mûrları ber-muktezâ-yı menfa'at dâimâ bir müslümandan ziyâde İslâm-perest görünüyor ve iş beceriyorlardı.

Osmanlı ve İran devletleri arasında arasıra tehaddüs eden ihtilâfât onlar için mûcib-i istifâde olmuş ve bu vesîle ile kendilerini tarafeyne dost ve her iki tarafı yekdiğere karşı düşman göstererek ara yerde bu vaz'iyetten kendileri istifâde eylemişlerdir.

İşte İran ve Osmanlı hudûd münâkaşâtı dahi onlardan biri olup bu mes'ele bizim için binlerce fenâlıkları îcâd etmiştir. Ve işte aşâir tecâvüzâtı nâmıyla hudûs eden pek çok müsâdameler bu müdde'amıza şâhid-i yegânedir.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin bugünkü zimâmdârân-ı umûru meşrûtiyetin evâlinde esâs-ı istibdâdı mahv eden İran Devlet-i cedîdesine gayr-ı resmî olarak "İşbu hudûd ihtilâfâtını kendi aramızda dostâne bir sûrette hall ü hasm etmeye hazırız." buyurmuşlardı. İran'ın o günkü erbâb-ı hall ü akdi dahi beyânât-ı vâkıayı kemâl-i meserretle karşılamışlardı. Halbuki tarafeynin bu meyl-i arzusuna gizli parmaklar tekrar mâni' oldular.

Dört sene evveline gelinceye kadar bu sözler imtidâd etti. En nihâyet yine diğerlerinin müdâhale ve nazariyâtına göre iş görüldü. Maamâfih **[72]** insâf etmelidir ki her iki millet ukalâsı sinîn-i vefîreden beri bu derdlere âgâh olup, ilac peşinde koşuyorlar ve İrânîler daha ziyâde ihtilâfât-ı mevcûdenin ref'ine sâ'î ve âmâde bulunuyorlardı.

Şu da müsellemdir ki beş yüz seneden beri mevcûd olan ve memleketin her tarafına kök budak salan bir şecere-i nifâkın kolları, budakları öyle kolay kolay kat' edilmez. Belki ittihâd ve ittifâk ile işbu ağacı kökünden kal' etmelidir. İşte size evzâ'-ı sâbıkadan bir mücmel…

Bugünkü münâsebâta gelince: Yukarıda işâret edildiği vechile İranlılar pek uzun müddetten beri geçmiş vekāyi'in tashîhi ve Osmanlılarla vidâd ve ittihâd te'sîsi husûsuna pek ziyâde hâhişger idiler. Nasıl ki bu keyfiyeti mükerreren isbât etmişlerdir.

En son tecrübe ve imtihânın şâhid-i sahîhi: Harb-i hâzırda İran ekâbir ve rüesâsının fedâkârlıkları, İngiliz ve Rusların İran'daki olanca nüfûz ve kudretlerine mukābil İran hükûmetine va'd ettikleri pek çok menâfi'e karşı sebât göstererek Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ve İslâm kardeşlerine sıdk-ı vefâ ve şîme-i dostî ibrâz etmeleri ve husûsiyle dindaşlık nâmına hükûmet-i Osmaniyye ve müttefiklerine karşı mümkün olduğu kadar her nevi' fedakârlıktan geri kalmamaları gibi bî-taraflıkla gayr-ı mütenâsib harekâtı ihtiyâr ve bu yüzden muhâsım devletlerden birisi kadar mal ve canca türlü türlü hasârâta giriftâr olmalarıdır.

Bir milletin âyîne-i efkârı o milletin a'mâl ve ef'âli olması hasebiyle İrânîlerin bu müddet zarfındaki fedâkârlıkları dahi hangi tarafla dost ve hangi tarafla düşman olduğunu herkese i'lâm ve isbât etti.

Yalnız nazar-ı teemmüle alınacak bir nokta vardır ki o da: Düşmanların ellerine verilen bir bahâneyi vesîle ittihâz ederek, İranlıları iknâ' etmezlerse ümid olunur ki İran milleti mâ dâme'd-dehr Osmanlılarla hakīkī birader olarak yaşayacaktır. Binâenaleyh düşmana bahâne vermemeye her iki taraf çalışmalıdır.

Cümlece mâhiyeti ma'lûm olan muâhedât-ı hafiyyenin ifşâ ve intişârından sonra İngilizlerce bu gibi bahâneler elde etmek pek de kolay değilse de her iki taraf ukalâsı gaflet ederek kapanmış olan muhâlefet kapılarını düşmanlar için açık bulundurmamaları iktizâ eder.

Hayret edilecek diğer bir nokta daha vardır ki o da: İrânîlerle Osmanlı ve müttefikleri aralarındaki münâsebât-ı meveddet-kârâneyi bir mukāvele veya bir muâhede ile tahkîm etmemişlerdir ki bunca teşebbüsât ve tahassüsâtın ileride iyi semereler vereceğine emniyet edilsin. Ümid ederiz ki müstakbelde işbu dostluğumuza muhkem ve metîn bir esâs vaz' edilir de âlem-i İslâm'ın düşmanları her ne şekil ve sûretle olursa olsun ona bir halel îrâs edemezler.

Son suâliniz olan "Âtîde ne yapmak lâzım gelir?" fıkrasına gelince: İleride yapılacak işe bugün başlamak lâzımdır. Yani îcâb eden program üzerine esâs-ı hakīkat tahkîm ve tarsîn edilmelidir ki matlûb netîce elde edilebilsin. Bu da ara yerde muktezî olan muâhedâtın akdine vâbeste olup mevzû'muzdan hâric ve resmî makāmâta âid bir mes'eledir.

Bizim için mûcib-i i'timâd ve istinâd iki şey vardır: Birincisi dînî olan ittihâd ve ittifâk esâsâtının tahkîmi ve seneler-

den beri ara yere ilkā edilen esâssız zıddiyet ve münâferetin kaldırılmasıyla zâyi' olan hukūk-ı meşrû'amızın istirdâdı husûslarıdır.

Bugün din, lisân, milliyet, ırk, iklim, komşuluk gibi aralarında hiçbir münâsebet olmayan akvâm ve milel, birer bahâne ve vesîle ile yekdiğeriyle bir râbıta ve münâsebet peydâ etmeye çalıştıkları halde bilemem ki bu iki müslüman millet ve memleket beyninde mine'l-kadîm mevcûd olan bunca münâsebât-ı haseneye rağmen bir takım güzel ve mühim istifâdelerden nasıl sarf-ı nazar edip vakitlerini neden gafletle geçiriyorlar?!

Vücûdu elzem olan bu ittihâda vesîle olmak üzere, İslâmî cem'iyetler teşkîli, kütüb-i müfîde tab' ve tevzî'i, müslümanların intibâhına yardım ve hizmet eyleyecek resâil ve cerâid neşri bu keyfiyeti belegan mâ belağ te'mîn etmeye âmil-i yegâne olabilir.

İkincisi: Temâs-ı millîdir. Şunu demek isterim ki her iki milletin rüesâ ve ser-âmedânı yekdiğerleriyle ittihâd ederek kendilerince mühim telakkī edilen bir program tanzîmi mes'elesidir ki onu da hâricden vukū'u melhûz bütün tecâvüzâttan kendilerini muhâfaza etmek ve yekdiğerlerine müte'allik umûr ve mu'âmelâta müdâhale edilmemek şartıyla menâfi'-i meşrû'anın celbi husûsunda serbest bulunmaktan ibârettir.

Bu tevâfuk-ı nazar-ı millî ve İslâmî tarafeynin hukūkunu mahfûz ve masûn kılar ve münâsebât-ı vidâdiyye ve uhuvvetkârânelerini hiçbir vechile ihlâl eylemez. Bi'l-cümle İslâm zimâmdârları için bu mesleği ta'kīb etmekten başka bir çâre tasavvur etmem.

Binâenaleyh bu iki millet-i İslâmiyyenin menâfi'-i müşterekesine müfid olabilecek yegâne bir tedbîr işte bu ittihâd-ı İslâm olsa gerektir. Çünkü içinde bulunduğumuz muhârebe günün birinde tabî'atın hükmüyle hitâma erecek, iyi, kötü her milletin mukadderâtı ta'ayyün edecektir. İşte o millet-i saâdet-mend ve bahtiyârdır ki diğerlerine karşı mağlûb ve mahkûm mevki'inde kalmayıp mümkün mertebe kendi mukadderâtını te'mîn etmiş bulunsun.

Bâlâda arz ettiğim vechile milel-i İslâmiyye mâzîdeki gafletlerinden ibret almaz, istikbâli görmez ve kendi selâmet ve halâsları için can u gönülden çalışmayacak olurlarsa; Hudâ-negerde kör körüne reh-sipâr-ı hâk-i adem olacaklarına şüphe etmemelidir. Bilakis kemâl-i sıdk-ı vefâ ile yekdiğerine takarrub ve ittihâd eyler ve birbirinin nef' ve zararını düşünürlerse bu bâdireden halâs ve kâmyâb olacaklarında şüphe ve tereddüd kalmaz."

* * *

[73] ALMANYA – RUSYA VE RUSYA MÜSLÜMANLARININ İSTİKBÂLİ

Şimâlî *Almanya* gazetesi yani Berlin hükûmetinin mürevvic-i efkârı ve nîm resmî gazetesi bu hafta zâhiren yalnız Kafkasya müslümanlarına âid fakat hakîkat-i halde bütün Rusya müslümanlarının ve memâlik-i Osmaniyye'nin istikbâline dâir pek mühim ve müessif bir havâdis neşr etmiştir. Telgraf ajanslarının bize îsâl ettiği hülâsa, İstanbul âfâkında müdhiş tarrâkalara sebeb olmuş, efkâr-ı umûmiyyenin hiddet ve tehevvürüne meydan vermiştir. Gāfil ve tatlı hulyâ ile mütesellî olanların bile gözlerini açmıştır. Bütün matbû'ât-ı Osmaniyye şedîd makāleler yazmaya, Almanya hükûmetini tenkīd etmeye başlamışlardır. Fakat vaz'iyet-i hakīkiyyeyi gösterip de ona karşı ta'kīb edilmesi lâzım gelen siyâset hakkında kat'î bir fikir beyân edene maa't-teessüf tesâdüf olunmuyor. Binâenaleyh biz bu mes'ele hakkında birkaç kelime söylemek mecbûriyetindeyiz. Fikrimizi birkaç noktaya hasr ediyoruz: 1) Bizim kusûrlarımız; 2) Almanya hükûmetinin vefâsızlığı ve esbâbı; 3) Yeni muâhedenin ehemmiyet-i ameliyyesi; 4) Ta'kīb edeceğimiz siyâset; 5) Gazetelerimizin atâlet ve kusûrları.

* * *

Bizim Kusûrlarımız:

Harb-i Umûmî'ye iştirâkimizden evvel hükûmet-i Osmaniyye ile merkezî devletler yahud Almanya arasında akd edilen ittifâknâmede gerek Mısır, gerek Kafkasya ve Karadeniz'in vaz'iyet-i müstakbelesi hakkında elbette sarîh kayıdlar, vâzıh şartlar mevcûddur. Şu halde ona göre alenen Almanya'yı mes'ûl tutmak hakkımızdır. Bunu yapmamak büyük bir kusûrdur. Mevcûd değilse nasıl ihmâl edilmiştir? Nasıl bu gibi hayâtî mes'eleler hakkında bir şey ta'yîn etmeden harbe girdik?

Farz edelim, bazı şartlar vardı da hiç kimsenin hatırına gelmeyen Rus tefessüh ve inhilâli üzerine o şerâ'it gayr-ı kâfi kaldı. Pekala, bu ihtilâl başlar başlamaz Rusya'nın vaz'iyetine göre neden dolayı daha şümûllu, daha vâsi' diğer bir ittifâknâme yahud bir zeyl yapılmadı? Tabî'î o vakit Almanya hükûmetinin iştihâsı mahdûd idi. Göstereceğimiz menfa'atlere seve seve kanâat ederdi. Fakat bu fırsatı gayb ettik.

Brest Litovsk Sulhu Kafkasya Cumhûriyeti tarafından reddedildiği vakit gerek Rusya hükûmetine, gerek müttefiklerimize yeni bir vaz'iyet tehaddüs etmiş olmasından ona göre serbestî-i hakk-ı hareketimizi muhâfaza etmekte olduğumuzu beyân ve netâyic-i muntazara ve mutasavvere hakkında kat'î bir ittifâk, yahud bir anlaşma yapabilirdik. Fakat maa't-teessüf bunu da yapmadık. Evvelâ; Trabzon'da, sâniyen; Batum'da ahâlî-i mahalliyye ile akd ettiğimiz ibtidâî mukāvele[nâ]meleri de Rusya ve Almanya hükûmetlerine takdîm ve muvâfakatlarını istihsâl etmedik. Bazı mahâfilde garîb ve acîb hayâlî projeler, gayr-ı mahdûd tama'kârlıklar, doymak bilmez marazî bir iştihâ peydâ olmaya başlamıştı.

Sû'-i tedbîrimizle Gürcüleri Almanya'nın kucağına attık. İstanbul Konferansı ne ictimâ' etmiş, ne de hâlâ ediyor! Tabî'î bulanık suda avlamak isteyenler fırsat buldular. Kendi istiklâllerini değil, âdî muhtâriyeti ihrâz etmeyi büyük bir ni'met addeden Kafkasya'nın yeni hükûmetleri her taraftan gördükleri teşvîk ve iğfâlâta kapılarak büyük büyük ümidler beslemeye başladılar. İhtilâfâta, teşettüt-i efkâra meydan verildi.

Berlin'de Gürcülerle Almanlar arasında Berlin ve Moskova'da Rusya ile Almanya arasında cereyân eden muhâberâtı

ta'kîb, mümkünse men' yahud işkâl, mümkünse bizim menfa'atimize muvâfık bir hâle ifrâğ edebilirdik. Gerek Rusya, gerek Gürcistan dün Almanların düşmanlarıydı. Rusya hükûmeti bugün de Almanya'nın sunûf-ı hâkimesinin sevmediği ihtilâl-perver cemâ'atindendir. Halbuki biz Almanların müttefikiyiz. Tabî'î daha fazla te'sîrimiz vardır. Neden ondan istifâde etmedik? Neden ciddî ve amelî bir program hazırlayıp her tarafa takdîm ile herkesi iknâ' etmedik?

Moskova'da üç ay evvel iktisâdiyât nâzırı alenen Sovyet Meclisi'nde Bakü'nün ehemmiyeti hakkında ve Rusya'nın nokta-i nazarını mübeyyin bir nutuk îrâd eylemişti. Bakü'de bulunan Amele Meclisi'ne de açık bir beyânnâme göndermişti. Buna karşı acaba orada bulunan sefîrimiz ne gibi icrââtta bulunmuştur? Hükûmet-i Seniyye'ye haber verdi mi, yahud böyle şeylerden hiç haberdâr olamadı mı? Rusya hükûmetiyle müdâvele-i efkâr netîcesinde uzlaşmaya çalıştı mı? Hükûmet-i Seniyye bu bâbda kendisine kat'î ta'lîmât verdi mi? Lenin iki ay evvel Almanya emperyalizminden masûn kalacak bir Kafkasya'nın istiklâlini alenen kabûl etmiş ve yalnız hudûd-ı şimâliyyesinin ta'yînini istemiş olduğu vakit bu fırsattan istifâde etmek sefîrimizin aklına geldi mi? Hükûmet-i Seniyye'ye ihbâr etti mi? Evrâk-ı havâdise kadar geçmiş olan bu mühim havâdisten hükûmet-i Seniyye haberdâr oldu mu? Olmuş ise ne yapmıştır?

Almanya ile Rusya arasındaki münâsebât-ı siyâsiyye ve iktisâdiyyenin yeniden te'sîsi için akd olunan celselerde Rusya'nın sanâyi' ve ticâret komiseri olan Brunski bugünkü ittifâknâmenin tafsîlâtını zikr etmişti. Fakat ne sefirimiz bunun hülâsasını göndermiş ne de kendisini bu mes'ele ile alâkadâr addederek muhâberâta iştirâk etmiş! Bu hatâsıyla hem-hudûd **[74]** şimâliyyemizin selâmetini, hem Rusya müslümanlarının istikbâlini tehlikeye ilkā etmiş oldu.

Acaba kendi kahramanlığını Kont Mirbah'ın katl olunduğu otomobil ile yarım saat şehir içinde dolaşmakla izhâr etmeyi unutmayan ve evrâk-ı havâdise bu lüzumsuz nümâyişi maa'l-iftihâr kayd ettiren bu muhterem sefirimizin böyle mühim işlerden haberi yoksa yahud haberi olduğu halde çalışmamışsa milletine karşı mu'âteb olmaz mı? Gerek onu, gerek Berlin Sefâreti'nin me'mûrlarını vazifelerinde göstermekte oldukları atâlete karşı cezâsız bırakmak doğru mudur?

Her yerde vesâit-i istihbâriyyemiz pek noksandır. Her memleket sefâret me'mûrîninden başka ya sefarete mülhak yahud muhtelif işlerle meşgūl oldukları halde istihbârâtla, propaganda ile meşgūl olan birçok me'mûrlar bulunduruyor. Halbuki bizde maa't-teessüf hem sefaretlerimizin me'mûrları îfâ-yı vazîfe etmiyorlar, hem de husûsî vesâit-i istihbâriyyeden istifâde olunmuyor. Bu da hükûmete düşen bir vazifedir. Acaba neden şimdiye kadar yapmadık? Asrî bir dârulelhân yahud son sistem bir dârülfünûn te'sîs etmeye çalışan hükûmet böyle hayâtî bir mes'eleyi nasıl ihmâl ediyor?

Bütün gazeteler, bâ-husûs *İkdâm* ceridesi bizim sefâretlerin ıslahından bahsediyorlar. Fakat hâlâ bir şey yapıldığı yoktur. El-yevm bizim için Berlin Sefâreti'nden daha mühim bir yer yoktur. Fakat acaba ricâl-i hükûmet içinde oraya ta'yîn olunan Sefir-i kebîr Rıfat Paşa'dan daha faâl, daha cevvâl ve sâhib-i iktidâr ve tecrübe-dîde bir kimsemiz yok mudur? Almanya kendi menfaatlerini doğru, yanlış te'mîn eylemeye salâhiyetdârdır. Fakat niçin biz kendi işlerimizin yapılmasını ondan bekleriz? Acaba istiklâl-i millîsini te'mîn etmeye çalışan milletler böyle zillete râzı olurlar mı? Hâşâ. Binâenaleyh kendi kusûrumuzu bilmek ve ona göre ıslâhât yapmak ve istikbâlde hatâdan tevakkī etmek bize düşen bir vazifedir.

* * *

Almanya'nın Vefasızlığının Esbâbı:

Evvelâ: Almanya hükûmeti Rusya'da cereyân eden ahvâlden tevahhuş ederek Bolşevik hükûmetinin mevki'ini tarsîn ve kendine tarafdâr kazanmak emeliyle Brest Litovsk Muâhedesi'ni ta'dîl etmek istemiş. Şu kadar ki fazla tama'kârlık dolayısıyla Rusya müslümanlarının hesabına fedakârlık yapmış. Halbuki asıl ihtilâlci sosyalistlerin kızdıkları şey Kafkasya'dan ziyâde Lehistan, Litvanya, İstonya, Finlandiya ve Ukrayna mesâilidir. Bunları kendi arzularına göre halletmedikçe ne kadar ta'dîlât yapılırsa yapılsın sebeb-i infi'âlleri bâkīdir.

Sâniyen: Rusya mes'elesinde Almanya hükûmetinin ta'kīb ettiği müşevveş siyâset yüzünden sosyalistler de gayr-ı memnundur. Nitekim *Forvartis* gazetesi Helfrih'in avdeti münasebetiyle bu hususta sarîh bir fıkra yazmıştı: "Sefâretimizin Moskova'dan müfârakati düşman memleketlerinde meserret ve ihtimâmla kabûl olunacak bir havâdis ise de bunun sebebi yine Brest Litovsk Muâhedesi'dir ve şarkta irtikâb edegeldiğimiz fecî' hatâlardır."

Muhâfazakârlığın yahud burjuvaların mürevvic-i efkârı olan bu gazete aynı günde ve aynı münâsebetle hükûmete hücum ediyor ve diyor ki: "Bolşevik hükûmetinin merkezi mütezelzildir. Bütün Rusya'da Almanya'ya karşı müdhiş bir nefret hüküm-fermâdır. Sefâretimizin işgāl-i askerîmiz altında bulunan bir kıt'aya intikāl etmesi şarkta Almanya'nın iflâs-ı siyâsîsini i'lân etmek demektir."

Diğer nüshasında da diyor ki: "Sefâretimizin Rusya'dan ric'ati Rusya'da mağlûb olmamız demektir. İhtilâl-i dâhilî, parti münâza'âtı, kanlı muhârebât ile parçalanan Rusya milleti Brest Litovsk Muâhedesi'ni yırtmaya muktedir olmuştur. Cereyân-ı ahvâl Almanya'yı yeniden Rusya ile hâl-i harbe doğru sevk ediyor. Son saatte bunu men' edecek gayr-ı muntazam bir çare bulunmazsa bu acı netice husûl-pezîr olacaktır… Her halde şimdi herkes Brest Litovsk Muâhedesi'nin yok olmuş olduğunu anlıyor."

Diğer gazeteler hatta Avusturya gazeteleri bile aynı hücum ve aynı şiddetle hükûmete ta'rîz ediyorlar.

Anlaşılıyor ki tama'kâr ve basiretsiz siyâsîlerin aklına son çare Kafkasya hesabına fedakârlık yapmak gelmiştir. Fakat geçmiş ola.

Sâlisen: Almanya merkez partisi ekseriyet partisi olduğundan klarikal yani kilisenin hizbi demek bulunduğundan geçen kış esnâsında onun reisi olan Erzborg, Kafkasya şöyle dursun, Hükûmet-i Osmaniyye hesabına hacâlet-âver bir sulhü İsviçre'de yapmaya teşebbüs ettiği ve bu teşebbüsünü Reichtag'da da alenen inkâr etmediği halde Hükûmet-i Se-

niyye ne i'tirâz etmiş, ne de Almanya hükûmeti bize ma'kūl bir te'mînât vermişti. Bu parti bizi satmaya hazırdır. Halbuki Başvekil Hertling'in re's-i kâra getirilmesi bu partiyi elde etmek ve liberal ve sosyalistlerden tefrik etmek için yapılmış bir hareket-i siyasiyyedir. Binâenaleyh ancak bu partinin tazyîkiyle Gürcistan hakkındaki kayıd vaz' olunmuştur.

Râbi'an: Yahudiler Almanya'da hâiz oldukları nüfûz-ı siyâsîden istifâde ederek bizim aleyhimizde çalışıyorlar. Liberal Partisi'nde sâhib-i nüfûz olduklarına nazaran gerek İngiltere ile gerek başka hükûmetlerle hasîs bir menfa'at mukābilinde bizi satmaya hazırdır. Biz onlara menfa'at göstermeyince onlardan fâide beklememeliyiz. Bu partiden bazıları i'tirâzâtımıza ve Osmanlı gazetelerinin tenkīdâtına türlü türlü te'vîller îcâd ediyorlar. Güya biz bir sulh-i münferid yapmakla Almanya'yı tehdîd ediyormuşuz. Almanya'ya karşı azamet **[75]** satıyormuşuz! İlh… Akıl ve hayale gelmeyen ihtirâ'âtla gazetelerini dolduruyorlar. Hakîkati neşretmek kendimizi müdâfa'a eylemek hatırımıza gelmedi ve hâlâ da gelmiyor.

Hâmisen: Garb cephesinde sıkışan Almanya şarka yeniden kuvâ-yı askeriyye sevk etmekten tevakkī eylemek istiyor. Askerî partisinin mürevvic-i efkârı olan gazeteler bizi Kafkasya'da değil, Arabistan'da harb ettirmek ve Kafkasya'daki servet-i defînelerini kendi inhisârları altına almak istiyorlardı. Bir ay evvel bu mes'ele hakkında ve Rusya müslümanlarının istikbâline dâir Rusya ve Almanya arasında cereyân eden muhâberâttan bahs eylediğimiz halde hiç kimse bunu nazar-ı dikkate almamıştır.

Yani Almanya'nın vefâsızlığı evvelâ; partiler arasında muvâzeneyi te'mîn etmek, sâniyen; Rusya'dan bazı menâfi'-i iktisâdiyye koparmak, sâlisen; esbâb-ı askeriyye dolayısıyla yeni bir cepheden kurtulmak, râbi'an; iflâs-ı siyâsîye ma'rûz kalmamak, hâmisen; ta'ahhüdü ancak Hükûmet-i Seniyye'ye karşı olup Kafkasya müslümanları ile bir ahdi olmadığı ictihâdında bulunmak, sâdisen; Kafkasya müslümanlarının elindeki mevâdd-ı ibtidâiyyeden mahrum kaldığından böyle ma'nâsız ve haksız bir muâhede ile Rusya vâsıtasıyla bazı menâfi' te'mîn etmek istemesinden ileri gelmiştir.

Sâbi'an; bugünkü siyâset hissiyâta değil, menâfi'a müstenid olduğu halde gerek ona, gerek Bolşevik hükûmetine mu'ayyen birer menfa'at göstermediğimizden dolayı kendi aralarında menâfi'-i müşterekelerini tatmin etmeye çalıştılar.

Sâminen; aramızda yaşayan Alman tüccârları, askerleri ve zâbitânı buradaki ihtikâr ve sû-i istimâlâttan bâhis birçok mektûblar yazıyorlar. Bazen hakîkati tasvîr ediyorlarsa da çok def'a Tatavla mahsulü olan havâdisi, musanna' şâyi'aları hakîkat diye gönderiyorlar ve bizi Alman milleti nazarında mahkûm-ı inkırâz gibi gösteriyorlar.

Bütün bu sebebler lehimizde bulunacak siyâsîlerin ve partilerin vaz'iyetini tezelzüle uğratıyor. Almanya Hariciye Nezâreti'nin me'mûrları millet nazarında düşman yahud muzır mahlûk addolunuyorlar. Bütün cihana karşı fen, san'at, ilim ve askerlikle meydan okuyan Almanya, me'mûrlarının fikr-i siyâsîden mahrumiyeti, kabalığı, tedbirsizliği ve sû-i siyâseti yüzünden bütün cihânı kendine düşman yapıyor. Bir hatâyı ıslâh etmek isterken daha fecî'ini icrâ ediyor. Binâenaleyh bunların harekâtlarına karşı mütenebbih olmaklığımız lâzım olduğu gibi fazla teessüre de lüzum yoktur. Zira başka şey beklemek hamâkattir.

8 Ağustos târih ve 364 numaralı nüshamızda Almanya-Rusya münâsebât-ı iktisâdiyyesinden bahsederken "Acaba bu mes'eleden dolayı mı Kafkasya'nın vaz'iyeti muğlak ve mu'allak kalıyor? Acaba Fas mes'elesinde olduğu gibi koskoca bir müslüman memleketi fedâ mı olunuyor? Acaba âlem-i İslâm'ın ve bâ-husûs Rusya müslümanlarının bulundukları memleketlerin madenleri Almanya'ya kâfi değil mi?... Hükûmet-i Seniyye'nin bu gibi müzâkerât ve muhâberâttan ma'lûmâtı var mı? Bunlara meydan vermeden Rusya müslümanlarının ve bâ-husûs Kafkasya'nın mukadderâtını bir ân evvel ta'yîn ve takrîr etmelidir. Bugün siyâset âleminde hissiyât değil iktisâdiyât hâkimdir. Ona göre bir hatt-ı hareket ittihâz etmek îcâb eder." diye hükûmetin nazar-ı dikkatini celb etmiş idik. Fakat maa't-teessüf gerek hükûmetimizin bu mes'elede haberi olmadığı gerek Almanya'nın hasîs bir menfa'at mukābilinde otuz milyon müslümanı satmaya teşebbüs ettiği tezâhür eylemiştir.

* * *

Yeni Muâhedenin Ehemmiyet-i Ameliyyesi:

Naschi Week (İskyrec) gazetesinden *Rheinisch-Westfälische Zeitung* gazetesi bu telgrafı naklediyor: "Bolşevik hükûmeti aleyhindeki hareket sür'atle intişâr ve tevessü' ediyor. Viyana hükûmetinden Bolşevik Sovyetleri iskāt olunmuşlar, yerlerine ihtilâlci sosyalistler geçmişlerdir. Ural havalisinde aynı şey takarrür etmiştir. Nover hükûmetinde fi'ilen bir ihtilâl zuhûr etmiştir. Kazan'da gündüz ortasında Bolşeviklerin mahallî reisi olan Oleşinski sokakta katlolunmuştur. Saratof vilâyetinde otuz iki şehremâneti Bolşeviklerin aleyhine geçtiler. Gerek Ryazan ve gerek Novgorod vilâyetlerindeki Bolşevikler katliâma ma'rûz kalmışlardır."

Bu havâdisle beraber Çeh-Islovakların Don Kazaklarının, Sibirya Kazaklarının ihtilâlleri ve Morman'daki i'tilâf-ı ta'arruzî, Moskova ve Petrograd'da ihtilâlci sosyalistlerin harekât-ı tedhîşiyyesinin tevessü'ü, Dahiliye nâzırının katli ve ahîren Lenin'in cerh edilmesi –daha doğrusu katli– Bolşevik hükûmetinin son dakikalarını yaşamakta olduğunu gösterir celî alâmâttandır.

Almanya gazetelerinin i'tirâfı vechile Brest Litovsk Muâhedesi ortadan kalkmış, yok olmuştur. Binâenaleyh ona zeyiller ilâve etmek ihyâ-i meyyit kabîlinden sayılır. Bir aydan beri Rusya'nın vaz'iyeti daha fazla hatar-nâk olmuş, şimdiki hükûmet tedrîcî olarak hiçe müncer olmakta ve İ'tilâf tarafdârı kuvvet kesb eylemektedir. Biz geçen makālemizde söylediğimiz gibi o hükûmete mu'âvenet etmiş, ora müslümanlarının yardımını te'mîn etmiş, Rusya ve Almanya'nın aralarını bulmuş olsaydık işler bu hâle gelmez idi. Bizce bugün yüzde seksen hattâ doksan Rusya yeniden düvel-i merkeziyyeye karşı harb edecektir ve o vakit Almanya ehemmiyetimizi yeniden takdîr eyleyecektir.

Şâyed tahminimiz doğru çıkmazsa Almanya'nın yaptığı muâhede bizi hiçbir suretle bağlamaz. Ve biz Brest Litovsk

Muâhedesi'ne ayrı zeyiller ilâve etmeye salâhiyetdârız. Yani bu muâhedenin hiçbir ehemmiyet-i ameliyyesi **[76]** olmadıktan başka gözümüzü açmalı ve kendi menâfi'imizi muhafazaya sevk etmelidir.

* * *

Ta'kīb Edeceğimiz Siyâset:

Evvelâ: Biz her şeyden evvel Bakü'yü kurtarmaya gayret etmeliyiz. Bu hareket ne Bolşevik hükûmetini, ne de Almanya'yı iğzâb eder. Bilakis Bakü düşman-ı müşterekimiz İngiltere ve ihtilâlci sosyalistlerin elinde kaldıkça gerek nefs-i Rusya, gerek bütün Kafkasya ve Türkistan tehlikededir. Bu hâlin devamı düşmanın siyasetine pek ziyâde yardım edecektir. Bakü'yü kurtardığımız takdirde herkes emr-i vâki'i kabûl etmek mecburiyetinde kalacaktır.

2- Rusya'nın vaz'iyet-i dâhiliyyesi daha fazla hatar-nâk olduğu için Şimâlî Kafkasya müslümanlarına ve bâ-husûs Dağıstanlılara ne kadar mu'âvenât-ı maddiyyede bulunmak mümkünse derhal yapmalıyız. Şimâlden gelmesi melhûz olan her türlü tehlikeye karşı ilk hatt-ı müdâfa'amız bunlar olacaklardır. Bunların Don Kazaklardan ayrı olduklarını hem Almanya hem de şimdiki Rusya hükûmeti beyân etmiştir. Lenin'in Kafkasya istiklâli hakkındaki beyânâtı alenîdir. Bunlardan istifâde etmeliyiz.

3- Karadeniz donanması bu melhûz tehlikeye binâen kesb-i ehemmiyet edeceğinden müttefiklerimizle bi'l-ittifâk ya muvakkaten emânet olarak tesellüm etmeliyiz yahud silahdan tecrîd ederek emin bir yerde harbin nihâyetine kadar mahfûz bırakmalıyız.

4- *Local Anzeiger* gazetesinin beyânâtına göre Rusya i'lân-ı harb ettiği takdirde Ukrayna'da da çiftçilerin ihtilâli ve Almanlar aleyhinde hareketi muntazar bulunduğundan bu memlekete fazla silah, cephane yahud donanmadan hiçbir şey verilmemelidir.

5- Şâyed Bolşevik hükûmeti bir mu'cize kabilinden olarak mevki'inde bir ay daha kalacak olursa geçenlerde beyân ettiğimiz siyâsete göre yani Rusya müslümanlarının istikbâli için Bolşeviklerle tevhîd-i hareket etmekliğimiz ve Almanya ile müttefikan harekette bulunmamız elzemdir.

6- Sadr-ı a'zam paşa hazretleri Almanya'da gerek askerî partisi gerek imparatorla bi'z-zât bu mes'eleleri halletmeye hasr-ı himmet ederlerse eminiz ki hüsn-i sûretle menâfi'imiz muhâfaza edilebilir.

7- Pâdişâh-ı âlîşân efendimiz hazretlerinin cülûs-ı hümâyûnlarını müttefik hükûmetlere teblîğ edecek hey'etler bu mes'elenin halli için Halîfe-i a'zamımızın hatt-ı destiyle muharrer sarîh teklîfâtı hâvî birer nâme-i hümâyûnlarını hâmil olmalıdır.

8- Gerek Berlin, Viyana, Moskova, gerek bî-taraf hükûmetler nezdinde bulunan sefâretlerimizi ıslâh etmeli ve bu gibi mesâil-i mühimmeyi ta'kīb etmek üzere kendilerine sarîh ta'lîmât i'tâ olunmalıdır.

9- Muhtelif pâyitahtlarda efkâr-ı umûmiyyeyi bizim lehimize celb, aleyhimizdeki iftirâları tekzîb, bize âid olan mesâil hakkında evvel be-evvel havâdis cem' edecek faâl, cevvâl, zeki, elsine-i ecnebiyyeye vâkıf zevâttan müteşekkil birer hey'et bulunmalıdır.

10- Gerek Matbû'ât-ı Osmaniyye Müdüriyeti'nin gerek muhtelif gazetelerimizin tahrîr hey'etlerinin bu gibi mesâili kemâl-i dikkatle ecnebi gazetelerinden ta'kīb ve tercüme edecek birer me'mûr ta'yîn etmeleri elzemdir. Bugünkü hâdiseler üç aydan fazla bir zamandan beri İngiliz evrâk-ı havâdisinde yazılıp durduğu halde bizce mechûl kalması hem ayıb, hem de afv olunmaz bir kusûrdur.

11- Rusya müslümanlarını îkāz edecek vâ'izler, siyâsetten anlar me'mûrlar, harekât-ı askeriyyeyi idâre edecek bir mikdâr zâbitân göndermemiz elzemdir. Bunlar mu'ayyen bir program mûcebince hareket ettikleri takdirde hem oranın müslümanlarını kurtarırlar, hem de Rusya bize karşı harb edecek olursa İ'tilâfcıların bugün yapmakta oldukları harekâtı îkā' etmekle bize düşman olacak herhangi hükûmeti iskât ve harekâtımızı teshîl edebilirler. Her şeyi son dakikaya kadar bırakmak hamâkattir. Şimdilik daha vaktimiz vardır. Ondan istifâde etmeliyiz.

12- Bu işleri muntazaman ta'kīb ve idâre edecek, hükûmete her türlü istihbârâtta bulunacak, mufassal ma'lûmât ve muntazam programlar hazırlayacak, hata ve taksîrden mes'ûl olacak bir dâirenin teşkili elzemdir. Teşettüt-i efkâr yüzünden şahsî ictihâdlardan, mütenâkız fikirlerden, ma'nâsız tama'kârlıktan ve ahîren hissiyâta ibtinâ eden siyâsetten pek çok zararlar gördük. Bari geçirdiğimiz acı tecrübelerden istifâde edelim. Bu şartları îfâ ettiğimiz takdirde vukū'u melhûz olan Rusya muhârebesi yeniden başladığı vakit bi-avnihî te'âlâ muzafferiyetimiz muhakkaktır. Tabî'î bundan başka hatırımıza gelmeyen yahud zikri câiz olmayan birçok noktalar vardır. Fakat bu kadarı da kâfidir.

* * *

Yevmî Gazetelerimizin Atâlet ve Kusûrları:

Yevmî gazetelerimizin tahrîr hey'etleri milletin en münevver efradından müteşekkil olduğu halde maa't-teessüf şiir ve hayâlâta daha fazla ehemmiyet veriyorlar. Ajansların pek geç verdiği havâdisle gazetelerini dolduruyorlar. Ecnebi gazetelerinden bi-hakkın istifâde edemiyorlar. Ecnebi memleketlerde muhâbirler bulundurmuyorlar. Başka memleketlerdeki gazetelerin muhbirleri kendi hükûmetlerine hem rehber hem de gönüllü muhâberât me'mûrluğu ederler. Memleketlerine âid her türlü havâdisi türlü türlü vâsıtalarla istihsâl ederek bazen gazetelerle, bazen sefaretlerle memleketlerine îsâl ediyorlar. Bazen casusluk yüzünden mahkûm bile oluyorlar. Bulundukları memlekette gazetelere doğru havâdis verirler, konferans verirler, yalan havâdisi tekzîb ederler. Fakat bizim gündelikçilerde böyle şeyler aramayınız. Hatta nefs-i İstanbul'da **[77]** tercüme ve neşr olunan havâdisleri bile okumaya, tedkīk etmeye vakitleri yoktur.

Yevmî ve siyâsî gazetecilik böyle olmaz. Kuru gürültüden, ma'nâsız atıp tutmalardan bir şey hâsıl olmaz. Bilakis işleri daha ziyâde işkâl eder. Mesâil-i siyâsiyye ile iştigāl edenler için daha ağırbaşlı olmak, laf değil, fikir ortaya koymak, bu sûretle hükûmeti irşâd etmek iktizâ eder, başkalarını bol bol tenkīd eden yevmî gazetelerimiz biraz da kendi kusûrlarını tashîhe himmet eylemelidirler.

İNGİLTERE RİYÂKÂRLIĞINA RESMÎ BİR DARBE

Daily News gazetesi 30 Temmuz 1918 tarihli nüshasında İrlanda'da hüküm-fermâ olan zulüm ve istibdâd hakkında İngiliz Kamarası'nda cereyân eden münâkaşâtı yazıyor. Ümem-i sagīrenin istiklâli dâ'iyesiyle ortaya çıkan İngilizlerin ne kadar riyâkâr mahlûklar olduğunu göstermek için bu münâkaşâtı hülâsaten nakl ediyoruz:

"İrlanda milliyetperver reîsi Mister Dillon pek uzun ve müessir bir nutkunda diyor ki: İtilâf hükûmetleri Lehlerin ve Islavların hürriyetini iltizâm ediyorlar. Onların istiklâllerini vücûda getirmeyi alenen ta'ahhüd ediyorlar. Fakat acaba bunlar sulh masası başına oturup da Lehlerin, Islavların, Çeh-Islovakların istiklâlerinde ısrâr ve İttihâd-ı Milel Cem'iyeti'nin fikirlerini iltizâm ettikleri vakit onlara tevcîh olunacak muhik i'tirâzâta, acı tahkīrâta karşı ne cevap verecekler?

Bu hükûmetler bilmelidirler ki hâkimiyetleri altında tuttukları memleketlere hürriyet bahş etmedikçe tasavvur eyledikleri İttihâd-ı Akvâm Cem'iyeti meydana gelemeyecektir. İrlanda gibi birçok yerler hür ve serbest olmadıkça bu tatlı fikirler âdî birer hûlyâ hâlinde kalır.

Böyle ulvî, böyle pâk gāyelerin tahakkuk-pezîr olmaları için ahd ederken nasıl oluyor da elinizde tâkat-fersâ bir zulüm ve istibdâd altında inleyen İrlanda'yı evet, yedi yüz seneden beri her türlü işkencelere, sû'-i mu'âmele ve katillere rağmen kendi istiklâlini, kendi hürriyetini istihsâl etmekten ferâgat etmeyen bu mazlûm memleketi unutuyorsunuz?

İrlanda'nın sadâkati tenâkus etmiş olmasından şikâyet ediyorsanız kabâhat ona âid değildir. Bu husûstaki kusûr tamamıyla Olister ihtilâlcilerine kemâl-i şiddetle mu'âvenet ve müzâheret eden Mister Bonarlav'a, kezâlik Olister düşmanlarına karşı tevcîh ve isti'mâl olunacak silahların mezkûr ihtilâlcilere iâdesinden alenen bahseden Sir Edward Karsun'a âiddir. Acaba bu gibi hareketlerde bulunan nâzırların ef'âlinden ve bunlara muvâfakat ve müsâ'ade eden hükûmetin siyâsetinden şüphelenmekte İrlanda ahâlîsi haklı değil midirler?

Bugün İrlanda'da en müdhiş mürteci' Çar hükûmetini gölgede bırakacak zulüm ve istibdâd hüküm-fermâdır. Askerî bir diktatör memleketimize musallattır. Muhtâriyet hakkında tertîb olunan proje ortadan kadırıldıktan sonra asker vermekten imtinâ'ımız üzerine o menfûr ve menhûs nizâmnâme-i müstebiddâne mezarından çıkarılarak tatbîk edilmeye başlandı.

Bütün İrlanda ahâlîsi şu kanâattedirler ki Sinn Féyn Cem'iyeti'nin nüfûzu tenâkus ettikçe zulüm ve istibdâd tezâyüd ediyor. Hükûmetin şimdiye kadar va'd ettiği tatlı imtiyâzât birer tuzaktan, aslı olmayan birer sözden ibârettir.

Almanya ile tevhîd-i mesâ'î ettiğimizden bahsederek bugünkü cebbârâne ve cinâyetkârâne siyâseti müdâfa'a etmek istiyorlarsa ben de alenen söylerim ki: Evet, Von Külman Harb-i Umûmî'den biraz evvel Olister'i ziyâret etmişti. Yani Almanya ile tevhîd-i mesâ'î edenler varsa orada aranmalıdır. Fakat eminim ki Almanya hükûmeti bu mes'eleye karışmış olsa bile haklı sayılır. Bütün vukū'âtın mes'ûliyeti İngiltere hükûmetine yüklenmelidir. Hükûmet milletin arzusunu te'mîn etmiş olsaydı, ecnebî entrikalarına meydan kalmayacağı bedîhî idi. Binâenaleyh şâyed Londra hükûmeti ittifâk dâiresinde İrlanda mes'elesini halletmekten kat'-ı ümîd etmiş ise bu tehlikeyi mümkün olduğu kadar hüsn-i sûretle ber-taraf etmelidir.

Ben, bazı arkadaşlarımın i'tirâzına rağmen, bu mes'eleyi halledilmek üzere Mister Wilson'a havâle etmelidir, derim. Kānûna itâatten, adâleti iltizâmdan korkmayan hükûmet bunu yapmaktan niçin tevahhuş etsin? Bence hükûmet böyle merdâne bir harekette bulunduğu takdîrde kendine târihde zerrîn hurûfla bir sahîfe yazmış ve bütün cihânın istikbâline te'sîr edecek munsifâne bir harekette bulunmuş olur. Hakkından emin ve hüsn-i siyâsetine kāni' olan bir hükûmet bundan imtinâ' eder mi?.."

Hükûmet nâmına cevap veren Mister Şurt Mister Wilson'un bu mes'eleye karıştırılmasını ma'nâsız görerek bu ithâmâtın asılsız olduğunu söyledikten sonra bütün kabâhati İrlanda meb'ûslarına atf edince mecliste bir i'tirâz tufanıdır kopmuş.

Sir Mark Sayks İrlandalıların muhtariyetten vazgeçerek İ'tilâf'ın yüksek gāyelerini te'mîn için orduya kayd olunmalarını tavsiye etmiştir.

Bunun üzerine Hürriyet-perver Partisi Reîsi Mister İskovit demiştir ki: Bu münâkaşâttan anlaşılıyor ki bizim için İrlanda mes'elesinin bir an evvel halli elzemdir. Bu işle meşgūl olan her racül-i hükûmet birçok ta'ahhüdâtta bulundukları gibi İrlanda'nın iki kısmı arasındaki münâkaşât ittifâka müncer olmadığı zamanda bile hükûmet bu mes'eleyi hüsn-i sûretle halledeceğini va'd etmiştir. Böyle iken bu mes'elenin hallini ihmâl ile herkesi yeis ve fütûra düşürmek ma'kūl mu? Madem ki bu muğlak mes'eleyi halledemiyoruz, bârî müstemlekâttan gelen başvekîllere havâle **[78]** etmeliyiz. Her halde vaz'iyet pek nâzik ve hatarnâk olduğundan bu elemnâk mes'elenin bir an evvel halline bezl-i himmet etmeliyiz.

Amele Partisi nâmına Mister Edmund, Mister Dillon'un beyânâtına müzâheret etmiş ve İngiltere'nin derhal İrlanda'ya muhtâriyet bahş etmesiyle bu hacâlet-âver mes'elenin halledilmesi kolay ve mümkün olduğunu söylemiştir.

Eski amele nâzırlarından Mister Herbert Samuyel de şu sözleri ilâve etmiştir: El-yevm İrlanda'nın şekl-i idârîsinden ve orada hüküm-fermâ olan zâlim ve haksız ahvâlden anlaşılıyor ki İrlanda ahâlîsi hukūk-ı tabî'îyyelerinden, hürriyetlerinden mahrûmdurlar. Muhtâriyet lâyihasının Meclis-i Meb'ûsân listesinde zikr edilmemesi Alman entrikalarından ileri gelmemiş; bilakis bu işle mükellef olan komisyonun atâlet ve sû'-i niyetinden neş'et etmiştir. Bence bu Alman entrikası mes'elesi gerek hükûmete, gerek bu komisyona Allah'tan bir lütuf gibi telakkī edilmelidir. Fakat hakīkat saklanmaz. Bu mazlûm milletin hukūk ve hürriyetini böyle hilekâr bir cemâ'atin tezvîrâtına rağmen, bahş etmeliyiz."

SEBÎLÜRREŞÂD

İşte dâimâ hürriyet-i akvâmdan, milel-i sagīrenin mu-

hâfaza-i istiklâlinden, insaniyet ve adâlet uğruna harb etmekte olduğundan bahseden İngiliz hükûmeti Meclis-i Millîsi huzûrunda bütün âlem nazarında en ağır ithâmlar altında bulunuyor. Çehre-i hakīkīsi, makāsıd-ı hafiyyesi, riyâ ve zulümkârlığı, kendi meb'ûsları lisânından işitiliyor. Artık buna bir şey ilâve etmeye lüzûm yoktur. Müslümanlara düşen bundan ibret almak mütenebbih olmaktır.

BEYÂNNÂME

SENÛSÎ-İ EKBER HAZRETLERİNİN BEYÂNNÂMELERİ

Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn ve's-salâtü ve's-selâmu alâ eşrefi'l-mürselîn, seyyidinâ Muhammed ve alâ âlihî ve sahbihî ecma'în. Emmâ ba'd; Dîn-i İslâm ile mütedeyyin müslüman kardeşlerimizi düşmanların nasîhat şeklinde ileri sürdükleri entrikalardan, şeytanî vesveselerden tahzîr eyleriz. Müslümanlara uyanmak, a'dâ-yı İslâm'ın kendilerini nereye sevk ettiğini aynı basîretle görmek gerektir. Düşmanlar zâhiren sizin menfa'atinize çalıştıklarını söylüyorlar. Fakat Hudâ bilir ki yalan söylüyorlar. Onlar sizi parçalamak, sizin ittihâda muhtâc olduğunuz bir zamanda sizi dûçâr-ı tefrika etmek, sizin eski satvetiniz, hürriyet ve istiklâliniz uğrunda mücâhede etmekliğiniz iktizâ ettiği bir zamanda sizi za'îf düşürmek için türlü türlü hilelere mürâca'at etmektedirler.

Önünüzde Harb-i Umûmî gibi nâdiren sânih olacak bir fırsat var. İslâm'ın yegâne istinâdgâhı olan Devlet-i Osmaniyye bütün kuvvetlerini toplayarak müslümanların ve İslâm'ın şânını yükseltmek için bu Harb-i Umûmî'ye iştirâk etti. Binâenaleyh şarkta, garbda ne kadar müslüman varsa hepsinin Devlet-i Aliyye'ye mu'âvenet etmeleri, hepsinin bu mukaddes uğurda fedâkârlıkta bulunmaları iktizâ eder ki Devlet-i Aliyye bu muhârebeden mansûr ve muzaffer olarak çıksın ve râyet-i İslâm'ı i'lâ etsin.

İngilizlerle sâir İ'tilâfcıların güyâ Arabların namus ve şânını muhâfaza etmeye gayret ettiklerini söyleyenlerin sözlerine kat'iyyen havâle-i sem'-i i'tibâr etmeyiniz. Afrikalılar Arab değil mi? Öyle ise neden Afrika'dan, Irak'dan çıkmıyorlar? Niçin bu memleketlerin istiklâl ve hürriyetini bahşetmiyorlar? Niçin söyledikleri sözleri ef'âl ile te'yîd etmiyorlar?

Acaba İngilizlerle müttefikleri şimdiye kadar menâfi'-i İslâmiyyeye hiçbir hizmette bulundular mı? Hangi bir İslâm memleketine girdiler de o memleketin ahâlîsi nâil-i refâh oldu?...

Acaba müslümanlara her terlü zulüm ve kahrı revâ gören, müslümanların hukûklarını çiğneyen, câmi'lerini seddeden, tahrîb eyleyen, Dîn-i İslâm'ı, âdât-ı İslâmiyyeyi tahkīr, ehl-i İslâm'ı tehdîd ve tahvîf eyleyen Fransızlar değil mi?

Acaba Hilâfet-i İslâmiyye'nin imhâsına gece gündüz çalışan, onun satvet ve kuvvetini kırmaya uğraşan ve bu uğurda her türlü mezâlim ve i'tisâfâtı irtikâb eyleyen irsî ve târihî düşman-ı İslâm, Rusya değil mi?..

Nihâyet yirminci asr-ı medeniyet ve hürriyette vüzerâsı parlamentolarının hitâbet kürsülerinde Dîn-i İslâm'ı ve Peygamber-i âhiri'z-zamânı sebbeden, *Kur'ân*'ın mahvını taleb eyleyen, müslümanların Dîn-i İslâm ile mütedeyyin oldukça kat'iyyen terakkī etmeyeceklerini beyân eyleyen İngiliz vüzerâ ve diplomatları değil mi?

Bu devletler Arabların şân ve rif'atini istiyorlarsa İtalya'nın gayr-ı meşrû' ve sırf kuvvetine güvenerek Trablus'a bağy u gāret ettiği zaman neden i'tirâz etmediler?

Bunların sû-i niyyetlerine bundan daha sâti' bir delîl olabilir mi? Aslâ. Müslümanların diyârında fermân-fermâ olanların kim olduğu, müslümanların çektiği sefâlet ve zillet cümlenizce ma'lûm ve ancak din ve devletimizin düşmanlarınca mechûldür. Çünkü a'dâ-yı İslâm'ın gāyesi müslümanları pençe-i esâretlerine almak ve imhâ etmektir. Binâenaleyh cümleniz bunların keyd ü mekrinden tevakkī ediniz. Onların tatlı dilliliğine, güler yüzlülüğüne kat'iyyen aldanmayınız. Onları yumuşatan harb-ı hâzırda verdikleri müdhiş zâyi'âttır.

Birleşiniz. Birbirinize mu'âvenet ediniz. Cenâb-ı Hakk'a ve Resûlü'ne isyân eden, sizi memleketlerinizden ihrâc, memleketlerinizi istîlâ **[79]** edenlere yardım etmeyiniz. Hilâfet-i İslâmiyye'nin râyet-i ittihâdı altında toplanınız. Devlet-i hilâfet dört asırdan beri mevcûdiyet-i İslâmiyyeyi sarsılmaz bir metânetle müdâfa'a ve bu şânlı müdâfa'a sâyesinde Dîn-i İslâm muhâfaza-i mevcûdiyet etmektedir. Artık kalkınız, dininizi, devletinizi müdâfa'a ediniz. Şerî'at-i İslâmiyyeyi sıyânet eyleyiniz, hayât ve namusunuz uğrunda feda-yı cân eyleyiniz. Tâ ki Devlet-i Aliyye'miz bu muhârebeden muzaffer çıkınca o vakit istediğiniz ıslâhâtı taleb eyler ve talebiniz muhik olduğu takdîrde bütün müslümanlar sizi te'yîd eder. Görüyorum ki bazılarınız ecnebîlerin desîselerine inkıyâd ile mevâ'îd-i kâfiriyyelerine aldanmışsınız. Öyle ise haydi İngilizlerden, Mısır'dan çıkmalarını, İtalyanlardan Trablus'u terk etmelerini, Fransızlardan Tunus, Cezayir'i, Fas'ı esâretten tahlîs etmelerini taleb ediniz. Talebiniz is'âf edildiği takdîrde o vakit diyecek yok. Yoksa işe iktirân etmeyen mücerred söz merdûddur.

(وَسَيَعْلَمُ الَّذينَ ظَلَمُوا اَىَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ)[1]، (اِنَّ اللهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدينَ)[2]، (وَاَنَّ اللهَ لَا يَهْدى كَيْدَ الْخَائِنينَ)[3]، (وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى)[4]

ŞEYH AHMED-İ SENÛSÎ HAZRETLERİNİN TEŞRÎFLERİ

Dârü'l-Hilâfe'yi teşrîf edeceklerini geçen hafta yazdığımız Şeyh Ahmed-i Senûsî hazretleri Cuma günü muvâsalat buyurmuşlardır. Merâsim-i istikbâliyye pek parlak olmuştur. İstasyon binâsında büyük bir kalabalık vardı. Zât-ı hazret-i pâdişâhî, velîahd hazretleri ve hükûmet nâmına müte'addid zevât bulundukları gibi muhtelif akvâm-ı İslâmiyyeye ve memleketimizin mahâfil-i âliyyesine mensûb müte'ad-

[1] Şuarâ, 26/227.
[2] Yûnus, 10/81.
[3] Yûsuf, 12/52.
[4] Taha, 20/47.

did hey'etler, birçok zevât da gelmişlerdi. Şeyh hazretlerinin sevimli, mübârek sîmâları görünür görünmez bütün rûhları bir heyecân kapladı. Enver Paşa hazretleri müşârun-ileyhin ellerinden öperek merdivenden indirdiler. Şeyh hazretleri de bi'l-mukābele gāyet samîmî bir sûrette Enver Paşa hazretleriyle birkaç def'alar musâfaha ettiler. Ba'dehû resm-i selâmı îfâ etmekte olan askeri teftîş buyurdular. Müşârun-ileyh hazretleri beyaz bir ihrâma bürünmüş olup başlarında sırmalı bir ikāl, belinde zât-ı şâhâne tarafından ihdâ buyurulmuş murassa' bir kılıç vardı. Beşûş ve nûrânî sîmâsı bütün müstakbilînin gönüllerini şetâretle doldurmuştu. Şeyh hazretlerini ümerâ-yı mücâhidînden Seyyid Muhammed ez-Zârî ta'kîb etmekte idi. Askerin teftîşini müteâkib orada bulunan zevât ve hey'etler kemâl-i ta'zîm ve iştiyâkla müşârun-ileyhin ellerine, eteklerine sarıldılar. Herkes pür-heyecân, bazıları kendini zabt edemeyerek ağlıyor, öteden Hindli müslümanlar müheyyic ve yüksek sesle "es-Selâmü aleyküm, es-Selâmü aleyküm!" diye bağırıyor. Vahdet-i İslâmiyye'nin tecellîgâhı olan bu levha-i ulvî karşısında şeyh hazretleri de pek müteheyyic olmuşlardı. İslâmiyet'in feyz-i kudsîsi rûhları bu derece galeyâna getirmişti. Biri çöllerin ortasından, diğeri Himalaya Dağları arkasından, öteki buzlu sahrâlardan, hâsılı dünyânın dört köşesinden gelen bu insanları bu derece hasret ve iştiyâklarla sarmaştıran, ağlatan, heyecâna getiren râbıta ne büyük, ne ilâhî bir kuvvettir.

Bir müddet istirâhat ettikten sonra şeyh hazretleri Istabl-ı Âmire'den gelen arabalarla Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'nda ikāmetlerine tahsîs edilen dâireyi teşrîf buyurmuşlardır. Müşârun-ileyh hazretlerinin Dârü'l-Hilâfe'yi teşrîfleri bütün müslümanların kalblerini sürûrlarla, ümidlerle, İslâm'ın şânlı hâtıralarıyla doldurmuştur. Bu hadîse-i uzmânın bütün İslâm memleketlerinde de pek büyük hüsn-i te'sîrler icrâ edeceği şüphesizdir. Hemen Cenâb-ı Hak bütün ehl-i İslâm'ı böyle vahdet ve saâdete mazhar etsin.

TAKLÎD-İ SEYF MERÂSİMİ

Emîru'l-mü'minin pâdişâh efendimiz hazretleri Ağustos'un 31'nci Cumartesi günü sahâbe-i kirâmdan Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin merkad-ı şerîflerinde Hazret-i Fârûk-ı A'zam radıyallâhu anh hazretlerinin seyf-i mübârekleriniı kuşanmışlardır. İcrâ olunan merâsim fevkalâde parlak olmuştur. Mevkib-i hümâyûn Dârü'l-Hilâfe'yi neşveler, sürûrlarla doldurmuştur. Hele taklîd-i seyf vazîfe-i mübeccelesinin Seyyid Ahmed-i Senûsî hazretlerine tevdî'i pek ziyâde hüsn-i te'sîrler icrâ etmiştir. Bunun sâir memâlik-i İslâmiyyede de azîm memnûniyetler tevlîd edeceği şüphesizdir. Zât-ı şâhânelerine karşı müslümanların kalblerinde zâten mevcûd olan ihtirâm ve muhabbet bu vesîle ile en ulvî derecesine yükselmiştir. Sûret-i icrâsı yevmî gazeteler tarafından uzun uzadıya tafsîl edilen bu râsime-i mu'azzama Ruşen Eşref Bey oğlumuz tarafından pek parlak bir sûrette tasvîr edildiği için bir kısmını aynen iktibâs ediyoruz:

Etrâfını ketûm renkli, beyaz ve penbe çiçekli çiniler, nârin mermer sütunlar, yayık revâklarla nefîs oymalı eski tunç parmaklıklar sarmış türbe meydanında güneşin seyrine göre ağır ağır kıpırdaşan gölgeler arasında sırmalar, çuhalar ve murassa' nişânlar gittikçe kesîfleşiyordu.

Ve güneş doğmadan ön güzergâhına nazîrsiz renklerden nasıl bir haşmet sahnesi hazırlarsa, türbenin önünde de şehzâdelerden, vezirlerden ve müşîrlerden bir renk ve azamet tufanı birikti. Nihâyet pâdişâh –kudûmuna hazırlanan– bu sahnenin ortasından bir güneş gibi doğdu. Onun **[80]** azametli tecellâsı karşısında dünyevî her büyüklük küçüldü, onun dîdârıyla gözler kamaştı. Her parıltı onun huzûrunda silikleşti, her ses onun sesi önünde kısıldı.

Omuzunda Mahmud-ı Adlî'nin harmâniyesi biçiminde yakası sırma dallı gümüş ve uzun bir pelerin ve belinde Yavuz Sultân Selim'in beyaz saplı geniş ve kıvrık kılıcı vardı, sağında solunda taşıdıkları gümüş buhurdanlardan tüten beyaz dumanlar hayâlî birer tuğ nârinliğiyle çinilere ve çınarlara doğru savruluyordu. Havada fiske fiske anber ve öd kokuları dolaşıyordu.

Halîfe'nin etrâfında şehzâdeleriyle yâverlerinden, vükelâsıyla vüzerâsından bir altın hâle teşekkül etti. Sanki Ebâ Eyyûb-i Ensârî türbesinin eşiğine bir parça ışık vurmuştu. Görünmez yerlere sinmiş güvercin sesleri bu sükûnun ortasına uzak baygın zikir sadâları döküyordu. Türbenin dar kapısından dışarıya güzel bir misk kokusu gibi müessir *Kur'ân* âhenkleri uçuyordu. Koyu mavi zemînli çinilerin önünden beyaz bornozuyla dinç bir esmerin elindeki asâyı, aşınmış mermerlere hafif hafif dokundurarak bir iki adım attığı görüldü. "Şeyh Ahmed-i Senûsî" dediler. Çöller ortasında ulaşılmaz bir vâha görmüş gibi heyecânlı ve mutî' bir edâ ile Halîfe'ye yaklaştı. Uzak ve sıcak diyârlardan onu bu serin ve sâkin köşeye kadar koşturan kuvvetin kalemle anlatılmaz ulviyetine beyaz ihrâmlı vücûdu canlı ve belîğ bir ta'bîrdi. Yanında Çelebi Efendi, siyah cübbesinin geniş yenleri göğsünden dökülerek uzun sikkesinin altında boynu bükük, dermansız bir pervane hafifliğiyle çinilere sürüne sürüne yürüyordu. Padişah Şeyh'in ve Çelebi'nin hürmetlerini samîmiyetle kabûl etti. Ulemâsını, şehzâdeleriyle vükelâsını içeriye da'vet etti.

Ve o ziyâ âlemi türbenin loşluğuna doldu.

Kendisi, içeriki kapının sağına konmuş sırma dal işlemeli bir beyaz minderde istirâhat buyurdu.

Sağında Velîahd ve şehzâdeler, sol yanında çöllerin şanlı, nüfûzlu Şeyhi, Şeyhü'l-İslâm, Çelebi Efendi ve vükelâ, irâdesi üzerine oturdu. Müessir *Kur'ân* nağmeleri, dolu türbenin sessiz, yarı şeffâf dehlizlerinde coştu, kesildi, uzadı, kısaldı, yandı, sönükleşti, dindi. Bunu Şeyh Senûsî'nin bir duâsı ta'kîb etti. Nihâyetsiz sarı mesâfelerin berrâk ufuklarına baka baka Allah'ın büyüklüğünü, Muhammed dîninin kudsiyetini, Halîfeliğin sarsılmaz kudretini dindâr i'tikâflarının ılık mahremiyetinde ma'nevî bir ağaç gibi i'tinâ ile büyütmüş dinç ve sevimli şeyh o kadar heyecânlıydı ki… Sağ eli beyaz göğsünde yaralı bir kanad telaşıyla çırpınıyor, sesi hummalı bir hasta gibi kesiliyordu.

Kademe kademe ilerleyen bu ziyâ merhalesinde Ebâ Eyyûb-i Ensârî'nin gümüş parmaklıklarla çevrili merkadi etrâfına kondu, siyah çuhaların üstünde çiğlikleri boğulmuş

sarı sırmalara gümüş fânûslardan dışarının ışıkları azar azar damlıyordu.

Şeyh, yeşil atlas örtülü bir ufak kürsüde duran, damla damla altın benekli, uçuk yeşil kadife kaplı kında mahfûz geniş ve mübârek kılıcı aldı. Fârûk-ı A'zam'ın eli sürülmüş emâneti, bir mukaddes emele kavuşmuş gibi kucakladı, öptü, esmer alnına, parlak siyah gözlerine, hafif siyah sakallarına sürdü. Ve sonra pâdişâhın elmaslar içinde pırıldayan göğsüne ellerini hürmetle hafif hafif sürerek kılıcın ince kurdelalarını omuzuna geçirdi. Halîfe'nin göğsüne doğru eğilmiş durarak Sûre-i Feth'i fasîh ve müessir okudu. Huşû', bu *Kur'ân*'dan başka her sesi boğmuştu.

Halîfe, Şeyh'le tanıştığı için pek memnûn olduğunu ve daha bazı şehriyârâne iltifâtlarını nakîbü'l-eşrâf vâsıtasıyla bildirdi, Halîfe'nin misâfiri her kelimeyi bir mürîd tevâzu'uyla eli göğsünde yerlere eğilerek dinliyordu. Orada şehzâdeler, vükelâ pâdişâha tebrîklerini arz ettiler ve Sultân Mehmed Hân kuşandığı kılıcı öpüp başına koyduktan sonra yine kürsüye bıraktı ve eflatun bir seccâdeye doğru yürüdü. Dünyânın her azametini huzûrunda eğilten dinin en kudsî anları başladı! Halîfe'yle velîahd Ebâ Eyyûb-i Ensârî'nin rûhuna penâh olan bu yerde belki cedlerinin alın koydukları aynı yere secde etmek için namâza durdular.

Türbeyi kuşatan ziyâ, sessiz bir cereyân hâlinde ağır ağır dışarıya aktı. Halîfeyle Velîahd huzûr-ı ilâhîde yalnız kaldı.

Cumartesi: 31 Ağustos sene 1334

TEŞEKKÜR

Hisârdere imamı Mustafa Âsım ve Karakol Kumandanı Hüseyin Avni efendilere:

Risâlemizin neşir ve ta'mîmi husûsunda lütfen ibzâl buyurulan himemât-ı aliyyelerine bilhassa teşekkürler ederiz.

[Burada "Tashîh" başlığı altında 367. sayının 56 ve 57 sayfalardaki iki paragrafın tashihi yer almaktadır. Tashîh yerine işlendiğinden buraya alınmamıştır.]

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

12 Eylül 1918 | 6 Zilhicce 1336 | Perşembe | 12 Eylül 1334 | Cild: 15 - Aded: 369

BEYÂNNÂME-İ HAZRET-İ HİLÂFET-PENÂHÎ

Ordu ve donanmama:

"Ecdâd-ı izâmımın isrine tevfîkan Resûlullâh efendimizin alemdârları Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî hazretlerinin türbe-i mübârekelerinde Emîru'l-mü'minîn Ömer el-Fârûk hazretlerinin kılınçlarını mücâhid fî sebîli'llâh vezîrim Seyyid Ahmed Şerîf-i Senûsî eliyle kuşandım. Bu vesîle-i hasene ile de berrî, bahrî erkân, ümerâ ve zâbitân ve efrâd-ı askeriyyemiz taraflarından hakkımda gösterilen âsâr-ı ihlâs ve muhabbetten cidden mütehassis oldum.

Osmanlılara Hazret-i Ömer'in büyük evsâfını nakletmiş olan bu mukaddes kılıncı taşıyan ecdâd-ı izâmım, cesûr Osmanlı ordu ve donanmalarının başında kelimetullâhı i'lâ ile şimdi üzerinde yaşadığımız kıymetli memleketleri fethederek bize mîrâs bıraktılar. İşte bugün yine din uğrunda ve ecdâdımızın vedî'ası olan kıymetdâr topraklarımızın ve Osmanlılık şânının muhâfazası zımnında harb ediyoruz. Ben, tevfîkāt-ı samedâniyyeye güvenerek eslâf-ı izâmımın yolunda sebâta azmettim. Mübârek vatanımız için şimdiye kadar pek çok mezâhime katlanmış ve lehü'l-hamd ihrâz olunan muvaffakiyetle bunun maddî ve ma'nevî mükâfâtına nâ'il olmaya başlamış olan siz asker evlâdlarım maksada vâsıl oluncaya kadar fedâkârlıkta dâim olunuz. Da'vâmız mukaddes ve meşrû' ve Hak yolunda çalışanlara nusret-i ilâhiyye mev'ûddur.

Sizi her yerde Cenâb-ı Hakk'ın tevfîkāt-ı samedâniyyesine tevdî' eder ve cümlenize selâm eylerim."

Mehmed Vahidüddin

[82] **ESRÂR-I *KUR'ÂN***

MUKADDİME

*Kur'ân'*ın Esâlîb ve İbârâtı

İfâdât-ı sâlifeden *Kur'ân-ı* Hakîm'in sırf Arab lisânı üzere nâzil olduğu, tarz-ı beyânında Arab'ın me'lûf olduğu edâyı ma'ânî tarîklerinden ayrılmadığı anlaşıldı. Bunun hikmeti de *Kur'ân*'ın i'câzını teslîm husûsunda Arab'a vesîle-i te'allül olabilecek bir cihet bırakmamak, edâ-yı merâm husûsunda aynı şerâ'ite tâbi' olduğu halde nazîrini söylemekten, ortaya o ayârda bir sûre koyabilmekten âciz kalmış olduklarını âlem nazarında isbât etmek olduğu mertebe-i sübûta vâsıl oldu.

Böyle bir gâye ilcâsıyladır ki Münzil-i *Kur'ân* evsâf-ı zâtiyyesinden bahs, yahud kullarıyla cereyân eden şuûnu hikâye eylediği zaman Arab'ın kullandığı uslûblara, muhâverâtında ri'âyet ettiği şîvelere muhâlif bir lisân kullanmamıştır.

Bu hakîkati lisânda hakîkī bir selîkası, râsih ve metîn melekesi olanlar pek güzel anlarlar. Fakat öyle adamlar var ki Arab'ın merâmını ifâde için mürâca'at ettiği gûnâgûn şîveleri ihâta edemiyorlar. Bu mu'azzam ve kıymetdâr lisânın elsine-i sâireden medâr-ı temâyüzü olan inceliklere akıl erdiremiyorlar. Onun İngiliz, Fransız, Alman gibi ecnebî akvâmın bile kayd ve tedvîni uğrunda birçok emekler sarf ettikleri mehâsin ve mezâyâsına âşinâ bulunmuyorlar. Nice kimseler var ki lisânın rûhuyla istînâs edemedikleri, onun kendine mahsûs güzelliğini göremedikleri için süver-i Kur'âniyyenin bütün safahâtına serpilmiş olan o hayret-bahş üslûbları anlamak, nükât-ı lisâniyyenin zevkine varmak kudret ve kābiliyetini gösteremiyorlar.

Bilmem ki, esrâr-ı lisâna âşinâlık nâmına esâssız mücâdeleden, vâhî safsata ve mugâlatadan mâadâ sermayesi olmayan kimselerden başka kimler âyât-ı Kur'âniyyeden birçoğunun tefsîr ve te'vîli husûsunda ta'assüf yollarına sapar? Şuraya derc edeceğimiz âyât-ı hakîmenin mehâsini, rûh-i belâğati temsîl eden dekāyıkı zevk-i selîme, hakîkī bir selîka-i Arabiyyeye mâlik olan bir kimsenin nazar-ı im'ânına ne vechile hafî kalabilir?

قَدْ مَكَرَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ) = **"**O müşriklerden evvel gelenler de mekr ü hîle yolunu tuttular. Allah onların hânümânlarını temelinden kavradı, tepelerinden damları başlarına göçtü. Ummadıkları yerden azâba giriftâr oldular."

وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُون. فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعينَ. فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا[1]) = **"**Onlar bir hîle yaptılar, haberleri yok iken, biz de hîlelerine bir ceza tertîb ettik. Bak hîlelerinin âkibeti neye müncer oldu. Kendilerini de, kavimlerini de mahv ü helâk ettik. İşte hânümânları, zulümlerinin netîcesi olarak, serilmiş yerde yatıyor."

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ[2]) = **"**Onlar hîle yoluna saptılar. Allah da hîlelerinin cezasını verdi. Allah mekre mücâzât ile mukābele edenlerin en hayırlısıdır."

سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِ[3]) = **"**Ey ins ve cin, gün gelecek işimizi gücümüzü hesâbınızı görmeye hasredeceğiz."

فَلَمَّا اٰسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعينَ. جَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْاٰخِرِينَ[4]) = **"**Bizi gücendirdikleri gibi kendilerinden intikāmımızı aldık, kâffesini suya gark ettik, onları gelip geçmiş, hâl ve şânları ahlâfa mûcib-i ibret olmuş kimseler yaptık bıraktık."

اِنْ تُقْرِضُوا اللهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ[5]) = **"**Allah yolunda malınızı infâk ederseniz onun mukābilini size kat kat verir, hem de günâhlarınızı mağfiret eder."

مَنْ ذَا الَّذى يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ اَضْعَافًا كَثيرَةً[6]) = **"**Hani o kimse ki Allah yolunda malını infâk etsin de mukābilini Allah'tan kat kat ve birçok fazlasıyla alsın."

Üstâd-ı hakîm Şeyh Muhammed Abduh merhûmun bu son âyetin tefsîri hakkında serd etmiş olduğu kıymetdâr sözleri şurada nakl etmeyi münâsib gördük:

Cenâb-ı Hakk'ın infâk kelimesi yerine, âdeten istikrâz edenin karz verene muhtac mevkiinde bulunduğunu gösteren "ikrâz" ta'bîrini kullanmasında bir incelik var ki neşve-i temyîzi Allah'a îmânı olanın kalbini vecd-i meserretle doldurur, vicdân ve muhâkemesini mazmûnuna inkıyâda mecbûr eder.

Bu ta'bîr mü'minlerin kalblerini hudû' ve istikânet hisleriyle çarptıracak, fermân-ı lâ-yezâle imtisâl için vâlihâne bir tehâlüke sevk edecek bir kuvve-i teshîriyyeyi hâizdir. Bunun ulviyet-i meâli karşısında bir vaz'-ı huşû' alarak varını vermeye can atmayan bir kalb, hidâyet-i ezeliyyeden nasîb alamayan, nefehât-ı feyz-i akdesden behresi olmayan bir kalbdir, hayra temâyül hissi girmemiş fenalık, bed-mâyelik a'mâkından taşmış bir kalbdir.

Hangi bir büyük adamın edeceği lütuf, Cenâb-ı Hakk'ın bu lütfuna mu'âdil olabilir? Düşünmeli ki Cenâb-ı Perverdigâr, mahz-ı lütfuyla nâil-i sâmân ettiği kullarını muvâsât gibi kendilerinin de birlikte yaşadıkları kimselerin de saâdetine bâdî olan bir fazîlet-i ictimâ'iyyeye irşâd ediyor, fazla-i servetlerinden bir mikdârını doğrudan doğruya saâdet-i hâllerine, muhâfaza-i şeref ve istiklâllerine hâdim bulunan mesâlih-i âmme uğrunda bezl ü infâk gibi ulvî bir meziyete sevk ve hidâyet eyliyor **[83]** ve bu hidayet ve irşâdını emir ve teklîf sûretinde değil, istifhâm şeklinde tecellî ettiriyor. Günün birinde kendilerine de isâbet etmesi ihtimâlden ba'îd olmayan derd-i ihtiyâcı zenginlere hatırlatmak için zâtına müstakrız ünvânı veriyor, sonra da bu muvâsât ve fedâkârîye ez'âfıyla mukābele va'dinde bulunuyor.

Cenâb-ı Hakk'ın ni'met ve ihsânına müstağrak ettiği, kullarından birçoklarının fevkinde bir pâye-i refâh ve sâmân bahş eylediği bir kul olsun da böyle bir lütfa mazhariyet karşısında kalbi donarak hiçbir eser-i ihtizâz göstermesin. Eli erbâb-ı ihtiyâca muâvenet için uzanmasın, sonra o adama Allah'a ve her hayır ve ni'metin ondan geldiğine îmânı var-

1 Neml, 27/50-52.
2 Âl-i İmrân, 3/54.
3 Rahmân, 55/31.
4 Zuhruf, 43/55-56.
5 Tegabun, 64/17.
6 Bakara, 2/245.

dır denilsin….Asla. Düşün. Bir pâdişâh tahayyül et. Onun fukarâ için iâne cem' etmek istediğini ve bu maksadla sana bu yolda mütelattıfâne ve nevâzişkârâne sözler söylediğini farz eyle. Sözlerinin kalbinde nasıl bir mevki' tutacağına, semâhat ve fedâkârîye davrandırmak için eline ne yolda bir te'sîr icrâ edeceğine kendin hüküm ver.

Bu sözleri şuraya naklettik ki halk lisân-ı Arab'ın serâirine âşinâ olan erbâb-ı irfânın âyât-ı Kur'âniyyeyi ne yolda muhâkeme ettiklerini, kitâb-ı kudsî derûnundaki hazâin-i hikmetin ukūl-i selîme ashâbına nasıl münkeşif olduğunu anlasınlar.

Arab, *Kur'ân-ı Hakîm* kendilerine nâzil olduğu zaman bu gibi esrâr-ı bâliğayı anlayamayacak bir halde değildi. Fesâhat ve belâğatte bülend bir pâyeyi hâiz olan bu adamlar âyât-ı ilâhiyyeyi can kulağıyla dinlerler, hem de kelâmullâhın âsâr-ı sâtı'a-i i'câzı karşısında başları önlerinde bir vaz'-ı hürmet ve takdîr alarak dinlerler idi. Bağy u inâd basar ve basîretlerine perde-i 'amâ çekmiş, mevzû'-i bahs olan âyet-i karzı işitince sevk-i tuğyân ile (ان الله فقير ونحن اغنياء) demek cür'etini göstermiş olan bir kâfir-i mütemerrid istisnâ edilirse Arab'dan hiç biri âyât-ı münezzeleden birini tenkîde yeltenmiş olduğu işitilmemiştir. Çünkü kendilerinde ibârât-ı Kur'âniyyenin mehâsinini, dekāyik ve esrârını nazarlarından kaçırmayacak bir zevk-i selim, bir meleke-i râsiha vardı.

Kur'ân-ı Hakîm'in tefsîrine teşebbüs edenlerden birçokları esâlîb-i Arab'a hakkıyla âşinâ olmamak, ibârât-ı Kur'âniyyenin rûhuna nüfûz edememek edeb-i lisâna âid sermâye-i ilmîleri pek mahdûd olmak gibi hâlât ilcâsıyla *Kur'ân-ı Kerîm*'in sît-i bülendine pek çok zararlar îrâs etmişlerdir. Bu adamlar tefsîr vâdîsinde istedikleri yollara gitmişlerdir. Gavâmız-ı lisâna olan derece-i vukūfları ne mahsul-i karîhaları olan tevcîhlerde, ne de başkalarından rivâyet ettikleri fikirlerde hatâdan âzâde kalmalarına kâfi gelebilmiştir. Hele efkâr-ı mahsûsaları tefsîre âid rivâyâtın menba'larını teşkîl eden kimseler eski zamanlarda gelip geçmiş, a'sâr-ı kadîmenin sîne-i ihtirâmına gömülmüş olduklarından dolayı halkın, her sözlerini büyük bir i'timâd ve hürmetle telakkī etmeleri ve onları ahkâm-ı sarîha ve sünen-i sahîha mertebelerine çıkarmaları dini katmerli felâketlere sokmuş, erbâb-ı dîni de ümem-i sâire yanında büyük hacâletlere giriftâr etmiştir.

Bunun bir misâlini [1](وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ اَنْ يُذْكَرَ فيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فى خَرَابِهَا اُولٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَائِفِينَ) âyet-i kerîmesinin tarz-ı tefsîrinde görürüz. Müfessirlerin bu âyet-i kerîmeyi tefsîr vâdîsinde söylemiş oldukları uzun uzun sözleri nakl ile sahîfeler doldurmak cihetine gitmeyeceğiz. Yalnız şunu ihtâr edeceğiz ki söylenen sözlerin kesretine, serd edilen fikirlerin mebzûliyetine rağmen müfessirlerden hiç biri (اُولٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَائِفِينَ) âyetindeki nefyin nehy-i teklîfî olduğuna işâret etmemiştir. Hakîkatte ise burada nehiyden maksad müslümanlara bir vazîfe tahmîl etmektir. O vazîfe müslümanların, mabedlerinin himâye ve muhâfazasını en büyük bir vazîfe bilmeleri, zikr-i Hudâ ile ma'mûr olmasına mâni olmak isteyen, harâbına çalışan zâlimlerin oralara girmelerine bütün mevcûdiyetleriyle mümâna'at etmeleri, ma'âbid kapılarını yalnız zalemeden canlarını, kanlarını muhâfaza için onların harîm-i emn ü emânına iltică maksadıyla gelenlere açmalarıdır.

Bu teklîften maksad müslümanları, dini ve mahâll-i mukaddese-i dîniyyeyi bu gibi eşirrânın tecâvüzâtından masûn bulundurmak için her türlü vesâile mürâcaatla mükellef tutmaktır. Bu âyet-i kerîme muktezâsınca müslümanların vazîfeleri câmi'ler, mescidler yapmak ve sonra bunları muhâfaza cihetini hiç düşünmemek, muhâfaza için îcâb eden esbâbı istikmâl husûsunda ihmalkâr davranmamak değildir. Bu şerâit dâhilinde ma'âbid yapmak düşmanların bilâhare bunları yed-i istîlâlarına geçirerek kilise ve sâireye tahvîl etmelerine imkân hazırlamak demektir.

Ne hâcet, daha yakın vakitlerde Devlet-i Osmaniyye'nin elinden çıkan yerlerde câmi'lerin nasıl kiliseye çevrildiğini, cebir ve ikrâh ile tanassur ettirilen biçare müslümanların alınlarına Salîbler resm edildiğini görmedik mi? Bu hâller hep müslümanlların mâbedlerini himâye husûsunda lâkayd davranmaları, onun selâmet ve mahfûziyetini te'mîn esbâbını tehyi'e husûsunda ciddî bezm-i azm göstermemeleri netîcesi değil midir?

Şüphesizdir ki müslümanlar cevâmi' ve mesâcidlerinin esbâb-ı himâye ve müdâfa'asını hazırlamakla kendi mevcûdiyetlerini, şeref ve istiklâllerini, memleketlerini müdâfa'a vesâilini ihzâr etmiş olurlar.

İşte âyet-i kerîmenin rûh-ı müfâdı budur. Müfessirler âyeti tefsîr vâdîsinde birçok sahâyif imlâ ettikleri, âyât-ı Kur'âniyyenin mütehammil olmadığı birçok yazılar yazdıkları halde hiç biri bu hakîkatin etrâfında bile dolaşmamıştır.

Diğer bir misâli [2](وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا) nazm-ı kerîminin tarz-ı tefsîridir. Bu âyetteki nefy-i te'kîdînin tevcîh ve tefsîri **[84]** yolunda da müfessirler vâki'a mutâbık ciheti olmayan, akla, hâdisâta tevâfuk etmeyen bir hayli sözler söylemişlerdir. Halbuki buradaki sîga-i nefyde evvelkinde olduğu gibi bir vechile ihtimâl-i mesâğ bırakmayan nehy-i kat'îyi tazammun etmektedir. Müslümanlar bu âyetle küffârın ribka-i hâkimiyyetini kabûl etmekten men' edilmiş oluyorlar. Zaten Cenâb-ı Hak'ın ahkâm ve tekâlifi arasında kâfirlerin müslümanlara tahakkümlerini îcâb edecek bir kayd bulunamamak tabî'î bir keyfiyet değil midir? Bilakis âyât-ı Kur'âniyye miyânında müslümanlara ülü'l-emr kendi içlerinden oldukça itâat farz olduğunu sarâhaten ifâde eden âyetler vardır. Buna binâendir ki gayr-ı müslim bir hâkime rızâsıyla teslîm-i zimâm-ı inkıyâd etmek, ona karşı bir vaz'-ı tezellül ve huşû' almak müslümana yakışır bir hâl değildir. Böyle yapanlar âsim olurlar.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

[1] Bakara, 2/114.

[2] Nisâ, 4/141.

AKVÂM-I İSLÂMİYYE'NİN ESBÂB-I İNHİTÂTI

Bir zamandan beri cihân İslâm'ın bilâ-istisnâ her tarafına savlet eden maddî ve ma'nevî inhitâtın esbâbıyla bu esbâbın izâlesi hakkında birçok kalemler tarafından birçok mütâlaât yürütülmüştü.

İşte ekâbir-i ümmetten Prens Said Halim Paşa hazretlerinin son zamanlarda intişâr eden gâyet mühim bir eseri de aynı mevzû'a dâir olmak üzere cidden yüksek, cidden kıymetdâr, cidden musîb fikirleri ihtivâ etmekte bulunduğu cihetle hem muhterem kāri'lerimizi bu eserin mündericâtından haberdâr etmek, hem de mütefekkirîn-i milleti bu mevzû' üzerinde beyân-ı mütâla'âta da'vet eylemiş olmak için nüsah-ı matbû'ası pek az kalmış olan bu eserin bu haftadan i'tibâren neşrine başlıyoruz.

Ümid ederiz ki eser hâiz olduğu ehemmiyetle mütenâsib bir telakkīye mazhar olacak ve mütefekkirîn-i erbâb-ı kalemin önünde pek feyizli bir zemîn-i tetebbu' ve muhâkeme açılmasını intâc edecektir.

Âlem-i İslâm'ın her tarafında bugün ıslâhât ve terakkīden, te'âlî ve istiklâlden başka bir mes'ele mevzû'-i bahs değildir.

Halbuki kemâl-i istiğrâb ile müşâhede ediyoruz ki akvâm-ı İslâmiyenin dûçâr olduğu inhitâtın mâhiyet ve esbâbı hakkında el-ân hüküm-fermâ olan cehâlet-i amîkanın izâlesiyle hiç kimse ciddî bir sûrette meşgūl olmuyor. Görüyoruz ki akvâm-ı mezkûrenin bu maraz-ı hevl-nâkten tahlîsi vazîfesini deruhde edenler büsbütün kat'-ı alâka edecek derecede mâzîlerden fekk-i nazar eyledikleri ve şifâ-yâb etmek istedikleri illetin evsâf ve mâhiyetini anlayıp öğrenmek külfetini bile ihtiyâr etmedikleri halde gayretlerinde muvaffakiyet tahayyül edip duruyorlar. Bu hâl ise nekbet ve inhitâtımızın arz edebileceği en hüzn-engîz bir manzaradır.

İnhitât-ı İslâm, ancak akvâm-ı müslimenin ribka-i ecânibe duhûlünden sonra bütün hakīkat ve ehemmiyeti ile tezâhür etmiştir.

Akvâm-ı mezkûre müstevlîlerine nisbeten pek dûn şerâit altında hayât-güzâr olduklarından inhitâtlarını bizden evvel müşâhede edenler zîr-i ribkasına dâhil oldukları akvâm-ı hıristiyaniyye olmuş ve mütefekkirleri bizden çok zaman evvel bu mes'ele ile iştigāl eylemiş idi.

Ensâl-i kesîreden beri musâb bulunduğumuz bu marazdan haberdâr olmaklığımız ecânib sâyesindedir demek oluyor.

Hayfâ ki garblılar müslümanlara âid olan her şeye, bilhassa Dîn-i İslâm'a karşı mevrûs ve gayr-ı şu'ûr bir kîn ve husûmete mübtelâ idiler.

Bundan mâ'adâ zihniyetleri de şâhid oldukları vekāyi' ve hâdisâtın secâyâ-yı hakīkīyyesi, müvellidi olan avâmil ve hâlât-ı rûhiyyeyi bi-hakkın ihâta edemeyecek kadar zihniyet-i İslâmiyyeden farklı idi. Bundan dolayı garblılar şuûn ve hâdisât-ı şarkiyyeyi kendi hâlet-i fikriyye ve rûhiyyelerine nazaran pek yanlış tefsîr ederek ona göre hüküm verdiler ve inhitât-ı İslâm'ı şer'-i mübînin nakāis-i asliyye ve esâsiyyesine atf eylediler.

Bu i'tikādlarını takviye eden şey de âlem-i İslâm'daki bu marazın umûmî olması idi.

Şâyân-ı hayret bir vahdet ve umûmiyyet arz eden bu hâdiseyi bil-cümle akvâm-ı müslime arasında müşterek aynı bir âmile isnâd eylemek zarûretini hisseyledikleri ve akvâm-ı müslime beyninde dinlerinden başka bir râbıta-i iştirâk ve ittihâd bulamadıklarından akvâm-ı İslâmiyyenin şerîat-i Ahmediyye'ye tâbi' oldukça milel-i İseviyyeye nisbeten kat'î bir mâ-dûniyet hâlinde kalacaklarını âvâz-ı bülend ile iddiâya kalkıştılar.

Dest-res oldukları bu hüküm ve netîce pek sathî olmakla beraber hem tâbi' oldukları hissiyât ve ebâtîli tatmîn, hem de mantık ve muhâkemelerine tevâfuk ediyor idi.

Hakīkat-i halde ise zât-ı mes'eleyi tebdîl ve tağyîrden başka bir şeye hizmet etmiyor idi. **[85]** Akvâm-ı Müslimenin dinlerinin bir netîce-i zarûriyyesi olarak dûçâr-ı inhitât olduklarını iddiâ ederek mes'eleye bir mâhiyet-i diniyye ve mezhebiyye verdiler ki bu hâl cânib-i İslâm'dan reddiyyât ve i'tirâzât-ı şedîde vukū'una, hasım tarafından ise aynı şiddette müdde'ayât ve mu'âhezât sudûruna bâdî oldu. Müslümanlar bunu dinlerine karşı hıristiyanların besledikleri husûmet-i irsiyyeye ve hıristiyanlar da taassub-ı İslâmiyyeye delîl ittihâz eylediler ve bi'n-netîce mübâhase kurûn-ı vüstânın o bitmez tükenmez vâhî metafizik münâkaşâtını andırır, âteşîn bir münâzara-i husûmet-cûyâneye münkalib oldu. Vicdân ve muhâkemeleri tatmîn ve tenvîr edeceği yerde daha ziyâde merâret ilâvesi bir takım ihtirâsât-ı muntafiyyenin yeniden iş'âli sûretiyle onları büsbütün teşvîş ve tağlît eyledi.

İnhitât-ı İslâm mes'elesinde tehaddüs eden münâkaşata bidâyet-i zuhûrundan beri hâkim olan bu hâlet-i fikriyye işte bu sûretle dâimâ tezâhür-i bî-tarafîye hâil olmuş ve keyfiyyetin pek büyük bir ehemmiyeti hâiz bir hâdise-i târîhiyye ve ictimâ'iyyenin istilzâm edeceği bir tarzda muhâkeme edilememesine sebebiyet vermiştir.

Mamafih bu münâkaşât sâyesindedir ki mes'elenin ehemmiyetini nihâyet takdîre muvaffak olduk da içimizden bazıları onu daha gayr-ı şahsî ve daha bî-tarafâne bir tarzda tedkīka koyuldular. Lâkin onlar da mes'elenin hey'et-i umûmiyyesini ihâtaya bir türlü muvaffak olamayarak teferruât arasında yollarını şaşırdılar ve inhitât-ı İslâm'ın netâyicini ilel ve esbâbı gibi telakkī ettiler. Kimi bu inhitâtı metbû'larımızın istibdâdına, kimi ulemâmızın cehline ve kimi ser-i kârımızda bulunanların iktidârsızlığına atf etti.

Esbâb-ı tedenniyâtımızı vecâ'ib-i dîniyyeye karşı gösterdiğimiz ihmâl ve tekâsülde, yahud taassub-ı dîniyyemizde veyahud kadere mutâva'atımızda bulanlar da oldu.

Bütün bu efkâr ve mütâla'âtta görülen mütenâkız ve bî-pâyan tenevvü' bize yalnız şunu öğretti ki efkârımızda hüküm-fermâ olan teşevvüş esbâb-ı inhitâtımızı temyîz ve teşhîs kudretini müfekkirelerimizden selb eylemektedir.

Bu husûsdaki bütün talâkatları bize bilmediğimiz hiçbir şey öğretmedi. Halbuki biz kendilerinden bilmediklerimizi öğrenmek istiyorduk. Bilmediklerimiz ise neden âtıl ve câhil kaldığı noktalarından ibârettir.

Mesrûdât-ı sâlifeden inhitât-ı İslâm mes'elesinin nasıl tebdîl-i tabî'at ve mâhiyet eyleyerek bir şekl-i dînî iktisâb ettiği tezâhür etti. Bizden evvel hıristiyanlar bu mes'eleyi zemîn-i münâkaşaya vaz' ile çâre-i hallini araştırmasaydılar hiç şübhe yok ki iş bu renge girmez idi.

Gayr-ı kābil-i inkârdır ki hâdisât-ı ictimâ'iyyeden i'tikādât-ı diniyyenin dahl ü te'sîri ne kadar büyük olsa her halde efrâdın mâzîsi, seciyyesi, zihniyeti ve hatta yaşadıkları iklimi gibi birçok avâmil-i mütenevvi'a da o te'sîre inzimâm eder, Zaten bir hâdise-i ictimâiyyeyi münhasıran dinî ve mezhebi mâhiyetler arz eden hadîsâttan ayırarak tesciye eden de budur.

Bundan dolayıdır ki her nerede olursa olsun mesela Fransa'da veya Almanya'da serzede-i zuhûr olmuş bir vak'a-i ictimâiyyeyi bir mes'ele-i diniyye gibi telakkī ederek memâlik-i mezkûrede mer'î bulunan edyâna atf ve isnâd ve bu sâyede edyân-ı mezkûrenin kıymet ve mâhiyetini ta'yîn eylemek hiç kimsenin hayâlinden bile geçmez.

Herhangi bir kavmin hayâtı, an'anâtını, secâyâsını te'sîs ve i'tikādât-ı dîniyyesine bir mâhiyet-i husûsiyyet vererek mefkûresini tenmiye eden bir takım hâdisât-i ictimâ'iyyenin bir te'âkub-ı dâimîsinden başka bir şey değildir. Hıristiyanlıkta Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık; İslâmiyette ise Sünnîlik ve Şiîlik bu sûretle tehaddüs etmiştir.

Bu ihtilâf aynı kilisede bile tecellî edebilir. Fil-hakîka Alman Katolikliği, İspanya veya İtalya Katolikliğinden pek farklıdır. Protestanlıkta, Ortodokslukta da hâl aynıdır.

Bize gelince diyebiliriz ki Türk Sünnîliği, Arab Sünnîliğinden, Acem Şiîliği de Hind Şiîliğinden farklıdır.

Bir dinin alacağı seciye zemîn-i tedvîni olan muhîte tâbi' olduğundan o muhîtteki te'sîri de onu tedvîn ve tatbîk edecek efrâdın seciyesine tâbi' olmak zarûrîdir. Avrupa akvâm-ı hıristiyaniyyesi bu bâbda bizi tenvîre hâdim bir misâl teşkîl eder.

Fil-vâki' akvâm-ı mezkûre dinlerini medeniyetlerine hâdim bir unsur-ı terakkī hâline getirecek bir tarzda tedvîn ve tefsîre imkân bulmuşlardır. Şark hıristiyanları ise dinlerine ne o seciyeyi ne de o te'sîri bahş edebilmişlerdir. Dîn-i İslâm saâdet-i beşeriyyeye hâdim ve onu te'mîn eden bil-cümle anâsır ve avâmili câmi' min külli'l-vücûh bir dîn-i ekmel olduğu halde bu dine tâbi' olanların akvâm-ı hıristiyaniyyeye nisbeten câlib-i nazar bir mevki'-i mâ-dûniyyette bulunduklarını görüyoruz.

Acaba akvâm-ı İslâmiyye, dinlerinde mündemic ni'âm-ı nâ-mütenâhîden ne için istifâde edemediler?

Şimdiye kadar olduğu gibi Dîn-i İslâm'ın milel-i müslimeyi akvâm-ı garbiyye kadar mazhar-ı terakkī ve inkişâf olmaktan neden men ettiği yolundu bir suâl irâd eder isek bu âna kadar irtikâb edilmiş olan bir hatâyı tekrar etmiş oluruz. Çünkü bu şekilde bir suâl ile mes'elenin çâre-i hallini bir takım metafizik münâkaşâtta aramaya mahkûm oluruz ve mâhiyet-i târîhiyye ve ictimâiyyesini izâle ederek aynı menfi netîcelere varırız.

Bu kanâati te'yîd edecek bir sebeb de şudur ki ne hıristiyan, ne Buda dinleri Avrupalılarla Japonları temeddünden men' etmemiş olduğu görüldüğünden hiçbir dinin hasâil ve evsâf-ı mukteziyyeye mâlik hiçbir kavmi terakkī ve tekâmülden alıkoymayacağı bir bedâhet hâline girmiştir.

Ayn-ı saâdet olan Dîn-i İslâm'ın insanları bahtiyâr olmaktan men' **[86]** eylemeyeceği ise bi-tarîkı'l-ûlâ kabûl edilmek îcâb eder. Bu mütâla'âta binâen ilk suâlimize cevap vererek akvâm-ı İslâmiyyenin dinlerinden ne için lâyıkıyla istifâde edemediklerini teşrîh etmek isteriz.

Ma'lûm olduğu üzere Dîn-i İslâm'ı kabûl eden akvâm uzun bir mâzî-i medeniyyete mâlik akvâm-ı şarkiyye idi ki bunlardan herbirinin kendisine mahsûs âdât ve an'anâtı, akāid-i ahlâkiyye ve felsefiyyesi, ayrı bir hâlet-i rûhiyyesi ve ayrı ayrı esâsât-ı ictimâ'iyye ve siyâsiyyesi var idi.

Nûr-i İslâm, zaman ile vehn ve hezâle başlayan medeniyetlerine hayât-ı taze bahş etti.

Kudret-i muhyîyâne ve müceddidânesi sâyesinde o milletler yeniden canlanarak hiç idrâk edemedikleri bir şâhika-i medeniyyete resîde oldular. Ve beşeriyete daha ziyâde adâlet, müsâvât ve nûr-ı ma'rifet bahşederek medeniyet-i garbiyyenin tezehhür ve inkişâfına hâdim bir medeniyete şâhid oldu.

Hâl böyle iken akvâm-ı müslime bugün vücûh-ı adîde ile hayât-ı kable'l-İslâm'larını andırır şerâit içinde yaşamaktadırlar. Bu hezâl-i umûmînin memâlik-i İslâmiyyenin her yerinde iktisâb etdiği seciye-i mahsûsa şunu isbât ediyor ki müslüman akvâmının bu inhitâtını hâlâ nüfûzundan kurtulamadıkları kable'l-İslâm hayâtlarının üzerlerine îkā' eylemekte olduğu te'sîre atfetmek lâzım gelir. Şu halde akvâm-ı müslimenin inhitâtı evvel ve âhir vukū' bulmuş bil-cümle inhitâtlar misillü bu akvâmın te'mîn-i istikbâl zımnında mâzîlerinden ne gibi şeyleri unutmak ve fedâ etmek îcâb ettiğini takdîr edememelerinden neş'et etmiştir.

Akvâm-ı müslime için bu noksân-ı takdîr, hiç şüphe yok ki ahkâm-ı dîniyyelerinin yanlış telakkī ve tatbîk edilmesinden tehaddüs eder. Çünkü temessük eyledikleri dindeki gāye-i kusvâ fıtrat-ı beşeriyyedeki kābiliyet-i tekemmüliyyeyi inkişâf ettirmek ve insanları mâzînin mîrâs-ı nakāyıs ve hatâyâsından kurtarıp hakîkat ve kemâle lâ-yenkatı' takarrublarını te'mîn edecek bir te'âlî-i fikrî ve ahlâkîye mecbûr kılmak ve bu sâyede saâdet-i beşeriyyeyi te'mîn eylemektir. Akvâm-ı müslime mütemâdiyen hâl-i tahavvülde bulunan ilcâât-ı zamânı nazar-ı i'tibâra almayarak tebeddül-i zamândan mütevellid ihtiyâcât-ı cedîdelerinin ancak dinlerinin daha âlî ve daha feyyâz bir tarzda tefsîr ve tatbîkle kābil olacağını idrâk edemedikleri cihetle dûçâr-ı inhitât olmuşlardır.

Kable'l-İslâm hayâtlarının te'sîr ve nüfûzuyla Dîn-i İslâm'ın icrâ eylediği te'sîr ve nüfûz arasında öyle bir muvâzenet-i gayr-ı mütehavvile teessüs eyledi ki terakkīlerine hâil olup duruyor. Binâenaleyh akvâm-ı müslimenin şeh-râh-ı rif'at ve saâdetteki cereyân-ı tekâmüllerine devam edebilmeleri için nüfûz-ı İslâm'ı takviye sûretiyle bu muvâzeneyi ihlâl eylemek îcâb eder.

Türkler hakkında hâl, akvâm-ı sâire-i İslâmiyyeden az çok farklı bir mâhiyette cereyân etmiştir. Kable'l-İslâm kurdukları medeniyet ba'de'l-İslâm tekâmüllerine hâil olacak kadar şekîm ve müterakkī bulunmadığından kabûl ettikleri şerî'at-i cedîdeye büyük bir muvaffakiyetle hâdim oldular. Ancak Arab ve Acem medeniyetleriyle temâs-ı yakīn hâlinde bulunduklarından ne bu medeniyetlerin te'sîrine ma'rûz ne de âkıbetine giriftâr olmaktan kurtulamadılar.

MUHTEREM *SEBÎLÜRREŞÂD* MECMÛ'ASI'NA

29 Ağustos tarihli son nüshanızı bugün okudum. Mündericâtı miyânında Doktor Abdullah Cevdet Bey'in ahîren *Vakit* gazetesinde intişâr eden makālesine verilen cevâbı ve bunun bir de mukaddimesini kemâl-i dikkatle mütâla'a ettim. Bu hâdise-i kalemiyyenin mebâdîde, yani doktorun makālesini okuduğum vakit bende hâsıl ettiği te'sîri biraz mâzîye doğru ircâ'a mecbûrum. Bu sûretle sizin "... Kendilerini tenvîr-i efkâr ve irşâd-ı nâs ile mükellef gören, emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker ile sözde muvazzaf olan erkân-ı matbû'âttan hiçbirinin kalbinde nûr-i hidâyet, Dîn-i İslâm'a ri'âyet, Peygamber-i âhir-zamana (sav) muhabbet hissi hiç yok... ilh" Sözlerinizin cevâbını vermiş ve ayn-ı zamanda nûr-ı dîde-i vicdânımız olan Fahr-ı Kâinât efendimizin ta'rîf ve tavsîfe sığmayan ulüvv-i kadrinin bizde ne dereceye kadar bilindiğini anlatmış olacağım.

*

Bundan bilmek kaç sene evvel yine *Sebîlürreşâd* sahîfelerinde Celâl Nuri Bey'in "*Hâtemü'l-Enbiyâ*" tesmiye ettiği eserinin mukaddimesine i'tirâz etmiştim. Bu makāle, eserin neşrinden evvel bir mecmuada merhûm Mahmud Esad Efendi'ye ithâf sûretiyle gözükmüştü. O vakit buna karşı yazdığım o makālemden dolayı küberâ-yı ümmetten müteaddid zevât-ı fihâmın tahsîn ve iltifâtlarına mazhar oldum. Sonra tâ Fatih'den ihtiyâr-ı meşakkatle Kızıltoprak'daki evime gelerek beni bulamadığı için "Kendisini zaten tanımam, *Sebîlürreşâd*'daki makālesinden dolayı teşekküre gelmiştim. Allah ondan râzı olsun." diyerek avdet eden pek yaşlı bir efendinin kendini tanıtmak külfetini bile zâid ve bî-lüzûm gören sâf ve hasbî duâsını aldım. O vakit Celâl Nuri Bey bana "eski ve çürük kafalı" demişti! Ben o makālenin ikincisini hazırlıyorken Bey'in hakkımdaki tecâvüzünden rûh-ı celîl-i Risâlet-penâhî'nin iğbirârına bütün vicdânımla mu'tekid bulunduğum için bu müdhiş cezâyı ona kâfi görerek –sırf kendime âid bir sözden dolayı– celâlet-i Muhammediyyeyi sermâye-i makāl edinmekten hayâ eylemiştim.

İşte kaç sene oluyor. O kitaba ne i'tirâz eden oldu* **[87]** ne de bir müslüman memleketinde, müslüman pâyitahtında, müslüman bir adam tarafından böyle bir kitap neşr edilir mi diyen görüldü...

Bendeniz kendimi hiçbir vakit erkân-ı matbû'ât sırasında görecek kadar hod-bîn olmadığım için bu mes'elede başka mu'terizlere intizâr etmiştim. Bence o vakit o bahis kapanmayacak ve hey'et-i ictimâ'iyyemiz o derece lâ-kayd olmayacaktı. Kānûn-ı Esâsî maddeleri kadar bu bahsin ta'alluk ettiği din ve ma'neviyete de medenî bir ri'âyet ve hürmet görecektik.

*

Bu mes'ele üzerine artık birçok söz söylenebilir. Meselâ: Benim kanâat-i vicdâniyyeme kalırsa ne Dozi'nin *Târîh-i İslâmiyet*'ini bir hakīkat-i ilmiyye gibi görerek tercüme eden Abdullah Cevdet Bey, ne de eserinde bu müellifden mükerreren bahs ile nübüvvet-i Muhammediyye'ye inanmayarak peygamberliği –hâşâ– sırf dehâya ve dehâyı da bilmem kimin kavlince maraza kalb etmek isteyen Celâl Nuri Bey, Nebiyy-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizi tanımak şerefine hiç mi hiç mazhar değildirler. Hâl böyle olunca bir insan câhili bulunduğu bir şeyi, bir mes'eleyi veya bir zât hakkında nasıl konuşmak lâzım geleceğini –pek tabî'îdir ki– bilemez. Cehli idrâkine ve adem-i idrâki de edeb-i kelâma ri'âyetine mânidir. Bizde hakīkat-i sâmiyye-i Muhammediyye'yi bilmeyenler, ma'lûmâtı bu ma'rifete mahdûd sûrette müsâ'id olsa bile irfânları pek kıt olduğu için Nebiyy-i zî-şânı tanımak şerefinden mahrûm olanlar az değildir. Fakat onların ekserü'l-kesîri hiç olmazsa bu yolda kat'î bir sükût ihtiyâr etmişlerdir. Nitekim tanıyanların da binde biri mukābilleri gibi ebkem ve bertaraf kalarak başkası yazsın da ben okuyayım demişlerdir. Bu tanımamak mes'elesi rûh-ı İslâm'ın ictimâ'î ma'neviyâtına muzır bir noksan ve çirkin bir leke olduğu kadar dört yüz milyon müslümanın da vicdân-ı müşterekine çöken bir sıklet hâlinde hissiyâtına dokunduğu için en mühim bir ahlâk kaziyyesi şeklini alıyor. Bunun vehâmetini her gün her türlü harekât ve tasarrufâtımızda görüyoruz. Peygamber'ini seven, ona lâyık olduğu hürmet-i vicdâniyyeyi duyan o asîl ve pâkize müslüman kalbleri azalıyor. Onun yerine gāfil, hırçın, kaba, cebîn, zevksiz kalıblar çıkıyor. Çünkü nâsıh ve âdil olmak, nezâket ve şehâmete, zevk-i rakīk-i Muhammedîye kısmen mâlik olabilmek için o ekmel-i mevcûdât olan Nebiyy-i Kerîm'i tanımak ve mümkün mertebe taklîd etmek elzem. Dünyâda Nebiyy-i Zî-şân'ı hakkıyla tanımış bir müslümandan daha kibâr, daha centilmen, daha necîb ve dilaver, daha kerîm ve nazîf adam bulmak mümkün müdür? Hele buna bir de ilim munzam olursa o hakîm-i âlînin ka'bına varılabilir mi?...

Mizâc-ı nebînin ulviyet ve rikkati, yakıcı çöllerde deve kanı ve hurma şarabı içerek zorbalıkla bütün ömrünce vuruşan vuhûş-ı beşerden, mefâhir-i insaniyye halk etti. Medeniyetler, fazîletler çıkardı. İşte bunlar hep *Kur'ân*'ı elinde kâinâta karşı yalnız gönderilen Nebiyy-i Zî-şân'ın te'sîridir. O Nebiyy-i Zî-şân ki bize "Ed-dînü'l-mu'âmele", "Ed-dînü'n-nasîha" kelimelerini söyledi. Bu iki hadîs-i şerîfin ihtivâ ettiği vüs'at ve ulüvv-i ma'nâya ile'l-ebed hayran olmamak mümkün değildir. Din, hak, insaniyet bundan daha vecîz ve daha şümûllu hiçbir hakîm, hiçbir mütebahhir tarafından hiçbir zaman böyle ta'rîf edilememiştir.

*

Abdullah Cevdet Bey'in ulüvv-i kadr-i Nebî'yi hakkıyla idrâk edememiş olması kendinden öyle bir hatâ-yı fâhişin

* Ferid Beyefendi'nin de *Sebîlürreşâd*'da münteşir reddiyyeleri unutulmayacak makālelerdendir. Rabbimiz her ikinizin de sa'yini meşkûr etsin! Sebîlürreşâd

sudûruna bâdî oldu. Böyle bir bahtsızlığa dûçâr olmamak için hem ma'lûmâta hem de zevk-i bâtınîye mâlik bulunmak şarttır. Yani sözlerinden öyle istidlâl ediyorum ki bu hâl kasıd değilse elbette cehil seyyi'esidir.[1*]

Bilenin bilmeyenin bilâ-kayd ü şart ma'neviyât ve vicdâniyâta müte'allik (Hem de basit bir frenk müellifi nâkıli derekesinde) yazı yazması bizde pek ileri vardığı için İslâm'ın garîb kalacağı hadîs-i şerîfini bütün rûhumla tasdîk ediyorum. Nitekim bundan dolayı biz cihân-ı hakîkat ve medeniyette garîbiz. Hangi teşebbüs ve tedbîrimizde felâh buluyoruz ki gurbetimiz hissedilmesin! Bu noksan şübhesiz bir musîbettir, fakat cidâlleri, şahsî infi'âllerin zaîf bulduğu cihete sevkıyle yekdiğerinin hasm-ı zimâmı olan zevâtın mu'âhiz ve münekkidi olmaktansa asıl musîbeti imhâya kemâl-i sıdk u sebât ile çalışmak daha doğru ve daha müsmir olur i'tikādındayım. Fakat bu dediğim şey âilelerde, mekteplerde, mecmû'alarda, hatta hükûmet mefkûre ve zihniyetinde hep beraber yürümeli. Hükûmet her şeyden evvel kendinin bir "İslâm Hükûmeti" olduğunu bildiği için İâşe Nezâreti gibi hatta bir Ahlâk-ı Umûmîyye Nezâreti var diye düşünmelidir. Bendeniz bu bahse dâir ba'demâ bir şey yazarsam bunu Abdullah Cevdet Bey'in hâdise-i kalemiyyesinden dolayı değil, sırf nübüvvet-i seniyye-i Muhammediyye'yi tebcîlen hasta kalblere bir devâ olmak üzere yazacağım efendim.

Kızıltoprak, 2 Eylül 1334 **Ali Suad**

[88]Edebiyât:

FUZÛLÎ-İ BAĞDADÎ'DEN NEF'Î-İ ERZURÛMÎ'YE

Bir tezelzüldü, sanki bir mahşer,
Sordum eflâke, hâif ü mağmûm,
-Erzurûm'un sukūtudur!..
Dediler
Ebediyyette bî-huzûr oldum.

O âvân-ı gumûm u hayrette
Seni andım, düşündüm ağlayarak.
Ben ölürken bu gamla nâlende,
Titriyordu sesimde kalb-i Irak.

Kahraman Erzurûm'un evlâdı,
Canlı bir kal'asıydı İslâm'ın;
Kalacaktır mü'ebbeden yâdı,
Safha-i hâtırında eyyâmın

Kadın, erkek, çoluk çocuk, ne kadar
Hak yolunda şehîdi var burada:
Bir mu'azzam hazîredir dağlar,
Kaldı bir ordu her harâb ovada!..

Nef'î, ey benim rûhumdan mütevellid necîb oğlum!..

Ben şimdi seninle biraz hasbihâl etmek isterim. Evvelâ, senin buraya… Bu ebedîler âlemine nasıl geldiğini hikâye edeyim:

Kur'ân'a îmân eden şâirler, Hassân bin Sâbit'in etrâfına toplanmış, herkes kendi lisânıyla Salâhaddin-i Eyyûbî'ye, Mahmud-i Gaznevî'ye, Yavuz Sultan Selim'e kasîdeler inşâd ediyordu. Ka'b bin Züheyr birdenbire titredi.

بانت سعاد فقلبی الیوم متبول

Kasîdesini huzûr-ı Nebevî'de okurken görülen heyecânı yine uyanmıştı.

Dedi ki:

– Öbür dünyâda üstünde dem-güzâr olduğum yıldız, ben buraya geldikten sonra kendi güneşinin etrâfında bin iki yüz def'adan ziyâde devretti. Bununla beraber, tertîl-i *Kur'ân* eden şâirlerden hangisine fevkalâde bir hâl olursa ben burada titrer, sarsılır, muztarib ve mu'azzeb olurum. Peygamber'imin bana bürde-i şerîfesini ihsân ederken tebşîr ettiği ni'am-ı ebediyyeyi hâlâ görmedim.

Ka'b bin Züheyr'e Hassân bin Sâbit cevap verdi,

– Ben de senin gibiyim azîz kardeşim, dedi. Sülâle-i ma'neviyyemizden yeryüzünde bir ferd kalıncaya ve o ferd son mısrâ'ını söyleyinceye kadar biz huzûr-ı sermedîden nasîb-i mev'ûdu alamayacağız.

Hassân bin Sâbit'e teveccühle Ka'b bin Züheyr sözünde devam etti,

– Fakat bu seferki hâleti hiçbir zaman hissetmedim, dedi.

Şâir-i tâib Ebû Tayyib el-Mütenebbî: – Eşkıyâ elinde paralanırken bile ben bu kadar sarsılmamıştım. Âfâk-ı fenâdan atılan sihâm-ı hâdisâtın bu dakîkada acaba hangisine hedef oluyoruz?..

Bu sırada sen birdenbire göründün ey Nef'î!.. Lerzân ve nâlân, iki elin kanlı başını havaya doğru tutmuş, dergâh-ı izzeti arıyordun.

Acem şâirleri Enverî ile Urfî,

– Âh!.. O … Bizim Osmanlı cem'iyetine hediye ettiğimiz büyük şâir Nef'î!.. Osmanlı pâdişâhlarının menâkıb-ı gazevâtını terennüm eden mısrâ'ları yeryüzünden aks ederken biz rûhlar, raksân olurduk, dediler.

Ebedîlere büyük bir keder müstevlî oldu!..

Bu sükûnet-sarây-ı lem-yezele
Kan u efgān içinde geldin sen;
Havf u hiddetle, gayz u haşyetle
Müştekîydin Murâd-ı Râbi''den

Doğrulup bârgâh-ı Mevlâ'ya,
Dedin:
– Ey Rabb-i adl ü Rabb-i ibâd,
Sana geldim garîb ü bî-vâye
Beni koydu bu hâle kahr-ı Murâd!..

Sana geldim şehîd ü âvâre;
Söyle ey Rabb-i münzilü'l-Kur'ân,
Söyle sen, yazdığım kasîdelere
Yakışır mıydı böyle bir ihsân?...

---

* Kasdın, hem de sû'-i kasdın vücûduna şübhe yoktur. Çünkü Abdullah Cevdet hakāret etmek için bahâne-cû olmuş ve olmadık bir vak'ayı tasnî' etmiştir. Sîret-i ma'lûmesi Dozi'ye Dozi'den fazla gayretkeş olan tercümanlığı İctihâd'daki bütün neşriyâtı dine ve sâhib-i dine karşı adâvetinin şuhûdudur. Cehil bahsine gelince onda zât-ı âlîleriyle hem-fikiriz. Hatta "El-Mer'u adüvvün li-mâ cehele" kaziyyesi doğru ise Cenâb-ı Fahru'l-Mürselîn'e (sav) adâveti bu cehl ile mütenâsibdir. *Sebîlürreşâd*

Bu sözlerin âlem-i ervâhda bir gulgule, bir feryâd koparttı Nef'î. *Kur'ân*'a îmân eden her şâir senin gibi ve seninle beraber, Sultân Murâd-ı Râbi''den, senin hûn-ı ma'sûmunu da'vâ ediyordu.

[89] Burada gece yok, gündüz yok. Aradan ne kadar zaman geçti bilmem, seni bârgâh-ı Mevlâ'ya müteveccih, duâ eder bir halde gördüm. Biz duâyı yalnız fânîlerden beklerken senin bu hâlin hepimizi i'câb ediyordu. Sözlerini dikkatle… Can ve îmân kulağıyla dinledim. Sen, vecd ve istiğrâk içinde, kendinden geçmiş,

– İlâhî!... Murâd-ı Râbi''den râzı ol. Ve onu lutf ü kereminle irzâ et, diyordun. Benim kanım ona bin kere helâl olsun. O, eğer beni öldürmekle âsim ise, işte nâme-i a'mâlim, o günâhı benim hesâbıma kayd et. Ben eğer bi-gayrı hakkın i'dâm edilmiş olmakla sevâba girmişsem, bu sevâbı sen onun defter-i ef'âline geçir yâ Rabbî!..

Beni afv et… O yalancı dünyânın kendi gibi yalancı teessürlerine kapılarak, bir zaman ondan sana şikâyet etmiştim, zenb ü cürmümü afv et ilâhî!...

Sen böyle söylüyordun Nef'î!... Hâlindeki bu tahavvüle ben beht-i azîm ile hayret ettim. O dakîkadaki şevk ve şükrânının sebebini, sen yine kendi tavsîfinle,

Hem döner, hem eşkini eyler safâsından revân

Tavrında ebedîlere anlatırken diyordun ki:

– Sultan Murâd-ı Râbi', o benim büyük pâdişâhım, Bağdad'ı nihâyet istirdâd etti. Bakınız işte İmâm-ı A'zam'ın türbesini tavâf ile İslâm'a nusret diliyor. Şâir Yahya Efendi de pâdişâhın arkasında, huşû'-ı ta'zîm ile el bağlamış, gözlerinden mübârek çehresiyle ak sakalına Katîf'in incilerinden daha güzel yaşlar dökülüyor. Bakınız, işte Dicle, işte Fırat!... Irak'ın bu iki dîde-i hayâtı da şimdi şevk ile şükrân ile ağlıyor. Yetim Irak, yetim Bağdad, eb-i ezelîsine kavuştu. Keşki bin canım daha olaydı da pâdişâhımın cellâdı elinde ve tahtı önünde revân olaydı!.. O vakit ben buraya şâkī değil, şâkir, lerzân değil, raksân gelirdim!...

Âh ey Nef'î!... Bu hutben hepimizi vecde getirdi. Ve her taraftan bir gulgule-i şükrân, bir velvele-i duâ yükseldi. Beklediğimiz kıyâmet başka bir sûrette ve başka hâlette kopmuştu. *Kur'ân*'a îmân eden şâirler, Hassân bin Sâbit'i imâm ederek, bârgâh-ı a'lâya yüz tuttular ve duâlarına va'd-i kabûl alıncaya kadar Sultan Murad-ı Râbi' için Allah'tan gözyaşlarıyla afv u gufrân niyâz ettiler.

Şimdi ey şâir!.. Sen de ben de –senin ve benim gibi birçok ehl-i îmân da– yetîmiz… Yetîm-i dâr, yetîm-i diyâr, yetîm-i târîhiz. Benim Bağdad'ım da senin Erzurum'un gibi a'dâ-yı dîn elinde inliyor.

Dicle'ye bak: Dalgalarından,

Revân-ı pâk-ı Muhammed semâda giryândır
Muhalledâtını İslâm'ın ettiler tahrîf;
İmâm-ı A'zam'ın âfâk-ı ictihâdında
Eder mücâdele nâkūs ile ezân-ı şerîf!..

Nevhaları buralara kadar aks-endâz!..
Allahuekber!..
Fırat'ı dinle: Mevcelerinden,

Ser-i mübârekin ey kurre-i dü-çeşm-i Resûl,
Şehâdetinde senin ten cüdâ olup gitti;
Bugün de –tâli'-i İslâm'a bak ki– meşhedini
Verip adûya yetîm-i vatan cüdâ etti!..
Nâleleri buralarda bile velvele-sâz!..
Allahuekber!...

Ey Nef'î, ey benim rûhumdan mütevellid oğlum!. Biz şimdi her ikimiz,

Hem-tâli' ve hem-derdiz

Seninle beraber, gel, Sultan Murâd-ı Râbi''in huzûr-ı mübârekine yüzler sürelim. O hamiyetli pâdişâh bize hem delîl olsun, hem şâfi'. Halîfe-i bi'l-Hakk-ı İslâm'ın livâ-yı hâkimiyyeti senin Erzurum'unla benim Bağdad'ımın burçları üstünde gālibiyetle temevvüc edeceği güne kadar bize terettüb eden vazîfe ağlamak ve yalvarmaktır. Biz bu vazîfeyi îfâ ederken secdelerimizle arş-ı a'lâ titresin!..

Zilka'de 1335 **Süleyman Nazif**

İSLÂM VE MEDENİYET

– 2 –

Bâlâdaki ifâdâtımızı te'yîd için Coollabum'un *Kur'ân-ı* Kerîm için tertîb ettiği fihristte Arab'ın mâ'adâsı akvâmın o zamanki ahvâli hakkındaki beyânâtını nakl etmeyi münâsib gördük:

Altıncı asr-ı mîlâdîde, Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)in vilâdeti sıralarda âfâk-ı beşeriyette müdhiş kasırgalar esiyor, âlem emvâc-ı ıztırâbât içinde çalkanıp duruyor idi.

Avrupa'da Vizigotlar, İspanya'da ve Cenûbî Fransa'da Katolik Kalofis ve oğullarıyla çarpışıyorlar, Şark İmparatoru Jüstinyanus'dan imdâd istiyorlar idi. İmdada gelen Rum serdarlarının hasmın yed-i istîlâsından kurtarmış oldukları memâlik üzerinde hakk-ı fetih iddiâsına kalkışmaları o yerlerin sâhiblerini, memleketlerini bu defa da bunların pençe-i ihtirâsâtından kurtarmak için, ikinci bir harb gāilesini iktihâma mecbûr ediyordu. Asl-ı Fransa'da Kalofis'in oğulları yekdiğere karşı sû'-i kasd tertîbiyle **[90]** meşgūl bulunuyorlar, biribirlerinin kanına giriyorlar idi.

Vizigot Melikesi Pronho ile Frank Melikesi Fridid Kont arasında temâdî edip giden mücâdelât tarihin en kanlı kara sahîfelerini yazıyor idi.

İngiltere'de Angıllar, Ada'nın sekene-i asliyyesi olan Semberler'in ahlâfını ribka-i esâretleri altına almış ve arazilerini gasb etmiş olan Saksonlarla kanlı münâza'âta girişmişler idi. Saksonlar, ilim, sanâ'at, kudret ve miknet i'tibârıyla bugün ilk safta bulunan fakat o zaman zalûm ve hûnhâr bir kuvve-i vahşiyyenin âmâl-i müfterisânesine cevelângâh olan o yerlerin ilk gāretgerleridirler.

İtalya'da, "Romalı" nâmı kendine değerinden fazla bir pâye verilmiş olan bu ünvân, eski mehâbetini gāib etmiş idi.

Sadme-i inkılâbât ile hurd u hâş olmuş olan o heykel-i mu'azzamın başı ve henüz muhâfaza-i mevcûdiyyet edebilen bir cüz'ü olan "Roma" Havari Petro'nun sade bir makarrı olmaktan başka bir ehemmiyeti kalmamış olmasına tahammül edemiyor, hadd-i zâtında bir merkez-i dînî olmasının kendine bahşetmiş olduğu eski gurur ve nahvetten iktibâs-ı

feyz etmek dâ'iyesinde bulunuyordu. Yani en yüksek riyâset-i dîniyyenin, Papalığın makāmı olmaktan kazanmış olduğu şeref ve imtiyâzı mefâhir-i sâlifesi makāmına ikāme etmek istiyordu. Bu da Büyük Şarlman siyâsetinin vücûd vermiş olduğu muvakkat bir nüfûz ve ehemmiyetten başka bir şey değildi.

Roma, bu gāyenin husûlüne muntazır olmakla beraber vakit vakit nüfûz ve tahakkümleri altına girmiş olduğu Hürumların, Astrogotların, Şarkī Roma imparatorlarının, Lombardiyalıların geçirdikleri boyunduruğu silkip atamıyor idi.

Roma gibi, belki de ondan ziyâde mâzîsinden uzaklaşmış, hakīkatte şark imparatorluğunun güzel memâliki sırasına geçmiş olan Yunan memâlikinin de sathî bir ârâyiş ve ihtişâmından başka bir şeyi kalmamış idi.

Garben Ren nehri munsablarından şarkan Tuna Nehri munsablarına kadar imtidâd eden bir sâha dâhilinde şimâl cenûbu sıkıştırıp duruyor idi. İskandinavyalılar, Norveçliler, Danimarkalılar, mütevâlî muhârebeler, nâgehânî hücûmlarla Trakya, Makedonya, Lombardiya, İtalya'yı pâ-yi istîlâları altında çiğnemiş olan Gotlarla Hunların harekâtını tanzîr ediyorlar idi.

Tam o sıralarda Türkler de Vüstâ Asya içerlerinden taşmaya başlamışlar idi. O Türkler ki ileride Yunan İmparatorluğu'nun o geniş sâha-i hükümrânîsini daralta daralta hudûdunu Kostantıniyye'nin surları içine sıkıştıracaklardı.

Hülâsa birinci asr-ı mîlâdîde Roma İmparatorluğu'nun, o herem-dîde âlemin Mösyö Renan tarafından tasvîr edilen o zamanki hâliyle altıncı asırdaki hâli arasında bir mücâneset kalmamıştı.

Bu hâl Şarkī Roma İmparatorluğu'nun geçirdiği devre-i tahammürden inbi'âs etme bir eser-i ufûnet değildi. Bu gurur-ı kāhirânesiyle cihâna sığmayan, mezâlim-i şenî'a çamurları içinde yuvarlanan sitîzekâr barbarların vahşetlerini temsîl eder bir hâl idi.

O zamanlar Asya'nın sükûn ve âsâyişi Avrupa'dan daha mükemmel değildi. Tibet, Hind, azamet ve iktidârıyla, fikir ve lisânlarının ulviyetiyle el-yevm köhne Avrupa'ya hâkim olan milletleri hakīkī, samîmî bir hiss-i tebcîl ile kendine rabt etmiş olan bu iklimler, Çin, mesâil-i siyâsiyye, felsefiyye ve ta'bîr-i vecîz ile mesâil-i ictimâiyye miyânında mâhiyet-i vücûdu büyük bir garâbet arz eden bu memleket, dâhilde hâricde giriştikleri muhârebât ile şîrâzelerinden çıkmışlardı. Bu memâlikte hükümrân olan din münâza'âtı gavâil-i harbiyyeyi daha müşkil ve mu'akkad bir hâle ifrâğ etmişti.

İskender'in ayak bastığı tarihten beri Arab mesâiline müdâhaleye başlamış olan Fars ülkesi Asya-yı Arabî'ye karşı bir vaz'-ı mütecâvizâne almış olan Kostantıniye, Grekoromenlerle muhâsamâta girişmişti.

Şuradan buradan gelme asker, tüccâr, hükkâm her sınıf halktan toplanma, bir kitleden ibâret olan Grekoromenler Mısır'ın devha-i irfân-ı kadîmini kurutarak mezâri'-i servet ve sâmânından istifâdeye inhimâk mesleğini iltizâm etmişlerdi. Bunların henüz Vandallardan istirdâd ettikleri Şimâlî Afrika sahillerinde o ma'mûr ve müreffeh yerlerde tatbîk ettikleri siyâset de aynı merkezde idi.

Hülâsa-i kelâm hava her tarafta adâvet ve husûmet ihtizâzâtıyla mütemevvic bulunuyordu. Tab'-ı beşere hayırdan ziyâde şer mülâyim geliyordu. Efkâr hilm ü sekînet cihetine iltifât etmiyordu.

Kâinâtın bu umûmî şûrişinde her yerde en büyük bir hisse-i menfa'at koparanlar harb ü darb için velvelelerini ayyûka çıkaran rüesâ idi. O zamanlar dâimî olmasa da kalblerde aks-i te'sîr bırakabilecek yalnız bir sadâ vardı: Ümmetleri, memleketleri, eli silah tutan bahadırları, bîçâre zürrâ'ı soyup soğana çevirmekten ibâret olan sadâ-yı iğtinâm.

Eğer bazı inzivâgâhların garîb ve vecd-engîz köşelerinde sönük ziyâsı titreyip deverân-ı mişkât-i irfân olmasa, girdbâd-ı hâdisâtın dâire-i te'sîrinden hâric kalabilmiş, istikbâl mürşidleri vâsıtasıyla rûhtan rûha intikāl etmiş olan tohm-ı felsefe bulunmasa, o bî-emân kuvve-i müfterise sâhiblerinin gāye-i maksûdelerine doğru dev adımlarıyla yürüttükleri barbarlık kâinâtı baştanbaşa bir vahşet-âbâda çevirecekti.

Sâha-i âlemin yalnız bir köşesi bu umûmî hareketten uzak kalmıştı. Uzak kalmasının sebebi ahâlîsinin hikmet ve basîret erbâbı **[91]** olmaları değil, mütemeddin olduklarını iddiâ eden Avrupa akvâmının yürüyüp gittikleri yoldan sapa bir mevki'de bulunmaları idi.

Cezîretü'l-Arab Avrupa âfâkında sâmi'a-çâk tarrâkalar hâsıl eden yıldırımların uğultusunu uzaktan uzağa işitiyor, bu gürültüler oraya ancak derinden derine ve pek hafif bir sûrette aksedebiliyor idi.

Cezîre-i Hind ile Çin'in vücûdunu bilmiyor, Asya ile olan alâkası Fars diyârından öteye geçmiyor idi. Arab Fars memâlikini de, Suriye'ye en karîb sahalarda cereyân ederek Rum kayserlerinin ya sît-i şehâmetlerini i'lâ eden gālibiyetleriyle yahud nüfûz ve satvetlerini rahnedâr eyleyen mağlûbiyetleriyle netîcelenen hâdisât-ı harbiyye dolayısıyla tanımıştı.

Ahd-i risâlet-i Muhammediyye hulûl ettiği zaman bahsettiğimiz ümmetlerin ahvâli bu merkezde idi. Şerîat-i İslâmiyye sâhibi zuhûr edip de meydana koyduğu bir takım hukūkun ri'âyet-i ahkâmına halkı da'vet ettiği zaman karşısında eşrâf, ümerâ, mülûktan başka mukāvemet eden bir kuvvet bulmadı. Bunlar dâire-i nüfûzları, muhît-i hâkimiyetleri dâhilinde âmâl ve efkâr-ı müstebiddânelerini yürütmek iktidârını gāib etmeden korkuyorlar idi. Zaten halkı hukūk-ı âmmelerini istihsâl ve müdâfa'aya da'vet eden muslih ve müceddidler karşısında erbâb-ı istibdâdın aldıkları vaz' her zaman ve her yerde bu merkezdedir.

Resûl-i İslâm (sallallâhu aleyhi ve sellem)e ezâ husûsunda bilhassa ileri gidenler müşrikler idi. Çünkü bunlar tam ma'nâsıyla demokratik bir siyâsetin esâsı olan tevhîde kāil olmayı hiç arzu etmiyorlar idi. Resûl (aleyhi's-selâm) ise daha evâil-i bi'setinde (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. اللَّهُ الصَّمَدُ. لَمْ يَلِدْ. وَلَمْ يُولَدْ. وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُواً أَحَدٌ) sûresiyle bu usûl-i siyâseti halka telkīn etmişti.

Müslümanlar arasında uhuvvet akd etmiş olan İslâm gayr-ı müslimleri onların müstefîd oldukları hukūktan mahrûm etmemiştir. Onlara da ibadetlerinde merâsim ve âdetlerinin icrâsında hürriyet, te'addî ve tecâvüzlerine dûçâr oldukları müslümanlardan kısâs, sâir bil-cümle hukūk ve de'âvî dolayısıyla onlarla mürâfa'a hakkını bahşetmiştir. Çünkü İslâm, müntesiblerine gayr-ı müslimlerin mal ve can-

larını, aralarında mevcûd ve mün'akid uhûd ve mukāvelâtın nakz ve ihlâlini harâm kılmıştır. Bir müslümana nasıl bir müslüman kardeşini aldatmak, hukūkuna tecâvüz etmek, arada mevcûd olan bir ahid ve mukāveleyi nakz u ibtâl etmek nasıl harâm ise onun gayr-ı müslimlerle olan münasebâtında hiçbir fark ve rüchân gözetmeksizin aynı esâsı muhâfaza etmiştir.

Düstûr-ı İslâm olan *Kur'ân*'da bu hükmü te'yîd edecek birçok evâmir-i şedîde vardır.

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)[1]، (اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)[2]، (وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا)[3]، (وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِى الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ)[4]، (فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ)[5]

ve sâire…

İslâm gayr-ı müslimlere edilecek mu'âmelede bu kadarla iktifâ etmiyor, müslümanlara onların rahiblerini, kadınlarını, çocuklarını himâyeyi emrediyor ve bununla efrâd-ı beşer arasında umûmî bir tezâmun esâsını vaz' etmiş oluyor.

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)[6] (وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا Bu âyet muktezâsınca bütün insanlar münâsebât-ı mütekābilelerinde tezâmun ve te'âvün fikrine ri'âyetle mükelleftirler. Müslüman veya hıristiyan olmalarının, kırmızı, beyaz, sarı, siyah herhangi bir ırka mensûb bulunmalarının farkı yoktur.

İslâm gayr-ı müslimlere cizye nâmı verilen bir vergi teklîf ediyorsa bunu mal ve canlarını himâye mukābilinde yapıyor. Binâenaleyh onları taht-ı hâkimiyetlerinde bulunduran müslümanlar himâyeden âciz kaldığı gün onlardan bu vergiyi istîfâya bir hak ve salâhiyetleri kalmıyor. Esâsen bir müslümanın tâbi' olduğu hükûmet-i İslâmiyyeye verdiği şeylerle nisbet edilirse bu verginin ehemmiyeti ne olabilir? Kisb ü kârıyla meşgūl olan bir zimmî mal ve canının, hukūkunun muhâfaza ve te'mînine mukābil hükûmet-i İslâmiyyeye senede birkaç guruş verirken bir müslüman her sene İslâm'ın zekât nâmı verdiği vergiyi vermekle mükellef bulunuyor ki mikdârı mecmû'-ı malının onda bir rub'udur. Hayvânları, ekini, bâğ ve bostanı, ma'deni olup da şerîatın ta'yîn ettiği hadd-i nisâba bâliğ olmuş ise bunlardan da hükûmete birer hisse ayırmaya şer'an mecbûrdur. Bu ahvâl mülâhaza edilirse hükûmât-ı İslâmiyenin gayr-ı müslimlerden cibâyet etmekte olduğu cizye onlara en hafif ve en müsâ'id şerâit tahtında yaşamak hakkını bahşetmekten başka bir şey midir?

İşte böyle siyâsî düstûrların, ictimâ'î kāidelerin ve bir kitâb-ı muhkemin sâye-i feyzâ-feyzinde mevzû'-i bahs ettiğimiz mahdûd seneler geçmemiş idi ki İslâm âleminde gāyet metîn ve pâydâr bir takım esâslar kuruldu. Bu esâslar, üzerlerinde mu'azzam ve muhteşem hükûmetleri, müşfik bir siyâseti, ulvî ve pür-şa'şaa bir medeniyeti temsîl eden mu'allâ kâşâneler taşıyorlar idi. Maddî tedbîrleri, ictimâ'î nizâmları ihtivâ eden bu esâslar aynı zamanda tehzîb-i ahlâk, terbiye-i nefs gibi dünyâyı kendi azm ü irâdesine râm etmek, onun kayd-ı tahakkümü altına girmemek gibi *Kur'ân*'ın dâimâ telkînden geri durmadığı bir takım ma'âlîyi tazammun etmektedir.

Bu mehâsin-i idâriyye ve ictimâ'iyyesi sâyesindedir ki İslâm nereye konarsa ticâret, san'at, zirâat, berrî ve bahrî seyahat ve müsâferet, be's ü kuvvet, hâkimiyet-i siyâset, riyâset onun sâye-i feyzine ilticâ ediyordu.

En fâhiş hatâlardan biri de İslâm'ın geri kalmasının, terakkī yolunda bir eser-i hayât gösterememesinin sebebi onun Cenâb-ı Hakk'a tevekkülü teklîf ve mensûbînini dâimâ buna teşvîk etmekte olması yolunda ezhân-ı âmmeye yerleşmiş olan bir fikirdir. İslâm'ın bugünkü acz ü za'afının hakīkī **[92]** sebeblerinin bu noktada temerküz ettiğine sağlam bir kanâat hâsıl etmiş olan gayr-ı müslimler dâimâ bu fikri neşr ü tervîc etmektedirler. Bu adamlar *Kur'ân*'ı, *Kur'ân*'ı getiren zâtın sîret ve ahvâlini, onu düstûru'l-amel ittihâz edenlerin yedinci asırdan Avrupalıların İslâm aleyhine ittifâklarının mebde'i olan on beşinci asra kadar geçen zamana âid tarihini şöyle bir göz önüne getirseler bu fikre tarafdar olmazlar ve bunu müdâfa'aya yol bulamazlar idi.

Kur'ân'ı ele alalım

(وَقُلِ اعْمَلُوا)[7]، (فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ)[8]، (فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِى الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ)[9]، (اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ)[10]

ve daha bunlara mümâsil nice âyetler buluruz ki hepsi kisb ü ticârete sa'y u amele teşvîki tazammun etmektedir.

Eâsen tevekkülün ma'nâsı onların tahayyül ettikleri gibi olsa en ziyâde halkı bu hasletle ittisâfa da'vet eden zâtın sa'yi terk ve atâleti iltizâm etmesi, kisb ü kâr cihetine iltifât eylememesi îcâb eder idi. Halbuki işte onun tarihi işte hadîs ve siyer kitapları, bunlar onun Cenâb-ı Hakk'a tevekkülü iltizâm etmekle beraber erbâb-ı cehd ü gayretin pîşvâsı olduğunu isbât ediyorlar.

Vazîfe-i risâlet kendine sinn-i kemâle vâsıl olduğu zaman teveccüh etmiş olan bu zât sinninin hayli terakkī etmiş olduğu zamanlarda bile başkalarına nümûne-i imtisâl olacak gayret-i fa'âlâne ibrâzından geri durmamıştır. Ayakkabını yamar, ailesinin hizmetlerine iştirâk eder, de'âvî-i nâsı rü'yet ve fasl eyler, halk muvâcehesinde hutbeler irâd eyler, namâzlarda imam olur, askerin kumandasını deruhde eyler idi. Hendek hafrı ameliyâtında omuzuyla toprak taşır, müşriklerle, ehl-i kitâbın mu'ânidleriyle mücâdeleye girişir, Arab'ın, gönderdiği hey'et-i zâirenin istikbâline çıkar, hükümdârlarla muhâberâtta bulunur, etrâfa seriyyeler gönderir, zu'afâ-yı müslimînin hâllerini araştırıp soruşturur idi. Allah'a tevekkül, çalışmak, rızk ve refâh, miknet ve saâdet esbâbına tevessül fikrini atâlete, cehd ü gayreti duâ ve tazarru'a feda etmek demek olaydı, o Nebiyy-i Muhterem hayâtında tuttuğu mesleği tutar mıydı? Yahud ikinci halîfesi

[1] Nisâ, 4/141.
[2] Mâide, 5/1.
[3] İsrâ, 17/34.
[4] Enfâl, 8/72.
[5] Tevbe, 9/4.
[6] Mâide, 5/32.
[7] Tevbe, 9/105-106.
[8] Zilzâl, 99/7.
[9] Cuma, 62/10.
[10] Rad, 13/11.

olan Ömer bin el-Hattâb minber üzerinde hutbe irâd eder iken: "Ey nâs, çalışınız, gök, adama altın gümüş yağdırmaz" der mi idi?

Romalıların büyük bir medeniyetleri, pür-şa'şaa bir tarihleri vardı. Yalnız onlar birçok devirler geçtikten ve o devirler esnâsında hesâbsız kıyâmlar, avâm tabakasının rüesâ ve zâdegâna karşı i'lân-ı isyân gibi bir takım hâdiseler geçirdikten sonra bu mevki'-i bülende vâsıl olabildiler. Bu musâra'a ve mücâdeleler, bu şûriş ve kıyâmlar olmayaydı Rum milleti âheste adımlarla yürüyerek temeddünün o âlî mertebesine varamazdı.

Bir de İslâm'ı göz önüne getirelim. Bu dîn-i ulvî, intisâb edenleri fevrî bir sûrette temsîl, mâhiyetlerini başka bir mâhiyete kalb ediyor idi. Gelip Peygamber'in *Kur'ân*ını dinleyen bir bedevi huzûrundan çıktığı zaman lisânından zülâl-i hikmet neb'ân etmekte, aklı siyâset ve fıkıh ile, kalbi şecâat ve besâletle dolarak taşmakta olduğu halde çıkar idi.

Bu iddiânın ne dereceye kadar muvâfık-ı hakîkat olduğunu anlamak isteyenler Resûl (aleyhi's-selâm)ın ma'iyyetinde bulunan sahâbenin isimlerini araştırmalı, bunların İslâm'dan evvelki hâlleriyle İslâm'dan sonraki hâllerini mukāyese etmelidir. Zaten bu mes'elede pek ileri gitmeye lüzûm yok. Hulefâ-yı Râşidîn ile mu'âsırları olan sahâbenin tarihine bir nazar atfetmek mes'eleyi pek güzel tenvîr eder.

İslâm'ın dâire-i fevz ü felâhına dâhil olan akvâm üzerindeki te'sîri ahd-i risâlete münhasır değildir. Bu dini kabûl eden hiçbir ümmet görmüyoruz ki ânî bir sûrette hâli değişmesin: Kendine kuvvet ve şehâmet, zirâat, ticâret, sanâ'at, adâlet, ilim ve edeb kazandıracak esbâba tevessül husûsunda büyük bir isti'câl göstermesin. Şiir, kitâbet, musikī, resim gibi sanâyi'-i nefîseye meftûniyete sâik olmasın. Kavânîn-i ictimâ'iyye, fezâil-i ahlâkiyye gibi insaniyet ve medeniyetin levâzımı olan şeylerde behre-yâb-ı kemâl olmak meyl ve arzusunu uyandırmasın.

İslâm'ın Arablarda, sonra Berberlerde, Afrika zencilerinde, bir takım Memlûklerde, Asya'nın göçebe akvâmında husûle getirdiği tahavvülü düşün. Dâhil-i İslâm olan o milyonlarca Çinlileri, Endülüsü ilim ve edeb, ticâret, zirâat, sanâ'atın en parlak ve en mu'tenâ bir merkezi hâline ifrâğ etmiş olan ümmetlerle Afrika'nın birçok yerlerinde, Suriye'de, Irak'da, Anadolu'da, Hind'de, Çin'de, Bahr-i Muhît-i Hindî adalarında, Asya-yı Vüstâ ve Asya-yı Rusî'de bulunan akvâma atf-ı nazar et. Göreceksin ki İslâm, kavânîn-i âdile ve siyâset-i hakîmânesiyle bedâvet ve cehâlet, fakr u sefâlet, za'af ü teşettüt içinde pûyân olan hep bu akvâmın kāmet-i liyâkatlerini mecd ü azamet, ittihâd ve satvet, irfân ve edeb hil'atleriyle ârâyiş-pezîr etmiştir. Denilebilir ki İslâm bütün edvâr-ı hayâtında bir köprü vazîfesini görmüştür ki üstünden geçen uyuşuk ve âtıl akvâmı sa'y ü ikdâma, perîşân ve mahrûm-ı intizâm ümmetleri medeniyet ve adl-i tâmma îsâl ediyor idi.

On birinci asr-ı mîlâdîde Çin'den kopan Tatar tufanı me'âlim-i İslâmiyyeden pâydâr hiçbir şey bırakmadı. Güzergâhına tesâdüf eden müessesât-ı ilmiyye ve sanâ'iyyeyi silip süpürdü. Müslümanların asırlardan beri teşyîd ve ihkâmına çalıştıkları âbidât-ı medeniyye-i İslâmiyeyi zîr u zeber etti. Aynı adamlar kabûl-i İslâm eder etmez ilim ve medeniyetin en harâretli hâmîleri oldular. Hatta Cengiz Han ahfâdından Batu Han oğlu Bereket Han'ı görüyoruz ki diyânet-i İslâmiyyeye sâlik olur olmaz bir takım mebânî-i **[93]** ilmiyye vücûda getirmeye e'âzım-ı ulemâ-yı İslâm'ı mukarrebîni miyânına idhâl etmeye başladı.

Hülagü'nün biraderi Kubilay Han hey'et ulemâsından Cemaleddin'i beraberinde Çin'e götürerek onunla memleketi halkına İslâm ilim ve medeniyetini, felsefe ve kavanînini ithâf etti.

İslâm'ın kuvve-i temsîliyyesinden müteessir olmak şu ve şu ümmetlere münhasır değildir. Onun kavânînini kabûl ve tatbîk husûsunda tecvîz-i kusûr etmeyen herhangi bir ümmette âsâr-ı feyz nümâyân olmaktadır.

Bu dinin en ulvî ve en bâhir âsârından biri de *Kur'ân-ı* hakîm'in [1](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ) âyetinde tasrîh ettiği vechile hür ve müstakil yaşamak, hâkimiyet-i ecnebiyyeyi kabûl etmemek mes'elesidir. Hükm-i *Kur'ân* îcâbınca bir müslüman elinden geldiği kadar bir hükûmet-i ecnebiyyeye ser-fürû etmemekle mükelleftir. Dinlerine hiss-i sadâkatle merbût olan müslümanların müdâfa'a-i hürriyet ve istiklâl yolunda gösterdikleri şevk ve tehâlükün, menşe'i budur. Bu esâsa binâen her müslüman bilâ-kayd ü şart bir cündîdir. İslâm'daki cündîliğin rûhu birçok cihetlerle, şâyi' olan ma'nâsıyla değil, hakīkī ma'nâsıyla "Alman militarizm"ine benzerse de yalnız İslâm militarizminin ma'nâsı daha şümûllü, dâiresi daha vâsi'dir. Çünkü İslâm'da silah taşımak vatanı müdâfa'a etmek yalnız erkeklere âid bir vazîfe değildir. Düşman istîlâsı tehlikesi tahakkuk ettiği zaman vatanını müdâfa'a için meydân-ı mücâdeleye atılmak erkek için olduğu kadar kadın için de bir vazîfe, hem de ihtiyârî değil, erkek gibi edâsına mecbûr olduğu bir vazîfe-i askeriyyedir.

Müslümanlar İslâm'ın zuhûru tarihinden i'tibâren yedinci asır zarfında teşrî', âdâb ve siyâset ve ticâret gibi şeylerle meşgūl oldular. Devlet-i Abbâsiyye devri gelince Mansûr me'haz-ı ulûmu araştırmaya ve bilhassa ulûm-ı riyâziyye ve felekiyye hakkında tedkīkāt ve tetebbu'âta girişti. Mansûr-ı Abbâsî'nin bu yoldaki mesâîsine Harun er-Reşid'in oğlu Me'mûn peyrev olarak hâricden birçok âlimler, mütercimler celb etti. Mükemmel kütübhaneler, medreseler te'sîsine muvaffak oldu. Daha ondan evvel pederi Reşid, büyük pederi Mehdi Asya'nın her tarafından celb ettikleri ulemâyı in'âm ve iltifâtlara müstağrak etmişlerdi.

Bu mesâî-i maârif-perverâne sâyesinde Bağdad ve daha birçok İslâm memleketleri fünûn, âdâb, siyâset, felsefe, felekiyyât, riyâziyyât, tabî'iyyât, musikī ve sâirenin mehd-i tekâmül ve intişârı olmuştu. Tarih o zaman Antakya ve Harran beldelerinin en büyük tedrîsât-ı tıbbiyye merkezlerinden biri olduğuna şehâdet etmektedir.

Harun er-Reşid'in tabîb-i husûsîsi Hüseyin bin Yahya'nın Yunan lisânından Arabca'ya tercüme ettiği her eser için Me'mûn'dan kitabın ağırlığınca altın almakta olması hulefâyı Abbâsiyye'nin ilme ve erbâbına ne derece ehemmiyet vermekte olduklarına bir delîldir.

Devlet-i Abbâsiyye'ye mu'âsır veya ondan sonra olan

[1] Nisâ, 4/59.

hükûmât-ı İslâmiyye ilme ve ehl-i ilme karşı hürmet ve takdîr göstermek husûsunda onlardan aşağı kalmamışlardır. Görüyoruz ki Hemedan hükümdârı Şemsü'd-Devle'nin İbni Sînâ'yı kendine vezir ve tabîb-i hâs yapıyor, Isfahan meliki Alâ'ü'd-Devle'nin riyâset ve vezâret mevkiini İbni Sînâ'ya tahsîs ediyor. Ebûbekr er-Râzî (Târîh-i vefâtı 932) Devlet-i Sâmâniyye hükümdârlarının emriyle tıb ve kimyaya âid eserler te'lîf ederek yanlarında pek mühim bir mevki' tutuyor. Mahmud-ı Gaznevi Feylesof Bîrûnî'yi ma'iyyetine alarak onunla beraber ulûm ve medeniyet-i İslâmiyye'yi Hind'e idhâl ediyor.

Avrupa Râzî ve İbni Sînâ'yı tanımış ve altı asırdan beri onların âsâr-ı mühimme ve nâfiasından istifâdeye koyulmuş ise İslâm hükümdârları daha evvel onların kıymetlerini bilmiş ve kendilerini lâyık oldukları mevki'-i tebcîl ve ihtirâma ıs'âd etmek sûretiyle kadr-şinâslıklarını göstermiştir.

Abdülaziz Çâviş

CİHÂD VE ÂLEM-İ İSLÂM

Harb-i umûmî'de Türkistan ve Buhara'dan Afganistan, Hindistan ve Hicaz tarîkiyle İstanbul'a seyâhat

– 3 –

– Kâbil'de bulunduğunuz zaman Habibullah Han hazretlerini görebildiniz mi?

– Dâimâ dolaşmakta oldukları cihetle pek çok defalar tesâdüf olunurdu. Kendileri gāyet serbesttir. Hep yalnız gezer, ale'l-ekser otomobil ile yalnız başına Cuma namâzına gelirdi. Tam namâz vaktinde gelir, mihrâba geçer, namâz kıldırırdı. Biraç defalar arkasında namâz da kıldım.

– Demek Cuma namâzında kendisi imam oluyor?

– Evet, asıl Kâbil'de câmi'e geldiği zaman mutlaka kendisi imam oluyor. Yalnız câmi'de değil, şehirde de dâimâ dolaşır. Fabrikalara gider, mekteplere gider, hatta bazen kendi akrabalarının düğün cemiyetlerine de gidermiş. Bu son vakitlerde yeni açılmış mekteplerin imtihânlarında hâzır bulunuyormuş. Bilhassa Türk lisânı dersleri imtihânında bulunmaya i'tinâ gösterirmiş.

– Demek oluyor ki Afganistan'da mekteplerde Türk lisânı da tedrîs olunuyor.

[94] – Evet, Emîr sâhib Türk lisânı ta'lîmâtına çok ihtimâm ediyor. Yalnız Özbekler arasında değil, umûm Afganistan mekteplerinde Türk lisânının ta'mîmine fevkalâde germî verilmektedir. Zaten Türk unsuru olan Özbek akvâmında lisân-ı Türkî lisân-ı mâderdir. Zannederim Afganistan'da Türkçe tekellüm eden Özbekler nısf derecesinde değil ise de yüzde kırk nisbetinden aşağı değildir. Buhara hudûdunda Mezâr-ı Şerîf havâlîsinden tâ Kâbil'e kadar meskûn olan kabâilin kâffesi Özbek'tir. Zaten en cengâver millet Özbek akvâmı olduğu cihetle Afganistan'da bi'l-umûm süvari askeri Özbek'tir. Başka kabâilden de piyade ve topçu askerleri olur amma Özbekler hilkaten süvaridir. Zaten Abdurrahman Han dâimâ öyle dermiş: "Bütün Afganistan isyân ederse terbiye etmek için on bin Özbek kâfidir."

– Âlî mektepler ve medreselerde intizâm taht-ı te'mîne alınmış mı?

– Zannederim Harbiye Mektebi'nden başka âlî bir mektep yoktur. Yalnız Harbiye Mektebi vardır. Muallimleri umûmiyetle İstanbul'dan gelmiş Türklerdir. Yeni küşâd olunmuş mekteplerin adedi pek çok ise de hep ibtidâî mekteplerdir. İhtimâl ki bazı şehirlerde rüşdî derecesinde mektepler de vardır. Kız çocukların ta'lîmine de ehemmiyet veriliyor. Emîr sâhib cenâbları kendi akrabalarından birini kızına okuyup yazmak ta'lîm etmediği için memuriyetten tard etmiş. Okumak yazmak için umûm köylü ahâlîyi de bizzat teşvîk edermiş. Bazı köy mekteplerinin imtihânında Habibullah Han cenâblarının bizzat hâzır olduğunu işittim. Hatta bazı çocuklara kendi eliyle mükâfât ve fukarâsına ihsân verdiğini söylediler.

– Afganistan'da ne gibi fabrikalar bulunduğunu öğrenebildiniz mi?

– Mühim olan büyük fabrikalar hep esliha fabrikalarıdır. Top tüfenk i'mâl olunuyor, ben bu fabrikalara âid fazla bir ma'lûmât veremeyeceğim. Çünkü dâhilini gezemedim. Yalnız iki fabrikada dâimî olarak sekiz yüz amele çalışmakta olduğunu söylediler.

Bir de şayak fabrikası vardır ki onu gezdim, gördüm. Gāyet güzel ince şeyler işlenmektedir. Fakat bu fabrika nümûne olarak yeni küşâd olunmuş ibtidâî derecede, ufak mikyâsdadır. Ancak yüz altmış kadar amele çalışmaktadır. Emîr cenâbları bu fabrikaya çok ehemmiyet veriyorlar. Haftada bir defa bazen de daha ziyâde geldiği oluyormuş.

– Memleket dâhilinde telgraf falan bulunuyor mu?

– Hayır, telgraf yoktur. Mühim olan mevâki'a mahsûs telefon var. Fabrikalarda, askerî karargâhlarda telefon ile muhâbere olunuyor. Sonra atlı postalar var. Gāyet serî' münâkale husûsî postalar ile icrâ olunuyor. Şose yolları çok ve gāyet mükemmel olduğu cihetle memleketin her tarafına posta muvâsalası oldukça sür'atle te'mîn olunuyor.

– Memleket dâhilinde asayiş nasıldır? Yollarda emniyet var mı? Gitmek gelmek ne sûretle te'mîn olunuyor?

– Emniyet fevkalâdedir. Bir tek adam, ister çocuk olsun, memleketin bir başından öteki başına gidebilir. Piyade gidecek olursanız bir kazâ ihtimâli, havf ve endişe edecek hiçbir şey yoktur. Ben bizzat yalnız olarak çok gezdim, köylerde dolaştım, hatta geç kaldığım zamanlar da olurdu, kat'iyyen şübhe olunacak bir hâle tesâdüf etmedim. Hicaz'a gitmekte olan hacılar miyânında bazen kāfileden ayrılmış tek başına gitmekte olan hacılara tesâdüf ederdim. Az çok paraları da bulunuyordu. Böyle iken safâ-yı hâtırla yol kenarında yatar uyur istirâhat ederlerdi. Afganistan sahralarındaki emniyet, bizim Rusya'daki şehirlerde dahi yoktur. Taşkend'de bir adam geceleri bir ahbâbına gidecek olur da biraz geç kalırsa avdetinde tereddüd eder. Afganistan'da öyle şey yok, fevkalâde bir emniyet-i kâmile vardır.

– Halkın terbiye-i ahlâkiyesi ne derecededir?

– Terbiye-i dîniyyeleri pek mükemmeldir. Bir kere namâz umûm için adetâ mecbûrîdir. Büyük, küçük herkes namâz kılar. Bilhassa asker arasında namâz kılmayan yoktur. Müskirât isti'mâli ve muharremât zaten memnû' olduğu gibi ya-

lan söylemek de kat'iyyen yok denilecek derecededir. Fuhşiyât falan kat'iyyen hissetmedim. Böyle şeyler gāyet münker ve müstekrehdir. Ahlâk henüz bâkir bir hâldedir. Fesâd kapıları daha açılmamıştır. Allah muhâfaza eylesin.

Abdürreşid

OSMANLI VE İRAN İTTİHÂDI

HAKKINDA İRAN DÂHİLİYE NAZIRININ BEYÂNÂTI

Şehrimizde intişâr eden Fârisî *Hâver* gazetesinden aynen tercüme ve iktibâs olunmuştur:

İran Dâhiliye Nezâreti müsteşârı olup İran meşrûtiyetinden beri devlet ve milletine şâyân-ı takdîr hizmetler îfa eden Ruslarla İngilizlere karşı mücâhedâtta bulunmak üzere iki sene akdem Tahran'dan azîmet ederek tedrîcî sûrette buraya muvâsalatla bu âna kadar burada ikāmet eden Mîrzâ Süleyman Han hazretlerinin Osmanlı-İran münâsebât-ı vidâdkârânesi hakkında nokta-i nazarını anlamak için ser-muharririmizi müşârun-ileyhin nezdine i'zâm eyledik. Vukū' bulan mülâkātı ber-vech-i âtî aynen derc ediyoruz:

– İran-Osmanlı münâsebât-ı sâbıkası hakkında fikr-i âlîlerini lutfen îzâh buyururmusunuz? **[95]** – Her iki hükûmetin münâsebât-ı mâziyyesi husûsunda her iki tarafın siyâsetini tahrîk ve tedvîr eden yegâne şey evvelce din ve mezheb siyâseti idi. Bu siyâset mâzîde tarafeynin menâfi'ini o derecede baltalamıştır ki o sıralarda her iki hükûmet-i İslâmiyye ihtilâfât-ı mezhebiyyeyi kendi siyâsetlerinin tedvîrine birer vesîle ittihâz etmişler ve temâyülât-ı zâtiyyelerini, muktezıyât-ı mezhebiyye şekline kalb ve tahvîl eyleyerek kuvâ-yı siyâsiyyelerini bu menba'dan almışlardır.

Gitgide bu hoşa gitmez siyâset ber-muktezâ-yı zamân ve hâdisât avâmın taassubuna sebebiyet vermiş ve her iki milletin kalbinde muhkem sûrette kök salmıştır. Her iki tarafın fukahâ ve uleması taraflarından da her gün mezkûr ihtilâfâta birer mikdâr takviyet verilmiştir.

Bu husûmet ve münâferet nihâyet bugünkü şekli almıştır. Benim fikrimce o zamanlarda her iki hükûmet-i İslâmiyyenin hata-âlûd siyâseti din perdesi altına gizlenmiş. Halbuki bu nifâk ve şikāk İslâm düşmanlarının bâliğan mâ-belağ istifâde etmelerini te'mîn etmiştir.

Garibi şu ki düşman istifâdesi İslâm eliyle ihzâr edilmiş ve her iki hükûmetin evliyâ-yı umûru o nifâk tohumlarını hergün sulamaktan çekinmemişlerdir. Nihâyet Deli Petro'nun vesâyâsını harfiyyen itmâm ve infâza sa'y-i belîğde bulunmuşlardır.

Fî yevminâ hâzâ İslâm siyâset-i hâriciyyesinde din ve mezheb ihtilâfının te'sîrâtı azalmıştır.

– Devlet-i Osmaniyye ile ittihâd etmek husûsunda İrânîlerin hâl-i hazırdaki fikirleri ne merkezdedir?

– Bugün ale'l-umûm İrânîler, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin bu Harb-i Umûmî'den kemâl-i şeref ve istiklâl ile çıkmasını temennî ederler. Devlet-i Aliyye İran'ın müslüman komşusudur. Ve inanırlar ki: İran Devleti dahi kendi tamâmiyet-i mülkiyesine, istiklâline mâlik olmadıkça, kendi umûr-ı dâhiliyyesinde hâkim-i mutlak bulunmadıkça komşusu bulunan Devlet-i Osmaniyye, istiklâl ve âsâyişe tamamıyla mâlik olamaz. Çünkü İran, vaz'iyet-i coğrafîsi noktasında dâimâ Asya'da Devlet-i Osmaniyye için bir zahîrdir.

Devlet-i Osmaniyye'nin Azerbaycan ile İran hudûduna sevk ettiği kuvvet, İran'da ne gibi bir te'sîr husûle getirecektir?

–Yukarıki beyânâtımdan bu bâbdaki fikrimi istinbât edebilirsiniz. Bence ister Devlet-i Osmaniyye tarafından İran toprağına ve ister İran Devleti tarafından Osmanlı toprağına vukū' bulacak herhangi tetâvül ve tecâvüz her iki taraf için bâ'is-i mazarrattır. Nitekim ecnebîlerin fî yevminâ hâzâ İran'a vukū' bulan tecâvüzleri bu bahâneye ma'tûftur.

Böyle bir asırdaki her millet kendi mukadderâtını tahkîm ve idâre etmek husûsunda serbest bulunuyor. Böyle asker sevki siyâsetini fâidesiz ve lüzûmsuz görüyorum. Ez-cümle şunu da arz edeyim ki Azerbaycan'ı İran Devleti'nin merkezine ve milletin kalbine rabt eden kuvvet bütün tasavvurların fevkindedir. Zîrâ bu âna kadar bir hayli siyâset baltalarının darbeleri o mebnâ-yı üstüvârı kal' edememiştir. Bu husûsta her iki devletin mütekbil târihleri ma'rûzâtımı te'yîd için şâhid-i sâdıktır. Benim fikrimce, Devlet-i Osmaniyye'nin İran'daki siyâsetini tervîce, asker ve alem değil, fikir ve kalem delîl ve rehber olmalıdır.

–Her iki devletin menâfi'i ne merkezdedir? Birbirlerine ne gibi yardım edebilirler ki ileride ittihâd ve muvâlâtlarının semerâtını iktitâf etsinler?

–Bundan sonra her iki devletin ta'kīb etmesi îcâb eden siyâset her iki tarafın müstakil ve zî-hayât bir uhuvvete mâlik olmasına çalışmak ve bunu tenmiyeye her vesîleden bi'l-istifâde sarf-ı mesâ'îde bulunmaktadır.

Yani serbest ve müstakil bir Osmanlı Devleti, yine müstakil ve serbest bir İran devletiyle el ele vererek ve mâzînin bütün sahâif-i siyâsetinden keff-i nazar ederek herbiri kendi menâfi'inin muktezâsı vechile i'lâ-yı şân ü şevket için çalışmaktır.

Zîrâ bugün bütün cihân siyâsetinde ittihâd-ı menâfi' râbıtalarından daha kavî bir râbıta mevcûd değildir ve tasavvur olunamaz. Nasıl ki bazen ittihâd-ı menâfi' iki muhtelifü'd-dîn olan devleti birbirine öyle bağlar, öyle mecbûr-ı inkıyâd eyler ki müttehidü'd-dîn ve muhtelifü'l-menfa'a devletler arasında öyle râbıta husûle gelmesi gayr-ı kābildir.

Ben ise yakînen biliyorum ki her iki devletin menfa'atleri her zaman ve her makāmda birdir. Ve arada ihtilafât-ı nazariyye mevcûd değildir. Bunun delîli ise, İran rüesâ ve zimâmdârânından birçokları kendi rahatlarından, menâfi'-i zâtiyyelerinden dâmen-keş-i ferâğ olarak, ancak bu hatarnâk ve fakat kıymetdâr olan tarîk-i ittihâdda sebât ve sa'ye azm etmişlerdir.

Eğer ileride fenâ hâdiselerle düşmanların hodbînlikleri müsâ'id olursa, her halde biz bu iki devlet ve milleti birbirine revâbıt-ı kaviyye ile rabt etmeye gelmişiz. Ve kuvvetimiz yettiği kadar bu uğurda çalışacağız ki mukaddes emelimize nâil olalım.

DÎNÎ TEŞKÎLÂTA İHTİYÂC

İkdâm refîkımızın sâhib-i imtiyâzı Lozan'dan yazıyor:

"Burada yine bir iki söz söyleyeceğim: Acaba neden Hâriciye Nezâreti Bern Sefâreti nezdine bir imâm efendi göndermiyor. meydanda üç beş sefâret kaldı. Hiç olmazsa bunların olsun tekemmülüne gayret edelim. Bu husûsta Bâb-ı Meşîhat-i İslâmiyye'nin de nazar-ı dikkatini celb ederim. Müslümanların dûçâr oldukları sefâlet-i ma'neviyyeye hiçbir millet dûçâr olmuyor. Cemâ'at-i İslâmiyye'nin vücûdu yoktur. Bayramlardan çok kişinin **[96]** haberi bile yoktur. Bâb-ı Meşîhat'e mes'elenin cihet-i dünyeviyyesini biraz arz etmek isterim. Oradaki ulemâ-yı İslâmiyenin ma'lûm-ı fakîhâneleri olduğu üzere din yalnız âhiret için lâzım değildir. Bir milletin dini o milletin müessesât-ı ma'neviyye ve medeniyyesindendir. Bir milletin vahşî şirzimesinden fark-ı medenîsi onun harâset-i ma'neviyyesi ile ma'rifet-i nefsiyyesiyledir. Din işte bu ma'rifetin en büyüklerinden biridir. Bir cemâ'atin beyne'l-milel hukûk ve evsâf-ı milliyyesinden biri de tedeyyünüdür. Dinsizlik vahşet gibi addolunur. Mekâtib-i ibtidâiyye ve rüşdiyyede tedrîsât-ı dîniyye farzdır. Dini olmayan milletin ne terbiyesi, ne de ahlâkı olabilir. Şâkirdâna vezâ'if-i dîniyyeyi öğretmek gerektir. Hürriyet-i medeniyye husûsunda İsviçre'ye tefevvuk etmiş bir yer yoktur. Buradaki ahâlî kilisesine be-gâyet bağlıdır. Terbiye-i dîniyye terbiye-i medeniyyece bir esâstır. Yukarıda dinin, dünyâ için lâzım olduğunu söyledik. Bunu biz herkesten iyi bilmeliyiz. Fakat maa't-teessüf Bâb-ı Meşîhat memleketimizde zuhûr etmiş olan siyâset-i dîniyye ile meşgûl olmamıştır. Şimdiki maârif de öyle. Yoksa Bulgarların, Rumların ve sâir milel-i Hıristiyâniyyenin medâr-ı kıvâm-ı milliyeti din ve mezheb olduğu nazar-ı dikkatten uzak kalmazdı. Atina metrepolidi yakınlarda Cemâhîr-i Müttefika-i Amerika'ya gidecek. Bütün Amerika şehirlerinde Rumlar için teşkîlât-ı dîniyye te'sîs edecek, me'mûrîn-i rûhâniyye ikâme eyleyecek. Türkler arasında, diyâr-ı gurbette hiçbir râbıta yoktur. Çünkü ne adam var, ne câmi' var, ne de erkân-ı ibâdetin icrâsı var. Bu husûsta İstanbul'daki mekteplerimiz de şâyân-ı terahhumdur. Çocukların ahkâm-ı dîniyyeden, târîh-i İslâm'ın en sathî menâkıbından haberleri yoktur. Bir makâlede Macaristan'daki talebe-i İslâmiyyede mahalli mektepleri mu'allimlerinin müşâhede ettikleri ma'lûmât-ı dîniyye kılletine ne vechile hayret ettiklerini yazmış idim. Her nerede olursa olsun dünyânın en dehrî geçinen memleketlerinde bile çocuklarda mükemmelen ma'lûmât-ı dîniyye vardır. Küçük mekteplerde diyânetin tedrîsi ve namâz ve niyâz icrâsı elzemdir. Maârif Nezâreti bu lüzûmu da derk etmelidir. Türkler müslümanları bir noktaya celb etmek vazîfesiyle dahi muvazzafdırlar. Bu siyâseti de unutmamalıyız. Tedeyyün başka, taassub başkadır. Muhârebe resimlerinde görmüyor muyuz? Harbe girmeden evvel İngiliz ve Avusturalya askerleri papasların önünde icrâ-yı âyîn eyliyorlar. Fransa orduları Katolik râhiblerinin idâre-i ma'neviyyesi altında bulunuyor. Yoksa cemâ'at-i İslâmiyye münhal olur ve başı boş hayvânâta döner."

AVRUPA'DA MÜHİM BİR İNKILÂB-I DÎNÎ

Bu ser-levha ile 17 Ağustos tarihli *Daily News* gazetesinde şâyân-ı dikkat bir fıkra neşr edilmiştir ki aynen tercüme eder ve yalnız (الدين المعاملة) hadîs-i münîfini zikr ve İslâmiyet'in bu inkılâbdaki te'sîrini hatırlatmakla iktifâ eyleriz. Mezkûr gazete muharrirlerinden bir zât Doktor Filigord'la bir mülâkātta bulunmuş ve doktor ona demiş ki:

"Aramızda el-yevm müdhiş bir inkılâb-ı dînî cereyân etmekte olduğuna hiç şüphe yoktur. Bunun âsâr ve netâyici Fransa İnkılâb-ı Kebîri'nden aşağı olmayacaktır. Bazı zevât fikrimin sıhhatinden şüphelenebilirler. Fakat bu dünyâya hükmeden kuvvet fikir kuvvetidir. Eski olsun, yeni olsun, bu kuvvetin te'sîri tenâkus etmiyor. El-yevm insanların üzerinde mesâil-i dîniyye hakkında esâslı ve mühim bir takım tebeddülât vukū'a geliyor ki uhuvvetin, hak ve hakîkatin, adâletin nusreti netîcesine doğru gidiyor. Eminim ki Nasrâniyet bundan sonra daha hakīkī ve amelî bir din olacaktır. Cephede bulunan askerlerin arzu ettikleri şey ancak amelî bir dinden, a'mâl-i yevmiyemize, harekât ve sekenâtımıza karışan bir dinden ibârettir. Harb bizi mevt ve hayâtın hakīkatine çok yaklaştırmıştır. Ba'demâ dinin ehemmiyeti kilisenin âyîn ve merâsimine ehemmiyet vermekten, şekl-i hükûmete dikkat etmekten ziyâde ahlâk-ı ferdiyyemize, harekât ve sekenâtımızda dine tâbi' olmamıza, birbirimize mu'âmele ederken dinin vaz' ettiği kavâ'ide ri'âyet edilmesine, ferdin hükûmete karşı dine göre vaz'iyet ve hareketine, bir milletin diğer bir millete karşı dinin tavsiye ettiği adl ü insâfa göre hareket edilmesine ehemmiyet verilecektir. Yani lafız ve şekilden ziyâde dinin rûhuna, gāyesine tevfîk-i hareket edilecektir. Bunu tatbîk ettiğimiz gibi milletler arasındaki maârife, sadâkat ve bi'n-netîce İttihâd-ı Akvâm Cem'iyeti meydana gelmesi muhakkaktır. Hülâsa-i kelâm şimdiki tebeddülât, insaniyeti Cenâb-ı Hakk'ın vahdâniyyetine, nev'-i beşeri müttehid bir gāyeye doğru sevk ediyor. Bu hareket hem Fransa'da, hem İngiltere'de meşhûddur. Herkese kat'î bir kanâat geliyor ki harbin hitâmında fezâil-i ahlâkiyyesini, ma'kūl ve makbûl tarz-ı ma'işetini, an'anâtını daha fazla muhâfaza eden millet yahud milletler zafer-i nihâîyi, hakīkī muvaffakiyeti ihrâz etmiş olacaktır."

MERÂKİZ-İ TEKÂYÂ TA'LÎMÂTNÂMESİ

Madde 1- Âyîn-i şerîf ve âdâb-ı tarîk gibi husûsâtta merkez dergâhlarının sâir tekâyâdan farkları yoktur.

Madde 2- Meclis-i Meşâyih Nizâmnâmesi'ne âid ta'lîmâtnâmenin on birinci maddesi mûcebince her mıntıka dâhilinde bulunan meşâyih kendi merkezlerinde bi'l-ictimâ' re'y-i hafî ile içlerinden iki zâtı birer sene müddetle intihâb ederler. İşbu zevâtın inzimâm-ı mu'âvenetleriyle gerek meşîhat cihetlerinin ve gerek cihât-ı sâire-i ilmiyye ve dîniyyenin tekâyâda îfâ edilip edilmediğine merkez şeyhleri nezâret edeceklerdir.

Madde 3- Mülhak tekkelerin yoklama ilmühaberleri merkezlerden ve merkezlerin ilmühaberleri dahi müfettişler tarafından tasdîk edilecektir.

[97] Madde 4- Mülhak tekkelerin yoklama ilmühaberleri merkezlerde hıfz edilerek senede bir kere umûmî ve musaddak bir yoklama cedveli merkez şeyhleri tarafından Meclis-i Meşâyih'e verilecektir.

Madde 5- Merkezlerde haftada birer saat urefâ-yı ümmetten birer zât tarafından turuk-ı aliyyenin gāyât ve makāsıd-ı âliyyesiyle ahlâk-ı fâzıla-i İslâmiyyeye dâir umûm için asrî mev'iza-i dîniyye îfâsına ihtimâm edilecektir.

Madde 6- Her mıntıka dâhilindeki tekâyâ meşâyih dervîşânın ittihâdına hizmet ve miyânelerindeki uhuvvet-i dîniyyenin te'yîdine gayret ve himmet merkez şeyhlerinin cümle-i vezâ'ifindendir.

Madde 7- Tekâyâ meşâyihinden devâir-i devletçe lede'l-îcâb taleb olunan ilmühaberler evvelâ merkezlerinden ve ba'dehû Meclis-i Meşâyih tarafından tasdîk olunur.

Madde 8- Merkez şeyhleri münâsib bir zâtı tevkîl ederek Meclis-i Meşâyih'den me'zûn olmadıkça uzun müddet gaybûbet edemezler.

Madde 9- Merkez şeyhleri her ay mıntıkalarının şu'ûnât-ı umûmiyyesine dâir ilâve-i mütâla'ât ile Meclis-i Meşâyih'e bir rapor verecekler ve lede'l-îcâb yekdiğerleriyle bi'l-müşâvere mesâlik-i celîle-i sûfiyyenin ihyâ ve i'lâsı husûsunda netîce-i mütâla'alarını Meclis-i Meşâyih'e bildireceklerdir.

18 Ağustos 1334

AZÎM BİR ZİYÂ'

Efâdıl-ı ümmetten Bereket-zâde İsmail Hakkı Beyefendi hazretlerinin irtihâli *Sebîlürreşâd*'ı pek muhterem, pek kıymetli bir rüknünden mahrûm bıraktı. Merhûm-ı müşârun-ileyh meşhûr Hâfız Şevket'in yetiştirdiği nevâdir-i fazîletten biridir ki Manastırlı merhûm da kendisinin şerîkidir.

İsmail Hakkı Bey câmi'lerde mu'tâd olan âlî, 'âlî, aklî, naklî ulûmun kâffesini ciddî bir sûrette tahsîl ettikten ve akrân-ı irfânı arasında kendisine bir mevki'-i müstesnâ te'mîn eyledikten sonra meslek-i tahrîre döküldü. Merhûm gerek yazılarındaki kudret-i ilmiyye ve kābiliyet-i edebiyyesiyle, gerek zâtındaki fezâil-i ahlâkiyyesiyle derhal Namık Kemal'in nazar-ı iltifâtını celb ederek edîb-i mu'azzamın yârân-ı fazîleti arasına girdi.

Biraz sonra ihtiyâr etmiş olduğu meslekte daha iyi hizmet edebilmek için garb lisânlarından birine vukūf lüzûmunu hissederek Fransızca'ya çalışmaya başladı ve bu lisânı ihtisâsına âid âsârı kolayca mütâla'a edebilecek derecede öğrendi.

Merhûmun pek mühim bir eseri olan *Yâd-ı Mâzî* mütâla'a olunursa kendisinin nasıl bir muhît içinde, nasıl yetişmiş olduğuna dâir ma'lûmât-ı kâfiyye elde edildikten başka ilmî, tarihî, edebî birçok hakāyık daha görülür ki hiçbir sâhib-i tetebbu' için bunlardan müstağnî olmak imkânı yoktur, denilse mübâlağa edilmiş olmaz.

İsmail Hakkı Bey merhûmun ihtisâsı hukūk-ı İslâmiyyeyi teşkîl eden fıkıh ile bizim hikmet-i hukūkumuz demek olan usûl-i fıkıhta olmakla beraber ulûm-ı şarkiyyenin hiç birini ihmâl etmiş değildi. Âsârını mütâla'a edenler garbın ulemâyı hukūku tarafından meydana getirilen müellefâtı da ne ciddî bir sûrette tetebbu' etmiş olduğunu görürler.

Edebiyât-ı Osmaniyye'yi pek iyi bilir, Arab, Acem edebiyâtında da ihâta-i kâmilesi vardı. Hayâtının son senelerini Kitâbullâh'a tahsîs etmişti. *Necâ'ib-i Kur'aniyye* nâmı altında cem' etmiş olduğu âyât-ı kerîmenin altındaki teşrîhât hakîkaten pek kıymetdârdır.

İsmail Hakkı Bey *Necâ'ib-i* Kur'âniyye'den sonra Kitâbullâh'ın ilk cüz'ünü gāyet etrâflı bir sûrette tefsîr ederek *Envâr-ı Kur'*ân ünvânı altında neşr eylemiştir ki merhûmun aksâ-yı âmâli bu tefsîri ikmâl eylemekten başka bir şey değildi.

Merhûmun uslûb-ı tahrîri kendisine hâs bir münakkahiyeti, kendisine hâs bir halâveti hâiz idi. Ciddiyât ile yorulan dimâğını dinlendirmek için arasıra şiir de söylerdi. Maamâfih eş'ârının mevzû'u da kâmilen ilâhiyât, ulviyât, ahlâkiyât idi.

Merhûmun irfânı ahlâkına, ahlâkı irfanına fâik idi. Âsârını okuyanlarla kendisini yakından tanıyanlar bu hakîkati teslîm eder. Hiç şüphe yoktur ki ma'sûm olarak geldiği bu dünyâdan ma'sûm olarak gitti.

İsmal Hakkı'nın aramızdan çekilmesiyle âlem-i İslâm en hayırlı evlâdından birini daha gāib etmiş oldu.

Bir iki hafta evvel ebedî ziyâ'ını bildirdiğimiz Hersek Müftüsü allâme-i bî-müdânî Ali Fehmi Efendi gibi, bugün kendisinden ebediyyen mahrûm kaldığımız İsmail Hakkı Bey gibi nevâdir-i fazîletin arkalarında bıraktıkları müdhiş boşluğu doldurabilecek meziyyette vücûdlar bulunsaydı belki teessürümüzü ta'dîl edebilirdik. Lâkin heyhât! Günler geçtikçe biraz daha akīmleşen âfâk-ı İslâm bu ervâh-ı zekiyye ve âliyyeyi bundan sonra nasıl doğuracak bilmem!

Hayır, hayır bize bu yeisi veren musâb olduğumuz ziyâ'ın büyüklüğüdür. Yoksa Ali Fehmiler, İsmail Hakkılar hâk-i mağfirette yattıkça elbette ümmet-i İslâmiyyeden hayr münkatı' olmayacak, elbette onların fıtratında, onların ahlâk ve fazîletinde birçok nâdireler daha yetişecektir.

Li'llâhi'l-Fâtiha.

* * *

[98]

ŞUÛN

–Müstahberât-ı mahsûsamız–

Cezîretü'l-Arab:

Kuveyt'in Muhâsarası – Şimdiye kadar Kuveyt'in hâmisi gibi görünen İngilizler, Irak ve Filistin'de yapmakta oldukları ufak tefek ıslâhât nâmıyla buralarını muhâfaza etmek isterken bütün Cezîretü'l-Arab ahâlîsinin gözlerini açacak münâsebetsiz, haksız, zâlim bir harekette bulunmuşlardır. Kuveyt'in şeyhi Câbir bin Mübârek İngilizlerin elinde bir âlet olmaktan imtinâ' ettiğinden, Necid Emîri İbni er-Reşid'e karşı sessiz olarak bir adâvet göstermediğinden ve Kusaym, Bureyde ve diğer kasabalarla icrâ-yı ticâretten imtinâ' ve İngiliz murâkabesini kabûl etmediğinden dolayı Temmuz'un bidâyetinde İngilizlerin ta'arruzlarına dûçâr olmuştur. İngilizler Kuveyt'i kara ile her türlü muvasalattan men' etmek üzere karaya bir müfreze çıkarmışlar ve Şeyh Câbir'in urbânıyla müsâdeme etmişlerdir. İngilizler mitralyöz ve cebel topları ile

müsellah bulunduklarına nazaran Kuveyt'i kara tarafından muhâsara etmektedirler.

Bu şedîd mu'âmelâta rağmen Şeyh Câbir hamiyet-i İslâmiyyesini muhâfaza ettiği halde el-yevm İbni es-Su'ûd makarrı olan Riyad'da bir İngiliz me'mûru ikāme ediyor. Oradan hareket edecek her yolcunun evrâkını bu me'mûr imzâ etmedikçe velev ki emirin husûsî hizmetcisi olsun hareket etmek ve yiyeceği kadar olsun erzâk getirmekten mahrûmdur.

Şeyh Câbir'in salâbet-i ahlâkiyye ve metânet-i dîniyyesi şâyân-ı takdîrdir. İbni es-Su'ûd'un za'af ve mutâva'atı, hatâ-yı siyâsîsi ise şâyân-ı takbîhtir. İngilizler hergün arzu ettikleri hürriyet (!) hakkında pek canlı ve fiilî delîller göstermektedirler. Zâten yalancının mumu ancak yatsıya kadar yanar.

* * *

Hicaz Âsîlerinin Ahvâli – Asî Şerîf Hüseyin Emîru'l-mü'minîn'e karşı hâl-i isyân ve cemâ'at-i İslâmiyye ile hâl-i iftirâk ve ihtilâfta iken vefât etmiştir. Cinâyâtta şerîki olan kendi dört çocuğu arasında müdhiş münâferet ve tama'karlık hüküm-fermâdır. En büyük oğlu Ali, beceriksiz, tenbel, her türlü nüfûz ve mahâretten mahrûmdur ve bedevîlere hükm edebilmekten çok uzaktır. Onu İngilizler tefrikanın önünü alabilmek için pederinin yerine geçirmişlerdir.

Fakat eskiden beri kabâil nezdinde sâhib-i nüfûz olan, pederini bu cinâyeti irtikâb etmeye sevk eden, Mısır'daki İngiliz me'mûrları ile her türlü tertîbâtı ihzâr eyleyen Abdullah bundan gayr-ı memnûndur ve reviş-i ahvâlden ağabeyine itâat etmeyeceği anlaşılmaktadır. Radyo ajansının Kahire'den aldığı havâdis doğru ise mûmâ-ileyh bi'l-fi'il emârete geçmiş ve Ali'yi hal', katl, nefy veya habs etmiş olduğu anlaşılıyor.

Hicaz Demiryolu'nun ufak tefek müfrezelerine karşı birkaç baskın tanzîm etmekte nev'a-mâ muvaffak olan ve etrâftaki bedevîler nezdinde nüfûz kazanan Faysal ise pederinin son günleri esnâsında Mekke'de uzaktan hâkim-i mutlak kesilmişti. Ali ve Zeyd Medine'ye karşı hiçbir muvaffakiyet ihrâz edemedikleri cihetle Faysal'ın nüfûzu tezâyüd etmişti. Kendisi şimâlde bulunurken pederinin vefâtı ve yerine Ali yahud Abdullah'ın câlis olması Faysal'ın iğbirârını mûcib olmuştur. Haziran evâsıtına doğru Akabe'de Doktor Weizman riyâseti altında ve Hakkı el-Azm'ın ma'iyyetinde bulunan Siyonist hey'eti onunla mülâkāt ederek İngiltere hükûmeti ile Siyonistler arasında akd olunan ittifâktan bahsetmiş ve Arablar nâmına Filistin'de bir Yahudi hükûmetinin teessüsünü istemişti. Kudüs'ün sukûtundan beri âsîlere fazla para silâh, erzâk ve cebhâne vermekten imtinâ' eden İngiltere'nin Yahudilerle ittifâk ettiğini görünce Filistin ve Suriye'ye İngiltere'nin yardımı ile kral olmak hevesinde bulunan Faysal münfa'il olmuş ve Hakkı el-Azm'ın teşvîkâtına rağmen kendi menâfi'-i şahsiyyesi te'mîn edilmedikçe ittifâk etmekten imtinâ' etmiştir.

El-hâsıl bugün âsîlerin vaz'iyeti pek hatar-nâktir. İngiltere onlardan hayır beklemediği cihetle eskisi gibi ehemmiyet vermiyor. Ve Fransa Meclis-i Meb'ûsân Reîsi Laşanel'in tavsiyesi üzerine lüzûmuna göre silah vermek ve tasarrufâtlarını kontrol etmek istiyor. Bunu kendi menfa'atlerine muvâfık bulmayan âsîler izzet-i nefs mes'elesini ortaya sürüyorlarsa da İngiltere sebât ediyor.

Emâret kavgası yüzünden dahi aralarında ihtilâf teşeddüd ediyor ve karîben muhârebâta müncer olacağı muhakkaktır. Bedevîler eskisi gibi bol bol para, erzâk ve silah almadıkları ve Kudüs-i Şerîf'in İngilizlere teslîmine yardım etmiş olan bu âsî emîr evlâdından müteneffir bulundukları cihetle şimdi fevc fevc kendi yurdlarına avdet ediyorlar. İnşâallâhu'r-Rahmân pek yakın bir zamanda bunların dehâlet haberini işitiriz. Maamâfih dehâlet etmedikleri takdîrde birbirini katl edeceklerine şüphe yoktur.

* * *

Filistin'in İstikbâli ve Siyonistler – New York'da intişâr eden *Menorah Journal* nâmındaki mecmû'a Haziran nüshasında Filistin hakkında birçok mu'teber zevâtın efkârını neşr etmiştir. Muhtelif siyâsîlerin riyâkâr sözleri miyânında Üstâd Morris Jastron'un beyânâtı ve efkârı pek haklı ve mantıkī olduğundan hülâsasını tercüme ediyoruz:

"Yahudileri bir millet addederek inkişâfları için Filistin'de bir Yahudi memleketi te'sîs etmek bence hem Yahudiler için pek tehlikeli, hem de bütün cihânın selâmet-i dîniyyesini ihlâl edecek ve mütezelzil halde bırakacak bir harekettir. **[99]** Evvelâ; Filistin'i, siyâsî ve milliyet-perver Siyonistlerin re'yine göre Yahudilere teslîm edecek olursak Harb-i Umûmî esnâsında vaz' olunan en mühim esâsa yani her milletin kendi mukadderâtına hâkim ve her kıt'a hakkında bir karâr vermek orada sâkin olan halkın ekseriyetine bırakılması kāidesine karşı açık bir muhâlefette bulunmuş oluruz. Çünkü Filistin Yahudilere âid değildir. Bu kıt'a el-yevm orada ikāmet edenlerin mülküdür.

Târih nokta-i nazarından bile Filistin Yahudilerin malı değildir. Zîrâ Benî İsrâil oraya gelmeden asırlarca evvel Filistin ahâlîsi muhtelif cemâ'atler ve kābilelerle meskûndu. Bu kabâilin ırkı ve unsuru ekseriyetle Arab'tı. Yani memleketin sekenesi Arablardan ibâretti. Bunlardan başka akvâm-ı Sâmiyye'den olmayan bazı zümrelere de orada tesâdüf olunuyordu. Yahudiler Filistin'in bir kısm-ı kalîlini zabt ve ahâlîsini katl ve iclâ ettiklerinden dolayı eski zamanın zihniyetine binâen bu kısmın sâhibi olmuşlardır. Fakat mürûr-ı zamânla Yahudiler başka cemâ'atler tarafından mağlûb edilmiş ve işgāl ettikleri kıt'a-i arâzî aynı kāideye binâen yeni fâtihlerin malı olmuştur. Bugünkü Yahudilerin ecdâdı ancak yüz seneye yakın bir zaman kadar Filistin'in bir kısmında hâkim bulunduğunu ileri sürerek bütün târihi iki bin sene esnâsında cereyân eden bütün vekāyi'i unutarak Filistin'in Yahudilerin malı olduğunu iddiâ etmek pek gülünçtür. Yahudilerin Filistin'de yaptıkları fetih hakkını tanıyorsak onlardan sonra vukū' bulmuş olan fetihleri de tanımak mecbûriyetindeyiz.

Hakk-ı fetihten sarf-ı nazar edip de bugünkü hâle bakarsak görürüz ki memleketin en eski ve bugünkü sekenesi Arablardır. Binâenaleyh Yahudilerin haksız, hayâlî ve esâssız arzusunu kabûl etmek hem muzır, hem de bir zulm-i sarîhdir. Millet ve kābile üzerine te'sîs-i hükûmet usûlü pek köhne ve târihin a'mâk-ı zulümâtına gömülmüş atîk bir usûl olduğu halde Yahudilerin hatırı için Filistin'de bunu ihyâ

etmek yirminci asrın bir maskaralığı olur. Tabî'î bu hiçbir âlimin kabûl edemeyeceği bir tereddîdir.

Bundan başka Benî İsrail vaktiyle Filistin'de hâkim bulunmuş olduklarına binâen bu memleketi onlara vermek istersek o vakit bi't-tabi' Yahudilerin yalnız eski zamanda hükm edebildikleri kıt'ayı vermek lâzım gelir. Târihin nusûs-ı sarîhasına nazaran bu kıt'a dâhil-i memlekette denizden uzak yetmiş seksen mil tûlunda ve yirmi otuz mil arzında küçük bir kıt'adır. Bunun şimâlinde Finikeliler ve cenûbunda Filistinliler sâkindiler. Nehrü'ş-Şerî'a'nın şarkındaki zengin yerler hiçbir zaman Yahudilerin hâkimiyetine tâbi' değildi. Binâenaleyh bütün Filistin kıt'asını Yahudilere vermek bir cinâyet, unf ve şiddete müstenid zâlimâne bir hareketten ibâret olur.

Maamâfih Filistin içinde eskisi gibi pek ufak bir Yahudi memleketi te'sîs etmek de hamâkatin son derecesi olur. Zîrâ bu hükûmet içinde hükûmet kabîlinden olur. Ve yeni hükûmetin terakkī ve inkişâf-ı iktisâdîsine mâni' sayılır.

Yok, eğer Filistin Yahudiler nezdinde mukaddes olduğuna binâen onlara veriliyorsa aynı memleket hem hıristiyanlar, hem müslümanlar nezdinde daha mukaddes olduğunu hiçbir kimse inkâr edemez. Bu hakîkati unutmak dahi müstahîldir.

Bazılarının iddiâsı vechile Yahudilerin hükûmet teşkîlâtı imtiyâzât-ı dîniyyeye ta'arruz etmeyecek denirse cevâben derim ki: Hatâ ediyorsunuz. Zîrâ Yahudilerin açıktan açığa fikirleri, emelleri bütün memlekete ve memleketin bütün müessesâtına hükm etmekten ibârettir. Halbuki bugün Filistin ahâlîsi yüzde onu Yahudi, otuzu hıristiyan ve yüzde altmışı müslümandır. Binâenaleyh bütün Filistin'in veyahud onun bir kısmının mukadderâtını ekalliyet-i sagīrede bulunan Yahudilere teslîm etmek hem adâlet ve meşrûtiyet usûlüne muhâlifdir, hem de Yahudilerle hıristiyanlar ve müslümanlar arasındaki münâfereti tezyîd edecektir. İnsaniyetin selâmetini, beşeriyetin samîmî uhuvvetini, demokrasinin intişârını, Cem'iyet-i Akvâm ve Milel'in teessüsünü isteyen hükûmetler böyle sebeb-i münâferet olacak haksız ve adâletsiz bir harekette bulunmaktan tevakkī etmelidirler.

Bence bugün Filistin'de bulunan kolonilerin mevcûdiyeti ve inkişâfı ile kanâat etmek Yahudiler için pek muvâfıktır. Filistin'de bir Yahudi hükûmeti te'sîs etmek bütün cihânın hürriyet ve selâmet-i dîniyyesini ihlâl, nefs-i Yahudi hükûmetini tehlikeye ilkā ve dünyânın her tarafından bulunan Yahudilerin mal ve canlarını tehdîd edecek gayr-ı ma'kūl bir hareket-i zâlimânedir."

* * *

Siyonistlik Hakkında Sadr-ı A'zam Paşa'nın Beyânâtını Tahrîf – Geçen hafta esnâsında Viyana'dan gelen bir telgrafta sadr-ı a'zam paşanın Siyonistlerin âmâli hakkındaki beyânâtı evrâk-ı havâdiste neşr olunmuştu. Halbuki mevsûkan icrâ ettiğimiz tahkīkāt netîcesinde sadr-ı a'zam paşa kat'iyyen böyle beyânâtta bulunmamıştır. Bilakis sadr-ı a'zam paşa Almanya ve Avusturya Siyonistleri tarafından gelen hey'et-i husûsiyyenin taleb ettiği böyle beyânâtta bulunmaktan tamamıyla imtinâ' etmiştir. Yalnız memâlik-i Osmaniyye eskiden beri Yahudileri himâyet etmiş ve onlara karşı hiçbir zulüm ve gayr-ı muhik bir harekette bulunmamış olduğunu ve istikbâlde bulunmayacağını söylemişlerdir. Arz-ı Filistin'den gayrı yerlere kitle halinde olmamak ve koloni teşkîl etmemek şartıyla hicret etmelerini kemâ fi's-sâbık, bâ-husûs imtiyâzât-ı atîka ilgā edildikten sonra kabûl etmemiz tabî'îdir.

Memâlik-i Osmaniyye'de anti-semitizmin bulunması gayr-ı mümkündür. Zîrâ ahâlîmizin yarısı Arab yani akvâm-ı Sâmiyyedendir. Hürriyet-i dîniyye Avrupa'da teessüs etmeden birçok asır evvel bizde mevcûd bulunduğundan dolayı Yahudilere [**100**] karşı adâvet-i dîniyye beslemek fikrimize gelmez. Fakat hakk-ı hükümrânîmize karşı sû'-i kasdda bulunmaya çalışan Siyonistleri sevmemek hakk-ı sarîhimizdir. Rusya inkılâbı, Romanya sulh haberi ve Lehistan'ın istiklâli üzerine Yahudilere zulüm yapacak bir millet kalmadığından dolayı Siyonist hareketi sönmeye mahkûmdur. El-yevm İ'tilâf siyâsiyyûnu bunu tahrîk ediyorlarsa Yahudileri ızrâr ediyorlar. Hakîkat karîben belli olacaktır.

* * *

Mısır:

Mısır'da İngiliz Mezâlimi – Harb dolayısıyla son zamanlarda Mısır'da şeker ve ekmek müzâyakası hüküm-fermâdır. Mısır'da fazla şeker i'mâl edildiği halde İngiltere hükûmeti kısm-ı a'zamını kendi ordularına alıyor ve mütebâkī mikdârı hakkında da hempâlarından birkaç tüccâr vâsıtasıyla icrâyı ihtikâr ediyor. Geçen Mayıs'dan beri halkın şekersizlikten dolayı çekmekte oldukları müzâyaka İstanbul ahâlîsinin buradaki merhametsiz muhtekirlerden görmekte olduğu ıztırâblara benzer. Haydi diyelim İstanbul'un şekeri hâricden geliyor. Fakat Mısır'ın şekeri orada i'mâl olunduğu halde ahâlîyi ondan mahrûm bırakmak pek zâlimâne bir harekettir.

Hubûbât ve sâire için narh vaz' eden Mısır hükûmeti ekmeğe narh koymamıştır. Fırıncılar çıkardıkları ekmeğin fiyatını tahammül-fersâ bir hâle iblâğ etmişlerdir. Halk muttasıl şikâyet ediyor. Gazeteler feryâd ve tenkīd eyliyor. Fakat hâlâ hiçbir şey yapılmamıştır.

Harb'den evvel pamuk zirâatine 1.730.000 feddân (bir feddân üç buçuk dönümden ibârettir) tahsîs olunuyordu. Evvelisi sene hubûbâtın müzâyaka-i şedîdesinden dolayı ahâlî pamuk zer'iyyâtının tenkīsi ile hubûbât zer'iyyâtının tezyîdini istemişler, İngilizler ise buna râzı olmamışlardır. Ahîren bu sebeble üç ay kadar Mısır ve Londra hükûmeti arasında ciddî muhâberât cereyân etmişti. Halkın ma'işetini te'mîn etmekten âciz kalacağını i'tirâf eden Londra hükûmeti nihâyet dört yüz bin feddânın pamuk zer'iyâtından tenkīsine râzı olmuştu. Bu sene vaz'iyet daha müşkil, daha naziktir. Halkın ihtiyâcâtına geçen senenin zer'iyyâtı gayr-ı kâfî idi. Avusturalya'dan güç hâl ile İngiliz ordusuna gelen undan bir mikdârı halka verilmemiş olsaydı açlıktan vefeyât pek ziyâde olacakti.

Bir taraftan bu endişe, diğer taraftan pamuk ticâretinin hükûmet tarafınan İngilizlerin hesâbına inhisâr tahtına alınarak beher kantarına kırk iki mecidiye fiyat vaz' edilmesi ahâlîyi pek iğzâb etmiştir. Vaz' olunan bu fiyat irvâ ve iskā için lâzım gelen mahrûkātın fiyatına ve zirâatın masârıfına

göre pek dûn bir halde olduğundan halk hemen hemen pamuk zirâatinden vazgeçmek ve hubûbât zer' etmek istiyorlar. İngilizler buna râzı olmuyorlar. Ahâlî ise ısrar ediyor. Mısır hükûmeti ahâlîyi tazyîk ediyor ve Londra hükûmetini iknâ' eylemeye çalışıyor. Fakat hâlâ muvaffak olmamıştır. Her halde pamuk fiyatını iki misline iblâğ etmedikçe ve zer' olunan arâzîden daha dört yüz bin yahud yarım milyon feddân hububât zer'ine tahsîs olunmadıkça bu müşkilin hallolunması mümkün değildir.

Halkın hürriyetini bu kadar zâlimâne bir sûrette musallat olmak isteyen İngilizler hürriyet-i akvâm ve hukūk-ı insaniyet müdâfi'leri olduklarını utanmadan i'lân ediyorlar.

Mahrûkāt fıkdânı yüzünden şimendifer nakliyâtı hem yarı yarıya tenzîl hem de fiyatı iki misline iblâğ edilmiş olmasından dolayı Mısır'da müdhiş vesâit-i nakliyye buhrânı da zuhûr etmiştir.

Halk Nil kanallarından istifâde etmek mecbûriyetinde kalıp el-yevm mellâhat-i nehriyyenin inkişâfına hasr-ı himmet etmektedirler. Fakat vesâit yoktur.

İngiliz ordusunun himmetiyle Mısır'da koyun ve keçi nâmına hiçbir şey kalmadı. Trablusgarb'dan da bir şey gelmiyor. Ancak Sudan ve Hicaz'dan pek az bir mikdâr geliyor. Buna rağmen et sıkıntısı çoktur.

* * *

Hindistan:

İngiltere Avâm Kamarası'nda Sir Z. D. Rayc hükûmetinden Bengale harekât-ı ihtilâl-kârânesi hakkında icrâ-yı tedkīkātta bulunmak ve ona karşı lâzım gelen tedâbîri ittihâz etmek üzere İngiliz mahkeme-i temyîz rüesâsından bir zâtın riyâseti altında Hindli ve Avrupalı me'mûrlardan mürekkeb bir hey'etin teşekkül edip etmediğini, etmiş ise Hindistan hükûmetine mufassal bir rapor takdîm olunup olunmadığını sormuştu.

Ona cevâben Maârif Nâzırı Mister Ficher hükûmet nâmına demiştir ki: "Birinci suâlinize cevâben derim ki: Evet, böyle bir hey'et teşekkül etmiştir. Gāyesi; Hindistan harekât-ı ihtilâlkârânesi vâsıtasıyla yapılmakta olan sû'-i kasdları ve suver-i icrâiyyesini ta'yîn etmek ve bunlara karşı ne gibi tedâbîrin ittihâzı elzem olduğunu kararlaştırmaktır. Hükûmet bu hey'et tarafından bir rapor verildiğini henüz bilmiyor. Mevzû'-i bahs olan hâkim Hindistan'daki bu hatarnâk mes'eleyi tedkīk etmek üzere mahsûs oraya azîmet etmiş olan Sir Sidny Ravlat'tır."

Hilâl Matbaası Eşref Edib

TEVFİK FİKRET'E DAİR
FİLOZOF DOKTOR RIZA TEVFİK BEYEFENDİ'YE...

Ahmed Naim

Sebilürreşâd Kütübhânesi Neşriyâtı,

Hilâl Matbaası–Bâbıâlî karşısında
1336

Fiyatı 100 paradır

FİKRET'E DÂİR

FİLOZOF DOKTOR RIZÂ TEVFİK BEYEFENDİ'YE

Geçen Cuma günü Türk Ocağı'nda bir mahfil-i şebâb karşısında Fikret'in din ve imânından, müslümanlığından bahsetmiş ve işittiğime göre *Sebîlürreşâd* hey'et-i tahrîriyyesi hakkında gençleri pek fenâ hiddete getirmişsiniz. Şahsımız hakkında ileri geri söz sarf edilmiş ise, aramızda hukuk olmasa da cümlesini bağışlar, bizden yana helâl olsun, hoş olsun deriz. Lâkin ortada nâzik bir küfür ve îmân mes'elesi, dîn-i İslâm'ca kime mü'min, kime kâfir denileceği hakkında zât-ı hakîmânelerinin hakemliği deruhte etmesi var ki aradaki hukuk ile beraber onu hoş görmek elimden gelmez. Zira ne yalan söyleyeyim, dinimi, Allah'ımı, Peygamber'imi, hak ve hakîkati sizden ziyâde severim.

Bu kadar sevdiğiniz Fikret'in "fikir ve felsefesi" akîde ve îmânı bahsine dâir sizinle münâkaşa etmek ıztırârı (emin olunuz) sizin kadar bana da pek ağır geliyor. Onun hakkında söz söylemeyi gönlüm hiç de istemezken, "genç bir mütedeyyin" imzasıyla aldığım bir mektup da onun zeyğ ve dalâline bürhan olan şiirleriyle bâtıla istidlâl edildiğini görünce hakkında birkaç söz söylemek mecbûriyetinde kaldım. Derken Abdullah Cevdet denilen kimsenin yine onun nâmını vesile ederek sebb-i Nebî şenîasını irtikâb etmesi *Sebîlürreşâd*'ı söyletti ve lisâna getirdi.

Fikret'in fikir ve akîdesini, mü'minliğini, fezâil-i ahlâkta pîşrevliğini izâh ve isbât vazîfe-i müşkilesini hasbe'r-refâka zât-ı âlîleri deruhte buyurdunuz. Ma'lûm olan hüsn-i beyânınızla beraber ne dereceye kadar muvaffakiyet göstereceğinizi bilmiyorum. Fakat sorarım, bu kadar zahmete, külfete hâcet var mıydı? Âsârı meydanda duran, etvârı mahfaza-i hayâlimizden silinmeyen, tanîn-i savtı kulağımızda hâlâ çınlayan dünkü, daha doğrusu bugünkü Fikret'in îmânını isbâta muhtaç görmek, bi-nefsihî onun aleyhine beyyine değil midir? Halk nazarında meslûbü'l-îmân olmasa bile, nefs-i da'vânız onun hiç olmazsa meşkûkü'l-îmân olduğunu tasdîk ve i'lân demek değil midir? Ednâ mülâhaza gösterir ki, sîreti îmân ve İslâm üzerinde olan bir kimsede muhtâc-ı isbât görünen din ve îmân değil, küfür ve ilhâddır. Sizin yerinizde ben olsaydım bu kadar zahmetli ve dostum hakkında bu kadar zararlı bir işe girmezdim.

Her ne hâl ise bahsini ağzıma almak istemediğim o meyyit hakkında maa'l-kerâhe ben de söze karışmış bulundum. Karışmak da zarurî idi. Ortalık nâmını anarken Allahu Azîmüşşân'a ve rüsül-i kirâmına hakâret ma'nâsını da kasdetmeselerdi "Nemize lâzım! Fikriyle, felsefesiyle, akîdesiyle, ameliyle haşrolsun!" deyip kırk bin yıl daha sükût ederdik. Fakat ne çâre? Sevk-i zarûret bizi bu vâdilere kadar sürüklemiş bulundu.

Fikret ile benim Galatasaray Sultanîsi hey'et-i tedrîsiyyesi içinde on beş senelik refâkatim ve ahvâline epeyce ıttılâım vardır. Nükte-perdâz, hoş sohbet, savtı ahengdâr ve müessir, sâmiini meshûr edecek bir hüsn-i beyâna sahip, her nerede bulunsa etrafında bir halka-i müstemi'în çevirtecek mıknatisiyyeti hâiz bir zât idi. Bugünkü genç perestişkârlarının üç dört sene evvelki ma'nâsız inkârları hilâfına olarak büyük bir şâir idi.

Fakat bu kadar uzun süren sohbetlerimiz esnasında şahsına hâs bir felsefesi, hele îmân ve İslâm'ı olduğuna hiç muttali' olmadım dersem ümîd etmem ki taraf-ı âlîlerinden seylî-i tekzîbe ma'rûz kalayım. Sihr-i beyânı, kendisine akrâna tefevvük hissini, bu his de bir tesallüb ve metânet meziyyetini vermişti. Pek hırçın ve pek mağrur olan bu şâirin benliğini dünyada tatmin edecek bir saâdet yoktu. Pek yüksek, pek bâlâ-pervâz idi. Dîde-i izdirâ ile bakmadığı, nîm hande-i istihzâ ile bahsetmediği kimse tanımıyorum.

Birçok kimseleri en ufak taksîrlerinden dolayı gâyet şenî' bir sûrette zemmettiğini kulağımla duydumsa da velev bir kimsenin medhini ağzından işittiğime dâir edâ-yı şehâdete imkân bulamam. Ağzında insanlığın vâkıâ kıymeti pek büyük idi. Fakat o vasfı hâiz mevcûd henüz dünyaya gelmemişti. Daha doğrusu o mevcûd-ı yegâne kendisi idi. Hâlik'ına hitaben:

"Ben benim, sen de sen, ne Rab, ne ibâd"

diyen Fikret kendisini hiçbir kimsenin elinden gelemeyecek bir sıhhat-ı edâ ile ta'rîf ve tasvîr etmiştir. Sizi bilmem, fakat ben bu ahlâk ve meşrebinden dolayı dâire-i mahremiyyetine dâhil olmuş ciddî ve samîmî **[ek3]** yârânı idâdına girmedim. Maahâzâ Mekteb-i Sultânî Müdüriyeti'nden infisâli gününe kadar kendisiyle görüştüğüm halde hâtır-şikenâne bir muâmelesine de ma'rûz kalmadım. Kalmayışım da birinci derecedeki samîmî dostları sırasına girmekten ihtirâzımın berekâtındandır. Zirâ görüyordum ki vefâlı yârânından dilgîr etmedik, daha doğrusu dilgîr olmadık kimse bırakmıyor.

Konferansta buyurduğunuz gibi "Sert bir çelik gibi hiçbir vakit, hiçbir kuvvet karşısında eğilmedi; nihâyet kırıldı." Lâkin tasvîri itmâm için söyleyeyim, bu çelik pek sert olmakla beraber iki yüzüne geleni cerîha-dâr eden bir zehirli Acem kılıcı idi.

Tab'ındaki bu şeâmet sevkıyle uzlet ve i'tizâli ihtiyâr ile "irfânına tebdîl-i tâbi'iyyet" ettirdi. Amerika bandırası altında, Protestanların propaganda ocağında, vatanperverlik

makteli olan Robert Kolej'de vazife kabul ederek şübbân-ı müslimînin ihsâsât-i diniyye ve vataniyyesini ifsâda hizmetkârlıkta karar kıldı. Ve en nihâyet orada ve böyle şerefsiz bir hizmet ile can verdi.

Bu müddet esnâsında her şeyi istikbâh eden fikir ve nazarından dolayı doğru yanlış her hâl ü kāline karşı her taraftan hücumlar başladı. Hattâ –ne garîb bir tezâd-ı hande-fezâ!– Cuma günü zîr-i sakfında konferans verdiğiniz Türk Ocağı, Fikret'in şâirliğini, fazilet-i ahlâkiyyesini, vatanperverliğini bile inkâr edecek kadar ileri vardı.

Vefâtına ve hattâ vefâtından biraz sonraya kadar bu hücumları yapan –siz de bilirsiniz ki– *Sebîlürreşâd* değil idi. Bugün ona "Fazilet peygamberi, ahlâk peygamberi, şiir ilâhı" diyenlerin yine kendileridir.

Acaba bu tahavvülün sebebi ne idi? Yine bizim gibi sizin de şüpheniz yoktur ki, sonradan şâyi' olan "*Tarîh-i Kadîm*"i ile o eseri hasbe'd-diyâne tezyîf eden Âkif'e hitâben,

"Ben ki birkaç pulu tercîhinden"
"Protestanlara zangoçluk eden"
"Şâirim;….

matla'lı en son manzûmesinin elsine-i nâsda deverâna başlamasıdır. Şâirin Allah'a, Allah'ın gönderdiği rusül-i kirâma savurduğu cür'etkârâne tahkīrât o kadar makbûle geçti ki, düşman-ı dîn olan ne kadar kimse varsa cümlesinin ma'bûdu mertebesine çıktı. Cesâret-i medeniyyesi takdir edildi. Ne türlü görüneceğini bilmeyen, şaşkın zâhiri, korkak ve nâpâk bâtınına uymayan diğer alemdârân-ı ilhâda benzememek meziyyetini hâiz olduğu sâbit oldu da kendisine "büyük adam" denildi. Bütün nazarlardaki haklı haksız, siyâsî, medenî, ahlâkī seyyiât ve taksîrâtı hasenâta tebdîl edildi. Yeni kurulmak istenilen bir dîn-i ilhâda onun nâmı alem ittihâz edilerek, hânesi Ka'be gibi tavaf edildi. Kabri başında ibâdetler yapıldı, mâtemler tutuldu. Bununla da kanâat edilmedi. Peygamberimiz sallallâhü aleyhi ve sellem ile hem-mertebe tutuldu ve –rûhuna bir cizye-i ta'zîm vermek için– nâmı vesîle ittihâz edilerek, Nebiyy-i âhir zamâna sebbedildi. İş bu râddeye geldikten sonra âlem-i küfür olarak tebcîl edilen bu şahsın hakīkatini izhâr etmekten akdem bir farz-ı dînî ve İslâmî bulunur mu? Bizim yerimizde siz olaydınız, eminim ki başka türlü hareket edemezdiniz. Bakınız siz Fikret'in hakk-ı refâkatine riâyeten konferansınızda:

"Etrafımızda, içimizde bu kadar ahlâken sukūt etmiş, çalan, çırpan, yakan, yıkan varken, fazliyet cihetiyle bi-hakkın muktedâ-bih olacak böyle bir kudsî rehberin (!) kabacasına tahkīr edilmesine gençlik nâmına tahammül etmek pek güçtür."

Demediniz mi? İşte bizim gibi müslümanlar da Rahmeten li'l-âlemîn bildiğimiz Peygamberimiz'i müdâfaa etmek, Rabbü'l-âlemîn olan Allahü Azîmmüşşân'a i'tikādı kalblerden silmeye çalışanlara karşı koymak için bu kudsî rehber dediğiniz kimsenin yüzündeki kudsiyet maskesini yırtıp mâhiyetini izhâr etmeyi, o küfür ve ilhâd bayrağını devirmeyi en muazzez ve en mukaddes bir vazife biliriz. Biz Fikret'in hadd ü liyâkatinden aşırı ta'zîm edildiğine bir şey demiyoruz. Her tâifenin kendi büyüklerine ta'zîm etmelerini pek tabiî görürüz. Fakat bizi de, hele mukaddesâtımızı tahkīre nâm u güftârı âlet ittihâz edildikten sonra, ona ta'zîm ile mükellef addetmek herhâlde insafsızlıktır. Ben sizi biraz daha munsif görmek isterim, feylosofum. Abdullah Cevdet'in bütün ehl-i İslâm'ı dâğdâr eden hezeyânını okuduğunuz vakit neden talâkatiniz galeyâna gelip de, kabaca tahkīr edildi diye şakk-ı şefe etmediniz de dinine hücum edildiğinden dolayı sızlayan, yüreği kanayan bir şâir-i dindârın Fikret hakkındaki bir çift sözüne tahammül edemediniz?

Yoksa nazarınızda Resûlullâh'ın Fikret kadar da mı kadr ü kıymeti yoktur?

Eğer böyle ise size insafsız, zâlim bir feylesof demekte hiç tereddüd etmem.

Yine tekrar ederim ki bizim, Fikret'in şahsı ile hiçbir alış verişimiz yoktur. Bâhusûs benim. Evet, benim onunla ne siyasî, ne edebî, hattâ ne de ülfet ve mu'âşerete âid hiçbir geçmişim, nizâ' ve hilâfım olduğunu bilmiyorum. Akvâl ve a'mâlini beğenmemek de –bâhusûs öldükten sonra– kendisine çatmayı istilzâm etmez. Fakat ne çâre ki ba'de'l-vefât âdetâ yeni bir dinin peygamberi, ilâhı, ma'bûdu, mescûdu, daha bilmem nesi olduktan sonra müslümanlığın kalbini pâre pâre edecek âlet-i câriha da olunca ona ta'arruz etmek, kırmak zerre-i îmânı olan bir müslüman için vazifedir.

Zirâ âlete i'tirâz ve müdâfa'a onu isti'mâl edenlere i'tirâz ve müdâfaa rengini aldı. Bilmem inanır mısınız? Konferansınıza dâir de ağız **[ek4]** açmak niyetinde değil idim. Fakat yevmî gazeteler Fikret'in akāyidini "kasden sû-i tefsîr" ile "nâ-bemahal" hücum ettiğimizden dolayı size söz söyletilmiş olduğunu ilân ederek bizi müfterî mevkiine koydular. Asıl iftirâ ise bu iftirâ da'vâsıdır. Müfterîlikten teberrî vazifesi beni şimdi sizin gibi sevdiğim bir zâta mukābele vaziyyet-i elîmesine sokuyor.

Gelelim sadede: Talebe teşkilât hey'etinin da'veti üzerine verdiğiniz konferansta hazır bulunup da sizin o âheng-dâr sesinizi dinlemek müyesser olamadığı için ifâdâtınızı yevmî gazetelerin nakline binâen intikād edeceğim. Size olan isnâdda yalan varsa günâhı gazetecilerin boynuna!

"*Zaman*"ın beyânına göre "Din bir câmi'a-i kübrâdır. Muhtelif mizâcda, muhtelif vaziyette, muhtelif ma'lûmâtta, muhtelif ırkta birçok adamları bir maksad etrâfında tevhîd eden bir bağdır. Bir kuşaktır", demişsiniz. Teşekkür ederiz. Çünkü bundan büyük bağ, bundan sıkı kuşak yoktur.

Bütün gazetelerin hülâsa-i ifâdesine nazaran Fikret'in din hakkındaki fikrini teşrîh ederken kendisini "Dinsiz olarak tanımadığınızı" söylemiş, dindârlığını isbât edecek şevâhidi eserlerinde bulup okumuşsunuz. Fikret tamamen mu'tekid imiş, dindâr imiş. Fakat dini herkesten başka bir sûrette anlarmış. *Vakit*'in zabtına göre fikri ve akīdesi Mûtezile ve Mutasavvıfe'ye yaklaşıyormuş ki böyle bir da'vanın zât-ı hakîmânelerinden sudûruna ihtimâl vereceğime, muhbirin noksan veya sû'-i zabtına vermek isterim. Her ne hâl ise devam edelim:

"Bir örümcek götürür hakka beni"

diyen Fikret, Allah ile kul arasında vâsıta görmüyormuş.

"Bir kudret-i külliyye var ulvî ve münezzeh"

diyen Fikret dinimizdeki serbestî, bilhassa Sünnî mezhebinde tekfîr hakkında koyduğu kuyûd (ibâredeki sakatâta ricâ ederim bakmayın, bahis dine intikāl etti mi, gazeteci mutlaka şaşırıyor, dili dolaşıyor, söylemesini bilemiyor) göz önüne alınırsa hiçbir vakit dinsiz sayılamaz ve bu sebeple kıymetten düşürülemeyecek imiş.

İkdâm Şeyh-i Ekber'den, Mevlânâ'dan, Teftâzânî'den (ne münâsebet!) uzun uzun misâller îrâd ettiğinizi söylüyor. Fakat ne maksatla neyle istişhâd ettiğinizi izah edememiş. Yalnız Fikret'in *Tarîh-i Kadîm*'ini hâşâ sümme hâşâ küfürden (Acâyib! Fikret'in sebeb-i ta'zîm ve tevkīri dîn-i İslâm'a açıktan açığa taarruzudur. *Tarîh-i Kadîm*'i de hiçbir kâfirin yetişemediği derecede şenî' küfriyyâtı muhtevîdir. Bu eserden bahsederken "küfür" lafzından muharrir-i İkdâm'ın gösterdiği bu tehâşîdeki riyâya doğrusu diyecek yok. Bak Fikret böyle bir riyâyı irtikâb etmezdi. Büyük adam sayılması da bunun içindi ya) pek uzak ulvî fikirlerle(!) Melûhlar, Lâtlar, gibi müntakim ve müstebid mevcûdlara karşı yazdığını muvazzah sûrette anlatmıştır, diyor.

Fikret hakkında gazetelerden hülâsa edebildiğim beyânâtınız işte bunlardır. Eğer hakîkaten böyle söylemiş iseniz –ki ben ona o kadar ihtimâl veremiyorum– hem siz Fikret'in işine yarar bir silâh-ı müdâfaa tedârik edememişsiniz, hem de müstemi'leriniz mugâlatanın farkına varmayacak kadar gāfil imişler. Doktor, sihr-i beyânınız, cemâatinizi o kadar efsûnlamış ki, Fikret'in îmânına *Târîh-i Kadîm*'ini şâhid göstermiş, mesmûâta nazaran "Yanlışım varsa kalkın söyleyin" tahaddîsini tekrar etmişsiniz de yine bir kimse kalkıp tenâkuzunuzu size ihbar edememiş.

Feylesofcuğum! Fikret büyük bir şâirdir deyiniz. Şiiri lâyık-i taklîddir deyiniz. Peki deriz. Numûne-i fazîlet idi deyiniz, birçok kuyûd-ı ihtirâziye ile ona da peki deriz. Fakat mü'min idi. Müslüman idi, demeyiniz. Çünkü sizi herkesten evvel kendisi tekzîb eder. Konferansınızı dinleyenler bilmiyorsa siz biliyorsunuz ki, bir kimseye müslim, mü'min demek için "Âmentü"deki altı şeye gerçekten yâni şüpheden ârî bir cezm ü yakīn ile îmân etmesi lâzımdır. Bu altı şeyin hangisinde, "Acaba" derse mü'min olamaz. Ya açıktan açığa inkâr ederse, ya istihzâ ve istihfâf ederse, ne isim vermek lâzım geleceğini siz söyleyiniz. Siz orada ithâmlı ta'birlerle "Fikret tamamen mu'tekid idi, dindâr idi, fakat dini herkesten başka bir sûrette anlar", demişsiniz. Mânâ-yı lügavîce i'tikādsız hiçbir kimse olamaz. Allah'ı yok i'tikād etmek de bir i'tikāddır. Din de muhteliftir. Dindâr müslüman, dindâr hıristiyan, dindâr Yahudi, Bûdî... ilh… olabilir. Binâenaleyh ne "mu'tekid " ne "dindâr" kelimeleri Fikret'in "müslüman" olduğuna delâlet etmez. Siz bayağı Fikret'in inandığı bir şey var idi, bir dini de var idi, demiş oluyorsunuz ki, birincisinde nizâımız yok ise de ikincisi aramızda münâza'un fîhtir.

Lâkin ikinci dâva hakkındaki nizâı şimdilik bir tarafa bırakalım da "Dini herkesten başka türlü anlar" deyişinizi intikād edeyim.

Dini başka türlü anlamak, başka dinde bulunmak yahud din denilen şeyi evhâm ve hayâlâttan ibâret addetmek demek değil midir? Sözünüze göre hem i'tikādı, hem dini var, hem de din ve i'tikādı herkesten, herkesin din ve i'tikādı gibi değil imiş. Ricâ ederim böyle dolaşık, îhâmlı, her tarafa hamli mümkün ibâreleri bir tarafa bırakınız da "Fikret müslüman idi. Allah'a, melâike ve rusûl-i kirâmına, kütüb-i münzeleye, ba's ve nüşûra, kazâ ve kadere, hülâsa Nebiyy-i Âhir Zaman'ın bildirdiği her şeye noksansız olarak ve bilâ i'tirâz îmânı var idi", diyebilir misiniz? Evet, derseniz Fikret'in sözleri sizi tekzîb eder. Hayır, derseniz bu sözünüz **[ek5]** konferansınızı tekzîb eder. O hiç birine inanmıyordu ya, maamâfîh siz "bazılarına inanır, bazılarına inanmazdı derseniz yine [1](نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ) diyen küffâr zümresine idhal etmiş olursunuz.

Hayır, Doktor, (يَا اَيُّهَا الذّين آمَنُوا...) hitâb-ı ilâhîsine dâhil olmak için bütün müslümanlar arasında müşterek olan şu saydığımız şeylere inanmak, onlar hakkında başka türlü düşünmemek gerektir. Başka türlü düşünenler, belki sizin ıstılâhınızca dinsiz olmaz; fakat müslüman dininde de kalmaz. İ'tikādsız olmaz; fakat İslâm i'tikādı üzere de olmaz.

Fikret, âhireti münkir olduğunu hayatında bana ikrâr etmişti. Mekteb-i Sultânî Müdüriyeti'nden istifâ etmesi de dinsiz olarak yetiştirmek istediği talebenin müslüman bir muhît içinde zahmet çekeceklerini düşünerek tebriye-i vicdân için olduğunu istifâsından hayli zaman evvel bana söylemişti. Bu sözlerimi size yemin ile te'yîde hâcet görmem. Zâten edillemin da'vâ-yı mücerredimden ibaret kaldığını ben de istemem. Sıdk-ı da'vâma Fikret'in kendi sözlerini şâhid tutarım. Mu'tekadâtını kendi şiirlerinden çıkarmayı tercih ederim. Zirâ İslâm'a derece-i bu'd u kurbunu kendisi kadar belâgatle beyan edecek kimse yoktur. Fikret:

"Bir kudret-i külliyye var ulvî ve münezzeh"

demekle acaba îmânını kurtarmış sayılabilir mi? Herhangi bir materyalistin de söyleyebileceği bu sözü, hilâfına karâin olmazsa lehine tefsir ve te'vil etmek vâkıa mümkün idi. Fakat dikkat buyuruluyor mu, "Kudret-i külliyye var" diyor, "Allah" demiyor. Hâlbuki Allah'a îmân için bu kadarı kâfi değildir. Allah ism-i şerifinin *Kur'ân-ı Kerîm*'de tavsîf edilen medlûlüne o vasıf dâiresinde îmân ve i'tikād etmeli ki Allah'a îmânı var denilebilsin. Müslüman olmak için de bu îmâna bir de rusül-i kirâma ve rusül-i kirâmın bütün teblîgāt ve ihbârâtına îmân etmeyi ilâve etmek lâzımdır. Bakınız müşrikîn-i Arab'ın ekseriyyet-i uzmâsı "Allah" ism-i şerifini bilir ve kendisini putların fevkinde tanır iken, şürekâya kāil ve nübüvveti münkir oldukları için "müşrik" ve "kâfir" nâmını almışlardı. Fikret'in bu mısraı diğer sözleriyle karşılaşınca müşrikîn-i Arab kadar da îmân ile mütehallî olduğuna delâleti kalmaz. Hem de mügālatalı sözleri münâkaşa edip de beyhûde uğraşacağımıza müfterî olmadığımızın edillesine geçsek daha hayırlı olur. Dinleyiniz Doktor, îmâna delil ittihâz ettiğiniz, *Târîh-i Kadîm*'inden size bazı parçalar okuyorum:

---

[1] Nisâ, 4/150.

"Her şeref yapma, her saâdet pîç
Her şeyin ibtidâsı, âhiri hiç
Din şehîd ister, âsümân kurbân
Her zaman her tarafta kan, kan, kan!"

Görüyorsunuz ya, dine ve hizmet ettiği Protestanların ıstılâhınca "Allah" demek olan, "âsümân"a hürmeti böyle. Yaprağı çevirelim. Coşkunlukla tarîh-i kadîme söverken;

"Yırtılır, ey kitâb-ı köhne, yarın
Medfen-i fikr olan sahîfelerin.
Bunu kimden fakat ümîd edelim?
Bu azîm inkılâb-ı hilkati kim,
Hangi kuvvet taahhüd eyleyecek?
Sâhib-i kâinât, evet, gerçek,
Sâhib-i kâinât olan ceberût,
O tekarrüb-şiken likā-yı samût,
O fakat aslı hep bu gavgaların!..."

ibâreleriyle bakınız gayzını Sâhib-i Kâinât'a nasıl tevcîh ediyor !

Lâkin o, bu kadarla kanmıyor. Semâyı kendine hâs bir nazarla tavsîf ettikten sonra dönüp şöyle soruyor:

"Söyle, sen her sedâya ma'kessin,
Şu heyâhây içinde hangi sesin
Aksi –fevkinde i'tilâ-fermûd
Olan– eyvân-ı Kibriyâ'ya su'ûd
Edebilmiş ve söyle, hangi duâ
Müstecâb olmuş?....."

Bu suâl-î istihfâf-kârâneden sonra hemen:

'….. ey İlâh-ı semâ!
*Seni âbâ-i dîn olanlardan**
Dinledim: "Bî-şebîh u bî-noksan,
"Hayy ü Kayyûm u Kādir ü Müte'âl,
"Bâsıtu'r-rızk, Vâhib'ül-âmâl,
"Kāhir ü Müntakim, Alîm ü Habîr,
"Zâhir ü Bâtın ü Semî' ü Basîr,
"Müstemendâna sâhib ü Nâsır,
"Zâtı her yerde Nâzır ü Hâzır …."
Diye vasf eyliyorlar, en parlak
Sıfatın "lâ-şerike leh"ken bak:
Şu bataklıkta kaç şerîkin var?
Hepsi kayyûm ü kādir ü kahhâr,
Hepsinin "lâ-şerike leh" sıfatı"

Azizim Doktor, Fikret'in Mûtezile ile Sûfîye beyninde mutavassıt olan akīdesi her halde bu olmasa gerektir. Kütüb-i İslâmiyye'yi bu kadar tetebbu etmişsiniz. Acaba Allah'a şerîk isbât eden hiç bir tâifeye rast geldiniz mi? Ve Allah'a şerik isbat eden kimse için "Dini başka türlü düşünürdü" diye mu'tekid, mü'min diyebilir misiniz? Hem de adamcağız müşrikîn-i Araptan da pek aşağı bir derekede. Onlar şürekâyı İlâh'a karşı hiç olmazsa bu i'tikādda değil idiler. Veyl o kavme ki Arabın müşriki onların mü'mininden İslâm'a daha karîb olsun.

Bir de dikkat ediniz. Şâir, evsâf-ı İlâhiyyeyi, müslümanların **[ek6]** i'tikād ettiği nu'ût-ı celîleyi ta'bîrât-ı Kur'âniyye ile saymış ki buyurduğunuz gibi maksad-ı Molochlar, Lât ve Uzzâlar değildir. Basbayağı *Kur'ân-ı Kerîm*'in tarif ettiği İlâhu'l-âlemîn'e zebân-dırâzlık ediyor. Bir de sizin Molochlara, Lâtlara taarruzu mübâh görmeniz müstebid ve müntakim ilâhlar olmaları dolayısıyla olduğunu anlatmışsınız. Hâlbuki bu tahlîliniz bizim i'tikād ettiğimiz Rabbü'l-âlemîn'e de –hâşâ– tecviz-i hakāreti mutazammın olur. Biz Hıristiyanlık'ta olduğu gibi nu'ût-ı İlâhiyyeyi nu'ût-ı lutf ü rahmete kasr etmeyiz. Rabbimiz Gafûr ve Rahîm olduğu gibi Cebbâr ve Müntakim ve Şedîdü'l-ikābdır. Zâlimleri kahretmekten âciz bir İlâha biz ilâh diyemeyiz. Binâenaleyh müdâfaaten yaptığınız tahlilin de ona faydası yoktur. Devam edelim:

"Hepsinin emr ü nehyi, saltanatı,
Hepsinin bir sipihr-i ilhâmı,
Hepsinin mihri, mâhı, ecrâmı,
Hepsinin bir hafâ-yı mescûdu,
Hepsinin bir bihişt-i mev'ûdu,
Hepsinin bir vücûdu, bir ademi,
Hepsinin bir nebiyyi-i muhteremi…"

Ne istihzâ değil mi? Yine okuyalım:

"Hepsinin cennetinde hûrîler,
Hepsinin tu'me-i cahîmi beşer;
Hepsi hilkatten istiyor, makhûr
İki büklüm bir inkıyâd-ı sabûr..."

Acaba burada namazı kastetmiyor mu dersiniz?

Bu istihzâdan sonra şerh-i akīdeye başlıyor. Bakınız ne diyor:

"Ben, ki hepsinden iştibâh ederim,
Kime sorsam, diyor ki: "Yok haberim."
Kim bilir, belki hepsi vehmiyyât,
Belki aldanmak ihtiyâc-ı hayât;
Kim bilir, belki hepsi doğru da, ben
Bî-haber kendi sehv-i hissimden
Varı yok bilmek istedim, yoku var.
İştibâh... İşte töhmetim! Ne zarar?"

Zararı şu ki, iştibâh ettin mi müslüman değilsin. Şâir şüpheyi zararsız görmekle de iktifâ etmiyor da medh ü senâsına girişiyor.

"Şüphe bir nûra doğru koşmaktır"

diyor. Şüpheler serdediyor. Nihâyet Hak Teâlâ'ya dönüp bir tûfân-ı gayz u adâvet püskürüyor:

"İşte en zorlu hasmın, ey Hallâk;
Seni karşında eyleyen ihnâk.
Bize vaktiyle zehr-i gayzından
Verdiğin cur'adır, odur bu yılan.
Bileceksin bu hasmı elbet sen:
Şübhe... En zâlim, en kavî düşmen;
Bize en muğfilâne taslîtin,
Yâhud en gâfilâne tağlîtin.
O bugün –hud'a, şeytanet, iğvâ–

* Protestanların âşiyâne civarı ne kadar müessir imiş ki Hak Teâlâ'nın evsâfı hakkındaki ma'lûmâtını "âbâ-i dîn"e isnâd ediyor.

Seni mülkünden eyliyor iclâ,
Üflüyor ma'bedinde meş'alini,
Kırıyor ellerinle heykelini
Ve, bütün kudretinle sen meflûc
Düşüyorsun... Ne in'idâm-i bürûc,
Ne savâik, ne bir hübûb-i jiyan,
Ne cehennemlerinde bir galeyân;
Ne nazarlar habîri mâteminin,
Ne kulaklarda bir tanîn-i hazîn...
Kopsa bir zerre cism-i hilkatten
Duyulur bir tazallüm olsun. Sen
Göçüyorsun da arş ü ferşinle
Yok tabîatte bir inilti bile.
Bil'âkis her tarafta 'kah kah!'lar;
Kizbe yalnız riyâ ve humk ağlar."

Ednâ mertebesi, mü'minün-bih olan şeylere cezm ü yakîn-i tâm ile i'tikâd etmek demek olan îmân ve İslam'ı, yine ednâ mertebesi teşkîk olan böyle bir küfr ile nasıl te'lîf edebildiğinize hayret ediyorum. Sizin dâvanıza göre Fikret bu kuvve-i külliyyeye inanıyormuş. İnansa ne olacak? Onun kuvve-i külliyyesi alîm ve habîr midir? Semî' ve basîr midir? Kâdir ü kayyûm mudur? Vâhib ve mânî' midir?

Hayır, hayır. Öyle ise biz de müslümanca Allah'a îmânı var dâvasına karşı, nâcî ve gayr-ı nâcî bütün fırak-ı İslâmiyye hesabına hayır diyeceğiz. Adamcağız hâlâ şekkediyor. Şekkini de Hallâk-ı A'zam'ı ihnâk eden satvetli kuvvetli bir el zannediyor. Şekkedince ulûhiyete i'tikādı boğdum sanıyor. Ma'a-hâzâ ünvânını öğrenemediğimiz:

"Ben ki birkaç pulu tercîhinden
Protestanlara zangoçluk eden
Şâirim..."

Manzûmesinde –ki bildiğimize göre en son eseridir. Ma'lûm-i alîleri olduğu üzere i'tibâr hâtimeyedir– şekk ü tereddüdünden kurtularak inkâr-ı sırfta karar kılıyor. Bakınız ne diyor:

"Beşerin böyle dalâletleri var.
Putunu kendi yapar, kendi tapar.
Ah, git deyrini gez, Kâ'be'sini,
Dinle tekbîri, işit çan sesini
Göreceksin ki bu hep boşluktur,
Umduğun, beklediğin şey yoktur.
Düzme, Allah'ı gibi şeytanı,
Buda'sı, Ehrimen'i Yezdan'ı;
Hepsinin mübdi'i bir vehm-i cebîn!
Gölgeler, gölgeler onlarda derin
Bir karanlık sezerek çevrildim.
Acı bir darbe yeyip devrildim.
Şimdi bî-havf-ı Cenâb-ı Yezdan
Süzerim fıtratı hayran hayran.
Ben ne ma'bûd, ne mûbid bilirim,
Kendimi hilkate âbid bilirim."

[ek7] Zavallı şâir, kâfirliği ele alınca bak dilin nasıl dolaşıyor! "Düzme Allah" dedikten, Yezdân'ı yok ettikten sonra, hangi "fıtrat"tan , hangi "hilkat"ten bahsediyorsun? Fâtır olmayınca fıtrat, Hâlık olmayınca hilkat nasıl olur? Zavallı şâir pek açık görülüyor ki müflisü'l-îmân imiş. Ama siz:

"Enbiyâdan yaşarım müstağnî
Bir örümcek götürür hakka beni"

beytinin mısra'-ı evvelini küfre dalâlet-i sarîhasından dolayı kasden tayyedip yalnız ikinci mısradaki "hak" lafzında mugālata yaparak îmânına hükmettirmek istemişsiniz. Bakalım şâir kendisi buna razı olur muydu? Onun orada hak demesi "Allah" mânâsına değildir. 'Relite veriti' mânâsınadır. Adamcağız tabîiyyûndandır .

"Beni ben bir kayadan fark etme:
Bir minik kuşla biriz tapmakta"

Kezalik:

"Yaşamak dîni benim dînimdir"

diyor. Orada mügālatâtınıza yarayacak bir söz de sarf etmiş de:

"Mü'minim, varlığa îmânım var"

demiş. Hele şükür meslek-i felsefîsini bu mısradan anlıyoruz. Fikret lâ-edriyyeden değilmiş. Sofistâî değilmiş. Varlığa îmânı var imiş. Ama kimin varlığına? Kendisinin, şiirinin, sevdiği tabîat âleminin, sevmediği ehibbâ ve yârânının vucûduna kāil imiş. Ya Allah'ın, ya peygamberânın, kitapların, ba's ü ukbânın vücûdu?

Allah'ın vücûdunu *Tarîh-i Kadîm*'inde arz-ı iştibâh etmekle beraber Zât-ı Akdes'ine şütûm-ı galîza savurduktan sonra, son manzûmesinde açıktan açığa inkâr ediyor. Âhiret bahsinde de:

"Varırım böylece ben merkade dek;
Ba's ü ukbâya mahal görmem pek."

diyor. Peygamberân-ı zîşân hakkındaki fikr-i şenî'i ise şu sözlerinden bellidir:

"Saydığın hârikalar, mu'cizeler
Birer efsûn-ı zekâdır ki beşer
Bî-tevakkuf açıyor sırlarını
Mu'cizât ehli unutmuş yarını
Muğfel ü muğfil o Îsâ, Mûsâ;
Köhne bir kizb-i mutalsamdır asâ.
Beşerin böyle dalâletleri var:
Putunu kendi yapar, kendi tapar."

Şurada zikrettiğimiz mısraların beşincisinde, "O Îsâ, Mûsâ" tâbirindeki o gayz-âlûd mânâ-yı istihkār hiç kimsenin nazarından hafî kalmaz. Âleme edeb ta'lîm etmek, mehâsin-i ahlâkı neşr ü ta'mîm eylemek uğrunda fedâ-yı nefs edip, pozitivistlerce de beşerin en büyük nümûne ve muktedâları sayılan bu gibi mukaddes zevâtı, hem alık, hem âlemi aldatıcı ahlâksız kimseler diye tasvîr etmek, acaba hüsn-i ahlâkın zerresine delâlet eder mi?

Benim bildiğime göre hüsn-i ahlâk sahibi olan, hüsn-i ahlâk nümûnelerine, eâzım-ı hakīkiyye-i beşeriyyeye hürmet eder. Etmediği takdirde kendine karşı hürmetsizlik hakkını evleviyetle herkese bahşetmiş olur. Bâhusûs Fikret'in

ismi Îsâ ve Mûsâ değil ya, en ednâ mertebedeki ehl-i îmânla beraber de zikredilecek kadar da değerli değildir.

Müslüman olduğumuz için nokta-i nazarımız budur. Onun şâirliğine de din ve îmân bâbında i'tibâr etmeyiz. İmri'ü'l-Kays da pek büyük şâirdir. Kitâb ve Sünnet'i anlamak için, şiirleriyle istişhâd bile edilir. Fakat kendi gibi Cehennem'e girecek şuarânın alemdârı olduğunu Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellem hazretleri İmri'ü'l-Kays'ın kızına söylemişlerdir. Bizim bî-şekk ü şüphe anladığımıza göre Fikret müşrikîn-i Arap mertebesine bile çıkamayan bir mülhiddir. Onlar hiç olmazsa vücûdu'llah'a kāil idiler. Kendilerine teveccüh eden muâheze işrâk, inkâr-ı nübüvvet, nefy-i ba's cihetlerindendir. Fikret'e ise bu cihetlerin kâffesinden muâheze teveccüh ettikten başka vücûd-ı Bârî'yi inkâr yüzünden de teveccüh eder. Âkif'e;

"Dîn-i hak bence bugün dîn-i hayât;
Sen ne dersin buna hey Molla Sırât."

deyişine bakılırsa, [1](مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلَّا الدَّهْرُ) âyet-i kerîmesinde akîdeleri ta'rîf buyurulan Dehriyye tâifesindendir.

Tahmin ediyorum, Fikret'in îmânına şâhid olarak *Tevhîd*'ini, *Na't*'ini, bir tavr-ı istihzâ ile Müfti'l-enâm'a ithâf ettiği "*Cihâd-ı Ekber*" manzûmesini de konferansınızda zikretmiş olacaksınız. Fakat bunların kimi ihtimâl ki bakıyye-i îmân, kimi de ihtiyâc-ı nifâk devrelerine âid âsârı olduğu için dâvayı isbât edecek delîl-i kâfî olamazlar. Çünkü Âkif'e hitâben yazılıp en son eseri olan;

"Ben ki birkaç pulu tercihinden
Protestanlara zangoçluk eden
Şâirim….."

Manzûmesinde bakınız ne diyor:

"Fakat aldanma sakın, üstâdım
Ben de bir parça muvahhid-zâdım"

Rabbim garîk-i rahmet etsin, pederi pek müslüman bir zât idi. Oğlundan nefret ettiğimiz kadar, kendisine hürmet ederiz.

"Bana anlatma o ra'nâ dîni.
Bilirim ben de senin bildiğini"

Nasıl Doktor? Bu ta'bîrlerle dinini istihfâf edebilecek müslüman tasavvur eder misiniz?

"Okudum ben de kitâb-ı gaybı,
Dinledim ben de hitâb-ı gaybı.
[ek8] *Ben de, zâtın gibi, câmi', câmi'*
Dolaşıp Hâlik'a oldum râki'.
Şevk-i Cennet'le hayâlim meşgûl
Yüreğim havf-ı Cehennem'le melûl
Ben de tırmandım ulu Tûbâ'ya,
Ben de çıktım mele-i a'lâya,
Ben de âşıktım ezân nağmesine
Bir koşardım ki o Allah sesine…
Ben de tesbîh ü duâ, savm u salât
Hepsini, hepsini yaptım, heyhat!"

Bunları yaptığına bakınız ne kadar müteessif!

"Bilmeden, görmeden îmân ettim.
Nefsimi dînime kurbân ettim.
Sevdim Allah'ı da, Peygamber'i de
O alay kaldı bugün hep geride!"

Fikret'in bu sözleri varken, konferanstaki cemâati, îmânına nasıl olup da iknâ edebildiğinizi cidden merak ediyorum.

Artık zât-ı âlîleri de, müstemi' ve kāri'lerimiz de anlamıştır ki, biz Fikret'e dinsiz demekle iftirâ etmiş değiliz. Ama ağzında kudret-i külliyye, hak, îmân, din gibi sözler gezdiği için dinsizliğine hükmedilemezmiş. Bir sözü yüzde bir ihtimâl ile îmâna hamletmek mümkün olursa, kāili tekfîr edilmezmiş. Bunların hepsi mahallinde zikredilmeyen mugālatalar. Evet, müslümanı tekfir câiz değildir. Fakat bu, mü'min görünüp fi'l ü kavlinde hata zâhir olanlar hakkındadır. Mü'min olmayanın ve meselâ bir hıristiyanın, bir Yahudi'nin sözlerini îmânına hamletmek hâtıra bile gelmez. Bir adamın müddetü'l-hayat îmânına delâlet eder bir amel-i sâlihi olmaz ve söylediği sözler yüzde yüz, binde bin, milyonda milyon ihtimâl ile küfrünü nâtık olursa, sözünü te'vîle nasıl imkân bulunur? Bilâkis böylesini tekfir etmemek, ona mü'min demek küfürdür. Zirâ mü'mine kâfir denilemeyeceği gibi, kâfire de mü'min demek câiz değildir.

Büyük şâirimiz hakkında akîde i'tibâriyle nokta-i nazarımız işte budur. Bu sarâhatlerden sonra başka türlü olmasına da imkân yoktur. Konferansınızda Fikret'in akîdesi hakkında Âkif ile görüşüp kendisinden deliller, bürhanlar istediğinizi ve size muknî' vesika göstermediğini söylemişsiniz.

O meclisinizde, hatırladığıma göre, ben de hâzır idim. Ve bu yazdığımız şeyler delil olarak size okunmuştu. Hâfızanıza bunu unutacak kadar za'af ârız olduğunu ümîd etmem.

Alem-i küfr ve ilhâd olmuş bir şâir hakkında Âkif gibi kalbi îmân dolu diğer bir şâirde gayz ü nefret uyanmamak kābil değildir. Hakîkat böyle iken sizin gençleri tehyîc edip onları Âkif ve *Sebîlürreşâd* hakkında galeyâna getirmeniz haksızlıktır. Biz ise böyle şeylere değil, da'vâmızın hak mı, bâtıl mı olduğuna ehemmiyet veririz. Yoksa pek âlâ biliriz ki "Kahrolsun Âkif!" dedirtecek derecede coşturduğunuz tecrübesiz gençlerin bu duası, yine onların o mecliste ki "Yaşasın Fikret!" duaları kadar müstecâb olmuştur.

Fikret için yazacağınız kitapta, bî-taraflığa riâyeten, bizim edillemize de, velev müdafaa vâdîsinde olsun, aynen ve hiç dökmeden dercetmek lütufkârlığında bulunursanız, kendi hesâbınızda hakşinaslık edeceğiniz gibi bizi de minnetdâr etmiş olursunuz. Bâkī takdîm-i hürmete bu hâdisenin vesîle olmasından dolayı müteessirim .

Ahmed Naim[2]

[1] Câsiye, 45/24. Metinde (مَا هِيَ) yerine (ان هى) yazılmıştır.

[2] "Tevfik Fikret'e Dâir" adını taşıyan bu "İlâve" ayrıca (1-8) sayfa numarası konularak, derginin bu sayısıyla birlikte verilmiştir. Aslı cilde ek olarak sunduğumuz CD'de, cildin sonunda bulunmaktadır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Başmuharrir Mehmed Âkif — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

19 Eylül 1918 — 12 Zilhicce 1336 — Perşembe — 19 Eylül 1334 — Cild: 15 - Aded: 370

"KİŞİ HİSSETTİĞİ NİSBETTE YAŞAR"

Şair Eşref

Asırlardır ki "insâniyyet"in olmuş da mahkûmu,
Asırlar var ki, İslâm'ın hederdir hûn-i mazlûmu...
"Ne gördün, Şark'ı hep gezdin?" deyip sor. Gördüğüm:
Yer yer
Yıkılmış hânümânlar; devrilip gitmiş hükûmetler;
Serâb olmuş kanallar; dümdüz olmuş burc u bârûlar;
Dökülmüş âbrûlar; habsedilmiş zinde bâzûlar;
Bükülmüş beller; incelmiş boyunlar; coşmayan kanlar;
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Kasap görmüş koyundan beş beter yılgın cemâ'atler;
Tezellüller, tazarru'lar, esâretler, şenâ'atler;
Örümcek bağlamış tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemâ'atsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
"Gazâ" nâmıyla dindaş öldüren bîçâre dindaşlar;
Ipıssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Mesâîsiz sabahlar; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!.....

Geçerken ağladım geçtim, dururken ağladım durdum;
Bütün bunlardı, zîrâ, gezdiğim âlemde meşhûdum.
Mezâristan kesilmiş rehgüzârım hüzn-i dûrâdûr...
Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nûr!
Zeminden yükselir feryâdı yüz binlerce âlâmın;
Ufuklar kıpkızıl bir halkadır boynunda İslâm'ın!
Göğüsler hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üçyüz elli milyon cansa gırtlakta!

"Ne yapsam, neyle kurtarsam şu yatmış inleyen halkı?"
Deyip, ezberde olsun, gezdiğin vâki' midir Şark'ı?
Benim beynim sağır, yâhud gözüm körmüş... Peki. Lâkin,
Senin görgün yolundaymış da keskinmiş de idrâkin,
Ne gördün, söyle evlâdım, ne duydun, lütfen îzâh et?
Hayır, hâcet de yok îzâha, pek meydanda mâhiyyet!
O mâhiyyet fakat iğrenç, o mâhiyyet fakat çirkin!
"Niçin?" dersen, sıkılmak hiss-i insânîsi yok ilkin!
Evet, beynim sağırdır... Kâinâtım, çünkü, hep feryâd...
İşitmem başka bir ses milletim eylerken istimdâd.
Gözüm görmez, evet, zîrâ muhîtim kapkaranlıktır;
Fakat sînemde îmânım müebbed fecr-i sâdıktır.
Kör olmaz ağlayan gözler, sağırlaşmaz tutuşmuş beyn;
Yaşarmaz gözle yanmaz beyni hilkat addeder bir şeyn!
Geçilmez kahkahadan her taraf yangın içindeyken...
Yanan bir sîneden, lâkin, ne istersin? Nedir öfken?
Berâber ağlamazsın, sonra, kör dersin, sağır dersin.
Bu hissizlikten insanlık hem iğrensin, hem ürpersin!
Ne ibret, yok mu, bir bilsen kızarmak bilmeyen çehren?
Bırak tahsîli, evlâdım, sen ilkin bir hayâ öğren!

Mehmed Âkif

[102] ESRÂR-I *KUR'ÂN*

.....

MUKADDİME

Kur'ân'ın Esâlîb ve İbârâtı

.....

Müfessirînden bazılarının esrârına nüfûz edemedikleri, ibârâtının makāsıd-ı âliyyesine akıl erdiremedikleri yerlerden biri de bazı âyetlerdeki kasemlerle zâid veya mahzûf olduğunu söyledikleri harflerdir.

(فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ)[2] ve (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ)[1] (فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ)[3] âyetlerini misâl getirelim. Bazı müfessirler âyet-i savmdaki "Lâ" mahzûf olduğunu, kasemi hâvî olan âyetlerdeki "Lâ"nın zâid bulunduğunu söylüyorlar. Bu adamlar şöyle bir düşünseler eâzım-ı erkân-ı müfessirînin âyet-i savmda hazf olmadığına dair olan sözlerini umûmiyetle kabûle mecbûr olurlar idi. (اطاقت) maddesinin yapılacak işin meşakkatle yapılabilmesi ma'nâsını mutazammın olduğuna dikkat etmek öyle bî-lüzûm te'vîllere girişmelerine mahal bırakmazdı.

Mevzû'-i bahs olan kasemlerde "Lâ"nın zâid olması bahsine gelince, insanların muhâvere âleminde hemen her gün tesâdüf edegeldikleri halleri şöyle bir mülâhaza mes'eleyi tenvîr eder. Evet, insanlar muhâvereleri esnâsında yemîn etmek isterler de bunu menfî şeklinde yaparlar. Bundan maksadları aradaki mes'elenin kimseye yeminlerle, kasemlerle te'yîde lüzûm hissettirmeyecek sûrette müsellemâttan olduğunu iddiâ etmektir. Şu i'tibâr ile bu gibi yerlerde yemîn eden için nefy maksûddur. Yalnız maksad-ı nefy, yemîni terk ve ihmâl değil, müddeâsını daha müekked ve daha mübâlağakârâne bir sûrette isbât etmektir.

İşte esâlîb-i *Kur'ân*ın mehâsin-i beyânı en mükemmel ve en bedî' tarzda nefsinde cem' etmiş olduğu bu gibi nüktelerle tezâhür eder.

Bazen müfessirler âyât-ı Kur'âniyye arasındaki irtibât ve münâsebetten gāfil bulunuyorlar, bazı âyetlerin diğer bazı âyetleri îzâh veya takyîd etmekte olduğunun farkına varmıyorlar da bunları gelişi güzel te'vîle yelteniyorlar. Ve bunu akla muvâfık bir tarzda yapamayınca taassüf girîvelerine sapıyorlar. Âyâtın hakīkī ma'nâlarına varabilmek için dereler tepeler aşıyorlar. Fakat ayakları kaymadan bu muhâtaralı yollardan çıkıp kurtuldukları, esrâr-ı âyâtı meydana koyabildikleri nâdiren görülebiliyor.

Bunun bir misâlini, bazı kulları doğrudan doğruya dalâlete sevk eden Cenâb-ı Hak olduğunu isbât sadedinde bazı muhakkık taslaklarının uzun uzadıya serd ettikleri efkâr ve mütâlaâtta bulabiliriz. Bu gibiler müslümanlara hakīkati göstermek için azıcık hüsn-i niyyete mâlik olsalar yine Kitâbullâh'ta mevcûd olup Cenâb-ı Hakk'a isnâd etmek istedikleri (اضلال) kelimesinin medlûlünü gāyet sarîh ve vâzıh bir sûrette beyân eden âyât-ı Kur'âniyyeyi enzâr-ı müslimîne arz etmekten çekinmezler idi.

Kitâb-ı mübînin hazâin-i nükât ve serâiri içinde yer yer serpilmiş bir takım âyetler var ki bunlara muttali' olanlar erbâb-ı mekr u tesvîlin bu gibi safsata ve mugālatalarının takdîr-i mâhiyyeti için mühim bir mi'yâr elde etmiş olurlar.

Evet *Kitâb-ı Kerîm*'de ıdlâl sıfatının Cenâb-ı Hakk için sübûtunu tazammun eden şöyle bir takım âyetler var:

(اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا)[4]، (وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا)[5]، (مَنْ يَشَاِ اللهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)[6]

ve sâire. Aynı zamanda şurası da var ki *Kur'ân*ını, kullarını dalâletten kurtarıp hidâyet yoluna sevk etmek için indiren, ellerinde bir hüccet-i ma'zeret bırakmamak için bir takım ahkâm ve âdâbı teblîğe me'mûr peygamberler gönderen, insanları sade kendine ibâdet etmeleri, yüzlerini bârgâh-ı kudsiyyet ve azametine çevirmeleri için yaratan zât-ı Zülcelâl yine o *Kitâb-ı Mukaddes*'in birçok âyâtında hikmet-i sübhâniyyesi kullarını zorla dalâlete sevk etmek mertebesinden âlî olduğunu bizlere beyân ediyor; irtikâb-ı hatîâta mecbûr edip de sonra bundan dolayı kendilerini muâheze etmek adâlet-i ilâhiyyesine yakışmayacağını söylüyor; kullarına hidâyet yollarını göstermekten başka bir şey yapmadığını, ancak bu hidâyet ve irşâd marîzu'l-kalb olanları girdâb-ı dalâletin derinlerine dalmaya, zât-ı ecell ü a'lâya karşı takınmış oldukları tavr-ı muhâlefette daha ileri gitmeye sâik olduğunu haber veriyor. Mes'eleyi biraz îzâh edelim:

Kur'ân-ı Kerîm bir takım ahkâm ve âdâbı, hayât-ı meâda âid şuûnu, avâlim-i rûhâniyyenin esrârını, ahvâl-i kabir ve sâireyi ihtivâ etmekte bulunmuş ve bunlara Müteşâbih ünvânı vermiştir.[7] (فَاَمَّا الَّذِينَ فى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَاْوِيلِه... يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِه كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا)

Kur'ân bazen melâikenin ahvâlinden ve adedlerinden bahs etmek sûretiyle müteşâbihâta dalıyor, ve bunda Allah'a îmân, vahyini tasdîk edenlerin şekk ve tereddüd erbâbından ayrılıp seçilmesi, i'lâ-yı dîn husûsunda Allah'a ve resûlüne nusret edecekler kimlerse meydana çıkması gāyesini gözetiyor; netîce hakīkaten de o yolda taayyün ediyor: Bu haber verilen şeyler kalbinde şübhesi olanların dalâl uçurumlarına yuvarlanmasına, hakīkī mü'minlerin sıhhat ve sübûtunu teslîm ederek te'yîd-i yakīn etmelerine sebeb oluyor. Buna bir misâl olarak şu âyet-i kerîmeyi gösterebiliriz:[8] (وَمَا جَعَلْنَا اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰئِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُوا ايمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا اَرَادَ اللهُ بِهٰذَا مَثَلًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدى مَنْ يَشَاءُ) [103] nefsin şuûn ve etvârına vâkıf olanlar bilirler ki inâd, sâhibini hakkı göremeyecek bir hâle getirir; kendini yola getirmek, hakīkate irşâd etmek isteyenlere karşı gāyet şiddetli bir tavr-ı muhâlefet almaya sâik olur. Buna binâendir ki bu haslet-i redîeye mübtelâ olanların

---

1 Bakara, 2/184.
2 Meâric, 70/40.
3 Vâkıa, 56/76.
4 Nisâ, 4/88.
5 Kehf, 18/17.
6 En'âm, 6/39.
7 Âl-i İmrân, 3/7. Metinde âyette kelimeler takdim tehir edilerek yazılmış, (…) olarak yazdığımız yere (فاما الذين آمنوا) şeklinde ayette olmayan bir ibare ilave edilmiştir.
8 Müddessir, 74/31.

gittikçe tuğyânları artar, dalâletleri an be-an peydâ-yı şiddet eder, şerr u mefsedetleri hadden efzûn olur. Bunun bir hakīkat olduğunu bildiren birçok âyât-ı Kur'âniyye vardır:

(فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضًا)[1]، (يُضِلُّ بِه كَثِيرًا وَيَهْدِى بِه كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِه اِلَّا الْفَاسِقِين. اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِه وَيَقْطَعُونَ مَا اَمَرَ اللهُ بِه اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ)[2]، (وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى)[3]، (وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا)[4]، (وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَا اَوْ بَدِّلْهُ)[5]

Bu âyetler ve hele (وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ)[6] (لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ) âyeti meydanda durup dururken bu müteassif ve safsatakâr adamlar fikirlerinin butlânına daha ne gibi bir delil istiyorlar?

Müfessirler, ıdlâl, tab' ale'l-kalb, tağşiye-i ebsâr (göze perde çekmek) gibi ta'bîrleri ihtivâ eden âyât-ı kerîmeyi te'vîl maksadıyla ne kadar vâhî ve sakīm şeyler yazmışlar, maamâfîh saptıkları girîve-i taassüfün karanlıkları içinde şaşırıp kalmışlardır. Hakīkatte ise buna hiç mecbûriyetleri yoktu; şuraya derc edeceğimiz âyât-ı kerîmeyi göz önünde bulundurmak hall-i mes'ele için kâfi ve vâfî idi.

(وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ)[7]، (ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِه رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَاؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِه مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ)[8]، (فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ وَاللهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ)[9]،(تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ)[10]،

Bu âyetlere im'ân-ı nazar edersek anlarız ki o bir takım müfessir taslakları kendilerini mühlik bir evhâm ve hayâlât girdâblarına kaptırıyorlar. *Kitâbullâh*'ın etrafına ortaya attıkları muzlim fikirlerden yüksek duvarlar çekerek envâr-ı hidâyetin kalbleri, nazarları tenvîr etmesine mâni' oluyorlar. Hazâin-i esrârının kapılarını istifâdeye şitâb edenlerin yüzlerine karşı vurup kapıyorlar. Evet *Kitâb-ı Kerîm*'de öyle maâlim-i hakīkat var ki bu makūle kimseler yanından gelip geçiyorlar, fakat gözleri hiçbir şeyi görmeyerek hayrân ve sergerdân bir halde geçiyorlar.

Kur'ân-ı Kerîm bazı yerlerde beyân ve tafsîle girişir; sonra mecmû'-ı âyâtını bir iki defa dikkat ve teemmül ile gözden geçirmiş olanların âyât-ı tafsîliyyeden edecekleri istifâdeye güvenerek birçok yerlerde mufassalı mücmel, mukayyedi mutlak bırakır. *Kur'ân*'ın üslûb ve nizâmının zevkine varamamış olanlar bu gibi âyâtı mantık ve hikmet ulemâsının içinden çıkamadıkları o dar, kasvetli münâzara ve münâkaşa sâhalarına çekip götürürler, onun ahkâm-ı âliye ve hakāyık-ı bâhiresini şükûk ve şübühât cidâlgâhında kendilerine sermâye-i güft ü gû yaparlar. İşte ânifen beyân ettiğimiz ıdlâl, tab' ale'l-kulûb ve sâirenin tefsîri yolunda söyledikleri uzun uzadıya sözler hep bu kabîldendir.

(وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ...الخ)[11] Âyet-i kerîmesi hakkında da müfessirler, pek azı müstesnâ olmak şartıyla, aynı mesleği ta'kīb etmişlerdir. Bunlar başlarında Fahr-i Râzî olduğu halde, kendi kendilerine bir suâl îrâdına kalkışıyorlar: Cenâb-ı Hakk'ın adl ü ihsândan başka bir şey emr etmesi ihtimâli yok iken nasıl oluyor da kendinden fısk u fesâda sâik bir emir sâdır oluyor? Bu zevât bu kapıyı kendi elleriyle açtıktan sonra akla, zevk-ı selîme tevâfuk etmeyen bir takım te'vîlât ile kapamaya çalışıyorlar. Bazıları (اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا)[12]'yı (امرنا مترفيها) "mütrafîni ümerâ yaptık" şeklinde kırâat ediyor; diğer bazıları (امرنا) kelimesi çoğaltmak ma'nâsına olan (امر)'dendir diyor, diğer bazıları âyeti (امرناهم بالطاعة ففسقوا) tarzında tevcîh eyliyor. Bilmem bu makūle müfessirler son tevcîhi bırakıp da *Kur'ân*'ı zevk ve fıtratın kabûlüne tarafdâr olmadığı bir takım yollara sevk etmeye neden mecbûr oluyorlar?

(اِنَّ اللهَ لَا يَاْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ)[13]، (اِنَّ اللهَ يَاْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَائِ ذِى الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْىِ)[14]

ve emsâli âyâtın ihtivâ ettiği vâzıh hakīkatler *Kur'ân*'ı anlayabilmeleri için önlerinde güzel bir şehrâh-ı irfân ve iz'ân açmıyor mu? (اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا)[15] = "*Kur'ân*'ı düşünemiyorlar mı. Yoksa bir takım kalbler, üzerlerinde kilitleriyle mi duruyor." *Kur'ân* mevzû'-i bahs olan âyetin tarz-ı sevk ve îrâdında tuttuğu ve muttariden ta'kīb ettiği usûl ve mesleğe riâyet etmiştir ki o da tafsîlden sonra icmâl, tatvîlden sonra îcâz, delîlin takarrüründen sonra işâret ile iktifâ mesleğidir.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

[104] AKVÂM-I İSLÂMİYYENİN ESBÂB-I İNHİTÂTI

– 2 –

Müellifi: Prens Mehmed Said Halim Paşa

İnhitât-ı İslâm'ın ikinci bir sebebi de âlem-i İslâm ile akvâm-ı garbiyye-i Îseviyye arasında tehaddüs etmiş olan şedîd ve intıfâ nâ-pezîr adâvet-i dîniyyedir ki *Taassub* ünvânlı risâlemizde bundan bahs edilmişti. İşte o adâvetten tevellüd eden bî-nihâye muhârebât akvâm-ı müslimenin terakkī ve inkişâfına pek mahsûs bir derecede hâil olmuştur. Bundan mâadâ bu münâferet-i mütekābile milel-i müslimenin garbta sür'atle inkişâf-pezîr olan medeniyeti tanıyıp müstefîd-i füyûzât olmasına da imkân bırakmıyordu.

Halbuki müslümanların nazar-ı zillet ve istiğnâ ile gör-

[1] Bakara, 2/10.
[2] Bakara, 2/26-27.
[3] Fussilet, 41/17.
[4] İsrâ, 17/60.
[5] Yûnus, 10/15.
[6] Tevbe, 9/115.
[7] Bakara, 2/88.
[8] Yûnus, 10/74.
[9] Saf, 61/5.
[10] A'râf, 7/101.
[11] İsrâ, 17/16.
[12] İsrâ, 17/16.
[13] A'râf, 7/28.
[14] Nahl, 16/90.
[15] Muhammed, 47/24.

dükleri o medeniyet gittikçe tekemmül ederek akvâm-ı garbiyyenin te'sîs-i tefevvukunu te'mîn ediyor idi.

İşte milel-i müslime bu vechile aynı illete giriftâr oldular. Öyle bir illet ki umûmiyetinden nâşî dinlerine isnâd edildi.

Âlem-i İslâm, şarkta bitmez tükenmez envâ'-ı münâzarât-ı hikemiyye ile zaman-güzâr olmakta ve metafizik vâdîsinde bî-nihâye münâzaât-ı vâhiyye ve akîme ile kuvvetten düşmekte iken beri tarafta yani garbta genç ve zinde milletler usûl-i tecrübiyyeye müstenid yeni bir medeniyet kuruyorlardı. Bu usûl-i cedîde sayesinde o milletler hafâyâyı tabîate nüfûz ederek kuvâ-yı bî-nihâyesinden te'mîn-i istifadeye muvaffak oluyorlardı. Ulûm-ı hikemiyye ve kimyeviyyedeki keşfiyât ve ihtirâât sâyesinde bu medeniyetten doğan o san'at-ı bî-hemâl dâimâ ekall-i külfetle a'zam-ı menâfi' te'mînine hâdim vesâit-i emîne ve mükemmele tehiyye ederek akvâm-ı garbiyyedeki intifâ', iğtinâm ve tahakküm hislerini nâ-mütenâhî tenmiye eyledi. Hazâin-i şarkıyyeye müncezib olan bu milletler cehennemî âlât ve echize-i tahrîbiyyeye mâlik harîs düşmanlarına karşı müdâfaaya kudret-yâb olamayan memâik-i İslâmiyyeyi istîlâ eylediler.

Maamâfîh nasafet ve basîretten hayli dûr olduklarını isbât eden bu müstevlîler tarafından müslümanlara revâ görülen muâmelât-ı zâlimâne ve gaddârâne günün birinde rûnümâ olacak aksi te'sîri de tesrî'den hâlî kalmıyordu. O aksülamel tabîatiyle vukû' bulacak idi. Çünkü insanlar hem nev'inin tahakküm ve istibdâdına ilâ-nihâye inkıyâd edemezler.

Elhâletü hâzihî her şey isbât ediyor ki âlem-i İslâm, târîhinde yeni bir sahife-i inkılâb çevirmek üzeredir. Her köşesinde âteşîn bir emel-i irtikā ve istiklâl duyulmakta, asırlardan beri dûş-i tahammülünü ezen o tahakküm-i ecânib her tarafta tâkat-fürûz bir mâhiyet iktisâb eylemektedir.

Maahâzâ bu cereyânı daha yakından tedkîk edecek olursak görürüz ki dün olduğu gibi bu gün de hâlâ vâdî-i terakkī ve tekemmülde bizleri tenvîr ve îkāz, bizlere pîşvâlık etmek vazîfesini der'uhde edenler o vazîfeyi eslâfından daha iyi îfâ edemeyecek kadar yanlış tefsîr ve telakkī etmektedirler.

Bize daha ziyâde saâdet vaad edip duruyorlar. Fakat bu saâdetin neden ibâret olduğunu ve hele ne yolda istihsâl edileceğini lâyıkıyla bilemiyorlar.

Bizim için saâdetin en ziyâde hayret ve takdîrimizi celb eden millete benzememizden ibâret olduğunu ve yalnız alelıtlak her şeyde o milleti taklîd ede ede onun gibi mes'ûd olabileceğimizi zannediyorlar.

Halbuki saâdet denilen şeyin herkes tarafından aynı sûretle telakkī edildiğine zâhib olmak pek fâhiş bir hatâdır.

Saâdet tasavvuru aynı seviye-i fikriyye ve ahlâkıyyede bulunan insanlar arasında bile tahallüf eder. Bir Alman, saâdeti elbette bir Fransız'dan başka türlü tahayyül eyler. Her ikisince de bu kelimenin medlûlü mensûb oldukları milletlerin fikren ve irfânen muzafferiyeti ve akvâm-ı sâireye tefevvukudur. Şu kadar var ki Alman rûhu ve zihniyeti Fransız rûhu ve zihniyeti olmadığı gibi Almanya Fransa değildir. Binâenaleyh zâhiren aynı görünen bu iki saâdet telakkīsi, hakîkat-i halde yekdiğerine o derecelerde mübâyindir ki birinin husûlü diğerinin adem-i husûlüne menûttur.

Saâdet hakkında olduğu gibi o gāyeye müntehî esbâb ve vesâit hakkında da akvâm-ı muhtelifenin telakkīleri başka başkadır.

Her millet ancak kendi esâsât-ı milliyyesi sâyesinde saâdete resîde olacağına kāni'dir. Kendi desâtîr ve nazariyâtını ber-taraf ederek komşularının esâsât ve an'anâtını kabûl etmek hiçbirinin hayâlinden geçmez. Zîrâ o esâsâtın hiçbir zaman şahsiyetiyle kābil-i te'lîf olmadığını bilir. Avrupalıların kendi esâsât ve desâtîrine karşı pek büyük hürmet ve muhabbet göstermeleri de bundan neş'et eder. Biz ise cehlimizden onların bu hislerini esâsât ve teşkîlât-i ictimâiyyelerindeki mükemmeliyete atf edip dururuz. Onlar kendi esâsât ve teşkîlâtlarını ihtiyaçlarına gayr-ı kâfî buldukları zaman ihtiyâcât-ı cedîdelerini tatmîn edecek bir hâle getirinceye kadar ta'dîl ve ıslâha çalışırlar ve bu sûretle tekâmülleri, esâsât-ı milliyyelerinin tekâmülüyle husûl-pezîr olur.

Lâ-yenkatı' inkişâf ve terakkīsini te'mîn eden cem'iyât-ı muntazama tarafından ta'kīb edilen hatt-ı hareket bundan ibârettir. Bu cem'iyetleri teşkîl eden ferde gelince o da bütün hayatınca bir hedef ta'kībi ile meşgūldür. Meselâ bir Fransız veya bir Alman hangi şerâitte yaşarsa yaşasın bil-cümle **[105]** mesâîsini bir noktada tevhîd eden gāye iyi bir Fransız veya iyi bir Alman ve mümkünse Fransız'ın, Alman'ın en iyisi, en hayırlısı, en büyüğü olmaktır.

Tefevvuk ve teâlî-i millîsinin istihsâlinde o ister ki bir hisse-i sa'y ü gayreti bulunsun ve bu hisse mümkün olduğu kadar büyük olsun. Bu emeline vüsûl için sarf eylediği gayret, müşterek bir ihtiyâc-ı ma'nevîye hâdim ve kavî, samîmî bir kanâatten mülhem olduğu cihetle mütemâdî ve fütûr nâ-pezîrdir.

Âlî bir seciyeye mâlik olan ihtiyâc-ı ma'nevî âdetâ efrâddaki fikr-i ta'kīb ile fedakârlık ve istihkār-ı hayât hislerini tenmiye sûretiyle hasâil-i ma'neviyye ve fikriyyelerini i'lâ eder bir din hâlini alıyor. Öyle bir îmân-ı kavî ki mâ-hasalı olan zûr-ı âhenîn ile rehgüzârındaki mevânii devirip akvâmın te'mîn-i terakkī ve tereffühüne muvaffak olur.

İşbu mülâhazâttan sonra bir de âlem-i İslâm'ın bugünkü hâline nazar edersek aynı bir cemi'iyet, aynı bir kavimde birbirinden farklı, belki yekdiğerine tamamıyla münâfî iki nevi' gāye bulunduğunu görüyoruz ki bunlar halkın kitle-i azîmesi ile pek nâçîz bir ekalliyette kalan sınıf-ı münevveri tarafından ta'kīb olunan gāyelerdir.

Bunların birincisi İslâmiyet esâsına müstenid mevziî bir gāyedir. Meselâ İran, Hindistan, Türkiye veya Mısır'daki Acem, Hindli, Türk veya Arap gāye-i millîleri ki bunlara göre saâdet herbirinin bir telakkī-i mahsûs ile tebaiyet eylediği dinde ve o dinden mülhem esâsât ve an'anâta irtibât ve muhabbette münderictir.

İkincisine gelince o da mevzıî ve ancak garblı bir esâsa müstenid bir gāyedir. Saâdeti Hindli, Türk, Acem veya Arap mefkûreleriyle müdrak ve müfesser bir medeniyet-i garbiyyede arar ve birinci gāye muakkıblarının temâyülât ve isti'dâdât-ı mahsûsalarıyla kābil-i te'lîf bir cereyân-ı teceddüd içinde muhâfazasına çalıştıkları her şeyi hedm ü tahrîbe ve dâimâ nazariyât ve i'tikādât-ı garbiyyeye müesses bir takım esâsât-ı cedîde vaz'ına hizmet eder.

Görülüyor ki âlem-i İslâm'ın her tarafında avâm ile taba-

ka-i münevveresi arasında nâ-kābil-i imlâ büyük bir uçurum vardır. Halk her yerde ekâbir ve mütefekkirîni ile kat'î bir hâl-i tezâdda bulunuyor ve mevcûdiyet-i milliyyesinin gayr-ı müteammid ve fakat pek tehlikeli bir unsur-ı tahrîbkârı gibi telakkī eylediği o sınıfa nazar-ı i'timâd ile bakamıyor.

Halktan beklediği takdîr ve itâati göremeyen tabaka-i mütefekkirîn ise vatandaşlarına karşı ihfâsından çekinmediği bir çehre-i istihkār ile müteselli olmaya çalışıyor ve memleketini kaplayan cehâletten halâs eylemekteki aczinden utanması lazım gelir iken isrini ta'kîbden istinkâf eyleyen muhîtindeki huşûnet ve taannüdden şikâyet edip duruyor.

Halkı kemâl-i hüner ve ma'rifetine inandıramayınca gûnâgûn vesâit-i sâire ile te'sîs-i nüfûza çalışıyor ve bu sûretle tazyîk-i ecânibe bir de sunûf-ı münevverenin tazyîkı inzimâm ederek akvâm-ı İslâmiyyenin şerâit-i hayâtiyyesini tahammül-şiken bir râddeye getirerek sukūt ve tedennîlerini kat kat vahîmleştiriyor.

Son derece gayr-ı tabiî ve gayr-ı mantıkī olan şu ihtilâf-ı amîk akvâm-ı İslâmiyyenin vücûdu ile dimâğı arasında hüküm-fermâ oldukça mütefekkirînin olanca ma'rifetleri mantıkları ve muhâkemeleri şâyân-ı ehemmiyet hiçbir teceddüd ihdâsına muvaffak olamayarak ancak mevcûdu hedm ü tahrîbe müntehî olacak ve şehrâh-ı terakkīde milel-i müslime tarafından sarf edilecek bil-cümle emekler dâimî bir akāmete mahkûm kalacaktır.

İşte âlem-i İslâm'ın inhitât-ı hâzırı tamamıyla bu şekildedir.

Mütefekkirîn-i İslâm hayât-ı müstakbele için kable'l-İslâm hayatlarından ne gibi şeylerin unutulup fedâ edilmesi îcâb ettiğini akvâm-ı müslimeye nasıl ta'lîm edemedilerse bugünkü mürşidîn de yaşadıkları edvârdan ne gibi şeylerin ibkā ve muhâfazası lazım geldiğini ensâl-i cedîdeye öğretmekte seleflerinden ziyâde hüner ve liyâkat gösteremediler.

Bundan dolayı medeniyet-i garbiyyenin te'sîri ile âlem-i İslâm'ın her tarafında görülen bu hâlet-i gayr-ı tabîiyyeye bir nihâyet verilmesi muktezıyât-ı âciledendir. Herşeyden evvel halk ile tabaka-i münevveresi beyninde vücûdu zarûrî bulunan o vahdet-i gāye teessüs etmelidir. Ve illâ medeniyet-i garbiyyenin te'sîri ezmine-i kable'l-İslâm'ın te'sîrâtından daha meş'ûm olacaktır.

Mesrûdât-ı sâlifeden müstebân olduğu üzere âlem-i İslâm'ın inhitât-ı hâzırında görülen şu vehâmet-i elîme tabakāt-ı mütefekkirenin milletlerine karşı olan vazîfelerinde pek fâhiş kanâatler beslemelerinden tevellüd eylemektedir.

Memâlik-i sâirede sunûf-ı mütefekkire ve münevverenin vazîfesi gāye-i milliyyeye hizmet ederek onu bir kat daha takviye ve i'lâ eylemek ve alâ kaderi'l-imkân tatbîk ve icrâsına çalışmaktan ibâret ve milletlerinin nâil-i hürmet ve itâatleri olabilmeleri ancak bu sâyede mümkün iken mütefekkirîn-i İslâmiyye gāye-i millîlerinden başka ve ona tamamıyla münâfî bir gāye beslemek hakkını kendilerinde görüyor ve en esaslı ve en mukaddes bir vazîfelerine karşı adem-i mübâlât gösteriyorlar.

Sâbit ve pâydâr bir hiss-i müştereke istinâd etmeyerek hiçbir mâzî veya an'aneden doğmayan ve yalnız akıl ve muhâkeme-i beşeriyye gibi zaîf ve rakīk bir mesned üzerinde derece-i sübûtu meşkûk ve mütehâlif bir takım esâsât-ı ilmiyeye ittikâ eden âmâl ve gāyâtın bütün ma'nâsıyla bir gāye-i hakīkıyye tevlîd edip edemeyeceğini ve kıymet ve mesâgiyyet-i ahlâkıyyesi olmayan öyle gāyelerin efrâda derin, samîmî, ciddî ve hakīkī i'tikād ve kanâatler mi, yoksa sebeb-i dalâlet ve nekbetleri olacak hodgâmâne bir Oportünizm mi bahş u ilhâm eyleceğini îzâha lüzûm görmüyoruz.

Zîrâ mensûb olduğu memleketin nuhbe-i âmâlinden başka emel ve nuhbeler beslemek hakkını hiç kimsede görmüyoruz.

Gāyeler içinde en hakīkīsi dîn-i İslâm'a müesses ve akvâm-ı müslime **[106]** tarafından müttehaz olan gāye-i âliyyedir ki burada olanca dikkat ve alâkamızla yalnız ondan bahs edeceğiz. Zîrâ yegāne bâis-i necâtımız odur.

Akvâm-ı müslimeyi saâdetlerini ancak dinlerinden bekleyecek derecede şerîatlerine rabt eden zihniyet-i mahsûsa ne umûmen tahayyül edildiği gibi bir eser-i taassub ve ne de bir dalâlet-i fikriyyedir. Belki seciye-i İslâm'ın pek tabiî, ma'kūl, mantıkī bir neticesidir.

Fil-hakīka dîn-i İslâm kendine mahsûs i'tikādâtı, ahlâkıyâtı, kendine mahsûs esâsât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesi ile en doğru, en vâsi' ve en şümullü ma'nâsıyla bir şerîat-i insaniyyedir.

İnsanların temâyülât-ı cem'iyyet-perverâne ve âmâl-i terakkī-cûyânesini tatmîn ederek dâire-i vicdân içinde mes'ûd olmalarını kâfil her ne lazımsa cümlesini ihtivâ eder bir dîn-i ekmeldir. Bu dîn-i fevz ü necât ahlâkıyâtını i'tikādâtından, ictimâiyâtını ahlâkıyâtından, siyâsetini ise ictimâiyâtından iktibâs eyler. O öyle hak, öyle hakîm ve âdil ve bu evsâfından dolayı öyle inkısâm nâ-pezîr bir küll-i tâmdır ki insan te'mîn-i saâdeti için o küllün hey'et-i mecmûasına riâyet mecbûriyetindedir.

Bir müslümanın dînine karşı olan irtibâtı lâzımü'l-edâ bir vazîfe-i vicdâniyyesi olduğu gibi aynı zamanda da o kuvvet ve ehemmiyette bir vazîfe-i ictimâiyye ve siyâsiyyesidir.

Bir müslüman desâtîr-i ahlâkıyye, ictimâiyye ve siyâsiyyesi ile an'anât-ı İslâmiyyeye mevcûdiyet-i ma'neviyyesinin hâlikı ve teşekkülât-ı ictimâiyyesinin nâzımı olan esâsât-ı hayâtiyye nazarıyla bakarak hürmet ve irtibât göstermekle te'mîn-i hâl ve istikbâli için ihmâli mühlik bir vazîfe-i âliyyeye muvâzabet ve târîhle müeyyed bir düstûr-ı zamâna itâat etmiş olur.

Kendisini garblılaştırmaya çalışan mütefekkirînin efkâr ve nazariyâtına karşı beslediği hiss-i nefret pek tabiîdir. Zîrâ o efkâr ve nazariyâtı kabûl ve kendininkileri fedâ ettiği takdîrde hem hayât-ı ma'neviyyesine, hem de mevcûdiyet-i milliyye ve ictimâiyyesine kasd eylemiş olur.

Ahlâk-ı İslâm'ın secâyâ-yı fârikası hürriyet, müsâvât ve tesânüd fikirleridir.

O bilhassa beşeriyete telkīn ve tedvîn eylediği tesânüd ile hayr u şerre ve hasâil-i insaniyyeye müteallik tarz-ı telakkīlerdeki vuzûh ve kemâl ile temeyyüz eder. Son derecede adâlet-perverâne olan samîmiyet-i bî-tarafânesiyle hakāyık-ı müsbete ve hâdiyyesi kendisine bir liyâkat-i cihân-gîrâne bahş eylemektedir.

İslâm'ın düstûr-ı ictimâîsine gelince ahlâkıyâtından

müstahrec olmak i'tibârıyla o da bir husûsiyet-i tâmmeye mâliktir. Cem'iyet-i beşeriyyeyi aristokrasi ve demokrasi nâmlarıyla, ta'bîr-i dîgerle biri bir takım hukūk-ı mahsûsa ve istisnâiyyeye mâlik mümtâz ve diğeri hukūk-ı tabîiyyesinden bile mahrûm menkûb ve mağsûb olmak üzere iki sınıf-ı mahsûsa tefrîk eylemez.

Cem'iyet-i İslâmiyye, âlî, mutavassıt ve dûn derecelerine ayrılan efrâdı gibi tabakāt-ı âliyye, mutavassıta ve âdiyyeden mürekkeb ve ancak fıtrî adem-i müsâvâtlara karargâh olan bir cem'iyet, daha doğrusu hâl-i tabîîde nümâyân bir cem'iyet-i beşeriyyedir. Fikrimizi tamâmıyla îzâh için ta'-bîrât-ı garbiyyeye mürâcaat ederek diyebiliriz ki cem'iyet-i İslâmiyye aynı zamanda hem demokratik, hem de aristokratiktir. Bunlarda hükümrân olan tesânüd, adâlet ve insaniyet fikir ve hislerinden dolayı demokratik oldukları gibi; kānûn-ı an'aneye, ülülemre riâyet, tefevvuk-ı ferdîye, fazîlet ve irfâna hürmet sayesinde aristokratiktir.

Fıkıh:

– 4 –

TAKLÎD-İ KAZÂ

Şerîat-i celîlemizin emr eylediği kazâ bil-hak, îmân billahdan sonra, akvâ-yı ferâizden biridir. Cenâb-ı ahkemü'l-hâkimîn kazâ sebebiyle Hazret-i Âdem aleyhi's-selâma Hilâfet ismini vererek hakkında (اِنّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً) buyurduğu gibi, Hazret-i Davud aleyhi's-selâma da kazâ isbât eylemiş ve bu bâbda (يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ) nazm-ı celîlini inzâl buyurmuştur.

Enbiyâ-yı zî-şân, husûsan Nebiyy-i âhiru'z-zamân aleyhimü's-salavâtü ve's-selâm hazerâtı kazâ ile emr olunmuşlardır. Nitekim [1](اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ), [2](وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ) nazm-ı celîlleri enbiyâ-yı zîşânın mansıb-ı kazâ ile mansûb olduklarını sarâhaten beyân ediyor.

Kazâ bil-hak adli izhâr eyler. Adl ile intizâm-ı âlem kāim olur, zulüm mürtefi' olur, hak müstahıkkına îsâl olunur, ma'rûf emr olunur, münker nehy olunur ki enbiyâ bunlar için meb'ûs olmuşlardır.

Hazret-i Ömer el-Fârûk radıyallâhu anh Ebû Mûsâ el-Aş'arî radıyallâhu anha yazmış olduğu bir mektupta "Kazâ farîza-i muhkemedir. Sünnet-i müttebiadır." diyor.

Hazret-i Ömer'in bu mektubuna fukahâ-yı izâm "Siyâsetü'l-kazâ, tedbîru'l-hakem" nâmını veriyorlar.

Bu mektup mûcebince kazâ farzdır. Hem öyle bir farzdır ki artık onda mensûh olmak, müevvel olmak, muhassas olmak gibi ihtimallarin hiç biri kamamıştır. İlâ yevmi'l-kıyâm kazâ farz olarak bâkīdir.

Kazâ dinde sülûk olunacak bir tarîkattir ki her halde ona ittibâ' etmek vâcibdir.

Kazâ Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerinin **[107]** mesnûn kıldığı bir hükm-i dînîdir, sünnet-i peygamberîdir. Kazâyı terk etmek dalâlet, adem-i terk hidâyettir.

Kadı'nın lisânıyla hükm-i ilâhî ve peygamberîyi ihbâr ve tenfîz, müftînin lisânıyla hükm-i ilâhî ve peygamberîyi beyân eden elfâzın ma'nâsı zâhir olur. Şâhidin lisânıyla da esbâb-ı hükmü ihbâr zâhir olur.

Maamâfîh kâdî hem şâhid, hem müftî, hem sultân hükmündedir. Kâdî hükm-i şer'îyi isbât etmesi hasebiyle şâhid, emr ve nehiy etmesi hasebiyle müfti, hükm-i şer'îyi ilzâm ve icbâr eylemesi cihetiyle sultândır.

Kazâ nasıl bir farz ise taklîd-i kazâ da öyle farzdır. Çünkü taklîd-i kazâ ile bir emir mefrûz yani kazâ ikāme olunuyor. [3](فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ) nazm-ı celîli ile kazâ farz olunca zarûreten taklîd-i kazâ da farz olur. Enbiyâ bizzat kazâ ettikleri gibi diğerlerini de kadı nasb ettiler. Hulefâ-yı Râşidîn de bizzat kazâda bulundukları gibi diğerlerine de kazâyı taklîd eylediler. Böyle her iki farzı îfâ buyurdular.

Taklîd-i kazâ bâbı vâsi'dir. Kazâ, sultân-ı zamân tarafından taklîd olunur. Sultanda hiçbir şart aranmaz. Şekl-i hükûmet nasıl olur ise olsun, reîs-i hükûmet tarafından kadı nasb olunur; mansûb olan kadı'nın hükmü nâfiz olur.

Sultan, kazâyı takyîd ve ta'lîk de edebilir. "Şu beldeye vardığın vakit onun kâdîsisin. Bu ayın ibtidâsından i'tibâren seni kâdî nasb ettim. Şu da'vâya bakma. Filanın kaziyyesinden mâ-adâsına seni kadı kıldım." diyebilir. İşte üzerinden on beş sene mürûr eden bazı deâvînin adem-i istimâı bundan neş'et etmiştir.

Şu kadar ki emr-i sultânî ancak şer'-i celîle muvâfık olduğu vakit nâfiz olur. *Eşbâh'*ta beyân olunduğu üzere sultan kuzâta tahlîf-i şuhûd ile emr etse ulemâya sultana nasîhat edip "Kadılarına böyle bir emri teklîf etme." demek vâcib olur. Çünkü sultanın âmme-i müslimînde tasarrufu maslahat-ı âmmeye müsteniddir. Emr-i sultânîde maslahat-ı âmme bulunursa tasarrufu sahîh olur. Bilakis mazarrat-ı âmme bulunursa tasarrufu aslâ sahîh olmaz. Meselâ sultan beytülmalden bir şeyin istihlâkine, yahud bir şahsın malını istihlâke izin verse izni sahîh olmaz.

Sultân-ı zamân, kazâ-yı taklîd ve ta'lîk edebildiği gibi kazâ ile imreyi* de bir zâtta cem' edebilir. Çünkü kadı sultanın umûr-ı dîniyyede nâibi, emîr ise umûr-ı dünyeviyyede nâibidir. Sultan her iki husûsu bir zâta tevdî' edebilir.

Aynı zât hem emîr, hem kadı olabildiği gibi kazâ ile iftânın cem'i câiz olduğundan aynı zât hem emîr, hem müftî, hem kadı da olabilir.

Bir beldede ayrı ayrı emîr, kadı, müftî olmak üzere üç zât bulunabildiği gibi, biri emîr, diğeri kadı ve müftî olmak üzere; yahud biri emîr ve kadı, diğeri müftî olmak üzere iki zât; yahud hem emîr, hem müftî, hem kadı olmak üzere bir zât bulunabilir. Bunda şer'an bir mahzûr yoktur. Maslahat-ı şer'iyyeye göre amel olunur.

Hulefâ-yı râşidîn, Hazret-i Muâviye ve Ömer bin Abdülaziz hem emîrulmü'minîn, hem kadı, hem müftî oldukları gibi kurûn-ı selâsede makām-ı kazâda bulunan zevât da hem kadı, hem müftî idiler. Bundan başka diğer müftîler de

[1] Mâide, 5/44.

[2] Mâide, 5/49.

[3] Sad, 38/26.

* (امرة وامارة) hemzenin kesirleriyle emirlik, beylik ma'nâsına isimdir.

var idi. Müftîlik resmî değil idi. Bizzat kadı olan hulefâ-yı müslimînde kazâ ile imre-i âmme cem' olunduğu gibi, bazı vülâtta da kazâ ile imre cem' olunmuş idi. Fahrulmürselîn Efendimiz hazretleri Attâb bin Esîd radıyallâhu anhı Mekke'ye, Muaz bin Cebel radıyallâhu anhı Yemen'e hem emîr, hem kadı nasb eylemiş idi. Ömer bin Abdülaziz rahimehullâh da Medine'ye Ebu Bekir bin Muhammed bin Amr bin el-Hâzim el-Medenî'yi* hem emîr, hem kadı nasb etmiş idi.

Sultân-ı zamân bir beldeye emîr nasb edip ona emr-i dîn ve dünyayı tefvîz ederse emîrin kazâsı sahîh olur. Fakat zamanımızda olduğu gibi emîr ile beraber kadı nasb ederse emîrin kazâsı sahîh olmaz. Çünkü umûr-ı dîniyyeyi kadıya tefvîz eylemiştir. Binâenaleyh bir beldede sultan tarafından müvellâ, mansûb bir kadı bulunduğu halde emîr hükmetse hükmü sahîh olmaz.

Sultân-ı zamân, kazâ gibi imreyi de ta'lîk ve takyîd eder. Meselâ "Filan beldeye vâsıl olduğun vakit o beldenin emirisin." der. Çünkü Mûte Muhârebesinde server-i enbiyâ aleyhis-salâtu ve's-selâm Efendimiz hazretleri "Evvelâ Zeyd bin Hârise'yi emîr nasb etmiş, sonra Zeyd katl olunursa Ca'fer bin Tâlib, Ca'fer de katl olunursa Abdullah bin Revaha emîr olsun." demiş idi.

Tevliye-i kazâyı sultân-ı zamâna inhâ eden makāmın kadıyı murâkabe etmesi, hatardan muhâfaza eylemesi lazımdır.

Evvelâ: Kadıyı murâkabe lazımdır. Çünkü hükm-i şer'îyi infâz eden kadı mutlaku'l-inân, serbest değildir, keyfe mâyeşâ' hükm edemez. Belki Kitâbullah ile, sünnet-i Resûlüllâh ile, kazâyâ-yı ashâb ile hükm eder. Bunlarda hâdiseye taalluk eder bir hüküm bulamaz ise sâhib-i re'y olduğu sûrette kendi re'yiyle, sâhib-i re'y olmadığı sûrette müftînin fetvâsıyla hükm eder. Kadı yeryüzünde Allah'ın emînidir. Hak ile, adl ile, mâ-enzelellâh ile, şer'in getirdiği şey ile hükm eder. Kadı'nın keyfiyet-i kazâsını murâkabe edebilmek için âid olduğu **[108]** makāmın şerâit-i kazâyı, şerâit-i kudâtı bilmesi, evâmir ve nevâhî-i şer'iyyeyi bilmesi, fakîh olan kadı ile fakîh olmayan kadıyı; sâhib-i re'y olan kadı ile sâhib-i re'y olmayan kadıyı; hangi hükmün nâfiz, hangi hükmün gayr-ı nâfiz olduğunu; kadı olabilecek zevâttan ekmel, efdal ve ercah olanı ile ekmel ve efdal ve ercah olmayanı tefrîk eylemesi zarûrî olur.

Sâniyen kadıyı hatardan muhâfaza lazımdır. Çünkü kadıda hatar ziyâdedir. Hak ile hükm edip de hak olduğunu bilmeyen kadı, bâtıl ile hükm edip de onun bâtıl olduğunu bilen ve bilmeyen kadı birinci makālede nakl edilen ehâdîs-i şerîfede zikr olunduğu vechile ukūbet-i Bârî'ye müstehak olur.

ذبحت نفسك لكن لابسكين
كما رويناه عن طه و يسين **

Kadı bir hâdise hakkında Kitâbullâh'tan, sünnet-i resûllullâhtan, hilâf sebk etmeyen icmâ'-ı ümmetten i'râz edip de mücerred teşehhî ile hükm ederse kadı şerîat hâini olur; re'yini re'y-i şâria takdîm etmiş, hükm-i ilâhîden hükm-i keyfîye dönmüş, hâtırâtını rızâ-yı bârîye tercîh eylemiş olur. Artık onun hükmü hükm-i lâhûtî değil, belki hükm-i tâgûtîdir.

İzmirli
İsmail Hakkı

EMR-İ BİL-MA'RÛF, NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER

– 2 –

Firak ve mezâhib-i İslâmiyyenin emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker hakkındaki nikāt-ı nazarlarını muhtevî olan evvelki makālemin hâtimesinde emir ve nehy-i mezkûrun tâbi' olduğu bazı şurût ve kuyûd-ı mühimmeyi de ikinci bir makāle ile beyân edeceğimi yazmış idim.

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri teşkîl eden rükünler:

1) Muhtesib, yani münkeri muâheze ve inkâr eden kimse,

2) Muhtesebün aleyh, yani fi'l-i memnû'u mürtekib olan kimse,

3) Muhtesibün fîh, yani fi'l-i münker,

4) İhtisâb, yani fi'l-i münkeri muâhezeden ibâret olmak üzere dörttür. Bunlardan her biri bir takım şurût ve kuyûda tâbi'dir ki ileride her biri ber-tafsîl beyân olunacaktır.

Muhtesibin mükellef, müslim, muktedir olması şarttır. Muhtesibin bu şurûtu hâiz olması lazım olduğuna göre mecnûnun, ve sabînin, kâfirin, âcizin muhtesibin ta'rîfinden hâric; –me'zûn olmadıkları hâlde– efrâd-ı reâyâ ile, fâsık, rakīk, ve mer'enin ta'rîfe dâhil olması iktizâ eder.

Muhtesibin mükellef olması şarttır. Çünkü gayr-ı mükellefe bir şey teveccüh etmez. Maamâfîh bu kayıd vücûbun şartıdır. Yoksa fiilin imkânıyla cevâzı akıldan başka bir şeyi iktizâ etmez. Hatta sabî'-i mürâhık ve mümeyyiz mükellef olmadığı halde münkeri inkâr salâhiyetine mâliktir. Ve böyle bir şeyi işlerse sevâba nâil olur ve hiçbir kimse de sabî'-i mürâhık ve mümeyyizin adem-i mükellefiyetinden bahis ile kendisini men'a kalkışamaz. Çünkü münkeri inkâr ve muâheze kurbet nev'indendir. O da salât ve sâir kurebât gibi ehlinden sudûr etmiştir. Velâyet nev'inden değildir ki onda teklîf şart ittihâz edilsin. Bu vazifenin abd ile âhâd-ı raiyye için isbâtı da bu nokta-i nazardandır.

Muhtesibin mü'min olması da şarttır. Çünkü münkeri inkâr ve muâheze dine nusret ve muâvenet ma'nâsını tazammun eder. Dini inkâr ile ona adâvet eden kimseden bit-tabi' nusret ve muâvenete intizâr olunamaz.

Bir tâife-i ulemâya göre muhtesibin âdil olması da şarttır. Binâenaleyh fâsıkın vazîfe-i ihtisâbı îfâya salâhiyeti yoktur, diyorlar. Ve anlaşıldığına göre bu zevât [1](اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ) ve [2](كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ) (وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ âyetleri

* Ömer bin Abdülaziz âsâr-ı şer'iyyenin ziyâından korkarak cem' ve tedvînini Medine emîr ve kadısı Ebu Bekir bin Muhammed'e emr etmiş idi. O vakte kadar âsâr-ı şer'iyye toplanmamış idi.

** (من ولى الاقضاء فقد ذبح بغير سكين) revâhu Ahmed ve Ashâbü's-*Sünen*

[1] Bakara, 2/44.

[2] Saf, 61/3.

ve Cenâb-ı Hakk'ın Hazret-i Îsâ'ya hitâben [1](عِظْ نَفْسَكَ فَإِنِ اتَّعَظَتْ فَعِظِ النَّاسَ وَإِلَّا فَاسْتَحْيِ مِنِّي) kelâm-ı kudsîsiyle istidlâlden başka "Bir adam kendisi sâlih olmazsa başkasını nasıl ıslâh edebilir? Ağaç doğru olmalıdır ki gölgesi de doğru olabilsin" sözleri gibi tarîk-ı kıyâsdan intâc edilmiş bazı delâil de dermiyân ediyorlar.

Fakat diğer bir tâife-i ulemâya göre bu delâil şâyân-ı kabûl değildir. Muvâfık olan fâsıkın da vazîfe-i ihtisâbı îfâ edebilmesidir. Çünkü ihtisâbda ma'sûmiyet şart ittihâz edilirse hem icmâın harkı, hem de bâb-ı ihtisâbın seddi gibi nâ-kābil-i kabûl iki mahzûr lazım gelecektir. Ashâb-ı kirâm için bile maâsîden ismet mümkün olmadığı halde onların mâ-dûnunda olanlar için nasıl kābil olabilir? Peygamberân-ı izâm hazerâtının bile ısmetlerinde ihtilâf olunmuştur. Hazret-i Âdem ve daha bazı peygamberân-ı izâm haklarında zelle isnâdı *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şânda mezkûrdur.

Velhâsıl bu ve emsâli bir takım mukaddemât-ı mantıkıyye üzerine mebnî ve mülzem bir takım nazariyeler serd edildikten sonra fâsıkın kendi nefsini terk ile gayrın ıslâhına kalkışması ehemmi terk ile mühim ile meşgūl olmak gibi gayr-ı ma'kûl bir hareket nev'inden addedilmektedir. Ve aleyhlerindeki delâil-i mezkûre o noktaya haml edilmektedir. Ve bu nokta-i nazardan vazîfe-i ihtisâbı îfâ etmesi câiz görülmemektedir. Yoksa o vazîfenin kendisine göre îfâsı memnû' olduğunu ifâde eder elde bir delîl yoktur deniyor.

Bir de ma'lûm olduğu üzere münkerin tağyîri mes'elesi bazen îrâd-ı mevâiz, bazen de isti'mâl-i cebr u şiddet sûretiyle vukūa gelmekte olduğuna **[109]** göre, fısk ile ma'rûf olan bir fâsıkın vaazında bir fayda olmadığı ve vaazında fayda olmadığı sûrette ise vücûb-ı vaazın sükūtu tabîî bulunduğu onlarca da münker değildir. Fakat cebr u şiddetin isti'mâli sûretinde bu mahzûr gayr-ı mutasavverdir. Yani onda adâlet meşrût değildir. Fâsık muktedir olursa münkeri tağyîr etmesinde fayda vardır, zarar yoktur.

Âyetlere gelince birinci âyette görülen esbâb-ı muâheze ma'rûfun kendi nefsi hakkında terki noktasına müstenid olup, yoksa gayra emirde bulunduklarından münbais değildir. Şu kadar ki gayra emirleri bu bâbdaki ilimlerinin kuvvetine delâlet ettiği ve âlimin ikābı bit-tabi' daha eşedd olduğu cihetle ilimlerinin kuvvetine nazaran bu bâbda bir ma'zerete mâlik değildirler.

Ve [2](اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ) âyetine gelince bu âyet-i kerîmeden murâd vaad-i kâzibdir ve ona işâret olunmuştur. [3](وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ)'deki muâheze kendi nefislerini unuttuklarından nâşîdir. Gayra emr ettiklerinden dolayı değildir. Âyette gayra emrin mezkûr olması ise bununla ilimleri hakkında istidlâl olunup bu sûretle aleyhlerindeki hücceti te'kîd etmektir.

Hazret-i Îsâ'ya taalluk eden hadîse gelince bu da fâsıkın vaaz sûretiyle vazîfe-i tağyîri îfâ etmesi şıkkına âiddir. Fâsıkın vaazında te'sîr olmadığı müsellemâttan bulunduğu bâlâda beyân olunmuş idi. Hadîs-i mezkûrda münderic bulunan (فَاسْتَحْيِ مِنِّي) kaydına gelince bu kayd tahrîm-i vaaza delâlet etmez. Ma'nâsı: Ehem olan kendi nefsinin ıslâhını bırakıp da mühim olan gayrın ıslâhı mes'elesiyle meşgūl olma, demektir.

Muhtesibin bir tâife-i ulemâya göre imâmü'l-müslimîn veyahud imâmü'l-müslimîn tarafından mansûb vâlî tarafından me'zûn olması şarttır. Âhâd-ı raiyyeden olan kimseler için böyle bir salâhiyeti tecvîz etmiyorlar. Fakat İmâm-ı Gazzâlî ve sâir bazı ulemâya göre bu re'y doğru değildir. Çünkü âyât ve ahbâr-ı vârideye nazaran her kim bir münkeri görüp de sükût ederse irtikāb-ı ma'sıyet etmiş olur. Nerede ve her ne sûretle olursa olsun münkeri gördüğü gibi nehy etmesi lâzımdır. Bu husûsu imâmü'l-müslimînin tefvîzi ile tahsîs ve takyîd etmek asılsız bir tahakkümden ibârettir.

Ancak şurası var ki hisbe denilen bu vazîfenin îfâsı için şerîat beş mertebe ta'yîn etmiştir: 1- Ta'rîf, 2- Kelâm-ı leyyin îrâdı sûretiyle mev'iza , 3- Ta'zîr ve ta'nîf'dir. Ta'zîr ve ta'nîfden maksad kelâm-ı fâhiş değildir. Câhil, ahmak, Allah'tan korkmaz veya bu ma'nâları ifâde eder bir takım ta'bîrât isti'mâlinden ibârettir. 4- İltizâm-ı şiddet sûretiyle men'dir. Meselâ çalgı ve işret âletlerini kırmak gibi. 5- Tahvîf ve darb ile tehdîd ve münkeri mürtekib olan kimseyi men' etmek üzere bi'l-fi'l darba mübâşerettir. Meselâ gıybet ve kazfe mütecâsir olan kimsenin kat'-ı lisânı mümkün olmadığı cihetle darb olunmak sûretiyle sükûta icbâr edilmesi gibi.

İşte bu beşinci mertebenin fiilen tatbîkı gayrdan istiâne ve cem'-i a'vâna mütevakkıf olup bu ise bi'n-netîce kıtâle müncer olacağı cihetle bu mertebede imâmü'l-müslimînden izin almak kat'î ve zarûrîdir. Fakat merâtib-i bâkıyye-i erbaada böyle bir zarûret mevcûd değildir. Çünkü techîl, tahmîk, fıska nisbet, Allah'tan havf ile ithâm, yahud bu ma'nâları ifhâm eder ibâreler hadd-ı zâtında doğru bir sözden ibârettir. Îcâbında imâm-ı câire karşı bile îrâd olunabilir. Hatta imâm-ı câire karşı hak bir sözün söylenmesi derecât-ı ibâdetin efdali olduğu ehâdîs-i adîde ile sâbittir. Böyle olunca bu misillü husûsâtta imâmdan izin almaya mahal kalır mı? Fakat cem'-i a'vân, teşhîr-i silâh gibi fitneyi dâî olan şekillerde imâmü'l-müslimînin iznine mürâcaat zarûrîdir. Eslâf-ı kirâmın ekserîsi vülâta, ümerâya, hatta selâtîn ve hulefâya karşı bu bâbdaki vazîfe-i dîniyyelerini bilâ-tereddüd ve kemâl-i serbestî ile îfâ etmişlerdir. Müdevvenât-ı İslâmiyyede bu misillü vekāyia kesretle tesâdüf olunmaktadır.

O misillü vekāyi' cümlesinden olmak üzere rivâyet olunur ki: Hulefâ-yı Abbâsiyyeden Harun er-Reşid bir gün berây-ı tenezzüh Düveyn denilen mahalle gelmiş ve Beni Haşim'den Süleyman bin Ca'fer nâmında birisi de maiyyetinde bulunmuş idi.

Harun Süleyman'a hitâben: "Senin mûsikiye fevkalâde âşinâ ve güzel bir sadâya mâlike bir câriyen var idi. Onu şimdi buraya getiriniz." Demiş... Süleyman: "Hazırdır efendim!" demesini müteâkib câriye gelip mûsikī âhengine başlamış. Fakat câriyenin o gün çaldığı makāmât Harun'un nazar-ı istihsânını celb etmemiş. Halîfe tarafından esbâb-ı mûcibesi sorulmuş. Câriye: "Bu çaldığım kendi udum olmadığı cihetle mahâretimi gösteremiyorum." cevâbını vermiş. Bunun üzerine udun celbine adam gönderilmiş. Udu getirmekte olan adam esnâ-yı râhda çekirdek toplamakla meş-

[1] el-Isfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ,* Mısır, 1974, c. 2, s. 382.
[2] Saf, 61/3.
[3] Bakara, 2/44.

gül bir ihtiyara tesâdüf etmiş. "Şeyhim yol ver." diye bağırmış. İhtiyar ise başını kaldırıp o adamın elinde udu görünce hemen udu elinden almış, yere vurup kırmış. Bunun üzerine o adam hemen ihtiyarı yakalamış; "Bu, Emirulmü'minîn tarafından istenilecektir" diye zabıtaya teslîm etmekle beraber vak'anın sûret-i cereyânını da Harun'a arz etmiş.

Harun bu muâmeleden fevkalâde gazab ve hiddete gelmesi üzerine Süleyman: "Ya Emiralmü'minîn hiddete lüzum yoktur. Hemen herifin boynunun vurulmasıyla Dicle'ye atılmasını emir buyurunuz." demiş ise de Harun tarafından ihtiyarın böyle bir ukūbete uğratılmasına cevâz gösterilmeyip berây-ı münâzara huzûruna celbi emr edilmiş. Hatta ihtiyar esnâ-yı râhda ata binmesi hakkında vâki' olan teklîfi bile reddederek kasrın kapısına kadar mâşiyen gelmiş. Ancak ihtiyarın kasrın kapısı hâricinde olduğu **[110]** Harun'a haber verildiği zaman Harun: "Esbâb-ı tarab ve ışreti câmi' olan bu odaya mı getirelim, yoksa bunlardan hâlî başka bir odaya getirelim de orada mı kendisini kabûl edelim?" diyerek bi'l-müzâkere şıkk-ı sânîye karar verilip münkerden hâlî olan odaya nakl-i mekân ile ihtiyarı oraya istemiş.

Udu getiren adam o sırada ihtiyarın elinde bulunan çekirdekle dolu keseyi edeben ihtiyara attırmak istemiş ise de ihtiyar: "Bu geceye mahsûs olan yemeğim bundan ibârettir" diyerek keseyi atmaktan imtinâ' etmiş, o adam "Yemeğini biz veririz" demiş ise de "Benim sizin yemeğinize ihtiyâcım yoktur" deyip hemen Harun'un huzûruna çıkınca Harun o adama "Bu ihtiyardan ne istersin? Bırak gelsin" demiş. İhtiyar da kesesi elinde olduğu halde selâm verip halîfenin huzûrunda oturmuş. Harun: "Şeyhim! Bu yaptığın nedir?" demesine cevâben şeyh tecâhül ederek "Ne yapmışsam söyleyiniz" demiş.

Harun mahcûbiyetinden "Sen benim udumu kırmışsın" sözünün sarâhaten îrâdına kāil olmadığından vâki' olan ilhâh üzerine şeyh tarafından mes'ele tasrîh olunarak Harun'a hitâben "Böyle bir muâmeleye cür'etimin esbâb-ı mûcibesi defeât ile âbâ vü ecdâdınızdan minberlerde istimâ' etmiş olduğum [1](اِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَايتَائِ ذِى الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ) âyet-i kerîmesine müsteniddir. Ben de böyle bir münkeri müşâhede etmiş olduğuma mebnî tağyîrine kalkıştım. Başka bir şey yapmadım." demesi üzerine Harun ihtiyarın muâmelesini bil-istihsân gitmesine müsâade etmiş.

İhtiyar Harun'un huzûrundan çıkıp gittikten sonra halîfe bir adamın eline altın dolusu bir kese verip "Şu ihtiyarı ta'kîb edeceksin. Eğer esnâ-yı râhda tesâdüf edeceği kimseye ben halifeye şöyle böyle söyledim derse keseyi kendisine vermeyip geri getir. Yok eğer bir şey söylemeksizin yoluna devam ederse keseyi kendisine ver" diye tenbîh etmiş. İhtiyar da yoluna devam ile hiç kimse ile mükâlemede bulunmadığına binâen o adam emîrulmü'minînin emirlerini bit-teblîğ keseyi ihtiyara vermek istemiş ise de ihtiyar "Bunu Emirulmü'minîn nereden aldıysa oraya iâde etsin." cevâbında bulunup kesenin kabûlünden imtinâ' etmiştir.

Bu böyle olmakla beraber zamanın bugünkü îcâbâtıyla devletin teşkîlât-ı hâzırasına nazaran tağyîr-i münker için ber-vech-i bâlâ ta'dâd olunan merâtib-i hamsenin birinci ve ikincisi olan ta'rîf ve vaaz husûsları takyîdden âzâde olup ancak merâtib-i bâkıyye-i selâsenin hod be-hod tatbîkātına kalkışmak cezâyı müstelzim ahvâlden addedilmiş ve binâenaleyh muhtesibin imâmülmüslimîn tarafından me'zûn olmasını şart ittihâz etmiş olan tâife-i ulemânın ictihâdları kısmen kabûl olunmuştur.

Haydarî-zâde
İbrahim

* * *

MEKÂTÎB

İznik'ten:

KÖYLÜLERİMİZ

Evvelce köylüler hakkında cerâid-i yevmiyye vâsıtasıyla bazı neşriyâtta bulunmuştum. Bunun üzerine bazı zevât garîb bir takım mütâlaât serdetti. Maatteessüf görülüyor ki Pâyitaht matbûâtı köylünün hayatına lâyıkıyla vâkıf değildir. Köylünün hayatına dâir yazı yazacak zevâtın mutlak o hayat içinde yaşamış, onların ahvâlini yakından görmüş olmaları şarttır. Yoksa masa başında köylünün hayatı hakkında mütâlaât yürütmek pek tuhaf olur.

Köylere gazete tavsiye etmiştim. Fakat gazetecilerden de yevmiye birer ikişer sütun, sırf köylünün anlayabileceği açık bir lisanla köylünün menâfiine tahsîs etmek şartını ricâ ederek tavsiye etmiştim. Yoksa mutavassıt, münevverü'l-fikr zevâta hitâben yazılan risâle ve gazetelerden, parlak cümlelerden, yüksek şiirlerden amcaların hiçbir şey istifâde edemeyeceği, belki çiftini nasıl süreceğini, harmanını ne yolda döğeceğini, mahsûlâtından, sa'yinden ne gûnâ istifâde edebileceğini, komşusuyla nasıl geçineceğini, dinine, vatanına, devletine, hemcinsine ne gibi ve nasıl hizmet ve muâvenet edeceğini, hülâsa dünyada bir dereceye kadar refâh-ı hâl ve selâmetle yaşamak, âhirette de saâdete nâil olmanın esbâb ve yollarını irâe edecek söz ve yazılardan istifâde edebileceğini bilenlerdenim.

Bu milleti, bu köylüyü her felâketten kurtaracak, maddî ve ma'nevî ılel ve emrâzdan masûn bulunduracak, maâyib ve ahvâl-i mezmûmeden tenzîh ve tecrîd edecek ancak ve ancak ilim ve irfân olduğunu, başka hiçbir çâre-i necât ve halâs olmadığını ve olmayacağını kat'î sûrette bildiğim için hükûmet, maârif husûsunda cebr u şiddet göstermez, ahâlîyi kendi arzu ve fikrine bırakırsa kendi kanâatimce maârifin ta'mîmi, gāye ve maksûd olan vatan ve milletin terakkī ve saâdeti de mümkün olamaz. Bugün olmazsa yarın olur diyerek vakit geçirecek bir zamanda değiliz... demiş; mektubun nihâyetinde de: El-hâsıl köylülerimiz uyanmaz, terakkī etmez, böyle uyuşuk bir halde kalırsa istikbâlimizi pek iyi göremiyorum, diyerek sözlerimi bitirmiştim.

Köylü evet, câhildir. Ben, yine iddiâ ve ısrâr ediyorum ki, köylü bîçâredir. Köylü zavallıdır, köylü karanlıktadır, nûr ve ziyâya muhtâcdır. Köylü yetîm çocuğa benzer, velîye, vasîye muhtâcdır. Köylü yolunu gāib etmiştir; delîle muhtâcdır.

[1] Nahl, 16/90.

Köylü, vapuru batıp **[111]** denize düşen, çırpınan yolcuya benzer; elinden tutup sâhil-i selâmete çıkarılmaya muhtaçtır.

Öyle iddiâ edildiği kadar bilâ-masraf kendisine mal olmadığı yumurtasını üç kuruşa, yağını 260 kuruşa, kuzusunu 8 liraya vermesin de ne yapsın? Evvelce 15-20 kuruşa aldığı bir yemeniye 450-500 kuruş, altmış paralık basmaya 150-200 kuruş, 20-30 paraya aldığı tuza 20-25 kuruş, 5-10 kuruşa aldığı sabuna –ki kâffesi havâyic-i zarûriyyenin en mühimlerindendir– 180-200 kuruş vermeye mecbûr olan; zevci, babası, bütün akrabâ ve taallukātı silah altında veya kara topraklar içinde olan; her biri müzâheret ve muâvenete muhtaç dört beş ma'sûmu bulunan bir kadıncağız ne yapsın? Kendini ve çocuklarını ne ile ve nasıl idare, iâşe ve iksâ etsin? Gazyağı, şeker gibi şeyleri, İstanbullu, şehir veya kasabalı olmadığından ismini bile unutmuştur. Yalnız arasıra 50-100 dirhem şeker ve gazyağı ahâlîye tevzî' edileceğini gazete okuyanlardan işitiyor. Hukūk, cinsiyet ve millet efradından olmak nokta-ı nazarından köylü ile İstanbullu ve şehirlinin farkı var mı?...

Geçenlerde bir zât tramvay şirketinden yirmi paradan ibâret olan hakkını istirdâd etti. Vâkıâ hukūkun azıda bir, çoğuda bir ise de acaba köylü: Değil 20 para, 20 lira hatta 20000 lira ve buna mümâsil hukūkunu bu halinde, değil öyle büyük şirket ve kumpanyalardan, oldukça mevki' sâhibi bir kimseden istirdâd edebilir mi?

Köylü gûyâ rençberdir, fakat birçok aylar mutlakā yine hükûmet tarafından iâşe edilmeye muhtaçtır. Malı yok mu? Çifti yok mu? Tarlası yok mu? Var, hepsi var. Hatta harp dolayısıyla iş nedir? Tarla nerededir? Bilmeyen kadınlar bile erkeklerden daha ziyâde işçi, daha güzel rençber oldular. Fakat çalışmanın yolunu, usûlünü bilemediklerinden senenin on iki ayını da gûyâ çalışmakla geçirdikleri halde yine aç, yine muhtaç, yine sefîl, yine perîşândır. Binâ-yı devlet –ki şüphesiz köylülerdir– kavî, sağlam, olmazsa bekā-yı hayât mümkün müdür?

Mu'teriz efendi, köylünün ahvâl-i mezmûmesinden bazısını da yazıyor: Kız kaçırmak, kadın oynatmak, birbirini darb etmek... doğrudur. Hatta daha çoktur. Fakat köylüyü himâye ve sıyânet etmek, hakīkati görmek ve i'tirâf etmek şartıyla, insâf edip düşünelim, bu kadın oynatmak, işret etmek, kumar oynamak gibi an'anâtımızı, hânümânlarımızı yıkan; milliyetimizi, ahlâkımızı bozan; servetimizi ifnâ, vücûdumuzu imhâ eden fenâlıklar, rezâletler acaba kasabalarda eksik midir? İşret, kumar, yirmi liraya gramofon, gelin suyu ve sâire gibi mühlik, muzır mevâd ve âdât acaba bu köylere nereden geldi? Câhil köylüler bunları kimden öğrendi?

Yine tekrar ediyorum, köylü câhildir. Köylü menfaat ve mazarratını tefrîk ve temyizden âcizdir. (Ekseriyeti nokta-i nazarından söylüyorum. Yoksa gittiği yolunu, tuttuğu işini bilen bazı münevverü'l-fikir zevât tabîî müstesnâdır.)

Aklen fenâ, mühlik ve muzır olan bir âdetin terki için amcaya söylesek, hatta ricâ etsek "Göreneğimiz, eskiden beri âdetimiz böyledir, terk edemeyiz" der. Kendisine evlâd ve iyâline, hemcinsine, devlet ve milletine belki yüzde yüz faydalı olan bir işi ta'rîf etsek: "Baba, bunu böyle yap, ileride bu yüzden hem kendin, hem çoluk çocuğun birçok fayda görecektir." dersek "Göreneğimiz yoktur, yapamayız" cevabını verir.

Bu kadar câhil olan köylüyü yola getirmek, dinini, dünyasını, insaniyetini öğretmek tabîî pek müşkildir. Ancak bir söylersin, beş söylersin, damla damla göl olur kabîlinden günün birinde te'sîr eder. Şüphesiz amca kendisi gazete okuyacak değildir, elbette her köyde bir okur-yazar vardır. Husûsiyle harb dolayısıyla hiçbir köy imâmsız değildir, zannederim. Her ne kadar bu imâmların hepsi ihtimâl millete irâe-i tarîk edebilecek, sözünü dinletecek bir seviyede değildir. Fakat bu gibi açık ve müessir kitapları, makāleleri okuyup anlamak ve ahâlîye anlatmaktan âciz olan imâm da pek enderdir zannederim. Eğer var ise [1](اِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ) fermân-ı celîlince hitâbet ve imâmet gibi vazîfe-i mühimme ve mukaddeseyi ehline tevdî' etmek tabîî Meşîhat-i İslâmiyye'nin borcudur, vazîfesidir.

Ma'rûzâtımdan dolayı fikr-i âcizânem yanlış anlaşılmasın. Köylülerin saya saya bitmeyen ahlâk-ı mezmûmesini, yanlış, bâtıl i'tikādlarını tahsîn ve takdîr edip vekâlet vazîfesini deruhde ettiğim yoktur. Belki müşâhede ve kanâatlerimi hürriyet-i fikriyye esâsına istinâden serbestçe söylüyorum.

Köylünün tâ ciğerine, rûhuna te'sîr edip çıkarması ve tebdîl etmesi mümkün olmayan o kadar kötü huylar, fenâ fenâ âdetler, müdhiş, mühlik görenekler, şer'a, akla, fenne, mantığa mugāyir i'tikādlar vardır ki en muktedir ve rûhşinâs üdebâ bilmem ki hakkıyla tavsîf ve teşrîha muktedir olabilirler mi? Çünkü köylünün her hali bir romandır.

Âcizleri o derece bedbîn değilim. Ancak hâl-i hâzırdaki amcaların fikirlerini tenvîr, his, ahlâk, seviye ve irfânlarını i'lâ edip tarîk-ı hidâyet ve selâmete sevk etmek, muhâl değil ise de, pek müşkildir. Bir def'a eğri büğrü büyüyüp kartlaşan bir ağaca istediğin şekli vermek tabîî zordur. Hiç olmazsa herşeye isti'dâd ve kābiliyeti olan, taze fidana benzeyen çocukları okutalım. Daha küçük iken **[112]** dinin ulviyet ve kudsiyetini, vatan hissini, millet muhabbetini, ruhlarına ve damarlarına ilkāh edelim de babaları gibi olmasınlar.

Şimdi burada bir şey daha arz edeyim. İhtimâl çok fazla gidiyorsun, diyen bulunacaktır. Fakat bu i'tirâzı eden zât lütfen bir hafta kadar köy hayatını ihtiyâr etsin, hiç şüphe etmem ki o vakit beni tasdîk eder. Köylünün ekserisinde nikâh yoktur. Çünkü zevc ve zevce-i müslime İslâm'ın şartını, Allah'ını, Peygamber'ini, dinini, Kitâb'ını, mezhebini, kıblesini hatta Peygamber'inin ismini bilmezler. Beynlerinde nikâh olup olmadığını benden daha büyük olan ehli cevap versin. Yalnız cehâlet yüzünden günde belki bin def'a karısını tatlîk eder de haberi yok. Zîrâ ağzı açıldı mı ilk sözü dine, îmâna sebb ü şetm...den ibârettir.

Evet, bizi kurtaracak ancak maâriftir. Her köyde mekâtib-i ibtidâiyyenin te'sîsidir. Sonra muallimlerin intihâb ve ta'yîninde de büyük, pek büyük dikkat ve i'tinâ lazımdır.

Evvelâ: Mütedeyyin, mu'tekıd, muktedir, musallî olmak.

Sâniyen: Ahlâk-ı hamîde ile muttasıf olmak.

Sâlisen: Vakārını, haysiyetini muhâfaza eden, sözünü tartarak söyleyen, söylediğini de her halde icrâ ve te'sîr ettirebilecek zevât tefrîk edilmelidir.

---

[1] Nisâ, 4/58.

Yoksa kendini mütefennin, muktedir göstermek için, değil amcanın, ekser-i nâsın fikir ve dimâğı idrâk edemeyen, bilip bilmemesine dünyevî, uhrevî hiçbir sevâb ve ikāb terettüb etmeyen mebâhisten dem vuran, meselâ dünya kürevîdir, hareket ediyor, şems büyüktür ve sâbittir, yıldızlar böyledir... gibi felekiyâttan, bilmem nelerden bizim amcalar ne anlar? Dünya hareket ediyormuş; varsın etsin! Şems büyük imiş; varsın olsun! Küre-i arz, ay, yıldızlar güneşten ayrılmış; varsın ayrılsın! Amcanın nesine? Bunları bilirse yetmişinden sonra amcaya bir faydası var mıdır? Bilmese dünyevî, uhrevî bir mücâzâtı müstelzim midir? İşte bu gibi –Amcanın nokta-i nazarından söylüyorum– mâlâ-ya'nî şeyler ile vakit geçiren, emr-i İlâhî ve sünen-i Risâlet-penâhîden maksad ne olduğunu kat'iyyen bilmeyerek mahz ninesinden, dedesinden gördüğü için ara sıra namaz kılan, oruç tutan zavallı müslümanlar ile istihzâ eden muallimlerden zannederim menfaat yerine büyük mazarratlar tevellüd eder.

Acaba hakīkatine, hüküm ve mezâyâsına bugün hakīkat-bîn olan ecânibin bile hayran ve meftûn olduğu bu mukaddes dinin ahkâm-ı münîfesiyle amel etmekten ne ziyân gördük? Bütün evâmiri kâffe-i beşerin menâfiini, bütün Beni Âdem'in dünyevî, uhrevî saâdet ve selâmetini kâfil olan; nevâhîsi ise mutlakā vücûd-ı Beni Adem'in ilel ve emrâzdan, felâket-i helâkten sıyânetini müstelzim olan bir dinin evâmirinden tebâud, menhiyâtına taannüd edercesine temessük edip de belâmızı bulduk ise bunda dinin ne kabahati vardır?

Hasılı ben vasat derecede bir köy hocasıyım. Münâkaşa ve mübâhaseye kudretim, vaktim yoktur. Ancak birçok zamandan beri herşeyden bahsediliyor da devletin ve hükûmetin rükn-i mühimmi, belki rûhu olan bu zavallı köylüler ile kimse uğraşmadığı veya uğraşılıyor da ben göremediğim için dilimin döndüğü kadar köylünün ahvâlini, maddî ve ma'nevî ilel ve emrâzı teşrîh ile alâkadâr olan zevât-ı kirâmın enzâr-ı şefkat ve hamiyyetlerine âcizâne vaz' ediyorum. Düşünsünler, bu mühlik cehâlet, ahlâksızlık ve i'tikādsızlık illetini –ki kökü ve mikrobu tâ kalp ve ruha te'sîr ve sirâyet ediyor– tâ esâsından yıkmak ve imhâ etmek için her ne lazım ise Allah rızâsı için tevessül buyursunlar. Ve mine'llâhi't-tevfîk.

Hisardere İmâmı
Mustafa Âsım

MU'CİZE-İ İSLÂMİYYE

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفى اَنْفُسِهِمْ – الآية[1]

Hazret-i Peygamber Efendimiz'in en büyük mu'cizeleri bize teblîğ ettiği şerîat-i celîlenin tıbbî, ictimâî, felsefî evâmir ve ahkâmla dolu olmasıdır. Bazen bir hükmün sebebini birden bire anlayamıyorsak da mürûr-ı zamanla ne kadar büyük bir hikmet-i icitimâiyye ve sahîhaya mübtenî olduğunu idrâk ediyoruz. Domuz etinin, kan ve içkinin tahrîmi fennin isbât ettiği hakāyıktandır. Bu harb-i umûmî esnâsında içkinin mazarrâtı ne kadar müdhiş olduğunu her millet anlamış ve ona göre tedâbîr-i zecriyye ve mânia ittihâz eylemiştir.

İngiltere hükûmeti bu husûsta o kadar şiddetli nizamnâmeler, lâyihalar ve kānûnlar ısdâr etmiştir ki kendi memleketinde içki isti'mâli âdetâ yüzde yirmi derecesine inmiştir. Buna rağmen gerek Harbiye Nezâreti, gerek İ'mâlât-ı Harbiye Nezâreti bugün daha şedîd kānûnların ısdârını musırran talep ediyorlar. Ve kat'î muzafferiyeti ihrâz edebilmek için içkinin büsbütün men' edilmesini istiyorlar.

İçki fabrikalarının sâhibleri hürriyet-i ticâret nâmına protesto ederek hükûmete hücûm ediyorsalar da, içki aleyhdârları: Cinâyet işlemek, halkı zehirlemek, safderûnları iğfâl etmek, dolandırmak bir san'at-ı meşrûa addolunmadığı gibi zehirli ve müfsid te'sîrâtı meydanda olan içkinin de hürriyet-i ticâret nâmına serbestîsi meşrû' değildir. Buna müsâade etmek milletle istihzâ etmek demektir... diye cevap veriyorlar.

[113] İçkinin te'sîr-i fisyolocisini tedkīk etmek üzere teşkîl olunan komisyonun verdiği rapordan anlaşılıyor ki küûl: Gıda değildir. Ve gıda yerine kāim olmaz. A'sâbda müdhiş tahrîbât yaptığı halde vücûda hiçbir faydası yoktur. İçki harâret-i a'sâbı ve kanı tahrîş ettiğinden vücûd onu hârice atmak istiyor ve bundan harâret hâsıl oluyor ki bu hal marazî bir alâmet sayılır. Baygınlığa karşı isti'mâl olunduğu vakit hâsıl olan tenebbüh mi'dede tevlîd ettiği tahrîş ve hafif iltihâbdan neş'et ediyor ve alelumûm içkinin mazarrattan başka vücûda hiçbir faydası yoktur.

İngiliz milleti bu mücâdele ve mücâhede ile iktifâ etmeyerek ulemâsından, siyâsiyyûnundan, muharrirlerinden, meb'ûsân ve a'yânından bin kişi bir arîza imzâ ederek içkinin mazarrâtından şikâyet ile men'ini talep ediyorlar. Bu arîzayı neşr eden *Times* gazetesi diyor: "Emîniz ki en ileri gelenlerimizden on binlercesi bu arîzayı imzâ edeceklerdir." İngiltere hükûmetine takdîm olunan bu mühim arîzayı aynen tercüme ediyoruz:

* * *

Milletin Mütefekkirleri ve Ulemâsı Tarafından İmzâ Olunup Kabîneye Takdîm Olunan Mühim Bir Arîza

Ahvâl-i hâzıranın nezâketine nazaran milletin en büyük ulemâsı ve mütefekkirleri tarafından pek hayâtî bir mes'eleye âid olmak üzere hazırlanan böyle mühim bir arîzanın kabîneye takdîm olunması târîh-i millîmizde pek nezîh ve bâlâ bir mevki' tutması muhakkaktır. Bunun için bu arîzayı neşr ediyoruz. Vâzı'u'l-imzâ bin zâttan başka yeniden imzâ edenlerin isimlerini de diğer nüshalarımızda neşr edeceğiz. Bu bizim borcumuzdur.

"Biz, Britanya Adaları ahâlîsi millet nâmına hükûmetten kendi kuvâ-yı milliyyemizin son derecesine kadar istihdâm ve tevhîdini istirhâm ederiz. Bizi zafer-i kat'îden mahrûm bırakan ve istikbâlimizi tehdîd eden iki tehlike vardır: Biri küûlün kuvve-i muhribesi, diğeri çocuklarımızın hayatlarının ihmâli. Her müteemmile vuzûhla tecellî eden hakāyıktandır ki bizi zaîf düşüren bu iki tehlikedir. Halbuki bunların men' ve izâlesi elimizdedir. Emîniz ki içki beliyyesini aramızdan kaldırmakla harb cebhesindeki kuvvetimiz tezâyüd edecek,

[1] Fussilet, 41/53.

düşmanlarımıza karşı mechûdât-ı milliyyemiz kesb-i kuvvet ve şiddet eyleyecektir.

Evet içki beliyyesini kaldırmış olsa idik şimdiye kadar altı cebhedeki muhârebâtta dûçâr olduğumuz hüsrân ve inkisârı kuvvetimizi tezyîd etmekle izâle edebilirdik. Fazla asker sevk etmek ve i'mâlât-ı harbiyyemizi ziyâdeleştirmekle bu hüsrân ve inkisâra meydan bile vermezdik. Milletimiz askerlik usulünü diğer büyük müttefiklerimiz gibi kabûl ettikten sonra hükûmetimizden istirhâm ederiz ki en büyük müttefiklerimizle rekābet edebilmek için ordumuzu tezyîd ve isti'mâl edeceğimiz esliha ve cebhâneyi ma'mûlât-ı milliyyemizden te'mîn etmeliyiz.

Küûlün te'sîrât-ı muhribesi ordumuzun ma'neviyâtını bozuyor. Askerlerin ahvâl-i rûhiyyesini ihlâl ve cesâretlerini kesrediyor. Milletin kuvve-i istihsâliyyesini tenkīs ediyor ve böylelikle harbin ömrünü uzatıyor. Bu cehennemî ticâretin îkā' edegeldiği tahrîbâtı mübeyyin bazı ma'lûmâtı enzâr-ı teemmülünüze arz ediyoruz:

1) İçki yüzünden i'mâlât-ı harbiyye teehhür ediyor ve bu sebeble cebhe-i harbde bulunan ordunun vazifesi atâlete uğruyor. On binlerce kişi içki dolayısıyla vezâif-i milliyye, askeriyye ve i'mâlât-ı harbiyyelerini bi-hakkın îfâ etmekten âciz kalıyorlar. Böyle en muktedir, gayûr ve çalışkan âmilleri ikinci sınıf amele derekesine indiriyor.

2) İçki beliyyesinden donanmamız vazîfesini yapamıyor, nakliyâtımız teehhur ve tahtelbahr tehlikesine ma'rûz kalıyor. Havuzlarımızda ta'mîrât, bahriye fabrikalarındaki inşâât çok geç oluyor.

3) Hâcât-ı zarûriyyemizi tenkīs, erzâkımızı bel' ediyor. İçkinin i'mâli için yirmi ay esnâsında bütün milleti seksen gün idâre edecek yirmi beş milyon hubûbât ve şimdiye kadar bütün ordularımızın istihlâk ettiğinden fazla şeker kullanılmıştır.

4) Kuvve-i mâliyyemizi tahrîb ediyor: Evet, bunu isbât etmek için deriz ki yalnız yirmi ay esnâsında İngiliz milleti içki için üç yüz milyon İngiliz lirasından fazla para sarf etmiştir.

5) Kuvâ-yı milliyyemizi parçalamıştır. İçki fabrikalarında hubûbât zer'iyyâtında kullanılmakta olan amele yarım milyon kişiden ibârettir. Küûl i'mâlâtı için zer' olunan arâzî bir milyon acreden fazladır. (Bir acre: Dört dönüm) içki fabrikaların istihlâk ettiği kömür senede bir buçuk milyon tondur. Vesâit-i nakliyemizden elli milyon ton işgāl etmiştir.

6) Kuvve-i ahlâkıyye ve ma'neviyyemizi tezelzüle uğratıyor: Hayvânî şehvetleri tahrîk, fuhuş ve münkerâta teşvîk ettiğinden binlerce çocuklarımızın, on binlerce askerlerimizin hayatlarını tehlikeye ilkā ediyor.

Evet askerlerimizin içki yüzünden dûçâr oldukları felâketleri harbin bidâyetinden beri tezâhür etmiş olmasından dolayı Harbiye ve Bahriye Nezâretleri tarafından mütehassıslardan müteşekkil komisyon bunun tedkīki için me'mûr edilmişti. Bunun netîce-i tahkīkāt ve tedkīkātında müskirâtın bey' ve füruhtunu idâre ve murâkabe edecek bir hey'etin teşkîli ve şedîd nizamnâmelerin vaz'ı taleb olunmuştur. On sekiz aydan beri müskirât füruhtunu murâkabe eden bir hey'et teşekkül etmiş ve halk arasında hüsn-i te'sîri görülmüş olmakla beraber sanâyi' merkezlerinde hiçbir te'sîri olmamıştır. Halbuki bu merkezler her yerden ziyâde cebhede bulunan ordularımızın vaz'ıyetiyle alâkadârdır. Maatteessüf on sekiz aydan evvelki korkunç **[114]** ve fâsid vaz'ıyet orada bâkīdir. Yani cebhedeki siperlerde bulunan askerlerimiz aramızda hüküm-fermâ olan düşmanın (içkinin) gadrine kurbân oluyorlar.

Şimdiye kadar bezl ettiğimiz gayrete rağmen meselâ Clyde Nehri boyundaki fabrikalarda boş boşuna zâyi' olan zamanı ancak yüzde yarım tenzîl edebildik. Amelelerin ücûrâtı iki misle bâliğ olduğundan fabrikaları terk ederek işret ve fuhşiyâta koşuyorlar. Zevk u safâ ile meşgūl oluyorlar. Halbuki vatanın en zinde ve en gayûr evlatları düşman karşısında en tehlikeli vaz'ıyette bulunuyor ve kendi vatandaşlarının irtikâb ettikleri hatâ ve kusûrlarını boş boşuna ıslâh etmeye uğraşıyor ve canlarını fedâ ediyorlar.

İ'mâl-i harbiyyemizi tehdîd eden tehlike yalnız sarhoşluktan ibâret değildir. Bilakis içkinin te'sîrât-ı tâliyyesinden dolayı amelenin tenbelliği, kuvvetsizliği ve her türlü mesâîden teneffürü dahi büyük bir tehlike, istihsâlâtımızı pek çok tenkīs eden müdhiş bir âfettir. Bir seneden beri sarây-ı mülûkânemizde içkiden bir zerre kalmamıştır.

Ma'lûmdur ki bir sene evvel i'mâlât-ı harbiyye fabrikalarındaki mühendislerle harbiye ve bahriye ümerâsı müctemian bütün memleketimizin içki beliyyesinden tathîr edilmesini hükûmetten taleb etmiş oldukları gibi vesâit-i nakliyye sâhibleri de ordu ve donanma efradına merhameten bey'-i müskirâtın ilgāsını musırran istirhâm etmişlerdi. İ'mâlât-ı sefâin fabrikaları alenen beyân etmişlerdir ki içki beliyyesi ortadan kalkacak olursa harbin devamına rağmen memlekete lazım olan herşey i'mâl olunabilir; bundan başka milletin her ferdi siperde çarpışan askerlerimiz gibi vazîfesini hüsn-i sûretle îfâ eder.

Bütün bu sarîh hakīkatlere rağmen içki beliyyesi hâlâ memleketimize bir kâbûs gibi musallattır. Fabrikalarımızın işlerini te'hîr ediyor. Ordu ve donanmada harb esnâsında yaptığı tahrîbâtı, milletin ahvâl-i ictimâiyye ve iktisâdiyyesini ne kadar zarar-dîde etmiş olduğunu beyân etmek müşkildir.

İçkinin men'inden hâsıl olacak fevâid-i azîmenin şerhi çok uzun sürer. Men', yahud tahdîd-i bey'-i müskirât cem'iyetinin faaliyetinden dolayı milletin efrâdı hüsn-i ahlâk sâhibi olmuştur. Polis müdîrleri cerâimin tenâkusundan, âsâyiş ve sükûnetin şehirlerimizde daha fazla hüküm-fermâ bulunmalarından dolayı alenen teşekkür etmektedirler. Mahkemelerimizin celseleri pek kısaldı ve birçok hapishânelerimiz bomboş kaldı. Hükûmet müskirât füruhtunu her yirmi dört sâatte iki sâate hem pek fâsılalı nöbetlere hasrettiği halde ahâlîden şâyân-ı dikkat bir şikâyet, yahud ehemmiyetli bir infiâl görmedi. Bundan efrâd-ı milletin harb dolayısıyla ve menâfi'-i umûmiyyenin te'mîni için her türlü fedâkârlıkta bulunmaya azmetmiş olduğunu anlamalıdır.

Emîniz ki bizi tehdîd eden tehlikeler milletin efrâdı arasında şuûr-ı millî ve gayretin tenâkusundan neş'et etmiyor. Bilakis amelenin ücûrâtı tezâyüd etmiş ve en çoğu kavâid-i iktisâdiyyeden bî-haber bulunmuş oldukları cihetle aldıkları parayı içki ve işrete sarf etmekten tehaddüs eyliyor. En reşîd ve dûr-endîş hükûmetin yapacağı en ma'kūl hareket, mil-

lette fazâil-i ahlâkı, mekârim-i âdâtı, hüsn-i terbiyyeyi tezyîd ve nakāis-i ahlâkıyye ve âdât-ı mezmûmeyi men' etmekten ibârettir. Binâenaleyh amelelerimizi küûlün zehirli meşrûbâtını içmekten men' ile mükellefiz. Böylelikle sıhhat-i umûmiyyeyi tarsîn, fazla ücûrâtı tasarruf ve sarfiyât-ı yevmiyyemizdeki tezâyüdü –ki düşmana bir nevi' yardım ve milletin mukāvemetini tenkīs demektir– men' edebiliriz.

Efrâd-ı millet, verginin iki misline bâliğ olmasından müştekî ve muzdarib iken her gün içki ve müskirât için yarım milyon lira sarf etmemiz ağlanacak ahvâldendir. Amelemiz servet-i milliyyemizi tezyîde ve aldıkları fazla ücûrâtı istismâr edecekleri yerde birçok âilelerin keder ve hüzünlerine, binlerce vakitsiz mezârın açılmasına ve on binlerce kişinin felâket ve ma'lûliyetine sebeb oluyorlar. Yüzbinlerce çocuklarımız ihmâle kurbân gidiyorlar. Harb meydanında bulunan askerlerimizden yalnız bir misyoner cem'iyetine kırk arzuhâl gelmiştir. Bu arzuhâl sâhibleri kendi âilelerinin içki yüzünden fuhuşa ve fesâd-ı ahlâka düşmüş olduklarından papasların vesâyeti altına vaz' olunmasını taleb ediyorlar. Bütün bu fecî' ahvâl içki beliyyesindendir.

İhtimal ki bazıları hükûmetin içki vergisiyle hazînesini doldurmak istediğini makām-ı i'tirâzda serdederler. Onlara cevaben deriz ki: Hiçbir müdebbir hükûmetin böyle hasîs ve muzır bir vergi ile zengin olmaya çalıştığı yoktur. Şâyet vâridât-ı hükûmetin tenâkusundan korkuyorsanız Rusya'nın ve müstemlekâtımızın yaptıkları tecrübe ve hüsn-i misâlden müstefîd olmalıyız. Rusya votkanın bey'ini men' etmiş, Fransa dahi apsentin füruhtunu yasak etmiştir. Kadınlara, çocuklara ve askerlere her türlü içkinin bey'i tamâmen memnû'dur. Kanada'da dahi içki beliyyesi kaldırılmış olduğundan hapishâneler boşalmaya, efrâd-ı millet yüzünde âsâr-ı sıhhat nümâyân olmaya başlamıştır.

Rusya hem paraya, hem de kuvvete muhtâc idi. Müskirâtı men' etmekle ikisini de elde etmiştir. Efrâdın iddihâr ettiği para yüzlerce def'a tezâyüd etmiştir. Harbden evvel tasarruf sandıklarındaki mevdûât yüz seksen bin liradan ibâretken bu memnûiyetten sonra 1915 senesinde beş milyon altı yüz bin liraya bâliğ olmuş, 1916 senesinde ise on iki milyon lira olmuştur. Rusya'nın hâsılât-ı sınâiyyesi bu memnûiyet sâyesinde yüzde otuz tezâyüd eylemiştir. Bizde ise bu cüz'î memnûiyet dolayısıyla ancak yüzde on nisbetinde bir tezâyüd hâsıl olmuştur. İşte yalnız bu ziyâde içki vergisinden aldığımız paradan fazladır. Para mes'elesinden ziyâde âlem-i ticârette ve ebhâr-ı cihânda hâiz olduğumuz mevkie ehemmiyet vermek mecbûriyetindeyiz. Tahtelbahr yüzünden kaybetmekte **[115]** olduğumuz gemilerin yerine sefâin-i ticâriyye yapmayacak olursak muzafferiyetimiz meşkûk olur. Muzafferiyetimiz muhakkak olsa bile o gün geldiği vakit bizi servet-i milliyyemizin ve saâdet-i kavmiyyemizin en mühim rüknü olan ticâret-i bahriyyeden mahrûm bir halde bulacaktır.

Harb esnâsında nakliyye gemilerimizin şiddet-i lüzûmu derkâr olduğu halde müskirâtın nakline iki milyon tondan fazlasını tahsîs etmek ma'nâsız ve gülünçtür. Bu zehirli ve müfsid ticâret hem vesâit-i nakliyyemizi işgāl, hem de gemilerimizin inşâ ve ta'mîrine hasr-ı himmet etmeleri lâzım gelen amelemizin faâliyetini tenkīs ve hareketimizi te'hîr ediyor. Bir taraftan tahrîbât, bir taraftan da inşââtımızın tenâkusu meydanda iken bî-taraf devletlerin hummâlı bir faâliyetle fazla gemiler i'mâline gayret etmeleri bizi korkutuyor ve müstakbel iktisâdımızı zulmetlendiriyor.

İkinci tehlike vefeyât-ı etfâlin tezâyüdüdür. Evet bu tehlike her vakitten ziyâde olmuştur. Cesûr müttefikimiz olan Fransa, Almanlar Paris'in kapısında bulundukları zamanda bile vefeyât-ı etfâli hadd-i asgarîsine indirmekle kesb-i iftihâr etmişlerdir. Tabîî Paris'in yaptığı şeyi şehirlerimizin her birisi yapmaya muktedirdir. Fakat bunun için gayret-i milliyye, faâliyet-i kavmiyye, hükûmetin ve milletin tesânüdü lazımdır. Etfâlin hayatını tehdîd eden her tehlikenin izâlesi mümkündür. Fakat her şeyden evvel en büyük tehlike olan içkinin izâlesi elzem ve müsta'celdir.

Bizi zaîf düşüren ve izâlesi mümkün olan küûlden büyük bir tehlikemiz yoktur. Harb zamanında faâliyetimizi berbâd, hazar esnâsında refâhiyetimizi ihlâl eden küûldür. Şimdi ise onun mazarrâtı eskisinden on binlerce def'a fazladır. Küûlün te'sîrât-ı müfsidesi dolayısıyla ahâlîmizin bir öşrü fuhşiyât ve fesâd-ı ahlâka ve bu yüzden de emrâz-ı zühreviyyeye mübtelâ oldular. Gerek içki ve gerek onun âsâr-ı muzırrası sâyesinde tevessü' eden frengi illetinin hayât-ı etfâlimize ve nüfûsumuza îkā' edegeldiği tahrîbâta karşı sâkit kalmamız, sulhden sonra yeniden içkinin tevsîi ile şimdiki nizamnâmelerin ilgāsı muntazar bulunduğuna nazaran mes'ûliyetimiz daha şenî' ve elem-nâkdir.

1912 senesinde amelemizin içki yüzünden kaybettikleri zaman iki yüz yetmiş bin güne bâliğ olmuştu. Yani iki yüz yetmiş bin amelenin bir günde yapacakları işi kaybettik. Ordumuz aynı senede yine içki sebebiyle iki yüz on altı bin askerin bir günde icrâ edecekleri hidemâttan mahrûm kalmıştır. Bunun için Cem'iyet-i Tıbbıyye-i Krâliyye yani İngiltere'nin en büyük ve en muhteşem tıbbî cem'iyeti vatanın selâmeti, nüfûsun tezâyüdü, neslin muhâfazası ve mevcûdiyet-i milliyyemizi muhâfaza edebilmek için müskirâtın bey'ini men', küûlün zehirli te'sîrâtına karşı i'lân-ı harb ile milletin tereddîsine sebeb olan içki beliyyesini tahdîd [ve] izâle etmeye karar vermiş ve bu kararını hükûmete teblîğ eylemiştir.

Şüphe yoktur ki bütün bu korkunç mazarratların sebebi içkidir. Bunun men'i de elimizdedir. Ve izâlesi mümkündür. Yine şüphe yoktur ki hükûmet tarafından müskirâtın bey' ve füruhtunu tahdîd etmek üzere ittihâz olunan tedâbîr millet tarafından kemâl-i meserretle kabûl edilir. İstiklâl-i milliyyemizi tehlikeye, istikbâlimizi, şân ve azametimizi felâkete ilkā etmemek ve harb-i umûmîden muzafferen çıkabilmek için içki beliyyesinin tamâmen izâlesini ve bütün memleketin küûl levsinden tathîr edilmiş bulunmasını millet çehâr çeşmle bekliyor. Emîniz ki bir millet içinde küûl gibi gizli ve kanlı bir düşman kaldıkça müttehid olmak, bütün kuvâ-yı vataniyyeden istifâde etmek ve hâricî düşmanlara karşı muzaffer olmak imkân hâricindedir.

Biz, bazı muslihler gibi içki isti'mâlinde i'tidâli taleb etmekle iktifâ etmiyoruz. Biz bütün İngiltere'nin en mevsûku'l-kelim ve en muhterem sîmâları olarak hükûmetten mu-

sırran taleb ederiz ki: Hürriyet uğuruna sonuna kadar harb etmek için resmî komisyonlar, mütehassıslar, İnşâât-ı Sefâin Cem'iyeti tarafından 1915 Martında resmen hükûmete takdîm olunan raporlar mûcebince içki beliyyesini tamamen ortadan kaldırmalıdır. Bu raporları yazanlar içki düşmanlarından değilken harb esnâsında onun âsâr-ı muhribesini görerek; onun şenî', fecî' ve mahûf seyyiâtından mütevahhiş ve müteessir olarak milleti kurtarmak üzere böyle muhık bir talebde bulunmuşlardır. Başvekilimiz mühim bir nutkunda i'lân etmiştir ki hürriyet uğuruna ne kadar büyük olursa olsun her türlü fedâkârlıkta bulunmak ve nâmûs-i millîmizi muhâfaza edebilmek için büyük küçük bütün efrâd-ı millet mütesâviyen her türlü müzâyakaya tahammül etmek elzem ve zarûrîdir. Binâberîn milletimize acımak, hayât-ı kavmiyyemizi tehlikeden kurtarmak ve istikbâlimizi muhâfaza edebilmek için İngiltere'nin her köşesinde mevcûd olan bey'-i müskirât mahallerinin ruhsatnâmelerini geri almalı ve hiç olmazsa harbin nihâyetine kadar içkiyi men' etmelidir.

İçki beliyyesinden kurtulmak için harb-i umûmî nâdir bir fırsattır. Emîniz ki İngiliz milletinin her ferdi kendi Kralımızın usûlünü, Lord Kişner'in fedâkârlığını ve müttefiklerimiz Fransa ve Rusya'nın küûlün mazarrâtını men' etmek üzere ittihâz eyledikleri tedâbîri taklîd edecektir. İçkinin men' ve tecrîmi, meyhânelerin istirâhat ve tenezzüh yerlerine kalb ve tahvîli gerek amelemizi ve gerek askerlerimizi mennûn edecek, milletin kuvvetini tezyîd ve neşât ve neşvemizi teksîr eyleyecektir. Azim ve gayret-i milliyyemiz meydana çıkacak; on milyonlarca efrâd-ı milletin sıhhatlerini tahrîb, ahlâklarını ifsâd, cerâyim ve tereddîye sevk eden bir ibtilâdan halâsyâb olacaklar; fazâil-i ahlâk ile, temeyyüz ve makbûl âdâtla mütehallî olacaklar; vücûdca kesb-i âfiyet ve kuvvet edecekler. Müttefiklerimizle herşeyde müttehid olduğumuz gibi içki muhârebesinde de müttehid olmalıyız. Hükûmetten ricâ ediyoruz ki milletten emîn olsun. Azim ve şiddetle müttefikleri gibi hareket etsin. **[116]** Harb-i umûmîde mukadderât-ı milletimizi selâmet sâhiline îsâl edebilecek bir azimde bulunduğunu göstermek ve isbât etmek için içki muhârebesinde muzaffer olmalı ve bu belâyı memleketten tamamen tard ve iclâ etmelidir. Necâtımız buna bağlıdır."

* * *

Bâlâdaki arîzanın meâlinden dünyanın en muhteşem hükûmetlerinden birinin içkiden ne kadar muzdarib olduğunu görüyoruz. Ulemâsı ve mütehassısîni yek-zebân olarak İslâmiyet'in bin üç yüz şu kadar seneden beri kat'î emirlerle tahrîm ettiği bir şeyin men'ini istiyorlar. Ve en koyu müslümanlar gibi kemâl-i şiddetle hücûm ediyorlar. Bununla da iktifâ etmeyerek men'-i müskirât için birçok cem'iyetler te'sîs etmektedirler. İşte bu, İslâm'ın büyük bir mu'cizesidir. Müslümanlar bunu kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı ibret ve intibâha almalı; dinlerinin ne kadar yüksek, menâfi'-i beşeriyyeye ne derece i'tinâkâr olduğunu anlamalıdırlar.

Şimdi İngiliz milletinde iki fikir vardır: Biri, hükûmet içki tüccarlarına ehemmiyet vermeyerek menâfi'-i âmme nâmına bütün müskirâtı men' etmelidir. Diğeri, bu cinâyetkâr maddenin tüccarları zengin ve erbâb-ı nüfûz oldukları cihetle memnûiyete engel olmamaları için hükûmet memlekette bulunan bütün içki fabrikalarını satın almalı ve ancak mahrûkât ve san'at için lâzım gelen küûlün i'mâline müsâade etmelidir, diyorlar. Yani her iki taraf içkinin men'ini kabûl ediyor. Yalnız vesâitin isti'mâlinde fark vardır. Kiliselerin, muhtelif mezheblerin rüesâsı bu men'-i müskirât cereyânı başına geçiyorlar. Dört seneden beri dâimâ hâl-i ihtilâfta kalan muhtelifü'l-mezheb kiliselerin rüesâsı men'-i müskirât meclis-i umûmîsi nâmında bir müessese teşkîl etmişlerdir. Bunların ta'kīb ettikleri ahvâli zikr etmezden evvel isimlerini söyleyelim:

1) Babtist Men'-i Müskirât Cem'iyeti 2) Babtist ve Monmouthshire İ'tidâl Cem'iyeti 3) Salîbin Müskirâtı Külliyen Men' Edecek Katolik Cem'iyeti 4) İngiltere Resmî Kilisesinin Tahfîf-i Müskirât Cem'iyeti 5) Muhtelif Kiliselerin Taklîl-i Müskirât Cem'iyeti 6) Arkadaşlar Cem'iyeti 7) Moravya Kilisesi 7) Presbiteryen İngiltere Kilisesi 8) Presbiteryen ve Vels Taklîl-i Müskirât Cem'iyeti 9) İbtidâî Usûl Taraftarı Tahdîd-i Müskirât Cem'iyeti.

Bunların ta'kīb ettikleri program dokuz maddeden ibârettir. Geçen sene İngiltere'de her türlü tahdîdât ve memnûiyete rağmen içki uğruna 259 milyon lira sarf edilmiş olması bunların faâliyetlerini tezyîd ediyor. Programları şunlardır:

1) Pazar günleri bey'-i müskirâtın tamamıyla memnû' olması.

2) Haftanın muhtelif günlerinde bey'-i müskirât sâatlerinin tahdîd ve tenkīs edilmesi.

3) Bey'-i müskirâta tahsîs olunan yerlerin tenkīs ve verilen ruhsatnâmelerin kısmen istirdâd edilmesi.

4) Ruhsatnâmelerin i'tâ ve men'i husûsunda mahallî hey'etlerin nüfûz ve salâhiyetleri tevsî' olunması.

5) Kulüplerin ve ictimâ' yerlerinin şedîd bir murâkabe altında bulundurulması.

6) Bakkallara verilen bey'-i müskirât ruhsatnamelerinin geri alınması.

7) Küçük çocuklara ve gençlere müskirâtın bey'ini kat'î sûrette men' eden bir kānûnun ısdâr edilmesi.

8) Mahallî Efkâr-ı Umûmiyye (Meclisin kasd ettiği mana: Bir mahalde bulunan bey'-i müskirât yerlerinin tezyîd, tenkīs veyahud tamamen ilgāsı için her mahallenin ahâlîsi üç def'a re'y-i âmm usûlü mûcebince beyân-ı fikir etmeleri lazımdır) salâhiyeti tevsî' olunmalıdır.

9) –Programın en mühim maddesi budur– meyhâneler, birahâne ve içki kulüplerinin yerine kāim olacak istirâhat, tenezzüh, meserret ve nezîh ictimâ' yerleri hazırlamaktan ibârettir. Onların nazarında halkın meylini tatmîn edecek böyle müesseseseler olmadıkça içki ibtilâsına şimdiye kadar alışmış olanları men' etmek pek güç olur. Halbuki bunu te'mîn ettikleri gibi mes'eleyi hüsn-i sûretle halletmiş olurlar.

Bu meclisin başında İngiltere'nin en büyük reîs-i dînîsi bulunuyor ve bu meclisin hâiz olduğu büyük nüfûzdan intihâbâtta istifâde etmek istiyorlar. Hangi parti onlara muâvenet vaad ediyorsa ona zahîr olacaklardır. Mecmûaların münâkaşâtı miyânında men'-i müskirât kadar ehemmiyetli bir mevzû' yoktur.

İçki fabrikaları sâhiblerinden bazıları efkâr-ı umûmiyye nazarında milletin düşmanı ve halkın cellâdı töhmetinden

kurtulmak için bu mes'ele hakkında ayrı bir program takdîm ediyorlar. Bunların hazırladıkları programın en sonuncusu şudur:

1) Harb-i Umûmî esnâsında ve ondan sonra bir sene nihâyetine kadar her türlü içki isti'mâli men' olunmalı.

2) Harbden sonra rakı ve fazla küûlü hâvî olan meşrûbâtın memnûiyeti devam etmelidir.

3) Harbden sonra müskirâtın men'-i füruhtu devam etmeli, re'y-i âmma mürâcaat halinde ekseriyet meşrûbâtın isti'mâline karar verse bile her mahallenin salâhiyeti münferid ve müstakil kalmalıdır.

4) Şayed harbden sonra memleketin her tarafında veyahud bazı taraflarında biranın isti'mâline müsâade olunacak olursa hâvî olduğu küûl yüzde ikiden fazla olmamalı, ki bu kadarı müskir olmaz.

5) Harbden sonra fabrika sâhiblerine kable'l-harb te'mîn ettikleri kâr beş sene için te'mîn olunmalı. Bu müddet hitâmında hiçbir fabrika sâhibine tazmînât vermeden veyahud satın almadan hükûmet bütün içkinin i'mâlini men' etmelidir.

[117] Bu ma'lûmâtı muâsır *Contemborari Mecmûası*'nın Ağustos 1918 târîhli nüshasından alıyoruz.

El-hâsıl her yerde, her memlekette içkinin aleyhinde müdhiş cereyanlar peydâ oldu. İslâmiyet'in bundan daha vâzıh ve belîğ bir mu'cizesi olmaz. Fakat acaba bizde ahkâm-ı dîniyyemiz sarîh olduğu halde neden Bâb-ı Meşîhat ve ictimâiyât üstâdları bu beliyyeye karşı bir şey yapmıyorlar? Acaba millete acıyacak, halkımıza rehber olacak âlimlerimiz yok mudur? Neden ulemâ ile doktorlar toplanıp da men'-i müskirât için çalışmak üzere bir cem'iyet teşkîl etmiyorlar? Bâb-ı Meşîhat bu işlerle kendisini hiç alâkadâr addetmiyorsa indellâh mes'ûl olmaz mı? Ahkâm-ı dîniyye ve şeâir-i İslâmiyyemizi muhâfaza ile mükellef olan Şeyhülislâm Efendi hazretlerinin bu husûsta lazım gelen ciddî teşebbüsâtta bulunmalarına intizâr ederiz.

Âdâb-ı umûmiyyemizi sıyânet etmek azm-i kavîsinde bulunan muhterem Dâhiliye Nâzırı İsmail Canbolat Beyefendi Sıhhıye Nâzırı olmak hasebiyle hem milletin ahlâkını, hem sıhhatini muhâfaza etmek isterlerse içki beliyyesini ortadan kaldırmalıdırlar. O vakit hem fuhşiyât ve fesâd-ı ahlâk, hem de sıhhatin tedennîsi ve neslimizin tereddîsi zâil olur. Onun himmetinden bu fi'l-i hayrı bekleriz. Elinde İslâmiyet'in silâhı, hakāyık-ı tıbbıyyenin kuvveti ve milletin ekseriyet-i mutlakasının müzâhereti varken muzafferiyetten emîn olsunlar. Müslüman bir devletin müslüman bir nâzırı için bu gibi fenâlıkların önüne geçmek en mühim bir vazîfedir. Ve her şeyden akdem îfâsı vâcibdir.

Sonra bu münâsebetle yeni İâşe Nâzırı Kemal Beyefendi'ye de mühim bir ma'rûzâtımız vardır. Vesîka ekmeklerinin hâli ma'lûm. Halk bu kadar muzâyakada iken, un bulmak için nezâret bu kadar sıkıntılar çekiyorken Anadolu'nun binlerce çuval en a'lâ arpaları bazı ecnebîlerin ve muhtekirlerin zevklerini tatmîn etmek üzere Bomonti Bira Fabrikasına sevk olunuyor. Bira ekmek gibi havâyic-i zarûriyyeden değildir. Meşrûtî hükûmetler dâimâ ekseriyetin âmâl ve menâfiine hizmet etmekle mükelleftir. Binâenaleyh biranın i'mâlini men' ile ona tahsîs olunan nefîs arpaları, kepek yerine, vesîka ekmeğine katmak pek muvâfık olur. Zîrâ vesîka ekmeği yemeye mecbûr olanlar harbin en ağır yükünü taşımaktadırlar. Herşeyden evvel bunları düşünmek muktezâ-yı hamiyyet ve vazîfe-i hükûmettir. Milletin sizden beklediği müfîd hidemâtın başında sıhhat-i umûmiyyeye pek nâfi' olan; hem mazarratı def', hem büyük menfaati müstelzim olan bu emr-i hayra tevessül buyurmanızı menâfi'-i umûmiyye nâmına istirhâm olunur. Cenâb-ı Hakk cümlemize hidâyet ve muzafferiyet ihsân eylesin âmîn.

İSLÂM VE MEDENİYET

– 3 –

Şarkı, medreseleri, kütübhâneleri, rasadhâneleri, devâvîn ve âdâbı, müverrihleri ve coğrâfiyyûnu, hastahâneleri, dâru's-sınâaları ile bir tarafa bırakalım da nazarlarımızı Kāhire'ye bilhassa onun Devlet-i Fâtımıyye devrindeki hâline tevcîh edelim. Görürüz ki burada da ulûm ve âdâb pek büyük bir revâc ve i'tibâr kazanmıştır. Hele mülûk-i Fâtımıyye'den Melik Aziz ile Hâkim zamanlarında Kāhire o muazzam mebânî-i irfânıyla, sâir gûnân müessesât-ı medeniyyesiyle Bağdad ile müsâvî bir mertebeye irtikā etmiştir. Çalar sâat pandülünün mûcidi olan Kāhire hakîmi İbni Yunus (târîh-i vefâtı 1007)'un hatırlardan çıkması imkânı var mıdır?

Şerîf İdrisî (târîh-i vilâdeti 1099)'nin Kurtuba'da ikmâl-i tahsîl ettikten sonra on ikinci asr-ı hicrî evâilinde Sicilya Kralı Rocir'in kendini ne sûretle maiyyetine kabûl ettiğini târîh bize haber veriyor. Şerîf, kral nâmına sekiz yüz batman sıkletinde gümüşten bir tablo i'mâl ederek memâlik-i âlemin isimlerini Arapça olarak hakketmişti. Coğrafyaya âid te'lîf etmiş olduğu eserini üç asır kadar müddet Avrupa harîta ressâmları aynıyla kopya ediyorlar ve mündericâtına pek az bir şey ilâve edebiliyorlar idi.

Ondan yüz sene sonra Sicilya Kralı İkinci Friedrich feylesof-ı şehîr İbnü'r-Rüşd'ün oğullarını maiyyetine alarak târîh-i tabîîden nebâtât ve hayvânât ilimlerini onlardan öğreniyor idi.

Sekizinci asır zarfında peydâ-yı şöhret etmiş olan Ebu Musa Ca'fer el-Kûfî ile Ebu Bekir-i Râzî ve emsâline âid müellefâtın tedkīkini bize bu dühât-ı İslâm tarafından hâmız-ı kibrît ile mâ'-i melekînin ne yolda ihtirâ' edildiğini, civa istihsâline, cevâhir-i kühûliyyenin tahmîrine ne sûretle muvaffak olduklarını öğretiyor.

Ebu'l-Kāsım Halef bin Abbas (el-Bukārisî)'ın fenn-i cerrâhîyi te'sîs ve bunun için îcâb eden âlât ve edevâtın eşkâliyle isti'mâllerini ta'rîf ve îzâh etmiş olduğunu yine târîhten öğreniyoruz.

Mesâneden taş çıkarmak için yapılacak ameliyenin ilk def'a mevkiini ta'yîn eden Ebu'l-Kāsım'dır.

İbni Rüşd'ün hocası İbni Zühr'ün ilk evvel iltihâb-ı hicâb-ı hâcizi keşfe muvaffak olması İslâm'ın fen âlemindeki parlak muvaffakıyâtının en mühimlerindendir.

Bu gibi eâzım-ı ulemâ İslâm memleketlerini dolaşırlar,

her gittikleri memleket hükümdârından büyük büyük iltifâtlar görürler, ehemmiyetli mikdârda câizeler alırlar idi. Meclis-i irfân ve fazîletleri takrîrlerini dinlemek, akvâl ve efkâr-ı mahsûsalarını kayd ve zabt etmek üzere etraftan fevc fevc akıp gelmekte olan tullâb-ı ilim ile dolardı.

[118] Ulemâ-yı İslâm'ın fünûn, sanâyi', ulûm, siyâset ve sâireye âid eserleri maatteessüf zaman geçtikçe enzâr-ı istifâdeden nihân olu[yo]r ve peyderpey tamamıyla ortadan kalkmaya mahkûm bulunuyor idi. Bereket versin Hollanda'da, Fransa'da, Almanya ve İngiltere'de bir takım müsteşrikler bu gibi âsârı ciddî bir i'tinâ ile araştırıp bulmaya ve bu sûretle birçoklarını nisyân ve ihmâlin pençe-i tahrîbinden kurtarmaya muvaffak oldular. Bu eserlerin mühim bir kısmı Avrupa-yı garbî matbaalarında tab' olunmakta olduğunu nazar-ı memnûniyetle görmekteyiz. Müellefât-ı İslâmiyyenin birçokları Endülüs'ün Araplarda bulunduğu zamanlar Latince'ye ve sâir Avrupa lisânlarına nakil ve tercüme edildi.

Ezcümle Roma'da Papa Robert ve diğerleri riyâziyât, tabîiyât, felekiyât ve sâireye müteallik birçok eserlerin Latince'ye nakli husûsunda büyük bir eser-i gayret gösterdiler.

Hülâsa, İşbiliye, Gırnata, Mürsiye, Tuleytula, Sebte, Tanca, Merakeş, Cezâyir, Tunus, Kayravan, Kahire, Şam, Irak, Fars, Buhara, Hind, Sibirya ve sâir birçok bilâd-ı İslâmiyyede vücûda getirilmiş muazzam kütübhâneler, cesîm medreseler cihânın gözleri önünde vakûr ve muhteşem birer âbide tarzında yükselerek İslâm'ın irfân ve medeniyetini temsîl ediyorlar idi.

İspençiyârî fenninin muhteri'leri Araplar olduğu gibi elyevm istihzâr-ı edviye kānûnu nâmı verilen fen de onların mîrâs-ı fazîletleridir. Bu fen Salerna şehrinden neş'et etmiş ve oradan Cenûbî Avrupa memâlikine yayılmıştır.

Müslümanlar ilk asırlarda mesâîlerini medeniyetin yalnız bir şu'besine hasr etmiyorlar, bütün şuabâtında mütenâsib bir tarzda ibrâz-ı faâliyet ediyorlar idi. Binâenaleyh ulûm-ı riyâziyye, tabîiyye, siyâsiyye, teşrîiyye ile şiir ve tahrîr ile meşgūliyetleri gemicilik, seyahat, sınâyi'-i tezyîniyye, mûsikīye büyük bir ehemmiyet atf etmelerine mâni' olmuyordu. Şehirleri i'mâr ve tanzîm etmek, yeniden şehirler vücûda getirmek, ağır kumaşlar, kıymetdâr esâs [اثاث], metîn ve zarîf halı, kilim ve sâir edevât-ı tezyîniyye i'mâl eylemek gibi husûsâtın da faâliyet-i medeniyye-i İslâmiyyeden büyük bir nasîbi vardı.

Müslümanlar, *Kur'ân*larının [1](قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِى اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالْطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ) ve [2](وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا) âyetleriyle kabûl etmiş olduğu düstûr mûcebince yeryüzünde mevcûd her türlü zîb ü zînet, refâh ve ihtişâm esbâbından istifâde hakkına mâlik idiler. Binâenaleyh Emeviye ve Abbâsiye hulefâsıyla mülûk-i Fâtıma ve Aleviyenin, selâtîn-i Osmâniyye'nin Asya'da, Afrika'da, Garbî ve Şarkî Avrupa'da kıymetdâr eşyâ ve evânî, işlemeli ve murassa' serîrler, zerbeft kumaşlar, kollanmış yünden, pamuktan, ipekten, ma'mûl ve gāyet ince ve nâzik libâslar giymiş olduklarını târîhte okursak hiç hayret etmemeliyiz. Ne hâcet, Avrupa târîhleri, Endülüs Araplarının giydikleri ridâların güzelliği, ve kıymeti hakkında akıl ve hayallere sığmayacak rivâyât ile doludur.

Müslümanlar târîhlerinin bidâyetlerinde binâlarının gerek tarz-ı mi'mârîsi, gerek usûl-i tezyîni i'tibâriyle Yunanlıları, İranlıları, Romalıları taklîd ediyorlar idi. Git gide gāyet ağır ve müşekkel bir takım şekiller resm etmek, tarz-ı inşâda ince ince san'atlar göstermek hevesine düşerek vücûda getirdikleri münhanîler, taksîmler, çiçeklerle mukallidi oldukları akvâma fâikıyyet ve rüchân kazandılar. Onuncu, onbirinci ve onikinci asırlar olunca mülûk-i Mervâniyyîn, mülûk-i Muvahhidîn ve emsâli, mağribde hendese ve tezyînât-ı mi'mâriyyeyi vâsi' mikyâsta terakkī ettirdiler ve bu sâyede tarz-ı mi'mârîleri taklîd şâibesinden kurtularak müstakil ve sırf İslâmî mâhiyet iktisâb etti. Daha sonra Kurtuba, İşbiliyye, Gırnata'da hayretbahş bir sûrette inkişâf ve terakkīye mazhar olan İslâm tarz-ı mi'mârîsi fennin hakîkaten evc-i bâlâ-terînine vâsıl oldu; vücûda getirdiği âsâr dünyânın her tarafında birer mu'cize-i san'at telakkī edilmeye başlamış ve mesel-i sâir hükmüne girmiştir.

Abdülaziz Çâviş

ŞUÛN

-Müstahberât-ı Mahsûsamız-

Dârü'l-Hilâfe:

Ziyâfet-i Seniyye ve Beşâret-i Azîme – Zât-ı hazret-i hilâfet-penâhî tarafından geçen Perşembe günü sarây-ı hümâyûnda Seyyid Ahmed Şerîf es-Senûsî hazretleriyle maiyyetleri erkânına bir ziyâfet-i seniyye keşîde buyurulmuştur. Halîfe-i a'zamımız hazretleri Şeyh-i müşârun-ileyhe karşı fevkalâde iltifâtlarda bulunmuş ve ba'de't-taâm yed-i hümâyûnlarıyla murassa' Osmânî nişânını Senûsî hazretlerinin göğsüne ta'lîk etmek lütf-i âlü'l-âlini râyegân buyurmuşlardır. Esnâ-yı musâhabede emîrulmü'minîn efendimiz hânedân-ı âl-i Osman ile âile-i Senûsiyye arasında geçen şu hâdise-i fevkalâdeden bahs etmişlerdir.

Vaktiyle cennet-mekân Sultan Murad Hân-ı Hâmis ile Seydi el-Mehdi arasında bilvâsıta muhâbere cereyân etmiş idi ki zemîni şu idi: Seydi el-Mehdi İstanbul'a gelip İslâmiyetin terakkī ve teâlîsine, müslümanların intibâhına halîfe-i zamân ile müttehiden çalışacak idi. Halbuki o zamanlar Seydi el-Mehdi Afrika-yı merkezîde hâl-i faâliyette bulunan Fransızlara karşı mücâhede ile meşgūl olmakta ve yeniden birçok zâviyeler te'sîs etmekte bulunduğundan da'vet-i vâkıayı kemâl-i minnetle telakkī eylemiş iken icâbete muvaffak olamamıştı. Maamâfîh günün birinde sülâlesinden gelecek bir zâtın İstanbul'a giderek halîfe-i zamân ile tevhîd-i mesâî edeceğini ve bu vahdet sâyesinde İslâmiyet **[119]** için terakkī ve saâdet devreleri başlayacağını tebşîr etmişti.

İşte Emîrulmü'minîn efendimiz hazretleri bu hâdise-i târîhiyyeyi ihtâr ile buyurmuşlar ki:

"O zamandan beri bu mazhariyetin kime nasîb olacağını düşünüp duruyordum. Âile-i Senûsiyyenin en necîb evlâdından sizin gibi bir zâtın çöl ortasından kalkıp düşmanlara karşı birçok muzafferiyetler ihrâz ettikten sonra hasımları-

[1] A'râf, 7/32.
[2] Kasas, 28/77.

mızın hâkimiyet-i bahriyyelerini istihkār ederek Dârü'l-Hilâfe'ye gelmesini bu târîhî vaadin tahakkuk-ı mes'ûdu telakkī ederim. İnşâallâh âlem-i İslâm'a o meşkûr hizmetlerde bulunacak iki zâtın hânedân-ı âl-i Osmân'dan olanı benim, âile-i necîbe-i Senûsiyyeden olanı da sizsiniz. Elbirliğiyle saâdet-i İslâm'a fî-sebîlillâh çalışır ve inşâallâhu teâlâ müslümanlar hakkındaki nusret-i mev'ûde-i ilâhiyyenin tecelliyâtını görerek karîrü'l-ayn oluruz."

* * *

Afganistan:

Afganistan'dan İngiliz Askerinin Geçmesi – Bu haftaki evrâk-ı havâdisimiz İran'da İngiliz harekâtından bahs ederken İngiliz askerlerinin Belucistan ve Afganistan tarîkıyle gelerek Meşhed'i işgāl ettiklerini yazıyorlar. Halbuki bu havâdis İngiliz gazetelerinin Afganistan ile bizim aramıza bir nifâk sokmak için yaptıkları bir manevradan münbaistir. Afganistan hükûmet-i aliyyesi hiçbir ecnebî askerin memleketinden mürûruna müsâade etmiyor. Bilakis 1905 senesinde Belucistan valisinin birâderi Colonel Yat eser-i hatâ olarak Afgan hudûdu dâhilinde yirmi metre kadar dâhil olur olmaz maiyyetindeki askerden üç kişi katl ve kendisi esir edilerek Kabil'e sevk olunmuş ve bir sene hapishanelere atılmıştı. Birçok muhâberât, i'tizârât ve te'mînât-ı resmiyyeden sonra serbest bırakılmıştı. Ahvâl-i âdiyyede bu kadar şiddet ibrâz eden hükûmet harb-i umûmî esnâsında göstermekte olduğu gayret ve metânet hilâfına olarak İngiliz askerlerinin mürûruna elbette müsâade etmez. Hakîkat-i hâl bundan ibârettir:

İngiltere hükûmeti 25 seneden beri Rusya ile münâsebât-ı ticârîyyesini kara tarîkıyle te'mîn edebilmek için Belucistan ve Sebistan arâzîsi içinde Belucistan'ın pâyitahtı olan Kıte'den, Beluçkı, Dalbendin, Bircava, Bircend ve Meşhed konaklarını hâvî olan bir yol açmıştır. Bircava ve Bircend'de câsûsluk ve her türlü istihbârâtta bulunmak üzere hükûmet sermâyesiyle icrâ-yı ticaret eden bazı me'mûrları da vardır. İngiltere on altı sene evvel bu konakları işgāl-i askerî altında almıştı ve vaktiyle Emîr Abdurrahman'ın te'dîbâtından firâr eden ve İngilizler tarafından i'zâz ve ikrâm edilerek Kıte civârında vâsi' arâzîde iskân olunan Huzzâr kabâilinden birinci Huzzâr Apayonir ve 24'ncü taburu orada ikâme etmişti. Bunlar şimdiki Afganistan hükûmetine karşı kin besledikleri için gerek Afganistan'a ve gerek Hindistan havâlî-i şimâliyyesine geçirilmesi melhûz olan eslihayı zabt etmekle mükelleftirler. İşte bu sefer Hindistan'dan cem' olunan ve Osmanlı-Alman tehlikesine karşı Hindistan'ı muhâfaza etmekle mükellef olan askerler bu tarîkten oraya sevk olunmuşlardır. Bu hareket hem bize, hem Afganistan'a karşı bir taaddî sayılır. Binâenaleyh düşmanın iğfâlâtına kapılmamalıyız.

* * *

Yemen:

Yemen'in Vaz'iyeti ve İngiltere'nin Hüsrânı – Geçen ay nihâyetinde İngiltere'nin avâm kamarasında Aden cebhesi hakkında bir mübâhese cereyân etmişti. Harbiye Nezâreti nâmına beyânâtta bulunan zât demiştir ki: Osmanlılar Cihât-ı Tis'ayı işgāl ettikleri günden i'tibâren te'mîn-i âsâyiş ile kabâil arasındaki Mode'nin tarsîni ve işgāl olunan arâzînin zer'i için bezl-i gayret ediyorlar. Şimdi oralarda ciddî bir muhârebe olmuyor. Biz geçen sene Şeyh Osman karyesini Osmanlılar tarafından tahliye edildiği cihetle istirdâd ettik. Yapmakta olduğumuz muhârebe tayyâre faâliyetine mahsûr kalıyor.

İngiltere için bu hakîkatten daha acı, daha büyük bir hüsrân olmaz. Senelerden beri hîle ve desîse ile elde ettiği Cihât-ı Tis'a'yı zâyi' eden; eskiden beri müslümanlar arasına nifâk ve tefrika sokmakla Yemen'in feyzdâr ve zengin kıt'asını zabt etmek isteyen İngiltere bugün haybet ve muvaffakıyetsizlikle Aden'in gayr-ı sıhhî, sıcak ve rutûbetli mıntıkasında mahbûs, mahsûr ve küçük bir hareket göstermekten âciz kalıyor. Cenâb-ı Hakk'a binlerce şükür, oranın İslâm müdâfi'leri bununla iktifâ etmeyerek İngiltere'nin hâkimiyet-i bahriyyesiyle de istihzâ etmektedirler. Şeyh Saîd mevkiinden 16 Teşrînisânî 1914 de bombardıman ve tahrîb ettikleri Pirim adasındaki İngiliz müessesât ve kışlalarını yeniden yapmak için İngilizler bir buçuk sene uğraşmışlar ve nice paralar sarf etmişlerdir. Fakat yine 1916 Ağustosunda bizim kahramanlarımız yeniden aynı müessesâtı yakmışlardır. Dört seneden beri Bâbülmendeb Boğazı'ndan mürûr etmek isteyen İ'tilâf gemileri oradaki askerlerimizin cehennem-âsâ ateşinden kurtulabilmek ve aynı yerde birkaç sene evvel ateşimizle tahrîb olunan sefînelere benzememek için ancak **[120]** zulmet-i leylden istifâde ederek bütün fenerleri söndürmüş oldukları halde alelacele geçiyorlar.

Yemen'in mahsûlâtı bu senelerde lehülhamd vel-minne maa-ziyâdetin bereketlidir. Yalnız Cihât-ı Tis'a'dan elde edilmiş olan mahsûlât ordunun iaşesine üç sene için kâfîdir. Orada bulunan kahraman askerimize ve mücâhidîn-i İslâm'a binlerce selâm ve ihtirâm ihdâ eder ve Cenâb-ı Hak'tan gerek onlara, gerek bütün cüyûş-ı muvahhidîne kat'î muvaffakıyet ve dâimî muzafferiyetler temennî ve istirhâm ederiz.

* * *

Afrika:

İ'tilâf Hükûmetlerinin Müslümanlara Karşı İrtikâb Ettikleri Cinâyât – *Times* gazetesi Lord Roze Remir'in uzun bir makālesini neşr ediyor. Bu makāle vaz'ıyet-i askeriyye hakkında mufassal ve şâyân-ı dikkat ma'lûmâtı hâvîdir. Onu tercüme ve neşr etmek yevmî gazetelerimize âiddir. Biz yalnız bir fıkrasını nakl ile kāri'lerimizin nazar-ı dikkatlerini İ'tilâf hükûmetlerinin âlem-i İslâm'a karşı irtikâb etmekte oldukları cinâyâta celb ederiz. Muharrir; Fransa hükûmetinin şimdiye kadar Şimâl ve Garbî Afrika müslümanlarından dokuz yüz bin kişiyi cebren askere alıp garb cebhesinde kırdırdığını i'tirâf ediyor. İngiltere hükûmetine de Cenûbî ve Şarkī Afrika'dan ve Sudan'dan bir milyon müslüman asker çıkarmak fikrini veriyor. Garb cebhesindeki müslüman askerlerinin metânet ve kahramanlığından bahs ediyor.

Demek bu devletler hâlâ âlem-i İslâm'a karşı besledikleri kin sâikasıyla müslümanları mahv etmeye çalışıyorlar. Bîçâre din kardeşlerimiz zorla mezbahalara sevk olunuyorlar. Kendi irâdelerine mâlik olsalardı, Almanya'ya karşı değil, İngiliz ve Fransızlara karşı son damla kanlarını akıtıncaya kadar harb ederlerdi. Almanya onlara zulm etmedi. Alman-

ya müslümanlara musallat olmadı. Halbuki asıl âlem-i İslâm'ın düşmanları İngiliz ve Fransızlardır. Hürriyet uğruna harbetmekte olduklarını iddiâ eden bu devletlerin tasallutları altında mahv olan milletlerin hürriyetine mâni' olmaları ne kadar gülünçtür. Ne kadar zulm-i sarîhtir! müslümanlar mütenebbih olmazlarsa düşmanların âmâline hizmet etmek için mahv olmaya mahkûm olduklarını anlamalıdılar.

* * *

İngiltere:

İngiltere'de İçki Beliyyesinin Tahakkuku Bize Bir Ders-i İbret Olmalıdır – Avrupa'da bulunan Amerikan askerlerin ahvâl-i sıhhıye ve ahlâkıyyelerini teftîş ve tedkîk etmek üzere Salon Hayât-ı Fâsidesi Aleyhinde nâmındaki cem'iyet tarafından Doktor Kanon ve Doktor Mur İngiltere'den geçerken evrâk-ı resmiyyeye müsteniden yaptıkları tahkîkât netîcesinde içki beliyyesi İngiltere'de pek ziyâde tenâkus ettiğine dâir bu rakamları neşr ediyorlar ve diyorlar ki: Reviş-i ahvâlden anlaşılıyor ki hükûmet aynı ciddiyetle hareket edecek ve müessir kānûn ve nizamlar hazırlayacak olursa birkaç sene içinde bütün içki beliyyesi mündefi' olacaktır.

Sekir halinde bulunduklarına binâen mahkûm olan kadınların adedi 1913 senesinde 3482 kişi iken 1918 senesinin nısf-ı evveli esnâsında 615 kişiden ibâret olmuştur.

1913 senesinde	1917 senesinde
511	99 Ra'şe-i sekir ve felç mukaddimâtı
1830	580 İçkiden vefât edenler.
2426	935 İntihâra teşebbüs edenler.
1226	704 Ebeveynin eser-i sekirlerinden ihtinâk eden çocuklar
3880	2283 Teleyyüf-i kebed netîcesinde vefât edenler.

Lojode Abron'un riyâseti altında teşekkül eden hey'et-i tahkîkıyyenin fikrine göre: Bâlâdaki resmî rakamlar kadınlar hakkında yapılan ihsâiyyâttan alınmıştır diye bu tenâkusu genç erkeklerin cebhe-i harbde bulunduklarına atf etmek doğru değildir. Zîrâ kadın amele daha fazla para kazandıkları halde böyle bir netîce cidden câlib-i dikkat olduğu gibi içkiyi tamamen men' edebileceği hakkında hükûmete de ümîd ve şevk verecek bir şeydir.

* * *

Fransa:

Fransa'da Teshîl-i İzdivâc – *Times* gazetesinin Paris'ten aldığı husûsî telgraftır: "Meclis-i Meb'ûsân'ın ekseriyeti ile İzdivâc Kānûnu'na birçok ıslâhât ve ta'dîlât idhâl olunmuştur. İzdivâc merâsimi, akd-i nikâh usûlü daha fazla kolaylaşmıştır. Şimdilik gençlerin ekserisi askerde, hatt-ı harbde oldukları cihetle akd olunacak nikâhların bütün muâmelâtını ta'kîb etmek evlenecek kızlara düşüyor. Bu günden i'tibâren kâtib-i adl izdivâc edeceklerin isimlerini iki hafta i'lân etmeyecektir. Dört şâhid yerine iki şâhidin bulunması kâfî olacaktır. Akd-i nikâh şimdiye kadar yalnız belediyelerde icrâ olunuyordu. Fakat bundan sonra zevceynden birisi hasta olduğu veya sâir bir özr-i meşrûu bulunduğu takdîrde müddeî-i umûmînin bir me'mûru zevceynin tensîb edecekleri bir eve giderek akd-i nikâh edebilecektir. Me'mûr gelmese bile akd icrâsı kānûnen makbûldür. 21-30 yaşındaki zevceyn için ebeveynlerinin muvâfakatini istihsâl meşrût değildir. Yalnız onlara bir i'lân göndermek kâfidir. Maamâfîh bu da yirmi beş yaşından fazla olanların ebeveynlerine gönderilmeyecektir."

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

26 Eylül 1918 | 17 Zilhicce 1336 | Perşembe | 26 Eylül 1334 | Cild: 15 - Aded: 371

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

MUKADDİME

*Kur'ân*ın Esâlîb ve İbârâtı

Kur'ân-ı Kerîm'in esâlîb-i beyân i'tibârıyla Arabın mesâlik-i kelâmiyyesinden hiç ayrılmamış olduğundan şuraya kadar müteaddid yerlerde delâil-i maddiyyesiyle bahs ettik. Bu hakîkat bütün vuzûhuyla meydanda durup dururken ma'hûd zât kendi gibilere yeniden yeniye fitne ve fesâd kapıları açmak için vesîle taharrî etmekte olduğunu gösterir fuzûliyâne bir tavır ile "Eşyâ mevcûd olmadan Cenâb-ı Hakk'ın onu âlim olmadığını iddiâ edenlerin delilleri" serlevhasıyla bir fasl-ı mahsûs açarak burada

(اَلْئنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا)[1]، (نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَا اَخْبَارَكُمْ)[2]، (لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ)[3]، (وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ)[4]، (اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ)[5]، (وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِى كُنْتَ عَلَيْهَا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ)[6]، (لِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ)[7]

ve bunlara mümâsil diğer bir takım âyetler serd ediyor, bunlarla mevzû'-i bahs ettiği akîde-i fâsidenin sıhhatine Kitâbullâh'tan[8] delil îrâd etmek istiyor. Kitâbullah ise bu husûsta tamamıyla Arab'ın mesâlik-i beyânına tebaiyyet etmiştir. Arap nasıl esnâ-yı muhâverâtta hatırına sânih olan maânîyi beyân ve tasvîr ederken selîkasının îcâb etmediği kuyûd ve i'tibârât ile takyîd-i kelâma lüzûm hissetmezse Kitâb-ı Kerîm de bu mes'elede aynı tarzda hareket etmiştir. Yani âyât-ı mebhûsede ilm-i ilâhîden bahs ederken bu ilim kadîm midir, hâdis midir, zât-ı ulûhiyyetle kāim bir sıfat mıdır, değil midir, Cenâb-ı Hak bi-zâtihi eşyâ-yı âlim midir, değil midir? Mes'elelerinin saded-i bahs ile alâkadâr olduklarını nazar-ı mülâhazaya almamıştır. Evet, bunlar öyle mebâhistir ki Kitâb-ı Kerîm ne bahs etmiştir, ne de bahs etmeye onun için bir lüzum vardır. Gerek *Kur'ân*, gerek onun münezzili

(اَنَّ اللهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ)[9]، (قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًا)[10]، (يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى الصُّدُورُ)[11]، (يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِنْ عِلْمِهِ اِلَّا بِمَا شَاءَ)[12]، (وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ)[13]

gibi âyât ile ilm-i ilâhînin vüs'at-i bî-pâyânını kat'î esâslarla ta'yîn ettikten sonra bu gibi mebâhisi iktihâmda nasıl bir fayda mülâhaza edebilirler? Hayır, o, bilmemezlikle "Hikmet-i Felsefiyye" nâmı verilmiş olan sınâî mücâdelât ve taassüfâtın ilim ve irfân âleminde hiçbir mevkii yoktur. Kitâbullâhı bu gibi şeylere sâha-i tatbîk ittihâz etmek kat'iyyen doğru bir şey değildir.

Bu bâbdaki fikrimizi daha ziyâde îzâh, ezhâna takrîb etmek için misâl şeklinde şu ciheti kāriînin enzâr-ı dikkatine arz edelim: Şiir söylemek, kuvâ-yı hayâliyyenin ibdâ' ettiği türlü türlü teşbîhleri, mecâzları silk-i nazma çekmek husûsunda Arab'ın kendine mahsûs bir takım usûl ve mesâliki vardı ki hiçbir vakit onlardan ayrılmazlar idi. Müvellidîn devri olunca onlar da aynı mesleği ta'kīb, nazm-ı karîz vâdîsinde aynı şerâit ve âdâta riâyet ettiler. Onlar da mülûk ve ümerâyı medh etmek ve bu vesîle ile câize almak fikriyle söyledikleri kasîdelere teşbîb ve tagazzül ile başlarlar, oradan humriyyâta geçerler idi. **[122]** Medîha-gûluk maksadıyla söze başlayan şâirlerin karîhalarına bu iki zemîn-i inşâd vâsi' birer cevelângâh olur; kalpler neşve-i garâm ile müteheyyic bir hâle gelir; sâgarlar dolup dolup boşalır idi.

---

1 Enfâl, 8/66.
2 Muhammed, 47/31.
3 Yûnus, 10/14.
4 Âl-i İmrân, 3/140.
5 Âl-i İmrân, 3/142.
6 Bakara, 2/143.
7 Mâide, 5/94.
8 Metinde "Kitâbullâh'tır" yazılmıştır.
9 Bakara, 2/231.
10 Talak, 65/12.
11 Mü'min, 40/19.
12 Bakara, 2/255.
13 En'âm, 6/59.

Acaba Ka'b bin Züheyr'in Suâd'ı, ve onun mahmûr bakışlı, sürmeli gözü, mevâîd-i urkūbiyye (esassızlığından kinâye)si Ka'b'ın muhayyilesinin vücûd vermiş olduğu bir nâzenîn-i mevhûmdan başka bir şey mi idi? Ka'b'ın hacle-i efkârında Suâd'ı teşhîr etmesi sırf, hayâlinin zertâr-ı bedîiyyât ile dokumuş olduğu müzeyyen hil'atlere yakışacak bir kāmet aramak, o bedîa-i hayâliyyeyi şa'r (kıl)dan değil şiirden yaptığı kubbeler, çadırlar altında ârâm ettirmek fikrinden münbais değil mi idi?

Muhadramîn (câhiliyet ve İslâm'a, kezâlik iki devlet zamanına yetişmiş olan şâirler) şuarânın pîşvâsı olan bu zât ile onun isrine iktifâ eden san'at-ı şiir erbâbının meslek-i inşâdlarına bak. Ayân bir sûrette göreceksin ki şâirler bir takım mevzû'lara dalarlar ki bunlar kendileri için maksûd-bizzât değildir. Böyle mevzû'lar onlar için at oynatacak birer meydan, san'at-ı şiirdeki iktidârlarının derecesini gösterecek birer mi'yâr vazîfesini görürler. Hele Arap şuarâsı söyledikleri kasîdelerde kadîmen mer'î olan "Iktidâb" (nesîb ve teşbîb gibi bir vâdîden birden bire maksada intikāl) âdetini bırakıp da "Hüsn-i Tahallüs" usûlünü iltizâm ettiklerinden beri eş'âr-ı Arabiyyede bu tarz-ı tahayyüle mebzûl bir sûrette tesâdüf olunur.

Kur'ân-ı mübînin üslûb-ı beyân i'tibârıyla tamamıyla Araplar arasında cârî olan mesâlike tebaiyyet etmekte olduğu esâsı kabûl edildikten sonra onun ibârâtının kuvvetini mantık nazariyatıyla ölçmek, ahkâmını san'at-ı cedel, felsefe kavâidine tatbîkan te'vîle çalışmak hamâkatten, kısa düşünmeden başka bir şeye haml olunabilir mi?

Evet, evet *Kur'ân*'ın kendine mahsûs bir üslûb-ı beyânı var ki onun sırrını ancak bir edîb-i nüktedân anlayabilir, güzelliğini mehâsin-i beyânın rûhuna nüfûz eden bir nazar-ı sâkıb görebilir.

Esâlîb-i *Kur'ân* bahsine nihâyet vermezden evvel *Kur'ân-ı Kerîm*'de varid olan kasemler, yemînler hakkında da birkaç söz söylemek isteriz.

Ma'lûmdur ki her lisânda kasem muhtelif maksatlarla, mütenevvi' şekil ve sîgalarla isti'mâl olunur.

Bir hüküm ve iddiâyı yemîn ile te'yîd ve tevsîk etmek lisân-ı Arab'ın mahsûsâtından olmayıp en nâzik ve yüksek lisânlardan barbarlara âid en kaba ve en âdî lehçelere varıncaya kadar umûm elsine arasında bu husûsta bir müşâreket-i selîkıyye vardır. Her yerde insanları görürsün ki esnâ-yı muhâverede babalarının kıymetli başlarına, şeref-i zâtîlerine, mefâhir-i kadîmelerine, akrabalarının makābîrine, sevdiklerinin gözlerine yemîn ederler. Vakit vakit de muhâtabın başını, sakalını, mecd ü şerefini, en sevdiği evlâd ve yârânını vâsıta-i kasem ittihâz eylerler.

Arap lisânının gayrı bir lisâna vâkıf olanların da bu gibi kasemlerin yalnız *Kur'ân*'a ve lügat-i Araba hâs olmadığına bizimle beraber şehâdet etmeleri tabîî bir keyfiyettir. Ancak şu cihet var ki Arap bu husûsta daha ileri gitmiş, lügāt-i sâire ashâbının kullanmadıkları yerlerde kasem isti'mâl eylemiştir. Te'kîdi îcâb eden yerlerde Arab'ın en sevdiği yahud en mu'tenâ ve hatîr i'tikād ettiği bir şeye yemîn etmemesi hemen gayr-ı vâki'dir.

Evet, şerîat Cenâb-ı Hak'tan başka bir şeye yemîn etmeyi nehy etmiştir. Fakat öyle anlaşılıyor ki halk bu nehyin taalluk ettiği yerleri anlayamamışlardır. Bu nükteyi idrâk edebilmek için, muhâsamâtta yemîn îcâb eden yerlerde mehâkimin kabûl etmiş olduğu düstûru göz önüne getirmelidir. Bunların hiç birinde yemîn edecek kimsenin kendince a'zam-ı mukaddesât olan şeyden başkasına yemîn etmesine mesâğ gösterilmemektedir. Mahkemede bir müslüman Allah'a, bir hıristiyan İncil'e bir Yahudi Cenâb-ı Hakk'a ve *Tevrat*'a yemîn edebilir. Çünkü, husûmât ve muhâkemâtta yemînden garaz yemîn edeni hakkı i'tirâfa, vâkıı ikrâra mecbûr etmektir. Bu maksat ise yemîn edenin kahır ve intikāmından hazer ettiği, serâirini habîr, ızrâr ve ibtilâsına muktedir olduğunu bildiği bir zâtın adını anarak dûçâr-ı haşyet ve mehâbet olmasıyla mümkinü'l-husûldür.

Bu hikmete binâen şer'î, siyâsî bütün mehâkimde tahlîfler hep bu sûrette cereyân eder; müslim, gayr-ı müslim her ümmete âid mehâkimde aynı meslek ta'kīb olunur.

Bu esâs nazar-ı mülâhazaya alınınca Allah'tan mâadâsına yemîn hakkında şerîat-i İslâmiyyede vârid olan nehyin ma'tûf olduğu cihet, ümem-i sâirede olduğu gibi, ancak hukūk-ı beşeriyyeye âid muhâsamât olabilir. Bundan mâadâ te'kîd ve tevsîkı îcâb eden mevâki'de insanın en büyük ve en muazzez i'tikād ettiği şeylerden her hangi birine yemîn etmesinde hiçbir mahzûr yoktur. Bir de *Kur'ân-ı Kerîm*'in Arap lisanıyla nâzil olmuş olduğu düşünülürse ondaki kasemlerin, yemînlerin sırrı bütün vuzûhuyla tecellî eder. Evet, *Kur'ân-ı* Hakîm, te'kîdi, tenbîhi îcâb eden yerlerde, hikâye ettiği haberlere, serd ettiği ahkâma muhâtabların nazar-ı dikkatlerini celb etmek istediği noktalarda mukteziyât-ı ahvâle riâyet etmiş olmak, muhâtabâtta ehl-i lisân arasında mer'î olan âdeti muhâfaza etmek için Arab'ın yemîn husûsundaki mesâlikine tebaiyyet eder.

Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkātından bir ümîdi, bir korkusu olmadığı halde ona nasıl yemîn eder? Nâm-ı pâkinden başkasına yemîn etmeyi kendisi harâm etmişken kendisinden başkasına ondan nasıl kasem sâdır olur? Esdaku'l-kāilîn olduğu halde haber verdiği şeylerin hakîkat olduğuna yemîn ile **[123]** te'mîne ne vechile lüzûm görür? Tarzında müfessirlerin sahâif-i âsârını dolduran suâller, müşkiller abesle iştigālden, yahud cinnet eserinden başka bir şey değildir. Süver ve âyât-ı Kur'âniyyede kasem vârid olmuş ise hiç şüphesiz bu, belâgatin, sınâat-i kelâmiyyenin îcâbâtına müstenid makāsıd-ı mahsûsa dolayısıyla varid olmuştur. Kasemlerin sîga ve şekillerinin tenevvuu da esbâb ve maânîsinin tenevvu' ve ihtilâfâtından neş'et etmektedir.

Bu hakîkate binâen *Kur'ân-ı* Mübîn Allah'ın zâtına, Resûlü'ne, tîn, zeytûn, tûr, sâffât, zâcirât, şems, kamer, necm, leyl, asr, kalem, kağıd, semâ', arz, nefs ve sâireye kasem etmişse bunlar hep kavâid-i belâgata müstenid birer sebeb tahtında cereyân eylemiştir.

Zemîn-i bahs gayr-ı müsâid olmasa şurada Kitâbullâh'ın her hangi bir yerinde vâki' olan kasemlerin esrârını tedkīk ve istiknâha çalışırdık; fakat bahsin adem-i tahammülü bunlar hakkındaki mütâlaâtımızı mevâki'-ı âidesine terke mecbûr etti.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

AKVÂM-I İSLÂMİYYENİN ESBÂB-I İNHİTÂTI

– 3 –

Müellifi: Prens Mehmed Said Halim Paşa

İslâm'ın akāid-i siyâsiyyesine gelince onlar da mu'tekıdât-ı ictimâiyyesinin mahsûlüdür. İctimâiyyâtta olduğu gibi siyâsette de firak ve sunûf-ı muhtelife arasındaki rekābet ve muhâlefetlere mesâğ vermeyerek tâbi' ile metbû' arasındaki münâsebâtı ta'yîn ve tahdîd ve bu sûretle muvâzene-i siyâsiyyenin husûlünü te'mîn eder. Hiçbir şekl-i hükûmetle takyîd eylemediği insanları, hukūk ve vezâif-i mütekābilelerine hürmet ve riâyet şartıyla ihtiyâclarına göre harekette hür ve serbest bırakır.

Gāye-i İslâm'ın ne derecelerde ehemmiyet ve husûsiyeti hâiz olduğu ve mütefekkirînimizin bünye-i İslâm'daki bu vahdete nazar-ı ihtirâm ile bakarak ellerinden geldiği kadar onu tahkîm ve takviyeye çalışmak vazîfesiyle mükellef bulunmaları lazım geleceği îzâhât-ı mebsûta ile tebeyyün eder. Şu hâle nazaran cümlemizin olanca mesâîmiz cem'iyet-i İslâmiyyede nümâyân olan aristokratik ve demokratik seciyelerini tenmiye ve i'lâ ve esâsât-ı milliyyemizi tâbi' ve metbû' arasındaki hukūk ve vezâifin daha lâyıkıyla idrâk ve icrâ kılınmasını kâfil bir tarzda ta'dîl ve ıslâha ma'tûf bulunmalıdır.

Âlem-i İslâm'da dinsizliğin cem'iyât-ı İseviyyedeki dinsizlikten kat kat farklı bir ehemmiyet-i mahsûsa kesb eylemesi de bundan neş'et eylemektedir. Ma'şer-i İslâm'da dinsizlik, mevzû' ve müesses olan desâtîr-i ahlâkıyye ve ictimâiyyenin red ve inkârı ma'nâsını tazammun ederek ferdin sükūt-ı ahlâkīsiyle cem'iyetin inhilâl ve infisâhını istilzâm eder. Bu i'tibârla müzâdd-ı ahlâk ve ictimâiyyâttır. Binâen-alâ-zâlik dinsizlik müslümanlarla maâşir-i İslâmiyyeye ârız olabilecek felâketlerin en vahîmidir.

Târîh ile sâbittir ki en müterakkī milletler, âmâl ve efkârı pîşvâyânı tarafından en iyi idrâk ve is'âf edilmiş olan milletlerdir. Akvâm, rehberlerinin keyif ve heveslerine hizmet ve itâate rızâ gösterdikleri takdîrde girîve-i inhitâta düşerler veyahud bulundukları dereke-i inhitâttan tahlîs-ı girîbân edemezler. Çünkü re's-i kârında bulunanlar gittikçe dûçâr-ı tereddî olarak nihâyet müstebid, mütelevvin, bedhâl ve câhil olup giderler.

Bu mülâhazaya binâendir ki sunûf-ı mütefekkire ancak mensûb oldukları cemiyyât-i İslâmiyyenin gâyât-ı milliyyelerine hizmet eyledikleri takdîrde vazîfelerini hüsn-i îfâ etmiş olacaklardır.

Akvâm-ı İslâmiyyenin mahrûm-ı nûr ve irfân kalmalarına ve kendilerinin ise onları tenvîre nâ-kādir olmalarına sebebiyet veren bu teşettüt-i elîm bu sûretle zâil olacak ve tabaka-i münevvere cem'iyetindeki vech-i vücûdunu o zaman bi-hakkın idrâk edecektir.

Tabaka-i mezkûre bu tecâhüllerinde şimdiye kadar o derecelerde ileriye gitmişlerdi ki âlem-i İslâm'ı hayâlhânelerinde doğan her türlü tasavvurât-ı garîbe ve müfritânenin icrâsıyla pek nâkıs ve pek mütelevvin olan irfânlarını tatmîne hâdim ve her türlü ziyânkârlığa küşâde bî-pâyân bir sâha-i tecrübe addeylemişlerdir.

Akvâm-ı garbiyye hiç şüphe yok ki bugün aristokrasilerine masdar olan derebeylik hâtırât ve teşkîlât-ı mâziyyesiyle bugünkü demokrasi ve müsâvât fikirleri arasında bir devre-i istihâle geçirmektedir. Bu milletler teşekkülât-ı ictimâiyyelerini böyle lâ-yenkatı' ta'dîl ve tebdîl ede ede zannımızca yukarıda îzâh eylediğimiz gāye-i ictimâiyye-i İslâmiyyeye vusûl bulmak sevdâsındadırlar.

Teşekkülât-ı hâzıra-i siyâsiyyeleri tahavvülât-ı ictimâiyyelerinden mülhem iyi, kötü bir takım tedâbîr-i rûz-ı merre hükmündedir ki ma'kūl ve bî-taraf bir idâre te'sîs ve te'mînden ziyâde tahavvülât-ı mezkûreyi teshîle hizmet etmektedir. Binâenaleyh garbın teşekkülât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyelerindeki mükemmeliyete inanmak ve akvâm-ı garbiyyenin rif'at ve refâhiyyetini onlara atf ile **[124]** taklîdine koyulmak hatâ ve gaflet içinde saâdet taharrîsinden başka bir şey değildir. Zîrâ garblılar bile eserlerinde o kemâli bulamıyor ve onları lâ-yenkatı' ta'dîl ve ıslâha bezl-i gayret ediyorlar.

Garbı taklîde yeltenen müceddidlerimizin ta'kīb eylediklerı meslek medeniyet-i garbiyyenin netâyicini esbâbı zannetmekten mütevellid pek ibtidâî bir mantık hatâsına müsteniddir.

Bütün bu i'tikādât-ı sehîfeden doğan ve aynı sekāmette olmakla beraber mütefekkirlerimiz arasında pek ziyâde şüyû' bulan diğer bir i'tikād da teceddüd ve terakkī emelinde bulunan bir memleketin behemehâl demokratlaşması lazım geldiği fikridir.

Cem'iyet-i İslâmiyye demokratik ve aristokratik ihtiyâcâtını seyyânen hisseder. Teşkîlât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesi hâl-i muvâzenette bulunan bu iki âmilden her hangi birinin peydâ-yı zaaf etmesiyle muhtel olur.

Erkân-ı esâsiyyesini teşkîl eden tesânüd, müsâvât ve adâlet hisleri tezelzül edecek olursa cem'iyet-i mezkûre demokratik havâssını zâyi' eder. Bilakis kānûna, ülülemre, an'anâta karşı olan hürmet gevşer ve fezâil-i ma'neviyye ve fikriyye takdîrden ve tefevvuk-ı fıtrî ve ilmî nazar-ı i'tibârdan sâkıt olursa o cem'iyet aristokratik hâssalarından mahrûm kalmış olur.

Bazen hem aristokratik, hem de demokratik havâssını gāib eylemesi de muhtemeldir ki bu takdîrde cem'iyet inhitât-ı tâm hâlinde demektir.

Bundan nâşîdir ki bir müceddidin vazîfesi îcâb-ı hâle göre mensûb olduğu cem'iyetin gâh demokratik ve gâh aristokratik evsâfını ve gâh her ikisini birden takviye ve tenmiyeye çalışmaktır. Lakin bir cem'iyet-i İslâmiyyenin demokratikleşmesi de akvâm-ı garbiyyede olduğu tarzda cereyân etmez. Bu cem'iyet aristokrasiye hücûm ederek sunûf-ı mümtâzesiyle mücâdele tarîkıyle demokratlaşmaz. Bu mücâdeleye lüzûm yoktur. Zîrâ aynı hukūka mâlik olan avâmının havâssından mütâlebe edeceği hiçbir şey yoktur.

Cem'iyet-i İslâm'ın demokratlaşması tabaka-i havâsta zaten mevcûd olan efkâr, hissiyât ve an'anât-ı avâm-nüvâzînin inkişâfıyla kābil olur. Aristokratlaşması ise zuafâ-yı a'zâsının hukūkunu pâymâl eylemekle değil, belki tabaka-i avâmında

meknûz bulunan efkâr, hissiyât ve an'anât-ı havâs-pesendâneyi takviye ve tenmiye sûretiyle sâha-ârâ-yı husûl olabilir. Bu hâle nazaran cem'iyet-i İslâmiyyedeki hasâil-i demokratikıyyeyi sunûf-ı âliyyesi ve hasâil-i aristokratiyyeyi tabakāt-ı âdiyyesi te'mîn ve tarsîn ediyor demektir.

Halbuki cem'iyyât-ı garbiyyede keyfiyet ber-akistir. Onlarda sunûf-ı muhtelife-i ictimâiyyeyi yekdiğerinden ayıran şeyler adem-i müsâvât-ı hukūkıyye, rekābet-i menâfi', sınıf ve fırka an'anâtı gibi husûsâttan ibâret olduğu gibi, tarz-ı maîşetleri ve münâsebetleri cebr-i kavânîn ile teessüs ve taayyün eylediğinden her gün gayr-ı memnûn bir sınıf tarafından ihlâl edilir.

Bu cem'iyetlerde aristokrasiyi sunûf-ı mümtâze, demokrasiyi ise mahrûm-ı imtiyâzât olan anâsır teşkîl ve temsîl eyler.

Maâşir-i İslâm'daki sunûf-ı muhtelife ancak seviyye-i ahlâkıyye ve fikriyyedeki farklarla yekdiğerinden ayrılırsa da müsâvât, adâlet ve tesânüd fikirleri sunûf-ı mezkûre beynindeki münâsebâtı takrîr ve tanzîm eyleyerek uhuvvet-i İslâmiyyeyi te'sîs ve onları yekdiğerine takrîb eder.

Cem'iyyât-ı garbiyye hakk-ı huzûr ve selâmetlerini kānûnlarda aradıkları halde maâşir-i müslime onu i'tikādât ve hissiyâtında, terbiye-i ahlâkıyye ve felsefesinde bulur.

Bundan dolayı bil-cümle cemâat-i insaniyyede mutlakā rû-nümâ olan rekābet ve muhâlefetler cem'iyet-i İslâmiyyede bir mâhiyet-i husûsiyye iktisâb etmektedir.

Her yerde sunûf-ı muhtelife beyninde cârî olan o rekābetler cem'iyet-i İslâmiyyenin sınıfları arasında değil, belki her bir sınıfı içinde hüküm-fermâdır. Tabakāt-ı âliyyesi demokrasiye, tabakāt-ı âdiyyesi ise aristokrasiye takarrub için yekdiğerine rekābet-hân olurlar.

Siyâsiyâtta garb ile İslâm'ın tarz-ı telakkîleri beyninde de o derecelerde bir fark vardır. Garbın teşkîlât-ı siyâsiyyesi bir takım mücâdelât-ı ictimâiyyeden mütevellid ve müstahrec olduğundan o gibi mücâdelâtın tehaddüs ve temâdîsine müsâid ve binâenaleyh tabîatiyle teaddî-perver ve tarafgîrâne bir mâhiyeti hâizdir. Teşkîlât-ı mezkûrede de fikr-i adâlet ve gayr-endîşî ilcâ-yı zarûretle mühmel ve metrûk bırakıldığından onların kıymet-i ahlâkıyye ve idâriyyesi pek meşkûk ve mualleldir.

İctimâî rekābetlere cevelângâh olmayan cem'iyet-i İslâmiyyenin te'sîs eylediği teşekkülât-ı siyâsiyye ise tabîatiyle siyâsî rekābetlerden âzâdedir. Mensûb olduğu efrâdın zihniyetiyle mütenâsib bir tarzda bî-taraflık, nasfet ve adâlet hislerinin tezâhür ve tecellîsine küşâdedir.

Bundan dolayı safahât-ı tekâmüliyyelerinde akvâm-ı müslime hiçbir zaman garbda mütemâdiyen şâhidi olduğumuz ictimâî veya siyâsî ihtilâller îkāına ve lüzûm ve ihtiyâc görmemişlerdir.

Mebsûtât-ı sâlifeden akvâm-ı müslimeyi inhitât-ı hâzırından kurtarmak emel-i vâhîsiyle İslâmiyet'ten ayırmak ve garblılaştırmak isteyenlerin ne büyük bir gaflete düştükleri tebeyyün eylemiştir.

Onlar ne garîb zihniyetlerdir ki garbın o dâimâ tahavvül eden teşekkülât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesinde kemâl buldukları halde teşekkülât-ı İslâmiyyede müşâhede eyledikleri sebât ve istikrâr-ı nisbîyi kemâl-i rüchânına delil ittihâzından imtinâ' eylemektedirler.

Onlar bu hâli teşekkülât-ı İslâmiyyenin kābiliyyet-i tekemmüliyyeden mahrûm olduklarına bir bürhân addediyorlar. Nazar-ı zilletle gördükleri teşkîlât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyemize yirminci asır insanlarının o pek mütenevvi' ve pek mütehavvil ihtiyâcâtını te'mîne gayr-ı kādir on üç asır evvelki esâsât ve kanâate **[125]** mübtenî bir takım köhne ve vâhî teşkîlât nazarıyla bakıyorlar.

Mezkûr esâsâtın ne cihânî hürmetlere layık olduğu beşeriyete ihdâ eylediği feyyâz ve şa'şaadâr bir medeniyetle târîhen sâbit bulunduğu ve bugüne kadar fikr-i beşerin onlardan daha âlî, daha doğru hiçbir şey bulmaya muvaffak olamadığı mertebe-i bedâhette iken o garîb zihniyetler dâimâ o esâsât-ı rasîneyi sekāmet ve ma'lûliyet ile ithâm ve tarafdârânını taassub-ı dînîye giriftâr bir takım mahdûd ve terakkī-girîz müfekkireler gibi telakkī ediyorlar.

Son derecede gayr-ı tabîî olan bu hâlet-i rûhiyye insanların zaman ile ma'rûz-ı tebeddül ihtiyâcâtına tebaan dâimâ değiştiği ve binâenaleyh onlara müteallik her şeyin dahi kendileriyle beraber tebeddülü lazım geleceği i'tikād-ı sehîfinden tevellüd eder.

Böyle bir i'tikād zannımıza göre ahvâl ve hâdisâtın pek yanlış bir muhâkemesinden başka bir şey değildir. İhtiyâcât-ı beşeriyyenin tebeddül-i dâimîsine rağmen tabîat-i insaniyye değişmez, her zaman aynıdır. Bu güne kadar beynennâs hod-bînler, hasûdlar, mütevâzi'ler, fazîlet ve insaniyet-perverler görülürse bundan sonra da aynıyla insanların akıllısı, akılsızı, kavîsi, zebûnu, iyisi, fenâsı bulunacaktır. Zaman ile tebeddüle uğrayan ihtiyâcât, hasâil ve nekāis-i beşeriyyenin alacağı eşkâl-i muhtelifede zamanın husûle getireceği ta'dîlâttır.

Bu müessir altında bir insanda tebeddül edecek olan şey, nahvet veya mürüvvetinin, hıyânet veya re'fetinin sûret ve tarz-ı tecellîsidir. Fazâil ve mesâvî-i beşeriyye dâimâ mütehavvil bir çehre arz eder. Bunun böyle olması da zaman ile tevessü' ve inkişâf eden ilim ve idrâkinin ahvâl ve eşyâ hakkındaki telakkī ve muhâkemelerinde tebeddül vukūundan neş'et eyler. Lakin hâlet-i rûhiyyemiz dûçâr-ı ta'dîl olmakla tabîatimize hâs olan mehâsin ve kabâihi izâle eyleyemez. Çünkü kabâih ve fazâil yekdiğeriyle kāimdir. Bundan dolayıdır ki bütün hikmet-i insaniyye kabâihden doğacak mazarrâtın mümkün mertebe tehvîni ve mezâyâ-yı beşeriyyeden a'zamî bir menfaat te'mîni maddelerine münhasır kalmaktadır.

Gerek tab'-ı beşer ve gerekse fazâil ve mesâvî-i insaniyye değişmediğinden insanlara bir hatt-ı hareket ta'yîn ve hemcinsleriyle olan münâsebetlerini te'sîs ve takrîr eyleyecek esâsâtın da tabîatlerinden müstahrec olmak i'tibâriyle bizzarûr tebeddül etmeyeceği âşikârdır. Müessir-i zamânın esâsât-ı mezkûrede îkā' edebileceği ta'dîlât münhasıran tarz-ı tefsîr ve tatbîka ma'tûftur.

Mevzû'-i bahs olan işbu esâsâtın ihtiyâcât-ı zamâneye tevâfuk etmediği zannına düşenler galat-ı muhâkemeye sapmış olurlar.

Böyle bir i'tikād bugünkü insanların o esâsları fazâil

ve kabâih-i beşeriyyenin tarz-ı telakkīsinden mütehaddis ta'dîlâta göre tatbîka muvaffak olamamalarından tevellüd eder.

Biz o fikirdeyiz ki şer'-i mübîn-i İslâm'ın ihtivâ ettiği desâtîr-i ahlâkıyye, ictimâiyye ve siyâsiyye serâpâ tab'-ı beşerden mülhem olduğundan ilelebed nev'-i Âdem'in nâzım-ı mukadderâtı olmaya şâyestedir.

Hatta öyle zannediyoruz ki akvâm-ı garbiyyenin geçirdiği ve geçirmekte olduğu safahât-ı muhtelife-i tekâmül eşkâl-i bî-pâyânıyla dînimizin esâsât-ı ahlâkıyye, ictimâiyye ve siyâsiyyesini kabûle müntehî bir cereyânın bazı tahavvülât ve i'vicâcât-ı muvakkatesinden başka bir şey değildir. Bu îmânımızdan dolayıdır ki tekâmül-i İslâm'ın bu düstûr ve esâslar hâricinde cereyân edebilmesini kabûl edemeyiz ve bu husûstaki kanâatimiz câzibe veya sukūt kānûnları hâricinde bir mes'ele-i mihânikiyye teemmül edilemeyeceği kadar kavîdir.

Bazı da'vâkâr müfekkireler bu bâbda belki bizi tecebbür-i fikrî veya taassub-ı müfritâne gibi bir takım dalâlet-i akliyye ile ithâm edebilirler. Halbuki onların dîn-i İslâm aleyhinde göstermekte oldukları taassubu kabûl etmeyerek en vâsi' hürriyetlerin bile en müfrit ve en müstebid bir anarşiye adem-i tahavvülünü taht-ı te'mîne alacak bir takım hudûda mâlik olduğuna îmân eylediğimizden dolayı bize i'tirâz ederlerse bilakis kendileri pek aşırı bir taassub göstermiş olurlar.

Çünkü her ne şekilde olursa olsun hakāyıka ihtirâm en büyük bir vazîfe olduğu ve insanların ancak o vazîfeye tevessül ve tebaiyyet sâyesinde terakkī ve tekemmül eyledikleri cihetle bu mecbûriyet-i vicdâniyye hürriyetlerine nakīsa teşkîl edemez. Binâenaleyh câzibe veya sukūt kānûnlarına îmân ve hürmet ettiğimiz kadar esâsât-ı İslâmiyyenin hakīkat ve ulviyetine îmân ve ihtirâm eylemekle tarafgîrâne bir meslek-i inhisârı ta'kīb ettiğimizi zan etmiyoruz.

Yegâne selâmetimizin İslâmiyet'te mündemic bulunduğunda aslâ şüphe edilemez.

Akvâm-ı müslime, ahlâkan, cem'iyeten ve siyâseten gittikçe müslümanlaşmaya arzû-keş olmalıdırlar. Bütün âmâl ve mesâîmiz ancak bu gāyeye hâdim olmalıdır. Çünkü bu gāye hem kemâli cihetiyle zevâl nâ-pezîr olan esâsât-ı İslâmiyyenin hakīkat ve ulviyetinden ve hem teşekkülât-ı fikriyye ve ictimâiyyemizle i'tikādât-ı müşterekemizden mütehassıldır. O nuhbe-i bülend cem'iyât-ı İslâmiyyenin âkıbet-i ahlâkıyye ve fikriyyesini te'mîn ederek fikr-i beşeri Komünizm, Nihilizm, Anarşizm gibi bir çok tereddiyât-ı dimâgıyyeye sülûkten men' edecek, ve cem'iyâtımızın sûret-i dâimede terakkī ve teâlîsine medâr olarak onları her türlü inhitâttan vikāye ve muhâfaza eyleyecektir.

Ma'şer-i İslâm'ı teşkîl eden efrâdın her biri iyi bir müslüman ve hatta kābil ise ekmel-i İslâm olmaktan başka hiçbir emel ta'kīb etmemelidir. Çünkü İslâmların en iyisi insanların en iyisi demek olduğundan mevzû'-i bahsimiz olan gāye, nev'-i beşerin besleyebileceği gāyâtın en muallâsıdır ki bu i'tibârla da en kavî îmân ve kanâatlere, en kırılmaz, en müsmir ve feyyâz gayretlere masdar olacağı tabîîdir. Bu gāye menşe'-i yegânesi olan hakīkat kadar bî-hadd ü pâyân en doğru, en kâmil bir saâdetle nev'-i beşeri be-kâm edecek bir gāye-i ferîdedir.

Türk veya Arap olsun, İranlı veya Hindli olsun, zebûn veya **[126]** kavî, câhil veya âlim olsun, her müslüman ancak bu hedefe merbût ve müteveccih olmalıdır. Ancak bu sâyededir ki müslümanlar vezâif-i ahlâkıyye, ictimâiyye ve siyâsiyyelerini bi-hakkın îfâya muvaffak olurlar ve emîn ve serî' hatvelerle sâha-i rif'at ve selâmette kat'-ı merâhil edebilirler.

Âlem-i İslâm muazzam bir âiledir. Onu terkîb eden akvâm o âile-i necîbenin şuabât-ı muhtelifesini teşkîl eder. Şuabât-ı mezkûrenin iki nevi' vezâifi vardır. Biri her şu'benin kendine karşı olan vezâif-i husûsiyyesi, diğeri de şuabât-ı sâireye karşı olan vezâiftir. Bunlardan ikinci nevi' vezâifin îfâsı birincisinin îfâsına vâbeste olduğundan vezâif-i husûsiyye vezâif-i umûmiyyeye takaddüm eder.

Bu vezâifin mâhiyetine gelince vezâif-i husûsiyye ferdin seviye-i ahlâkıyye ve fikriyyesini derece-i kusvâya i'lâya ve İslâm'ın esâsât-ı ahlâkıyye, ictimâiyye ve siyâsiyyesini daha tam, daha mükemmel bir tarzda tatbîka çalışmaktır. Vezâif-i umûmiyye ise akvâm-ı müslime-i sâire ile bir tesânüd-i tâm içinde yaşayarak onların hürriyet ve an'anâtına hürmet, terakkī ve tekâmüllerine muâvenet husûsundan ibârettir ki milel-i İslâmiyye içinde ribka-i ecânibe girmiş veya o mehlekeye takarrub eylemiş olanları kurtarmak bu vezâif zümresindendir. Çünkü bir millet hürriyet ve istiklâlini zâyi' eylemekle tarîk-ı tekâmülünü şaşırmış, mevcûdiyetini tehlikeye koymuş olur ki tesânüd-i İslâm böyle bir hâli tecvîz edemez.

Vahdet-i İslâmiyye bî-pâyân kuvânın, anâsır ve avâmilin bir küll-i tâm halinde âhenksâz bulunduğu vahdet-i kevniyyeye mümâsil bir vahdettir. Bütün azamet ve hakīkati bu hâlinden neş'et eder.

Hâtime-i makāl olarak şunu deriz ki akvâm-ı müslime dîn-i İslâm'ı kabûl ederek muazzam ve muşa'şa' bir medeniyet kurmaya muvaffak olmuşlardı. Esâsât-ı İslâmiyyeyi daha güzel anlayıp daha vâkıfâne ve fâzılâne bir sûrette tatbîk ve icrâ eyledikleri ve onlara daha ciddî ve daha samîmî bir irtibât ile bağlandıkları takdîrde bugünkü girîve-i inhitâtlarından yükselerek medeniyet-i hâzıranın fevkında yeni bir medeniyet halk edeceklerdir ki insanlar arasında teessüs ve takarrür eyleyecek re'fet, adâlet ve müsâvât fikirlerinden mütevellid bir tesânüd-i âhenîn ile nev'-i beşere bahş edeceği bî-pâyân niam ve huzûzât-ı ma'neviyye bu medeniyet-i cedîdenin esbâb-ı tefevvukunu teşkîl edecektir.

Son

İSLÂM VE MEDENİYET

– 3 –

Müslümanların gerek fenn-i mi'mârîde, gerek tezyînât-ı mi'mâriyyede esâtize-i âlem olmaları ma'mûre-i arzın her köşesinde, mühendislerinin ayak bastığı, mülûk ve ümerâyı İslâm'ın icrâ-yı nüfûz ettiği, tüccâr ve ulemâsının dolaştığı her yerde vücûda gelen maâbid, kusûr gibi müessesât-ı cesîmeye bir mücâneset îrâs etti. Endülüs, Şimâlî Afrika, Mısır, Suriye, Irak ve sâire gibi İslâm'ın sâha-i hükümrânîsine dâ-

hil olan yerler san'at-ı mi'mâriyye nokta-i nazarından pek renk bir manzara irâe etmeye başladılar.

İslâm'ın sınâat ve ticârete fazla ehemmiyet vermekte, ehline şeref ve imtiyâz bahş etmekte olması müslümanların ma'denler işleterek bununla türlü türlü huliyyât, silâh ve sâir âlât ve edevât vücûda getirmelerinin hakîkī âmillerinden biri oldu. Fen ve san'at âleminde bu sûretle tedrîcen terakkī ve tekâmül ede ede âlemi başka bir âleme kalb ettiler. Hayâtın şekil ve şerâitini değiştirdiler. Müslümanlar Çin'i taklîden ipekten kâğıt yapmakla kalmayarak bunu pamuktan, paçavradan da yapmak yolunu keşfe muvaffak oldular.

Barutun keyfiyet-i isti'mâlinde de yenilikler göstererek birçok şeylerde bu kuvvetten istifâde etmeye başladılar. İlk evvel barut vâsıtasıyla ağır cisimleri atan Araplardır. Altmış dokuz senesinde Haccac'ın Mekke-i Mükerreme muhâsarasında, on ikinci asr-ı mîlâdîde Mısır'da on birinci asırda Tunus'ta, 1308 sene-i mîlâdiyyesinde Cebelittârık muhâsarasında, 1342 senesinde Gırnata meliki İsmail'in Baiza ve Tureyfe şehirleriyle aynı seneye âid Cezâyir muhâsaralarında hep barut kuvvetinin te'sîrinden istifâde olunmuştur. Fransız müverrih Ferreras bütün bu muhâsarâtta kurşunun barutla atılmış olduğunu, İspanya hıristiyanlarının o vakitten i'tibâren barut kullanmaya başladıklarını kayd etmektedir.

706 sene-i hicriyyesinde Yusuf bin Ömer ipek yerine pamuktan kağıd isti'mâl etmiştir ki Yunan müverrihlerinin Varak-ı Dımeşkī nâmı verdikleri budur. Bilâhare İspanya'da eski kumaşlardan kağıd yapmak için ayrıca i'mâlâthâneler te'sîs edilmeye başlanmıştır. İslâm îcâd-kerdesi olan bu nevi' kağıd on üçüncü asr-ı mîlâdîde Fusaytula'da kullanılmaya başlanmış, oradan Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya'ya geçmiştir.

Müslümanlar nebâtât ile de meşgūl olarak bunda da isrlerine iktifâ ettikleri akvâma tefevvuk etmişlerdir. Birçok fennî tecrübelerle nebâtâtın teksîr-i envâına muvaffak oldukları gibi muhtelif işlerde bilhassa şuûn-ı tıbbıyyede isti'mâli husûsunda muhayyiru'l-ukūl bir kuvve-i ibdâiyye göstermişlerdir.

Müslümanların tabakātü'l-arz ilmine âid bırakmış oldukları birçok âsâr vardır. Abdurrahman-ı Evvel'in Kurtuba'da bir nebâtât bahçesi te'sîs ile mütenevvi' tohumlar cem' etmek için aktâr-ı şarkıyyeye ulemâdan bir takım seyâhatlar i'zâm eylemiş olduğunu târîh bize tafsîlâtıyla haber veriyor.

İşte İslâm'ın fen ve san'at nâmına böyle hârikalar îcâd ettiği, bir taraftanda daha ziyâde terakkıyâta teşvîk ile meşgūl bulunduğu gün Romalıların, cumhuriyetin teessüsünden inkırâzı târîhine kadar vaz' etmiş **[127]** oldukları kānûnlar bir Romalı için çalışmayı, sınâata intisâbı âr addediyordu. Hatta Ogüst, bir dâru's-sınâanın idâresini deruhde etmiş olan bir asîlzâdeyi kendi kendini tahkīr etmiş olmak töhmetiyle i'dâma mahkûm etmekte idi.* Romalılardan birçoğu, Eflâtun'un hıref ve sanâyi' erbâbının hukûk-ı medeniyyeden istifâdeye lâyık olmadıkları yolundaki nazariye-i felsefiyyesine riâyetkâr bulunuyorlar idi.

Memalik-i İslâmiyye arasında ticâreti te'mîn, muhâberâtı mazbût bir şekle ifrâğ, memleketleri yekdiğerine rabt etmek için müslümanlar yollar, kervansaraylar vücûda getirdiler; îcâb eden mevâki'de kuyular kazdılar; sahrınçlar yaptılar, postalar tanzîm ettiler. Bu sâyede Endülüs, Merakeş, Cezâyir, Tunus, Mısır, Sahrâ ve Sudan, Arabistan, İran, Rusya'nın İslâm ile meskûn yerleri, Hind, Çin, Kûfe, Basra, Suriye, Irak memâliki aralarında peydâ-yı irtibât ettikleri gibi hepsinin de Mekke ve Medine ile turuk-ı muvâsalası te'mîn olundu.

Müslümanlar bilâdın tanzîmi, siyâset-i dâhiliyyenin hüsn-i tedbîr ve temşiyeti, şurta (jandarma)'nın tensîkı husûsâtına da pek büyük bir ehemmiyetle çalışmışlardır. Teşvîk-ı sanâyi' için türlü türlü tedâbîre tevessül etmekle beraber erbâb-ı hıref ve sanâyie nakīb (kethudâ)lar ta'yîn etmişler, kütüphâne, bîmâristan ve sâire misillü umûmî ve cesîm bir takım müessesât-ı nâfia vücûda getirmişlerdir. Bu teşebbüsât-ı umrâniyye ve tanzîmât-ı medeniyyenin en parlak âsârına on üçüncü asr-ı mîlâdînin sülüs-i ahîrinden on beşinci asrın nısfına kadar Gırnata şehri cilve-gâh olmuştur. Onuncu asr-ı mîlâdî esnâsında emîrulmü'minîn Abdurrahman Nâsır da zamân-ı hilâfetinde Kurtuba şehrini vücûda getirdiği bir takım me'âsir-i âliyye-i medeniyye ile behiştî bir hâle ifrâğ etti. Kurtuba onun zamanında köşkler, bahçeler, hayvânât-ı vahşiyye ve tel örgülerle muhât kuş bahçeleri, koşu meydanları ile dolmuştu. Her şu'beden vücûda getirdiği dâru's-sınâaların mikdârı pek çoğa varıyor idi. Zehra, Tâûra, Ravza kasırları fennî ve mâlî pek büyük kıymeti hâiz idiler.

Abdurrahman'ın yapmış olduğu meclis (salon)un tarz-ı inşâ, nakış, tezyîn i'tibârıyla câmi' olduğu âsâr-ı san'at akıllara veleh verecek bir râddede idi. Kasru'l-hilâfe denilen kasrı ise bundan daha mükemmel ve daha muhteşem idi (Mukrî'nin *Nefhu't-Tayyib*'ine bak)

Abdurrahman zamanında Endülüs'te seksen büyük, üç yüz küçük şehir vardı ki bunların hâvî oldukları köyler, mezraalar on iki bine varıyordu. Zamân-ı saltanatında Kurtuba ile Zühre ve Zehra arasında mebânî peydâ-yı ittisâl etmişti. Bir sûrette ki hânelerden aks eden ışıklarla on millik bir mesâfe kat' olunabilirdi.

Tuleytula'da İslâm'ın hâkimiyeti zamanında iki yüz bin nüfus vardı. Kurtuba'nın muhîti seksen fersah olup dâhilinde altmış bin kasır, seksen bin iki yüz üç hâne bulunuyordu. Salamanka yüz yirmi kasaba ve karyeyi ihtivâ etmekte idi. İşbiliye'de yalnız harîr nesciyâtına mahsûs altı bin müessese vardı. Şâyân-ı kayd ve tezkârdır ki buralar İspanyol idâresine geçtikten bir müddet sonra bin yedi yüz kırk iki târîhlerinde bütün İspanya'da her nevi' sanâyi'-i nesciyyeye âid olmak üzere ancak on bin müessese bulunuyordu.

Umûmî ve husûsî kütübhânelere gelince, İslâm'ın bunlara vermiş olduğu ehemmiyetin derecesini takdîr gayr-ı kābildir. Bu bâbda umûmî bir fikir verebilmek için şunu haber verelim ki Endülüs Hâkimi Abdurrahman Nâsır (müddet-i saltanatı 350-366)ın kütübhânesinde dört yüz bin cild kitap vardı. Bağdad'ta Halîfe-i Abbâsî Nasır bin Mustazî'nin kitapları da hemen buna yakın idi. Kardinal Eksiminos Gırnata şehri meydanlarında bir günden seksen bin cild râddesinde âsâr-ı İslâmiyye yakmıştır.

* Bustânî'nin *Dâiretü'l-Maârif*'ine bak. Cüz' 10 sahifi 277.

İbnü'l-Bendî (seyyâhîn-i meşhûreden) bin yüz kırk târîhinde Kahire'de bir kütübhânede yalnız ulûm-ı riyâzıyye ve hey'ete âid altı bin cild eser ve biri Abdurrahman-ı Sûfî'nin olmak üzere iki kere görmüştür.

Ehl-i İslâm'ın büyük bir eser-i imtiyâz ve rüchân göstermesi, tarîk-ı teâlî ve tekâmülde sâir ümmetleri kendilerine peyrev etmesi yalnız maârif, sanâyi', kavânîn ve nizâmât sâhalarına münhasır değildir. Bu şeylerin yanında onlar mûsikī ve elhâna da merâk ettiler. İstîlâ ettikleri Fars, Hind, Roma memâlikinde mûsikīye dâir gördüklerini almakla beraber bu noktada durmadılar. Muktesebât-ı sâire hakkındaki mesleklerini mûsikīde de tatbîk ederek yeniden birçok âlât-ı tarab îcâd eylediler. Arab'ın bu husûsta ne mühim muvaffakıyetler elde etmiş olduğuna Royotam'ın[?] târîh-i mûsikīye âid bir eserinde söylemiş olduğu şu söz bir mikyâs olabilir: Arap'da otuz iki nevi' rübâb, kırk bir nevi' kemençe; on beş ûd ve tanbûr gibi sâir âlât-ı veteriyye ki cem'an altmış bir çeşit saz nev'inden âlât-ı mûsikıyye vardı. Her nev'in ferdleri arasında mücâneset bulunmakla beraber bunlar gāyet bedî' ve müdhiş olan şekilleriyle yekdiğerlerinden ayrılırlardı.

Mûsikī Harun er-Reşid'in zamân-ı hilâfetinde, bilhassa onun sarayında evc-i kemâle varmıştı. İbrahim el-Mavsılî ve oğlu İshak, Garîz-i Mekkî, Zeryâb, bunlar bilhassa saraya hizmet eden esâtize-i mûsikī idiler.

Hulefâ-yı İslâm'ın mûsikīye olan derece-i i'tinâlarına, bu fennin erbâbına karşı gösterdikleri teveccüh ve iltifâta bakılarak nasıl bedâyi'-âşinâ bir zevke, hüsn-i tabîate mâlik oldukları kestirilebilir. Görüyoruz ki Harun er-Reşid, bir câriyesi hakkında söylemiş olduğu kıt'ayı bestelemiş olan Zübeyr bin Dehman'a yirmi bin dirhem veriyor. Aynı zât yine bir gün huzûrunda terennüm ettiği bazı elhânda büyük bir eser-i kudret ve mahâret göstererek kendini taraba getirmiş olduğundan dolayı halîfe kendini **[128]** elli bin dirhem câize ile taltîf ediyor; ve bununla iktifâ etmeyerek ne arzusu varsa arz etmesini söylüyor; Zübeyr Rîf'de bir yer istemesi üzerine orada vâsi' bir arâzî vermekle beraber mühim miktarda tahsîsât bağlıyor.

Muğnî Zeryâb 202 senesinde Irak'tan Endülüs Hâkimi Abdurrahman-ı Evsat'ı ziyârete geldiği zaman Abdurrahman'ın bizzat karşı çıkmış olduğunu İbni Haldun beyân etmektedir.

Halîfe Mehdi'nin kölesi olan Zeryâb İbrahim el-Mavsılî'nin şâkirdi olup Endülüs'e mûsikīyi idhâl eden ve o kişver-i İslâm'a gınâ' san'atını yâdigâr bırakan odur.

Ümmetler arasında mûsikī ve sâir sanâyi'-i nefîsenin mazhar olduğu terakkī bu akvâmın hadâret ve medeniyetteki terakkīlerinin derecesiyle mebsûtan mütenâsib olacağı hakāyık-ı müsellemedendir. Böyle olunca İslâm'ın terakkıyâtı, medeniyetinin büyüklüğü, siyâsetinin ulviyeti hakkında verilecek hükmü İslâm hükûmetlerinin, bütün envâıyla, sanâyi'-i nefîse ve bilhassa mûsikīdeki behreleri hakkında târîh sahîfelerini karıştırarak bu bâbda esaslı bir fikir edinecek olanlara havâle edebiliriz. Müslümanlar bu vâdîlerde hârikalar göstermişler, bedâyi' vücûda getirmişlerse bunun şâyân-ı hayret bir ciheti yoktur. O ümmetler ki Peygamber'leri [1](احْرُثْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا، وَاعْمَلْ لِآخِرَتِكَ كَأَنَّكَ تَمُوتُ غَدًا) der, *Kur'ân*ları [2](اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ) fermân-ı lâ-yezâlîsini âzân-ı intibâhlarına îsâl eder, hayât-ı maddiyye ve ahlâkıyyece onların merâtibin kemâlin müntehâsına varmaları pek tabîî bir şeydir.

Şuraya kadar olan sözlerimizle İslâm memleketlerinin evvelce medeniyetin gûnâ-gûn tecelliyâtıyla, bî-nazîr bir siyâset-i hakîmâne ile ma'mûr ve müreffeh bir hayata mazhar olduğunu gösterdik; birçok ümmetlerin barbarlık hayatından, vahşet hâl ve tavrından hakīkī medeniyete, demokratik ve cidden muntazam ve mükemmel bir tarz-ı hayâta ânî bir sûrette geçmelerinin hakīkī âmili ancak dîn-i İslâm olduğunu îzâh ettik. Verdiğimiz bu îzâhât ve tafsîlâttan sonra bu terakkıyât ve tekâmülâtı îcâb eden şeyin sırf İslâm'ın rûhu olduğunda şübhe edilemez. Kezalik son asırlarda müslümanların dûçâr oldukları zaaf ve teehhurun yegâne sâikı o rûh-ı ulvîden, irfân ve nûr, adâlet ve medeniyet, uhuvvet ve tam ma'nâsıyla demokrasi rûhundan uzaklaşmaları olduğunda zerre kadar tereddüd ve iştibâha mahal olduğunu zan etmek pek büyük haksızlık olur. İslâm'ın hadâret ve medeniyete kābiliyeti olmadığını, ehl-i İslâm'ın mücâdele-i hayât sâhalarında milel-i sâire ile rekābet ve müsâbakaya muktedir bulunmadığını dine karşı vesîle-i savlet ittihâz edenler İslâm'ın hakīkatini bilseler, târîhini güzelce tedkīka koyulsalar kendilerinin böyle ceffe'l-kalem vermiş oldukları hükümlerle hakīkate, târîhe karşı hiç de lâzıme-i insâfa riâyet etmemiş olduklarını anlarlar idi.

Önümüzde bugünkü Devlet-i Osmâniyye, hilâfet-i İslâmiyyenin mümessili olan bu hükûmet dururken bilmem niçin uzaklara giderek mefâhir-i medeniyyeleri mâzîye karışmış olan memleketlerin ahvâlinden da'vâmıza delil aramak külfetini ihtiyâr ediyoruz.

Devlet-i Osmâniyye, te'mîn ettiği en ufak menfaat kendisinin taksîm sofrası üzerinden kalkıp uzaklaşmasına bir vesîle ihzâr etmesi olduğunda şübhe olmayan, şu harb-i muazzamı güzel bir fırsat bilerek bir takım dâhilî ıslâhâta koyuldu; ve ilk icrââtını devâir-i resmiyyeyi ıslâh ve muâmelâtını tanzîm mes'elesi teşkîl etti ki, imtiyâzât-ı ecnebiyye mes'elesi asırlardan beri bu yolda teşebbüsâtta bulunabilmesine kat'iyyen mâni' idi. Görülüyor ki devlet bugün mekteplerde usûl-i tedrîsi ıslâh ile meşgūl bulunuyor; bir taraftan da yer yer mektepler, medreseler vücûda getiriyor; devâir-i adliyyeyi en yeni bir tarzda tanzîm etmeye karar vererek bunun için Adliye Nezâreti'nde müteaddid komisyonlar teşkîl, mehâkim-i şer'iyye mes'elesini de bu komisyonlara havâle ediyor. Gāile-i harb onun ahvâl-i mâliyyesini tanzîm, memlekette zirâat, ticâret, sanâatin terakkīsini te'mîn edecek vesâili istikmâl mes'eleleriyle iştigāline mâni' olamıyor; bu mesâî sâyesinde tarîk-ı terakkī ve felâhta atmakta olduğu geniş adımlara bakılırsa az zaman zarfında kendisinin en büyük ümmetler sırasına geçeceğine hükmetmek zarûrîdir. İslâm medeniyete münâfî olaydı bugün âlem-i İslâm'ı temsîl eden ve başında halîfe-i müslimîn bulunan hükûmet-i Osmâniyye ıslâhât-ı medeniyye yolunda böyle yalnız ba-

[1] Kurtubî, *Tefsîr-i Kurtubî,* Kahire, 1964, c. 13, s. 314.
[2] Tevbe, 9/105.

şına yürüyüp gider mi idi? Hayır, hayır, İslâm bugün yine ber-hayâttır; tarâvet-i hayâtını mükemmelen muhâfaza etmektedir; ancak bazı etbâı evâmirine muhâlefet ettikleri için nefislerine acımayarak tarîk-ı sefâhette ulu-orta ileri atılmış olan ümmetlerin başlarına gelen haller onların da başına geldi. [1](وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ)

Muhakkak, İslâm bir ikinci def'a olarak belini doğrultacak, etbâı, evvelce seleflerinin yaptığı gibi, tarîk-ı felâh ve istikāmette kat'-ı merâhil ede ede o parlak târîhlerini, o pür-feyz, pür-meâlî devirlerini dünyaya yeniden getireceklerdir. Ve işte o zaman *Kur'ân*'a ta'n edenler, müslümanların saâdetlerini, terakkī ve teâlî yolunda ümem-i sâire ile münâfeseye iktidârlarını te'mîn eden âmil-i yegâne onların halkı *Kur'ân*'larına da'vet etmeleri mes'elesi olduğunu anlayacaklardır.

Abdülaziz Çâviş

(Bu makālenin aslı Berlin'de Almanca olarak intişâr eden *Âlem-i İslâm Mecmûası*'ında neşr olunmuştur.)

* * *

[129] *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Doktor Rıza Tevfik Beyefendi'nin konferanslarında "Kuvve-i Külliyye" ta'bîri epey tefennün ve tekerrür diyor: Geçen gün Türk Ocağı'nda îrâd etmiş olduğu konferansının *İkdâm* gazetesine menkūl bir parçasında da şöyle bir vecîze halinde görünüyordu: "Ulvî ve münezzeh bir Kuvve-i Külliyye'ye inanan bir şâirin ...."

Neye saklayım doğrusu ya; ben, şu "Kuvve-i Külliyye" ta'bîrinden ve hele şu parçada ahz-ı mevkı' ettiği cümlenin ihtivâ ettiği hükümden hakāyık-ı ilmiyyenin hukūku nâmına kuşkulanıyorum; ihtimal ki felsefe-i asrıyyenin edyân-ı medeniyye esâslarında îkā' etmek istediği teceddüdün hafâyâsından bir nükte-i gāmiza olsun; konferansın huzûr ve müstefîdîni miyânında bulunmadığım için fâzıl doktorun ilkā eylemiş olduğu şu hitâbenin ne insicâmı, ne de mevzûu hakkında bit-tabi' bir şey yazamam; söyleyemem. Bununçün *İkdâm* gazetesinin nakil ve hikâyesine bakarak yazacağım şu birkaç satırlar, konferansın mevzûuna nâzır zannolunmamalıdır aslâ... ben, yalnız vicdân rahatsızlığı hissettiğim şu "Kuvve-i Külliyye" ta'bîriyle ahz-ı mevki' ettiği cümle hakkında bir vakfe-i tereddüd ve tefekkür yapmak istiyorum.

Her şeyden evvel Rıza Tevfik Bey, acaba şu mutalsam "Kuvve-i Külliyye" terkîbinden neyi murâd ediyor? Bilsek!..

Eğer tabîatin safahâtında mütecellî ne kadar bedâyi' ve acâyib varsa cümlesini tabîat-i külliyyenin maksadsız, plansız ve kör körüne hareketine ve mekanik, fizikoşimik âmillerinin netâyicine ve en nihâyet mebde' ve meâdı muâdelesini "Zerre x Hareket x Fezâ x Zaman" faktörlerine ircâına çalışan felsefenin kanâatini, felsefe-i avâmı cerh etmeyecek bir ta'bîr ile icmâl ve ihfâ etmek istiyorsa ve yahud Vakero (Vacherot) ve Renan (Renan)'ın eserlerinde yazılı:

"Dieu, n'est qu'un ideal de l'esprit humain, ideal que le monde. Realise graduelement par nu progres indefini.

Felsefî mefkûreyi ve Didero (Diderot)'nun şu:

"Dinu, sera-peut etre un jour." Vecize-i ilhâdiyyesinde mermûz faraziyeyi îmâ ediyorsa ve şu hakīkatten ve hâricî bir hüviyet ve taayyünden mücerred ve mevhûm bir "Mebde'-i Felsefî"ye inanmayı, Muhammedî bir îmân mâhiyetine çevirmeyi arzu ediyorsa doğru bir hareket değildir. Hem aynı zamanda hatâdır.

Doğru bir hareket değildir: Çünkü Kuvve-i Külliyye gibi mübhem, müstahdes, yuvarlak, zül-vücûh, ta'bîrlerle bu gibi yüksek sadedlerde hiçbir şey ifâde ve istifâde edilmiş olmaz.

Rıza Tevfik Bey, bu gibi sâhalarda tenekkür etmemeli, olduğu gibi görünmek celâdetine katlanmalıdır. Ortada ihtirâz edilecek ne var? İslâmiyet'te zâten "Düşünme! Hemen inan!" gibi teklîfler yoktur. Rıza Tevfik Bey'in mechûlü değildir ki irgām-ı vicdân, Kitâb-ı Azîz'de nassan memnû'dur. [2](فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ) [3](لَا اِكْرَاهَ فِى الدّين...) âyât-ı kerîmedendir.

Hem aynı zamanda hatâdır:

Çünkü Fransız feylosof Karo ve emsâli muhakkıkīnin nazarında hakīkat-i halde inkâr-ı ulûhiyyetten başka hiçbir noktaya veya bir gāyeye nâzır olmayan şu "İmpersonnelle" mefhûmların mukābelesinde mevzû' "Kuvve-i Külliyye" gibi terkîbler, îmân-ı Muhammedî'nin ne Kāimetü'l-akāidinde, ne de Kitâb-ı Azîz'inde –kābil değil– cây-ı tatbîk, cây-ı kabûl bulamaz. Çünkü şer'-i mutahharın "Îmân, Melek, Vahiy, Nübüvvet, Âhiret" gibi kelimelerinde maânî-i dîniyye mütebellirdir; mansûsdur ve bin üç yüz seneden beri teselsül eyleye gelmiş bir icmâ'-ı mutlak ile takannün etmiştir. Şimdi bu kadar kat'î ve icmâî bir takannünün karşısında nusûs-ı mukaddesemizin mütebelliru'l-medlûl kelimeler üzerine hod be-hod te'vîl ile, tevsî' ile tefelsüf etmek açıktan tahrîftir. Hakāyık-ı ilmiyyenin hukūkuna zulümdür.

Yok; "Kuvve-i Külliyye"den maksad bu ta'dâd ettiklerim değil de Zât-ı zü'l-celâl Hazretleri ise –ki buna doğrusu ya pek az ihtimâl verebilirim. Çünkü, "Kuvve-i Külliyye" terkîbi, *İkdâm*'ın nakline göre aldığı vaz'iyete bakılır ise daha yukarısında yazılı "... müntakım ve müstebid mevcûdlar..." cümlesine karşı getirilmiştir.– Bu kadar kabîh îhâmlar kokan ta'bîrlerdeki ısrârın hikmetini soramaz mıyız? Yoksa "Lafza-i Celâl", mütefelsifâne konferansların edâsına kabalık mı veriyor!... Fakat İbni Sina'nın, İbni Rüşd'ün Nivton'un, Dekart'ın, Puankare'nin, Pastör'ün, feylesof-ı muhakkık Bergson'un makālelerine "Lafza-i Celâl" (Dieu) bilakis şeref ve ciddiyet vermiştir. Bir de şu nükteyi de arz edelim:

Şer'-i Muhammedî, edyân-ı sâirenin ve husûsiyle Mesîhiyyetin vicdân-ı beşerle huzûr-ı Zül-celâl arasında Sûr-ı Çin gibi ikāme ve te'sîs ettiği vesâyetin cümlesini vâkıâ aradan kaldırıp attı ve her vicdâna doğrudan doğruya huzûr-ı izzete feryâd ve münâcât etmek, arz-ı hâcet eylemek hakkını bahş ü teşrî' ettiyse de enbiyâ-yı izâm hazerâtının, o hayır ve mekârim muallimlerinin hukūk-ı azîmesini de ihmâl etmedi ve maârif-i ilâhiyyede enbiyâ-yı izâm efendilerimizin kudret-i kudsiyyeleri nefehâtından istiğnâ edenlerin îmânında meşrûiyet görmedi. Enbiyâya îmânın derece-i vücûbu,

[1] Hûd, 11/117.

[2] Bakara, 2/256.

[3] Kehf, 18/29.

Kitâb-ı Azîz'in en birinci sûresinde ve sûre-i celîlenin tâ bâlâsında yazılıdır! [1](وَالَّذينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ...) buyuruluyor.

M. Mahir

* * *

[130] CİHÂD VE ÂLEM-İ İSLÂM

Harb-i Umûmî'de Türkistan ve Buhara'dan Afganistan, Hindistan ve Hicaz Tarîkıyle İstanbul'a Seyahat

– 4 –

– Afganistan'da bulunduğunuz zaman Makām-ı Hilâfet'ten cihâd i'lân olunduğuna dâir bir ma'lûmât edinebildiniz mi? Bu husûsta ne gibi te'sîrât hissolunuyordu?

– Ben Afganistan'a geldiğim zaman zannederim i'lân-ı cihâd olunmamıştı. Lakin acîbdir ki herkesin ağzında, her yerde bir hiss-i kable'l-vukū' gibi cihâd i'lân olunursa, yahud olunacakmış gibi sözler deverân etmekte idi. Evvelce dahi arz etmiştim, ben Buhârâ-yı şerîfte iken bile böyle bir his mevcûd idi. Afganistan dâhilinde ibtidâ Mezâr-ı Şerîf'te bulunduğum sırada işittim. (Meşhed'den gelen bir yolcudan naklen söyleniyordu): İstanbul'da halîfe-i muazzam Sultan Mehmed Reşad Hân cihâd-ı mukaddes i'lân etmiş, bütün mü'minlere gazâ farz olmuş, Afgan Emîri'ne dahi halîfeden fermân gelmiş.

Haberin mevsûk olup olmadığı ciheti tahakkuk etmemişti. Mamaâfîh Mezâr-ı Şerîf halkı gāyet büyük galeyânda idi. Çok kişiler mutlakā cihâd farz oldu iddiâsında idi.

Taşkurgan, Gündüz taraflarında dahi cihâd şâyiâtı rivâyet olunuyormuş. Bilâhare Kâbil'e geldiğim zaman bütün Afganistan halkının aynı his ile mütehassis olduklarını tamamıyla müşâhede ettim. Maamâfîh mahâfil-i resmiyyeye Halîfe tarafından öyle bir fermân teblîğ olunmadığını öğrendim.

1915 senesi Mayıs nihâyetlerinde olacak, cihâd haberi tekrar kemâl-i harâretle söylenmeye başladı. Hindistan'da İngiliz ordularında hizmette bulunan Afganîlerden bazı efrâd İngiliz askerleri arasından firâr ederek Afganistan'a gelmişler, Halîfe tarafından resmen cihâd i'lân olunduğunu mevsûk ve kat'î olarak haber vermişler. Bunun üzerine umûm Afganistan baştan başa birkaç gün zarfında haberdâr oldu. Ve derhal ordular teşkîl olunacağı, yeni silahlar tevzî' olunacağı, hatta Halîfe tarafından esliha gönderildiği dahi tebşîr olundu. Herkes düğüne da'vet olunmuş gibi yekdiğerini tebrîk ediyorlar, yüzlerinde bir beşâşet ve sürûr nümâyân idi.

Maatteessüf Emîr Sâhib tarafından hiçbir şey söylenmiyordu. Nihâyet kulaktan kulağa emîr aleyhinde de bazı şeyler söylenmeye başladı. Hatta bazıları emîrin İngiliz taraftârı olduğunu dahi iddiâ ettiler. Bunun üzerine bir nümâyiş ihtimâli de hissolunmuştu. Bilâhare Emîr Sâhib kendilerine resmen Halîfe'den fermân gelmediğini i'lân ederek ezhânı bir derece teskîne muvaffak oldular. Kabâilde ise galeyân fevkalâde idi. Câmi'lerde hatîbler tarafından Emîr Sâhib'e itâat lüzûmuna ve cihâdın zamanı Emîr Sâhib tarafından ta'yîn edileceğine dâir hutbeler îrâd olunarak ahâlî sükûnete da'vet edildi. Diğer taraftan da Hindistan'da bütün müslüman gazetelerinin kapandığı havâdisi şâyi' oldu. Bunun üzerine Halîfe tarafından cihâd i'lân olunduğunu yazdıkları için İngiliz hükûmeti tarafından müslüman gazeteleri kapanmış ve birçok muharrirler de taht-ı tevkîfe alınmış diye cihâd mes'elesi tekrar alevlendi.

Bu sırada Gürcistan'daki kabâil rüesâsı ictimâ' ederek, Peşâver'de bulunan İngiliz vâlîsi Lord'a mahsûs elçi ile haber gönderdiler: "Peşâver'i hemen terk ediniz. Aksi takdîrde sizi kuvve-i müsellaha ile ihrâc ederiz. Zira Peşâver esâsen İslâm memleketidir. Madem ki siz bizim müslüman kardeşlerimize bed muâmele ediyorsunuz, artık bizim memleketimizde işiniz yoktur."

Aynı zamanda Hindistan'ın her vilâyetinden firâr eden müslümanlar Afganistan'a ilticâ etmekte idiler. Afganistan'da bulunduğum zaman müşâhedâtım bana pek büyük ümîdler bahş etmişti.

Bilâhare, efrencî ayları hatırlayamıyorum, Ramazân-ı şerîfin nısf-ı ahîrinde idi, Halîfe-i Muazzam hazretlerinin memleketlerinden Basra şehrini İngilizler almışlar, Bağdad'a takarrub etmekteler, diye bir havâdis şâyi' oldu. Bunun üzerine bütün müslümanlar büyük bir asabiyet ile galeyâna geldiler. "Artık cihâd farz oldu" diye Moman, Tira[?], Afridi kabîleleri, aşâyiri Peşâver hudûdunda vâki' Hayber Geçidi ağzında İngiliz askerine tecâvüzî bir hareket-i askeriyye icrâ ettiler. Birinci günü büyük bir muhârebe olmadıysa da keşif kolları müsâdemeleri oldu. Ben o zaman Afridîler miyânında bulunuyordum. İbtidâ müsâdeme vukûu Peşâver kurbünde Çeharse dedikleri bir mevkı'de oldu.

Bu vak'a üzerine İngilizler Hindistan'dan mecûsîlerden mürekkeb kırk bin mevcûdlu bir kolordu sevk ettiler. Zaten Peşâver kurbünde Atak nâm mevki'-i müstahkemde yirmi bin mikdarında dâimî bir mevcûdları da vardı. Derhal takrîben altmış bin asker sevk ederek, Afridîlerin bir daha baş kaldıramayacak derecede terbiye olunmaları için Kalküta'dan kat'î emirler verildi. Muhârebe resmen başladı, Peşâver'de bulunan İngiliz âileleri umûmiyetle Hindistan dâhiline kaçtılar.

Muhârebede Afridîler dâimâ gece baskını yapıyorlardı. Gecelerin karanlıklarından bil-istifâde gāyet muvaffakıyetli baskınlar yaparak büyük büyük telefât verdirdiler. Bir gün İngilizler fırsattan bil-istifâde iki dağ arasından geçerek sabah erken şafak ile beraber hücûm ettiler. İngilizlerin karşısında bulunan Momanlar gayr-ı muntazam firâr halinde ric'at ettiler. Bu hâli gören İngilizlerin iki ordu askeri dört mitralyöz ile **[131]** Momanları ta'kîbe başladı. Momanların bazıları silahlarını dahi bırakarak firâr ettiklerini gösterdiler. Halbuki ikinci bir tepede gizlenmiş olan Afridiler arkadan İngiliz askerinin hatt-ı ric'atini kesmiş bulunuyordu. Tiralar[?] da sağ taraftan bir yaylım ateşiyle İngilerin üzerine hücûm ettiler. Bu hücûmda İngilizler asker ve zâbit olarak iki bini mütecâviz telefât verdiler. Yalnız üç İngiliz zâbiti kurtulabildi. Bundan sonra İngilizler birkaç def'a toplarının himâyesi altında muhârebe ettiler ise de netîcede hep az çok telefât ile çekilmek mecbûriyetinde kaldılar.

[1] Bakara, 2/4.

O sıralarda idi, İslâmbol Halîfesi Sultan hazretleri tarafından vekâlet-i mahsûsa ile Gāzî-i İslâm, Enver Gāzî hazretlerinin bâ-fermân-ı pâdişâhî İran tarîkıyle Afganistan hudûduna geldiği rivâyeti şâyi' oldu. Bu haber pek çabuk tevessü' etti. Bu şâyia üzerine artık eline silahı alan Afridiler ordusuna iltihâk etti. Bu haber şâyi' olur olmaz Hindistan dâhilinden binlerce adam firâr ederek Afganistan'a geldiler. Hatta Dehli'de resmî İngiliz mektebinde bulunan talebeden de birçok Hindli gençler firar ederek geldiler. Bunları gözümle gördüm. Birkaç talebe ile bizzat da görüştüm. Fevkalâde bir heyecân mevcûd idi.

İngilizler bu hâli görünce, artık bunlar ile uğraşmak gayr-ı kābil olduğunu idrâk ettiler zannediyorum, derhal Hindistan ulemâsından bazı adamlar gönderdiler, Kûhistan kabâilini sulha da'vet ettiler, külliyetli paralar sarfıyla işi sulha bağladılar.

İşte cihâd hakkında benim gördüğüm te'sîrât.

–Bu kabâil rüesâsından bazı adamların isimlerini söyleyebilir misiniz?

İsimlerini pek de söyleyemem, ihtimâl ki isimlerini söylemek münâsib de değildir. Maamâfîh Moman'da Molla Kûhistânî nâmıyla ma'rûf bir zat vardır ki, bu adam pek büyük bir nüfûza mâliktir. Âdetâ resmen bir hükümdâr gibidir.

Afganistan'da umûmiyetle az çok servete mâlik olan adamlara han derler. Bu hanların kendilerine göre mevki'lerinde bir derece nüfûzları cârîdir. Lakin asıl büyük, ma'rûf ve nâfizü'l-kelim olanları: Mevlevi Sâhib, Molla Kûhistânî, Miyân Sâhib gibi nâmlar ile yâd olunurlar ve bunların her birinin gāyet büyük kuvvet ve nüfûzları vardır. Eskiden bunların o kadar ehemmiyetleri yokmuş, ekseriyetle kendi aralarında yekdiğeriyle muhârebe ederek mukātele ederlermiş. Fakat şimdi umûmiyetle kabāil rüesâsı birleşmiş, aralarında sıkı münâsebet peydâ etmişler, âdetâ federasyon şeklinde bir devlet haline gelmiş gibidirler.

Abdürreşid

* * *

İÇKİ BELİYYESİ

RUSYA İÇKİ BELİYYESİNİ NASIL İZÂLE ETTİ

Geçen nüshada İngiltere'de içki aleyhideki cereyânlar hakkında bazı tafsîlât vermiştik. Bu nüshada Rusya hakkında muhtasaran bazı ma'lûmât veriyoruz. Amerika'nın *Mecelletü'l-Mecellât* yani *Review of Reviews* mecmûasının Kânûnisâni 1915 nüshasında da bu mes'leye dâir bir başmakāle vardır. Evvelâ onu aynen tercüme ediyoruz:

Rusya'yı harbden evvel bilenlerin votkasız bir Rusya tasavvur etmeleri güçtür. Zîrâ insan ekşi lahanasız bir Almanya'yı, yahud makaronyasız bir İtalya'yı fikrine getirmekte aynı suûbete tesâdüf eder. Bir kasabanın hâlini, içkiden husûle gelen kavgaları, sokaklarda düşüp kalmaları, erkek ve kadının hacâlet-âver manzaralarını ortadan kaldırmak, zihne kolay gelemez. Zîrâ Rusya'nın alâmet-i fârikası, yahud Rusya hayâtının sıfat-ı mümeyyizesi sarhoşluktur. Rusya hayatında içki tesâdüfî bir cinâyetten, yahud yalnız büyük bir mazarrattan ibâret değildir. Bilakis oranın hayâtında bir rûh, bir hülâsatü'l-hülâsa mesâbesinde hayâtın her safhasında kemâl-i vuzûhla mevcûd idi. Rus hakīkat-perver edebiyâtında mesela Dostoyevski ve Gorki'nin romanlarında zikr olunan içki ve sarhoşluk hikâyeleri mücerred eser-i tesâdüften neş'et etmemişti. Bilakis Rusya'nın hayât-ı hakīkıyyesini tasvîr edebilmek için imparatorluk ahâlîsinin yarısını ölüme mahkûm tutan küûl beliyyesini nazar-ı dikkate almak mecbûriyetinde kalmışlardı.

Bütün bu şeyler şimdi ortadan zâil olmuştur. Sanki bir sâhirin işâretiyle hepsi mahv olmuştur. İ'lân-ı harb üzerine Rusya hükûmeti bir gün demiştir ki: "Votka bulunmamalıdır." Ve derhal votkadan bir eser kalmamıştır. Bu emir üzerine her memleket ahâlîsinden nisbeten fazla müfritâne içki kullanan yüz yetmiş milyon insan birden müskirâtı terk etmişlerdir. Bu vâsi' imparatorlukta bulanan bütün içki fabrikaları, meyhâneler ve müskirât dükkanları kapanmıştır.

Dünyanın başka yerinde böyle mühim bir inkılâb bu kadar serî' ve garîb bir şekilde istihsâl olunamazdı. Evet içki beliyyesi, içki ticâreti böyle kat'î bir sûrette men' olundu. Emrin sudûrunu müteâkıb yirmi dört sâat mürûr edince çarın o vâsi' imparatorluğunun hiçbir noktasında müskirâttan bir damla satılmaz olmuştur. Amerika ahâlîsine bu inkılâb mu'cize gibi görünüyorsa da hakīkat-i hâli teşrîh ettikten sonra mes'elenin sırrını kemâl-i suhûletle idrâk ederler.

Rusya'nın bütün içki i'mâlâthâneleri, hükûmet inhisârı **[132]** altındadır. Meyhâneler, içki depoları da onundur. Husûsî fabrikalar hem az, hem de yaptıkları meşrûbâtın bey'i için hükûmete muhtaçtılar. Başka müşterileri yoktu. Bunun için çar, milletini içkiden men' etmek isteyince bütün millet ister istemez itâat etmek mecbûriyetinde kalmıştır. Hükûmetin maksadı içki beliyyesini mahdûd bir zaman için men' etmekle seferberliği teshîl ve ordunun cem' ve sevkını tesrî' etmekten ibâretti. Fakat bütün millet içki beliyyesinden kurtulmak ni'metini idrâk ve lezzetini hissettikten sonra hükûmet eski kârlı içki ticâretine da'vet etmeye cesâret edemedi. Zîrâ bütün millet yekvücûd olarak içkinin devam-ı memnûiyyetini musırran istemişti. Vaktiyle pek fazla müfrit sarhoş ve ayyâş olan çiftçiler bile bu millî şevk ve galeyâna seve seve iştirâk etmiş, bu beliyyenin izâlesini istemişlerdir. Rus gazeteleri milleti te'yîd ve hamâsetini tezyîd etmeye bezl-i gayret ettikleri cihetle, her vakitten ziyâde milletin teveccühüne muhtâc olan hükûmet mutâvaat etmek ve milletin arzusunu kabûl eylemek mecbûriyetinde kalmıştır.

Bu parlak hareketin netîcesinde yeniden kuvvetlenmiş, kesb-i âfiyet etmiş ve müdhiş bir inkılâb-ı ictimâî geçirmiş olan bir Rus milleti meydana çıkmıştır. Cerâim ve cinâyât yüzde kırktan fazla tenâkus etmiş, karı döğmek cürmü tamamen zâil olmuş, sarhoş pederlerinin kasvetinden korkan çocuklar kemâl-i istiğrâbla analarına pederlerinin her vakit böyle mûnis ve merhametli kalacaklarını kemâl-i meserretle soruyor olmuşlar. İçki beliyyesinin izâlesiyle Rusya'nın âdâb-ı umûmiyyesinde, mükâlemât-ı âdiyyesinde, kadınların etvâr ve harekâtında vukū' bulmuş olan inkılâb o kadar azîm, o kadar mahmûs ve celîdir ki bu inkılâbın harb-i

umûmîden daha azîm ve müessir olduğuna hükm etmekte tereddüd etmeyiz.

Petrograd'da intişâr eden *Reç* gazetesinde Rus meşâhîr-i muharrirîninden K. Vrobyov[?] bu münâsebetle bir makālesinde diyor ki: Memleketimiz şâyân-ı dikkat ve azîm netâyic ile mâlî bir devir geçiriyor. Harb-i Umûmî bidâyetinden beri milletin ahvâl-i rûhiyyesine târî olan terakkī ve içki beliyyesinin men'inden hâsıl olan âsâr-ı mahmûde dolayısıyla milletin tarz-ı hayâtında gözlerimiz önünde müdhiş bir inkılâb husûle geldi. İçkinin memnûiyeti Rusların ahvâl-i rûhiyye, iktisâdiyye ve ictimâiyyelerini tamamen tebdîl etmiştir. Bu tebeddülün netâyic-i müteyemminesi imparatorluğun her tarafında ve bâ-husûs köylerde pek âşikârdır. Kısa bir zamanda Rus köyleri o kadar tebeddül etmişlerdir ki âdetâ tanınmaz olmuşlardır.

İhsâiyât müdîrinin sorduğu suallere cevâben Simbirsk havâlîsinden bir papas yazıyor ki: İçki beliyyesinin memnûiyeti dolayısıyla köylerimizde hâsıl olan mübârek tebeddülün tasvîri gayr-ı kābildir. Bütün köylülerimiz kemâl-i vakār ve nezâfetle giyinmeye başlamışlar, daha faâl, müstahsil, hassâs ve sâhib-i idrâk olmuşlardır. Vaktiyle çok ayyâş, şarhoş bulunan köylüler bana bu yeni tarz-ı hayâttan fevkalâde memnûn olduklarını söylemişlerdir. Meselâ bir köylü tanırım: Gece gündüz dâimâ sarhoştu. Evinde kış için kalan en son un çuvalını bile satmıştı. Tavukları yumurtlar yumurtlamaz meyhânelere götürür, içtikçe içerdi. Bugün kemâl-i meserretle bu adamın avlusuna bir kapı yaptığını, evini ta'mîr etmekte olduğunu görüyorum. Her akşam evi önünde âilesiyle beraber şen ve şâtır oturuyor, yarınki işler hakkında müdâvele-i efkârda bulunuyor. Tarlasında ve evinde yapılması lâzım gelen ıslâhât hakkında i'mâl-i fikr ediyor. Senelerden beri bunun âilesini tanıdığım halde karısının yüzünü bugünkü gibi mesrûr halde görmemiştim. Zavallı kadın dayaktan dâimâ mahzûn idi, yüzünü dâimâ mavi çizgiler kaplamıştı.

Bunun gibi bir çok misaller zikr etmeye hazırım. Bütün halk kemâl-i faâliyetle işlerini görüyorlar ve Cenâb-ı Hakka votkanın yeniden satılmaması için duâlar ediyorlar. Yeniden idrâk ettikleri mes'ûd hayatın içki beliyyesiyle zehirlenmemesi için niyâz ve istirhâm eyliyorlar.

Diğer bir muhâbir de yazıyor ki: "Votkanın men'-i füruhtu gerek amele, gerek çiftçiler arasında fevkalâde hüsn-i netîce vermiştir. Bütün kazandıkları parayı kendi tarlalarına ve ıslâh-ı ahvâllerine sarf ediyorlar. Şimdi o eski hayasız kaba şarkılardan hiçbir tanesini köylerde işitmezsiniz. Çiftçi evlerinde sarhoşluk kavgalarından bir eser kalmamıştır. Dayak ve kaba rezâletler zâil olmuştur. Pazar ve ta'tîl günlerinde bütün köylerde huzûr ve sükûn hüküm-fermâdır. Hiçbir sarhoşa tesâdüf olunmuyor. Kavgalardan, patırtılardan eser yoktur. Gerek kadınlar, gerek çocuklar bu içki beliyyesini men' ettiklerinden dolayı ricâl-i hükûmete dâimâ duâ etmektedirler."

El-hâsıl içkinin memnûiyeti yüzünden o kadar büyük ve mühim inkılâb vukūa gelmiştir ki onun netâyic-i hasenesi Rusya'nın harbe sarf etmekte olduğu bütün masârıfını ıtfâ etmeye kifâyet edeceğini te'mîn ediyorlar. Meselâ bir köylünün düğününde hiç olmazsa on beş lira votka için sarf ediliyordu. Bütün Rusya ahâlîsinin bu memnûiyeti kemâl-i memnûniyetle telakkī ettiklerine taaccüb edilmemelidir. Bazılarının bunu hayât-ı beşeriyetin en mes'ûd devresi addetmeleri istiğrâb edilmemelidir.

Bir muharrir bu münâsebetle diyor ki: "Ba'demâ sulh ve selâmetin muhâfazası için siyâsiyyûna ihtiyacımız yoktur. Zîrâ her vatandaş kendi hukūkunu, sulh ve selâmetini muhâfaza etmeye muktedir olmuştur. şâyet bütün bey'-i müskirât müessesâtı kapanırsa hapishâneler boşanır, oralara girecek kimse kalmaz ve polisler için iş bulunmaz. Cinâyât mahkemeleri mahkûm edecek adam, doktorlar müdâvât edecek hasta bulamazlar."

Aynı senenin Temmuz'unda intişâr eden *Rikorov of Hıristiyan Verle*[?] dînî mecmûasında da bu fıkra yazılmıştı: "Mister Gordon kendi **[133]** eserini yazdıktan sonra, Harb-i Umûmî içki mes'elesine şimdiye kadar hâiz olmadığı bir ehemmiyet ve müsta'celiyet kazandırdı. Rusya hemen hemen her türlü içkiyi, Fransa da apsenti men' etmiş ve bütün içki ticâretine bir çok kaydlar ve ağır vergiler vaz' etmiştir. Almanya her türlü içkiden tevakkī etmek için münâkaşa ediyor. İngiltere'de de içki beliyyesinin tahdîd-i mazarratı için mühim tahrîkât vardır. Acaba Almanya imparatoru içki beliyyesinin kendi milleti için büyük bir tehlike olduğuna kāni' olmasa idi bütün müskirâttan vazgeçer miydi? Harbin bidâyetinde içki mes'elesini meydana getiren hareket yeni değildir. Mister Gordon Avrupa'da uzun tedkīkātta bulunduğu cihetle içki aleyhindeki hareket hakkında mufassal ma'lûmât veriyor. Amerikalıların hayret ve istigrâblarını mûcib olan şey, Avrupa'da içki aleyhdârânının hissiyât ile hareket etmemeleri; bu mes'eleyi kuru bir mes'ele-i fenniyye gibi telakkī ederek laboratuvarlarda, kimyahânelerde mütefennin adamlar ve muallimler tarafından bî-tarafâne bir sûretle kemâl-i ciddiyetle tedkīk etmeleridir. Avrupa'da içki mes'elesi bir insanın istikbâl-i siyâsîsi ile alâkası yoktur. Yapılan tedkīkāt netîcesinde müskirâtın te'sîrât-ı muzırrası her yerde ve her zamanda erkek, kadın ve çocuk için aynı sûrette tebârüz ediyor. Doktor Henry Cozif Krukz en dakīk vesâit-i fenniyye ile isbât etmiştir ki küûl ne kadar az olursa olsun hayatın en büyük muhriblerinden ma'dûddur."

Londra'da intişâr eden *The British Weekly* mecmûasında doktor Robertson Nikol'un yazdığı mühim bir makāleden de bir iki fıkrayı tercüme ediyoruz:

Aramızda bir günah, büyük ve ma'rûf, muzır bir günâh mevcûddur; ordumuzun faâliyet ve iktidârını tenkīs eden bir günâh, her türlü fedâkârlıkta bulunmuş olan pederleri mahzûn etmekte olduğu için izâlesi derhal lazım gelen bir günâh hüküm-fermâdır. Bunun izâlesi elimizdedir. Her merhametli insan kocaları meydân-ı harbde bulunan kadınlara acıyor. Bunlar dâimî endîşe içinde bulunuyorlar. Kalbleri kan ağlıyor. Ekseriyetle sevdiklerinden haber almıyorlar. Gamlarını def' ve muvakkaten başka hayâlî bir hayâtta birkaç sâat istirâhat edebilmek için içki beliyyesine katılıyor, işrete alışıyorlar.

Bu mes'ele hakkında çok yazmak tarafdârı değilim. Fakat maattessüf mevsûku'l-kelim mütehassısların şehâdetleri

bu bâbda sarîhtir. Hükûmetin onlara verdiği maâş içki için sarf olunmaktadır. Bu rezâletin harb cebhesinde bulunan askerlere çok fenâ te'sîr icrâ edeceğine kāni' olmalıyız. Bunlar vatanı için kendi kanlarını ve canlarını fedâ ederken vatanda bıraktıkları hânümânlar tahrîb ediliyor, âileler mahv oluyor. Müskirâtın men'i bu nakīsa-i ahlâkıyyemizi, bu rezâleti izâle eder.

Rusya ve Fransa hükûmetlerinin yaptıkları fedâkârlık unutulmaz. Glasko Dârulfünûn üstadlarından Grigori re'-ye'l-ayn müşâhede ettiği Rusya ahvâlini hikâye ediyor. Çin hudûdundan Finlandiya'ya kadar Rusya içinde icrâ ettiği seyâhat esnâsında ancak tek bir sarhoş tesâdüf etmiştir. Bu da Rus değildi, ecnebî idi. Rusya hükûmeti içki inhisârından senevî seksen milyon lira alıyordu. Buna rağmen milletin menâfii uğuruna bundan vazgeçmiştir. Bu fedâkârlık mukābilinde servet-i milliyyenin muhâfazası ve Rus ordusunun kuvvet ve iktidârının tezâyüdü serîan hâsıl olmuştur. Bu mühim noktalar bütün milletin nazar-ı dikkatini celb ile i'mâl-i fikre sevk etmelidir.

Mûmâ-ileyh kumarın, yarışların, sinema ve tiyatroların, ispor oyunlarının da harb zamanında devamlarını muvâfık görmüyor. Fakat bunlar şimdilik mevzûumuz hâricinde olduğu için yalnız bu fıkra ile iktifâ ediyoruz.

Dünyanın en sarhoş milleti olan Rusya içki beliyyesinden müstebid ve menfaat-perest bir hükûmet sâyesinde kurtulmuş ise Memâlik-i Osmâniyye meşrûtî ve İslâm bir hükûmetin himmetiyle aynı beliyyeden kurtulmayacak mı? Halîfe-i a'zamımızın hükûmet-i İslâmiyyesi şerîat-i garrânın ahkâmını tenfîz ve Avrupa milletlerinin tecârib-i ilmiyyesini kabûl ve tatbîk etmeye bezl-i gayret etmeyecek mi? Avrupa'nın şimdiye kadar rezâletlerini taklîd ettik. Bâri biraz da nâfi' şeylerini taklîd edelim.

Lehül-hamd vel-minne bizde ne Rusya, ne diğer Avrupalı milletleri gibi bütün millet içki beliyyesine mübtelâ değildir. Fakat maattessüf şehir ahâlîsi ve bâ-husûs pâyitahtımız ahâlîsi, münevveru'l-fikir gençler, tâcirlerimiz ve me'mûrlarımız bu beliyyenin pençesinde zebûn bulunuyorlar ve gittikleri yere aynı rezîleti neşr etmeye çalışıyorlar. Milletin bekâret-i ahlâkıyyesini, ismet-i edebiyyesini yırtıyorlar. Nüfûsumuzu ızrâr ediyorlar, an'anâtımızı yıkıyorlar. Bunu men' edecek milletin muhâfızı, bekçisi ve mürşidi olan hükûmettir. Müstebid Rusya hükûmeti senevî seksen milyon lirasını millet menfaati için fedâ etmiş ise müşrûtî hükûmet-i İslâmiyyemiz senevî müskirât resmi nâmıyla almakta olduğu yüz seksen bin lirayı (1332 sene-i mâliyyesinin resmi) milletin tezyîd-i nüfûsu, serveti, faâliyeti ve muhâfaza-i ahlâkı uğuruna fedâ etmez mi? Emîniz ki fedâ edecektir. Bâ-husûs hapishânelerin masârıfından bir çok tasarruf yapılacağına; İngiliz meb'ûsu ve içki fabrikatörü mister Canselar'ın te'mînâtı vechile içki i'mâlâthâneleri sanâyi' ve mahrûkāt için ispirto yapmakla hiçbir zarara dûçâr olmayacağına kāni' olduktan sonra, tereddüd etmeyecektir.

Bazı meb'ûsların mecliste çıkardıkları i'tirâzât milletin menâfi'-i âliyyesi karşısında ilmin ve dinin emr ettiği menâfi'-i muhakkaka karşısında zâil olmalıdır. Müstebid Rusya hükûmeti milletin teveccühünü kazanmak **[134]** için, saâdet-i milliyenin te'mîni uğuruna bu fedâkârlığı yapmış ise meşrûtî bir hükûmet milletin teveccühüne daha fazla muhtâc değil mi? Milletin saâdetini düşünmekte olduğunu fiilen bir an evvel göstermez mi?

Ahlâk-ı milliyyemizi muhâfaza, iffet-i nisvânımızı sıyânet, sıhhatimizi ve neslimizi tereddîden vikāye edebilmek için içki beliyyesini din nâmına, vatan ve millet nâmına derhal izâle etmeliyiz. Asker kadınlarının İngiltere'de yapmakta oldukları gaflet, içkiyle dertlerini unutmak gafleti maattessüf bizim gençlerimizde de mevcûd. Bütün fuhşiyâtın, her türlü münkerâtın en mühim âmili içkidir. Bu kalkacak olursa her türlü fenâlıkların izâlesi kolaylaşır.

İhtimal buradaki hıristiyanlar içkinin bekāsını taleb edecek olurlar. Fakat bunlar da efrâd-ı milletten, nüfûs-ı umûmiyyeden bir kısım oldukları için kavânîn-i sıhhıyye ve umûmiyyemize tâbi' olmalıdırlar. İşte Avrupa milletleri hıristiyan oldukları halde aynı şeyi yapıyorlar. Binâenaleyh bu i'tirâz gayr-ı vâriddir. Bâ-husûs meşrûtî hükûmetlerde kānûn ekseriyet-ârâ ile yapılır. Milletimizin ekseriyeti ise bunu istiyor.

El-hâsıl hiçbir sebeb-i ma'kūl yoktur ki bu beliyyenin izâlesine mâni' olsun. Hükûmet-i seniyyeden bu beliyyeyi derhal izâle etmesini istirhâm ederiz. Hâricî düşmanlara karşı i'lân-ı cihâd eden hükûmet-i İslâmiyyemizin bünyân-ı milleti kemiren dâhilî düşmanlara (içkilere) karşı da i'lân-ı cihâd etmesi farzdır. Bâ-husûs ahlâk-ı umûmiyyenin muhâfazası için samîmî ve ciddî himmetler sarf eden, umumhâneleri kaldırmak fikrinde bulunan Dâhiliye Nâzır-ı âlîşânı İsmail Canbolad Beyefendi hazretlerinin bu fi'l-i hayra da delâlet buyurmalarını temennî ederiz. İnşâallâh milleti ihyâ edecek olan bu târîhî hizmet-i mukaddesenin şerefi İsmail Canbolad Beyefendi'ye nasîb olur.

Servet-i milliyyenin tezyîdine hasr-ı fikr etmekle mükellef olan Mâliye Nâzırı Beyefendinin lütfen bu mühim mes'eleyi tedkīk ve kabûl buyurmalarını ricâ ederiz.

Müskirâtın men'i takdîrinde milyonlarca kilo hubûbât ve meyvenin iâşeyi teshîle medâr olacağı şübhesizdir. Bu ciheti de İâşe Nâzırı Kemal Beyefendi'nin nazar-ı hamiyyetlerine arz ederek onun da bu fi'l-i hayrın husûlü için ibzâl-i himmet buyurmalarını istirhâm ederiz.

Matbûât-ı yevmiyyemizin bu mühim mes'ele hakkında hiçbir şey yazmamaları şâyân-ı teessüftür. Kadınları dalâlet yollarına sevk eden, sahîfelerini behnâmeler hâline koyan bir takım matbûât-ı mevkūteye karşı sözümüz yoktur. Terbiye ve fazîletin kıymetini takdîr için öylelerinin de bulunması zarûrîdir. Fakat milletin dertleriyle hem-dert olmak lazım gelen yevmî gazetelerimizin bu beliyye-i uzmâ hakkında iltizâm-ı sükût etmeleri aslâ câiz değildir. Ötede Avrupa matbûâtında içkiyi kaldırmak için kıyâmetler kopuyorken bizim matbûâtımızın olup geçen şeyleri olsun nakl etmemelerinin ma'nâsını anlayamıyoruz. Bu, şahıs işi değildir. İçki umûmî bir beliyyedir. Bütün fenâlıkların menşeidir. Ümmü'l-habâistir. Ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeyi tefessühten kurtarmak için her şeyden evvel bu düşmanın kafası ezilmek lazımdır. Düşmanımız olan İngiliz gazetelerinin hemen hiçbir nüshası

yoktur ki içki aleyhinde neşriyâtı muhtevî olmasın. Düşmanımız kaldırmış, kaldırıyor diye onun aksini iltizâm etmek inâdını güdecek bir "Zihniyet"in vücûduna kāil değiliz. O halde bütün yevmî gazetelerimizden de bu mes'ele hakkında neşriyâtta bulunmalarını temennî ederiz.

Sonra bu mes'elede en ziyâde alâkadâr olan, içkinin mazarratını herkesten ziyâde bilen, takdîr eden doktorların, etıbbâ-yı müslimînin bu mes'eleye layık olduğu ciddiyet ve ehemmiyetle sarılmamalarından, men'-i müskirât için ibrâz-ı mesâîde bulunacak bir cem'iyet teşkîl etmemelerinden dolayı kendilerini muâheze edecek olursak darılmasınlar.

Vazîfelerini ihmâl ede ede hukūklarından mahrûm kalan ulemâ-yı kirâm da bâri duâda kusûr etmesinler.

Hemen Cenâb-ı Hak harbin ağır yüklerine, bî-nihâye sıkıntılarına tahammül eden, büyük sabır ve metânet gösteren bu necîb milleti bu mühim muzafferiyete nâiliyetle dilşâd ve mes'ûd eylesin. Ve bu sûretle yeni Halîfe-i zîşân efendimiz hazretlerinin devr-i hümâyûnları hakīkaten bir devr-i saâdet olsun.

MEŞHED-İ MÜBÂREKTE BİR NUTK-I BELÎĞ

Üsküdar meşhed-i mübârekinde icrâ edilen ihtifâlde Mekteb-i Harbiyye Başkâtibi Kısm-ı Sânî Mümeyyizi Salih Saim Bey tarafından îrâd edilen nutkun hülâsa-i meâlini ehemmiyetine mebnî ber-vech-i âtî nakl ediyoruz:

Huzzâr-ı kirâm, huzûr-ı ma'neviyetlerinde pâ-bercâ-yı ta'zîm, saf-beste-i tekrîm olduğumuz şu yüzlerce ahyâr-ı ümmet din ü devlet uğurunda canlarını fedâ eden, evlâtlarını, âilelerini terk eyleyen ihvân-ı din ve şühedâ-yı cennet-mekândır ki kendilerinin esâsen Ka'be Toprağı vasf-ı cemîliyle kadr-ı bihteri lisân-ârâ-yı tahdîs ve takdîs olan bu belde-i pâk ve nevvârımızda, bu muhterem Üsküdar'ımızda şeref-medfûn olmaları bizler için cidden bâis-i hayr u bereket, medâr-ı şeref ve mefharettir.

Kelimetullâhı i'lâ, rızâ-yı ilâhîyi istihsâl yolunda devlet-i ebed-müddetimizin düşmanlara karşı nusret-i ilâhiyyeye güvenerek açtığı şu mukaddes cihâd bayrağı altında kahramanlar gibi istihkār-ı hayât ederek arslanlar gibi çarpışa çarpışa ihrâz-ı şehâdet eden, cennetlere vâsıl olan bu mübârek din ü devlet fedâkârlarının *Kur'ân-ı* azîmde zât-ı ecell ü a'lânın i'zâz ve tekrîmine mazhar olmaları ne büyük saâdet, ne âlî bir tevcîh-i izzettir!

Şehîd ... bu, ne mübârek bir kelime, ne ulvî bir ma'nâdır. Bunun karşısında her şey sarsar, kemâl-i hürmetle baş eğer. Şühedâ makberlerinde huşû'dan, hudû'dan başka bir şey hissolunmaz.

[135] Şühedâ-yı kirâmın herbiri ehlullâhtır. Allah'ı en iyi bilen onlardır. Onlar Allah yolunda can verirler. Allah'ın en mümtâz kulları onlardır. En âlî makāmlar da onlara mahsûstur. Bu topraklara defn olunan onların vücûdlarıdır. Yoksa rûhları âlem-i melekûtta tâirdir. Onları ölü zannetmeyiniz. Onlar yaşıyorlar. Asıl ebedî hayâta mazhar onlardır. Din de, vatan da onların himmetiyle, onların fedâkârlığıyla yaşar.

Şehâdetin ulviyet-i derecesi hakkında pek çok âyât-ı kerîme nâzil olmuş, pek çok ehâdîs-i şerîfe şeref sâdır olmuştur. Hazret-i Peygamber Efendimiz buyuruyorlar ki: "İndellah ecir ve hasenâtı mütehakkık olduğu halde ölen hiçbir kimse, dünya ve mâ-fîhâ kendisinin olmak üzere dünyaya rücû'u temennî etmez. Ancak şehîd, nâil olduğu derecât-ı azîmeden nâşî, şehîd olmak için rücû' temennîsinde bulunur." "Fî-sebîlilâh yürümekle ayakları tozlanan kimse için cennet vâcib olur"* iken Allah yolunda can verenlerin mertebesi ne olmak lazım gelir?...

Kabristan dîn-i celîlemizce fevkalâde şâyân-ı hürmet bir mahall-i mübârektir. Ona ibret nazarıyla bakanlar orada neler görür, neler okurlar. Dünyanın âlâyişine meftûn, nefislerinin ihtirâsâtına mağlûb olanlar belki bu kara topraklardan bir şey anlamazlar. Onların basîretlerine târî olan amâ hakīkati görmekten onları men' eder. Fakat ehl-i îmân için kabristan ne ulvî bir levha-i ibret-nümâdır. Bâ-husûs şühedâ-yı dînin makberlerinden müteşekkil bu meşhed-i muallâ mü'minler için ne mukaddes bir ziyâretgâhtır!

Bunlar; dinin, vatanın bu mübârek şehîdleri bütün târîhlere geçen, altın kalemlerle yazılan İslâm kahramanlığını, İslâm şecâatini yeni baştan dünyaya tanıttırdılar. İslâm ve Osmanlı târîhini cihân-şümûl menâkıb-ı hamâsetle yeni baştan doldurdular. Bunlar, unutulmaz. Zaman bu mukaddes hâtıraları sîne-i milletten silemez, sökemez. Bu din, bu vatan yaşadıkça bu mukaddes şehîdler milletin kalbinde en büyük ihtirâmlarla, en mukaddes hislerle yaşayacaktır. Bugün biz bu mübârek şehîdlerin huzûr-ı azametlerinde gözyaşları dökerek onların ruhlarına Fâtihalar ihdâ ettiğimiz gibi yarın da evlatlarımız, ahfâdımız bunları ziyâret edecek; Allah yolunda fedâ-yı cân eden bu muhterem dindâşları ilelebed hayır ile yâd edeceklerdir.

Ne şeref o ebrâr-ı ümmete ki şühedâ-yı mübârekemiz için böyle latîf meşhedler, buralarını ziyâret edecekler için böyle pâk namazgâhlar te'sîs etmek lütfunda bulunmuşlar. Ne saâdet o ahyâr-ı ümmete ki bu meşhed-i mübârekin âfâk-ı kudsiyyetini *Kur'ân*larla, mevlid-i Muhammedî menkıbeleriyle dolduracak ihtifâller tertîb etmek himmetinde bulunmuşlar.** Şehîdlerine hürmet etmeyi bilen bir millet cihânın en âlî, en kadir-şinâs milletidir. Zâten İslâmiyet'in şiârı budur. Bu şiârı ihyâ eden zevât hiç şüphesiz milletin en muhterem, en mübeccel eâzımıdır.

Allah cümlemizi hak yolundan ayırmasın. [1](اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً)

---

* Hadîs-i şerîftir.

** Bu meşhed-i mübâreki te'sîs eden, bu namazgâh ile müteferriâtının inşâsına, böyle dînî ihtifâller icrâsına himmet buyuran Dersaâdet Merkez Kumandanı diyânet-perver, âlî-nijâd Cevad Beyefendi hazretleriyle Sıhhıye Depo Taburu Kumandanı ve meşhed-i âlînin nigeh-bân-ı kadr-dânı muhterem Kenan Bey ve diğer zâbıtân efendilerin şâyân-ı imtisâl olan himemât-ı meşkûreleri bilhassa zikre şâyândır. Allah cümlesinden râzî olsun.

1 (اَللّٰهُمَّ) ibaresi olmaksızın, Bakara, 2/201.

ŞUÛN

Rusya:

Rusya'daki Yahudilerin İttihâd ve Faâliyetleri – İstokholm'de bulunan Yahudi Matbûâtı Bürosu bir havâdis neşr ederek diyor ki: Rusya sosyal demokrat, minimalist ve bütün Yahudi sosyalist Petrograd merkezî bir ittihâd teşkîl ederek anti-semitizm yani Yahudi aleyhdârlarına karşı mücâdele etmeye karar vermişlerdir. Moskova'da Rusya Yahudi ittihâdının hey'et-i icrâiyyesi için bir merkez te'sîs olunmuştur. Bunun vazîfesi Yahudiler kongresi akd oluncaya kadar Yahudi Millî Meclisi'ne yardım etmekten ibârettir. Bu yeni ittihâd veyahud federasyon Rusya Yahudilerinin muhtâriyeti yolunda atılmış ilk hatve sayılır.

Bazı Yahudilerin Ortadan Gāib Olmaları – Varsav Yahudileri matbûâtına nazaran Varsav amele mahâfilinde ittihâd-ı ticârî hey'et-i merkeziyyesinden on yedi Yahudi ortadan gāib olmaları büyük bir heyecân ve telâşa sebeb olmuştur. Bunlar siyonist sosyalistlerin hey'et-i idâriyyesinin en ileri gelenlerindendir.

Almanya'nın Merkezî Asya'ya Asker Sevki – *Fosiche Zeitung* gazetesi *İznestiya* gazetesinden bu şâyân-ı dikkat fıkrayı nakl etmiştir: Mâdem ki ahvâl-i hâzıraya nazaran merkezî Asya'nın en yeni sâha-i harb olması melhûzdur; Almanya yeni Hâriciye Nâzırı Hinçe'nin yakın bir zamanda bu sâhaya Alman askerlerini en kısa yoldan sevk etmesini nazar-ı dikkate almak mecbûriyetindeyiz. Ancak tecrübe bize gösterecektir ki acaba kendisini Karadeniz suları altında nîm-mestûr kayalıklar ile Kafkasya tepelerini doğru yoldan tefrîk edebilecek mi? Mûmâ-ileyhin Hâriciye Nezâretine getirilmesi muayyen bir meslek sâhibini intihâb ve mesleğini kabûl etmek demektir. Bunun mesleği İngiltere ile bir taraf mahv oluncaya kadar harb etmekten ibârettir. Binâberîn onun ta'yîni Almanya daha uzun muhârebâta karar vermiş olduğunu kat'î bir sûretle gösterir.

[136] Sibirya:

Sibirya İçin Azîm Kuvvetler İhzârı – Tokyo'dan *Times* gazetesine çekilen telgrafta deniliyor ki: Gazeteler harekât-ı askeriyye hakkında ma'lûmât vermekten memnû'durlar. Gerek erkân-ı harbiyye ve gerek diğer devâir-i askeriyyenin faâliyetinden anlaşıldığına göre yapılan techîzât çok büyüktür. Resmen Sibirya'ya sevk olunacak hey'et-i seferiyye birkaç bin kişiden mürekkeb olacağı i'lân olunmuş ise de her gün Sibirya dâru'l-harekâtından gelen raporlara nazaran on binlerce kişi lazım olduğu tezâhür ediyor. Gerek Kazakların, gerek Çeh-Islovakların Macar ve Alman esirleri ile Bolşeviklere karşı harb etmekten âciz oldukları tahakkuk etmiştir. Japon hükûmetinden başka Sibirya'nın vaz'ıyet-i hakīkıyyesini bilen yoktur. Binâberîn Vıladivostok'a sevk olunacak kuvvetten ziyâde asıl Sibirya dâru'l-harekâtına i'zâm olunacak büyük kuvvetler hazırlanmaktadır.

İ'tilâf Hükûmetlerinin Harekâtını Protesto – İngiliz Müstakil Amele Partisi bir beyânnâme neşr ederek Sibirya'da ve Şimâlî Rusya'da i'tilâf hükûmetleri tarafından icrâ edilmekte olan harekât-ı askeriyyeye karşı protestoda bulunuyor. Ve bu müdâhaleyi gerek Rusya hükûmetinin arzusu hilâfına, gerek talebi olmadan vukū' bulduğuna ve bütün Rusya ahâlîsi tarafından kemâl-i nefretle telakkī edildiğine binâen nâ-meşrû' ve haksız bir hareket sayıyor. İ'tilâf hükûmetlerinin müdâhalesini arzu eden Rusyalılar ancak istibdâd tarafdârlarından, sermâyedârânından ve Kerenski hükûmetine zahîr ve kalîlü'l-aded olan sosyalist nazariyâtçılardan ibârettir. Bunlar Kerenski sukūt edince anlamadan sırf inâd sâikasıyla mürteci'lerin elinde bir âlet olmuşlardır. Binâberîn İ'tilâf hükûmetlerinin müdâhalesi hem Rusya hükûmetinin, hem bütün Rusya ahâlîsinin ekseriyet-i azîmesinin arzusuna muhâlif olarak vukū' bulduğu cihetle gerek demokrasi, hürriyet, adâlet, gerek sosyalizme karşı bir hareket-i husûmetkârâne sayılır. Bizce bunun ma'nâsı ihtilâl ve hürriyet hükûmetini mahv u izâle ile yerine sermâyedârânın ve müstebidlerin hükûmetini ikāme eylemekten ibârettir.

Sibirya Hükûmetinin Programı – Sibirya muvakkat hükûmeti vaktiyle geçen 26 Kânûnisânî'de Tomsk'da ictimâ' eden Duma a'zâsı tarafından intihâb edilmişti. Onun a'zâsından bazıları şarka hicret ederek 29 Haziran'da Vladivostok şehrini pâyitaht olarak i'lân etmişlerdi. Diğer a'zâsı hâlâ Garbî Sibirya'da Tomsk civârında bulunuyorlar. Bu yeni hükûmet programını geçen 8 Temmuz'da i'lân etti. Hülâsasını tercüme ediyoruz: "Maksadımız muntazam ve mükemmel bir Rus ordusu ihzâr ederek müttefiklerimizle beraber müttehiden Almanlara karşı harb etmektir. Hükûmetimiz Sibirya Kal'asını Rusya memâlikinden bir cüz'-i lâ-yenfasıl addederek onu Rusya Federal Cumhûriyetinin bir rüknü sayıyor. Binâberîn müstakil Sibirya hükûmet-i muvakkatesinin ilk vazîfesi Sibirya kıt'asında bulunan Rusya'nın hukūk ve menâfiini muhâfaza eylemektir. Rusya hükûmeti tarafından eskiden beri müttefiklerle akd edip 25 Teşrînievvel 1917 senesine kadar mer'iyyü'l-icrâ kalmış olan bütün muâhedelerin kabûl ve ihyâsını tekeffül eder. Sibirya hükûmet-i muvakkatesi Sibirya'da nizâm ve intizâmı te'sîs, âsâyişi te'mîn etmeye hasr-ı himmet etmekle eski Rusya'nın ihyâsına hizmet etmiş olacaktır. Sibirya'da nizâm ve intizâmı te'sîs, âsâyişi te'mîn etmeye hasr-ı himmet etmekle eski Rusya'nın ihyâsına hizmet etmiş olacaktır. Sibirya da bunu meydana getirdikten sonra nefs-i Rusya'da kuvvetli ve her tarafta mutâ' bir hükûmet-i merkeziyyenin teşkîline bezl-i gayret edecektir. Bu gāyeyi nazar-ı dikkate alarak yeni hükûmet Sibirya için bir mahallî Duma Meclisi, bir de intihâbât-ı umûmiyye esâsı üzerine millî meclis vücûda getirmek azmindedir. Yeni hükûmet teşkîlât-ı mahalliyyeyi ihyâ, hürriyet-i şahsiyye ve hukūk-ı mülkiyyeyi de iâde etmeye karar vermiştir. Tabîî Bolşevik hükûmeti tarafından yapılan bütün kavânînin ilgāsı bedîhiyyâtdandır. Yeni hükûmet dahi bütün partilerin hükûmet teşkîline iştirâk etmelerine fazla ehemmiyet verdiğinden ve Sibirya Duma'sında ve hükûmetinde Burjuva Partisinin mümessili gayr-ı mevcûd bulunduğundan dolayı bunlara müsâvât dâiresinde bu iki hey'ete de iştirâk hakkını bahş ediyor.

İran

Tahran-Şiraz Yolunun Açılması – Tahran'dan *Times* gazetesine iş'âr olunuyor: Tahran ve Şiraz arasındaki yol yeniden açılmış, el-yevm münâkalât Saîdâbâd tarîkıyle icrâ olunmaktadır. Kaşkay ihtilâli tedrîcî olarak dağıtılıyor.

Yeniden açılmış olan yol Şiraz ve Tahran kervân yolu olmayıp Saîdâbâd'dan geçen ve şarktan dolaşan uzun bir yoldan ibârettir. Bu yeni yolun kısm-ı cenûbîsinde Dârâb ve Şiraz arasında hayme-nişîn olarak yaşayan ve ihtilâlde bulunan Kaşkay kabîlesi yaşıyor.

Fas

Kabâil-i İslâmiyyenin Hareket ve Faâliyetleri –Tanca'dan *Times* gazetesine çekilen bir telgrafta deniliyor ki: Gerek Resûlî, gerek Kasım bin Salih kabâile para dağıtıyorlar. Onları kendilerine celb ile muâvenetlerini te'mîn etmektedirler. Resûlî bütün kuvvetlerini Tatuvan garbında on mil mesâfede bulunan Dar-ı İbni Kāriş'e sevk ediyor. Burasını karargâh yapmak niyetindedir. Sâhib-i nüfûz olan İspanya isti'mâr şirketi tarafından birçok me'mûrlar gönderilmiştir. Bunlar Tatuvan ile Tanca arasında bir demiryolu temdîd etmek istiyorlar ve Resûlî ile pazarlık yapmaktadırlar. Mûmâ-ileyh kabâili imâle ve hattın temdîdini kabûl ettirebilmek mukābilinde silah ve cebhâne i'tâsını taleb ediyor. Fakat İspanya hükûmeti hâlâ bu talebi ne kabûl, ne red etmiştir. İ'tilâfcılar bunun reddini arzu ediyorlar.

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

3 Ekim 1918 — 26 Zilhicce 1336 — Perşembe — 3 Teşrînievvel 1334 — Cild: 15 - Aded: 372

HASBİHÂL[1]

Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serserîsin, bir derbedersin kendi yurdunda!
Hayat elbette hakkın... Lâkin ettir haykırıp ihkāk;
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Da'vâ-yı istihkāk.
Bu milyarlarca da'vâdan ki inler dağlar, enginler;
Oturmuş, ağlayan âvâre bir ma'sûmu kim dinler?
Emeklerken sabî tavrıyle topraklarda sen hâlâ,
Beşer doğrulmuş etmiş, bir de baktın, cevvi istîlâ!
Yanar dağlar uçurmuş, gezdirir beyninde dünyânın;
Cehennemler batırmış, yüzdürür kalbinde deryânın!
Eşer a'mâkı, izler keşfeder edvâr-ı hilkatten;
Deşer âfâkı, bir şeyler sezer esrâr-ı kudretten.
Zemin mahkûmudur zâten, zaman mahkûmu olmakta;
O, heyhât, istiyor hâkim kesilmek bu'd-i mutlakta!

Tabîat bin çelik bâzûya sahipken, cılız bir kol
Ne kāhir saltanat sürmektedir, bak bak da hayrân ol!
Hayır, bir kol değil... Binlerce, milyonlarca kollardır,
Yek-âheng olmuş işler... Çünkü birleşmekte muztardır:
Bugün ferdî mesâînin bütün mahsûlü bir hüsran;
Birer beyhûde yaştır damlayan efrâdın alnından!
Cihan artık değişmiş... İnfirâdın yoktur imkânı,
Göçüp ma'mûrelerden boylasan hattâ beyâbânı.

Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: Devr-i cem'iyyet.
Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet,
Şu vahdet târumâr olsun, deyip saldırma İslâm'a;
Uzaklaşsan da îmandan, cemâ'atten uzaklaşma.
İşit, bir hükm-i kat'î var ki istînâfa yok meydan:
"Cemâ'atten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'tan."
Nedir îman kadar yükselterek alçak bir ilhâdı;
Perîşân eylemek zâten perîşân olmuş âhâdı?
Nasıl yekpâre milletler var etrâfında bir seyret;
Nasıl tevhîd-i âheng eyliyorlar, gör de al ibret!

Gebermek istiyorsan... Başka... Lâkin, korkarım, yandın!
Ya sen mahkûm iken sağlık, ölüm hakkın mıdır, sandın?
Zimâmın hangi ellerdeyse artık onlarınsın sen;
Behîmî bir tahammül varlığından en büyük hissen!
Ezilmek, inlemek, yatmak, sürünmek var ki, âdettir;
Ölüm dünyâda mahkûmîne en son bir saâdettir.
Desen bin kerre "İnsânım!.." o kanmaz, hem niçin kansın?
Hayır, hürriyyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister...
Değil birkaç alından, hep alınlardan boşansın ter.

Mehmed Âkif

[1] Safahat'e "Alınlar Terlemeli" adıyla alınmıştır.

[138]

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

.....

MUKADDİME

Muhkem, Müteşâbih, Te'vîl

Bu dinin bunca âfetlere ma'rûz kalması, bir takım kimselerde Kelâmullâh'ın harîm-i esrârına ulu orta saldırmak cür'etinin meydan alması şübhe yok ki ibârât ve kelimât-ı Kur'âniyyenin hakīkī medlûllerine akıl erdiremediklerinden ileri gelmektedir. Yoksa meleke-i lisâniyye kalblerinde peydâ-yı rüsûh edenler, lisânın halâvetini anlayabilecek bir zevk-ı selîme mâlik olanlar için bunların hakīkī meâl ve müeddâlarını anlamakta hiçbir müşkilât yoktur.

Müfessirler ve bunlarla aynı mesleği ta'kīb eden ilm-i kelâm ve usûl mütefelsifleri bir takım mebâhise dalıyorlar, ve bununla öyle kapılar açıyorlar ki mülhidler, münâfıklar, kâfirler *Kur'ân-ı Kerîm*'e dil uzatmak için bu yüzden büyük büyük suhûletlere mazhar oluyorlar; sâha-i İslâm'da fitne çıkarmak, sâde-dil bir takım müslümanları Kitâb-ı kerîmlerinden ayırmak, bu gibilere onun deffeteyni arasındaki hükm-i âliyye ve ahkâm-ı münîfeden istifâde yollarını kapamak yolundaki makāsıd-ı mel'ûnelerine vusûl için emîn yollar buluyorlar.

Bundan evvelki bahiste Arap lisânını ve onun esâlîb-i beyânındaki makāsıd ve gāyâtı bilmemek gerek İslâm'ın, gerek müslümanların başına içinden çıkılamayan ve çıkılabilmesi imkânı müteassir olan birçok müşkilât çıkarmış, düşmanlarına sermâye-i ta'n u teşnî' hazırlamış olduğunu delâiliyle îzâh etmiş idik. Bu kabîlden olarak cehl u hatâ mahsûlü daha bazı şeyler var ki din düşmanlarının Kitâbullâha tevcîh ettikleri i'tirâzât ve tenkīdât için en mühim birer sermâye teşkîl etmekte olduklarından bunlardan şurada bahs etmeye ve bu mes'elelerde savâb ve hakīkatin neden ibâret olduğunu söylemeye kendimizi mecbûr görüyoruz. Hakīkat yerine neşr-i hatîâtı vazîfe edinen bu kabîl adamlar insâf etseler serâir-i Kitâbullâha akıllarının ermediğini; meânî-i ledünniyyesini istîâba havsala-i idrâkleri müsâid olmadığını kendileri i'tirâf ederler, hiç olmazsa, im'ân ve tedebbürle okuyanların idrâk ve kābiliyetleri nisbetinde hüküm ve ahkâmından istifâde etmeleri için Kitâbullâh'ı kendi hâline bırakırlar idi.

Müfessirler, muhkem, müteşâbih, te'vîl ünvânı verdikleri bir mebhase dalarak her hatırlarına geleni eserlerine geçirmişlerdir. Aynı zamanda ne kadar mûcib-i âr ve hicâb safsatalar, engîn cehâletler, gûnâ gûn hezeyanlarla, ünvân-ı celâleti [1](لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِه) medîhasıyla müveşşah olan Kitâbullâh'ı bâzîçe-i hevesât ittihâz etmek cür'etkârlığıyla kendi berât-ı ehliyetlerini yazmışlardır.

Vâkıâ *Kur'ân-ı* Hakîm'de [2](هُوَ الَّذى اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا الَّذينَ فى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَاْوِيلِه وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا اللّٰهُ وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِه كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُوا الْاَلْبَابِ) âyeti vârid olmuştur. Bu âyetin nâzil olduğu zamanda ise halk; *Kur'ân*'daki kelimâtın ma'nâları, cümlelerin meâl ve maksadları ile henüz yeniden yeniye istînâs ediyorlar idi. Böyle olduğu halde bir gün birinin *Kur'ân*'dan bir kelime veya cümlenin mazmûnuna bî-gāne kalıp da anlamak için Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimize mürâcaat ettiği vâki' olmamıştır. O zaman ki Aleyhis's-salâtu ve's-selâm Efendimiz henüz ber-hayât olarak içlerinde bulunuyor, sordukları şeylerin cevâbını veriyor, yanıldıkları şeylerde kendilerine hakīkati gösteriyor idi. Vaktâ ki bu muhît-ı sâffa gitgide ecnebî unsurlar karışarak Arap lisânını halk ders almak, sâir gayr-ı fıtrî vesâile tevessül etmek sûretiyle öğrenmeye başladılar, karîhalarda bittabi' eski feyz ve küşâyiş kalmadı; hakāyık halkın gözlerine kisve-i asliyyesinden başka kisvelerle görünmeye, onun sîmâ-yı besîmi ile insanların fersiz ve alîl basar u basîretleri arasına perde çekilmeye başladı. Bir sûretteki kalbleri hasta olanlar yahud nazarlarına perde-i cehl ü amâ çekilenler, *Kur'ân*'da müteşâbihât var demeye, *Kur'ân*ı mütenâkız bir takım vecihlerle tefsîr etmeye kalkıştılar. Buna delil olarak da her sâhib-i mezhebin ahkâm-ı mezhebiyyesini te'yîd için *Kur'ân*'ın bazı âyâtıyla istidlâl etmekte olduğunu ileri sürdüler. Bu gibilerde hakīkī ilim şemmesi bulunsa, yahud insâfları olsa Kitâbullahın doğrudan doğruya kendisinde "Müteşâbihât"tan maksad ne olduğunu gösteren birçok delâil bulurlardı; sâir milel ve nihal erbâbını da'vet ve onlara tebyîn-i hakīkat husûsunda *Kur'ân* nasıl yollar tutarak muhâsımları çekip çekip harîm-i İslâm'a ilticâya mecbûr ettiğini muânidlerin fikir ve nazarları üzerinde sihir-kâr te'sîrler husûle getirdiğini anlarlar idi. Bulundukları şevâhık-ı nahvet ve taassubdan inip *Kur'ân*'ın gösterdiği vâdî-i iz'ân ve insâfa giren bu kimseler, hakāyık-ı Kur'âniyyeyi düşünüp elde etmekle meşgūl olmaya başlayınca mübhem ve müteşâbih addettikleri âyâtın sûret-i îzâh ve tebyînini diğer âyât-ı muhkemede buluyorlar idi. Serâir-i Kur'âniyyenin bu yolda mütevâlî inkişâfâtı muhâlefet-i mezhebiyye, mübâyenet-i milliyye sevkıyle mütehâlif efkâr ve temâyülâta sâhib olan bu kimseleri akīde-i vâhide; Allah'ı tevhîd, zât ve sıfâtını mümâsele ve müşâbehetten tenzîh akīdesi etrâfında topladı.

Bir takım câhiller erbâb-ı mezâhibden her birinin diğerlerinden ayrı olan **[139]** mezhebini te'yîd husûsunda âyât-ı Kur'âniyyeden istiâne ettiklerini söylüyorlar ve da'vâlarına kaderiye, cebriye, mücessimeyi, rü'yeti inkâr edenlerle sâireyi şâhid getirmekle beraber her fırkanın âyât-ı Kur'âniyyeden iktibâs ettikleri edille hakkında dûr u dırâz tafsîlât veriyorlar, hatta içlerinden bazı münâfıklar bu maksadla eser bile te'lîf ediyor. Fakat hiç şübhe yok ki bu makūle kimseler ya dalâlet-i fikriyyeye dûçâr olmuş birer muhtî, yahud halkı ıdlâl mesleğini tutmuş birer mülhiddirler. Çünkü tuttukları meslek *Kur'ân*'ın âheng-i vahdet ve imtizâcını ihlâl, âyâtı arasındaki râbıtaları kat' ederek onu makāsıd-ı fâsidelerini tervîc için kolayca istifâde edecekleri bir menba' haline koymak, perîşân bir hale ifrâğ ettikleri âyât-ı Kur'âniyyeyi bir takım şübhelerle şâibedâr göstermek maksadını istihdâf ettiğinde şübhe yoktur. Eğer *Kur'ân-ı* Hakîm mevzû'-i bahs olan mezâhib-i muhtelifeden her hangi birine sarâhat veya

[1] Fussilet, 41/42.

[2] Âl-i İmrân, 3/7.

işâret sûretiyle delâlet edeydi ilk evvel dâire-i vahdeti bırakarak fırkalara ayrılacak, bu muhtelif mezheplere temâyül edecek olanlar ashâb-ı peygamberî olması îcâb ederdi. Onlar ki *Kur'ân* kendi lügatleriyle nâzil olmuş, da'vâ-yı tahaddî ve i'câzının esaslarını onlar arasında mütedâvil olan esâlîb-i beyân üzerine kurmuştur. Ve muhakkaktır ki ahlâfın zekâ-i fıtrî, mahâret-i lisâniyye, mezâhib-i kelâmiyyeye vukūf i'tibâriyle onların öşr-i maâşirleri derecesine varabilmeleri imkânı yoktur.

Gāyet bedîhî olan bu esas kabûl edildikten sonra bu fikr-i mülhidâneye tarafdâr olanların ya akıl ve idrâkten nasîbleri pek az olduğuna hükm etmek, yahud bu yoldaki safsata ve mugālatalarını kendilerinin çürük kalbli, *Kur'ân*'a ve onu ind-i ilâhîden teblîğ eden zât-ı bî-hemâle karşı isti'mâl-i mekr u tezvîre son derece harîs birer kimse olduklarının kat'î bir hücceti mâhiyetinde görmek zarûrî değil midir?

Bu gürûh "muhkem" "müteşâbih" "te'vîl" kelimelerinin ma'nâları hakkında ratb ü yâbis birçok söz söylüyorlar; fakat bunlar Arabî birer lafız olduklarına göre hakīkī ma'nâlarını anlamak için esâsları hakkında ıstılâh-ı lisân ne merkezdedir; mevâdd-ı iştikākıyyelerinin Araplar arasında müteârif olan ma'nâları neden ibârettir? Bu cihetler hakkında icrâ-yı tedkīkāta lüzûm bile görmüyorlar. Bunu yapmak ise bir gāye ve maksada yolundan gitmek dirâyetini gösterenler için müşkil bir iş değildir. Biz evvel emirde "muhkem" lafzını ele alalım. Bu kelime aslen "hakeme" (fethateyn ile)'den me'hûzdur. "Hakeme" lügatte atın çenesinin iki tarafından başlık kayışlarının geçirildiği demire ve insanın yüzünün ön tarafına ıtlâk olunur. Arap bu madde-i asliyyeden iştikāk ettirdiği ihkâm lafzını bilâhare mecâzen müteaddid ma'nâlarda isti'mâl etmiş ise de bu ma'nâların hiçbiri müşâbehet alâkasıyla iki ma'nâ-yı aslî ile irtibâttan hâlî kalmamıştır. Meselâ (احكمته التجارب) = "Geçirdiği tecrübeler onu doğru yola çekip götürdü". (احكم) (meçhul sîgasıyla) (السفيه)= "Sefîhe icrâ-yı sefâhat için meydan verilmedi" (احكم فلانًا عن الامر) = "Onu tuttuğu işten çevirdi" cümlelerindeki ihkâm maddesine âid muhtelif maânî-i muhtelifenin esası hep buradandır.

Kezâlik Arab'ın hüküm ve hikmet maddelerinden iştikāk ettirdikleri kelimelerin ma'nâları ekseriyetle bu iki esastan müteferri'dir. İmdi Arab'ın bir madde-i asliyeden iştikāk yapmak, sîgalar teşkîl etmek husûsundaki nokta-i nazarını bilenler, mütehâlif olmakla beraber, şu saydığımız ma'nâların mercii "hakeme" lafzı olduğunda şübhe yoktur.

Hakeme maddesi mecâzen beyân ettiğimiz ma'nâları ifâde ettiği gibi yine mecâzî olarak Kitâb-ı Kerîmin maksûdu olan ma'nâyı müfîd olması ihtimâli vardır. *Kur'ân* (مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ) nazm-ı kerîmiyle bazı âyâtına "muhkem" ünvânı veriyor. Maksad-ı *Kur'ân* nazar-ı i'tibâra alınacak olursa âyât-ı muhkeme demek, etrâfı hakemelerle muhât olduğu için maânî-i maksûdelerinden bir tarafa inhirâf etmelerine imkân kalmamış, bu maânîde nass olup diğer maânî ve makāsıda meyl ve iltifât etmeleri ihtimâli münselib bulunmuş demek olur.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF, NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER

– 3 –

Muhtesibin muktedir olması da şarttır. Çünkü âciz olan bir kimse böyle bir vazîfenin ancak kalben îfâsıyla mükellef olabilir. Maamâfîh emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker'den dolayı bir müslimin uhdesine teveccüh eden vücûbun sukūtu için mücerred hissen hâsıl olan acz kâfî değildir. Böyle bir vazîfenin îfâsı yüzünden kendisine bir zarar geleceğine veyahud bu bâbda vâki' olacak teşebbüsün bir fâidesi olmayacağına kanâat hâsıl etmesi lazımdır ve bu kanâat de acz mahiyetindedir. Bunda dört hal mutasavverdir:

1- Bu bâbdaki sözünün hiçbir te'sîr hâsıl etmemesiyle beraber böyle bir sözü tefevvühe kıyâmı hâlinde darb olunacağını muhakkak sûrette bilmesidir. Bu sûrette muhtesibden emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'de bulunmak vücûbu sâkıt olur. Hatta bu misillü ahvâlde bir vâcib veya hâcet-i mühimmenin def'i gibi ahvâl müstesnâ olduğu halde hânesinde inzivâ ve i'tizâle çekilip fi'l-i münkerin cârî olduğu mahalde bile bulunmaması lazım gelir.

2- Fi'l-i münkerin muhtesibin ihtârıyla izâlesi kābil olmakla beraber bu yüzden kendisine bir zararın isâbeti de mutasavver olmamasıdır. Bu halde **[140]** muhtesibde kudret-i mutlaka mevcûd bulunduğundan nâşî münkeri izâle etmek üzerine vâcib olur.

3- Muhtesibin teşebbüsü müfîd olmayıp fakat bu yüzden kendisine bir zararın teveccüh etmesi de melhûz bulunmamasıdır. Bu sûrette ihtisâbdan bir fâide mutasavver olmadığı cihetle vücûb tahakkuk etmez. Lakin bu sûret husûsât-ı dîniyyenin tezkârıyla şeâir-i İslâmiyyet'in izhârını ihtivâ ettiği cihetle şer'-i âlî nazarında müstehab addedilmiştir.

4- Muhtesibin ihtâr ve teşebbüsüyle fi'l-i münker zâil olabilip ancak bu yüzden kendisine bir zararın îkāını da muhakkak bilmesidir. Meselâ şürb-i hamr ile iştigāl eden bir kimseye taş atıp elindeki şişesini kırabilirse de böyle bir hareketinden dolayı onu müteâkıb dayak yemesini de muhakkak addetmesidir. Böyle bir sûrette vazîfe-i ihtisâbın îfâsı vâcib olmadığı gibi, haram da değildir, fakat müstehabdır. Çünkü değil eşhâs-ı âdiyyeye, hatta muhâtara melhûz olan imâm-ı câire karşı nizâm-ı şer'i tekeffül eden hak bir sözün söylenmesi derecât-ı ibâdâtın efdallerinden addolunduğunu ikinci makālemde de arz etmiş idim.

Ebu Süleyman ed-Dârânî'den rivâyet olunur ki müşârun-ileyh bazı hulefâdan şer'-i âlîye mugāyir olarak bir takım sözler işitmiş ve men'a kalkıştığı takdîrde bu yüzden katl olunacağını muhakkak addetmiş olduğu halde yine men'ine kalkışmak istemiş ve fakat hulefâya bu sûretle vâki' olacak teblîgāttan mütehassıl hiss-i kibr u gurûrun te'sîrâtına ma'rûz kalmak ihtimâline binâen ihlâsa müstenid olmayan bir sûret-i katilden kendisini muhâfaza maksadıyla vazîfe-i ihtisâbdan sarf-ı nazar etmiştir.

Demek ki eslâf-ı kirâm hazerâtının bu bâbda nazar-ı i'tibâra aldıkları nokta her bir hareketlerinin mukābilinde İslâmiyet için bir fâidenin te'mîni keyfiyetidir. İslâmiyet için fâidenin tahakkuku halinde vekāyi'-i adîde ile sâbit olduğu vechile sulehâ-yı eslâf tehlikeyi de bilâ-tereddüd ihtiyâr et-

mişlerdir. Meselâ kulûb-ı a'dâya havf u dehşetin ilkāsı ve bu sûretle şevket-i İslâmiyyenin takviyesi maksadıyla tek bir asker neferinin azîm bir ordu üzerine hücûmunu şer'-i âlî takdîr ve istihsân ettiği halde muzafferiyetten me'yûs a'mâ ve âciz bir adamın bu yoldaki hareketini tehlike nev'inden addediyor. Her ne kadar bu sûretle hücûma cür'et eden bir askerin hareketi de şahsı hakkında tehlikeyi dâî ve binâenaleyh [1](وَلَا تُلْقُوا بِاَيْديكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ) âyetinin hükmüne dâhil olmak lazım gelirse de; bir neferin böyle hârikulâde bir sûrette cür'et ve cesâretini müşâhede eden düşman ordusu neferin mensûb olduğu kıtaât-ı İslâmiyye efrâdı hakkında da o nefere kıyâsen bir fikir ve zehâb hâsıl ederek meydân-ı muhârebede pây-i sebâtlarının mütezelzil olmasını intâc etmesi ihtimâli olduğu ve bu ise İslâmiyet için fâideyi mûcib bulunduğu cihetle takdîr ve tahsîn olunmuştur. Amma a'mâ ile âcizin hareketinde böyle bir fâide mutasavver değildir.

Emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker vazîfesinde de bu minvâl üzere hareket îcâb eder. Yani onda dahi eğer din için bir fâidenin te'mîni muhakkak ise bu bâbdaki vazîfe-i şer'iyyesini hemen îfâ ile mehlikeyi ihtâra müsâraat etmesi müstehabdır. Muhakkak değilse ma'zûrdur.

Muhtesibin evvel ve âhir ta'dâd olunan evsâf ve şerâitin mâadâsı olarak ilim, vera', hüsn-i huluk gibi üç sıfatla da muttasıf olması lazımdır.

İlim lazımdır. Çünkü emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'in mahall-i tatbîki ile esbâb ve mevâniini bilmesi ilme tevakkuf eder.

Vera' lazımdır. Çünkü muhtesib vera' ve takvâ sâhibi olmazsa ağrâz ve âmâl-i şahsiyyeye tâbi' olup vazîfe-i ihtisâbı sû'-i isti'mâl etmiş olur.

Hüsn-i huluk lazımdır. Çünkü hissiyât-ı asabiyye ile müteheyyic bulunan bir kimsenin men'i için yalnız ilim ve vera' kâfî değildir. Bu iki kuvvetin lâyıkı vechile te'mîn-i muvaffakıyet edebilmesi hüsn-i huluka mütevakkıftır. Gazab ve kuvâ-yı şehevâniyye misillü mühlikâta karşı ancak hüsn-i huluk ile mukāvemet olunabilir.

Velhasıl emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker vazîfesinin kurbet nev'inden addolunması için bu üç sıfat dahi lazımdır. Münkerâtın hakkıyla def'i ancak bu üç sıfata tevakkuf eder. Sıfât-ı mezkûrenin fıkdânı hâlinde münkerin def'i kābil olamayıp belki hadd-i şer'îden tahattî ve tecâvüz gibi bir mahzûrun mevcûdiyetine binâen hisbe vazîfesi dahi bir münker mâhiyetine inkılâb eder. [2](لا يأمر بالمعروف ولا ينهى عن المنكر إلا رفيق فيما يأمر به رفيق فيما ينهى عنه حليم فيما يأمر به حليم فيما ينهى عنه) hadîs-i şerîfi de muhtesibin bu sıfât ile muttasıf olması lazım geleceğine delâlet eylemektedir. Ancak hadîs-i şerîfin hükmüne nazaran gerek fekāhet, gerek hilm sıfatları muhtesibin emir veya nehiy edeceği mes'eleye münhasır olup muhtesibin sûret-i mutlakada fakîh ve halîm olması şart değildir.

Haydarîzâde
İbrahim

[1] Bakara, 2/195.

[2] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddin,* Beyrut, 2/333.

İÇKİ MAZARRATLARI

Ahkâm-ı dîniyyenin akl-ı selîme mutâbakatı, dinin yüzlerce seneden sonra keşf olunan hakāyık-ı ilmiyye ile kavâid-i fenniyyeyi ihtivâ eylemesi o dinin doğruluğuna ve onun mübelliği olan resûlün sıdk-ı risâletine en sâtı' delildir. Bu i'tibâra göre din, birçok asırların tecrübeleri sayesinde milyonlarca insanların hayatı bahâsına öğrenebileceği mazarratlardan insaniyeti vikāye eden bir mürşid-i insaniyettir.

[141] Dîn-i İslâm, beşeriyetin en müdhiş düşmanı olan içkileri son derece şiddetle tahrîm eden ilk dîn-i mübîndir. Bir sürü câhil ve sathî nazarlıların muhâlefeti ve kīl ü kāli yüzünden bu hikmet-i tahrîmiyye hayli zaman mestûr kaldıysa da Cenâb-ı Hak nûrunu itmâm etmek ve dîn-i mübînini edyân-ı sâirenin kâffesine tercîh etmek istediğinden müşâhedât-ı vâkıa ve tecârib-i ilmiyye ile hakāyık-ı sâtıa üzerine müesses olan ulûm-ı cedîde içkilerin hikmet-i tahrîmiyyesini ve mazarrât-ı müdhişesini hiçbir kimseye söyleyecek bir söz bırakmayacak bir halde îzâh etti.

Hamûr, mevâdd-ı sekriyyenin tahammurundan nâşî olan küûlden makādîr-i muhtelifeyi ihtivâ eden mâyiâttır. Mevâdd-ı sekriyyeden maksad ma'nâ-yı örfîsi değil, ma'nâ-yı kimyavîsidir. Hurma dalları, tahta, kavun, karpuz kabukları mevâdd-ı sekriyyeden addolunur. Ve içkilerin ekserîsi bugün bunlardan i'mâl olunmaktadır. Mukaddemâ içkiler üzümden, hurmadan, küçük hurma ağacının sularından yapılırdı. İçkilerin isimleri, ihtivâ ettiği küûl mikdârı ve ona ilâve olunan mevâdd-ı mülevvene ve muattaraya göre değişir. Hepsi, insaniyetin düşman-ı bî-emânı olan semm-i kātili, yani küûlü ihtivâ eder.

Biz burada evvelâ içkilerin âmil-i aslîsi olan küûlün mazarrâtını muhtasaran anlatacağız. Tâ ki herkes *Kur'ân-ı Kerîm*'in fazlını anlasın ve evâmir-i ilâhiyyeye tevfîk-i hareket eylesin.

Küûl hâricden isti'mâl olunduğu takdîrde mutahhirdir. Muhtelif mikrobları kātildir. Çabuk tebahhur ettiği için temâs ettiği cisimden harâret-i mevzıiyyeyi kaldırarak uçar ve orada, mevcûd olan küûle göre derecesi tehâlüf eden bir bürûdet tevlîd eder. Küûl çok ise hafîf ve mevzî bir uyuşukluk yapar. Binâenaleyh hummalarda vücûdu tartîb ve derece-i harâreti tenzîl etmek için isti'mâl olunur. Fakat küûl ile vücûdu oğmak cildde bir harâret-i mevzıiyye tevlîd eder. Çünkü küûlün buharları mesâm-ı cildiyeye nüfûz eder ve hüceyrâtı ihtimâl ki yakacak bir derecede, teheyyüc eder. Bunun için küûl terletici, serinletici maddelerde esas olarak isti'mâl olunur. Ve bu takdîrde küûl mutahhirât-ı beytiyyenin en iyisi ve en zararsızıdır. Halbuki küûl borik ve sublimeye müşâbih ve mevzî serinlikler için en iyi vâsıta olduğu halde nâdiren bu gibi husûsât için isti'mâl olunmaktadır.

Hamrın râyihası tab'-ı selîm sâhibini ürpertecek derecede mekrûhtur. Tadı ise acı ve sokucudur. Bundan mâadâ, ağızda ne kadar durursa o nisbette yakar. Hatta evvelâ mevâdd-ı zülâliyyeyi kuruttuğu, sâniyen sularını massettiği için gışâ-yı muhâtîyi tahrîb eder. Bazı insanların bu mekrûh tattan hoşlanmaları ne müdhiş bir fesâd-ı zevke uğradıklarını anlatır. Vâkıâ ben, diş ağrısına ma'rûz olanların başka

bir ilâc bulmadıkları veyahud doktor bulamadıkları takdîrde küûl ile birkaç dakîka ağızlarını çalkamalarına müsâade etmekten imtinnâ' etmem. Çünkü bu sâyede ağrıyan dişin taaffünâtını tevkîf ile mümkün mertebe elemlerini teskîn ederler, fakat sıcak mükemmedât, karanfil yağı, borik tuzu ve sâireyi isti'mâl etmeyi tercîh eylerim.

Küûl, mi'deye vâsıl olur olmaz, ağızın gışâ-yı muhâtîsinde hâsıl olan te'sîrâtın aynı orada da hâsıl olur. Teheyyücât-ı mevzııyyeden nâşî ev'ıye-i demeviyyenin tevessüünden ve vücûdun hamrın mazarrâtından kurtulmak için uğraşmasından bir harâret-i muvakkate hâsıl olur. O vakit gışâ-yı muhâtî ile küûl arasında bir mücâdele başlar. Ötekisi usâre-i hazmiyyeyi ifrâz eden guddelerin esâsı olduğu için canının hayatı için elzem olan mevcûdiyetini muhâfaza etmeye uğraşır. Berikisi suları masseder, mevâdd-ı zülâliyyeyi kurutur. İçilen içkinin mikdârına göre gışâ-yı muhâtîyi tahrîb eyler. Küûl pek çoğalırsa mi'deyi tamâmıyla gışâ-yı muhâtîsinden ve usâre-i hazmiyye guddelerinden tecrîd eyler. Mi'dede, mi'devî ve hâd bir nezleye dûçâr olur. Bu hal, içkinin bir sarhoşu ne kadar elemler ve ne kadar hastalıklara ma'rûz kılacağını beyân eyler. Esâsen mi'de hastalıkların menbaıdır. Onun usâre-i mutahhiresi sâyesinde vücûd-ı insanî bir çok mikrobların savletinden kurutulur. Onun kuvve-i hâzımesinin te'sîriyle vücûd gıdalanır ve âfiyette devam eyler. Sarhoş mi'desinde harâret hisseyledikçe iştihasının açıldığını, daha fazla içmeyi arzu ettiğini tevehhüm eyler, mi'desinin ateşlerine yeniden bir ateş daha döker, nihâyet mi'denin imtisâs ettiği küûller beynine gider, kuvâ-yı asliyyesi sarsılır ve içmekten fârig olur.

Mi'dede mütebâkī kalan küûlün kısm-ı a'zamı kan vâsıtasıyla imtisâs edildikten sonra bağırsaklardan geçer, bağırsaklarda gışâ-yı muhâtîsi müteessir olarak onu imtisâs eder, küûlün mütebâkīsi hazım ameliyyesi dolayısıyla bazı tahavvülâta dûçâr olarak kalın bağırsaklara gider, orada vücûdu muhtelif taâmların zehirli bekāyâsından vikâye ve muhâfaza eden muhtelif ve zarûrî mikroblarla telâkī eder, bazılarını öldürür. Fakat bu mikroblar küûle ihrâz-ı galebe ederek suya ve hâmız-ı karboniğe tahvîl eder. Küûlün mikdârı pek çok olursa âsârı mevâdd-ı berâziyye ile beraber çıkarsa da bu nâdiren vâki' olur. Maamâfîh küûlden tevellüd eden hâmız mak'adda esnâ-yı ifrâzda yakıcı bir acı yapar ki sarhoş onu sarhoşluğun ferdâsında hisseder. Yazık ki bu öldürücü zehiri mürevvic-i rezâil ve hâdim-i ahlâk bir takım şuarâ sâkī-nâmeleriyle tezyîn, herkesi ona tergīb ve teşvîk ederler!

Görülüyor ki küûlün ağızdan mak'ada kadar te'sîrâtı yakmak, tahrîş ve tahrîb etmektir. Bütün tahrîbât mi'de ve bağırsakları hâd ve müzmin nezlelere, vücûdu mikrobların, hazım ameliyesinden nâşî et'ımenin **[142]** bekāyâ-yı sümûmunun savletlerine ma'rûz bırakır.

Sarhoş tecrübeleriyle içkinin ağzı, mi'deyi, bağırsakları yaktığını, tahrîb ettiğini öğrenmiştir. Binâenaleyh bu zehiri terk edeceğine elemlerini, içkiye fazla su katmakla tahfîfe çalışır. Vâkıâ böylece içkinin yakması hafîfleşirse de imtisâsına hâil olmaz. Belki de ayyâşları tevessü'-i mi'deye ve bundan neş'et eden müteaddid zahmetlere ma'rûz eyler.

Bazı ayyâşlar iddiâ eyliyorlar ki içki susuzluğu itfâ eyler, insana çok su içirmez. Halbuki hakīkat bunları tekzîb ediyor. Çünkü ayyâş içkinin harâretinden içki içmeyenlerin, hatta hummalıların, yahud yemekte ifrât edenlerin ez'âf-ı muzâafası nisbetinde su içer. Bazıları da iddiâ ederler ki içki iştihâyı açar, hazmı kolaylaştırır. Vâkıâ bu söz biraz doğru gibi görünür. Çünkü harâret-i mevzııyye mi'denin a'sâbını îkāz ederek açlığı hissettirir ve ev'ıye-i demeviyyeyi genişleterek, adalâtı kuvvetleştirerek, usâre-i hazmıyyeyi tezyîd ederek hazmı kolaylaştırır. Fakat bu gibi delâile tutunanlar unutuyorlar ki bu harâret-i muzırra tam bir insanın gözünü şiddetle tazyîk edince galat-ı hissî olarak gördüğü ziyâ gibidir ki menşei âdettir.

Kanın tezyîdi küûlün zehrini imtisâsa hâil olmadığı gibi gışâ-yı muhâtîyi usâre-i hazmıyyeyi ifrâz eden guddeleriyle tahrîb etmesine mâni' olmaz. Binâenaleyh küûl hazmı kolaylaştıracağı yerde onu te'hîr ediyor. Bu da'vânın en büyük bürhânı sarhoşluğu ta'kīb eden şiddetli kaydır. Bu, mi'denin, küûlün tahrîbâtından kurtulmak için yaptığı bir ameliyedir. Küûl sarhoşların yüzüne mazarrâtını püskürmekte iken onlar yine fâidesini iddiâ etmekte ısrâr ederler!

Mi'denin, vazîfesini hâricî bir muâvenet ile îfâ etmeye alıştırılması bence muvâfık değildir. Çünkü mi'de bu muâvenet-i hâriciyyeye dâimâ arz-ı iftikār eder. Fakat mi'deye bir teşevvüş, bir keslân târî olursa vesâil-i tıbbıyye-i ma'kūle ile tedâvî edilmelidir. Yemekten mukaddem iştihâyı açmak için ve mi'dede hafif bir harâret tevlîd etmek için biraz acı bir ilâc, yahud biraz bikarbonat soda almakta fâide vardır.

Bu tafsîlâttan küûlün cihâz-ı hazmîye olan te'sîrâtı anlaşıldı. Şimdi kanın imtisâs ettiği kısmı tetebbu' edelim.

Küûlün kana olan te'sîri cihâz-ı hazmîye olan te'sîri gibidir. Çünkü evvela içinde ev'ıyelerin bulunduğu ve deverân-ı demin tamam olması için zarûrî olan ağşiye-i muhâtıyyeyi tehyîc eyler. Hatta ev'ıye-i şa'riyenin "sımâme"si nâ-tamam eyler ve binâenaleyh ensâcdaki masl-ı demevînin râkid olmasına sebebiyet verir. Bunun için bazan ayyâşların yanakları kızarır. Küûlün ev'ıyeye şiddet-i te'sîrine ve onları tehyîcine binâen bunlar ev'ıye-i cildiyye ile istiâne eder, ev'ıye-i cildiyyede intifâh eder ve kuturlarını genişletir ki kanın ekserîsini istîâb ve bu yakıcı belâyı ter vâsıtasıyla tard ve harâretin kesretle teşe'uuyla âlâm-ı dâhiliyyeyi ibtâl edebilsin. Küûlün kalbi ve adalâtını kaplayan gışâ-yı muhâtîye olan te'sîri onu tehyîc etmek olmasına nazaran kalbin cereyânı sür'atleşir ve devresi şiddetlenir ki küûlün tahrîbinden kurtulsun. Maamâfîh bu faâliyet ev'ıye-i cildiyyenin ittisâıyla beraber harâret-i hayvâniyyenin teşa'uunu tezyîd eder ve cismin harâretini düşürmeye sebeb olur. Bilhassa küûl âtîde beyân olunduğu vechile ihtirâkātı te'hîr ettiği için bazı etıbbâ küûlün bu hâssasını müteaffin hummâlarda harâreti tahfîf için isti'mâl ederler.

Kalb, küûlün mikdârı az ise bu düşmanı koğmak için mücâhededе devam eder. Düşmanın mikdârı çok ise yorulur, eski haline veya daha za'îf bir hale döner ve kuvvet peydâ ettikçe mücâhededе devam eder, yahud bir sadme-i muhhiyye ile vücûd muzmahil olur.

Küûlün kan üzerine te'sîrât ve tahrîbâtı bundan ibâret olsa bir şey değil. Fakat bu tahrîbât beyaz ve kırmızı kürey-

velere de sirâyet eder. Mukaddemâ küûlün mutahhir olarak isti'mâl edilince mikrobları ve hayvânât-ı tıfliyyeyi öldürdüğünü beyân eylemiştik. El-hâletü hâzihî küûl, vücûdun müdâfaası, düşmanlarının savletlerini def' eylemesi, gıdâları haml ve fazalâtı nakl eylemesi için zarûrî olan bu küreyvâtı öldüremediği takdîrde onların vazîfelerini te'hîr ve kuvvetlerini nev'a-mâ dûçâr-ı zaaf eyler. Hatta bazı ulemâ-yı fen-i ilâca göre küûl oksijenin kırmızı küreyvâta iltisâkını takviye eyler ve ihtirâkāt-ı hayâtiyyeyi ta'tîl eyler. Bundan mâadâ küûl hüceyrâtın gıdâyı imtisâs ve hazm etmesine hâil olur, onlardan suları masseder ve hâmız-ı karbonik ve suya tahavvül edip bir kısmı bazı a'zâ-yı muhtelife vâsıtasıyla ifrâz oluncaya kadar öylece kalır. Bunun için bazı ayyâşlar içkinin bir derece-i muayyenede gıdâ yerine isti'mâl olunacağını söylerler. Biz de onlara bütün ihtirâkātı tevkîf eden, bedenin bütün kuvvetlerini ve vezâif-i hayâtiyyesini dûçâr-ı zaaf eyleyen, ciğerin telef olmasına, içindeki hüceyrâtın ta'tîl edilmesine sebebiyet veren bu gıdânın pek berbâd bir gıdâ olduğunu söyleriz.

İçkiyi ısınmak ve harâret tevlîd etmek için içtiklerini iddiâ edenler bu hakîkatlerden gaflet etmeseler ve duydukları harâretin sıhhî bir harâret olmayıp ancak a'zânın teellümünden nâşî bir harâret olduğunu anlasalar... Ev'ıye-i cildiyyenin genişlemesi ve onlardan harâretin teşa'uuyla cildin ısınması ihtirâkın şiddetlenmesinden ve cismin derece-i harâretinin yükselmesinden hâsıl olmayıp ifrâzât-ı cildiyye ile bu zehirlerden kurtulmak için vücûdun netîce-i teşebbüsâtıdır. Küûl ihtirâkātı men', hüceyrâtı fi'l-i hazmı icrâdan ta'tîl ve imtisâs etmesiyle vücûdda müddehar olan gıdâların ihtirâkına ve bizzat hüceyrâtın zaafına bâdî oluyor. **[143]** Bundan dolayı ayyâşlar en âdî bir hastalıktan zaîflarlar, hastalık müddetleri uzar, kesb-i âfiyet etmesi ümîdi, küûl isti'mâl etmeyenlere nisbetle, yüzde elli tenâkus eyler. Bunun sebebi hastalık halinde gıdânın derece-i ihtirâkāttan pek az olmasıdır. İhtirâkātı ikmâl etmek için vücûdda bulunan mevâdd-ı müddeharadan sarf olunur. Halbuki ayyâşın vücûdunda mevâdd-ı müddeharanın hemen hemen fıkdânı bunların hastalığa mukāvemet edememelerini ve içki içmeyenlerin mukāvemet edebilmelerini intâc eder. Binâenaleyh ayyâşlarda vefeyât nisbeti yüzde elli tezâyüd eder.

Küûlün en şiddetli te'sîrâtı cümle-i asabiyyede tezâhür eder. Küûl kanla beraber vücûdu gıdalandırmak üzere deverân eder ve bütün cümle-i asabiyyeyi dimâğın merâkiz-i ulyâsından nühâ'-ı şevkîye kadar tedrîcen müteessir eder. Bu te'sîr küûlün mikdârına göre hafîf bir teyakkuz, tehyîc veya şiddetli bir sadme icrâ eder. Bu teyakkuzun âsârı her insanın mizâcına göre tecellî eder. Meselâ hayât-ı bedeviyyeyi i'tiyâd eden sıçrar, güler, koşar, bağırır, yani müteheyyic bir hayvana benzetir. İştigālât-ı akliyye ve sanâat-i kelâmiyyeye i'tiyâd eden nutuklar îrâd eder, saçmalar, muhtelif nükteler söyler, mazmûnlar sarf eder. Maamâfîh küûl her ikisinin dimâğını şiddetle müteessir edince sar'aya dûçâr olmuş gibi yıkar. Eski kitaplarda müşâhede olunan bu misâl-i felsefî ne kadar hakîmânedir. Gûyâ üzüm ağacını iblis dikmiş, ağaç neşv ü nemâ bulunca bir maymun, daha sonra bir köpek, daha sonraları da bir domuz keserek kanlarını toprağa içirmiş. Bunun için sarhoş hiffet-i harekâtı ve hezeyânı ile maymuna, bağırıp çağırmasıyla köpeğe, düşüp kalmasıyla hınzıra benzer.

Bunların hepsi küûlün cümle-i asabiyyeye olan te'sîrâtına mutâbıktır: Teyakkuz, teheyyüc, fütûr.

***

MÜSLÜMAN ASKERİ

Müslüman askerinin târîhte mühim ve pâyidâr bir mevkıi, nâ-kābil-i tagayyür hasâisi vardır. Âlemin müverrihleri içinde müslüman askerini korkaklık, kumandanlarına itâatsizlik töhmetiyle şâibedâr gösterebilmeye muvaffak olan bir kimse yoktur. Bunların hep müslüman askerinin harb meydanlarında hasımlarına karşı bir şîr-i jeyân kesildiğini, şedâid-i mevte kalbinde hiçbir endîşe ve fütûr hissetmeksizin saldırdığını, düşman saflarına karşı giderken göreceği mukāvemete, alacağı zahm-ı eleme kat'iyyen ehemmiyet vermediğini teslîm husûsunda yek-zebândırlar.

Bir müslüman askerinin hâiz olduğu bu hasâis-ı şehâmetin esbâbını îzâh husûsunda müverrihler muhtelif fikirler dermiyân etmektedirler. Bu efkâr-ı mütehâlifeyi ayrı ayrı serd ve tenkîde lüzûm görmemekle berâber içlerinden en mühim, iğfâl-i efkâra en müsâid gördüğümüz yalnız bir tanesini münâkaşa etmeden geçmeyi münâsib addetmiyoruz. Bu fikre taraftar olan müslüman askerinin fart-ı besâletle ittisâfının hikmetini fıtrat ve menşei îcâbınca ganâyim elde etmeye, toprağı münbit ve mahsûldâr, iklîmi latîf memleketlere sâhib olmaya son derece harîs ve heveskâr olmasında buluyor; bu hırs ve temâyüle de onun şenliksiz memleketlerde, feyz u tarâvetten ârî ve mahsûlât-ı tabîiyye nâmına birkaç hurma ağacıyla biraz ottan başka bir şey yetiştirmek isti'dâdından mahrûm kurak çöllerde yetişmiş olmasını sebeb gösteriyor.

Vekāyi'-i harbiyye-i İslâmiyyeye âşinâ olanlar bilirler ki meselâ Araplar, ki Cenâb-ı Peygamber içlerinden yetişmiş ve da'vet-i risâlete kendilerinden başlamış olmak dolayısıyla ilk evvel kabûl-i İslâm etmişlerdir, bütün gazavât ve fütûhâtlarında ne dünya metâına meyl ve rağbet etmişler, ne de kumandanlarına itâatsizlik göstermek, kavânîn ve nizâmât-ı harbiyyelerine riâyet etmemek, muhârebe meydanlarında ahz-ı mevki' ettikten sonra saflarının intizâmına halel getirecek harekâtta bulunmak gibi bir hâdiseye meydan vermişlerdir.

Evet, vâkıâ bazı vak'alarda İslâm ordusu arasında zaaf ve hezîmet âsârı görülmemiş değildir. Fakat bunun başlıca sebebi askerden bazılarının İslâm'a intisâbları henüz yeni olduğu için kalblerinde îmân lâyıkıyla yerleşmemiş, hak ve hakîkati müdâfaa yolunda râsih-kadem olanlar derecesine varamamış olmasıdır. Nitekim Huneyn gazvesinde de böyle olmuştu. Müslümanlar Tihâme'nin gāyet kuytu ve basık vâdîlerinden birine iniyorlar idi. Düşmanlar ise daha evvelce gelerek vâdînin oyuk, girinti, dar yerlerinde pusu tutmuşlardı. Bunlar kemîn-gâhlarından çıkarak birden hücûm edince müslümanlar bozuldular, kimse dönüp yanındakinin

haline bakamayacak sûrette müdhiş bir hezîmete dûçâr oldular. Serdâr-ı muazzam sallallâhu aleyhi ve sellemlerinin yanında sebât edenler kadın, erkek, yalnız îmânında sâdık olanlar idi. Hatta Ümmü Süleym (İslâm mücâhidelerinden biri) hançeri elinde Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimize: "Sana karşı harb edenleri nasıl öldürüyorsan yanından kaçanları da öylece öldür, onlar da katle lâyık heriflerdir." diyor idi.

Bir de ahd-i risâlette dâhil-i İslâm olanlar miyânında münafık bir tâife vardı. Bunların gözlerini bir takım metâlib-i maddiyyeye dikmiş olmaları da bazı vekāyi'de asker-i İslâm'ı müşkil mevkı'de bırakmış, ordunun bir hayli zarar görmesine sebeb olmuştur.

Ahd-i risâlette reîsü'l-münâfikīn olan Abdullah bin Übey ve rufekāsı müslümanlar ganâime destres oldukça huzûr-ı risâlet-penâhîye koşup gelerek hisselerini isterler, muhârebe sözü ortaya çıkınca îcâd ettikleri **[144]** bahânelerle yerlerinde rahat oturmak için izin koparmak telâşına düşerler idi. Nitekim Uhud vak'asında da aynı hal cereyân etmişti.

Ketîbe-i İslâm miyânında Müslümanlıkları yeni olduğu, âdât-ı câhiliyye kalblerinden henüz tamamıyla silinmediği için ganâyim ve metrûkât-ı harbiyyeye konmak hırs ve temâyülüyle hareket edenler, bu halleriyle İslâm safları arasında bozgunluk vukūa gelmesine sebeb olanlar da yok değil idi. Ezcümle Uhud vak'asında, Aleyhi's-salâtu ve's-selâm Efendimiz askeri ta'biye ederken tîr-endâzlara: Dağın eteğinde, düşman süvârîsine karşı ahz-ı mevki' etmelerini emr etmiş ve: "Düşmanı mağlûb ve münhezim ettiğimizi görseniz de yerlerinizden ayrılmayınız; siz mevkıinizde sebât ettikçe bizim için gālibiyet muhakkaktır." buyurmuş idi. Tîr-endâzlar Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimizin ordusuyla düşman saflarını yarıp yarıp ilerilediğini görünce aralarında ihtilâf başgösterdi; bir kısmı serdâr-ı a'zam efendimizin emrine imtisâlen mevki'lerinde sebâta karar verdiler, câhil ve âmmî olanlar ganâyim lezzetine dayanamayarak sâha-i kıtâle çullandılar. Muhâriblerin arkasını himâye ve müdâfaa edecek birkaç tîr-endâzdan başka kimse kalmadı. Fırsattan bil-istifâde düşman dönerek bu noktadan bir hücûm göstermekle ordu-yı İslâm'ı tar-mâr, maktûl ve mecrûh bir hayli zâyiâta dûçâr etti; hatta kāid-i a'zam sallallâhu aleyhi ve sellem bile başı ile yüzünün birkaç yerinden cerîha-dâr oldu.

Târîh-i İslâm'ın kayd ettiği bazı vekāyi'de bu nevi' hâdisât vukūa gelmiş ise de mikdârı, parmakların adedini tecâvüz etmeyecek derece, mahdûddur. Bu gibi hâdiselere ise sırf maddî maksatlarla havza-i İslâm'a sokulmuş olan avâm sebebiyet vermiştir. Bu zümreyi teşkîl edenler ya îmânlarında sâdık olmayan münafıklardan, yahud yakın zamanlarda müslüman oldukları için kalblerinde râsih ve mütemekkin âdât-ı câhiliyyeyi mahv u izâleye İslâm'ın henüz vakit bulamadığı cehele-i avâmdan ibârettir.

Endülüs fütûhâtında Arap ordusuna iltihâk eden Berberîlerin tarz-ı hareketleri de aynı merkezde idi. Bunların ganâyim-i vefîre muvâcehesinde zabt-ı nefse muktedir olamamaları, Arap ordusunda câri olan nizâmâta riâyet kaydında bulunmamaları cuyûş-ı İslâm'ın Fransa'da Şarl Martel'in karşısında dûçâr-ı nekbet olmalarına sebeb olmuştur.

Bir müslüman askerine, dini îcâbınca, on düşman karşısından firâra mesâğ yok idi. Vâkıâ da *Kur'ân*, sabır ve sekîneti rehber ittihâz eden yirmi müslim mücâhidin iki yüz düşmana, yüzün bine gālib geleceği hakkındaki vaadinde sâdık olduğunu birçok meâsir-i maddiyyesiyle isbât etti; ve bu kānûn-ı muzafferiyyetin bir çok zaman hükmü mer'î ve mahfûz kaldı. Git gide müslümanların adedi çoğalarak İslâm'ın mevkii haylîden hayli peydâ-yı metânet ettikten, mevcûdiyetini sarsacak, devam-ı da'vetini tehdîd edebilecek hâdisâta hedef olması ihtimâli ber-taraf olduktan sonra bu hüküm, misleyn hükmüyle mensûh oldu. Bundan böyle bir müslümanın, hud'a-i harbiyyeye tevessül, yahud bir fie-i İslâmiyyeye istinâd maksadıyla olmaksızın iki düşmanın önünden kaçmasını meşrû' gösterecek hiçbir sebeb kalmadı.

Îzâhât-ı mebsûtadan analaşılır ki müslüman askerinin kahramanlığına sebeb öyle ganîmete, feth edeceği bilâdın naîm ve lezzâtından istifâdeye harîs ve mütehâlik olması değildir. Zîrâ gördük ki bu temâyülât mevzû'-i bahs ettiğimiz vekāyi'de müslümanların gālibiyetlerine hizmet etmemiş, bilakis hezîmet ve hüsrânlarına bâdî olmuştur.

Müslümanlar Mısır'ı feth etmeye gittiler. Kumandanları Amr bin el-Âs harbe girişmezden evvel, İslâm ordusunda mer'î âdete tebean, Romalılar tarafından mansûb Mısır-ı Ulyâ hükümdârı Mukavkıs'a metâlib-i harbiyyeyi teblîğ etti. Mukavkıs bu bâbda icrâ-yı müzâkerâta me'mûr bir hey'et gönderdi. Hey'et avdet edince hükümdâr asker-i İslâm'ı ne halde bulduklarını sorarak şu cevâbı aldı: "Öyle adamlar gördük ki yanlarında memât hayâttan, tevâzu' rif'atten daha makbûl ve mu'teber. Dünya muhabbeti kalblerinden silinmiş; yere oturuyorlar, diz çökerek yemek yiyorlar; emirin âdî bir fertten farkı yok, refîi vazî'den, hürrü abdden seçmek mümkün değil; namaz vakti olunca hiçbiri icrâ-yı âyînden geri durmuyor, etrâf-ı a'zâlarını bol bol su ile yıkıyorlar, âyînlerinde hakīkaten hayret-bahş bir vaz'-ı huzûr ve huşû' alıyorlar."

Şuraya kadar serd ettiğimiz îzâhattan anlaşıldı ki bir mülüman askerinin ümem-i sâire askerlerinden temâyüzünü te'mîn eden bir takım havâs ve mezâyâsı vardır. Târîh-i muhârebâtının bütün safahâtında ona hamâset ve şehâmette misl-i sâir olmak şeref ve liyâkatini bahş eden o evsâf ve mezâyâ-yı ber-güzîdedir ki esasları şu dört noktada temerküz eder:

1) Hak Yolunda Mücâhede – Bir müslüman hiç vakit müşteheyât-ı nefsiyye, menâfi'-i maddiyye uğurunda harb etmez. Gerek Araplar, gerek sâir ümmetler İslâm'ı kabûl etmezden evvel yağma-gerlikten, hasımlarını mahv ve istîsâlden başka bir maksadla harb etmezler idi. İslâm işi değiştirdi. Ehline böyle makāsıd-ı hasîse uğurunda cenk ve cidâlin menfûr bir hareket olduğunu tanıttı; kalblerinde yalnız hakkı himâye ve te'yîd uğurunda mücâhedeye meyl ve muhabbet uyandırdı. Bu şerîta-i cihâdı Kur'an müslümanlara karşı bir kānûn şekline koyarak muhâlif hareketi kat'ıyyen tahrîm

etti. [1](وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللهُ اِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِه وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ. لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ)

Bu âyet-i kerîme, *Kur'ân*'ın müslümanlara hedef ve gâye ittihâz edinmeyi farz kıldığı şey ihkāk-ı hak, ibtâl-i bâtıl olduğunu gösteriyor, **[145]** şerîat-i İslâmiyyenin vaz'ından maksûd-ı ilâhî yalnız bu olduğunu vâzıh bir sûrette isbât ediyor.

Bu i'tibâr ile mazmûn-ı âyete muhâtab olanların kârvân-ı Kureyş'i yed-i iğtinâma geçirmeye ma'tûf olan emelleri *Kur'ân*'ın cüyûş-ı İslâmiyye için ta'yîn ettiği makāsıd miyânına dâhil olmadığı hakîkati kendiliğinden tezâhür ediyor.

Halîfe-i sânî Ömer bin el-Hattâb radıyallâhu anhın zamân-ı hilâfetinde feth edilmiş olan Irak, Suriye, Mısır arâzîsi hakkında müslümanlara vâki' olan teblîgātı fütûhât-ı vâkıada İslâm'ın nokta-i nazarını âşikâr bir tarzda tecellî ettirir. Cenâb-ı Ömer cünûd-ı İslâmiyyeyi arâzî-i meftûhanın istîlâ ve tasarrufundan kat'iyyen men' etmiş, arâzînin ashâbı yedinde ibkāsı hakkında kat'î emirler vermiştir.

Ebu Firas Cenâb-ı Ömer bin el-Hattâb'ın bir gün hutbe esnâsında şu sözleri söylemiş olduğunu rivâyet etmektedir: (ايها الناس انى والله ما ارسل عمالى اليكم ليضربوا ابشاركم ولاليأخذوا اموالكم ولكن ارسلهم ايلكم ليعلمو كم دينكم وستتكم ويقضوا بينكم بالحق ويحكموا بينكم بالعدل) = "Ey nâs, Allah hakkı için, size âmillerimi sizi döğsünler, mallarınızı alsınlar diye göndermiyorum; din ve sünnetin ahkâmını öğretsinler, da'vânızı doğrulukla fasl etsinler, âdilâne hüküm versinler, diye gönderiyorum."

Fârûk-ı a'zam Ebu Ubeyde'yi Şam ordusuna serdâr nasb ettiği zaman ta'yînî mutazammın emirnâmeye şu sözleri derc etmişti: (لاتقدم المسلمين الى هلكة رجاء غنيمة اغمض بصرك عن الدنيا واله قلبك عنها واياك ان تهلكك كما اهلكت من قبلك) = "Ganîmet elde edeceğim diye müslümanları tehlikeye saldırma; zînet-i dünyaya karşı gözünü kapa; kalbini onunla meşgûl etme; hazer et ki dünya, senden evvel gelip geçenleri helâk ettiği gibi seni de etmesin."

Halîfe-i müşârun-ileyhin Kudüs ahâlîsine göndermiş olduğu muâhedenâmede şu fıkra münderiç idi: (هذا ما اعطى عمر امير المؤمنين لاهل ايليا من الامان. اعطاهم امانًا لانفسهم واموالهم ولكنائسهم وصلباتهم، سقيمهم وبريئهم وسائر ملتهم الاتسكن كنائسهم ولاتهدم ولاينقض منها ولا من شئي من اموالهم ولايكرهون على دينهم ولايضار احد منهم) = "Şu varaka emîrulmü'minîn tarafından İlya (Filistin) ahâlîsine gönderilmiş bir emânnâmedir. O, bununla ahâlî-i mebhûseye canları, malları, kiliseleri, salîbleri hakkında emân bahşetmiştir. Sağlam alîl bütün efrâd-ı millet bu haktan müstefîddirler. Kiliseleri ne mesken ittihâz, ne hedm olunabilir ne de bunlarla emvâl-i sâirelerinin hey'et-i asliyyelerine halel getirilebilir, dinlerini terke icbâr edilemeyecekleri gibi zararlarını mûcib hiçbir muâmeleye de hedef olmazlar."

Emîrulmü'minîn Ömer bu muâhedenâmeyi hicret-i seniyyenin on beşinci senesinde, müslümanların devr-i câhiliyetlerinden pek uzaklaşmamış oldukları bir sırada yazdı. Fakat *Kur'ân* onların kalblerinden âmâl-i maddiyyeye incizâb temâyülâtını tamamıyla silmişti. Feth-i bilâd husûsunda cünûd-ı İslâmiyyenin ta'kīb ettiği gāye istîlâ ettikleri yerleri ahâlîsinin ellerinden almak, servet ve menâfii nefislerine hasr etmek olsaydı, ne Ebu Bekir ve Ömer, ne de diğer hulefâ-yı müslimîn kumandanlarına bu yolda tavsiyelerde bulunurlar, evâmir-i şedîde verirler idi. Ve tabîîdir ki bilâd-ı meftûha ahâlîsine emvâl ve arâzîlerine tasarruf hakkını bahş etmezlerdi. Binâenaleyh İslâm'da cihâdın hikmet-i teşrîi *Kur'ân*'ın vaz' etmiş olduğu düstûrlara tatbîk edilecek olursa, yalnız hakkı müdâfaa, bâtılı mahv u izâle esaslarından ibârettir; ve bir müslüman, ganâyime konmak, halkın hukūkunu ellerinden nez' etmek gibi maddî bir menfaat sevkıyle ikâme-i harb hakkını kat'iyyen hâiz değildir.

Müslüman askerinin hâiz olduğu evsâf-ı mümeyyize-i aslıyyeden biri bu.

2) Sabır ve Müsâbere- *Kur'ân*'ın bu teklîfi bütün müslümanlara şâmil ise de bilhassa bu emre muhâtab olanlar taht-ı silâhta bulunan kimselerdir. Sabırdan maksad meşâk ve mezâhime, cebr-i nefs sûretiyle de olsa, tahammül değildir. Çünkü bu şart dâhilinde gösterilecek sabır ve tahammülden ciddî bir fâide beklenemez. İslâm'da sabırdan murâd müslimin şevk-ı vicdânî ile müşkilât ve mezâhime katlanmasıdır.

Dâimâ görüyoruz ki bir zarûret ve mecbûriyet ilcâsıyla metâib ve mezâhime tahammül gösterenler bulundukları cem'iyeti de, kendilerine ağır gelen işi de bırakıp kaçmak husûsunda ilk elverecek fırsatı kaçırmıyorlar. Muhârebe saflarından vukū' bulan firarların, her zaman ve her yerde türlü türlü ma'zeretler serdiyle hizmet-i askeriyyeden sıyrılmak isteyenlerin mühim bir mikdâra bâliğ olmasının sebebi işte budur.

Kur'ân müslümanlarda, bilhassa müslüman askerlerinde itâati bir tabîat hâline koymak istemiştir. Fakat bunun emre muhâlefetin netâyicinden ihtirâz esâsına müstenid itâat değil, derûnî bir şevk ve tehâlük mahsûlü bir itâat olmasını iltizâm etmiştir. Bundan dolayı İslâm'ın asırlara âid târîh-i harbinde bir askerin saff-ı harbten firâr ettiğinden dolayı i'dâm edildiği, yahud tehlikeden, harbin îrâs ettiği yorgunluktan kurtulmak için özür ve bahane serdine kalkıştığı yolunda bir hâdiseye tesâdüf edilmemiştir.

Aleyhi's-salâtu ve's-selâm Efendimiz, âdet-i seniyyeleri îcâbınca bir muhârebeye gidileceği zaman halkı takım takım huzûr-ı hümâyûnlarından geçirerek harbe yarayanlarla acz ve zaaflarından, sıgar-ı sinlerinden nâşî yaramayanları tefrîk buyururlar idi. Uhud vak'asında aynı muâmelelerini tatbîk ettikleri esnâda ensâr-ı kirâmın gençlerinden biri (Ebu Said el-Hudrî) sinni müsâid olmadığından dolayı risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimizin kendini geri çevirmesinden korkarak askerliğe elverişli olanlarla bir seviyede **[146]** görünmek için ayaklarının ucuna basarak boyunu yükseltmeye çalıştı. İslâm işte böyle kalbden doğma bir şevk ve hâhişle mekârihe sabır ve tahammülü mensûbîninde bir tabîat-i râsiha haline getirmiştir.

Bir müslüman müşkilâta katlanır, mekârihe sîne-güşâ-yı sabır ve tahammül olursa bunu *Kur'ân*'ın vaadi mûcebince Cenâb-ı Hakk'ın dâimâ sâbirlerle beraber olduğuna îmân ve i'tikāttan münbais bir metânet-i dindârâne ile yapar. Buna binâendir ki bir ıztırâr ve felâkete dûçâr olanların,

[1] Enfâl, 8/7-8.

muhâriblerin [1](اِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ) cümlesini vird-i zebân-ı tesellî ettiklerini görürüz.

Her halde gerçek müslüman olan bir kimse harb ve emsâlinin istilzâm ettiği metâib ve müşkilâta öyle ağır cezâlardan ihtirâz sevkıyle katlanmak mecbûriyetini hissetmez. Onu bu gibi mihen ve ıztırâbâta gönül hoşluğuyla göğüs germeye sevk eden bir şey varsa o da sabır edenlere Cenâb-ı Hakk'ın yardımcı olduğuna, yalnız rızâ-yı nefs ve sükûn-ı hâtırla gösterilecek ciddiyet ve metânetin rızâ-yı Bârî'ye nâiliyet bahtiyarlığına îsâl edebileceğine dâir *Kur'ân*'ın ettiği vaadlere samîmî i'tikādlarıdır.

3) Aza Kanâat- müslüman askerinin medâr-ı temâyüzü olan secâyâ-yı fâzıladan biri de sâde bir hayata, kefâf derecesinde yiyeceğe, içeceğe, giyeceğe kanâat etmesidir. Hayâtını idâme edebilecek birkaç lokma ile soğuğun şiddetinden koruyacak bir hırka bir İslâm askerinin ihtiyâcât-ı hayâtiyyesini te'mîne kifâyet eder. Bu mütevekkilâne ve kanâatkârâne hasletin sâikı ise bedîhîdir ki ân-ı vilâdetinden i'tibâren bütün etvâr-ı hayâtında sabır ve tahammülü azmine rehber ittihâz etmesidir. Görüyoruz ki meselâ bir Fransız, bir İngiliz rozbif'e, bifteğine varıncaya kadar etini yemedikçe, suârelere, tiyatrolara, balolara yakışabilecek türlü içkilerle mi'desini doldurmadıkça harb sâhalarına doğru adımını atmaz. İslâm askerine gelelim, acıktıkça ağzına atmak için tuzla karışmış bir avuç arpa veya darı onun gıda ihtiyâcını te'mîn eder, harâretini bastırmak için birkaç yudum temiz su başka her türlü meşrûbâttan istiğnâ hâsıl ettirir. Bir mücâhid-i müslimin sırmalı kılıç kemerlerine, müzeyyen kılıçlara, ağır kumaşlardan, son modaya muvâfık olarak kesilip biçilmiş şık esvaplara ne ihtiyâcı var? Hayır, hayır, o, yiyeceğinde, içeceğinde, giyeceğinde, hülâsa her nevi' ihtiyâcât-ı hayâtiyyesinde en sade şeyleri kendine kâfî görür.

Elimizde canlı misaller varken ümem-i mâzıyyeye âid cünûd-ı İslâmiyyeden misâl îrâdına ne ihtiyâcımız var? Senûsîler yirmi seneden beri Vaday'da, Neşad havâlîsinde Fransızlarla, Trablus'da Mısır etrafında İtalyan ve İngilizlerle mütemâdî muhârebâtta bulunuyorlar. Fakat ne yiyip ne giyiyorlar? Bu mücâhidler İtalya'yı biftek ve makaronya ile makhûr ve mağlûb etmediler. Fransızlara sırmalı eğerler, müzehheb kemerler, dar libaslarla karşı koymadılar. Süyûh ve vahalarda soda ve viski ile erguvânî pelerinlerle İngilizlere muzaffer olmadılar. Belki nâz u ni'mete karşı iffet ve istiğnâ göstermekle, havâic-i maîşette mikdâr-ı kefâfa râzî olmakla böyle kuvvetli düşmanlara mukāvemet ettiler. Onlar hep bu mücâhedeleri esnasında arpa ve hurma yiyorlar; bazıları acı olmak şartıyla, kuyu suyu içiyorlar; sert, kaba gösterişsiz libaslar giyiyorlar idi.

Senelerden beri bir silsile-i muhârebât içinde hayat-güzâr bulunan Osmanlı askeri de Asya'da, Afrika'da, Avrupa'da geçirdiği vekāyiin kâffesinde dost, düşman bütün insanlara mücesssem kanâatin, nihâyetsiz sabrın zî-hayât bir timsâlini göstermiştir. Acıktığı zaman endîşe ve fütûr göstermek, meşâk ve mezâhimden usanç getirmek, susuz kaldığı vakit telaş ve velvele etmek Osmanlı askerinin hayât-ı harbinde tesâdüf edilmiş bir hâdise değildir.

Hülâsa bir müslüman askeri aldığı terbiye-i dîniyye muktezâsınca aza kanâat etmek, çoğa göz dikmemek seciyesiyle mütehallîdir ki bunu İslâm ordularında bulunarak hâl ve mâhiyetini güzelce tedkīk etmiş olanlar i'tirâf ve teslîm ederler.

Esâsen müslüman askeri nazarında Cenâb-ı Hakk'ın mücâhidîne vaad etmiş olduğu niam-ı bâkıyyeye nisbetle muvakkat nâz u ni'metin ne kadr u kıymeti olabilir?

Müslüman askeri harbe girdiği zaman hayât-ı fâniyyeden hayât-ı bâkıyyeye, naîm-i sûrîden naîm-i hakīkīye geçmek, envâ'-ı mekkâre ile muhât bir mihnet-hâneden safâ-yı câvidânî esâsı üzerine kurulmuş bir kâşâneye göçmek, akılları muhâkemelerinden, bedenleri tâb ü tüvânından, hayât-ı ictimâiyyeyi intizâmından mahrûm etmek gibi te'sîrât-ı mesmûmeyi hâiz dünya meşrûbâtını fedâ ederek bezm-i bekânın bî-humâr câm-ı neşve ve safâsına kavuşmak emeliyle girer.

Müslüman askeri harbe girdiği zaman nısfı şeb-i muzlim bir hayâttan mecmûu rûz-ı rûşen bir hayâta; mülevvesi nezîhine, müfsidi muslihine karışmış bir muhitten, nâfiin muzırdan seçildiği, ehl-i cennetin cennette, ehl-i nârın nârda ahz-ı mevkı' ettiği bir muhîta kavuşmak için girer.

Müslüman askeri harbe girdiği zaman genişliği ile beraber mukassî ve mağmûm, tatlılığıyla beraber acı ve mesmûm olan, saâdet ve şakāvetinden berr u fâcir, şâkir ve kâfir her ferdi mütesâviyen nasîbedâr eden bir maîşethâneden ayrılıp medhali dar fakat muhîti geniş bir füshat-sarayı, müfsitlerin ebedî şakāvete, muslihlerin dâimî bir ni'met ve saâdete mazhar oldukları bir âşiyân-ı ebedîyi mesken ittihâz edeceğini yakīnen bilerek girer.

Müslüman askeri harbe girdiği zaman hayır ve menfaati kuvvet ve satvet erbâbına, cevr u âlâmı, mürüvvet ve hüsn-i sîret erbâbından olsalar da, zuafâya maksûr olan bir hâneden çıkıp füshat-ı ezeliyyenin menâim ve lezzâtını redâet-i ahlâkıyyeden tenezzüh edenlere safâ ve saâdetini birr ü istikāmet erbâbına tahsîs etmiş olduğu bir me'vâ-yı câvidânîye gideceğini bilerek girer.

Müslüman askeri harbe girdiği zaman rızâsı dâimî bir ni'met, **[147]** rahmeti mü'min kulları için gāye-i saâdet olan hâlikının hoşnudîsini kazanacağında şek ve şübhesi olmayarak girer.

Bir İslam askeri böyle hakīkī ve samîmî efkâr ve i'tikādât ile sâha-i harbe atıldıktan sonra onun korku nedir bilmeksizin düşman saflarını yarıp ilerlemesinde, endîşe-i memât hissetmeksizin âteş-i harbin göbeğine saldırmasında şâyân-ı taaccüb ne gibi bir hal tasavvur olunabilir?

Cünûd-ı İslâmiyyeden birinin, va'd-i *Kur'ân* mûcebince bütün rûhânî ni'metlere bir anda kavuşmasını kâfil olan şehâdetten başka bir şeye atf-ı lihâza-i rağbet ederek harbe girdiğine pek ender tesâdüf olunabilir. Binâenaleyh müslüman askerinin nişân almak, askerî yüksek rütbeler kazanmak, fevkındeki ümerâ-yı askeriyyenin teveccühlerine mazhar olmak emeliyle şedâid-i harbi iktihâm ettiğini zannetmek fâhiş bir hatâ olur.

Muhârebâtta cünûd-ı İslâmiyyenin "Allâhu Ekber" kelimesini şiâr "Parola" ittihâz etmesinin hikmeti budur.

[1] Bakara, 2/153.

Âheng-i azamet ve celâleti karşısında kalbleri lerzedâr-ı mehâbet eden ulviyet-i meâli bil-cümle makāsıd-ı dünyeviyyeyi hiç mertebesine indiren bu kelime-i ulyâyı bülend-âvâz ile tekrar ederek şunu ifâde etmek isterler ki kâinâtta Allah-tan başka hiçbir emel ve maksad yoktur ki şehîd olmak, can vermak gibi vâsıtalarla istihsâline çalışılacak kadar bir değer ve kıymeti hâiz olsun; yolunda can fedâ edilecek maksad-ı a'lâ, gāye-i uzmâ varsa o da Allah-ı zü'l-celâldir.

4) Rüesâya İtâat- İslâm askerinin hasâisinden biri de reîsin evâmirine itâattir. Ancak askeri bu itâate sevk eden âmirinden korkması, yahud ondan bir lütuf ve âtıfet ümîd etmesi değildir. Yegâne sâik onun rüesâya itâati Allah'a itâat, onların evâmirine imtisâli bir nevi' ibâdet mâhiyetinde telakkī ve i'tikād etmesidir. Hakîkat-i halde bu itâat keyfiyeti yalnız askere hâs olmayıp tabakāt-ı İslâmiyyenin kâffesi rüesâya karşı aynı his ile hareketi bir vecîbe telakkī etmektedirler. [1](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اَطيعُوا اللهَ وَاَطيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ) nazm-ı kerîminin sarâhaten delâlet ettiği vechile ulülemre itâat ister asker olsun, ister sunûf-ı sâireye mensûb bulunsun, âmme-i müslimîn üzerine farzdır. Esâsen *Kur'ân* Resûl-i güzîninin evâmir ve nevâhîsine, teklîf ve ahkâmına itâat edenin Allah'a itâat etmiş olacağını sarâhaten beyân etmektedir. Buna binâendir ki zümre-i müslimînden olan ülülemrin sâhib-i şerîat salla'llâhu aleyhi ve sellemden sâdır olan ahkâma muvâfık olarak ısdâr edecekleri evâmire itâat nev'a-mâ Cenâb-ı Hakk'a itâat ve ona takarrub mâhiyetindedir.

Hülâsa İslâm askeri hiçbir vakit reîs ve âmirine isyân etmeyi arzu etmez; çünkü bu, onun nazarında Cenâb-ı Hakk'a isyân etmek demektir. Ve bu i'tikād sâyesindedir ki bir müslüman askeri rüesânın evâmirine inkıyâdı dînî ve vicdânî bir vazîfe telakkī eder, mensûb olduğu şerîat nazarında mücrim ve günahkâr olmaktan korktuğu için ümerâya muhâlefeti hiçbir gûne hatırından bile geçirmez. Esâsen [2](وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا) = "İ'lân-ı nefîr edildiği zaman hemen hareket ediniz" hadîsi ve [3](اِذَا لَقيتُمْ [4](اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَليمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا) ve emsâli âyetlerle kavânîn-i lâhûtiyye-i askeriyyenin vaz' u takrîrini bizzat şerîat tekeffül etmiştir.

Dîn-i İslâm rüesâya muhâlefeti evâmir-i İlâhiyyeye muhâlefet telakkī ettiği için hulefâ-yı müslimîn ukūbât-ı zecriyye-i askeriyye mes'elesi hakkında bir karâr ittihazına lüzûm bile görmemişlerdir. Çünkü nazarlarında askerin itâati tabiî ve muttarid bir keyfiyet olup bunu ihlâl edecek hâdisâtın vukūu hemen gayr-ı kābildir.

İtâati İslâm askerinde tabîat-i râsiha hâline getiren esbâbdan biri de kavânîn-i şer'iyye-i askeriyyenin hiçbir vechile rüesâya efrâdın hukūkuna tecâvüz salâhiyetini vermemesi, âmirlerine karşı efrâdı hakk-ı hürriyyetinden mahrûm etmemesidir. Nazar-ı şerîatte ümerâ-yı askeriyye ile efrâd arasındaki alâka ve münâsebet baba ile evlâd arasındaki alâka ve münâsebetten kat'ıyyen farklı değildir. Binâenaleyh müslüman bir zâbit maiyyetine hakāreti mûcib olacak, izzet-i nefislerini cerîha-dâr edecek tarzda muâmele etmek, vüs' u tâkatlerinin fevkinde teklîflerde bulunmak hak ve salâhiyetini gayr-ı hâizdir. Şurasını da ihtâr edelim ki adl ü insâf esâslarına müstenid olan bu muâmele-i müşfikāneye liyâkat mes'elesi şerîat-i İslâmiyye nazarında şu veya bu fırkaya hâs olmayıp bütün müslümanlar bu gibi husûsâtta aynı hukūku hâizdirler. Asker olup olmamanın hiçbir te'sîri yoktur.

Risâlet-meâb salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hayât-ı fâniyyeye vedâ' etmezden evvel ibrâz ettiği son hutbede şöyle buyuruyor idi: [5](أَيُّهَا النَّاسُ، مَنْ كُنْتُ جَلَدْتُ لَهُ ظَهْرًا فَهَذَا ظَهْرِي فَلْيَسْتَقِدَّ مِنْهُ، وَمَنْ كُنْتُ شَتَمْتُ لَهُ عِرْضًا فَهَذَا عِرْضِي فَلْيَسْتَقِدَّ مِنْهُ، وَمَنْ أَخذتٌ مالاً فهذا مالي فليأخذ منه ولايخش الشحناء من قبلي فانها ليس من شَأْني) = "Ey nâs, kimin arkasına bir değnek vurdum isem işte arkam, gelsin hakkını alsın. Kimin hatırını rencîde ettimse o da bana aynıyla mukābele etsin. Kimin bir malını aldımsa işte malım, o da alsın. Benim kendine kîn bağlamamdan korkmasın. Çünkü o, benim işim değildir." İşte risâlet-meâb efendimiz bu gibi kelimât-ı zerrîn ile rüesâ ile âhâd arasında insâf ve intisâf kāidelerini esâslı bir sûrette vaz' ve takrîr buyurmuşlardır. Nitekim yine o Nebiyy-i güzîn [6](لاتزال امتي بخير ماوقر صغيرهم كبيرهم ورحم كبيرهم صغيرهم) = "Ümmetimin küçüğü büyüğüne hürmet, büyüğü küçüğüne merhamet ettikçe halleri gün günden iyi olur." Hadîs-i şerîfiyle de bize büyüğün küçüğe rahm ve âtıfet, küçüğün büyüğe **[148]** tevkīr ve hürmet hissi beslemeleri saâdet-i ictimâiyyenin miftâhı, siyâset-i umûmiyye ve husûsiyyenin rûhu olduğunu îzâh ve beyân buyurmuştur.

Şam ordusu serdârı Ebu Ubeyde Emîrulmü'minîn Ömer bin el-Hattâb'a bir mektup yazarak âb u havası latîf olduğu için rahata meyl ederler korkusuyla askeri Antakya'da oturtmamak fikrinde bulunduğunu arz eylemişti. Cenâb-ı halîfeden şu yolda bir cevap aldı: "Havası güzel olduğu için Antakya'da oturmamak fikrinde bulunduğunu bildiriyorsunuz; pekiyi ama Cenâb-ı Hak [7](يَا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا) fermânıyla a'mâl-i sâlihada bulunan erbâb-ı takvâya tayyibâtı haram etmemiş olduğunu anlatıyor. Hayır, sana düşen vazîfe askere rahat ettirip yorgunluk aldırmak, bol bol yiyip içerek mukātele uğurunda bî-tâb kalan vücûdlarına biraz iâde-i kuvvet ettirmeleri için müsâade-kârâne hareket etmek idi."

İşte müslüman askerinin mâhiyeti, onun menâkıb-ı hamâset ve şehâmetini dillerde destan eden hasâis-ı fâzıla, mezâyâ-yı ber-güzîdesi bu merkezdedir.

Abdülaziz Çâviş

Defter-i Hâtırâtımdan:

BAYRAMDA NİÇİN AĞLADIM?

Bittabi' hassas gönüllü adama herşey te'sîr eder; o hassâsiyet dâimâ onu ağlatır, yahud güldürür.

Daha beşikte iken ebeveynim Müslümanlık hissiyâtını

[1] Nisâ, 4/59.
[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hac, 1834.
[3] Tevbe, 9/39.
[4] Enfâl, 8/45.
[5] Benzer şekilde, et-Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebir,* Kahire, 18/280.
[6] Bu şekilde bir metin hadis kaynaklarında bulunamamıştır.
[7] Mü'minûn, 23/51.

kalbime telkîn etmeye başladı. Sonra mektebe, medreseye gidince oradaki üstâdlarım; okuduğum kitaplar, mütâlaa ettiğim edebiyât, yaşadığım muhît… hâsılı herşey bu hissiyâtı takviye etti, İslâm muhabbetini kalbime yerleştirdi. Bu terbiyenin te'sîri, bu hissin sâikasıyladır ki ömrümün beşte bir kısmını İslâm'a düşman bir memleket ordusunda geçirdiğim halde, papaslar hıristiyan askerleriyle birlikte muzafferiyet duâları yaptıkları bir zamanda, ben ve benim din ve ırkdaşlarım (اللهم انصر الاسلام) duâlarını tekrar eder dururduk.

Târîh vukūatın tekerrüründen ibâret olduğu gibi, tâli' de mukadderâtın tebeddülünden ibârettir. İşte tâli' beni bugün İstanbul'da bulunduruyor. Bugün bayram. Müslümanların mukaddes bir günü, Dârü'l-Hilâfe'de bulunuyorum. Çocukluğumdan beri beslediğim emel bugün tahakkuk ediyor. Kaç yıldır ben bugünün iştiyâkıyla mütehassis idim. Üç yüz milyon müslümanın merkez-i hilâfeti olan İstanbul'da bir bayram namazı kılmak, benim için en büyük bir emel, en mütehassiri bulunduğum bir saâdet idi.

Çocukluk zamanlarımda babamla berâber bayram namazına gidiyorduk. Şimâlin karanlık ormanları içinde bulunan köyümüzün câmiine girdiğimiz zaman evimizin duvarında asılan Ayasofya Cami'-i Şerîfinin resmi gözümün önüne gelir, onun hayâliyle kendimden geçerdim. Bayram namazı kim bilir nasıl kılınır? diye tahassürümü babama söylerdim. O da:

– Ömrün olursa, yavrum, belki bir zaman gelir de İstanbul'a gider, görürsün…

Derdi. Bugün hep o hâtıralar canlanıyor, cânânına kavuşan bir hasret-zede sürûruyla sermest bulunuyorum. Hava da ne kadar güzel! Ne latîf bir cenub rüzgarı esiyor! Her taraf bayraklarla donatılmış, Nâbî'nin dediği gibi:

Ne kadar âlemi devr etse sipehr
Bulmaz İstanbul'a benzer bir şehr.

Arkadaşlarımdan birisiyle onun arzu ettiği câmiye gidiyoruz. Kalbim pek heyecanlı. Hazret-i Halîfe'nin diyârında bulunuyorum. Merkez-i İslâm olan İstanbul câmi'lerine gidiyorum. Kim bilir, ne yüksek sözler işiteceğim, ne heyecanlı mev'izalar dinleyeceğim, ne münevver İslâm sîmâları göreceğim!...

Bu hislerle câmiye girdim. Bir de ne göreyim, bütün câmi' askerle dolu. Askerden başka kimseler yok. Bilâ-ihtiyâr sordum:

– Bu ne hâl? Bu câmi' askerlere mi mahsûs?

– Hayır efendim!

– Yoksa hep adamlarınız asker mi?

– Hayır efendim!

– Ne garîb hal! Asker olmayanlarınız câmie gitmiyor mu?

– …

Her ne ise tekbîrler tekrar edildi. Nihâyet yavaş yavaş hatvelerle minbere gelen sarıklı bir efendi müslümanların kim bilir kaçıncı def'a olarak kılmakta oldukları bayram namazının niyetini ve ne sûretle kılınacağını ta'rîf etti. Uyumuş olan ahâlî derhal kalktı. Namaz kılındı. Birkaç söz hutbe okundu. Âmîn dendi, oldu bitti. Sordum:

– Va'z u nasîhatler, müslümanları faâliyet ve saâdete da'vetler, müessesât-ı hayriyye ve evlâd-ı şühedâya iâne toplamalar … biz gelinceye kadar bunlar hep olmuş bitmiş mi?..

– Hayır efendim.

Câmi'den çıktık. Odama avdet ediyorum. Zihnim şu suâle cevap vermekle meşgūl! Acaba hangileri şerîat hâdimi: Her Cum'a ve bayram namazlarında minber üzerinden sâatlerce *Kur'ân*'ın esrârını teblîğ ve telkîn eden, dînî nutuklar îrâd ile millete rehberlik eden, milyonlarca **[149]** iâneler toplanarak etfâl-i müslimîn için mektepler, medreseler te'sîs eden şimâl millet-i mahkûmesi imamları mı? Yoksa şimdi metbûum olan şu imâm efendi hazretleri mi?

Bu hal beni çok müteessir etti. Odama geldim. Kapıyı kapadım. Ağlamaya başladım. O gün akşama kadar İslâm'ın garîbliğine, müslümanların inhitâtına ağladım, ağladım, ağladım …

Şimâl Müslümanlarından
Atâullah Bahâüddin

MEMLEKET NE HALDE, MATBÛÂT NE İLE MEŞGŪL!

Millet en elîm mahrûmiyetlere, en vahîm felâketlere katlanarak hudûdlarda şu hayat ve memât mücâdelesine hâtime vermek için uğraşırken, vatanın birçok mübârek toprakları düşman istîlâsı altında inlerken Pâyitaht matbûâtının zevk, eğlence, moda hevesine, kadın derdine düşerek bir yığın sefîl neşriyâtta bulunmasına ne kadar teessüf edilse azdır. Bu, o kadar büyük bir tereddî ve inhitâttır ki milletlerin ancak izmihlâl devrelerinde görülebilir.

Ötede harb sahnelerinde kıyâmetler kopuyorken, arkada milyonlarca vatandaş tasvîri nâ-kābil sefâletler içinde kıvranıp duruyorken gençlik nâmına idâre-i kelâm eden matbûâtın hâline bakınız! Bu ne duygusuzluktur! Vatana, millete, hatta bilumûm insaniyete karşı bu kadar alakasızlık, bu kadar saygısızlık olur mu?

Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir hale tesâdüf edilemez. Bütün milletlerin matbûâtı hudûdlarda hayât ve istiklâllerini müdâfaa için çarpışan askerlerinin mücâhedelerini takdîs ederken; arkada kalan yetîmlerle, evlâdlarını fedâ edip de kimsesiz kalan vâlidelerin derdlerine çâre ararken; içki gibi, kumar gibi cem'iyetleri kasıp kavuran emrâz-ı ictimâiyyeye karşı gelebilmek için elele vermiş, geceyi gündüze katmış uğraşırken; bir kısım matbûâtımızın bu gibi vezâife karşı tamamıyla bîgâne kalarak kadınları modalara, zevklere, eğlencelere, israflara da'vet etmeleri; cehl ü teşvîk yüzünden bazı bîçâre kadınların yuvarlanmış oldukları uçurumlara diğerlerini de sürüklemeleri; gece irtikâb olunan rezâletleri edebî şekle bürüyerek gündüz gazetelerde tasvîr ile takdîs ile umûma teşhîr etmeleri millet ile vatan ile mukaddesât ile istihzâ değil de nedir?...

Bu adamlarda zerre kadar millet, vatan muhabbeti yok mu? Vatanın feryâdlarına, milletin elemlerine iştirâk etmiyorlar. Bâri bir kenara çekilseler de böyle hayat ve memât

günlerinde, memleketin, milletin mukaddesâtıyla istihzâ etmeseler. Mahlûkāt-ı sâire bile huzûz-ı tabîiyyelerini istîfâ edecekleri zaman bir kenara çekilirler. Bunlar ise hiç olmazsa mestûr kalmak îcâb eden hareketleri sahifeler dolusu tasvîr ve teşhîr etmekten sıkılmıyorlar. Âdâb-ı husûsiyye yok ise âdâb-ı umûmiyye de yok mu? Gençliği temsîl dâiyesinde bulunan bu gibi gazeteler hiçbir şey tanımıyorsa, bunları kānûn-ı ahlâka riâyet mecbûriyetinde bulunduracak bir merci' yok mu? Matbûât Cemiyeti bunları görmüyor mu? Görüyorsa neye lazım gelen ihtârâtta bulunmuyor?

İnsan bu halleri görüyor da bayağı insanlıktan nefret edeceği geliyor. Bu kadar tereddî ve inhitâttan düşmanlar bile müteessir olur.

Biz tüyleri ürpertecek bu iğrenç neşriyâttan nümûne olarak birkaç fıkra nakl etmek mecburiyetinde kaldığımızdan dolayı cidden müteessifiz. Fakat ne yapalım ki felâketin ne büyük olduğunu anlatabilmek için başka çâre göremedik.

Fağfûr'un 2.nci sayısında "*Başbaşa*" ünvânlı manzûmeden:

Bazı hummâlı bir nefes duyulur,
Dinlerim kollarımda inleyeni.
En güzel şi'ri bir gecende bulur
Böyle tenhâ gören yatakta seni.
Eriyorken dudaklarımda tenin
Sarhoşum sunduğun piyâle ile,
Doğuyor mahremiyyetinle senin
Bir derîn haz günâhımızda bile...
Yine boynumda kolların çıplak,
Saçların dalga dalga yastıkta!
O hayâdan kaçan vücûduna bak,
Ne güzel parlıyor karanlıkta.
Belki dünya tapardı nûruna, sen
Yükseleydin beyaz ayın yerine:
Ben de bilmem, cihâna mahremken
Nasıl aktım senin sinirlerine?

Faruk Nafiz

Yine *Fağfûr*'un aynı nüshasında "Beyoğlunun Hanımlarına" ithâf edilen bir eserden:

"Konyaklı bir çay damarlarımda ılık ve mûnis bir te'sîr yaptı.... küçük bir çocuğun elinden tutarak muhteşem beyaz bir buvaya[?] sarılmış şık bir hanım geçti. Acaba dedim atılan nazar kutulara mı idi, bana mı? Kalbimde hiç şübhe kalmasını istemem. Derhal paltoma büzülüp hanım efendiyi ta'kîbe başladım.... Pelerinin intihâsında incelen beli iştihâlı bir gözle süzerek ne zarîf, ne kibâr diye söylendim."

Selami İzzet

* * *

Serbest Fikir mecmûasının birinci sayısında "*Büyükada Hayatı*" ünvânlı musâhabeden:

" ... bir kaç şık genç kızın şakrak kahkahaları, tebessümleri, şûh şûh sesler, sözler ve bütün bunların âhengi...

"Bu şûh hayat, insanları yaşatmak için yegâne kuvvettir. Ben, böyle **[150]** düşünmeyenlere gülerim: O insanlar ki hayâtı elem içinde, ızdırâb içinde, bugünkü fecî' harbin sefâleti içinde görmek isterler, onlara acırım.

"Yaşamak ancak sürûra, tebessüme, uzun bir kahkahaya, zamanla eğlenen çılgın kadın süslerine, gölgeli derin kadın gözlerine ihtiyâc vardır....

"... suâreler, balolar, âşıkāne mâcerâlar dünyasında hayat, zevkten kuvvet alıyor .... biz artık elem istemiyoruz.

"... hissediyorum ki burada ruhları dolduracak bir zevk, bir kahkaha vardır. Bana bu heyecânı veren bu hayat mübdi'lerini nasıl takdîs etmem. Sonra, zannediyorum ki bu takdîs âyînini yalnız yapmıyorum. Hayattan bir şey anlamak isteyenlerin hepsi de bu zevk ma'bedinde!"

Yine *Serbest Fikir*'in ikinci sayısında "Kadın Tuvâletleri ve Hayat" ünvânlı musâhebeden:

"Bu hafta da hayatın zevkli, eğlenceli safhalarını arıyordum. Her halde bu, ızdırâbı bulmaktan daha kolay bir şey!.

"Bugün büyük lüks içinde yaşıyoruz. Bilhassa kadınlarımız, bunların pek mu'tenâ bir zevkle intihâb ettikleri elbiseleri, renkleri, çorapları, tavırları kadar rûhumuzu bir mestî ile halecanlandıran başka bir şey göremiyoruz.

"Dikkat ediniz, her yeni moda, kadının daha fazla, daha sevimli hislerle bize hulûl etmesini tevlîd ediyor. Sonra ne güzel bu moda zevki de her üç ayda bir değişiyor.... her yeni moda kadının bütün hareketlerini, yürüyüşünü, bakışını, söyleyişini de değiştiriyor. Ve bu ibdâın derîn felsefesiyle mes'ûdiyetimizi, yaşamanın iksîrini hissediyoruz. Oh, i'tirâz etmeyiniz, evvelâ yaşamak zevkini temellük edelim, sonra yaşamanın vazîfelerini yaparız!...

Sizi tebrîk ederiz, hanımlar! Evvelâ yaşamak, sonra yaşatmak!..."

* * *

Türk unsuruna "Yeni Hayat" için ictimâî, ahlâkī dersler veren *Yeni Mecmûa*'dan

Bir Çift İskarpin!

Mini mini iskarpinler, *Bir çift kadın iskarpini!*
Ne sevimli güvercinler, *İki sevda güvercini!*
Parkelenmiş sokaklarda *Seyr ederim, geçişini:*
Mini mini ayaklarda *İskarpinler mini mini.*
Ökçelerin sesi gelir; *Yakınlaşır, yakınlaşır...*
Vurunca da neş'elidir; *Yine durmaz, çapkınlaşır!*

*

Bir çift erkek potiniyle, *Mini mini iskarpinler*
Tanıştılar, bakın hele? *Bir tevakkuf .... ve beraber,*
Adımları uydurarak *Gidiyorlar: tırık, tırak!...*

*

Bir çalgılı restoranda *Husûsî bir küçük oda!*
Şimdi onlar buradalar. *Ara yerde bir masa var.*
Genç erkek potinleri *İleriye uzatıyor.*
İskarpinler geri geri *Çekilerek nazlanıyor.*
Masa altı bu oyunun *Bir kapısız mahbesidir*
Masa üstü? O da meftûn *Bûselerin sahnesidir.*
Masa üstü, masa altı! *Ara yerden masa kalktı!*
....
Garson geldi, zannederim, *Vuruluyor kapı. Tık, tık!*
–Anladınız kāri'lerim! *Açılamaz kapı artık!....*
....

Enis Behiç

İTTİHÂD-I İSLÂM

VE AVUSTURYA-MACARİSTAN'IN MENÂFİİ

Bu serlevha ile *Peşter Luid* gazetesinde neşr olunan bir makāleyi *Tercümân-ı Hakīkat* refîkımızdan nakl ediyoruz:

Düvel-i garbiyyenin inbisât ve inkişâf-ı iktisâdîsi, hükûmât-ı İslâmiyyenin inkırâzı ile mebsûten mütenâsib bir vüs'at ve ehemmiyet kesb etmiştir.

Afrika'nın sâhil-i şimâlîsi, Fransa-İngiliz hırs ve tamaına kurban olup gitti. İtalya dahi o taraflara sokulup yerleşmek için bir bahâne arayıp buldu. Maamâfîh hükûmet-i mezkûrenin Afrika'da dikiş tutturabilmesi pek meşkûktür. Buna mukābil İngiltere ve Fransa Şimâlî Afrika'daki müstemlekelerini metîn bir sûrette ellerinde tutmakta ve bunlarda azîm iktisâdî mefaatler te'mîn eylemektedirler. Müsta'merât-ı mezkûre harb zamanında hem mahsûlât menbaı, hem insan hazînesi hizmetini îfâ ediyorlar. Bu insan hazînesi sâyesindedir ki Fransa, kendi ordularında hâsıl olan boşlukları doldurmaya ve böylece mukāvemetini temdîd etmeye muvaffak oluyor. Şimâlî Afrika akvâm-ı İslâmiyyesini tanıyanlar şu kanâatte müttehiddirler ki, akvâm-ı mezkûre Devlet-i Osmâniyye'nin devam-ı mevcûdiyetini ez-dil ü cân arzu etmekte ve hükümât-ı İslâmiyyenin en kaviyyü'ş-şekîmesi olan Türkiye'den Afrika'daki hâkimiyet-i ecnebiyyeye hâtime çekilmesi gibi bir hizmet ve ni'met beklemektedirler. Müstemlekâta aid siyâsetinde hâtır ve gönüle aslâ bakmayan İngiltere bile Şimâlî Afrika İslâmlarınca Devlet-i Osmâniyye'ye karşı beslenilen teveccüh ve muhabbeti hesâbât-ı siyâsiyyesine katmaya mecbûr kalıyor. Akvâm-ı mezkûrenin bu hissiyâtından dolayıdır ki İngiltere, velev ancak şeklen ve lafzan olsun, Mısır'ı kendi müsta'merâtı ıdâdına idhâl etmeye henüz cesâret edememiştir.

Türkiye son hükûmet-i müstakılle-i İslâmiyye addolunuyor idi. Halbuki İran, Rus-İngiliz hulûlünden nâşî ancak sûrî ve şeklî bir mevcûdiyete mâlik bulunuyor. Ve yalnız diğer bazı hükûmetlerin ve bâ-husûs Türkiye ve Almanya'nın Asya umûruna müdâhalâtına karşı bir sed ve mâni' olmak üzere yaşatılıyor idi. İran, muntazam ve müretteb plan dâhilinde tahrîb ediliyor idi. Bazı idârelerin ve tekâlîf ve rüsûmun Rusya'ya ve İngiltere'ye terk ve teslîmi sûretiyle te'mîn edilen istikrâzlar yekdiğerini vely ü ta'kîb ediyor idi. Nüfûz-ı mâlî, İran'da siyâseten tevessü' için bir bahâne idi. İran'ın kendi mukadderâtını ta'yîn husûsundaki hak tedrîcen o kadar tahdîd edildi ki hükûmet-i mezkûre, son zamanlarda Rusya'nın müsâade ve muvâfakati olmaksızın bir tek demiryol ve tarîk bile inşâ edemiyor idi.

Ma'lûm olduğu üzere Türkiye'de de aynı muâmele tatbîk olunmak istenildi. Türkiye'nin İngiltere'de veya Fransa'da akd ettiği istikrâz, Türkiye'de yeni imtiyâzât koparmak için iyi bir vesîle teşkîl ediyor idi. **[151]** Türkiye her ne zaman bir istikrâz akd etmiş ise istiklâlinin bir kısmını fedâ etmeye mecbûr olmuştur. Bu ahvâl nihâyet hükûmetin çeşm-i intibâhını açtı, Türkiye kendi istiklâl-i siyâsîsini kurtarmak için ancak bir çâre mevcûd olduğunu anladı. O çâre de kendini iktisâden toplamak ve ecnebi vesâyetinden kurtulmak idi. Bu hakîkatin anlaşılması üzerinedir ki Türkiye'nin siyâset-i hâriciyyesi yeni bir istikāmet almaya başladı.

Avusturya-Macaristan devleti bütün hükûmât-ı İslâmiyyenin serbestî-i inkişâfında fevkalâde alâkadâr ve menfaatdârdır. Bâ-husûs Türkiye'nin umûr-ı askeriyyede gösterdiği kâbiliyet ve isti'dâdın hükûmet-i mezkûrece sâha-i iktisâdda dahi ibrâz olunması ve âlem-i İslâm'ın rükn-i esâsîsi sıfatı ile Türkiye'nin hâiz olduğu nüfûzun gitgide daha ziyâde tevessü' ve tezâyüd eylemesi bizim için gāyet mühimdir. İngiltere'nin nüfûz ve te'sîri altında kalacak ve Dersaâdet hilâfetine rekābet edecek bir hilâfet-i Arabiyyenin te'sîsi ve böylece Mısır'ı Hindistan'a rabt ve vasl edecek bir hükûmetin teşekkülü hakkındaki İngiliz tasavvurları şmdiden bir hayâlden ibârettir. Çünkü bu tasavvurâtın tahakkuku veya adem-i tahakkuku garb sahne-i harbindeki harekâtın netîcesine bağlıdır. Fransa'nın Alsas-Loren üzerindeki müddeayâtı, İngiltere'nin tezyîd-i kudret ve tevsî'-i arâzî hakkındaki emellerinin husûlüne karşı ciddî bir mâni' teşkîl etmektedir. İngiltere'nin Asya'da ta'kîb ettiği fütûhât makāsıdı zâhiren te'mîn edilmiştir. Almanya ve Avusturya-Macaristan devletleri Belçika ve Sırbistan gibi gāyet kıymetli iki rehîni ellerinde tutmasalar, İngiltere, Asya'daki harekât-ı askeriyyesine nazar-ı memnûniyet ile bakabilir idi. Lakin Sırbistan Avusturya ve Bulgar işgāl-i askerîsi, Belçika ise Almanya'nın hâkimiyeti altında kaldıkça Asya-yı Garbî'ye İngiliz hulûlü ancak muvakkat bir hâl addolunabilir.

Asya-yı Garbî'de hallolunacak yegâne mes'ele, Irak ve el-Cezîre mes'elesi değildir. İran mes'elesinin hall ü tanzîmi dahi, Türkiye ve düvel-i merkeziyye için gāyet azîm ehemmiyeti hâizdir. Türkiye'nin menfaat-i siyâsiyyesi müstakıl bir İran ile hemhudûd olmasını istilzâm ediyor. Faâl ve zinde bir İran, Basra Körfezi havâlîsi üzerinde hâkim-i mutlak olmaya çalışan İngiltere'nin bu vâdîdeki gayretlerini akîm bırakacak ve bilakis Türkiye'nin o taraflara doğru tevessü' etmesine yardım eyleyecektir.

Vâkıâ Almanya için, Bağdad hattının kat' ettiği havâlînin başlıca mahreci İskenderiye limanıdır. Fakat Basra Körfezi üzerinde kâin bir limana temdîd edilmeyen bir Bağdad hattı nâ-tamâm bir eser halinde kalacak ve kendisinden beklenilen fevâidi tamâmıyla te'mîn etmeyecektir. İran istiklâli mes'elesi Bağdad hattının Basra Körfezine kadar temdîdi mes'elesine sıkı sûrette merbûttur. Türkiye, Irak'ta tekrar hâkimiyetini te'sîs etmeye muvaffak olur ise İran için iki gāyet mühim ihrâcât tarîkı açılacaktır. Bunlardan biri Hanekin-Bağdad-Basra tarîkı, diğeri İskenderiye yoludur. Bundan mâadâ İran Karadeniz limanları vâsıtası ile dahi ihrâcâtta bulunabilecektir.

İran'ın istiklâl-i siyâsîsinin iâdesi Türkiye'nin menâfi'-i siyâsiyyesi îcâbâtından ise İran'ın tekrar serbestî-i iktisâdîsini elde etmesi düvel-i merkeziyye için fevkalâde mühim bir keyfiyettir. Çünkü İran düvel-i merkeziyye için gāyet mühim bir mevâdd-ı ibtidâiyye menba' ve hazînesidir. İran'da ameliyât-ı iskāiyye icrâ olunsa bu memleket Türkistan ve Irak kadar mahsûl verir idi. Gerek düvel-i merkeziyye, gerek Türkiye İran'ın iâde-i istiklâlinde son derece menfaatdârdırlar.

Türkiye'nin şarkında ve şimâlinde teessüs etmekte olan bazı hükûmât-ı İslâmiyyenin teşekkülünden sonra Rusya, Türkiye ile artık hemcivâr olmayacak ve binâenaleyh Türkiye işlerine müdâhale iktidârından mahrûm kalacaktır. Hükûmât-ı İslâmiyyenin ser-efrâzı sıfatı ile Türkiye'nin hâiz olduğu nüfûz onu ve âlem-i İslâmiyet'i alâkadâr eden bütün mesâile müessir bir sûrette müdâhaleye sevk ve mecbûr ediyor. Şübhesizdir ki Türkiye, hükûmât-ı sâire-i İslâmiyye ile olan münâsebât-ı iktisâdiyyesini dahi tevsî' ve takviyeye sâî olacaktır. Düvel-i merkeziyye ile mevcûd ittifâk şark-ı karîbdeki Türk nüfûzunu i'lâ etmeye çok yardım edecektir.

ŞUÛN

.....

Müstahberât-ı Mahsûsamız-

Âzerbaycan:

Bakü'nün Zabtı Ehemmiyeti ve Netâyici – Geçen Mayıs'ta Karadeniz'den Bakü müslümanlarına karşı vâki' olan ânî bir hücûmda, kanlı ve fecî' bir muhârebeden sonra Âzerbaycan'ın tabîî pâyitahtı olan Bakü şehri Bolşeviklerin elinde kalmıştı. Bilâhare Ceneral Biçarakof'un riyâseti altında eski Rus bekāyâsıyla Ermenilerden müteşekkil bir ordu İran'dan gelerek Bakü'yü işgāl etti. Bu sûretle Bakü zâhiren millî, fakat hakîkat-i halde İ'tilâfcı bir hükûmete intikāl etti. Ermenilerle sol cenâh ihtilâlciler hâkim-i mutlak kesilerek az bir zaman sonra şehirdeki Bolşevikleri habsettiler.

Westminster Gazette'in verdiği îzâhâta nazaran, Bakü'ye vâsıl olan İngiliz kuvveti altı ay evvel Bağdad'dan hareket etmişti. Yolda Ermenilerden Vecelos nâmındaki hıristiyan bir kabîlenin delâlet ve muâvenetiyle Bakü'ye kadar vâsıl olabilmişti. Ma'lûm olduğu üzere bu hareket âfâk-ı cihâna azîm bir muzafferiyet şeklinde i'lân olunmuştu.

Daily News gazetesinin 18 Ağustos târîhli başmakâlesi bu kuvveti **[152]** gerek Türklerin, gerek Almanların merkezî Asya'ya doğru bil-cümle istedikleri harekâtı men'e kâfî görüyordu. Muharririn zehâbına göre, bu kuvvet sâyesinde Bolşeviklere ve Almanlara pek şiddetli düşman olan Kazaklarla te'sîs-i münâsebet ümîd ediliyordu. Bundan başka Kafkasya Ermenileri celb edilecek, i'tilâf makāsıdı uğurunda istihdâm edilecek idi. Hatta bu hareket, merkezî Asya'da ve şark-i karîbde İ'tilâfcıların nüfûzuna hizmet edeceği mülâhazasıyla Bakü petrol ma'denlerinden daha mühim telakkī ediliyordu.

İşte bütün bu emekler, bu tatlı hülyâlar, bu vâsi' planlar müslüman ordularının himmetiyle bir anda mahv olmuştur. Altı ay zarfında yapılan harekât-ı askeriyye akāmete uğramıştır. Şimdi İngiliz gazeteleri bu hacâlet-âver ric'atten dolayı inkisâr-ı hayâle uğrayarak bu mecnûnâne hareketten dolayı hükûmetlerine hücûm ediyorlar.

Binâenaleyh Bakü'nün zabtı evvelâ: İ'tilâfcıların, bilhassa İngilizlerin ta'kîb ettikleri siyâseti altı üst etti.

Sâniyen: Muazzez kardeşimiz Âzerbaycan'ın tamâmiyet-i mülkiyyesini te'mîn, hukûk-ı meşrûasını iâde, zengin ma'den hazînelerinden istifâde hakkını bahş etti.

Sâlisen: Şimalden Don Kazaklarıyla Astahan hükûmetlerinin taaddiyât-ı mütevâliyyesine, Bolşeviklerin hücûmlarına, cenûbdan Gürcistan'ın haksız tevessü' ve zulümlerine ma'rûz kalan Dağıstanlılar ve bütün Şimâlî Kafkasya müslümanlarına her türlü imdâd yolları açılmış oluyor. İnşâallâh bu cengâver din kardeşlerimiz yalnız Vladi Kafkas'ı zabt etmekle iktifâ etmeyip bütün İslâm arâzîsini kurtarırlar. Kendi istiklâl ve mevcûdiyetini fi'len isbât etmeye muktedir olurlar.

Râbian: Hükûmet-i seniyyenin ve Almanya'nın demiryolu vâsıtasıyla Bahr-i Hazar'a birkaç tahtelbahr irsâli ile orada hâkimiyet-i bahriyyenin te'mîni muhakkaktır. Bu sûretle İngiltere'nin Şimâlî İran'dan merkezî Asya'ya doğru neşr ü tevsî' etmekte olduğu entrika ağları parçalanır, âlem-i İslâm'a karşı hazırlanmakta olduğu mühlik planlar suya düşer.

Hâmisen: Bakü merkezî Asya'nın istihlâsı ve hürriyeti için yapılacak harekâtın üssü'l-harekesi olacaktır. Rus gazetelerinin verdikleri ma'lûmâta göre en son cebhe-i harb orada olacaktır.

Sâdisen: Rusya Hâriciye Nâzırı Çiçerin'in tehdîdâtına ve İ'tilâfcıların tezvîrâtına rağmen Bakü'nün zengin ma'denleri tahrîb olunmadan zabt edilmiştir. Müslüman düşmanı olan Ermenilere karşı ne katliâm yapılmış, ne de başkalarına bir taarruzda bulunulmuştur. Bu sûretle uluvv-i cenâb gösterilerek maksadlarımız istihsâl edilmiştir.

Sâbian: Bakü ile Krasnovodski arasında ticâret-i bahriyye te'mîn edilince merkezî Asya'nın mebzûl pamuk, yün, hubûbât ve sâir mahsûlâtından gerek biz, gerek müttefiklerimiz fevkalâde istifâde edeceği bedîhîdir. Oranın pamuğu bütün cihân mahsûlâtının humsu nisbetinde olduğu için bu sırada pek işimize yarar.

Sâminen: Tebriz'den ilerleyen ordunun harekâtına bahren yardım etmekle Enzeli ve Reşt'ten İngiliz belâsını def' edebiliriz. Bununla nev'â-mâ İran'ın istiklâline yardım etmiş oluruz. Zâten *Times*'in Tahran'dan aldığı bir telgraftan anlaşılıyor ki Orman Kardeşleri Reşt'te bulunan İngilizlere karşı taarruz etmektedirler. Fakat vesâit-i harbiyyenin noksanı yüzünden layıkıyla muvaffak olamıyorlar. Bu hareket onlara büyük bir yardım sayılır.

Tâsian: Bakü'nün zabtı gerek Afganistan ve İran'a, gerek Hindistan'a en kısa yolu açıyor. Bunun siyâsî ve askerî ehemmiyeti derkârdır.

Âşiran: Bakü'nün zabtı muârız devletleri bir emr-i vâki' karşısında bulundurmuştur. Bolşeviklere bazı müsâedât vaad edilerek yapılan muâhedenin ta'dîline ırzâ edilmişlerdir. Almanya'daki parlamenter bir hükûmetin teşkîli hakkındaki mahrem müzâkerât, Helfrih'in Moskova sefâretinden isti'fâsı, sadrazam paşaya karşı gösterilen hürmet ve mevedden anlaşılıyor ki Almanya hükûmeti de Kafkasya'ya aid maddelerin ta'dîline taraftardır.

Hâsılı Bakü'nün zabtı Asya müslümanları için fevkalâde mühim bir hâdise, bir muvaffakıyettir. Artık müslümanlar ihtilâfları, nifâk ve tefrikaları bırakarak elele vermeli; hayât ve istiklâlerini te'mîne, muzafferiyetlerini tarsîne gayret etmelidirler.

Bakü'nün Ehemmiyeti – Bakü'ye İngiliz askerinin vâsıl olmasının ehemmiyetinden bahs eden *Şark-ı Karîb*'in ik-

tisâdiyât muharriri bir fıkrasında diyor ki: "Bu İngiliz kuvvetinin Bakü'ye vâsıl olmasının ehemmiyeti harbin iktisâdiyât nokta-i nazarından pek büyüktür. Bakü bütün Kafkasya gaz ma'denlerinin merkezidir. Bunu zabt etmek düşmanlarımızı bu zengin ma'denlerin hâsılâtından mahrûm etmek demektir. Fakat Bakü, yalnız mâlik olduğu gaz ma'denlerine binâen mühim olmuyor. İran ve merkezî Asya'dan gelen pamuk, odun, kereste, ipek ve sâirenin tevzî' merkezidir. El-hâsıl Bakü Avrupa ve Asya memâliki arasında bir nokta-i ittisâldir. Binâenaleyh Bakü'nün müttefiklerin (İ'tilâfcıların) elinde bulunması pek mühim bir mes'eledir. Bakü'nün düvel-i merkeziyye nazarındaki ehemmiyetini gösterebilmek için *Konfe Feşnir* nâmındaki mecmûadan bu fıkrayı zikr etmek kâfîdir: Tiflis'te bulunan üç yüz doksan bin pod sıkletinde yük Bakü tarîkıyle Budapeşte'ye sevk olunacak ve orada Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında taksîm olunacaktır."

Şark-ı Karîb mecmûasının başmakāle muharriri oraya sevk olunan İngiliz askerlerini ihrâc ve tard etmek üzere garb dâru'l-harekâtında his olunacak bir derecede Alman askerlerinin Kafkasya'ya sevk olunması **[153]** lazım geleceğini söylüyor ve pek seviniyor. Halbuki bütün bu hülyâlar, müslüman mücâhidlerin himmetiyle hiçbir Alman askerine hâcet kalmadan, mahv olmuştur. Âzerbaycan askerlerinin himmetini yâd etmek ve bu İslâm devletini yeniden tebrîk etmek için bu fıkralar bir vesîle-i hasenedir.

Merkezî Asya:

İngiltere'nin Merkezî Asya'daki Faâliyeti – Rusya çarlık hükûmetinin tefessühü üzerine 1907 muâhedesini ilgā eden Tahran kabînesi İngilizlerin tazyîk ve entrikasıyla ıskāt edildikten sonra, hürriyet-i akvâm nâmına harb etmekte olduğunu iddiâ eden Londra hükûmeti Hanekın tarîkıyle Enzeli ve Reşt'e, oradan da Bakü ve Krasnovodsk'a birer hey'et-i seferiyye sevk etti.

Bununla iktifâ etmeyen tama'kâr İngilizler Hindistan'dan fazla asker cem' ederek Belucistan tarîkıyle Meşhed'e kadar diğer büyük bir hey'et-i seferiyye daha i'zâm etti. *Şark-ı Karîb* mecmûasının 23 Ağustos târîhli başmakālesinin beyânına göre, bu hey'et-i seferiyye bütün Horasan vilâyetini işgāl ve pâyitahtını üssü'l-hareke ittihâz etmiştir.

Zaten evvelce Sir Persi Sayks Kirmanşah'ta fuzûlî olarak teşkîl ettiği jandarma kuvvetiyle Tahran'a kadar bütün konak yerleri işgāl ederek gelmiş, bu gāsıb kuvvetle oralarda fermân-fermâ kesilmişti.

İşte cihânı inandırmak istediği İngiliz adâleti, İngiliz medeniyeti, İngiliz insaniyet ve demokrasisi! Taht-ı esâretinde ezip inlettiği mazlûm milletler miyânına bugün bîçâre İran'ı da idhâl ediyor!

Bakü'ye sevk olunan kuvvet mağlûben, kemâl-i hacâlet ve rezâletle firâr etti. Ne Kafkasya unsurlarını, ne de Don Kazaklarıyla Ukrayna'yı bize ve müttefiklerimize karşı tahrîk etmeye muvaffak olamadan def' olup gitti.

Yalnız Krasnovodsk'da tahşîd ettiği kuvvet demiryolundan bil-istifâde Semerkand'a kadar gitti. Türkistan'ın şimâl-i şarkī hudûdunda bulunan dört, beş bin Kazak ve Çeh-Islovaklara yardım etmek üzere ilerleyen bu kuvvet medeniyet-i İslâmiyyenin makarr-ı kadîmi olan ve merkezî Asya'nın en ma'mûr yerleri bulunan kasabaları harâbeye çeviriyor.

Ezcümle İngilizlerin iğfâlâtına kapılan Çeh-Islovaklar geçenlerde Volga havzasının en mühim ticâret ve sevku'l-ceyş merkezi olan Kazan'ı işgāl etmekle hem Türkistan ahâlîsini Volga havzasından gelen hubûbâttan mahrûm ettiler, hem de Bolşevik ordularının bu eski İslâm merkezlerine doğru yürümesine sebebiyet verdiler.

Kanlı bir muhârebe netîcesinde İngiliz taraftarları firâr etmişlerse de; bin seneden beri evvelâ putperestlerle, bilâhare hıristiyanlarla muhât kaldığı cihetle bir İslâm adası halini alan Kazan şehri Bolşevikler tarafından zabt edildi, ahâlî-i İslâmiyyenin bütün servet ü sâmânı yağma edildi.

Acaba İngilizler Semerkand ve Buhara'da da aynı cinâyeti mi îkâ' etmek istiyorlar? Vaktiyle maârif ve medeniyet-i İslâmiyyede Bağdad'la rekābet eden Merv şehrini de, Meşhed'den ilerlemekte olan İngiliz kuvvetlerine karşı muhâfaza ve oradaki erbâb-ı irticâı imhâ etmek üzere, geçen ay ibtidâlarında Bolşevikler işgāl ettiler. Bereket versin, oranın ahâlî-i İslâmiyyesi mürteci'lerle tevhîd-i mesâî etmeyip Bolşevik prensiplerine tâbi' bir hükûmete mensûb bulunmuş oldukları cihetle yağma-gerlikten masûn kalabilmişlerdir. Fakat âsâyişsizlikten, tebeddül-i hükûmât buhranlarından, müsâdeme ve muhârebelerden pek çok mutazarrır olmuşlardır. Ticâretin durgunluğu da hayât-ı iktisâdiyyelerine müdhiş darbeler indirmiştir.

Hürriyet ve adâlet da'vâsında bulunan İngiltere'nin Türkistan'da ne işi vardır? Harb-i umûmîden bil-istifâde oralarını da mı taht-ı zulm ve esaretine almak istiyor? Anlaşılıyor ki İran ve Türkistan'ı işgāl ile Afganistan'ı her taraftan kuşatmak, hâricle muvâsalasını kat' etmek istiyor.

El-hâsıl bugün İngiltere fütûhât siyâseti, emperyalizmi, âlem-i İslâm'a karşı taaddiyât ve tecâvüzâtı hadd-ı kusvâsına bâliğ oldu. Âlem-i İslâm'ın yegāne müstakıl hükûmetleri kalan Devlet-i Osmâniyye, İran ve Afganistan arasında derhal bir ittifâk-ı askerî ve siyâsî yapılmazsa; düvel-i merkeziyyenin karârgâh-ı umûmîlerini merkezî Asya'da ciddî bir hareket-i askeriyye yapmaya iknâ' etmezsek; Asya'nın ve Afrika'nın tehlike menbaı olan Hindistan'ı İngilizlerin pençesinden kurtarmaya çalışmazsak maâzallâh vaz'ıyetimiz pek hatar-nâk, istikbâlimiz pek karanlık olur. Harekâtımızı teshîl için Rusya hükûmetiyle ittifâkımız, yahud anlaşmamız elzemdir. Cenâb-ı Hak muînimiz olsun.

Hindistan:

Hindistan İhtilâli Hakkında Bazı Ma'lûmât – Bu haftaki ajans, Kalküta'da bir ihtilâl başladığını ve bu ihtilâle bir İngiliz gazetesinin İslâmiyet aleyhinde bir makāle neşr etmesi sebebiyet verdiğini, yapılan nümâyiş esnâsında polisin ateşiyle müslüman rüesâsından bir zatın katl, birkaç kişinin de cerh edildiklerini haber veriyor. Fazla tafsîlât yok. Fakat ihtilâlin esbâb-ı hakīkkıyyesini bilmek vazîfemizdir.

İngiltere hükûmeti harb-i umûmî esnâsında dûçâr olduğu sukūt ve hüsrân dolayısıyla bütün müstemlekât başvekillerinden mürekkeb bir imparatorluk meclisi te'sîs etmekle

onların meveddetini kazanmak ve bu **[154]** sûretle kendilerini teshîr etmek siyâsetini ta'kîb ediyor. Eski şiddet fikrinden vazgeçiyor.

Hindistan ahvâli pek elemnâk bir halde olduğu cihetle vatanperverân cem'iyetleri Hindistan istiklâlini, yahud muhtâriyetini musırran taleb etmektedirler. Ahîren Hindistan Nâzırı Montago ile Hindistan hâkim-i umûmîsi uzun tedkîkāttan sonra teşkîl edilecek Hindistan tarz-ı hükûmetine ve yapılacak ıslâhâta dâir mufassal bir program tanzîm etmişlerdir. Bu programa göre hükûmetin teşkîlâtı tevsî' olunuyor, yerlilere bazı imtiyâzât veriliyor. Fakat hürriyet, muhtâriyet, yahud salâhiyet-i hakīkıyye nâmına zerre kadar bir şey verilmiyor.

Hindistan ahâlîsi bu programı gördükleri vakit hiç birisi memnûn olmamış, İngiliz iğfâlâtına kapılmamıştır. Bilakis, programın intişârı ıslâhât-ı hakīkıyye taleblerini teşdîd etmiştir.

Bunun üzerine İngilizler siyâsî entrikalar çevirmeye başladılar. Kendi bendelerinden Sir Dinşav Vaça, Sarend Rans Banarci, Mister Samarat gibi menfaat-perest bir takım kimseleri öne sürdüler. İ'tidâl-perver diye bunlara birer de isim taktılar. Bunlar vâsıtasıyla programı müdâfaa etmeye başladılar. İslâmlara da bazı imtiyâzât vaad ederek onları celb etmek istediler.

Fakat Hindistan kongresi ve Umûm Hind müslümanları İttihâd Cem'iyeti 29 Ağustos'ta fevkalâde bir ictimâ' akdettiler. Bu ictimâ'da gerek Hindus, gerek müslümanlar nâmına idâre-i kelâm edildi. Birçok harâretli galeyânlar vukūa geldi. Netîcede yeni hükûmet programının ma'nâsız, ruhsuz, fâidesiz olduğuna; Hindlileri iğfâl için yaldızlı haptan başka bir şey olmadığına karar verdiler ve bu kararlarını i'lân ettiler. Madam Bizant'ın ta'bîri vechile böyle bir programın ihzârı İngiltere için bir şeyn olduğu gibi, kabûlü de Hindistan için bir âr, bir hakārettir.

Bu mühim mecliste müslümanlar tarafından pek şedîd nutuklar îrâd edildi. Bunların içinde Kalküta müslümanlarının ileri gelenlerinden Abdullah Sühreverdî ile Hasan İmam efendiler pek âteşîn nutuklar îrâd ettiler. Tabîî böyle metîn, millî bir ittihâda ma'rûz kaldıkça İngiltere'nin Hindistan'da bekāsı mütezelzildir.

Hindistan müslümanları İngiltere'nin Hilâfet-i uzmâya karşı harb etmesinden dolayı zaten fevkalâde müteheyyic ve muğber bulunuyorlardı. İngiltere'nin İran'a, Bakü'ye, Türkistan'a asker sevkına kalkışması üzerine bu teheyyüc büsbütün teşeddüd etti. Hindistan müslümanlarının hissiyâtına riâyet etmesini mükerreren taleb ettiler. Fakat İngiltere kulaklarını tıkadı. Bu talebleri nazar-ı i'tibâra almadı. Sanki müslümanların hissiyâtına rağmen Hovard E. Volter nâmında terbiyesiz bir muharrir *İslam Dünyası=Müslim Vorld* mecmûasının Temmuz nüshasında Hindistan müslümanları hakkında pek hakāret-âmîz bir makāle yazdı. Muharrir-i bî-edeb o makālesinde Lammen ve Kaytani nâmında iki câhil ve terbiyesizin tedkīkātına, estağfirullah, tezvîrâtına ibtinâen Hazret-i Peygamber salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hakkında hayâsızca tefevvühâtta bulunmuş, hatta böyle bir şahsiyeti inkâra kadar gitmiştir. İttihâd-i İslâm siyâsetini tahkīr ederek Osmanlı hükûmetinin erkânı aleyhinde de pek bayağı bir lisân kullanmıştır. Bunun üzerine vaktiyle Londra'da İttihâd-ı İslâm Cem'iyeti'nin reîsi Sühreverdî Efendi şedîd bir cevap neşr etmiş ve bu hakārete karşı protesto etmek üzere birçok ictimâ'lar tertîb etmiştir. Bunlar fâsıla ile ictimâ' edecekler, İngiltere'den hürriyet-i dîniyyeye riâyet etmesine dâir şedîd şikâyetlerde bulunacaklardı. Demek bundan istifâde etmek isteyen İngiltere müslümanlara karşı gelmiş ve ictimâ'larını kuvvetle men' etmiştir.

Bu ma'lûmâtı son gelen İngiliz gazetelerinden aldık. Hakīkatin tamâmıyla meydana çıkması için biraz daha beklememiz îcâb ediyor.

Rusya:

Grandük Nikola'nın Katli – *Bayriş Lands Zaytung* gazetesinin Moskova'dan aldığı ma'lûmâta göre Bolşevik hükûmeti son zamanlarda üç grandük katl etmişlerdir. Verilen evsâfa nazaran vaktiyle bütün Rusya'nın başkumandanı olan Nikola bunlar miyânında i'dâm olunmuştur.

Çin'in Sibirya'ya Asker Sevki – Paris Çin sefîri *Peli Parisfoyan* gazetesi muharrirlerinden birisiyle mülâkāt ederek demiştir ki: Çin hükûmeti bütün İ'tilâf hükûmetleri ile Sibirya'ya asker sevk etmeye karar vermiştir. Fakat hiçbir sûretle Rusya'nın umûr-ı dâhiliyesine karışmak istemiyor. Bilakis en büyük gāyemiz Rusya ahâlîsine arzu ettikleri hükûmeti kemâl-i hürriyetle intihâb etmek fırsatını bahş eylemektir. Ma'lûmdur ki Çin hükûmeti bizzat Almanya tarafından bu hakk-ı sarîhten mahrûmdur. Binâberîn hürriyet-i akvâm uğuruna harb etmekliğimizle hakk-ı hürriyetimizi kazanmış olacağız.

Astrahan ve Don Hükûmetlerinin İttifâkı – *Kiev İşaba[?]* gazetesi bu havâdisi neşr ediyor: Astrahan ile Don hükûmeti arasında akd olunan bir ittifâknâmenin metni Rostof'ta i'lân edilmiştir. Bu ittifâknâme mûcebince her iki hükûmet kendi muhtâriyetlerini tanıyor ve Bolşeviklere karşı müttehiden harb etmeyi ve iktisâdiyât nokta-i nazarından kendilerine ilhâkı lazım gelen arâzîyi zabt eylemeyi taahhüd ederler. Şimâlî Kafkasya'da Bolşeviklere karşı daha ciddî mücâdelâtta bulunmaya karar vermişler. Bu yerleri kendilerine ilhâk ve Cenûbî Rusya'da federal bir hükûmet te'sîs etmek en büyük gāyeleridir.

[155] Kazan'ın İşgāli – Stokholm'den 12 Eylül târîhiyle *Times* gazetesine bu husûsî telgraf keşîde olunmuştu: Moskova'dan 10 Eylül târîhinde gelen bir telgrafa göre üç hafta evvel Çeh-slovaklar tarafından zabt olunmuş olan Kazan şehri bu sefer Bolşevik orduları tarafından zabt olunmuştur. Tsarskoye Selo'dan[?] on bir târîhinde gelen bir Sovyet telgrafı aynı havâdisi te'yîd ediyor. Ural nehri üzerinde kâin Uralsk zabt edildiğinden Samara ve Simbirinski'nin Sovyetlerin eline düşmesi melhûz ve muhakkak gibi olduğunu beyân ediyor. Uralsk'ı zabt eden ordu Samara'nın cenûb-ı şarkîsinde vâki' olan Bozoluk kasabasına fiilen taarruz etmekte bulunduğu cihetle Çeh-slovaklar Samara'yı tahliye etmeye başlamışlardır.

Kazan etrafında vukū' bulmuş olan muhârebâtta beyaz hâssaların mağlûbiyeti üzerine meclis-i müessisân a'zâsın-

dan müteşekkil hey'et-i hükûmete karşı Kazanlılar kıyâm etmişler ve baruthânede çalışan amele ta'tîl-i eşgāl eylemişlerdir.

İngiltere:

İçki Aleyhinde – *Times* gazetesi yazıyor: "İçki beliyyesine dûçâr olanlardan birçokları içki isti'mâlinden tevbe ile yakalarını bu beliyyeden tahlîs etmeye çalışıyorlar. Hakāyık-ı ahvâlden anlaşılıyor ki bunlar alelekser muvaffak olamıyorlar. Zira içkinin te'sîrât-ı muhribesi mecmûa-i asabiyyeye tasallut ettikten sonra başlıyor. Ayyâş olanlar içmedikleri vakit kalblerini sıkıntı kaplar; fart-ı asabiyyet, hiddet-i mizâc kendilerini deli gibi eder; her şeyden nefret ederler; kendi nefsinden bile bezgin bir halde bulunurlar. Yüzlerine bakılsa lisân-ı hâlleri diyor ki: "Merhameten bizi bu halden kurtarınız!" vâkıâ içince muvakkat bir neş'e hissederler. Fakat farkında değildirler ki bu, küûlün kanda, vücutta tevlîd ettiği teheyyücün, a'sâbdaki uyuşukluğun netîcesidir. İçki az mikdarda isti'mâl olunduğu zamanda bile a'sâbı dûçâr-ı ihtilâc eder, fikrî işlerle meşgūl olanlarda fâsılalı baş ağrıları tevlîd eder; sükût ve râhatı selb eder. İfrât derecesine varan ayyâşlardaki te'sîrâtı ise pek acıklı, pek muhribdir: Uykusuzluk, aklî ve cismânî her türlü hareketten nefret, faâliyetten ve tabîî neşveden mahrûmiyet, her şeye lâubâlîlik, irdâdesizlik; iştihâda adem-i intizâm, hazımsızlık, nekāis-ı ahlâkıyyeden adem-i tevakkī, içkiden başka bir şey düşünmemek, mürûr-ı zamanla ra'şe-i dâime ve felc-i umûmî… İşte bu ayyâşlar hep bu ahval ve emrâza dûçâr olurlar. Vâkıâ bazan felci içki ile tedâvî etmeye çalışırlar. Muvakkaten fâide görürlerse de, asıl illeti tezyîdden başka bir şey yapmış olmazlar. Bu sûretle içkinin tahrîbâtını tevsî' etmiş olurlar. Bu ateşe fazla gaz atmak kabîlindendir."

Âsâr-ı Münteşire:

YİRMİ SEKİZ KÂNÛNİEVVEL

Midhat Cemal Bey oğlumuzun, Çanakkale'ye aid olarak, bu ünvân altında intişâr eden, üç perdelik manzûm bir tiyatrosunu gördük.

Bizde manzûm, mensûr tiyatrolar yazılabilir; lakin oynanılabilir mi? Garbın meâsir-i medeniyyece pek ileri gitmiş merkezlerindeki sahnelerini memleketimize getirmek kābil midir? Şark o seviyeyi bulmuş mudur? Bulunduğunu farz ettiğimiz sûrette o sahnelerin ibdâı mutlakā lazım mıdır?

Bu suâllerin tedkīkıyle uğraşmak bizim hem vazîfemizin, hem salâhiyetimizin hâricindedir. Biz intişârını haber vermekte olduğumuz bu tiyatronun ancak ahlâkī, lisânî, edebî kıymetleri hakkında söz söylemek istiyoruz ki, eser bu i'tibâr ile edebiyât-ı Osmâniyye için cidden medâr-ı mübâhât olacak derecelerde yüksektir. Evvelâ lisân-ı nazm gāyet revân, gāyet pürüzsüz. Sâniyen şiirin garâmî, hamâsî, ictimâî bütün safahâtı bilâ-istisnâ pek güzel. Sâlisen vak'anın intihâbı, tertîbi çok mâhirâne. Râbian muhâvereler, üç beş sahîfesi hâricde bırakılırsa, mümkün olduğu kadar tabîî. İhtimâl ki bu "Tabîî" kelimesini gāyet tabîî bulup geçeceksiniz. Halbuki âsâr-ı edebiyyemizde umûmiyetle göze çarpan bir nakīsa varsa o da tabîîlikten mahrûm olmalarıdır.

Şiiri tabîatin ya fevkında, ya hâricinde aramak bizde şiir ile berâber başlamış altı yüz senelik bir âdet olduğu için kolay kolay vazgeçemiyoruz; hatta geçemeyeceğiz. En büyük edîblerimiz bile tabîatin fevkına çıkmayı teâlî, tabîatle beraber gitmeyi tenezzül sayıyorlar!

Onun için Midhat Cemal Bey oğlumuzun eserinde gördüğümüz ulvî sahifeler bizce ne kadar kıymetdâr ise her perdesine serpiştirilen tabîî muhâvereler de onun kadar, belki daha ziyâde şâyân-ı takdîrdir.

Altı yüz bu kadar senelik mâzîsine rağmen arûz veznini yıkmak isteyenler artık bu ölçünün efkâr ve hissiyâtımızı istîâb edebilecek bir âhenk te'mîn edemediğini iddiâ ediyorlar. İşte Midhat Cemal Bey'in bu vâdîde yazdığı ilk eseri iddiâ-yı vâkıın muhık olmadığını da kat'î bir sûrette isbât ediyor.

Birçok yerlerini ağlaya ağlaya okuduğumuz bu dâstân-ı şi'r u hamâset, emîniz ki, İslâm'ın son ilticâgâhını kurtarmak için her biri akla gelmez, hayâle sığmaz kahramanlıklar göstererek fedâ-yı cân eden yüz binlerce şehîdin ervâh-ı zekiyyesini şâd edecektir.

[156] CİHÂD VE ÂLEM-İ İSLÂM

.....

Harb-i Umûmîde Türkistan ve Buhara'dan Afganistan, Hindistan ve Hicaz Tarîkıyle İstanbul'a Seyahat.

– 3 –

– Afridi; Muman; Teyra kabâili ile Afganistan arasında bir alâka ve irtibât mevcûd mudur? Ne gibi münâsebet bunları yekdiğerine rabt ediyor?

– Esâsen Afridi; Muman, Teyra kabîleleri Afganistan ile Hindistan arasında bulunurlar. Ahâlîsi de umûmiyetle müslümandır. Nîm göçebe ve nîm medenî tarzda hayat geçirdikleri cihetle; ne Afganistan'a ve ne de Hisdistan'a merbûtturlar. Âdetâ serbest ve husûsî bir hayât-ı siyâsiyyeye mâlik bulunuyorlar. Kabâil rüesâsı tazmînât kabîlinden her sene İngilizlerden muayyen bir tahsîsât aldıkları gibi Afganistan emîri tarafından da maâş tarzında tahsîs olunmuş mâhiye ikrâmiyeleri vardır.

Kabâil arasında umûr-ı idâre ve kazâ tamamıyla kendilerine aiddir. Ahkâm-ı şer'iyyeye muvâfık sûrette mahallî meşâyih tarafından idâre olunur. Tam ma'nâsıyla müstakıl bir idâre-i mahalliyedir.

Mevkı'-ı coğrafîleri Celâlâbâd ile Peşâver arasında kâin cibâl-i şâhikadan, mürûr ve ubûru gāyet mahdûd geçitlerden ibârettir, âdetâ iki memleket arasında bir sedd-i ye'cûc ve me'cûc denilse câizdir. Aşâirin ma'lûmâtı olmaksızın bir tek neferin bile bir taraftan diğer tarafa geçebilmek ihtimâli yoktur.

Aşâir-i mezkûrenin İngilizlere olan adâvetleri esâsen dînî olmakla beraber, son zamanlarda İngiltere hükûmeti tarafın-

dan Hindistan'da revâ görülen mezâlim ve tecâvüzâta karşı Hindlilerin feryâdları te'sîriyle olacak, gāyet bâriz sûrette siyâsî bir tarz-ı husûmet şeklini de ihrâz etmiştir. Hele İngilizlerin Makām-ı Hilâfet'e karşı i'lân-ı harb ederek arz-ı Irak'a tecâvüzlerini işitir işitmez bütün bu kabîleler ictimâ' ettiler, öz aralarında mine'l-kadîm mevcûd olan münâfereti izâle ettiler kendi beynlerinde gāyet sıkı ve samîmî bir uhuvvet ve silâh arkadaşlığına ahd eylediler. Bu sûretle açıktan açığa bir ittihâd-ı siyâsî meydana getirdiler. Bu ittihâd netîcesidir ki 1915 senesi İngilizlere karşı ciddî bir vaz'ıyet alarak, mukaddemâ söylediğim gibi Peşâver üzerine tecâvüzî bir nümâyiş-i askerî de yaptılar.

Bu tecâvüzlerinde büyük muvaffakıyetler ihrâz ettikleri halde sulhe muvâfakat etmeleri tavassut eden ulemânın, şerîate istinâd ederek cihâdın Makām-ı Hilâfet'ten henüz teblîğ olunmadığını sebeb olarak ileri sürmeleriyle oldu. Şu nokta nazar-ı i'tibâra alınarak mülâhaza olunursa, birinci fırsatta aynı vaz'iyetin tekerrür edeceğine şübhe olunamaz.

Şurada bu mes'eleye münâsib ufak bir vak'ayı arz etmek isterim: İngilizler ile sulh akdini müteâkıb Afridîler miyânında bir düğün cem'iyetine da'vet olunmuştum. Bu gibi cem'iyetlerde velîme ashâbı serveti nisbetinde etraftan üç beş günlük yoldan insanları da'vet ederler; binlerce adam toplanır, büyük şenlikler, yarışlar, güreşler olurmuş. Bu def'a ise büyük bir cem'-i gafîr tarafından kurbanlar kesildi, *Kur'ân*lar, hatimler tilâvet olundu. Bundan sonra Halîfe tarafından cihâd müjdesini getirecek adama ikrâmiyeler olmak üzere bir de bohça teşhîr ettiler. Bu bohçada bir kat elbise ile gümüş saplı bir kılıç bulunuyordu. Orada o anda gördüğüm ahvâl-i rûhiyye bana öyle bir te'sîr etmişti ki, o mecliste bulunan erkek kadın son ferdine kadar hepsi hemen kalkıp doğru muhârebeye gitmeye müheyyâ idiler.

Ben bu halleri gördükçe âdetâ Hicaz seferinden vazgeçip bunlara iltihâk edeceğim geliyordu.

– Afridîlere mücâvir bir Kâfiristan vardı, orada gāyet cengâver, gāyet ma'rûf kabâilden Kâfirîler vardı; bunlar ne oldular? Bu Kâfirîlere âid ma'lûmâtınız var mı?

–O ma'rûf Kâfiristan şimdi Afganistan coğrafya harîtası dâhilinde Nuristan oldu. Kâfirîlerin birçok muhârebeleri meşhûrdur. Bilâhare merhûm Abdurrahman Han bunlar ile muhârebe ederek bütün Kâfiristanı kendi memleketine ilhâk ve ahâlîsi ihtidâ ettikten sonra umûm Kâfirîleri Afganistan dâhilinde muhtelif vilâyetlere sevk ve iskân etti. Afganistan dâhilinden de mine'l-kadîm müslüman olan unsurları sevk ederek Kâfiristan'a iskân etti. Ehl-i İslâm'ın oraya yerleşmelerini müteâkıb, o mevâkıa Nuristan nâmı verildi. Şimdi Afganistan mekteplerinde bu yerler Nuristan târîhi, Nuristan coğrafyası nâmlarıyla tedrîs edilmektedir. Kâfiristan şimdi tamamıyla bir müslüman memleketi olmuştur. Ahâlîsi kâmilen müslümandır.

Abdürreşid

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Başmuharrir Mehmed Âkif — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

10 Ekim 1918 — 3 Muharrem 1337 — Perşembe — 10 Teşrînievvel 1334 — Cild: 15 - Aded: 373

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

.....

MUKADDİME

Muhkem, Müteşâbih, Te'vîl

"Muhkem" kelimesi, zuhûr ve inkişâf-ı tâm alâkasıyla, "hikme" lafzının yüzün ön tarafı ma'nâsından me'hûz olması ihtimâli de vardır. Bu takdîrce âyât-ı muhkeme ma'nâları anlaşılmak için îzâh ve tebyîne muhtâc olmayan âyât-ı sarîha ve vâzıha demek olur. Tevhîde, emir ve nehye, âdâba, kısas-ı enbiyâya müteallik âyât gibi.

"Müteşâbihât" lafzına gelince, bunun misil ve nazîr ma'nâsına olan şibh maddesinden müştak olduğunu anlamakta müşkilât yoktur. Tenâzur ve teşâbühün mütefâvit mertebeleri, za'f u şiddet, vuzûh u ibhâm i'tibârıyla muhtelif dereceleri olduğu ise âzâde-i beyândır.

Evvelce de söylemiş idik ki, *Kur'ân-ı Kerîm* ahvâl ve hâdisât îcâbâtına tebean ceste ceste nâzil olmuş, keyfiyet-i nüzûlünde muhâtabların hâl ve şanları, hâiz oldukları irfân ve iz'ânın, temâyülât-ı nefsâniyyenin derecesi ihmâl edilmemiştir. Rûhu'l-emîn Kitâb-ı Kerîm'i bir def'ada hübût ettirmemiş, vahy u tenzîli yirmi bu kadar senede tekemmül etmiştir. Bu esâsa binâendir ki, *Kur'ân*'ı hakkıyla anlamak isteyenler âyâtının yekdiğeri müfessir olduğunu nazar-ı dikkatten dûr tutmamalıdırlar. Âyât-ı Kur'âniyyeyi, aralarındaki revâbıt ve münâsebâtı nazar-ı dikkate almaksızın biribirlerinden ayırarak makām-ı istidlâlde bir kısmını bırakıp bir kısmına sarılmak dine rahne açmak, makāsıd-ı *Kur'ân*'ı bilmemek, yahud doğru yoldan ve sünen-i sahâbeden kasden inhırâf eylemektir. O sahâbe ki, *Kur'ân* kendi lisânları, şîve-i beyânları ile nâzil olduğu halde ne âheng-i vahdetini haleldâr gösterecek böyle fikirlere sapmışlar, ne de teselsül-i beyânını te'mîn eden üslûb ve nizâm-ı bedî'i hakkında şübheye düşmüşlerdir. Her birerleri *Kur'ân* nâzil oldukça kelimât ve ibârâtını bir huşû'-ı dindârâne ile dinlerler, kalbleri âyât-ı münzelenin ihtivâ ettiği hikem-i âliyye ve akāid-i sâbite ile dolar idi. Târîh sahâbe-i kirâmın *Kur'ân*'ın serd ettiği hüccetlerden birinde şübhe ettiklerini, mezâhib-i cedeliyyesinde, hâvî olduğu akāid ve ahkâmda aralarında tebâyün-i efkâr husûle geldiğini kayd ediyor mu? Aslâ!

Evet, acaba sahâbe-i kirâm arasında halk-ı *Kur'ân* bahsinde bir ihtilâf-ı nazar vukū'a gelmiş midir; şefâatin nefy ü isbâtı sadedinde yekdiğeriyle mücâdeleye girişmişler midir; Kitâbullâh'dan Cenâb-ı Hakk'ın mekâna hulûl ettiğine ya bizzât her ferd ile beraber olduğuna, yahud muayyen bir cihette bulunduğuna dâir bir şey istinbât etmişler midir; içlerinden biri çıkıp da "tecessüm"e, Allah'ın da başkaları gibi yüzü, gözü, eli olduğuna dâir Kitâbullâh'dan istidlâl dâiyesinde bulunmuş mudur; içlerinden, meslek-i istidlâli Kaderiye, Cebriye, Mürcie ve sâire gibi muhdes bir takım mezâhib ashâbına medâr-ı istinâd olacak bir kimse zuhûr etmiş midir? Aslâ! Âyât-ı kerîme miyânında, zavâhirine nazaran bu gibi mezâhibden birine medâr-ı istinâd olabilecek bir âyet varsa bu, ancak husûsî ma'nâlara, muayyen maksadlara delâlet etmek üzere vürûd etmiştir.

[158] Bir takım âyetler arasında teâruz mevcûd olduğu tevehhümüne gelince, bu da hakīkaten dalâlet-i fikriyyeye dûçâr olmuş, yahud seviye-i idrâkleri bu kabîl âyâtın serâirini anlamak, zâhiren görülen tebâyünü îcâb eden sebebleri fark edebilmek mertebelerine yükselememiş olan kimselerin sırf sathî-nazarlık ilcâsıyla mes'eleyi yekcihet görmelerinden başka bir sebebe atf olunamaz. Hakīkat-i halde bu gibi âyetler mevzu'ları biribirine benzediği için mütemâsil ve müteşâbih, gāye ve maksadları yekdiğerinden ayrı olduğu için mütehâlif ve gayr-i mütecânisdirler. Esâsen bunların mutlak, mukayyed, mücmel, mufassal, mübhem, beyyin gibi bir takım kısımlara ayrılmaları aralarında mûcib-i iltibâs olacak derece tam bir mücâneset bulunmasına imkân bırakmaz.

İmdi; münevver ve metîn bir fikre, pâk ve nezîh bir kalbe mâlik olanlar yirmi bu kadar sene Kitâb-ı Kerîm'in âyâtına muhâtab olanların hâli neyi îcâb ettiğini bilirler. Akıl ve idrâkleri muhtelif, kimi serkeş, kimi mümâşâtkâr ferdlerin, bir kısmı münevver ve dâhî fikirli, kısm-ı diğeri câhil ve künd zihinli hey'etlerin hepsine aynı tarzda hitâb edilemeyece-

ğini, umûmuyla muttarid bir şekilde mücâdele olunamayacağını, kâffesinin aynı zimâm u licâm ile idâre edilemeyeceğini takdîr ederler. Bu hâller ilcâsıyladır ki; *Kur'ân*'ı, Münzil-i Hakîm'i muktezıyât-ı ahvâle mutâbık bir sûrette ve hikmetinin îcâb ettiği tarzda indirmiştir. Bazı yerlerde zulmet-i dalâli satvet-i beyânıyla parçalayıp dağıtmış, lüzûm gördüğü noktalarda hidâyet yolunu arayanlara lem'a-i rüşd ü sedâd göstermiş, bir âyetle muânidleri mülzem bırakmış, diğeriyle erbâb-ı dalâleti, iz'ânsızlıklarını yüzlerine vurarak rüsvâ etmiştir.

Bundan dolayı âyât-ı Kur'âniyyeyi derince düşünmek isteyen hep bu ahvâli nazar-ı dikkate almak mecbûriyetindedir. Bilhassa şu noktayı hâtırdan çıkarmamalıdır ki; âyât-ı Kur'âniyyeden bazıları arasında umûmî mevzû'ları i'tibârıyla mevcûd olan şunun bunun tevehhüm ettikleri gibi teâruz ve tenâkuzu istilzâm eden teşâbüh mâhiyetinde değildir. Çünkü bu, muhâtabların ahvâlindeki ihtilâfın te'sîriyle *Kur'ân*'ın muhtelif üslûblarda nüzûl etmiş olmasının bir netîce-i tabîiyyesidir.

Bu iddiâmızı bir misâl ile te'yîd ve îzâh edelim: Bir takım kimseler şefâat mes'elesinde *Kur'ân*'ın âyâtı arasında teâruz mevcûd olduğunu, bazı âyetler şefâati isbât ettikleri hâlde, diğer bazılarının nefy eylediğini söylüyorlar. Bunlar tezvîr ve mefsedet şâibesinden âzâde bir fikir ile şöyle bir düşünselerdi, müsbet şefâatle menfî şefâat arasındaki farkı doğrudan doğruya âyât-ı Kur'âniyye içinde bulabilirler idi. Meselâ; [1](وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ)[2] (وَيَقُولُونَ هٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللهِ) âyeti bunlara *Kur'ân*'ın nefy ettiği şefâat müşriklerin Allah'dan mâadâ perestiş ettikleri âliheden bekledikleri şefâat olduğu kanâatini telkîn etmez mi? Hiç şübhe yok; [3](مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ), [4](وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ), [5](وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ) âyetleriyle menfî olan şefâat bu nevi' şefâattir. Fakat bu nerede? [6](اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا), [7](لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا) nazm-ı kerîmleriyle makbûl-i Hudâ olanlara ikrâm ve iltifât-ı ilâhî olmak üzere mev'ûd şefâat nerede? Mes'ele bu sûretle tevcîh-i tabîîsini bulduktan sonra âyetler arasında teâruz nerede kalır? Zikr-i Hakîm'in eczâsı arasında tebâyün ve tehâlüf mevcûd olduğuna ne ile hükm edilebilir?

İkinci bir misâl: Bir takım kimselerin *Kur'ân*'da bazı âyetler var ki, maktûlün ecel-i mev'ûduyla öldüğüne delâlet ediyor, diğer bazı âyât var ki, ecelinin tamâm olmadan kat' edildiğini gösteriyor yolundaki iddiâları.

Bunlar ilk iddiâlarına; [8](مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُونَ) ve buna mümâsil âyetlerle, ikincisine; [9](وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ اِلَّا فى كِتَابٍ) ve emsâli âyât ile istidlâl ediyorlar. Bu zavallılar biraz düşünseler ikinci âyetin hâtimesi kendilerini uzun uzadıya tevcîh ve te'vîllere kalkışmak külfetinden kurtarırdı. Acaba ikinci âyetin sonundaki (اِلَّا فى كِتَابٍ) kaydı maktûlün daha ziyâde muammer olamayacağına Cenâb-ı Hakk'ın takdîr ve ilm-i ezelîsi sebk etmiştir; demekten başka bir şey midir? Bu ise maktûlün hayâtının katl edildiği ândan ziyâde devam etmemesine, sâha-i vücûdda durduğu müddetten fazla durmamasına hükm-i ezelî sebkat etmiş, kalem-i kudret ser-nüviştini bu yolda yazmış demek değil midir? Bu cihet teslîm edilirse artık maktûl için ilm-i ezelî-i ilâhîde ta'yîn ve tahdîd edilmiş olan ecel nihâyete ermeden munkatı' oluyor, demenin bir ma'nâsı var mıdır? Evet, hâtime-i âyet bu serd ettiğimiz ma'nâyı sarâhaten ifâde ettiği gibi zımnen de maktûl ya'ni katle mahkûm olan kimse için ilm-i ezelî-i ilâhîde böyle bir sebeble dûçâr-ı mevt olması mukadder olmadığı halde ömrü ziyâdeleşeceğine delâlet eyler. Esâsen esbâb-ı mânianın tahakkuku hâlinde maktûlün ömrü ziyâdeleşeceği ya'ni eceli imtidâd edeceği hiç şübhe götürmeyen bir mes'eledir. Ve bunun böyle olması maktûlün ecelsiz ölmüş olmasına delâlet etmez.

İfâdât-ı sâlifemizi te'yîd için daha bu yolda birçok misâller getirmek imkânı varsa da onları sıraları geldikçe münâkaşa etmeyi daha münâsib gördük.

Bu makûle kimseler muhkem ve müteşâbih kelimelerinin hakîkī ma'nâlarına akıl erdiremeyince sağa sola bocalamaya, ucu bucağı olmayan bir vâdî-i hayret içinde nevmîd bir halde dönüp dolaşmaya başladılar. Sonra da bu bahse taalluk eden âyetteki; [10](وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ اِلَّا اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) nazm-ı kerîmindeki (تَأْوِيل) kelimesinin ma'nâsı hakkında söyledikleri sözlerle eski hatâlarını bütün bütün nâ-kābil-i ta'mîr bir hâle koydular. Te'vîlden maksad ne olduğunu îzâh yolunda bu adamlar neler söylememişler, aklın kabûl edeceği etmeyeceği ne fikirler serd etmemişlerdir! Halbuki birçok **[159]** yerlerinde tekerrür eden bu kelimenin ta'yîn-i meâlini *Kur'ân* bizim zekâ ve tahmînimize bırakmamış, maksadını doğrudan doğruya kendi îzâh etmiştir. Cenâb-ı Hak rahmet etsin, İmâm İbni Teymiyye *el-İklîlü fi'l-Müteşâbihi ve't-Te'vîl* nâm eserinde mes'elede muhtâc-ı hall ü tedkīk hiçbir cihet bırakmamak şartıyla beyânât-ı şâfiyyede bulunmuştur ki, hülâsası ber-vech-i âtîdir: "Te'vîl" lafzı *Kur'ân*'ın bir çok yerlerinde tekerrür etmekte ve her tekrar edildiği yerde kelâmın ifâde ettiği ma'nâ neden ibâret olduğu siyâk-ı kelâm delâletiyle gāyet vâzıh bir sûrette anlaşılmaktadır. Kelime ba'zan eşrât-ı sâate, şuûn-ı âhirete müteallik *Kur'ân*-ı Hakîm'in haber verdiği şeylerin vukū'u ma'nâsını ifâde eder ki, şu âyet-i kerîmede ifâde ettiği ma'nâ budur.

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ. هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ[11]

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

1 Furkân, 25/55, metinde bir sonraki âyetle birlikte tek bir âyet gibi yazılmıştır.
2 Yûnus, 10/18.
3 Bakara, 2/254.
4 Bakara, 2/48.
5 Bakara, 2/123.
6 Tâhâ, 20/109.
7 Meryem 19/87. Metinde âyetin ilk üç kelimesinden sonra (اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ) ibaresi Zuhruf Sûresi'nin 86. âyetinden alınarak ilave edilmiştir.
8 Hicr, 15/5.
9 Fâtır, 35/11.
10 Âl-i İmrân, 3/7.
11 A'râf, 7/52-53.

DİYÂNET VE KAZÂ

Diyânet lügatte dindârlık demektir. Istılâh-ı fukahâda ma'nâsı başkadır. Diyânet muâmelât ve kazâya mukābil olarak müsta'meldir, ma'nâları da ayrıdır. Diyânet muâmelât mukābilinde olarak cem' sîgasıyla diyânât sûretinde kullanılır ise ibâdât ma'nâsına gelir.

Bu halde ahkâm-ı diyâniyye: İbâdât, taht-ı kazâya dâhil olmayan ahkâm; ahkâm-ı kazâiyye: Muâmelât, taht-ı kazâya dâhil olan ahkâm demek olur. Her iki ahkâm taht-ı fetvâya dâhildir. Diyânet kazâ mukābilinde kullanılır ise (ما بينه وبين الله) ma'nâsına olup ahkâm-ı kazâiyyede müsta'meldir. Bu halde diyânet: Ahkâm-ı kazâiyyede aynı bir hâdisede müftînin nazar ve tasdîkı; kazâ: Bu hâdisede kadı'nın nazar ve tasdîkı demek olur. Diyânâtın ma'nâsı taht-ı kazâya dâhil olmayan ahkâm, diyânetin ma'nâsı taht-ı kazâya dâhil olan ahkâmda müftînin nazar ve tasdîkı, (ما بينه وبين الله)'dır. Diyâneten hükümler ve bu ma'nâya gelen ahkâm-ı diyâniyye: Mükellef ile, müsteftî ile Cenâb-ı Hak beynindeki hükümler; kazâen hükümler ve bu ma'nâya gelen ahkâm-ı kazâiyye: Beyne'l-ibâd olan hükümler ma'nâsına gelir. Binâ-berîn ahkâm-ı diyâniyyeden iki ma'nâ anlaşılır: Biri ibâdât, yalnız fetvâya dâhil olan ahkâm, diğeri muâmelâtta hem taht-ı fetvâ ve hem taht-ı kazâya dâhil olan ahkâmda müftînin nazar ve tasdîkı; ta'bîr-i âhar ile umûr-ı bâtına üzere binâ kılınan hükümler. Bunun gibi ahkâm-ı kazâiyyeden de iki ma'nâ anlaşılır: Biri muâmelât, hem taht-ı fetvâ, hem taht-ı kazâya dâhil olan ahkâm; diğeri muâmelâtta, taht-ı fetvâ ve kazâya dâhil olan ahkâmda kadı'nın nazar ve tasdîkı, ta'bîr-i âhar ile ahvâl-i zâhireye mübtenî olan hükümler.

Ahkâm-ı dîniyyeyi ibâdât ve muâmelâta, yahud diğer bir ıstılâh ile ahkâm-ı diyâniyye ve kazâiyyeye taksîm etmek doğrudur. Fukahâ-i ızâm ahkâm-ı dîniyyeyi böylece iki kısma taksîm etmişlerdir. Nitekim *Mebsût-ı Serahsî*'de *Âdâbu'l-Kadı* bâbında şöyle deniyor: (والاصح انه لابأس بان يفتى فى المعاملات والعبادات فى مجلس القضاء وفى غير مجلس القضاء... وللقضاء فتوى فى الحقيقة) Kezâ müftî ile kadı'nın nokta-i nazarlarına işâret ederek müftînin nokta-i nazarına göre vereceği hükümlere ahkâm-ı diyâniyye, kadı'nın nokta-i nazarına göre vereceği hükümlere ahkâm-ı kazâiyye demek de câizdir. Nitekim kütüb-i fıkhiyyemizde bu iki nokta-i nazara işâret maksadıyla bazan (فيما بينه وبين الله تعالى وفى القضاء), bazan (ديانةً وقضاءً) ta'bîrleri kullanılmıştır. Ahkâm-ı diyâniyye ve kazâiyye ta'bîrleri elfâz-ı müşekkekeden olmağla bir takım ezhânı galata dûçâr ediyor da ahkâm-ı diyâniyye yalnız ibâdâta münhasırdır deniliyor. Fil-vâki' birinci ma'nâya gelecek olan ahkâm-ı diyâniyye ibâdâta münhasır olur ise de ikinci ma'nâya gelecek olan ahkâm-ı diyâniyyenin cevelângâhı muâmelâttır.

Diyânet ve kazâya göre hükümlerin ayrı olmasının esbâbına gelince usûl-i fıkıhda musarrah olduğu üzere bir lafzın mûcebi ve muhtemeli bulunabilir. Mûceb karîneli ve karînesiz, niyetli, niyetsiz nazar-ı i'tibâra alındığı halde muhtemel ancak karîne ile, niyet ile nazar-ı i'tibâra alınır. Kezâ ukūd-i şer'iyyede bir zâhir-i hâl, bir de bâtın-ı hâl vardır. Meselâ bey'de îcâb ve kabûl emr-i zâhirî, rızâ'-i tarafeyn emr-i bâtınîdir.

Müftî gerek ibâdâtta, gerek muâmelâtta bilâ-istisnâ fetvâ verebileceğinden müftî yalnız ibâdâtı (ahkâm-ı diyâniyyeyi) teblîğe muktedir olan zât demek olmayıp birinci ve ikinci makālelerimizde teşrîh ettiğimiz vechile müftî hükm-i ilâhî ve peygamberîyi mübeyyin olan elfâzın ma'nâsını bildiren, Cenâb-ı Hakk'a karşı âdetâ mütercim gibi bulunan, hükm-i âmmı beyân eden bir zât olmakla hem ibâdâtı (ahkâm-ı diyâniyyeyi), hem muâmelâtı (ahkâm-ı kazâiyyeyi) teblîğe muktedirdir. Şu kadar ki; müftî mücerred muhbir, kadı mülzim-i mücbir olmakla ahkâm-ı kazâiyyede (muâmelâtta) aynı bir hâdisede nokta-i nazarları ayrı olur. Müftî hükm-i âmmı beyân edeceği cihetle (ما بينه وبين الله) hükm eder. Mükellefin izhârına, niyetine göre hükm eder. Mükellefin izhârı, niyeti zâhire muvâfık olsun, olmasın oraya bakmaz; mükellef hakkında teverruan ahvat olanı ihtiyâr eder, tenezzühen hükm-i şer'îyi beyân eder, mükellefin işini Cenâb-ı Hakk'a tefvîz eyler. Mükellef izhârında sâdık ise müftînin ihbârına göre muâmele olunur. Bilakis mükellef izhârında kâzib ise müftînin hükmü ona bir fâide vermez.

Kadı husûmâtı fasl, nizââtı kat' vazîfesiyle muvazzaf olup beyne'l-ibâd hükm edeceği, hükm-i hâssı infâz eyleyeceği cihetle bir gûnâ töhmete dûçâr olmamak ve hasme şübhe vermemek için mükellefin hâline nazar ederek zâhir-i hâl ile hükm etmeye mecbûrdur. Kadı hilâf-ı zâhire, **[160]** mükellefin izhârına ve niyetine bakmaz. Kadı zâhire binâen hükm edeceğinden kelâmın mûcebi ile âmil olur. Kazâ ilzâm olmakla mahkûmun hükm-i kadıya imtisâli vâcib olur. Mahkûm hükm-i kadıdan imtinâ' etmek için aslâ ma'zûr olmaz. Hükm-i kadı vâki'a mutâbık ise kazâ hem zâhiren, hem bâtınen nâfiz olur. Mahkûm hükmü terk ederse dünyâda, âhirette muâhaze olunur. Hükm-i kadı vâki'a mutâbık olmazsa bil-icmâ' zâhiren nâfiz olur. Mahkûm onu terk ederse dünyâda muâhaze olunur. Bâtınen nâfiz olması, mahkûm onu terk ettiği sûrette âhirette muâhaze olunması hakkında ihtilâf vardır.

Müftî tenezzühen hükm edeceğinden mükellefin niyetine bakarak kelâmın muhtemeli ile âmil olur.

Müftî mükellefin niyetine bakarak fetvâ verir, mükellef hakkında daha hafîf olan ile hükm eder. Bilakis kadı mükellefin niyetine bakmayacağından mükellef kelâmın muhtemelini niyet eylemiş olsa bile bu cihet ânifen beyân olunduğu üzere mekân-ı töhmet olmakla mükellefin niyetine makrûn olan muhtemel ile iktifâ etmez, hilâf-ı müteârif olana i'tibâr eylemez. Mükellefin niyetindekini, i'tikādındaki[n]i bilmez, mükellef hakkında daha şedîd olan ile hükm eder. Mükellefin hilâf-ı müteârif olan sözü mücerred niyetine mebnî müftî tarafından tasdîk olunduğu halde kadı tarafından tasdîk olunmaz. Mükellef bir lafzı niyeti ile mûcebinden muhtemeline sarf etmek dilerse diyâneten yani müftîye lede'l-mürâcaa (بينه وبين الله) olmak üzere sözü tasdîk olunur; fakat kazâen yani kadıya mürâcaatla lede'l-mürâfaa sözü mesmû' ve mu'teber olmaz. Mükellef mûcebe, zâhir-i kelâma niyet ederse veyahud lafzın muhtemelini niyet edip zâhirde ona muhâlif olmaz ise hem diyâneten ve hem kazâen sözü mesmû' ve mu'teber olur.

Böylece taht-ı kazâya dâhil olan ahkâmda aynı hâdisede müftî ile kadı'nın kavilleri, hükümleri hem ayrılır, hem bir-

leşebilir, hattâ çok yerde birleşir. Bu bahsi bazı emsile îrâd ederek îzâh edelim:

1- Zevc zevcesine; "Sen tâliksın" deyip tâlik lafzından "bir bağdan, bir kayıddan âzâdesin" ma'nâsını kasd etse diyâneten talâk vâki' olmaz. Çünkü zevc lafzın muhtemelini kasd etmiştir. Fakat kazâen talâk vâki' olur. Çünkü bu ma'nâ bilâ-karîne hilâf-ı zâhirdir, zevc kelâmı sarîh olan ma'nâsından müteârif olan ma'nâsına sarf etmiştir.

2- Zevc zevcesine; "Sen boşsun" deyip de boş beyinli ma'nâsını kasd etse yine diyâneten talâk vâki' olmaz, fakat kazâen talâk vâki' olur. Çünkü boş beyinli olmak lafzın muhtemelidir, mûcebi değildir, zâhire muhâliftir.

3- Zevc zevcesine adede makrûn olarak üç kere "Boşsun" veya "Tâliksın" dese hem kazâen, hem diyâneten talâk vâki' olur. Çünkü üç kere ref'-i kayd veya boş beyinlik mutasavver olmamakla kelâm-ı lağv olur, mükellefin sözü kayd-ı nikâha haml olunur.

4- Zevc talâk ile şetm kasd etse kazâen talâk vâki' olur ise de diyâneten talâk vâki' olmaz. Çünkü talâk ile şetm ma'nâsı kasd olunmak hilâf-ı müteâriftir, hilâf-ı zâhirdir. Kadı ona i'tibâr etmez. Fakat müftî şetm kasd ettiğini bildiğinden kelâmı muhtemeline, hilâf-ı müteârife haml ile zevcin niyetine bakarak adem-i talâk ile hükm eder.

5- Zevc; "Sen hâifsin" diyeceği yerde sebk-i lisân vâki' olarak; "Sen tâliksın" dese, yahud zevc; "Boşsun ve tâliksın" lafızlarının ma'nâlarını bilmese zevcin sözü diyâneten tasdîk olunarak adem-i talâk ile hükm olunur ise de kazâen sözü tasdîk olunmaz. Çünkü zevc talâk kasd etmediğinden müftî onun niyetine göre adem-i talâk ile hükm eder. Fakat kadı bu ma'nâyı bilâ-karîne zâhire muhâlif bulduğundan niyetine bakmayarak talâk ile hükm eder. Şâyed zevc ma'nâsını bilir ise, lafzı da muhtemele sarf etmemiş ise hem diyâneten hem kazâen talâk vâki' olur.

6- Bir kimse; "İstitâatim olur ise gelirim." diye yemîn etse mâni'-ı mu'teber bulunmaksızın meselâ hasta olmaksızın veya sultân tarafından men' olunmaksızın gelmese kazâen ve diyâneten yemînde hânis olur. Eğer talâk veya atâkı bu şarta yani istitâati olur ise gelmeye ta'lîk eylemiş ise talâk veya atâk vâki' olur.

Çünkü istitâat sıhhat-i esbâb ve selâmet-i âlât ma'nâsına sarf olunur. Bu ma'nâ müteârif olmakla mutlak zikr olunursa bu ma'nâ kasd olunur; fakat mükellef; "Ben istitâat-i hakīkıyye yani ilm-i kelâmda beyân olunduğu vechile fi'lin müterettib olduğu istitâate, fi'le makrûn olan kudret-i hakīkıyyeye niyet eylemiş idim." dese sözü diyâneten tasdîk olunmaz. Çünkü istitâat örfde selâmet-i âlât ve sıhhat-i esbâb ma'nâsına ıtlâk olunmakla istitâatin zâhiri, mûcebi bu ma'nâdır. Kudret-i hakīkıyye bilâ-karîne hilâf-ı zâhirdir, muhtemelidir.

Bazı fukahâya göre istitâat bil-iştirâk her iki ma'nâya ıtlâk olunduğundan, her iki ma'nâ ma'nâ-yı hakīkī, zâhir, mûceb olmakla mükellef ma'nâ-yı hakīkīyye, mûcebe, zâhire niyet eylemiş olduğundan sözü hem diyâneten, hem kazâen tasdîk olunur ise de mezheb-i râcihe göre kudret-i hakīkıyye ma'nâsı ma'nâ-yı hakīkī olsa bile, mükellef ma'nâ-yı hakīkīyi kasd etse bile bi-husûsihî ma'nâlardan birini ta'yîn edecek karîneden hâlî olduğu zaman sıhhat-i esbâb ve selâmet-i âlât ma'nâsında isti'mâli müteârif olmakla kudret-i hakīkıyye ma'nâsı hilâf-ı müteârif olacağından yine sözü kazâen tasdîk olunmaz.

7- Mükellef hiçbir mef'ûl zikr etmeyerek; "Yer isem veya giyer isem… **[161]** olsun" deyip de; "Ben bir şeye niyet etmiş idim." dese niyeti sahîh olmaz, kazâen de, ale'l-esah diyâneten de herhangi bir şey' ise şart tahakkuk eder, yemîninde hânis olur. Şâfiî'ye göre niyeti diyâneten sahîh olur. Mezheb-i Hanefiyyece muhtâr olan mezhebe göre diyâneten sahîh olmaz. Çünkü niyet melfûzda muhtemeli ta'yîn için olmakla taâm, sevb tansîsan mezkûr değildir, niyet mahalline tesâdüf etmemiştir. Artık niyet lağv olur.

(Tansîsan mezkûr olmayan nazar tahsîs kabûl etmez. Çünkü umûm ve husûs elfâzın evsâfındandır. Maânînin değil. Gayr-i melfûz, takdîren mezkûr olanlar ta'mîm, tahsîs, takyîd kabûl etmez.)

Ancak ekl me'kûl, lebs melbûs iktizâ etmekle me'kûl ve melbûs takdîren mezkûr oluyor ve ekl ü libâsın muktezâsı oluyor. Usûl-i fıkıhda beyân olunduğu üzere muktezâlarda Hanefiye'ce umûm bulunmamakla bil-iktizâ sâbit olan ma'nâ tahtındaki efrâdın kâffesine şâmil olmamakla muktezânın tahassusa ihtimâli yoktur. Onda niyet-i tahassus lağvdır. Şâfiî'ye göre muktezâda umûm bulunmakla muktezânın tahsîsa da ihtimâli vardır, bunda niyet lağv olmaz. Fakat hilâf-ı zâhir olduğundan mükellefin sözleri kazâen tasdîk olunmaz.

8- Mükellef mef'ûl zikr ederek; "Taâm yer isem veya libâs giyer isem… olsun" deyip de "Muayyen bir taâmı veya muayyen bir libâsı kasd etmiş idim" dese sözü diyâneten tasdîk olunur. Çünkü taâm ve libâs lafızları tansîsan mezkûrdur ve kābil-i tahsîsdir. Niyet sahîhdir. Fakat kazâen tasdîk olunmaz. Çünkü bilâ-karîne hilâf-ı zâhirdir.

Görülüyor ki hükm-i diyânî ile hükm-i kazâîler ancak ahkâm-ı kazâiyyede, orada da ancak kelâmın mûceb ve muhtemeli olan yerlerde ayrılıyor, hattâ çok kere de birleşiyor. Mükellef hakkında hükm-i diyânîler hükm-i kazâîlerden daha ziyâde hafîf oluyor. Şâyed müsâmahât-ı dîniyye aranacak ise onu ahkâm-ı kazâiyyede değil, ahkâm-ı diyâniyyede aramalıdır.

İzmirli

İsmail Hakkı

EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF, NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER

– 4 –

Muhtesebün-fîh ve ta'bîr-i âharla münker denilen fi'l-i memnû' için de dört şart nazar-ı i'tibâra alınmıştır:

1- Fi'lin hadd-i zâtında münkerâttan olmasıdır. Bu ibârede ma'sıyet kelimesi zikr olunmayıp da münker denilmesi münker ta'bîrinin ma'sıyet ta'bîrinden e'amm olmasından nâşîdir. Çünkü bazı ahvâlde ma'sıyet mevcûd olmadığı halde münker mevcûddur. Meselâ müskirât isti'mâl eden bir sabînin veya mecnûnun bu fi'li hakkında ma'sıyeti dâî olmadığı halde münkerâttan ma'dûddur. Ancak seyyiât-ı

şer'iyyeden ma'dûd bulunan fi'l-i mezkûrun âhara sirâyetini mûcib olmamak için sabî ile mecnûnun derhal men'leri cihetine gidilir.

2- Münkerin hâlen mevcûd bulunmasıdır. Binâenaleyh meclis-i îş ü işretine hâtime vermiş olan bir kimsenin hakkında hısbe muâmelesi tatbîk olunmaz. Bu gibiler hakkındaki sûret-i muâmele makām-ı emre âiddir. Âhâd için bunda vazîfe ve salâhiyet kalmamıştır. Ancak gecenin hulûlüyle beraber işbu ma'sıyetin tekrar icrâsına kalkışacağı hâl ve şânından nümâyân olduğu takdîrde böyle kimselerin va'z u nasîhat gibi vesâita mürâcaat sûretiyle men'leri cihetine gidilir. Ma'sıyeti mürtekib bulunduğunu inkâra kalkıştığı sûrette va'z u nasîhatten dahi sarf-ı nazar olunur. Çünkü mürtekibin ma'sıyeti inkâr etmesine karşı va'z u nasîhatte devam etmek mürtekibin hakkında sû'-i zan ma'nâsını ifâde edeceği ve bir müslim hakkında sû'-i zanda bulunmak câiz olmadığı umûr-ı ma'lûmedendir.

3- Münkerin muhtesibin nazarında tecessüse hâcet bırakmayacak derecede zâhir olmasıdır. Şu halde hânesinin kapısını kapatıp dâhilinde ma'sıyetle meşgûl bulunan bir kimsenin aleyhinde tecessüsât icrâsına kalkışmak câiz değildir. Çünkü Cenâb-ı Hakk; [1](وَلَا تَجَسَّسُوا...) âyet-i kerîmesiyle tecessüsü nehy etmiştir.

Rivâyet olunur ki; Hazret-i Ömer radıyallâhu anh bir gün bir kimsenin duvardan aşmak sûretiyle hânesine girip içeride bir ma'sıyet-i mekrûhe ile meşgûl olduğunu görmüş ve binâenaleyh aleyhinde hükm-i şer'înin icrâsına kalkışmak istemiş ise de o kimse müşârun-ileyh hazretlerine hitâben; "Yâ Ömer; eğer benden bir ma'sıyet vâki' olduysa senden üç ma'sıyet sudûr etti: (وَلَا تَجَسَّسُوا) emr-i ilâhîsiyle tecessüs nehy olunmuş iken aleyhimde tecessüsde bulundunuz. [2](وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا الخ) âyet-i celîlesi hükmüne tevfikan kapıdan girmeniz lâzım gelirken duvarı aşarak içeri girdiniz. [3](لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰى اَهْلِهَا) nass-ı celîli meydanda iken selâm dahi vermediniz" dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer radıyallâhu anh kendisine tövbe ettirmek sûretiyle hakkında ukūbet-i şer'iyyenin icrâsından sarf-ı nazar etmiş olmakla beraber bir gün minber üzerinde olduğu halde bu mes'elede ashâb-ı kirâmın re'ylerine bil-mürâcaa; "İmâmü'l-müslimîn bizzât bir münkeri müşâhede ederse mürtekibi hakkında hadd-i şer'î icrâsına salâhıyeti var mıdır?" suâlini îrâd etmiş olmasına binâen Hazret-i Alî tarafından bu bâbda bir adlin rü'yeti kâfî olmayıp iki adlin vücûdu muktezî bulunduğu cevâbı verilmiştir.

Bu böyle olmakla beraber sarhoş olan kimselerin na'ra ve sayhası **[162]** gibi tecessüse hâcet kalmadan hâne dâhilinde cereyân etmekte olan şeyleri cadde ve sokaktan geçenlere ismâ' ve i'lân eden ahvâlin vukū'u da ihtisâb vazîfesinin îfâsını istilzâm edeceği muhtâc-i îzâh değildir.

Maamâfîh bu gibi mesâilde tecessüs ma'nâsını ifâde eden ahvâlden dahi son derecede tevakkī etmek lâzımdır. Hattâ bir fâsıkın paltosu veya sâir libâsı altında gizlemiş olduğu müşâhede olunan şey'in şarâb şişesinden ibâret olduğuna dâir bir alâmet-i mahsûsa görmedikçe; "O şişenin şarâb olup olmadığını anlayacağım, çıkar göreyim" diyemez. Çünkü o kimsenin fısk ile iştihârı nezdindeki şişenin her halde şarâb olmasını îcâb ettirmez. Olabilir ki, o şişe sirke veya başka bir şeydir. Fâsıkın da sâir nâs gibi bu gibi şeylere ihtiyâcı vardır. Mücerred onu ihfâ etmesi muharremâttan olduğuna delâlet etmez. Zîrâ insanın bir şeyi ihfâda birçok makāsıdı olabilir.

4- Münkerin ictihâda hâcet messetmeksizin münker olduğunun ma'lûm olmasıdır. Binâenaleyh mahall-i ictihâd olan mesâile hısbe vazîfesi taalluk etmez. Şu halde sırtlan ve keler eti ekl eden bir şâfiî hakkında bir hanefînin ve müskir nev'inden olmayan nebîzi için veyahud zevi'l-erhâmdan olmak sıfatıyla irse nâil olan bir hanefî hakkında bir şâfiînin ihtisâb vazîfesini îfâya şer'an hakkı yoktur. Bu kabîlden olan birçok mesâil-i şer'iyyede bu hüküm cârîdir. Her müslimin tâbi' olduğu müctehidin re'yine ittibâ' etmesi mecbûrîdir.

Muhtesebün-aleyh ve ta'bîr-i âharla fi'l-i memnû'un mürtekibi olan kimseye gelince, fi'l-i memnû'un münker addolunacak sûrette muhtesebün-aleyhden sudûr etmiş olması şarttır. Bunun için de muhtesebün-aleyhin yalnız olması kâfîdir. Mükellef veyahud mümeyyiz olması şart değildir. Mükellef olmayan sabînin şürb-i hamrdan, mümeyyiz olmayan mecnûnun zinâdan men'i şu asıl ve esâsdan teferru' eder.

Sabînin şürb-i hamrdan, mecnûnun zinâdan men'i lâzım geldiği gibi bir hayvanın dahi birisinin mezrûâtına girip itlâfı hâlinde men'i cihetine gidilmesinin îcâbât-ı şer'iyyeden bulunmasına nazaran muhtesebün-aleyhin mücerred hayvan olmasının da kâfî olduğu vârid-i hâtır olabilirse de hayvanın mezrûâta duhûlden men'i keyfiyeti hısbe denilen emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker esâsına dâhil değildir. Çünkü hısbe hadd-i zâtında muhtesebün-aleyhi hakkullâhdan dolayı münkerden men' etmekten ibârettir ki, münkerden mufârakati müstelzim olan bu sûret-i muâmele muhtesebün-aleyhin hakkında bir nevi' sıyânet demektir. Sabînin şürb-i hamrdan, mecnûnun zinâdan men'i de hakkullâha müsteniddir. İnsanın mezrûâtı itlâfdan men'i de iki hakka müsteniddir. Birisi fi'linin maâsîden ma'dûd olduğuna nazaran hakkullâhdan, diğeri de malını itlâf edilmiş olan şahsa nazaran hakku'l-abdden ibârettir. Bu iki hak ise ayrı ayrı illetlerden ibâret olmakla beraber yekdiğerinden ayrılabilir. Meselâ bir adam birisinin vücûdundan bir uzvunu o kimsenin rızâsıyla kat' edecek olur ise bunda gerçi o adamın hakkı sâkıt ise de zât-ı fi'lin ma'sıyet nev'inden ma'dûd bulunduğuna mebnî hayvânın mezrûâtı itlâf etmesi mes'elesinde gerçi hayvana göre ma'sıyet mevcûd değilse de hakku'l-gayra binâen men'inin lüzûmu sâbittir. Şu kadar var ki, bu illet-i men' hayvânın zâtına âid olup bir müslimin malının zıyâ'dan muhâfazası noktasına râci'dir. Zîrâ ta'b u meşakkati müstelzim olmadıkça bir müslimin zıyâ'a ma'rûz bulunan malının muhâfazası her müslim üzerine vâcibdir. Hayvanın lâşeyi ekl ettiği veyahud bir kabın içindeki şarâbdan içtiği görüldüğü takdîrde men'i cihetine gidilmemesi itlâf-ı mezrûâttaki illet-i men'in hayvâna râci' olmadığını irâe eder. İllet-i men' hayvâna râci' olsaydı hayvânın lâşe ile şarâbdan dahi men'i lâzım gelirdi.

Haydarî-zâde

İbrahim

[1] Hucurât, 49/12.

[2] Bakara, 2/189. Metinde (وَأْتُوا) kelimesi yerine (وادخلوا) yazılmıştır.

[3] Nûr, 24/27.

HIRİSTİYANLIK NAZARINDA İSLÂM

– 1 –

قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ[1]

Geçen ay *Üç Aylık* nâmındaki İngilizce risâle, efkâr ve mutâlaâtına büyük bir kıymet ve ehemmiyet atf ettiği bir takım kimselerin makālelerini hâvî olarak mevki'-i intişâra çıkmıştır.

Hakīkaten garîbdir ki: Bu risâle Şark'da İngiltere İmparatorluğu'nun en esâslı bir unsurunu teşkîl etmekte olan milyonlarca müslümanların şu zamanda olsun hissiyâtına hürmet kaydında bulunmuyor; Britanya hükûmetine îfâ ettikleri askerî ve maddî hizmet ve muâvenetlere karşı hiçbir minnetdârlık hissetmiyor. Böyle şeyler bir tarafa dursun. Bilakis *İslâm Akabesi* ünvânı altında bir makāle tutturarak bunda müslümanları fikrince hatarnâk bir taassub beslemekte olmakla ithâm etmeye kalkışıyor; Dîn-i Mübîn-i İslâm'ı beşeriyetin terakkīsi, hayât-ı ictimâiyyenin salâh ve intizâmı, Garb'ın medenî ümmetleriyle tavâif-i İslâmiyye arasında bir âheng-i imtizâc husûlü gibi gāyelerin tahakkuku yolunda mühim bir mânia teşkîl etmekle şâibedâr göstermek istiyor.

Makālenin hâvî olduğu efkârı telhîs edip de müdâfaâtımızı bunun üzerine binâ etmedense İslâm'a dahl ü ta'rîzı hâvî olan noktaları harf be-harf münâkaşa ederek bu kavmin Dîn-i Mübîn'e ve ehline **[163]** karşı ne gibi efkâr ve hissiyât ile meşbû' olduklarını meydana koymayı münâsib addediyoruz. Evvel-emirde şurasını ihtâr edelim ki; hakāyık-ı İslâmiyyeyi îzâh ve teşrîh vâdîsinde söyleyeceğimiz sözlerle onların bize karşı beslemekte oldukları kîn ve garazı izâle etmek, meyl ü meveddetlerini kazanmak gibi bir maksada hizmet etmek fikrinde değiliz. Çünkü; [2](وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ) ve [3](لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ) gibi âyetlerle *Kur'ân* bize, müslüman kaldıkça Hıristiyanlık Âlemi'nin nazar-ı hoşnûdîsini kazanmaklığımız bir hayâl-i muhâl olduğu hakīkatini kat'î bir sûrette anlatmıştır. Bu hakīkat meydanda dururken tabîîdir ki, bu adamların leh veya aleyhimizde verecekleri hükümde kendilerinden bî-tarafâne bir hareket beklemek abesle iştigāl demek olduğu gibi vâzıh ve müessir bürhânlara istinâd etmeden kendilerini muâhazeye kalkışmak da fâidesiz bir yorgunluktan başka bir şey intâc etmez.

Makāle sâhibi olan İslâm'ın güzel gördüğü şeylerini sayıp döküyor; kārîînin fikirlerini avlamak, alt tarafta Kur'an'a, dîn-i tevhîde, Sâhib-i Şerîat sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'e yamayacağı nakīsalara zihinlerinde yer hazırlamak için bu dinde güzel gördüğü kavâid ve esâsâta karşı takdîrkârlığını izhâr husûsunda bir lahza tereddüd etmediğini söylüyor; sonra da İslâm'ın maâyib ve nakāyisını icmâlen beyân etmekle iktifâ edeceğini, bu bâbda fazla söz söylemeye lüzûm görmediğini beyân ediyor, ve aklınca bu son kaydı ilâve etmekle kāri'lere nakāyis-ı İslâm diye serd edeceği şeylerin muharrire fazla yazı yazmak, mütâlaa edenlere delâil ve îzâhât taleb etmek külfetini ihtiyâra lüzûm hissettirmeyecek derece bedîhî birer hakīkat olduğu fikir ve kanâatini telkīn etmek gibi bir kurnazlık yapmış oluyor. Yalnız İslâm aleyhdârlığı eden bu ve emsâli matbûâtı mütâlaa ve ta'kīb eden biz müslümanlara bir vazîfe terettüb ediyor ki, o da bu gibilerin dine rahne açmak için tuttukları tesvîlât yollarını tecessüs ve ta'kīb husûsunda aslâ gāfil davranmamak, onların tağlît-ı efkâr yolunda istinâd ettikleri safsataları kat'î ve metîn delâil ve berâhîn kuvvetiyle mahv u tebâh etmektir. Biz uhdemize terettüb eden vazîfe-i dîniyye ve vicdâniyyemizi bu yolda îfâ etmezsek hem büyük bir günâh işlemiş, hem de hakīkate istinâd etmeksizin hasım tarafından serd edilen efkâr-ı vâhiyyeye zelîlâne bir sûrette ser-fürû etmiş oluruz.

Muharrir, İslâm'a karşı serd ettiği silsile-i nakāyisa şu nazariyyeyi mebde' ittihâz ediyor:

"*Kur'ân* Allah'ı azamet-i zâtiyyesiyle mütenâsib bir tarzda vasf u ta'rîf edemiyor; Zât-ı Hakk'ı beşerin ihtiyâcâtına gayr-ı kâfî bir sûrette tasvîr ettiği gibi Hıristiyanlık'ın rükn-i aslîsi olan teslîs husûsunda münâkaşaya girişmekle büyük bir hatâ irtikâb ediyor: Übüvvet-i âmme-i kudsiyyeden telakkī-i vahy şerefinden mahrûmiyetini i'tirâf etmekle mevki'ini Mesîh'in mertebesinden pek aşağıya düşürüyor."

Onların bu iddiâlarını akıl ve insâf dâiresinde redd ü cerha girişmezden evvel şurada maksada esâs olacak bazı temhîdâtta bulunmayı zarûrî addediyoruz:

Ma'lûmdur ki, ümmetlerin maâş ve maâda, yahud yalnız maâşa âid şuûnda nâil olacakları saâdetin derecesi nefs-i insanîde ağyârı ve tahayyül[?] edecek hâlâta yanaşmamasını, mevâtın-ı şerden uzak dur [metin silik] eden hissiyât-ı zâcirenin kuvvet ve metânetiyle mütenâsibdir. Çünkü [metin silik] münâsebât-ı mütekābilelerinde bütün ma'nâsıyla müstakīmâne hareket [metin silik] türlü hiss-i teaddî ve tecâvüzden âzâde bir samîmiyet beslemeleri gibi bir gāyeyi te'mîn etmek ne kavânîn ve şerâyi'-ı vaz'iyyenin, ne de onların tenfîz ve icrâsını kâfil olan mehâkimin iktidârı dâhilinde değildir. Bunların bu yolda gösterebilecekleri muvaffakıyet pek mahdûddur. Öyle kabâhatler, ezâ-yı gayra bâdî öyle hâller vardır ki, onları beşerin saâdetini te'mîn etmek, fenâlıklara meydan vermemek vazîfeleriyle mükellef olanların gözlerinin görmesi bile imkân hâricindedir. [4](اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ)

Nüfûs-ı emmârenin hem sâhiblerine, hem de etrâfındakilere ne zararlar îrâs etmekte olduğuna dâir uzun uzadı söz söylemeye ihtiyâc görmüyorum; beşeriyetin vücûd bulduğu günden bugüne kadar küre-i arzın her tarafında mahkemeler teşkîli, insanlar arasında mütemâdiyen tehaddüs eden muhâsama ve mücâdeleleri fasl u hasm vazîfesiyle mükellef hâkimler ta'yîni mes'elesi cem'iyyât-ı beşeriyyenin en mühim ve en esâslı bir meşgalesi olduğu hakīkati bizi bu yolda ihtiyâr-ı külfetten vâreste bırakır i'tikādındayım. Bizim şurada enzâr-ı dikkati celb etmeye lüzûm hissettiğimiz bir cihet var ki, o da halktan bir kısmının diğer bir kısım üzerinde nüfûz ve mekânet sâhibi olması, bunlardan bazılarının şu irtikâb edilen cerâim ü cinâyâtın fâillerinden hesâb sormak vazîfesini der-uhde etmeleri ümmetlerin saâdet-i hâllerini,

[1] Âl-i İmrân, 3/118.
[2] Bakara, 2/120.
[3] Âl-i İmrân, 3/118.
[4] Yûsuf, 12/53.

aralarında deâim-i emn ü selâmetin takarrurunu kâfil olamayacağı mes'elesidir. Tabîat-i beşerde öyle şenâatler var ki, diğer ma'nevî bir takım âmillerden doğma zevâcir-i nefsiyye olmasa büyük büyük fitnelere, cihân-şümûl felâketlere müncer olacağında hiç şübhe yoktur.

Acaba mahkemeler yalancılık, hıkd u kîn, hased, bedhâhlık, hırs u şereh, buhl ü imsâk gibi ahlâk-ı redîe ile nasıl mücâdele edebilecek? Bu gibi emrâz-ı nefsiyyeye devâ-sâz olarak beşeriyet âlemini bunların netâyic-i muzırrasından kurtarmak husûsunda ne gibi vesâite mürâcaat edecek?

Târîh-i beşeriyyet bize gösteriyor ki, insan insan olalı iki şey yan yana yürümekten bir ân hâlî kalmamıştır.

Benî-İsrâîl ve daha onlardan evvelki ümmetlerde hâkimler cinâyât ve sâir dünyevî muâmelât hakkında hükümler vermekle meşgûl iken yanı başlarında mürşidler, vâizlar, münzirler bulunuyor, bunların vazîfeleri ahlâkı tehzîb, nüfûsu terbiye, ervâhı tabâyi'-ı sefîleden tathîre inhısâr ediyordu. **[164]** Çünkü bu cihetler ihmâl edilirse, esbâb-ı müdâvâtları nazar-ı i'tinâdan dûr tutulursa halk arasında günden güne fenâlıkların çoğalması, mehâkimde kuzâtın huzûr ve sükûn-ı âmmeyi te'mînden âciz bir mevki'de kalması zarûrî idi. İşte bu hikmete mebnîdir ki, a'sâr-ı sâlifeden hiç biri *Kur'ân*'ın bize haber verdiği, vermediği hadsiz hesâbsız enbiyâdan hâlî kalmamıştır. [1](وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فيهَا نَذيرٌ)

Bu mes'elede ilhâd mesleğine sâlik maddiyyûn bile bizimle hem-efkârdırlar. Zât-ı Akdes'in vücûdunu inkâr ettikleri, semâvî va'd ü vaîdlere i'tikādları olmadığı halde onlar da türlü türlü vâsıtalara mürâcaatle nüfûsu tehzîb ve terbiyenin zarûrî bir keyfiyet olduğunu i'tirâf ediyorlar. Fransızlar, sâir Garbî milletler yazdıkları eserler, vaz' ettikleri kānûnlarla unsurlarının salâh ve tekemmülüne hizmet etmeye çalışıyorlar; bunların adem-i i'tikād ve ilhâdları, rûh ve rûhâniyâtı inkâr husûsundaki müfrit taassubları, herşeyi mubâh görmek ve göstermek husûsunda gulüv derecesine varan gayret ve ikdâmları milliyetlerinin terbiye ve tehzîbi için ittihâz-ı tedâbîr mecbûriyetinden kendilerini vâreste kılamıyor. Beşeriyetin hâlini ıslâh, onu esâslı ve dâimî bir saâdet ve sekînete mazhar etmek husûsunda kuyûd-ı maddiyye ve ahkâm-ı kazâiyyenin te'sîri gayr-ı kâfî olduğunu onlar da anlıyorlar. Biz, tehzîb-i akvâm için onların vaz' etmiş oldukları kānûnların hayât-ı maddiyyece beşeriyeti aradığı gāyeye îsâl etmeye bir vechile kâfî gelemeyeceğini bilâhare kendileriyle uzun uzadı münâkaşa edeceğiz.

Şuraya kadar bast ettiğimiz îzâhâttan anlaşıldı ki, beşerin nizâm-ı hayâtının mühim bir rüknü, saâdetinin esâslı bir şartı, insanlık âleminde nefs-i emmâreye nefs-i levvâmenin karîn ve tev'em olması, nüfûs-ı insaniyyede yine kendisinden, kuvâ-yı zâcire bulunmasıdır. Bunlar olursa nefis sâhibleri günün birinde dîvân-ı hükm ü kazâya çekileceğini, nigehbân-ı ef'âli olanların muhâsebelerine ma'rûz kalacağını aklı keser, kısâs ve cezâ-yı misli muhakkak addeder de âmâl ve hevesâtına tebeiyet husûsunda kendini mutlaku'l-inân farz edemez; bir kabâhat işlemek istediği, kalbinde gıll u gış, kîn ve garez hisleri galeyâna geldiği, nefs-i emmâresi mekr ü hud'a yollarına sapmak için tesvîlâtta bulunduğu zaman vicdânı, şuûr-ı kalbîsi bu gûne mesâvîyi iktihâm için ayak atmasına, a'zâ-yı vücûdundan herhangi birini kımıldatmasına mâni' ve hâil olurlar. Bu temâyülât-ı nefsâniyye artık kuruntu, emel, kasıd ve niyet mertebesinden ileri geçemez. Evet insanlar içinde zelleye dûçâr olan, vakit vakit zevâcir-i nefsiyyesi hevesât-ı nefsâniyyesine galebe edemeyenler de bulunabilir. Fakat bu gibileri der-akab nefs-i levvâme karşılayarak şiddetle levm ü tevbîh, harekâtını tenkīd etmeye başlar, mâlik olduğu bütün vesâit-ı terhîb ü tahzîr ile tashîh-ı sîrete icbâr eder. Ve o zaman kalb, evvelce doğan hâtıralara yabancı bir nazarla bakmaya, şeâmetlerinden tahaffuza çâre aramaya başlar; nefs-i levvâmenin te'sîr-i irşâdıyla yaptıklarına hakīkī tövbe eder, meslek-i istikāmetten ayrılmamak için kendinde kat'î ve samîmî bir azim peydâ olur.

Şimdi kendi kendimize; "Bu vicdân nasıl hâsıl olur?" suâlini îrâd edebiliriz. Ma'lûmdur ki, gerek aklî gerek rûhânî bütün kuvâ-yı insaniyye muayyen ve muttarid bir usûl, sâbit bir nizâm dâiresinde yürüyüp gider; insan ilk yaratıldığı zaman kendine bir akıl mevdû'dur ki, buna akl-ı isti'dâdî yahud akıl bi'l-kuvve denilir; ma'nâsı insanın fikir, hıfz ve irâdeye salâhiyet isti'dâdıdır. Bilâhare yavaş yavaş akl-ı fi'lî neşv ü nemâ bulmaya başlar ki, bu da kuvve-i isti'dâdiyyenin taalluk ettiği eşyâ-yı cüz'iyyenin teâkubundan hâsıl olma tecrübelerle vücûd bulur; ve insanda ilim, hıfz, irâde, lezzet ve elem gibi ihsâsât ziyâdeleştikçe akl-ı fi'lî de tezâyüd eder. Akl-ı fi'lî râsih ve metîn bir hâle geldikten, kendinden bir takım ihtirâât sâdır olacak, maddiyât ve ma'neviyâtı tedbîr ve tensîk feyz u isti'dâdını gösterebilecek çağa girdikten sonra "akl bi'l-meleke" nâmını alır.

Bu bahsi daha ziyâde ta'mîk bizi asıl maksaddan uzaklaştıracağı cihetle daha fazla ma'lûmât almak isteyenlerin "ilmü'n-nefs" kitâblarına mürâcaat etmeleri îcâb eder; burada şu kadar îzâhât vermekliğimiz de kuvâ-yı akliyye hakkında söylenen sözlerin tamâmıyla vicdân ve şuûr bahsine tetâbuk etmekte olduğunu göstermek içindir.

Evet, insan yaratılıyor; maamâfîh, bil-cümle mahlûkāt arasında bir sünnet-i ilâhiyye olan kānûn-ı tekâmüle nazaran insan nasıl ahsen-i takvîm üzere yaratılmış ise o derece-i akliyye ile, vicdân ve şuûr kuvvetlerinin mündemic bulunduğu merâtib ve etvâr ile sâir nev'-i hayvânât üzerine fazîlet ve rüchân kazanmıştır.

Akıl nasıl, îzâh ettiğimiz vechile, tabîî bir halde mütevâlî üç tavır ve mertebe geçiriyorsa vicdânda da hâl böyledir. İlk mertebesi vicdân-ı isti'dâdîdir ki, kuvve-i bâtınanın hayât âleminde vazîfesini hakkıyla ve hudûd-ı muayyenesi dâhilinde îfâya salâhiyet ve isti'dâdı demektir. Vicdân-ı isti'dâdî mütevâlî mümâreselerle kesb-i kuvvet ede ede bir kuvve-i mahza, bir isti'dâd-ı mücerred olmak derecesinden çıkarak vicdân-ı fi'lî mertebesine terakkī eder.

Misâl olarak birkaç genç çocuğun putperestler, Yahudiler, hıristiyanlar, mecûsîler, bûdîler arasında, diğer birkaçının da İbâhıyye, Sûfiyye, Şîa, Maddiyyûn ve sâire meyânında yetişmiş olduklarını farz edelim. Sonra da bunların taşıdıkları vicdânları ki, hakīkatte hayır ve şerrin birer tecellîgâh oldukları hüsn ü kubha nisbetle tasarrufât-ı ferdiyyeyi ölçmek için kalblerin birer köşesine, sadrların gizli birer noktasına

[1] Fâtır, 35/24.

kurulmuş mîzân-ı nefs olmaktan başka bir şey değildir, araştıralım. **[165]** Görürüz ki bunların şerâit-i hayâtiyye, eşkâl-i ictimâiyyelerinde mevcûd tenevvu' ve tegāyür kadar vicdânlarında da tehâlüf ve tebâyün vardır. Bir vicdân meselâ Mesîh'e ibâdeti çirkin görür; bir vicdân tevhîde kāil olmayı şenî' bir keyfiyet addeder; diğeri ateşe pereştiş edene nazar-ı hakāretle bakar; bir diğeri hulûle kāil olur da Bârî Teâlâ'yı rahimlerde karâr etmekten, insanın eczâ-yı vücûdu arasında sereyândan tenzîh ve takdîs edenleri tekfîre kalkışır.

Bir de dönüp âlem-i ictimâiyyâta bakalım; bir vicdân göreceğiz ki kız kardeşini nikâh etmeyi menfûr bir hareket telâkkī ediyor, diğer bir vicdâna tesâdüf edeceğiz ki, değil bunda, hattâ öz kız evlâdıyla izdivâcda be'is görmüyor; diğeri ırzâı neseb ve sıhriyet derecesinde mûcib-i hurmet addediyor, diğer biri süt kardeşiyle ecnebî bir kadın arasında hiçbir fark görmüyor; kezâlik bir vicdân göreceğiz ki, talâk ve taaddüd-i zevcâtta bir mahzûr tasavvur etmiyor; diğer bir vicdân mutlak bir tarzda talâkı şenî' bir muâmele telakkī ve fâilini müebbeden habse mahkûm ediyor. Sonra aynı kimseler ahvâl tebeddül ettikçe inkılâbât-ı zaman îcâbâtına tevfîk-ı hareketi muvâfık görüyor. Böyle vicdânî kanâatlerin esâslı bir sûrette tahavvülüne cem'iyyât-ı beşeriyyenin bilhassa Nasrâniyet ve Buda ve sâire mezheblerine sâlik olup da mütemâdî bir sûrette tahlîl ve tahrîm, ıtlâk ve takyîd, tağyîr ve tebdîl ile meşgūl olanların târîh-i inkılâbâtını tedkīk edenler bî-nihâye misâl bulabilirler.

Bu hakîkati daha vâzıh bir sûretle görebilmek için ümmetler arasındaki muhtelif âdât ve şuûna, usûl-i hayât ve muâşerete atf-ı nazar edilsin, görülecektir ki, bu ümmetlerin yaşayışları, tarz-ı tefekkürleri biribirine uymadığı için hiçbir vakit kalbleri biribirine ısınmaz, kanları kaynamaz. Bu dâimî münâferetin esbâbı tedkīk edilsin, anlaşılacaktır ki, bunun yegâne sâikı her ferdin, yetiştiği muhîtten vücûd bulmuş, o muhîtin âdât, efkâr, ulûm ve muâmelâtıyla perveriş-yâb olmuş olan vicdân-ı husûsîsinden başka bir şey değildir. Sözü hülâsa etmek lâzımsa denilebilir ki, mehâsin ve mesâvîyi, mazarrât ve menâfi'i ölçmek için bir mîzân-ı kalbîden ibâret olan vicdân beyân ettiğimiz bir takım müessirât-ı hâriciyyenin doğurduğu bir cenînden, âhâdın içinde yaşadığı gûnâ-gûn ictimâî hayâtların verdiği semereden başka bir şey değildir.

Buna binâen muhtelif muhîtlerde yaşayan âhâdın istikbâh ve istihsân husûslarında sırf vicdânın hüküm ve takdîrine i'timâd sevkıyle birinin diğerine tebeiyet etmesi ma'nâsız bir hareket, belki bir nevi' cehâlettir. Kezâlik gelişi güzel peydâ olmuş bir vicdânı efkâr ve ef'âlin kıymet ve mâhiyetini takdîr için mîzân ittihâz etmek de büyük bir hatâdır. Çünkü hüsün ve kubuh mes'elelerinde âmâl ve ihtirâsât-ı nefsâniyye elinde bâzîçe olan ukūl-i beşeriyye başlı başına hakemlik vazîfesini îfâ edebilmek hak ve salâhiyetini hâiz değildir.

Bilâd-ı mütemeddine nâmı verilen yerlerde el-yevm cârî olan hayât kadar elimizde maddiyyûnu mebhût ve lâl bırakacak, ukūl-i beşeriyyenin yalnız başına hüsün ile kabîh, hayır ile şerri temyîze, ahvâl-i beşeri tanzîme kâfî geleceğini zannedenlerin dillerini kesecek kat'î bir delîl olamaz. İlhâdın umûmî bir şekil aldığı, şuûn-ı ibâdı tanzîm, saâdet-i âmmeyi te'mîn için esâslı çâreler bulmak husûsunda edyândan daha fazla te'sîr ve kudret gösterebileceğine ahâlîsinin sağlam bir kanâat hâsıl ettiği bu yerleri gidip görmeli; sırtlarındaki ridâ-yı edyân çürüyüp dökülmüş, Hâlik-ı Yegâne ile alâkaları kesilmiş, vicdân nâmı verdikleri şeyden alacakları te'sîr ve kuvvetle terbiye-i nefs imkânına sarsılmaz bir kanâat hâsıl etmiş olan ahâlîsiyle temâsta bulunmalı da görmeli ki, o yerlerin muhît-ı sefîlinde ne iğrenç hâller, ne fenâlıklar, ne zararlar, ne hîle ve desîseler yaşıyor! Mahkemeler da'vâcılarla, mahbesler mücrimlerle dolup taşıyor! Aralarındaki münâsebâta sû'-i niyyet, şeytanet ve tezvîr, iki yüzlülük hâkim olduğu için kalbler yekdiğere karşı hiss-i ihtirâzdan kurtulamıyor. Bu mütemeddin memleketlerin en büyük ve en muhteşemlerinde bulunduk; oralarda gördüğümüz fenâlıklar, mel'anet ve mazarratlar bizim şu kanâatimizi te'yîd etti ki: Ulûm ve fünûn-ı maddiyyede kudret-i hârika göstermekle temâyüz etmiş olan medeniyet-i hâzıra içinde bulunduğumuz asrın azametine, geçen asırlara tefevvukuna sebeb olmakla beraber maddî ve ma'nevî fenâlıkların müdhiş sûrette meydan almasına pek kuvvetli bir sûrette yardım etmiştir. Evet oralarda fenâlık bir sûrette teammüm etmiştir ki, akıl, her gün enzâr-ı hayret ve takdîre müdhiş hârikalar arz eden bu medeniyetin kudret ve kuvveti önünde bir vaz'-ı tebcîl ve huşû' mu alsın, yoksa maddenin rûha galebesini teshîl ederek bu sebeble beşeriyetin ülfet ve samîmiyet, birr ü muâvenet hislerinden, hak ve nasfeti iltizâm, muâmelâtta i'tidâl, hukūk-ı nâsa hürmet ve riâyet fazîletlerinden istifâdesine mâni' olduğu için la'net mi etsin, bir türlü kestiremez.

Abdülaziz Çâviş

Fenniyyât:

İLMİN ŞÂHESERİ: EHRÂM

Târîhin karanlık zamanları aydınlaştıkça Garb'ın gurûr-ı ilmîsi kararıyor; son zamanların fennî fütûhâtından zannolunan ma'lûmâtın, akvâm-ı kadîme indinde de tamâmen mechûl olmadığı meydana çıkıyor. Hem bu hakāyık yalnız nazariyât sâhasında tecellî etmiyor; her arzu edenin göreceği, tedkīk edebileceği âsâr ile, âbidât ile sâbit oluyor. **[166]** İşte "Cize"deki mecmûa-i ehrâm, son medeniyet asırlarının kendilerine mal etmek istedikleri ilmî hârikaların birçoğuna eski insanların da vâkıf olduğunu isbât ediyor. Beşeriyet yirmidört asırlık gayretine rağmen, ilmin şâheseri olmak meziyetini hâlâ ehrâmın elinden alacak hiçbir şey meydana getirememiştir.

Mısr-ı Kadîm'in o bülend, o muhteşem eseri, koyu, ilmî bir zıyâ ile tedkīk edildikçe gizli kalmış yeni yeni kıymetleri meydana çıkıyor. San'atkârlarının kudret-i irfânını, hukūk-ı mesâîsini açık, zinde bir cebhe ile müdâfaa eden bu âbide kadar ilmin, fennin tatbîkātını nefsinde tebellür ettirmiş hiçbir eser yoktur.

Şübhe yok ki Mısrîler, Âsûrîler, Keldânîler… gibi akvâm-ı kadîmeyi bütün nûrlarıyla, irfânlarıyla tanıyabilmekten pek uzak bulunuyoruz. Eski milletleri, medeniyetleri bize öğret-

mekle mükellef olan târîh, o zamanların üzerine çöken kesîf tozlu sisi delebilecek kudrete daha eremedi; kadîm devirlere âid ma'lûmât nâmına bir iki zafer destânıyla bizi avutmak istiyor. Halbuki asıl vazîfesi, mâzîlerin a'mâkına gömülmüş munkarız ilmî saltanatları bütün tafsîlât ve an'anâtıyla tedkîk etmek; sahîfelerini yalnız mülûk-i sâlifenin acîb menâkıbına, gürültülü harblerine tahsîs etmeyip yıkılmış âbidâtı, devrilmiş kütübhâneleri bulup bütün nûrlu, feyizli muhteviyâtını meydana çıkarmaktır.

Târîh, bu temenniyâtı, bu günkü kudreti, vesâitı ile te'mîn edemez. Zîrâ kadîm medeniyet sâhalarını, bâ-husûs her tarafı kemâlât-ı mütehaccire ile memlû olan diyâr-ı şarkı, müterreddid adımlarla dolaşmış birkaç seyyâhın himmeti, gayreti, ne kadar fedâkârâne olursa olsun, bu mühim işin altından kalkmaya kâfî değildir.

Târîhi, mâzîlerin âdil, münekkıd şâhidi mevki'inden düşürmemek için daha pek çok himmet, pek çok muâvenet ister. Yardımcı ulûmu bugünün tetebbu' ihtiyâclarıyla mütenâsib bir derecede tezyîd etmeli, hele âsâr-ı atîkayı, mahkûkâtı, menkūlâtı mütefennin, riyâzî nazarlarla, kılı kırk yararcasına ölçüp biçmedikçe, onları meydana getiren insanların derece-i irfânını ta'yînde hiç acele etmemelidir.

Mısır'daki ehrâmları biz şimdiye kadar hükümdârânın "mumya"larını hıfza mahsûs, ale'l-amyâ yığılmış taş kitlelerinden ibâret zannediyorduk. Halbuki bugün Garb'ın mağrûr, mağrûr olduğu kadar da meşhûr-i riyâzîsi, hey'et-şinâs L'abbé Moreux Avrupa'nın son üç asırlık gurûr-ı medenîsini kurbân ederek, her kısmı ma'lûmât-ı âliyyenin bir düstûrundan teşekkül etmiş bu ilim ve zekâ heykelinin önünde secde ediyor. O halde ehrâmın bu yüksek ve ilmî kıymetini anlayabilmek için sözü L'abbé Moreux'ya verelim; âtînin mâzî huzûrundaki bu ilk ve haklı i'tirâfını onun lisânından dinleyelim:

"Akasya ağaçlarının sâyesine ilticâ etmiş olan geniş yolu ta'kîb ederek, Kāhire'den Cize'ye giden seyyâhlar, tam çölün başlangıcında, mehîb gölgelerini o esrâr-engîz kum deryâsına salmış ehrâmları*[1] müşâhede eder. Bunlar üçü büyük, altısı küçük olmak üzere dokuz adeddir. Kudemânın acâib-i seb'a-i âlemden addettikleri "Keops" Ehrâmı da burada bulunuyor.

Mısır'ın sâir cihetlerindeki ehrâmların bunlar kadar şöhreti yoktur.

Cize kasabasının asr-ı hâzır târîhinde de ehemmiyeti var. Bonapart; "Asker! Şu ehrâmların tepelerinden tam kırk asır sizi temâşâ ediyor!" sözünü 21 Temmuz 1808 târîhinde, Kölemen ordusunu perîşân etmesi üzerine, kazandığı zaferin neşvesiyle burada söylemiştir.

Cize'de her zaman tesâdüf edilen rehberlerden, yahud "pertavsûz"ları ellerinde hiyeroglif mahkûkâtını tahlîl merâkıyla dolaşan âsâr-ı atîka mütetebbi'lerinden birinin yanına sokuldunuz mu, artık dinleyiniz. Mısır'da icrâ-yı saltanat eden hükümdâr sülâlelerinden, mezheblerinden, mumyalarından bahs etmedik hiçbir şey bırakmazlar. Merâkınızı ziyâde da'vet edebilmiş olmak, onların en büyük zevki, tesellîsidir.

Bu nevi' gevezeliklere kulak asmayıp da ehrâmların içine girenler, dar geçitlerle yekdiğerine merbût bir takım odalara tesâdüf ederler. Fakat bütün bu medhaller mi'mârî bir mahâretle gizlenmiş, hâricden belirsiz bir hâle getirilmiştir. Hep bu himmetler firavunlardan birçoğunun mumyalarını zamanın dest-i tahrîbinden muhâfaza etmiştir.

Cize'deki dokuz ehrâm arasında Keops nâmını taşıyan hepsinin kıymetdârıdır ki, milâddan dörtbin sene evvel, dördüncü sülâle zamânında, akıllara hayret verecek bir dehâ-yı irfânla inşâ edilmiştir. Arabların Mısır'ı istîlâlarına kadar hâricen de, yekpâre zannedilecek derecede renkli taşlarla kaplı olduğu rivâyet ediliyor. Bu muhteşem âbidenin derûnuna girenler, etrâfını göz dinlendirici bir sâdelikle muhât görürler. Koridorların, odaların duvarları her nevi' tezyînâttan, hutûttan, nukūşdan ârîdir.

Üç büyük ehrâmın nisbeten en küçüğüne birinci def'a, Ondokuzuncu Asr'ın ortalarında girildiği hâlde, firavunlardan "Mikerinos"a mahsûs olan ağaçtan ma'mûl tabut sağlam olarak bulunmuş, Londra'daki British Museum'a nakl edilmiştir.

Fakat Cize mecmûa-i ehrâmının en büyük ve en kıymetdârı olan Keops Ehrâmı'na girenler nûr-ı zekâ ile delinmesi müşkil bir sır karşısında kalıyorlar; bu kadar i'tinâ ile hazırlanmış bu âbidenin derûnunda sâhibinin ne mumyası, ne de tabutu var. Ehrâmın tam ortasında büyük **[167]** bir mahâretle oyulmuş boş bir taş tekne duruyor. Bu tekne neden boş? Firavunun mumyası neden buraya vaz' edilmemiş? Bu sırrı bir dereceye kadar aydınlatacak ne bir resim, ne bir yazı, hiç mi hiç bir emâre yok; aşağıda tafsîl edeceğim bunca hendesî, hey'î, riyâzî havârikın bî-misâl bir enmûzeci olan bu âbide acaba başka bir maksadla mı yapılmıştır? Mısır a'sâr-ı atîkasıyla uğraşan ulemânın hiç biri bu esrârengîz suâllerin cevaplarını verememiştir.

Bu ehrâm her ne maksadla yapılmış olursa olsun, tarzındaki hendesî kudret, eb'âdındaki ilmî nisbet o kadar kıymetli, o derece yüksektir ki, bu cihetleri kâfî bir vukūf ile tedkîk edenler, eski Mısrîlerin neler bildiğini, irfânın ne hayret edilecek medâricine yükseldiğini inanılmaz bir şaşkınlıkla i'tirâf etmektedirler. Ben de tamâmen bu fikirdeyim. Keops Ehrâmı'nın eb'âdı arasındaki ma'lûmâtın tedkīkını yeni Champollionların "hiyeroglif"lerden istihrâc eyledikleri sahîfeler dolusu îzâhâta bin kere müraccah bulurum.

Napolyon refâkatiyle Mısır seferinde bulunan ulemâ, bu kıt'anın nirengisini tersîm ettikleri zaman, Büyük Ehrâm'ı mebde' noktası i'tibâr etmişler, zirvesinden geçen dâire-i azîmeyi de nısfu'n-nehâr olarak kabûl eylemişlerdi. Harîta ahzında devam olunduğu sırada nirengi zû-kesîru'l-adlâ'ının tamâmen Nil Deltası'nı ihâta ettiğini, Keops'un zirvesinden geçen nısfu'n-nehâr hattının deltayı yekdiğerine tamâmen müsâvî iki kısma tefrîk eylediğini baş döndürücü bir hayretle müşâhede etmişlerdir.

Tesâdüfe haml edilmekten pek uzak bulunan bu keyfiyet bilinerek, istenilerek meydana getirilmiş öyle bir netîcedir ki; bânîsi olan mühendislerin kudret-i ilmiyyelerini bugünkü takdîr mikyâslarına göre de en bülend, en müstesnâ bir mevki'e çıkarır. Bu ehrâm üzerindeki tedkīkāt biraz daha

* Ehrâm kelimesi esâsen cemi' olup müfredi "herem" ise de lisânımıza müfred şeklinde girdiğinden ben de o sûretle mecbûr oldum.

ta'mîk edilirse bahs ettiğimiz kıymetlerini ikinci derecede bırakır daha ne bedîaları görülür!

Mısr-ı Kadîm'de zamanımıza göre bile bî-nazîr addedilecek coğrafiyyûn yaşadığı da mertebe-i sübûta varıyor. Zîrâ Keops'un zirvesinden geçen nısfu'n-nehâr; dünyanın denizlerden en az, karalardan en çok geçen yegâne nısfu'n-nehâr dâiresidir. Bu emsâlsiz nısfu'n-nehâr cihânın bütün arâzî-i meskûnesini de ikiye tefrîk ediyor. Bu dehâya, zamanımızda bile yetişilemeyecek bu vüs'at-i irfâna nasıl hayret edilmez?

Otuz (30) dereceden hatt-ı istivâya muvâzî olarak geçen dâirenin karalardan a'zamî geçen dâire olduğu ma'lûmdur. Keops'un zirvesinin arz derecesini ta'yîn ettiğimiz zaman **15,58,29** bulacağız. Bu dereceye inkisâr-ı zıyâ mikdârı ilâve edildikte tam **30** dereceyi bulur. Demek ki Keops mevzi'i intihâb edilirken bu dakīk hesâb nazar-ı i'tibâra alınmış; kāidesinde oturan bir râsıdın kutb-ı şimâlî-i semâyı tam **30** derecede müşâhede edebilmesi te'mîn edilmiştir.

Keops'un kāidesini teşkîl eden dört dıl'ın vaz'iyeti tedkīk edilirse her birinin cihât-ı asliyyeden birine müteveccih olduğu görülür. Bir binâyı cihetine vaz' keyfiyetinin müşkilâtı erbâbına ma'lûmdur. Hattâ Paris Katedrali'nin bile (orientation) tevcîhine son derece dikkat edildiği halde yine 4,5 milimetre kadar inhirâf vardır. Keops Ehrâmı'nda bu kadarcık bir hatâ da yok. Hayret ender-hayret!!

Herodot bile ehrâmların tarz-ı inşâsındaki nisbet-i hendesiyyeye dikkat etmiştir. Târîhinin bir kısmında ehrâmların irtifâ'ı üzerine resm olunan murabba'ların müsellesi yan vecihlerin mesâhalarına müsâvî olduğunu söylüyor ki bu rivâyet hakīkate muvâfıktır.

Ma'lûm olduğu vechile, her muhît-ı dâirenin kendi kutruna taksîminden çıkan hâric-i kısmet sâbittir; takrîben (π) pi remziyle işâret edilen 3,1416 adedinden ibârettir. Keops Ehrâmı'nın kāidesinin dört müsâvaî dıl'ı –her biri 232,805 metredir– cem' edilirse 931,22 kāide muhîtı çıkar; bunu 148,208 metre olan irtifâ'ın iki misline taksîm edecek olursak 3,1416 adedi yani (π) bulunur.

Eski Yunanîler, Şems'in büyüklüğünü, Peleponnes Yarımadası kadar farz ederler, Arz'a mesâfesini de 15 kilometre kadar tahmîn eylerlerdi. Sisamlı Aristark'ın bu mikdârı biraz daha ileri götürerek 8 milyona, Keppler 58 milyona çıkarabildiler. Ondördüncü Lui devri ulemâsı bile bu mesâfeyi 125 milyondan ileri götürememişlerdir. Ta 1854 târîhine kadar yaklaşmalıdır ki biraz akla yakın mikdârlara tesâdüf mümkün olsun. Zamanımızda semâvî fotoğraf usûlünün terakkıyâtı sâyesinde bu bu'dun hakīkate pek yakın olarak 149,400,000 kilometre olduğu bulunmuştur. Şimdi Keops Ehrâmı'nın 149,208 metre olan irtifâ'ını bir milyar ile darb edersek yine bu rakamı yani Şems'in Arz'a hakīkī mesâfesini buluyoruz. Şimdi hayretinizin derecesini sizden sormaya hakkım vardır, zannederim. Dikkat ediliyor ya, Ondokuzuncu Asr'ın sonlarında, yüzbinlerce lira sarfıyla, nice âlimlerin hayâtını tehlikeye koyarak meydana getirebildiğimiz ameliyât-ı cesîme sâyesinde elde edilen bu kemmiyet binlerce sene evvel Mısır'ın o muhteşem âbidesinde remz edilmiş. Mısırlılar bununla da iktifâ etmemişler; Arz'ın nısf-ı kutr-ı kutbîsinin mikdârını da hesâb edip bu şâheserin rumûzu miyânına idhâl eylemişlerdir.

Ehrâm inşââtında kullanılan mikyâs-ı tûl, 635,6521 metredir. Bunu 10 milyonla darb edersek Arz'ın nısf-ı kutr-ı kutbîsinin hakīkī tûlü bulunur. Demek ki tûl mikyâslarını da bu kutbî nısf-ı kutru **[168]** 10 milyon cüz'ünden birini almak sûretiyle intihâb etmişler. Metre ta'yîninde ta'kīb edilen usûle derece-i müşâbehete dikkat ediniz.

Keops Ehrâmı'nın takvîm nokta-i nazarından kıymeti: Kāidesi muhîtî "mikyâs-ı tûl" ile taksîm edersek sene-i nücûmî müddeti olan 365,563 gün bulunuyor. Dahası var; l'anée civile ta'bîr edilen âdî seneyi ki ne Yunanîler, ne de Romalılar hesâb edebilmişlerdi; bunu Mısrîlerin bildiklerine şübhe kalmıyor. Zîrâ Keops'un dâhilinde firavun odasına müntehî koridorun tûlünü (π) pî ile darb edersek 365,222 adedi meydana çıkıyor!!!

Eğer mikyâs-ı tûlü 100 milyona darb edersek Küre'nin muharriki üzerinde bir günde yani yirmi dört saatte kat' ettiği kavsin tûl-i hakīkīsini buluruz. Hem bu rakam o kadar doğru çıkıyor ki bizim âletlerle bu kadarını bulmak hâlâ imkânsızdır! Firavun odasının derûnundaki kasanın masası da Arz'ın kesâfet rakamını veriyor!

İnanılması hakīkaten müşkil olan bütün bu fevkalâdelikleri gölgede bırakacak bir şey varsa, o da ilmin bu bülend dekāikına, ehrâmlardan gayri, o diyârın ne târîhinde, ne de sâir metrûkâtında tesâdüf edilmemesidir; hattâ bahs ettiğimiz tûl-i mikyâsî bile, ehrâmlardan başka hiçbir binâda, hiçbir eserde isti'mâl edilmemiştir.

Acaba "ilmin ebediyyen şâheseri" olmak meziyetini taş cebhesinde taşıyacak bu âbideyi binâ eden kimdir? Bu derece yüksek ma'lûmâtı ilhâm tarîkıyla mı öğrenmiştir?..

İşte hiçbir zaman halledilemeyecek bir takım muammâlı suâller daha!!.

Osiris'in, daha doğrusu Mısır kâhinlerinin bu karanlık esrârını ancak Cize mecmû'a-i ehrâmının önünde ebedî bir nigehbân gibi duran "İsfenks" bilebilir. Acaba onun mütehaccir beyninde gizlenen bu garîbeyi de hal ümîdiyle çalışanlar bulunur mu?!

Abdülfeyyaz Tevfik

CİHÂD-I EKBER VE ÂLEM-İ İSLÂM

Geçenlerde *Tercümân-ı Hakīkat* gazetesinde Sermuharrir Ağaoğlu Ahmed Bey tarafından "Şeyh Senûsî Hazretlerinin Seyâhatleri" ünvânı altında yazılan başmakāledeki; "İnsan İran, Afganistan, Hindistan ricâlinin etrâflarında kopan kıyâmetlere tamâmen lâkayd kalarak seyirci bir vaz'iyet almalarını da bir türlü anlamıyor." fıkrasını okuduğum zaman i'tirâf ederim ki, taaccüb etmekten kendimi alamadım. Ağaoğlu Ahmed Bey gibi bir Âlem-i İslâm mütehassısının, hayâtını bu uğurda vakf etmiş olan bir zâtın böyle bir ifâde de bulunması hakīkaten şâyân-ı taaccübdür.

Geçenlerde *Zaman* gazetesi de İran hakkında bu kabîl bazı ifâdât-ı dil-şikenânede bulunmuş, bu münâsebetle *Hâver* gazetesi Sermuharriri Seyyid Mehmed Tevfîk Bey cerîde-i ferîdenizle "İran'ın Fedâkârlığı" ünvânıyla bir makāle neşr etmiş idi.

Gerek Seyyid Mehmed Tevfîk Bey'in, gerek bendenizin maksadı bir mübâhase, yahud bir mücâdele-i kalemiyye ihdâs etmek değildir. Belki maksad, tenvîr-i efkâra hizmet ve bin-netîce sû'-i tefehhümün izâlesidir. İstanbul'da bulunan bir avuç İranlılar, Hindliler, Afganlıların hissiyâtı rencîde olsun olmasın, mes'ele bu değildir. Asıl mu'tenâ-bih bir mes'ele varsa o da Türk Milleti'nin böyle neşriyât sebebiyle İranlılar, Hindliler, Afganlılar hakkında yanlış bir fikir beslemesi mahzûrudur. Binâenaleyh bir kimseye taarruz etmek kasdıyla değil, belki elden geldiği kadar bu mahzûrun izâlesini te'mîn etmek emeliyle icâle-i kalemde bulundum.

İ'tirâf etmeliyiz ki, cihâd-ı ekber i'lânı üzerine Âlem-i İslâm din ve diyânetinin istilzâm ettiği derecede lebbeyk-hân olmadı, imkânı nisbetinde olsun nefîr-i âmma icâbet etmedi. Kavânîn-i İslâm'a göre Âlem-i İslâm bir cinâyet işledi; hem de pek büyük bir cinâyet. Fakat acaba bu cinâyetini, bu cürmünü tahfîf edecek, belki kendisine berâet kazandıracak esbâb-ı mücbire yok mudur? Eğer bu esbâb-ı muhaffife ve sevâik-ı mücbire bulunmasa idi Türklere zi'l-kurbâ, câr bil-cenb olan, Şîîlik Sünnîlik hâne-berendâzlığını hall ü fasl etmiş bulunan, ve bundan birkaç ay evveline kadar evlerinin eşiklerinde kopan kıyâmetlere lâkayd kalan müterakkī Bakü milyoner İslâmları "zı'feyn mine'n-nâr"a müstahak olmayacaklar mı idi? Binâenaleyh fakr u fâka, felâket ve sefâlet tûfânlarında boğulmuş olan, makarr-ı Hilâfet'ten baîd, bugünkü makhûr esâret-zede Hindlilere de hiç kimsenin bir diyeceği kalmazdı.

Evet, Âlem-i İslâm matlûb derecede bezl-i mechûd etmedi, edemedi. Fakat niyetinin fütûrundan değil, istitâatinin fıkdânından edemedi. Kanı galeyân ediyor, canı yanıyor, yüreğinin acısını bir türlü dışarıya dökemiyor. (قهر درویش بر جان درویش), veyahud "eli ermez, gücü yetmez" bir hâl-i aczde bulunuyorlar. Şübhesiz bu da bir kusûrdur. Fakat bu kusûr ve fütûrun mes'ûlü nesl-i hâzır değildir. Bu eski bir derdimizdir; hem de pek eski bir derddir.

İslâmiyet yalnız ma'nevî bir mefkûre, bir ideal değil, aynı zamanda maddî, siyâsî bir müessesedir. İnsanın bulunduğu muhît mahsûsât ve maddiyât olduğu için İslâmiyet ilk evvel maddiyât ile iştigāl eder. Başka edyân gibi maddiyâtı, hissiyâtı fâidesiz, belki ma'neviyâta muârız bir unsur farz ederek tela'ubuna kalkışmaz. Bilakis maddiyâtı, hissiyâtı ifrât ve tefrîttan kurtarmakla insanı ma'neviyâta vardırmak için sâlih bir âmil hâline ifrâğ eder. [1](الدّنْيَا مَزْرَعَةُ ٱلآخِرَة)'nin hakīkati işte budur. Fıtrat-ı beşeriyye ve cibillet-i insaniyyeyi hesâba katmayan bir din, **[169]** beşeriyeti denâet ve maâyibden ve onların netîcesi olan felâket ve masâibden kurtaramaz.

Dediğim gibi maddiyât i'tibârıyla İslâmiyet bir müessesedir. Merkeziyet bu müessesenin esâsıdır. Rûh-ı İslâm, iftirâk kabûl etmez bir müessesedir. Makarr-ı Hilâfet de bunun mihveridir. Hilâfet'in tâbiiyetinden çıkan bir müslim, –mürted veyahud evlâd-ı gayr-i meşrû' misilli– dâru'l-İslâm'da bulunan âbâ vü ecdâdının emlâkine tevârüs edemez. Beyza-i Hilâfet'i muhâfaza, süğūr-ı İslâm'ı sıyânet uğrunda her müslim bezl-i mal u cân etmeye me'mûrdur. Bir İslâm müsta'meresi ahyânen ecnebî istîlâsına uğrarsa oradaki bütün İslâmlar merkeze, yahud merkeze merbût en yakın dâru'l-İslâm'a hicret etmeye mecbûrdurlar.

Bu kānûnların sıhhati, bunların hilâfına hareket edenlerin tüyler ürperten felâketi ilk evvel Endülüs'de tecrübe edildi, son def'a da (Allâh fazlasını göstermesin) Balkan Muhârebesi'nde görüldü. Müslümanlar İslâmiyet'in çizdiği siyâsetten büsbütün ayrıldılar. Uhuvvet râbıtası gevşedi, merkeziyet yerine adem-i merkeziyet kāim oldu. Hilâfet şahsî hükûmete, kānûn istibdâda munkalib oldu. Ümerâ-yı İslâm merkez-i Hilâfet ile fekk-i râbıta ederek bulundukları yerlerde hod be-hod muhtâr oldular. Devr-i Saâdet'ten uzak düştükçe ictihâd taklîde munkalib oldu. Bu İslâm müstebidlerin istibdâdlarını tahdîd eden ulemâ-yı rabbânî kalmadı. Onların yerine bâtıl te'vîllerle, sun'î hadîslerle istibdâdlarını tervîc eden mütemellık, riyâkâr ulemâ kāim oldular. [2](الدِّينُ يُسْرٌ) buyuran Resûl-i Kerîm'in kavline rağmen dinde o kadar mû-şikâflık, eşkâl-perestlik yaptılar ki avâm dini bir yük telakkī ederek dinden lâkayd olmaya başladılar. Münâfıklar ise bu hâllerden istifâde ederek fesâd tohumlarını ektikçe ektiler. Nihâyet ahlâk-ı umûmiyye bozuldu, câmia-i İslâmiyye parçalandı. Müslümanlar [3](اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ) âyet-i kerîmesindeki mücâzâta kesb-i istihkāk ettiler. Netîce ne oldu? Sürüden ayrılan bu koyunları kurtlar birer birer kaptılar.

İşte İslâmların nefîr-i âmma icâbet edememesinin sırrı buradadır. Eslâfın irtikâb ettikleri hatâlar için ahlâfı, umûmî bir kabâhat için husûsî bazı kimseleri mes'ûl ve muâteb tutmak muvâfık-ı insâf değildir. Bundan başka İslâmiyet'te teklîf-i mâ-lâ-yutâk yoktur. Onların bugünkü siyâsî esâretlerini, makarr-ı Hilâfet'le aralarındaki hâilleri, hudûd-ı fâsıllarını da nazar-ı dikkate almak lâzımdır. Binâenaleyh bu ahvâl ve şerâit dâhilinde onlardan istimdâd değil, belki onların imdâdlarına koşmak hür olan İslâm milletler için vâcibü'l-îfâ bir vazîfe olduğu elbette teslîm buyurulur, zannederim.

Bir de bu felâket-zedeler istîlâya uğradıkları sırada Âlem-i İslâm'dan istimdâd etmemiş değildirler. Ne kadar istirhâmlarda bulundular, hâllerini arz ettiler, murahhaslar gönderdiler. Lâkin kulak asan olmadı. Hür ve müstekıl olan müslümanlar bunların imdâdlarına yetişmedi. Kendileri yalnız başlarına asırlarca cehd ü cihâdda bulundular, nihâyet mağlûb oldular, esîr düştüler. Esîrlerden ne hayır beklenebilir? Siyâseten ölmüş olanlar dirilerin hangi işlerine yarayabilirler?

Maamâfîh bugün bu milletler hareket gösterememekle beraber hissiz değildirler. Cisimleri esâret boyunduruğunda inliyorsa da bu hareketsiz cisimlerdeki rûh eski cevvâliyetini muhâfaza ediyor. Maddeten mütefessih, fakat ma'nen zindedirler. Cisimlerini uğradıkları sekte illetinden kurtarınız, eskisi gibi Âlem-i İslâm'ın fa'âl birer uzvu olabilirler.

İstitrâden şunu da söylemek lâzımdır ki, bu esâret-zede milel-i İslâmiyye bugünkü Âlem-i İslâm'ın dertlerine çâre-sâz olacak olanlara maraz-ı umûmînin teşhîsi için birer mevzû' teşkîl ediyor. Bu zinde iskeletleri teşrîh etsinler ve hakīkati bulsunlar.

[1] el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* Kahire, 1351, c. 1, s. 412.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İmân, 26.

[3] Râd, 13/11.

Yalnız maddiyât ile, yahud yalnız ma'neviyât ile iş görülemez. Nitekim Hindlilerde ma'neviyât mükemmel ise de maddî teşkîlâtın fıkdânından dolayı kırılmış kol gibi İslâm'ın boynuna boğucu bir yük olmuşlardır. Yunanlılar, İtalyanlar, İspanyollular dünyanın en büyük târîhî milletlerinin halefi olduktan başka teşkîlât-ı maddiyyenin mevcûdiyetine rağmen ma'neviyâtın fıkdânından dolayı Avrupa'nın en hakīr milletlerindendirler. Maddiyât ve ma'neviyât cisim ve can gibi lâzım ve melzûm şeylerdir.

Dîn-i İslâm'da maddiyât ve ma'neviyât, dünya ve ukbâ ayrı ayrı şeyler değildir. Her ikisi de insanı "meleklere gıbta ettirecek mükemmel bir mahlûk yapmak" gāyesinin iki adımlarıdırlar. Bu gāyenin te'mîni için Cenâb-ı Hakk İslâm milletini intihâb etti: [1](كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) âyet-i kerîmesinde bu maksad-ı âlî sarâhaten gösterilmiştir. Millet-i İslâmiyye emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle me'mûrdur ki, bu vazîfeyi ancak hâkim ve âmir olduğu halde îfâ edebilir; hem de en mühezzeb, en müterakkī, en mütemeddin bir millet olmak şartıyla îfâ edebilir. Esîr, mahkûm, hakīr, mütedennî bir millet bunu yapamaz. Bununçündür ki *Kur'ân-ı Kerîm*'de; [2](الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِه وَلِلْمُؤْمِنِينَ) buyurulmuştur. Bütün izzetler şerefler dünyevî olsun uhrevî olsun, Allah'a ve O'nun Resûlüne ve mü'minîne şâyeste ve şâyândır. Binâenaleyh İslâm hür, hâkim, şerefli olmalı ki hem kavlen, hem fi'len, hem de misâlen bu vazîfe-i mukaddeseyi îfâ edebilsin. Teşkîlât-ı maddiyye ve ma'neviyye ile mücehhez olmazsa, her bir husûsda birinciliği ihrâz etmezse der-uhde ettiği vazîfeyi îfâ etmemekle beraber mütedeyyin olduğu dinini de tezlîl etmiş olur. *Kur'ân-ı Kerîm* ve ehâdîs-i nebeviyyede teşkîlât-ı maddiyyenin tedâriki hakkında sarâhaten te'kîdler mevcûddur.

Dünyânın en birinci bir milleti olmak için kuvve-i maddiyye ile kuvve-i zihniyye lâzım. Birincisi için ittifâk ve ittihâd, ikincisi için de iktisâb-ı ulûm **[170]** derkârdır. İttihâd ve ittifâk zâten İslâmiyet'in en ziyâde ısrâr ettiği bir mes'eledir. İlmin ise her müslim ve müslime için bir farîza olduğu hadîs-i Resûl ile sâbittir. Eski bir hakîmimiz ulûmun sınıflarını da ta'yîn ediyor; iki kelime ile dünyânın bütün ulûmunu ihâta ediyor. (العلم علمان: علم الابدان، وعلم الاديان) Ebdân kelimesine biraz dikkat ediniz. İlmü'l-ebdândan yalnız ilm-i tabâbet maksûd değildir; belki bugünkü bütün "el-opathy" "home-opathy", jeoloji, fizyoloji, sosyoloji ve dünyanın bütün lojileri, hâsılı tabâbetten tutunuz da "metiter" denilen bütün ecsâm-ı arzıyye ve semâviyyeye âid ulûmu ihtivâ ediyor.

İslâm'ı terakkī-i beşere mâni' bir unsur telâkkī eden sebük-mağzân fil-hakīka İslâm'ın hakīkatinden haberdâr değildirler ve İslâm evlâdı oldukları halde İslâm'ı bilmiyorlar. Yoksa mutaassıb hıristiyan misyonerlere ıktifâen böyle tefevvühâtta bulunmazlardı. İslâmiyet'in vaz' ettiği âlî düstûrlar bi-hakkın tatbîk edilse öyle bir millet ortaya çıkar ki, bütün cihân ona imtisâl eder. Ferden ve müctemian, maddeten ve ma'nen beşeri i'lâ ile onun saâdetini te'mîn edecek İslâm'dan başka bir tarîk-ı salâh yoktur. İnsanlar terakkī ettikçe bu hakīkati idrâk edeceklerdir. Ve er geç İslâm'ın vaz' ettiği düstûrlar cihâna hâkim olacaktır.

Âlem-i İslâm'ı bugünkü hazîz-ı mezellet ve esârete düşüren hiç şübhesiz bu esâsâttan uzaklaşmasıdır. Ne garîbdir ki akvâm-ı cihân İslâm prensiplerine doğru yürümekte oldukları halde müslümanlar bu esâslardan uzaklaştıkça uzaklaşıyorlar. Dalâletin bu derecesine izhâr-ı hayretten başka ne yapılabilir?

İslâm vahdeti emr eder. Biz onu parçaladık. Teşettüt, tefrika bütün İslâm memleketlerini perîşân etti. İslâm adâleti emr eder. Biz onu çiğnedik. Cebâbirenin zulümleri bütün diyâr-ı İslâm'ı kastı kavurdu. İslâm sa'yi emr eder. Biz ona arkamızı çevirdik. Müdhiş bir atâlet her tarafı kapladı. İslâm iffeti, ısmeti emr eder. Biz onu da ayaklar altına aldık. Fesâd-ı ahlâk her tarafı istîlâ etti. Nihâyet öyle bir derekeye düştük ki ondan ötesi yerin altıdır.

Şimdi bu kadar seyyiâta karşı ne bekliyorduk? Bu hâl devam ettikçe akvâm-ı İslâmiyyenin baş kaldıramayacakları pek tabîî değil midir? Yeryüzündeki müslümanlar İslâmiyet sâyesinde terakkī etmişlerdi. İslâmiyet'ten uzaklaştıkça idbâr ve felâket uçurumlarına sürüklendiler. Bugün müslümanlar için İslâmiyet'e sarılmaktan başka bir çâre-i felâh yoktur. İslâmlar tam müslüman olmalı, o vakit cihâdın te'sîrâtını görürsünüz. Hâsılı aynı hastalıkla musâb olan bütün Âlem-i İslâm'ın ilâcı da birdir: Hakīkī ve tam İslâmiyet.

Afganlı

Muhammed Abdurrab Berk

* * *

CİHÂD VE ÂLEM-İ İSLÂM

Harb-i Umûmî'de Türkistan ve Buhara'dan Afganistan'dan, Hindistandan ve Hicâz tarîkıyla İstanbul'a seyâhat.

– 6 –

– Afgan Emîri Habîbullâh Han hakkında bir fikir edinebildiniz mi? Nasıl adamdır?

– Habîbullâh Han bir kere tam ma'nâsıyla gāyet sâde bir müslümandır. Memleketine göre tam ma'nâsıyla bir hükümdârdır. Memleketi dâhilinde nüfûzu bi-hakkın câri âmir-i mutlaktır. Şerî'at-i Ahmediyye ile de âmildir. Babası merhûm Abdurrahmân Han hazretlerinin vasiyetini harfiyyen icrâ etmeye çalışmaktadır. Babası merhûm zamanında vezîr-i a'zam olan Ekrem Han cenâbları bugüne kadar Habîbullâh Han nezdinde vezîr-i a'zamdır. İhtimâl ki, kendisi büyük bir dehâya mâlik değildir. Lâkin tecrübe-dîde vüzerâya mâliktir. Evliyâ-yı umûr kâmilen bütün ma'nâsıyla Özbek adamlardır.*

Maamâfîh kendisi gāyet çalışkan, memleketinin muhâfazasına son derece düşkündür. Memleketine tek ecnebî ayağını bastırmaz. Bütün evlâdlarını Türkçe terbiye eder. Maiyyetindeki Doktor Münîr Bey nâmında İstanbullu bir Türk'tür. Ecnebîlere kat'iyyen emniyeti olmadığı cihetle memleketini yalnız müslüman tebeasının yapabileceği sanâyi' ile idâre

[1] Âl-i İmrân, 3/110.

[2] Münafikûn, 63/8.

* Umûmiyetle akvâm-ı Türkiyyeye Özbek derler. Bir de Özbek: Asîl, hâlis müslüman, sâdık, mezâyâ-yı beşeriyyede sâhib-i kemâl ma'nâsında da müsta'meldir.

eder. Bütün ehl-i san'atı dâhil-i memlekette yetiştirmek mesleğine son derecede âzimdir. Ecnebî bir muallime ihtiyâcı olan bir san'atı şimdilik kat'iyyen tervîc etmek istemiyor. Bu esâsen babası Abdurrahmân Han merhûmun mesleğidir. Onun vasiyeti mûcebince Habîbullâh Han da aynı mesleği ta'kîb etmektedir.

Maiyyeti erkânından İsmâîl Han cenâblarıyla bir mülâkātımda; "Habîbullâh Han nasıl adamdır?" diye sormuştum. İsmâîl Han cevap olarak; "Îmânı kâmil Özbek adam" diyerek iki kelime ile iktifâ etti.

Ben kendisiyle mülâkāt etmedim. Fakat sokaklarda gâh piyâde olarak gâh otomobilinde dâimâ kendisine tesâdüf ederdim. Bir def'a câmi'den çıkarken pek yakın bulunuyordum. Bana bakarak; "Es-selâmü aleyküm" diye yüksek sadâ ile selâm verdi.

Habîbullâh Han hakkında bundan fazla bir şey söyleyecek olursam ihtimâl hatâ ederim.

Doktor Münîr Bey ma'rifetiyle meydana getirilmiş gāyet muntazam bir hastahâne var. Bir harbiye mektebi var. Bu müessesât bu adamın mesâîsine şehâdet eder. Bunlar gāyet mühim müesseselerdir. Bu gibi asr-ı hâzıra münâsib **[171]** müesseseleri tedrîcî sûrette hep müslüman eliyle meydana getirmektedir. Hârice ihtiyâc göstermek istemiyor. Bu gāyet tabîî bir hâlet-i rûhiyyedir. Memleketi tamâmıyla mümtâz ve müstakıldir. Milleti hep müslümandır. Bir taraftan kimsenin tecâvüz etmek ihtimâli yok. Hülâsa telâş olunacak bir şey yok. Memleket dâhilinde milletin ihtiyâcı te'mîn olunmuş. Esliha-i lâzimesini, topunu, tüfengini kendisi tedârik edebiliyor. Zâten o milletin silâhdan başka hiçbir şeye ihtiyâcı da yoktur.

Abdürreşid

ŞARK MESÂİLİ

İtalya müsteşriklerinden Arthur Labriola'nın *Stampa* gazetesinde neşr ettiği şâyân-ı dikkat ve intibâh bir makāleyi *Âtî* gazetesinden nakl ediyoruz:

"Evvelen: İslâmiyet'in Avrupa'da tevessü' ve inkişâfına mâni' olmak,

Sâniyen: Garbî ve Cenûbî Asya'nın, Turanîler tarafından idâre edilen İslâmiyet cereyânına karşı serbest bir meydan hâlini almasına mahal bırakmamak, edvâr-ı kadîmeden beri Avrupalıların vezâif-i esâsiyyesinden ma'dûd bulunmuştur.

İslâmlarla Turanîler nihâyet, Avrupa'da, Gelibolu Şibh-cezîresi ile Boğazlar üzerine sürülmüş ve uyandırdıkları cereyân orada tahdîd edilmiş idi. Bahr-ı Sefîd'in Asya sevâhilini İslâm nüfûzundan kurtarmak için kemâl-i germî ile çalışılıyor, Merkezî ve Garbî Asya'da ise İslâmiyet diğer Türk ve Turanlı avâmilin etrâfında mevki'ini takviye edemeyecek bir idâreye tâbi' tutuluyordu.

Fakat Büyük Charlemagne'ın devrinden Gladstone zamanına kadar devam eden ve bütün Avrupa devletleri tarafından ta'kîb olunan bu siyâset Harb-i Umûmî'nin zuhûru üzerine bir devre-i tevakkufa dâhil oldu. Şimdi Avusturya-Macar grubu Avrupa tarafından İslâmiyet'e karşı müştereken ve müttehiden ta'kîb edilmiş olan siyâsetten inhırâf etti; Bulgarlar'la Macarlar, ırk karâbetlerini ortaya koydular ve Türkiye'nin sunûf-ı münevvere ve idâriyyesi dahi bu fırsattan bil-istifâde bir menba'-ı feyz u hayât addettikleri Asya'ya tevcîh-i nazara başlayarak bu husûsda Almanya'nın iltizâm ve muâvenetine de mazhar oldular.

Şimdi mes'ele, i'tilâf zümresini teşkîl eden devletlerin, Türkler tarafından Asya'da yeni baştan ta'kîb edilmeye başlanılan bu siyâset-i cedîdenin ehemmiyetini takdîr edip etmediklerini ve Asya'da Türklerle Almanlarla teşrîk-i mesâî etmelerinin kendileri için ne kadar tehlikeli olduğunu anlayıp anlamadıklarını bilmektedir. İ'tilâf Devletleri'nin hâl-i hâzırda sırf mesâil-i Garbiyye ile iştigāl eyledikleri ve Şark'ta ta'kîbi lâzım gelecek olan programın ne gibi şerâita tâbi' olması lâzım geldiğini aslâ nazar-ı i'tibâra almadıkları göz önüne getirilirse vaz'iyetin pek de takdîr edilmediğine hükm olunabilir.

Asya'da "müfrit Turan" cereyânı karşısında açılan sâhanın pek vâsi' olduğunu i'tirâf edelim. Sâha-i mezkûre İran'dan başlayıp iki buçuk milyon Tatarı ihtivâ eden(!) Kafkasya ve oradan Sibirya'ya varan üç milyon sekenesi bulunan Türkistan'a ve buradan da Afganistan'a, hattâ Çin'e kadar uzamaktadır. "Turancılık" propagandacılarının hesâbına nazaran yalnız Turan âlemi, Şarkī, Garbî ve Vasatî Asya'da otuz milyon nüfûsa bâliğdir. Mongol, Hind ve Arab milletleri dahi bunlara ilâve edilince fevkalâde bir yekûn karşısında bulunulur. Filhakīka yalnız Hind müslümanlarının altmış milyondan fazla olduğunu göz önüne getirmek kâfîdir.

Fakat "Panturanizm" cereyânı Avrupa'da dahi baş göstermeye başlamıştır. Turancılık mefkûresi Islav Lisânı ile tekellüm ettikleri halde aslen Turanî olan Macarlarla Bulgarlar arasında: Eslâfın uhuvvet ve tesânüdü hislerini uyandırmakta bulunduğu gibi, Dîn-i İslâm'ı muhâfaza etmiş oldukları için İstanbul'dan gelen mâhir propagandaya daha kolaylıkla kapılan Kazan, Ejderhan ve Kırım Tatarları üzerinde de icrâ-yı te'sîr etmeye başlamıştır.

Avrupa'yı evvelâ İslâmiyet'e ve bilâhare Turan cereyânına karşı müdâfaa etmek vazîfesi sıra ile evvelâ İspanya'ya, sonra da Avusturya'ya, ve daha sonra da Rusya'ya terettüb etmiştir.

İspanya, bugün artık mesâil-i azîme-i rûz-merreye karşı tamâmıyla bir yabancı vaz'iyetindedir. Avusturya ise Türkiye'nin müttefikı bulunuyor ve Turancılık'ın tevessü' ve inkişâfı sâyesinde husûl bulacak olan büyük Alman planlarına iştirâk ediyor. Bundan mâadâ eski Turan mensûbînine şâyân-ı hayret ve nâgehânî bir tarzda i'lân-ı perestişe başlamış olan Macar âlemi, efkâr ve hissiyât-ı hâzırasını muhâfaza ettikçe Avusturya, Türkiye için bir tehlike teşkîl edemez bir halde kalıyor. Bu i'tibârla Panturanizm cereyânını tevkîf ederek karşısına bir Avrupa medeniyetini çıkarmak vazîfesi ancak Rusya'ya kalıyor.

İ'tilâf ricâl-i siyâsiyyesinin nutuklarını tedkīk ve mütâlaa edenler mesâil-i Şarkıyyenin hâiz bulunduğu ehemmiyet ile telakkī olunmadığını kemâl-i taaccüb ile müşâhede ederler. Gazetelerde dahi aynı hâl vâki' oluyor. İ'tilâf ricâl-i siyâsiy-

yesi muhârebe-i hâzıranın tevlîd etmiş olduğu siyâsî ve arâzî mes'elelerinin sırf Garb'a âid olanlarıyla meşgûl gibi görünüyorlar. Fakat ortada mesâil-i harbiyyenin nikāt-ı esâsiyyesinin bütün cihâna şâmil olduğu ve panjermanistlerin te'sîs etmek istedikleri hayâlî imparatorluk yolunun Asya'dan geçtiği unutulmamalıdır. Binâenaleyh mesâil-i Garbiyyenin **[172]** mesâil-i sâireye tekaddüm ettiği şübhesiz olmakla beraber, bu mesâilin husûsât-ı şarkıyye ile alâkadar bulundukları dâimâ göz önünde bulundurmalıdır. Berlin-Bağdad Yolu mes'elesi Avrupa cidâl-i umûmîsine sebebiyet veren esbâb-ı muhtelifeyi hâvî cedvelin başında mukayyeddir.

Irak'taki İngiliz kuvvetleri şimdilik panjermanistlerin birçok tahayyülâtını ber-havâ etmiştir. Fakat Rus inkırâzı kat'î bir hakīkat hâlini kesb ederse Berlin-Bağdad Yolu'nun yerini tutabilecek ve hattâ ondan daha ehemmiyetli olabilecek pek çok yollar bulunabilir. Meselâ Kırım Tatarlarının üzerinden geçip İran'ı yaran bir Berlin-Buhara Yolu açılabilir. Diğer cihetten Türkistan, Afganistan, Belûcistan kıtaâtı da Almanya'yı Hindistan kapılarına îsâl eder ve Sibirya Kıt'ası da Bahr-ı Muhît-ı Kebîr'e hulûl ettiren bir yol hâlini alabilir. Bütün bu yollar Berlin'den başlar, fakat hedefe ancak Rusya'nın cesedi üzerinden geçmek şartıyla vâsıl olur. Maamâfîh, yarın Türkiye Almanya'ya kafa tutup yoluna mâni' olsa dahi o vakit de ehemmiyeti inkâr edilmemesi lâzım gelen müfrit Turan cereyânı tehlikesi yine bâkī kalır. Bu mes'ele ile iştigāl eden muharrirlerin ekserîsi onunla istihzâ ediyorlar. Veyahud bu mes'eleyi ehemmiyetten ârî buluyorlar. Olabilir ki bu tehlike bir gün ehemmiyetini gāib eder veyahud esâs mes'ele tamâmıyla zâil olur. Fakat bu hâl ancak bu mes'elenin ta'kīb ve tedkīkını terk etmemek şartıyla hâsıl olur.

Almanya'nın uzak bir istikbâlde erilecek ve fakat gāyet vâsi' olan maksadlar için harb ettiği göz önüne getirilirse Şark mesâilinin ehemmiyeti hemen tezâhür eder. Rusya'nın ıslâh ve ihyâ edilmesi fikrini neşr ü ta'mîm edip onu kabûl ve hayyiz-i fi'le îsâl ettirmek isteyenler, İ'tilâf zümre-i düveliyyesi siyâsetinin ihtiyâcâtını en ziyâde takdîr edenlerdir. İ'tilâf zümresi Rusya'yı kayırmayarak Almanya'nın keyfine tâbi' bırakırsa "müfrit Turan" cereyânı siyâsetinde Anadolu'yu istîlâ etmek veyahud yavaş yavaş taht-ı nüfûz ve te'sîrine almak isteyen Cermenlerin ekmeğine yağ sürmüş olur.

Bu i'tibâra göre evvel-emirde mesâil-i Şarkıyyenin zümre-i İ'tilâfiyye tarafından ta'kīb olunan siyâsî programda daha büyük bir mevki' işgāl etmesi, sâniyen: Rusya'nın artık muhârebeye iştirâk etmese dahi, teşkîlât-ı dâhiliyyesini tanzîm ve takviye ile Almanya'nın Asya hakkında beslediği âmâl ve makāsıdı akīm bıraktırmak sûretiyle "müfrit Turan" cereyânını tevkīf edebileceğine ve bu takdîrde dahi i'tilâf da'vâsına hizmet etmiş olacağına efkâr-ı umûmiyyenin kanâat hâsıl eylemesi lâzımdır. İ'tilâfiyyûn bu kanâati vaktinde hâsıl ederek Rusları, artık muhârebeye devam edemedikleri için ihânetle ithâm edecek yerde ona karşı ibrâzına muktedir oldukları muâvenetle iktifâ eylemiş olsalardı, tabîî daha çok iyi olurdu. Ben Rusya'da tehaddüs eden ahvâle karşı ittihâzı lâzım gelen tarîk ve siyâsetin Garb devletlerinden hiçbiri tarafından takdîr ve ta'yîn edilemediğini ve "Lenin" tarafından tecrübe edilen "Radikal Sosyalizm" siyâset ve idâresinden ürkmeye mahal olmadığını tekrar ale't-tekrar iddiâ ettim. Şimdi ahvâl, iddiâmda haklı olduğumu isbât etti. Cumhûriyet, Rus ahâlîsinin mizâcına muvâfık bir sûret-i idâre imiş!.. Onun takviyesine bütün Garb devletleri kemâl-i samîmiyyet ile gayret etmeli ve bunu bir ân evvel başa çıkarmanın çâresine bakmalı. Zîrâ Berlin'den Bahr-ı Muhît-ı Kebîr ile Bahr-ı Muhît-ı Hindî'ye ve Basra Körfezi'ne giden yolları kapayabilecek yegâne kuvvet ancak canlı, hür ve muhtâr bir Rus devletidir. Bu söze iyi kulak vermelidir.

RUSYA'DAKİ PARTİLER VE RUSYA MÜSLÜMANLARININ TA'KİB EDECEKLERİ SİYÂSET

Şimdiye kadar yazageldiğimiz makālelerde Rusya müslümanlarının ta'kīb edecekleri en sağlam siyâsetin Bolşeviklerle tevhîd-i mesâîden ibâret olduğunu söylüyorduk. Halbuki müslümanlar bidâyette Kadetlerle, yahud Kazaklarla, hâsılı kuvvetsiz bir takım partilerle tevhîd-i mesâî ettiler. Ve bu yüzden maatteessüf Bolşeviklerin intikāmına ma'rûz kaldılar. Yedisu Cumhûriyeti, Türkistan Hükûmeti ise Bolşeviklerle anlaştıkları günden i'tibâren her türlü ezâdan, cefâ ve mazarrattan masûn kaldılar. Fakat İngilizlerin müdâhalât-ı tama'kârânesi ve tahrîkât-ı iblîsânesi sebebiyle oranın müslüman yurtları, şehirleri mutazarrır oluyor.

Geçen hafta esnâsında ihtilâlci sosyalistlerle komünistlerin muvâfakatiyle bir Turan-ili hükûmeti teşekkül etmiş olduğunu ve lisânı Turan lisânı olacağını evrâk-ı havâdisden öğrendik. Halbuki Turan lisânı nâmında bir lisân bilmiyoruz. Bundan başka maatteessüf din kardeşlerimizin bu iki parti ile tevhîd-i mesâî etmelerinde pek büyük mazarrat ve tehlikeler görüyoruz. Şâyed bu havâdis doğru çıkarsa Cenâb-ı Hakk'tan dindaşlarımızı bu tehlikelerden masûn bırakmak için duâ etmekten başka bir çâre kalmaz.

Bolşeviklerin ne mal olduklarını tamâmıyla biliyoruz. Fakat ne çâre ki bugün Rusya'nın en sağlam ve en amelî partisi onlardır. Binaenaleyh onlarla tevhîd-i mesâî etmek müslümanların menâfi'i için elzemdir. Biz vazîfemizi îfâ etmeye gayret ediyoruz. Rusya ahvâl-i dâhiliyyesini her ecnebî müdekkıktan daha mükemmel sûrette bilen *Daily News* Gazetesi 20 Ağustos târîhli nüshasında "*Tefevvuk ve Gālibiyet İçin Rusya'daki* **[173]** *Mücâdelât*" serlevhası altında oranın partileri hakkında en doğru ve muhtasar ma'lûmâtı veriyor. Bu makāleyi kāri'lerimize tercüme etmekle ta'kīb ettiğimiz fikrin isâbetini göstermeye çalışıyoruz. Fil-vâki' muhâfazakâr gazeteleri bunun aleyhinde bulunuyor. Fakat bunların maksadları dâimâ müslümanları ezmek, hem de İngiliz âmâl-i fütûhât-cûyânesine hizmet etmektir.

Mezkûr gazete muhâbiri Mister Arthur Ansom[?] diyor ki: "Son zamanlarda Moskova şehri hükûmet-i hâzıraya karşı ayın yirmisinde mukābil bir ihtilâl yapılacağına dâir musır havâdis ve şâyialarla dolmuş idi. Fakat Sovyet hükûmeti bu gibi sû'-i kasd ve kıyâmları ezmek ve mahv etmekte sâhib-i iktidârdır. Bunlar sarhoşların mukābil ihtilâlini (o va-

kit Sovyetlerin düşmanları askerleri sarhoş ederek Smolny müessesesini yani amele karârgâhını basmak ve oradakileri katl etmek istiyorlardı), Kadetlerin Moskova'da îkā' ettikleri kıyâmı, sol cenâh ihtilâlci sosyalistlerin yaptıkları iğtişâşı ve ahîren Jaro Islavların icrâ eyledikleri şûrişi tenkîl etmekle tecrübe-dîde ve sâhib-i ihtisâs olmuşlardır.

Bu yeni ihtilâlin vukū'u çoktan beri melhûz idi. Bu, hemen hemen Zâbitân İhtilâli'ni andırıyor. Bu yeni harekette mülkiyet tarafdârânından birçokları medhaldârdır. Bu hareket sol cenâh ihtilâlcilerin isyânı üzerine te'hîr edildi idi. İhtilâl için en şedîd açlık gününü intihâb etmekten maksad, siyâsetten bî-haber olan halk arasında tarafdârlar te'mîn edebilmekten ibârettir. Bu gibi ihtilâlleri icrâ edenlerin yegâne ümîdi açlık şiddeti esnâsında idrâkten âciz, siyâsetten bî-haber olan avâm-ı halkı işgāl ederek ihtilâle sevk etmektir. Zîrâ isyân esnâsında taklîb-i hükûmetin icrâsı mümkinü'l-vukū'dur. Şâyed Finlandiya'da olduğu gibi ihtilâl tarafdârânı fazla kurşun atarlarsa, fazla terhîbâtta bulunurlarsa Sovyet hükûmetinin yerine, kuvvetsiz, çatlak vücûdlu bir hükûmet re's-i kâra getirebilseler bile bunun bekāsı ancak açlık muzâyakasını tehvîn edebilmekle mümkün olur.

Moskova'da yapılması mukarrer olan ihtilâli hazırlayanlar, benim fikrime göre, halk arasında tarafdâr bulamayacaklardır. Altı hafta evvel sol cenâh ihtilâlcilerinin yaptıkları hareket esnâsında, halk bu gibi hareketlerden ne kadar mütevakkī ve müteneffir bulunduklarını açık bir sûrette göstermişti. Halkın bu vaz'iyeti pek a'lâ isbât ediyor ki böyle bir ihtilâl yapmak isteyenler ciddî hiçbir istinâdgâh, yahud tarafdâr bulamayacaklardır. O ihtilâl esnâsında şehrin bir kısmı ihtilâlcilerin elinde bulunduğu, mitralyöz ateşi müdhiş bir sûrette devam ettiği, ihtilâlcilerin karârgâhı topa tutulmakta bulunduğu, Kremlin şarapnel ateşi altında kaldığı esnâda avâm-ı halk etrâflarda güneş altında seyrângâha çıkmış kimseler gibi kemâl-i lâ-kaydî ile oturuyorlardı. Ateş mıntıkasından gayri mahallelerde, câddelerde, âsûde bir hayât mevcûd idi. Sanki şehirde ihtilâl nâmına bir şey yoktu. O vakit halk Mirbach'ın katlinden tehaddüs edebilecek muhârebâttan tevakkī edebilmek için i'mâl-i fikr ediyorlardı. Hiçbir kimse sol cenâh ihtilâlcilerinin tâli'ine ehemmiyet vermiyordu. Zîrâ milleti ve bâ-husûs çiftçileri temsîl ve onların nâmına idâre-i kelâm etmekte olan sol cenâh ihtilâlciler hayâl-perver, romantik zihniyetli mahlûklar olduklarına binâen halk ile hiçbir alâkaları yoktur. Aralarındaki fark dağlar kadar büyüktür.*

Bu parti millet mümessili, halk vekîli diye hiçbir vakit ciddî bir sûretle tanılmayacaktır. Olsa olsa bunlar memleketin herhangi noktasında Sovyetler mağlûb oldukları yerde ancak hâlis bir ihtilâl-perver komitesi sıfatıyla ma'rûf olacaktır. Bu cemâat gerek Mirbach ve Eichhorn'un katline, gerek Ukrayna muhâfazakâr ve zenginlerine karşı îkā' olunan sû'-i kasdlara sebeb olmuştu ve şübhe yoktur ki şimâlde gerek İ'tilâfçılara, gerek bizimle tevhîd-i mesâî eden burjuvalara karşı zaman zaman aynı siyâseti tatbîk etmeleri muhakkaktır. Bu komite eski ihtilâl-perver cem'iyetlerin ta'kīb ettikleri mesleği kabûl etmektedir. Onların nazarında ihtilâl sû'-i kasd ile olurmuş.

Bu komite (ihtilâlci sosyalistler)nin nokta-i nazarı Almanya'ya karşı harbde devam etmekten ibârettir. Ama harbe devamları Almanya'ya gālib gelmek ümîdiyledir, zannolunmasın. Bilakis onların kanâatine göre Almanya gālib gelecek, Rusya'nın fazla arâzîsini işgāl edecektir. Fakat böylelikle Alman işgāli altında ihtilâl fikri ile aşılanmış mıntıka tevessü' ettikçe ihtilâl fikri bi-hakkın te'essüs eder ve Rusya halâs bulur. Zîrâ onların nazarında Bolşeviklerin ta'kīb ettikleri ciddî iktisâdî ve askerî siyâset hissiyâttan ve garâbetten hâlî olmadığından gayr-i muvâfık ve gayr-i ma'kūldür.

Bu komitenin parolası "Harb değil, ihtilâl"dir. Bunlar herşeyi yıkmak zihniyetiyle hareket ediyorlar. Hiçbir şey te'sîs etmek fikrinde değildirler. İşte bütün fa'âliyetleri bu sâhadadır. Bunlar Bolşevikleri gibi amele hükûmetini te'sîs etmek fikrindedirler. Fakat vesâitte ihtilâf ediyorlar.

Rusya'nın diğer partileri, sağ cenâh ihtilâlci sosyalistler, bunlar şimâl vilâyetlerde ve zürrâ'ın bulundukları mıntıkalarda epey nüfûz sâhibidir. Fakat fukarâ-yı amele ve zürrâ' üzerinde hiçbir nüfûzları yoktur. Halbuki fukarâ kısmı ekseriyeti teşkîl etmektedir. Bu parti ihtilâlcilerin muhâfazakârı addolunur ve Bolşevik hükûmeti teşekkül ettiği günden i'tibâren mürteci' sayılır. Bunların îkā' edecekleri sû'-i kasdları Bolşeviklere karşıdır.

Aynı şey gerek Menşevikler, gerek diğer ehemmiyetsiz partiler hakkında da söylenebilir. Bunlar geçen sene esnâsında bütün nüfûz ve a'zâlarını gayb **[174]** etmişlerdir. Bunların tehlikesi tahrîkâta münhasırdır. Bunların bütün fa'âliyeti Sovyetler aleyhine ameleden karâr istihsâl etmekten ibârettir. Tabîî aç bir halk arasında ma'nâsız mukarrerât ittihâz edecek ve Arz'ın vâsi' olduğunu söyleyecek adamların bulunması her vakit mümkündür.

Zâbitânın bir kısm-ı kalîli sağ cenâh ihtilâlcileriyle tevhîd-i mesâî ediyorsa da ekseriyeti Kadetlere tâbi'dir. Kadetler el-yevm ancak erbâb-ı emlâk veyahud onlara istinâd eden bazı münevverü'l-fikr adamlardan müteşekkildir. Bu partinin siyâseti dâimâ erbâb-ı emlâkin hukūk ve menâfi'ini muhâfaza etmeye münhasırdır. Sovyetlerin siyâseti emlâk sâhibi olmayanları memnûn ve müdâfaa etmektir. Kadetler ihtilâlin ilk sekiz ayında arâzînin zürrâ'a tevzî' olunmamasına hasr-ı himmet etmişlerdi. Binâ-berîn avâm-ı halk ile amele ve zürrâ' arasında hiçbir nüfûza mâlik değildirler. Ancak onlara tarafdâr olanlar pek mahdûdü'l-aded erbâb-ı emlâkten ibârettir.

Zâbitân İhtilâli tehlikeli sayılır. Zîrâ onlardan bir kısmı Kızıl Hâssa'da müstahdemdirler. Hattâ geçenlerde Sovyetlerin sû'-i zanlarını isbât eden Jaro Islav Vak'ası oldu. Kızıl Ordusu'nda müstahdem bir zâbit kıtaâtın toplarını ve cephânesini Beyaz Hâssa'ya teslîm etmişti. Bunların ihtilâlini men' edebilmek için Moskova'da ne kadar zâbitân varsa isimlerini, rütbelerini ve adreslerini Bolşevikler kayd etmişler. Talebe icâbet etmeyenleri kānûn-ı askerî mûcebince tecziye etmişler. Bundan başka yeni teşekkül etmekte olan ordunun zâbitânını ekseriyetle küçük zâbitândan intihâb ediyorlar.

* Maatteessüf bizim aramızda da bu kafada adamlar çoktur. *(Sebîlürreşâd)*

Troçki'nin neşr ettiği bir i'lâna nazaran mürâcaat edecek herhangi küçük zâbit derhal zâbit rütbesini ihrâz edecektir."

El-hâsıl şimdi Rusya'da Bolşeviklerden daha kuvvetli ve metîn bir parti yoktur. Bu hakîkati bilmek ve ona göre hareket etmek müslümanlar için hayırlıdır.

İSLÂM ÜSERÂNIN MEMLEKETLERİNE AVDETLERİ

Geçen gün beşyüz kadar İslâm üserâsı Harbiye Nezâreti tarafından tahsîs olunan "Arkarn" vapuruyla memleketleri olan Rusya'ya iâde olunmuşlardır. Burada bulunan Rusya müslüman gençlerinden bir çoğu berây-ı teşyî' Galata Rıhtımı'na kadar gitmişlerdir. Vapurun kalkacağı sırada nümâyişler icrâ, nutuklar îrâd olunmuştur. Bilhassa yakında şehrimize gelmiş olan Şimâl müslümanları Millet Meclisi a'zâ-yı muhteremesinden Atâullâh Bahâeddîn Efendi kardeşimiz tarafından îrâd olunan nutuk herkesi galeyân ve heyecâna getirmiştir. Memleketlerine avdet eden ihvân-ı dînimiz üzerinde büyük bir te'sîr bırakan ve Rusyalı müslüman gençlerinden Şâkir Efendi tarafından hülâsaten zabt olunan bu müheyyic nutku ber-vech-i âtî derc ediyoruz:

"Selâmün aleyküm arkadaşlar, siz bugün beş seneden beri hasret kaldığınız vatanınıza, analarınıza, babalarınıza, evlâd ü iyâlinize kavuşacaksınız. Bugüne kadar pek çok eziyetler, cefâlar çektiniz. Görmediğiniz meşakkatler kalmadı. Artık bugün müsterîhsiniz. İnşâallâh bundan sonra dâimâ müsterîh yaşarsınız. Lâkin bu çektiğiniz eziyetlere, meşakkatlere neden dûçâr oldunuz, biliyor musunuz? Çarlık hâkimiyeti tahtında bulunan Rusya sizi niçin harbe sevk etti, biliyor musunuz? Netice i'tibârıyla bu Harb-i Umûmî'de Çarlık Rusyası hesâbına bir buçuk, iki milyon İslâm kardeşler niçin mahv u nâ-bûd oldu, biliyor musunuz?

Bunlar hepsi şu içinde hür bir hava teneffüs etmekte bulunduğumuz, nân u ni'metiyle yaşamakta bulunduğumuz Dârulhilâfe-i İslâmiyye'nin en mukaddes bir ibâdetgâhı olan Ayasofya Câmi'i'nin üstündeki alemini yerinden çıkarıp atmak ve yerine haç takmak için idi. Yurtlarınızdan, evlâd ü ıyâlinizden, vatanınızdan bunun için ayrıldınız.

İşte sizler bilmeyerek bu maksad uğruna harb ettiniz. Bu maksad uğruna bu kadar zahmet ve meşakkat çektiniz. Fakat elhamdülillâh bugün Ayasofya Câmi'i'nin alemi yerinde duruyor. Oraya hiçbir zaman haç takılamaz ve takılamayacaktır.

Halbuki bu âmâli güden Çarlık Rusyası işte bu merâm-ı aslîsine nâil olamadan mahv olmuştur. Rusya'ya ayak attığınızda Çarlık Rusyası'nın mahv olduğunu göreceksiniz.

Arkadaşlar, Rusya'ya adım atınca size terettüb eden büyük bir vazîfe vardır. O da nedir, biliyor musunuz? İdil-Volga Havzası'nda İslâm dünyâsının inkişâfına ve orada Türk-Tatar hükûmet-i İslâmiyyesi teşkîline gerek maddeten ve gerek ma'nen sarf-ı gayret etmektir. İşte sizin en büyük vazîfeniz budur. Böyle bir maksad uğrunda kanınızı, canınızı fedâdan çekinmeyeceğinize îmânım vardır.

Arkadaşlar siz Rusya'ya çıkınca bugün orada icrâ-yı te'sîr eden iki kuvvetten herbiri sizi kendi tarafına cezb etmeye çalışacak. Bunlardan birincisi: Medeniyetin, maârifin, insaniyetin ve netîce i'tibârıyla herşeyin düşmanı ve kör körüne muhribi olan Bolşevizm; ikincisi: Artık ismi bile gûşe-i nisyâna atılmış olan Çarlık Rusyası'nı ihyâ etmeye çalışan çarlık tarafdârlarıdır. Sizler bu kuvvetlerin her ikisine karşı kendinizi cezb ettirmemeye gayret edip evvelce arz ettiğim vechile –zamandan istifâde tarîkını bilerek– İdil-Volga Havzası'nda müstakıl bir Türk-Tatar hükûmet-i İslâmiyyesi teşkîline sarf-ı gayret ediniz. Bu yolda ibrâz-ı fa'âliyet ederseniz kendi Dârulhilâfe-i İslâmiyyemiz olan bu İstanbul şehrinden sıfat-ı esâretle gitmezsiniz.

Biliyor musunuz? Sizin merkez-i Hilâfet olan İstanbul'dan sıfat-ı esâretle gitmeniz beni ve benimle beraber bütün müslümanları ne kadar müteessir ediyor? **[175]** İşte buna sebeb şimdiye kadar el birliğiyle istikbâlimize çalışmamaklığımızdır. Artık yetişir, mütenebbih olalım. Bir hükûmet-i âdile-i İslâmiyye teşkîl edip ferah ferah yaşayalım. Sizler de bundan sonra İstanbul'a esîr olarak değil, seyâhat ve ticâret maksadıyla geliniz.

Arkadaşlar işte size son sözüm: Orada İslâm dünyâsının inkişâfına var kuvvetinizle çalışınız. Cenâb-ı Hak cümlenizi ana, babalarınıza, evlâd ü iyâlinize sağ selâmet kavuştursun ve istikbâl için çalışacak bâzûlarınıza kuvvet ihsân etsin."

BAKÜ'DEN İNGİLİZLERİN ÇEKİLMESİ

ERMENİLERİN TEBDÎL-İ MESLEĞİ – TÜRKLERLE ŞİDDETLİ MUHÂREBÂT

---

20 Eylül târîhli *Times* gazetesinden:

"İran ve Bahr-ı Hazer'i kat' ederek Bakü'ye vâsıl olan kuvveti yerli Ermenilerin tebdîl-i meslek etmeleri üzerine geri çektik. Ma'lûmdur ki bu kuvvet yine bu Ermenilerin müsta'cil ve musır talebi üzerine oraya i'zâm edilmişti. Bakü'de beş-altı hafta kaldığı esnâsında askerimiz Türklerle ciddî ve şedîd muhârebâtta bulundu. Türkler kat'î ve azimkâr hücûmlar yaparak şehri zabt etmek istiyorlardı. Yerli muâvenetin tenâkusu üzerine Bakü'nün vaz'iyeti pek hatar-nâk olmuştu. Hattâ hakîkat-i ahvâle vâkıf olanlar bu kuvvetimizin selâmetle ric'at edebildiğini görerek büyük endişeden kurtulmuşlardır.

Bu hey'et-i seferiyyenin târîhçesi 25 Temmuz'da Bolşeviklerin ıskātıyla başlar. Onların yerine teşekkül eden yeni hükûmet derhal İngiltere'ye mürâcaat ederek erkân-ı harb zâbitânı ile sunûf-ı muhtelifeye mensûb zâbitân ve kıtaât-ı askeriyyenin sür'at-i i'zâmını taleb ve istirhâm etmiştir. Bakü hükûmetinin gönderdiği nakliye vapurları vâsıtasıyla bu kuvvet Enzeli'den Bakü'ye nakl olunmuştu. Tabîî hâle ve vaz'iyete nazaran bu kuvvet pek az idi. General Marshall'ın Bakü ile hatt-ı muvâsalesi bütün Acemistan arâzîsini kat' ettiği ve bin mil tûlünde bulunduğu cihetle i'zâm ettiği kuvvet ancak şehri müdâfaa edenlerin azmini tezyîd ve kuvve-i müdâfaasını tarsîn edebilecek bir mikdârda idi. Bakü'deki kuv-

vet yedi bin beş yüz Ermeni ve üç bin Rusyalıdan müteşekkildi. Bundan başka Bahr-ı Hazer'deki sefâin bizim idâremiz altında bulunmadığı, Enzeli ve Bakü arasında iki yüz mil mesâfede mevcûd olduğu cihetle vaz'iyetimiz tehlikeli sayılırdı. Bahr-ı Hazer sevâhil-i merkeziyyesinde teşekkül eden hükûmet seyr-i sefâine hâkimdi ve Bakü'ye gönderdiğimiz kuvvetin vusûlüyle bize fazla geminin lüzûmu kalmadığına kāni'di.

Ermeni askerler şâyân-ı i'timâd olmadıklarını pek çabuk isbât etmişlerdir. Zîrâ 17 Ağustos'da Bakü şimâlinden Türklerin teşebbüs ettikleri ihâta hareketini men' edecek hareketi icrâ etmekten imtinâ' ederek evlerine avdet etmişlerdi. Yirmialtı Ağustos'da Türklerin şedîd ve kat'î hücûmlarına karşı Şimâl Estaford[?] ile Wersister[?] askerleri şecî'âne bir sûretle harb ettikleri halde ric'at etmeye mecbûr kalmışlardı. Maamâfîh cebhenin muhtelif noktalarında yine ciddî mukāvemet ibrâz edilmişti. Ağustos'un nihâyetinde Ermenilerin tebdîl-i mesleği üzerine mahallî kuvvetlerin adem-i kifâyetine ve mikdârı az olan kuvvetimizin adem-i lüzûmuna kanâat ederek bir Eylül'de Bakü şehrinden mufârakat etmeye azm eyledik. O gün Türklerin yeniden vukū' bulan hücûm ve şedîd savletlerine karşı Royal ve Rockshire askerleri hem Ermenilerin, hem de Rusların siperlerini müdâfaa etmek mecbûriyetinde kaldığından pek fazla telefât vermiş olmalarından çok korkuyoruz.

Eylül'ün ikisinde Bakü'nün şimâlinde iki yüz mil mesâfede bulunan Petrovsk şehrini işgāl eden General Biçarof[?] bize imdâd göndermeyi va'd eylemişti. Bu kuvvet-i mu'âvineyi getirmek üzere Bakü'den nakliye gemileri gönderilmişti. İlk küçük imdâd Bakü'ye ancak 9 Eylül'de vâsıl olmuştu. Bu kuvvetin gelmesi halkın ma'neviyâtını tezyîd ve sonuna kadar mukāvemet etmesine sebeb oldu. Türklerin her nedense hücûm etmemeleri bu ma'neviyât ve mukāvemeti tezyîd ediyordu. Rusyalıların elinde bulunan donanma İngilizlerin Bakü'yü terk etmelerini men' ediyordu. Bu esnâda Ermeniler kasabayı Türklere teslîm etmek üzere muhâberâtta bulunuyorlardı. Bundan dolayı donanma Ermenilerin mahallesini topa tutmuştu.

14 Eylül'de Türkler daha ciddî ve şedîd bir hücûma başlamışlardır. On altı saat imtidâd eden mukāvemetin îcâb ettiği telefât İngilizler tarafından tahammül edildikten sonra askerlerimiz şehri tahliye etmişlerdi. Ermenilerin teallüllerinden, şâyân-ı i'timâd olmayan harekât ve ahvâlinden müteneffir kalmış olan Ruslar idâre-i hükûmetten ve harekâtın tanzîminden İngilizlerle beraber 10 Eylül'de ferâgat etmek istiyorlardı. Bunun üzerine General Dunsterville[?], raporundan anlaşıldığı üzre, kendi kuvvetini Bakü'den ihrâc etmiştir. Tebriz'den hareket eden Osmanlı müfrezesi yüz mil kat' ederek Cemâlâbâd'a vâsıl olmuşlardır. Onların harekâtını taht-ı tarassuda alan kuvvetimiz bunlara karşı mukāvemet etmeyerek ric'at etti.

HİNDİSTAN AHVÂLİ

Bombay'dan *Westminister Gazette*'ye 9 Eylül târîhli bir telgraf çekiliyor.

"Hindistan Kongresi hükûmetin va'd etmekte olduğu ıslâhâttan memnûn değildir" serlevhası altında bu telgrafta deniliyor ki: Bombay'da fevkalâde bir sûretle in'ıkād eden Hindistan Kongresi'nde altı bin murahhas, **[176]** a'zâ hâzır idiler. Kalküta Temyîz Mahkemesi'nin kadılarından Seyyid Hasan İmâm hazretleri kongre riyâsetine intihâb edilmişti. Bu zât hükûmetin va'd ettiği ıslâhât projesi aleyhinde pek şiddetli beyânâtta bulunmuştur. Bütün a'zâ bu ıslâhâttan memnûn olmadığını söylemişlerdir. Müşârun-ileyh; "Hükûmet halkın hukūkunu ve mağdûriyetini bildiği halde ihkāk-ı hakk için çalışmıyor. İngiliz sanâyi'inin menâfi'i için halk pek müstereddî, pek geri bir halde tutuluyor. Hindistan'da yapılan mensûcât-ı kutniyyeden alınan resm-i mahsûs Lancashire sanâyi'ine karşı rakābette bulunmaktan âciz kalmak için cibâyet ediliyor." demiştir. Hâzırûndan ve bütün Hindistan ahâlîsinden hukūk-ı meşrûalarını kemâl-i şiddetle istemelerini tavsiye ve taleb etmiştir. Nutkun hıtâmında ictimâ'da hâzır olanlar hep birden Hindistan'ın millî marşı olan Vande Mataram'ı kemâl-i harâret ve hamâsetle söylemişlerdir. İngiliz siyâseti tarafdârı ve mu'tedilîn reîsi olan Sir Dinshah Wachan[?] ismi istihzâ ve tahkīrle zikr edilmiştir.

İctimâ'ın bidâyetinde Hinduslar'ın Milliyet-perver Partisi'nin Reîsesi olan Madam Bezant Seyyid Hasan İmâm'ın riyâsete intihâbını teklîf ettiği vakit demiştir ki: "Biz kongremizin riyâsetine maalmemnûniyye bir müslüman intihâb etmekle İngiltere hükûmetine Hindus ve müslümanlar arasındaki uhuvvet-i vataniyye ve sadâkat-i kavmiyyenin pek metîn ve rasîn olduğunu göstermek ve ihtilâfât-ı dâhiliyyeden istifâde etmek usûl-i meûmesine[?] mahal kalmadığını isbât etmek istiyoruz."

MISIR AHVÂLİ

Harbden evvel her sene Mısır'dan onbinlerce adamın farîza-i haccı îfâ etmek üzere Hicâz'a gittikleri ma'lûmdur. Şerîf Hüseyin'in isyânı üzerine Urbân arasında İngiliz desîselerini izhâr ve isyânda bulunan şerîfin mâhiyet ve hüsrânını isbât edecek gençlerin ve şeyhlerin seyâhati İngilizler tarafından men' edilmişti. Şimdiye kadar ancak hükûmetin i'timâd ettiği adamlardan bin kişi her sene hacca gidebiliyorlardı. Halbuki bu sene bütün Mısır'dan ancak dörtyüz kişinin gitmesine müsâade edilmiştir. Bununla iktifâ etmeyen İngiliz hükûmeti neşr ettiği bir i'lânda diyor ki: "Getirilecek zemzemin ancak evânî-i nühâsiyye veyahud kaynatmaya tahammül eden masnû' kaplar derûnunda getirilmesine müsâade edilecektir. Bu gibi kaplarda olmayan sular Tûr Karantinası'nda men' olunacaktır. Bu gibi kaplardaki sular ancak kaynatıldıktan sonra sâhiblerine verilecektir."

El-hâsıl halk İngilizlerin sert muâmelesinden şiddetle müştekîdir. Gençler İngiliz siyâsetine ve hâkimiyetine karşı muğber ve halkı îkāz ve tahrîk etmekte oldukları cihetle bu sene icrâ olunan kefâet imtihânında binlerce talebeden ancak yüzde onsekizi muvaffak olmuştur. Bütün gazeteler, mecmûalar, halk, talebeler, hattâ İngiliz mecmûaları bile bu intikām siyâsetinden şikâyet ediyorlar ve bu ma'nâsız rezâ-

lete nihâyet verilmesini yek-zebân olarak musırran taleb ediyorlar.

CEZÎRETÜ'L-ARAB'DA FAÂLİYET-İ İSLÂMİYYE

İstihbârât-ı husûsiyyemize göre Cezîretü'l-Arab'da büyük bir intibâh hâsıl olmuş, tehlike karşısında kalan İslâm ümerâsı aralarındaki kadîm adâvetleri unutarak ittihâd etmişlerdir. Bugün Cezîretü'l-Arab'ın her tarafında büyük bir fa'âliyet vardır. Bâ-husûs Cezîretü'l-Arab'ın en nâmdâr ve sâhib-i kudret emîrleri olan İbnü's-Suûd ile İbnü'r-Reşîd arasında ittihâd husûle gelmiştir. Asîr'deki meşhûr Seyyid İdrîs bile bu ümerâ ile tevhîd-i mesâî etmiştir.

Sâbık Mekke Emîri Hüseyin'in Hicâz'ı İngilizlere teslîm etmek husûsundaki İslâm'a karşı olan ihâneti bütün Arab ümerâsını ayaklandırmıştır. Âsî şerîfe i'lân-ı cihâd eden İbnü's-Suûd'un harekâtına diğer İslâm ümerâsı da iştirâk etmiştir. Bâ-husûs Tâif'in cenûbunda Asîr'in şimâlinde ikāmet eden eşrâf-ı Haseniyyeden Şerîf İbni Luvî[?] hazretlerinin Tâif'e karşı hareketi âsî emîri pek ziyâde şaşırtmıştır. Zîrâ müşârun-ileyh Tâif'i muhâsara ve zabt ettikten sonra Mekke'yi tehdîde başlamıştır. Seyyid İdrîs ile Emîr İbnü's-Suûd'un muâvenetlerini te'mîn eden müşârun-ileyh hazretlerinin muvaffak olup olamayacakları belli değildir.

Fakat asıl şâyân-ı dikkat olan cihet: İslâm ümerâsının aralarındaki muhâsamâtı bırakarak yekdiğeriyle ittihâd ve ittifâk etmeleri ve Cezîretü'l-Arab'da vahdet-i İslâmiyyeyi te'sîs etmeye uğraşan, büyük fa'âliyetler göstermeye başlayan bu ümerânın Makām-ı Hilâfet-i Uzmâ'ya karşı tamâmıyla sâdık bulunmalarıdır. Bu vaz'iyet karşısında Makām-ı Hilâfet-i Uzmâ lâzım gelen tedâbîr-i siyâsiyyeyi ittihâz edebilirse İslâm için pek azametli bir istikbâl görünmektedir. Ye'se, fütûra mahal yoktur. Bütün Cezîretü'l-Arab müslümandır. Âlî ve samîmî bir siyâset-i İslâmiyye hârikalar ibdâ' eder. [1](إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ)

FEYLESOF DOKTOR RIZÂ TEVFÎK BEYEFENDİ'YE

Zaman'ın geçen Perşembe günkü nüshasında cevâb-nâme-i âlîlerini okudum. Bir yerinde:

"Yoksa merhûmun Ehl-i Sünnet nazarında müslim sayılıp sayılmayacağını tedkīk etmek –bence!– hiç o kadar ehemmiyetli bir mes'ele değildi."

Sonunda da:

"Fikret'i mutlakā müslüman etmek fikrinde değilim."

Buyuruluyor ki, mektûbumdaki asıl esâslı nokta hakkında aramızdaki nizâ' ber-taraf olmuş demektir. Cevâbın cihât-ı sâiresine gelince; memlekete ârız olan şimdiki buhrân-ı azîm arasında bu makūle münâzarât ve mücâdelâtı lâyık göremediğim için onları ileride fırsat elverirse geniş bir zamanda söyleşmek üzere şimdilik meskûtün-anh geçiyorum. Bâkī hurmet!

Ahmed Naim

Hilâl Matbaası Eşref Edib

[1] Hicr, 15/9.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

17 Ekim 1918 | 10 Muharrem 1337 | Perşembe | 17 Teşrînievvel 1334 | Cild: 15 - Aded: 374

BEYÂNÂT-I HAZRET-İ HİLÂFET-PENÂHÎ

MÜSLÜMANLARI VAHDET VE İTTİFÂKA DA'VET

"Her hâl ü kârda bizim için çâre-i necât ittifâk ve ittihâddadır. Bugün ise ittihâd ve ittifâka her vakitten ziyâde muhtâcız. Yeryüzünde bulunan bil-cümle müslümanlar için yalnız bir nokta-i teveccüh vardır. Bütün müslümanlar dünyanın neresinde bulunursa bulunsunlar "Ka'be-i Muazzama"ya dönerek edâ-yı salât ederler. İbâdet ederken müslümanlar arasında görülen bu vaz'iyet hiçbir vakit hâtırımızdan çıkmamalıdır. Efrâd-ı millet arasında ihtilâf-ı nazar da ancak bundan ibâret olmalıdır. Milletim arasında mekân ve vaz' ihtilâfı bulunsa bile herkes için bir nokta-i ittihâd olan vatan ve millet gâyesi bir ân gözden ve gönülden uzaklaştırılmamalıdır."

Pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin lisân-ı hikmet-beyân-ı hilâfet-penâhîlerinden şeref-sudûr buyurulan yukarıki sözler; (كلام الملوك ملوك الكلام) kavl-i meşhûrunun mazmûnuna mâ-sadak-ı tâm olan vecâiz-i âliyye ve hikemiyye cümlesinden olmakla, dinini, milletini, vatanını seven her ferd-i zî-şuûr için hırz-i cân ittihâz edilmeli; ve medlûl-i münîfinin şümûl-i küllî ve cüz'îsi bir lahza nazar-ı dikkat ve i'tibârdan dûr tutulmamalıdır.

Evet, olanca vuzûhuyla nazargâh-ı ibtisârımızda tahakkuk eden vaz'iyet-i hâzıra gâyet i'tibârıyla bütün efrâd-ı milletin ta'rîfi muhâle akreb bir hiss-i vatan-perverî ile alâkadâr oldukları bir mes'ele-i mühimme-i vataniyyedir. Bu mes'elenin bi-tevfîkıhî teâlâ hüsn-i netîceye iktirânı senelerden beri bir girdâb-ı hevl-engîz içinde bocalayan sefîne-i devleti sâhil-i selâmete çıkaracak, bizi canımızdan azîz olan emel-i millîmize kavuşturmak sûretiyle mes'ûd, kâm-kâr edecektir. Böyle ulvî, böyle mukaddes bir maksadın husûlü ise hiç şübhe yoktur ki, din ve îmânı, nâmûs ve vicdânı olan her ferdin metîn bir azim, hâlis bir niyetle o noktaya teveccühlerine vâbestedir.

Herhangi bir ümniyenin husûlü ale'l-ekser kulûbun o noktaya müteveccih, o noktada müttehid olması sûretiyle tecellî edegeldiği lâ-yuad emsâli ile sâbit bulunduğundan bizim de bu emr-i azîm ve hatîrin tahakkuk-ı fi'lîsi için tâm bir âheng-i vifâk ile hareket etmekliğimiz; bu âhengi ihlâl edebilmesi melhûz olan her türlü efkâr ve havâtırı mütecellidâne bir azm ile kalblerimizden bir daha avdet etmemek üzere tard etmekliğimiz dinen, aklen, hamiyyeten lâzım; lâzım değil, vâcib; vâcib değil, farzdır.

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

MUKADDİME

.....

Muhkem, Müteşâbih, Te'vîl

Şu âyât-ı kerîmenin siyâkı da delâlet ediyor ki, buradaki te'vîl tefsîr ve beyân demek değildir. [1](هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَأْوِيلَهُ) nazm-ı kerîmi vahy-i kerîme îmânı olmayan erbâb-ı hızlân, *Kur'ân*'ın haber verdiği cennet, cehennem, azâb-ı kabir, suâl, hesâb, melâike gibi maâda taalluk eden **[178]** şuûn ve ahvâlin tahakkukunu bekliyorlar demek olduğu pek âşikâr bir sûrette anlaşılıyor. Burada "te'vîl" bu ma'nâya mahmûl olunca [2](يَأْتِى تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ) âyetinde de aynı kelimeden başka bir ma'nâ anlaşılmasına imkân var mıdır? Buralarda "te'vîl" lafzını te'vîle kıyâm etmek, Cenâb-ı Hakk'ın [3](وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ) kavl-i kerîmiyle mâhiyetini ta'rîf ve tavsîf buyurduğu Kitâb-ı Mübîn'i ta'lîl ve te'vîl demektir. Ahvâl-i maâda âid verilen haberlerin inkişâf-ı hakāyıkına küffârın intizâr etmelerindeki sebeb meydandadır; âlem-i maâdda cereyân edecek hâllerin hakîkatlerini, ne vakit ve ne sûretle cereyân edeceğini

[1] A'râf, 7/53.
[2] A'râf, 7/53.
[3] A'râf, 7/52.

bilmek âlem-i imkânın olmuş, olacak, bütün hâdisâtını Alîm ve Habîr olan Zât-ı Hakk'a hâs bir keyfiyettir.

(يَسْئَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ)[1]، (يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا. فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا. اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَا. اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا)[2]، (يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّى لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا اِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْئَلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ)[3]

âyâtı da bu hakîkati mu'lindirler.

Mü'minler *Kur'ân-ı Kerîm*'in haber verdiği şeylere îmân ederler. Bu gibi şuûn-ı mev'ûdenin tafsîlâtını, zamân-ı vukū'unu bilmeseler de, bu cihetlerin münhasıran ilm-i ilâhîye mevdû' olduğunu düşünerek kuvvet ve yakînlerine halel getirmezler. Fakat küffâr için hâl bunun aksi merkezindedir. Onlar ber-tafsîl bilmedikler, hakîkatine re'ye'l-ayn derecesinde muttali' olmadıkları şeylere bir türlü inanamazlar.

Şu ciheti de ihtâr edelim ki, âhirete müteallik şuûnun hakāyıkını bilmek keyfiyetinin Zât-ı Hakk'a muhtass olması mü'minlerin şuûn-ı mebhûsenin evsâfını, Kitâb ve sünnetin beyânâtı derecesinde, bilmelerine mâni' değildir.

İbni Teymiyye diyor ki: Kelâm haber olursa te'vîli nefs-i muhberun-bihden ibâret olur ki, mâzî olsun müstakbel olsun hâricde mevcûd umûr demektir. Meselâ güneş doğdu denildiği zaman bunun te'vîli, doğrudan doğruya güneşin doğmasıdır. Hazret-i Ya'kūb'un Yûsuf'a; (وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ)[4] (وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ) sözü, cenâb-ı Yûsuf'un zindan arkadaşlarına; (قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ اَنْ يَأْتِيَكُمَا)[5], âilesini diyârı Ken'ân'dan Mısır'a celb edip de peder ve mâderini serîr üzerine yanına iclâs ettiği, birâderlerinin berây-ı ta'zîm karşısında secdeye kapandıkları zaman pederine hitâben; (يَا اَبَتِ هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّى حَقًّا)[6] sözleri hep bu kabîldendir.

Esâsen kelâm haber olursa me'âl ve mazmûnunun muhberun-bihin hakîkatine evl (hemzenin fethi ve vâvın sükûnuyla rucû' ma'nâsına olup te'vîl kelimesi bundan müştaktır) ve rucû' etmesi îcâb eder. Böyle olmazsa kelâm meâl ve hakîkatten ârî bâtıl ve bî-esâs bir sözden ibâret olur.

Kelâm taleb ve inşâyı mutazammın olursa matlûb olan bir hakîkate râci' ve müeddâ olur. Aksi takdîrde maksûdun-bih mevcûd olamaz.

Haber va'd ü va'îde taalluk ederse meâl ve merci'i husûlü matlûb ve muntazar olan bir hakîkatten ibâret olur. Nitekim Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellemden rivâyet olunuyor ki bir gün (قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ)[7] âyet-i kerîmesini okumuşlar ve; (اِنَّهَا كَائِنَةٌ وَلَمْ يَأْتِ تَأْوِيلُهَا بَعْدُ)[8] "Bunlar olacaktır. Fakat henüz zamân-ı vukū'ları gelmemiştir." buyurmuşlardır.

Hülâsa mevzû'-i bahs olan âyât ile mümâsillerinde "te'vîl" kelimesi meâl ve merci' yani ma'nâ-yı kelâmın vardığı hakîkat ma'nâsınadır.

Bazan Nazm-ı Kerîm'de "te'vîl" kelimesi ta'bîr ve beyân ma'nâsına da gelmiştir ki kehene-i Fir'avn'ın; (اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ)[9] (وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِمِينَ) sözleriyle zindanda cenâb-ı Yûsuf'la beraber bulunup da halâs olan arkadaşının; (اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَاَرْسِلُونِ) kelâmındaki "te'vîl" bu ma'nâyadır.

"Te'vîl" bazı yerlerde de sebeb ve illet beyân ve îzâhı ma'nâsına gelmiştir. Ez-cümle Hazret-i Mûsâ'nın ilm-i ledünne vâkıf zât ile olan mâcerâsını hikâye eden âyât-ı Kur'âniyye miyânındaki; (تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا)[11] nazm-ı kerîminde de bu ma'nâya vârid olmuştur: Cenâb-ı Mûsâ o zâta vâkıf olduğu ilm-i ledünden bir nebze telkīn etmek şartıyla kendine refâkat etmeyi teklîf etmişti; "Bana refâkat edersen göreceğin garâib hâlâta tahammül edemezsin, zâten esrâr-ı ledünniyyâtına vâkıf olmadığın şeylere karşı sabır ve sekînet gösterebilmen mümkün mü?" cevâbını aldı. "İnşâallâh beni sâbir ve mütehammil göreceksin, senin hiçbir emrine muhâlefet, hiçbir hareketine i'tirâz etmeyeceğim." yolunda te'mînât verdi.

Vaktâ ki arkadaşı gemiyi deldi; tesâdüf ettikleri iki çocuğu öldürdü; ahâlîsinin kendilerini bir gece bile misâfir etmeye yanaşmadıkları şehir dâhilinde mâil-i inhidâm bir duvarı ücret mukābilinde olmaksızın doğrulttu… Onun bu hareketlerinden dolayı kalben hâsıl ettiği ilişikleri daha ziyâde gizlemek cenâb-ı Mûsâ'nın elinden gelmedi; çünkü bu ahvâle bâis olan sebebleri bilmiyordu. Sonuna kadar sabr edeceğine, onun hiçbir hareketini tenkīd, sebeb ve hikmetini suâl etmeyeceğine dâir mevcûd mukāveleyi nakza mecbûr oldu. Bunun üzerine arkadaşı harekât-ı vâki'asının sebeblerini birer birer îzâh etti.

İbni Cerîr-i Taberî, tefsîrinde "te'vîl" lafzının bulunduğu âyât-ı kerîmede delâlet ettiği maânî-i muhtelifeden uzun uzadı bahs etmiş, bu âyetlere taalluk eden mebâhis ve akvâli etrâflı bir sûrette bir araya toplamıştır.

[179] İbni Cerîr'e göre "te'vîl" lafzının delâlet ettiği maânî pek vâsi' ve pek şümûllüdür. Esâsen zâhir-i *Kur'ân*'a ve siyâk-ı âyâta muvâfık olarak bu lafzın bu yolda tefsîrinde selefin re'ylerine tevâfuk etmeyen bir cihet yoktur.

Fukahâ, mütekellimîn, muhaddisîn, mutasavvıfenin müteahhırîni, kendi kendilerine "te'vîl" lafzına gāyet dar bir medlûl vaz' u ta'yîn etmişler, kat'iyyen doğru bir hareket olmayarak, *Kur'ân*'ı indî bir sûrette vaz' ettikleri ma'nâya uydurmaya çalışmışlardır. Onlara göre te'vîlin ta'rîfi "bir lafzı, delîle mukārin olmak şartıyla, ma'nâ-yı râcihden ma'nâyı mercûha ircâ'"dır.

İbni Teymiyye diyor ki: "Te'vîlin usûl-i fıkıhda, mesâil-i hilâfiyyede müteârif olan ma'nâsı budur. Biri: "Şu hadîs, yahud şu nas müevvel, yahud şöyle bir ma'nâya mahmûldür." dediği zaman karşısındaki; "Bu, bir nevi' te'vîldir; te'vîl ise delîle muhtâcdır." der.

Sıfât bahsinde cereyân eden nizâ'lar, "te'vîl"in butlânını

[1] Ahzâb, 33/63.
[2] Nâziât, 79/42-45.
[3] A'râf, 7/187.
[4] Yûsuf, 12/6.
[5] Yûsuf, 12/37.
[6] Yûsuf, 12/100.
[7] En'âm, 6/65.
[8] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü Tefsîrü'l-*Kur'ân*, 7.
[9] Yûsuf, 12/44.
[10] Yûsuf, 12/45.
[11] Sûre-i Kehf [82. âyet]. Metinde ibarenin başına fazladan (سأنبئك) yazılmıştır.

isbâta, yahud zemmine müteallık yazılan eserler, hep te'vîlin bu ta'rîfine göre meydana gelmiştir. Yine bu esâsa binâendir ki kimi sıfât-ı ilâhiyyeye taalluk eden âyetlerin te'vîli câiz olmadığını, kimi belki vâcib olduğunu iddiâ ettiler. Bir üçüncü de; "Te'vîl câizdir, îcâb-ı hâle göre yapılır, îcâb-ı hâle göre terk edilir." dedi. Diğer biri; "Te'vîl ulemânın kârıdır, başkaları bu husûsda salâhıyetdâr değildir." mütâlaasını dermiyân etti.

Kur'ân'ın bazı yerlerinde "te'vîl", kelimâtı mevzû'larının gayri bir ma'nâya haml, âyâtı teassüf tarîkıyla, mahall-i hakīkīlerinden başka bir sûretle tevcîh etmek ma'nâsına gelir, müteşâbihât hakkında mevzû'-i bahs olan zümrelerin yaptıkları gibi. Evet, bunlar kelimelerin ma'nâlarını tahrîf esâsında müşterek olmakla beraber tarz-ı tahrîf i'tibârıyla muhtelif mesleklere ayrılmışlardır. Karâmita, Bâtıniye hayır ve emre taalluk eden âyetleri; Sâibe-i Felâsife Cenâb-ı Hakk'a ve âhirete âid haberlerin kâffesiyle, ahvâl-i enbiyâya dâir olanların mühim bir kısmını; Cehmiye ve sâire kadere, sıfât-ı ilâhiyyeye taalluk eden âyâtı te'vîl etmişlerdir. Diğer bir takım kimseler ağleb-i ahvâlde sünnete mütemessik olmakla beraber bir takım âyetleri te'vîl ibtilâsına düşmüşlerdir ki, o gibi yerlerde te'vîl kelimât-ı *Kur'ân*'ın ma'nâlarını tahrîfden başka bir şey değildir.

İbni Teymiyye diyor ki: Selef ve ehl-i sünnetin bazılarıyla ehl-i kelâm ve erbâb-ı bid'atin ekserîsi gibi te'vîle kudret ve salâhiyet iddiâsında bulunanlar Cenâb-ı Hakk'ın kullarına hitâb ettiği bir kelâmı dâimâ okuyup da ma'nâsını anlamamayı bir nakīsa, bir eser-i acz telakkī ediyorlar. Bu gibiler kulaklarının işitmekte, akıllarının ermekte olduğu da'vâsında da haklıdırlar. Bir hatâları varsa Cenâb-ı Hakk'ın nefy ettiği te'vîl ile kendilerinin isbâta çalıştıkları te'vîlin ma'nâ ve maksadlarını ta'yîndedir. İçlerinde bid'ate mâil olanlar bu nazariyeyi kelimâtın ma'ânîsini tahrîfe âlet ve vesîle ittihâz etmişlerdir. Evvelkiler nev'amâ cehâlet netîcesi olarak sükûtu ihtiyâr etmişler, selâmet noktasına daha ziyâde yaklaşmışlardır; sonrakiler kelâm ve cidâl sâhasında daha ziyâde nâtıka-perdâzlık göstermişler, aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'a iftirâ, bilmedikleri şeyleri O'na isnâd, esmâ'-i ilâhiyye ve âyât-ı Kur'âniyyeyi ilhâd vartasına düştüklerini hiç nazar-ı dikkat ve ehemmiyete almamışlardır. Bu fikir ve nazar ihtilâfâtının menşe'i ise "te'vîl" lafzının müşterek ma'nâlara delâlet etmesidir.

Hakīkatin bu merkezde olduğuna en büyük delîl sahâbe-i kirâm ve tâbiîn hazerâtından hiç birinin bir âyet hakkında; "Bu, ma'nâsı ma'lûm olmayan müteşâbihâttandır." diyerek tefsîrinden imtinâ' etmemiş olmalarıdır. Selef-i ümmet ile eimme-i müctehidînin hiç birinden; "*Kur'ân*'da bir takım âyât var ki ma'nâlarını bilmiyoruz, bizim bilmediğimiz gibi onları Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem de, bütün erbâb-ı îmân da anlamamışlardır…" yolunda bir söz sâdır olmaması da te'vîl hakkında serd ettiğimiz nokta-i nazarın en büyük delâil-i müeyyidesindendir. Selef, te'vîl bahsinde herkesin buna salâhiyetdâr olmadığını söylerler idi ki, bu cihet esâsen cây-ı münâkaşa değildir.

Bu mes'eleyi sıfât ve kadere taalluk eden âyât hakkında giriştikleri münâkaşalar sevkıyle erbâb-ı mezâhibin müteahhirleri meydana çıkarmışlardır. Bunlar arasında mes'ele bidâyeten; "*Kur'ân*'ın, ma'nâsı bilinemeyen şeyleri ihtivâ etmesi ve bizi bunların ma'nâlarını anlamaksızın sâde harflerini tilâvet ile mükellef tutması câiz olabilir mi?" ünvânıyla mevzû'-i bahs ve münâkaşa oldu, [1](وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ) (lafza-i Celâlde vakf kırâetine göre) âyetin zâhirine temessük edenler, Cenâb-ı Hakk'ın kullarını her sûretle imtihân edebileceğini ileri sürerek, cevâzına kāil oldular; bir takımları maânî-i kelimâtı tahrîf maksadından başka bir şey'e mahmûl olamayan te'vîlât-ı fâsidelerine imkân elde etmek için sâlifü'z-zikr nazariyeyi red ve cerh ettiler.

Fikrimizce her iki taraf hatâ etmişlerdir. Evvelkiler *Kur'ân*-ı Mübîn'in maânîsini fehm ü idrâk husûsunda [2](وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ) vasfına mâ-sadak olanlar mertebesine inmişler, ikinciler tavr-ı i'tidâli tecâvüz ederek [3](يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ) varta-i dalâline düşenlerle hem-hâl olmuşlardır.

Bahsi epeyce uzattık. Fakat zannımıza kalırsa bu mebâhis etrâfında müteahhirînden bir çok kimselerin ayakları kaymış, ismet-i fikriyyelerini **[180]** muhâfaza edememiş olması, diğer taraftan bu gibi münâkaşâtın İslâm'ın gayri milel ve nihal erbâbına dine dahl ve ta'rîz için kuvvetli bir menba' teşkîl etmesi biraz uzunca söylemeye lüzûm ve ihtiyâc hissettiriyordu.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

BUHRÂN-I İCTİMÂÎMİZ

Müellifi: Prens Mehmed Said Halim Paşa

Mukaddime:

Hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyye zamanımızda en mühlik buhrânlardan birini geçiriyor. Bu hey'et-i ictimâiyye, âdetâ bir ma'şer-i beşer hâl-i ibtidâîsine rucû' etmiş gibi görünüyor.

Ahlâk, an'anât, i'tikādât gibi bilcümle avâmilin infisâhına inzimâm eden fıkdânî-i intizâmdan rahne-dâr olan bünyân-ı ictimâîsi ma'rûz-ı tezelzül ve inhidâm bulunuyor.

Efrâd-ı hey'etten her biri istediğini yapıyor. Ve bir çoğu kemâl-i tefâhürle teşhîr eylediği nakāyısını, maâyibini, seyyiâtını medeniyet-i cedîdenin fezâilinden veya hiç olmazsa netâyic-i zarûriyyesinden olmak üzere kabûl ettirmeye çalıştığı hâlde, kendisini bir dâire-i musîbeye da'vet edecek, vicdân ve ahlâk-ı ictimâîye riâyete icbâr eyleyecek hiçbir sadâ-yı i'tirâz yükselmiyor.

Vaktiyle o kadar kuvvetli, o kadar zinde bulunmuş olan hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyye bu kadar az bir zaman zarfında bu derece nasıl bozuldu? İşte tedkīkine çalışacağımız esbâb ve avâmil.

* * *

Müessirât-ı Ecnebiyye

Asr-ı ahîrde devletin mütemâdiyen dûçâr-ı za'f olması

[1] Âl-i İmrân, 3/7.
[2] Bakara, 2/78.
[3] Nisâ, 4/46.

ve irsî düşmanlarının ale'd-devam mütezâyid bir kudret ve şevket iktisâb etmesi efkâr-ı umûmiyyeyi bi-hakkın işgāl ediyordu.

Za'f-ı tedrîcî-i devlet sâikasıyla gittikçe te'sîrâtını hissettiren Garb'ın ve bilhassa Fransa ve İngiltere'nin nüfûz-ı siyâsî ve iktisâdîleri günden güne memleketin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale şekil ve sûretine munkalib oluyordu.

Bu sûretle mütemâdiyen kesb-i vehâmet ve dûçâr-ı teşevvüş olan ahvâl-i umûmiyye, bin-nihâye zimemdârân-ı pür-telâşımızın, siyâsî delîllerimizin dikkat ve i'tinâ-yı ciddîsini Avrupa'ya atf ettirdi.

Orada debdebe ve dârât ile şa'şaa-pâş, ezvâk-ı safâ-bahşâ ile mâl-â-mâl bir halde temâşâ ettikleri bir medeniyet-i lem'a-nisârın dîdâr-ı pertev-efzûnuyla gözleri kamaşarak, meâsirini avâmil ve müessirâtı zannıyla ahlâk ve teâmülât-ı Garbiyyenin memleketlerine tatbîkı bâis-i devâ-yı masâibi olabileceğine zâhib oldular.

O vakit bu medeniyet bütün incelikleri, bütün parlaklıkları ile en ziyâde Fransa'da eşi'a-pâş olduğundan, ta'kīb edilen gāye-i temeddün de, hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyeyi frenkleştirmekten ibâret kaldı. Binâenaleyh, Fransız ahlâk ve âdâtının taklîdiyle efkârının temsîlinden başlanılarak mezâyâ ve hattâ nakāyısının iktibâsına özenildi.

Artık Türkçe yerine Fransızca söylemek, dinsiz ve sefîh geçinmek, servetini kumarda veyahud bir Fransız metresi kullanmakla tüketmek, etvâr ve harekât-ı insaniyyenin mertebe-i bâlâ-terîni, mütemeddinlerle gayr-i mütemeddinlerin medâr-ı temyîz ve tefrîki addolunuyordu.

Latin zihniyetinin taht-ı tahakkümünde kalan bu frenkleşmiş hey'et-i ictimâiyyede dine, an'aneye, âdete memleketin inhitâtına sebebiyet veren, teceddüdüne mâni' olmakta ber-devam olan muzır köhnelikler nazarıyla bakılıyor, ve bütün bu esâsât-ı ictimâiyye, medeniyet ve vatan-perverî-i münevvir nâmına muhâcemât-ı şedîdeye hedef oluyordu.

Avrupa rekābeti milel-i sâire-i Garbiyyenin iştirâkiyle teammüm ettikçe, Fransız usûlü üzere teceddüd eylemek gāyesi de, milel-i muhtelifeyi temsîl ve taklîd sûretine tahavvül etmeye başladı.

İşte o vakte kadar hâiz-i inhisâr olan Fransız nüfûz-ı ictimâîsi yeni rakībler arasında inkısâm ile her biri Osmanlı perestişkâr ve tarafdârlar ihrâz eyledi.

Berây-ı tahsîl veya sefârât-ı Osmâniyyeye me'mûren memâlik-i Garbiyyeye gidip ahlâk ve i'tiyâdât-ı ecnebiyyeye me'lûf bir halde avdet eden bir çok gençlerden mâadâ, milel-i muhtelifeden her biri de dâhil-i memlekette müntesibler, mahmîler, mürevvic-i efkârlar, tarafdârlar kazandırabilecek mâlî ve tedrîsî müesseseler peydâ etti.

Fakat en âlî, en münevver sınıf-ı ictimâîmizin Latin esâsına istinâd eden bu tarz-ı temsîl ve taklîdi, çok geçmeden bu sınıfın haysiyet ve vakārını izâa ettirdiği gibi, aleyhinde isticlâb eylediği nefret ve husûmet-i umûmiyye de bir merdûdiyet-i fevkalâdeye müncer olmaktan hâlî kalmadı.

Memleket bu sûretle an'anât ve inzibât-ı medenîsinin muhâfızı, vicdân ve ahlâk-ı muâşeretinin nâzımı, bâdî-i te'mîn-i tekâmül-i ictimâîsi olan bu sınıf-ı âlîden mahrûm kaldı. Bu sâika ile unsur-ı nâzımından, rehberden, istinâddan, delâletten arî kalan hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyenin kısm-ı dîğeri de seyr-i zamânı ta'kīb edemeyerek, tevâlî-i sinîn ile ihtiyâcât-ı **[181]** muâsırasına çâre-sâz olamayacak derecede mütezâyid bir hâl-i esef-iştimâlde tevakkuf etti.

Artık bir tarafta her şeyi kabûl ve tecvîz eden en âlî, en münevver sınıf-ı halkın milel-i muhtelifeyi ifrât-kârâne bir sûrette temsîl ve taklîdi harekâtı, diğer tarafda da kısmen münevver sunûf-ı mâ-dûnun her türlü teceddüde karşı i'tilâf nâ-pezîr adem-i tecvîzi, nefret-i şedîde ve mütevahhişânesinin âsârı icrâ-yı hükm ediyordu.

İşte usûl-i cedîde-i tedrîsiyye müessesâtının hengâm-ı küşâdında hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyye böyle bir hâlette bulunuyordu.

Ulûm u fünûn-ı müsbetenin hükümrân olduğu asr-ı hâzırda çocuklarımız ihrâz-ı ehliyet ve iktidâr-ı nevînine vâsıta-i yegâne telâkkī edilen bu usûl-i tedrîsin hîn-i tanzîm ve tertîbinde ahlâkıyât ile ma'lûmâtın, terbiye ile tahsîlin yekdiğerlerinden ayrı şeyler olduğu anlaşılmamış ve yalnız fünûn ve zihniyet-i cedîdenin esâs-ı perestişkârânesine ibtinâ edilmiş olduğundan mâhiyet-i hakīkıyyesi i'tibârıyla bir temsîl ve taklîd-i sakīmden ibâret kalmış idi. Bu sebeble tahsîl nokta-i nazarından istihsâl olunan netâyicin âdîliği, bu usûlü enzâr-ı i'tibârdan ıskāta maa-ziyâdetin kifâyet eti. Bundan başka, ıslâhât-ı tedrîsiyye maksadıyla müceddidlerimizin ihdâs eyledikleri bu usûl, âile hayâtı ile beraber hey'et-i ictimâiyyeyi de ihlâl etmek gibi hîn-i ıslâhâtta aslâ intizâr etmedikleri daha müessir bir netîce husûle getirdi.

Çünkü nevîn ve fennî addedilen usûl-i cedîde-i tedrîsiyyemizden mütehassıl zihniyetle fünûn ve ma'kūlâttan zannolunan şeylerden başka bir şeye riâyet etmemeye alıştırılan gençlerin terbiye ve ahlâkıyâtı biz-zarûre pek nâkıs kaldı. İşte böyle bir zihniyetle yetişmiş olan nesl-i cedîdin dânişine, idrâkine, arzû-yı teceddüdüne, esâsât-ı ictimâiyyeden olan an'ane ve şiyeme, usûl ve âdâb, inkıyâd ve ahlâk gibi hiçbir şey mukāvemet edemediğinden, evlâdın pek nâkıs kalan tahsîli ile pederin cehâlet derekesine tenezzül etmiş olan köhne ma'lûmâtı îcâbâtından olmak üzere haysiyet-i pederâne ve hürmet-i velediyye kâmilen zâil olmuş ve bin-nihâye evlâdın sâika-i cür'et ve müddeayâtı ile hukūku sâkıt olan pederini taht-ı hükmüne alarak reîs-i âile tavrını takınması mâhiyetindeki netîce-i acîbe husûle geldi.

Bu sûretle tarz-ı ma'hûd-ı tedrîsimizin yetiştirdiği birkaç zümre-i tüllâb asırlara mukāvemetle mütemâdiyen dûçâr olmaktan hâlî kalmadığı en şedîd masâibe rağmen idâme-i mevcûdiyyet edebilmiş olan hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyeyi ihlâl ederek, zamanımıza mâzînin hâtırât ve teessürâtından başka hiçbir şey intikāl etmedi.

Nesl-i cedîdin dâniş ve idrâkiyle en müşevveş bir zihniyet-i bî-inkıyâd ve fetrete dûçâr olan hey'et-i ictimâiyyemiz, hâlet-i inhilâlinde enkāz-ı mâzî üzerine bilâ-sûd yeni bir binâ-yı ictimâî te'sîsine sarf-ı mesâî eylemiş, fakat mâhiyet-i ahvâle peydâ-yı ıttılâ' etmiş olmasına rağmen sâika-i acz ve bî-tâbî ile ne yapacağını bilememiştir.

Bu sebeble zamânımızda vaktiyle ta'yîb ve takbîh ettiği sınıf-ı münevverin delâletiyle milel-i muhtelifeyi taklîd ve temsîle râm oluyor. Ve o sınıf gibi hattâ ondan daha vâ-

pesîn bir dereke-i fesâd-ı ahlâka, bir girîve-i hâlet-i inhilâle sürükleniyor.

* * *

Teşkîlât-ı Mâzıyye:

Hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyenin gerek esbâb-ı inhilâl-i hâzırı ve gerek müdâfaa-i mevcûdiyyetindeki acz-i acîbi mücerred teşkîlâtının mâhiyet-i husûsiyyesiyle memleketin ıslâhı husûsunda irtikâb edilen hatîât-ı esâsiyyede mündemic bulunuyor.

Her memleket gibi Türkiye de, esbâb-ı müvellidesinin devamı müddetince imtidâd etmiş olan derebeylik usûlüyle idâre olundu. Fakat memleketin esâsât-ı cedîde dâiresinde tanzîm ve tensîkı gibi ihtiyâcâtı muvâcehesinde, derebeylik idâresi, usûl-i merkeziyye-i siyâsiyye ve idâriyyeye tahavvül etti.

Hakan-ı mağfûr cennet-mekân Sultân Mahmûd Han hazretlerinin saltanatıyla başlayan bu usûl-i cedîdenin ihtiyâcâtına kâfil olmak üzere ihdâs olunan bir ketîbe-i me'mûrîn her türlü manâsıbı, bil-cümle vesâit-i iktidârı, kâffe-i rüteb-i teşrîfâtı ihrâz ile zî-kudret ve miknet bir silsile-i kalemiyye sûretinde teşekkül etti.

Merkeziyet usûlünün mâhiyet-i ihtiyâcâtı ilcââtıyla teessüs ederek hükümdârın şahsında müctemi' nüfûzun bir âlet-i munkādı olmaktan başka bir şeyle mükellef bulunmayan bu sınıf-ı mümtâz-ı me'mûrîn bir meziyet-i idâreyi hâiz bulunabilmekle beraber, bir kıymet-i hakīkıyye-i ictimâiyyeden biz-zarûre ârî bulunuyordu.

Çünkü bir sınıf-ı halkın, evsâf-ı matlûbeyi hâiz bir sınıf-ı âlî-i ictimâî teşkîl etmesine mütevakkıf istiklâliyeti, istikrârı, an'aneyi, meziyyât-ı ma'neviyye ve fikriyyeyi câmi' bulunmuyordu.

Hükümdârın âtıfeten bahş ettiği şân ve şeref, nüfûz ve iktidâr, servet ve sâmân ve inkıyâd-ı mutlakının bir mükâfâtını teşkîl ettiğinden istiklâliyet-i matlûbeden bit-tabi' mahrûm bulunuyordu.

Efrâdından herbirinin mukadderâtı mâ-fevkinin teveccüh ve adem-i teveccühüne veyahud hükümdârın irâde-i keyfiyyesine mütevakkıf bulunduğu gibi, her tebeddül-i saltanatta da hükümdâr-ı cedîdin mahmîleri selefininkilerine kāim olduklarından hâlet-i istikrârdan da ârî bulunuyordu.

Selâsil-i an'anâtı münhasıran mâhiyet-i me'mûrîne hâs olan istirkāb ile inkıyâd ve hodgâmî-i âmiyâne teşkîl ediyordu.

[182] Seviye-i ma'neviyye ve fikriyyesi de, efrâdından herbirinin mertebe-i me'mûriyyetiyle az-çok mütenâsib bulunabiliyordu.

İşte o vakit hey'et-i ictimâiyye-i Osmaniyyenin en âlî, en münevver sınıfını temsîl eden bu hey'et-i mümtâze-i kalemiyyenin kıymet-i ictimâiyyesi bundan ibâret idi. Vâki'â bu sınıf miyânında pek mümtâz şahsiyetler yetişmiş ise de, ma'rûz kaldıkları rekābet-i hasmâne ve kîn ü hased sâikasıyla iktidâr ve meziyetleri nisbetinde vatana fâide-bahş olamadılar.

Memleketin mukadderâtına takrîben bir asır hâkim olan bu sınıf-ı mümtâzın idâre-i memleket husûsundaki ehliyeti de maatteessüf kıymet-i ictimâiyyesinden pek farklı olamamıştır. Çünkü, muhît-i aklâmdan mütevellid adem-i cesâret ilcââtıyla bir mes'ûliyet-i hakīkıyyeyi der-uhde etmeye hiçbir vakit cür'et edemediği gibi, fıkdânî-i azm u ehliyetine inzimâm eden noksanî-i vukūfu hasebiyle müessesât-ı milliyyeyi ıslâh edemediğinden, kendisince olduğu kadar memleketçe de mechûl müessesât-ı ecnebiyyenin te'sîs ve teşkîlini tercîh eylemiştir.

Halbuki, bir memleketin müessesâtı en muazzez, en zî-kıymet mîrâs-ı millîsini temsîl ettiğini ve müessesât-ı milliyyenin terki mevcûdiyet-i milliyyeden de ferâgati mutazammın olduğunu anlayamamıştır.

Bu sebeble usûl-i idâre-i merkeziyye ricâli müceddid değil, belki cesâreti cehâleti ile mütenâsib bir hey'et-i mübdi'a olmuş idi. Esâsen bu hey'etin elinden gelebilen icrâât-ı yegâne de bundan ibâret idi. Çünkü hiçbir sa'y-i ciddîyi, hiçbir ehliyet-i hakīkıyyeyi, vesâit ve ihtiyâcâtın tatmînine müteallık hiçbir idrâk-i âlîyi istilzâm etmediğinden, memâlik-i Garbiyyede mevcûd bil-cümle ihtirââtın kabûlünü, âlem-i ahlâfda nâm-ı bülend ile iştihârına âmil-i kâfî buluyordu.

Bundan başka icrâât-ı vâki'a endîşe-i mes'ûliyyete de tamâmıyla tevâfuk ediyordu. Zîrâ memlekete idhâl olunan meâsir-i muhterianın menşe'-i Garbîsinden mütehassıl kıymet-i efsûn-kârâne, her nevi' âsâr-ı ecnebiyyeyi celb ve tervîc edenleri âzâde-i acz ü ithâm ve mes'ûliyet bulundurmakla beraber memlekete de ümîdler bahş ediyordu.

Ancak; bu ümîdler bî-esâs ve serî'u'z-zevâl olduklarından çok geçmeksizin elîm bir inkisâr-ı hayâle mübeddel oluyordu. Maamâfîh, kabûl ve tervîc-i ihtirâât keyfiyetinin temâdî-i tekerrürü, lâ-yenkatı' dûçâr-ı za'f olan bir ümîd-i mübhemin idâmesine hâdim olduğundan, hiçbir vechile kesb-i salâh etmeyen memleketin ahvâl-i esef-nâkine kemâl-i sabr ile tahammüle medâr oluyordu.

İşte bu tarz icrâât ile en şiddetli bir idâre-i mutlaka zamanında bile zü'l-vecheyn olmaktan hâlî kalmamış olan hükûmet-i sâbıka-i Osmâniyye mutlakıyet-i idâreyi temsîl etmiş olmasına rağmen sâika-i acz ile vazîfe-i tabîiyyesini îfâ edemediğinden farkında olmaksızın ihtilâlkâr bulunuyordu. Bu sebeble teveccühât-ı umûmiyyeden mahrûm kalarak mevki'ini ancak nüfûz-ı vâsi'-ı hükümdârîyi istediği gibi isti'mâl sûretiyle muhâfaza edebiliyordu.

HIRİSTİYANLIK NAZARINDA İSLÂM

– 2 –

Evet, bu muazzam ve maddî medeniyet insanları mekârim-i ahlâktan, rûhânî meziyetlerden mahrûm bırakmıştır. Dînî kitâblarda gördükleri va'd ü vaîde îmân ve i'tikād eden pek az bir kısmı istisnâ edilmek şartıyla bu medeniyet-i maddiyyeden istifâde edenlerin, kendilerinin de taht-ı i'tirâflarında olduğu vechile, huzûzât-ı dünyeviyyeden başka hiçbir şey'e rabt-ı âmâl etmemekte olduklarını açık söylüyorsam hatâ etmiş olmam zannederim. Vicdânın hürriyetine tarafdâr olan ve onun dînî râbıtalardan tecerrüdle istiklâl-i tâm sâhibi olmasını te'mîn yolunda mücâhedelere girişen ne

adamlar görülür ki iffet ve istikāmetin, şuûn ve muâmelât-ı ictimâiyyede insâf ve i'tidâl dâiresinde hareketin timsâl-i mücessemi olduklarını iddiâ edip dururlar da öte tarafta kâinâtı alt üst edecek mefsedetler, hayât-ı beşeri tesmîm eyleyecek şenâatler irtikâb ederler; şâyed bir taraftan, "Allah'dan kork!" yolunda bir ihtâra ma'rûz kalırlarsa hodkâmâne bir tavır ile söyleyeni istihfâf ve tezyîfe kalkışırlar.

Her memlekette pek çoklarını gördüğümüz bu kabîl adamlar bize şâirin: (والظلم من شيم النفوس فان تجد ذاعفة فلعلة لايظلم) = "Nüfûs-ı beşerde merkûz tabîatlerden biri de zulümdür. Binâenaleyh afîf, cevr u teaddîden müctenib bir adam görürsen bil ki bir sebebden dolayı zulm etmiyor."

Hakîm'in: (انظلم كمين فى النفس القوة تظهره والضعف يخفيه) = "Nefs-i insaniyyette zulüm gizli bir haslettir. Kuvvet hissedersе kendini gösterir, za'f gördükçe siner." sözlerinin mahz-ı hakīkat olduğuna kat'î kanâat hâsıl ettirmişlerdir.

Zâten *Kur'ân*-ı Mübîn; [1](اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى. اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى) [2](اِنَّ الاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ) ve emsâli âyetlerle bize fıtrat-ı beşerde bu yolda ne gibi garîzeler, hasletler mündemic bulunduğunu îzâh etmektedir.

Sözün hülâsası her insanda bir vicdân-ı isti'dâdî (kuvve-i kābile) vardır ki, muhîtini teşkîl eden âmillerin te'sîriyle vicdân-ı fi'lîye inkılâb eder. Vicdân ise bir mi'yâr-ı nefsîdir ki, akvâl ve akvâlin hüsün ve kubuh, menfaat ve mazarrat nokta-i nazarından kıymetleri onunla ölçülür. **[183]** Vicdân, ânifen beyân ettiğimiz vechile, kendine vücûd veren muhîtın, ictimâî, dînî âmillerin te'sîrine tebean muhtelif şekillerde, mütenevvi' tabîat ve mâhiyette tecellî eder. İnsanların ef'âl ve muâmelâta âid telâkkīlerinin tehâlüf ü tebâyününü istilzâm eden hâlin menşe'i budur. [3](فَتَقَطَّعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ)

Bu ahvâle mebnî âlemde bir vicdân yoktur ki varlığını muhtelif ümmetlerde "serbest fikir" (bir din ile mukayyed olmayan, erbâb-ı îmânın gittikleri yola gitmeyen demektir) denilen bir menba'dan tereşşuh etme âdât ve efkârdan aldıkça mehâsin ve mesâvîyi takdîr için hakīkī bir mi'yâr olmaya elverişli olabilsin.

Kānûn-ı fıtrat [4](لَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ) esâsı üzerine kurulmuş olduğu için hikmet-i bâliğa-i sübhâniyye peygamberân-ı izâma va'd ü vaîde müteallık gönderdiği vahiylerle kullarını savâb ve hakīkat yollarına bizzât sevk etmek sûretinde tecellî etmiştir. İnâyet-i ezeliyye bu sûretle bizzât icrâ edeceği müessir mev'izalar, gûn-â-gûn terğīb ve tahzîrlerle insanlarda harekât ve sekenâtın takdîrine elverişli, onları mesâvîden ictinâb, birr ü ihsâna temâyül ettirmek için kâfî mertebe kuvve-i tasarrufiyyeyi hâvî bir vicdân-ı kavîm yaratmak istemiştir. Esâsen böyle bir şey yapılacaksa bunu Hallâk-ı Alîm, Lâtîf-i Habîr, vâkıf-ı esrâr-ı zamîr olan Zât-ı Kibriyâ'dan başka kim yapabilir?

Ehl-i sünnet ve cemâat eskiden beri şurada serd ettiğimiz hakāyıkı anlamışlar da Şer''in tahsîn ettiği şey'in hasen, takbîh ettiği şey'in kabîh olduğuna karâr vermişlerdir. Mu'tezile-i müslimîn her ne kadar hasen ile kabîhi ta'yîn husûsunda mîzân, akıl olduğuna kāil olmuşlarsa da başlı başına aklın hasen ile kabîhi keşf, salâh veya fesâdı mûcib hâlleri temyîz kudretini hâiz olduğunu iddiâya cesâret edememişlerdir; ve bu cesâretsizlik ilcâsıyladır ki hüsün ve kubuh ile hükm-i aklın salâhıyeti dâhilinde olduğuna, yalnız bu bâbda keşşâflık vazîfesi Şer'a müteveccih bulunduğuna zâhib olmuşlardır. Onlar bu nazariyeleriyle demek istiyorlar ki Şâri'in hasen i'tibâr ettiği herşey aklen de hasen, kabîh gördüğü aklen de kabîhdir. Her ne kadar akıl yalnız başına eşyânın hasen ve kubhu, maslahata muvâfık yahud fesâdı mûcib olduğu hakkında hüküm verebilirse de muâmelât-ı beşeriyyenin kâffesi üzerine terettüb edecek ahkâmı taharrî ve ta'yîn, bil-cümle mehâsin ve mesâvîyi, mazârr u menâfi'i keşf edebilmek iktidârı dâhilinde değildir. Çünkü fi'lî ve kesbî olan akıl, fikr-i beşer üzerinde muhtelif âmillerin mütevâliyen icrâ ettikleri te'sîrden hâsıl olma bir semeredir. Böyle muhtelif te'sîrâta tâbi' olan fıtrat-ı beşeriyyenin peydâ-yı inhinâ etmemesi ise müşkil bir keyfiyettir.

Zâten biz de bundan evvel ukūlün ne derece mütefâvit olduğunu, eşyânın hüsün ve kubhuna, medh u zemmine dâir vereceği hükümler arasında ne mertebe tebâyün bulunduğunu îzâh etmiştik. Bu, o kadar bâhir bir hakīkattir ki, bu mes'eleleri ta'mīk edenlerin bir kısmı hüsün ve kubuh, nef' u zarar denilen şeylerin sırf birer emr-i i'tibârî olduğuna zâhib olmuşlardır. Onların nazarında ukūl-i beşerin ittifâk ettiği bir hüsn-i mutlak veya kubh-ı mutlak yoktur.

Bir ümmet arasında din teessüs eder. İcrâ edeceği mev'izalar, vereceği beşâretler, hükümler, serd edeceği emsâl, dermiyân eyleyeceği va'd ü vaîdlerle onun vaz' ve tavrını değiştirir, hiss ü şuûrunu tağyîr eder, git gide onda eski vicdândan başka bir vicdân vücûda getirir, evvelki unsurlarını, efkâr ve ef'âlinde, harekât ve sekenâtında hiç de evvelkine benzemeyen bir unsura kalb eyler. Evet, ne kadar ümmetler gelip geçmiştir ki, edyân birkaç sene içinde onların mâhiyetlerini, hiç o adamlar değil imişler gibi bir mâhiyet-i dîgere kalb etmiştir.

Yahudiler azdılar, irtikâb etmedikleri bir fazîha bırakmadılar, mahârimi istihlâl, enbiyâyı katl, gizli-âşikâr fuhşiyâtı mubâh addettiler. Kalblerini kasvet istîlâ ederek taş gibi belki daha katı bir hâle geldiler; kan dökmek, mezâlim icrâ etmek husûsunda ifrâtın son derecesine vardılar. Mesîh aleyhisselâm merhamet ve mülâyemet esâsları üzerine müesses olan şerîat ve risâletiyle teşrîf-i âlem ettiği zaman Yahudilerle civârlarında bulunan Rumlar ve sâir milletler bu halde bulunuyorlar idi. Bu gibi avâmil fıtratlarını berbâd etmiş, *Tevrât*'ın hakīkī düstûrlarının, Mûsâ ve ondan evvelki enbiyâya âid şerîatlerin muhassalası olan eski vicdânlar mesh olmuş idi. İşte böyle bir zamanda Cenâb-ı Mesîh hevâ ve heveslerinin esîri, lezâiz ve şehevâtın perestârı olan bu cebâbireyi da'vete başladı. Tabîîdir ki, vazîfe-i belâğ ve irşâdında muvaffak olabilmek için sâha-i kevni istîlâ eden bu mefsedetleri kökünden koparacak, vicdân-ı beşere yeni bir şekil ve mâhiyet verecek bir şerîate ihtiyâcı vardı; evet, insanlara o zaman kendileriyle zîr-i tahakkümünde yaşadıkları gûn-â-gûn fenâlıklar, şenî' temâyüller arasında hâil olabilecek bir

[1] Alak, 96/6-7.
[2] İbrahim, 14/34.
[3] Mü'minûn, 23/53. Metinde (زُبُرًا) kelimesi yazılmamıştır.
[4] Hûd, 11/118.

vicdân lâzımdı. Buna binâendir ki, da'vet-i Mesîh'in esâsını halka merhamet, müsâmaha, hilm ve sekînet, afv u âtıfet gibi hasletlerin telkīn ve takrîri teşkîl ediyordu; *Tevrât*'ın ihtivâ ettiği türlü türlü kısâsların fesh u ibtâli bu esâsât-ı teşrîiyyenin tabîî bir netîcesi idi.

Cenâb-ı Mesîh lezâiz-i hayâtı çirkin gösteriyor, halkı dünyâya karşı perhîzkârlığa, harâm ve helâl bütün müşteheyât-ı nefsâniyyeyi terke teşvîk ediyordu. Zühd ve iffete sevk yolundaki telkīnâtının te'sîri o kadar kuvvetli idi ki, eski Ortodoks ve Katolikler işi ifrât derecesine vardırarak asırlarca hakīkī Hıristiyanlık'ın ancak her türlü temâyülât-ı şehvâniyyeyi esâsından kat', manastırlara çekilip inzivâ etmek, **[184]** kaba ve sert libâs giymek, nezâfete düşman nazarıyla bakmak, nefîs taâmlara rağbet etmemek, perhîze devam yahud âlet-i tenâsüliyyeyi kat' sûretiyle bâhe olan ihtiyâc-ı tabîî ile mücâdele eylemek esâslarıyla kāim olabileceği fikrinde bulunuyorlar idi.

Mesîh aleyhisselâm ancak bu gibi esâslarla birçok insanların fıtrat-ı seyyielerini tebdîl edebildi; sengîn kalblerini yumuşattı, fikirlerini istîlâ etmiş olan vesvese ve evhâm ordularını dağıttı. Cevvâl ve bî-karâr olan hevâ ve heveslerine sükûnet îrâs etti. Öyle olmayıp da her iki hayâtın metâlib ve ihtiyâcâtını câmi' mu'tedil bir şerîat getirmiş olsaydı ne o serkeş, ser-âzâd insanları yola yatırabilir; ne de kendilerini pençe-i satvetine geçirmiş olan âmâl-i seyyie ve şehevât-ı nefsâniyye ile mücâdeleye kudret-yâb olurdu. Fakat âlemde hiçbir şeyin bir halde devam edip gitmesine imkân yoktur. Ümmetler yakalarını kurtaramayacakları muhtelif âmillerin te'sîrâtından hiçbir vakit âzâde kalamazlar. Bundan dolayıdır ki, tesvîlât-ı şeytâniyye, temâyülât-ı şehevâniyye edyânın nüfûs-ı beşeriyyeye ithâf ettiği ahlâk ile dâimî bir mücâdele hâlinde bulunmaktadır.

Şer ve bâtılın, mâhiyetleri îcâbınca, revâc bulmak, sirâyet etmek için bir mürevvice, bir müşevvike hiçbir ihtiyâcları yoktur. Hakīkat, hayır ve menfaat ise böyle değildir; bunlar güzel, âlem-i maddiyyette mevki'leri metîn ve mekîn olmakla beraber terğîb ve teşvîk sûretiyle bir müzâheret görmedikçe pâyidâr olamazlar; erbâb-ı birr ü ihsânın mütemâdî mücâdelelerine istinâd etmedikçe devam edemezler. Bundan dolayı bir bâtıl görmeyiz ki teşvîk ve te'yîde muhtâc olsun, bir hak bulamayız ki te'yîd, mücâhede ve kuvvete istinâd etmedikçe idâme-i mevcûdiyyet edebilsin.

Şerîat-i Mesîhiyye yerleştikten, bilhassa Hıristiyanlık mezheblere ayrıldıktan sonra etbâ'ı hayâtî ve ictimâî bir takım âmillerin te'sîrât-ı müteâkıbesi altında kaldılar, bunu rûhânî ve siyâsî nüfûz ve kudretin, diyânet-i Mesîhiyye esâsına muhâlif olarak, bazı hükümdârlarda birleşmesi hâdisesi ta'kīb etti. Artık o ândan i'tibâren meşrebler biribirine uymamaya, mezhebler ayrılmaya başladı. Hıristiyanlık âleminde şerr ü mefsedet bütün şiddet ve dehşetiyle meydan aldı. Hattâ ahbâr ve ruhbândan birçokları bir hak mukābili olmaksızın halkın emvâlini yerler, hak yolunu kapayarak halka yanlış yol gösterirler idi. Bizantiye Hükümdârı Kostantin, bi'set-i seniyye-i Muhammediyye zamân-ı hükûmetine müsâdif olan Heraclius gibi cismânî ve rûhânî her iki riyâseti uhdelerinde cem' etmiş olan hükümdârlara gelince, bunlar fetâvâ-yı Mesîhiyye külünkleriyle dini esâsından yıkıyorlar, sırf vehme müstenid âmâl-i mahsûsalarına zafer-yâb olmak için saâdet-i beşeri hâk ile yeksân ediyorlar idi. Çünkü *Tevrât*'ta celâl ve rehbet, *İncil*'de hubb ü rahmet sıfatlarıyla tecellî etmiş olan Allah'ın kalbler üzerinde eski satvet ve te'sîri kalmamıştı. Nasıl kalabilir ki, herîfler Zât-ı Akdes'i gâh Uzeyr'in, gâh Mesîh'in, hâşâ babası yapıyorlardı. Cenâb-ı Hak için vahdâniyet tasavvur edemeyecek derece za'f-ı idrâke mübtelâ olmaları netîcesi olarak Yunanlık'ın edvâr-ı câhiliyyetine âid putperestlik mesleğine sülûk ile Zât-ı Hakk'ı Meryem'in rahmine hulûl ettiriyorlar, sonra insan şeklinde sâha-i vücûda çıkarıyorlar, sonra berdâr ediyorlar, onunla kalmayarak içindeki günehkârları kurtarmak için cehenneme sokuyorlar, sonra göklere çıkararak bugüne kadar babasının sağ tarafına oturtuyorlar ve ikinci def'a olarak Arz'a hübût edeceği i'tikādını besliyorlar. Daha daha Zât-ı Ulûhiyyet hakkında öyle efkâr ve i'tikādât besliyorlar ki, hiç birinin, geceleri kocakarıların söyledikleri masallardan, Yunan-ı Kadîm'in şi'ir ü hayâl mahsûlü hurâfelerinden farkı yoktur. (وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا)[1]

Diyânet-i Mesîhiyye erbâbı Vâcibü'l-Vücûd'u bâzîçe ittihâz ederek kız, oğlan evlâd sâhibi yapmaya, yerleri gökleri yarattıktan sonra yorgun düşürerek istirâhat ettirmeye, O'nu üçten bir, birden üç yapmaya kalkıştılar. Böyle mantıksız, münâsebetsiz tasvîrlerle ulûhiyeti bir râddeye getirdiler ki, artık fıtratlarında, evsâf-ı celâl ve cemâliyle bir ilâh-ı münezzeh tanıyıp tasdîk etmek kābiliyeti kalmadı. Onların bu tarzda tahayyül ettikleri, idrâkât-ı beşeriyyenin ihâta edemeyeceği akāid-i gāmiza hicâblarıyla mestûr ve mahcûb bir hâle koydukları bir ilâh hiç şübhe yok ki ne nefislerini ıslâh ve terbiyeye, ne hevâ ve hevesleriyle mücâdeleye muktedir olabilir. Ta'bîr-i dîgerle böyle bir ilâh hakk ile bâtıl, muzırr ile nâfi', hasen ile kabîh arasını fark u temyîz edebilecek bir vicdân meydana getiremez. İ'tikādlarınca doğup doğurttukları, yorup bî-tâb bıraktıkları, cehennemlere saldıkları, astıkları, mehâbet ve kibriyâ kisvelerinden tecrîd ettikleri bir ilâh bu kadar nakāyısa hedef olduktan sonra celâl ve intikām sıfatlarıyla muttasıf olmak, kullarına ef'al ve harekâtlarından dolayı inceden inceye hesâb sormak, sevâb ve ikābın takdîrinde âdil olmak gibi celâil-i evsâfdan neş'et etme bir azamet ve kudsiyetle kalblerine tecellî edemez.

O ilâh nasıl yaratabilir ki, onlar kendini yaratıyorlar, nasıl kādir ve kāhir bir hâkim-i mutlak olabilir ki, kendine işkenceler ediyor ve asıyorlar, nasıl münezzeh ve müteâl olabilir ki, kendini rahimlere sokup insan şeklinde meydana çıkarıyorlar; oğul, kız, karı, dost sâhibi yapıyorlar?

Hayır, hayır, nasârâ ve Yehûd'un ma'bûdlarında kullarının nigehbân-ı serâiri olacak, nefs-i emmârelerine hâkim bir kuvvet, muâmelât-ı dünyeviyyede tarîk-i iffet ve istikāmetten ayrılmamak, gerek nefislerine gerek başkalarına karşı hakkı hak tanıyıp icâbına riâyet etmek yollarına sevk **[185]** edebilecek bir kudret kalmamıştır. Ta'bîr-i âharla o ma'bûd muâmelât-ı ictimâiyyede adâlet, tasarrufât-ı ferdiyyede i'tidâl ahkâm ve kavâidini vaz' ve takrîr edip de âlem-i vücûdu müşkilât ve ıztırâbâttan, nev'-i beşeri şuûn-ı hayâtiyyelerin-

[1] İsrâ, 17/43. Metinde (عَمَّا)'dan önce (الله) lafzı yazılmıştır.

de tegallüb ve tahakküm emellerinin te'sîrâtından kurtaracak bir kudret ve kuvvete mâlik değildir. Artık ilâh-ı Yehûd, muhayyilelerinde bir şekl-i vücûd vermeye vakf-ı efkâr ettikleri ve bunu yapmak için başka ümmetlere ne yaparlarsa yapsınlar ehemmiyet vermedikleri bir maddeden ibârettir. Katolik, Ortodoks ve sâir tavâif-i hıristiyaniyyenin ma'bûdları da muhtelif asırlarda ulûhiyet hakkında hâsıl olan zunûn u efkârdan temessül etmiş bir ilâh-ı mec'ûlden başka bir şey değildir.

Roma'da, İspanya'da, Kostantıniye ve sâir bilâd-ı Roma'da icrâ edilen zulümler, ihdâs edilen bid'atler, îcâd olunan merâsim, yeniden yeniye meydana çıkarılan eşkâl ve tezâhürât-ı hayât hep bu ilâh nâmına yapılmış şeylerdir.

Bu ümmetler, îcâd ettikleri bu gibi seyyiât netîcesi olarak, muhît-i kavmiyetlerinde azim ve irâdelerine hâkim, ef'âl ve harekâtlarını tedbîr ve tanzîme, iyisini fenâsını fark ve temyîze muktedir yeni bir vicdânın mazhar-ı tecellîsi olmak bahtiyârlığından mahrûm kalırlarsa bunun taaccübe şâyân bir ciheti kalmaz. Bize bu nüktelerin kâffesini ehâdîs-i kudsiyye miyânında vârid olan [1](أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي) hadîsi hall ü îzâh eder.

Yunanîler bile aralarında Felâtun ve Aristatalis gibi ilâhiyyûn zuhûr etmezden mukaddem eski devr-i câhiliyyetlerinde bu sırra vâkıf olmuşlardı. Onlar da insanlara karşı yalnız bir sıfatla tecellî edecek olan bir ilâhın beşeriyetin bütün ihtiyâcâtını hakîmâne bir tarzda tedbîr ve tanzîm edemeyeceğini anlamışlardı; lâkin o zamanlar akılları kendiliğinden tevhîd yolunu bulamıyorlardı, gözle görülemeyecek, zunûn ve efkâr sâhasına sığdırılamayacak bir ilâh tasavvur edemiyorlardı; muhtelif sıfatları câmi' bir ilâh olsun da istediğine istediği tarzda tecellî etsin, buna bir türlü ihtimâl veremiyorlar idi. Bu gibi mülâhazât onları türlü türlü fikir ve tahmînlere sevk etti; kuvve-i hayâliyyeleri kendilerini hayret ve tereddüd dalgaları içinde sağa sola bocalatmaya başladı; bu acz ve hayret sevkıyla ecrâm-ı ulviyye-i semâviyyeyi toplayarak onlardan, hayâlen tevdî' ettikleri nuût ve evsâf-ı mahsûsa ile tecellî edecek birer ma'bûd düzmeye kalktılar. Harb ilâhı, hüsün ilâhı, şiir ilâhı, kahramanlık ilâhı ve sâire nâmlarıyla bir sürü âlihe meydana getirdiler.

Putperestlik devirlerini müteâkıb akılları kemâle erdikten, mantık ve felsefe kuvvetiyle fikir ve reviyetleri kuvvet ve metânet peydâ ettikten sonra bu ma'bûdların madde ile alâkaları kesildi; gitgide bütün sıfât-ı celâl ve cemâl Vâcibü'l-Vücûd'da, illet-i gāiye-i kevniyyede toplanmaya başladı. Onlar bu halde iken İslâm gelerek Allah'ı hakkıyla tanıdı, kadr-i ulûhiyyetini lâyık olduğu sûrette takdîr etti. İbrahim, Mûsâ, Îsâ ve sâir rusül-i kirâmın neşr ü da'vete me'mûr oldukları akîde-i tevhîdi tâzeledi; o akîde ki, şübheler vücûdunun tâb u tarâvetini haleldâr ettikçe, âmâl ve şehevâta perestiş, önüne perdeler çekerek akılların sezmesine mâni' oldukça taraf-ı ilâhîden bir risâlet kuvveti gelip yüzünden o perdeleri yırtar, cism-i nezîhini, bulaştırılan sefâhet ve cehâlet levslerinden tathîr eder idi.

İslâm geldiği zaman halkın bir kısmı ehl-i kitâb idi ki mensûb oldukları kitâbın ahkâmını bir tarafa bırakarak ahbâr ve ruhbânı rab ve ma'bûd ittihâz etmişlerdi; bir kısmı putperest idi ki görmek, işitmek, hayra şerre yaramak şanından olmayan bir sürü sanemlere perestiş ediyorlardı. Ötede bir takım insan kitleleri vardı ki bunlar din kuyûdundan âzâde bir halde bulunuyorlar, madde ve onun teşekkülât-ı müteâkıbesinden başka bir şey tanımıyorlardı. [2](اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ)

Efkâr ve i'tikādâttaki bu herc ü merci ümmetlerin taşıdıkları vicdânların ihtilâfı ta'kīb etti; insanların meşrebleri biri birine uymuyor, rûhları barışmıyor, zevkleri tevâfuk etmiyor idi. Vicdânların bu tegāyürü netîcesi olarak beşeriyet âleminde bir mertebe tebâyün-i efkâr hükümrân olmaya başlamış idi ki kanlar dökülür, hukūk pâ-mâl edilir de buna ehemmiyet veren bulunmazdı. Halk yalnız biri birlerini tekfîr ile uğraşıyorlardı.

Bu müdhiş buhrân-ı ictimâîden son derecede bîzâr olan insanlar hâlin değişmesine sabırsızlıkla intizâr etmeye başladılar. Dört gözle kolluyorlardı ki kudsî ve rehâ-kâr bir rehber önlerine düşsün de kendilerine doğru yolu göstersin; kalblerini bir gāye etrâfında toplasın, gönüllerinde ef'âl ve harekâtlarını zâbıta altına alacak, mevcûd olan münâferetleri ülfet ve muvânesete tahvîl edecek tek bir mi'yâr (vicdân) ikāme etsin. İşte o sırada Muhammed bin Abdillâh (sav) geldi. Fetret-i rusül hengâmında dünyâyı teşrîf etmiş olan o hâdî-i ümem insanlara ma'bûdu tevhîd, din ve akīdesini getirdi; bir tevhîd ki bahs ettiğimiz vechile türlü türlü ma'bûdlarda tecellî ettirilmek istenilen nuût ve evsâfı Zât-ı Akdes'de toplayıp birleştiriyordu, daha bunlara *Kur'ân*'ın sûreler, âyetler arasında yer yer beyân ettiği sâir sıfât-ı celâl ve cemâli de izâfe ediyordu.

Evet, Muhammed (sav)i dîn-i tevhîd ile gönderen o ilâh-ı müteâl idi ki, kalblerin dâimî sûrette takallüb ettiğini, bir karârda kalmadığını efkâr ve âmâlin türlü türlü tezâhürâtını meşreblerin, mezheblerin biribirine uymadığını biliyordu. Te'sîrât-ı müteâkıbesiyle hayât ve beşeriyet âlemlerinin tedrîcî bir sûrette evsâf ve havâssını tağyîr eden, ta'dîl ve tebdîl, mahv u ta'vîz gibi tecelliyâtıyla o âlemleri günün birinde büsbütün başka birer âleme tahvîl etmek kudret ve isti'dâdını hâiz olan avâmil-i ictimâiyyenin **[186]** bir tarz ve bir nesakda olmadığı kendine hafî değildi.

O Resûl-i muazzamı hidâyet ve dîn-i hak ile gönderen, nizâm-ı kâinâtı [3](وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ) hakîkat-i ezeliyyesi üzere kuran o Alîm-i Hakîm idi.

O Perverdigâr-ı Müteâl kullarının fıtratları ne sırf şiddete, ne sâde hubb u rahmete mütehammil olmadığını biliyordu; âlem-i vücûdda hiçbir şeyde karâr olmadığı, hayâtın dâimî takallübât ve tahavvülâttan ibâret olduğu da dâire-i ilm ü ıttılâ'ından hâric değildi.

Hep bu hakāyık Zât-ı Ulûhiyyeti'ne ıyân olduğu için Hudâ-yı Müteâl, muhtelif fıtratta olan kullarının ıslâh ve tehzîbi için Hakîm-i Habîr'e yakışır bir tarzda, her birinin derdine münâsib devâ vermek istedi.

İnsanlardan bir kısmı ancak merhamet ve âtıfetten müteessir olarak dâire-i salâha avdet ederse diğer bir kısmın

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü't-Tevhîd, 15.

[2] Mü'minûn, 23/37.

[3] Mü'minûn, 23/71.

şiddetli tehdîdlerle, işkence korkusuyla tuttuğu meslek-i sakīmden döneceğinde şübhe yoktur. Öyle bed-mâye insanlar vardır ki, nevâziş ve merhamet tehzîb-i tıynetine hizmet etmek şöyle dursun, bilakis temerrüd ve nahvetini artırır. Beri tarafta öyle fıtratı pâk adamlara tesâdüf olunur ki, ufak bir nasîhat kendilerine müessir bir ders-i edeb ve ibret teşkîl eder. En basît bir telkīn ve irşâd onlara en kuvvetli bir reh-nümâ-yı selâmet ve saâdet olur.

Yine insanlar vardır ki, harâm işlerler, hevâ-perestliğin ifrât derecelerine varırlar, hatâ ve ma'sıyetten bir çember içinde kaldıklarını, ümîd-i rehâ bahş edecek bir cihet bırakmadıklarını görünce de Cenâb-ı Hakk'ın merhamet ve gufrânından, lutf u ihsânından ümîdlerini keserler; karşılarında recâ kapıları kapanır, mahâfet ve ye's kendilerini girdâb-ı hüzn ü helâke sürükler.

Öyleleri de vardır ki Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine, vüs'at-i fazl u in'âmına olan fart-ı i'timâdları kendilerini bütün hakları, Şer' ve vicdânın ta'yîn ettiği hadleri istihfâfa sevk eder. Hürmetleri hetk, mesâvîyi iktihâm husûsunda kendilerinde büyük cür'et hissederler; bir takım sâf ve sâde-dilleri aldatmak, bîçâregânı müteellim ve mutazarrır etmek yolunda nefislerini mutlaku'l-inân görürler.

Sonra bir takım kimseler de vardır ki kalp ve vicdânları âmâl ve şehevât-ı nefsâniyye elinde bir oyuncak olur da bir halde durmak, bir noktada karâr kılmak ellerinden gelmez; akıllarının çekilecek dizgini, fikirlerinin ölçü ve terâzîsi yokmuş gibi hasene ile seyyieyi, maslahat ile mefsedeti, hak ile bâtılı bir arada, karma karışık bir sûrette yapıp geçerler.

Binâenaleyh Hakem-i Habîr olan Zât-ı zü'l-Celâl'in irâde-i sübhâniyyesi o yolda tecellî etmiştir ki, bu mizâc ve meşrebleri muhtelif adamlardan her birinin derdine göre devâ versin, kalblerindeki kasveti rikkat ve mülâyemete tahvîl etsin, eğrilerini doğrultsun, levs-i redîâttan tathîr ve tenzîh, günâhlarını afv, hürriyet-i mutlakalarını takyîd etsin; doğru yolu gösterip dalâletten kurtarsın, seyyiât-ı sâbıkaları üzerine bir sütre-i afv u gufrân çeksin.

Böyle bir maksadladır ki Cenâb-ı Hak bu muhtelif âlemlere, bu tavır ve meşrebleri mütebâyin insanlara fıtrat ve mizâclarının îcâb ettiği nuût ve evsâf ile tecellî etmek lutuf-kârlığında bulunmuştur; Rahmân-ı Rahîm görünürken Hakem-i Adl, Kahhâr ve Cebbâr vasıflarını takınmıştır. Mu'tî ve Nâfi' na'tleriyle tecellî ederken Zârr ve Mâni' sıfatlarıyla da mevsûf olduğunu bildirmiştir. Bir zerrenin hesâb ve münâkaşasını ihmâl etmeyen bir Hasîb iken mücrim ve günehkâr kullarına karşı afv u gufrân ile muâmelede bî-mânend birr ü âtıfet sâhibi olduğunu göstermiştir. Müntekım ve Şedîdü'l-ikāb görünürken vahdâniyetine îmân, eltâf ve inâyâtına şükr eden kullarını dûçâr-ı azâb etmeye hâcet görmeyen bir Afuvv u Raûf vasf-ı mukaddesini i'lân etmiştir. [1](مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ) ridâ-yı mecd ü kibriyâya bürünmüş bir Aliyy-i Kebîr olması kullarının feryâd-ı istimdâdını Semî', niyâz ve ibtihâline Mucîb sıfatlarıyla tecellîsine mâni' olmamıştır. Kullarına şah damarlarından yakın, her yerde kendileriyle beraber olması da Mucîb vasf-ı kerîminin cümle-i tecelliyâtındandır.

İnsanlar aynı fıtrat ve mâhiyette, yeknesak hâl ve tavırda olsalar, rûh ve vicdânlarının doğduğu muhîtlar aynı şerâite tâbi' bulunsa, o zaman nuût ve evsâf-ı sübhâniyyeden yalnız bir kısmına mazhar olmaları imkânı vardı. Fakat nasıl olabilir ki ahlâk ve etvâr i'tibârıyla aralarında bütün şiddetiyle ihtilâf hükümrân olmaktadır.

İmdi Dîn-i İslâm'da vaîdin va'de mukārin olması, *Kur'ân*'ın tanıdığı ve tanıttığı ilâhın sıfât-ı cemâl ile birlikte sıfât-ı celâli de hâiz bulunması beşeriyet için türlü türlü esbâb-ı saâdet hazırlamış, ilâh-ı *Kur'ân*'a kāil ve mu'tekıd olanların kâffesini nizâm-ı ictimâî nokta-i nazarından en müsâid şerâite mazhar etmiştir. Neden böyle olmasın ki, müslümanlar ma'bûd-ı yegânelerinin evsâf-ı kudsiyyesi miyânında kendilerini fenâlıklara cür'etten men' edecek celâl ve mehâbeti, biribirlerine karşı hiss-i meveddet ve re'fet taşımayı bir seciye hâline getirecek nevâziş ve âtıfeti ihtivâ eden sıfât-ı âliyye bulmaktadırlar. [2](قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى)

Cenâb-ı Hakk'ın mü'min kullarına ne yolda tecellî etmekte olduğunu daha vâzıh bir tarzda anlamak isteyenler İbnü'l-Kayyim'in *Kur'ân*'da vârid olan hitâb-ı ilâhînin tevcîh ve teşrîhine âid şu sözlerini nazar-ı im'ân ile okusunlar:

Kur'ân'ın tarz-ı hitâbını şöyle bir teemmül et, bir pâdişâh göreceksin ki, mülk-i vücûd yed-i kudretindedir. Hamd lâzımsa yalnız zât-ı pâkine edilir. Zimâm-ı umûr elinde olduğu için her iş O'nun irâde ve tedbîriyle husûl bulur, yine O'nun takdîri dâiresinde netîce-pezîr olur. **[187]** Mülk-i ekvânın hiçbir köşesi kendine gizli kalamaz; kullarının gizli, âşikâr hiçbir hâl ve kârı nazar-ı ıttılâ'ından kurtulamaz. Saltanat-ı âlemin tedbîr ve tedvîrinde yektâdır.

Görür ve işitir; verir, esirger; nâil-i mükâfât eder, dûçâr-ı mücâzât eder. Mükrim'dir, Müheymin'dir;[3] O yaratır, o besler; takdîr eden de, hükm-i takdîrini infâz eyleyen de kendidir. Umûr-ı kâinâtın Müdebbir-i hakīkīsi Zât-ı zü'l-Celâl'idir.

Küçük büyük her iş sâha-i tecellîye O'nun arş-ı celâl ve azametinden inip gelir, bin-netîce yine o Bârgâh-ı Muallâ'ya yükselir. Bir zerre hareket ederse ancak O'nun izniyle hareket eder; bir yaprak düşerse behemehâl O'nun ma'lûmâtı tahtında düşer. Düşün ve gör ki O, nasıl zâtının senâ-hânı oluyor, kendi kendine ne yolda tebcîl ve tahmîd ediyor; kullarına nasîhat eyleyor, mûcib-i felâh ve saâdetleri olan yolları gösteriyor; onları bu yolları tutmaya teşvîk, helâklerini mûcib olacak ahvâlden tahzîr ediyor; esmâ' ve sıfât-ı ilâhiyyesini öğreterek kullarına kendini tanıtıyor; niam ve eltâfını sayıp dökerek onlara kendini sevdiriyor; ni'metlerini ihtâr etmekte, kullarının itmâm-ı ni'mete kesb-i istihkāk esbâbına tevessül etmelerini emir, yahud bâis-i intikāmı olacak ahvâlden tahzîr maksadını gözetiyor. İtâat ederlerse hazırladığı eltâf u inâyâtı, isyân ederlerse haklarında tertîb edeceği envâ'-ı ukūbâtı şimdiden söyleyip bildiriyor. Dostlarına düşmanlarına karşı yaptığı muâmeleyi ve her iki zümrenin âkıbetleri nereye müncer olduğunu haber veriyor. Dostlarının yaptıkları en güzel işleri, hâiz oldukları en güzîde evsâfı yâd ederek sitâyişlerinde bulunuyor; düşmanla-

[1] Nisâ, 4/147.

[2] İsrâ, 17/110.

[3] Metinde (مهيندر) şeklinde yazılmıştır.

rını ef'âl-i seyyie ve evsâf-ı redîelerini teşhîr ederek rüsvâ; hakāyıkı tebyîn için meseller îrâd ediyor; mütenevvi' delîller, burhânlar serd ediyor; düşmanlarının ilkā-yı şübhe maksadıyla meydana koydukları evhâm ve mugālatâta güzel güzel cevaplar veriyor, sâdıkın sıdkını te'yîd, kâzibin kizbini i'lâm ediyor, hakkı söylüyor, doğru yolu gösteriyor. Kendine karşı her sûretle fakr u ihtiyâc mevki'inde bulunduklarını ve bir lahza tavr-ı istiğnâ takınmak imkânı olmadığını, aynı zamanda kendinin değil insanlara, bütün mevcûdâta karşı istiğnâ-yı mutlak sâhibi olduğunu söylüyor. İnsanlara O ihsân etmedikçe zerre kadar hayır, adl ü hikmeti îcâb eylemedikçe en ufak bir şer terettüb etmeyeceğini haber veriyor.

Onun tarz-ı hitâbından sevdiklerine karşı ne kadar latîf itâblarda bulunduğunu anlarsın. Evet, itâb ediyor ama bir taraftan da, kusûrlarını afv, ma'zeretlerini kabûl eyliyor. Hukūklarını himâye ve müdâfaa lutfunda bulunuyor, onlara imdâd, esbâb-ı salâh ve saâdetlerini tehiyye, müşkillerini hall ü tesviye, onlara karşı olan vaadlerini îfâ ediyor. Hülâsa bir dost ki dostluğunu kazanmak bahtiyârlığına nâil olanlara başka bir dost aratmıyor.

Abdülaziz Çâviş

* * *

KÖYLÜLERE DÂİR

Mekece'den:

DÜNYADA İKEN UYANALIM, KABİRDE UYURUZ

Ey, Şerîat-i Garrâ-yı Ahmediyye'ye mensûb olan dindaşlarım! Ey, kisve-i ilmiyyeyi lâbis olan muhterem üstâdlarım!. Husûsuyla köylüler ile düşüp kalkan, köylülerin ahvâl-i rûhiyyelerine yakından vâkıf olan köy hocaları meslekdaş ve kardeşlerim! Afv edersiniz, benim gibi ilim ve iktidârı noksan, mevki'i dûn olan bir kimsenin böyle umûma hitâb etmesi hatâ ise de "Söyleyene bakma, söyletene bak" darb-ı meselince rûhumdan kopan feryâdlarımı inâyet-ı Hak ve imdâd-ı rûhâniyyet-i peygamberî ile bütün müslümanlara işittirmeye âcizâne azm ettim. Müşâhedemi, düşünce ve arzularımı pey der-pey enzâr-ı kāriîne vaz' edeceğim. Olur ki, bin sözümden bir dânesi bir müslümana te'sîr eder de rızâ'-i ilâhîyi kazanmaya sebeb olur.

Esâsen ben yirmi hânelik bir köy hocası olduğumdan benden öyle ma'lûmâtlı cümleler, parlak kelimeler beklemeyiniz. Merâmımı kaba Türkçe olarak anlatabilirsem bu, benim için büyük muvaffakıyet ve bahtiyârlıktır.

Cenâb-ı Hak, bu mukaddes Dîn-i İslâm'ı inzâl buyurduğu gibi kıyâmete kadar da yine kendisi muhâfaza buyuracağını va'd ediyor. Şu kadar ki âdet-i ilâhî muktezâsı olarak bu zamana kadar enbiyâ'-i izâm, evliyâ-yı kirâm, ulemâ'-i fihâm ve mücâhidîn-i İslâm vesâtatıyla muhâfaza buyurduğu gibi ilâ-yevmi'l-kıyâm da yine müslümanlar vâsıtasıyla muhâfaza buyuracaktır.

Şu mühim noktayı iyice nazar-ı dikkate alalım ki: Cenâb-ı Hakk vâki'â; "Ben Azîmü'ş-şân dini inzâl ettiğim gibi yine ben muhâfaza edeceğim" buyuruyor. Fakat meselâ Ankara'da, Konya'da, İstanbul'da veya Bursa'da muhâfaza ederim, diye bir şey buyurmuyor. Biz eğer dinimizin kadr u kıymetini, kudsiyet ve ulviyetini bilmezsek, dünyada ne kadar san'at, ticâret, zirâat, hüner, ma'rifet, esbâb-ı terakkī ve teâlî varsa hepsinin, bütün benî-beşerin saâdet ve selâmeti dinimizde mevcûd olduğunu idrâk edip de onun ahkâm-ı celîlesiyle âmil olmaz isek… Sâhibi bizden alıp kıymetini bilen başka bir kavme lütf eder ve onlar vâsıtasıyla muhâfaza eder.

Birkaç sene mukaddem bir Alman kumandanının bizim müslüman askerine hitâben söylemiş olduğu müessir, muhık, muhrik kelâmlarının bazısını arz edeyim de bizde eğer zerre kadar hayâ, insâf ve düşünce var ise ârımızdan yerlere girelim. Bakınız bir gayr-i müslim ne diyor: "…Sizin peygamberiniz Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem); "Sabahleyin üzerinize güneş doğmadan kalkınız!" dediği halde siz öğleye kadar yatarsınız. "Günde beş def'a âbdest alınız, yani elinizi yüzünüzü ve sâir a'zâlarınızı **[188]** yıkayarak tahârete, nezâfete dikkat ediniz!" dediği halde siz haftalarca yüzünüzü yıkamazsınız. Ayaklarınız kirden, kokudan çürüyor."

İşte böyle bir gayr-i müslim biz müslümanlara nasîhat ediyor. Bunu uydurmuyorum. Îcâb ederse bu zâtı da ve söylediği mevki'i de irâe edebilirim. Böyle dinimize âid nasîhatleri gayr-i müslimlerden işitmek bize âr değil mi?

Peki, dini nasıl muhâfaza edelim? Nasıl mı? Evvelâ köy hocaları bütün ahâlînin ahvâlini, gördükleri, işittikleri fenâlık ve rezâletleri hâtıra ve gönüle bakmayarak açık ve serbestçe söyler, esâsât-ı şer'iyyeyi hakkıyla gösterir, bâtıl i'tikādları tashîh, sonu uçurum olan eğri, çıkmaz yollardan kendileri nümûne olarak müslümanları tahzîr eder; millet-i İslâmiyye saptıkları dalâlet yollarını terk ederek tarîk-ı müstikīme avdet ederler, evliyâ-yı umûr da lâyıkı vechile emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunur, ahkâm-ı şer'iyyeyi bi-hakkın tatbîk eder… İşte din böyle muhâfaza edilir.

Yoksa müslümanlar köylerde, kahvehânelerde, köşede bucakta; "Dîn mahv oluyor, fuhşiyât ve rezâletin önüne kimse geçmiyor, yandık…" gibi dedikodu ile vakit geçirir, bir taraftan böyle söylerken diğer taraftan helâl ve harâm demeyerek, Rahmân'a secde etmeyerek her türlü mel'anet ve denâeti irtikâb ederlerse, dindaşları helâk oluyorken kendi zevk u safâlarına halel gelmemesini arzu ederlerse o zaman en fecî' kahır ve felâketlere dûçâr olarak mahv u muzmahil olacağımıza kalıbımı basarak sened vereyim.

İçkinin men'i hakkında İngilizlerin âlim, mütefekkir, muharrir ve siyâsiyyûnundan binlerce kişi tarafından imzâ edilip hükûmete verilen lâyihayı acaba okuduk mu? Okuduk ise acaba hiç düşünüp utandık mı? "Ahkâm-ı İslâmiyye ile âmil olan biz miyiz, yoksa onlar mı?" diye ârımızdan hiç ağladık mı?

Acaba bizim ulemâmız bu zamâna kadar böyle pek mühim, hayâtî, ictimâî ve dînî olan birçok mesâilden hangisine tevessül etti?

Kumarın, lu'biyâtın, meyhânelerin, kerhânelerin, irtikâb

ve irtişânın, ihtikârın, atâlethâne olan kahvehânelerin, gazinoların men' ve lağvı için hangi bir teşebbüste bulundu mu?

Dînin rükn-i a'zamı olan namaza kıyâm, oruca devam edilmesi için ne gibi irşâdâtta bulunuldu? Böyle dînî ve ictimâî mes'eleleri başa çıkarmak için hiçbir teşkîlât vücûda getirdiler mi?

Teşkîlât ne demek? Biz bulsak birbirimizin gözünü çıkarırız. Değil ki aynı maksad uğrunda toplanalım, cem'iyetler yapalım, muntazam sûrette çalışalım, dinimize, memleketimize sâhib olalım.

Verese-i enbiyâ' diye geçinen bizler köşe bucağa çekilerek vazîfe-i ulviyye ve kudsiyyemizi terk edersek, bir takım denî ve hasîs menâfi'-i şahsıyyemizi ta'kîbe koyulursak başkasına bir şey demeye hakkımız olur mu? Biz perîşân iken başkalarını ittihâda nasıl da'vet edebiliriz?

Ama siz diyeceksiniz ki: "Bu zamanda dinden, îmândan, ahkâm-ı ilâhiyyeden, menhiyâttan… bahs olunur mu?.."

Niçin bahs olunmasın? İşte ben bahs ediyorum ya. Hiç kimsenin de mâni' olduğunu görmedim. Bilakis birçok zevâttan, nice yüzbaşı, binbaşı beylerden ve sâir zevâttan takdîr ve teşvîknâmeler aldım. Yalnız –bir-iki tabur ve alay imâmlarını istisnâ ettikten sonra– meslekdaşlarım ve hoca efendilerden ne bir mektûb aldım, ne de bu mes'elelere kendilerini alâkadâr gördüm. Böyle mi olmalıyız? Milletin intibâhına âid bu mes'elelerde hepimiz derdlerimizi dökmeliyiz. Köylümüzün ihtiyâclarını anlatmalıyız. Terakkîlerinin çârelerini araştırmalıyız. Herkes bu husûsda bildiğini, düşündüğünü yazmalıdır. Bütün müslümanlar indinde büyük bir mevki' ve emniyeti hâiz olan *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesinden ricâ ederiz ki, sahîfelerini bu kabîl yazılara da açık bulundursun. Köylülere mahsûs mesâil ile de iştigâl etsin. Şu kadar ki, köylülere âid yazılacak şeylerin her halde gâyet açık bir lisânla yazılması iktizâ eder. Mâşâallâh *Sebîlürreşâd* şimdi yirmi büyük sahîfe olarak intişâr ediyor. Birçok makāleleri, birçok mebâhisi ihtivâ ediyor. Bunun birkaç sahîfesini köylülere tahsîs etse ne kadar iyi olur. Sonra eli kalem tutan meslekdaşlarımız, köy hocaları, bâ-husûs müftî efendiler bu mes'elelere büyük alâkadârlık göstererek gördüklerini, düşündüklerini *Sebîlürreşâd*'a yazmalıdırlar. Bu sûretle bir hareket, bir fa'âliyet gösterirsek müslüman köylünün hayâtında büyük te'sîrler, büyük terakkîler husûle getirebiliriz.

Şunu hiçbir zaman hâtırdan çıkarmamalıdır ki, köylüye ne söylenecekse, ne telkîn edilecekse mutlakā din nâmına olmalıdır. Köylü dinin ahkâmına o kadar riâyet etmediği halde yine din ağzıyla kendisine edilen nasîhati hüsn-i telâkkī eder. Köylünün intibâhı için bundan başka çâre yoktur. Binâenaleyh bu husûsda en mühim vazîfe köy hocalarına, ulemâya, müftîlere terettüb eder. Milleti irşâd edecek, dalâlet yollarından vikāye edecek, râh-ı terakkī ve saâdete îsâl edecek hiç şübhesiz din rehberleridir. Şu halde bu rehberler ne yolda hareket edecekler, bu gāyeye vâsıl olmak için nasıl çalışacaklar… Bunlar taayyün etmelidir. Bu husûsta herkes fikrini söylemeli, düşündüğünü yazmalıdır. Bâ-husûs müftî efendilerin bu mes'elelerle esâslı ve devamlı bir sûrette uğraşmaları, köy hocalarıyla dâimî münâsebetler **[189]** te'sîs etmeleri, köylülerin hayât-ı ictimâiyyelerini ta'kîb etmeleri, köylülere edilecek nasâyih ve irşâdât hakkında köy hocalarına ta'lîmât vermeleri iktizâ eder.

Herşeyi hükûmetten beklememeliyiz. Kendi kendimize bu işlerle uğraşmaya bakalım. Aramızda teşkîlât vücûda getirelim. Köylülerin terakkīsine çalışalım. Bu zamanda münferid mesâî ile iş görülemeyeceğini anlayalım. Bu asır cem'iyet asrıdır. Bütün işler müctemian görülmektedir. Köylünün ıslâhı çârelerini hep birlikte düşünmeli, yapılacak işleri hep birlikte yapmalıyız. Mutlakā aramızda iştirâk-i mesâî teessüs etmelidir. Buna göre hazırlanmalı. Bu gāyeye doğru yürümeliyiz. Bunun için ben istiyorum ki, aramızda bir irtibât husûle getirecek, bir münâsebet te'sîs edecek esbâba tevessül edilsin. Bunun için de bugün yegâne vâsıta matbûâttır. Herkes bu husûsta yazmalı, dâimâ yazmalıdır.

İnsan yaza yaza alışır. Ben vaktiyle iki sözü bir araya getirip iki satır bir şey yazamazdım. Fakat yaza yaza şimdi alıştım. Düşündüklerimi ifâde edebilirim, zannediyorum. Ben bir köy hocası olduğum halde ifâde-i merâm edebilirsem kasabalarda tedrîsâtla meşgūl olan hoca efendilerimizin, masâlih-ı müslimîne dâir her gün bir çok fetvâlar yazmakta olan müftî efendilerin ifâde-i merâmdan âciz bulunduklarını bit-tabi' kabûl edemem. Olsa olsa bunu ihmâle, adem-i i'tiyâda haml ederim. Artık ihmâli terk edelim. Millet işleriyle, meşgūl olalım, düşündüklerimizi yazalım. Bu gibi şeylerle iştiğāle alışalım. Herkes gibi biz de çalışalım. Fikirlerimizi neşr edelim. dine, vatana, millete hizmet edelim. Mevcûdiyetimizi gösterelim. Mevki'imizi yükseltelim. Herkesten hürmet ve i'tibâr görelim.

Hisardere İmâmı
Mustafa Âsım

MÛSEVÎ MES'ELESİ – İTTİHÂD-I İSLÂM MES'ELESİ

Vakit sermuharriri Ahmed Emin Bey gazetesinin 13 Teşrînievvel 334 târîhli nüshasında "sulh hazırlığı" hakkında şâyân-ı dikkat bir makāle neşr ile muhtelif mesâil-i mühimmeden bahs ediyor. Sırası gelince bu mes'eleler hakkındaki nokta-i nazarımızı biz de beyân edeceğiz. Şu kadar ki, hayretimizi mûcib olan birkaç nokta hakkında Emin Beyefendi ile şimdiden biraz hasbihâlde bulunmak isteriz.

Emin Bey mevzû'-i bahs ettiği mesâil arasında Mûsevî mes'elesiyle ittihâd-ı İslâm siyâsetini de ilâve etmiş, her nedense birincisini müdâfaa ve iltizâm ettiği halde ikincisinden istihfâf-kârâne ve karışık bir lisânla bahs eylemiş, İslâmlar arasında ittihâd te'sîsini hülyâ diye göstermiş! İttihâd-ı İslâm aleyhinde bulunan Emin Beyefendi'nin Yahudilerin müdâfi'i kesilmesinin hikmetini anlayabilir miyiz?

Yahudileri müdâfaa eden Emin Beyefendi onların emellerine tercümân olurken diyorlar ki:

"Mûsevî âmâline gelince bunların gāyesi dünyânın muhtelif yerlerindeki Mûsevîler için bir nokta-i telâkī teşkîl edecek bir hars merkezi teşkîlidir. Mûsevî müessesât-ı harsiyyesi

vücûda getirilmesi için Filistin'de bir mıntıka tefrîkı ve buranın idâre-i dâhiliyyesinin Mûsevîlere bırakılması pek muvâfık bir tedbîr olur."

Acaba Emin Beyefendi Yahudilerin Arz-ı Filistin'de yalnız bir hars merkezi teşkîl etmek istediklerini nereden biliyor? Neye müsteniden Mûsevî âmâlini bundan ibâret telâkkī ediyor? Hükûmet-i seniyye hangi milletin harsını men' etmiştir? Yahudileri millet-i Osmâniyyeden fazla hımâye eden bir millet, yahud bir hükûmet var mı? Şimdiye kadar aramızda yaşayan Yahudilere ne gibi taaddiyâtta bulunduk? İspanya'dan kurtardığımız Yahudiler şimdiye kadar bize karşı ihlâs ve sadâkatlerini, vefâkârlıklarını gösterecek bir şey irâe edebilirler mi? Acaba Romalılardan beri düvel-i Mesîhıyyenin vaz' ettiği kānûnlar mûcebince Mûsevîlerin Arz-ı Filistin'i istîlâlarına mümânaat etmeye çalıştığımız ve kırmızı kâğıt kānûnu yaptığımız halde bazı mürtekib me'mûrların hıyânet ve irtişâları ile Yahudilerin te'sîs etmiş oldukları koloniler, yani müstemlekeler kâfî değil midir?

Bundan daha fazlasını istemek muvâfık-ı insâf mıdır? müslüman, hıristiyan oranın ahâlî-i mahalliyyesi Yahudilerin zulmünden feryâd etmekte oldukları halde bu teklîfin ma'nâsı nedir?

Müsellah Yahudi jandarmaları, Yahudi posta pulları, Yahudi mahkemeleri, Yahudi banka kāimeleri, Yahudi nâzırları, Yahudi bandıraları… Bütün bunları senelerden beri Filistin'de alenen meydana getiren Yahudiler yalnız bir hars merkezi mi istiyorlar? Zorla halktan arâzî zabt eden Yahudiler Filistin'de bir hükûmet teşkîl ederlerse oradaki halkın istikbâli mahv olacağına hiç şübhe kalır mı?

Max Nordau ve diğer Yahudi rüesâsı alenen Avrupa ve Amerika gazetelerinde Filistin'de bir hükûmet-i Yahudiyye teşkîl etmeye kat'î sûrette karâr verdiklerini söyledikleri halde Emin Beyefendi bunların yalnız bir hars merkezi istediklerini ileri sürüyor. Acaba hangisini kabûl edelim?

Ahmed Emin Bey, Yahudilerin Filistin'deki zulüm ve teaddîleri ve harb esnâsında düşmanlara karşı yaptıkları câsûsluklar dolayısıyla ordumuza îrâs ettikleri zararlar hakkında fazla ma'lûmât almak isterlerse ahâlî-i mahalliyyeden veyahud Dâhiliye Nezâreti'nden sorsunlar. Wilson'ın vaz' ettiği kāide mûcebince **[190]** her millet kendi mukadderâtını ta'yîn edecek değil mi? Öyle ise neden Filistin ahâlîsinin re'yi sorulmasın? Yahudilerin hissiyâtı için bir millet fedâ olunur mu?

Vaktiyle Romanya ve Rusya hükûmetleri Yahudilere karşı fazla zulüm ve istibdâdda bulundukları için Mûsevîlerin hicretleri ma'zûr, şikâyetleri mesmû' olabilirdi. Fakat bugün bu müsâvâtsızlık izâle olunduktan sonra buna mahal var mıdır? Yahudiler bugün dünyanın her tarafına dağılmışlar, yerleşmişlerdir. Filistin ahâlîsi için ise başka yer yoktur. Bu zavallılar kendi topraklarında yaşamak istiyorlar. Şâyed Yahudiler mutlakā yer değiştirmek istiyorlarsa Amerika'ya, yahud Brezilya'ya, yahud Memâlik-i Osmâniyye'nin diğer muhtelif yerlerine hicret etsinler. Ahmed Emin Bey'in Yahudiler hakkında vaz' ettiği kāideyi tatbîk edecek olursak bütün eski milletlerin bekāyâsına birer muhtâriyet hazırlamalıyız. O halde bütün Avrupa bizimle beraber Merkezî Asya'ya hicret etmeye karâr vermelidir.

İttihâd-ı İslâm mes'elesine âid beyânâtına gelince, görüyoruz ki, Yahudi mes'elesindeki vuzûh-ı mültezem burada aslâ görünmüyor. Maksad boğuk, mübhem bir takım ibâreler içinde çirkin bir şekil alıyor. Doğrusu ittihâd-ı İslâm ve Hilâfet siyâsetinin bir hülyâ, hem de muzır, muğfil, mudıl bir hulyâ addolunması pek ma'nâsızdır. Ahmed Emin Beyefendi müslümanların arş-ı Hilâfet etrâfında ittihâdlarına karşı bu kadar şiddetli davranıyorlar da neden aynı siyâseti Mûsevîler için tervîc ediyorlar? Bu tenâkuzun sebebi nedir?

Ahmed Emin Beyefendi İslâmiyet'i nasıl bir şey telakkī ediyorlar? Müslümanlık'ı yalnız i'tikādâta müteallik mücerred bir mefhûm mu zannediyorlar? İslâmiyet, i'tikādât-ı mücerrededen ziyâde, amelî, idârî ve siyâsî bir dindir. Hilâfetin hukūk ve vazîfesi hakkındaki eserlerden hiçbir tânesini okumadan böyle bir fikirde bulunmak garîb bir cür'et olmaz mı? Mesâil-i İslâmiyye hakkında ma'lûmâtı yoksa bu gibi mevzû'ları karıştırmamalıdır. Şâyed varsa hangi esâs üzerine söz söylediklerini beyân etmelidir. dinin esâsâtı keyif ile tebdîl olunmaz. Beyne'd-düvel sosyalist ittihâdları, umûmî amele merkezleri bulunduğu halde müslümanların ittihâdı neden gayr-i asrî ve hülyâ sayılsın?

Müfrit bir Mûsevîden, mutaassıb bir siyonistten beklenebilecek bu mülâhazâtı biz "Ahmed Emin" imzâsı üzerinde görebileceğimize doğrusu hiç de ihtimâl vermemiştik.

Tabîî bu mühim mes'ele hakkında bu kadarla iktifâ edecek değiliz.

WİLSON NAZARİYESİ VE İSLÂM ÂLEMİ

Amerika Reîs-i Cumhûru Mister Wilson'un siyâset modası kabîlinden olarak vaz' ettiği düstûra sathî nazarla bakılacak olursa câzibedâr görünür. Reîs cenâbları bil-cümle anâsır ve akvâma, hattâ en küçük kitlelere bile hürriyet ve istiklâl bahş ediyor; her millet, her unsur kendi hürriyetine, istiklâline mâlik oluyor. Demek ki ileride bu desâtîr sâyesinde yeryüzünden istibdâd, cebir ve tahakküm, esâret ve istîlâ politikası kalkacak ve bundan sonra muazzam hükûmetler, devletler ve milletler, kendiliklerinden küçük ve zaîf olanlara tahakküm etmeyecekler, ihtirâsât-ı siyâsiyye peşinde koşmayacaklar, herkesi kendi hâline bırakacaklardır!

Meselâ İngiltere hükûmeti Asya'da ve Afrika'da yaşayan kümeleri, küçük millet ve hükûmetleri birer bahâne ile İngiliz esâret-i siyâsiyyesi altına çekmeyecek; onları İngiliz müstemlekâtının, iktisâdiyâtının, menâfi'-i maddiyye ve ma'neviyyesinin uğrağı bulunan mühim mevki'lerde sâkin, müsterîh ve fâriğu'l-bâl bırakacaktır! Hindistan'ı ebediyyen âzâde ve âsûde bırakacak; Asya'nın vaz'ıyyât-ı umûmiyyesini çok geçmeksizin –kemâl-i ciddiyyet ve sür'atle– kat'î bir sûrette halledecek; o cihetlerde vaz'iyet-i coğrafiyye noktasından ehemmiyetleri olan milletlerin, küçük hükûmetlerin varlıklarına dokunmayacaktır! Öyle zannediliyor ki, İngiltere Devleti bu harb-i cihân-şümûl netîcesinde düşmanlarına, rakîblerine, da'vâcılarına karşı ihrâz-ı tefevvuk edip gālib ve muzaffer bir tavırla çıktıktan sonra, Wilson Desâtîri'ne murâât edecek, o düstûrların ahkâmına sâdık kalacak da

bin-netîce bir taraftan Mısır'da, Suriye'de, Filistin'de, Hicâz'da, Irak'ta, Kuveyt'te, Muhammere'da, Maskat'ta, Ummân sevâhilinde; diğer cihetten Kafkasya'da, Türkistan'da, İran'da, Afganistan'da hür, serbest ve müstekıl teşekkül edecek hükûmetlerin hukūk-ı sarîha-i milliyye ve siyâsiyyelerini tasdîk eyleyecek ve kendilerine artık hiç ilişmeyecektir.

Eğer bazı kûteh-bînân böyle düşünüp böyle muhâkeme ediyorlarsa, biz aslâ onlar gibi düşünmüyoruz. Aramızda azîm bir ihtilâf-ı nazar ve fikir hüküm-fermâdır. Biz yakînen biliyoruz ki, İngiltere bu muhârebe netîcesinde gerek Asya'da, gerek Hindistan yolu üzerinde kendisi için arkada mûcib-i endîşe bir mes'ele bırakmayacak, bu mesâil-i mühimmeyi kökünden fasl u tesviye etmeye çalışacaktır ki, bundan sonra, nâgehânî hâdisâta mahal kalmasın ve İngiltere'yi âtiyen düşündürmesin.

Esâsen İngiltere'ye karşı bundan böyle rekābet edecek ve husûsiyle onunla âlem-i siyâsette boy ölçüşecek kaviyyü'ş-şekîme bir Almanya, yahud zî-nüfûz bir Osmanlı Devleti kalmayacak olursa, tabîât-i eşyâ hükmünce İngilizlerin nüfûzu Şark'ta ister istemez ilerleyecek ve günün birinde hakīkī cihân fermân-fermâlığı İngiltere'ye nasîb olacaktır.

[191] Acaba Mister Wilson cenâbları o zaman akvâm ve milel-i sağīrenin hukūk-ı sarîha-i milliyye ve esâsiyyelerini ne ile sıyânet edebilir? Hangi kuvvet ve kudretle İngiltere'nin bu esâsât ve desâtîre ser-fürû etmesini te'mîn edebilir?

Emîn olalım ki Mister Wilson insanların kanlarında, cibilliyetlerinde merkûz olan bir hasleti tağyîre aslâ kādir değildir. Konferanslar, kongreler, Lahey Sulh Mahkemeleri bu gāmız-ı mu'dıla-i tabîiyyeyi halledemez. (الحكم لمن غلب), (الحق للسيف) düstûru bundan sonra da cihânda ahkâmını icrâ edecek, Wilson'un nazariye ve düstûrlarını gölgede bırakacaktır. Bunda zerre kadar şübhe etmemelidir.

Almanya'nın bugünkü satvet ve ceberut-ı askerîsi pek fenâ görülüyor; fakat yarın İngiltere'nin hâsıl edeceği en müdhiş ve hayret-engîz kuvâya karşı acaba Wilson ağzını açıp da tek bir söz söyleyebilecek mi?

İngilizlerin her ferdi siyâsiyâta âşinâdırlar. Almanlar gibi bu vâdîlerde yaya ve tecrübesiz değildirler. Onlar bu âna kadar ta'kīb ettikleri riyâ ve hud'a sâyesinde cihânı yaktıkları halde kimsenin alenî feryâdına meydan vermemişlerdir. Fakat hakīkat-i halde istîlâ ettikleri yerlerin ahâlîsi candan bîzâr olmuşlardır. Müddeâmızı isbât için Mısır ve Hindistan nasyonalistlerinin her zamanki âh u enînlerini şâhid makāmında gösterebiliriz.

Yarın öbürgün Cezîretü'l-Arab'da birkaç sultân-ı vâlâ-şânın(!) isimlerini ihtimâl ki işiteceğiz. Zâhiren bunların herşeyi mükemmel görünecektir. Sokakları temiz, çarşıları güzel, hattâ ihtimâl ki birkaç mektepleri de olur; fakat haysiyet, izzet-i nefs, şeref noktasından da öyle mi olacak? Hayır, bin kere hayır… Bunların her biri Hindistan'daki raca ve nüvvâblardan daha zelîl ve mâdûn olacaklardır. Oralarda yalnız ve yalnız İngiliz menfaati, İngiliz nokta-i nazarı icrâ-yı hükûmet edecektir. Bütün zahmet, hüsrân, vebâl o zavallı sultânların; hayır ve menfaatler ise İngilizlerin olacaktır.

Evet, İngiltere bil-cümle Asya ve Şark mesâilini halledecektir. Hindistan'ın –berren ve bahran– âtîsinden emîn ve mutmainn olacaktır. Hindistan'ın güzergâhındaki diyâr ve bilâd-ı İslâmiyye –re'sen ve resmen ol[ma]sa bile– fi'len İngiltere'nin boyunduruğu altına girmeye mahkûmdur.

Hind târîhi, Mısır'ın otuz-kırk senelik vakāyi'ini okuyup tetebbu' edenler bizim ne demek istediğimizi bilir ve anlarlar. Eyvâh, vâ esefâ, henüz biz müslümanlar bir türlü anlamıyoruz ki İngiltere hükûmeti, her İngiliz ferdi Müslümanlık'a düşmandır. O, Türkü, Arabı, Acemi ve sâir milel-i İslâmiyyeyi aslâ düşünmüyor, o ancak Hâtemü'l-enbiyâ' ve'l-mürselîn olan Hazret-i Muhammed'e adûdur. O mübârek ve mukaddes şahsıyetin pey-revi, tâbi'i, –ister Türk, ister Arab ve Acem olsun– kim olursa olsun, müslüman olduktan sonra İngilizin hasm-ı cânı bilinir. Milliyet husûmetleri, gürültüleri müslümanların ocağını şimdiye kadar söndürmüştür. Hâlâ Müslümanlık'ın milliyet yerine kāim olduğunu, daha doğrusu milliyeti fesh etmiş olduğunu anlayamadık ve hattâ bundan sonra da anlayamayacağız.

Hâtime-i makāl olarak deriz ki; Wilson'un desâtîri, nazariyâtı İngilizlerin ekmeğine yağ sürecek ve fakat çok geçmeden bu hakīkati bizzât Wilson dahi anlayacaktır; ama ba'de harâbi'l-Basra…

SUÂL – CEVAP

FÂZIL-I MUHTEREM ABDÜLAZİZ ÇÂVİŞ EFENDİ HAZRETLERİNE

Muhterem efendim.

Ta'vîz (nüsha) mes'elesi hakkındaki suâlimin cevâbını *Sebîlürreşâd* mecmûa-i İslâmiyyesi'nin 367 numaralı nüshasında mütâlaa ile müstefîd oldum. Benim gibi meftûn-ı fazâiliniz olan birçok kāri'lerinizin tereddüdlerini izâle, şeklerini yakîne tebdîl eylediğinizden dolayı zât-ı fâzılânelerine ne kadar teşekkür etsek azdır. Müsâadenizle bir suâlde daha bulunacağım.

Üstâd-ı muhteremim Hacı Zihni Efendi bir gün sevk-ı kelâmla demişti ki:

"Toprak tabutu örttüğü zaman artık mevtâ için bâb-ı mağfiret kapanmış demektir. Bu cihetle rahmet-i Hakk'a vâsıl olan mevtâların rûhlarına hediye edilen hatimlerin sevâbı mevtâya değil, kāri'edir."

Bu söz el-ân zihnimi işgāl eylemektedir. Lütfen bu mes'elenin de tenvîr edilmesini muhterem ellerinizi pûs ile temennî eylerim efendim.

Hürmetkârınız

Hakkı Mahmud

CEVAP

Meyyit üzerine toprak çekildikten sonra üzerine mağfiret kapılarının kapanmış olacağına dâir üstâd-ı muhterem Hacı Zihni Efendi merhûmdan nakl ettiğiniz sözü te'yîd edebilecek kütüb-i hadîsde hiçbir esere tesâdüf etmedim. Yalnız mes'ele bahs ü tedkīka muhtemil olduğu için şurada hâtırıma gelen şeyleri söylemekte be's görmüyorum:

Kendi sa'yinin mahsûlü olmayan bir şey'in sevâbı meyyite ulaşır mı, ulaşmaz mı? Öteden beri bu mes'elede ehl-i sünnet ile mu'tezile arasında ihtilâf vardır.

Mu'tezile [1](وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى) âyetine istinâd ederek bu suâle menfî cevap veriyorlar. Ehl-i sünnet ise bunun aksine kāil oluyorlar. Âyet-i kerîmenin hem Kitâb, hem Sünnet ile tahassus etmiş âmm olduğunu iddiâ ediyorlar.

[192] İmâm İbni Teymiyye vefâtından sonra insanın yalnız kendi amelinden müstefîd olabileceğini i'tikād edenler icmâ'a muhâlefet etmiş olduklarını söylüyor ve fikirlerinin butlânını isbât için yirmi bir vecih serd ediyor ki, birkaçını şuraya derc ediyoruz:

1) Meyyitin oğlu veya başkaları tarafından edilecek duâdan intifâ' edeceği sünnet-i sahîha ile sâbittir.

2) Meyyitin, tarafından icrâ edilecek tasadduk veya ıtkın mesûbâtından müteneffi' olacağı sünnet ve icmâ' ile mütehakkıktır.

3) Nass-ı sünnete nazaran mefrûz veya menzûr olan hacc ile savm-ı menzûrun, velîsi tarafından icrâ edilmekle meyyitten sâkıt olur.

4) Deyn, her kimin tarafından olursa olsun edâ edilmekle meyyitten sâkıt olur.

5) Cenâze namazından meyyitin intifâ'ı muhakkaktır.

İbni Teymiyye sâir vücûh-ı istidlâli de serd ettikten sonra diyor ki: Kitâb ve Sünnet'i teemmül eden kimse insanın bizzât işlemediği a'mâlden intifâ' edeceğine dâir hadsiz hesâbsız delâil bulur. Böyle olunca Kitâb ve Sünnet'in sarâhatine, icmâ'-ı ümmete karşı mevzû'-i bahs olan âyet-i kerîmeyi te'vîl cihetine gitmek nasıl doğru olabilir?

Bahse taalluk eden ehâdîs-i seniyyeyi istikrâ' edenler şuraya derc edeceğimiz nusûs ve delâile dest-res olacaklardır:

a) Vâlideynin vefâtlarından sonra evlâd tarafından icrâ edilecek tasaddukun ecir ve mesûbâtı onlara vâsıl olur. Abdullâh bin Amr bin el-Âs rivâyet ediyor ki:

Amr (kendi pederi) Âs'ın câhiliyette etmiş olduğu bir nezri kendi îfâ edip edemeyeceğini Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme sormuş; "Baban vahdâniyet-i ilâhiyyeyi ikrâr etmiş olaydı tutacağın oruç, vereceğin sadakadan intifâ' ederdi." cevâbını almıştır.

Ebû Hüreyre'den rivâyet olunuyor: Bir kimse Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve selleme; "Babam vasiyet etmeden öldü, nâmına tasadduk edersem ona fâidesi dokunur mu?" diye sormuş; "Evet" cevâbını almıştır.

Âişe radıyallâhu anhâdan rivâyet olunuyor: Bir kimse Nebî aleyhisselâma; "Vâlidem kendini öldürdü; zannediyorum ki söz söylemeye mecâli kalaydı malından tasadduk eder idi; şimdi ben, tarafından tasadduk edersem ona hayrı dokunur mu?" diye sormuş, taraf-ı Risâlet-penâhî'den; "Evet" buyurulmuştur.

b) Meyyit nâmına evlâdı tarafından îfâ-yı hac ahd-i saâdette vâki' bir keyfiyettir. Has'amiye hadîsinde olduğu gibi haccın evlâdın gayrı tarafından da îfâ edilebileceğine birâderi Şibrime nâmına ihrâma giren zâta âid hadîs bir delîldir. Onun bu hareketine aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz ses çıkarmamış ve Şibrime'nin böyle bir vasiyeti olup olmadığını sormamıştır.

[1] Necm, 53/39.

c) Meyyit nâmına evlâdı tarafından namaz kılınıp oruç tutulabilir. Dârakutnî rivâyet ediyor ki: Bir adam; "Yâ Resûlallâh! Ebeveynime hâl-i hayâtlarında birr ile muâmele eder, yani kendilerini hoş tutar, gönüllerini alırdım. Vefâtlarından sonra ne yapar da vazîfe-i birri îfâ edebilirim?" diye sordu. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz; "Haklarında birr üstüne birr ile muâmele etmek istersen namaz kıldıktan sonra onlar için de kılar, oruç tuttuktan sonra onlar için de tutarsın." buyurdular.

Buhârî ile Müslim İbni Abbâs'dan şu yolda bir hadîs rivâyet etmektedirler: Bir kadın huzûr-ı peygamberîye gelerek; "Yâ Resûlallâh! Vâlidem vefât etti; üzerinde bir savm nezir kaldı." dedi. Resûlullâh (sav); "Vâlidenin bir borcu olup da sen te'diye edeydin borç ondan sâkıt olur mu idi?" buyurdu. Kadının; "Evet" mukābelesi üzerine; "Orucunu da tutmana bak" dedi.

Şu hadîs Âişe radıyallâhu anhâdan rivâyet olunuyor: [2](مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ) = "Bir kimse üzerinde sıyâm borcu olduğu halde vefât ederse orucu, tarafından velîsi tutar."

d) Evlâd veya sâire tarafından edilen duânın meyyite vâsıl olacağına; [3](اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ، وَسَلُوا لَهُ بِالتَّثْبِيتِ، فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ) "Şu 'müteveffâ' din kardeşiniz için istiğfâr ediniz ve tesbît (münkereyn muvâcehesinde sebât ve metânet) edilmesini niyâz ve istid'â eyleyiniz. Çünkü o şimdi münkereynin suâllerine ma'rûz bulunuyor." hadîs-i şerîfi ve; [4](وَالَّذِينَ جَاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ) âyet-i kerîmesi birer delîldir.

Kütüb-i sahîhada ziyâret-i kubûr bahsinde Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellemden rivâyet olunmuş birçok ed'ıyye-i me'sûre vardır.

Îzâhât-ı mebsûtadan nâmına yapılan ibâdetlerden meyyitin defninden evvel veya sonra olsun, müteneffi' olacağı tezâhür etmektedir. Yalnız arada bir mes'ele kalıyor: Emvât için *Kur'ân* okuyup sevâbını rûhlarına ithâf etmek mes'elesi.

İbni Kesîr'in beyânına göre (sahîfe 334 cüz' 9) [5](وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى) âyet-i kerîmesinden istidlâlen İmâm Şâfiî ve etbâ'ı okunan *Kur'ân*'ın sevâbı meyyite vâsıl olamayacağına, Resûl aleyhi's-selâmın ashâbını teşvîk etmemesi de bunu müeyyid bulunduğuna tarafdardırlar. İmâm Ahmed ile diğer bir takım ulemâdan meşhûr olan rivâyet *Kur'ân*'ın meyyite vusûlü merkezindedir.*

Hakîkati beyân etmek lâzım gelirse sevâb-ı *Kur'ân*'ın emvâta ithâf edilebileceğine dâir sünnet-i sahîhada sâbit ve kat'î bir şey vârid olmamıştır. Bu bâbda Leclâc ve Ma'kıl bin Yesâr'dan rivâyet olunan hadîsin** **[193]** sıhhat-i esânîdinde şek vardır.

Şimdi yalnız, mes'elede kıyâs ile amel edilip de salât, savm, sadaka, ıtk gibi hakkında sahîh nasslar bulunan ibâdât hakkındaki hükmün kırâet-i *Kur'ân*'a da teşmîl oluna-

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Savm, 41.

[3] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Cenâiz, 73.

[4] Haşir, 59/10.

[5] Necm, 53/39.

* Nevevî Ezkâr bahsinde beyân etmiştir.

** Şevkânî'nin *Neylü'l-İddihâr*'ından sahîfe 251 cüz' 3.

bilip olunamaması ciheti kalıyor. Bence bunda hiçbir beis yoktur. Bir adamın mal ve sâiresini gayra hibe etmesi mümkün olduktan sonra *Kur'ân* okuyan kimsenin sevâbını emvâta hibe etmesine mâni' ne gibi bir hâl tasavvur olunabilir? Bâ-husûs ki İbni Abbâs'ın rivâyet ettiği hadîs (C)de vâlidesi tarafından oruç tutup tutamayacağı yolundaki suâline Risâlet-penâh (sav) Efendimiz kıyâs isti'mâl etmek sûretiyle cevap vermiştir.

Bir de birr ü fazîlete âid rivâyet edilen za'îf hadîslerle amel olunacağı mukarrerât-ı şer'iyye cümlesindendir. Kırâet-i *Kur'ân* hakkında ise esânîdi şerâit-i sıhhati hâiz olmamakla beraber, yukarıda zikr edildiği vechile bir takım ma'rûf hadîsler vardır.

Bazı kimseler sevâbın meyyite vâsıl olmayacağı yolundaki iddiâlarını [1](إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ) hadîs-i şerîfini sened ittihâz ediyorlar. Yalnız bunlar düşünmüyorlar ki insan öldükten sonra şu üç şeyden başka sa'y ü amel-i zâtîsinin munkatı' olmasıyla diğerlerinin işleyecekleri a'mâl-i sâliha ve deavât-ı hayriyyenin kendine vâsıl olmaması ayrı ayrı şeylerdir. Hadîsin ikinci şıkkına taalluk eden hiçbir ciheti yoktur.

(وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى) âyet-i kerîmesine gelince; ulemânın bu bâbda fikirleri bu ve diğer birkaç âyetin, sünnet ve icmâ' ile tahassus etmiş birer âmm oldukları merkezinde olduğunu yukarıda beyân etmiştik. Âyetin tevcîhine âid daha bir takım vecihler serd edilmiş olup bunlardan bir vechi ben hakîkaten beğenir, takdîr ederim. Vecih şudur: Mevzû'-i bahs olan âyet üst tarafındaki [2](وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى) âyetinin siyâkına nazaran İbrahim aleyhisselâmın şerîatine hâsdır. Binâenaleyh Şerîat-i Muhammediyye'de nass olamaz, ve şerîatler ayrıldığı için bu meselede sünnet-i Muhammediyye'de sâbit olan hüküm ile âyet-i mebhûse arasında münâfât olacağı iddiâ edilemez.

Abdülaziz Çâviş

ŞUÛN

.....

Dârü'l-Hilâfe:

Meclis-i Millî'nin Küşâdı – Teşrînievvel'in onuncu Perşembe günü Meclis-i Millî zât-ı hazret-i pâdişâhînin huzûr-ı hümâyûnlarıyla küşâd olundu. Nutk-ı hümâyûn sadr-ı a'zam paşa tarafından kırâet edildi. Ba'dehû zât-ı hazret-i pâdişâhî kürsî-i riyâseti teşrîf buyurdular. Şâhâne bir vakār ile, kalb-i hümâyûnlarından gelen gür ve metîn bir sesle âtîdeki ibâre-i tahlîfiyyeyi okudular:

"Şer'-i Şerîf ve Kānûn-ı Esâsî ahkâmına riâyet ve vatan ve millete sadâkat edeceğime vallâhi."

Ba'dehû pâdişâhımız efendimiz hazretleri huzzârın da bu kelimelerle kasemi tekrar etmelerini taleb ve teklîf buyurmaları üzerine bütün meb'ûsân ve a'yân da hep birden; "Vallâhi, Vallâhi…" diye kasem-i şâhâneye iştirâk etmişlerdir. Bu sûretle gerek zât-ı şâhâne, gerek meb'ûsân ve a'yân müştereken dört şey'e: 1) Şer'-i Şerîf'e, 2) Kānûn-ı Esâsî ahkâmına riâyete, 3) Vatana, 4) Millete sadâkat edeceklerine yemîn etmiş oldular.

Ba'dehû sadr-ı a'zam paşa tarafından meb'ûsân ve a'yânın Kānûn-ı Esâsî'de münderic şekil ve sûret üzere de resm-i tahlîfleri ayrıca icrâ edilmiştir.

Zât-ı şâhânenin mufârakatlerini müteâkıb Meclis-i Meb'ûsân akd-i ictimâ' ederek reîs intihâbına başlanmıştır. 131 kişi re'ye iştirâk etmiş, 70 re'y ile Menteşe Meb'ûsu Halîl Bey reîs intihâb olunmuştur.

Meclis-i A'yân'a da Ahmed Rızâ Bey'in ta'yînlerine irâde-i seniyye şeref-sâdır olmuştur.

* * *

NUTK-I HÜMÂYÛN

"Muhterem a'yân ve meb'ûsân

Birâder-i mükerremim hakan-ı mağfûr Sultân Mehmed Han-ı Hâmis hazretlerinin 3 Temmuz 1334 târîhinde vukū'-ı irtihâli üzerine bi'l-irs ve'l-istihkāk Makām-ı Saltanat ve Hilâfet'i işgāl ettim ve Meclis-i Meb'ûsân'ın i'timâdını hâiz olan hükûmeti ibkā ve ısdâr eylediğim hatt-ı hümâyûnumda emniyet ve vifâk ve ittihâd-ı dâhilînin te'sîs ve idâmesini ve pek uzun süren harbin te'sîrât-ı gûnâ-gûnundan muztarib olan milletimin ıztırâbâtının tehvînini ve iâşe husûsunun ve vazîfelerini kahramânâne bir sûrette îfâ etmekte olan ordularımın ihtiyâcâtının tanzîm ve tatmînini ve şerefli bir sulh yolunun taharrîsini emr ettim. Uzun harb senelerinin reh-güzâr-ı mesâîmize yığdığı müşkilâtın izâlesiyle meşgūl ve bu hûnîn ve hevl-nâk mücâdelenin nihâyetine silâhlarımız elimizde metîn ve sâkin muntazır bulunduğumuz bir sırada Balkan cebhesinin düşmanlar tarafından yarılması ve bi'n-netîce Bulgaristan'da tahassul eden heyecân Bulgar hükûmetini münferid bir sulh akdine icbâr etti. Bir taraftan vaz'iyet-i cedîdenin istilzâm ettiği tedâbîr-i serîa-i askeriyyeye derhal mübâşeret edilerek müttefik ordular Balkanlar'a vürûd ve hükûmetim de memleketin esbâb-ı müdâfaasını te'mîn edecek tedâbîre tevessül eylemiş **[194]** ve diğer taraftan Amerika Reîs-i Cumhûru Mösyö Wilson'a Harb-i Umûmî'nin tesviye-i kat'iyyesinin ve müstakbel münâsebât-ı milelin istinâdgâhı olmak üzere dermiyân eylediği esâsât dâiresinde sulh müzâkeresine hâzır olduğumuz biz ve müttefiklerimiz tarafından bildirilmiştir. İttihâz edilen tedâbîr-i askeriyye ve siyâsiyyenin bizi müttefiklerimizin yanında haysiyet ve şerefimizle mütenâsib bir sulha îsâl eyleyeceğinden ümîdvâr bulunuyorum. Vatanın büyük bir kısmı düşmandan tahlîs edilmiş ise de henüz pek kıymetli aksâmı onun istîlâsı altında bulunuyor. Ordumun kahramanca başladığı [va]zîfesini şerefle hitâma erdireceğine emniyetim ber-kemâldir. Cenâb-ı Hakk'ın cümlemizi fütûr ve yeisden korumasını ve teşettüt ve ihtilâfâta meydan verilmeyerek sizlere de müşkil mesâînizde muvaffakıyet ihsân buyurmasını temennî ile Meclis-i Umûmî'nin üçüncü devre-i teşrîiyyesinin beşinci ictimâ'ını küşâd eylerim."

* * *

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hibât, 3.

[2] En'âm, 6/164. Metinde âyetten alınan ibarenin başına fazladan (وابراهيم الذي) yazılmıştır.

HATT-I HÜMÂYÛN

"Vezîr-i maâlî-semîrim İzzet Paşa

Tal'at Paşa Kabinesi'nin vukū'-ı isti'fâsına ve sizin derkâr olan ehliyet ve kifâyetinize binâen mesned-i Sadâret rütbe-i sâmiyye-i vezâret ve müşîrî ile uhdenize ve Meşîhat-i İslâmiyye dahi Mahkeme-i Temyîz Şer'iyye Dâiresi Reîsi sudûrdan Ömer Hulûsî Efendi uhdesine tevcîh kılınmış ve Kānûn-ı Esâsî'nin yirmiyedinci maddesi mûcebince teşkîl eylediğiniz hey'et-i cedîde-i vükelâ tasdîkimize iktirân etmiştir. Dört seneyi mütecâviz zamandan beri kemâl-i şiddetle devam eden harb-i hâzırın memleketimizin tekâmülât-ı umûmiyyesine ve âsâyiş ve inzibâtına îrâs eylediği te'sîrâtın izâlesi ve sunûf-ı ahâlîmiz arasında vifâk ve muhâdenet-i samîmiyyenin te'sîsi ehass-ı makāsıdımız olduğundan bu gāyeye vusûl için bir taraftan icrâsına ibtidâr eylediğimiz teşebbüsât-ı siyâsiyyenin netâyic-i haseneye iktirânı esbâbının istihsâline ve diğer taraftan şer' u kānûnun hâkimiyetini te'mîn ile emniyet ve âsâyişin istikrârı ve ahâlîmizin esbâb-ı huzûr ve râhatının istikmâli ve iâşe muâmelâtının bilâ-ifâte-i vakt tanzîmiyle ihtiyâcât-ı umûmiyyenin tehvîni için tedâbîr-i kaviyye ve müessire ittihâzına sarf-ı mezîd-i i'tinâ kılınması hamiyet-i müsellemelerinden muntazardır. Hemen Cenâb-ı Hak muvaffak bi'l-hayr buyursun. Âmîn, bi-hurmeti Seyyidi'l-mürselîn"

7 Muharrem sene 1337 ve 14 Teşrînievvel sene 1334

CEZÎRETÜ'L-ARAB AHVÂL-İ SİYÂSİYYESİ

Harb-i Umûmî'nin bidâyetinden beri Merkezî Arabistan'da pek esâslı ve ehemmiyetli dînî ve siyâsî bir vazîfe ile muvazzaf olan ve şimdiye kadar vazîfesini bi-hakkın îfâ eden muhterem bir zât, on gün kadar evvel Dârülhilâfe'ye avdet ettiği cihetle Cezîretü'l-Arab'ın ahvâl-i siyâsiyyesi hakkında en son ve en mevsûk havâdisi almak üzere kendilerine mürâcaat eyledik. Aldığımız ma'lûmâttan geçen hafta bir nebze bahs etmiştik. Bu hafta da daha ziyâde tafsîlât veriyoruz.

Müşârun-ileyhin ifâdâtına göre Kuveyt'te İngilizlere karşı hareket eden Şeyh Câbir olmayıp birâderi Sâlim bin Mübârek es-Sabâh'dır. Çünkü Câbir vefât etmiş, yerine birâderi Sâlim geçmiştir. Bu zât son derece dindâr, gayretli bir müslümandır, hamiyetli bir Osmanlıdır. Şeyh Mübârek âilesi içinde Osmanlılık'a karşı samîmiyet ve muhabbetle ma'rûfdur. İngilizler, müşârun-ileyhin kasrını taht-ı tarassuda alarak Kuveyt ile Kasîm arasındaki bütün muvâsale yollarını kat' eyledikleri halde yine emîr-i müşârun-ileyh büyük sebât göstermişler, zerre kadar metânetlerine halel getirmemişlerdir. Kendileri halk arasında fevkalâde büyük bir nüfûzu hâizdirler. İngilizler bunu bildikleri için hal'ine teşebbüs edemediler. Yoksa çoktan hal' ederlerdi. Zîrâ biliyorlar ki böyle bir teşebbüs oranın halkını bütün bütün ayaklandıracaktır. Kerbelâ ve Necef'de mükerreren vukū' bulan ihtilâllerin Kuveyt'te* tekerrürüne sebebiyet vermemek için böyle bir teşebbüse ictisâr edemiyorlar.

Emîr-i müşârun-ileyh Arabistan'ın sâdık emîrleriyle te'sîs-i münâsebât ederek İngilizlere karşı büyük bir kuvvet hazırlamakla meşgūldürler.

Zâten diğer Arab ümerâsı da tehlikenin azametini idrâk ederek İngiliz istîlâsına karşı çâreler taharrîsine başlamış, aralarındaki rekābet ve adâvetleri vifâk ve ittihâda tebdîl eder olmuşlardır. Bu ümerâ içinde en ziyâde telâşa düşen Emîr İbnü's-Suûd hazretleridir. İngilizlerin son iki sene zarfında Irak'taki hareketleri emîr-i müşârun-ileyhi tedhîş etmiştir. İngilizler Irak'ı benimsedikten başka yavaş yavaş bütün Cezîretü'l-Arab'a yayılmak istiyorlar. Diğer taraftan âsî Hüseyin'in "Melikü'l-Arab" ünvânını takınarak Haremeyn kapılarını İngilizlere açması asabiyet-i İslâmiyyelerine son derece te'sîr etmiştir.

Bu ahvâl karşısında nâlân ve mütenebbih olan Emîr İbnü's-Suûd yaptığı hatâlardan nâdim olarak diğer İslâm ümerâsıyla tevhîd-i mesâîye koyulmuştur. Ez-cümle İngiliz entrikalarıyla aralarına tefrika ve nifâk düşen ve senelerden beri hâl-i muhâsamada bulunan Emîr İbnü'r-Reşîd ile barışmış ve onunla müttefikan Cezîretü'l-Arab'daki din düşmanlarına karşı i'lân-ı cihâd etmiştir. Binâenaleyh bugün Cezîretü'l-Arab'ın her tarafında büyük bir fa'âliyet hüküm-fermâdır. Arabistan'ın her köşesinden gelen binlerce muhâcirîn, on binlerce mücâhidîn Bureyde cenûbunda et-Tâmiriyye'de[1] toplanmaktadırlar. Bu mücâhidlerin başlarında alâmet-i mahsûsalar vardır. Ümerânın bu vahdet-perverâne hareketi bedevîler üzerinde büyük te'sîrler icrâ etmiştir.

Âsî Hüseyin'in hıyâneti ümerâ-yı İslâm üzerinde hiçbir te'sîr hâsıl **[195]** etmemiş, bilakis nefretlerini celb etmiştir. Bâ-husûs Emîr İbnü's-Suûd bu hâdiseden pek ziyâde münfail olmuş ve Hüseyin'in Melikü'l-Arab ünvânını takınması üzerine bütün bütün galeyâna gelmiştir ki bin-netîce İngilizlere karşı muhâlif bir tavır aldığı cihetle bu sonrakiler nazarında vefâsızlıkla, irtikâb-ı hıyânetle müttehem bulunuyordu. İbnü's-Suûd'a emîn olmayan İngilizler müşârun-ileyhe cephâne i'tâsında da imsâk ediyorlardı. Harbin bidâyetinde ancak bin mavzer, iki mitralyöz, biraz da cephâne vermişlerdi. Bilâhare emîrin açıktan açığa İngiliz aleyhdârlığı ta'kīb etmesi üzerine Uceyr İskelesi'nde ikāme ettikleri murâkıbı (İngiliz me'mûru) oradan kaldırmışlardır.

Âsî Hüseyin'in Mekke-i Mükerreme kapılarını İngilizlere açarak Arabları İngiliz esâreti altına vaz' etmesinden müteessir olan emîr-i müşârun-ileyh, daha sağlığında Hüseyin'e karşı i'lân-ı cihâd etmişti. Bu husûsda Asîr'de icrâ-yı hareket eden Seyyid İdrîs de kendisine muzâherette bulunmuştur.

Görülüyor ki, "Melikü'l-Arab"a karşı Cezîretü'l-Arab'ın belli başlı hemen bütün ümerâsı kıyâm etmiştir. Bunlara karşı müşkil bir mevki'de kalan "Melikü'l-Arab" ahîren derdin büyüğüne uğramıştır.

Tâif'in cenûbunda ve Asîr'in şimâlinde Hurmâ[?] denilen mevki'de ikāmet eden eşrâf-ı Haseniyyeden Şerîf İbni Lü'ey hazretlerinin kıyâmı Arab melikini pek ziyâde şaşırtmıştır. Mûmâ-ileyh bidâyette Şerîf Hüseyin'in kıyâmını İslâmiyet'in

* Bu ihtilâller hakkında gelecek hafta mufassal ma'lûmât vereceğiz.

[1] Metinde (ارتوانية) şeklinde yazılmıştır.

müdâfaası maksadıyla vukū' bulmuş bir hareket sûretinde telâkkī etmişti. Fakat bilâhare Hüseyin'in İngilizlerin elinde bir âlet olduğunu ve Haremeyn-i Şerîfeyn'i İngilizlerin dâire-i nüfûzuna idhâl etmekte olduğunu görünce aleyhine dönmüş, evvelce aldığı silâh ve cephâneyi ona karşı isti'mâl etmek üzere iki ay evvel Tâif'e doğru hareket etmişti. Birinci musâdemede muvaffak olamaması azmine halel getirmemiş, ikinci def'asında Tâif'i muhâsara ve nihâyet zabt etmeye muvaffak olmuştur.

Tâif'i istirdâd etmek üzere Emîr Ali'nin kumandasında gönderilen kuvvet muvaffak olamamıştır. Diğer taraftan, Emîr İbnü's-Suûd'un Şerîf İbni Lü'ey imdâdına göndermekte olduğu kuvvetleri men' etmek üzere Mekke'den çıkan ve Mekke'nin üç gün şarkında bulunan Merân'a sevk edilen Abdullâh'ın kumandasındaki kuvvet de daha oraya dâhil olmadan Uteybe'de urbânın taarruzâtına dûçâr olmuş ve iki mitralyöz, bir cebel topuyla bütün silâhlarını gayb etmiştir.

İşte Melikü'l-Arab ünvânını takınan Şerîf Hüseyin bu acı mağlûbiyetler ve hüsrânlar içinde terk-i hayât etti. Zâten bedevîler nezdindeki nüfûzu kâmilen bitmiş, etrâfında aylıklı birkaç bin kişiden başka kimse kalmamıştı. Diğer taraftan oğullarının herbirinin yanında İngilizlerin murâkıb sıfatıyla bulundurdukları murahhasların tahakkümleri de sikletini, merâretini hissettirmeye başlamıştı. Şimdi de kendisine vefâkâr olmayan çöllerin kızgın toprakları altında azâb çekip durmaktadır. İslâmiyet'i müdâfaa maksadıyla ortaya çıkıp müslüman memleketlerini bunca zararlara dûçâr etti. İslâm arasına nifâk ilkā etti. Şimdi mezârından kalksın da Filistin ma'mûrelerinde te'sîsine hizmet etmiş olduğu Yahudi hükûmetini görsün.

* * *

FİLİSTİN'DE YAHUDİLER

Ahvâl-i harbiyye dolayısıyla Filistin'den ordumuzun çekilmesini müteâkıb Yahuda devletini te'sîs etmek fikri matbûâtta intişâr eder etmez Arab dindaşlarımızın, bilhassa İ'tilâfcılardan hayır umanların ne elîm bir sukūt-i hayâle dûçâr olacaklarını, ne müşkil bir vaz'iyet muvâcehesinde bulunacaklarını takdîr ederek vakāyi'in inkişâfına intizâr eylemiştik. Ahîren Paris'de *el-Müstakbel* nâmıyla intişâr eden Arapça bir gazetede okuduğumuz makālelerde Arab dindâşlarımızın Yahudilerin icrâât-ı mütehakkimânelerinden ne kadar müştekî olduklarını gördüğümüz gibi Yahudilerin Filistin'de neler yapmakta olduğuna da muttali' olduk. Ez-cümle Kudüs Merkez Kumandanı Miralay Stavros bir ziyâfet keşîde ederek Yahudi rüesâsını da'vet etmiş ve bil-münâsebe Yahudi rüesâsından Doktor Weizmann bir nutuk îrâd ederek siyonistlerin makāsıdını îzâh eylemiştir.

Doktor Weizmann'ın bu nutkunda mevzû'-i bahs eylediği en mühim mes'elelerden biri Yahudilerin Filistin'de sâkin akvâm-ı sâire ile ittifâk ve ittihâd dâiresinde yaşamak arzusunda bulunduklarını, akvâmdan hiç birisine karşı sû'-i niyyet beslemediklerini îzâh etmesidir. Halbuki bu sözlerin hakīkat-i hâle mutâbakattan kat'iyyen uzak olduğunu beyân eden Arab muharriri, Weizmann'ın nutkunu tenkīd eden bir makālesinde diyor ki:

"Osmanlı ordusunun çekilmesini müteâkib Yahudilerin ahvâlini tedkīk edenler bunların akvâm-ı sâireye karşı mütehakkim bir vaz'iyet aldıklarını; gerek kavlen, gerek fi'len komşularına izhâr-ı husûmet eylediklerini; türlü türlü iftirâlarla vatandaşlarını müşkilâta ma'rûz bıraktıklarını müşâhede eyler. Yahudiler kendi dindaşlarıyla alış veriş husûsunda gösterdikleri tesâmuhu sâir vatandaşlarına karşı ibrâz etmiyorlar. Oğullarını usûl-i askeriyyeye tevfîkan terbiye ediyor, silâh kullanmayı öğretiyor, Yahudi bayrakları taşıyarak, askerî elbiseler telebbüs ederek sokaklarda dolaşıyorlar. Yahudi rüesâsının Filistin'de sâkin akvâm-ı sâire ile ittifâk ve ittihâd dâiresinde yaşayacakları hakkındaki beyânâtı bu ef'âl tekzîb edip duruyor. Hattâ Yahudiler daha ileri giderek Arablara karşı hakāret-âmîz vaz'iyetler takınıyorlar. Ceneral Allenby'nin şerefine verdikleri bir ziyâfette müftîmizi ve eşrâf-ı memleketi haysiyetleriyle gayr-i mütenâsib yerlerde oturttukları cihetle müftî ziyâfetten çekilmeye mecbûr olmuştur. Bu gibi muâmeleler Yahudilerin ağzında dolaşan **[196]** kelimelerin ma'nâ-yı hakīkīsini ifhâma kâfîdir. Bundan mâadâ Yahudilerin mekteplerinden Lisân-ı Arabî ile icrâ-yı tedrîsâtı men' etmeleri Arablarla ittifâk etmek husûsunda ne kadar ileri gittiklerini isbât edecek bir delîl-i sâtı'dır. Yahudilerin icrâât-ı aleniyyeleri bundan ibâret ise icrâât-ı hafiyyelerinin ne merkezde olduğu kendi kendine tavazzuh eder."

Arab muharriri Yahudilerin icrâât-ı aleniyye ve hafiyyesine karşı kemâl-i nefret ve hiddetle beyân-ı mütâlaa ettikten sonra asıl icrâât-ı hafiyyeye nazar-ı dikkati celb ederek, Weizmann'ın; "Bizim Filistin'de hiçbir siyâsî maksadımız yoktur." sözünden bütün bütün hiddetlenerek Âlem-i İslâm ve âlem-i Nasrâniyyet'e mürâcaat ediyor. Filistin'in mutlakā Yahudilerden tahlîs edilmesini, Yahudilerin icrââtına mukābele bil-misil edilmesi için her türlü muâveneti taleb ediyor. Arabların Yahudilerden uzaklaşmalarını, Yahudilerin ahlâkından vikāye-i nefs eylemelerini tavsıye ediyor.

Müteâkıben Weizmann'ın Yahudilerin Filistin'i kurtarmak için vukū' bulan mesâîsine nakl-i kelâm ederek bunların ser-â-pâ yalan olduğunu beyân ediyor. Asırlardan beri Arabların Filistin'i muhâfaza ettiğini ve şimdiye kadar nasıl muhâfaza ettilerse Yahudilerden de aynı sûrette muhâfaza edeceklerini söylüyor.

Görülüyor ki, Arab dindaşlarımızla Yahudilerin arasındaki ihtilâfât pek şiddetlidir.

* * *

MERHÛM KÂMİL

Kalpakçılarbaşı'ndan geçilerek, çarşının Nûr-ı Osmâniyye Câmi'-i Şerîfi'ne karşı açılan kapısından çıkılınca, sol tarafa doğru inen sokağın başında yine sol kolda sıra ile dört dükkân görülür ki, bunlar on seneden beri fevkalâde anılmış; mukīm, misâfir bütün İstanbul halkı tarafından tanılmıştı. Bu dükkânların evvelâ ikisini işletmekte olan Kâmil isminde yirmi yirmi iki yaşlarında gāyet gürbüz bir delikanlı vardı ki, nâmûsu, fa'âliyeti, kadir-şinâslığı, nezâfeti, insâfı, istikāmeti, terbiyesi, ulüvv-i cenâbı sâyesinde iki-üç sene

zarfında umûmun iltifâtını, daha doğrusu hürmetini kazanmış; pek az denecek kadar mu'tedil bir para ile yemeklerin en nefîsini, en temizini yiyen müşterileri artık o iki dükkân, kābil değil, istîâb edemez olmuştu.

Bu gürbüz delikanlı ikişer üçer sene ara ile alt taraftaki iki dükkân ile karşı sıradaki diğer bir dükkânı da eskilerine ilhâk ederek işini büyüttü. Lâkin aslâ şımarıklık göstermeyerek, nasıl başladıysa öyle devam etti. Şu galâ devirlerinde bile insâfdan zerre kadar ayrılmadı.

Kâmil yalnız gündüz yemeğini verir, akşamdan evvel dükkânları kapardı. İkindiden sonra kapalı duran bu dükkânlar Ramazanlarda, bayramlarda yine kapalı bulunurdu. Yemekte bira, şarâb, şampanya gibi şeyler içecek, Ramazan'da oruçlu müslümanlardan kalan boşluğu dolduracak yüzlerce zübbe ile bir o kadar Frenk demirbaş müşteri yazılmak için pek çok uğraştılarsa da o gürbüz delikanlı ne dükkânına müskirât nâmına bir şey soktu; ne de Ramazanları kapısını açık bulundurdu. Birinci teklîfe karşı; "Bir müslüman için meyhânecilik ne ayıb şeydir!" dedi; ikinci talebi de; "Yılın onbir ayı dünya için çalışıyorum; bir ay da Allah için câmi'leri dolaşmalıyım." cevâbıyla reddetti.

Ticâret, san'at âlemine atılmış bütün müslüman gençleri için pek büyük bir nümûne olmak liyâkatini gösteren Kâmil müşterilerinin çoğuna karşı evlâd, yahud kardeş tavrını takınırdı. Dükkânını kapar kapamaz hem kendi işleriyle, hem onların işleriyle uğraşır; bu uğurda hiçbir emekten, hiçbir fedâkârlıktan geri durmazdı.

Yazıklar olsun ki, ancak beş altı gün süren mel'ûn bir hastalık hiç olmazsa yüz yıl yaşamaya nâmzed olan o gürbüz vücûdu topraklara seriverdi! İrtihâli o kadar ânî, o kadar nâgehânî oldu ki cenâze namazında bulunmayı farz-ı ayn bilen âşinâlarının pek çoğu bu son vazîfelerini îfâ edemedikleri için başkaca müteessir oldular.

Artık Kâmil aramızdan çekildi gitti. Arkasında dört beş yetîmiyle, refîkası, bir de zavallı anacığı kaldı. Hayır, merhûmun zıyâ'ından musâb olan yalnız âilesinden ibâret kalsaydı belki felâketin tehvînine çalışılabilirdi. Lâkin Kâmil'in irtihâliyle memleket en kıymetli, en müfîd bir evlâdını daha gāib etmiş oldu.

O ne hayr-hâh, ne cömerd, ne büyük fıtratlı bir çocuk idi! Rüşdiye derecesini geçmeyen bir tahsîl ile insaniyetin, ahlâkın bütün inceliklerini nasıl ihâta edebilmişti?

Şu satırları karalarken, Hudâ bilir, ciğerimin sızladığını duyuyorum. O, çünkü beni samîmî bir dost değil, hakīkī bir baba tanır da o kadar fedâkârlıklar gösterirdi ki, ileride kendi evlâdımdan görebilirsem dünyada insanların en bahtiyârı olurum.

Evet, o lutuflar, o yararlıklar kimseye söylenmeyecek, ikimizin arasında kalacaktı. Beynimizde böyle bir muâhede vardı. Onun büyüklüğü nakz-ı ahd gibi rezîlelerden pek münezzeh idi. Öldü, gitti, kimseye sır vermedi. Lâkin bugün o ahdi, kısmen olsun, nakz etmek sûretiyle ben de biraz büyümek istiyorum. Emînim ki rûh-ı mağfûru beni afv edecektir. Lillâhi'l-Fâtiha.

Mehmed Âkif

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

24 Ekim 1918 | 17 Muharrem 1337 | Perşembe | 24 Teşrînievvel 1334 | Cild: 15 - Aded: 375

UMAR MIYDIN?

"Odama girdim; kapıyı kapadım; ağlamaya başladım: O gün akşama kadar İslâm'ın garibliğine, müslümanların inhitâtına ağladım, ağladım, ağladım..."

Sebîlürreşâd – 372. Şimâl müslümanlarından Atâullâh Behâeddîn.

Görünmez âşinâ bir çehre olsun rehgüzârında...
Ne gurbettir çöken İslâm'a İslâm'ın diyârında!
Umar mıydın ki ma'bedler, ibâdetler yetîm olsun?
Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i me'yûsun?
Umar mıydın cemâ'at bekleyip durdukça minberler,
Dikilmiş dört direk görsün, uzanmış bir yığın mermer?
Umar mıydın tavanlar yerde yatsın, rahneden bîtâb,
Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlasın mihrâb?
Umar mıydın o taş taş devrilen "bünyân-ı mersûs"un,
Şu vîrân kubbelerden vâpesîn feryâdı dem tutsun?
İşit: On dört asırlık bir cihânın inhidâmından
Kopan ra'din ufuklar inliyor hâlâ devamından!
Civârın, manzarın, cevvin, muhîtin… Her yerin mâtem…
Kulak ver: Çarpıyor bir mâtemin kalbinde bin âlem!
Ne hüsrandır ki doldursun bugün tevhîdin enkāzı,
O hâkinden nebîler fışkıran iklîm-i feyyâzı!
Gezerken tavr-ı istîlâ alıp meydanda bin münker,
Şu milyonlarca îman "nehye kalkışsam..." demez, ürker!
Bir istibdâd-ı dûrâdûra dâim inkıyâdından,
Silinmiş emr-i bi'l-ma'rûf gitmiş, sanki, yâdından!

Hayâ sıyrılmış, artık.. Öyle yüzsüzlük ki her yerde!..
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
Vefâ yok, ahde hürmet hiç, emânet lafz-ı bî-medlûl;
Yalan râic, hıyânet mültezem her yerde, hak mechûl!
Yürekler merhametsiz, duygular süflî, emeller hâr;
Nazarlardan taşan ma'nâ ibâdullâhı istihkār.
Beyinler almaz, Allâhım, ne müdhiş inkılâb olmuş!
Hamiyyet kalmamış, din kalmamış, her şey harâb olmuş!
Rezâil haykırıp dursun da vicdanlar otursun lâl...
Bu izmihlâl-i ahlâkī yürürken durmaz istiklâl!

Sen ey bîçâre dindâşım ki bizden hayr ümîd ettin;
Nihâyet, ye'se düştün, ağladın, ağlattın, inlettin.
Samîmî yaşlarından coştu rûhum, mevc mevc oldu...
Fakat, bin girye kurtarmaz cehennemler saran yurdu.
Cemâ'at intibâh ister... Uyanmaz gizli yaşlarla!
Çalışmak!... Başka yol yok… Hem nasıl? Canlarla, başlarla!
Alınlar terlesin, derhal iner mev'ûd olan rahmet.
Nasıl mahrûm olur tevfîk-i Hak'tan, yoksa, bir ümmet?
İlâhî; bir müeyyed, âhenîn el yok mu, tutsun da
Çıkarsın halkı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?

Mehmed Âkif

[198]

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

MUKADDİME

.....

Nesih Bahsi

.....

Cenâb-ı Hakk'ın, teşrî' etmiş olduğu ahkâmı, yahud kütüb-i semâviyyede mevcûd âyetlerden birini nesh etmesini Yehûd ile nasârâ kabûl etmemekte, müslümanlar ise, avâm ve havâs, umûmiyetle buna kāil bulunmaktadırlar. Yalnız müfessir Ebû Müslim ibni Bahr nesh aklen câiz olduğuna kāil olmakla beraber *Kur'ân-ı Kerîm*'de vukū'unu teslîm etmemektedir.

Biz, şurada neshin ma'nâsı, envâ' ve aksâmı hakkında ber-tafsîl izâhâta girişmezden evvel bu bahis hakkında biraz münâkaşa etmek istiyoruz:

Şübhesizdir ki Cenâb-ı Hakk'ın peygamberler göndermek ve onlara kütüb-i mukaddese inzâl etmekten maksadı âlemi nûr-ı irfân ve hidâyetle münevver etmek ve nev'-i beşeri dünyevî muâmelâtından, uhrevî hayâtında hefve ve hatâdan korumaktır.

Pek bedîhî bir hakīkattir ki tabâyi'-i beşer muhtelif, şuûn-ı ictimâiyye gayr-i muttariddir. Ahkâm-ı teâmüliyyenin gāye-i vaz'ı, şuûn-ı hayâtiyyenin ıslâhı, biri diğerinin hukūkuna tecâvüz etmemek için cemâât ve efrâd arasında hudûd ta'yîni olduğuna göre bu ahkâmın ta'yîn ve takrîrinde onunla mükellef tutulacak ümmetlerin mizâc ve tabîatlerinin nazar-ı dikkate alınması zarûrîdir. Emr-i teşrî'de bu yolda hareket lâzime-i hikmet ve basîret olunca kullarının serâir ve mâhiyyâtını Alîm, sun'unda Hakîm olan Zât-ı Ecell ü A'lâ, her şâri'in fevkinde olarak, bu yolda harekete sezâ ve ahrâ olduğu vâreste-i beyândır.

Cenâb-ı Hak bizden evvel gelip geçen ümmetlere, hâl ve şanlarından bizi pek az haberdâr ettiği birçok peygamberler göndermiş olduğu muhakkak bir keyfiyettir. İmdi ehl-i kitâbın o bî-mağz münekkidleri, kimi terakkī etmiş, kimi dereke-i inhitâttan kurtulamamış, bazısı medenî, bazısı bedevî, kısmen münevver, kısmen ümmî olan bu ümmetlerin kâffesi için vaz' edilecek ahkâmın aynı mâhiyette olmasını mı muvâfık-ı hikmet buluyorlar; yoksa peygamberlerinin sevk u irşâdıyla süllem-i felâh ve terakkīde yavaş yavaş yükselen, tedrîcî bir tarzda kesb-i sâfiyyet ve mühezzebiyyet eden bir ümmet hakkında mevzû' ahkâm-ı ilâhiyyenin hiç değişmemesini mi iltizâm ediyorlar? Akıl elbette neshin cevâzını kabûl eder. Zâten gerek ahkâm-ı ilâhiyyenin, gerek ahkâm-ı mevzûa-i beşeriyyenin neshi kabûl etmesine ve maslahata, ahvâl ve şuûn-ı hayâtiyyenin iktizâsına göre bu hükümlerden birini diğeriyle istibdâl etmesine en birinci delîl meşhûdâtın kendisidir.

Bunlar zannediyorlar mı ki *Kur'ân* şarâbı def'aten harâm kılmış, ilk hamlede çoğuna azına müsâade etmemiş olsaydı câhiliyet erbâbı şarâba o ânda vedâ' ederler, bilâ-tereddüd kadehleri ellerinden atarlar idi? Hayır, bu mümkün ve mutasavver değildir. Ve bunun içindir ki sâir memleketlerde mecâlis-i teşrîiyye, vaz' ettikleri kānûnları, kararlaştırdıkları hükümleri, lüzûm gördükçe değiştirmekten, ta'dîl ve ikmâl etmekten kurtulamıyorlar.

Hayât-ı ümemde bu kāide muttarid bir cereyân ta'kīb edip dururken Hakîm ve Alîm olan Zât-ı zü'l-Celâl'in bir ümmete farz kıldığı şey'i hayât, fikir, ictimâiyât i'tibârıyla onunla mütecânis olmayan diğer bir ümmete de farz kılması nasıl ma'kūl bir hareket addolunabilir? Bâ-husûs ki [1](لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا) diyen de kendisidir.

Bir ümmete o gün için hâline münâsib bir hüküm inzâl etsin de git gide şerâit-i ahvâl değişmiş, şuûn büsbütün başka bir mâhiyete inkılâb etmiş olduğu halde o ümmetin efrâdını aynı hükme riâyet ve inkıyâda mecbûr tutmak hikmet-i ezeliyye îcâbıyla nasıl te'lîf olunabilir? Sâhib-i şer'a lâyık olan sevk-i maslahatla bir hükmü farz kılmak, bilâhare tağyîr ve ta'dîl îcâb eden esbâb vücûd-pezîr olunca o hükmü nesh ile yerine maslahata daha muvâfık, adl ü istikāmet esâslarının mahfûziyetini zâmin diğer bir hüküm ikāme etmektir.

Esâsen ulemâ-yı İslâm bu mevzû'a dâir birçok şeyler yazmışlar, gerek *Tevrât* gerek *İncil*'de nasıl bil-fi'l nesh vukū'a geldiğini ehl-i kitâbın nakz u ibtâl edemeyecekleri birçok delîller, şâhidlerle isbât etmişlerdir. Merak edenler bu yolda yazılan eserlerle [2](مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا) âyet-i kerîmesinin tefsîri sadedinde serd ettiğimiz mütâlaâta mürâcaat ederlerse ma'lûmât-ı kâfiyye alabilirler.

Esâsen ahkâm-ı semâviyyeyi nesih ve ta'dîl husûsundaki hikmet kānûn-ı hilkatin tazammun ettiği hikmetten farklı bir şey midir? Tıfl-ı nev-zâdı emzirmek îcâb ettiği zaman Cenâb-ı Hakk'ın kadının memesinde nasıl süt yarattığını, ekl ihtiyâcı tahakkuk ettiği vakit çocuğun nasıl dişleri çıkmaya başladığını, kelebek nev'inden kurtların her tavr-ı teşekkülünde Hâlik-ı Hakîm'in onlarda o zamana mahsûs havâss u mezâyâ, elvân ü eşkâl îcâd ettiğini görmüyor muyuz? Bu hikem-i bâhire enzâr-ı ibret önünde tecellî edip dururken ahkâm-ı ilâhiyyenin nesih ve ta'dîli keyfiyetini kavânîn-i tabîiyyenin ihlâli, nizâmât-ı ictimâiyyede bid'atler ihdâsı mâhiyetinde telâkkī etmeye mahal var mıdır?

Zannımıza kalırsa ehl-i kitâb, o sakîm fikirleriyle Dîn-i İslâm'da ve *Kur'ân*'da tahayyül ettikleri maâyib ve nakāyisa güvenerek müslümanlara hücûm sevdâsına düşeceklerine akıllarını başlarına toplayıp da kendi elleriyle kendi kitâblarını nasıl tahrîf ve tebdîllere uğrattıklarını, cânib-i Rabbânî'den münzel olduğuna mu'tekid bulundukları ahkâm-ı ilâhiyyeyi papaslarının ne vechile nesih ve ibtâl ettiklerini düşünseler kendileri için daha hayırlı bir hatt-ı hareket ta'kīb etmiş olurlar. Fakat acaba o zaman **[199]** dinlerini, takdîs ve perestiş ettikleri peygamberlerinden mevrûs ahkâmı bâzîçe ittihâz etmiş olduklarından dolayı yüzleri kızarmaz mı? Şurası da var ki ehl-i kitâb İslâm hakkındaki tenkīdât ve i'tirâzâtı müslümanlardan kendilerinin bunca dînî seyyiâtlarına, tahrîf ve tebdîllerine âşinâ, târîhlerinin hacâlet-âver safahâtına âgâh kimselere serd ettiklerini bilseler hiç biri ağzını açıp da dînî mücâdele ve münâkaşa vâdîsinde bir tek söz söylemeye cür'et edemezdi.

Şâri'-i Hakîm'in maslahata binâen vaz' ettiği bir hükmü yine hikmet ve maslahata binâen inzâl edeceği diğer bir hüküm ile ta'dîl ve nesh edebilmesi câiz olduğunu yukarıda

---

[1] Bakara, 2/286.

[2] Bakara, 2/106.

söylemiştik. Yalnız şu ciheti kayd ve ihtâr edelim ki, bunun ma'nâsı Cenâb-ı Hak hakîkat-i maslahatı bilmediği için bir hüküm verir, sonra onu diğer bir hüküm ile nakz u ta'dîl eder, daha sonra maslahatı diğer bir cihette görerek o hükmü de nesh eyler demek değildir. Biz müslümanların nokta-i nazarına göre nesih şundan ibârettir: Cenâb-ı Hakk bir takım esbâb ve devâî dolayısıyla bir ümmetin mecmû'unu yahud bir kısmını mükellef tutmak üzere bir hüküm takdîr eder; o esbâb ve devâî zâil olup da yerlerine diğer esbâb kâim olunca o hükmü nesh ile yerine diğer bir hükmü farz kılar. Bu hâle nazaran bir hükümden hükm-i nâsiha udûl nasıl sırf maslahat esâsına müstenid ise evvelki hükmün vaz' u takdîri de aynı sûretle îcâb-ı maslahata mübtenîdir. Binâenaleyh mes'elenin, Yahudilerle milel-i sâirenin tevehhüm ettikleri gibi, Cenâb-ı Hakk'ın bir şeyin hakîkatine sonradan ıttılâ' hâsıl etmesi, yahud hiç bilmemesi gibi şeyleri istilzâm eder ciheti yoktur. (تعالى الله عن ذلك علوًا كبيرا)

"Bütün ümmetlerde diyânet-i hakkanın asılları birdir." kâide-i sâbitesi, ki beyne'l-müslimîn aslâ cây-ı ihtilâf değildir, bu bâbda serd ettiğimiz fikrin isâbetini te'yîd eder. Evet, dîn-i ilâhî esâsâtı ümmetlerin ihtilâfıyla tehâlüf etmeyeceği gibi ezmine ve emkinenin tegāyürü ile de tegayyür etmez. İcâbâtı tehâlüf, esbâbı tegāyür eden varsa o da ahkâm-ı fer'iyyedir. Nitekim [1](قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللهَ وَلَا نُشْرِكَ بِه شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ) ve [2](اِنَّا اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ كَمَا اَوْحَيْنَا اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّنَ مِنْ بَعْدِهِ) âyetleri bu hakîkate işâret etmektedirler.

Zâten enbiyâ-yı izâmın hakāyık-ı sâbiteyi i'tirâf ve te'yîd vazîfesiyle gelmiş olduklarında, bir emr-i makbûl ve mergūbu redd ü inkâr, bir hakkı ibtâl etmek, güzel bir şeyi çirkin görmek, bir nebînin nübüvvetine kāil olmamak, bir kitâb-ı semâvîye inanmamak gibi hâlâtın hiçbir nebîden sudûru imkânı bulunmadığında hiç şübhe var mıdır?

Bak; Resûl-i fıtrat olan Muhammed bin Abdillâh (sav) nasıl Allah'a, O'nun meleklerine, kitâblarına, aralarında hiçbir fark gözetmeksizin rusül-i kirâmının kâffesine îmân etmiş olduğunu i'lân ediyor, Cenâb-ı Hakk'ın ona indirmiş olduğu Kitâb-ı Mecîd'de kendinden evvel indirilmiş olan kütüb-i semâviyyenin ahkâm-ı esâsiyyesini musaddık olduğunu tekrar edip duruyor. Bunun başlıca sebebi ise bütün edyân-ı semâviyyenin asılları bir olması ve bu asılların nesih ve tebdîl kabûl etmemekle beraber mütegāyir sebebler, mütenevvi' illetlere menşe' olamamasıdır. Ahkâm-ı fer'iyye ise bu kabîlden değildir.

Ulemâ-yı İslâm'ın nesih hakkındaki nikāt-ı nazarına gelince, cumhûr bunun aklen câiz ve şerâyi'-i semâviyyenin kâffesinde, hattâ *Kur'ân*'da vâki' olduğuna kāil olup içlerinde *Kur'ân*'da bil-fi'l neshin vukū'unu inkâr eden Ebû Müslim bin Bahr'dan başka bir ferd yoktur. Yalnız Ebû Müslim, evvelce de söylediğimiz vechile, neshin aklen cevâzına kāil olmakla beraber ahkâm-ı Kur'âniyyenin birinde böyle bir hâlin vukū'unu kabûl etmemektedir.

Bizim şahsî mutâlâamıza gelince, *Kur'ân*'ın şerâyi'-i sâbıkayı nesh etmiş olduğu bir emr-i kat'î olmakla bu cihet esâsen münâkaşa sâhasından hâric olup asıl bahis, *Kur'ân*'da diğer âyât ile nesh edilmiş âyetler var mı yok mu? Mes'elesine âiddir. *Kur'ân*'da neshin vukū'una tarafdâr olanlar bir takım âyâta istinâd ve bu âyetlerin medlûlleri fikirlerini açıktan açığa te'yîd etmekte olduğunu iddiâ etmektedirler. Âyetler şunlardır:

1) [3](مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا)

2) [4](يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ اِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا اَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ. اَلْئٰنَ خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَاِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ اَلْفٌ يَغْلِبُوا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللهِ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ)

3) [5](فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ) Bu fikrin müdâfi'leri bu âyetin afv u safh ve sabra dâir olan sâir bütün âyâtı nesh etmiş olduğunu beyân etmektedirler.

Kur'ân-ı Kerîm'de nesh vukū'unu iddiâ edenlerin istinâd ettikleri bu üç âyetten birincisindeki "âyet" kelimesinden murâd, âyetin tefsîri sırasında görüleceği vechile onların kasd ettikleri ma'nâ değildir. Ve bu âyetin nesih keyfiyetiyle kat'iyyen alâkası yoktur.

İkinci âyet bu fikrin tarafdârları için kat'î bir delîl teşkîl edebilecek bir mâhiyeti hâizdir. Biz ilk âyetin tefsîri sırasında bu âyet hakkındaki mütâlaamızı da ber-tafsîl serd edeceğiz.

Üçüncü âyet ki, âyet-i seyfdir, bir ma'nâ-yı hâssa delâlet etmekte olup ne âyet-i kıtâl ile* ne diğer âyât ile alâkası yoktur. Cenâb-ı Hak fitne vukū'una meydan vermemek, dîn-i ilâhînin hâkimiyetine halel gelmemek için ileride müşriklerin Mekke'ye duhûlünü men' etmek **[200]** istiyordu; bu maksada esâs ve mukaddime olmak üzere daha evvelden müslümanlara rast geldikleri yerde müşrikleri öldürmeleri, yakalayıp habs etmeleri, onları ta'kīb ve tecessüsden bir ân hâlî kalmamaları hakkında emir verdi. Maksad-ı âyet bu merkezde olduğuna ulemâdan birinin (وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ) âyetini "Müşriklerin içeri girmemesi için bütün Mekke yollarını tutunuz!" yolunda tefsîr etmesi kuvvetli bir delîl teşkîl eder.

Bu âyetin maksad-ı vürûdu hakkında uzun uzadı mutâlaâtımız, Kitâb ve Sünnet'ten müteaddid şâhidlerimiz vardır ki sâlifü'z-zikr (مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ... الى اخره) âyetinin tefsîri sırasında serd ü ityân edilecektir. [6](يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ اُمُّ الْكِتَابِ) âyet-i kerîmesinin te'vîl ve tefsîri hakkında da orada metîn ve esâslı fikirler dermiyân edeceğiz.

Nesih hakkında esâs i'tibârıyla söyleyeceğimiz sözler şu vechile telhîs olunabilir:

1) Nesih müebbed olmayan bazı ahkâm-ı ameliyyeyi ilgā demektir.

2) Nesih aklen câiz, fi'len sâbittir. Vukū'u hikmet ve maslahat îcâbâtına müsteniddir.

---

[1] Âl-i İmrân, 3/64.

[2] Nisâ, 4/163.

[3] Bakara, 2/106.

[4] Enfâl,8/65-66.

[5] Tevbe, 9/5.

* (فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى اِذَا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا) âyeti [Muhammed, 47/4].

[6] Râd, 13/39.

3) *Tevrât* ve *İncil Kur'ân-ı Kerîm* vâsıtasıyla, yalnız o değil, ahkâm-ı ilâhiyyeden ma'dûd olmayan ahkâm-ı havâriyyîn ile dûçâr-ı nesh olmuşlardır. Kezâlik *İncil* de ahkâm-ı *Tevrât*'ın bazılarını nesh etmiştir.

4) Nesih vukū'unu iddiâ edenlerin medâr-ı istinâdı olan âyâtın tefsîrinde görüleceği vechile ahkâm-ı Kur'âniyyeden pek azı mensûhdur.

5) *Kur'ân*'da hükmen olmayıp da yalnız tilâveten nesih vukū'una dâir mevcûd olan kavil ve iddiâ nâ-kābil-i hitâb bir takım kimselerin iddiâsıdır.

6) Bazı âyât-ı Kur'âniyyenin ehâdîs-i merviyye ile mensûh olabilmesinin cevâzına dâir mevcûd olan fikrin, bilmezlikle *Kur'ân*larına, dinlerine karşı irtikâb-ı cinâyet eden süfehânın fikir ve mütâlaalarının değerinden fazla bir değeri yoktur.

Nesih bahsinde serd edeceğimiz mütâlaât-ı esâsiyyemizin hülâsası bunlardan ibâret olup her birine âid tafsîlât pek de uzak olmayan sâlifü'z-zikr (مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ) âyetinin tefsîri sırasında görülecektir.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

BUHRÂN-I İCTİMÂÎMİZ

Müellifi: Prens Mehmed Said Halim Paşa

– 2 –

Esâsât-ı İctimâiyye:

İdâre-i Hamîdiyye, derebeylik idâresine kāim olan usûl-i merkeziyye-i siyâsiyye ve idâriyyeyi tahrîb ettiği gibi bu usûl-i idâreden mütevellid sınıf-ı mümtâz-ı ictimâî de, ufûl-i saltanat-ı Hamîdiyyeyi müteâkıb nâ-bedîd olduğundan, hey'et-i ictimâiyye-i memleket bir fetret-i mutlakaya dûçâr olmuştur.

Binâenaleyh Osmanlı cem'iyet-i avâmında her devir kendi ihtiyâcâtına göre bir sınıf-ı mümtâz vücûda getirdiğinden, Binüçyüzyirmidört İnkılâbı'ndan mütevellid idâre-i meşrûta da medenî, tekâmülî, siyâsî ve idârî ihtiyâcâtının medâr-ı tatmîni olabilecek vesâitin taharrîsi mecbûriyetine ma'rûz bulunuyor.

Bu sâika-i mecbûriyyetle vazîfe-i siyâsiyye ve idâriyyesini meclis-i millîsinin murâkabesi tahtında îfâ ettiren idâre-i meşrûtamız, memleketin terakkī ve umrânı için cem'iyet-i avâma muvâfık bir vâsıta vücûda getirmesi yani zâtî, ahlâkī, aklî meziyetleri ile temeyyüz eden eşhâsdan, maddî ve ma'nevî servet müstahsillerinden, memleketin bî-pâyân servet-i tabîiyyesinden istifâde edebilecek erbâb-ı san'attan, vicdânları tenvîr ve terakkī-i müştereki te'mîn sûretiyle hükümrân olmak isteyen ashâb-ı fazîletten mürekkeb bir sınıf-ı mümtâz teşkîl etmesi lâzım gelir.

Fakat bu sınıf-ı mümtâz, me'mûrîn-i devlet veya nüdemâ-yı hümâyûn hey'etleri gibi sühûletle teşkîl olunamaz. Böyle bir sınıfın teşekkülü hayli bir müddete mütevakkıftır. İşte bu sebeble memleket o zamana kadar hâl-i hâzır-ı ictimâîden bil-mecbûriyye tahallus edemez.

Buna binâen, ahvâl-i hâzıra-i ictimâiyyenin felâh nâ-pezîr bir vehâmete dûçâr olmaması için şimdilik yalnız mâzîde irtikâb edilmiş olan hatîâtın mümkün mertebe men'-i tekerrür ve ıslâhına i'tinâ ile iktifâ eylemek zarûretinde bulunuyoruz.

Bu sâika ile herşeyden evvel mesâil-i siyâsiyye ve idâriyyeden külliyyen mütemâyiz ve hattâ daha ziyâde hâiz-i ehemmiyyet mesâil-i ictimâiyyenin mevcûd olduğunu ve bu mesâilin netâyicinden olarak hâtırımıza bile getirmemiş olduğumuz vezâif-i ictimâiyyenin îfâsıyla mükellef bulunduğumuzu öğrenmemiz îcâb eder. Bu mesâil ve vezâifin idrâk ve îfâsı da, îcâbâtının öğrenilmesi yani bir ma'şer-i beşerin bir hey'et-i ictimâiyye-i müessese hâline getirilebilmesi için efrâdının âdât ve hissiyât-ı müştereke, efkâr ve i'tikādât-ı müterâdife ve gāye-i müttehide ile merbûtiyetine mütevakkıf olduğunun ve bu revâbıtın zevâli, her türlü imkân-ı terakkīnin insilâbıyla hey'et-i ictimâiyye-i müessesenin inkırâzını müeddî bulunduğunun bilinmesi lâzım gelir. Çünkü terakkıyât-ı beşeriyye, efrâd-ı insaniyyenin beheme-hâl bir hey'et-i ictimâiyye-i müessese sûretinde hayât-güzâr olmasıyla husûl-pezîr olabilir.

El-hâsıl revâbıt-ı ictimâiyyenin mâzîde müctemian imrâr olunan hayât ile eslâfımızın mîrâs-ı ma'nevî ve fikrîsi yani beşer ile zamanın eseri olan an'anât ve teâmülâtın tehaddüsünden teessüs ettiğini ve bu revâbıta, insanın kuvve-i muhayyile ile keşfine zâhib olabileceği başka hiçbir râbıtayı ikāme edemeyeceğini bilmeliyiz.

[201] Bu hakāyıka kesb-i ıttılâ' sûretiyle mâzîye, an'aneye, ahlâk ve teâmülâta gösterilen hürmetin vezâif-i esâsiyye-i ictimâiyyeden olduğuna ve bu gibi revâbıttan tecerrüd eyleyen bir cem'iyet-i beşeriyyenin revâbıt-ı ictimâiyyeden de bit-tecerrüd bir ma'şer-i beşer hâl-i ibtidâîsine rucû' ettiğine kanâat etmeliyiz.

Gāye-i müşterekeyi teşkîl eden ahlâk ve i'tikādât-ı müşterekenin de hasâil-i dîniyyeden mütevellid olduğunu, bu sebeble dine hürmet ve merbûtiyyetle ahkâmının icrâsı vezâif-i mübreme-i ictimâiyyeden bulunduğunu bilmeliyiz.

İnsanlar arasında aynı hissi, aynı zevki tevlîd ettiğinden, sanâyi'-ı nefîsenin de en mühim esbâb ve avâmil-i ictimâiyyeden ma'dûd bulunması iktizâ eder. Çünkü te'sîrât-ı bedîiyye, hissiyât ve ezvâk-ı müşterekenin tecelliyâtı olduğundan hadd-i zâtında ictimâîdir. Binâenaleyh kendi sanâyi'-i nefîsemizi, kendi mûsikīmizi, kendi esâlîb-i mi'mârîmizi, kendi masnûât-ı bedîiyyemizi terğīb ve teşvîk etmek, vezâif-i ictimâiyyemizden olduğunu da öğrenmeliyiz.

El-hâsıl bir cem'iyet-i beşeriyyenin münhasıran revâbıt-ı ictimâiyye ile pâyidâr olamayacağından, ilcâât-ı zamâna tevfîk-ı harekâtı ehliyetinden başka ihtiyâcâtının tatmîni iktidârını hâiz olması, idâme ve bekā-yı mevcûdiyyeti için sâî-i tekâmül bulunması, hâle âid hatt-ı hareketini, mâzîye hürmeti ile endîşe-i istikbâlin ta'yîn etmesi lâzım geldiğini de bilmeliyiz.

Bu avâmil ve esbâba husûl-i âşinâîden sonra icrâ-yı îcâba sarf-ı mesâî ve ikdâmât etmemiz îcâb eder. Çünkü memleket, musâb olduğumuz illet-i müdhişe-i ictimâiyyeye devâ-sâz olacak olan sınıf-ı mümtâzın tevellüdünü ancak bu sûretle görebilecektir.

Mesâil-i ictimâiyyenin mevcûdiyetine adem-i vukūfumuz, mesâil-i sâireden tefrîk ve temyîze adem-i ehliyetimiz, vezâif-i ictimâiyyemizi hiçbir vakit îfâ etmemiş olduğumuzu müfîd olmaz. Zîrâ böyle olsaydı mevcûdiyet-i milliyye ve ictimâiyyeden bir eser göstermemiz mümkün olamazdı.

Mukteziyât-ı ictimâiyyemizin eczâ-yı asliyye-i dîniyyemizden bulunması hasebiyle, vezâif-i ictimâiyyemiz, vezâif-i dîniyyemizde mündemic bulunmaktadır. Buna binâen vezâif-i dîniyyemizi bir sûret-i vicdân-perverânede îfâ etmiş olduğumuz müddetçe farkında olmaksızın vezâif-i ictimâiyyemizi de îfâ etmekte idik.

Fakat selâmet ve felâhı umûr-ı dîniyye ve ma'neviyyede taharrî hedefini ihmâl ile herşeyi cismâniyete yani maddiyâta tevfîk etmeye başladığımızdan i'tibâren, îfâsıyla mükellef olduğumuzdan bile bî-haber bulunduğumuz vezâif-i ictimâiyyenin imkân-ı icrâsı da zâil olmuştur.

İşte hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyeye en son darbe-i tahrîb-kârîyi îrâs etmiş olan bu fikr-i cismâniyyet olduğu gibi, garâibden olmak üzere Binüçyüzotuz seneden beri memâlik-i İslâmiyyede cismâniyet zihniyeti de birinci def'a olarak bizde zuhûr etmiştir.

Bazı mütefekkirîn-i mütemâyize, vatana en büyük bir hizmeti îfâ zannıyla bu fikri memâlik-i Garbiyyeden iktibâs ve nakl etmemiş olsa idi, kendiliğinden hiçbir vakit tahassul ve tezâhür edemeyecek olan bu zihniyet memleketçe müebbeden mechûl kalmış bulunurdu.

Cismâniyet fikir ve zihniyetinin memâlik-i Garbiyyede zuhûru, i'tikādât-ı Nasrâniyyenin i'tikādât-ı cedîde-i fenniyye ile adem-i imkân-ı te'lîfinden mütevellid bulunduğu hâlde, i'tikādât-ı dîniyye-i İslâmiyyede böyle bir adem-i imkân-ı te'lîf mahzûru bulunmadığından, bu fikir ve zihniyet de öteden beri hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyyece mechûl kalmıştır.

İ'tikādât-ı İslâmiyyenin i'tikādât-ı fenniyyeye mugāyir olması şöyle dursun, bilakis bu i'tikādâtı tamâmıyla ihâta ettiğinden i'tikādât-ı dîniyyemizle i'tikādât-ı fenniyyemiz nâ-kābil-i inhılâl ve iftirâk bir küll-i tâm teşkîl eder.

Muhîtimiz için gayr-i tabîî olduğu kadar, bir hatâ-yı bâriz-i takdîr netîcesi olan bu zihniyet-i cismâniyye esbâb-ı âtiyyeden mütevelliddir:

Âsâr-ı ser-nüvişt-i târîhîden olarak gerek ulemâmızın ve gerek bize rehberlik etmek, efkârımızı tenvîr eylemek gibi bir vazîfe ile mükellef bulunanların kâffesi memâlik-i Garbiyyenin ulûm ve fünûn vâdîsinde hayyiz-ârâ-yı husûl olan tekâmül-i serî'i ta'kīb edememişlerdi.

İşte bu ulûm ve fünûnun bizce mechûl kalması, tekâmül-i millîmizin bâis-i tevakkufu olmuş ve bin-netîce hey'et-i ictimâiyyemizi milel-i Garbiyyeye nisbeten bir sâfiliyet-i bedîhiyye derekesine ıskāt eylemiştir.

Binâenaleyh, hâlet-i tevakkuf ve tedennîmizden ulemâ ve fuzalâmız ithâm olunacak yerde, ma'neviyât ve ahlâkıyâtımızın mahsûl-i dînimiz bulunması hasebiyle hatîât-ı vâkıa ahkâm-ı dîniyyeye isnâd olundu.

Bu zehâb-ı sehv-âlûd sebebiyle, Dîn-i İslâm'ın şa'şaanisâr bir medeniyetle insaniyeti i'lâ ettiği, Devlet-i Osmâniyye'yi bî-nazîr bir mâhiyet-i zî-satvetle te'sîs eylediği ve bâ-husûs zamanımızda perestiş ettikleri medeniyet-i Garbiyyenin bile âzâde-i iştibâh bir sûrette medyûn-ı şükrânı bulunduğu unutularak mâni'-ı terakkī olduğuna hükm edildi.

Tedenniyât-ı ictimâiyyemiz ilcââtıyla memleketin dûçâr olduğu masâib bir takım müceddidlerin zuhûrunu intâc etti. Fakat bu nev-zuhûr âlimler, hey'et-i ictimâiyyemizi cehâlet ve fesâd-ı ahlâk zulmetlerine ilkā edenlerden daha münevver olmadıkları gibi, daha münevvir de bulunmadıklarından, ulemâ ve sunûf-ı münevveremizin sû'-i ahlâk ve cehâletlerinden nâşî dinin ma'rûz kaldığı ithâmât-ı kâzibeden istifâde eylemekten başka bir şey yapamadılar. Çünkü bu rehberler de felâh ve selâmet-i milliyyemizin husûlü, terakkıyât-ı Garbiyyenin masdar-ı musîbi addettikleri usûl-i cismâniyyetin muhîtımıza tatbîkine mütevakkıf olduğu tarzındaki iknâiyât ile hey'et-i ictimâiyyemizi iğfâl etmekten başka bir fa'âliyette bulunamadılar. Bundan başka tamâmiyet-i mülkiyyemizi tekeffül etmiş **[202]** olan Düvel-i Muazzama'nın muzâheret ve teveccühü de ancak bu usûlün tatbîkı ile te'mîn ve idâme edilebileceği kanâatini husûle getirdiğinden cismâniyet nazariyesi bir kat daha mazhar-ı rağbet oldu. Binâenaleyh o vakitten i'tibâren ıslâhât makāmında vukū' bulan icrââtın kâffesi az çok mestûr ve muharref bir muğāyeret-i dîniyye mâhiyetini iktisâb etmeye başladı.

Fakat böyle bir zihniyet-i teceddüdün cümle-i meâsir ve netâyicinden bulunan ahvâl-i hâzıra-i memleket, müceddidlerimizce mukaddemâ medâr-ı umrân ve terakkī addedilmiş olan ıslâhât-ı cismâniyye kıymetinin muhîtimizde neden ibâret bulunduğunu sûret-i kat'iyyede isbât eyledi.

Bu sûretle bilhassa ahvâl-i ictimâiyyemiz, memâlik-i İslâmiyyede dinin bir ehemmiyet-i hayâtiyyeyi hâiz olduğuna, memâlik-i gayr-i müslimede ihrâz ettiği ehemmiyetten bî-nihâye bir mertebede fermân-fermâ bulunduğuna daha mukni' bir silsile-i berâhîn-i fi'liyye teşkîl etti.

İşte tarz-ı iktibâsı ile menşe'ini tasvîr etmiş olduğumuz cismâniyetin muhîtimize tatbîki, hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyenin inhıtâtını mertebe-i gāyeye îsâl etmekten başka bir şeye medâr olmayan bir hatâ-yı esâsîden ibâret bulunduğu bin-netîce tebeyyün eyledi.

* * *

Müsâvât:

Her hey'et-i avâmın gāye-i hedefi müsâvât-ı siyâsiyye ile adem-i müsâvât-ı ictimâiyyeyi terğîbe ma'tûf bulunduğundan, müsâvât-ı siyâsiyyeyi der-uhde etmiş olan meşrûtıyet avâmımızda, şimdi adem-i tesâvî-i ictimâîyi ihdâs eylemek vazîfe-i mübremesi muvâcehesinde bulunuyor.

Bu vazîfe-i mühimmenin adem-i îfâsı takdîrinde, hey'et-i ictimâiyyemiz gāye-i teâlî ve satvet-i milliyyesini ihrâz edemez.

Çünkü bir cem'iyet-i beşeriyyeyi dûçâr-ı ıztırâb eden illet, efrâd beynindeki adem-i müsâvâttan tevellüd edebildiği gibi, aralarında icrâ-yı hükm eden müsâvâttan da tevellüd eyleyebilir.

Adem-i müsâvât, hasâis-ı şahsıyyenin kemâl-i serbestî ile inkişâf ve tekâmülüne îkā'-ı mevânî' sûretiyle münâfî-i ma'delet bir mertebeye müncerr olduğu takdîrde bir illet-i ictimâiyye hâlini iktisâb eder.

Bir hey'et-i ictimâiyyede hukūk-ı mütesâviyyenin mevcûdiyetine rağmen şahsî tefevvukların ufûlü ta'bîr-i dîgerle efrâdın hukūkunu hüsn-i isti'mâlde ve vezâifini îfâ husûsunda seyyânen husûle gelen acz sâikasıyla hey'et-i ictimâiyyenin terakkiyâtı adîmü'l-imkân bir hâle müncer olduğu takdîrde de tahassul eden müsâvât bir felâket-i ictimâiyye olmuş olur.

Memâlik-i Garbiyyenin illet-i ictimâiyyesi adem-i müsâvâttan, memâlik-i Şarkıyye-i İslâmiyyenin buhrân-ı ictimâîsi de avâmil-i müsâvâttan mütevellid bulunduğu cihetle, cem'iyyât-ı Garbiyye avâmlaşmak ve Osmanlı cem'iyet-i avâmı tabîî müsâvâtsızlıkları idâme ve teşvîk etmek sûretiyle havâslaşmak yani ictimâî müsâvâtsızlıklar husûle getirmek mecbûriyetinde bulunmaktadır.

Binâenaleyh hey'et-i meşrûta-i avâmımızın erbâb-ı tefevvuk ve irfân ve isti'dâdâtı her nokta-i nazardan terğîb ve teşvîk ile iktisâb-ı tekâmüle, serbest bir sûrette mümârese-i teâlî sûretiyle memlekete mümkün mertebe îsâr-ı menâfi' edebilecek bir tabaka-i âliyyeye ref' u îsâle bezl-i muâvenet ve ikdâmât etmesi lâzım gelir.

Herhangi bir usûl-i idâre cârî olursa olsun, hükümdâr ma'neviyât ve ahlâkıyâtın hâkim-i âlü'l-âli olmaktan aslâ hâlî kalmaz.

Binâenaleyh, her memlekette ulûm ve fünûn ve sanâyi'in, diyânet ve ahlâkıyâtın, erbâb-ı ilim ü irfân ve isti'dâdâtın hâmî-i tabîîsi, sunûf-ı mümtâzenin üssü'l-esâsı hükümdârdır.

Çünkü, hükümdârın vazîfe-i esâsiyyesini, memleketin şerâit-i ictimâiyyesine nezâretten başka, en âlî anâsırını terğîb sûretiyle bu şerâitın dâimâ ıslâhına çâre-sâz olmak husûsât-ı mühimmesi teşkîl eder.

Bu vazîfe idârî ve siyâsî bil-cümle vezâif-i sâireye fâiktır. Zîrâ mevcûdiyet-i milliyyenin bekâsı, memleketin hüsn-i idâresi bu vazîfenin îfâsıyla kāimdir. İşte bu fâikıyet-i vazîfe, meclis-i millî murâkabesinin ehemmiyet-i makām-ı hükümdârîye bir mâhiyet-i hayâliyye îrâs ettiği fikir ve zehâbında bulunanları sûret-i kat'iyyede tekzîbe kifâyet ettikten başka, tevlîd ettiği ihtirâsât-ı beşeriyye ile maatteessüf ekseriyâ sekte-dâr olan saltanat ve meşrûtıyet beynindeki âheng-i tabîînin esbâb-ı mevcûdiyyetini de isbât eder.

* * *

Şerâit-i İctimâiyye:

Ahvâl-i ictimâiyyenin memleket üzerine icrâ ettiği te'sîr ve nüfûz-ı azîmin tamâmî-i vüs'ati şimdiye kadar anlaşılmamıştır. Mukadderât-ı memleketin bu ahvâle merbût bulunduğu, meşhûdumuz olan bil-cümle nevâkıs ve adem-i tekâmülât-ı hükûmetin de doğrudan doğruya veya bil-vâsıta ahvâl-i ictimâiyyemizin tevlîd eylediği netâyic-i tabîiyye cümlesinden olduğu henüz lâyıkı vechile tavazzuh etmemiş bulunuyor.

Ulemâ-yı milleti, vatan-perverleri, ricâl-i güzîde-i idâreyi, me'mûrîn-i mütemâyizeyi hey'et-i ictimâiyye-i muntazamanın yetiştirdiği evlâdı terbiye edebilmek, iyâli mes'ûd eylemek, ancak o hey'etin cümle-i meâsirinden bulunduğu ve aksi takdîrde yani inhilâl-i ictimâî ile en müterakkī medeniyetlerin nâ-bedîd olduğu da el-ân anlaşılmıyor.

Hâlet-i ictimâiyye bir memleketin ahvâl-i siyâsiyye ve idâriyyesinin rükn-i esâsîsini teşkîl eder. Binâenaleyh ahvâl-i siyâsiyye ve idâriyye hâlet-i ictimâiyyeye merbût bulunduğu gibi, hey'et-i ictimâiyyenin hâli de bu hey'eti teşkîl eyleyen efrâdın **[203]** ahlâk ve zihniyetine merbûttur.

İşte bu esâsâtın netâyic-i tabîiyyesinden olan hey'et-i ictimâiyyemizin ahvâl-i hâzırası, nekāyis-ı ahlâkıyye ve zihniyyemizin mâhiyetini temsîl ile beraber her husûsda da bu hasâis-ı ahlâkıyye ve zihniyyemiz icrâ-yı hükm ettiğinden fa'âliyet-i idâriyye ve siyâsiyyemizin kıymeti, mantıkan fa'âliyet-i ictimâiyyemize tefevvuk edemez.

Bu istidlâlât-ı mantıkıyyenin şuûnât ve vakāyi' ile de müeyyed bulunduğuna peydâ-yı itmi'nân için, tabîatin bahş ettiği bil-cümle menâbi'-i refâh ve mes'ûdiyyete rağmen memleketimizin dûçâr olduğu hâl-i esef-iştimâli görmek kifâyet eder.

Maamâfîh bil-cümle masâibimizi el-ân cehâletimize isnâd etmekte ısrâr ile fıkdânî-i ilimden başka bir noksanımız bulunmadığına kāni' olacak derecede kendimizi âzâde-i nekāyıs buluyor, erbâb-ı ma'lûmâtın irtikâb-ı şirret ve mazarrattan berî bulunmadığına ihtimâl veremiyor ve ilim ve ma'rifeti zamanımızın devâ-yı küllü addeyliyoruz.

Fakat cehâletin en büyük bir nakīsa addolunduğu bu memlekette, tahsîl-i ilim ve ma'rifet için izhâr olunan bu sûret-i telakkī, bil-cümle ashâb-ı servetin mes'ûd bulunduğunu ve insanı derece-i kemâle, saâdeti mertebe-i kusvâya îsâl eden servet olduğunu zanneden bir fakīrin servete karşı gösterdiği muhabbete benzer.

Fıkdânî-i evsâf-ı ahlâkıyye hasebiyle hiçbir vakit istihsâl-i servete muvaffak olamayan böyle bir fakīr adam gāye-i hayâtına kadar ihtirâsât-ı servetle mütehassis olduğu gibi, hepimizde evsâf-ı ahlâkıyye-i muktezıyye cümlesinden bulunan azim ve sebât, irâdet ve fedâkârî gibi hasâilden ârî bulunmaklığımız sâikasıyla hiçbir vakit ciddî bir sûrette ihrâz-ı muvaffakıyyete nâil olmaksızın dâimâ iktisâb-ı ilim ve ma'rifet ihtirâsâtı ile mütehassis bulunuyoruz.

Sûret-i dâimede bir karâr-ı sehv ü hatâ bulunduran nakāyıs-ı ahlâkıyyemiz îfâsıyla mükellef olduğumuz vezâifi icrâya mâni' olduktan başka, hasâis-i gurûr ve hod-gâmımız da nekāyısımıza, mâhiyet-i hakīkıyyemize ittılâ'a mâni' olarak, bilâ-liyâkat nâil-i âmâl olmaya sâik olan enâniyetimiz, adem-i takayyüdâtımız, atâletimiz, hasâil-i ten-perverânemiz bî-meslek ulemâ-yı cühelâ derekesinden tahallusla fâide-mend insanlar olabilecek derecede tahsîl-i ilim ve irfâna müsâade-bahş olamıyor.

Binâenaleyh hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyeye mensûb her ferdin en mübrem, en mühim vazîfe-i vataniyyesi, mümkün olduğu kadar nekāyıs-ı ahlâkıyyeden bit-tecerrüd, hissiyât-ı hased-kârâne, enâniyet-perverâne ilcââtıyla ebnâ-yı cinsinden sû'-i nazarla telakkī ettiği ve bizzât nefsinin de hissedebildiği her türlü hissiyât-ı redâet-kârâneye tegallüb etmekten ibârettir.

En büyükten en küçüğe kadar vatan-ı müşterekin bulunduğu hâlden herkese ehemmiyet-i zâtiyyesi nisbetinde bir hisse-i mes'ûliyyetin terettüb ettiğini, bil-cümle mesâib-i vataniyyenin evlâd-ı memleketten herbirinin nekāyıs-ı ah-

lâkıyyesinden mütevellid bulunduğunu ve bu nekāyısın mâder-i vatana âid vezâifi esbâb-ı muhtelife ile îfâya mâni' olduğunu herbirimiz vicdânen teslîm etmeliyiz.

Artık ıslâhât ve teceddüdât meftûnlarının da en iyi, en müsta'cel ıslâhâtın kendi kusûrlarını izâleye sa'y ü gayretten, en nâfi', en nâ-şenîde teceddüdâtın kendi hasletlerinde icrâ edebilecekleri ta'dîlâttan ibâret bulunduğunu i'tirâf etmeleri îcâb eder.

Herkesin az çok kemâlât-ı şahsiyyesine kāni' bulunduğu muhîtimizde böyle bir ihtâr-ı mücerrede tebean öteden beri mükemmeliyet-i şahsiyyesi hakkında perverde ettiği fikir ve zehâbın mâni'-i rü'yet olduğu nekāyıs-ı ahlâkıyyesini ıslâha tevessül etmesine intizâr olunamaz.

Ancak böyle bir ihtâr, ânî ve serî' bir te'sîr-i şifâ-bahşı husûle getirebilmek iddiâsından berî bulunmakla beraber, vicdânları tenvîr etmek gibi nazar-ı istiğnâ ile görülemeyecek bir vazîfeyi îfâdan da hâlî kalmaz.

El-hâsıl, her ferdin seyyiât-ı umûmiyyeden kendi hissesi nisbetinde mes'ûl bulunduğunu, ve bu seyyiât-ı umûmiyyenin ancak ıslâh-ı nefsine cehd ü ikdâm ile nâ-bedîd olabileceğini vicdânen teslîm ve i'tirâf ettiği gün, tarîk-ı salâh ve felâha doğru büyük bir hatve atılmış olacaktır.

Çünkü memleketin bâis-i inhitâtı olan ensâle mümâsil bir sûrette mütehassis ve mütefekkir oldukça, beynimizdeki fark, aynı efkâr ve hissiyâtın şekil ve sûret-i tezâhüründen ibâret bulundukça, neslimizin ensâl-i sâlifeden daha iyi bir şey yapamayacağı umûr-ı bedîhiyyedendir.

Müktesebât-ı ilmiyyemiz, ancak nakāyıs-ı ahlâkıyyemizden derece-i tahallusumuz nisbetinde müfîd olabilecektir. Aksi takdîrde temâyülât-ı seyyiât-kârânemizi tahrîk ile teşdîd-i şirretten başka bir şeye hâdim olamayacağından, bâis-i ızrârımız olmaktan hâlî kalamayacaktır.

İnsana hatt-ı hareketini ta'yîn ettiren akıl ve ma'lûmâtından ziyâde ahlâkıdır.

Mağrûr veya enâniyet-perver bir kimsenin ma'lûmâtından ziyâde gurûr ve enâniyetine tâbi' bulunduğu dâimâ meşhûdumuz olmaktadır.

Bir hâin haslet-i hıyânet-kârânesinin tahrîkâtından başka bir şeye havâle-i sem'-i i'tibâr etmez. Kuvve-i akliyye ve ma'lûmâtına, ancak cinâyetinde ihrâz-ı muvaffakıyyet ile tebrie-i zimmetini te'mîn maksadıyla ötekini berikini iğfâl husûsunda mürâcaat eyler.

Noksanî-i azim ve irâdet sâikasıyla tarîk-ı hayâtında ihrâz-ı muvaffakıyyet edemeyen bir kimse nekāyıs-ı ahlâkıyyesini setr ü ihfâya çalışır. Kuvve-i akliyye ve ilmiyyesini, ekseriyâ berây-ı tesliyet isnâd-ı müftereyâtta bulunmak, şikâr-ı i'tisâfları olduğunu iddiâ edebilmek üzere mevhûm mücrimler **[204]** ihtirâ'ında isti'mâl eder.

El-hâsıl ferdin hatt-ı hareketini ta'yîn eden, ef'âl ve harekâtını telkīn ile fenâlık irtikâbından men' eyleyen, intizâm-ı rûhî ve ictimâîsi, ta'bîr-i dîgerle ahlâkıdır. Zekâ ve ma'lûmâtı ancak derece-i tâliyyede icrâ-yı nüfûz eden vesâitten ibârettir.

HIRİSTİYANLIK NAZARINDA İSLÂM

– 3 –

KUR'ÂN'IN TESLÎS AKİDESİNE KARŞI HÜCCETLERİ

İbnü'l-Kayyim'den iktibâs etmiş olduğumuz sözler gösteriyor ki, Allâhu (ilâh-ı *Kur'ân*) zü'l-Celâl'e ve O'nun, gerek *Kur'ân*'ın ve gerek esmâ'-i mukaddesenin tazammun ettiği nuût ve evsâfı câmi' olduğuna i'tikād saâdet-i dünyâ ve ukbânın ve her iki âleme âid hayâtın en mühim ve en esâslı erkân ve şerâitindendir. İddiâmızı daha güzel îzâh ve tenvîr etmek için diyebiliriz ki: "İnsanların yekdiğere karşı olan münâsebâtının yolunda cereyân etmesi, gerek cem'iyyât-ı beşeriyye, gerek efrâd arasında huzûr ve sükûnun pâyidâr olabilmesi iki rükn-i esâsînin: Havf ve recânın gāyet kuvvetli ve metîn olmasına mütevakkıftır. Çünkü yalnız havf hissinin zebûn-ı istîlâsı olup da ıztırâblı demlerinde hiçbir taraftan gönlüne tesellî ve inşirâh verecek bir nefha-i recâ istişmâm edemeyen kimse bahtiyâr olamaz. Havf ve rehbet hislerinden bütün bütün âzâde olarak yalnız ümîd ve recâ neşvesiyle hayât-güzâr olan bir tâife-i beşeriyyenin de hayâtında intizâm olamayacağı gibi efrâdı arasındaki maddî ve ma'nevî alâkalar matlûb olan derece-i kuvvet ve metâneti bulamaz.

Cenâb-ı Hakk'ın rehbet ve rağbet, hesâb ve ikāb, mağfiret ve rahmet gibi evsâf-ı mütezâddeyi câmi' olmasını istilzâm eden bu gibi esâslardır. Bu sıfatların, aralarında mevcûd olup başka birinde birleşmelerini muhâl mertebesine çıkaran tezâd ile beraber Zât-ı Akdes'de birleşmesi Dîn-i İslâm'ın en mühim erkânından biridir. Evet bu evsâf başka birinde birleşemez. Böyle yekdiğerine zıt na'tlerle tecellî etmek, kullarından her birini, te'âlîm-i Kur'âniyyesinde hudûdunu beyân ettiği tarzda, rahmet ve gazaba mazhar kılmak ancak Zât-ı Kibriyâ'ya hâs bir eser-i kemâldir.

Şübhesiz bu tecelliyât-ı mütezâddenin mazhar-ı imkânı olabilecek bir zât varsa o da Ecell ü A'lâ'dır. Esâsen Yunanîlere, Mısrîlere ve sâireye âid edyân-ı kadîmede Zât-ı Hakk'ın tarz-ı tecellîsi bu merkezde idi. Bu da bir zamanda idi ki, bu dinlere sâlik olanların akılları yekdiğere zıd sıfatları câmi' bir zât tasavvur edebilmekten âciz bir hâle gelmemişti; ve bu acz ve hayret sevkıyle her vasıf için bir ma'bûd ve [ma'bûde] îcâd ve ihtirâ' etmek derekesine düşmemişlerdi; gitgide seviyeleri bu derekeden de aşağı düşerek Yunanlı şâir Homer ve emsâli tarafından açılan çığıra imtisâlen ma'bûdları insan şekil ve sûretinde temsîl ve onlara, muhâsama, mücâdele, izdivâc ve sâire gibi insanlara hâs şuûn-ı ictimâiyye azv ü isnâd etmeye kalkışmamışlar ve bu sûretle bir dîn-i semâvî olan Hıristiyanlık'ı sırf câhiliyet devirlerine âid putperestliğe tahvîl etmemişlerdi.

Garîbdir ki, *On Büyük Din* nâm eser sâhibi hiss-i diyânetin aldığı bu son gülünç ve ma'nâsız şekli Hıristiyanlık'ın câmi' olduğu mahâsin-i i'tikādiyyenin en büyüklerinden ve onun tarîk-ı tekâmülde kat'-ı merâhil etmeye müstaid bir din olduğunun en bâhir delîllerinden biri addediyor ve diyor ki: (sahife 483) "Hıristiyanlık tarîk-ı terakkīde yoluna devam ederek bazı tavâif (Hindu ve Cermen)den Cenâb-ı Hakk'ın kâinât-ı tabîiyyeye hulûlü fikrini almış ve bundan

teslîs fikir ve i'tikādı doğmuştur. Ve bu ândan i'tibâren Muhammed'in (sav) ihyâsıyla mükellef olduğu o basît tevhîd-i mutlak fikri Hıristiyanlık âleminde mevcûdiyetini muhâfaza edememiştir."

Bu sözlerden sonra kitâbın müellifi saptığı türrehât ve dalâlet vâdîsinden daha ziyâde irhâ-yı inân ederek; "Mâhiyeti en basît olan, taksîmâta, tafsîl ve tahdîde en az müsâid bulunan bir mevcûd mevcûdât-ı sâire miyânında en dûn mertebede kalır. Bir mevcûd tarîk-ı tekâmülde merhaleler kat' ettikçe eczâsı çoğalır; aksâmı tazâuf ve vezâifi taaddüd eder." diyor, ve fikrini te'yîd için misâl îrâdına kalkışarak insan ile sâir nev'-i hayvânât, huceyrât-ı ibtidâiyye ile bunlardan terekküb eden hayvânî ve nebâtî uzviyât arasında bir mukāyese yapıyor.

İşte hıristiyanlar bu gibi safsatalarla efkâr-ı basîta ashâbının gözlerini boyuyorlar; pek mantıksız düşeceğine ehemmiyet vermeyerek Vâcibü'l-vücûd, Hayy-i Kayyûm, Bedî'u's-semâvâtı ve'l-arz olan Zât-ı Ecell ü A'lâ ile şu âlem-i fenâya hâkim olan şuûn ve etvâr arasında kıyâs yürütmek teşebbüsünde bulunuyorlar.

Âyât-ı kerîme-i Kur'âniyye ve ehâdîs-i nebeviyyenin Zât-ı Hakk'ı misl ü nazîrden tenzîh etmesi, gözle görülemeyeceğini, zünûn ve evhâmın ihâta-i mâhiyetinden âciz bulunduğunu söylemesi şübhe yok ki Diyânet-i Muhammediyye'yi bu gibi şâibelerden masûn bulundurmak maksadına mübtenîdir.

Hıristiyanlık propagandacıları *Kur'ân*'ın, Cenâb-ı Hakk'ı zemîn ve âsumân sâhasından hâric bıraktığını ve hükm-i tedbîrini bunların fevkinden icrâ ettiğine kāil olduğunu, Hıristiyanlık ise Allah'ın her şeyde ve her şeyle beraber olduğuna mu'tekıd bulunduğunu söylüyor ve aradaki fark-ı mühimmin diyânet-i hanîfiyyenin bağrına kanayıcı bir yara açmış olduğunu iddiâ ediyorlar. Bu zavallılar bilmiyorlar ki *Kur'ân* bize bir değil, birçok yerlerinde; "Nerede bulunsanız Allah sizinle beraberdir; O, insana, şah damarından daha yakındır; **[205]** Evvel ve Âhir, Zâhir ve Bâtın evsâfıyla mütecellîdir." deyip durmaktadır. Bu bâbda Ehl-i Salîb ile aramızda şu fark var ki; bizim ma'bûdumuz emkinenin dâire-i ihâtasına giremez; madde içinde sıkışıp kalamaz. Onların ma'bûdlarının ne olduğunu ise *Kur'ân*'ın ta'rîf ve îzâhından anlıyoruz.

Tenkīdi sadedinde bulunduğumuz makāle sâhibi; "*Kur'ân*, Hıristiyan dininin bir direği olan teslîs mes'elesinde münâkaşaya girişmekle yanlış bir yola gitmiştir." diyor. Biz de cevâben deriz ki: "Teslîsin putperestlik esâsına ircâ' edilmiş olan Hıristiyanlık'ın bir direği olması doğrudur. Bunun sâf ve hakīkī Hıristiyanlık'ın rüknü olduğu iddiâsı ise ânifen beyân ettiğimiz sebeblerden dolayı hakīkatten ârîdir. Hulûl akīdesi Diyânet-i Mesîhiyye'nin esâsında mevcûd olmayıp bunu Paulus, Yunanîleri Hıristiyanlık'a da'vet ettiği zaman onlarca eskiden beri tanınmış ve âdetâ iliklerine işlemiş olan bir fikr-i perestişi okşayarak maksadını tervîc etmek emeliyle Hıristiyanlık'ın erkân-ı asliyyesi arasına sokuşturmuştur.

Teslîs, bu bâtıl-perest adamın dediği gibi, Hıristiyanlık'ın direği mesâbesinde olaydı, bu nevi' Hıristiyanlık'a karşı tevhîde kāil olan mezâhib-i Hıristiyaniyyenin her yerde İslâm'dan daha çok fazla bir şiddetle harb açmış olduğunu hattâ kendinin i'tirâfa mecbûr olmaması lâzım gelirdi.

Hâlikı tevhîd, onun Mesîh'e hulûlünü redd ü inkâr etmek, Hak Teâlâ'nın kâinât-ı maddiyye sûretinde zuhûr ve tecellîsini hamâkatten mütevellid bir akīde telâkkī eylemek fikri eskiden beri bir çok yerlerde yerleşmiş, kuvvet bulmuştur. Bu fikir onaltıncı asır esnâsında Hollanda ve Nemse'de meydan almış, oralardan İngiltere, Almanya, Amerika gibi büyük memleketlere sirâyet ve intişâr etmiştir. Londra, Cenova, Boston gibi ilim ve felsefe merâkizi olan büyük şehirlerde sırf teslîs akīdesine karşı münâkaşâta girişmek, makāle muharririnin diâme-i Nasrâniyyet telakkī ettiği bu rüknü yıkıp Hıristiyanlık sâhasından kaldırmak fikriyle müteaddid kongreler akd edilmiştir. Bu iddiâmızın en muazzam burhânı olmak üzere Bindokuzyüz senesinde Boston'da mün'akıd mu'temerin tevhîd mezhebini müdâfaa edenlerin Avrupa'nın büyük şehirlerinde akd edecekleri umûmî kongrelerde ictimâ' etmelerine dâir olan karârını gösterebiliriz. Bu kongreler toplanmış ise de Teslîs'in tarafdârı, Mesîh'in perestârı olanlar buralarda bulunup da akīde-i mahsûsalarını müdâfaa etmeye bir türlü cesâret edememişlerdir. Onların bu acz ve ihtirâzları hıristiyanlar arasında akīde-i tevhîdin, evvelce bir takım erbâb-ı bid'atin hulûl fikrini îcâd ederek cehele-i avâmı, yemek yiyen, hatîre (çit) ler içinde uyuyan, sokaklarda gezip yürüyen bir insana perestiş ettirmeye başladıkları andan evvelki seyrini ta'kīb etmesi için mühim bir sâik oldu. Bindokuzyüzdokuz senesinde yalnız Amerika'da tevhîde kāil olan kiliselerin mikdârı dört yüz altmış bire bâliğ olmuş olduğunu, Darwin ve Spencer Felsefesi'nin hayâlât ve gayr-i ma'kūl esâsâta istinâd eden böyle bir dini yıkarak bir çok zamanlar bu gibi akāid-i vâhiyye ile bir reh-i nâ-refteye saptırılmış olan ukūlü dîn-i akl ü iz'âna, dîn-i tevhîde, İslâm'a esâs olan bir dine rucû' ettirmek esâsını ta'kīb ettiğini söylemek muharrir-i makālenin insâf edip de hatâsını i'tirâf etmesi için kâfîdir zannederiz. Böyle de olsa biz, bu zât ile, *Kur'ân*'ın teslîs husûsunda münâkaşaya girişmekle hatâ etmiş olduğu nazariyesinden dolayı münâkaşaya girişmekte bir be's görmüyoruz:

Hıristiyanlar teslîs iddiâlarında mantıka, zevk-ı selîme istinâd edeydiler *Kur'ân*-ı Hakîm kendileriyle, ellerindeki silâh-ı müdâfaayı körletecek, bellerini kıracak delâil ve berâhîn-i sâtıa ile mücâdeleye girişir idi. Fakat Cenâb-ı Hak Resûlünü öyle adamlar karşısında buldu ki, basîretleri körleşmiş, akıl ve idrâkleri, önlerine çekilmiş olan kat kat cehl ü dalâlet perdeleriyle hakīkate nüfûz kābiliyetinden bil-külliyye mahrûm kalmıştı. Bu kābiliyetsizlik o derecelere varmıştı ki, herîfler aklın kabûl edemeyeceği şeyleri dinlerinin erkân-ı asliyyesi sırasına geçiriyorlar, insanlara bir takım akāid telkîn ediyorlar, şâyed bunlardan biri i'tikādıyla mükellef olduğu şeylerin künh ü mâhiyetini anlamaya teşebbüs ederse başına kıyâmetler koparıyorlardı; kalbinde bir şübhe uyanan kimse onu def' ve izâle edecek bir vâsıta bulamıyor idi.

Cenâb-ı Hak Resûl-i güzînini bu kabîl bir halk muvâcehesinde buldu da ona ilim ve hikmetle, mev'iza-i hasene ile imdâd ve muâvenet etti. Bilerek dalâlete saplanmış, kudret

içinde acz ü meskenet girdâbına dalmış akıllara karşı tarz-ı muâmelesini ta'yîn husûsunda onu turuk-ı sedâda sevk ve irşâd etti.

Hıristiyanlardan Nebiyy-i Zî-şân ile mücâdeleye girişmek isteyenler, hayât-ı nübüvvetine âid seneler zarfında, beraberlerinde havâs ve avâmdan bir çok adamlar, kıssîsler, ahbâr ve ruhbândan munsıf bir hayli kimseler olduğu halde Meclis-i Nebevî'ye gelirler; Cenâb-ı Risâlet-meâb bu muhtelif tabakalara âid kimselerin her biriyle hâline cesbân bir tarzda, anlayabileceği bir sûrette mücâdele eder idi. Âyât-ı Kur'âniyye de Resûl-i kerîmin kalb-i tâb-nâkine muhâtabların muktezıyât-ı ahvâline mutâbık, akıl ve iz'ânlarının derece-i isti'dâd ve kâbiliyetiyle mütenâsib bir tarz-ı istidlâl ile nâzil olurdu. Cidâl ve istidlâl husûslarında mezâhib-i *Kur'ân*'ın mütenevvi' olması, da'vet ve teblîğ emrinde türlü türlü üslûblar ta'kîb etmesi hep bu hikmete müsteniddir. Böyle olmayıp da *Kur'ân* bir def'ada ve muayyen bir tâife hakkında nâzil olsaydı, **[206]** onda, mevzû' ve gâyeleri müttehid olmakla beraber, o muhtelif edâlar, mütenevvi' üslûblar bulunamaz idi.

Bir hakîkat var ki, birçok kimseler ondan ya gâfil bulunuyorlar, yahud tegâfül ediyorlardır:

Kur'an perâkende bir sûrette, yirmi bu kadar sene zarfında nâzil oldu. Her biri kendine hâs bir sebeb tahtında nâzil olmuş olan âyâtına Yahudi, hıristiyan, müşrik bil-cümle erbâb-ı edyânın avâm ve havâs kâffe-i efrâdı muhâtab oluyordu. *Kur'ân*'ın da'vetine nasıl hakîm bir hibr, nâsik bir râhib, pür-gû bir hatîb, sühan-sâz bir şâir muhâtab oluyorsa, câhil bir köle, bir deve çobanı gibi tabakāt-ı avâm da aynıyla onun mazhar-ı hitâbı oluyordu. Bundan dolayıdır ki, hikmet-i sübhâniyye nebiyy-i muhterem Muhammed bin Abdillâh'ın (sav) hikmet, mev'iza-i hasene ile, erbâb-ı bahs ü münâzaranın hasımlarına karşı tuttukları turuk-ı mücâdelenin en güzel ve en müessiri olan bir tarz-ı cidâl ile halkı dine da'vet ve irşâd mesleğini tutmasına lüzûm gösterdi.

Da'vet-i Muhammediyye bu üç rükn-i irşâd üzerinde kāim ve pâyidâr bulunmaktadır. O Resûl-i kerîmin gerek kavmine, gerek etrâflarında bulunan ümmetlere hitâb husûsunda riâyet ettiği üslûbların kıymet ve mâhiyetleri ölçülmek lâzımsa bu en doğru ve en sağlam mîzânlarla ölçülmelidir. Zâten *Kur'ân-ı Kerîm*'in muhâtabın hâline göre söz söylemekten ibâret olan belâğat husûsunda bir nümûne-i i'câz olmasının sırr u hikmeti de bu noktada tecellî eder. Şu kadar var ki, kalbleri hasta olanlar bu ciheti nazar-ı i'tibâra almazlar da; "*Kur'ân*'ın üslûbları arasındaki bu tehâlüf nedir, âyetler niye tekerrür edip duruyor, hakîkaten Allah tarafından indirilmiş ise âyetlerinde kuvve-i iknâiyye zaaf ve şiddet i'tibâriyla neden böyle mühim bir tefâvüt arz ediyor?" deyip dururlar. Onların bu yolda idâre-i lisân etmelerinin sâikı âyât-ı vâridenin kâffesini tek bir mîzân ile vezn etmek istemeleridir. Gāfiller ondan ki, bir patriğe hitâb edilecek söz bir keşîşe tevcîh edilecek sözün aynı olamaz; ukūl ve idrâkât-ı beşerin derecât ve merâtibi, muhtelif sebebler dolayısıyla, mütefâvit bulunmaktan kurtulamaz.

Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz bir gün, kendine; "Allah nerededir?" suâli îrâd edilen zenci bir kadının; "Gökte" cevâbını işitmiş; Cenâb-ı Hakk'ı mekân ihâta edemeyeceği derkâr iken; "Hay hay, tam müslüman olmuş." buyurmuştur. Şimdi bu sözüne karşı o kadına; "Hayır öyle değil, Cenâb-ı Hak, ne maddedir, ne arazdır, emkine ve ezmân ile mahdûd olamaz, zünûn ve evhâm künh-i zâtını ihâta edemez, bununla beraber O, her yerde bizimle beraberdir, hem Evvel hem Âhir; hem Zâhir hem Bâtın'dır." denilse, sâlim bir fikir, nâfiz bir nazar, sâib bir re'y için birer âyîne-i serâir-nümâ olan bu hakîkatler ona söylense –mutlak söyleyeni sar'alı, yahud çalık, yahud söylediğinin farkında olmayan bir mecnûn zannederdi.

Abdülaziz Çâviş

* * *

RUSYA MÜSLÜMANLARI VE BOLŞEVİKLER

Tamâmıyla hakları olduğu için muhtâriyet da'vâsında ısrâr eden Rusya müslümanlarının bir kısmı maksadlarına nâil olmuş bulunsalar da, ekserîsi gayr-i muayyen bir vaz'iyette kalmışlardır. Bunların maksadlarına nâil olamamalarının sebeblerini arayan zâtlar türlü türlü fikirler ortaya koyuyorlar. Fakat bu zevât Rusya'nın şimdiki hâlinden, inkılâbın tarz-ı devamından esâslı sûrette haberdâr olmadıkları cihetle bu husûsda büyük hatâlara düşmekten kurtulamıyorlar.

Rusya'nın (يفعل ما يشاء ويحكم ما يريد) kuvvetine mâlik olan Bolşevik Fırkası gerek Rusların, gerek Rusya'da yaşayan diğer milletlerin mukadderâtını kendi hissî nazariyelerine kurbân ettiği şu esnâda; hiçbir mantık ve kānûna, hiçbir cemâatin kāide ve re'ylerine riâyet etmeksizin beşeriyet esâslarına muhâlif hareket ettiği bir zamanda; senelerce esâret altında kalan milletlerin, muhtâriyete nâiliyet için çalışan akvâm-ı muhtelifenin Sosyalizm esâslarına tevfîkan gösterdikleri millî hareketlere karşı Çar hükûmetinden milyon derece şiddetli muhâlefette bulunduğu hâlde, bazı matbûât Rusya İslâmlarına Bolşeviklerle beraber çalışmak tavsiyesinde bulunuyorlar.

Evet, Amerika'da olan bir gazetecinin Afrika çölleri akvâmı arasında cereyân eden ahvâle vâkıf olması mümkün olabilirse de, Lenin ve Troçki efendilerden başka iç yüzü hiç kimseye ma'lûm olmayan gelişi güzel bir fırka ile İslâmların münâsebet ve alâkası hakkında doğru bir fikir beslemesi imkân hâricindedir, zannındayım.

Bolşeviklerin tarz-ı siyâsetleri, usûl-i idâreleri, hatt-ı hareketleri ahâlîye karşı olan muâmeleleri hakkında ma'lûmât vermek için bir "ansiklopedi" olmak lâzım gelir. Şu kadar ki, pek iyi ve pek fenâ olan cihetleri gāyet kısa bir sûrette ta'rîf ve tasvîr olunabilir.

Bolşeviklerin esâsları fenâ değil: Bütün cihânın mahkûm akvâmına mes'ûd hayât va'dinde bulunuyorlar. Bilhassa zâlim milletler boyunduruğunda inleyen, ezilen Şark milletlerine cennetler va'd ediyorlar. İnsan onların programlarını okudukça cihânı felâketten, gadr u zulümden halâs edecek çârelerin bulunmuş olduğu kanâatini hâsıl eder.

Fakat icrâata gelince tamâmıyle bunun aksini görürüz.

Programlarında ne varsa amelleri tamâmıyla onun aksidir. Meselâ; "Milletlere muhtâriyet vereceğiz" diye yemîn eden Mösyö Lenin, re'y-i âmla kendi mukadderâtlarını halleden Ukrayna, Finlandiya, Kırım, Türkistan, Türk-Tatar… gibi akvâma karşı vahşîlerin yapmadığı bir tarzda dehşetli muhârebeler i'lân etti. Ne, mensûb oldukları milletin muhtâriyeti mefkûresine çalışan amele, asker ve fukarâ-yı kâsibeye **[207]** merhamet etti; ne de Sosyalizm esâsı üzere teşkîl edilen demokratik millî müesseselere riâyet gösterdi. Hepsine bî-rahmâne ateş açtı.

En nihâye Bolşevikler, millî muhtâriyete nâil olmak için millî hislerden ve mefkûrelerden vazgeçmek lâzım geldiğini, Bolşevizm'in milliyetle hiçbir münâsebeti olmadığını, amel ile sermâye mübârezesinde uğraşan ve o yolda harb eden Bolşeviklerin yegâne maksadları milliyet fikrinin esâssız bir şey, millî hislerin mantıksız bir hâlet olduğunu resmî sûrette i'lân ettiler; amelenin aşağı tabakasından başka herhangi bir müesseseden zuhûr ve neşr edilen fikirleri mahv edeceklerini açıktan açığa cihâna teblîğ ettiler.

Sosyalizm üssü'l-esâsı olan intihâbât usûlünü lağv, matbûâtı ta'tîl, neşriyâtı musâdere, muharrirleri tevkîf, Sosyalizm yolunda senelerden beri çalışan ihtiyar ve genç sosyalistleri i'dâm, sanâyi'-ı nefîse yurtları, encümen-i maârif müesseseleri gibi büyük dâru'l-ulûm ve fünûnları aklın kabûl edemeyeceği bir sûret-i vahşiyânede yok etmeleri husûsunda Bolşeviklerin irtikâb ettikleri mezâlimi, îkā' ettikleri cinâyâtı bî-taraf bir kalemle yazmak lâzım gelirse onları en doğru ve en kısa bir ta'rîf olmak üzere "mecnûnlar" diye tavsîf etmek lâzım geleceğine şübhem yoktur.

Bolşevikler şimdiye kadar ta'kīb etmekte oldukları hatt-ı hareketlerinden vazgeçmeyecek olurlarsa Sosyalizm târîhinde en kabâhatli sahîfeyi işgāl edeceklerdir. Maamâfîh Sosyalizm ile Bolşevizm arasında kıyâs kabûl etmeyecek derecede tefâvüt bulunduğu da nazar-ı dikkate alınmalıdır. Bil-farz, Sosyalizm'in pîri Marx Baba, kabrinden kalkıp da gelecek olsa Bolşeviklerin onu da i'dâm edeceklerinden korkuyorum.

Avrupa ma'nâsıyla yüzde dört erbâb-ı sa'y ü amele mâlik olmayan, ictimâî âlemde yeni bir devreye giren, medeniyetçe fennî ve ilmî yeni bir hayât iktisâb eylemeyi, cihân-ı siyâsette millî bir kitle-i vâhide hâlinde akvâm-ı müslimîn cem'iyeti teşkîl etmeyi en birinci maksadları sırasına idhâl eden İslâmları yukarıda tasvîr edildiği vechile milliyet mefkûrelerinin düşmanı olan, yarın olmazsa öbür gün sukūtları muhakkak bulunan Bolşeviklere bağlamak fikirleri gerek Bolşevikler hakkında, gerek umûm Rusya hâdisâtı, herc ü merci hakkında adem-i ma'lûmâttan neş'et eden bir gaflettir.

Ben, umûmiyetle mahkûm İslâm milletlerinin, bilhassa Rusya müslümanlarının yalnız sosyalistlerle birlikte çalışmak şartıyla muhtâriyete erişeceklerine kāni'im. Zâten Rusya ahâlîsinin kısm-ı a'zamının mümessili olan İnkılâbcı Sosyalist –sosyal revolüsyonerler– Fırkası'dır ki, bunların İslâmlar lehine çalıştıkları bil-fi'l mücerrebdir. Geçen sene intihâb edilen meclis-i müessisân a'zâlarının yüzde yetmişi onlar idi. Âtîde de bu fırka ile tevhîd-i mesâî etmek, münâsebetimizi takviye eylemek bizim için en muvâfık bir tarz-ı harekettir. Çünkü onların eski programlarının birinci maddeleri milletlere yerli muhtâriyetler te'mîn etmek olduğu gibi, çiftçilerin ve küçük arâzî sâhiblerinin hayâtlarını mazhar-ı tekâmül ve ıslâh etmek de esâs şiârlarıdır. Bunlar "zimle -i- vola" (arâzî ve hürriyet) bayrağı altında çalışıyorlar.

Rusya İslâmlarının kısm-ı a'zamı nerede olsa muhtâriyet da'vâsında ısrâr eden arâzî sâhibleri çiftçilerdir. Bolşeviklerin sukūtundan sonra, devr-i istibdâd iâde olunmazsa, idâre-i hükûmetin mezkûr fırkaya geçeceğine kāni'im. Şu halde bu hakāyıkı nazar-ı dikkate almayıp da bugün kim güçlü ve kuvvetli ise mukadderâtımızı ona bağlamak siyâsî çocukluktur.

İşte müslümanların yaptığı büyük hatâların esâsı budur: Tedrîcî ve muntazam şekilde vücûd bulmuş sağlam mefkûreye sâhib olmadıklarından, olamadıklarından dolayı bugün kim güçlü, nüfûzlu ise herşeyden ziyâde ona ehemmiyet vermişlerdir. Bu cihetle afv edilmez hatâlara düşmüşler, şâyân-ı teessüf felâketlere dûçâr olmuşlardır. Şimdi bu hatâları ıslâh etmek, milletin en sağlam ve ciddî teşebbüsâtına muhtâcdır. Mefkûre olursa sebâtlı ve sağlam olmalı; sonra da ona erişmek için fevkalâde bir azim bulunmalıdır. Yoksa hiç olmaması daha iyidir. Bugün bu fırka, yarın öbür fırka ile münâsebette bulunmak deve kuşu olmaktan başka bir şey değildir. Milletlerin sebât ve azimleri onların hayâta derece-i isti'dâdlarının âyîne-i in'ikâsıdır.

Müslümanlar her halde muhtâriyetlerine erişeceklerdir. Mâdem ki onlarda millî his vardır, mâdem ki o his gittikçe medenî bir şekle geçiyor, mâdem ki İslâmlar bütün Avrupa emperyalist burjuvazisi için pazar malı olduklarını lâyıkıyla anlamışlardır, mâdem ki onların bütün an'anât-ı milliyye ve hayât-ı âtiyyeleri mahfûzdur; o halde biz İslâm demokrat mücâhidîni de bütün mevcûdiyetimizi muhtâriyet yolunda demokratik ve Sosyalizm esâslarına hasr edeceğiz. Cihânda yerleşmesi muhtemel olan sulh ve müsâlemet muâhedeleri emperyalist burjuva parmaklarıyla tahrîr edilecek ise de, esâs maddelerin kuvveden fi'le çıkması bütün cihân-ı mahkûm ahâlîsinin ve Avrupa sosyalistlerinin elleri ile olacaktır. Cihâna Sosyalizm yerleşse zâyi' edecek hiçbir şeyimiz olmaz. Fakat istihsâl edecek menâfi'imiz çok olur.

Binâenaleyh; "Yaşasın mahkûm Şark milletlerinin birleşmesi! Yaşasın onlara yardım elini verecek Avrupa sosyalistleri! Yaşasın **[208]** İslâm milletlerinin demokrat mücâhidîni!" diye bütün cihâna bağırmak bizim borcumuzdur. Yaşasın bizim özümüzü, bizim hayâtımızı tasdîk eden hürriyetçiler!..

Şimâl müslümanlarından

Atâullâh Bahaeddin

ŞARK-I KARÎB'İN İSTİKBÂLİ

.....

Şark-ı Karîb'deki müteaddid seyâhât ve tedkīkātı sâyesinde mesâil-i Şarkıyyede mütehassıs tanılan İngiliz Kamarası a'zâsından Kāimmakām Sir Mark Sykes 18 ve 19 Eylül târîhli *Daily News* gazetesine bâlâdaki serlevha altında iki

makāle yazmıştır. Müverrih ve müelliflerin munsıflarından ma'dûd olmasına rağmen bu muharririn hakkımızda beslediği hissiyâtı, bir de Wilson'ın vaz' ettiği prensiplerin esnâ-yı tatbîkinde bize karşı ne gibi zihniyetle hareket edileceğini göstererek halkın intibâhını, ricâl-i hükûmetin nazar-ı dikkatini celb etmek için o iki makāleyi aynen tercüme ediyoruz:

"Şark-ı Karîb mes'elelerinin halline çalışılacak zamanlar bütün cihân ve bilhassa İngiliz demokrasisi için pek uzak değildir. Makālemizde Şark-ı Karîb'den bahs ederken Kudüs'ü merkez i'tibâr ederek sekiz yüz mil tûlünde bir nısıf kuturla tersîm olunacak dâire içindeki yerleri kasd ediyoruz. Bu dâire içinde o kadar mühim ve müşkil mes'eleler vardır ki hallolunmadıkça cihânın dâimî sulh ve müsâlemeti te'sîs ve te'mîn olunamaz. Ben, bu makālelerde istikbâlde ihtilâfâta meydan verecek esbâbın izâlesine hasr-ı himmet edeceğim. Târîh nokta-i nazarından bakılınca bu mıntıka asırlardan beri medd ü cezr-i dâimî içindeki Şark'tan gelen gārâtın sâha-i cereyânıydı. Bu gārâtın tevlîd ettiği maddî ve ma'nevî te'sîrât, Harb-i Umûmî başlamadan birçok zaman evvel zâil olmuştu. Vâkıâ yeniden Mongol seylâbının cihâna istîlâsını görecek; yeniden cihâd ve dînî harblerin tekerrürünü müşâhede edecek değiliz. Maamâfîh şâyed bunların tevlîd ettiği esbâb-ı ihtilâf harb-i hâzırda izâle edilmeyecek olursa istikbâlde yeniden muhârebâta sebeb olacağına şübhe etmemelidir.

Osmanlı İmparatorluğu:

İngiliz demokrasisini teşkîl eden halkımızın bu havâlî hakkında umûmî ve mühim bazı ma'lûmâtı olduğunu müşâhede ediyoruz. Meselâ her İngiliz biliyor ki: 1) İstanbul'un sevku'l-ceyş nokta-i nazarından fevkalâde bir ehemmiyeti vardır. 2) Türkiye'de Ermeniler ve diğer mahkûm milletler asırlardan beri sû'-i muâmeleye ma'rûz kalmışlardı. 3) Irak ve el-Cezîre havâlîsi zahîre ambarıdır ve hubûbât zirâatine pek müsâiddir, Süveyş Kanalı İngiltere ile Hindistan arasındaki yol üzerinde mühim bir istasyondur. 4) Kudüs hem hıristiyanların, hem Yahudilerin ma'nevî ve dînî merkezidir. 5) Mekke müslümanların kıblegâhı ve merkez-i dînîleridir. 6) Almanya hükûmeti askeriyesi bütün bu yerleri zabt etmekle Şark'a tasallut etmek istediği gibi, Paris ve Polonya'yı zabt etmekle de Garbî Avrupa'yı teshîr eylemek niyetinde idi.

Herkes biliyor ki biz bütün bu harekâtı men' etmek için Çanakkale'de, Kanal'da, Filistin'de ve Irak'ta harb ettik ve ediyoruz. İngiliz demokrasisi vaz'iyetin ahvâl-i umûmiyyesinden haberdârdır. Fakat tafsîlâta gelince vaz'iyet daha fazla karışır. Kraliçe Elizabeth zamanında yıkılmak üzere bulunduğu zannolunan Osmanlı İmparatorluğu hâlâ mevcûddur. Zîrâ Harb-i Umûmî'den evvelki hodgâm Avrupa onu tama'kâr müdâfi'ler ve dostlar ile te'yîd ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu iki sebeb dolayısıyla bâkī kalmıştır: 1) Harb-i Umûmî'den evvelki Avrupa Düvel-i Muazzaması'nın siyâsiyyûnu, birbirine karşı besledikleri hissiyât sâikasıyla ve bu ülkeden ayrılacak parçalar rakîb bir hükûmetin nüfûz ve satvetini tezyîd eder korkusuyla dünyanın en feyzdâr ve en güzel yerlerinde terakkīden mahrûm gayr-i medenî bir hükûmetin mevcûdiyetini kabûl ediyorlardı. 2) Hükûmet-i Osmâniyye beyne'd-düvel rakābet-i mâliyye vâsıtasıyla kendini bi-hakkın muhâfaza edebilmektedir.

Türkler ve Türk Olmayanlar:

Hükûmet-i Osmâniyye, son nısf-ı asır esnâsında Avrupa arasındaki rakābeti tezyîd etmekle kendi mevki'ini tarsîn ettiği gibi, bazı vilâyât ahâlîsine âid servet-i tabîiyyeyi terhîn veyahud bahş eylemekle de mâliyyûnun nüfûzundan müstefîd olmuştu. Bir takım mutavassıtlar vâsıtasıyla mâliyyûndan bazı gruplar hükûmet-i Osmâniyye hesâbına silâh ve cephâne satın almak mecbûriyetinde kalıyor, diğer bir kısım mutavassıtlar da büyük demir yolların imtiyâzını istihsâl ediyordu. Bu sûretle imtiyâz almakta aralarında müdhiş rakābetler cereyân ediyordu. Tabîî her grup, ta'kîb ettiği gāye mûcebince hükûmet-i Osmâniyyenin ciddî bir murâkabe, yahud bir nevi' kontrol altına alınmasına muhâlefet eder idi. Zîrâ gerek sermâyedârlar, gerek mutavassıtlar ve imtiyâzât avcıları kat'î bir sûretle biliyorlardı ki Osmanlı İmparatorluğu bir murâkabe altına girdiği dakīkadan i'tibâren menfaatleri muhtell ve zâil olacaktır. İşte bu sûretle İ'tilâf hükûmetlerinin ta'kîb ettikleri siyâsete göre memleketin istismârına muvâfık olmayan ve kendilerine bir fâide te'mîn etmeyen ve fakat Türkiye ve Almanya'nın makāsıd-ı askeriyyesine uygun gelen demir yolları inşâ ediliyordu. Harb esnâsında Türkiye'nin hakkıyla kullandığı silâhlar vaktiyle sermâyedârların tazyîkıyla Osmanlı hükûmetine kabûl ettirilmiş şeylerdir.

Merkezî Şark mesâilinin harbden sonra halli matlûb ise harbden evvel müşterek şübheler, rakābetler, tama'kârlıklar ve gizli münâfeselerde bulunan hükûmetler yeni bir nokta-i nazar, yeni bir siyâset ta'kîb etmelidirler. Zîrâ şimdiye kadar siyâsîlerin ve mâliyyûnun ta'kîb edegeldikleri siyâsetle hükûmet-i Osmâniyyenin bekāsını nasıl te'mîn ve tarsîn ettiklerini gördük.

[209] Hükûmet-i Osmâniyye hâiz olduğu kuvveti kendi memleketinde nasıl kullandığını tedkîk eylemek pek muvâfıktır. Hükûmet-i Osmâniyyenin nazarî ve amelî tarz-ı idâresi dâimâ Türkleri Türk olmayanlara karşı hâkim kılmaktan ve diğer unsurlar arasına siyâsî partiler, dînî, mezhebî, millî ve âilî nifâk ve tefrikalar sokmaktan ibârettir. Binâ-berîn bu siyâset asırlardan beri devam edegeldiğinden Şark-ı Karîb'de bir halîta-i akvâm, bir mecmûa-i beşere tesâdüf olunur ki hepsi sefîl, fakīr ve bî-çâre bir halde oldukları gibi birbirine adüvv-i cân, ebedî bir düşmandır. Tabîî tâbi' oldukları tarz-ı hükûmetin meydana getireceği netîce bundan başka bir şey değildir.

Seretânı Kat' Etmek:

Binâenaleyh hallolunacak iki mes'ele vardır: Birincisi, Türkiye hükûmetini Avrupa devletlerini biribirine düşürmekten men' etmek; sâniyen, Türklerin boyunduruğu altında ezilmekte bulunan Asyalı akvâmı kurtarmaktır. Boğazlar'ı hakkıyla müdâfaa eden kuvvet-i askeriyye Türklerin elinde kaldıkça İstanbul harblerin menba'ı, siyâsî ve mâlî entrikaların mihveri kalacaktır. Şâyed yeni demokrasi, selefi olan Düvel-i Muazzama'nın dûçâr olduğu hatâdan sâlim kalmak isterse dünyanın siyâsetindeki seretânı izâle etmeli-

yiz. İstanbul Türklerin elinde niçin bulunuyordu? Zîrâ böyle muazzam ve kıymetdâr şehri başka bir hükûmete vermekten Düvel-i Muazzama korkuyorlardı. Fakat Türklerin Boğazlar'a hâkim olmaları hem Asya milletlerine tasallut, hem Avrupa hükûmetleri için ihtilâf ve tefrika demektir. Binâenaleyh Boğazlar kelimenin bütün ma'nâsıyla beyne'd-düvel serbest bir hâle ifrâğ olunmalıdır. O vakit Osmanlıların pâdişâhı ister orada kalsın, ister başka yere gitsin, şu kadar ki ittihâd-ı akvâm hey'eti her halde oralarda karada, denizde ve havada kavâid-i düveliyyeyi tatbîk etmek üzere mühim kuvvetler bulundurmalıdır ki, arzû ettiğini fi'len tenfîz etmeye muktedir olsun.

Aynı zamanda imtiyâzât avcıları, mâliyyûn entrikaları ve bazı devletleri diğerlerine tercîh etmek siyâset-i iktisâdiyyesi ortadan kaldırılmalıdır. Şâyed Şark-ı Karîb'in siyâset-i mâliyyesi harbden evvelki halde kalacak olursa Harb-i Umûm'un esbâbından mühim bir kısmı kalıyor demektir. İstanbul'da harbden evvel bulunmuş olan beyne'd-düvel teşkîlât-ı mâliyye âdî rüşvet ve muntazam sû'-i isti'mâlâttan ibârettir. Evet birkaç simsar, birkaç menfaat-perest tüccâr bu sû'-i isti'mâlâta sebeb oluyorlardı; hükûmet-i Osmâniyye ve mâliyyûn grupları arasında her türlü entrika ve hîlelere mürâcaat ederek Avrupa pâyitahtlarında mâlî müşâvereler icrâ ediyorlardı. Para siyâsete karışıyordu, ve siyâset mesâil-i mâliyye ile mezc olunuyordu. Böylelikle devletler arasında rakābet ve adâvet tezâyüd ediyor, harbler açılıyor, milletler eziliyor, ıslâhât te'hîr ve te'cîl olunuyordu. Bunun mukābilinde birkaç kişi veya grup zengin oluyor, bazı devletler te'mîn-i menfaat ediyorlardı. Tabîî fazîlet, gāye-i kemâl, adâlet, müsâvât ve bunlar gibi her türlü insaniyetin hayrını te'mîn edecek müfîd kuvvetler artık böyle mütefessih ve rezîl bir muhîtte bulunamazdı ve bulunamaz.

Hükûmet-i Osmâniyye bu sû'-i isti'mâlâta iğmâz-ı ayn ediyor; simsarlar hasîs ve gayr-i meşrû' komisyoncululukla zengin oluyor; sermâyedârlar alenî ve gizli rüşvetler vâsıtasıyla utanmadan işlerini görüyordu.

Bütün cihân hakîkī sulh ve müsâlemet isterse bu sakīm usûlü tamâmen izâle etmelidir. Müttefiklerin demokrasisi yalnız Osmanlıların düyûnunu idâre etmekle iktifâ etmemelidir. Bilâkis bütün Osmanlı mâliyesine vaz'-ı yed etmelidir. İstikrâzlar, imtiyâzlar ve istismâr mesâili alenî ve müzâyede tarîkıyla yapılmalıdır. Bunları idâre için bütün cihân nezdinde nâmûs ve iffetiyle meşhûr olan bazı zevât bulundurmalıdır. Bu hey'etin ta'kīb edeceği esâslı siyâset, vücûda getirilecek umûr-ı nâfia ve terakkıyâtın gāyesi olan ahâlî-i memleketin menfaati, sâniyen bütün insaniyetin hayrı olmalıdır. Bu tedbîr ittihâz edilmedikçe tatlı su cemâatlerinin levsiyâtı Şark'ta mazarratlar îkā'ında musırr kalacak ve bütün cihân için her türlü vebâlara menba'-ı sirâyet olacaktır.

Şâyed İstanbul'un askerlik nokta-i nazarından bî-taraflığı ve siyâset-i mâliyyesinin temizlenmesi mültezem ise Boğazlar muayyen fütûhât-cû devletlerin tasallutundan masûn kalmalıdır. İstanbul'u düvelî sermâyedârların gizli ameliyâtından, hadd ü hakk bilmeyen grupların teşebbüsâtından masûn tutmalıyız. Bunu te'mîn etmedikçe Şark-ı Karîb mes'ele[le]rinin hallinden bahs etmek hamâkattir.

Fakat İstanbul'da temerküz eden ve bütün cihânın devlet ve milletlerine te'sîr eden mâlî ve siyâsî nüfûz ve te'sîrâtı izâle etmekle Şark Mes'elesi'ni halletmiş olmayız. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki milel-i mahkûmenin ahvâlini de tedkīk etmeliyiz. Hiç kimse inanmaz ki müttefikler demokrasisi âdil bir sulh te'mîn ederken bu milletlerin Türk hâkimiyeti altında kalmalarına râzî olsun. Islâhât yapmaya inanmak bir gaflet ve fâidesiz bir haldir. Zîrâ hükûmet-i Osmâniyyenin yüz yirmi seneden beri târîhi milel-i mahkûmenin kanıyla yazılmış sahîfelerle akīm kalmış ıslâhâttan ibârettir. Evet ıslâhâtla hürriyetlerini istediğimiz milletler, ıslâhât dolayısıyla ezilmişlerdir. Binâenaleyh Rumların, Ermenilerin, Kürdlerin, Arabların ve Yahudilerin istikbâl ve tâli'leri müttefikler demokrasisinin ta'yîn edeceği siyâsete bağlı kalacaktır.

Türkler ne Yapmışlar?:

Asya'daki Türkiye memleketlerine gelince Anadolu Şibh-cezîresi fi'len hemen hemen Türklerle meskûndur. Türkler buranın eski milletlerini mass ve temsîl etmişlerdir. Bugün ancak sâhilde bir mikdâr Rumlarla dâhilde tek tük hıristiyan, yahud Yahudi zümrelere tesâdüf olunur. Anadolu Fransa'dan daha büyük, servet-i ma'deniyyesi ve arâzî-i zirâiyyesi mebzûl **[210]** olmakla beraber nüfûsu azdır. Bu kıt'a Türk hâkimiyetinden başka herhangi hükûmete tâbi' olsa, başka milletle meskûn bulunsa dünyanın cenneti olur. Halbuki bugünkü hükûmet onu tamâmen bir çöle kalb etmeye muvaffak olmuştur. Bu kıt'a, Türkiye hükûmetinin elinde kalabilir; sâhilde ve büyük kasabalarda sâkin olup Türk olmayanların masûn olacağına dâir kat'î te'mînât aldıktan sonra müttefiklerin demokrasisi buraya müdâhale etmekten sarf-ı nazar edebilir.

Fakat bu mıntıka hâricinde bir çok müşkil ve dikenli mes'elelere tesâdüf ediyoruz. Ne vakit bir millet Ermeniler gibi tamâmen ezilmeye, Kürdler gibi yanlış harekâta, Araplar gibi inkısâm ve tefrikaya alışırlarsa asırlardan beri birikmekte olan seyyiâtı bir günde izâle ve "milletlerin mukadderâtına bizzât hâkim olmaları" veyahud "millî intibâh" gibi lafzî ta'bîrlerle bir günde ıslâh olunamaz. Bir devr-i tecrübe, bir zamân-ı ta'lîm ve tehzîb, bir vakt-i murâkabe ve muâvenet, bir fırsat-ı îkāz ve terakkīnin haylûleti elzemdir. Ondan sonra bu gibi milletler kendi kendilerine hükm edebilirler, millî müesseselere sâhib olabilirler. Terakkī görmeyen ve kontrol altına alınmayan vatan-perverliğin Balkanlar'da vücûda getirdiği kanlı işleri; kırk seneden beri ehemmiyetsiz tama'kârlık, rekābet ve siyâset-i mahalliyye yüzünden Avrupa'nın başına gelen sarsıntıları ve ahîran alevlenen Harb-i Umûmî belâsını da gördük.

Yapılacak Teşkîlâtın ve Tanzîmâtın Esâsı:

Türklerin Asya vilâyâtında Türk olmayanlara karşı yaptığı tahrîbât ve aralarına ilkā ettiği ihtilâfât Balkan'dakinden daha büyük, daha berbâddır. Zîrâ daha eski, daha esâslı ve daha metîndir. Milliyet esâsı üzerine Asya'da vücûda getirilecek hükûmetlerin hudûdu Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'ın vaz'iyetinden daha gayr-i muayyen ve tahdîdi daha müşkildir. Bu Asya vilâyetleri Türklere geçmeden evvel başka imparatorluklara tâbi'di. Ermenilerden başka-

ları birer kitle olmak i'tibârıyla vatan-perverliğe müsta'id bir hâldedir. Fakat millî azamet ve gurûrları pek şedîd ve fart-ı zekâ ile beraber terakkîye rağbetleri pek ziyâde olduğu için bunlar istismâr olunacak maddî bir servet makāmındadırlar. Bu havâlîde mal ve can taht-ı emniyyete alınır, menâbi'-i servet-i tabîiyye istismâr olunursa on senede refâh, zenginlik, ilim ve ma'rifetle beraber saâdet-i umûmiyye ve avâmil-i siyâsiyyenin mevcûdiyyeti te'mîn olunursa, millî teşkîlât ve müstekıl hayâta imkân bulunur. Müttefiklerin demokrasisine düşen vazîfe bu devr-i inkılâb esnâsında lâzım gelen muâvenet-i maddiyyenin te'mînidir. Tabîî bu devr-i inkılâb ahvâl ve vaz'iyete göre değişir. Bazı kıt'alar vardır ki şimdiden hemen hemen istiklâl-i millîye müstehık sayılır. Bazı kıt'alar da vahşetin, fevzânın (anarşi) son derekesine düşmüş bir hâldedir. Bu iki kısım arasında muhtelifü'd-derecât kıt'alar ve milletler bulunuyor. Fakat hepsine, hattâ kendilerine hükm edebilenlere de şâmil müşterek bir sıfat vardır ki, o da kendilerini müdâfaa etmekten âciz bulunmalarıdır.

Fazla tafsîlât vermektense bu havâlînin tarz-ı idâresini ta'yîn ederken müfîd olacak umûmî noktalar serd etmek istiyorum. Evvelâ: Halkın ekseriyeti Türk olmayan yerlerde Osmanlı hâkimiyetinden, yahud siyâdetinden bir eser bırakılmamalıdır. Zîrâ Osmanlı hâkimiyetinden bir eser kaldıkça Garb'da demokratik hürriyet-perver milletlerin anladığı hemşehrîlikte müsâvât kat'iyyen ve kātıbeten teessüs edemez.

Sâniyen: Bu memleketlerin ahâlîsi Avrupalı muhtekirlerin elinde bir şikâr gibi bırakılmamalıdır. Sermâyedârların inhısâr ve ihtikârlarına bir had çekilmelidir. Binâenaleyh bu kıt'alarda yapılacak umûr-ı nâfia ıslâhâtı, irvâ ve iskā, demir yollar ferşi, ma'den ihrâcı, terakkıyât-ı zirâiyyenin te'mîni gibi işler serbestî-i ticâret ve açık kapı usûlüne göre tutulmalıdır. Gerek müttefiklerce gerek bî-taraflarca bu usûl kelimenin bütün ma'nâsıyla harfiyyen tatbîk olunmalıdır. Bit-tabi' Alman teşebbüsâtı ve Alman ticâreti hakkında başka bir esâs üzerine muâmele edilir. Şimdiye kadar Almanya'nın müessesât ve muâmelât-ı ticâriyyesi hükûmetin yardımı ile makāsıd-ı askeriyyenin te'mîni için yapılıyordu. Binâenaleyh Türkiye'de Almanya'nın yapacağı bu işleri askerî veyahud siyâsî maksadlar için yapılmadığına dâir bize kat'î ve esâslı te'mînât verilmedikçe sıkı bir tarassud ve murâkabe altına almalıyız.

Terakkıyât-ı Milliyye:

Sâlisen: Bu havâlînin taksîminden sonra, benim en kat'î, en sarîh kanâatime göre, devr-i inkılâb esnâsında yapılacak işler, te'sîs olunacak tarz-ı hükûmet ve icrââtın rûhu ve esâsı ittihâd-ı akvâmın ve demokrasinin hey'et-i merkeziyyesinden kuvvet almakla beraber her kıt'ada yalnız başına bir devlet icrâ-yı hâkimiyet etmelidir. Bir hey'et-i düveliyye bir şehri idâre edebilir, bir nehirde seyr-i sefâin işlerini murâkabe altında bulundurur, muayyen bir vergi toplayabilir. Bir kaleyi muhâfaza eder. Fakat bir milleti terakkī ettiremez ve bir memleketi idâre etmekten izhâr-ı acz eyler. Hey'et-i hâkime a'zâları birbirine karşı rakābet edecek, yahud başka müessirât ile birbirinden şübhelenecek olurlarsa şekl-i idârede ve memlekette müşkilât ve iğtişâşât hüküm-fermâ olur. İdârenin muhtelif şuabâtında milliyete göre ahlâk, lisân, mizâc ve siyâset ihtilâf ederse veyahud ta'yîn olunacak me'mûrların iktidârından ziyâde milliyeti müraccah tutulursa bütün teşebbüsât akīm kalır ve dâhilde hiçbir muvâzene te'mîn olunmaz. Boğazlar'ın ve İstanbul muâmelât-ı mâliyyesinin idâresi umûmî ve düvelî bir sûretle hallolunabilir. İttihâd-ı Akvâm hey'eti bunların murâkabesini ciddi bir sûrette elde etmekle mes'ele hallolunmuş sayılır. Fakat Türk olmayan milletlerin terakkī ve istihlâsı ancak her kıt'ayı veyahud her milleti **[211]** müttefikler demokrasisinin ta'yîn edeceği birer hükûmete tevdî' etmekle hallolunur. En mühim kayd hiçbir devlet işgāl edeceği arâzîyi kendi emlâkine ilhâk etmemelidir."

SEBÎLÜRREŞAD

İşte İngiliz Hürriyet-perver ve Amele Partisi'nin mürevvic-i efkârı bir gazete ile gāyet munsıf ve mu'tedil bir İngiliz meb'ûsunun hakkımızda beslediği hissiyât! Bunu okuduktan sonra hâlâ bir takım hayâlâta kapılacak, yahud şahsî düşüncelerimiz için hakîkati fedâ edecek miyiz?

Matbûâtımız şahsiyyât, yahud ale'l-amyâ mülâhazât ile ortalığı velveleye düşürmektense muhâsımlarımızın hakkımızda ne düşündüklerini tedkîk etsinler de içinde bulunduğumuz şu tehlikeden nasıl kurtulmak lâzım geleceğini ona göre ta'yîn eylesinler ve bu husûsda hükûmete zahîr ve muîn olsunlar. Vatanın hayât ve memâtı mes'elesi mevzû'-i bahs iken şahsiyyâtı susturmak, hissiyât-ı husûsiyyeyi söyletmemek bütün efrâd-ı millet için en büyük bir vazîfedir.

Artık milletin ve İslâmiyet'in izzet ve vakārını böyle âdî hissiyâttan münezzeh tutmalıyız. Şark-ı Karîb'de tesâdüf olunan anâsır ihtilâfâtının sebebi Türk hâkimiyeti değildir.

Türk olmayan tebea tebdîl-i tâbiiyyet etmek istemiyorlar. Ancak ıslâhât istiyorlar. Halbuki İngiliz meb'ûsunun bizzât i'tirâfı vechile İstanbul en büyük devletlerin en şiddetli rakābetlerine hedef olup dururken, Devlet-i Osmâniyye mevcûdiyetini müdâfaa ile meşgūl bulunurken tabîî ıslâhât ile uğraşamazdı. Türklerle Türk olmayanlar arasında hukūk ve imtiyâzât cihetlerinden hiçbir fark yoktur. İngiltere'de İngilizlerle İngiliz olmayanlar arasındaki fark ise dağlar kadardır. Muharririn Osmanlılara hücûmu sırf İslâm'a olan adâvetinden ileri geliyor. Zîrâ o pek iyi biliyor ki hâkimiyet-i Osmâniyye pâyidâr oldukça hâkimiyet-i İslâmiyye de pâyidâr olup gidecektir. Bu hakîkat anlaşılmalı ve bütün müslümanların gözlerini açmalıdır.

Muharririn iltizâm ettiği taksîmât ilhâktan başka bir şey değildir. İşte Mısır, Tunus, Bosna-Hersek gözlerimizin önünde duruyor. Şâyed sulh ve müsâlemeti müslümanların mahvıyla te'sîs etmek istiyorlarsa vücûda getirecekleri müesseseden hayır beklemesinler.

Meşhûr üstâd Hogarth diyor ki: "Evvelâ burada en eski milletler ve medeniyetler bulunduğu gibi bütün edyân ve mezâhib intişâr etmişti. Binâenaleyh burası milletler bekāyâsının potasıdır. Şark ve Garb medeniyetleri arasındaki tesâdüm meydanı burasıdır. Bu iki medeniyetin tarafdârânı aynı

âile bulunuyorlar. Osmanlı hükûmetinin en büyük kabâhati millî harslere, hürriyet-i kavmiyyeye ve milletlerin mevcûdiyetine taarruz etmemekten ibârettir. Halbuki demokrasinin vaz' ettiği ve istediği usûl budur. Bu usûlün mazarratı varsa işte Memâlik-i Osmâniyye'de tedkîk olunmalıdır. Acaba Türk olmayanların şikâyâtından, yahud ihtilâfâtından asırlardan beri niçin bir eser yoktu? Bütün bu şikâyetler ve ihtilâflar İngiliz, Rus ve Fransız entrikaları, teşvîkâtı başladıktan sonra hissolundu. Türklerin en büyük kabâhati, Mayi'nin[?] dediği gibi, hıristiyan olmamalarıdır. Nasrâniyet'i kabûl ettikleri dakîkadan i'tibâren Şark Mes'elesi hallolunmuş sayılır."

İşte hakîkat budur.

TÜRKÇÜLERİN SİYÂSÎ MEFKÛRELERİ

Her biri ayrı ayrı kavmiyetlere mensûb olduğu halde Gökalp Bey'in etrâfında toplanan Türkçülerden Çerkes Ömer Seyfeddîn Bey 20 Teşrînievvel târîhli *Akşam* gazetesinde neşr ettiği bir makâlede Türkçülerin siyâsî mefkûrelerini şu sûretle hülâsa ediyor:

"Türkçülerin "fi'liyyât" sâhasına hiçbir ân geçemedikleri için yalnız nazariye hâlinde kalan siyâsî fikirleri, siyâsî mefkûreleri şunlardı:

A– Türkiye'yi iki kısma ayırmak! Türklerle meskûn cihete, yani Anadolu'ya "Türk Yurdu" demek, Arablarla meskûn kısımlarına muhtâriyet, –hattâ bazı müfritlerince– istiklâl vererek "Arab Yurdu" diye ayırmak!

B– Türk Yurdu'nda, Türklerin arasında ekalliyette kalan Rum, Ermeni, Yahudi gibi milletlere de "harsî bir muhtâriyet vermek", serbest inkişâflarını te'mîn etmek, Türklerle noktası noktasına, her hakça müsâvî tutmak.

Memleketimizin "fikir sâhası" da hürriyet ni'metinden mahrûm olduğu için bu umdeler, bu gāyeler böyle vâzıh sûrette ortaya atılamıyor, bin türlü dolambaçlı yollarla, âdetâ edebî bir kaçakçılık hâlinde ilmî makālelere sıkıştırılıyordu."

Çok zahmete katlanmaksızın sâyelerinde mefkûrelerine kavuştuklarından dolayı Türkçüler İngilizlere bir de teşekkür-nâme göndermelidirler. Türkçülerin "bin türlü dolambaçlı yollarla, edebî kaçakçılıklarla, ilmî makālelere sıkıştırmak sûretiyle" anlatmak istedikleri bir mefkûreleri daha vardır; bakalım onu da i'tirâf etmek cesâret-i medeniyyesini ne vakit gösterecekler!

CENÛBÎ FİLİSTİN'DE YAHUDİ MAHKEMELERİ

Cenûbî Filistin'de yaşayan Yahudilerin İngiliz işgāl-i askerîsinden istifâde ederek Diyânet-i Mûseviyye kānûnlarına göre hükm edecek "Mishpat HaShalom" nâmındaki mahkemelerini artık büyük kasabalarda te'sîse başlamış olduklarını İngiliz gazeteleri yazıyorlar. Merkezî mahkemeler Yafa'da bulunacak; Filistin'in her şehir ve karyesinde de, fer'î mahkemeler teşkîl olunacaktır. Acaba Ahmed Emin Bey bunları da hars merkezi kabîlinden mi addedecek? Avusturya Yahudilerinin mutâlebâtı miyânında **[212]** Filistin Yahudileri tarafından sulh kongresinde bir hey'etin isbât-ı vücûd etmesi dermiyân ediliyor. Bu da hars merkezi te'sîsi için mi?

SİYONİSTLER VE FİLİSTİN'İN İSTİKBÂLİ

Şu fıkrayı İngiliz siyonistlerinin mürevvic-i efkârı olan *Palestine* mecmûasının Tal'at Paşa tarafından düvel-i merkeziyye siyonist hey'etine edilen va'dleri münâkaşa vâdîsinde yazdığı şedîdü'l-meâl bir makāleden tercüme ediyoruz:

"Siyonistler birkaç def'a ba'de'l-harb Filistin'e vukū' bulacak Yahudi muhâceretini mevzû'-i bahs etmişler ve Filistin ahvâl-i iktisâdiyyesi kesb-i salâh ve terakkī etmeden seyl-i muhâceretin şiddetini tahfîf etmeyi aralarında kararlaştırmışlardı. Fakat bu husûsda bütün siyonist merkezlerinde yapılacak murâkabenin kendileri tarafından icrâsına karâr verdikleri halde Tal'at Paşa bunun hükûmet-i Osmâniyyece yapılacağını söylüyor. Tabîî bu, tamâmıyla bizim arzûmuzdan ayrı bir şeydir.

Tal'at Paşa bundan başka Filistin'in Yahudilere bir merkez-i dînî olmasından bahs ediyor. Halbuki burası eskiden beri her zaman bizim merkez-i dînîmiz olduğu gibi, hıristiyanların da, müslümanların da dînî bir merkezleriydi. Yani Tal'at Paşa'nın söylediği söz, bize va'd ettiği şeyden ziyâde bizden men' eylediği haklar nokta-i nazarından şâyân-ı ehemmiyettir. O, bize ancak Filistin'de dînî bir merkez te'sîsine müsâade ediyor ve Filistin'in millî bir vatanımız olmasını reddediyor. Evet, Tal'at Paşa Siyonizm'i millî bir hareket tanımıyor. Yahudi Milleti'nin mevcûdiyetini inkâr ediyor. Yahudilerin Filistin'de rüchân-ı millîye mâlik olduklarını kabûle yanaşmıyor.

Esâsen Jöntürklerin ta'kīb ettikleri siyâset Memâlik-i Osmâniyye'deki anâsırın harekât-ı milliyyelerini izâleyi ve bazan da onlardan istifâdeyi îcâb ediyor. Biz sarâhaten beyân ederiz ki, Siyonizm Filistin'deki Yahudilerin hukūk-ı milliyyelerine sâhib olmaları noktasında ısrâr eder ve Yahudilerin milliyetini, yahud Filistin'deki hukūk-ı milliyyelerini inkâra varan her türlü siyâset ve projeleri şiddetle reddeyler.

Dünyada herşeyin imkânı bulunur. Lâkin hükûmet-i Osmâniyyece Yahudiler mes'elesini tedkīk etmek üzere teşkîl edilen komisyon için siyonistlerle Siyonizm düşmanı olan Türk siyâsetini te'lîf etmek imkânı bulunamaz.

Tal'at Paşa'nın manevraları küçüklüğün fazîlete karşı gösterdiği ihtirâm kabîlindendir. Tal'at Paşa Yahudilerin nüfûzunu ve İngiltere hükûmetinin i'lân eylediği siyâset üzerine bunların Düvel-i İ'tilâfiyye lehine yapmakta oldukları hizmetlerini biliyor da birkaç boş ve yalan va'dlerle bu hareketi durdurmak istiyor. İhtimâl ki, kendisi bile bu kadar büyük bir ümîd beslemiyor. Zîrâ Osmanlı siyâsiyyûnunun yaşadıkları hayâlâtın bir haddi vardır. Düvel-i merkeziyyede yaşayan siyonistlerce Jöntürklerin ta'kīb eyledikleri gāye ve siyâset hakkında artık hiçbir şübhe kalmamıştır."

İSLÂMİYET İSTİKBÂLİN DİNİDİR

Şark-ı Karîb Mecmûası'nın 13 Eylül târîhli nüshasında şu fıkraya tesâdüf olunmuştur:

"Geçen Cumartesi günü Hindli Hoca Kemâleddîn Efendi Londra'da bulunan müslümanların câmi'inde bir nutuk îrâd ederek demiştir ki: Kâinâtta hüküm-fermâ olan terakkī ve ıstıfâ kānûnu mûcebince tecânüsden adem-i tecânüs ve ihtilâf tevellüd ediyor. Fakat o muhtelif şeyler yeniden tanzîm ve tevhîd olunuyor. Meselâ hey'et-i ictimâiyyede bidâyette bir âile kendi kendine zirâat, dokumacılık, marangozluk, demircilik ve sâire icrâ ediyordu. Lâkin terakkī kānûnu ve ıstıfâ cereyânı sâikasıyla sonraları mütehassıs sınıflar peydâ oldu. Bu taksîm-i a'mâl mûcebince bir millet yalnız muhtelif mütehassıs sınıflara taksîm olunmakla kalmadı. Dünyanın bazı memleketleri muayyen san'atlarda ma'rûf ve mütehassıs oldu. Bu muhtelif sınıflar müttehiden ve müttefikan çalışacak olurlarsa âlem-i insaniyyet için bir ni'met-i kübrâ, bir saâdet-i uzmâ sayılır.

Aynı kānûn ahlâkıyât, rûhâniyât âleminde de hüküm-fermâdır. Muhtelif dinler bir Allah'dan geldiği halde muhtelif şu'belere ayrılmıştır. El-yevm hallolunacak en mühim mes'ele bu ihtilâfât-ı dîniyye yerine bir ittihâd, bir vifâk ikāme etmekten ibârettir. Cihân-gîr ve âlem-şümûl diyânet muayyen bir nokta yahud bir cemâate münhasır kalmamalıdır. Her yerde ve her millete kābil-i tatbîk esâsât üzerine müstenid olmalıdır.

İşte İslâmiyet bu şerâiti hâvîdir. Çünkü Cenâb-ı Hak tarafından herhangi yerde ve herhangi zamanda olursa olsun vahy edilmiş olan esâsât-ı dîniyyeyi kabûl ve tevhîd eylemiştir. İttihâd-ı akvâm için er geç ittihâd-ı edyân lâzım geleceğinden İslâmiyet'in dîn-i istikbâl olması muhakkaktır."

[Burada "Tashîh" başlığı altında 373. sayıdaki "Diyânet ve Kazâ" makâlesindeki tashihler bulunmaktadır. Yerlerine işlendiğinden buraya alınmamıştır.]

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Başmuharrir Mehmed Âkif — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

31 Ekim 1918 — 24 Muharrem 1337 — Perşembe — 31 Teşrînievvel 1334 — Cild: 15 - Aded: 376

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

.....

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

Sûretü'l-Bakara

الم. ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فيهِ هُدًى لِلْمُتَّقينَ[1]

"Elif-lâm-mîm": Müfessirler Elif-lâm-mîm, Elif-lâm-mîm, sad, Hâ-mîm ve sâire gibi fevâtih-i süverin tefsîri sadedinde birçok akvâl serd etmişlerdir. Bir iki rivâyet istisnâ edelirse Resûl aleyhisselâmdan bunların ma'nâlarını beyân ve îzâh edecek bir eser vârid olmaması bu yolda muhtelif ve mütenevvi' re'yler der-miyânına sebeb olmuştur.

Bu bâbda selefin mezhebi ma'nâ cihetini Cenâb-ı Hakk'a terk ve tefvîz etmektir. Onlara göre bu kabîl fevâtih-i süver, yalnız Cenâb-ı Hakk'ın bilebileceği, müteşâbihât cümlesindendir.

Selefin mâadâsı tarafından der-miyân eden bir hayli ârâ ve efkâr miyânında, Bin Kutrub'un sözlerini ehemmiyetle telakkīye şâyân görüyorum.

O, diyor ki:

Arab, *Kur'ân*'ı dinlemez kaçarlardı. Elif-lâm-mîm, Elif-lâm-mîm-sad nâzil olunca bunların ne demek olduğunu anlayamadılar. Heves-i istiknâh kendilerini bu sözlerin alt tarafını dinleyip de siyâk-ı kelâm iânesiyle meâl ve müeddâlarını anlamaya çalışmaya mecbûr etti. Arab, okunacak şeylere bu maksadla kulak vermeye hazırlanınca Cenâb-ı Risâlet-meâb kendilerince me'lûf olan üslûb-ı beyâna mugâyir hiçbir ciheti olmayan süver-i Kur'âniyyeyi sâmialarına îsâl ve bu sûretle vazîfe-i belâğın îfâsı husûsunda kendilerine karşı bir hüccet elde etmeye muvaffak oldu.

Bu tevcîhe göre *Kur'ân*'ın bu elfâzı ityân etmesinin hikmeti, Arabı hall-i müşkil sevdâsıyla, hiç arzu etmedikleri halde süver ve âyâtını can kulağıyla dinlemeye mecbûr etmekten ibâret olur. Esâsen Arabın esâlîb-i beyânını tedkīk edenlere hafî değildir ki onlar, muhâtabı tenbîhden başka bir maksada ma'tûf olmaksızın söz arasında bu kabîlden bir iki harf ityân ederler ve ekseriyâ beyân edecekleri bir maksad-ı mühim karşısında muhâtabın gāfil bulunduğunu hissettikleri yahud sözü dinleyip anlamak şanından olmayan hodgâm bir şahsa merâm anlatmak mecbûriyetinde kaldıkları zaman buna lüzûm görürler. "Hâ-i tenbîh" "eyyühâ" lafzındaki "hâ" [2](فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ) gibi yerlerde "mâ-i zâide"nin isti'mâli bu kabîldendir. Pek tabîîdir ki insan bu harfleri işitip de ma'nâlarını anlamayınca istidlâl-i meâllerine medâr olur ümîdiyle mâba'dlarını anlayıp dinlemeye kalben bir mecbûriyet hisseder. Hall ü istikşâfı uğrunda şuraya buraya imâle-i fikr ettiği maksad-ı mübheme intikāli teshîl edecek bir ser-rişte elde etmek emeliyle bu gibi elfâzı ta'kīb edecek sözleri can kulağıyla dinler, evvelce gāfil bulunduğu yahud dinlemek istemediği sözleri kemâl-i dikkatle telakkī ve onlardan bir te'sîr hissedecek vaz'iyet alır. Halbuki o elfâz-ı mübhemenin yardımı olmasa muhâtabın hâlinde ne bu tahavvül husûle gelir, ne de söylenen sözlerin bir te'sîri görülür idi.

[214] Bu bâbda şöyle bir kavil de der-miyân edilmiştir: Asvât-ı hurûfu Arab seyyân bir sûrette nutk u tekellüm ederlerdi; bu husûsda okuyup yazma bilen ile bilmeyen arasında hiçbir fark yoktu. Elif, bâ, cim ve sâire gibi esmâ'-i hurûf ise böyle değildi. Bunları ancak okuyup yazanlar bilebilir idi. Binâenaleyh evâil-i süverde bu gibi esmâ'-i hurûfun ityânı *Kur'ân*'ın delâil-i i'câzına bir zamîme teşkîl etmekle beraber Resûl-i Güzîn Efendimiz'in okuyup yazanların medâr-ı imtiyâzı olan bu gibi hasâisden mahrûm olmadığını isbât etmiş oldu.

(ذٰلِكَ الْكِتَابُ): Bu, o kitâbdır ki; [3](إِنَّا سَنُلْقى عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقيلًا) "Sana ağır ve pek kıymetli bir vahy indireceğiz." Ve; [4](اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذى خَلَقَ. خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ) "Halk ve îcâd kudre-

[1] Bakara, 2/1-2.

[2] Âl-i İmrân, 3/159.

[3] Müzzemmil, 73/5.

[4] Alak, 96/1-2.

ti elinde olan, insanı alak (pıhtı kan)dan yaratan Rabbin'in nâmını yâd ederek oku!" âyetleriyle inzâli va'd olunmuştur.

(لَا رَيْبَ فيهِ هُدًى لِلْمُتَّقينَ) "Bir kitâb ki ona rayb (şekk) târî olması ihtimâli yoktur. Rütbe-i i'câz u beyânı, burhân-ı belâğati şekk ü şübhe götürmek derecesinden pek âlîdir. Vâkıâ fi'len şübhe edenler çok ise de onları bu hâle sevk eden inâd, küfür ve ilhâdlarının şiddetidir.

Âyette (لِلْمُتَّقينَ) kelimesi (هُدًى) ile (لَا رَيْبَ فيهِ) kelimeleri arasında mütenâziun-fîh (tenâzü' ıstılâh-ı nahvde iki fi'il veya isim fi'lin bir isimde ameli yani her biri ismin ma'nâ i'tibârıyla kendine irtibâtını istilzâm etmesidir. Bu i'tibâr ile âyetin ma'nâsı şöyle olur: "Kitâb-ı münzelde muttakīlerin şübhe edecekleri hiçbir cihet yoktur. Onlar için bu kitâb mahz-ı hidâyettir." olması da muhtemeldir.

Bir hakīkattir ki inâd ve mükâbereyi şiâr-ı vicdân ittihâz edenler öyle delîller, burhânlarla kanâat hâsıl edecek, âyât-ı beyyinât ile tuttukları meslek-i sakīmden vazgeçecek kimseler değillerdir. Bunun içindir ki muânidler, câhil ve idrâk ve muhâkemeleri kāsır olanlardan daha ziyâde Cenâb-ı Hakk'ın zemm ü takbîhine hedef olmuşlardır. Bir câhil, önünde nûr-ı hakīkatin parladığını görürse ona koşup gitmek, doğru yol gösterilirse oraya sülûk etmek husûsunda tereddüd göstermez. Fakat bir muânidin tuttuğu tavır ve meslek böyle midir? O, görmemek için gözlerini yumar; işitmemek için kulaklarını sağır eder; şu'le-i hakīkat aks etmemek için kalbinin etrâfına perdeler çeker; [1](وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا. اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجيرًا. اَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰئِكَةِ قَبيلًا. اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ) "Kâfirler dediler ki: Kat'â sana îmân etmeyiz, meğer ki bize yerden bir kaynak kaynatmalısın yahud bir hurma ve üzüm bahçen olmalı ve arasından ırmaklar akıtmalısın. Bu da olmazsa, tevehhüm ettiğin gibi, göğü parça parça başımıza geçirmelisin. Yahud zînet ve ihtişâma müstağrak bir kâşânen olmalı yahud göğe çıkmalısın maamâfîh oradan, okuyabileceğimiz bir kitâb getirmezsen semâya irtikā ettiğine de inanamayız."" İşte bu kabîl adamlar Cenâb-ı Hakk'ın âtîdeki âyetlerle mâhiyetlerini tavsîf ettiği âhen-dil kimselerdir: [2](وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ) "Onlara biz melekleri indirsek, emvât laf söyleseler, herşeyi takım takım başlarına toplasak yine îmân etmezler, meğer ki Allah hidâyetlerini murâd etmiş olsun." [3](وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْديهِمْ لَقَالَ الَّذينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُبينٌ) "Sana kâğıd üzerine yazılmış bir kitâb indirsek, elleriyle yoklayarak onun hakīkaten bir kitâb olduğunu anlasalar yine kâfirler; 'Bu, sihirden başka bir şey değil!' derler idi."

Derd-i inâda mübtelâ olanlar hakīkaten bu derecelere kadar düşman olduktan sonra *Kur'ân* ki vasf-ı mümeyyizi [4](لَا يَاْتيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ) medlûl-i kerîmidir, onların rayb ü gümânlarına hedef olmaktan vâreste kalabilir mi?

Erbâb-ı ittikā nazarında ise hâl böyle değildir. Onlar ne *Kur'ân*-ı Mübîn'in cânib-i Bârî'den münzel olduğunda zerre kadar şekk ü şübheye mahal görürler ne de üslûb-ı beyânında, ahkâm u âdâbında bu akīde-i râsihalarını haleldâr edebilecek bir ilişik hâsıl ederler. *Kur'ân*, dînî ve dünyevî menfaatlere, maâş ve meâde müteallik maslahatlara vusûl için bir rehber olduğunu bilirler, bir kimse fıtratına karşı mükâbereyi, akıl ve iz'ânının irşâdâtına muhâlefeti iltizâm etmedikçe bu hakīkati redd ü inkâr edemeyeceğini takdîr ederler.

Bazı kimseler "ittikā" lafzının medlûl-i hakīkīsi ne olduğunu kestiremiyorlar da zannediyorlar ki "müttekīn" vasfına ihrâz-ı liyâkat edenler, ibâdethânelerine çekilip Allah ile istînâs, dünyâ ile olan alâkalarını bütün bütün kat' ederek sâde rukû' ve sücûda vakf-ı hayât edenlerdir. Bu gibi kimseler bu hayât-ı uzlet ve inkıtâ'a mütehammil olsunlar da Allah'ı hiç bilmesinler, bedâyi'-ı san'atteki hikem ve esrâra akıl erdirmesinler, sâha-i mülk ve melekûtta enzâr-ı ibrete tecellî eden bunca havârik ve âyâttan gāfil bulunsunlar, bahs ettiğimiz tarz-ı telakkī erbâbının nazarlarında bunların hiç ehemmiyeti yoktur. Onlar için âyât-ı *Kur'ân*'ı, anlamadan, tertîl ve tilâvet, Allah'ı bilmeden O'na ibâdet etmek bir kimseye mertebe-i etkıyâyı ihrâz etmesi için kâfî ve vâfîdir.

Bunlar "müttekīn" ünvân-ı mübeccelini beyân ettiğimiz isti'dâd ve kābiliyetindeki adamlara tahsîs etmekle birçok kimselere zulm etmekte olduklarının farkına varmıyorlar.

Cenâb-ı Hakk'ın ihsân ettiği ni'met ve serveti saâdet-i âhireti **[215]** istihsâle vesîle ittihâz eden, bununla beraber bu ni'metin kendilerine dünyâca da bir nasîb-i refâh te'mîn ettiğini unutmayan, kendilerine Cenâb-ı Hakk'ın ihsân ettiği gibi kendilerinin de gayra bezl ü ihsân etmelerini dînî ve vicdânî bir vazîfe telakkī eden, fart-ı sâmân dolayısıyla sa'y bi'l-fesâd temâyülüne kapılmayan kimseler vardır ki, hakīkatte "müttekīn" ve "müflihîn" ünvân-ı tekrîm ü tebcîlini almaya şâyeste olanlar onlardır.

"Takvâ" lafzının medlûl-i hakīkīsi dünyada, âhirette ezâyı nefse bâdî olacak hâlâttan ictinâbdır. Bu nokta-i nazardandır ki, şer'an "müttekī" gerek fi'il, gerek terk olsun ukūbeti müstelzim ef'âl ve harekâta tasaddîden nefsini vikāye eden kimseye ıtlâk olunur.

Rivâyet edildiğine göre takvânın mâhiyetini soran bir zât ile Ebû Hureyre radıyallâhu anh arasında şu yolda bir muhâvere cereyân etmiştir.

– Takvâ nedir?

– Müddet-i hayâtında dikenli bir yola düştün mü?

– Evet.

– Ne yaptın?

– Önüme dikenler geldikçe yolu değiştirdim, yahud kenarından sıyrılıp geçtim veyahud geri döndüm.

– İşte "takvâ" budur.

İfâdât-ı sâlifeden anlaşılır ki hakīkī ma'nâsıyla "müttekī" fenâlığa, gerek nefsine ve gerek gayra îrâs-ı ezâya bâdî olacak yerlerden kaçınan, mal ve canını, ırzını, milletini, memleketini, komşularını sıyânet edendir. Bu saydığımız şeyleri zarar ve tehlikeye dûçâr eden kumarbâz, müsrif, münâfık gürûhundan kimselerle memleketlerine hıyânet eden ve bu

[1] İsrâ, 17/90-93.
[2] En'âm, 6/111.
[3] En'âm, 6/7.
[4] Fussilet, 41/42.

sûretle düşmanlarına yararlık gösteren sefîller için kat'â felâh mukadder değildir. Bunlar harekât-ı leîmâneleri sâyesinde bir dereceye kadar menfaat-i maddiyye te'mîn edebilseler de hayât-ı uhreviyyece şekāvet ve hüsrâna mahkûmdurlar. Saâdet-i âhiret erbâb-ı ittikāya hâsdır.

Sözün hülâsası "ittikā'" ef'âl-i seyyieye terettüb edecek gerek dünyevî gerek uhrevî mücâzâttan nefsi vikāye (siper) altına almaktır ki, alt taraftaki âyet-i kerîme de kelimenin ma'nâsını bu vechile îzâh u tebyîn etmektedir.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

BUHRÂN-I İCTİMÂÎMİZ

Müellifi: Prens Mehmed Said Halim Paşa

– 3 –

Hürriyet-i Nisvâniyye:

İnhitât-ı ictimâîmizin en mühlik tecelliyâtından birini de, tesettürden kurtulmak, sûret-i dâimede erkekle temâsda bulunmak, ihrâz-ı hürriyet ve serbestî ile Garb kadınları gibi yaşamak isteyen devr-i hâzır kadınlarının müddeayâtı teşkîl eder.

Teehhül eden kadın zevcinin sıfat-ı âmiriyyetini tanımak istemediği gibi, genç kız da ebeveyninin vesâyetine bir türlü tahammül edemiyor. Artık kadınlar hür olmak, istedikleri gibi hareket etmek, tarz-ı hareketleri için de kimsenin muâhezâtına dûçâr olmamak ihtirâsâtı ile mütehassis bulunuyor.

Bu gibi müddeayât ve ihtirâsât-ı nisvâniyyenin meşrûiyeti kanâatine binâen erkeğin nâ-kābil-i tahammül istibdâdına nihâyet verilmek sûretiyle kadınların mutâlebâtı is'âf olunmadıkça, memlekette medeniyet ve terakkıyâtın, hayât-ı ictimâiyyenin sâha-ârâ-yı husûl olamayacağını teslîm etmeyi bir vazîfe-i vicdâniyyenin îfâsı sûretinde telakkī eden erkekler de eksik değildir.

Böyle bir zihniyete firîfte olan erkekler, gāye-i muhayyele ittihâz ettikleri Garb medeniyetinin, hey'et-i ictimâiyye-i Garbiyyede kadınların hâiz oldukları fâikıyet-i mevkıiyye ile hürriyet-i mutlakadan mütevellid olduğuna kāni' bulunuyorlar.

Eğer bu hâl muvâfık-ı hakīkat bulunmuş olsa idi; târîh-i mileli tekzîb eden bir hâdise-i mühimme teşkîl etmiş olurdu. Çünkü hiçbir medeniyet-i beşeriyye, hiçbir vakitte hürriyet-i nisvâniyye ile başlamadığı gibi bil-cümle medeniyetlerin de hürriyet-i mutlaka ve saltanat-ı nisvâniyye ile mahv u munkarız oldukları şuûnât-ı müeyyede-i târîhiyye cümlesindendir.

Herşeyin bir unsur-ı mütemeddin olmak haslet ve isti'dâdını hâiz bulunmasına nazaran, kadınların da ehemmiyet-i fevkalâdeyi hâiz bir unsur-ı mütemeddin olduklarına hiçbir sûretle i'tirâz edilemez. Âdî taş bile, bir mektep yahud bir hastahâne inşâsı gibi bir sûret-i müfîdede isti'mâl edildiği takdîrde mâhiyetine göre medeniyet-i beşeriyyeye hâdim olmaktan hâlî kalmaz. Binâenaleyh, her bir şeyin bir gāye-i temdîn ü terakkîde isti'mâli, istilzâm ettiği vukūf ve mahârete mütevakkıftır.

Fakat zî-kıymet bir unsur-ı medeniyyet ve saâdet olan kadınlardan mümkün mertebe istihsâl-i fevâid tarîkını, Türk kadınlarının hürriyet ve serbestîleri mürevviclerinden istiknâh edebilmemiz pek şübhelidir.

Esâsen hürriyet ve serbestî talebi keyfiyeti, maatteessüf dâimâ birçoklarını iğfâl etmiştir. Çünkü, hadd-i zâtında dâimâ sezâvâr-ı takayyüd ü teveccüh bir hareket-i **[216]** necâbet-kârâne teşkîl ettiği zannolunuyor. Hattâ bu gibi metâlib, ehliyet ve reviyetinden istifâde olunmayan ashâb-ı iktidârın hâl-i muattaliyyette bırakıldığı, bu sebeble dâimâ bir sûret-i mübâlağa-kârânede i'zâm olunan husûl-i saâdet-i müşterekeye hâdim birçok kuvvetlerin izâasına mahal verildiği zehâbını tevlîd ettiriyor.

Halbuki bundan daha yanlış bir şey olamaz. Zîrâ daha ziyâde bir hürriyete ihtiyâc-ı hakīkī ve kat'î hissedenler, muhtâc oldukları serbestîyi bilâ-ta'vîz ihrâz edebilirler. Zâten istihsâline ihtiyâc hissolunan hürriyet taalluk ettiği sa'y ile imkân-ı îfâsı beynindeki muvâzeneyi te'sîs için dâimâ kendi kendine husûle gelir. Garb'da kadınların mevki'-i ictimâîlerini ta'yîn eylemiş olan hürriyet ve serbestî ancak bu sûretle tahassul etmiştir.

Hey'et-i ictimâiyyemizin hayât-ı zirâiyyesinde erkeklerin hürriyetine muâdil olan kadınların hürriyeti, hiçbir vakit bir kimse tarafından taleb edilmemiştir. Çünkü safha-i hayât-ı zirâîde kadınlar erkeklerin îfâ ettikleri vezâifin aynını îfâ etmeleri sebebiyle ihtiyâc-ı hürriyet her iki taraf için aynı mertebede bulunmuş olduğundan, hayât-ı rûstâîde görülen hürriyet-i nisvâniyye, mâhiyet-i mesâînin îcâbâtından olarak kendiliğinden husûle gelmiştir.

Binâenaleyh, hey'et-i ictimâiyyemizde erkek ile kadın arasında mevcûd olan adem-i tesâvî-i hürriyyet, kadının zararına olarak bilâ-sebeb hayyiz-i husûle gelmiş bir eser-i iğtisâb değildir. Belki hey'et-i ictimâîmizde erkek ile kadının îfâsıyla mükellef bulunduğu vezâifin mahiyet-i tefâvütünü temsîl eden netâyic-i tabîiyyedendir. Bu mâhiyet-i tefâvütün de dâimâ tabakāt-ı ictimâiyyenin îcâbâtına göre tahavvül ettiği kazâyâ-yı müselleme cümlesindendir.

İhtiyâcât-ı âileye çâre-sâz olmak üzere kadının erkek kadar çalıştığı fukarâ sınıflarında, bu tefâvüt nâ-kābil-i tefrîk bir halde bulunuyor. Tabakāt-ı ictimâiyyenin merâtib-i âliyyesinde de bu tefâvütün tedrîcen tezâyüd ile kadın işsizliğinin mertebe-i gāyeye resîde olduğu en kibâr sınıflarda hadd-i a'zamîsine irtikā eylediği görülüyor.

Ahvâl-i ictimâiyyemizin bu mâhiyet-i ilcââtına nazaran, hürriyet-i racüliyyeye müsâvî bir serbestîyi taleb eden kadın, hakīkī bir hürriyete ihtiyâcı bulunmuş olsa, bî-çâre çiftçi kadına ihrâz-ı serbestî ettiren hakka mümâsil bir hak ile bit-tabi' istihsâl eder.

Binâenaleyh, köylü kadında nazar-ı takdîr ile görülen serbestînin nisvân-ı sâireye adem-i tevcîhi keyfiyeti, esbâb-ı ciddiyye-i mâniaya müsteniddir. Bu esbâbdan biri, serbestî-i nisvân mürevvici bulunan erkeklerle kadınlar ihtiyâcâtının nâ-be-mahal bir terbiye-i ecnebiyyeden mütevellid ve bu nokta-i nazardan muhîtimize nisbeten ca'lî ve gayr-i tabîî bulunmasıdır. Esâsen bir muhîtin mâhiyeti ne olursa olsun ancak tevlîd eylediği silsile-i ihtiyâcâtı tatmîn edebilir. İşte bu

sebeble kadınlarımızın ihrâz-ı serbestî ve hürriyet ihtiyâcât-ı kâzibesi muhîtimizde tatmîn edilemez.

Bundan mâadâ, en ehemmiyetsizlerden en vahîm olanlarına varıncaya kadar bil-cümle sû'-i isti'mâlâtın, kâffe-i ahvâl ve harekât-ı ifrât-kârânenin kesb-i liyâkat edilmemiş bir haktan veyahud gayr-i meşrû' bir hürriyetten mütevellid bulunduğu nazar-ı i'tibâra alındığı takdîrde de nisvâniyet-i Osmâniyye nâmına der-miyân edilen müddeayât ve mutâlebât-ı hürriyet-kârânenin is'âfı ne gibi bir tehlikeyi müstelzim olabileceği bis-sühûle tezâhür eder.

Bu mes'ele-i mühimme hakkında daha vâzıh bir fikir peydâ etmek için tedkīkātın umûmî bir nokta-i nazardan icrâsı müntic-i fevâid olmuş olur.

İnsanın vezâif-i ictimâiyyesi bulunduğunu ve vezâif-i umûmiyyesi miyânında bu vezâifin en ziyâde hâiz-i ehemmiyet olduğunu evvelce der-miyân eyledik.

Vazîfe kelimesini telaffuz eden, hukūk ve hürriyet ma'nâlarını da ifâde etmiş bulunur. Binâenaleyh hukūk ve hürriyet-i siyâsiyye nasıl mevcûd ise hukūk ve hürriyet-i ictimâiyye de aynı sûretle mevcûddur.

Kavânînin hukūk ve vezâiften mütevellid bulunması hasebiyle, kavânîn-i siyâsiyye bu menâbi'den nasıl tevellüd etmiş ise, kavânîn-i ictimâiyye de aynı vech ile tehaddüs etmiştir.

Kavânîn-i ictimâiyye hey'et-i ictimâiyyeyi teşkîl ve muhâfaza ettiği gibi, kavânîn-i siyâsiyye de şerâit-i mevcûdiyyetini tanzîm ile terakkıyâtını te'mîn eder.

İctimâî hürriyetlerin mâhiyet-i mütemâyizesi, bil-hâssa istihkāk olundukları nisbette iktisâb edilmelerinden yani bir vazîfe-i ictimâiyyenin îfâsıyla husûle gelmelerinden ibârettir.

Vazîfe-i ictimâiyye hürriyet-i ictimâiyyeyi tevlîd eder. Bu vazîfenin îfâsında gösterilen daha büyük bir kābiliyet de, daha vâsi' bir hürriyeti bahş eder.

İşte, hürriyet-i ictimâiyye tebeyyün ve tahakkuk eylemiş bir ehliyetin nişâne-i takdîrini teşkîl ettiğinden istihkāk edilmiş bulunur.

Bu hikmet-i basîret-kârâne-i ictimâiyye, hürriyet-i ictimâiyyenin doğrudan doğruya hey'et-i ictimâiyyenin mevcûdiyetine icrâ-yı te'sîrât etmesinden ve bu husûsda irtikāb olunabilecek hatîât, hey'et-i ictimâiyyenin felâketini mûcib olabilecek bir mâhiyette bulunmasındandır.

Binâenaleyh bu hikmet, hey'et-i ictimâiyyenin muhâfaza-i ictimâîsine âid sevk-ı tabîînin en celî tezâhürünü temsîl eder.

Siyâsî hürriyetlerde keyfiyet ber-akstir. Bu hürriyetlerin iktisâbı için kesb-i liyâkat zarûreti yoktur. Çünkü ferdin filân veya filân şeyi yapmak iktidârını hâiz olduğundan değil, belki bunları yapabilmek hak ve hürriyetine mâlik olmak ihtiyâcını veyahud arzûsunu hissetmesinden tevellüd ederler. Lâkin birşeyi yapmak hürriyeti o şeyi yapabilmek ehliyet ve iktidârını bahş eylemez. Olsa olsa o ehliyet ve iktidârın iktisâbı imkânını ihzâr eder. Fakat bu imkân da dâimâ ehliyet-i matlûbeyi te'mîn etmez. Zîrâ bu ehliyet ve iktidâr **[217]** ya iktisâb edilebilir veya edilemez. İktisâb olunduğu takdîrde istihsâli için sarf olunan vakit zarfında, az çok keyfî bir sûrette istihsâl edilebilmiş olan hürriyet birçok sû'-i isti'mâlâta sebebiyet vermiş olur. İktisâb olunamadığı takdîrde de bu hürriyet zâyi' olur.

Siyâsiyyât, hey'et-i ictimâiyyenin ancak sûret ve şerâit-i mevcûdiyyetine taalluk ettiğinden, siyâsî hürriyetlerin sû'-i isti'mâli, hey'et-i ictimâiyyenin mevcûdiyetine doğrudan doğruya icrâ-yı te'sîr etmez. Binâenaleyh ictimâî hürriyetler derecesinde îkā'-ı te'sîrât mâhiyetinden bit-tabi' ârî bulunurlar.

Bundan başka bir hey'et-i ictimâiyye vazîfe-i ictimâiyyesini bi-hakkın îfâya muktedir bulundukça siyâsî sû'-i isti'mâlâttan hâsıl olan mazarrâtı def' edebilir.

Hürriyet-i siyâsiyye, müstağnî-i istihkāk bulunduğundan cebir ve kuvvetle istihsâl olunur. Binâenaleyh cebir ve kuvvetle istihsâl olunan her şey gibi, bazıların menfaatine ve bazıların da zararına olarak istihsâl olunur. İşte târîh-ı milelin kayd etmekten hâlî kalmadığı siyâsî mücâdelât ile aks-i te'sîrler, hürriyet-i siyâsiyyenin bu mâhiyetinden mütevellid-dir. Halbuki insanların ictimâî hürriyetlerinden kin ve nifâkın tevlîdine dâir bir misâle tesâdüf olunmaz.

Bilakis ictimâî hürriyetler dâimâ insanları birbirlerine rabt etmiş, siyâsî hürriyetler de yekdiğerlerinden tefrîk eylemiştir.

El-hâsıl bu tafsîlâttan, ictimâiyâtta vazîfenin hürriyeti, siyâsiyâtta hürriyetin vazîfeyi tevlîd ettiğini istintâc eyleriz. Esâsen hürriyet-i ictimâiyyenin istihkāk olunmuş bir şey olduğunu, hürriyet-i siyâsiyyenin de ekseriyâ muhtâc-ı istihkāk bir halde kaldığını görmekteyiz.

İctimâiyâtta daha büyük bir ehliyet daha vâsi' bir hürriyeti te'mîn ettiği hâlde, siyâsiyâtta istihsâl olunan daha büyük bir hürriyet, daha bir çok vezâif-i siyâsiyyenin îfâsını müstelzim bir taahhüd ve mecbûriyet teşkîl eder.

İşte görülüyor ki, ictimâî ve siyâsî hürriyetler beyninde mevcûd olan fark, aslî ve esâsîdir. Bu iki nevi' hürriyet beyninde vukū' bulacak bir iltibâs, amîk, nâ-kābil-i ıslâh hatîâta müncer olur.

Vazîfe-i ictimâiyyeye gelince; hey'et-i ictimâiyyenin redâet veya salâbet-i ahlâkıyyesine göre pek mütenevvi' olabilir. Fakat hürriyet-i ictimâiyyenin müstenid bulunduğu kāide, mâhiyet-i esâsiyyesi gibi lâ-yetegayyerdir.

Binâenaleyh, hey'et-i ictimâiyye kadından dil-firîbâne muâmeleler, eğlenceler, mahzûziyetler taleb edebileceği gibi, evsâf-ı ahlâkıyye ve fikriyye ile fazîleti de taleb edebilir.

Ancak ahlâkıyâtı muhtel, sefâhet-perest bir hey'et-i ictimâiyye ihtiyâcâtının tatmîni, hâiz-i ciddiyyet ve salâbet, fazâil-perver bir hey'et-i ictimâiyye ihtiyâcâtının tatmîninden daha sehîl bulunduğu cihetle, kadınlar ciddî bir hey'et-i ictimâiyyeden ziyâde sefâhet-perest bir hey'et-i ictimâiyyede daha vâsi' bir hürriyeti hâiz bulunurlar.

Buna binâen, bir hey'et-i ictimâiyyede kadının hâiz olduğu derece-i hürriyet, ne o hey'et-i ictimâiyyenin ulviyetini ve ne de kadının kıymet-i ictimâiyyesini ta'yîn etmez.

Her ikisinin kıymet ve mâhiyetini takdîr için bilinmesi lâzım olan şeyin, bu hürriyetin neye mukābil istihsâl edilmiş olduğunun, yani fazîletin mi yoksa sefâhetin mi mükâfâtı bulunduğunun öğrenilmesidir.

Bu tafsîlâttan, nisvâniyetimizin mutâlebât-ı hürriyet-kârânesinin mâhiyet ve ma'nâ-yı hakīkīsi vâzıh bir sûrette anlaşılabilir.

Artık şimdi nisvâniyetin bir hürriyet-i ictimâiyye talebi keyfiyeti, o hürriyete müstehık olmadığına delîl-i kat'î teşkîl ettiği gibi, nisvâniyetimiz müddeayâtının da siyâsî ve ictimâî hürriyetlerin iltibâsından mütevellid esâssız bir iddiâ olduğuna tereddüd edilemez.

Müddeayât-ı nisvâniyyemize pey-rev olan Avrupa müddeayât-ı nisvâniyyesi bir takım hukūk-ı siyâsiyye talebinden ibâret bulunduğu hâlde, müddeayât-ı nisvâniyyemizin mâhiyeti ictimâî olduğu idrâk olunamamıştır. İşte iltibâsdan mütevellid iddiâ da bundan husûle gelmiştir.

Nisvâniyetin hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyede husûle gelen tahavvülâtı tedkīk olunduğu takdîrde son elli sene zarfında pek ziyâde peydâ-yı vüs'at ettiği görülür.

Herhâlde zamânımızın nisvâniyeti umûmiyet üzere elli sene evvelki reviş-i serbestîsine nisbeten daha büyük bir hürriyetten müstefîd bulunuyor. Fakat mevzû'-i bahs olan bu hürriyet, gizli bir sûrette Avrupalı kadını gibi imrâr-ı hayât eden zümre-i nisvânın hürriyeti değil, el-yevm hiçbir sûretle ithâmât ve ta'rîzâtı müstelzim olmayan hürriyet-i müsellemedir.

Hürriyet-i nisvâniyyenin şimdiki derecesi müstağnî-i îzâh olduğu üzere reviş-i cedîd hayâtın îcâbâtından mütevellid efkâr ve hissiyâtın netîce-i tekâmülünden başka bir şey değildir.

Bu hürriyet, müddeayât-ı nisvâniyyeye atf edilemez. Çünkü evvelce bu gibi müddeayâtın hiç biri mevcûd değildi.

Şimdiki hürriyetin muhassalı olan tekâmül-i ictimâîmiz cereyân-ı tabîîsini ta'kīben nisvâniyete daha vâsi' bir hürriyeti elbette te'mîn edecektir. Maamâfîh bu tekâmül o hürriyeti her safhasıyla kābil-i te'lîf bir sûrette, yani her neslin seviye-i istihkākı mertebesinde tahdîd ile beraber, ensâl-i müstakbeleyi temsîl edecek ahlâk ve zihniyete tevfîk eyleyecektir.

Binâenaleyh ilcâât-ı zamâna takaddüm ile hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyede bugünden i'tibâren nisvâniyetin ta'yîn-i şerâiti, yani nisvâniyet-i Garbiyyeye muâdil ve mümâsil bir hâle keyfî bir sûrette tahvîl etmek emel ve arzûsu, dâire-i hukūk **[218]** ve salâhiyeti tecâvüz eden hod-bînâne bir sû'-i hareketten başka bir şey değildir.

Ferdin en âdî vezâif-i ictimâiyyesini idrâk ve îfâdan âciz bulunduğu bir zamanda, ale'l-husûs hey'et-i ictimâiyyenin mertebe-i gāyeye müncer olan inhilâli sırasında irtikâb olunacak böyle bir sû'-i hareketin ne gibi bir fenâlığı intâc edeceği bis-sühûle anlaşılabilir.

En mühim mesâilin bile dâimâ akıllara sığmaz bir hiffetle hall ü tatbîkı keyfiyetinin istikbâl-i millîmizi pek ziyâde işkâl etmiş bulunması, mûcib-i intibâhımız olmalıdır.

Artık bu def'a da aynı sûretle kuvve-i hayâliyye-i gayr-i sâlimemizin serîu't-tebeddül hevesât-ı muzırrasını tatmîne teşebbüs edersek, esâsen ihyâya muktedir olduklarına zâhib olanların lâ-yenkatı' irtikâb ettikleri lâ-yuadd hatîâtın sıkleti altında mütezelzil olan mevcûdiyet-i ictimâiyyemize bir darbe-i mühlike îrâs etmiş oluruz.

Nisvâniyetimizin müddeayâtı, haremi bil-ilgā erkek ile kadın arasında cem'iyyât-ı Garbiyyeye mümâsil te'sîs-i temâs ve münâsebâta ma'tûf bulunduğundan bu müddeayâtın münhasıran ictimâî olduğuna şübhe edilemez.

Yukarıda îzâh olunan esâsâta istinâd ederek deriz ki; bu temâs ve münâsebâtı, ihtiyâcât-ı hakīkıyye-i ictimâiyye îcâb ettirmiş ve hey'et-i ictimâiyye-i hâzıra da bu ihtiyâcâtın tatmînine mütevakkıf ehliyet-i kâfiyyeyi ihrâz eylemiş bulunsa idi, nisvâniyetin münâsebât-ı cinseyn beyninde icrâsına hâhiş-ger bulunduğu inkılâb kendiliğinden husûle gelmiş olurdu.

Böyle olmayıp da el-yevm müddeayât hâlinde bulunması, lüzûmsuz ve gayr-i müstehak olduğuna delîldir.

O halde nisvâniyet, hey'et-i ictimâiyyeye daha büyük bir saâdetin medâr-ı te'mîni olacağı zehâbıyla hukūk-ı cedîdenin is'âfı talebinde bulunuyor.

Halbuki bir hey'et-i ictimâiyye, istihkāk edilmiş olan hukūkun gayrisini aslâ tasvîb ve is'âf eylemez.

Binâenaleyh, hey'et-i ictimâiyyemiz bugün bu metâlibi reddeylemekle, müdâfaa-i meşrûa hissine tebeiyetten ve en ziyâde nâ-kābil-i ta'rîz olan hukūkunu isti'mâlden başka bir şey yapmış bulunmuyor.

Hey'et-i ictimâiyyenin ekseriyet-i azîmesi bu müddeayâtın mevcûdiyet-i ictimâiyyeyi tehlikeye dûçâr edecek bir mâhiyette bulunduğuna zâhib oldukça ve ictimâî ve ahlâkī zihniyetlerine, hislerine, fikirlerine, an'anelerine mübâyin gördükçe reddetmek ıztırârında bulunacağı gibi bu tarz-ı hareketi ile de vazîfesinden başka bir şey yapmış bulunmayacaktır.

Hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyye zihniyetlerinin, fikirlerinin, hislerinin, tağyîri veya ta'dîli münhasıran ulemâsına, hukemâsına, ictimâiyât müntesiblerine âid bulunduğu nisvâniyetimizin ma'lûmu bulunması lâzım gelir. Buna binâen istediği hukūku redd ile nasâyih ve ihtârâtına bir hüsn-i kabûl göstermeyen hey'et-i ictimâiyyeye mütehayyir ve münfail bulunmaması îcâb ettiği hâlde, efkârına adem-i muvâfakatten, arzûlarını is'âf etmek istememesinden müteessir bulunduğunu görmekteyiz.

Memleketin en mühlik bir buhrân-ı nâ-dîdeyi geçirmekte bulunduğu bir zamanda bile efkâr-ı umûmiyyeye muhâlefetten, aleyhinde isticlâb ettiği takbîh-i umûmîye, efkâr ve hissiyâtta îkā' ettiği şûrişe hiçbir ehemmiyet vermemekten âdetâ zevk-yâb oluyor.

Telkīnâtını ta'mîme, efkârını gerek sîne-i me'vâda ve gerek hâric-i me'vâda istediği gibi tatbîk ve icrâya hiçbir şey mâni' olmuyor.

Nisvâna giydirdiği elbise, ittihâz ettirdiği hatt-ı hareket, istihfâf ile mâl-â-mâl bir pervâsızlık, iffet ve terbiye hissiyâtına karşı alenî bir hakāret gören hissiyât-ı umûmiyyeyi son derece iğzâb ediyor.

Ferdin birinci vazîfe-i ictimâiyyesi, irâdet-i ictimâiyyeye hürmet ve riâyet olduğunu, hey'et-i ictimâiyyenin kavâidini, an'anesini, intizâmını, hukūkunu ihlâl sûretiyle bir cürm-i ictimâî irtikâb edenlerin mücâzâtı istilzâm eylediklerinden nisvâniyet bî-haber gibi görünüyor.

Nisvâniyet tarafdârânımızın emsâline tebean bir zümre-i efrâd, kavânîn-i memleketin pek haksız veyahud pek şiddetli olduğu bahânesiyle itâatten bil-inhirâf mizâc ve temâyülüne göre tanzîm edeceği kavânînin gayri kavânîne riâyet etmeyeceği iddiâsına kalkışmış olsa, tarafdârân-ı nisvâniyyet böyle bir iddiâyı acaba ne sûretle telâkkī eder?..

Böyle bir zümrenin istihkāk etmiş olacağı mücâzâtı icrâ hakkını kuvve-i umûmiyyeye karşı red ile kavânîn-i mevcûdeyi zihniyetine veyahud nokta-i nazar-ı husûsîsine göre tebdîl edebilmesi hakkını tevcîh eder mi?

El-yevm cârî olan ahvâlden sathî-nazar müdekkıkların hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyenin teceddüdât-ı nisvâniyyeye –bazılarının iddiâ ettiği kadar– muârız olmadığına zâhib olabilmeleri muhtemeldir. Hattâ bu teceddüdâtın dûçâr olduğu i'tirâzâtın bazı müfrit köhne-pesendlerin serîu'z-zevâl eser-i muhâlefetlerinden başka bir şey olmadığına da kāni' olabilirler.

Fakat hakîkat-i hâl, zannolunduğunun gayri bir ciddiyet-i mühimmeyi, bir mâhiyet-i hüzn-âgîni mutazammındır. Çünkü cem'iyet-i hâzıra-i Osmâniyyenin ekseriyet-i azîmesi kalben, fikren takbîh ettiği tesvîlât-ı nisvâniyyeye şiddetle muhâsımdır. Ancak bu bed-baht hey'et-i ictimâiyye, a'zâ-yı muhâlifesini irâdetine inkıyâd ettiremeyecek derecede herc ü merc ve mütezelzil bir halde bulunuyor.

Hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyenin dûçâr olduğu adem-i intizâm ve teşevvüş, kuvve-i te'yîdiyyesini izâa ettirmiştir. İcrâ-yı hükm eden serkeşlik sâikasıyla, ferdin sû'-i hareketine hiçbir şey mâni' olamadığı gibi, muhâlefette bulunanları da artık hiçbir şey bir dâire-i itâate sevk edemiyor.

Nisvâniyet-i Osmâniyye ta'bîr olunan hüviyet, hakîkat-i halde inhilâl-i ictimâîmizin başlıca tecelliyâtından birini teşkîl eder. İctimâî kuvve-i te'yîdiyye- **[219]** nin za'fından tevellüd etmiş olan müddeayât-ı nisvâniyye, ancak bu za'fın ilcââtıyla muhâfaza-i mevcûdiyyet ediyor ve menşe'-i gayr-i meşrûunu ketm ü ihfâ maksadıyla nisvâniyet-i Garbiyyeden mütevellid bulunduğunu iddiâ eyliyor.

Nisvâniyet-i hâzıraya karşı efrâdın hissiyât-ı münfailânesini izhâra kānûn korkusu mâni' bulunmasa idi, kuvve-i te'yîdiyye-i ictimâiyyenin fıkdânına mukābil ferdî kuvve-i te'yîdiyye kemâl-i şiddetle tezâhür etmekten hâlî kalmazdı.

Binâenaleyh her iki kuvve-i te'yîdiyyeden ârî kalan hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyye, nisvâniyeti irâdetine inkıyâd ettirmek, kendisini a'zâ-yı muhâlifesine karşı müdâfaa eylemek husûsunda kuvve-i icrâiyyesinin müzâheret ve muâvenetini taleb etmek ıztırârında bulunuyor.

Halbuki bir vazîfe-i ictimâiyye ancak bir vâsıta-i ictimâiyye ile icrâ olunabilir. Bu sebeble kuvve-i icrâiyye her ne vakit harekât-ı mutâvaat-şikenâne-i ictimâiyyeyi me'mûrîni vâsıtasıyla ıslâha teşebbüs etmiş ise, adem-i memnûniyyet-i umûmiyyeyi tezyîd etmiş ve bu hâlden de nisvâniyet kemâl-i mahâretle istifâde eylemiştir.

Binâenaleyh, bu vâsıta ile ictimâî bir fenâlık zecr edilmek istenilirken, farkına varılmaksızın te'yîd ve takviyesi cihetine gidilmiş olduğu tecârib-i adîde ile anlaşılmıştır.

Maamâfîh bir tehlike-i ictimâiyye muvâcehesinde müdâhale ihtiyâcını hissetmesi tabîî olan kuvve-i icrâiyyenin lâkayd kalamayacağı pek bedîhîdir.

Fakat bu müdâhale ictimâî vesâit ile meselâ vatandaşlarının hürmetini, i'timâdını, riâyetini ihrâz edebilen ve hey'et-i ictimâiyyeye karşı müdâfaa ve irşâd vazîfesini der-uhde eyleyebilecek olan kadın ve erkeklerden mürekkeb bir müdâfaa-i ictimâiyye hey'etinin teşekkülünü terğîb ve teşvîk sûretiyle vukū' bulmalıdır.

Kuvve-i icrâiyyenin isti'mâl etmesi lâzım gelen diğer bir vâsıta da vicdân-ı umûmîyi mev'izalar, hitâbeler, risâlelerle tenvîr etmek, adem-i intizâm-ı ictimâî sâikasıyla vatan-ı Osmânînin ma'rûz bulunduğu tehlikeyi anlatmak ve mevcûdiyet-i milliyyemizi tahrîb eden harekât-ı mutâvaat-şikenâneye nihâyet vermek ihtiyâcının tamâmî-i ehemmiyet ve müsta'celiyetini ifhâm etmekten ibârettir.

Çünkü bu ictimâî tehlikeyi ihdâs etmiş olan lâ-yuad hatîât izâle edilmedikçe, hey'et-i ictimâiyye-i Osmaniyye ile beraber vatan-ı Osmânîyi de mesâib-i müdhişeye sürükleyen harekât-ı keyfiyye ve indiyyeye, ifsâd ve ihlâl-i ahlâk müessirâtına karşı gösterilen hâlet-i lâ-kaydâne cereyânına nihâyet vermek mümkün olamayacaktır.

Hâtime

Hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyenin tamâmî-i kudret ve zindegîsini iktisâb edebilmesi, mezâyâ-yı ahlâkıyyenin mezâyâ-yı ilmiyyeye, fazîletin ma'lûmâta, terbiyenin ilme tercîh edilmesine mütevakkıftır.

Artık ilmin vâsıta, terbiyenin de gāye olduğu bilinmelidir. Bu gāyeden maksad da, efkâr-ı intizâm-kârâne, ibtilâ-yı mesâî ve vezâif-şinâsâne, azim ve sebât-ı tegayyürnâ-pezîrâne ile meşhûn, münevver, fezâil-perver ve îmânı kavî Osmanlılar yetiştirmektir.

Hey'et-i ictimâiyye-i muntazamayı, fezâil ve kemâlât-ı ahlâkıyyeyi hâiz insanlar teşkîl ettiği gibi, milel-i mes'ûde ve zî-satveti de hey'et-i ictimâiyye-i mükemmele teşkîl eder.

Son

HIRİSTİYANLIK NAZARINDA İSLÂM

– 4 –

KUR'ÂN'IN TESLÎS AKİDESİNE KARŞI HÜCCETLERİ

Temhîdâtımıza şu birkaç sözle hıtâm vererek asıl maksada girişelim: Cenâb-ı Hak biliyordu ki, vâhidin ferdiyetiyle selâsenin teaddüdünü fark etmeyen, hâlik ile mahlûk, hadîs ile kadîm arasındaki zıddiyete akıl erdiremeyen, zemîn ve âsumân mülk-i yemîn-i kudreti olan bir Kādir-i Kāhir'le çardak altında uyuyan, salb olunmak korkusuyla feryâd ve vâveylâ eden âciz bir mahlûk arasındaki tefâvütü temyîz edebilecek kadar selâmet-i fikre mâlik olmayan kimselere hitâb lâzım ise kābiliyetlerinin fevkına çıkmayacak, meâl ve hakîkati ihâtadan akılları âciz kalmayacak hakîmâne üslûblarla hitâb edilmek lâzım gelir. Da'vet-i vâkıaya karşı muânid ve muhâsım bir tavır almalarına meydan vermemek için bu gibilerle anlayabilecekleri, bî-gâne kalmayacakları bir üslûb ve lisân ile söyleşmek maksada muvaffak olmak için en güzel bir tarîktır.

Târîh-i İslâm bize gösteriyor ki, âyât-ı Kur'âniyye arasında o, kendine mahsûs üslûb ve edâlarıyla tecellî etmekte olan da'vet-i Muhammediyye hasımları yola getirmek ve onları i'tikādât-ı bâtılalarından ayırmak husûsunda, Yunan felsefesinin Arabca'ya nakliyle usûl-i bahs ü münâzara mu-

ayyen bir şekle girdikten sonra mezâhib-i İslâmiyye erbâbının mürâcaat ettikleri mantıkī üslûblardan çok fazla muvaffakıyet göstermiştir.

Evet, bu mezâhib erbâbı arasında tehaddüs eden münâzaa ve mücâdelelere, onların istinâd ettikleri hüccet ve burhânların mâhiyetlerine munsıfâne bir nazar atf edilirse anlaşılır ki, kavâid-i mantıkıyyenin kayd ettiği esâsâta istinâd mevcûd bir ihtilâfı izâle, hasmın îrâd edeceği bir hücceti ibtâl etmek şöyle dursun bilakis nihâyetsiz nizâ'lar, ihtilâflar tevlîd etmektedir. Biz o kanâatteyiz ki, Yunan malı olan mantık, **[220]** ulûm-ı cedeliyye İslâm arasına sokulmamış olaydı din, mikdârları yüze bâliğ ve mahsûl-i fikr ü ictihâdları biribirlerini küfr u dalâle nisbetten ibâret olan fırkalar için sâha-i münâkaşa teşkîl etmezdi.

Kur'ân-ı Kerîm tuttuğu hakîmâne üslûblarla, bazan hasımlarının dediği gibi, mantık ve burhân kavâidine temâs etmese de, binlerle hattâ milyonlarla halka, mîrâs-ı âbâ vü ecdâd olan efkâr-ı bâtıla ve akāid-i sahîfelerinden sarf-ı nazar ettirmek husûsunda daha müessir bir kuvvet ve kudret göstermiştir.

Kur'ân bazı kere hıristiyanlarla, Sûre-i Meryem'de olduğu gibi, Îsâ aleyhisselâmın kıssasını şerh sûretiyle, mücâdele ediyor; ve tabîî bu tarz-ı cidâlde esâsen kulaklara dolmuş olan bir takım hâdisât serd etmekten başka bir şey yapmıyor. Onlara ihtâr ediyor ki Îsâ, Meryem'in oğludur; onu babasız yaratmıştır. Yaratmak için de Meryem'e bir rûh nefh etmiştir. Îsâ'yı hâmil olan Meryem başını alıp uzaklara çekildi, vaz'-ı haml ağrıları başlayınca hurma ağacının dibine ilticâ etti; Îsâ'yı dünyaya getirince alıp kavminin huzûruna getirdi; Benî-İsrâîl gāyet afîf ve nâmûs-kâr tanıdıkları ve ebeveyninin fuhuş ve zinâ gibi rezâilden münezzeh olduğuna şehâdet ettikleri Meryem'den böyle bir hâdisenin vukū'unu fevkalâde isti'zâm ettiler, oğluna da anasına da kin bağladılar. Bu kin ve adâvet devam edip dururken Cenâb-ı Îsâ Yahudilere şu hakīkati ihtâr etti ki: Kendinin ne vechile hılkat-pezîr olduğuna, nereden geldiğine dâir Meryem'e hesâb sormaya hakları yoktur. Bilip anlayacakları bir şey varsa o da şu cihetlerdir: Kendi Allah'ın bir kuludur ki, eline bir kitâb vermiş, nerede olsa mazhar-ı hayır ve berekât etmiştir. Hayâtta oldukça namaz kılıp zekât vermeyi, vâlidesine karşı müşfik ve mutî' bulunmayı üzerine farz kılmıştır. Mayasını ceberût ve şekāvet şâibelerinden tenzîh eylemiştir.

Resûl aleyhisselâm Cenâb-ı Mesîh'in sergüzeşt-i hılkatini bu yolda îzâh ve beyân ederek nasârânın hissiyât-ı dîniyye ve milliyyelerini okşadıktan, kendilerince ma'lûm olan hakāyıkı tezkîr ile hâsıl ettikleri inşirâh-ı nevîn sevkıyle telkīnâtını hüsn-i telakkīye kendilerinde daha ziyâde bir meyl ü isti'dâd husûle getirdikten sonra şu hükmü teblîğ etmiştir: [1](ذٰلِكَ عيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذى فيهِ يَمْتَرُونَ. مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ)

İmdi nasârâ ile cereyân eden münâzaranın rûhunu tahlîl edersek şu hakīkatlere vâsıl oluruz:

1) Îsâ, Meryem'in oğludur.

2) O, çocukların doğduğu gibi doğmuş, gebe kadınlarda görünen a'râz onun vâlidesinde de görünmüştür.

3) Îsâ, Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunu, başkalarının mükellef oldukları ferâizla bilâ-fark mükellef bulunduğunu bizzât i'tirâf etmiştir.

4) Cenâb-ı Hak onu harîm-i ıstıfâsına kabûl ve terbiyesini der-uhde etmiş, fıtratını cebbârlık, şekāvetkârlık temâyülâtından tenzîh etmiştir.

5) Allah ile Îsâ arasındaki bütün alâka ve râbıtalar bu dâireye münhasır olup bunlar da bit-tabi' neseb ve sıhriyetten mütevellid babalık-evlâdlık mâhiyetinde değillerdir.

6) Îsâ'nın bilâ-eb yaratılmış olması Cenâb-ı Hakk'ın evlâdı olmasını istilzâm etmez. Çünkü bütün mevcûdât, kâf ile nûn arasında meknûn bir emir ve bir rûh-ı kudsîden feyz-i vücûda mazhar olmaktadır. Mevcûdiyetine hükm-i kader lâhık olan herhangi bir şey "kün" emriyle sâha-i vücûdda taayyün-pezîr olur. Esâsen Îsâ, Mûsâ, İbrahim, Âdem, Muhammed aleyhimüsselâm Allah'ın birer kulu, arz ve mâfîhâ, O'nun birer eser-i kudret ve îcâdı olmaktan başka bir şey midirler?

Kur'ân tâife-i hristiyâniyyeye sergüzeşt-i Îsâ'yı bu yolda hikâye ve onun kudret-i fâtıradan sâdır olma bir rûh olduğunu inkâr değil bilakis kabûl ettiği hakāyık-ı sâbite miyânına idhâl ediyor, âyetin sonunda ise Îsâ'nın, takdîrin bir cilve-i mahsûsası eseri olduğunu söylüyor. Ve tabîîdir ki, Îsâ'nın keyfiyet-i hılkat ve tevellüdünü işitip dinledikten sonra hâtime-i âyette onun bir hârika-i takdîr, nezd-i ilâhîde makbûl ve mu'teber, pâk ve nezîh bir kul olduğuna dâir olan sözleri hıristiyanların red ve inkâr etmeleri için ortada bir sebeb kalmıyor.

Kur'ân'ın sâir birçok yerlerinde de Îsâ'nın rûhullâh olmasının ma'nâsı evlâdlık olmadığına ve bu hâl, hulûle müeddî olacağına delâlet eden âyât-ı kerîme vardır. Münzil-i *Kur'ân* beyânât-ı sâlife ile hıristiyanların kalblerine bir huzûr ve sükûn bahş ettikten ve Îsâ'nın rûhullâh olduğunu i'tirâf etmekle onları, efkâr-ı milliyyelerini iyiden iyiye yaklaşmış olan nebiyy-i güzînin i'tikādât-ı bâtılalarını kabûl etmiş olduğu vehmine düşürdükten sonra en son beyân ettiği hakīkatlerle fikirlerinin aksini isbât etmek; Îsâ hakkında istinâd ettikleri delâili zîr ü zeber etmek istiyor. Ez-cümle Sûre-i Hicr'de, Meryem'de nasıl bir rûh tecellî ettirmiş ise Âdem'i de topraktan yaratarak ona da aynı sûretle nefh-ı rûh ettiğini beyân ediyor; başka bir yerde, Sûre-i Secde'de Âdem'i tıynden halk ettiğini söylüyor; ve bununla bize anlatıyor ki, nutfenin medâr-ı tekevvünü olan hayvân ile nebâtı topraktan yaratmıştır. Nutfe bir müddet rahimde karâr ederek başka bir şekil ve kālıbda sûret-pezîr olunca ona rûh nefh etmiştir. Binâenaleyh sâde Cenâb-ı Hakk'ın Îsâ'ya nefh-ı rûh etmesi onun ile Cenâb-ı Hakk arasında babalık-evlâdlık, hulûl, hâlik ile mahlûk arasında karâbet gibi bir şeyi istilzâm ediyorsa **[221]** Ebu'l-beşer Âdem ve hattâ evlâdının da Cenâb-ı Hakk'ın evlâdı olmaları iktizâ eder; bu sûrette ise Îsâ'nın diğer efrâd-ı beşer arasında bir imtiyâz-ı mahsûsu olamaz. Binâenaleyh hıristiyanların Îsâ hakkındaki fikirleri gulüv ve Cenâb-ı Hakk'a iftirâdan başka bir şey değildir; hakīkat-i halde Mesîh, Allah'ın peygamberi, yaratıp Meryem'e bahş ettiği bir kuludur, esâsen onların îmân ettikleri *İncil*'in âyâtı da Mesîh, Allah'ın bir kulu olduğunu i'tirâftan

[1] Meryem, 19-34-35.

istinkâf etmediğini, Cenâb-ı Hakk'ın evlâd babası olmaktan münezzeh* bir ilâh-ı vâhıd olduğunu nâtık bulunmaktadır.

Şâyân-ı hayrettir ki Îsâ bizzât Allah'ı tevhîd ettiği halde ümmeti teslîse kāil oluyor, o, Hak Teâlâ'nın madde ve hulûlden misl ü nazîrden münezzeh olduğuna mu'tekıd bulunurken ümmeti Hâlik-ı Müteâl'in erhâma duhûl ve oradan insan sûretinde âlem-i mâddiyyâta zuhûr ettiği i'tikād-ı bâtılını perverde ediyor.

Kur'ân Meryem'e nefh-ı rûh mes'elesinde hıristiyanlardan efkâr-ı müfrite ashâbını nasıl türlü türlü turuk-ı ihticâc ile derece derece ilzâm etmiş ise Mesîh aleyhisselâmın medâr-ı kuvvet ve istinâdı olup gulât-ı nasârâ tarafından ekānîmin üçüncüsü i'tibâr olunan Rûhulkudüs mes'elesinde de aynı mesleği ta'kīb etmiştir.

Sûre-i Bakara ile Sûre-i Meryem bize Cenâb-ı Hakk'ın Îsâ'yı Rûhulkudüs ile te'yîd etmiş olduğunu hikâye edip dururken Sûre-i Nahl'de; [1](قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ) âyeti bize *Kur'ân*'ın cânib-i rubûbiyyetten Rûhu'l-Kudüs vâsıtasıyla nâzil olduğunu haber veriyor. *Kur'ân-ı Kerîm* hıristiyanlara Îsâ'nın mâcerâ-yı hilkatini ve onun Rûhulkudüs vâsıtasıyla mazhar-ı te'yîd olduğunu beyân ile onların te'lîf-i efkârına çalıştıktan sonra dönüp bu şeref ve imtiyâz yalnız Mesîh'a muhtas olmadığını, *Kur'ân* da Muhammed aleyhisselâmın kalb-i pâkine o vâsıta ile tenezzül ettiğini, esâsen Rûhulkudüs'ü istediği kullarına hübût ettirmek Cenâb-ı Hakk'a âid bir keyfiyet olduğunu haber veriyor.

Acaba nefsü'l-emirde Rûhulkudüs dediğimiz hidâyet ve irşâd için kulûb-ı enbiyâya burhân, mev'iza, beşâret ve inzârların vâsıta-i tenezzülü olan pâk ve mukaddes bir rûh olmaktan başka bir şey midir? Bu rûh ile teslîs arasında ne gibi bir alâka ve irtibât vardır? Hayır, onun rütbe-i kudsiyyeti böyle nezâhet-i mâhiyyetine yakışmayacak sözlerden çok âlîdir.

Hıristiyanlardan bir tâife ile bu tarzda mücâdeleye girişen *Kur'ân*-ı Hakîm, görüyoruz ki Sûre-i Mâide'de diğer bir tâife ile başka bir tarzda, muhâlifîni azamet-i meâline serfürû ettirecek kat'î ve kāhir delîller îrâdıyla mücâdele tarîkını iltizâm etmektedir. [2](قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئًا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَميعًا) İşte bir suâl ki, maksad-ı îrâdı istifhâm değil, belki şu hakīkati ihtârdır ki, acz, şân-ı ulûhiyyete yakışır şeylerden değildir. En esâslı vasf-ı mümeyyizleri acz ü iftikār olan mahlûklar arasında fark gözetmek, fâil-i muhtâra nisbetle seyyân bir halde bulunan bu mahlûkların birini diğerine tercîh etmek safsatadan, ma'kūl bir delîle, esâslı bir ma'lûmâta müstenid olmaksızın verilen bir hükümden başka bir şey değildir.

Sûre-i Âl-i İmrân da bu bâbda gûn-â-gûn turuk-ı istidlâl ve ihticâcı ihtivâ etmektedir. Sûre, evvelâ Cenâb-ı Hakk'ın Meryem'i miyân-ı asfiyâya idhâl ve her türlü şâibelerden tathîr tenzîh ettiğini söylüyor, sonra melâikenin şu yoldaki tebşîrâtından bahs ediyor: Cenâb-ı Hak ona kelimetullâh olan Mesîh'i bahş edecektir. Mesîh zümre-i mukarrebîne dâhıl, dünya ve ukbâda vecîh ve muhterem bir zât olacaktır. Kendine kitâb verilecek, hikmet telkīn olunacak, *Tevrât* ve *İncil* ta'lîm edilecektir. O, Benî İsrâîl'e gönderilmiş bir peygamberdir ki, Cenâb-ı Hak kendini havârık ve mu'cizât ile te'yîd etmiş, dilediği mertebe gayba muttali' etmekle mümtâz kılmıştır.

Tevrât'ı tasdîk, kendini de Benî İsrâîl'i de yoktan var eden Hâlik-ı bî-hemtâya kulluk etmekle mükelleftir. Bunları müteâkıb sûre, Cenâb-ı Mesîh kavminin küfür ve ma'sıyette sebât ve ısrârını görünce; [3](مَنْ اَنْصارى اِلَى اللهِ) sözüyle neşr-i tevhîd husûsunda kendine yardımcı aradığını, havârîyûnun; [4](نَحْنُ اَنْصارُ اللهِ اٰمَنَّا بِاللهِ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ) "Biz Allah'ın ensârıyız. Allah'a îmân ettik. Sen de şâhid ol ki her birimiz birer müslimiz." cevâbıyla da'vet-i Mesîh'e lebbeyk-hân olduklarını beyân ediyor.

Yine bu âyât-ı kerîmeden bize Cenâb-ı Hakk'ın Mesîh'e, kendini âlem-i ılliyy[î]ne ref' ile erbâb-ı küfür ve inâddan tathîr ve tenzîh da'vetine ittibâ' edenlere kâfirlerin fevkında bir mevki'-i izz ü rif'at te'mîn edeceğini va'd ve tebşîr eylemiş olduğunu öğreniyoruz, ve görüyoruz ki Cenâb-ı Mesîh'in safahât-ı da'vet ve irşâdını *Kur'ân*'ın latîf ve rûh-nüvâz lisânından dinleyen hıristiyanların kalblerinde İslâm'a, da'vet-i *Kur'ân*'a karşı bir huşû' ve istikânet husûle geldikten sonra aynı sûre Allah'ın oğlu yahud ekānîm-i selâseden biri yaptıkları Mesîh ile topraktan yarattığı Âdem'e Cenâb-ı Hakk'ın nefh etmesi arasında hiçbir fark olmadığını söylüyor, sâde Cenâb-ı Hakk'ın nefh-i rûh etmiş ve babasız yaratmış olmasından başka hiçbir sebebe istinâd etmeksizin Mesîh'i ibnullâh yapmak gibi bir fikr-i bâtıla nasıl saplanmış olduklarını hıristiyanlara soruyor, onlar ki aynı tecellîye mazhar olan Âdem'i Allah'ın oğlu olmak şerefinden, tahâret-i kudsiyyeden mahrûm ettiklerine kanmıyorlar da, irtikâb ettiği ma'siyet dolayısıyla Allah'a karşı bir muhâsım vaz'ı almış, kıyâmete kadar gelecek ensâline ma'siyet husûsunda rehber olduğundan dolayı cürm ü hatâsının netâyic-i şeâmeti tezâuf etmiş olduğuna kāil bulunuyorlar.

İşte Sûre-i Âl-i İmrân'ın âyâtı Mesîh mes'elesinde böyle hakīkī **[222]** kıssalar, ilmî ve kat'î düstûrlarla evvelâ Yahudiler, sonra hıristiyanlarla mücâdelelere girişmektedir.

Aynı mes'ele hakkında Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'le münâzara etmek üzere Necrân'dan bir hey'et gelmiş idi ki a'zâsı Mesîh hakkında müfrit bir fikir, derin bir taassub beslemekle ma'rûf ve meşhûr idiler. Resûl aleyhisselâm bunlarla bir haylî münâzara etmiş ise de istidlâlât-ı akliyye ile yola getirmeye, ilim ile, hikmet ile iknâ' ve fikirlerini ta'dîl etmeye, mev'iza-i hasene ile kibir ve nahvetten mütevellid kuvvet-i kalbiyyelerini izâleye muvaffak olamamıştı, sûre-i şerîfe Mesîh hakkındaki âyâtına bu gibileri mübâhele (yekdiğere lanetle bir duâ)ye da'vetle hitâm vermiştir.

Âyet-i mübâhelenin nüzûlünü müteâkıb aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Necrân hey'etine iki taraftan hangisi kâzib ise Cenâb-ı Hakk'ın gazab ve la'netine mazhar olmasını temennî etmek üzere evlâd ve ehl-i beyti ile birlikte ta'yîn

* Enbiyâ-yı izâmdan İşaya, Yeremya'ya âid kitaplarla Kitâb-ı İstisnâ ve Kitâb-ı Hukūk bu meâlde birçok âyâtı mutazammındır.

1 Nahl, 16/102.

2 Mâide, 5/17.

3 Âl-i İmrân, 3/52.

4 Âl-i İmrân, 3/52.

ettiği bir mahalle gideceğinden onlar[a] da evlâdlarıyla, âileleriyle birlikte arkasından gelmelerini teklîf etti. Necrânlıların yüreklerine korku düştü. Ve; "Bir nebî ile mübâheleye kıyâm eden hiçbir ümmet yoktur ki sonunda helâk olmasınlar!" diyerek teklîfi kabûle cesâret edemediler, ve bu sûretle iddiâlarında kâzib olduklarını kendileri i'tirâf etmiş oldular.

Ehl-i Kitâb'ın İslâm'a karşı ne gibi mekr ü hîle yollarına saptıklarını, nasıl bir mugâlata ve nifâk mesleği ta'kîb ettiklerini sûrenin şu âyeti bize haber veriyor: [1](اٰمِنُوا بِالَّذِی اُنْزِلَ عَلَی الَّذِینَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ. وَلَا تُؤْمِنُوا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِینَكُمْ)

Bu âyeti ta'kîb eden âyât ile hıristiyanların nasıl Allah'a iftirâ, lisânlarını eğip bükerek Kitâbullâh'ı tahrîf ettiklerini, Mesîh bin Meryem hakkında gulüvv ü ifrâtın en şenî' derecelerine vardıklarını îzâh ve tafsîl ettikten sonra en vâzıh, ve en kat'î bir hakîkati şu âyetle enzâr-ı ibtisâra arz ediyor: [2](مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ یُؤْتِیَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ یَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لی مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِیّٖنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ. وَلَا یَاْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰئِكَةَ وَالنَّبِیّٖنَ اَرْبَابًا اَیَاْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ)

Evet, hiç şübhe götürmeyen bir hakîkattir ki Cenâb-ı Hakk'ın nâil-i hidâyet ettiği bir kimse başkalarının dalâletine âlet olamaz. Kitâb, hüküm, nübüvvet gibi eltâf-ı sübhâniyye ile mazhar-i teşrîf olan mes'ûd bir kul yalan dolanla Allah'a karşı iftirâ, şirke da'vet gibi bir fazîhayı irtikâb edemez. Bu hakāyık-ı müselleme de isbât eder ki teslîs –ki şirk-i mahzdan ibârettir– Mesîh'ın kāil olduğu, neşr ü da'vete me'mûr bulunduğu esâsât miyânına dâhil değildir, ve bu sırf bir takım müfterîlerin, bile bile îcâd ettikleri bir akīde-i bâtıladan ibârettir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Mesîh'a taalluk eden daha bir takım âyât var ki Mesîh hakkında mücâdeleye girişenler kıyâsât-ı akliyye ve berâhîn-i mantıkıyye ile bahis ve münâzaraya değer kimseler değilmiş gibi hasmı tehekküm tarîkıyla ilzâm mesleğini ta'kîb etmektedir. [3](مَا الْمَسِیحُ ابْنُ مَرْیَمَ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَاُمُّهُ صِدِّیقَةٌ كَانَا یَاْكُلَانِ الطَّعَامَ اُنْظُرْ كَیْفَ نُبَیِّنُ لَهُمُ الْاٰیَاتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰی یُؤْفَكُونَ. قُلْ اَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا یَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللّٰهُ هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ)

Şübhesiz, sevk-ı inâd ile varta-i dalâletin en derinlerine düşmüş, nahvet ve istikbâr basar ve basîretlerini kör etmiş, Mesîh ile vâlidesinin sağ oldukça ekl ihtiyâcını hisseden, va'desi yettiği zaman helâke mahkûm bulunan canlı birer mahlûk olduklarını unutturmuş olan kimselere edilecek en belîğ ve en müessir hitâb bu nevi' hitâbdır.

Kitâb-ı Kerîm bu son meslek-i mücâdelesinde kudsî nezâhetini, lâhûtî edeb ve mekremetini muhâfaza ederek ekl-i taâma terettüb eden ihtiyâc-ı hayvânîyi zikr etmemekte, bunun takdîrini o gāfil ve bî-şuûr münâzırlarına havâle eylemektedir.

İşte âyât-ı Kur'âniyye teslîse kāil olan hıristiyanlarla böyle, açık ve pürüzsüz fikirler, metîn bürhânlar, hasmı tahcîl edecek serzenişlerle mücâdele etmektedir. Fakat ne çâre ki hedef-i münâkaşa ittihâz ettiğimiz muharrer kafada olanlar böyle âlî üslûblara değil şu derc edeceğimiz hikâye tarzında cidâl ve münâkaşaya değer kimselerdir:

Üç kişi tanassur etmişler, bir papaz kendilerine Hıristiyanlık'a âid akāid-i zarûriyyeyi, husûsiyle akīde-i teslîsi öğretmişti. Bunlar papazın husûsî hizmetinde bulunuyorlar idi. Bir gün ziyâretine gelen dostlarından biri papaza hıristiyan ettiği adamların ne halde olduklarını sordu. Papaz üçünü de çağırarak telkīn ettiği akāidden, bilhassa Hıristiyanlık'ın umdesi olan teslîsden ayrı ayrı imtihân etmeye başladı. Birincisi: "Senden belledğimize göre üç ilâh vardır ki biri gökte, diğeri yerdedir, üçüncüsü, yerdeki ikinci ilâh otuz yaşına girince güvercin şeklinde gelip onun cismine hulûl etmiştir." cevâbını verdi. Papaz hiddetlendi ve; "Ben böyle şey söylemedim" diyerek herîfi huzûrundan kovdu. İkincisine sordu. Aldığı; "Üç ilâh vardı; biri salb olundu, ikisi kaldı." cevâbını da beğenmeyerek onu da kapı dışarı etti. Aynı suâli üçüncüye tevcîh etti. Üç şahsın en zekî ve en dirâyetlisi olan bu kimse şöyle cevap verdi: "Bu mes'eleye dâir öğrettiklerinizi Mesîh'in inâyetiyle pek güzel belledim, hâfızama nakş ettim: Bir, üç ve üç, birdir. İçlerinden biri salb olununca aralarındaki ittihâd dolayısıyla hepsi öldü. Ortada ilâh kalmadı, kalsa, üçü arasındaki râbıtanın fekk olması, ittihâd bulunmaması îcâb ederdi."

[223] İşte teslîse mu'tekıd olanlar bu kadar biliyorlar, bu kadara akıl erdiriyorlar. [4](مَنْ یُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِیَ لَهُ)

Abdülaziz Çâviş

İSLÂM VE HIRİSTİYAN TARZ-I ÂİLELERİ

HAKKINDA BİR MUKĀYESE

.....

Mister Stuart-Glennie *Türkiye Kadınları* ünvânıyla neşr etmiş olduğu eserde müslümanlarla hıristiyanların kānûn-ı izdivâcları arasında bir mukāyese yapıyor. Ehemmiyetine mebnî aynen tercüme ediyoruz:

– 1 –

Târîh-i medeniyyette beş nevi' kānûn-ı izdivâca, yahud tarz-ı âileye tesâdüf olunur. Her nevi' muhtelif eşkâle tefrîk olunabilir. 1) Mâdervârî, 2) Pek eski ve el-yevm mühmel usûl-i âile, 3) Pedervârî, 4) Romalıların tarz-ı âilesi, 5) Yeni asrın âile hayâtıdır.

Birincisinde âilenin nesebi ve mîrâsı dâimâ vâlideye göre te'sîs ve ta'yîn olunduğu cihetle kadının vaz'iyeti pek yüksek ve şerefliydi.

İkinci nevi' tarz-ı âile hakkında fazla ma'lûmâtımız yoksa da bu usûle ancak Mısr-ı Kadîm'de tesâdüf olunurdu. Bu usûle göre neseb pederle vâlidenin nesebleri üzerine teessüs ederdi. O devirde usûl-i izdivâc ve âile hayâtı başlamış olduğu, bir erkeğin tek bir kadınla izdivâc etmesi teessüs ettiği hâlde; kendisiyle hem-ırk olan yani ırk-ı ebyaza mensûb

[1] Âl-i İmrân, 3/72-73.
[2] Âl-i İmrân, 3/79-80.
[3] Mâide, 5/75-76.
[4] A'râf,7/186.

bulunan zevce-i meşrûasından başka kadınlarla da izdivâc ediliyordu. Akvâm-ı Sâmiyye ve Âriyye (yani o eski medeniyet sâhibleri), o vakit hâiz oldukları azamet ve tefevvuku, ancak ırk-ı ebyazdan olmayan akvâm ile ihtilâttan dolayı kayb ettikleri cihetle, sâfiyet-i ırkıyyeye ehemmiyet veriyor, zevce-i meşrûalarının kendi ırklarına mensûb olmalarına i'tinâ ediyorlardı.

Bu zihniyet üzerine pedervârî tarz-ı âile dahi teessüs etmiştir. Fakat bu tarz-ı âilede neseb ne vâlidenin, ne de vâlideynin nesebleri üzerine teessüs etmiyor. Belki yalnız pedere nisbet ediliyor. Binâenaleyh bütün şeref, mîrâs ve azamet erkeklere münhasır kalıyor. Sâfiyet-i ırkıyyeye daha fazla ehemmiyet veriliyor. Bütün âilenin mukadderâtı pederin eline tevdî' olunuyor. Kadınların ehemmiyeti tenâkus ettiği gibi üzerlerine yüklenen işler de tezâyüd ediyor. Bir çok tazyîkāt ve nizâmâta tâbi' kalıyorlar.

Bu pedervârî tarz-ı âilede akvâm-ı Sâmiyye ile akvâm-ı Âriyyenin kendilerine mahsûs sıfât-ı mümeyyizeleri vardır. Ez-cümle şu mühim fark mevcûddur: Birinciler taaddüd-i zevcâtı kabûl ettikleri halde ikinciler münferid izdivâca tâbi' idiler. Fakat Romalılar kendi mevcûdiyetleri için harb eden müstebid ve aristokrat bir cemâat olmaktan çıkıp Bahr-i Sefîd sevâhilinde bulunan memleketlerde hâkim oldukları vakit, yani eski taksîmât-ı âiliyyeye mahal kalmadığı ve pedervârî usûl üzerine müesses âilelerde pederin ehemmiyeti bir fâide te'mîn etmekten ziyâde mazarrata bâis olduğu zaman; 138 sene-i mîlâdiyyesinden 180 senesine kadar icrâ-yı hâkimiyyet eden Antonine tarafından bu usûl ilgā edilerek zevce-i vâhide usûlü kabûl ve kadınların hürriyeti i'lân olundu. Romalıların tarz-ı âilesi bu sûretle te'sîs olunmuştu.

Yeni tarz-i âile milâddan evvel altıncı asırda husûle gelen inkılâb-ı dînî sâyesinde peder ve mâdervârî tarz-ı âileye idhâl olunan ta'dîlât üzerine teessüs eden âiledir. Bu inkılâb akvâm-ı Âriyyenin hâkimiyet devrinin bidâyetine tesâdüf ediyor.

İslâmiyet ve Nasrâniyet pedervârî usûlünü kabûl etmişlerdir. Fakat İslâmiyet akvâm-ı Sâmiyye nezdinde pedervârî usûlü mûcebince mevcûd olan taaddüd-i zevcât usûlünü kadınların lehine mühim bir sûrette ıslâh ettiği halde maatteessüf Nasrâniyet akvâm-ı Âriyye nezdinde pedervârî usûlü sâyesinde hüküm-fermâ olan zevce-i vâhide usûlünü kadınların aleyhine olarak ta'dîl eylemiştir. Bu hakîkati söylemek mûcib-i muâhaze olursa ilâve olarak derim ki: Âlem-i Nasrâniyyet'in bugünkü ahvâl-i iktisâdiyye ve ictimâiyyesine nazaran, İslâmiyet'in kānûn-ı izdivâcını mühim ta'dîlâta uğratmak sûretiyle kabûl ve tatbîk etmek mümkündür. Halbuki Nasrâniyet'in vaz' ettiği kānûn-ı izdivâca Roma Kānûnu'nu ilâve etmek kâfî gelmez. Fakat Sir Henry Maine'ın dediği gibi Nasrâniyet'le zerre kadar alâkası olan bir hey'et-i ictimâiyyenin Kurûn-ı Vustâ'da Roma Kānûnu mûcebince kadının hâiz olduğu hürriyeti iâde etmesi müstahîldir.

– 2 –

İslâm'daki izdivâc kānûnu, hiçbir erkeğin bir kadını –câriye bile olsa– hukūk-ı meşrûasından mahrûm edecek, gerek kendisine gerek çocuklarına âid hukūk-ı kānûniyyeden zerre kadar men' edecek bir halde bulunmasına müsâade etmiyor. Kadının hürriyetine dâir İslâmiyet'in vaz' ettiği bu şerâit, hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye tarafından tatbîk edilmektedir. Hattâ evli bir kadınla hür bir kadın arasında râbıta-i zevciyyeden gayri –müstesnâ birkaç vâkıadan başka– hiçbir farka tesâdüf olunmaz. Daha doğrusu İslâmiyet'in izdivâc kānûnu bir akd-i medenîdir. Şu kadar ki, zevceynin muvâfakati istihsâl olunup da nikâh akd edildiği vakit zevceynin saâdeti ve müslümanları izdivâca terğīb için imâm tarafından bir duâ okunur. Bundan daha fazla şâyân-ı dikkat **[224]** bir nokta vardır ki, kadın duvağıyla bir kenârda durarak erkek onun yanı başında iki rek'at namaz kılar ve bir duâ kırâet eder.

Akd-i nikâhda kadının hürriyet-i şahsiyyesi ve emlâki her türlü taarruzdan masûn kalacağına dâir kat'î sarâhat vardır. Zevcin vaz'iyet-i mâliyye ve ictimâiyyesine göre müreffeh bir maîşet te'mîn edeceğine, talâk vukū'unda zevcenin istikbâlini te'mîn edecek muayyen bir meblâğdan (mehr-i müeccelden) ev içindeki mutfak eşyâsına varıncaya kadar ona verileceğine dâir kat'î kaydlar, sarîh maddeler mevcûddur.

Bütün bu hukūk-ı kānûniyye ve nusûs-ı şer'iyyeden başka izdivâc merâsimi müslümanların ahvâl ve âdât-ı ictimâiyyelerine göre müdebdeb ve samîmî bir sûrette icrâ ediliyor ki bu, kadını kendi evine müstakil ve serbest bir hâkime olmak, hattâ bazan kocasına bile hâkim bulunmak vaz'iyetine ıs'âd ediyor.

Müslüman kadınları hıristiyan kadınlarının hâiz olmadıkları –ancak ahîren yapılan ma'kūl bazı ta'dîlâta nazaran kısmen iktisâb edebildikleri– hukūk ve imtiyâz ile mütena'im oldukları halde hıristiyan kadınlarının (nazarî olarak) hâiz oldukları bir haktan mahrûmdurlar ki o da hayât-ı zevciyyelerinde bir, yahud birkaç rakībesiz yaşayamamalarıdır. Fakat İslâmiyet, vaktiyle Arablar nezdinde gayr-i mahdûd teaddüd-i zevcâtı dörde kadar indirmekle iktifâ etmiyor; her kadın için ayrı ev, yahud dâire, ayrı hizmetçiler ve sâire şart etmekle hemen hemen zevce-i vâhide usûlünü fi'len ihdâs ediyor. Çünkü bu kaydları hakkıyla tatbîk edecek olanlar ancak fevkalâde zengin olanlarla vâridâtı pek mebzûl olan memleketlerin bazı ahâlîsidir. Bunlar da birer ma'zeret-i meşrûa olmadıkça, bir lezzet ve refâh olmaktan ziyâde, büyük bir masraf, bir yük olan bu işten çekinirler.

Odalıklara gelince bunlar aslen câriyedir. Fakat her câriyenin odalık olması şart değildir. Bundan başka çocuk getiren bir odalık zevce olur ve mâ-dâme'l-hayât it'âm ve ihtiyâcâtı te'mîn olunur. Her halde vâlidenin hürre olup olmadığına bakılmayarak dünyaya getirdiği çocuklar ahkâm-ı şer'iyyeye göre vâris olurlar ve hür kadın evlâdlarından hiçbir farkları bulunmaz. Zevcin vefâtı üzerine vâlide âzâd edilmemiş ise derhal serbest olur.

– 3 –

Yukarıda İslâmiyet'in kānûn-ı izdivâcı hakkında zikr ettiğim ma'lûmâtı tafsîl ve şerh eylemek için derim ki: Erkekle kadın arasındaki akid mûcebince kadın –hürre olsun, câriye olsun– zevcine karşı kat'î ve muayyen hukūkuna mâlik oluyor. Hattâ yalnız kendisi için değil, evlâdı için bile. Halbuki Nasrâniyet'e göre zevce-i vâhide usûlü üzere vukū' bulan izdivâclarda erkeğe karşı ne kadın bir hakka mâlik oluyor, ne

de getireceği çocuklar. Yine Nasrâniyet'e göre kadın canıyla, malıyla kocasının irâde-i mutlakasına tâbi' olur. Yani Roma Kānûnu'nun bahş ettiği hukūktan bile mahrûm kalıyor.

Maatteessüf kemâl-i hacâletle i'tirâf ederim ki Nasrâniyet, Şerîat-i İslâmiyye'nin câriyelere bahş ettiği hukūktan bile hür hıristiyan kadınlarını mahrûm ediyor. Resmî izdivâc-ı münferid netîcesinde tevellüd eden çocuklar, hıristiyan kānûnların ta'bîri vechile "hiçbir insanın evlâdı olmayan" addediliyor. Evet, İslâmiyet, İbrânîlerin câriye kadınlara ve çocuklarına ve hıristiyanların kadınlarına karşı göstermekte olduğu zillet ve hakāretten münezzeh ve onları her haktan mahrûm etmekten berî kalıyor. Bunun netîcesi olarak Nasrâniyet'in vaz' etmiş olduğu kānûn-ı izdivâc yüzünden Avrupa'da fuhşiyât (cinâyât-ı ictimâiyye) tevessü' ve intişâr etmiştir. Emînim ki beşeriyetin ahvâlini bi-hakkın tedkīk edenler, gerek muâsır târîhleri gerek tevârîh-ı kadîmeyi vâkıfâne ve munsıfâne bir sûretle tefahhus eyleyenler, izdivâc kānûnlarının ve âdâtın ihtilâfâtından sarf-ı nazar ederek, – bazı muvakkat tahdîdât müstesnâ olmak üzre– münâsebât-ı tenâsüliyye ve alâkāt-ı cinsiyyenin her yerde ve her zamanda bir olduğunu benimle beraber kabûl ve i'tirâf ederler.

Nasrâniyet'in kabûl ve te'sîs eylediği zevce-i vâhide usûlü, ictimâî bir hakīkat olmaktan ziyâde, nazarî bir hurâfe, yahud mevhûm ve muhayyel bir kazıyyedir. Evet, Nasrâniyet ancak resmen tek kadınla yapılan izdivâcı kabûl ve erkekle kadın arasında mün'akid her türlü münâsebâtı redd ü inkâr etmekle hem kadını birçok haklardan mahrûm etmiş; hem de diğer medeniyetlerin kâffesinde gizli ve nefret-âver bir sûrette intişâr eden fuhşiyâtı âlem-i Nasrâniyet'in evsâf-ı mümeyyizesi sırasına koymuş oluyor.

Hıristiyanlık kadınlara karşı adâletsizlikte bulunmasıyla âlem-i Nasrâniyet'te fuhşiyâtın mevcûdiyeti nasıl tabîî bir netîce ise Şerîat-i Ahmediyye'nin kadınlar hakkında gösterdiği merhamet ve adâlet dolayısıyla Âlem-i İslâm'da fuhşiyâttan eser olmaması da öyle tabîî bir netîcedir. Vâkıâ Memâlik-i Osmâniyye'de fuhşiyât bulunuyor. Lâkin bu hâl Nasrâniyet'in îcâd eylediği te'sîrât-ı seyyie ve fesâd-ı ahlâkın netîcesidir.

Evet, imtiyâzât-ı ecnebiyye olmasaydı ve bu imtiyâzlar hükûmet-i Osmâniyyeyi bu cinâyet-i ictimâiyyeyi (fuhşiyâtı) kaldırmaktan men' etmeseydi elbette Osmanlı memleketleri bu tahrîbkâr âfetten nezîh kalırdı. Maamâfîh müslümanlar diğer hükûmetlerin müdâhalesinden müstakil yaşamaya muktedir olunca ve uhûd-i atîka esâretinden kurtulunca emînim ki ilk yapacakları iş Arnavudluk rüesâsının son ihtilâlde yaptıkları gibi hıristiyanlarla Yahudilerin açtıkları umûmhâneleri derhal kapatmak olacaktır.

Stuart-Glennie

* * *

[225] CİHÂD VE ÂLEM-İ İSLÂM

.....

Harb-i Umûmî'de Türkistan ve Buhara'dan Afganistan, Hindistan ve Hicâz tarîkıyla İstanbul'a seyâhat.

– 7 –

– 1915 senesi sonlarında ben Afganistan'ı terk ettim. Hindistan tarîkıyle Hicâz'a azîmet maksadıyla Hindistan hudûdundan evvel Peşâver'e geldim. Peşâver'e hîn-i vusûlümüzde bütün şehir halkı bizi büyük bir memnûniyet ile istikbâl ettiler, biz şehir hâricinde bu kadar büyük bir cem'-i azîmi gördüğümüz zaman hayretler içinde kaldık. Bidâyeten buraya ne için toplanmış olduklarını anlayamadık. Biz o cem'-i azîme takarrub ettikçe onlardan bazılarının bize doğru hareket etmekte olduklarını görünce hayretimiz daha ziyâde arttı. Nihâyet karşı karşıya gelince; "Hoş geldiniz hacı babalar!" sadâları kulağımıza gelmeye başladı. Bunun üzerine endîşelerimiz meserrete münkalib oldu. Bir sû'-i niyyete ma'rûz kalmadığımız tahakkuk etti. Kendi kendimize dedik: "Bunlar ne kadar müslüman adamlar ki hüccâcı bu derece büyük meserretler ile istikbâl ediyorlar!" "Esselâmü aleyküm, ve aleykümü's-selâm, merhaben, hoş âmedî!" diye musâfahalara başlanıldı. Bazıları muânaka ediyorlardı. Sanki aramızda bin yıllık ahbâblık ve kardeşlik vardı.

Musâfahadan sonra oturmamız teklîf olundu. Hep birden oturuldu. Biz hacılar hep Türkistanlı on altı kişi idik. Herkes kemâl-i sükûtla oturduktan sonra, ibtidâ Hindlilerden bir adam ayağa kalkarak, bize beyân-ı hoş âmedîden sonra dedi ki:

– Azîz misâfirler siz Peşâver'de bulundukça ikāmetgâhlarınız ta'yîn olunmuştur. Siz bidâyet-i İslâm'dan beri bizim kardeşimiz olduğunuz gibi bugünden i'tibâren de bizim mihmânımızsınız. Peşâver'den mufârakatinize kadar, bütün masârıfınız bizim zimmetimize âiddir. Şimdiden Peşâver müslümanlarının sizden bir ricâları var: Buhara'dan hîn-i mufârakatinizden buraya kadar muhârebe husûsunda cihâda âid Halîfe-i İslâm ve mücâhidîn hakkında ne gibi ma'lûmât alabildiniz? Cihâd hakkında Emîr Sâhib'den ne gibi evâmir sâdır olmuştur? Emîr Sâhib askeri cihâda iştirâk edecek mi? Bu cemâatin hepsi Peşâver'in her mahallesinden toplanmış müslüman kardeşlerinizdir, bu husûsa dâir ma'lûmât vermenizi sizden istirhâm ediyorlar. Herkes hakīkī habere müştâktır; sizi kemâl-i meserret ve sabırsızlıkla istikbâlden maksadımız da budur.

Gāyet yorgun bulunuyorduk, maamâfîh birkaç söz söylemezsek bu kadar ehl-i îmânın pek me'yûs olacağı tahmîn olundu. Rufekāmızdan sinnen en büyüğümüz olan Turacan Ağa ayağa kalkarak; – Esselâmü aleyküm ey din kardeşlerimiz.

Hep birden: – Ve aleykümüsselâm.

– Siz din kardeşlerimizi görmekle biz de son derece memnûn olduk. Bize bu sûretle olan iltifâtınıza bütün samîmiyetimiz ile arz-ı teşekkür ederiz. Bizim Türkistan'dan mufârakatimiz pek çok oldu. Bir haber almak mümkün değil idi. Fakat Afganistan'da bizim müşâhedâtımız pek iyidir: Umûm Afgan halkı cihâda müheyyâ, kadınlara varıncaya kadar silâh be-dest Halîfe-i muazzam tarafından gelecek emre muntazır bulunuyorlar. Esâs-ı mes'ele bu kadardır, teferruât hakkında Peşâver'de kaldığımız müddetçe, sırası geldikçe ma'rûzâtta bulunuruz.

Umûm birden; "Allâhu yensuru's-sultân!" diyerek üç def'a bağırdılar, hep beraber şehre geldik, bizleri misâfirhânelere yerleştirdiler.

O gün beni akşâm yemeğine Peşâver ağniyâsından Kerîm-bahş Sâhib hânesine da'vet etti, Kerîm-bahş bütün Hindistan'ın en büyük ağniyâsındandır. Gāyet müslüman adamdır. Bize çok büyük ikrâmlarda bulundu. Bu adamın Hindistan'ın büyük şehirlerinde her yerde ticârethâneleri olduğu gibi Cezâir-i Bahr-i Muhît-i Hindî, Afrika, Çin, Japon memleketlerinde dahi büyük ticâret şu'beleri var. Akşam yemekte ulemâdan bir zât ile a'yân-ı memleketten üç kişi bulunuyordu. Yemekten sonra akşam namazını cemâatle edâ ettikten sonra, Halîfe-i muazzam hazretlerine duâ ve asâkir-i İslâm'a nusretle duâlar olundu. Sonra da akşam sohbeti başladı. O gün telgraflarda Halîfe askerinin Süveyş Kanalı'nı geçtiği havâdisi, Hindistan hükûmeti tarafından tekzîb olunmuştu. Emîn-bahş Sâhib, Hindistan hükûmetinin tekzîbini tekzîb ediyor; "Hiç şübhe yok bu muhakkaktır, bunu ketm etmek niyetiyle Hindistan hükûmeti tekzîb ediyor, bu inşâallâh emr-i vâki'dir. Bir iki güne kadar inşâallâh Halîfe askerinin el-Kāhire'ye duhûlü haberini alırız." (Herkes birden inşâallâh, inşâallâh.)

Sonra bizden Afganistan hakkında ma'lûmât sordular: "Afgan emîri cihâda iştirâk eder mi acaba?" diyerek sabırsızlıkla Afgan emîrinin Hindistan'a hücûmuna intizâr ediyorlardı. Ben de Afganistan'daki müşâhedâtımı söyledim. Bî-çâre müslümanlar Afganistan hemen cihâda iştirâk etmiş gibi memnûn oluyorlardı. Hülâsa o günü akşamı biz Emînbahş cenâblarının hânesinde geçirdik. Bütün akşam sohbeti şu cihâd üzerinde geçti. Ben ahvâl-i rûhiyyeyi müşâhede ettikten sonra bütün Hindistan'ın büyük şehirlerini gezmek için kalbimden karâr-ı kat'î verdim, Peşâver'de beş gün kaldıktan sonra, değil yalnız İslâmların, Hindûların da aynı hisde olduğuna kanâat hâsıl ettim. Umûm Hindistan halkı bilâ-tefrîk-i mezâhib Halîfe ve Cermen askeri bu kere İngilizlere kat'î darbeyi indirecek, şu fırsattan bil-istifâde bütün âlem-i beşeriyyet İngiliz mezâliminden kurtulacak **[226]** ve o cümleden Hindistan da istiklâliyet ihrâz edecek kanâati herkese gelmişti.

Ben Hindistan dâhilinde bidâyette Pencâb'da: Delhi, Saharanpur, Lucknow, Lahor gibi merkezleri dolaşmak niyetiyle pasaportumu kayd ettirmek üzere polise mürâcaat ettim. Komiser bizzât beni yanına çağırdı. Ve dedi ki:

– Bilmiyor musunuz ki şimdi harb zamanıdır, bir ecnebî hiçbir zaman bu sûretle Hindistan dâhilinde dolaşamaz. Sizin maksadınız hacca gitmek ise buradan doğru hiçbir yere inmemek şartıyla yalnız Bombay'a gidebilirsiniz.

– Ben düşman tebeası değilim. Sizin müttefikiniz olan Rus tebeasıyım. Benim maksadım yalnız Hindistan şehirlerini gezmektir.

– Muhârebeden sonra gelir görürsünüz, bize emir böyledir. Ben size kat'î olarak diyorum. Siz Peşâver'den hiçbir yere çıkamazsınız. Yalnız doğru Bombay ve Cidde!..

Bize böyle tehdîd-âmîz bir tavırla muâmele etti. Ben tekrar ısrâr ettim. Komiser; "Fazla ısrâr ederseniz Bombay'a da gidemezsiniz. Afganistan'a geri yollarım." dedi.

Bunun üzerine me'yûs olarak bu fikirden vazgeçtim. Yoksa bir cevelân ederek Hindistan dâhilinde biraz mev'iza ve teşvîkātta bulunmayı tasmîm etmiştim. Maamâfîh insan biraz fedâkârlık ederse dolaşabiliyordu. Ben kendi kanâatim derecesinde düşündüm, Hind lisânı bilmediğim cihetle çok istifâde olunamazdı. Bir de yalnızdım, bir adam diyâr-ı gurbette ne kadar te'sîr icrâ edebilir? Bunları arîz u amîk düşündükten sonra Peşâver'i terk ederek Bombay'a gittim.

Bombay'da dahi aynı ahvâl-i rûhiyye hüküm-fermâ idi. İslâm, Mecûs hep cihâddan bahs etmekte idiler. Burada Osmanlı askerinin Süveyş Kanalı'ndan geçtiği pek mevsûk olarak rivâyet olunuyordu.

Bombay'da Hicâz'a gidecek vapura intizâr ederek üç hafta kaldım, şu üç hafta zarfında tabîatiyle harb cebhelerinden her gün bir havâdis bulunuyordu. Rusların inhizâmını pek çok yazıyorlarsa da o cihete o kadar ehemmiyet vermiyorlar, herkes gazete sütûnlarında Süveyş Kanalı'nda İngilizlerin inhizâmlarını arıyordu. İki gün Süveş'e Mısır'a âid telgraflar gazete sütûnlarında görülmeyince herkes Halîfe askerinin Mısır'a girdiğine hükm etmişti. Ahâlî buna o kadar kāni'di ki defeâtle İngilizler tekzîbe mecbûr oluyorlardı.

Herkes asabiyetten âdetâ geceleri râhat uyuyamıyordu. Ne oldu, ne olacak? diye herkes, büyük bir sabırsızlıkla el-Kāhire'nin sukūtuna intizâr ediyordu. İsmâiliyye, Port Said Osmanlı elinde olduğuna kimse şübhe etmiyordu.

Şu sûretle Hindistan dâhilinde hiçbir şey göremeyip yalnız Peşâver, Bombay ahvâline kesb-i ıttılâ' ederek pek muhtasar bir ma'lûmât ile Hindistan'ı dahi terk ettik. Vapur Hindistan sevâhilinden açıldı.

Vapurda hüccâc pek az, mecmû'u kırk elli Türkistanlı ile birkaç yüz Hindli vardı. Herkesi büyük bir sükûnet istîlâ etti. Hiçbir gûnâ hareket yok. Bir dehşet ve endîşe zamîrlerde hissolunuyordu.

Ertesi gün nereden haber alınmış bilmem, vapurda havâdis zuhûr etti: Alman donanmasının bir parçası Hindistan sularında bulunuyormuş. Bizim vapura taarruz etmek ihtimâli varmış. Bunun gibi bir çok havâdisler… Delîl olarak da vapurun baş direği altındaki yeşil bayrağı gösteriyorlardı. Yeşil bayrak vapurda tüccâr ve emtia-i askeriyye olmayıp yalnız hacı olduğuna delâlet edermiş.

Üç gün sonra sâlimen Aden'e geldik. Çok büyük memnûniyet hissettik. Aden'de vapura su getiren Arab söylemiş ki: Irak cebhesinde Halîfe askeri gāyet büyük muvaffakıyet kazandılar. Tafsîlâtını beyân edemiyorsa da, hüccâc kendi aralarında İngilizlerin onbin esîr, pek külliyetli telefât verdiklerini şerh ettiler. Artık o havâdis bize Cidde'ye kadar kifâyet etti.

Şu sûretle biz sâlimen Cidde'ye geldik, burada ahvâl pek perîşân, çok müdhiş idi. Yiyecek içecek yok, hurma talaşını öğüterek un yapmışlar da, ondan ekmeğe benzer bir şey i'mâl etmişlerdi. Onunla def'-i cû' edenler pek çok. Deniz sâhilinde biraz evvel açlıktan ölmüş lâşeler göze çarpıyordu. Ölecekler de pek çoktu. Harekete iktidârı olmayan insanlar iskelet hâlinde bulunuyorlardı. Acâyib bir hâlet! Cidde halkı bu kadar zarûret ve sefâlet içinde bulunduğu halde hacılardan kimse hiçbir şey istemiyordu. Herkes; "Allâhu yensuru'l-İslâme ve'l-müslimîn" diye yalnız duâ ediyorlardı. Maamâfîh bizim vapurumuzda pek külliyetli erzâk bulu-

nuyordu. Hacıların da kendilerine mahsûs erzâkları çoktu. Herkesin mevcûdundan Cidde fukarâsına in'âm ve ihsân ettiği görülüyordu. Cidde halkı büyük bir memnûniyetle hacılara güzel muâmeleler ediyorlardı.

Abdürreşid

İSLÂMİYET VE *İNCİL* MİSYONERLERİ

Dîn-i İslâm'ın, nisbeten şâyân-ı hayret olan intişâr ve terakkīsiyle bir asır zarfında dünyanın üç kıt'a-i kadîmesine yayılarak daha bu esnâda altı-yedi asırlık yaşlanmış olan Hıristiyanlık'la temâsda buluduğu **[227]** gün, te'sîrâtı mukadderât-ı cihân üzerinde siyâsî hareketlerin yaptığı tesâdüfe göre az veya çok ağır çeken dînî-siyâsî rekābet ve münâferetler baş göstermiştir.

İslâmiyet'in sür'atle tevessü'üyle Hıristiyanlık aleyhine pek karîbü'z-zuhûr olan tehlikeyi duyurmak ve anlatmak için bunun doğrudan doğruya taht-ı tehdîdinde olan Hıristiyan memleketlerinin öte berisinde ibtidâ bazı münferid sesler işitildi. Fakat birçok esbâbdan ve bu miyânda Avrupa'yı hesâbsız küçük parçalara ayıran ve beynlerinde tâbi' ve metbû'luktan başka bir râbıtaları olmayan ahvâl-i siyâsiyyeden dolayı bu sesler in'ikâssız kaldılar, ve İslâm orduları da karşılarında ciddî bir mukāvemete rast gelmeksizin Afrika'nın şimâliyle İspanya'yı, Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd'i ve İtalya'nın cenûbuyla Rhone Vâdîsi'nin büyük bir kısmını zabt ve feth ederek alacakları harâcı da Bahr-ı Sefîd rüesâ-yı hükûmâtının ekseriyeti üzerine tarh ettiler.

Avrupa'da büyük devletlerin teşkîliyle telkīnâtına müsâid zemîn bulan papaslar yalnız İslâmiyet'in ilerlemesini tevkîf değil, hattâ merkad-i Mesîh'i, bu mülhidlerin yed-i esâretinden tahlîs etmek için hükümdârânı ittihâd ve ittifâka teşvîk ediyorlardı. Papasların gayretleri, birinci Ehl-i Salîb'in zuhûruna müncer olmuştur ki bunlar gâh muvaffakıyet, gâh inhizâm ile netîcelenerek Salâhuddîn'in hıristiyanları tardıyla nihâyet bulan müteaddid kāfileler hâlinde tekerrür eylemiştir. Ehl-i Salîb'in en son inhizâmı ise, bir kudret-i muazzamaya mâlik olan düşmana karşı böyle müsellah ordular sevkının abes olduğu kanâatini vererek maksadlarından vazgeçmek sûretiyle bu sevku'l-ceyş harekâtını tağyîr ve tevkîf ettirmiştir.

Onüçüncü asr-ı mîlâdî ibtidâlarında Raymond Lull isminde bir İspanyol Âlem-i İslâm'a ahkâm-ı *İncil*'i neşr eylemek fikrini ilkā ve teklîf ile bunun için misyonerler yetiştirmek üzere bir müessese vücûda getirdi; fakat bu teşebbüs, hıristiyanların harekât-ı âtiyyeleri için İslâmlara karşı yeni bir sâha-i cidâl açmalarından başka bir netîce vermedi. Beş asır müddetince Lull'un tatbîkātını, hemen umûmiyetle bazı mutaassıb âbidlerinin münferid ve az çok muvaffakıyetsiz teşebbüs ve tecâribinden başka bir şey ta'kīb etmedi. Bundan sonra 17'nci asrın nihâyetiyle onsekizincinin bidâyetlerinde bazı cem'iyetler te'essüs eden protestan memleketlerinde yeniden bir gayret-i dindârâne başladı. Danimarkalılar, Flemenkler, İngilizler ve Almanlar, Habeşistan'a, Cava'ya, Seylan'a, Koromandel sâhillerine, Queenland'e, Saint Thomas'a, Hindistan-ı Garbî'ye, Guyan'a, Cenûbî Afrika'ya, Amerika-yı Şimâlî'ye… ilh. Kıtaâta misyonerler i'zâm ettiler. Fakat 18'inci asrın nısf-ı sânîsi feylesoflarının te'sîri ve fikirlerin bütün fa'âliyetini siyâsî ictimâî mesâil üzerine celb ve cem' eylemesi üzerine bu Hıristiyanlık harekât-ı dînîyyesi Ondokuzuncu asır evâsıtına kadar devam etmiş olan bir devre-i rükûd ve sükûn geçirmiştir. Bununla beraber, Moravya Cem'iyeti neşr-i dîn yolunda dûçâr olduğu müşkilâttan fütûr getirmeyerek muhtâc olduğu mesârıfı te'diye için İngiltere'nin Londra'da te'sîs eylediği bir cem'iyet-i husûsiyyenin yardımına mazhar olmuş. Ve Amerika-yı Vustâ'da, Avustralya, ve Tibet'te, Afrika'da, Cezâyir ve Habeşistan'da taahhüdâtını îfâya devam eylemiştir.

18'inci asır nihâyetlerinde, William Carey isminde bir İngiliz nâşir-i dîn olmaktaki hüner ve ehliyetini hep bu maksadın husûlüne vakf ederek ehl-i *İncil*'in bugünkü misyonerliğin hemen bir nokta-i azîmeti addolunabilecek harekâtın müşevviki olmuştur. Bu adamın fa'âliyeti sâyesinde Londra Misyoner Cem'iyeti (London Missionary Society) teşekkül ederek Hindistan ile Sierra Leone'a misyonerler gönderdiler. O sırada Amerika da bunu tanzîr ederek New York Misyoner Cem'iyeti'ni te'sîs ediyor ve misyoner yetiştirmeye mahsûs medreseler açıyordu. O zamandan beri protestan memleketler arasındaki bu heves-i müsâbaka netîcesi, her birinde her gün bir çok cem'iyetlerin teessüsüne kadar varmıştır. O derecede ki yirminci asır evâilinde yüz cem'iyet-i *İnciliyye* ile bunlara gerek para ve gerek a'zâ-yı âmile ve propaganda matbûâtı ihzâr ve i'tâsıyla yardım eden 350'yi mütecâviz cem'iyât-ı muâvine ta'dâd ediliyordu. Ondan beri misyonerliğin inkişâfında üç istikāmet teressüm eder: Cem'iyetlerin san'at ve hırfetle toplanması, âsâr-ı mütemmimenin intişârı ve müstakil yahud husûsî teşebbüsâtın zuhûru. Cem'iyât-ı İnciliyye uzun müddet birbirleriyle râbıtaları olmaksızın her biri müstakil ve aynı meslek ve maksaddaki diğer kardeşinden ayrı halde çalışarak kaldılar. Halbuki muhtelif kiliselere mensûb cem'iyetler beynindeki münâsebâta taalluk ettiğinde şiddet-i rakābetten dolayı muhtell olan bu istiklâl ve infirâd, umûmî ve müşterek olan gāyeye o sûretle îrâs-ı zarar etti ki en-nihâye bundan müteessir olan iş başındakiler cem'iyetlerin akd-i râbıta-i ittifâkına çalıştılar. Bu teşebbüs, misyonerlik fa'âliyetinin ilk hatve-i tanzîmi oldu. Kāhire'de in'ikād eden bir konferans memâlik-i İslâmiyyedeki misyonerliğin mebde'-i esâsîsini 1906 senesinde vaz' etti; ve bunun ilk te'sîrâtı 1911 senesinde Edinburgh'da yapılan umûmî kongreye takdîm olunan raporların mevzû'unu teşkîl etti. Bir aralık Cenevre'de Beynelmilel Merkezî Komite (Central International Committee) isminde münferid cem'iyetler beyninde vâsıta-i münâsebât olmak üzere bir komite teessüs etti. Husûsen Lucknow'da 1911 senesi yapılan konferansdan beri denilebilir ki bu ittihâd ba'demâ nâ-mütenâhî küçük cem'iyât-ı rakībenin münferid mesâîsi önünde değil, örgüleri bütün Küre-i Arz'ı muhît olan, ve sâbit olduğu kadar kesîrü'l-efrâd bir misyoner ordusuyla teşkîlât-ı ahîre üzerine ve bilhassa yeni dünyanın cemâât-ı rûhâniyyeden olmayan iş adamı erbâb-ı **[228]** servetten celb-i menâfi'e hâdim olmak üzere yapılan Jeanne Mance Missionary Movement teşkîlât-ı ahîresinden gitgide

mütezâyid sûrette gelecek büyük paralarla, bini mütecâviz cem'iyât-ı mütecânisenin müessir ve usûlî fa'âliyeti misyoner harekâtından semerât vereceklerdir.

Bu cem'iyetler, terekkübü i'tibârıyla cem'iyât-ı hayriyyeye tamâmıyla müşâbihtirler. Ve tıbkı onlar gibi kilise tasaddukātı, otel ve sâire gibi kalabalık mahallerde tasadduk, iâneden başka vasiyetnâmeli hibe ve teberruât ile bazı tahsîsât almak vesâitini isti'mâl ile paralarını tedârik ederler. Londra Misyoner Cem'iyeti gibi büyük şirketler bu husûsda pek vâsi' teşkîlât izhâr ederler. Amerika'da ziyâfetler keşîdesi, sergiler, şehrâyînli büyük ve mutantan gece eğlenceleri tertîbiyle büyük masraflar ihtiyâr ederler. Tamâm dört yüz otuz üç cem'iyet ve müessesât misyonerlere yardım etmek için para toplamak husûsunda ale'd-devam büyük bir fa'âliyet göstermektedirler. Son rub' asır esnâsında bu müessesâtın derece-i fa'âliyyetini en belîğ bir sûrette tasvîr eden şey 134,700,000 franktır ki bu meblağın 80,000,000'u 1911 senesinde İngiliz lisânı tekellüm eden memleketler yani, İngiltere, Avusturya, Cemâhîr-i Müctemia-i Amerika'dan yirmi milyonu da Almanya, Flemenk, İsveç, İsviçre, Danimarka gibi Avrupa-yı Merkezî memâliki için alınmıştır. Bu mühim meblağlarla misyoner cem'iyetleri dünyânın her yerinde ve memâlik-i İslâmiyyenin iki sülüsünde tamâmıyla tutunurlar. Başlıca 3838 mevkıfla 34719 aded ikinci derecede mevâkıf, 124373 misyoneri muhtevîdirler; bundan başka 86 dârulfünûn ve mektep ile 522 dârulmuallimîn ve 1714 mekâtib-i âliyye ile 30185 ibtidâî mektebi ve 1,412,044 muallim ve muallim muâviniyle sâmiîn tarafından idâre olunan ve 1,728,193 talebeye mâlik bulunan 28952 Pazar mektepleri vardır. Bunlardan başka cem'iyât-ı mezkûrenin 576 hastahânesi, 1077 eczâhânesiyle 111 tıbbî ve hasta bakıcı müesseseleri mevcûddur. Misyoner müessesâtının a'zâ ve mensûbîninin adedi takrîben on üç milyona bâliğ olur. Fakat bu misyonerlik fikrinin alâim-i fârika-i inkişâfı ondokuzuncu asr-ı mîlâdînin son aşere sinîninde [on yılında] bilhassa Amerika ve Avrupa dârulfünûnları şebâbının kâffe-i tabakāt-ı ictimâiyyesinde serî' bir sûrette görünür.

Bu inbisât ve intişâr hakkında bir fikr-i vâzıh verebilmek için muhtelif cem'iyât ve müessesât-ı Mesîhiyyeye müfrit bir sûrette peydâ-yı intisâb eden gençlerin kable'l-harb yüz bin kişi mikdârında olduğunu kayd eylemek kifâyet eder. Hattâ Amerika'da in'ikād eden dârulfünûnlar beynindeki bir kongrenin netîce-i ictimâ'ında bin beş yüz genç hemen misyoner mesleğine gönüllü olarak dâhil olmuşlar ve aktâr-ı cihâna yayılmışlardır. Meslekten misyoner yetiştirmek için teessüs eden mekteplerde İslâmiyet'in kâffe-i vücûh ve ahvâli üzerine mebâhisi muhtevî iki veya üç senelik usûlî bir tahsîl programı yapılmıştır. Bu nevi' müessesât miyânında bilhassa Potsdam Mektebi sûret-i mahsûsada bir zikr-i cemîle şâyân mükemmeliyeti hâizdir; bu müessese, genç yaşına rağmen gerek teşkîlâtı ve gerek tarz-ı ta'lîm ve hey'et-i ta'lîmiyyesi i'tibârıyla cihângîrâne bir hüsn-i sıyt kazanmıştır.

Bu müessesâtın nisâî kısmı da misyonerlik âleminde büyük bir ehemmiyet izhâr eder. Yüz seneden daha evvel bir târîhinde yani 1800 sene-i mîlâdiyyesinde Amerika kadınları Boston Female Society for Missionary Purposes isminde bir cem'iyet te'sîs ettiler. Bunun her memlekette ve meselâ London Society gibi pek parlak şuabâtı vardır. Belki tâife-i nisânın bu gibi teşebbüsâtta ziyâde fedâkârlığı netîcesidir ki himmet-i zükûra bu yolda tefevvukla beraber Şark'ın ve bilhassa müslümanların kadınlarını mesâî-i zükûra iştirâkten tefrîk eden âdâtımıza karşı hücûm husûsunda büyük bir muâvenet göstermişlerdir.

Bu husûsda en çok izhâr-ı fa'âliyyet eden müessese, bütün kuvvetlerini Hindistan'da cem' etmiş olan Zenana isimindeki Cem'iyet-i Zenân'dır. Bunların sayısız mektepleri, dâru't-ta'lîmleri, hastahâneleri, eczâhâneleri vardır; te'sîr-i ta'lîmleri bu müessesâtta yetiştirilen ve zihinleri müslüman kadınların bin-nisbe onların mâ-dûnunda olduğu i'tikādıyla beslenen pek çok şâkirdlerinde nümâyân olur.

Amerika'da bu nevi' müessesâtın adedi altı yüz seksene varır. Misyonerlik fa'âliyetinin ahîren in'ikād eden Edinburgh ve Lucknow Kongreleri'nden sonra daha ziyâde kesb-i ittisâ' ettiği inkâr olunmamalıdır. Bu fa'âliyetin en mühim noktası bütün cem'iyetlerin gelecek sene ictimâ'ına kadar murâkabe-i a'mâline me'mûren her birinden intihâb olunan a'zâdan müteşekkil "dâimî kongre" idâre-i âliyyesinin intizâm-ı harekâtına âiddir ki isminden de anlaşılacağı vechile bu hey'et, bir adem-i fa'âliyyet devrinin noksanını telâfî maksadıyla intihâb edilmiştir. Misyonerlerin sûret ve vesâit-i ameliyyeleri üç sınıfa taksîm edilmiştir: 1– Vaaz ve hitâbetle, 2– Matbûât ve edebiyât ve tabâbetle, 3– Mekteplerde Hıristiyanlık'a âid ta'lîm ve terbiye ile. Bunlardan birinci vâsıta, en eskisidir.

İSLÂM SİYÂSETİNE MUHTÂCIZ

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye İslâmî bir siyâset ta'kīb ettiği devirlerde dâimâ kudret ve kuvvet sâhibi olmuştu. Dâhilen ve hâricen herkes kendisinden memnûn idi. Bu devletin bidâyet-i teşekkülünde kendisine rehberlik eden iki şey vardı: Biri Şer'-i Şerîf, diğeri an'anât-ı kadîme. Bayramlarda, **[229]** millî günlerde, kılıç kuşanma merâsiminde, millî meclislerin in'ikādı esnâsında millî ve kadîm âdâta, an'anâta riâyet edilirdi.

Şer'-i Şerîf ise, muhterem ve metîn bir kānûn tarzında herkese, umûma karşı kemâl-i vakār ve bî-tarafî ile tatbîk olunurdu. Kuzât ve hukkâm-ı Şer' Diyânet-i Mukaddese-i Ahmediyye'nin ahkâm-ı münîfesini harfiyyen icrâ etmekte kusûr göstermezlerdi. İş o râddeye gelmiş idi ki Osmanlı adl ü dâdı bil-cümle diyâr-ı İslâmiyyede havâs ve avâmın zebân-zedi olmuş, Osmanlılar adâlet-perverlikleriyle iktisâb-ı şöhret eylemişlerdi.

Osmanlının merdâne ve âdilâne –bî-tarafâne– olan hâkimiyetini gayr-i müslim anâsır sitâyiş ve alkışlarla tasdîk eyliyorlardı. Kostantıniyye fâtih-i muhteremi Ebu'l-feth ve'l-mağāzî mağfûr Sultân Mehmed Han hazretlerinin milel-i gayr-i müslime hakkındaki pederâne ve âdilâne muâmelâtı bütün târîhlerin taht-ı tasdîkindedir.

Dîn-i İslâm, pey-revlerine hiçbir vakitte, gayr-i müslim olan tebea ve reâyâya karşı adl ü nasafet hilâfında muâmele

edilmesini emr etmez. Müslüman bir pâdişâh ve hükûmetin raiyyesi olan anâsır-ı gayr-i müslime, İslâm hükümdârına, memleketin menâfi'-i hayâtiyye ve müstekıllesine sâdık kalıp vergilerini vakt ü zamânında edâ ettikleri müddetçe, hayâtları, mâllar, ırz ve nâmûsları her türlü tecâvüzden masûn ve mahfûz kalırdı. Kendilerine hiçbir vechile hukûk-şikenâne muâmele edilmezdi. Merhûm Zenbilli Ali Efendi'nin Rumlar hakkındaki iyiliği bu kabîldendir ki her hıristiyan bunu bilir.

Dîn-i İslâm'ın esâs-ı ahkâmı bugün dahi lâyıkıyla tatbîk edilecek olursa, zannetmem ki bir gayr-i müslimin i'tirâzını mûcib olabilsin. Bilakis adâleti te'mîn ve takrîrinden dolayı memnûniyetlerini mûcib olur. Nitekim Meb'ûs Artin Efendi meclisin küşâdı günü îrâd ettiği nutukta [1](لَا اِكْرَاهَ فِى الدّين), [2](وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ) âyet-i kerîmelerini okuyarak kısâsın Şer'-i Şerîf dâiresinde icrâ-yı tatbîkine tarafdâr olduklarını beyân ettiler.

Nebiyy-i Ekrem aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'le Hulefâ-yı Râşidîn devrinde gayr-i müslimler hakkında o rütbe iyilik edilirdi ki, İslâmiyet'in bu ulüvv-i cenâbını, âdilâne ve munsıfâne etvâr ve harekâtını re'ye'l-ayn gören Yahud ve nasârâ, kendi arzûlarıyla şeref-i İslâm ile teşerrüf ederlerdi.

Hazret-i Ömer radıyallâhu teâlâ anh Beytü'l-Makdis'i fetih buyurdukları esnâda gösterdikleri âdilâne ve âlî-cenâbâne harekât bütün tevârîh-ı Mesîhiyyenin taht-ı tasdîkindedir.

Bir gün nasârâ, Hazret-i Ömer'den, kendi kiliselerinde namaz kılmasını istirhâm ederler, Hazret-i Ömer reddedince esbâbını sorarlar. Hazret-i Fârûk buyururlar ki: "Sizin ma'bedinizde namaz kılmakta bir be's yoktur. Ancak halîfe-i İslâm'ın gayr-i müslimler ma'bedinde namaz kıldığını görüp işitecek olan müslümanlar, bunu bir âdet ittihâz ederek, fîmâ-ba'd sizi maâbidinizde râhatsız ederler; böyle bir âkıbete sebebiyet vermemek için istirhâmınızı kabûl eylemedim." Hazret-i Fârûk istiklâliyet-i İslâm bahsinde buyuruyorlar ki: "İslâm tâbiiyet ve himâyesinde bulunan bir gayr-i müslim kadının ayağındaki bileziğine yabancılar tarafından tecâvüz edilecek olursa, onu himâyet ve sıyânet etmek için bütün müslümanların koşmaları îcâb eder. Zîrâ o tecâvüz, o kadına değil, istiklâl-i İslâm'a karşı sayılır."

Görülüyor ki tevzî'-i adâlet ve muhâfaza-i raiyyet uğrunda diyânet-i mukaddese-i İslâmiyye ne kadar riâyetkâr ve fedâkârdır. Hiçbir hıristiyan hükûmet kendi öz evlâdına karşı yeryüzünde, müslümanların gayr-i müslimleri himâye ettikleri kadar fedâkârlık ibrâz etmemiştir. Hulefâ-yı Emeviyye ve Abbâsiyye ile, Endülüs'de icrâ-yı hükûmet eden hükûmet-i İslâmiyye tarafından reâyâ-yı nasrâniyye ve Yehûd'a karşı izhâr buyurulan âsâr-ı rahm u şefkat, nüvâziş ve adâlet o kadar çok, o derece büyüktür ki bizim bu küçük makālemiz mücmel bir sûrette olsun tavsîf ve ta'rîfinden âciz kalır. Medeniyet-i İslâmiyye târîhini yazan nasrânî Corci Zeydân'ın bil-cümle sahîfeleri bizim müddeayâtımızı belağan mâ-belağ tasdîk ediyor, arzû buyurulursa mürâcaat edilebilir. Benî Abbâs zaman-ı hilâfetinde, birçok menâsıb-ı âliyye ve rüteb-i celîleyi gayr-i müslim reâyâ işgāl ederek, resmî günlerde hulefâ hazerâtının en yakınlarında ahz-ı mevki' ederler ve halîfe tarafından haklarında azîm tevecciih ve iltifât bezl olunurdu.

Uzak yerlere gitmeye ne hâcet, selâtîn-i Âl-i Osman zamanında da nasrânî reâyâ büyük mevki'ler işgāl ederek, fevkalâde nüfûza sâhib ve mâlik olmuşlardı. Osmanlı târîhinin sahâyifini karıştıracak olursak, vezâret pâye-i refî'ini ihrâz eden nice Ermeni ve Rum paşalarının isimlerine tesâdüf ederiz.

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ve Osmanlı pâdişâhları bunlara son derece bezl-i iltifât ve nevâziş buyurmak sûretiyle, öz evlâd muâmelesini yapmışlar ve yabancı telakkī buyurmamışlardır. Rum patriği Hazret-i Fâtih'in huzûrundan çıkınca, tâifesi tarafından ne sûretle muâmele edildiğini kendisinden sorarlar; cevâben; "İslâm pâdişâhından gördüğüm muâmele-i hürmet-kârâneyi, hiçbir vakit hıristiyan imparatordan görmedim." demiştir!

* * *

Devr-i sâbıktaki yolsuzluklara gelince anâsır-ı gayr-i müslime kadar müslüman unsurlar da o siyâset-i sakīmeden memnûn değillerdi. Maamâfîh Avrupalıların teşvîkiyle bir müddetten beri anâsır-ı gayr-i müslimenin de devlete karşı olan eski sadâkat ve itâatlerini terk ederek sakīm yollara saptıklarını i'tirâf etmek **[230]** muvâfık-ı insâftır. Binâenaleyh devr-i sâbıkın uygunsuz harekâtını intikāl ederken o fenâlıklara sebebiyet vermiş olan anâsır-ı gayr-i müslimenin de cürümlerini unutmamak iktizâ eder.

Harb bâdiresi esnâsında fırsatı ganîmet ittihâz eden Ermeniler, yaptıkları hareketleri, icrâ ettikleri zulümleri elbette inkâr edemezler. *Ermeni İhtilâli* kitâbı resimleriyle, vesâikıyla Ermenilerin îkā' ettikleri o mü'lim ve cân-hırâş vakāyi'i canlı bir şâhid gibi gösteriyor. Acaba Ermeniler bu cinâyetlerinin yüz binde birini meselâ İngilizlere karşı yapmış olsaydılar uğrayacakları âkıbet ne olurdu? Yeryüzünde nâm u nişânları kalır mıydı?

Binâenaleyh Ermenileri bugün ma'sûm mevki'inde göstermek hiç de doğru değildir. Eğer Ermeniler bir takım fenâlıklara ma'rûz kalmışlarsa bunu kendi elleriyle hazırladılar. Onun için bu muzlim sahîfeleri her iki taraf unutmalıdır.

* * *

A'yân reîsinin buyurduğu vechile tevzî'-i adl ü müsâvâtı kendilerine yegâne vazîfe edinen Hilâfet-penâh efendimizin Osmanlı anâsır-ı gayr-i müslimesine mâzîyi unutturacağına hiç şübhe etmemelidir.

Siyâset-i İslâmiyyeyi ta'kīb ettiği zamanlar, Devlet-i Osmâniyye'den bütün anâsır-ı İslâmiyyenin hoşnûd ve minnetdâr olduklarını bâlâda arz etmiştim. Gençlerimizden bazısı şu son zamanlarda, İslâmî siyâsetin asr-ı hâzırda tatbîki gayr-i mümkün olduğunu bahâne edip, doğru yolu terk ederek millî bir siyâset ta'kībini münâsib görmüşler ve o çığırsız, pürüzlü gāyeyi tervîc ve ta'kīb etmişlerdi.

Bu sûretle bütün anâsır-ı Osmâniyye beyninde ayrılık, gayrılık tohumu saçıldı. Yüzlerce seneden beri tekmîl mevcûdiyetleri[y]le Osmanlı hudûdunun tevsî'i uğrunda bezl-i mal ve cân eden ebnâ-yı necîb-i Arabı ürküttüler. Bu âna kadar Suriye'de, Irak'ta, Hicâz'da birçok cem'iyetler teşekkülüne sebebiyet verildi. Bu sâyede biz mutazarrır olduk.

[1] Bakara, 2/256.
[2] Bakara, 2/179.

Yabancılar ise bu sû'-i siyâsetten birçok istifâdeler te'mîn ettiler.

İş bu kadarla da kalmadı, İran'ı, Afganistan'ı, Çin ile Tibet'i de kendi zu'mlarınca Türkleştirmeye çalıştılar. Bu sûretle yalnız anâsır-ı Osmâniyyeyi değil, denebilir ki, bil-cümle müslümanları da lüzûmsuz birçok da'vâlarla müteneffir eylediler.

Halbuki İslâm siyâsetinin ta'kîbi sâyesinde bu âna kadar Âlem-i İslâm'dan azîm muâvenetlere nâil olduk. Başımız sıkıldıkça her taraftan, Hind'den, Afrika'dan, diyâr-ı İslâmiyyeden maddî ve ma'nevî müzâheretler gördük. Müslümanların parasıyla Hicâz Demiryolu'nu yaptırdık. Trablusgarb için Âlem-i İslâm ne kadar fedâkârlıklarda bulundu. Balkan Muhârebesi'nde bize birçok iâneler verildi. Bu harb esnâsında bile İran'dan, öteden beriden büyük muâvenetlere mazhar olduk.

Türkçülük ve Türklük nâmına bize hiçbir taraftan bir yardım vukū' buldu mu? Arnavudluk'u, Arabistan'ı ve tekmîl anâsırı evvelce ne güzel idâre ediyorduk. Cümlesi elimizden çıktı. Şark'ın anahtarı olan Bağdad'ı da gâib ettik. Acaba yalnız kendi başımıza bunca rakîb karşısında ilerde kendimizi muhâfaza edebilir miyiz?

İslâmî siyâset ta'kîbi lüzûmundan maksadım tevhîd-i menâfi' noktasından müslümanlarla birleşmek ve onlarla dost geçinmekten ibârettir.

İran'a, Turan'a asker sevk ederek oradaki müslümanları bizden bîzâr edecek harekâtta bulunan Türkçülük cereyânı işte bugün sönmüş ve iflâsa mahkûm olmuştur. Bu komşu müslümanları ancak siyâset-i İslâmiyye birleştirip memnûn edecektir.

İttihâd-ı İslâm için bu devlet hangi vakit sâlim bir tarîk ta'kîb etti de muvaffak olmadı?

Senûsî hazretlerini İtalyanlara karşı senelerden beri mücâhedeye, Fas'daki Fransızların bî-pâyân hazırlıklarına karşı Emîr Abdülmâlik hazretlerini mukāvemete, Rusya'nın İran'daki binlerce Kazağına göğüs germeye İranlıları sevk eden acaba hangi kuvvettir? İslâmiyet mi, yoksa Türkçülük müdür? Sorarız.

Hakan-ı mağfûr Abdülhamîd Hân-ı Sânî'yi otuz bu kadar senelik eyyâm-ı saltanatında muvaffakıyetle Avrupa'ya icrâ-yı nüfûz ettiren, müslümanlara hüsn-i muâmelesinden başka bir şey mi idi?

Eğer bugün dahi İngiltere ve Fransa'yı bizimle barışmaya sevk eden yegâne ve müessir bir âmil var ise, o da zîr-i idârelerinde bulunan milyonlarca ehl-i İslâm'ı gücendirmemek için olduğunu kaviyyen söyleriz; yoksa bu, Türklük hâtırı için değildir. Hattâ Almanya'nın da harbin bidâyetinde bizi kendi tarafına celb etmeye gayret eylemesi, sırf İslâm muhîtlerinde nüfûzumuzdan istifâde içindi. Türklük cereyânından onların da şikâyet ettiklerini bilenler çoktur.

Maatteessüf Hicâz'ı, Irak'ı, Suriye'yi bizden müteneffir eden ve Filistin'de başımıza bir Yahudi hükûmeti çıkaran hep Türkçülerin fâhiş hatâları netîcesidir. Cengiz'i, Timur'u, Hülâgû'yu rahmetlerle, salâvât ile yâd eden çoluk çocuklar şimdi biraz sıkılmalı değil mi? Isfahân'da, Şîrâz'da, Çin'de, Delhi ve Agra'da Mısır'daki âsâr-ı târîhiyye ve İslâmiyyeyi vakāhatle Turanîlere mal ettirenler, acaba seslerini kısaltıp, bizi bu hâl-i felâket-iştimâlimiz içinde hiç olmazsa bir müddet için râhat bırakacaklar mı?

O taşkınlıkları, o çılgınlıkları bilmem kaç senede ta'mîre muvaffakıyet elverecektir?

Hâsıl, metîn ve sağlam, kat'î ve ciddî bir siyâset-i İslâmiyye ta'kîbi **[231]** sâyesinde yapılan fenâlıkları Osmanlılar ta'mîr ve telâfîye muvaffak olurlarsa yine bahtiyârdırlar.

بنزد من آنکس هوا خواه تست
که کوید فلان خار درراه تست

S[sin]**. M. T**[te].

SALÂH-I AHLÂK MÜCÂHEDESİ DE LÂZIM

***Tasvîr-i Efkâr* Refîk-ı Muhteremimizden:**

"Şu meş'ûm harbin memleketimizde îkā' ettiği zararların en büyüklerinden biri, daha doğrusu birincisi ahlâk-ı umûmiyyemize îrâs eylediği za'ftır.

Mülkçe uğradığımız azîm zâyiât karşısında hissettiğimiz derin elemlerden ziyâde bizi ma'nevî zâyiâtımız yani ahlâk ve seciyemize târî olan nakīsalar ta'zîb ve tevhîş eyliyor. Çünkü bizi bundan sonra kalanımızla yaşayabilmek, cerîhalarımızı sarıp tedâvî edebilmek kābiliyetinden mahrûm edecek olan avâmil bu nakīsalardır. Esâsen bu ma'nevî nakīsalar ahlâkımıza çoktandır ârız olmamış olsaydı, ne bugün içinde çırpındığımız felâket girdâblarına düşmüş bulunur, ne de zıyâ'ına ağladığımız ülkeleri gāib eylemiş olurduk.

Harbin ihdâs ve îcâd ettiği birçok avâmil ve müessirât, ma'neviyâtımızı bozdukça bozdu. Bizleri vaktiyle o kadar azametli ve şâhâne ikbâllere mazhar eden seciye-i salâbet ve metânetimizi hemen tamâmıyla ifnâ ve imhâ eyledi. Senelerle teâkub ve tevâlî eden bunca mesâib ve âfâta rağmen yine a'mâk-ı rûhumuzda esâsını muhâfaza etmiş olan ahlâk-ı İslâmiyyemiz, bir an'ane-i milliyyemiz vardı, ki bu ma'nevî kuvvetler, son zamanlara kadar yine eserlerini, te'sîrlerini göstermekten hâlî kalmamakta idi. İşte bu mezâyâ-yı milliyye bekāyâsı da şu dört senelik harb esnâsında azala azala hemen tamâmıyla nâ-bedîd oldu. Bu sûretle biz bugün harbden sulha maddeten olduğundan ziyâde âdetâ ma'nen müflis olarak çıkmış bulunuyoruz ve emîn olalım ki bu fecî' derde, müdhiş maraza çâre ve devâ-yı âcil bulmaya çalışmazsak bundan sonra da felâketlerden kurtulmamızın imkânı yoktur. Hattâ asıl bundan sonra telâfîsi nâ-kābil felâketlere uğrayacağımız muhakkaktır.

…Hükûmet bu sûretle vazîfesini yaparken millete terettüb eden diğer büyük bir vazîfe de memlekette bir salâh-ı ahlâk mücâhedesi açmaktır. Milletin bu vazîfesi hükûmetin vazîfesinden daha çok büyük, daha çok lüzûmlu, daha çok ehemmiyetlidir. Çünkü sulhün teessüsü ile önümüze çıkacak yeni yeni lâ-yuad ve lâ-yuhsâ mesâili, hele dehhâş gavâil ile mağlûb olmaksızın uğraşmak ve vatanı artık kat'î sûrette sâhil-i selâmete eriştirmek ancak ahlâkımızı tasfiye ile, ma'neviyâtımızı kuvvetleştirmek ile, seciyemize eski salâbet

ve metâneti bahş etmek esbâbına tevessül ile kābil olabilecektir. Milletlerin en büyük istinâdgâh-ı necât ve felâhları ahlâkları, en kuvvetli ve müessir silâhları seciyeleridir, böyle bir istinâdgâha mâlik olan, böyle silâhlarla mücehhez bulunan milletler için harbde mağlûbiyet ancak geçici bir felâket mâhiyetinde kalabilir, öyle milletler hiçbir vakit zevâl ve fenâya mahkûm olamazlar. Uğradığımız mesâibin artık bize bu acı hakīkatlerin hükmünü tamâmıyla takdîr ettirerek hepimizin kalbine hakīkī bir mücâhede-i ahlâk lüzûmunu ilhâm eylemesini temennî edelim."

SEBÎLÜRREŞÂD

Evet, muhterem refîkımız en canlı bir noktayı pek samîmî teşrîhât ile nazar-ı ibretimize arz ediyor. Biz bîçâreler;

Hâlimiz bir inhılâl etmiş vücûdun hâlidir;

Rûh-ı izmihlâlimiz ahlâkın izmihlâlidir.

Diyerek, memleketin ma'neviyâtını sarmakta olan fesâd-ı müdhişe el birliğiyle çâre bulmak lüzûm-ı âcilini ileri sürerken; "Bu cereyânın önüne geçilemez. Su bulanmadıkça durulmaz." gibi azmi bitirecek, ye'se düşürecek sözlerden başka bir şey duymuyorduk.

Halbuki önüne geçilemeyeceği iddiâ edilen cereyân vukū' bulmuyor, ihdâs ediliyordu; durulması bulanmasına mütevakkıf addolunan su ise iltizâmî sûrette muttasıl bulandırılıyordu!

Artık suyun kendiliğinden durulmasına imkân yoktur. Vatanın erbâb-ı nâmûs ve irfânı bir yere gelmeli; vehâmeti meydanda olan bu yarayı kapatmak için ittihâz edilecek tarz-ı müdâvâtı aralarında kararlaştırıp hemen işe başlamalıdır. İknâiyât ile heder edilecek dakīka bile kalmamıştır.

AHLÂK TELAKKĪSİ

Akşam Gazetesi'nden:

"Herhalde dört seneden beri değişmiş birçok şeyler görüyoruz. Bunlar içinde en göze çarpan ahlâktır. Aramızda birçokları ahlâk hakkındaki telakkīlerini "ahlâk" kelimesinden anladıkları ma'nâyı iyice değiştirmişler; ahlâk mefhûmunun hudûdlarını alabildiğine açmışlardır. Bu tahavvülü ahlâkın her nev'inde gördük. Meslek ve vazîfe ahlâkı, kadın ve cinsiyet ahlâkı, medenî ahlâk ilh. Hepsi yavaş yavaş iflâsa doğru yürüdü. Ahlâkın böyle birden bire sukūt ettiği bir memleket daha var mıdır, bilmem.

Dizginleri boşanan bu ahlâk ve nâmûs telakkīsini, zamanın "terakkī, medeniyet, muâsırlaşmak" mefhûmlarından yarım yamalak çıkarılmış netîcelerle birleşti[rdi]kten sonra Türk âilesi ahlâkına, Türk kadınlığı ahlâkına tatbîke uğraşan bir muhît hâsıl oldu. O muhît, yuvalarından, vaz'iyetinden, izdivâcından memnûn olmak istemeyen bir sürü müştereddiyeleri garîb zihniyetler, garîb telakkīler, garîb zevklerle yine o levsin içine fırlattı.

Bugün işin nihâyetine vardık. Yalnız ahlâk bozgunluğundan memleketin gördüğü zararları şimdi ta'yîn güçtür. Olan oldu ve o levsiyât geride kaldı. Yalnız bu zararlardan pek büyük ve pek fecî' **[232]** olanı var ki nazar-ı dikkatimizi celb etmelidir. Bu kirliliklerin husûle getirdiği muayyen bir muhît ve o muhîtin bugün taayyün etmiş bir zihniyeti, hayât hakkında çirkin bir telakkīsi var ki her gün etrâfa daha ziyâde taşmak, te'sîrini daha ilerilere götürmek kudretini gösteriyor. Bir taraftan kolayca ve memleketin zararına olarak kazanılmış bol paraların te'mîn eder gibi göründüğü müreffeh bir hayât var ki harb zenginleriyle para çalmış ve el-ân âsûde yaşayan adamlarda tecellî ediyor. Diğer taraftan serbest tavırları, serbest ve aşırı zevkleriyle Avrupa kadın hayâtını temsîl eder gibi gösterilen ve âile ahlâkı, cinsiyet ahlâkıyla kat'-ı râbıta etmiş olan bir kadınlık hayâtı teşekkül etti. Bunlardan birinin kolay ve cezâsız, diğerinin hür ve mücâz görülmesi yeni yetişen erkek ve kız çocuklar üzerinde pek fenâ bir terbiye te'sîri bıraktı. O kadar ki bu canlı ve kuvvetli nümûnelerin te'sîri altında kalarak kendini şimdiden o hayâta alıştıran, o hayâta makdûr gören tembel ve câhil, ağzında sigara, gözünde monokl bir erkek gençliği öte tarafta kadınlık hayâtının zevk ve meşgalelerini pek fenâ anlamaya başlayan bir kızlık görülüyor. Yeni ve ahlâklı bir hayâtın aksü'l-amelleri şimdiden kendini göstermezse, yani gerek şiddetli cezâlar, gerek efkâr-ı umûmiyyenin şiddetli takbîhleri, âile ve mektep terbiyemizin, matbûâtın telkīnleri bu ahlâk dizginlerini biraz gerip toplamazsa daha büyük ve kat'î bir iflâs karşısında kalırız. Ahlâk telakkīsini hâl-i tabîîdeki ma'kūl hudûdları dâhiline ircâ'a çalışalım. Memleketin âtîsini ancak o zaman kurtarabiliriz.

Necmeddin Sâdık

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, millî, ictimâî, ahlâkī bütün esâsâtımızı devirerek yerine nazarî bir takım müessesât-ı mevhûme ikāme etmek isteyen ve eski hayât diye tezyîf ettikleri şeâir-i nezîhemizin birer birer yıkıldığını gördükçe; "Yeni hayât için sâha açılıyor." terâneleriyle i'lân-ı şâdmânî eden *Yeni Mecmûa*'nın muharrirlerinden velev birini olsun artık yola gelmiş, ahlâk telakkīleri ünvânı altında şu elîm i'tirâfâtta bulunmuş görmek hiç şübhe yoktur ki bir muvaffakıyettir. İnşâallâh kimi hatâ-yı ictihâdî, kimi dalâl-i fikrî, kimi de büsbütün başka sevâik ile şehrâh-ı hakīkatten ayrılıp milleti çıkmaz yollara sevk eden erbâb-ı kalem artık felâket-i hâzıra karşısında intibâha gelirler de muhât olduğumuz mesâib-i müdhişeden sıyrılıp çıkmak için el birliğiyle çalışırlar.

FİLİSTİN MUZAFFERİYETİ VE İNGİLİZLERİN TAASSUB-I DÎNÎSİ

Eylül'ün yirmidokuzu Pazar'a musâdif olmak hasebiyle İngiltere'nin reîs-i dînîsi olan Archbishop of Canterbury Kudüs ve Filistin'in Türk hâkimiyetinden kurtulmuş olmasından dolayı bütün İngiltere kiliselerinde fevkalâde bir âyîn-i dînî icrâ ettirmiş ve bu âyînde muzafferiyet-i vâkıadan dolayı Cenâb-ı Hakk'a şükürler edilmiştir: Mûmâ-ileyh neşr ettiği beyânnâmede diyor ki: "Ümîd ederiz ki bu muvaffakıyet hepimize göre mukaddes olan bu havâlî için bir devr-i saâdetin mebde'i olsun." Bu havâdisi neşr eden *Şark-ı Karîb* ga-

zetesi şu sözleri ilâve ediyor: "Bu kıt'anın idâresi pek müşkil ve nâziktir. Oranın halkı pek dindâr ve mutaassıbdırlar. Ufak bir hatâ, yahud bir kıvılcım pek kanlı ve fecî' mukātelât-ı dîniyyeye sebeb olabilir. Şimdiye kadar Kudüs'de vukū' bulan ihtilâfâta hiçbir zaman müslümanlar tarafından sebebiyet verilmiş değildi. Orada icrâ-yı hâkimiyet etmek isteyen, beheme-hâl edyân-ı semâviyye erbâbına hüsn-i muâmele etmek ve hiçbir cemâatin hissiyâtını rencîde etmemek mecbûriyetindedir."

Sebîlürreşâd– Acaba dinden bahs etmek isteyen her müslümanı taassub-ı dînî ile ithâm eden İngilizler ve müslümanların inhitâtına dinlerini sebeb addeden bir takım gençler bu ma'nîdâr hareket-i dindârâneye ne derler? Gālibâ Türkün, yahud İslâmiyet'in hâkimiyetini tahkīr ve istihzâ edenler kudsiyetini muhâfaza edebilmek için Kudüs'ü yeniden müslümanlara iâde etmek mecbûriyetinde kalacaklardır. Hürriyet-i akvâm ve insaniyyetten çok dem vuran İngilizlerin taassubu müslümanlara bir ders-i ibret olmalıdır.

SEBÎLÜRREŞÂD MECMÛASI İDÂREHÂNESİ'NE

Muhterem efendim,

375 numaralı nüshanızda bana "Çerkes" diyorsunuz. Ben milliyeti "ırk" diye anlamam. Milliyet "din, lisân, ırk" birliğidir. Bununla beraber Çerkes değilim. Pederim Sarıyer'de Hüseyin Ağa Mahallesi'nde 38 numaralı hânede mukīm Piyâde Binbaşılığı'ndan mütekāid Ömer Şevki Efendi'dir. Kendisi bir kelime Çerkesçe bilmez Kafkasyalı bir Türktür. Gidip bizzât tahkīkāt yaparsınız. İstanbullu olan annem de meşhûr Haseki Mustafa'nın torunudur.

24 Teşrînievvel 1918 **Ömer Seyfeddin**

SEBÎLÜRREŞAD

Muazzez vatanımıza hâricden getirildiğinde hiç şübhemiz olmayan kavmiyet cereyânının ne mühlik netîceler vereceğini yakīnen bildiğimiz için bu husûsda on seneden beri etmediğimiz niyâz, vermediğimiz nasîhat kalmadı. Artık olan oldu. Şu sırada yeniden bir münâkaşa kapısı açmak elde kalan bakıyyeyi de tefrikaya sevk etmek demek olacağından şimdilik sükûtu evlâ gördük.

İSLÂMLAŞMAK

Bu mevzû'a dâir ekâbir-i ümmetten Prens Said Halim Paşa hazretleri tarafından gāyet mühim bir eser kaleme alınmıştır. Gelecek haftadan i'tibâren neşrine başlayacağımız bu eser-i güzînin bütün ümmetçe kemâl-i ehemmiyyetle ta'kīb edileceğini kaviyyen ümîd ederiz.

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

7 Kasım 1918 | 1 Safer 1337 | Perşembe | 7 Teşrînisânî 1334 | Cild: 15 - Aded: 377

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

Sûretü'l-Bakara

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ. وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ.

Meâl-i Münîfi

O muttakîler ki gaybe îmân ederler, namaz kılarlar, kendilerine ihsân ettiğimiz mal ü menâlden infâk eylerler; yine onlar ki sana ve senden evvelki peygamberlere indirilen kitâblara inanırlar, âhirete yakîn hâsıl ederler…

* * *

Âyet-i kerîme gösteriyor ki "takva" beş şeyden ibârettir:

1) Gıyâben îmân etmek.

2) Namaz kılmak.

3) Cenâb-ı Hakk'ın ihsân ettiği rızıktan infâk etmek.

4) Resûl aleyhisselâm ile evvel gelip geçen rusül-i kirâma nâzil olan kitâblara inanmak.

5) Âhiretin hak olduğunu yakînen bilmek.

Îmân bil-gayb erkân-ı takvâdandır. Zîrâ yalnız erbâb-ı îmân nezdinde bulundukları zaman îmânları olduğunu söyleyenler münâfıklardır ki [1](وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ) nazm-ı kerîminin ta'rîf ve îzâh ettiği mü'minlere tesâdüf ettikleri zaman îmân etmiş olduklarını, hem-pâlarıyla yalnız kaldıkları zaman ise onlarla beraber olduklarını ve mü'minlerle istihzâ ettiklerini söylerler.

Münâfıklar için fevz ü felâh nasıl mümkün ve mutasavver olabilir ki haklarında Cenâb-ı Hakk tarafından şu yolda bir hüküm sâdır olmuştur: [2](اِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا. مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَا اِلٰى هٰؤُلَاءِ وَلَا اِلٰى هٰؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا) "Münâfıklar Allah'a karşı hîle ve hud'ayı gözlerine kestiriyorlar, Allah ise her teşebbüs ettikleri hud'anın cezâsını bol bol verecektir. Onlar ki namaza kalktıkları zaman halka gösteriş yapmak maksadıyla, asılarak, istemeyerek kalkarlar; Allah'ı ansalar da pek az anarlar; iki cihet arasında mütehayyir ve müteredditdirler; ne tamâmıyla onlara, mü'minlere, ne bunlara, münâfıklara yanaşabilirler; işte Allah'ın dalâlette bıraktığı böyle kimseleri hiçbir vakit hidâyet yoluna götüremezsin."

Bir münâfık için ne fecî' bir derd ve illet, ne büyük bir zillettir ki o hiçbir vakit endîşe-i nefs kaydından kurtulamaz. Tek-â-pû etmek istediği kimsenin marzîsine muhâlif bir harekette bulunmamak için bütün mesâîsini onun efkâr ve temâyülâtını kollamak, göz önünde bulundurmak mecbûriyetinde bulunur. Rabt-ı âmâl ettiği kimseyi memnûn edecek şeyler benî-nev'inin felâket ve hüsrânına bâdî olsa da yapmak husûsunda bir lahza tereddüd bile etmez. Hayâtını böyle muhtelif âmillerin, gayr-i mütecânis **[234]** emellerin te'sîrleri altında ifnâ etmeye mahkûm olan, sevk-ı nifâk ile içinden çıkabilmesi kābil olmayan dalâlet ve hayret vâdîlerine düşmüş bulunan bir kimseyi yola getirmeye nasıl imkân mutasavver olabilir? Hep bu hâller gösteriyor ki münâfık fenâlıklardan, gayra îrâs-ı ezâdan sakınır, ne nefsini, ne de başkasını sıyânet fikrine hizmet eder bir kimse değildir. Binâenaleyh derd-i nifâka mübtelâ olan bir kimse [3](بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا. اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا) fahvâ-yı münîfince hüsrân ve şekâvet-i ebediyyeye mahkûmdur.

Îmân bil-gaybdan maksad Resûl aleyhisselâmı görmeden inanmak olması da muhtemeldir ki sahâbî olmayan bil-cümle efrâd-ı ümmet bu miyâna dâhil olur. *Sünen-i Dârekutnî*'de rivâyet olunuyor ki Hâris bin Kays İbni Mes'ûd'a; "Bizden erken geldiniz de Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemi rü'yet bahtiyârlığını ihrâz ettiniz. Bu şereften mahrûmiyetimizden dolayı Allah bize sabır versin." demiş, İbni Mes'ûd; "Muhammed'i görmeden îmân etmek gibi mühim bir şerefin sizlere nasîb olduğundan dolayı da Allah bize sa-

[1] Bakara, 2/14. Metinde sehven (وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ) yerine (اذا لقوكم قالوا) yazılmıştır.

[2] Nisâ, 4/142-143.

[3] Kehf, 18/104. Metinde (بِالْاَخْسَرِينَ) yerine (من الاخسرين) yazılmıştır.

bır versin, Muhammed'in delâil-i nübüvveti o kadar zâhir ü bâhir idi ki görüp de îmân etmek işten bile değildi. Allah'a kasem ederim ki gıyâben îmân edenden efdal kimse yoktur." demiş ve sonra [1](الم. ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ)'den [2](وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)'a kadar olan âyâtı okumuştur.

Böyle Risâlet-meâb Efendimiz'i görmeden îmân edenlerin "muttakīn" idâdına dâhil olmalarının vechine gelince, bunlar bu hâlleriyle Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine ihsân etmiş olduğu akıl ve kuvve-i muhâkemeyi taharrî-i hidâyet husûsunda âtıl bırakmaktan ittikā etmiş oluyorlar; aynı zamanda maddiyyûnun yaptıkları gibi, kuvâ-yı hissiyyelerinin taalluk edebildiği madde ile arazdan ileri geçmemek vartasından nefislerini sıyânet ediyorlar. Düşünülecek olursa Cenâb-ı Hak insana akıl denilen cevher-i idrâk ve iz'ânı fa'âliyet-i istidlâliyyeden mahrûm bıraksın diye vermemiştir. Fikir nâmı verilen hâssa-i mümeyyizenin hikmet-i tevdî'i onun maddiyât sâhasının ötesindeki ma'kūlât âfâkında cevelân etmesine mâni' olmak değildir.

İkāme-i salâtın erkân-ı takvâdan birini teşkîl etmesine gelince, bunu salâtın farzıyetindeki hikmet pek güzel îzâh ve teşrîh eder:

Ma'lûmdur ki insan giriftâr-ı nisyândır. Cenâb-ı Hakk'ı unutmak, azamet ve celâlinden gāfil bulunmak ise bütün hatîâtın, bil-cümle cerâim ve cinâyâtın miftâhı mesâbesindedir. Bu hakīkati te'yîd için misâl olarak bir şâkirdin hocasına karşı vaz' u tavrını ele alalım. Hoca şâkirde muayyen bir zamanda yapacağı bir vazîfe ta'yîn eder. Şâkird mualliminden korkmaz, vazîfeyi gösteremediği zaman cezâya çarpılmak endîşesi olmazsa verilen vazîfeyi ya hiç yapmaz, yahud yapsa da baştan savma yapar. Onun vazîfesini yapmak husûsunda göstereceği dikkat ve i'tinânın mi'yârı hocasına karşı olan derece-i ihtirâzıdır. Bu his ne kadar kuvvetli olursa vazîfesini ihmâl temâyülü o nisbette azalır. Hattâ dersini ezberlemeden, vazîfesini ikmâl etmeden uyuyup kalmak ihtimâline karşı münebbihler tedârik etmek gibi tedbîrlere mürâcaate lüzûm görür. Olmazsa uyandırmaları için anasına babasına yalvarır. Halbuki o hocasına aldırmasa, mücâzât ve te'dîbinden korkmasa ne kendini böyle meşakkatlere sokar, ne de vazîfesini yoluyla yapmanın, yapmamanın nazarında bir ehemmiyeti olur idi. Ferdlerle hükûmetler arasında da aynı hâl, aynı münâsebât cârîdir. Efrâdda hükûmetlerin satvet-i te'dîbinden ihtirâz kaydı olmasa âlemde hetk edilmeden bir hurmet, zıyâ'a dûçâr olmadık bir hak kalmazdı; insanların, en kuvvetlisi beyâbândaki hayvanlar gibi, başkalarını ezen, kendini ezdirmeyen olurdu.

Evet insan evkātını kesb ü muâmele, cidâl ü muhâsama ve sâire gibi Cenâb-ı Hakk'ı zikr, O'nun azamet ve celâlini, mücrimler hakkında hazırladığı cezâları nakş-ı hayâl etmesine mâni' bir takım şuûn-ı maddiyyeye sarf etmek mecbûriyetinde olduğu için ondan beklenilen her hâl ü kârında hatâ, ebnâ-yı nev'ine karşı irtikâb-ı cevr u cefâ etmektir. Âdemoğlu insâfsızlığı bir dereceye vardırır ki kendi kendine düşmanının yapmayacağı fenâlıkları yapar; kumarbazlar, sefîhler, mallarını lehv ü lu'b vâdîsinde istihlâk eden müsrifler öyle değil midirler? Gaflet bunca rezâilin sâikı olunca insanlara, âhireti unuttukça onu hatırlatacak, yaratanlarından gaflete daldıkça dâire-i tezekkür ve murâkabeye avdet ettirecek bir vâsıtaya muhtâcdırlar.

Cenâb-ı Hakk'ın mü'minlere salâtı kitâb-ı mevkūt (muayyen ve fâsılalı zamanlara âid birer farz) kılmasının hikmeti bu noktada tecellî eder. Zevâlden zalâm-ı leyle, o zamandan da fecre kadar günde beş kere ve muhtelif zamanlarda edâyı salât edecek olan bir kimse veche-i ubûdiyyet ve ihlâsını hâlikına tevcîh, onun satvet-i kāhiresini tezekkür etmek, her hâl ve hareketi, yerlerin ve göklerin, bir zerreye varıncaya kadar, hiçbir ciheti nazar-ı ıttılâ'ına hafî kalmayan bir kādir-i kahhârın murâkabesi altında olduğunu düşünmek için en müessir ve fi'lî bir vâsıta olur. Salâtın hikmet-i farzıyyeti [3](وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِى) âyet-i kerîmesinin sarâhaten delâlet ettiği vechile bundan ibârettir.

Bu gāye-i teşrîiyye nazar-ı dikkate alınırsa namaz, yalnız ve yalnız kalp ve vicdânı Bârgâh-ı Ahadiyyet'e rabt etmek için kılınır. Bu taalluk ve irtibâtın mehâsini ise insanı hatîât ve seyyiâttan tevakkī sûretinde tecellî eder. Fakat acaba yalnız yatıp kalkmak, yerlere baş koymak, tekbîr ve tehlîl ile ref'-i âvâz etmek bu maksad-ı hatîrı te'mîne kâfî midir? Aslâ. Bunu te'mîn edecek bir şey varsa o da namazlarda insanın hevâ ve hevesten, feyz-i rubûbiyyetin kalbe in'ıkâsına mâni' olacak esbâb ve hâlâttan zamîrini tenzîh ederek hakīkī bir hiss-i huşû' ile o Bârgâh-ı Akdes'e teveccüh etmesidir. Bu maksadladır ki Cenâb-ı Hak namaz kılanlara dillerini tilâvet-ı *Kur'ân* ile, **[235]** cevârih-ı sâirelerini erkân-ı ameliyye-i salâtın edâsıyla meşgūl bulundurmayı emir ve teklîf etmiştir. Namazda bulunan bir kimsenin birine laf söylemesi, eliyle, a'zâ-yı sâiresiyle namazın erkân ve âdâbına taalluku olmayan bir iş yapması câiz değildir.

Bir de Cenâb-ı Hak namaz kılanlara her rükû'da, her secdede, her kıyâmda tekbîr getirmeyi emr ediyor. Bundaki hikmet de şübhe yoktur ki edâ-yı salât eden kimsenin, azamet ve kibriyâda, ubûdiyete istihkākta yektâ bir ma'bûd-ı hakīkīnin pîşgâh-ı celâlinde bulunduğunu bir lahza hatırından dûr etmemesini te'mînden ibârettir.

Namazdaki gāye-i taabbudiyye bu gibi şeyler olduğu için görüyoruz ki *Kur'ân-ı Kerîm* "salât" lafzını yâd ettikçe bunu hep (اقام الصلاة), (يقيمون الصلاة), (اقم الصلاة), (اقيم الصلاة) ve sâirede olduğu gibi "ikāme" kelimesine terdîf etmektedir. Buralarda "ikāme" lafzı ya bir şeyin hakkını vermek ma'nâsınadır (قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ) "Ey ehl-i kitâb! *Tevrât* ve *İncil*'in hakkını vermedikçe yani ahkâmına tamâmıyla imtisâl etmedikçe hiçbir dine mütemessik sayılmazsınız." âyetinde olduğu gibi, yahud (اقام العود) "Ağaç dalını doğrulttu, eğri bir cihetini bırakmadı" isti'mâlinden me'hûzdur. (قامت السوق) "Pazar revâcını buldu." ve (قام بالامر) "Fütûr ve rehâvet hissetmeksizin işe sarıldı." isti'mâllerinden alınmış olması ihtimâlleri de vardır.

Bize kalırsa ikāme lafzının salâta nisbette şâri'-i hakîm bu makālelerin kâffesini nazar-ı i'tibâra almıştır. Namaz kılacak kimse [4](وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا) vasfına lâyık olan kimseler miyânına dâhil olmamak

[1] Bakara, 2/1-2.
[2] Bakara, 2/5.
[3] Tâhâ, 20/14.
[4] Nisâ, 4/142.

için bu vazîfeye nefsinde bir gevşeklik hissetmeksizin, hakîkī bir şevk ve gayretle davranmalıdır. Aynı zamanda namazı hakkıyla edâ etmiş olmak ve onu rûh ve hikmet-i farzıyyetinden tecrîd etmemek için hîn-i îfâsında sünnet-i seniyye ile ta'yîn etmiş olan âdâb ve erkânına riâyet lâzımdır. Bu şerâitı hâiz olmayan bir namaz gāye ve hikmeti bilinmeksizin zorla ve gāfilâne bir tarzda icrâ edilmiş ef'âl-i suveriyyeden ibâret olur ki edâ eden için daha ziyâde vebâl ve hüsrâna müeddîdir. Çünkü bu yolda namaz kılan bir kimse Allah'a ve Resûlüne karşı mekr u hud'a yollarına sapmaktan, göstereceği âsâr-ı huşû', takınacağı sîmâ-yı zühd ü ittikā, taşıyacağı seccâde ve tesbîh ile halkı dâm-ı iğfâle düşürmekten başka bir gāye istihdâf etmiş olamaz.

Hülâsa-i kelâm namaz yoluyla edâ edilmeli, tarz-ı edâsı tezekkür-i ma'bûddan ibâret olan hikmet-i teşrî'ine tevâfuk eylemelidir ki erkân-ı ittikādan, vesâil-i fevz ü felâhdan ma'dûd olabilsin. Bu şerâit-i kemâli câmi' olan bir namazdır ki (اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللهِ اَكْبَرُ) nazm-ı kerîmin beyân ettiği havâss u te'sîri câmi' olabilir.

Fil-hakîka şâri'-ı hakîmin ta'yîn ettiği usûl ve erkân dâiresinde edâ edilen namaz insanların gizli ve âşikâr bil-cümle ahvâl ve muâmelâtta Cenâb-ı Hakk'ın üzerlerinde dâimî bir nigehbân olduğunu unutmamalarına; mücrim ve günahkâr kimseler hakkında hazırlamış olduğu dünyevî, uhrevî bir takım ukūbâtı dâimâ der-hâtır etmelerine en kuvvetli bir sâik olur. Ve tabîîdir ki insanlar her hâl ve hareketlerinin böyle bir kuvve-i kāhirenin murâkabesi tahtında olduğunu düşünürlerse uhdelerine terettüb eden bir vazîfenin hüsn-i îfâsında tecvîz-i kusûr edemezler; hetk-i hurmete, haklarını müdâfaa, cân ve mallarına, memleketlerine îrâs-ı mazarrat edebilecek ahvâle karşı müsâmahakâr davranmaya cür'etyâb olamazlar. Bir de bunun aksini yani insanların hâliklarına karşı gāfil davrandıklarını, maksad-ı teşrî'i sırf hâlikı tezkîr ve onun satvet-i intikāmından tahzîrden ibâret olan namazı ihmâl ettiklerini düşünelim. Böyle bir seyyie-i dîniyyeye mübtelâ olan bir cem'iyet arasında hukūka tecâvüz fikir ve emeli meydan alır, mukaddesât pâ-mâl edilir, ma'siyet çoğalır, âmâl-i nefsâniyye vicdânlara hâkim olur, zenginler azdıkça azar, fakīrler ayaklar altında, zuafâ kûşe-i nisyânda kalır, hâkimler istibdâd, erbâb-ı nifâk tahakküm ve inâd temâyülâtını izhâr etmeye başlarlar. Kendi kendini bu mühlik vartalara ilkā eden, bu âfât-ı ictimâiyyenin avâkıb-ı elîmesinden ihtirâz kaydında bulunmayan bir ümmet ise nasıl bir ümîd-i felâh ve necât besleyebilir? Aslâ.

Şu hakīkati dâimâ göz önünde bulunduralım ki müslümanlar yoluyla edâ-yı salâta muvâzabet etseler inâyet-i ezeliyyenin [1](كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) mantûk-ı münîfce cem'iyet-i akvâm içerisinde kendilerine ta'yîn ve tahsîs etmiş olduğu mevki'-i hatîrı ihrâz ederlerdi. Fakat ne çâre ki onlar terk-i salât beliyyesine giriftâr oldular, bu hâlin netîcesi olarak hâliklarını unuttular. O da onları unuttu. Ortada o eski sâf ve pâk-sîret müslümanlar yerine âlûde-i ma'siyet bir gürûh-ı süfehâ kaldı.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

[1] Âl-i İmrân, 3/110.

FELSEFE

Sâbık Draç Mutasarrıfı hakîm-i fâzıl Mahmûd Mâhir Bey birâderimiz şu yakınlarda mühim bir eser neşr etmek üzredir. Eser, "Mebde' ve Meâd-ı Âlem", "Beşer", "Şuûr-ı Tabiî", "Mâ-ba'de't-tabîa ve Hattâ Madde, Vicdân, Hayât Gibi Mes'elelerde Felsefenin İflâsı", "Felâsifenin Acz ve Muâdâtı", "Fârâbî'nin Tenâkuzâtı", "Meşhûr Pyrhon'un Reybi", "Kant'ın Kararsızlığı", "Târîh-i İnkişâfından Beri Felsefenin İcmâlen Neşv ü İnşiâbı", "Muâdât-ı Beyne'l-Felâsifeye Karşı Muvâhât-ı Beyne'l-Enbiyâ", "Vicdân-ı Enbiyâ", "Vahiy", **[236]** "Mu'cize", "Havârik-ı Tabîiyye, Havârik-ı İlmiyye", "Sünnet-i İlâhiyye ile Tabîat Arasındaki Fark", "Dîn-i İslâm'ın Umûmiyyeti", "Budizm'in Müessisi Sakyamuni'nin Tercüme-i Hâli", "Edyân-ı Erbaa-i Umûmiyye Hakkında Furkān-ı Hakîm'in Remz-i Celîli", "Zuhûr-ı İnkılâb-kâr-ı Muhammedî", "Siyer-i Mukaddese-i Hazret-i Seyyidü'l-enbiyâ", "Modesley, Spengler[?] ve Dozi Nazariyelerinin Târîhen ve İlmen Redd ü Tekzîbi", asrımızın meşâhîr-i mübeşşirîn ve meşâyih-i müsteşrikīninden Fransız Louasier'nin[?] nübüvvet-i Muhammediyye hakkında Arabiyyü'l-ibâre bir hutbe-i belîğası gibi pek mühim mebâhis-i celîleye dâirdir. Kitâbın şu bir faslını nümûne olarak ber-vech-i zîr aynen nakl ediyoruz:

LÂ-YEMÛTİYET-İ RÛH

– 1 –

"Lâ-yemûtiyet-i rûh" yahud "bekā-yı ba'de'l-mevt" duygusu dahi kudret-i gaybiyye ve tedeyyün duygularından geri kalmıyor; yine onlar kadar amîk ve umûmîdir. Fıtrî hissimiz, ölümü bir fenâ-yı mahz veya bir adem-i mutlak kabûl etmiyor. Bilakis dîger-gûn bir ömrün arefesi, mübhem bir hayât-ı dîgerin medhali olarak telakkī ediyor.

Bu duygu dahi buraya kadar saydığımız diğer esâsî ihsâslar gibi bütün nev'iyetimizi istîlâ etmiştir. Hemen bil-cümle milel ü nihalde merâsim-i dîniyye ve şeâyir-i mezhebiyye, hep bu şuûr ile meşbû'dur. Rûhun lâ-yemûtiyetini tefsîr ve tasvîrde gerçi edyân ve mezâhib gâh insilâh ve tecerrüdle ve gâh tenâsüh ile yekdiğerinden ayrılıyorsa da "bekā"nın esâsında müttefik ve müttehiddir.

Zamanımızdan başlayınız da tâ târîhe dâhil olmaya başlayan mâzînin pek uzaklarına kadar çıkınız! Hind'in Weda'larına, Çin'in İ-King'lerine[?], İran-ı Kadîm'in Zend Avesta'sına, Mesîhiyet'in *İncil*'lerine, Furkān-ı Hakîm'in süver-i celîlesine bir göz gezdiriniz! Hemen hep "bekā-yı ba'de'l-mevt" husûsunda ısrâr ediyorlar.

Diyânet-i Mesîhiyye aslında zâten ancak irfân-ı uhrevînin ihyâsı için şeref-zuhûr etmiş bir dîn-i kerîm idi. Çünkü Hazret-i Mesîh'in Mısır'dan avdetinde sadukīlerin idlâliyle Filistin muhîtinde irfân-ı uhrevîden nâm u nişân bile kalmamaya başlamıştı. Mesîhiyet'in şimdiki şekli bile bu zâviye-i nazardadır.

Tevrât'ta ise maârif-i uhreviyye vâkıâ yok denecek kadar az ise de tedkīkāt-ı târîhiyye nazarında bu hâl, esfâr-ı Mûseviyyenin uğradığı zâyiâttan münbaisdir.

Târîhin her devrinde, cihânın her cihetinde görmekte

olduğumuz mezârlar, lahdler, mumyalar, ehrâmlar hep şu duygunun tebellürâtıdır.

Felsefî bir istibsâr, şu şuûrun bu derece şümûl ve umûmiyyetini hikmetten hâlî bir hâdise addedemez; fil-vâki' bu duygunun farkına varamayanlar dahi var ise de bunların mikdârı, bir "felte-i tabîat" telakkī edilebilecek kadar azdır. Biz târîhde hattâ dinsizliği bile din hâlinde "iréligion constitué en réligion" koymaya çalışmış, çabalamış adamların zuhûr ettiğini görüyoruz. Tecelliyâttandır ki bunlar bile ilhâd-kârâne mesâîlerinde fıtratın feverânından korkarak davranmışlar ve maksadlarını ancak kendilerine müstesnâ mevki'ler ve menfaatler te'mîn eyleyerek dâire-i mahremiyyetlerine sokabildikleri pek mahdûdü'l-mikdâr kimselere takrîr ve tevdî' eyleyebilmişlerdir.

Bununla beraber şu "akāyid-i sırriyye"leri yine çok müddet devam edememiş ve nihâyette ancak iki üç kuşak kadar dayanabilip daha tebellür etmeden şuûr-ı fıtrînin kuvve-i harûriyyesi karşısında eriyerek buhâra inkılâb etmiş ve en sonda mâzî ve maksadını unutarak edyân-ı nâzileye müntesib bir mezheb veya bir tarîkat şekline istihâleye mecbûr kalmıştır.

Biz bu hâli dikkat eder isek Şark'ın bazı turuk ve mezâhib-i sırriyyesinde görebiliriz.

Mütebahhirîn-i hukemâ "hikmetü'l-hayât"ta her türlü teşekkülü bir türlü ihtiyâca muâdil bir keyfiyet ve kemmiyette buluyorlar, yani; "İsti'dâd ile ihtiyâc, tabîatte kānûn-ı mikdâra muvâfık muâdeledir." demek istiyorlar…

Kitâb-ı Azîz; [1](وَكُلُّ شَىْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ) buyurmuyor mu?

Meselâ lisân (dil) uzviyetimizde tekellüme müstaid bir teşekkülde ise şu hâl, tekellüme olan ihtiyâcın, şu ihtiyâc ise tefâhümün, tefâhüm ise teâvüne olan zarûretin ve bu ise insanın ictimâî bir mahlûk olduğunun karşılığıdır. İşte şu kānûnu nokta-i nazara alarak diyorlar ki: Beşeriyette ilim ve irfân için bu kadar nâ-kābil-i işbâ' bir hırs ve iştiyâk, insanın bu derece kısa bir hayâtına göre pek fazladır, ihtiyâcın pek fevkindedir. Bu nisbetsizliği ancak bakā-yı rûh ve bekā-yı ba'de'l-mevt tevzîn edebilir. Ve illâ tabîatte "abes neşv ü teşekkül"ün mevcûdiyetine kāil olmak lâzım gelir ki târîh-ı tabîat, bunun aleyhindedir. Hukemâ-yı İslâmiyyeden biri böyle diyor:

هَذَا الشُّعُور الْعَام بحياة بعد هَذِه الْحَيَاة المنبث فى جَمِيع الْأَنْفس عالمها وجاهلها وحشيها ومستأنسها باديها وحاضرها قديمها وحديثها لَا يُمكن أَن يعد ضلة عقلية أَو نَزعَة وهمية وَإِنَّمَا هُوَ الإلهامات الَّتِى اخْتصَّ بهَا هَذَا النَّوْع …

إلهام يكَاد يزاحم البديهة فى الْجلاء يشْعر كل نفس أَنَّهَا خلقت مستعدة لقبُول مَعْلُومَات غير متناهية من طرق غير محصورة شيقة إِلَى لذائذ غير محدودة وَلَا واقفة عِنْد غَايَة مهيأة لدرجات من الْكَمَال لَا تحددها أَطْرَاف الْمَرَاتِب والغايات… إلهام يسلفنها بعد هَذَا الشُّعُور إِلَى أَن واهب الْوُجُود للأنواع إِنَّمَا قدر الاستعداد بِقدر الْحَاجة فى الْبَقَاء وَلم يعْهَد فى تصرفه الْعَبَث والكيل الْجزَاف فَمَا كَانَ استعداده لقبُول مَالا يتناهى من مَعْلُومَات وآلام ولذائذ وكمالات لَا يَصح أَن يكون بَقَاؤُهُ قاصرا على أَيَّام أَو سِنِين معدودات…[2]

[237] Felsefe-i ilhâdiyye ise, zâten rûha inanmaz ki bekāsı mes'elesiyle alâkadâr olabilsin; maamâfîh menfî mütâlaalarla bahse karışmaktan, söylemekten çekinmemiştir. Fikir ve şuûr, –diyor– dimâğımızın milyarlarca huceyrât-ı asabiyyenin mekanikoşimik raksından başka bir şey olmadığı için dimâğ, hayâttan kesilir kesilmez, raks ve hareketten durur; ve aynıyla mekanizması bozulmuş bir saatin işleyememesi gibidir. Artık bunda bekā ba'de'l-fenâ gibi hâller aramak, araştırmak abes değil de nedir? İzâh edelim: Diyorlar ki vâkıâ düşüncelerimizde, sözlerimizde ve irâdî hareketlerimizde zâhiren hür ve muhtâr görünüyoruz. Fakat ilmî bir nazarın muvâcehesinde bunlar, aynıyla sâir tabiî hâdiseler gibi hikmet ve kimyâ kānûnlarına tâbi'dir. Ve "beyin" dediğimiz fikir ve şuûr maddesinin "raks-ı zerrevî"sindedir. Elde ilmin şimdiki en kuvvetli "hurde-bîn"inden milyonlar kere milyon daha ziyâde "kuvve-i ı'zâmiyye"ye mâlik bir mikroskobumuz olsa ve dimâğın hâl-i tefekkürde çizeceği raksların "hiyeroglif"leriyle bunların –fikir lügatindeki mukābillerini bildirecek bir kāmûsumuz bulunsa da bir dimâğ-ı mütefekkiri taht-ı müşâhedeye alacak olsak dimâğın neler düşündüğünü mütefekkirle birlikte bilebileceğiz; ve hattâ mütefekkirden daha şümûllü bir sûrette keşf eyleyebileceğiz. Çünkü mütefekkir, "raks-ı zerrevî"nin ancak eserlerini duyar. Halbuki fennî bir müşâhede, dışarıdan raksın hem eserlerini ve hem eserlerin nereden ve nasıl düstûrlarla, ve ne âmillerle husûle geldiğini de görecektir. Maalesef ilmin hâl-i hâzırı, henüz böyle bir müşâhedeye müsâid değildir. Maamâfîh da'vâmız yalnız bu müşâhedeye mevkūf ve muallak değildir. Zîrâ "bekā-yı kuvâ" kānûnu (la loi de conservation de l'énergie) ancak nokta-i nazarımıza müsâiddir; madde ve kuvvet, nasıl in'idâm edemiyorsa tabîîdir ki ademden vücûda gelmek de tabîatte olamaz; kānûn nazarında muhâldir. Binâenaleyh irâdî hareketlerimizin nokta-i neş'eti, maddîdir. İlmü'l-hayâtın kānûnlarına tâbi' hâdisâttandır. Dimâğın âfâk-ı intisâciyyesiyle emrâz-ı akliyye arasındaki sıkı alâkaların samîmiyeti de bunu ihtâr etmiyor mu? Hele efkâr ve hâtırâttan birkaçının, dimâğın kıt'a-i kışriyyesinde ayrı ayrı fasıllarda tahayyüzü, mes'eleyi kat'î sûrette lehimizde halletmiştir. Meselâ tabaka-i kışriyyenin yesârî-cebhi[?] üçüncü ta'rîcin nesc-i teşrîhîsi az-çok bir âfete uğrar uğramaz; "aphaisie" denilen maraz-ı aklî derhal başgösterir. Ve ma'lûl, tekellüm ile alâkadar olan a'zâsının adalâtında hiçbir felç yokken fikrini bildirmek için söz bulamaz ve fikrini söyleyemez olur. Neden?

Çünkü söz söyleyebilmek için iktizâ eden harekât ile mahâricin hâtırâtı, dimâğın o fass-ı mahsûsunda, o fassın intisâcında irtisâm ve intıbâ' etmişti. Orada yığılı idi. Halbuki şimdi orası, âfet-zede bir hâldedir. Kelimâtın hâtırâtına halel gelmiş oldu da ondan.

Bunun böyle olduğunu Broca'dan[?] beri tevâlî eyleyegelen bir sürü ilmî ve fennî müşâhedât ve tecârib ile sâbittir. Demek ki hayât-ı aklî, bir fa'âliyet-i dimâğıyyeden ibâret imiş. Dimâğ, hayât ve fa'âliyetten kesildikten sonra hayât-ı aklî için bekā, nasıl tasavvur olunabilir?

Felsefe-i maddiyyenin kanâati, işte şu hülâsaten serd ettiğimiz mütâlaalar üzerine mebnîdir. Asr-ı hâzırın nihrîrü'l-felâsifesi "H. Bergson", maddiyyûnun şu mütâlaalarında bir kıymet-i ilmiyye görmüyor ve birer birer mehakk-ı

[1] Râd, 13/8.

[2] Muhammed Abduh, *Tevhîd,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, c. 1, s. 48.

imtihândan geçirerek hepsini ilmen ayârsız nazariyelerden sayıyor; ve bundan takrîben yedi-sekiz sene evvel Paris'de bu mevzû' üzerine verdiği uzun bir konferansda fikrini şu yolda hülâsa ediyor:

"Evvelen maddiyyûnun umduğu dûr-bîn ile gayr-i muayyen bir bu'd-ı âtîde bize va'd eylediği müşâhede, ilmin hâl-i hâzırı nazarında imkân dâhilinde değildir. Âtîye, fakat dâimâ âtîye mu'allak olup kalacak şöyle bir tûl-i emele bel bağlayıp duracağımıza öyle bir müşâhedenin şimdiki küçük nümûnelerine nasb-ı nazar-ı dikkat etsek olmaz mı? Böyle pek mühim mes'elelerde ilmen mevhûm emeller üzerine yürüyerek edinilen hükümlere "fennî nazariyeler" süsünü vermek, ilmî bir hareket olamaz; hiçbir hurde-bîn, hiçbir müşâhede, dimâğın tabaka-i kışriyyesi "raks-ı zerrevî"sinde suver-i fikriyye göremez. Niçin?

Çünkü hayât-ı aklîye karşı dimâğın müşâhedesi, tıbkı sahnenin pek uzaklarında ve sahneden aktörün ancak bazı evzâ'ını görebilecek bir mesâfede ahz-i mevki' etmiş bir temâşâgerin yani sahnede mevzû' "piyes"in ne olduğundan külliyyen bî-haber böyle bir temâşâgerin temâşâsı kadardır. Böyle bir temâşâ, aktörden ne anlayabilirse öyle bir müşâhede dahi hayât-ı aklîden ancak o kadar bir şeyi alabilir; ve illâ hiçbir zaman hayât-ı aklîde neler olup bitmekte olduğunun farkına varamaz; çünkü hayât-ı aklî –mikyâs-ı hakīkīsi ile– kābil değil, dimâğımızın çerçevesine kayıp sığamaz. Fa'âliyet-i fikriyye sırasında dimâğın jestleri nazarımızın aynı fa'âliyet esnâsındaki vaz'iyetlerden pek o kadar farklı olmasa gerektir. Harekât ve efkârımızda hürriyet ve ihtiyârı ceffe'l-kalem inkâr etmek için "bekā-yı kuvâ" kānûnundan meded ummamalıdır. Zîrâ sadedde esâsen kānûnun tâ kendisi, mes'ele vaz'iyetindedir. Daha doğrusunu söylemek lâzım gelirse irâdî hareketlerimizin bu kānûna bağlı olmaktan uzaklığı, aksi fennen ve kat'iyyen sâbit olmadıkça inkârı mükâberâttan sayılan ihsâsât ve müşâhedâttan ma'dûd olduğundan hilâfının isbâtı münhasıran bu hürriyet aleyhinde bulunanlara teveccüh eder."

Sadedimizin bu noktasına dâir allâme-i zû-fünûn Henri Poincaré'nin **[238]** bir kelime-i hikemiyyesi vardır. Diyor ki: "Ulûm, ilerleyebildiği kadar ilerlesin, ebedü'l-âbâd kemâl-i mutlaka varamaz. Noksan, "ulûm"un tabîati iktizâsındandır. Binâ-berîn hürriyet ve irâdeye kāil olmak zarûrîdir."

Profesör devam ile diyor ki: "Fikrî harekât ve hâtırât ile fusûs-ı dimâğıyye arasındaki alâkalara gelince: Evet, ilm-i teşrîh ve ilm-i emrâz böyle bir takım alâyık ve revâbıtla kāil oluyorsa da bundan maddiyyûnun dediği gibi dimâğda maddî intıbââta kāil olmak lâzım gelmez; maddiyyûn ancak şu alâkalara güvenerek hayât-ı aklîyi fa'âliyet-i dimâğıyyeden ibâret gösteriyorlar fakat haksızdırlar, çünkü şu sadede âid nazariyelerinin hattâ ilmen en tırâşîdesini pek yakından tedkīk edecek olsak ne kadar iğfâlkâr bir mâhiyette olduğu derhal tezâhür eder.

Broca fassı ile kelimât arasındaki alâka, bu nazariyelerin fennen en yaldızlısı ve ilmen dahi en tırâşîdesidir. Halbuki –hakkında bizim daha birçok diyeceğimiz olan– şu alâkaya müstenid nazariye, evvel-emirde ihtisâs-ı ilmîlerinde hiçbir kimsenin iştibâhı olmayan birçok tabîiyyûn ve hayâtiyyûnun tedkīkātı muvâcehesinde el-hâletü hâzihî mecrûhdur; bunlar, meleke-i tekellüm ile alâkadâr âfât-ı teşrîhiyyenin daha inceden inceye tahlîlleri netîcesinde maddiyyûnun zehâbını doğru bulamıyorlar.

Bundan takrîben yirmi sene evvel ben dahi buna dâir bir tahlîl yaptımdı; hâlâ hâtırımdadır: Netîcede intıbâ'-ı maddî nazariyesini muhtâc-ı ıslâh bir halde buldum. Maamâfîh nazariyenin en ziyâde istinâd ettiği "aphaisie" değil midir?.. Yakından bir gözden geçirelim; bakalım: Bu maraz, seyrinde bize neler gösteriyor? Bu hastalığın vahîm derecesinde yani meleke-i tekellüme mahsûs fass-ı dimâğînin intisâc-ı teşrîhîsi vahîmen âfet-zede olduğu zamanlar kelimelerin hâtırâtı vâkıâ husûf-ı küllîye uğruyor; fakat bazan şiddetli bir tenbîh veya şiddetli bir heyecân (émotion) akībinde hâtırât ile kelimâtın yine ke'l-evvel tamâmıyla avdet ettiğini ve bu illetle*[1] zaphaisie musâb olanın yine eskisi gibi tekellüme geldiğini de görüyoruz. Şimdi bu, nedir? Nescin içinde maddî bir irtisâm ve intıbâ' olsaydı hiç böyle âfet-zede bir nesc-i teşrîhîde kelimeler hâtırâtının avdetinde imkân olabilir miydi?

Dahası var:

"Hastalık seyrinde mütezâyid ise kelimeler, hâfızadan derece derece uçup kaçıyor; ve bunda lisânın gavâmız-ı sırfiyyesine âşinâ imiş gibi cidden ilmî bir tertîbe riâyet ederek ilerliyor: "En evvel zihinden "ism-i hâs"lar ufûl ediyor. Hastalık, bir derece daha ilerledi mi idi bu sefer, taş, ağaç, hayvan, insan gibi "ism-i cins"ler hâtırdan gaybûbet etmeye başlıyor; daha bir derece arttı mıydı bu nöbetinde "sıfatlar" dahi gurûb ediyor. "Fi'iller" ise hastalığın ancak devre-i vahîmesinde husûfa uğruyor ve ma'lûl, "afezi"nin bu devresinde bütün bütün fıkdân-ı tekellüme dûçâr olmuş oluyor.

Şu kadar ki bu sarfî tertîb, hastalığın alâkadâr olduğu "fass"daki "halel-i teşrîhî"nin ne ciheti, ne de tabakalarıyla aslâ bir irtibât ve alâka göstermiyor, şöyle ki intisâcî âfet fassın neresinden başlamış olursa olsun "maraz" seyrinde ancak aynı tertîbi ta'kīb ediyor, hiç şaşmıyor; kelimâtın hâtırâtı, fassın intisâcında –gramofon plaklarında olduğu gibi– maddeten muntabi' olsaydı "aphaisie" hastalığı, tezâhürâtında hiç böyle dâimî bir tertîb-i muttaridde ısrâr edebilir mi idi? Gramofon plaklarında bozuk noktalar, çizik devreler ve cihetler nerelerde ise nağmelerle âhenkler dahi plakların ancak oralarında falsolar, "halel"ler yapmaya başlıyor, halbuki sadedimizde böyle olmuyor, fass, herhangi tabakasından, herhangi noktasından veya tabakasından bozulursa bozulsun hâtırâtın ufûlü ve tagayyübü şu yukarıda serd ü îzâh ettiğimiz tertîbden hiç şaşmıyor. Demek ki fass ile hâtırât-ı kelimât arasındaki alâka, bir irtisâm-ı maddî ile tevfîk kabûl etmiyor. Esâsen dimâğda intıbâ' olamaz. Ve illâ pek kısa bir zamanda bile muhtelif vaz'iyetlerde, türlü türlü kıyâfet ve şekillerle gördüğümüz aynı bir şahsıyetin veya bir şeyin veyahud muhtelif seslerle, muhtelif terkîblerde işittiğimiz aynı bir

* Diminution, Abolution, ou perversion de la faculté d'exprimer les idées par la parole éxistant sans la paralisie des organes servant à l'articulation des mots (misules de la langues et des levres) sansque l'intéligence, offre de diminution marquée pour exprimer le trouble de la parole.

kelimenin intıbâât ve hâtırâtı fusûs-ı dimâğıyyemizde milyonlara bâliğ olması lâzım gelir; bir gramofon plağında aynı bir kelimeyi başka başka seslerle, ne kadar ayrı ayrı terkîbler içinde îkā' ederseniz, mukābilinde de o kadar nağmeler, o kadar intıbâât almaz mısınız? Halbuki biz aynı bir çehrenin milyonlarla tenevvu'una rağmen ancak ya bir veyahud pek mahdûd birkaç hâtıralarını ezberimizde tutabiliyoruz; işte görülüyor ki: Maddî intıbâ' fikri pek sathî-nazarâne bir kanâattir, ilmî tedkīkāta müstenid değildir.

"Hayât-ı aklî [ile] fa'âliyet-i dimâğıyye arasında vâkıâ alâka inkâr olunamaz. Lâkin alâka başka, ve ayniyet başkadır. Bir ruba, duvara çakılı bir çiviye asılı bir halde bulunabilir ve bundan dolayı çivi düşerse, ruba düşer; çivi sallanırsa, ruba dahi sallanır; çivi [kirli] ise ruba dahi lekelenir, çivinin ucu pek keskin ise, ruba ta'lîkında delinebilir; fakat bu alâkalardan hiç rubanın çivi olması lâzım gelir mi? Aslâ!.. Binâenaleyh hayât-ı aklî ile fa'âliyet-i dimâğıyye arasında görülen alâkalardan "hayât-ı aklî = fa'âliyet-i dimâğıyye" müsâvâtına zâhib olmak ve bu müsâvâttan ayniyet çıkarmak, ilmen hatâdır. İşte **[239]** bu mütâlaâta ve –gumûzatı cihetiyle şu konferansımda sığdıramayacağım daha diğer bir hayli mülâhazâta mebnî hayât-ı aklî, fa'âliyet-i dimâğıyyeden pek ziyâde büyüktür. Fa'âliyet-i dimâğıyye olsa olsa hayât-ı aklî için bir nokta-i taalluk olabilir ve binâenaleyh nokta-i taallukun fenâsıyla "hayât-ı aklî"nin fenâsı lâzım gelmez."

M. Mâhir

DÎN-İ TABÎÎ, DÎN-İ UMÛMÎ

Asr-ı Ahîrde Avrupa Mütefekkirlerini Din Taharrîsine Sevk Eden Esbâb – Dîn-i Tabîî Tarafdârları– Dîn-i Tabîînin Esâsları Hakkında Jules Simon, Caro[?], Fonsegrive'in Fikirleri – Dîn-i Tabîînin Erkân-ı Mühimmesi – Dîn-i Tabîînin Usûl ve Fürû'u Hakkında Îzâhât – Enbiyânın Teblîğ Eylediği Dîn-i İlâhînin Erkân-ı Mühimmesi – Enbiyâya Mensûb Olan Edyân-ı Münzele ile Felâsifenin Lüzûm Gösterdikleri Dîn-i Tabîî Arasında Mukāyese – Dîn-i Tabîî, Edyân-ı Münzeledeki Esâsât-ı Tabîiyyeden Başka Bir Şey midir? –Dîn-i Hak ve Şerâitı: Vahdet-i Hakīkıyye ile Muttasıf Bir Vâcibü'l-vücûda Müstenid Olması; Ba'sü Ba'de'l-Mevt İ'tikādını Hâvî Olması; Enbiyâdan Birine Mensûb ve Bütün Enbiyâyı Musaddık Bulunması…

.....

Bazı Avrupa Mütefekkirlerini Din Taharrîsine Sevk Eden Esbâb:

Burada dîn-i tabîîden maksadımız, bazı Avrupa mütefekkirleri tarafından vicdânların dîn ihtiyâcını tatmîn, cem'iyetlerin âhenk ve intizâmını te'mîn için kabûl olunan; i'tikādî ve amelî bazı esâsları muhtevî; bir şekl-i dînîdir. Binâenaleyh böyle bir dinin –onlarca– ne gibi erkân ve kavâid üzerine müesses bulunduğunu tedkīk etmezden evvel Avrupa mütefekkirlerini böyle bir din taharrîsine sevk eden esbâbı hülâsaten arz etmemiz lâzımdır.

Ma'lûmdur ki: Garb'da kendilerine din hâmîsi süsünü verenlerin din nâmına irtikâb eyledikleri envâ'-ı mezâlim, ifrât-perverâne hatâlar, Hıristiyanlık'ın almış olduğu şekl-i hurâfî Onaltıncı Asır'dan i'tibâren bir takım mütefekkirlerin dine karşı şiddetle muhâcemâtını tevlîd etmiş ve bunun da netîcesi olarak din hâmîleri; her türlü teşebbüslerine rağmen; mukāvemet edemeyerek erbâb-ı ilme mağlûb olmuşlar ve bu sûretle kilise hüküm ve nüfûzunu gāib etmiş, kilisenin din nâmına icrâ eylediği mezâlime nihâyet verilmişti.

Maamâfîh bu gālibiyet ve mağlûbiyetten sonra ulûm-ı tabîiyye ve felsefe-i hissiyye erbâbı da evvelkilerin düştüğü ifrât ve tefrîte düşmekten kendilerini alamamışlardır; çünkü gālibler için en doğru usûl, akāidin sağlam cihetlerini ayırıp halkı oraya sevk etmek idi, halbuki böyle yapmadılar: Mu'tekadât aleyhine tevcîh ettikleri muhâcemât-ı şedîde netîcesinde o kuyûddan kurtulunca hak, bâtıl ne kadar mu'tekadât varsa hepsi terk edildi. Din, mu'tekadât nâmına hiçbir şey kalmadı. Her birisi kendine mahsûs bir mezheb îcâd ederek ona göre harekete başladı. Halk bit-tabi' hangi tarafın mesleği şâyân-ı i'timâd olduğunu tefrîk edemediğinden bunların hepsine karşı bî-gâne kalıyordu.

Esâsât-ı dîniyyenin terk edilmesi yüzünden zuhûr eden muhtelif fırkaların her birisi mevcûdiyet-i milliyyenin esâsını sarsacak, bünyân-ı devleti zîr ü zeber edecek bir mâhiyette idi. (Nitekim bugün o fırkalar yüzünden birçok memleketlerin hayâtı tehdîd altındadır.) Maamâfîh bu karışıklıklar aklı başında olan birçok mütefekkirleri düşündürmeye başladı; meydandaki hastalıkları teşhîs ederek onun izâlesi çârelerini araştırmaya sevk etti. Pek çok tedkīkāttan sonra anladılar ki: Bu illetin mikrobu dinin fıkdânı, kalblerin nûr-ı îmândan mahrûmiyetidir. İşte bunun üzerinedir ki bu mütefekkirler, rûhların din ihtiyâcını tatmîn, beşeriyetin saâdetini te'mîn için ihtiyâcât-ı maddiyye ve ma'neviyyeyi tatmîn eden bir dîn-i umûmîye; yani matâlib-i cismâniyye ile matâlib-i rûhâniyye beynini âdilâne bir sûrette tevfîk eden, birinin salâhını diğerine rabt eyleyen bir dinin lüzûmuna kāni' olmaya başladılar.

Hıristiyanlık'ın almış olduğu şekl-i hurâfî, şübhe yok ki bu mütefekkirlerin dimâğlarını tatmîn edemez idi; bu husûsda yalnız delîl-i aklîye munkād olmak da doğru değil idi; çünkü bunun da edvâr-ı mâziyyede görülen fesâdâta, tefrikalara meydan açacağında şübhe edilemezdi. Binâenaleyh bu tarîkı da bırakarak ellerindeki kavâid-i ilmiyye ile akāidin sahîh olan esâslarını yeniden aramaya başladılar ve nihâyet vicdânların dine ihtiyâcını, cem'iyetin âhenk ve intizâmını, beşeriyetin saâdetini te'mîn için i'tikādî, amelî, ahlâkī bazı esâsâtı takrîr ederek buna "dîn-i tabîî" nâmı verdiler ki, tabîat-i beşeriyyeye uygun, akla muvâfık bir din demektir.*

* * *

Dîn-i Tabîî Tarafdârları:

Aşağıda zikr olunacak esâsât dâhilinde bir dinin pek çok tarafdârları vardır. Ez-cümle Fransız kibâr-ı felâsifesinden Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Lamartine, Liene, Michèle, Kine gibi, Avrupa'ca büyük tanınmış olan zevât hep bu diyânet-i cedîdenin mürevviclerinden idi; hepsi böyle bir

* *Safvetü'l-İrfân fî-Tefsîri'l-Kur'ân,* Ferid Vecdi.

dinin lüzûmuna kāni' bulunuyorlar idi. Yakın zamanlarda Ernest Renan (1823[1]-1892) Kiyo,[?] Şorie,[?] Septiye[?] Jules Simon (1814-1896), Caro (1826-1888), Fonsegrive gibi felâsife de buna yeni bir kuvvet, büyük bir hikmet vermişlerdir. Hepsi bir dîn-i tabîînin lüzûmundan bahs ediyorlar. Binâenaleyh şimdi dîn-i tabîî nâmı verilen bu dinin –bu felâsifeye göre– ne gibi erkân ve kavâid üzerine müesses bulunduğunu îzâh ederek bunun esâslarını Enbiyâ-yı Zî-şân aleyhimüs's-salâtü ve's-selâm **[240]** hazerâtının vahy-i ilâhî olarak beşeriyete tebliğ eyledikleri dinin esâsları ile mukāyese etmemiz lâzımdır.

* * *

Dîn-i Tabîînin Esâsları Hakkında Jules Simon, Caro[?], Fonsegrive'in Fikirleri

Beşeriyet için lüzûm gösterilen dîn-i tabîînin ihtivâ eylediği esâsların nelerden ibâret bulunduğunu iyice anlayabilmek için evvelâ bu dinin en büyük tarafdârlarından olan feylesof-ı şehîr Jules Simon'un bu mevzû'a dâir ifâdât-ı âtiyyesini tedkīk edelim. Jules Simon diyor ki: Biz yaşadığımız müddetçe Cenâb-ı Hakk'ın bize inâyet-i ilâhiyyesi tahtında olarak ta'yîn etmiş olduğu vezâifi îfâ ederiz. Hayâtımız hitâma erince O bizi ya nâil-i sevâb, yahud giriftâr-ı ikāb edecektir…

Mûcib-i ecr ü sevâb olacak hareket, insanın kendisine hâs olan kānûn-ı tabîate itâat etmesi, hayır işlemesidir. Bu kānûn ise kendi zâtını muhâfaza etmek, hasâis-i mevhûbesini terakkī ettirmek, ebnâ-yı nev'ini sevmek, onlara yararlıkta bulunmak, hâlikına karşı ibâdet eylemektir. Lâkin insanın Allah'a edeceği ibâdetin yolu nedir?..

Evet vazîfesini edâ etmek, amel-i hayrda bulunmak ayn-ı ibâdettir. Muhabbet, sa'y ü amel, ihlâs hep birer ibâdettir; insanın vatanına karşı beslediği ihlâs da Allah'a ubûdiyettir. İşte diyânet-i tabîiyye de budur, ibâdet-i tabîiyye de budur. Bizim bu mezhebimizin esâsları pek vâzıhdır: Gizli kapalı yeri yoktur.

O esâslara gelince: Her şeye kādir olan, hiçbir müessirden müteessir olmayan bir Allah'ın vücûduna îmân etmektir ki, o Vâcibü'l-vücûd kâinâtı yaratmış, ve hepsini sâbit ve umûmî kānûnlar altına almıştır. Kezâlik bu hayât-ı fâniyyedeki a'mâlimizin mükâfât veya mücâzâtını göreceğimiz bir hayât-ı uhrevînin vücûduna îmân etmektir. İşte i'tikādımız bundan ibârettir.

İbâdetimize gelince, o da kalbimiz hâlika ve mahlûkuna karşı muhabbetle dolu olmak, vezâifimizi îfâ husûsunda sâbit bir azmimiz bulunmak, amel-i hayra mülâzemet sûretiyle meşiyet-i ilâhiyyeye hizmet eylemektir…"*

Jules Simon'un gerek buraya nakl ettiğimiz ifâdeleri, gerek mutâlaât-ı sâiresi bize gösteriyor ki: Jules Simon diyânet-i tabîiyyeyi beş esâs üzerine te'sîs ediyor:

1- Bütün sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf, noksan sıfatlardan münezzeh bir hâlik-ı âlemin varlığına ve o hâlikın umûmî ve sâbit kānûnlar ile bütün kâinâta hâkim olduğuna îmân;

2- Buradaki a'mâlimizin, öldükten sonra, mükâfât veya mücâzâtını göreceğimiz bir dâr-ı âhiretin varlığına îmân;

3- Mâhiyeti i'tibârıyla cisimden başka ve gayr-i kābil-i helâk olan bir rûhun varlığını tasdîk;

4- Cenâb-ı Hakk'a ibâdetin lüzûmunu kabûl;

5- Vazîfe ve mücâzât esâsı üzerine müesses bir kānûn-ı ahlâkīnin vücûdunu kabûl…

*

Şimdi bir de Caro'nun[?] ifâdelerini tedkīk edelim:

"Kâinâtı yaratan, nazar-ı inâyetinden dûr tutmayan, avâlim-i kevniyyeden, nev'-i insanîden mütemeyyiz ve müstakil olan bir ilâh-ı mürîd vardır. Cism-i insanîde zekâ ve hürriyetle muttasıf bir rûh mevcûddur ki, bir zaman bu cism-i maddîde berây-ı imtihân mahbûs bulunacaktır. O rûhun isterse cismi tathîr ve tasfiye ederek semâya doğru yükseltmek, isterse kendisini maddiyât-ı kesîfe ile istînâs eyleyerek cismi de pespâye bırakmak dest-i iktidârındadır.

Taakkul ihtisâsın fevkindedir. İşte diyânet-i cedîdenin esâsı bir taraftan bunlara i'tikād etmektir; diğer taraftan da bütün hürriyetlerin aslı, menba'ı olan hürriyet-i ahlâkıyyeyi i'tidâlin nüfûzu altında bulundurmak, ahlâk-ı fâzılaya kendi ism-i hakīkīsini vermek –ki rûhu bit-tedrîc alâik-ı cismâniyyeden tahlîs ederek sâat-i mevte kemâl-i zehâdetle âmâde bulunmaktır– daha sonra da kānûn-ı terakkīnin vücûdunu i'tirâf etmek. Fakat beşerin saâdet-i maddiyye mirkātı üzerindeki taâlîsini hissiyât-ı fâzıla cihetindeki irtikāsından ayırmamak şartıyla i'tirâf etmektir. Çünkü o saâdeti saâdet-i hakīkıyye hâline getirecek ancak budur."**

Caro'nun[?] fikrine göre "diyânet-i tabîiyye" şu esâsları ihtivâ ediyor:

1- Bütün kâinâttan mütemâyiz ve müstakil, sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf bir Allah'ın, bir hâlikın, bir nâzım-ı kâinâtın varlığına îmân;

2- İnsanın cisimden ibâret olmayıp aynı zamanda zekâ ve hürriyet ile muttasıf bir de rûh bulunduğuna, ve bu rûh i'tibâr ile hem en yüksek dereceye yükselmeye, hem de en aşağı derekeye sukūt etmeye müstaid bulunduğuna îmân;

3- Taakkulün ihsâsın fevkinde olduğuna i'tikād;

4- Hürriyet-i ahlâkıyyeyi bütün hürriyetlerin aslı ve menba'ı olarak kabûl etmek;

5- Hürriyet-i ahlâkıyyede i'tidâli tecâvüz etmeyerek ahlâk-ı fâzılayı imtihân etmek ve bu sûretle rûhu tedrîcen alâik-ı cismâniyyeden kurtarıp sür'at-i mevte kemâl-i zühd ü takvâ ile hazırlanmak; (ta'bîr-i dîgerle hürriyet-i ahlâkıyyeden maksad, rûhu alâik-ı cismâniyyeden kurtarıp kalbi tasfiye etmek, temiz vicdân, sâf bir kalp ile ölmek.)

6- Kānûn-ı terakkīnin vücûdunu i'tirâf etmek;

[241] 7- Beşerin maddeten yükselmesi, hakīkī bir saâdete mazhar olabilmesi için bu terakkīnin hissiyât-ı fâzıla cihetindeki terakkīden ayrı olmaması lâzım geldiğini, yani ma'neviyât ile beraber gitmeyen terakkıyât-ı maddiyyenin insanlar için bir saâdet-i hakīkıyye olamayacağını i'tirâf etmek.

*

Fonsegrive, diyânet-i tabîiyyenin esâslarını şu yolda beyân ediyor:

1- Cenâb-ı Hak vardır;

[1] Metinde "1723" yazılmış.

* *Tatbîku'd-Diyâneti'l-İslâmiyye alâ-Nevâmîsi'l-Medeniyye.*

** *El-Hadîkatü'l-Fikriyye fî-İsbâti'llâhi Te'âlâ bi'l-Berâhîni't-Tabî'iyye.*

2- İnsanlar Cenâb-ı Bârî'ye merbût ve tâbi'dirler;

3- İbâdât bir takım vesâilden ibârettir, insanlara irâde-i mahsûsalarıyla ibâdet ve mezheb lâzımdır.*

*

Şu ifâdeler de dîn-i tabîî tarafdârlarının umûmî mütâlaalarından müstahrecdir: "Kâinâtta sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf, şevâib-i noksaniyyetten münezzeh bir Allah vardır, kādîr ve hakîmdir; bizden ve bizim a'mâlimizden müstağnîdir; hiçbir şeye muhtâc değildir; kâinâtı öyle bir nizâm-ı mahsûs üzere vaz' etmiştir ki: Ona nazar-ı im'ân ile bakanlar sıfât-ı kemâliyye-i ilâhiyyeyi hissen anlarlar. İşlediğimiz hayırdan hâsıl olacak netîce ancak kendi menfaatimize âiddir.

Cenâb-ı Hak rahîmdir, rahmet ve re'feti vâsi'dir; dünyanın ıslâh ve bekāsını irâde eder, insanın salâhını sever ve mahzâ onların fâideleri için ibâdât ile mükellef tutar. Rahîm ve şefîk olan Zât-ı Bârî'nin vaz' eylediği ibâdât, hayât için sâbit olan nevâmîs ve kavânîne mutâbık ve tabîat-i beşeriyyeye mülâyim olur, hiçbir vakit tabîat-i beşeriyyeye muârız olmaz, onu mahva çalışmaz.

İbâdât-ı cismâniyye maksûdün biz-zât değildir; tathîr ve tehzîb-i nüfûs için bir takım vesâilden ibârettir. İbâdette insanın şahsı ve nev'i için büyük fâideler, yüksek hikmetler vardır; ef'âl-i ilâhiyye abes ve tenâkuzdan münezzehdir; binâenaleyh ibâdet, kavâid-i tabîate, ihtisâsât ve temâyülât-ı fıtriyyeye mülâyim olmalıdır…"**

* * *

Dîn-i Tabîînin Erkân-ı Mühimmesi:

Şimdi dîn-i tabîî tarafdârlarının bu mevzû'a dâir serd ettikleri şu mütâlaâtın; hey'et-i mecmûası i'tibârıyla; tedkīki bize gösteriyor ki: Beşeriyetin saâdeti için vaz'ına lüzûm gösterilen "diyânet-i tabîiyye" üç mühim rükn üzerine binâ kılınıyor:

1- İ'tikād,

2- İbâdât,

3- Ahlâk.

* * *

Dîn-i Tabîînin Usûl ve Fürû'u

Şimdi bütün bu mutâlaâtı nazar-ı dikkate alarak "diyânet-i tabîiyye"nin usûl ve fürû'unu tafsîl etmek lâzım gelirse deriz ki:

1- Kâffe-i sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf, bil-cümle noksan sıfatlardan münezzeh bir ilâh-ı kādir ve muhtâr vardır; kâinâtı yaratmış, sâbit ve umûmî kānûnlar ile ona hâkim olmuştur. Kâinâta nazar-ı im'ân ile bakmak kudret-i ilâhiyyeyi anlamaya kâfîdir.

2- Burada yaptığımız iyi ve fenâ amellerin mükâfât veya mücâzâtını göreceğimiz bir âlem-i âhiret vardır; orada adl-i ilâhî tecellî eder.

3- Hakīkati i'tibârıyla cesedden başka olan ve cesed gibi çürüyüp helâk olmak âkıbetine ma'rûz kalmayan bir rûha mâlikiz. Bu rûh bizi en yüksek bir mertebeye çıkarabildiği gibi, en aşağı bir derekeye de sukūt ettirebilir. (Bu esâslar, dîn-i tabîî tarafdârlarının usûl-i i'tikādını teşkîl etmektedir.)

4- Mükâfât ve mücâzât esâsı üzerine müesses bir kānûn-ı ahlâkīyi kabûl.

5- Nâil-i mükâfât olmak için ibâdât etmek lâzımdır.

6- Mûcib-i mükâfât olacak ibâdet; zâtımıza mahsûs olan kānûn-ı tabîate itâat, Cenâb-ı Hakk'ın bize ta'yîn etmiş olduğu vezâifi îfâ etmek, benî-nev'imizi sevmek, onlara karşı amel-i hayırda bulunmaktır. Allah'a ve mahlûkuna muhabbet ayn-ı ibâdettir.

7- Cenâb-ı Hak, bizden ve bizim a'mâlimizden müstağnîdir; ibâdât ile mükellef olmamız ancak kendi fâidemiz içindir; çünkü me'mûr olduğumuz hayır ve ibâdet bir fâide ve hikmeti mutazammındır.

8- Cenâb-ı Hak insanlara karşı rahîm ve şefîk olduğundan ağır ve fâidesiz şeylerle teklîf etmez. Onlar hakkında menfaat ve yüsr olan şeyleri teklîf eder.

9- Ef'âl-i ilâhiyye abes ve tenâkuzdan münezzeh olduğu cihetle meşrû' kıldığı ibâdette esâs, hayâtın kavânîn-i sâbitesine mutâbık gelmek, tabîat-i beşeriyyeye, ihtisâsât ve temâyülât-ı fıtrıyyeye mülâyim olmaktır. Fıtrat-ı insaniyyeye muârız olan, onu mahva çalışan bir şey ibâdet olamaz.

10- İbâdet-i cismâniyye maksûdün biz-zât olmayıp nüfûs-ı beşeriyyenin tehzîbine vesâil i'tibâr olunmak muktezîdir…

(Bunlar usûl-i din üzerine terettüb eden ibâdât, ahlâk ve sâir fürûâttır.)

İşte dîn-i tabîî tarafdârlarının din hakkındaki fikirleri budur; beşeriyetin âhengini muhâfaza, saâdetini te'mîn için lüzûm gösterdikleri "dîn-i tabîî"yi bu esâslar dâhilinde telâkkī ediyorlar.

Görülüyor ki bunlar, yalnız i'tikādî olan esâslar ile iktifâ **[242]** etmeyip aynı zamanda mücâzât ve mükâfât esâsı üzerine müesses bir ahlâkın, insanların menâfi' ve mesâlihi nâmına ibâdetin de lüzûmuna kāil oluyorlar. Hattâ böyle bir dinin tarafdârları ibâdeti yalnız kalbî ve bâtınî ibâdâta hasr etmeyerek ibâdet-i bedeniyyeyi de kabûl ediyorlar, şu kadar ki: İhtifâlât-ı umûmiyyede bulunmazlar; ibâdât-ı bedeniyyeyi maksûdün biz-zât olarak kabûl etmeyip ancak tathîr-i kulûb, tehzîb-i nüfûs, tezkîr-i hâlik için bir takım vesâil nazarıyla bakıyorlar. Nasıl ki bu dinin tarafdârlarından bulunan Alman hakîm-i şehîri Kant (1762-1804) bunu şu sûretle beyân ediyor: "İbâdet-i cismâniyye ancak vesâil i'tibâr olunmayıp da bi-zâtihî garaz-ı aslî sûretinde telakkī edildiği zaman merdûddur; yoksa rûh-ı beşerîdeki ihtisâsât-ı fâzılayı uyandırmaya vesîle i'tibâr olunursa o zaman nâfi' olabilir…"

* * *

Şimdi şu esâsları tedkīk etmeden evvel burada biraz tevakkuf edelim:

Garb ulemâ ve hukemâsının evvelâ hak ve bâtıl bil-cümle edyân ve mu'tekadâtı terk ettikten sonra bilâhare yukarıda îzâh ettiğimiz esâsları muhtevî olmak üzere "dîn-i tabîî" nâmı ile bir din te'sîs etmek lüzûmunu hissetmiş olmaları vâzıh bir sûrette isbât ediyor ki: Akl-ı beşer şeh-râh-ı terakkīde ne kadar ileri giderse gitsin, yine dinsiz yaşamak mümkün değildir. Aynı zamanda mahsûl-i akıl olmak üzere dîn-i cedîd, dîn-i tabîî nâmı altında ileriye sürülen şu esâslara atf

* *Mebâdî-i Felsefe.*

** *Tatbîku'd-Diyâneti'l-İslâmiyye alâ-Nevâmîsi'l-Medeniyye.*

edeceğimiz bir nazar ile başka bir hakîkate daha zafer-yâb oluyoruz: Beşer, ne kadar çalışsa vicdânları tatmîn, cem'ıyetin âhengini te'mîn için enbiyâ-yı zî-şân hazretlerinin vahy-i ilâhî olarak insanlara teblîğ eyledikleri esâslardan hâric ve onlardan fazla bir şey bulamayacaktır. O esâsların hâricinde ne vicdânların tatmîni, ne de cem'iyetin muhâfaza-i âhengi kābil değildir.

Bunun içindir ki: Ne kadar çalışsa o dâirenin hâricine çıkmak kudretini gösteremiyor, dönüp dolaşıp netîcede yine o zevât-ı mümtâzenin teblîğ eylediği esâsât-ı müsbeteye rucû' ediyor, onda karâr kılıyor. Hattâ bu husûsda ne kadar sâlim düşünürse, enbiyâ-yı zî-şân hazerâtının teblîğ eylediği dîn-i hakîkīye, bilhassa hâtem-i edyân olan Dîn-i İslâm'a, o nisbette takarrub ediyor. Çünkü selâmet-i fikir ve muhâkeme ile elde edilecek din, fıtrat-ı beşerde merkûz olan dîn-i ilâhîden başka bir şey olamaz, ki dîn-i hak da ancak budur. Selâmet-i fikir ve muhâkeme dâim oldukça bu tebeddül etmez: [1](فِطْرَتَ اللهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْديلَ لِخَلْقِ اللهِ ذٰلِكَ الدّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ)

Bunun daha ziyâde tavazzuh etmesi için "dîn-i tabîî" nâmı altında yalnız akl-ı beşere müstenid olmak üzre, ileriye sürülen esâsları enbiyânın vahiy sûretiyle Cenâb-ı Hakk'tan telakkī ve beşeriyete teblîğ eyledikleri esâslar ile mukāyese etmemiz lâzımdır. Bunun için de evvelâ dîn-i ilâhînin erkân-ı mühimmesini ber-vech-i âtî hülâsa ediyoruz.

Aksekili

Ahmed Hamdi

İNCİL MİSYONERLERİ VE ÂLEM-İ İSLÂM

– 2 –

Zikr olunan üç nevi' vesâit-i ameliyyeden birincisi olan va'z ve hitâbet tarzı filhakīka en eskisi olup Hıristiyanlık târîhinde havâriyyûn ve eizze-i nasârânın neşr-i dîn için mürâcaat ettikleri vâsıtanın devamıdır.

Bu kabîlden Saint Paul veya Saint François gibilerin va'z u nasîhatlerinden efkâr-ı müteheyyice üzerinde hâsıl olacak te'sîr bir misyoner zihniyetinde de bulunacağına şübhe edilmez. Hıristiyanlık efkârı üzerine din yolunda fedâ-yı nefs etmek meylinin te'sîri düşünülürse nice misyonerlerin gerek Aksâ-yı Şark ve gerek Afrika'ya ihtiyâr-ı esfâr etmelerinin hikmeti daha kolaylıkla anlaşılır.

Fakat mürûr-ı zamân ile edilen tecârib netîcesinde misyonerlerde bir sükûn-ı hâl hâsıl olmuş ve bu sekînet ve i'tidâl onlara eski usûlün şiddet ve galeyânını terk ettirerek müslüman akvâmın ahvâl-i rûhiyyesi üzerindeki tedkīkātlarına müstenid başka bir tarîk ittihâzına müncer olmuştur ki bu sûretle bu adamlar daha tehlikeli bir hâle gelmişlerdir. Misyonerlerin son kongrelerine gelen raporların hepsinde, doğrudan doğruya icrâ edilen harekât-ı *İncil*iyyede bu yeni usûlün tatbîkı tavsıye olunmaktadır. Bunların cümlesi ef'âl ve akvâlde lütuf ve mülâyemeti şiddetle iltizâm eder; ve bir misyonerin bulunduğu sâha-i fa'âliyetinde kendini böyle lütuf ve mülâyemetle er geç kabûl ettireceğini söyler. Bu usûl mûcebince münâkaşâttan tevakkī etmek, bir mübâhase-i dîniyyeye girişmek için epeyce hazırlanmış olmak şarttır. Eğer hazırlanılmamış ise bahse hiç girişmemek evlâdır; çünkü bahsin esâsına tamâmıyla vâkıf olmayan adam edille ve berâhîn ibrâzında âciz kalacağından cehlini örtmek için mübâhaseyi men' etmek her misyonere lâzımdır, bunun aksine hareket büyük bir hatâdır. Hüsn-i hâl ve lütf-ı muâmele ile tezâhür ise en mühim bir âmildir ki te'sîri pek büyüktür.

Misyonerler bir de *İncil*'i bütün lisânlara ve Şark'ın avâm şîvesine tercüme etmeye muvaffak oldular. Bu sûretle misyonerler içinde bulundukları muhîttaki ekseriyetin konuştuğu bir lisân ile tekellüme, hattâ yazılarını fehm ü idrâki basît ve mahdûd olanların nüfûz-ı fikrini işkâl eden **[243]** tarzdan kurtararak anlaşılması kolay bir hâle ifrâğa kadar vardılar.

Uzun müddet yaptıkları tecrübeler netîcesinde kendi dinlerine celb ettikleri yerlilerin va'z u telkînde halk üzerine te'sîrleri daha serî' olduğunu öğrenerek idâre-i merkeziyyelerinden aldıkları emirler üzerine mensûb bulundukları muhît içinde çalışmak üzere yerli misyonerler yetiştirdiler. Bu fikir, Vasatî Afrika'da Hıristiyanlık'ı kabûl ederek Samuel Crowther tesmiye edilen bir zencinin piskopos rütbesine terfî'iyle derece-i kemâlini buldu.

Misyonerler bazı memleketlerde tebdîl-i kıyâfet husûsunda da taassub göstermeyerek, meselâ Cezâyir'de, Sahrâ-yı Kebîr'de silah ve va'z ile neşr-i Mesîhiyyet eden beyaz yani Avrupalı papazlar yerli kıyâfetini olduğu gibi kabûl ettiler. Sakallarını ora usûlü kestiler, hattâ etvâr ve harekâta varıncaya kadar müslümanları taklîd ettiler.

Filhakīka, ta'kīb ettikleri hizmet-i mukaddesenin ma'neviyetiyle kābil-i te'lîf olmayan bu hîleler, bilâhare maksada daha lâyık ve husûsan daha müessir diğer bir takım vâsıtalara terk-i mevki' etmek sûretiyle, zevâle müncerdir. Zîrâ bu vesâit bize tıflâne ve yakışıksız görünmekle beraber misyonerlerin musallat oldukları muhtelif akvâm tarafından husûmet-i intikām-cûyâneye ma'rûz kaldıkları düşünülürse o gibi akvâm ile temâsda bulunabilmek için böyle hud'alar isti'mâline mecbûriyetleri anlaşılır.

Misyonerlik tabâbetinin pek ziyâde inkişâfıyla misyonerlerin vezâifi gittikçe eski usûllerden ayrılmaya ve bu def'a daha fennî ve daha çetin bir mâhiyet göstermeye başlıyor.

İlk tabîb misyonerin çıkarılması takrîben bir asır evvel vâki' olmuştur. Filhakīka 1819 senesinde Hindistan'a bir tabîb i'zâm edilerek bundan birkaç sene sonra da bir diğeri Çin'e gönderildi.

Bu tıbbî misyoner hey'etleri, asıl misyonerlerin pîş-dârları gibidirler. Sırf insaniyet-perver meslekleriyle bu tabîbler, efkâr-ı bâtılayı izâle ve ahâlîyi hıristiyanlarla peydâ-yı münâsebâta alıştırmak sûretiyle evvel-emirde vaz'iyeti te'mîn ederler. Bir tabîb kendine emniyetsizlik celb etmeksizin her yerde barınabilir, ve en-nihâye tedâvî ettiği müşterileri nezdinde git gide öyle bir âlî mevki' kazanır ki doktorlukla hiç münâsebeti olmayan bazı mesâilde bile kendisine mürâcaatla istişâre ederler. Bir def'a böyle müşâvir veya emîn bir adam tanındıktan sonra ma'neviyât üzerine icrâ-yı te'sîr ve onları müstakbelin ehl-i *İncil*i yapmak için zihinlerini celb ve ihzâr yolunu bulmuş olur.

[1] Rûm, 30/30.

Misyonerliğin bu teşkîlât-ı tabîiyyesi bizce hakîkaten câlib-i nazar-ı dikkat olmaya şâyândır. Çünkü mâhiyeten mahzûrdan sâlim görünen böyle bir müessesenin hakîkat-i halde gayret-perverân-ı *İncil*iyye için en fa'âl bir vâsıta-i müsmire olduğu bu âna kadar gösterdiği fevka'l-me'mûl netâyic ile müsbettir.

Bazı memleketlerde ve ez-cümle İran memâlikinde bu tabîbler aynı zamanda misyonerlik vezâifini idâre, yahud ta'bîr-i dîgerle Nasrâniyet vâizliği de îfâ ediyorlar idi. Sonra Kāhire Konferansı'na, mütenevvi' vezâifin toplanması maksadın intizâm-ı husûlüne mevâni' ve müşkilât ilkā ettiği hakkında verilen raporlar üzerine misyonerlik mesâîsinin muhtelif şuabâtına ayrı hey'etler ihzâr ve teşkîli esâsına riâyeten mütehassıslık usûlünün şiddetle iltizâmı temennî edildi.

Memâlik-i Osmâniyye'deki misyoner müesseselerinden birinin müdîri, yüzlerce kilometrelik bir dâire muhîtinden gelerek misyonerlerin hastahâne ve eczâhâneleri vâsıtasıyla tedâvî edilen ahâlînin aynı zamanda açıktan açığa ve bilâ-mânia yapılan propaganda ile celb edildiklerini sübûta varmış bir eser olarak beyân etti.

Açıktan açığa icrâ-yı mesâî eden misyonerler için bilhassa kadınlar daha muvâfık görülüyorlar. Kadın tabîb ve hasta bakıcıların müslüman memâlikteki misyoner merâkiz-i umûmiyye veya fer'iyyesinde istihdâmlarından birkaç misli semerât iktitâf etmişler ve bunlara müteaddid kadın cem'iyet ve müesseseleri muâvenette bulunmuşlardır. Şöyle ki: müslüman hemşîrelerinin şerâit-i cismâniyyesini ıslâh bahânesiyle İslâm âilelerine temâs ettikleri müddetçe bir şeyi tekrar ede ede zihni ona alıştırmak usûlünü bit-tatbîk müslüman âilesi zihniyeti esâslarını aşındırarak yerine Hıristiyanlık akāid ve âdâtını o sûretle telkīn ve öyle bir şekk ü tereddüd ilkā ederler ki o zihniyet nihâyetü'l-emr dûçâr-ı tagayyür ve tereddî olur.

Bu erbâb-ı müdâvâtın Şark'ta ve bilhassa geri ve câhil kalmış memleketlerde tuttukları meslek nazar-ı dikkate alınırsa bu tabîb misyonerlerin sâf-dil ahâlîye zâhiren sırf bir merhamet ve insaniyet maksadıyla bir gûne menfaat ta'kībinden müberrâ gözükerek ilkā eyledikleri te'sîr hakkında bir fikir hâsıl edilir. Bundan mâadâ bu misyoner tabîbler, âlâm ve ıztırâblarını sırf bir insaniyet-perverlik hissiyle tahfîf ve ref' ettikleri müşterilerini Hazret-i Îsâ'nın hıristiyan olmayanlara bile bilâ-istisnâ hayır ve hasenâtta bulunmayı evlâdına emr ettiğini tekrar ederler ki bu, hastahânelerine alınmak için bir va'z olarak istimâ'ı mecbûrî bir şart demektir.

Bu ufak yalanlarıyla hıristiyan dininin –kendi zu'mlarınca– Müslümanlık gibi müslüman olmayanları hâricde bırakmak şâibesinden berî olan hiss-i merhamet ve re'fetinin fazl u takaddümünü zihinlere yerleştirirler. En ufak teferruâtı bile ihmâl etmeyerek meselâ nöbet sırası için verdikleri mumaralı markaların üzerine Hazret-i Îsâ'nın çarmıha gerilmiş resmini yaptırırlar.

* * *

[244] Misyonerliğin şiddet-i inkişâfı vesâitinin ikincisi, Lucknow Konferansı karârı mûcebince ta'lîm ve terbiye-i etfâldir.

Efrâd-ı ahâlî için ta'lîm ve terbiyenin derece-i vücûb ve ehemmiyetini temhîde hâcet yoktur. Ahâlîyi ahlâk ve efkâra bir inkılâb-ı tabîî te'mîn edecek millî bir terbiyeye müstenid terakkıyâta mazhar etmek için hükûmetlerce bezl ü ta'kīb edilen i'tinâ-yı azîmin derecesi beyândan müstağnîdir. Bunun içindir ki bugünün siyâsetine en muktedir bir silâh olan ta'lîm ve terbiyeyi meselâ Fransa hükûmeti papazların elinden kurtarmak için bunlara bî-rahmâne bir cidâl açmış ve gençliği kendine müsâid bir ta'lîm ve terbiyeye mazhar ederek ruhbâniyete gayr-i sâlih bir inkılâb-ı fikrîyi teshîl için "demokratik" bir ma'nâda başka bir usûl-i tedrîs ittihâz etmiştir. Misyonerlerin mektep ve terbiye teşkîlâtına büyük bir ehemmiyet vererek Müslümanlık'a karşı bir cidâl açmaya neden münhemik olduklarını bize bu da kâfî derecede îzâh eder. Misyonerlerden ziyâde bizim anlayacağımız bu sebebden dolayıdır ki tebdîl-i dîn husûsundaki gayr-i kâfî netîceler önünde nokta-i nazarlarını ikiye taksîme mecbûr oldular. Bahreyn Adası'nda Arabistan Misyonerleri Müdîri Zwemer'in Paris'de münteşir *Mecmûa-i İslâmiyye*'ye (*Revue Islamique*) yazdığı mektûbun bir kısmı misyonerlerin yeniden aldıkları cihet-i istikāmeti iyice îzâh ediyor idi: "Misyonerlerin kıtaât-ı İslâmiyyedeki netîce-i mesâîleri iki türlü mâhiyet arz eder: Bu mâhiyetlerin biri i'mârî, diğeri tahrîbî, yahud ta'bîr-i dîgerle biri yıkıcı, diğeri yeniden yapıcıdır." O halde bunlar İslâmiyet'in bozulup inhilâle dûçâr olmasını ta'kīben *İncil*'in sırf neşr-i ahkâmını müstakbele saklıyorlar, yani mebnâ-yı İslâmiyet'in akāid ve kavânîn-i asliyye-i ictimâiyyesiyle tâ temeline kadar bir def'a sallandığı ânda onlar da Hıristiyanlık'ın orada teşkîlât-ı cedîdesini uhde-i mesâîlerine alacaklardır. Tabîb misyonerliğin kabûl ettiği aynı tarz-ı hareket mûcebince bunlar cemâât-ı müslimenin teşkîlât-ı asliyyesine hücûm ediyorlar.

H[ha].

İNGİLTERE'DE TALÂK KĀNÛNU

– 1 –

İslâm'ın talâkı mubâh addetmesini Hıristiyanlık propagandacıları ile misyonerler ve bilhassa cizvitler müslümanların kalblerine tevcîh edilmiş bir silâh olarak kullanıyorlar. İslâm'ı vahşet ve tereddî, hiss-i merhametten, ahkâm-ı âliyyeden mahrûmiyet ile ithâm etmek için bu mes'eleyi vesîle ittihâz ediyorlardı. Bunlara taaddüd-i zevcâttan sonra talâk mes'elesi Şerîat-i Garrâ'ya hücûm için en kuvvetli bir vâsıta teşkîl ettiğini iddiâ edersem mubâlağa etmiş olmam, zannederim. Garîbdir ki bu kabîl kimseler şerîatlerin tabâyi'-i beşeriyyeye mülâyim olmasının zarûrî bir keyfiyet olduğunu anlamıyorlar; edyânın melâike-i mukarrebîn, enbiyâ-yı güzîn için mevzû' olmadığını, gāye-i vaz' u te'sîsi bütün efrâd-ı beşeri şeh-râh-ı hidâyete sevk ve irşâddan ibâret bulunduğunu takdîr edemiyorlar. Daha garîbi bu adamlar talâk mes'elesinde Şerîat-i Garrâ'nın vaz' etmiş olduğu bir takım dakīk şartlara karşı gözlerini yummakta, [1](أَبْغَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللهِ الطَّلَاقُ) hadîs-i şerîfinin meâl-i hakîmi aks etmemek için kulaklarını tıkamaktadırlar.

[1] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü't-Talâk, 1; Metinde (ان ابغض الحلال عند الله الطلاق) şeklinde yazılmıştır.

Geçen asrın bidâyetlerine kadar bahs ettiğimiz kimselerin hâlleri bu merkezde idi. Hayır, geçen asır değil, bugün bile cizvitler talâkın hurmetini iddiâ ve bu fikirlerini Cenâb-ı Hakk'ın birleştirmiş olduğu iki şahsı birbirinden ayırmak herhangi bir şahsın dâire-i salâhiyyeti dâhilinde olmadığı nazariyesiyle te'yîd etmektedirler. Ancak tabîat-i beşeriyye, kavânîn-i fıtriyyesine muhâlif olan bu gibi hüküm ve iddiâlara galebe husûsunda te'sîr-i nâfizini gösterdi. Avrupa ukalâsı, erbâb-ı teşrî'i şahsın hayâtına en ziyâde taalluk ve irtibâtı olan bir mes'ele (zevciyet)de hürriyetini tahdîd ve tazyîkın bir ma'nâsı olmadığını düşündüler. Böyle de olmasa tahrîm-i talâkın neseblerin karışması, fuhuş ve zinânın taammum ve intişâr etmesi ve dolayısıyla hayât-ı âiliyyenin dûçâr-ı ıztırâb olması gibi bir takım fenâlıklara sebebiyet vermekte olduğu hakîkatine karşı göz yummak mahz-ı belâhet olduğunu takdîr ettiler. Bu derece mahâzîr-i ictimâiyyenin menşe'i men'-i talâk olduğunu teslîm ve i'tirâf etmemekle sayyâda gözükmemek için başını kanatlarının altına sokan devekuşunun hâlinden nişân vermiş olacaklarını anladılar. Ve en nihâyet dinlerinin dâire-i hudûd ve ahkâmını tahattî ederek kavânîn-i tabîatin yani dîn-i fıtrî olan Şerîat-i İslâmiyye'nin ahkâmına imtisâle karâr verdiler. Mesâil-i talâka âid akvâl-i fukahâ ve ârâ-yı müctehidînden işlerine gelen, ihtiyâcât-ı kavmiyyelerine tevâfuk edenleri alarak talâka âid kānûnlarının teşrî' ve tedvîninde bunların rûhundan istifâdeye şitâb ettiler. Bu şerâit dâhilinde vaz' edilen kānûnlar Avrupa hükûmetlerince, husûsuyle Protestanlarca düstûru'l-amel ittihâz edildi.

Şu kadar var ki bu kānûnları vaz' edenler her bir ahkâmını Şer'-i Enver'den almamışlar, bunlara, âdât-ı kavmiyye, kiliselerine âid usûl-i mezhebiyyelerinden istinbât ettikleri bir takım kuyûdu derc etmişlerdi. Aradan yarım asır kadar bir zaman geçmeksizin bu kānûnların maksada kâfî gelmediği, buna da kānûnların vaz' ve tedvîninde usûl-i mezhebiyyenin fil-cümle muhâfaza-i ahkâmı sebebiyet verdiği anlaşıldı. Bu noksanların telâfîsi için kavânîn-i mevcûdeyi tasfiye ve Şerîat-i Garrâ-yı Ahmediyye'den istiâne sûretiyle îcâb eden ıslâhât ve ta'dîlâtın icrâsına bir zarûret hissedildi. Bu zarûret ve ihtiyâc sevkıyle İngiltere'de yeniden tedvîn edilecek talâk kānûnunun esâsâtını kararlaştırmak üzere fennî bir komisyon teşkîl edilmiş, komisyon vazîfesini ikmâl ile tanzîm ettiği lâyihayı parlamentoya **[245]** tevdî' etmiş idi. Parlamento işlerin kesreti hasebiyle lâyihanın müzâkere-i kat'iyyesini gelecek devre-i ictimâiyyeye te'hîr etti. Bunun üzerine bazı gazeteler şikâyete başladılar, mes'elenin uzun boylu teahuru mesâlih-i âmme ile kābil-i te'lîf olmadığından bahisle kānûnun bir ân evvel iktisâb-ı mer'iyyet etmesi esbâbının istikmâlini musırrâne taleb ettiler.

Şâyân-ı hayret değil midir ki Hıristiyanlık'ça harâm olan ve hıristiyanlarca birçok zamanlar İslâm'a karşı sermâye-i ta'n u teşnî' ittihâz edilen bir mes'ele def'aten ihtiyâcât-ı hayâtiyyenin en mühimlerinden biri oluveriyor. Hall ü tatbîkı cihetinin, her halde altı ayı geçmeyecek bir zaman için te'hîri nâ-kābil-i tahammül bir hâl olduğu iddiâ ediliyor. Âh Müslümanlık! Ne kolay ve ne hakîmâne bir din imişsin.

Şurada kānûn-ı cedîdin ahkâm-ı Şer'iyye-i İslâmiyye ile mukāyesesine başlamazdan evvel talâk kānûnlarının İngiltere'de ve sâir yerlerde geçirdiği târîhî safhalardan kısaca bahs etmek istiyoruz. Bundan da maksadımız câhillerimiz, câmid fikirli âlimlerimiz, sathî-nazar müteallimlerimiz Müslümanlık'tan uzaklaşmak mesleğini ta'kîb edip durur, müctehidînin ârâ ve efkârına, nusûs-ı şer'iyyeye imtisâli bâdî-i hacâlet bir hâl, cehâletin, kābiliyet-i fikriyyeden mahrûmiyetin, tarîk-ı temeddünde kahkarî ric'atin birer emâresi addederken Garb'ın İslâm'a ne derecelere kadar yaklaşmakta olduğunu erbâb-ı mütâlaaya göstermektir. Biz bu telakkîlerimizi tashîh ve ta'dîl etmez, Şerîat-i Garrâ'mızın nusûs ve ahkâm-ı âliyyesine hakkıyla tevessül kaydında bulunmazsak korkarım bir gün gelecektir ki Avrupa tamâmıyla müslüman olarak yalnız müslüman nâmını taşımayacak; biz ise, Allah göstermesin, ibâhiyyûn kesilerek sâde müslüman denilmeden başka İslâm ile aramızda bir alâka ve râbıta kalmayacak!

İngiltere'de 1858 senesine kadar, ne gibi şahsî bir sebebe müstenid olursa olsun, parlamentonun tasdîkına iktirân etmiş bir kānûn sâdır olmadıkça talâk vukū'u imkân hâricinde idi. Bu teâmül hükümdârlarla parlamentoyu böyle bir kānûn ısdârına sevk edecek derece nüfûz ve mekânet sâhibi olanlardan başkası için talâkın tâm ma'nâsıyla harâm olduğunu göstermektedir. Böyle bir hâdisenin memlekette ne yolda gürültülere, ne gibi kîl u kāllere, taassub-ı dînî erbâbıyla katoliklerin ne derece şiddetli hücûm ve tenkîdlerine sebeb olduğunu îzâha mahal yoktur. Garîbi şurası ki İrlanda'da bu âdet el-yevm cârî bulunmaktadır.

1857 senesi sonlarına doğru parlamento bir takım şurût ile mukayyed olarak talâkın mubâh olduğuna dâir bir kānûn ısdâr etmekle beraber bu gibi mesâilin fasl u hasmı hak ve salâhiyetini mahkeme-i âliyyenin talâk kısmına hasr u tahsîs etti.

Bu kānûn, zevcesinin kendine hıyânet ve irtikâb ettiğini isbâta muktedir olan bir zevce mahkemeye mürâcaatle tefrîk taleb etmek hakkını bahş etmiştir. Zevc zânîden ta'vîz-i mâlî taleb etmek hakkını da hâiz ise de bu mutâlebeyi nazar-ı dikkate alıp almamak mahkemenin re'y ü ictihâdına vâbestedir. (Bu kaydı koymaktan maksad mülûk, ümerâ ve hukkâmdan bu rezîleyi irtikâb edenlerin mallarını teşhîr etmemekten ibâret olduğu bedîhîdir.)

Zevcinin sâde kendi üzerine hıyânet ve cürm-i zinâyı irtikâb etmiş olduğunu isbât edebilmek zevcenin mahkemeye mürâcaatle tefrîk taleb etmesi için sebeb-i kâfî değildir. Mürâcaat mesmû' olmak için ayrıca şu ta'dâd edeceğimiz şeylerden birini de isbât etmesi îcâb eder:

1) Zevcinin mahremlerinden biriyle zinâ etmiş olduğu.

2) Müteaddid zevceleri bulunduğu ve fi'l-i zinânın ilk def'a olarak sâdır olmadığı.

3) Bir kızın cebren bikrini izâle ettiği.

4) İcrâ-yı livâta yahud bir hayvana mukārenet ettiği.

5) Hıyânet ve zinâyı irtikâb ettikten mâadâ kendisine sû'-i muâmele ettiği (Sû'-i muâmelenin şurût-ı kānûniyyesine muvâfık olması lâzımdır.) iki sene ve daha ziyâde bir müddet semtine uğramadığı.

Zevce, irtikâb ettiği bütün fazâhatlere karşı müştekî zevcinin müsâmahakâr davrandığını, fuhuş ve zinâya müteallik

cerâyimine afv u safh ile muâmele ettiğini, yahud vâsıta-i maîşet ittihâz etmek üzere tarîk-ı fuhşa sülûkünü birlikte kararlaştırdıklarını isbât edebildiği takdîrde mahkeme zevcin talebini red ile tefrîk cihetine gitmez. Kadın bu sayılan şeylerden birini isbâttan âciz kaldığı ve erkek, kadının hıyânetini delâiliyle mevki'-i sübûta îsâl ettiği takdîrde mahkeme tefrîk hakkında ibtidâî bir karâr ısdâr eder. Ve üzerinden altı ay geçtikten sonra mahkemeden sâdır olacak bir hüküm ile karâr kesb-i kat'ıyyet eder. Şu kadar var ki, müddeî-i umûmî karâr-ı ibtidâînin ısdârı hengâmında mahkemenin nazar-ı ıttılâ'ına arz edilemeyen yeni bir takım hakāyıka muttali' olduğu, yahud karâr-ı ibtidâî ile hükm-i nihâî arasında güzerân olan müddet zarfında zevcin irtikâb-ı zinâ ettiği nezdinde tahakkuk eylediği takdîrde mahkemenin tefrîk hükm-i nihâîyi ısdâr etmemesini taleb etmek salâhiyetini hâizdir. Tefrîk-ı beynlerine hüküm lâhık olan zevc ile zevceye âid çocukların meskenlerini, keyfiyet-i ta'lîm ve terbiyyelerini, sâir bil-cümle masraflarını ta'yîn ve takdîr hakkı hâkime âiddir.

Düşünülürse bu kānûn noksanıyla beraber insanın hukūk-ı tabîiyye ve hürriyet-i şahsıyyesi yolunda atılmış geniş bir hatve mâhiyetinde olduğu anlaşılır.

İskoçya memâlikinde kānûn-ı talâk zevceyni hukūk-ı mütesâviyyeye mazhar etmekte ve her ikisine tefrîk talebi hakkını vermektedir. Yalnız böyle bir mutâlebenin mesmû' ve meşrû' olabilmesi için iki şart vardır:

1) Zevceynden birinin hıyânet ve zinâ cürmünü irtikâb etmesi.

[246] 2) Bunlardan birinin üst üste dört sene diğeri terk etmesi.

Bu kānûn evvelkine nisbetle adl ü hikmet îcâbâtına daha ziyâde muvâfık olduğu gibi Kanada, Nemse, Avustralya, Almanya'da mer'î olan bu nevi' kavânîn rûh ve ahkâmına pek ziyâde yaklaşmaktadır.

Amerika'ya gelince, burada eyâlât-ı müttehideden her birinin ayrı ayrı diğerlerinden farklı talâk kānûnları vardır. Kānûn vardır ki zevceynden birinin diğerleriyle birlikte yaşamak istememesini yahud şahsını beğenememesini veyahud başka birini sevmesini îkā'-ı talâk için sebeb-i kâfî addetmektedir.

İspanya ve İtalya gibi Katoliklik'e şiddetle merbût olan memleketlerde ise talâk kānûnu yoktur. Fransa 1884 senesinde hudûdu gāyet vâsi' bir kānûn-ı talâk ısdâr etmiştir.

İşte bunlar gösteriyor ki mevzû'-i bahs olan kānûn-ı tabîî Garb'ın ekser memâlikinde kilise adamlarının mesâî-i mümânaat-kârânelerine galebe etmiştir ve zannımıza kalırsa yakın vakitte dünyanın her tarafına sirâyet ederek âileler arasında hükümrân olan gizli hıyânetlere, zevceynden her birinin ma'lûmâtı tahtında cereyân eden resmî zinâlar pek mahdûd bir dâireye inhisâr edecektir.

Son senelerde Garb ulemâsından bazıları lisânlarını oldukça ta'dîl etmişler, talâk mes'elesinden dolayı İslâm'a karşı icrâ ettikleri hücûmlarda daha mülâyim davranarak İslâm'ın hatâsı talâk esâsını kabûl etmesinde değil, belki âtîdeki iki noktada olduğunu ifâde etmeye başlamışlardır:

1) Talâk mes'elesini hiçbir kayd u şarta tâbi' tutmayarak mutlak bırakması. Bir kusûr ki bir çoklarını bu hakkın isti'mâline sevk etmektedir.

2) Bu hakkı erkeğe tahsîs ederek kadını mahrûm bırakması. Onlara göre bu ikinci vech-i hatânın sâikı Şerîat-i İslâmiyye'nin kadını erkek elinde rûhsuz, şuûrsuz bir sermâye-i intifâ' addetmesidir. Ben, bir takım câhil kimselerin bu hakkı sû'-i isti'mâl etmekte olduklarını i'tirâfa mecbûr olmakla beraber bunun vebâli şerîate değil, aşağıda îzâh edeceğim vechile hâkimlere âid olduğunu açıktan açığa söyleyebilirim. O mu'terizlere da cevâben derim ki: Talâk Avrupa'da henüz yakın zamanlarda kabûl edildiği ve taaddüd-i zevcât olmadığı halde bu hâdise zîrdeki istatistikten anlaşılacağı vechile memâlik-i İslâmiyyeden bir çoğunu geride bırakacak bir sûrette sârî ve müstevlî bir şekil almıştır. Yalnız kāriîn-i kirâmın şu noktaya nazar-ı dikkatlerini celb etmek isterim ki buraya derc edeceğimiz istatistik nisbeten eskidir. Talâk ise Garb'da son senelerde müdhiş bir nisbet-i mütezâyide ile terakkī etmektedir. Şurası da nazar-ı mülâhazaya alınmak îcâb eder ki istatistikte münderic nisbet mikdâr-ı hakīkīden pek dûndur. Çünkü Katoliklerde resmen talâk olmadığı için bunlar münâsebât-ı zevciyyenin kat'ı için daha ziyâde gayr-i kānûnî tarîklara tevessül etmektedirler. Bir sûrette ki gayr-i kānûnî mufârakatler de istatistikteki erkāma zammedilecek olursa hâsıl olacak yekûn, talâk husûsunu ifrâtın son derecesine vardırmış olan İslâm memleketlerindeki vukūâtın kat kat fevkine çıkar. İstatistik şudur:

Memleketin ismi	Sene	Zevcelerin adedi	Aded-i talâk	Binde nisbeti
Nemse	1900	214214	1313	24,3
		(160000 katolik, bakıyyesi protestan)		
Belçika	1902	56157	703	12,5
Danimarka	1903	17924	449	25
İngiltere ve Wales	1903	261103	660	2,5
Fransa	1903	295196	8919	30
Almanya	1899	471519	14142	30
İrlanda	1903	22292	2 protestan	0,09
			(çoğu katolik)	
Hollanda	1903	40261	561	14
Rusya	0	0	0	8,4
İskoçya	1903	32320	220	6,7
İsveç	1899	2170	387	12,2
Norveç	1899	15530	121	8,7
İsviçre	1903	25383	1105	43
Cemâhîr-i Müttehıde	1886	0	25535	61,2
Mousesvills[?]	1900	9996	216	27
		(katolik olanlar)		
Avustralya	1900	22957	229	8,2
			(protestan)	

Bâlâda derc ettiğimiz istatistik Avrupa'da mahkeme karârıyla vukū'a gelen resmî talâklara âiddir. Bir hükm-i kānûnîye iktirân etmeksizin vukū'a gelen mufârakatler ise bunun on misline bâliğ olacak derecede çoktur. Hâdise-i mebhûsenin gayr-i resmî sûrette kesret-i vukū'u ise kilisenin adem-i müsâadesi, tarafeynin kānûnun tefrîk için ta'yîn ettiği şerâitın kâffesini isbât edememesi, mahkemeye mürâcaatin fazla külfet ve masârıfı istilzâm edeceğini nazar-ı dikkate alarak rızâ-yı tarafeyn ile zevceynden her birinin sûret-i gayr-i meşrûada hayât-güzâr olmak üzere bir tarafa çekilip gitmesi gibi bir takım esbâba müstenid bulunmaktadır.

F.

[247] HUDEYBİYE MUSÂLÂHASI

İnsan, musîbet günlerinde dûçâr olduğu felâketin derecesiyle mütenâsib ta'ziyetler, tesliyetler ister. Millet denilen şahs-ı ma'nevînin –eyyâm-ı ikbâl ve iclâlinde– zaferlerini, fütûhâtını tebrîk ve tes'îd edecek –uzaktan yakından– dostları çok bulunur. Fakat dem-i felâketinde bütün dostları kendisinden yüz çevirdiği ve ekseriyetle mîrâsına konmak için ölümünü –dört gözle– bekledikleri için âdî bir şahıs kadar bile bahtiyârlık hissedemez. Binâenaleyh muhtâc olduğu ta'ziyet ve tesliyeti kendi târîhinde, kendi mâzîsinde arar. En samîmî dostluk, hukûk-perverlik vazîfesini târîhi îfâ eder; gözlerinden dökülen âteşîn yaşları o, siler. Giriftâr olduğu nekbette yalnız olmadığını söyleyerek kalbinde açılmış olan derin yaralara merhem sürmeye, âlâm ve evcâ'ını ta'dîl etmeye çalışır.

Ne garîbdir! Osmanlıların kalb-i istiklâli, sîne-i şevketi, arş-ı saltanatı olan İstanbul ağlıyor. Birkaç arşınlık ayırdığı Galata'da Cenevizli dostları gülüyor. Bunlar dümû'-ı mâtem döküyor, onlar sürûr yaşlarıyla komşularının mâtemine iştirâk(!) ediyor.

Zararı yok! Bir güzel gün gelir de onlar, yine bize candan dostluklarını gösterirler, samîmî muhabbet ve uhuvvetlerini ibrâza kendilerini mecbûr görürler. Biz, bu velveledâr şamâteti târîhimizin birçok sahîfelerinde okuduğumuz gibi, beş sene evvel de aynıyla gördük; Terkos istikāmetinden esmek isteyen o sarsar-ı felâketi ufacık bir inhinâ ile geçirdik. Bu da geçer. Hattâ geçmiştir bile denilebilir.

* * *

Bahsi sadedinde bulunduğumuz vak'a asr-ı mes'ûd-ı Cenâb-ı Risâlet-penâh-ı A'zamî'de (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) cereyân etmiş olmak i'tibârıyla bilhassa öz müslümanlar için kemâl-i dikkat ve i'tinâ ile mütâlaaya ve büyük bir hisse-i tesliyyet çıkarmaya şâyândır.

Hicret-i seniyyenin altıncı senesi Zilka'desi'nde idi. Sultân-ı İklîm-i Risâlet ve Nübüvvet Efendimiz hazretleri umre niyetiyle Mekke-i Mükerreme'yi ziyâreti tasmîm buyurmuşlar ve keyfiyeti sahâbe-i güzîn rıdvânullâhi aleyhim ecmaîne bildirmişler idi. Maksad-ı âlî harb değil, umre olduğu cihetle maiyyet-i hümâyûnlarında bulunacak mu'temirîn esliha nâmına –kılıçlarından başka– bir şey almadılar ve sebük-bâr olarak yola çıktılar. Vaktâ ki beyt-i ilâhîye bir mil mesâfede bulunan ve "Hudeybiye" tesmiye olunan mahalle geldiler, Zât-ı Hümâyûn-ı Risâlet-penâhîleri'nin râkib oldukları deve nâgehânî olarak kendiliğinden çöktü ve her ne kadar sahâbe-i kirâm tarafından kaldırılmasına çalışıldıysa da mümkün olamadı.

Ordu-yı hümâyûnun takarrubundan haberdâr olan ehl-i Mekke mümânaata hazırlandılar ve pîş-dâr olmak üzere ale'l-acele tertîb eyledikleri bir müfrezeyi sedd-i râh olmak için gönderdiler. Müfreze daha ilk musâdemede –mükemmelen müsellâh olmalarına rağmen– bozuldu ve kısmen esîr düşüp bakıyyesi kaçtı. Hazret-i Resûl-i Ekrem Efendimiz ziyâretten maksad-ı hümâyûnu anlatmak için gönderdikleri me'mûr-ı mahsûsa kulaklar tıkandı. Pek terbiyesizce bir sûrette çevrildi. Bir ikinci olmak üzere dâmâd-ı hümâyûnları Hazret-i Osman radıyallâhu anh gönderildi, o ise tevkîf olundu. Niyet, ziyâret iken harb rengini almak isti'dâdını göstermeye başladı. Derhal sahâbe-i kirâm hazerâtı huzûr-ı akdese toplandılar. Şâyed harb etmek zarûreti karşısında bulunurlarsa mütevekkilen alâllâh kanlarının son katresine kadar sebât edeceklerine söz verdiler. O sırada düşman tarafından bir elçi geldi. Ba'de'l-mükâleme umre ziyâreti bir sene sonra îfâ olunmak üzere bir sulhnâme imzâ ve teâtî olundu.

Ordu-yı İslâm'a mûcib-i âr u hicâb gibi görünen o ne ağır şartları hâvî bir sulhnâme idi! O kadar ağır, ordu-yı İslâm'ın izzet-i nefs-i tevhîdini o kadar kesr edici, ki daha mebde'inde başlayan muâraza ve muhâlefet müşârun-ileyhim hazerâtını hiddet ve infiâllerinden tirtir titretmeye başladı.

Vazîfe-i kitâbeti îfâ eden Hazret-i Alî (radıyallâhu anh); "Min Muhammedin Resûlillâh" yazıyor, elçi; "Biz senin Resûlullâh olduğunu bilsek Mekke'ye duhûlüne mümânaat etmeyiz." diyor; silinmesini taleb, hem de musırrâne taleb ediyordu. Zât-ı Hazret-i Risâlet-penâhî ise şâyân-ı hayret bir sükûn ve i'tidâl-i demle o cümle-i mukaddeseyi silmesini emir buyuruyordu. Hazret-i Alî tutulduğu hummâ-yı teessür ve infi'âlinden irâde ve ihtiyârı elinden gidiyor, mümkün değil silemeyeceğini söylüyordu. "Sübhânallâh. Siz, beni tasdîk etseniz de, etmeseniz de ben Resûlullâhım." diye mübârek elleriyle siliyorlardı…

Elçi; "Sizden biri terk-i dîn eder, bize gelirse biz iâde etmeyeceğiz. Bilâkis bizden biri ihtidâ eder, size kaçarsa siz redd ü iâde edeceksiniz." şeklinde dermiyân eylediği şart, müslümanların tepesine sâika düşmüş kadar te'sîr gösteriyordu. Ne hıred-sûz tesâdüf ki tam bu şartın münâkaşası kabûl buyurulmak sûretiyle biter bitmez elçinin, bir müddet evvel ihtidâ etmiş olmasından der-zencîr edilen oğlu Ebû Cendel bin Süheyl zencîrini sallayarak huzûr-ı saâdete geliyor, himâye-i Risâlet-penâhîye sığınıyordu. Elçi; "İşte yâ Muhammed! Demîn verdiğin sözün hükmünü îfâ et!" dedi. Ve bî-çâre çocuk, himâye olunması için o kadar niyâzlarına rağmen ahde vefâ nâmına pederine iâde buyuruldu. Sahâbe-i kirâm hazerâtı o kadar müteessir oldular, ki bazıları babasını öldürmesini ona teklîfe kadar vardılar.

Musâlahanâmenin imzâ ve teâtîsini müteâkıb kurbânlarını kesmeleri ve tıraş olmaları lüzûmunu sahâbe-i kirâma fermân buyurdular. Hiddet **[248]** ve infiâlin derecesine bakmalı, ki müşârun-ileyhimi bu fermân-ı hümâyûna itâatsizlik derekesine kadar sürükledi. Zât-ı Risâlet-penâh Efendimiz hazretleri bu nâ-mesbûk ser-keşlikten pek müteessir oldukları halde hayme-i saâdetlerine girdiler. Zevcât-ı muhteremelerinden refâkat-i hümâyûnlarına almış oldukları Ümm-i Seleme radıyallâhu anhâ sebeb-i infiâli mükerreren sordu. Büyük bir adem-i memnûniyyetle cevap verdiler. Nihâyet bizzât kalkıp kurbânları keserek tıraş olunca müslümanlar umûmen isr-i hümâyûna ıktifâ eylediler.

Ceyş-i İslâm'a çöken teessürün en bâriz sîmâsı Hazret-i Ömeru'l-Fârûk radıyallâhu anh idi. Müşârun-ileyhimden Sehl bin Hanîf hazretleri diyor ki: İbni Hattâb radıyallâhu anh huzûr-ı âlî-i Peyâmberîye geldi, şu sûretle arz-ı teessürâta başladı:

– Yâ Resûlallâh! Biz hak üzerine değil miyiz? Onlar (ehl-i Mekke) de bâtıl üzerine değil mi?

– Evet!

– Bizim şühedâmız cennette, onların maktûlleri cehennemde değil mi?

– Evet!

– O halde niçin biz böyle bir musâlahayı kabûl ederek dinimizi küçük düşürüyoruz?

– Yâ Ömer, ben Cenâb-ı Hakk'ın Resûlüyüm. Rabbim beni zâyi' etmekten münezzeh ve müteâlîdir.

Fârûk-ı A'zam ser-â-pâ bir âteş-pâre-i teessür ve infiâl olduğu halde huzûr-ı âlîden çıktı, ve doğruca Cenâb-ı Sıddîk-ı A'zam hazretlerine giderek suâllerini müşârun-ileyh hazretlerine tekrar etti. Cevapları, harfiyyen almış olduğu cevaplar olduğunu görünce sükût etti. Hazret-i Ömer diyorlar ki: "Ben, o gün huzûr-ı celîl-i risâlette gösterdiğim cür'et ve şiddetimden o kadar peşîmân oldum, o derece korktum, ki libâs-ı îmândan tearrî olundum zannettim. Tövbelerimi köle âzâd etmek sûretiyle te'yîd ve afvımı niyâz ettim."

* * *

Bugün, biz pek fâci', pek havsala-sûz bir felâket-i mağlûbiyyetimizin mütâreke-nâmesini o nâzenîn, o mübârek vücûdu yaradan görünmez bir hâle gelen bî-çâre vatanın kanlarıyla yazmak ve imzâ etmek ıztırâr-ı elîminde bulunuyoruz. Bütün bu çektiklerimiz kendi cezâ-yı amelimizdir. Dîn-i hak, mehâfetullâh, mehâsin-i ahlâk, sarsılmaz bir vahdet-i dîniyye ve ictimâiyye, istihfâf-ı hayât ve istihkār-ı mevt sâyesinde Avrupa'da Viyana burçlarına, Asya'da Volga sularına kadar dayanan hudûdlarımız aks-i i'tikād ve mesâvî-i ahlâkımız, kürenin taşıyamayacağı derecede ağırlaşan şekâvet-i ef'âl ve denâet-i a'mâlimizle tâ İstanbul kapılarına kadar geriledi. Allah'ın rahmetinden ümîd kesmeyerek candan tövbe eder ve fevkimizde kendi aklımızdan uydurduğumuz kavânîni değil, Kitâbullâh'ı yükseltir, onun hükmüne girer, onun fermânına itâat edersek yine düştüğümüz hazîz-i mezelletten kalkar, yine arş-ı izzet ve şevketimize yükseliriz.

Düşünelim: Devletimizin daha mebâdî-i te'sîsinde cennet-mekân Yıldırım Bâyezîd merhûmun 804 târîhinde Ankara'daki esâretiyle başlayan ve on bir sene fâsıla-i saltanat nâmıyla devam eden felâketimizi düşünelim! Bugün Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâlar olsun, ki pâdişâhımız serîr-i şevketinde, başımız ucunda. Evet! Vatanımızın birçok aksâm-ı kıymetdârı çiğnendi, çiğnettik. Fakat her halde bir 804 fetret ve felâketi hâlinde değiliz. Her halde vatanımız, velev kısmen mevcûd, hayâtımız bâkī, sancağımız burc-ı istiklâlinde mütemevvic. Bundan nedâmet-i tâmme ile dinsizliği, vicdansızlığı, ahlâksızlığı, Frenk mukallidliğini, velhâsıl bir ma'rifet sandığımız delilikleri, çılgınlıkları bırakır, müslümanca, insanca çalışırsak az zamanda telâfî-i mâ-fât edeceğimize emîn olabiliriz. Fakat tekrar ediyorum ki, müslümanca, Frenkçe değil.

Felekten intikām almak demektir ehl-i idrâke
Edip tezyîd-i gayret müstefîd olmak nedâmetten.

Mütekāid Alay Müftîsi
Mehmed Fahreddîn

MÜTÂREKENÂME

İngiltere hükûmetinin müttefikleriyle bil-i'tilâf salâhıyetdâr kıldığı İngiltere Hükûmeti Bahr-ı Sefîd Donanması Başkumandanı Ferik Amiral Sir Somerset Arthur Gouch Calthorpe hazretleriyle hükûmet-i seniyye cânibinden hâiz-i salâhiyet Bahriye Nâzırı devletli Raûf Beyefendi hazretleri ve Hâriciye Müsteşârı atûfetli Reşâd Hikmet Beyefendi hazretleri, Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye kāimmakāmlarından Sa'dullâh Beyefendi arasında kararlaştırılıp akd edilen mütâreke şerâitı:

Madde 1 – Bahr-ı Siyâh'a mürûr için Çanakkale ve Bahr-ı Siyâh Boğazları'nın küşâdı ve Bahr-ı Siyâh'a mürûrun te'mîni, Çanakkale ve Bahr-ı Siyâh istihkâmâtının müttefikler tarafından işgāli.

Madde 2 – Osmanlı sularındaki bil-cümle torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevâzi'i ve mevâni'-i sâire mevâki'i gösterilecek ve bunları taramak veya ref' etmek için taleb vukū'unda muâvenet olunacaktır.

Madde 3 – Karadeniz'de mevcûd torpil mevki'leri hakkındaki ma'lûmât-ı mevcûde i'tâ edilecektir.

Madde 4 – İ'tilâf hükûmâtına mensûb üserâ-yı harbiyye ile Ermeni üserâ ve mevkūfîni İstanbul'da cem' edilecek ve bilâ-kayd ü şart İ'tilâf hükûmetlerine teslîm olunacaktır.

Madde 5 – Hudûdların muhâfazası ve âsâyiş-i dâhilînin idâmesi için lüzûmu görülecek kuvâ-yı askeriyyeden mâadâsının derhal terhîsi. (İşbu **[249]** kuvâ-yı askeriyyenin mikdâr ve vaz'iyetleri İ'tilâf hükûmâtı tarafından Devlet-i Aliyye ile müzâkere edildikten sonra takarrur ettirilecektir.)

Madde 6 – Zâbıta ve buna mümâsil husûsât için istihdâm edilecek sefâin-i sağīre müstesnâ olmak üzere Osmanlı karasuları veya Devlet-i Osmâniyye tarafından işgāl edilen sularda bulunan kâffe-i sefâin-i harbiyye tesellüm olunup gösterilecek Osmanlı limanlarında mevkūf bulundurulacaktır.

Madde 7– Müttefikler menfaatlerini tehdîd edecek vaz'iyet zuhûrunda herhangi bir sevku'l-ceyş noktasını işgāl hakkını hâiz olacaklardır.

Madde 8 – El-yevm Osmanlı işgāli altında bulunan bil-cümle liman ve demir mahallerinden İ'tilâf sefâini tarafından istifâde edilmesi ve İ'tilâf'la hâl-i harbde bulunanlara karşı mesdûd bulundurulması. Süfün-i Osmâniyye de ticâret ve ordunun terhîsı husûslarında şerâit-i mümâsileden istifâde edeceklerdir.

Madde 9 – İ'tilâfiyyûn Osmanlı tersâne ve limanlarındaki umûm sefâin ta'mîrâtı vesâit-ı teshîliyyesini isti'mâl edeceklerdir.

Madde 10 – Toros Tünelleri'nin müttefikler tarafından işgāli.

Madde 11 – İran'ın şimâl-i garbî kısmındaki kuvâ-yı Osmâniyyenin derhal harbden evvelki hudûd gerisine celbi husûsunda evvelce i'tâ edilen emir icrâ edilecektir.

Mâverâ-yı Kafkas'ın evvelce kuvâ-yı Osmâniyye tarafından kısmen tahliyesi emr edildiğinden kısm-ı mütebâkīsi müttefikler tarafından vaz'iyet-i mahalliyye tedkīk olunarak taleb olunursa tahliye edilecektir.

Madde 12 – Hükûmet muhâberâtı müstesnâ olmak üzere telsiz telgraf ve kabloların İ'tilâf me'mûrları tarafından murâkabesi.

Madde 13 – Bahrî, askerî ve ticârî mevâd ve mâlzemenin men'-ı tahrîbi.

Madde 14 – Memleketin ihtiyâcı tatmîn olunduktan sonra mütebâkī kömür, mâyi' mahrûkāt ve bahriye levâzımının Türkiye menâbi'inden mubâyaası için teshîlât icrâsı. Mevâdd-ı mezkûrenin hiç biri ihrâc olunmayacaktır.

Madde 15 – Bil-cümle hutût-ı hadîdiyyeye İ'tilâf murâkabe zâbitleri me'mûr edilecektir. Bunlar miyânında el-yevm hükûmet-i Osmâniyyenin taht-ı murâkabesinde bulunan Mâverâ-yı Kafkas Hutût-ı Hadîdiyyesi aksâmı dâhildir. İşbu Kafkas Hutûtu serbest ve tâm olarak İ'tilâf me'mûrlarının taht-ı idâresine vaz' edilecektir. Ahâlînin ihtiyâcının tatmîni nazar-ı dikkate alınacaktır. İşbu maddede Batum'un işgāli dâhildir. Hükûmet-i Osmâniyye Bakü'nün işgāline mu'terız bulunmayacaktır.

Madde 16 – Hicâz'da, Asîr'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhâfız kıtaât en yakın İ'tilâf kumandanına teslîm olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizâmı muhâfaza için muktezî mikdârından fazlası Beşinci Madde'deki şerâite tevfîkan takarrur ettirilecek vechile geri çekilecektir.

Madde 17 – Trablus'da ve Bingâzî'de bulunan Osmanlı zâbitleri en yakın İtalyan muhâfaza kıtaâtına teslîm olunacaktır. Teslîm emrine itâat etmedikleri takdîrde hükûmet-i Osmâniyye onlarla muhâberât ve muâvenetini kat' eylemeyi taahhüd eyler.

Madde 18 – Mısrâta da dâhıl olduğu halde Trablus ve Bingâzî'de işgāl edilen limanların en yakın İ'tilâf muhâfaza kıtaâtına teslîmi.

Madde 19 – Alman, Avusturya bahrî, berrî ve sivil me'mûrîn ve tebeasının bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Memâlik-i Osmâniyye'yi terk etmeleri.

Madde 20 – Beşinci madde mûcebince terhîs edilecek kuvâ-yı Osmâniyyeye âid techîzât, esliha, cephâne ve vesâit-ı nakliyyenin tarz-ı isti'mâline dâir i'tâ olunacak ta'lîmâta riâyet olunacaktır.

Madde 21 – Mü'teliflerin menâfi'ini sıyânet için İâşe Nezâreti nezdine İ'tilâf mümessilleri merbût bulunacak ve kendilerine bu bâbda lüzûm görülecek kâffe-i ma'lûmât i'tâ edilecektir.

Madde 22 – Osmanlı üserâ-yı harbiyyesi İ'tilâf Devletleri nezdinde muhâfaza edilecektir. Sivil üserâ-yı harbiyye ile esnân-ı askeriyye hâricinde olanların tahliyesi nazar-ı dikkate alınacaktır.

Madde 23 – Hükûmet-i Osmâniyye Merkezî Hükûmetler'le bil-cümle münâsebâtını kat' edecektir.

Madde 24 – Vilâyât-ı Sitte'de iğtişâş zuhûrunda mezkûr vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgāli hakkını İ'tilâf Devletleri muhâfaza ederler.

Madde 25 – Müttefiklerle hükûmet-i Osmâniyye arasında muhâsamât 1918 senesi Teşrînievvel'in otuzbirinci günü vasatî sâat-i mahallî ile vakt-i zuhurda ta'tîl edilecektir.

İngiltere hükûmet-i kraliyyesi sefâin-i harbiyyesinden Limni'de Mondros Limanı'nda lenger-endâz Agamemnon Zırhlısı'nda 1918 senesi Teşrînievveli'nin otuzuncu günü nüshateyn olarak imza edilmiştir. İmza

Sa'dullah Reşad Hikmet
Hüseyin Rauf Arthur Calthorpe

TEBLÎĞĀT-I SADÂRET-PENÂHÎ

Makām-ı Sâmî-i Sadâret-penâhî'den ordu kumandanlıklarıyla vilâyât ve elviye-i müstakılleye teblîğāt-ı âtiyye icrâ kılınmıştır:

Düvel-i muhâsıma ile bi-mennihi'l-Kerîm akd-i mütâreke olundu. Manzûme-i İttifâkıyye'mizin ve bilhassa bizim i'tirâfa mecbûr olduğumuz mağlûbiyet ve bî-tâbî-i azîme ve şu Harb-i Umûmî bâdire-i uzmâsında mecbûr-ı mütâreke olan hükûmâta imlâ ettirilen şerâite nisbetle mevâdd-ı mütârekenin hafîf olduğuna nazaran hâkimiyet-i saltanat-ı seniyyede olarak devletimizi teşkîl eden kâffe-i milel ve akvâmın hukūk ve hürriyet-i kâmileye mazhariyetleri esâslarıyla akdine hâzır olduğumuz musâlahada muvaffakıyetimizi eltâf-ı sübhâniyyeden tazarru' eylerim.

Bil-cümle me'mûrîn ve zâbitânın kâffe-i sunûf-ı ahâlîye ve efrâd-ı askeriyyeye teşmîl-i adl ü şefkat ve vezâif-i me'mûrelerinde iltizâm-ı fart-ı gayret ü istikāmet eylemeleri ve akvâm ve mezâhib-i muhtelifedeki tebeanın beynlerinde asırlardan beri cây-gîr olan musâfât ve hüsn-âmîzîşi şu son zamanlarda maatteessüf ser-zede-i zuhûr olan nifâk u şikāka fedâ etmeyerek yekdiğerine dest-i muhâdeneti uzatmaları esbâbının istikmâli lâzimedendir.

Bu bâbda tedâbîr-i hakîmâne ve müşfikāne ile beraber böyle zamanlarda îkā'-ı şikāk u nifâka heveskâr olabilecek garazkârân ve sebük-mağzâna karşı da dâimâ müteyakkız ve metîn bulunmak iktizâ eyler.

Bu son zamanlar Anadolu'nun aksâm-ı muhtelifesinde vazîfeten seyâhatim ekseriyet-i ahâlî-i İslâmiyyenin mecbûl olduğu fütüvvet ve mağdûr olan toprak kardeşlerine karşı gösterdiği âsâr-ı şefkate re'ye'l-ayn şâhid olduğumdan eski revâbıt ve hissiyât-ı samîmenin an-karîb avdet edeceğine ümîd-vârım.

Şu zamanda cümlenin muhtâc olduğu ancak âsâyiş ve sulh u salâhdır. El birliğiyle bu bâbda kâffe-i sunûf-ı me'mûrîn ve ahâlînin gayret ve muâvenetini bekler ve müşkilât-ı azîmesini bi-hakkın müdrik olarak dûş-ı tahammüle aldığım **[250]** bu bâr-ı azîm-i hükûmette ibrâz-ı teveccühât-ı kalbiyye ed'iye-i hâlisasını kalbimle dilerim.

İşbu telgrafnâmenin serîan ve ta'mîmen iktizâ edenlere teblîği muntazardır. Ordulara, vilâyâta ve elviye-i müstekılleye ta'mîm edilmiştir.

Ordudaki vazîfe-i mükellefelerini maatteessüf terk etmiş olan firârîlerin mukarrer olan terhîs esnâsında ta'kīb ve terhîblerinden sarf-ı nazar olunarak afv-ı şâhâneye mazhariyetleri hakkında bir madde-i kānûniyyenin tanzîmi ve irâde-i seniyyesinin istihsâli derdesttir.

İğvâ-yı şeytânîye kapılmış olan bu misilli evlâd-ı vatanın dahi mukaddes şühedâmızın ervâhına ve milletin dört

senedir ibzâl eylediği fevkalâde fedâkârlıklara hurmeten ni'met-i sulh u âsâyişten müstefîd edilmesi cümle-i âmâl-i merâhim-iştimâl-i hazret-i pâdişâhîden olup yoksa vazîfe-i vataniyyelerini terk etmiş olanların mukaddesât-ı dîniyye ve vataniyyeden ne derece vahîm bir sûrette inhirâf ettikleri ednâ mülâhaza ile anlaşılır.

Binâenaleyh afv-ı umûmînin mukarrer olduğu şu zamanda firârîlerin dahi âileleri âğūşuna şitâbân ve iş güçleriyle meşgūl olmaları esbâbına tevessül edilmesi ve gerçi zamân-ı karîbde sulhun in'ikādı ve bi-avnihî Teâlâ pek uzun zaman devamı me'mûl olmakla beraber bunların bil-cümle vezâif-i vataniyyeden şükrâne-i afv olarak ser-i mû inhırâf etmemeleri ve bu sûretle geçmiş hatâlarını unutturmaları hakkında memleketlerin bil-cümle ulemâ, ruhbân, vücûh ve mütehayyizânı tarafından nasâyıh ve irşâdât-ı lâzimede bulunulması ve bu sûretle afv-ı şâhânedeki rûh-ı şefkat ve sıyânetin lâyıkıyla tefhîm kılınması ve afv-ı umûmî karârının teblîğından evvel âilelerine ve iş güçlerine iltihâk edenler haklarında dahi bir gûnâ ta'kībât yapılmaması tavsiye olunur.

Hukūk-ı şahsiyye ile âlûde-dâmen olanlar hakkında ayrıca teblîğātta bulunulacağından bunlara karşı şimdiden mevâîdde bulunmaktan sarf-ı nazar olunması ordulara, vilâyetlere ve elviye-i müstekılleye ta'mîm edilmiştir.

OSMANLI – İ'TİLÂF MÜNÂSEBÂT-I MÜSTAKBELESİ

Hükûmet-i sâbıkanın iş başından çekilmesiyle hemen her gün matbûât-ı yevmiyye sütûnlarında birçok i'tirâzât, tenkīdât ve ta'rîzâtı muhtevî makāleler görünmeye başladı. Hatîât-ı mâzıyyeyi birer birer meydana koymak, gidenleri tahtie etmek her gazete için bir vazîfe teşkîl ediyor. Biz burada matbûâtımızı muâhaze edecek değiliz. Ancak bu miyânda biraz da hükûmet-i hâzırayı tenvîr etmeyi ve ileride ta'kībi lâzım gelen siyâset hakkında zimemdârân-ı hükûmete bir fikir verecek, müsbet yazılar yazmayı, nâfi' fikirler meydana koymayı muharrir ve mütefekkirlerimizden ricâ edeceğiz. Esâsen hükûmet-i sâbıkanın hatâ ettiğini ve hatâ-âlûd, hercâî bir siyâset tatbîk ettiğini herkes gibi kendisi de bilmiş ve anlamıştır. Şimdi öyle kalemler, öyle rehberler ister ki bütün evlâd-ı vatanı memleketin, milletin samîmî ve hakīkī menâfi'ine el birliğiyle çalışmaya sevk eylesin de mâzîdeki hatâlar müstakbeldeki bî-garazâne, hayır-hâhâne fa'âliyetlerle telâfî edilsin.

Ben İttihâd ve Terakkī'ye mensûb değilim. Söylediklerim tamâmıyla bî-tarafânedir. Evet, bildiğim ve uzaklardaki İslâm muhîtlerinde gözümle gördüğüm bir sürü hakāyık-ı müsbete vardır ki, bu sözleri bana söyletiyor. Söylemeyecek olursam kendi vicdânıma karşı gelmiş olurum. Çünkü sükûtumdan müslüman Osmanlıların zarar göreceklerini zannederim. Buna ise hiçbir vakit râzı olamam.

İttihâd ve Terakkī Cem'iyeti'yle liderleri hakkında Âlem-i İslâm'ın büyük bir teveccühü vardı. Doğru, yahud yanlış her nedense bu cem'iyeti iyi bilirler, gönülden severlerdi; niçin? Bunun sebebini ben de o kadar bilmem. Şu kadar diyebilirim ki iki sene mütemâdiyen İslâm muhîtlerinde dolaştığım sıralarda –ki o esnâda Balkan Muhârebesi devam ediyordu– müslümanların a'mâk-ı kalbindeki bu muhabbeti, bu irtibâtı fi'len müsbet bir halde gördüm. Benim bu sözlerimi harfiyyen tasdîk edecek âlâyişsiz, doğru, merd etvârlı iki zât-ı muhterem vardır ki onlarla bu seyâhatimde bir eser-i tesâdüf olarak birleşmiştim. Bugün her ikisi de İstanbul'da sağ ve hâzırdırlar.

Yine o seyâhatimde bir gün aklı başında, müteneffiz, muktedir ve elli milyon Hind İslâm'ı nezdinde ma'rûf ve muhterem bir lidere; "İttihâdcıları neden bu kadar seviyorsunuz, bunun sebebi ne olabilir?" dedim. Cevap olarak dedi ki: "Osmanlı inkılâbından sonra bu cemâatin dinsiz, îmânsız, frenk-meşreb kimseler olduklarını işittik. Hakan-ı mahlû'u evvelce ziyâdesiyle sevdiğimiz için, kendisinin bi-gayri hakkın hal' edildiğine kanâat hâsıl ettik. Bunun için hal'inden iki sene sonraya kadar da bütün Hindistan muhît-ı İslâmîsinde Cuma hutbesini yine onun nâmına okutturduk, ve yeni halîfeye bey'at etmekte tereddüd ettik. Vaktâ ki İttihâd ve Terakkī'nin İslâmî bir siyâset ta'kīb etmekte olduğunu gördük, o günden i'tibâren Sultân Mehmed Hân-ı Hâmis'e bey'at ettik ve hutbeyi onun nâmına çevirdik. Bu esbâba binâen İttihâdiyyûnu severiz ve onlara elimizden geldiği kadar da yardım etmeyi İslâmî bir vazîfe biliriz."

İşte Âlem-i İslâm'ın bizim hakkımızdaki hissiyâtı bu merkezde iken vâ-esefâ ki bu âna kadar İslâmiyet'in ma'nevî kuvvet ve kudretini Genç Osmanlılar –hattâ İttihâdcılar– lâyıkıyla bir türlü anlayamamışlar ve bu ilâhî kuvvetle neler yapılabileceğini hakkıyla bilmemişlerdir.

Bir vakitler İngilizlerle Fransızlar bize çok yardım etmişler ve bizi Rusya'ya kurbân olmaktan kurtarmışlardı. Bu iyiliklerine karşı her hak-şinâs Osmanlı ve müslüman medyûn-ı şükrândır. Fakat bu iki hükûmet niçin bu fedâkârlıkta bulundular; acaba bizim kara gözlerimize âşık mı idiler? **[251]** Hayır, zîrâ idârelerinde bulunan milyonlarca müslümanı hoş tutmak ve onların teveccühlerini celb etmek için bu iyiliği bize yaptılar. Çünkü başka türlü hareket edemezlerdi. O tecrübe-dîde, münevver, dâhî millet ve devletler bizim gibi değil, yüz sene sonrasını düşünürler de ona göre davranırlar. Bir de Rusya'yı Boğazlar'ın hâricine geçirmemek de îcâb ediyordu.

Hakan-ı mağfûr Abdülhamîd Han dindârlığıyla, zavâhire riâyetiyle bütün Âlem-i İslâm'ın muhabbet ve teveccühünü kazanmıştı. Husûsuyla Hind müslümanları ona perestiş ederlerdi. O da İngiltere'yi sevmezdi ve İngilizlere düşmandı. Fakat İngilizlerle Fransızlar onun Âlem-i İslâm'da ne derece müessir, zî-nüfûz olduğunu bilirlerdi de ona karşı hiçbir vakit şiddet göstermezlerdi.

Abdülhamîd Hân-ı Sânî'nin yirmibeşinci sene-i devriyyesinde de fakīr, Hindistan'da bulunuyordum. Ora ahâlî-i İslâmiyyesinden kendisine lâ-yuad ve lâ-yuhsâ hedâyâ takdîm olundu –ki bugün kısmen müzehânede mahfûzdur– tebrîknâmeler, kasîdeler, manzûmeler gönderildi. On altı bin telgraf yazıldı. Sene-i devriyye gününde ve gecesinde bütün Hindistan'ın memâlik-i İslâmiyyesi şehr-âyînler, çerâğânlar

yaptı. Osmanlı başşehbenderi o gece Bombay'daki müslüman mahallelerini araba ile dolaşırken balkonlardan üzerine o kadar gül, o kadar çiçek nisâr olundu ki araba doldu; sonra redingotunu berây-ı teberrük parça parça kesip götürdüler. İngilizler bunun böyle olacağını vaktiyle bildikleri için, bütün polislerine, inzibât me'mûrlarına o sıralarda müslümanlara son derecede hüsn-i muâmele edilmesi, hiçbir müslümana ilişilmemesi hakkında evâmir-i ekîde ısdâr etmekle iktifâ etmeyerek, müslümanlara mümâşât için kendi küçük çocuklarına ciğer gibi kırmızı ve mavi püsküllü fesler giydirdiler. Ben bunu kendi gözümle gördüm. Görmeseydim ihtimâl ki ben de bugün gençlerimiz gibi düşünürdüm. Balkan Harb-i meş'ûmu esnâsında –evvelce ismi var cismi yok denilebilecek– Hilâl-i Ahmer'i ihyâ ederek o muhârebede bunca yararlıklar göstermeye muvaffak eden bir şey varsa, o da Hind müslümanlarının iânesi idi.

Bu fakîr Hindistan'daki ahâlî-i İslâmiyyeye berây-ı teşekkür i'zâm olunan Hilâl-i Ahmer murahhaslarıyla beraber bir ayı mütecâviz Hindistan'ı şehir şehir, kasaba kasaba dolaştım. Bizi istasyonlarda istikbâl edenlerin adedini söylesem, ihtimâl ki benim yeniden bir *Elf-leyle* hikâyesi yazmak istediğime hükm edilir. Evet İstanbul'da bir pâdişâhı istikbâl için kaç bin kişi tahmîn olunursa, bizi de Hind müslümanları öyle istikbâl ettiler. Bizim râkib olduğumuz otomobil izdihâm arasından yürüyemiyordu. Çünkü her tarafına binlerce el sarılıyordu.

Nihâyet bizi merâsim-i fevkalâde ile mihmân-hânelerimize götürdüler. Kalküta İstasyonu'na vardığımız zaman, anladık ki şehirde bizim istikbâlimize koşmayan müslüman kalmamış. Ortalık dalgalanıyordu. İngiliz hükûmeti o gün âsâyişi muhâfaza edebilmek için neler çekmiş, ne kadar para sarf etmişti! Hindistan'ın her yerinde böyle teveccühlere, iltifâtlara, nüvâzişlere mazhar olduk. Eğer o sırada bizden –üç kişiden– birimiz vefât etseydi, emîn olunuz ki bugün mezarımız bir velî ma'bedi gibi ziyâretgâh olacaktı. Bu hurmetleri bizim şahsımıza yapmıyorlardı, Hilâfet-i mukaddese ve siyâset-i İslâmiyye hâtırı için idi.

Bu kadar itnâbdan maksad ne olduğu elbette anlaşılmıştır. Kuvvetimizi, kudretimizi ifnâ etmeyelim. [1](وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا) ilh. emr-i ilâhîsine muhâlefet göstermeyelim.

Osmanlıları tatmîn ederim ki müttehid, yek-pâre bir kitle hâlinde kalırsak inşâallâh Arabistan'ı da, Arab kardeşlerimizi de kazanırız. Onlara fenâlık etmişsek, afvlarını dileriz. Onlar da bizi bağışlarlar, ve müslümanların tefrikasına râzı olmazlar.

Hilâfet mes'elesine gelince hiçbir zaman Şerîf bunu isteyemeyecektir. Zâten istese de kimse ona bey'at etmez. Daha geçen seneden bu hakîkati Hind müslümanları –İngilizlerin arzularına rağmen– kongrelerinde resmen ve açıktan beyân ettiler. Binâenaleyh Hilâfet, Âl-i Osman pâdişâhlarında kaldıkça, Fransa ve İngiltere ile hoş geçinmek mümkündür.

Yarın sarîh, doğru ve açık bir siyâset ta'kîb edip aklımızı başımıza toplarsak bu iki hükûmet hiçbir zaman bizden müstağnî olamazlar. Onların idârelerinde müslüman ahâlî bulundukça bizim nazımızı az-çok çekmeye mecbûrdurlar.

[1] Enfâl, 8/46.

Öyle ümîd ve temennî ederiz ki Zât-ı Hilâfet-penâhî tarafından ta'kîb buyurulacak bu İslâmî, bu ma'kūl siyâset sâyesinde vatan-ı Osmânî mes'ûd ve ma'mûr olur.

S[sin]**. M. T**[te]**.**

KĀNÛN-I ESÂSÎ'NİN ŞER'A DA MUGĀYERETİ

Âtî Gazetesi yazıyor:

"Benim şahsî merbûtiyetim rûh-ı Meşrûtiyyet'edir, 93'te ısdâr ve ondan sonra tekrar ale't-tekrar tashîh edilen Kānûn-ı Esâsî'ye değildir. Rûh-ı Meşrûtiyyet bâkīdir. Kavânîn-i esâsiyye değişebilir. Kānûn koleksiyonlarını araştırınız ve karıştırınız: Bunlar ne kadar tebeddül ve tegayyür etmiştir! Meselâ Fransa Düstûr-ı Esâsîsi defeât ile ta'dîl ve ıslâha uğramıştır. Binâenaleyh, mahzâ Sultân Abdülazîz merhûmun idâre-i zâtiyyesine karşı siper olmak üzere Midhat Paşa ve sâire tarafından tanzîm edilmek istenilen ve bilâhare Sultân Abdülhamîd merhûmun evâil-i saltanatında **[252]** ısdâr kılınan kānûn-ı hâzır-ı esâsî i'tirâf edelim ki bir idâre-i maslahat kānûnu idi. Bu kānûn rûh-ı milletten münba'is değildir. Ale'l-amyâ ve ale'l-acele bir tercümedir. Bunun bir takım fıkarâtı rûhiyât, ictimâiyât ve ma'neviyât-ı Osmâniyyeye münâfîdir. Şerîat'e münâfî ahkâmı da ihtivâ eder. Meselâ şer'an, zât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî (tıbkı Amerika reîsi gibi) icrâât-ı seniyyesinden mes'ûldür. Nâmûs ve haysiyet-i şehriyârî de bunu iktizâ eder. Hulefâ-yı Râşidîn efendilerimiz hazerâtı üss-i mes'ûliyyetlerini takrîr buyurmuşlardı. Halbuki bir eser-i tasallüf olmak üzere Avrupa kavânînînden aynen tercüme edilen mevâd mûcebince bizde pâdişâh gayr-i mes'ûl ve mukaddesdir. Kudsiyet bir Nasrânî telâkkīsidir. Bizde öyle şey olmaz. Fazla olarak bu madde-i kānûniyye fi'len de icrâ olunamamıştır. Millet, hâkān-ı esbakın ne adem-i mes'ûliyyetine, ne de kudsiyetine kāni' olamadı; onu, bir irâde-i milliyyesiyle ve bi-hakkın hal' buyurdu. O hâlde… Biz bu Kānûn-ı Esâsî'ye nasıl nass-ı münzel mâhiyeti verebiliriz? Fakat biz Meşrûtiyet-perveriz. Gāyemiz hürriyet ve demokrasidir; istişâre üzerine müstenid bir hükûmet kurmaktır ki, esâsât-ı İslâmiyye de tamâmı tamâmına buna muvâfık ve mutâbıktır."

SEBÎLÜRREŞÂD

Bu mes'ele hakkında inşâallâh biz de ileride beyân-ı mutâlaâtta bulunacağız.

ŞUÛN

.....

Trablusgarb:

Wilson Nazariyelerinin Tatbîki! – Bâbıâlî, mütârekenâmenin madde-i mahsûsası mûcebince Trablusgarb'ın tahliyesini îcâb edenlere teblîğ etmek mecbûriyet-i elîmesinde kalmıştır.

Zavallı müslüman yurdu! Seninle hiçbir alâkası, râbıtası olmayan bir milletin çizmeleri altına düşüyorsun. Wilson'un hürriyet-i akvâm nazariyyeleri seni zencîrlere bağlıyor! Bugün rûhlarımızın enînlerinden, gözlerimizin yaşlarından başka sana îsâl edecek bir şeyimiz kalmadı. Lâkin sen yine fütûr getirme, ye'se düşme! Vücûdunu saran zencîrler sinirlerini kuvvetleştirsin! Âfâkına çöken zalâm azmini, îmânını artırsın!

وقد نكون و ما يخشى نفرقنا فاليوم نحن وما يرجى تلاقيا

Fas:

Fas Demiryolları – Paris gazetelerinin verdikleri ma'lûmâta nazaran Fas'da Harb-i Umûmî'yi müteâkıb beş demiryolunun inşâsı mukarrerdir. Bunlardan biri Tanca'dan Fas'a kadar imtidâd edecektir. Diğer dört hattın tûlü altı yüz kilometre olacaktır. Bu hatlar Fas'ın havâlî-i garbiyyesinde bulunan kasabaları birbirine rabt edecek; Ribât, Dâru'l-Beyzâ', Fas ve Tanca arasında bu sûretle mükemmel muvâsalât te'mîn olunacaktır. Beşinci hattın tûlü üç yüz kilometre olup Cezâir hudûdundan Fas'a kadar imtidâd edecektir. Bu hatlar ikmâl olunduğu zaman Tunus hudûd-ı şarkıyyesinden Bahr-ı Muhît-i Atlasî sâhilinde bulunan Fas kasabalarına şimendüferle münâkalât ve sevkıyât te'mîn edilmiş olacaktır.

Cezâyir:

Cezâyir Bankası'nın Temdîd-i Müddeti – Cezâyir'de müslümanlara karşı yapılan haksızlıkların bâdîsi, Fransa'nın müstemlekât siyâsetinin vâsıta-i fa'âlesi bulunan ve ahâlî-i mahalliyyenin emlâkini zabt etmekle şöhret kazanan Cezâyir Bankası'nın imtiyâz müddeti 1920 senesinde bitmek üzredir. Şimdiden Fransız sermâyedârların elinde bâzîçe olan Fransa hükûmeti ve Meclis-i Meb'ûsânı bu bankanın müddet-i imtiyâzının yirmi beş sene temdîdi için bir lâyiha-i kānûniyyeyi kabûl ediyorlar. Yani hürriyet-i akvâmı, milel-i zaîfenin istiklâlini, Wilson'un prensiplerini kabûl eden bu medenî hey'etler Âlem-i İslâm'a karşı hak ve adlin bütün esâsâtını unutuyorlar. Acaba ittihâd-ı akvâm ve sulh-ı beşer bu sûretle teessüs edebilir mi?

Hindistan:

Hindistan Ahvâl-i İktisâdiyyesi – Hindistan'ın her tarafına yağan şiddetli yağmurlar Bengale'de müdhiş seylâblar husûle getirmiştir. Hasârât çok fecî'dir. Hükûmet fukarâ-yı halka melbûsât tedâriki için birkaç fabrika işletmek istiyor. Çıkarılacak kumaşlar ucuz fiâtla satılacaktır. Bu tedbîr dolayısıyla Japon ticâreti nev'amâ mutazarrır oluyor. Cava'dan gelen çayın ucuzluğu cihetiyle fukarâ-yı halk nezdinde revâc bulmasından müteessir olan bir İngiliz çay şirketi Cava çayının idhâlâtını men' için hükûmet nezdinde teşebbüsâtta bulunuyor. Hükûmet halkın şikâyâtına ehemmiyet vermeyerek şirketin menfaatini te'mîn cihetini iltizâm ediyor. Bundan başka masârıf-ı harbiyyeyi itfâ edebilmek için bütün vergilere yüzde elli nisbetinde zammiyât icrâsına karâr vermiştir.

İSLÂMLAŞMAK

Bu mevzû'a dâir ekâbir-i ümmetten Prens Said Halim Paşa hazretleri tarafından gāyet mühim bir eser kaleme alınmıştır. Gelecek haftadan i'tibâren neşrine başlayacağımız bu eser-i güzînin bütün ümmetçe kemâl-i ehemmiyyetle ta'kīb edileceğini kaviyyen ümîd ederiz.

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

15 Kasım 1918 | 8 Safer 1337 | Perşembe | 15 Teşrînisânî 1334 | Cild: 15 - Aded: 378

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

.....

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ[1]

İkâme-i salâtın erkân-ı takvânın en mühimlerinden biri olduğunu anlattık. Şimdi de (وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ) nazm-ı kerîmiyle infâk-ı malın takvâ ile olan vech-i münâsebetini izâh edelim:

Cenab-ı Hak malı hayât-ı dünyâya zînet veren şeylerin en esâslılarından biri kılmış, nüfûs-ı insaniyyede buna karşı büyük bir meyl ve muhabbet uyandırmıştır. Çünkü mal, insanın dünyâya âid arzu ettiği şeylerin yegâne vâsıta-i istihsâlidir. Ancak insanların birçoğunda hırs o derecelere varır ki nazarlarında tahsîl-i mal emeli ma'kûs bir gāyeye müeddî olur. Bu gibiler malı o derece severler; cem' ve iddihârına o mertebe mütehâlik bulunurlar ki nazarlarında saâdet-i hâl para kazanmak için canlarını her türlü cefâya ma'rûz bırakmaktan ibâret olur. Midelerine bir lokma yemek, bir içim su gitmese de hazînelerini para ile doldurmak hazzı onlar için yemek, içmek yerine geçer. Bunun içindir ki Cenâb-ı Hakk'ın medâr-ı imtihân ve ibtilâ ittihâz ettiği şeyler miyânında insanı elindeki maldan infâk ile mükellef tutması kadar mü'essir bir şey yoktur. [2](اَنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ), [3](اِنَّا جَعَلْنَا لَتُبْلَوُنَّ فى اَمْوَالِكُمْ), [4](مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَاَنْفُسِكُمْ)

Cenâb-ı Hakk'ın ihsân etmiş olduğu rızıktan infâk husûsunun erkân-ı takvâdan olması bahsine gelince, yukarıda da söylemiştik ki mal dünyevî, uhrevî saâdetin vâsıta-i husûlüdür. Saâdet-i uhreviyeye sebebdir. Çünkü Cenâb-ı Hak *Kur'ân*-ı hakîminde müminlerden canlarını, mallarını cennet mukābilinde satın alacağını söylüyor. Demek ki tarîk-i ıslâhda varlığını, hayrât ve meberrât yolunda varını bezl edenin bu fedakarlıklarının bedeli, o dâimî menâ'im ve lezzâtı, sermedî safvet-i hayâtı, zevâl nâ-pezîr huzûr ve saâdetiyle cennât-ı âliyât oluyor. [5](وَعْدَ اللهِ حَقًّا وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللهِ قِيلًا)

İnfâkın sa'adet-i dünyeviyeye sebeb olduğunu tetkik edelim. Ümmetler içinde mal ve menâlini en ziyâde esirgeyen, Cenâb-ı Hakk'ın ihsân ettiği ni'metleri imsâk husûsunda en ziyâde ileri giden, en fazla za'f ve inhitâta mahkûm olandır. Ellerini sımsıkı yumup da îcâb eden yerlerde fedakarlık edemeyen, tenâkus-ı servet endişesiyle bezl ü infâk cesaretini gösteremeyen bir ümmet arasında ilim ve ma'rifet, mecd ü siyâdet, istiklâl ve hâkimiyet nasıl esâsgîr olabilir? Mallarını kilitli kasalar, muhkem hazîneler içinde değil, ilim ocaklarında, terbiye müessesâtında, ma'denler içlerinde, dalgaların sırtlarında saklayan ümmetlerden ibret al. Sırf infâk-ı mal sâyesindedir ki bunlar mevcûdiyetlerine za'f ve zillet îrâs edebilecek esbâbdan tevakkī etmişler, bî-emân bir hasmın kuvvet ve satveti, muktedir bir âlimin irfân ve kiyâseti sâyesinde hayât ve memleketlerini pâmâl-i tehakküm etmesine meydan vermemişlerdir. Cenâb-ı Hakk'ın [6](وَعْدَ اللهِ حَقًّا وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللهِ قِيلًا) meâl-i münîfince bu gibi ümmetlere ittikā ve ihsânı böyle rehber-i hareket ittihâz ettikçe kendileriyle beraber olacağını va'd etmesinin hikmetini bu iki rükn-i fazîletin îcâbâtında aramak îcâb eder.

[254] Evet, Cenâb-ı Hak infâk-ı malı ümmetlerin saâdet ve selamet-i hâllerini, terakkī ve azametlerini intâc eden şerâit-i ictimâiyyenin en mühimlerinden biri kıldığı için müminlere karşı en çok mal ve menâli vesîle-i imtihân ittihâz etmiş, içlerinden hakīkaten müttekī ve âmil olanları temyîz için infâk-ı malı mi'yâr edindiğini haber vermiştir.

Müsellem bir hakīkattir ki İslâm en metîn esâslara istinâd etmektedir; kabul ettiği düstûrlarda halkı tenfîre bâ'is olacak ahkâm bulunmamaktadır; yegâne vasf-ı mümeyyizi yüsr u suhûlet olduğu için hücûm ve tenkīd husûsunda düşman

[1] Bakara, 2/3.
[2] Enfâl, 8/28.
[3] Kehf, 18/7.
[4] Âl-i İmrân, 3/186.
[5] Nisâ, 4/122.
[6] Nahl, 16/128.

ve mu'ârızlarına vesîle-i muvaffakiyyet olabilecek bir cihet bırakmamaktadır. Bununla beraber bu dîn-i ekmelin evc-i azamet ve ikbâlinde pâyidâr olabilmesi mücerred zümre-i etkıyâyı teşkîl eden civânmerdân-ı ümmetin o mu'azzam fedakarlıklarıyla müyesser olabilmiştir. Onlar gösterdikleri şâyeste-i imtisâl meâsir-i semâhatleriyle kendilerini, dinlerini, memleketlerini maddî za'f ve hezîmetlerden, dünyevî fezâhatlerden, uhrevî azâblardan vikâye şerefini ihrâz eylemişlerdir.

İşte Osman bin Affân radıyallâhü anh. Onun, İslâm'ı te'yîd, müslümanlara imdâd ve mu'âvenet yolunda sarf ettiği malı ancak Müslümanlığın ma'nâsını hakkıyla anlamış, şerî'at-i garrâda takvânın ne demek olduğuna nûr-ı irfân ile bi-hakkın nüfûz etmiş olan bir kimse sarf edebilir. Tebük Gazâsı'nda ceyş-i usrete bin deve, elli at ihdâ ettikten sonra askerin sâir levâzım-ı techîziyyesi için de bin dinar getirip risâlet-meâb sallallâhü aleyhi vesellem efendimizin eteğine döküverdi. Nebiyy-i kerîm efendimiz kucağına yığılmış olan altınları evirip çeviriyor ve (ما ضر عثمان ما فعل بعد اليوم) "Bundan sonra Osman ne yapsa zararını görmez" sözünü tekrar ediyor idi.

Ey müslüman kendine gel, etrâfına bak da gör ki hayır ve hasenât vadilerinde buhl u imsâkı rehber ittihâz edenlere karşı Cenâb-ı Hak nasıl bütün yolları kapamış, alınlarına zillet ve meskenet damgasını vurmuş, vicdânlarını kasvet ve ıztırâbla müstağrak etmiştir. Sonra bir de nazar-ı im'ân ve i'tibârını böyle infâk-ı mala fıtraten mecbûl kimselere atf et. Göreceksin ki Cenâb-ı Hak onlara bütün felâh ve inşirâh yollarını açmıştır. Onlar ki memleketlerinin azamet ve ihtişâmı, nüfûz-ı millîlerinin i'tilâsı, hem kendilerinin hem de milletdaşlarının salâh ve intizâm-ı hâli hep infâk-ı mal hasletinin kuvvet ve metânetine merbût olduğunu bilirler de ridâ-yı milliyyetlerini evsâh-ı cehlden infâk sâyesinde temizlemeye, ilim ve irfân, tehzîb-i nefs, kuvvet ve istikāmetle mevcûdiyetlerini te'yîde gayret ederler. Mensûb oldukları cem'iyyetin bîçâregânına yüklenilmiş olan bâr-ı mesâibi muttasıf oldukları haslet-i mürüvvet sâyesinde tahfîf ve izâleye muvaffak olurlar. Bu iki zümredeki tecelliyât-ı mütezâddenin hikmeti nedir? Çünkü evvelkilerin Allah'a olan i'timâdları cidden za'îf, ihvân ve aşîretleriyle aralarındaki alâka ve râbıta son derece gevşektir. Mallarını infâk edecek olurlarsa fakr u fâkaya giriftâr olmadan korkarlar; bununla beraber ihtiyâr edecekleri fedakarlıklarla âile ve aşîretlerinin huzûr ve ârâmına, mensûb oldukları ümmetin azamet ve te'âlîsine vâsıta olmakta, fazla olarak Cenâb-ı Hakk'ın da rızâ ve hoşnûdîsine nâiliyette ne büyük bir hazz-ı vicdânî olduğunu takdîr edemezler.

Bilmem ki âgūşunda perverişyâb olduğu bir ümmeti sefâlet ve zarûret içinde gören bir bahîl servet ve iktidârının ne gibi tecelliyâtıyla kendini mes'ûd ve bekâm addeder. Kavminin câhil ve muhakkar ekseriyetinden müteşekkil bir muhît içerisinde ahz-i mevki' etmiş olan bir nâ-kes neye bakıp da iftihâr edebilir? Hısset-i tab'ı kendisiyle efrâd-ı milleti arasındaki revâbıt-ı unsuriyyeyi kat' ettiği halde gerek nefsini, gerek hukūkunu tecâvüzden masûn bulundurmak husûsunda hangi bir kuvvete istinâd eder? O nâmerd ki hayırsızlığı kendisiyle te'yîd ve mu'âvenetlerine muhtâc olduğu kimseler arasına âhenîn bir sed çekmiştir. Bu hakīkatler فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى. وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى.فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰى. وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ[1] وَاسْتَغْنٰى. وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى. فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى) âyetinin meâl-i münîfine mâ-sadak değil midir?

Bunlar şuûn-ı âlemi derince düşünen, insanların ahvâl ve etvârını, ahlâk ve temâyülâtının netâyicini nazar-ı ibretle tedkīk eden bir kimsenin re'ye'l-ayn şâhid olacağı bir hakīkattir. Bu hakāyık teslîm edildikten sonra kitâbullâhı gûnâ gûn vücûh-ı infâktan birine tahsîs etmekte hiç bir ma'nâ yoktur. Evet, birr ü takvânın esâsı insanın malını infâk etmesidir. Malın şer'an vâcib olan zekâta sarf edilmesiyle nevâfil-i sâireye verilmesi arasında bir fark yoktur. يَسْئَلُوْنَكَ مَاذَا[2] يُنْفِقُوْنَ قُلِ الْعَفْوَ)

Bazı basit fikirli kimseler sağlam düşünemiyorlar da *Kur'ân*'ın bezl ü infâka teşvîk etmesini cây-ı i'tirâz buluyorlar; ve infâk-ı mal meselesinin insanları sa'y ü ameli terk ile iltizâm-ı atâlete sevk edeceğini söylüyorlar. Bunlara cevâben deriz ki: Şerî'at-i mutahhara zenginlerin, kesb ü amele ikdârı olanların sadaka kabûl etmelerini harâm kılmıştır. Nitekim İngiliz memleketlerinde de hâl böyledir. Oralarda hükûmet tarafından hakkında tahkīkāt icrâ edilip de resmen ruhsat i'tâ edilmedikçe bir kimsenin tese'ül ve mu'âvenet-i âmmeye arz-ı ihtiyâc etmesine kānûnen mesâğ yoktur. Binâenaleyh îmân ve itkânın tecelliyât-ı mahsûsasından biri olan infâk, malı layık olduğu cihetlere sarf etmekten ibârettir. Bî-kes çocukların terbiyesini der'uhde etmek, bir esîri kayd-ı esâretten kurtarmak, mensûb olduğu hükûmet-i İslâmiyye'nin satvet-i bahriyyesini i'lâya yardım eylemek gibi mesâ'î-i hayriye hep bu haslet-i fâzılanın tezâhürât-ı mes'ûdesi cümlesindendir. Kimse inkâr edemez ki bu gibi vücûh-ı hayr ü birre bezl edilecek mal ve menâl, sarf edenler için kuvvetli birer siper teşkîl **[255]** eder de nefislerinin ıslâhı, râbıta-i milliyelerinin te'yîdi, din ve kavmiyetlerinin i'lâ ve i'zâzları husûslarında ihmâlkâr bulunan kimselerin mübâreze-i hayât sahasında tesâdüf edecekleri müşkilât ve âfâttan âzâde kalır.

Bazı câhil kimseler infâkın, bilhassa yetîmleri terbiye, bîçâregâna, hiref ve sanâyi'-i hasîse ashâbına imdâd yolunda ihtiyâr edilecek semâhat ve fedakârînin fevâid ve mehâsinini idrâk edemiyorlar da "Böylelerle ne alış verişimiz var?" "Bunların ıslâh-ı ahvâli yolunda sarf edeceğimiz paralardan şahsî istifâdemiz ne olabilir?" deyip duruyorlar. Böyle söyleyenler giriftâr olduğumuz mihnet ve felâketlerin başlıca sâikleri o, câhil, haşîn tabî'atli, bed-ahlâk, pes pâye hizmetçi, aşçı, işçi takımı olduğunun farkında değiller. Fakat onlar bilmeseler de bugün hayât-ı ictimâ'iyemizde muhât bulunduğumuz bunca felâketlerin müsebbibi bu makūle eşhâs olduğunda şüphe edilecek bir cihet var mıdır? Kendimizi bir tarafa bırakalım, genç genç evlâdlarımızın bu gibi sefîl bir tabaka ile temâsdan terbiye ve ahlâkça ne derece müteessir oldukları inkâr edilebilir mi? O gençler ki birer top gibi câhil, terbiyesiz dâyeler elinden, dinden bir nasîb-i kemâl almamış, terbiye fıtratlarını tezhîb etmemiş lalalar eline atılırlar. Bu bîçâre vatan yavrularının o sefîl ve bed-mâye

[1] Leyl, 92/5-10.
[2] Bakara, 2/219.

karînlerden hâsıl ettikleri intıbâât ne elîm ve ye's-âverdir, onların âyîne-i fıtratlarına aks eden rezâilini, fıtrat-ı selîmelerine ârız olan tagayyürü gören bir âilenin teessürâtı ne derecelere varmaktadır. En büyük hisse-i felâket ise bunları âgūş-ı ihtimâmında yetiştiren ümmete âittir. Çünkü ileride bunlar o ümmetin ricâl-i mümtâzesini teşkîl edecek, tedbîr-i şuûn, tanzîm-i ahvâlinde bunlar birer âmil-i müessir olacak, hukûk ve menâfi'-i milliyyesinin masûniyetinde bunların kudret ve mahâretine i'timâd eyleyecektir. Böyle olmayıp da halk hâdimlerinin, tefvîz-i umûra mecbur oldukları kimselerin terbiye ve tezhîb-i tînetlerine i'tinâ etseler böyle düçar olageldiğimiz vahîm âkıbetlerden kurtulur, mesâlih ve mu'âmelâtımızın yolunda gitmesini, muhît-i ictimâ'iyyemizi istîlâ eden fenalıkların, emrâz-ı nefsiyyenin ref' ü izâlesini te'mîn etmiş olurduk.

Ale'l-ıtlâk infâkın mehâsin-i maddiyye ve ictimâ'iyyesi bu merkezde olmakla beraber Cenâb-ı Hakk'ın farz kılmış olduğu zekât erkân-ı îmanın en mu'azzamını, mezâhir-i ittikānın en mühimmini teşkîl etmektedir ki ileride hikmet-i farziyyetini teşrîh ettiğimiz sırada bunun âlem-i İslâm'a ne büyük menfaatler te'mîn edegelmiş olduğunu delâiliyle izâh ve beyân edeceğiz.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çaviş**

İSLÂMLAŞMAK

– 1 –

(Müellifi: Prens Sa'id Halim Paşa)

Biz, akvâm-ı İslâmiyye'nin selâmeti onların hakkıyla İslâmlaşmalarında olduğunu öteden beri iddi'â edegelmiştik. Ancak "İslâmlaşmak" ta'bîri muhtelif tarzlarda tefsîre müsâ'id olduğu için, bundan ne gibi bir ma'nâ anlamakta olduğumuzu burada mümkün olduğu kadar vâzıh bir sûrette teşrîh etmeyi fâideli görüyoruz.

İslâmiyet kendisine hâs i'tikādiyâtı, o i'tikādiyât üzerine müesses ahlâkiyâtı, o ahlâkiyâttan mütevellid ictimâiyâtı, elhâsıl o ictimâiyâttan doğan siyâsiyâtı ihtivâ etmek i'tibâriyle en mükemmel ve en nihâî kemâli hâiz bir dîn-i insanîdir.

O, bu haysiyetle öyle bir takım avâmil-i esâsiyyenin hey'et-i mecmû'asıdır ki bunlar hayât-ı beşeri sevk u idâre ederler ve her birerleri diğerlerinden müteferri' olmakla beraber heyet-i mecmû'aları mütecânis, mükemmel, iftirâk ve inkısâmı gayr-i kābil bir kül husûle getirirler ki –dîni bulunduğu şahs-ı ma'nevîde olduğu gibi– fikriyye ve isbâtiyye (idealisme, positivisme) mezhebleri o küllün içinde mümtezic bir sûrette mündemic bulunur.

O bir dîn-i beşerîdir ki ma'ber-i mâhiyyeti, rehberi, istinâdgâh-ı tabî'îsi bulunduğu vicdân-ı insanî gibi ulûm-ı tecrübiyye ve maddiyyeyi, mu'tekadât-ı mâ ba'de't-tabî'iyye ve nazariyyeyi, hıyta-i idrâk-ı beşere sığan ve sığmayan hakāyıkı hep birden câmi'dir.

O ne tamamıyla fikriyye, ne de tamâmıyla isbâtiyye olmayıp, her ikisidir. Onu şu iki mezhebden biri, yahud diğeri telakkī etmek mevcûdiyetini inkâr eylemektir. Zirâ yalnız başına fikriyye mezhebi hiç bir ma'nâyı müfîd olmayacağı gibi, kendi kendine vücûd bulmasına da imkân yoktur. Nitekim fikriyyeden müstakil olmak üzere tasavvur edilen isbâtiyye de böyledir. Çünkü bunların biri diğerinin netîcesidir.

Binâenaleyh bizim için İslâmlaşmak demek İslâm'ın i'tikādiyâtını, ahlâkiyâtını, ictimâ'iyâtını, siyâsiyâtını dâimâ zaman ve muhîtin ihtiyâcâtına en muvâfık bir sûrette tefsîr ederek bunlara gereği gibi tevfîk-i hareket etmekten ibârettir.

Kendisinin müslüman olduğunu söyleyen bir adam kabûl etmiş olduğu dinin mebâdî-i esâsiyyesine göre his etmedikçe, ona göre düşünüp ona göre hareket eylemedikçe, yani İslâm'ın ahlâkiyâtına, ictimâ'iyâtına, siyâsiyâtına tamâmıyla kendini uydurmadıkça yalnız Müslümanlığını i'tirâf etmekle bir şey kazanamaz, hiç bir saâdet elde edemez.

Bir "Kant"ın yahud bir "Sipencer"in ahkâkiyâtına inanan, **[256]** bununla beraber ictimâ'iyâtta Fransızın, siyâsiyâtta İngilizlerin tarz-ı telakkīsini kabul eden bir müslüman, ne kadar mütebahhir-i âlem olursa olsun, ne yaptığını bilmeyen bir kimseden başka bir şey değildir.

Bir adamın zihninde mütenâkız, müte'ârız, gayr-i kābil-i imtizâc bunca şeyler tesâdüm hâlinde bulunmakla beraber yine hepsi birden yan yana durup dururs a artık o adam ne kafada, ne vicdânda olmak lâzım gelir, tasavvur edilsin?

Çinlilerin ahlâkiyâtını, Hindlilerin ictimâ'iyâtını, Meksikalıların siyâsiyâtını kabul eden bir Fransız yahud bir Alman acaba ne olabilir? Madem ki bir Fransız yahud bir Alman gibi his etmiyor, düşünmüyor, hareket etmiyor, kullandığı lisân Alman, yahud Fransız lisânı olsa da, o ne Alman, ne de Fransız olamaz.

Buraya kadar "İslâmlaşmak"dan ne anladığımızı izâh ettik; şimdi de İslâmiyet'in i'tikādiyâtı, ahlâkiyâtı, siyâsiyâtı, neden ibâret olduğunu teşrîhe çalışacağız.

* * *

İslâm'da İ'tikādiyât

Müslümanın îmân ettiği "Allah" o ilâh-ı vâhiddir ki, zamanların, mekânların nâ-mütenâhîliği içinde lâ-yenkatı' tekâmül edip duran maddelerin ve kuvvetlerin ahenk-i tâmmı hakkındaki idrâkimiz arttıkça, onun vahdâniyet-i kat'iyyesi de bu idrâk ile mütenâsib olarak bize daha vâzıh, daha âşikâr bir sûrette tecelli etmektedir.

"Allah" ma'nâ-yı şerîfi "hikmet ve adâlet-i mutlaka" mefhûmlarına tevâfuk eden "Hak" mefhûmunun aynıdır ki, kâinâtın hiç bir kuvvetle kābil-i infisâm olmayan ahenk ve nizâm-ı küllîsine merci' telakkī ettiğimiz bu ulûhiyyet mefhûmunu, biz, ma'lûmumuz olan doksan dokuz ism-i şerîf ile elimizden geldiği kadar ta'bîr ve tavsîf etmekteyiz.

Bunlar öyle bir takım enfüsî mefhûmâttır ki böyle olmakla beraber ma'lûmât-ı fenniyye ve tecrübiyyemiz tevessü' ve tekâmül ederek bizi âlemde mevcûd nâ-mütenâhî eşyâyı, her an husûle gelen hâdisâtı, avâlim ve kâinât-ı bî-hesâbı idâre eden kavânîni daha iyi tedkīk edebilecek hâle getirdikçe o mefhûmlar da kesb-i te'eyyüd ve kat'iyyet etmektedir.

Biz müslümanlar onun Peygamber'ine de inanıyoruz. Zirâ o Hâlik-ı yegâne hürriyet, adâlet, te'âzud, desâtîr-i İslâmiyyesi sûretindeki saâdet-i beşeriyye mebde'-i lâ-yetegayyerini bize onun vâsıtasıyla bildirmiştir. İnsâniyete en doğru

dîn-i beşerîyi teblîğ etmekle onu en sahîh din mefhûmuna sâhib kılan o peygamberdir.

Biz ona inanıyoruz. Zirâ evâmir ve te'âlîminin hakk-ı mutlak olduğu, takdîrlerin fevkinde bir kıymeti hâiz bulunduğu beşeriyetin aklı, tecrübesi terakkī ve tekâmül ettikçe bir kat daha te'eyyüd ediyor.

Elhâsıl İslâm'ın akîdesi zâhir bâtın olan hakîkat-i ulyâya i'tikād olup dini de âharın kuyûd-ı tazyîkinden âzâde olarak ne bir sınıf-ı rûhânî, ne bir kısm-ı ruhbânî tanımayan ve ebnâ-yı nev'ine rehber olmak hakkını insanların en fazîletlilerine en âkıllerine, en âlimlerine bırakan bir dindir.

Bir müslüman her şeyden evvel hâlis bir mümindir. Çünkü vahdâniyetle muttasıf olan Ma'bûd-ı bi'l-hakkı takdîs için ona inanmak lâzımdır. Müslümanların en iyisi en kavî bir kanâ'at ile ve en kavî delâil ve berâhîne tâbi' olarak îmân etmiş olanıdır. İnsana bir mevcûd-i mükellef payesini veren, onu bütün mahlûkāt-ı zevi'l-hayâtın fevkine çıkaran ancak kuvve-i i'tikādiyesidir.

O halde dinsizlik nüzû'î (atavique) bir takım esbâbdan, yahud kusurlu bir terbiye-i ahlâkiyyeden ileri gelmiş bir inhitât-ı fikrî ve rûhânîdir. Husûsiyle "Madem ki bir şeyi inkâr için diğer bir şeyin doğruluğuna inanmak lâzımdır; insan inkâr edebilmek için bile inanabilmelidir" kaziyyesi kabul edildikten sonra bu hakîkat büsbütün kesb-i kat'iyyet eder.

Bizler ki Ma'bûd-ı bi'l-hak tanıdığımız Allahu zü'l-celâlden başka bir ma'bûda, onun Resûl-i ekrem ve ekmelinden sonra bir peygambere inanmak elimizden gelmez; bunların her ikisine bilâ-kayd u tereddüd îmân ederiz. Binâenaleyh gerek Cenâb-ı Hakk'ın kendi hakîkat-i ulviyesine dâir Peygamber'i vâsıtasıyla bize bildirdiği, gerek vahy-i ilâhî ile mülhem olan o Resûl-i güzînin saâdet-i ebediyyemiz için bizlere öğrettiği şeylerin hepsine bütün kalbimizle, bütün vicdânımızla inanırız.

* * *

İslâm'da Ahlâkiyât

Menba'ı yegâne Ma'bûd-ı bi'l-hakka iman olan ahlâk-ı İslâmiyye bize saâdet-i beşeriyyenin hakîkate muhabbette ve onu taharrî ve tatbîkte olduğunu bildiriyor.

Lakin, hakîkatin taharrî ve tatbîki ancak insanın ahlâkı, aklı bütün kuvâsının bilâ-mâni' hareket ve inkişâfıyla tahakkuk edebileceğinden bu ahlâk en vâsi', en tam ma'nâsıyla hürriyet-i şahsiyye mebdeine istinâd eder ve insanlara bu mebdei Ma'bûd-ı bi'l-hakka îmânın netîcesi olmak üzere kabul ettirir.

O halde ahlâk-ı İslâmiyye insana hâiz olduğu kābiliyet-i tekemmülü gücü yettiği derecede tevsî' için hür olmak vazîfesini tahmîl eder. Binâenaleyh nazar-ı İslâm'da hürriyet öyle insanın tatbîk veya adem-i tatbîkinde muhtâr bulunabileceği, yahud vâzı'-ı kānûnun isterse bahş, isterse men' edeceği bir hakk-ı siyâsî olmayıp kabul ettiği din ile rehber tanıdığı ahlâk tarafından kendisine tahmîl edilmiş bir vazîfedir.

İmdi, hakîkati bilmek ve tatbîk etmek mükellefiyeti bütün müslümanlara **[257]** şâmil olduğu için bu i'tibâr ile her müslüman elinden geldiği kadar hür olmak vazîfesiyle mükellefdir.

Kaldı ki, "Umûma şâmil hürriyet" ta'bîri "Umûm arasında müsâvât" ile müterâdif olduğundan; müsâvât ile hürriyet ise yanı başımızdakilere muhabbeti yani te'âzudu tevlîd edeceğinden ahlâk-ı İslâmiyye bu sûretle hürriyet, müsâvât, te'âzud desâtîr-i esâsiyesini vücûda getirmiş ve bu desâtîri saâdet-i beşeriyyenin mebde'-i esâsisîsi olmak üzere rekz ü i'lâ etmiş oluyor.

Mamafih hakîkati taharrî ve tatbîk vazîfesi ahlâk-ı İslâmiyeyi bir tarafdan İnsanlar arasında hürriyet-i tâmmenin vücûdunu kabule mecbur etmekle beraber, aynı esbâb dolayısıyla, diğer tarafdan da tabî'î, şahsî kâbiliyetlerin tefâvütünden nâşî aynı insanlar arasında tabî'atiyle vücûd bulacak müsâvâtsızlığı da kabule mecbur eylemektedir.

Evet, o bunu da aynı sebeble kabûle mecburdur. Zirâ bu müsâvâtsızlık en hakīkī, en ma'kūl, en doğru ma'nâlarına alınmak şartıyla müsâvât ve hürriyet mefhûmlarının netîce-i tabî'iyyesinden başka bir şey değildir. Çünkü müsâvât ancak her ferde kendi isti'dâdât-ı tabî'iyyesine göre serbestçe terakkī ve tekemmül etmek ve bu sûretle gāye-i müştereke-i İslâmiyyeye vüs'ü müsâ'id olduğu kadar hizmet eylemek hakkını vermesi haysiyetiyle doğru ve ma'kūl oluyor.

Kezâlik hürriyet de müsâvât gibi her ferdin semerât-ı mesâ'îsinin kemâl-i hürriyyetle ve tamâmıyla müstefîd olmasını, fezâil ve mezâyâsının mükâfâtını bi-hakkın ihrâz eylemesini te'mîn ederek bu sûretle insanın gücü yettiği kadar tekemmül edebilmesi arzusunu tehyîc ve idâme eylemesi haysiyetiyle doğru ve ma'kūl oluyor.

İşte bundan dolayıdır ki ahlâk-ı İslâmiyye efrâd arasındaki müsâvâta hürmetkâr olduğu kadar bunlardan bir kısmının diğerine karşı tefevvukuna da ri'âyetkârdır.

O halde müsâvâttan gelen müsâvâtsızlık, hürriyetten doğan tazyîk bu te'âzudu gevşetecek yerde bilakis takviye ve tahkîm eder. Zirâ bu şerâit dâhilinde mâ-fevkıyet mâdûniyetin fâidesine, tazyîk de o tazyîke ma'rûz bulunanların nef'ine olarak tecellî eder.

Ahlâk-ı İslâmiyye hak, hikmet, adâlet nâmına insanlar arasında hürriyet, müsâvât, te'âzud düstûrlarını te'sîs etmek sûretiyle bizlere başkaca şunu da öğretmiş oluyor ki: Bu düstûrlara karşı gelenler yegâne Ma'bûd-ı bi'l-hakkın mücâzâtına, onlara ri'âyet edenlerse mükâfâtına mazhar olacaklardır.

İşte İslâm'ın i'tikādiyâtından doğan ahlâkiyâtı bundan ibârettir.

DÎN-İ TABÎÎ, DÎN-İ UMÛMÎ

– 2 –

Enbiyânın Teblîğ Eylediği Dîn-i İlâhînin Erkân-ı Mühimmesi:

Enbiyâ-yı kirâm hazerâtının vahy-i ilâhî olarak teblîğ eyledikleri "dîn-i ilâhî" esâs i'tibâriyle i'tikād, a'mâl, ahlâktan ibâret üç rüknü ihtivâ etmektedir. İ'tikād kısmını şu esâslar teşkîl eder:

1) Bütün kâinâtın hâlık ve nâzımı olan bir vâcibü'l-vü-

cûda ve o vacibü'l-vücûdun sıfât-ı kemâliye ile muttasıf, noksan sıfatlardan münezzeh olduğuna îmân; (tevhîd ve tenzîh).

2) Me'âd ve mes'ûliyete (âhirete) îmân;

3) Fetânet, emânet ve kemâlât-ı sâire ile mümtâz ve Vâcibü'l-Vücûd tarafından beşeriyyete meb'ûs bir Peygamberin "vahiy" sûretiyle telakkī-i ahkâm ederek beşeriyete teblîğ eylediğine îmân,

4) Meleklere îman*

5) Hâlık'ın sıfât-ı kemâliyesini beyân ve beşeriyetin nâzım-ı harekâtı olan kavânîn-i ictimâ'iyye ve ahlâkiyyeyi te'sîs eden ve eser-i "vahy"-ı ilâhî olan bir kitâb-ı mukaddese îmân (bu kitâb, peygamberlerin vahy-i ilâhî olarak beşeriyete teblîğ eyledikleri ahkâmı, bilcümle evâmir ve nevâhîyi ihtivâ eder.)

Ahkâm-ı ameliyye, vâcibü'l-vücûda ihlâs ve ta'zîm maksadını istihdâf eden vazîfe-i ubûdiyyeti muhtevî olduğu gibi; bir heyet-i ictimâ'iyyenin te'essüs ve nizâm-ı ekmel üzere bekāsını te'mîn eden, aklî ve medenî tekâmülünü ihzâr eyleyen kavânîn-i ictimâ'iyyeyi de ihtivâ eder. Bu kānûnlar şahsiyet-i ictimâ'iyyenin mesâlih ve menâfi'ine muvâfık bir sûrette teblîğ olunmuştur.

Bundan başka şefkat alâ halkillâh ma'nâsını mutazammın olan ve efrâd-ı insaniyyeyi yekdiğerine rabt etmek hususunda bir câzibe-i umûmiyye kuvvetini hâiz bulunan "kavâ'id-i ahlâkiyye"de** edyân-ı münzelede maksûd-ı bizzât bir esâsdır.

İşte edyân-ı münzele (dîn-i ilâhî), bu üç esâsı istihdâf eylediği cihetle bütün peygamberler bunları teblîğ etmekte müttefiktir. Hepsi de bulundukları asırlardaki akvâmın seviyesine muvâfık bir tarîk ile bunları nâsa teblîğ etmişlerdir.

Usûl-i dîni teşkîl eden i'tikād kısmında nesih ve tebeddül yoktur;

[258] Fakat fürû'-ı şerâyi', tebeddül ve teğayyür eder*** bundan dolayıdır ki: Ahkâm-ı te'abbüdiye ve ictimâ'iyye her dinde bir değildir. Çünkü ibâdet, tezhîb-i ahlâk ve tezkîr-i Hâlik'a vesîle olduğundan her şerî'atin ibâdeti eşkâl-i zâhiriye ve suver-i hâriciyye i'tibâriyle az çok muhtelifdir.

Ahkâm-ı ictimâ'iyye beşeriyetin tekâmül-i akl ü medenîsini ihzâr etmek gāyesini istihdâf eylediği cihetle beşerin şerâit-i ictimâ'iyye ve tekâmmülât-ı fikriyyesine göre değişmiş, ihtiyâcât-ı beşeriyyeye göre tebeddül ve teğayyür ederek nihâyet Dîn-i İslâm'da derece-i tekemmüle resîde olmuştur.

* * *

Enbiyânın Teblîğ Eylediği Dîn-i İlâhî ile Felâsifenin Lüzûm Gösterdikleri Dîn-i Tabî'î Arasında Mukâyese:

Buraya kadar felâsife-i cedîdenin din hakkındaki usûllerini gördük; edyân-ı münzelenin usûl ve kavâ'idini de hülâsaten anladık. Şimdi felâsife-i cedîde tarafından ortaya konulan dîn-i cedîdin usûlleri ile enbiyâ-yı zî-şân (aleyhimüssalâtü vesselâm)ın vahy-i ilâhî olarak nâsa teblîğ eyledikleri dîn-i ilâhînin usûlleri beyninde yapılacak basît bir mukāyese bize pek vâzıh olarak gösterir ki: Beşeriyetin saâdet-i maddiyye ve ma'neviyyesini te'mîn için "dîn-i cedîd, dîn-i tabî'î" nâmlarıyla ortaya konulan usûller, edyân-ı münzelenin, pek noksan tarzda, ifâdesinden başka birşey değildir.

Edyân-ı münzelenin –bilhassa hâtim-i edyân olup her vechile tağyîrden masûn olan dîn-i İslâm'ın– muhtevî olduğu esâsât-ı metîneye nisbetle bunlar denizde bir katre mesâbesinde kalırlar. Maamâfîh bunun daha ziyâde tevazzuh etmesi için edyân-ı münzelenin en sonu bulunan Dîn-i İslâm'ın –bu esâsları takrîr eden– birkaç âyetini ber-vech-i âtî zikr edeceğiz:

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِى الرِّقَابِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ اُولٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ****

Bu âyet-i kerîmede dinin erkân-ı mühimmesi neler olduğu bildiriliyor evvela, dinden maksad-ı aslî olan Allah'a, yevm-i âhirete, melâikeye, kitâba, enbiyâya îmân zikr ediliyor. Sâniyen a'mâl, ibâdât, ahlâk kısımlarının en mühimleri gösteriliyor. İbâdetin bizâtihî maksûd olmayıp i'tikād ve ahlâk gibi erkân-ı mühimme-i dîniyyenin kalblerde iyice yerleşmesi maksad-ı mühimmi için meşrû' kılındığı da bu âyet-i kerîmeden münfehim olmaktadır.

Âyet-i kerîmenin en nihâyetinde de bu esâsâta ri'âyetkâr olanların "mü'min" iddi'âsında sâdık, "müttakī" ünvânına lâyık oldukları bildiriliyor. Bu âyet-i kerîmenin muhtevî olduğu hakāyık-ı âliyye üzerinde biraz tevakkuf edersek bütün kemâlât-ı beşeriyyeyi câmi' bir düstûr-ı lâ-yetegayyer olduğunu anlarız. Çünkü, kemâlât-ı beşeriyye için lâzım olan sıhhat-i mu'tekadât, tezhîb-i ahlâk, hüsn-i mu'âşeret bu âyet-i kerîmede mündericdir...

Bir de şu âyetleri gözden geçirelim: [1](وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِه اِنَّ اللهَ لَغَنِىٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ) "–Çalışan, ancak kendi nefsi için çalışır; şüphesiz, Cenâb-ı Allah bütün âlemden müstağnîdir."

---

* Melâike âlem-i gaybdandır; aslı, mâhiyeti bizce malûm olmayan bir kuvve-i âkıledir. Bu kuvve-i âkıleden olan melekü'l-vahy, dinin mevzû'unu teşkîl eden ilmi izn-i ilâhî ile nebînin kalbine ifâza eder.

** Bu kavâ'id-i ahlâkiyye, insanın kendi nefsine, âilesine, benî nev'-ine ve bütün mahlûkāta karşı medyûn ve mükellef bulunduğu vezâif-i insaniyyeyi ta'yîn eder. Zâten Dîn-i İslâm'ı şu iki cümle ile hülâsa edebiliriz: "Ta'zîm li-emrillâh, şefkat alâ halkillâh"

*** (اعلم ان الانبياء كانوا على اديان متفقة وعلى شرايع مختلفة فالدين لايبدل ولايتغير والشريعة قد بدلت وغيرت) -İmâm A'zam-
(واصول اليمان ثلاثة الايمان بالله وبرسوله وباليوم الآخر وما عداه فروع) -Gazzâli-

**** Âyet-i kerîmenin hülâsa-i meâli: "Birr ü tâ'at; dinden maksûd olan rûh-ı ma'nâ; yüzlerinizi maşrık ve mağrib cihetlerine çevirmek değildir. Belki asıl hayır ve tâ'ât Allah'a, yevm-i âhirete, melâikeye, kitâba, enbiyâya îmân etmek, akrabâya, yetîmlere, miskînlere (teseülden ta'affüf eden muhtâcîn) sâillere (ihtiyâc-ı fakr u zarûret kendisini zell-i suûle mecbur kılmış olanlar), rikābe (köle) Allah rızâsı için seve seve mal vermek; ikāme-i salât, îtâ-i zekât, mu'âhede edildiği zaman ahdini îfâ eylemek; fakr u maraz gibi mihen ve şedâidde; harb u cihâdda sabr u metânet göstermekdir. İşte bu esâsâta ri'âyetkâr olanlardır ki: Mü'min iddi'âsında sâdık, müttekī ünvânına lâyıkdırlar." [Bakara, 2/177]

1 Ankebut, 29/6.

[1](يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) "– Allah sizin için kolaylık murâd eder, güçlük değil"

[2](لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا) "Cenâb-ı Allah hiç bir nefse vüs'ati dâhilinde olmayan şeyi teklîf etmez."

[3](مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ، لَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللهِ إِلَّا بُعْدًا) "– Kılmış olduğu namaz kendisini fenâlıktan men' etmeyen kimse Allah'dan uzaklaşmaktan başka bir şey yapmıyor."

[4](كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلَّا الْجُوعُ) "– Ne kadar oruç tutanlar var ki: Tutmuş olduğu oruçtan göreceği fâide yalnız açlık ile susuzluktur."

Bu hadîs-i şerîf ibâdetin maksûd bizzât olmayıp tezhîb-i ahlâk ve tezkîr-i Hâlik'a vesîle olduğunu gösteriyor.

[5](حَرَسُ لَيْلَةٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ لَيْلَةٍ يُقَامُ لَيْلُهَا وَيُصَامُ نَهَارُهَا) "– Allah yolunda, din ve vatan uğurunda bir gece nöbet beklemek, gecesi namaz, gündüzü oruç ile geçen bin geceden daha hayırlıdır"

[6](رِبَاطُ يَوْمٍ خَيْرٌ مِنْ صِيَامِ شَهْرٍ وَقِيَامِهِ) "– Bir gün Allah uğurunda hudûdda beklemek, bir ay oruç tutup namaz kılmadan hayırlıdır."

Bu hadîs-i şerîfler de gösteriyor ki: Dîn-i İslâm nazarında vazîfesini **[259]** ifâ etmek, vatan muhabbeti, ebnâ-yı nev'ine muhabbet, onlara yararlıkta bulunmak... Hep bunlar evâmir-i ilâhiyyeden olduğu cihetle birer ibâdettir. Bunları yapanlar nâil-i sevâb ve mükâfât, yapmayanlar da dûçâr-ı mücâzât olurlar.

Görülüyor ki; asr-ı ahîr felâsifesinin kâil oldukları dîn-i tabî'î ve din-i cedîd, vahy-i ilâhî olarak enbiyânın teblîğ eyledikleri esâslardan başka bir şey değildir. Onların söylemiş oldukları esâsât, bütün teferru'âtına varıncaya kadar, dîn-i ilâhînin en sonu olan Dîn-i İslâm tarafından vaz' ve takrîr edilmiştir. Arada bir fark varsa edyân-ı münzelenin erkân-ı mühimmesinden olan "nübüvvet, vahiy ve kütüb-i mukaddeseye îmân"ın felâsifenin lüzûmuna kâil oldukları dinde adem-i mevcudiyyetidir. Bunun içindir ki: Dîn-i tabî'î taraftarları olan feylesofların din hakkındaki tarz-ı telakkîleri az çok muhtelifdir; çünkü bu husûsda mi'yâr, ellerindeki kavâ'id-i ilmiyye ile akıllarıdır. Maamâfîh bu şekilde bir dine taraftar olanlardan bir kısmı vahiy ve nübüvveti, hattâ mu'cize ve havârıkı da akıl ve fenne mugāyir bulmadıklarından edyân-ı münzeleye daha ziyâde takarrüb etmiş oluyorlar.

İşte bu cihet de ayrıca isbât ediyor ki: Beşerin ihtiyâc-ı dînîsini enbiyânın vahy-i ilâhî olarak bir kitâb-ı mukaddes ile bildirdikleri desâtîr ve kavânînden başka bir şey ile te'mîn etmek kābil değildir. Beşeriyet için dinin lüzûmu anlaşıldıktan sonra ta'kīb olunacak en doğru hatt-ı hareket, edyân-ı münezzele içinde beşerin ihtiyâcât-ı maddiyye ve ma'neviyyesini te'mîn edebilecek dinin hangisi olduğunu tedkīk etmektir. Çünkü din mes'elesi ya vâhiddir, yahud sıfırdır; bunun kesri yoktur.

* * *

Dîn-i Hak ve Şerâiti:

Beşeriyet için düstûr-ı i'tikād ve amel olabilecek bir dinin "hak" sıfatını hâiz olması ve bunun için de metîn ve lâ-yeteğayyer esâslara müstenid bulunması lâzımdır.

Evvelâ: –Bütün beşeriyetin vicdânına hâkim ve onlar tarafından mutâ' olacak din, mevzû'at-ı beşeriyyeden olamaz, mevzû'ât-ı beşeriyyeden olan desâtîr ve kavânîn, din olmaktan ziyâde vâzı'ına mahsûs ve onun ilim ve irfânının mertebesi ile mütenâsib bir meslektir. Binâenaleyh dîn-i hakkın birinci şartı her şeyin Hâlik'ı, merci' ve me'âdı olan, bilcümle sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf, nekāisden münezzeh bulunan bir vâcibü'l-vücûd hazretlerini tasdîk ve ona müstenid, onun tarafından mevzû' olmasıdır.

Bu şartın kabulü, biz-zarûre ikinci bir şarîtanın da kabulünü müstelzimdir ki o da "ba'sü ba'de'l-mevt"dir. İzâh edelim: Her şeyin merci'i olan vâhid-i hakīkīye müstenid bir din, o vâhid-i hakīkīnin beşeriyete olan evâmir ve nevâhîsinin hey'et-i mecmû'ası demektir. Bu evâmir ve nevâhî, bizim dâire-i hareketimizi tahdîd ediyor; ihtirâsât ve temâyülâtımıza sed çekmemizi emr ediyor; Cenâb-ı Sâni'-i Ezelî'nin âdil, rahman ve rahîm gibi sıfât-ı âliyye ile muttasıf olduğunu bildiriyor. Halbuki: Bu yolda hareket, insanın zevk ve saâdetini tecdîd [tahdîd] etmek olduğu gibi ezvâk-ı tabî'iyyeden müstefîd olmasına da mâni' olmaktır.

Aynı zamanda târîh-i beşeriyyete baktıkça görüyoruz ki: Âlemde az refâh, çok sefâlet; çok mihnet, az saâdet; çok zulüm, az adâlet!..

Pekâla! Şimdi her insanın hayâtı burada geçirebileceği ömr-i kasîrden ibâret kalacak, her ferdin saâdeti bu âlemde görebildiği şeye münhasır olacaksa bir dine ittibâ' ederek tekâlîf-i dîniyye ile mukayyed olmasında bir ma'nâ bulunur mu?.

Burada herkesin irtikâb eylediği zulüm ve şenâ'at yanına kar kalacaksa Cenâb-ı Hakk'a âdil ve rahîm ıtlâkı nasıl câiz olur? Âdil ve rahîm olmayan bir hâlikın emrine ittibâ' etmekte ne ma'na var? Eğer vazîfe, fazîlet bir mükâfât; zulüm ve redâette bir mücâzât görmeyecekse ne Allah'a muhabbet ve itâ'at, ne bir dine temessük de mümkün olamaz. Hâlbuki dîn-i hakkın birinci esâsı, bütün sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf bir Allah'a îmân ve ibâdettir.

Şu hâlde, bir dine hak diyebilmek için, o dinin bir sûretle "Adâlet ve saâdeti te'mîn, fazîlet ile saâdetin hem-âhenk olmasını kâfil ve zâmin olması" lâzımdır. Bir dinin bunları te'mîn edebilmesi de ancak "ba'sü ba'de'l-mevt" akīdesinin o dinde mevcûd olmasına mütevakkıfdır.* Binâenaleyh bir

---

1 Bakara, 2/185.
2 Bakara, 2/286.
3 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kâhire, c. 11, s. 54.
4 Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 9685.
5 Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 463.
6 Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 6653.

* Hayr-ı mahzı (fazîlet ile saâdetin hem ahenk olarak bulunması) aramak rûh-ı beşerin temâyülât-ı fıtriyyesindendir; Yani rûhun cibillet-i zâtiyyesinde, hayr-ı mahz için bir meyl-i ezelî var ki vehbîdir; fıtrîdir. Böyle olmakla beraber bu dünyâda hayr-ı mahza erişmek mümkün olamıyor; çünkü bu; zevk ile fazîletin hem-âhenk olmasıyla tahakkuk edebilir. Hâlbuki: Yekdiğerine zıt olan bu iki unsurun bu dünyâda hem-âhenk olarak tahakkuku, yani tamâmıyla fazîletkâr yaşamak, ve aynı zamanda zevk sürmek mümkün değildir. Bu tahakkuk ve imkân ancak "âhirete îmân" ile husûle gelebilir, yani âhirete îmân bir akīde-i esâsiyye olarak insanda mevcûd oldukça hem fazîletle yaşayacak, hem de –mahrûmiyetler içinde yaşasa bile– âlem-i âhiretde bu hayât-ı fazîletkârânenin behemehâl mükâfâtını idrâk edeceğine îmân-ı kavî ile mutmain bulunduğu için, aynı zamanda da mes'ûd olabilecekdir. -Kant-

dine hak dedirtecek olan şerâit-i esâsiyeden birisi de "ba'sü ba'de'l-mevt" i'tikādını hâvî olmasıdır.

Bir dinin hak olabilmesi için yalnız bu iki şerîta-i esâsiyyeyi câmi' olması kâfî değildir; aynı zamanda bunları en sâlim bir tarzda beşeriyete bildirmiş olan zevât-ı kirâmın (enbiyâ-yı izâm) hizmet-i risâletini kabul etmek de lâzımdır. Zâten birinci ve ikinci esâslar kabul edildikten sonra bunları teblîğ eden zevâtın bu vazîfelerini kabul etmemek muvâfık-ı akıl ve mantık olamaz.

Bunu bir misâl ile izâh edelim: Kimyaya vâkıf ve kimya denilen **[260]** bir ilmin vücûdunu mu'terif olan bir insan, hiç şüphe yok ki: "Lavazye" nâmındaki zâtın kimyagerliğini kabul etmek ıztırârındadır. Çünkü böyle bir insanın aynı zamanda muhâfaza-i madde ve kudret kānûnunu da doğru olarak telakkī edeceğine şüphe yoktur. Hâlbuki bu kānûnu "Lavazye" nâmındaki zât keşf edip âlem-i fenne hediye etmiştir.

Şimdi bir insanın, kimyaya vâkıf böyle bir ilmin vücûdunu mu'terif olup da Lavazye'nin kimyagerliğini ve muhâfaza-i madde ve kudret kānûnunu keşf ettiğini kabul etmemesi ne kadar ma'nâsız ve gayr-i mantıkī ise vahdâniyet-i ilâhiyye ve ba'sü ba'de'l-mevt i'tikādlarını kabul edip de bunları ve bunların levâzımını beşeriyete, en sahîh ve sâlim bir tarzda, teblîğ ve îsâl eden vâsıtanın vazîfesini inkâr etmek de o kadar ma'nâsızdır. Binâenaleyh bir dine hak dedirtecek şerâit-i esâsiyyeden birisi de "edyân ve şerâyi'i beşeriyyete teblîğ eden enbiyâdan birine mensûb ve bununla beraber bilcümle enbiyâyı musaddık olması"dır.

Bir dinin nefsü'l-emrde hak ve bütün insanlar için düstûr-ı hareket olabilmesi bu şerâit-i esâsiyyeyi câmi' olmakla beraber beşeriyetin rehber-i harekâtı olacak desâtîr-i ictimâ'iyye ve kavânîn-i ahlâkiyyeyi muhtevî olması da lâzımdır. Bu şerâiti tamâmen câmi' olan bir din "dîn-i hak, ve dîn-i tabî'î"dir.

Birinci şartı aradan çıkarmak dini büsbütün imhâ etmektir. Allah'sız din olamaz. Birinci ve üçüncüyü kabul etmekle beraber ikinci şartın aradan çıkması –zâhiren dini büsbütün imhâ değilse de– bu şarîtayı hâiz olmayan din, bir fikr-i mücerredden ibâret kalır, dinden beklenilen saâdet mümkinü'l-husûl olamaz. Adl ü rahmeti olmayan, sıfât-ı kemâliyyeden mücerred bulunan bir Allah'ın vücûdunu tasdîk ile inkâr arasında bir fark yok demektir. Böyle bir dinde fezâil-i ahlâkiyye olamaz.

Üçüncü kabul edilmeyerek yalnız birinci ile ikincinin kabulü takdîrinde felâsifenin kâil oldukları gibi bir "dîn-i tabî'î" meydana gelir ki bu da hakīkī bir din sayılamaz. Çünkü "vahiy ve nübüvvet"e istinâd etmeyen bir din akl-ı insanînin kazançlarından biri demek olacağından kudsiyet ve kat'iyyetini gāib etmiş demektir; kudsiyetini gāib eden bir fikir ne kadar âlî olursa olsun, insanların rehber-i vicdânı, nâzım-ı a'mâli olmaktan çok uzaktır. Böyle bir fikre din nâmını vermekten ise felsefî bir meslek demek daha muvâfıktır.

İşte felâsifenin "din-i tabî'î" nâmı verdikleri şeyler bu şerâit dâhilinde tedkīk edilince görülür ki: Dîn-i tabî'î ünvânı altında eşkâl-i dîniyye, edyân-ı semâviyyede mevcûd bazı hakāyıkı muhtevî olan bir meslek-i felsefîdir. Bir esâs-ı kudsîye, bir kitâb-ı mukaddese mâlik olmadığı cihetle muhteviyâtı her feylesofun zevk ve iktidârına göre değişiyor; dinin usûl ve fürû'unu herkes kendi meslek-i felsefîsine göre ta'yîn ediyor; Binâenaleyh böyle bir şekl-i dînî "dîn-i hak" olamaz.

Esâsları birer kitâb-ı mukaddese râci' olan edyân-ı münzelenin hepsi esâsen bu şerâiti hâvî olmakla beraber bugün "Din-i Mübîn-i İslâm" dan başka dinlerin, gerek akāidinde, gerek tatbîkātında ve teferru'âtında bu esâslara mugāyir ve bunları tekzîb eden hâlât mevcûddur; binâenaleyh bugün beşeriyet için mutâ' olacak yegâne dîn-i hak, Dîn-i İslâm'dır.*

Aksekili Ahmed Hamdi

SİYÂSÎ VE İCTİMÂ'Î İNKILÂBLARA KARŞI HIRİSTİYANLIĞIN ÂTÎSİ

Avrupa'nın nizâm-ı ictimâ'îsinde görülen tahavvülât âlem-i medeniyyetin mühim bir inkılâb geçirmekte olduğunu vâzıhan gösteriyor. Tabî'î, böyle bir zaman-ı istihâlede Avrupa'nın vicdân-ı ictimâ'îsini tedkīk etmek pek merâk-âver olduğu kadar, bizim için, pek mühim ve şâyân-ı ibret hakāiki ihtivâ eder bir meşgale-i ciddîyyedir.

Kontetemporari Reviev nâmıyla Londra'da intişâr eden mecmû'a-i nefîsede bir İngiliz âlimi derin bir ihâtaya, yüksek bir vukūfa tercümân olan mühim makālesinde Hıristiyanlığın hâl-i hâzırını tasvîr ve âtiyen ta'kīb etmesi lâzım gelen hatt-ı hareketi çizdikten sonra bugünkü Avrupa'da demokrasiye doğru kat'-ı merâhil eden milletlerin akāid-i Hıristiyaniyyeyi ne kadar derin bir tenkīde tâbi' tutacağını, buna mukābil Hıristiyanlığın ne gibi tasfiyelere ma'rûz kalacağını izâh ettikten sonra demokrasinin akāid-i esâsiyyesini ve bu akāid-i esâsiyye ile dinin vech-i ittifâkını beyân ediyor.

Makālenin ilk kısmında bugünkü Avrupa'nın vicdân-ı ictimâ'îsi bütün incelikleriyle meşhûd olduğu gibi veche-i azîmeti enzâra tecellî ediyor. Müte'âkiben demokrasinin en mühim mesâil hakkındaki nokta-i nazarıyla aynı husûsda dinin nokta-i nazarı izâh olunuyor.

Asıl bizim kemâl-i dikkatle im'ân-ı fikr edeceğimiz mesâil kadın mes'elesiyle, beyne'l-milel mes'elesidir. Çünkü Müslümanlık'ta hayâtın maddî esâslarıyla ma'nevî esâsları aynı derecede kıymetdârdır. [1](وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا) âyet-i kerîmesiyle [2](اِحْرُثْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا، وَاعْمَلْ لِآخِرَتِكَ كَأَنَّكَ تَمُوتُ غَدًا) hadîs-i şerîfi bu husûsda en mukni' hüccetlerdendir. Bunların huzûrunda demokrasi secde eder.

Kadın mes'elesinde makālenin muharriri hayât-ı âileyi tehdîd eden tehlikeleri ta'dâd ile müessesât-ı dîniyyeyi her türlü irşâdâtta bulunmak için **[261]** da'vet ediyor. Bilmem, bizim bu vâdîde, esâsen sırf Avrupa'yı taklîd etmiş olmak için sülûk ettiğimiz bu vâdî-i dalâlette vâsi' adımlar atmakla, bile bile, kendimizi tehlikeye ilkā etmekle ne kazanacağız? Avrupa'da bizzarûre hâsıl olmuş cereyânları memleketimizde îkā' etmekle ne olacağız?!

---

* (هُوَ الَّذى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ) –*Kur'ân-ı Hakîm.* [Tevbe, 9/33.]

[1] Kasas, 28/77.

[2] Kurtubî, *Tefsîr-i Kurtubî,* Kahire, 1964, c. 13, s. 314.

Beynelmilel mes'elesinde en câlib-i dikkat mes'ele bizim câmi'a-i İslâmiyye fikrini tehzîl eden zevâtın dîde-i intibâhını açacak, düşündürecek ve tashîh-i fikr ettirecek beyânâtı ihtivâ etmesidir. Muharririn; i'tikādda, ibâdette, teşkîlatta bulunan ihtilâfâta rağmen bütün kiliselerin ittihâdını tervîc etmesi ve hâl-i hâzırda kiliselerin ayrı ayrı bulunması netîcesinde Harb-i Umûmî'nin vukūunu men' edemediği yolundaki sözleri hakīkaten şâyân-ı te'emmüldür. Bizim dînî bir ihtilâfımız yok iken, câmi'a-i İslâmiyyeyi tervîc etmemizi istiskāl eden bazı muharrirlerimiz nasıl oluyor da câmi'-i Hıristiyaniyyeyi kabul ediyor ve hatta câmi'a-i Hıristiyaniyyeye girmek için hazırlanıyor! Garîb bir tenâkuz değil mi? Maamâfîh biz burada uzun uzadıya bast-ı mukaddemâttan ise, serâpâ tercüme ettiğimiz makāleyi enzâr-ı kâriîne arz ediyoruz. Makālenin muharriri İngiliz ecille-i ulemâsından Mister "R. C. Parsons"dur. Makāle *Mu'âsır Mecmû'a*'nın 633 numaralı nüshasında mündericdir:

Ömer Rıza

DEMOKRASİ VE DİN

Avâm tarafından, avâm için avâm hükûmeti teşkîl etmek prensibinin harbi müte'âkib cihângirâne bir hâkimiyetle bütün dünyâya istîlâ edeceğini, "asr-ı cedîd" milletlerinin sıfat-ı kâşifesi de dâimâ ilerileyen bir demokrasi olacağını zan ve tahmin etmek için esbâb-ı ma'kūlenin kâffesi mevcûddur. Fakat bu yeni cereyân halkın hissiyât-ı dîniyyesini nasıl müteessir edecek? Zaman-ı hâzırın izleri, demokrasi ve dinin münâsebât-ı müstakbelesi nokta-i nazarından, bize nerelere kadar rehberlik edecek? Bu makālemizde evvelâ vaz'iyyet-i hâzıranın en mühim avâmil ve müessirâtını telhîs ettikten sonra onların delâletiyle kiliselerin ta'kīb etmesi lâzım gelen siyâseti izâh edeceğiz ki, muharririn fikrince, bu tarz-ı siyâset kabul edildiği takdîrde müessesât-ı dîniyye âtîde ma'rûz kalacağı tesâdüfâta karşı kesb-i kuvvet eylemiş bulunacaktır.

1) Bugün, dine karşı ibrâz olunan alakadârlık bundan mukaddem dünyâda nâdiren görülmüştür. Hattâ İngilizler bile mesâil-i dîniyye hakkında pek ciddî düşünüyorlar. Âlimler, romancılar, gazeteciler kemâl-i şevk ile mesâil-i dîniyye hakkında fikirlerini beyân ediyor; ilâhiyât âlimlerinin ayak atmaktan ihtirâz eyledikleri vâdîde şitâbân oluyorken fikir âleminin diğer ucunda, siperlerde yaşayanlar "mutlaka dinde bir şey olduğunu" muhakkak addediyorlar. Orduda bir inkılâb-ı dînînin vukūunu zan edecek derecede nikbîn değilim. Fakat tecrübelerime istinâden kāni' oldum ki yarının hemşehrîleri olan bugünkü askerler harbden sonra esâsî meseleler hakkında: Sevâb ve ikāb; hayât ve mevt; insan ve Yezdân husûsunda hakīkati bilmeye hâhişger olacaklardır.

2) Alelumûm muharrirlerimiz ve askerlerimizin bir sıfat-ı müşterekeleri daha var ki o da her ikisinin i'tikādât-ı muhtelife-i mezhebiyyeden, teşkîlât-ı dîniyyeden memnûn olmamaları, bunlara bîgâne ve lâ-kayd kalmalarıdır. Her ikisi de muhtelif şekillerde tecellî eyleyen teşkîlât-ı dîniyyeye karşı garîzî bir sabırsızlık hissediyor. Askerler dînî şahsiyetlere mebâdî-i dîniyyeden fazla müncezib oluyorlar.

3) Üçüncü bir nokta daha var ki dînî prensiplerin niçin izâ'a-i ehemmiyet ettiğini beyân eyler. Orta yaşlılarla gençlerin arasındaki bî-nazîr ihtilâflar o kadar büyük ki kırk beş yaşına eren nesil ile bu sinne vâsıl olmayan gençler milleti ikiye ayırıyorlar. Müessesât-ı dîniyye ile ihtimâm etmeyen, onlarla uğraşmaktan zevk almayanlar ikinci zümreyi teşkîl ediyorlar.

4) Bundan sonra iddi'â-yı ma'sûmiyyet meselesi geliyor. Lâ yuhtî bir papa, lâ yuhtî bir kitâb, lâ yuhtî bir cem'iyyet, lâ yuhtî bir vicdân-ı ferdî iddi'âsı, bundan elli sene mukaddem olduğu gibi, kâbil-i i'tikād değildir. Yarım asırlık bir tenkīd-i mütemâdîden sonra bunların hâkimiyyeti tevhîn edilmiş ve bunu pek mühim netîceler ta'kīb eylemiştir. Bir papas, bir vâ'iz kat'î bir salâhiyetle mesâil-i dîniyye hakkında idâre-i kelâm edemiyor. A'mâlara rehberlik eden bir a'mâ olduğuna kanâ'at edenlerden mâ'adâsı böyle bir cür'ette bulunamıyor. Halk arasında şek ve şüphe, i'timâdsızlık, sabırsızlık intişâr etmiştir. An'anevî i'tikādâta, müessesâta karşı derin bir ihtirâz hüküm-fermâ bulunuyor. Bir dinin asır-dîde olması onu neşr etmeye yaramıyor. Herkes mâzîye değil, istikbâle doğru bakarak hakīkati arıyor. Ve ancak yegâne bir lâ yuhtîliğe i'tikād ediyor: Lâ yuhtî bir taharrî, "Arayan bulur" sözüne bir hakīkat-ı kātı'a olarak inanıyor. Kilise rüesâsını "Taharrî-i hakīkat"ı ta'vîk eden, baltalayan insanlar olarak telakkī ediyor.

Ahvâl ve vekāyi'in bu merkezde olduğu tahakkuk edince kiliselerin ma'rûz kalacağı müşkilât tezâhür eder. Maamâfîh bu müşkilât bâ'is-i ye's değildir. Bu mesâil ile uğraşan halkın ekseriyeti, Nasrâniyet'in demokrasinin muhabbet ve sadâkatini isticlâba muvaffak olduğunu gördüğü takdîrde, her akīdeyi tedkīk ve tenkīd ederek kabul edecektir. Binâenaleyh akāid-i mezkûre ıslâh ve tasfiye edilirse Hıristiyanlık şimdiye kadar mazhar olmadığı feyz ve i'tilâya nâil olacaktır. Fakat bunu nasıl başarabileceğiz? –velev ki yanlış olarak şimdiye kadar– Hıristiyan medeniyyeti diye ma'rûf olan medeniyyetin iflâsı herkese Hıristiyanlığın âlem-i **[262]** beşeriyyeti kurtarmaya nâ-kâfî olduğunu ifhâm etmiştir. Binâenaleyh Nasrâniyet'in âtîde muvaffakiyeti kiliseler tarafından te'mîn edilmeyecek, halkın yapacağı tedkīkāt neticesinde hâsıl olacaktır. Bizim vazîfemiz böyle bir muvaffakiyetin te'mînine delalet etmektir. Şimdiye kadar hıristiyanların ekserîsi i'tikādât-ı dîniyyesini ricâl-i dînden telakkī ve kabul ediyordu, artık, ilim ve yakīne müstenid i'tikādlarla tatmîn-i vicdân etmek talebindedir. Bu parlak neticeye vâsıl olmak için "İncil"in akāid-i esâsiyyesini değil, bu akāidin tarz-ı telkīnini, ihtiyâcât-ı beşeriyyeye göre, ta'dil etmek lâzımdır.

İzâh edeceğim siyâset, Hıristiyan müessesât-ı dîniyyesinin her türlü felâketi men' etmek için demokrasiye rûhânî bir kuvvet bahş etmesinden ibârettir. Maksadım bir kilisenin imhâsı yahud bir mezhebin ilgāsı değildir. Belki Hıristiyan kiliselerinin arasındaki ihtilâfâtın hayâtî bir ehemmiyeti hâiz ve bu ihtilâfâtın halli de pek zor ve pek nâzik olduğunu beyân etmektir. Aynı zamanda kileselerin, halkın değişen arzularına tebean tebdîl-i dîn etmesini kasd etmiyorum. Hıristiyanlık bir vahy-i ilâhîdir. Kiliseler, onun nezâhetini ihlâl etmeden bir kül olarak muhâfaza etmediği takdîrde rehâkâr

kuvvetini zâyi' eder. Görülüyor ki mesele halkın arzusuna göre bir din îcâd etmek değil, halkı dine terğîb etmenin yolunu bulmaktır.

Öyle ise Hıristiyanlık müte'addid kiliseleriyle, teşkîlâtıyla yeni demokrasiler ile nasıl i'tilâf edecek ki halkın hayâtını "hayr-ı a'lâ"ya rabt etsin. "Hayr-ı a'lâ" bütün kiliselerin ittifâk edeceği vechile Hak te'âlânın vahy-i rehâkârıdır. Binâenaleyh Hıristiyanlık, Demokrasi ile alakadâr olan gāyât ve mesâil üzerinde kendi menâfi'ini hâkim kılmakla ve bu gibi gāyât ve mesâilin halline, bütün tehlikelere ve tecrübelere dayanarak iştirâk eylemekle; halkın dikkat ve i'timâdını kazanmalıdır. Bu gāyeler yüksek ve bu mes'eleler müşkildir. Hıristiyanlık; ihtivâ eylediği hakîkatten tebâ'üd edilince beşeriyetin çıkmaz girîvelere, vahîm anarşilere düçar olacağını anlatamazsa herhâlde terk edilecek ve ancak kurûn-ı mâziyenin bir hâtırası gibi bazı muhâfazakârân nezdinde hâiz-i kıymet olacaktır.

Kilise ve demokrasi arasında te'âvünü imkân hâricinde bırakacak esâslı müşkilât yoktur. Zirâ demokrasinin akîde-i esâsiyyesi nedir? Her insanın bütün hukūk-ı mütesâviyyesini te'mîn ederek şahsiyet-i insaniyyenin serbest inkişâfını her vesîle ve fırsat ile istihsâl etmek değil midir? Bir ferdin bir diğerinin menâfi'ini ancak müşterek bir ittifâk ile menfa'at-i umûmiyye için ihlâl edebilmesi bu i'tikādın levâzımındandır. Hıristiyanlığın bu i'tikād-ı esâsî ile hiç bir münâza'ası yoktur. Binâenaleyh Hıristiyanlık Demokrasi ile amelî bir medeniyet kurmak için teşrîk-i mesâ'î edebilir. Hıristiyan kiliseleri, bütün dikkatini Demokrasi'nin muvâcehesinde bulunan mesâil-i ameliyyenin üzerine temerküz ettirerek halkı samimiyetine iknâ' etmelidir. Bu mes'eleleri böylece tasnîf edebiliriz.

1) Hürriyet-i ferdiyyenin maddî esâsları mes'elesi.

2) Hürriyet-i ferdiyyenin ma'nevî esâsları mes'elesi.

3) Kadın erkek mes'elesi

4) Beynelmilel mes'elesi.

1) Maddî esâslar hakkında Demokrasi servet ve sa'y, ihtiyâcât-ı maddiyyenin tevzî'i husûsunda beynennâs tesâvî-i temettu'u kâfil olacak bir usûl ta'kîb ediyor. Sıhhat-i bedeniyye, me'kûlât ve meşrûbât, arâzî, mesâkin, vesâit-i nakliyye, ticâret, bir kelime ile ifâde-i merâm edelim, iktisâdiyât ile pek derin bir sûrette alakadar oluyor. Kiliseler dîde-i intibâhını açarsa, bu mesâile karşı aynı alakadârlığı ibrâz etmelidir. Gerek fakīrin, gerek zenginin nazarından kaçmayan yalancı ve riyâkâr, maddiyâtın ehemmiyyetini inkâr eden rûhânîlikten vazgeçmelidir. Vâki'a Hıristiyanlığın iktisâdî bir programı yoktur ve belki hiç olmayacaktır.

Fakat hayâtın maddî esâslarını takdîs etmek, bu esâsâtın ricâl-i dîni ricâl-i siyâsiyye kadar alakadâr ettiğini isbât etmek, sunûf-ı ictimâ'iyye arasında ve menâfi'i beyninde bir i'timâd-ı müşterek, bir ahenk-i vifâk te'sîs etmek, bu i'timâd-ı müşterek teessüs etmedikçe terakkiyât-ı ictimâ'iyyenin mahkûm-ı inhidâm olduğunu anlatmak müessesât-ı dîniyyenin vezâif-i umûmiyyesindendir.

2) Demokrasi hürriyetin maddî esâslarıyla ne derece alakadâr oluyorsa ma'nevî esâslarıyla da o derece alakadâr bulunuyor. Hürriyet-i ma'neviyye herkesin tedrîs ve hâkimiyette, ta'lîm ve terbiye usûlünü doğrultmakta, hükûmetin bütün umûrunu; mezhebî, mahallî, millî husûsâtını Demokrasi i'tikādına mümâsil bir sûrette idâre etmekte efrâda mütesâviyen hisse-i temettu'u kâfildir. Asr-ı ahîrde vukū' bulan amele harekâtının gāyesi evvel be-evvel ma'nevî idi, mâddi değildi. Müessesât-ı dîniyye bunu anlamakta gecikti. İyi ücret almak, iyi yemek yemek, iyi bir meskende ikāmet etmek, hüsn-i idâreye ve merhamete mazhar olmak, zelîl ve hakīr bir mevki'de kaldıkça kat'iyyen kâfî değildir. Hürriyet ve masûniyet-i şahsiyye ile umûm için hürriyet-i ta'lîmiyye, hürriyet-i kelâm, hürriyet-i ef'âl.. İşte Demosrasi'nin istihsâl etmeye çalıştığı şey... Müessesât-ı dîniyye bunların istihsâli için ne kadar büyük mu'âvenetlerde bulunabilir. Müessesât-ı dîniyye bu mu'âveneti îfâ etmek için yeni ta'lîm ve terbiye, yeni tarz-ı idâre programları vaz' etmekle değil, kendi umûrunu ıslâh etmekle halkın teveccühünü kazanmalıdır.

Ta'lîm ve terbiye husûsunda müessesât-ı dîniyye ilim ve hakīkati aramaktan korkmadığını göstermelidir. "Asr-ı cedîd" milletleri ancak i'timâd-ı umûmîyi ihrâz edebilmek kābiliyyetini gösterecek müessesât-ı dîniyyeye temâyül edecektir. Hâl-i hâzırda halka göre, Katolik, Protestan kiliseleri, hükûmete **[263]** âid veyahud serbest kiliselerin kâffesi, otokrasi, bürokrasi ve plütokrasinin mahkûmudur. Kiliseler evvel be-evvel Demokrasi'nin hürmetini ihrâz etmelidir.

3) Demokrasi'nin meşgūl olduğu üçüncü mes'ele-i mühimme kadınların hükûmette vaz'iyyetidir ki âile hayatıyla ve zükûr ve nisvân arasındaki bütün münâsebât ile alakadâr bulunuyor. Her mütemeddin memlekette kadınlar; tarîh-i beşeriyyette görülmeyen, hukūk-ı siyâsiyyeye, menfa'atlere, nüfûzlara nâil olarak yeni bir hayâta dâhil olmak üzere bulunuyorlar. Tarîhin bu hâdise-i cedîdesi zükûr ve inâs ahvâli hakkında, ez-cümle tevellüdâtın nisbetini tahdîd, temâsdan hâsıl olan esbâb ve emrâzı men' ve izâle etmek, aynı zamanda izdivâc ve talak husûsunda pek vâsi' ma'lûmâtın intişâr ettiği bir zamana tesâdüf etmektedir. Hayât-ı âileyi ve münâsebât-ı cinsiyyeyi müteessir edecek her şeyin ehemmiyet-i azîmesini izâh etmekte müessesât-ı dîniyye hiç bir vakit geri kalmamıştır. Şimdi cesaret ve talâkat isteyen bir cereyânın muvâcehesinde bulunuyorlar. Gürültü yapmak fâidesiz ve imkânsızdır. Matlûb olan, nasîhat-i umûmiye üzerine müesses fa'âliyet-i umûmîdir.

Bu mesâil-i hayâtiyye hakkında îrâd olunacak nasihatlar vâzıh ve ma'kūl olmalıdır. Müessesât-ı dîniyye taharrî-i hakīkatte, ve ta'lîm ve terbiyede yekdiğeriyle te'âvün ederek hem öğrenmeye hem öğretmeye hâzır olduğunu göstermeli, kaviyyü'l-bünye ve sahîh bir efkâr-ı umûmiyye te'sîs etmelidir.

Bundan mâ'adâ madem ki kadınlar hayât-ı umûmiyyeye erkek gibi karışacaklar, onların hürmet ve sadâkatini ihrâz etmek; bunu yapmak için de kadınlara karşı, sözle değil, fi'len, ibrâz-ı hürmet ve sadâkat lâzımdır. Hayât-ı dîniyyede erkeğe gösterilen ehemmiyeti kadınlara teşmîl etmeyen müessesât-ı dîniyye kendi da'vetini tevhîn eder.

4) Demokrasi'nin en mühim mes'elesi "beynelmilel"e âittir. Milliyetlerin hürriyetini te'mîn için bu kadar kanlar döküldükten sonra anlaşıldı ve tahakkuk etti ki ümmetlerin hürriyeti bir gāye değil, belki daha yüksek bir gāye olan "Cem'iyyet-i ümem"e erişmek için vâsıtadır. Cem'iyyet-i

ümem, milletlerin ittifâkıyla beynelmilel sulh ve müsâlemeti te'mîn etmektir. Harb eden insanlar öyle bir nizâm-ı siyâsîyi bekliyor ki bütün milel-i mütemeddinenin hakīkī ve mütemâdî menfa'at-ı umûmiyyesini te'sîs etsin. Müessesât-ı dîniyye bu mes'ele-i beynelmileliyyeyi halletmeye hâhişger olmazsa yeni demokrasiler onları daha dûn bir siyâset ta'kīb etmekle ittihâm edecektir. Âlem-i sa'y ü amel bu husûsda heyet-i ictimâ'iyyenin her hangi tabakasından ziyâde aksa-yı gāyâta takarrub ediyor. Nitekim muhârebeden mukaddem kendisini "beynelmilel" bir hâle koymaya çalışıyordu. Müessesât-ı dîniyye âlem-i sa'y ü amele imtisâl ederek "beynelmilel" bir hâle girmelidir. Milli müessesât-ı dîniyyenin zamanı geçmiştir. Başka bir sebeb olmasa da, bu sebebe binâen Harb-i Umûmî'nin vukūunu men' edemediler. Bu muvaffakiyetsizlikleriyle Hıristiyanlık âlemini vâzıh, fakat müşkil bir işle karşılaştırdılar, müteferrik cemâ'atler birbiriyle bağlanmak çarelerini hemen bulmalı ve bir federasyon şeklinde i'tikādda, ibâdette, teşkîlâttaki ihtilâfâta rağmen sımsıkı bağlanmalı. Herhâlde bu federasyon, bir Hıristiyan vicdân-ı beyne'l-mileli ve herhangi vatanperverlikten daha nâfiz bir "sadâkat-i beynelmileliyye" ibdâ' edecek kadar kuvvetli olacaktır. Çünkü vatanperverliğin bir şehîdi tarafından söylendiği gibi "Vatanperverlik kâfî değildir." Beyân eylemiş olduğum bu dört mes'ele bütün müessesât-ı dîniyyeyi alakadâr eder. Bunu inkâr eden her müessese-i dîniyye müstehikk-ı inkâr olur. Şayed yeni Demokrasiler Hıristiyanlık'la beraber teşrîk-i mesâ'îye karâr verirse Hıristiyanlığın müteferrik kuvvetleri kemâl-i sür'atle dünyâya bir siyâset-i umûmiyye ihzâr etmeye gayret etmelidir. Fakat bu nasıl olacak? İngiltere'de kiliseler meclisinin teşkîli bu vâdîde atılan ilk hatveyi teşkîl eyler. Binâenaleyh cesurâne ef'âl, sade memlekette kalanlar tarafından değil, hâricde bulunan bütün kuvvetlerimiz tarafından te'yîd edilecektir. Böylece muhârebe hitâma erince, müesessât-ı dîniyye memleket için yapacağı en müessir hidemâtı îfâ eyler ve Beynelmilel Kiliseler Meclisi'nin ihzârına çalışır ki bu meclis, mu'azzam mesâil-i medeniyye hallolunurken bilumûm Hıristiyan milletleri tarafından mazhar-ı tasvîb olan nokta-i nazarlar temâyüller îcâd edecektir. Ve aynı zamanda o rûhu ibdâ' edecek ki kiliseleri ayıran ihtilâfât-ı mezhebiyyenin emr-i hallini bîlüzûm addettirecek derecede ittihâda sâik olacaktır.

Emin olalım ki yalnız hakīkat insanları birleştirir ve yalnız hakīkat onları kurtarır. Hakīkat insanlara beraberce halolunacak mesâil, beraberce mukāvemet edilecek mehâlik arasında gelir, yaşar, büyür ve uğrunda sarf edilen müşterek mücâhede sâyesinde insanların beynindeki revâbıt-ı uhuvveti sâha-i aşka îsâl eyler."

R. C. Parsons

İNGİLİZLERİN SIRR-I MUVAFFAKİYETİ VE ALMANLAR NİÇİN MAĞLÛB OLDULAR

Bu âna kadar, siyâset çevirmek husûsunda İngiltere'nin tek muvaffakiyetsizliğini gören, yahud iddi'â eden bir kimseye tesâdüf edilmemiştir. İngilteri'nin garb ve şarktaki politikası her zaman yolundadır. Hele İslâm muhîtlerinde tatbîk ve ta'kīb ettikleri siyâseti o kadar güzel düşünürler ki, İngiliz ricâl-i siyâsiyyesinin bu husûsdaki dehâlarını teslîm etmemek mümkün değildir.

İngiltere hükûmeti sefîrlerini, sefâret memurlarını, konsoloslarını pek iyi yetiştiriyor. Bu işde hakīkaten mahâret-i kâmile sâhibidir. **[264]** Zan olunmasın ki İngiltere'nin hâriciye memurları, hep meslek-i hâricîden –yani Hâriciye Nezâreti'nin devâir ve aklâmından– yetişmiş kimselerdir; hayır, bilakis pek çok def'a görülmüştür ki, İngiltere'nin hârice sefîr ve konsolos nâmıyla gönderdiği memurlar, dâhilde, müstemlekâtta îfâ-yı vazife edip murûr-ı zamanla mümârese ve tecrübe kazanmış kimselerdir. Hattâ bazan konsolosluk vezâifini görmekte olan zâbitâna da tesâdüf edilir. Fakat bu vezâife ta'yîn olunanlar için behemehâl gidecekleri yerlerin tarîhine, an'anât ve âdâtına, ahâlisinin etvâr ve mişvârına, hattâ o memleketin lisân-ı mahallîsine vâkıf olmak meşrûttur. Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da, İran'da, Afganistan'da, Irak'da, Suriye'de, Mısır'da uhdesine bir memuriyet tevdî' olunan İngilizlerin hemen cümlesi lisân-ı mahallîye âşinâdırlar.

Bundan mâ'adâ ma'âş ve tahsîsâtları hem devletlerinin şerefini, hem de haysiyet-i zâtiyelerini vikāye edecek kadar mebzûldür. İkāmet ettikleri sefârethâne ve konslatoların tekmîl eşyâ ve mefrûşâtı devlete âid olup, siyâsî memur kesesinden tek bir akçe sarf etmez. Verilmesi îcâb eden ziyâfetlerin, bahşişlerin, propaganda için ihtiyâr edecekleri mebâliğin tekmîlini İngiltere Devleti verir. Nezârete gönderecekleri mektûblar kendi postalarıyla nakl edildiği gibi, çektikleri telgraflar da kendi telgrafhâneleri vâsıtasıyla çekilir. Çünkü İngiltere, dünyânın her tarafında –denizde, karada– müte'addid kablolara, telgraf merkezlerine mâlik olduktan mâ'adâ posta vapurları da dünyânın tekmîl sâhil ve limanlarına uğrar.

Memurîn-i siyâsiyye, mühim ve mahrem işlerde vatandaşlarından başkasını, bir yerliyi aslâ mahrem tutmazlar ve istihdâm eylemezler. Bunun için sırları dâimâ mektûm kalır. İngiliz gazete muhâbirleri, dünyânın her hangi köşesinde bulunurlarsa bulunsunlar, devletleri ve memurları için, her biri mükemmel, mücehhez birer casusdurlar. Her devletin Hariciye Nezâreti'nde maâşlı, gizli gözleri vardır. Bir karâr müzâkere edilirken, şifre ile yazılırken İngiliz sefirinin kulağına îsâl edilir ve derhal Londra'ya sevk olunur.

Konsolos ve sefîr gidecekleri yerlere yalnız bir iki çanta ve bavuldan ibâret olan resmî elbise ile husûsî eşyalarını götürürler.

İngiltere'nin Çin'de, Japonya'da, Irak'da, İran'da kendilerine mahsûs telgraf telleri vardır; bu telgrafhânelerde îfâ-yı vazîfe edenler hâlisü'd-dem İngilizlerdir.

Farazâ harbden evvel, Basra'da yahud Bağdad'da bulunan İngiliz konsolosları muhtâc oldukları her şeyi kendi vapurlarıyla ayaklarına kadar celb ederlerdi. İstediklerini, Hind posta vapurlarıyla Basra'ya, oradan Bağdad'a kadar da Dicle Nehri'nde bâ-imtiyâz seyr ü sefer eden kendi vapurlarıyla taşıttırırlardı. Hıtta-i Irâkiyye'de Necid'de, İran Körfezi içinde yaşayan ve tedrîcî bir sûrette İngiliz nüfûzu

altına giren kabâil ve aşâire vaktiyle İngiliz memurîn-i siyâsiyesi kolaylıkla silâh tevzî' eylemişlerdi. Fakat bir aralık bu silâhların kendi aleyhinde isti'mâl edilebileceğini görünce, onları gālî fiyatlarla ve yerli adamları vâsıtasıyla gizlice toplattırmıştır.

İngiltere'nin siyâsî memûrları, her yerde –husûsiyle memâlik-i İslâmiyye'de– ahâlînin diyânet işleriyle, âdât ve i'tiyâdâtlarına karışmazlar. Açıktan açığa fenalık etmek istemezler. Yapacakları ve tatbîk edecekleri en müdhiş şeyleri kitâba uydurarak yaparlar. Dâimâ kendilerini müslümanlara (doğru söyler ve doğru iş görür) göstermeye yeltenirler. Celb-i hâtır ve cezb-i kulûb husûsunda İngilizler kadar mâhir, dünyâda tasavvur olunmaz.

Siyâsetlerinde kat'iyyen huşûnet yoktur. Her şeyi hulûl-i muslihâne neticesinde karşılarındakilere kabul ettirirler. Zavallı saf ve gāfil şarklılara, müslümanlara kendilerini pek hayr-hâh gösterirler. İ'tidâl ve mülâyemet, tatlı dil kullanmak, sûret-i haktan görünmek, her İngiliz memurunun yegâne şi'ârını teşkîl eder. Bir mes'eleyi layıkıyla tetebbu' ve tedkîk etmedikçe, künhünü idrâk edip ledünniyâtına vâkıf olmadıkça bir siyâsî İngiliz memuru, o işin içine atılmaz ve o mes'elede ilhâh ve ısrâr etmez. Hiddet ve şiddeti, cebr ü tehdîdi en son bir ilac olmak üzere isti'mâl ederler.

Bu serd olunan esbâba binâen İngiliz politikası her yerde –bilhassa şarkta ve İslâm ellerinde– dâima ileri gitmektedir. Siyâset işlerinde muvaffakiyetsizlik, İngilizler için hemen yok gibidir. Müddeayâtımıza delîl ve şâhid olmak üzre, Hindistan'da, Mısır'da, İran'daki İngiliz hulûlünü gösterebiliriz.

Unutmadan şunu da arz edelim ki İngilizler, gayr-i ma'rûf, nüfûzsuz, şahsiyetsiz kimselerle aslâ tevhîd-i mesâ'î etmezler. Bir kere şarkta ve âlem-i İslâm'da münâsebet peydâ ettikleri kimselerin hüviyet ve mâhiyetleri tahkīk edilirse, derhal ma'rûzâtımızın kabul ve tasdîk edileceği şüphesizdir.

Binaenaleyh yeryüzünde İngiltere kadar teşkîlât-ı hâriciyyesi muntazam bir makina gibi işleyen hiç bir devlet bulunmaz. Öyle olmasaydı bu Harb-i Umûm'î esnâsında bütün cihân –şark ve garb– ahz-i intikām için İngiltere aleyhine dönerdi.

Eğer Almanlar siyâsette acemilik göstermeseydi yahud teşkîlât-ı hâriciyyeleri askerî teşkîlâtları kadar mükemmel olaydı bu güne kadar İngiltere Devleti mahv olmuştu.

Almanlar, bu muvaffakiyetsizliklerini Devlet-i Osmâniyye'ye tahmîl etmek istiyorlar **[265]** ve diyorlar ki: "Sizin cihâd i'lânınız, âlem-i İslâm'da icrâ-yı tesîr etmedi! Hâlbuki asıl hakīkat aranılırsa, eğer Devlet-i Osmaniyye cihâd i'lân edip de Almanların da müttefiki sıfatıyla bu melhame-i kübrâya girmesiydi Almanya'nın çoktan sırtı yere gelmiş ve işi bitmişti. Almanların şimdiye kadar düşmanlarına karşı gösterdikleri mukāvemet, ancak ve ancak Devlet-i Osmaniyye'nin ve dolayısıyla âlem-i İslâm'ın mu'âvenetleri sâyesinde husûl-pezîr olmuştur.

Evet, Almanlar siyâset işlerinde pek tecrübesiz, pek beceriksizdir. İşte bunu edille ve şevâhidiyle isbât edeceğim:

Harbin tâ bidâyetinde, şarka ve âlem-i İslâm'a hulûl edebilmek için Almanlar, Amerika'dan, öteden beriden birçok Hindlilerle sâir milel-i İslâmiyye'ye mensûb kimseleri Berlin'e getirttiler, gizli açık müte'addid cem'iyyetler teşkîl eylediler. Kendi zâbitleriyle bunlardan mürekkeb hey'etler vücûda getirip âlem-i İslâm'ın her tarafına i'zâm eylediler. Yollarda esnâ-yı müsâferette, bu heyetlere karşı müslümanlar ellerinden geldikleri kadar i'zâz ve ikrâm eyleyerek, her türlü teshîlâtı ibrâz etmekten çekinmediler. Bunlar Irak'a, İran'a, hattâ Afganistan'a ve Hindistan yaylasının kapısına kadar gittiler. Her hatvede haklarında türlü türlü sahâbetler, mu'âvenetler edildi. Düşmanların hücûmundan kurtarıldılar. Hele İran efkâr-ı umûmiyyesi büsbütün Almanların lehine döndü. Devlet-i Osmâniyye Almanların bu teşebbüsâtına karşı şakk-ı şefeh etmedi ve hiç bir gûnâ i'tirâz ve müdâhale etmedi. Niçin? Çünkü Almanlarla bir kere müttefik sıfatıyla harbe girişmiş ve Almanları sözlerinin eri, vefâlı bir millet tanımıştı. Bunca fedakarlığa, maddî ve ma'nevî zahmetlere rağmen Almanlar teşebbüslerinde muvvaffak olamadıkları gibi bu tecrübesiz ameliyât neticesinde akvâm-ı şarkıyye ve İslâmiyye arasına nifâk tohumlarının saçılmasına sebebiyet verdiler. Bu hareketler neticesinde ise Almanya'nın maksadı, memâlik ve düvel-i İslâmiyye'nin te'mîn-i bekā ve istiklâli değilmiş de ancak o diyârda İngiltere ve Rusya'nın bir mikdâr kuvvetlerini işgāl edebilecek bir cûş u hurûş uyandırmaktan ibaretmiş gibi bir zan husûle geldi. Bu zanna düşen İranîler, Hindiler, Afganlılar derhal Almanlardan yüz çevirerek, onları kendileri için İngilizlerden daha muzır bir hükûmet ve millet olmak üzere telakkī etmeye başladılar ve bütün va'dlerini kuru laflardan ibâret görerek Almanlara karşı başka türlü davrandılar.

Mesâil-i İslâmiyye'de ve İslâm yurdlarında, Devlet-i Osmâniyye'nin müdâhale ve ıttılâ'ı olmaksızın, iş görmek arzusunda bulunan Alman misyonerlerinin böyle bir âkıbete düçar olacaklarını İngilizler biliyor ve bıyık altından gülüyorlardı.

Şah hazretlerinden aşîret neferlerine varıncaya kadar bütün İran Almanlara fevkalâde i'timâd etmişken, va'd edilen şeylerin tahakkuk etmemesi yüzünden Alman nüfûzu birden bire İran'da sönüp bitti.

Şayet Almanya Devlet-i Osmâniyye gibi bir müttefike mâlik olmasaydı, çoktan İngilizlerle beraber bütün âlem-i İslâm Almanya'nın aleyhlerine dönmüştü.

Almanlar öyle kimselerle tevhîd-i mesâ'î ettiler ki bunların hiç biri, müslümanlarla şarklılar nezdinde ma'rûf ve sâhib-i nüfûz sayılamazdı. Bunun üzerine Hind putperestleriyle Hind müslümanları, kezâlik İranîler iki kısma ayrılarak, müteneffizân, a'yân ve ulemâdan mürekkeb mühim bir kısmı Osmanlılara mütemâyil kalmakla beraber, bir kısmı da Almanlar aleyhine döndüler.

Almanya siyâsiyyûnunun şu son zamana kadar harbin silâh kuvvetiyle hitâma ereceğine kanâ'atleri vardı. Bunun için Alman ricâl-i askeriyyesi –burada olduğu gibi– dâimâ vaz'iyyete hâkim bulunuyorlardı. Kayserle veliyy-i ahd –muhâsımların iddi'âlarına nazaran– son derece harbcû ve muhârebe tarafdarı olduklarından Almanya'daki siyâsiyyûnun hiç ehemmiyetleri kalmamıştı.

Evet, Alman millet-i müsellahası siyâset vadisinde pek acemi sayılırlardı. Harb-i hâzırın silâhla değil, ancak fikir ve

kalemle kazanıbileceğini bir türlü tahattur ve tefekkür etmedikleri cihetle, İ'tilâfcıların Amerika ve İsviçre'deki vâsi' ve bî-pâyân propagandaları sâyesinde, az zaman içinde hem eski dünyâyı, hem de yeni dünyâyı Almanya ve müttefikleri aleyhine kaldırdılar.

Amerika hiç bir vakit Almanya'ya i'lân-ı harb etmeyecekti. Fakat Alman tahte'l-bahirlerinin mütemâdî ta'arruz ve tecâvüzleriyle Amerika sularında batırdıkları sefâin-i ticâriyye ile yolcu vapurlarından dolayı Amerika'yı kendi aleyhlerine sevk etmek husûsunda icbâr eylediler. Almanlar, Amerikalıların bu muhârebede icrâ-yı te'sîr edeceklerini de bir türlü tahmîn edemiyorlardı. Hâlbuki Almanya'da iş bilir, sulh-perver siyâsî kimseler bulunsaydı, evvelki az zararlarla son dehşeti kolaylıkla hesâb ederek Amerika'nın İ'tilâf hükûmetlerine satmakta olduğu mühimmât-ı harbiyye ile sâir levâzıma karşı ses çıkarmamaları îcâb ederdi. Çünkü koca Amerika'nın harbe Alman menâfi'-i hayâtiyyesi aleyhinde olarak kıyâm etmesini tehiyye ve ihzâr etmek, şüphesiz yalnız silâh satmasından daha muzır idi. Bu yolda ehven-i şerre râzı olmak ve buna ses çıkarmamak Almanlar için pek hayırlı, kârlı bir iş olurdu.

Böylece Alman siyâset-i askeriyyesi, birer birer dünyâyı tahrîk ve tedhîş edip, cihânı kendi aleyhlerine çevirdiler.

İşte Almanların siyâsetteki beceriksizlikleriyle acemilikleri yüzünden hem kendilerini bugünkü hâle dûçâr hem de bedbaht müttefiklerini de elîm bir vaz'iyyete giriftâr eylediler. Siyâset-i askeriyye yalnız Almanya'da hüküm-fermâ olmayıp, aynı zamanda bu memlekette de te'sîrât-ı müdhişesini bütün kuvvetiyle **[266]** icrâ ediyordu. Harbiye ve bahriye nezâretindeki Alman ümerâ ve zâbitânı her tarafa ve karargâhlara, harb meydanlarına, denizlere, karalara, memâlik-i Osmâniyye'nin etrâf ve cevânib-i erba'asına yayılarak her şeyi ellerinde bulunduruyorlardı.

Payitahtımızdaki nezâretlerin cümlesinde müstahdem bulunan asker ve sivil Almanlar, her şeyi, her siyâseti, her menfa'ati kendi siyâset-i askeriyyeleri için isti'mâl etmekte zerre kadar kusûr etmezlerdi.

Bu sûretle memleketimizdeki nezâretlerin cümlesi ehemmiyet ve fa'âliyetten düştüler. Harb esnâsında her nezâretten ziyâde hâl-i fa'âliyette bulunması lâzım gelen Hâriciye Nezâreti'mizin de bir cism-i bî-rûh mesâbesinde kalmasına yine bu siyâset-i askeriyye sebeb olmuştu. Ötede beride bulunan sefîrlerimizin bilcümle vezâif ve salâhiyetleri alınıp ateşemiliterlere tevdî' ve tevzî' olundu. Şarkta ve garbda müdhiş vekâyi' zuhûr ettiği sırada mezkûr vekâyi'e karşı diplomasi tedbîrler ittihâzı zarûrî iken, Hâriciye Nezâreti'mizin hiç bir şeyden haberi yoğidi. Ara sıra Harbiye Nezâreti'nin i'tâ ettiği ma'lûmâta arz-ı iftikār ediyordu.

Misâl olarak İran hâdisâtını kāri'lerimizin hâtırına getirebiliriz. Esâsen oradaki sefîrimizin –tevâtür derecesinde olan kifâyetsizliği şöyle dursun– Osmanlı ve Alman siyâset-i askeriyesinin yaptığı hatâlar netîcesinde Osmanlı-İran muhâdenet-i sâbıka ve lâhikasını alt üst etmeye bâ'is oldu.

İran'da Osmanlı ve Alman siyâset-i askeriyyesinin yaptığı bu hatâlar, diyebilirim ki âlem-i İslâm'ı İngiliz kucağına atmıştır. Bunu îcâb ederse öyle vesâik-i resmiyye ile isbât ederim ki Hâriciye Nezâreti'miz bile aksini iddi'â edemez. Fakat şimdilik saded ve mevzû' hâricine çıkmak istemiyorum. Ara yerde hayât-ı İslâmiyye mâni' olmasıydı, bugün İran ile Afganistan'ı da düşmanlarımızın saflarında görecektik. Hâsılı garbda ve şarkta bu kılıç siyâset-i müdhişesinin menbaı, menşei, hep Alman siyâset-i askeriyyesinden başka bir şey değildir. Şüphesiz böyle ale'l-amyâ zoraki bir siyâsetin neticesi sukūt ve hüsrândan başka bir şey olamaz.

Şimdi hakşinâsâne ve munsifâne olarak –acı ve elîm olsa bile– i'tirâf etmeliyiz. Osmanlı ve Alman milletlerinin gösterdikleri me'âsir-i kahramanâneye rağmen, ricâl-i hükûmetinin siyâsetteki acemilikleri yüzünden, muhârebeyi gāib ettiler ve bugünkü eyyâm-ı meş'ûmeyi kendi unf u cehâletleriyle hâzırlamış oldular. Kendi düşen ağlamaz! O hükûmetler, o ricâl hepsi bugün sukūt edip gittiler. Fakat ne fâide ki kahraman milletlerinin o hârikulâde mesâ'îleri de heder olup gitti!

S[sin]. **M. T**[te].

* * *

KAŞGAR KIT'A-İ İSLÂMİYYESİ VE YAKUB HÂN

Amerika Reisicumhûru Wilson'un prensiplerine göre Çin hükûmetinden ayrılıp başlı başına idâre olunması lâzım gelen Kaşgar kıt'a-i İslâmiyyesi hakkında biraz ma'lûmât vermek ve meşhûr "Atalık Gazi Yakub Hân" zamanında geçen vukūât ile hân-ı müşârun-ileyhin Makām-ı Hilâfet-i İslâmiyye ile olan münâsebâtından muhtasaran bahs etmek istiyoruz.

Kaşgar kıt'a-i İslâmiyyesi hakkında vereceğimiz ma'lûmât-ı târîhiyye, yalnız bu nâm ile zikr olunan şehir hakkında olmayıp, Yakub Hân'ın en sonra zabt ile hükûmet sürdüğü memâlikten ibâret bir kıt'adır. Yakında inşâallah harîtasını da neşr edeceğiz.

* * *

Kaşgar kıt'a-i İslâmiyyesi şimâlen Sibirya, Kolca ve Hokand, şarkan Çin, cenûben Hindistan, Afganistan ve yine Çin, garben Türkistan yani Harezm ve Maveraünnehr ile mahdûd bulunmaktadır. Ahâlîsi sonradan memlekete gelen Çinlilerden mâ'adâ umûmen müslüman olup bunlardan Çağataylılar Hanefiyyü'l-mezheb, Durganîler Şâfi'i'l-mezhebdirler.

Kıt'a-i mezkûrede bulunan başlıca akvâm-ı Türkiyye şunlardır: Çağataylı, Durganî, Dolan, Kırgız, Kıpçak, Kalmuk, Lop Göllü ve Çinliler bunlardan başka Türkistan, Hindistan, Afganistan ve mücâvir bulunduğu memâlikten dahi birçok ahâlî yerlilere karışmış ve oranın ahâlîsi sırasına geçmiştir.

Kıt'a-i mezkûrede mütemekkin olan tavâif-i muhtelifenin mecmû'u dört buçuk, beş milyon arasındadır. Gerçi buranın vüs'atine nazaran bu kadar nüfûs pek az ise de, asırlarca devam eden ihtilâller, dâhilî muhârebeler ve muhâceretlerden dolayı pek çok ahâlî telef ve zâyi' olarak şimdiki dereceyi bulmuştur. El-yevm birçok mahalleri ahâlîden hâlî bulunmaktadır. Lisân-ı umûmî Türkçe'dir. İşte Yakub Hân bu kadar ahâlî üzerinde icrâ-yı hükûmet etmiştir. Burada Kaşgar kıt'a-i İslâmiyyesi'nin yalnız Yakub Hân zamanına âit vekāyiinden bahs edeceğim cihetle doğrudan doğruya sadede giriyorum.

* * *

1278 târîhinde Kaşgar şehrini Çinlilerden zabt etmiş olan bu civârda sâkin Kırgız kabâili reîsi Sıddık Bey kendisinin burada icrâ-yı hükûmet edemeyeceğini anlamakla, yakın akrabâsından olup Hokand şehrinde ikāmet etmekte olan Büzürk Hân'a terk-i hükûmete karâr verdi. Bunun üzerine makām-ı emârete iclâs kılınmak üzere Büzürk Hân'ın gönderilmesi ricâsı hakkında yazdığı nâme-i mahsûs ile Durğan zâdegânından bir zâtı 1278 senesi evâhirinde Hokand Hükümdârı Alem Kulu Hân'a sefâretle irsâl eyledi. Kaşgar Sefîri **[267]** Hokand Şehri'nde Alem Kulu Hân'ın huzûruna kabul olunup nâme-i mahsûsu takdîm ve keyfiyeti şifâhen dahi arz ve tefhîm eyledi. Sefîrin ricâsı Büzürk Hân'ın da muvâfakatı üzerine ma'iyyetine bir mikdâr asker tefrîk olunarak Kaşgar Şehri'ne i'zâm olundu.* İşte "Atalık Gazi Yakub Hân" ki o zaman Yakub Bey diye yâd ediliyordu. Bu asker üzerine Bahadır Başı yani Miralay nasb olunmuş idi.

Büzürk Hân 1279 senesi ibtidâsında Kaşgar Şehri'ne vâsıl ve makām-ı hükûmete câlis oldu. Sıddık Bey, Büzürk Hân'ın ricâsı üzerine muvakkat bir müddet için şehr-i mezkûrda kalarak vezâret-i ûlâ makāmına geçti ve Yakub Bey ise hidemât-ı askeriyye ile iştigāl etmeye başladı, yani Büzürk Hân'ın seraskeri oldu.

Yakub Bey fıtraten gāyet zekî ve fa'âl bir zât olup yanında Sıddık Bey'in bulunması hem kendisinin tefeyyüz ve terakkīsine mâni', hem de Kaşgar hükûmetinin bir küçük dâire içinde sıkışıp arası çok geçmeden izmihlâle uğramasını bâ'is olacağını anlamış ve bunun üzerine Büzürk Hân'ı bir vesîle ile Sıddık Bey'den tenfîre muvaffak olmuştu. Sıddık Bey korkarak hafiyyen Hokand Şehri'ne firâr eyledi. Mîr-i mûmâ-ileyhin firârı istirdâd-ı saltanata kıyâm için olduğu ileri sürülerek Büzürk Hân bir kat daha iğfâl edilmişti.

Büzürk Hân, Yakub Bey'den başka ortada âkıl ve müdebbir adam görmeyince hakkında olan emniyet ve i'timâdını bir kat daha tezyîd ile beraber müşârun-ileyhi taltîf etti ve Sıddık Bey'in rütbesi olan vezâret-i ûlâ makāmını tevcîh ve bilcümle umûr ve mesâlihi ve kâffe-i emvâl ve emlâk ve hazâinini yed-i idâresine tevdî' eyledi. Yakub Bey ise elinde olan iktidâr ve hazâini kendisi için pek güzel bir sûrette isti'mâl etti; ve bir çok kimseleri lutf ve ihsânıyla kendisine minnetdâr edip taraftarlarını çoğalttı.

Bu esnâda Yarkend şehri hâkimlerinden İshak Hoca tarafından sefâretle iki zât Kaşgar şehrine gelerek Büzürk Hân'ın huzûruna çıktılar ve Yarkend beylerinin[2*] arasındaki nifâkı ber-taraf ile ittihâd etmeleri hakkında bir nasîhatnâme yazıp gönderilmesini ricâ ve istirhâm eylediler.

Büzürk Hân rüesâ-yı kavim arasında ihtilâfın zuhûru hükûmetin inkırâzını müeddî olacağına dâir bir nasîhatnâme tastîr ederek Yakub Bey kumandasında 300 kişilik bir kuvvetle Yarkend Şehri'ne gönderdi. Yakub Bey nâmeyi emîrlere verdi. Fakat bunların her biri ittihâd değil, bilakis ayrı, ayrı icrâ-yı hükûmet etmek istediklerinden, iyi bir netice vermedi. Yakub Bey bu hâli görünce "Madem ki burada bir kaç emîr vardır" bir tanesi de ben olayım. Bir emîr daha ziyâde olmakla ne olur? Dedi.

Bunun üzerine emîrler aralarındaki ihtilâfı ber-taraf ile Yakub Bey aleyhinde muhârebeye karâr verdiler. Yakub Bey derhal Yarkend Şehri'nden **[268]** çıkıp, muhârebeye hazırlandı. Yakub Bey'in askeri Yarkend askerinin kesretine dayanamayıp mecbûr-ı firâr oldular. Yakub Bey de bakiyyetü's-süyûf askeri ile Kaşgar Şehri'ne doğru ric'at etti.

Büzürk Hân, mîr-i mûmâ-ileyhin Yarkend'de beylik da'vâsında bulunduğunu ve mağlûb olarak meydân-ı muhârebeden firâr ettiğini haber alınca "Uyuyan düşmanı vakitsiz ayağa kaldırdı. Yarkendliler bu hareketi benden zan ederler" diyerek Yakub Bey'i i'dâm etmeye karâr verdi. Fakat Yakub Bey vaktiyle kendi adamları vâsıtasıyla bu ha-

* İngilizce musavver Hive Seyâhatname ve Târihiyle Ali Suavi merhûmun Hive Tarihi'nde Büzürk Hân'ın hükûmetiyle Yakub Hân'ın hükûmeti şu sûretle yazılıyor:

"1173'de Çin Fağfuru Hân Longğ Tibet Beldesi şimâline külliyetli asker sevk ederek Moğolu Alut, Kalmuk, Dungan ve aslı Türk ve Farsî olan akvâmı taht-ı tabî'iyyete aldı. Ve oralarda İslâmiyet'i mahv etmek emeliyle ulemâyı ve ümerâyı tard eyledi. Türk ulemâ ve ümerâsı Bedahşân ve Hokand'a ilticâ edip oraları merkez-i kuvvet ve mebde-i hareket ittihâz ile eski vatanlarını i'âde için fırsat buldukça Çinlilere hücûm edegeldiler. 1281'de Çin memurlarını Kolca, Kor, Gosi şehirlerinden tard ile istiklâle mâlik oldular. Kaşgar Şehri'ni ise on altı ay muhâsaradan sonra zabt ettiler. Yalnız kalesi Çinliler elinde kaldı. Encâm bu mücâhidlerin galebeyi ikmâl için rehberlik edecek bir emîre lüzûm göründü. İşte ol vakit Buhara'dan Hoca-i Büzürk zuhûr eyleyip tahâret-i ırkı ve istikāmet-i muhıkkası ve şecâ'at-i fevkalâdesi müsellem olan Yakub Hân ile beraber Kaşgar'a yürüdü.

Çinlilere galebe gösteren akvâmdan başlıcaları yani Dungan, Tarancı ve Kırgız gibi büyük büyük tâifelerden her biri Kaşgar Şehri'nin Çinlilerden zabtı üzerine hakk-ı istiklâl da'vâsında iken Yakub Hân'ın şecâ'ati, sehâveti, takvâsı ve saltanat kabul etmeyen sadeliği bu müşkili hal edip bunları kelime-i vâhideye cem' ile hep tâifesini râm ederek ittihâd ve itâ'ati te'sîs etti. Kaşgar Kalesi'yle Yarkendi bi's-suhûle feth etmesiyle dahi bu imâmete istihkākını gösterdi. Bu ittihâd hâsıl olunca Hoca-i Büzürk Yakub Han'a sen bu emâretin ehlisin, işte emâretin te'sîs olundu. Artık vatanı ecânibden tahliye vazîfesini icrâ et. Allâhu te'âlâ muvaffak buyursun âmîn" deyip Mekke-i mükerremeye hicret eyledi"

Hâlbuki ahvâl, bu merkezde olmayıp, yukarıda arz olunduğu ve olunacağı vechiledir.

** Yarkend Şehri 1280 sene-i hicrîsinde Durganiler, Çağataylar ve Göçerlilerden mürekkeb olan kabâil asâkir-i İslâmiyyesi tarafından Çinlilerden feth u zabt olunmuştu. Yarkend şehri ve havâlîsinin zabtı üzerine tabîî olarak makām-ı hükûmete bir zâtın ta'yîn olunması lâzım geldiğinden burasını feth eden muhtelif kabâil ümerâsından mürekkeb bir meclis-i umûmî bu mes'eleyi hal etmek için akd olundu.

Durgani rüesâsından ve aynı zamanda Yarkend şehri Çinliler'de iken Çin asâkir-i ümerâsından madalya yani kaymakam olup bu şehrin zabtı husûsunda hizmeti cümleden ziyâde olan Muhammed Ali Bey nâm zâtın makām-ı hükûmete iclâsını, Durganiler, Çağataylar, Abdurrahman Hazret nâmındaki zâtı ve Göçerlerliler ise kendileri bunlara imdâda gelmeselerdi Yarkend şehrinin zabt olunamayacağını beyân ile padişâhlığa İshak Hoca'nın ta'yîn ve intihâb edilmesi lüzûmunu beyân ile bu husûsda ısrâr eylemişlerdi. Hiç bir taraf iddi'âsından dönmediği için ortada büyük bir mukātele ve münâza'a çıkarmamak için hayli münâkaşâtdan sonra sâlifü'z-zikr üç zâtı birden emîr intihâb ettiler. Fakat üç emîrin birden icrâ-yı hükûmet etmesi vahîm olacağı cihetle bu emîrler tarafından da Niyâzi Bey'i kendileri üzerine emîr-i umûmî ta'yîn ve i'lân eylemişlerdi. Bir müddet sonra bu emîrler arasında büyük fesâd-ı ahlâk zuhûr etmiş ve bu nizâ'ı hal için Büzürk Hân'ın müdâhale etmesini münâsib görmüş olan İshak Hoca yukarıda beyân olunduğu üzere iki sefîr Kaşgar'a göndermişti.

beri aldı. Kaşgar Şehri etrafındaki İslâm köyleri ahalîsinden 300 kişi cem' ile Çinlilerin elinde bulunan Yenihisar Şehri'ni taht-ı muhâsaraya aldı.

Bu haber Kaşgar şehrinde işitilir işitilmez 500 kişi firâr ile Yakub Bey'e dehâlet eylediler. Bu esnâda bu civârda kâin Kızıl Dağ'daki Kıpçaklardan bir tâifenin reîsi olan Boğça Berdar nâm zât 3,000 kişilik tâifesiyle Yakub Bey'e arz-ı hizmet ve itâ'at edince iş büyüdü. 3,800 kişilik bir kuvvete sâhib olan Yakub Bey Yenihisar şehrini Çinlilerden zabta muvaffak oldu ve burada i'lân-ı istiklâl eyledi.

1281 senesi sonlarında Kaşgar şehrine bir hücûm icrâ etti. Büzürk Hân ekseriyyetin Yakub Bey lehinde olduğunu görünce mukāvemet edemeyeceğini anlamış, şehri teslîm ve makām-ı emâreti de kendisine terk eylemiştir.

Yakub Bey Kaşgar şehrini zabt eder etmez teşkîl etmiş olduğu hükûmet-i İslâmiyye'nin merkez-i idâresini derhal buraya nakl ederek pâyitaht-ı saltanat ittihâz eyledi.

Yakub Bey ahâlîye karşı büyüklük göstermek ve herkesi kendisine tarafdâr etmek için Büzürk Hân'a vezîria'zam rütbesini tevcîh eyledi.

Biraz zaman murûrundan sonra Büzürk Hân'ın memlekette fesâd çıkarmakla meşgūl olduğunu ileri sürerek müşârun-ileyhi azl eyledi. Ve Büzürk Hân umûr-ı hükûmeti rü'yete muktedir değildir. Bir köşede oturup ibâdet eylesin diyerek yanına iki hoca terfîk ile beraber bir mahalde dâimî sûrette ikāmet etmesini emr etti.

1282 târîhinde yine Kıpçak kabâiline mensûb 5,000 kişi Kaşgar şehrine gelerek Yakub Bey'e arz-ı itâ'at eylediler. Bunların başında Taşkend şehrinin eski Hâkimi Mirzâ Ahmed Kuş Beyi Taşkend askerî Kumandanı Bey Muhammed ve buralarca ma'rûf ümerâ-yı askeriyyeden Hak Kulu Binbaşı var idi ki bunlardan Mirzâ Ahmed Kuş Bey'i Yakub Bey başvezâret makāmına geçirdi. Büzürk Hân ile Sıddık Bey rahat durmayarak el altından muhâbere ile günün birinde memlekette ihtilâl çıkardılar. Yakub Beyle bir çok muhârebelerden sonra naçar kalıp teslîm olunca Yakub Bey, Büzürk Hânı huzûruna celb ile "Seni şimdi i'dâm ettirir idim. Fakat ceddine bağışladım. Artık bundan sonra senin buralarda oturmaklığın uyamaz. Mekke-i mükerremeye göndereyim" diyerek Hindistan tarîkiyle cânib-i Hicaz'a gönderdi.* Sıddık Beyi de zindana attı. Bir müddet sonra Sıddık Bey hapisde vefât etmişti.

Mahmud Mes'ûd

* Müşârun-ileyhin Mekke-i Mükerreme'ye değil, Buhara şehrine gönderildiği hakkında bir rivâyet var ise de doğrusu Mekke-i Mükerreme'ye azîmet edip bir müddet ikāmetden sonra Taşkend şehrine gitmiş ve bir daha Kaşgar şehri ve havâlîsine ayak basmamış ve orada vefât etmiştir.

HATT-I HÜMÂYÛN SÛRET-İ MÜNÎFESİ

Vezîr-i me'âlî-semîrim Tevfik Paşa

İzzet Paşa Kabinesi'nin vukū'-ı isti'fâsına ve sizin derkâr olan vukūf ve tecâribinize ve i'timâd-ı âmmeye mazhariyetinize binâen mesned-i Sadâret uhde-i reviyyetinize ve makām-ı meşîhat-ı İslâmiyye dahi Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından Haydarî-zâde İbrahim Efendi uhdesine tevcîh kılınmış ve Kānûn-ı Esâsî'nin 27. maddesi mûcebince teşkîl eylediğiniz heyet-i cedîde-i vükelâ tasdîkimize iktirân etmiştir.

Düvel-i İ'tilâfiyye ile ahîren akd eylediğimiz mütâreke hâl-i harbe nihâyet vermesiyle memleketimiz için kānûnî ve meşrûtî bir idâre-i muntazama zamanı hulûl etmiş olduğundan ahvâl-i harbiyyenin tevlîd eylediği gayr-i kānûnî ve gayr-i tabî'î muâmelâtın serî'an izâlesiyle mülkümüzün her cihetinde ahkâm-ı şer'iyye ve kānûniyyenin fi'len ve tamâmen tatbîk ve icrâsı ve sunûf-ı ahâlîmiz arasında ahenk ve vifâk ve ittihâdın te'mîn ve tevsîkıyle âsâr-ı nifâk ve şikāk kâmilen ortadan kaldırılarak bilumûm ahâlîmizin bugün yek-dil ve yek-cihet olarak vatanımızın selâmet ve saâdetine hasr-ı mesâ'î eylemeleri esbâb ve vesâilinin istikmâli ve mu'âmelât-ı hükûmetin dâhilen ve hâricen emniyet ve i'timâdı kâfil bir hâl-i intizâma ifrâğı ve her tarafda asayişin takrîriyle ihlâl-i sükûn ve intizâma tesaddî edenlerin bilâifâte-i vakit kānûn dâiresinde men'i ahvâl-i hâzırada evvel be-evvel icrâsı muktezî husûsât-ı mühimmeden olduğundan Hey'et-i Vükelâmızla bi'l-ittihâd bu cihetlerin te'mîn-i tatbîkātına son derecede i'tinâ kılınması hasâfetinizden muntazardır. Hemen Cenâb-ı muvaffıkü'l-umûr tevfîkāt-ı Samedâniyyesine mazhar buyursun âmîn. Bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn

6 Safer 1337 ve 11 Teşrînisânî 1334

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

21 Kasım 1918 | 16 Safer 1337 | Perşembe | 21 Teşrînisânî 1334 | Cild: 15 - Aded: 379

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ[1]

Kur'ân-ı Hakîm mezâhir-i takvâ (Buna erkân-ı takvâ da diyebiliriz)dan dördüncüsünü bize beyân kasdıyla (وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ) diyor.

Ma'lûmdur ki Muhammed aleyhisselâtü vesselâma indirilmiş olan kitâb *Kur'ân-ı Kerîm*, bundan evvelkilere nâzil olan da, Cenâb-ı Hakk'ın inzâr ve tebşîr vazîfesiyle göndermiş olduğu peygamberân-ı izâma vahiy tarîkiyle tenzîl ettiği kütüb-i semâviyyedir. Kütüb-i münzele-i mütekaddimeye îmânın müslümanlar için vâcibât-ı dîniyyeden olduğunu nass-ı sarîh şeklinde gösteren şu âyet-i kerîmedir: (قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ... لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ) Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerine indirmiş olduğu şeylerin kâffesine îmân etmek bu teklîf-i ilâhî ile müslümanlar üzerine vâcibdir. Ancak farz-ı ayn olan îmân icmâlî olup îmân-ı tafsîlî farz-ı kifâyedir ki efrâd-ı ümmetten bazılarının îfâsıyla diğerlerinden sâkıt olur. İlm-i tafsîlî farîza-i ayniyye olaydı, tabî'îdir ki bu hâl külfet ve meşakkate bâdî olurdu. Dîn-i İslâm ise[2] (يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) mantûk-ı münîfince yüsr ü suhûlet esâsları üzerine mebnîdir.

Devvânî, dîne karşı husemâsı tarafından îrâd edilen şüpheleri izâleye, mu'ânidleri ilzâma, tâlib-i rüşd ve hidâyet olanları irşâda iktidâr hâsıl edecek derecede delâil-i usûliyyeye vukûf farz-ı kifâye olduğunu söylüyor. Bizde deriz ki: müslümanlar gerek bu son asırlarda, gerek a'sâr-ı sâlifede büyük büyük günahlara girmişlerdir. Onlar, bu farîzayı, ilm-i tafsîlî farîzasını terk ve ihmâl etmekle harîm-i dînlerini mahfûz bulundurmak, akāyid-i İslâmiyyeye istîlâkârâne bir tarzda her tarafdan hücûm eden tufan-ı bid'at ve şübühâtın önüne geçebilmek için ellerinde bir silâh bulundurmaya ihtiyâc görmemişlerdir. Belki de onlar kitâblar dolusu vücûda getirdikleri ve bu uğurda nakdîne-i hayâtlarını tükettikleri münâkaşât-ı cedeliyye ve mübâhasât-ı sanâiyyeyi dinin muhât olduğu bunca muhâtarâtın izâlesi için kâfî ve vâfî görüyor. Fakat doğrusunu söylemek lâzım gelirse te'yîd-i din nâmına ortaya konulan o gibi hücec ve berâhîn insana kanâ'at-i kat'iyye hâsıl ettirecek, mevcûd olan yakîn-i dînîyî rüsûh-pezîr kılacak şeyler değildir. Müdâfa'a-i din nâmına mücâhedâta girişen bu gibi zevât bu yoldaki mesâîlerini yalnız *Kur'ân*-ı hakîmden ve onun gāyet sağlam esâslara istinâd eden kavâ'id-i istidlâliyyesinden iktibâs-ı feyze hasr etseler, halkı tenvîr ve irşâd husûsunda yalnız *Kur'ân*'ın rûhundan istimdâd mesleğini tutsalardı, rehberlik ettikleri biçâre halkı o içinden çıkılmaz girîvelere götürmüş, efkâr-ı câmidelerinin tesîr-i şeâmetiyle bir takım kimselerin dînden nefret etmelerine meydan vermiş olmazlar idi.

[270] müslümanlar Cenâb-ı Hakk'ın rusül-i kirâmına inzâl eylediği kitâbların kâffesine îmân etmekle mükelleftirler. Çünkü her ne kadar bunların muhteviyâtı ber-vech-i tafsîl bize vâsıl olmamış olsa da şurası muhakkaktır ki her biri, esbâb-ı hidâyet ve vesâil-i saâdeti bütün envâ'ıyla mutazammın olmak husûsunda Resûl-i zî-şân efendimize nâzil olan kitâb-ı kerîmin aynıdır. Dîn-i ilâhî her ümmette aynı mâhiyette olup unsur, hâl, zamân, mekân i'tibâriyle akvâm arasında mevcûd olan tehâlüfün, bunun usûl ve erkân-ı esâsiyyesi üzerinde hiçbir tesîri yoktur. Ümmetlerin şerâit-i mevcûdiyyetlerinin değişmesiyle değişen bir şey varsa o da envâ'-ı mu'amelât ve suver-i ibâdâta âit ahkâm-ı fer'iyyedir. (لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِى الرِّقَابِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَاْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَاْسِ اُولٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ) "İhlâs ve itâ'at yüzlerinizi şark ve garb câniblerine çevirmeniz değildir. Hakîkī bir itâ'atle muttasıf olanlar Allah'a ve yevm-i âhire îmân eden-

[1] Bakara, 2/4.
[2] Bakara, 2/185.
[3] Bakara, 2/177.

ler, namaz kılıp zekât verenler, mu'âhede ederlerse ahidlerine vefâ eyleyenler, şiddet ve zarûret hengâmlarında, hiddet ve gazab eyledikleri zamanlarda sabr u sekînet gösterenlerdir. Onlar îmânlarında sâdık ve tâm ma'nâsıyla müttakīdirler." Nazm-ı kerîmi de bu hakīkati müeyyiddir.

Resûl aleyhisselâm hak ve hakīkati teslîm ve te'yîd, halkı bu iki vesîle-i felâh ve sa'adete tevessüle da'vet vazîfesiyle gönderilmiştir. Bu vazîfenin icâbâtına nazaran bir hakkı bâtıl, bir bâtılı hak göstermesi, bir nebînin nübüvvetini inkâr etmesi, güzeli çirkin, çirkini güzel görmesi imkân dâhilinde değildir. O mürşid-i âlim Allah'a, meleklerine, kitâblarına, peygamberlerine îmân etmiş olduğunu âvâz-ı bülend ile kâinâta i'lân etmiş, dîn-i İbrahîm'e ittibâ'a memur olduğunu ve Allah'a, meleklerine, kütüb ve rusülüne, yevm-i âhire îmân ve i'tikād etmeyenlerin vâdî-i dalâlete dalmış oldukları kendine vahiy tarîkiyle cânib-i akdesden telkin edildiğini haber vermiştir.

Risâlet-i Muhammediyye'nin bu gibi esâsâtı nazar-ı dikkate alınınca anlaşılır ki risâlet-meâb (sav) efendimiz âlem-i beşeriyyete mâhiyeten şerâ'î-i sâlifeden farklı bir şerî'at ithâf etmemiş, belki vazîfe-i belâğ ve irşâdı enbiyâ-yı sâlifenin vahy-i ilâhî ile neşr ü telkîn edegeldikleri hak ve hakīkati te'yîd ve i'lâdan ibâret bulunmuştur. [1](وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ)

Demek oluyor ki İslâm şerâ'i-i sâbıkaya îmân ile mükellefiyeti ihtivâ etmekle fıtrat-ı selîme icâbâtına tamâmıyla muvâfık bir meslek ta'kīb etmektedir. Çünkü bu teklîf beşeriyyete kavânîn-i mukarrere-i ilâhiyeye imtisâl etmek, fezâil ve kemâlât-ı milliyyeye dört el ile sarılmak gibi bir gâye-i mes'ûde te'mîn etmekte olup dîn-i İbrahim, dîn-i Musa, dîn-i İsa aleyhimüsselâmdan herhangi birinin bu gāyeye tecellîgâh olmasında hiçbir fark yoktur.

Yalnız şu ciheti ihtâr edelim ki bu sözden maksadımız enbiyâ-yı müşârun-ileyhimin telâmîzi taraflarından ortaya konulan ve mensûb oldukları peygamberlere mensûbiyeti tahakkuk edemeyen kitâbların da aynı hasâisi câmi' olduklarını iddi'â etmek değildir. Bu şekilde tedâvül eden kitâblar münzel min-indillâh olmak şöyle dursun; bilakis ekserîsi gûnâ gûn efsâneler, bid'atlerle mâlâ-mâldır. Bunların gerek Cenâb-ı Hakk'a, gerek rusül-i kirâmına isnâd ettiği öyle evsâf ve ahvâl vardır ki fıtrat-ı insaniyye ve kavâ'id-i akliyye bedâheten bunların muhâl olduğuna hüküm etmektedir. Ve bundan dolayıdır ki bu gibi âsâr-ı dîniyyeye i'timâd ve muhteviyâtını düstûrü'l-amel ittihâz değil, hattâ kavâ'id-i selîme-i akliyyeye tevâfuk etmedikçe sıhhatlerini i'tirâf etmek bile câiz değildir. Bu kitâblar İslâm âleminde bir takım vazzâ'ların risâlet-meâb efendimize isnâd ettikleri türlü türlü ekâzîb ve müftereyâtı hâvî vücûda getirdikleri eserlere benzerler. Bu kabîl âsâr-ı mevzû'anın sâhibleri eserlerine derc ettikleri âsâr-ı medsûse ile gûyâ milel-i sâire erbâbını dâire-i İslâm'a celb etmek ve bu sûretle intişâr-ı İslâm'a hizmet etmiş olmak fikr-i sakīmine tebe'iyet etmişler, hayfâ ki [2](مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا، فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ) "Kim amden benim ağzımdan yalan uydurursa cehennem ateşi içinde kendine yer beğensin" hadîs-i şerîfinin, hidâyet ve irşâd maksadıyla da olsa irtikâb-ı kizb edenlere karşı ne büyük bir tehdîd teşkîl ettiğini hiç düşünmemişlerdir.

İnsanlara hak bir din getirmiş, en vâzıh ve kavîm şehrâh-ı hidâyeti göstermiş olan risâlet-meâb sallallâhü aleyhi vesellem efendimizin nazarları semt-i İslâm'a celbe, kalbleri vesâit-i tergībiyye ve terhîbiyye ile istimâleye ne ihtiyâcı vardı ki bu gibi makāsıdın meşrû'iyyetine hükm edilebilsin. İşte kitâb-ı kerîm halka va'z ve irşâd emelinde olanlar için onun safahât-ı âyâtı nâ-kābil-i nefâd birer menba'-ı ilhâm teşkîl eder. [3](وَالَّذى جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِه اُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ)

Ümmetler arasında yalnız müslümanlar böyle bir külfet-i dîniyyeye ya'nî kendi kitâblarından ve peygamberlerinden mâ'adâ diğer kitâblara ve peygamberlere îmân mükellefiyetine ma'rûz bulunuyorlarsa bunun hikmeti meydandadır. Çünkü onlar hâtemü'l-enbiyâ ve rusül olan zât-ı pâke tebe'iyet etmiş oldukları için onun tâbi' olduğu te'âlîm ve tekâlîfe, te'sîs ettiği sünnetlere bi-aynihî imtisâl mecbûriyetindedirler.

Maamâfîh şurası da der-hâtır edilmelidir ki onların taraf-ı ilâhîden münzel kitâbların kâffesine îmân ile mükellefiyetleri hikmet ve maslahattan ârî sırf bir emr-i te'abbüdî değildir. Bundaki hikmet bu kitâbların, bir takım âdâb ve mekârim-i ahlâkı, âmilleri için saâdet-i dâreyni kâfil kavâ'id ve ahkâmı mutazammın bulunmasıdır. Mecmû'-ı rusüle îmân ile mükellefiyet de aynı illet ve hikmete müsteniddir. Onlar Cenâb-ı Hakk'ın en güzîde **[271]** kulları, en mümtâz mahlûklarıdırlar. Kudret-i fâtıra o mukaddes vücûdları şevâib-i ayb ve noksandan münezzeh yaratmış, kendilerine kitâb-ı ledünden dilediği kadar telkīn-i feyz ü kemâl ettikten sonra halka hidâyet yollarını göstermek, mehâlik-i dalâlden kurtarmak için risâlet vazîfesiyle âleme göndermiştir. Bu esâslara binâen kavâ'id-i külliye-i İslâmiyye'den biri de evvel gelen peygamberlere âit şerî'atlerin, taraf-ı risâletten feshi mutazammın bir eser vârid olmadıkça, bizim için de birer şerî'atten olmasıdır. Ve şüphesizdir ki ümem-i sâlifenin zulm ü inâdlarının cezâsı olarak cânib-i ilâhîden mükellef tutuldukları vezâif-i şâkka-i te'abbüdiyyenin mühim bir kısmını İslâm nesh etmiştir. [4](فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبيلِ اللهِ كَثيرًا. وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ) "Dîn-i Yehûd'a sâlik olanların zulümlerinden, Allah yolundan halkı alakoyduklarından, nehy edildikleri halde ribâ aldıklarından, nâ-hak yere halkın mallarını yediklerinden dolayı evvelce helâl olan bir takım erzâk-ı tayyibeyi kendilerine harâm kıldık" Yahudiler zulüm ve te'addîlerinin, iz'ânsızlıklarının neticesi olarak bu çileleri çekmeye mahkûm idiler. Tâ ki o, ümmetinin saâdet ve refâh-ı hâline son derece harîs ve mütehâlik, etbâ'ı hakkında gāyetü'l-gāye rahîm ve müşfik olan Nebiyy-i Âhiri'z-zaman geldi de tayyibâtı kendilerine helâl kıldı. O bâr-ı sakīl-i imtihân ve ibtilâyı üzerlerinden attı.

Evet tayyibâtın kâffesinden müstedîf olmak yalnız müslümanlara hâs bir müsâ'ade-i dîniyyedir. Buna da sebeb şuûn-ı vicdâniyyede rehberleri hak ve hakīkat, usûl-i i'tikā-

[1] Mâide, 48/5.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cenâiz, 33.

[3] Zümer, 39/33.

[4] Nisâ, 4/160-161.

diyyede mîzânları akl-ı selîm olmasıdır. Milel-i sâire erbâbına nisbetle müslüman vicdânının inâd ve istikbâr şâibesinden uzak kalmasına ahvâl-i vicdâniyesinde bu iki rükn-i rekîne istinâdı sebeb olmuştur.

Vâki'ada hak ve hakîkate inkıyâd husûsunda müslümanlar nerede, Yehûdîlerle hıristiyanlar nerede. Yehûdiler ki Mesîh aleyhisselâm kendilerine mekârim-i ahlâk ithâf etmiş, nefâyis-i i'tikādiyât ile tezyîn-i vicdânlarına çalışmıştı. Asırların üzerlerine kat kat yığmış olduğu zulümât-ı küfr ü inâddan kurtulmak için bir lem'a-i hakîkat-efrûza en ziyâde muhtâc bir kavim kendileri olduğu halde ona îmân etmediler. Hıristiyanlar da bu husûsda onlardan aşağı değillerdir. Onlar da biliyorlardı ki İncil, ahkâm serd etmek, harâm ve helâli bildirmek için gelmemiştir; o, mensûbînine âdâb-ı kerîme, ahlâk-ı âliyye telkîn eden bir mecmû'a-i emsâl ve mevâ'izdir. Mu'âmelâta âid ahkâmı *Tevrat*'a ihâle etmekte olup *Tevrat*'da ise pek az ahkâm-ı te'âmüliyye vardır. İşte onlar hep bunları bildikleri halde nübüvvet-i Muhammediyyeyi, akıl ve hikmetten mülhem hiç bir delîl ve hüccete istinâd etmeksizin, ceffe'l-kalem inkâra koyuldular. Nûr-ı da'vet-i Muhammediyye'nin işrâkāt-ı âlem-ârâsına karşı dîde-i basîretlerine setre-i amâ çeken şey ise o, kökleşmiş bağy ü inâdları idi.

Hıristiyanlar vaktiyle kabûl-i İslâm etmiş olaydılar şuûn-ı hayâtiyyelerini tanzîm için geçirdikleri bir çok tecrübe devrelerini müte'âkib karşılaştıkları zarûretler ahkâmına serfürû etmek mecbûriyetinde kalmazlardı, aradıkları esbâb-ı hidâyet ve saâdete vusûl için mübâreze-i hâdisât külfet ve meşakkatleriyle bî-tâb ü bî-mecâl düşmezler idi.

Evet, görüyoruz ki onlar kavânîn-i vaz'iyyelerinde kadınları asırlarca hukūk-ı medeniyyesinden mahrûm ettikten sonra nihâyetü'l-emr bu hukūku i'tâya mecbûr oluyorlar.

Görüyoruz ki hayât-ı ictimâ'iyyenin tezâhürât-ı gûnâ gûnu onları ibâha-i talâk esâsını kabul ve bunun suver-i tatbîkiyyesince tekâmül-i tedrîcîye sevk ediyor.

Görüyoruz ki memleketlerinde re'âyâ üzerine tarh ettikleri envâ'-ı tekâlîf ile şer'-i enverin zekât hakkındaki nokta-i nazarına yaklaşıyorlar. Efrâdın emvâl-i makūlesinden, hayvânâtından, dükkânındaki sermâye-i ticârîsinden, hânesindeki malından türlü türlü vergiler alıyorlar.

Avrupa ahvâline vâkıf olanlar, tarz-ı terakkiyâtını tedkīk edenler onun her geçen gün için birkaç hatve İslâm'a yaklaşmakta olduğunu takdîr ederler.

Kavânîn ve ahkâmında tecrübeyi rehber ittihâz etmiş olan Avrupa tarîk-i terakkīde aheste aheste yürüyüp gidiyor: Ahâlîsi ahvâl ve mu'âmelâtında mütemâdî edvâr ve etvâr geçiriyor.

Avrupalılar İslâm'a ayn-ı rızâ ile baksalar, usûl ve mebâdîsini taharrî-i hakîkate ma'tûf bir nigâh-ı im'ân ile tedkīk ve tefahhus etselerdi tarîk-i tekâmülde çekilen bunca mihnet ve meşakkatlerin, icrâ edilen tecrübelerin hiç birine lüzûm ve mahal kalmaz, mâhiyet-i İslâm'a in'itâf edecek samîmî bir nazra-i i'tibâr ve insâf kendilerini dâreynde felâh ve saâdet gāyesine îsâle kifâyet eder idi.

Avrupalıların nübüvvet-i Muhammediyyeyi inkâr husûsunda bu derece ısrâr etmelerinin sebebini insan bir türlü anlamıyor. O Nebiyy-i güzîn ki [1](قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَىَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ) sözüyle ne bir ilâh, ne de bir cüz-i ilâh olmadığını i'tirâf ediyor, ve kendinin bir Resûl-i fıtrî olduğunu gösteriyor; hudûd-ı risâleti inzâr ve tebşîrden, reh-i rastı göstermeden hârice çıkamayacağını âleme i'lân ediyor; berâhîn-i bâhire-i risâleti karşısında inâd ve istikbâr mesleğini tutanlarla taleb-i mu'cizât edenleri insâfa getirmek için okuyacağı Kitâb-ı kerîme, sade bir kulak vermelerini kâfî görüyor. Çünkü o, okuyacağı Kitâb-ı mukaddesin taleb-i rahmet ve müştâk-ı hidâyet olanların tatmîn-i âmâline kâfî olduğundan emîn bulunuyor.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

* * *

[272] İSLÂMLAŞMAK

– 2 –

Müellifi: Prens Said Halim Paşa

İslâm'da İctimâ'iyât

Ahlâk-ı İslamiyyeden teferru' eden ictimâ'î mebde' hem insanlar arasındaki hürriyet, müsâvat, te'âzud mebdeine; hem de tefevvuk-ı şahsîye hürmet esâsına istinâd etmek mecbûriyetindedir.

İmdi, cem'iyyet-i İslâmiyye muhtelif kâbiliyette bir takım ferdlerden müteşekkildir ki âlî, mutavassıt, avâm olmak üzere üç tabakaya inkısâm eden bu efrâdın vazîfe-i ahlâkıyyeleri mümkün olduğu kadar fazla hürriyete kesb-i istihkāk ile mütena'im olmaktır.

Ancak, insan kendi hürriyetini başkalarının hürriyetine hürmet şartıyla muhâfaza edebileceğinden ve bu hürmet-i mütekābile ve müştereke eşhâs arasındaki müsâvâtı te'sîs ve idâme edeceğinden cemâ'at-i İslâmiyye dahi efrâdın hürriyet ve müsâvâtını müdâfa'a ve tevsî' etmek mecbûriyet-i kāhiresi altında bulunmak husûsunda aynıyla ferd gibidir.

Bu menfa'at-i âmme ile bu mecbûriyet-i âmmenin tezâhürü ise te'âzud-ı ictimâ'îyi vücûda getirir ki işte i'tikādı te'âzuddan nasıl olup da ictimâ'î te'âzudun meydana geldiği bu sûretle izâh edilmiş olur.

Bir müslümanın hürriyet ve müsâvâtı der'uhde etmiş olduğu tekemmül mecbûriyetinin neticesi olmasına nazaran kendisinin mütena'im olacağı hürriyet ve müsâvâtın derecesi cem'iyyet-i İslâmiyyeyi teşkil eden efrâdın varabileceği tekemmül-i ahlâkī ve rûhânînin derecesine göre ta'ayyün etmek lâzım geleceği pek tabî'î bir şeydir.

Binâenaleyh cem'iyyetin umûmî olan seviyye-i ahlâkiyye ve rûhâniyyesi ne kadar yüksek ise hürriyet ve müsâvatı da, refâh ve saâdeti de o nisbette mükemmel olur; bilakis bu seviye ne derecelerde alçak ise cem'iyetin gerek hürriyet ve müsâvâtı, gerek refah ve saâdeti o mertebe nâkıs kalır.

Demek ki bir müslümanın hürriyetini kendi kusûrundan, kendi liyâkatsizliğinden başka hiç bir kuvvet ne tahdîd, ne de tazyîk edemez. Bu hürriyet ferdin kābiliyet-i tekemmüliyyesini ta'kīb etmek ve ona aslâ tekaddüm etmemek şartıyla nâ-mütenâhî bir sûrette tevessü' eder durur. Zirâ o kabiliye-

[1] Fussilet, 41/6.

tin önüne geçtiği andan i'tibâren şayân-ı hürmet olmaktan ve bi'n-netîce hakîkī tanılmaktan mahrûm kalarak yalnız şeklini değiştirmiş bir istibdâd olur çıkar.

İşte efrâda daha ziyâde hürriyet, daha fazla müsâvât te'mîni maksadıyla cemâ'ât-i İslâmiyye arasında neden dolayı siyâsî, ictimâ'î ihtilâllerin aslâ vukūu görülmediğini ve görülemeyeceğini yukarıdaki temhîdât bize pek güzel îzâh ediyor.

İmdi bu şerâit dâhilinde tefevvuk-i şahsî ancak mebâdî ve mefhûmât-ı İslâmiyye'nin nisbetle daha yüksek bir tarzda idrâk ve tatbîki sûretiyle tecellî edebilir. O halde bu tefevvuk efrâd arasında mevcud olup zâten kendisi de onun mahsûlü bulunan hürriyet, müsâvât ve te'âzudun ancak daha ziyâde teeyyüd ve tekellümüne medâr olmak haysiyetiyle müessir olabilip başka sûretle tesîrini gösteremez.

Kaldı ki cem'iyetin saâdetini, refâhını te'mîn eden şey tefevvuk-i şahsîden ibaret olduğu için bilmukābele cem'iyyette ona karşı takdîr, hürmet, muhabbet göstermekten geri duramayacağı gibi zimâm-ı idâresini kemâl-i i'timâd ile onun eline tevdî' eder. İşte bunun içindir ki cemâ'at-i İslâmiyye arasında yüksek tabakalar demokrasiye, aşağıdaki tabakalar ise aristokrasiye mütemâyil bulunurlar.

Yüksek tabakalar demokrattırlar: Zirâ za'iflerin hakkını müdâfa'a ve içinde yaşadıkları cismânî, rûhânî ahvâl ve şerâiti ıslâh ederek saâdet-i müştereke tahakkukunu te'mîn eden ancak onlardır.

Aşağıdaki tabakalar aristokratik hissiyât beslerler, şu i'tibâr ile ki: İhrâzını arzu ettikleri ve saâdetlerini ancak orada gördükleri tefevvuk-i şahsîyi hürmetlerle, takdîrlerle telakkī ederler.

Cemâ'at-i İslâmiyye içinde demokratik fezâil ve evsâfı muhterem tanıyanlar yüksek tabakadakiler olduğu gibi; aristokratik hissiyâta hürmet edenler de aşağı tabakada bulunanlardır. Evvelkiler tefevvukun bizzât mümessili olup sonrakiler de namzedi, müştâkı olduktan başka bu tefevvuku olanca samimiyeti, olanca zindegîsi içinde besleyen, gençleştiren, muhâfaza eden kurumaz bir menba'dır.

İşte ahlâk-ı İslâmiyye'nin vücûda getirdiği ictimâ'iyât bundan ibârettir.

İnsanların hayât-ı ferdiyye ve müşterekelerinde bu ictimâ'iyâtın te'sîs etmiş olduğu tam ve dâim ahenk ve tevâzün sarâhaten göstermektedir ki onun menşei bütün kâinâtın ahenk ve tevâzününü te'mîn eden o teğayyür nâpezîr hakîkat-i ezeliyyeden başka bir şey değildir.

* * *

İslâm'da Siyâsiyât

İslâm'ın siyâsi mebdei ictimâ'î mebdeinden neş'et etmiş olduğu için kin, rekābet, husûmet gibi hissiyâtın hepsinden mu'arrâdır.

Müslümanlık'ta hâkimiyet-i siyâsiyyede, müessesât-ı siyâsiyede te'âzud-ı ictimâ'iyyeden çıkmış olmak i'tibâriyle her ikisi bu te'âzudun mümessilleridir. Binaenaleyh cem'iyyet-i İslâmiyye arasında müessesât-ı siyâsiyye ancak ahlâk ve ictimâ'iyât-ı İslâmiyye'nin dâimâ daha mükemmel bir sûrette tatbîk olunmasını te'mîn maksad-ı münferidiyle vücuda gelir; hâkimiyet-i siyâsiyye ise o müessesâtın **[273]** her dem müteyakkız bulunan bir zahîr ve müdâfi'inden başka bir şey değildir. Onun için bu sonrakine, îfâsına da'vet edildiği vazîfenin icâb ettiği hak tamâmıyla verilmiştir. Bu hâkimiyete karşı kabûlü zarûrî olan inkıyâdın derecesi de onun göreceği vazîfenin ehemmiyetine, üzerine alacağı mes'ûliyetin azametine göre ta'ayyün eder.

İmdi, serîr-i hâkimiyyet ancak o kimseye mevdû'dur ki bütün hukūka mâlik olacak, herkes kendisine itâ'at-ı kâmile mecbûriyetinde bulunacak; bununla beraber onun da bütün ef'âl ve harekâtı en sıkı bir ihtimâm, en müşkilpesendâne bir dikkat ile nazar-ı murâkabeden geçirilecek. Zirâ içinde kendi selâmet-i zâtiyyesi de dâhil olduğu halde bütün cem'iyetin selâmetinden mes'ûl olan ancak odur.

Bu mevki'-i müstesnâ onu cem'iyetin menâfi'ine en muvâfık sûrette idâre şartıyla işgāle ehliyeti olanlara bizzât cem'iyet tarafından verildiği gibi, aksine kanâ'at hâsıl olunca derhal yine o cem'iyet tarafından istirdâd edilir. Bu i'tibâr ile hâkimiyet asıl milletin elinde olup onu nefsine hasr eden hükümdâr ise ibrâz-ı ehliyyet ettiği müddetçe bu hâkimiyetin mümessili olmuş oluyor.

Maamâfîh hükümdârın kendisi de şerî'âte ınkıyâd etmek mecbûriyetindedir. O şerî'at ki hakîkat-i külliyyenin beşere âid bulunan ve saâdet-i ebediyyemizi te'mîn için Kādir-ı Mutlak tarafından Nebiyy-i muhteremi vâsıtasıyla bizlere teblîğ edilen kısmıdır; işte hâkimiyet-i milliyyeyi irâdât-ı milliyyesinin bütün tezâhürâtında ilhâmâtına mazhar eden, sevk ve idâre eyleyen hep odur.

Binâenaleyh İslâm'ın serîr-i hâkimiyyeti her şeyden evvel şerî'atin sâdık bir hizmetkârıdır. Bu hâkimiyet hürriyet ve müsâvât-ı şahsiyyeye gücü yettiği kadar hürmet etmek mecbûriyet-i kat'iyyesinde bulunduğu gibi o hürriyet ve müsâvâtın neticesi olan te'âzud-ı ictimâ'îyi de muhterem tanımakla mükellefdir.

Bu vazîfe-i esâsiyyeyi îfâda kusûr eden bir hâkimiyet hem hakk-ı tefevvukunu, hem meşrû'iyetini gāib eder; zirâ te'âzud-ı ictimâ'îyi temsîl etmekten geri kalmış olur. Başkaca, bu te'âzudu, bu vahdeti kırmakla kendi eliyle kendisine bir takım rakîbler, muhâsımlar ihdâs etmiş olur ki az vakit sonra bunlar hem onu harâb ederler, hem de cem'iyyeti perişanlığa, fevzâya doğru sürüklerler. Sözün kısası, bu haldeki bir hâkimiyet hâkimiyet-i İslâmiyye olmaktan çıkar.

Ferdin hukūkuna sûret-i mutlakada hürmetle hâkimiyete sûret-i mutlakada hürmet.

İşte İslâm'ın ictimâ'î mebdeinden neş'et eden siyâsî mebdei.

İNGİLTERE'DE TALÂK KĀNÛNU

– 2 –

Parlamentoca devre-i âtiyyede tasdîka iktirân ettirilecek olan kānûn-ı cedîde gelince, bu kānûnun esâsını, mevcud talâk kānûnunda icrâsı mutasavver ıslâhât esâslarını kararlaştırmak üzere parlamentoca teşkîl edilen komisyonun verdiği rapor teşkîl etmektedir. Islâhât-ı mukarrerenin en mühim noktaları şu iki maddeden ibârettir: (1) Talâk (2) İz-

divâc-ı şer'înin keen lem yekün i'tibâr edilmesi. Raporda bu iki maddenin her biri için bir takım şerâit dermiyan edilmektedir ki biz şurada bunları muhtasaran zikr etmek ve ahkâm-ı şer'iyye ile aralarında bir mukāyese yapmak istiyoruz.

Evvelâ komisyon İskoçya, Fransa, Almanya, Müttehide-i Amerika ve Nemse kānûnlarına imtisâlen zevc ile zevce arasında müsâvâtı, yapacağı kānûna esâs ittihâz etmiş ve bu esâsı kabul etmekle mes'elede ifrât cihetine gitmiştir. Çünkü kadın ile erkek arasında hilkatleri i'tibâriyle mevcud olan tefâvüt ve bu tefâvütün teşrîh, fisyoloji, ilmurrûh nokta-i nazarlarından istinad ettiği delâil müsâvât esâsına münâfî bulunmakta ve erkeğin kadına nisbetle mümtâz bir mevki'de bulunduğuna hüküm verdirmektedir. Herhâlde bu cihet parlamentoda şiddetli münâkaşâta bir zemin teşkîl edecek ve iki fırkadan hangisinin hak kazanacağını vukūât bize gösterecektir. Şimdiki halde sâha-i mübârezede karşı karşıya ahz-i mevki' etmiş iki fırka vardır ki biri esâs-ı müdde'ayâtını tıbbî, rûhî, tabî'î berâhîne istinâd ettirmekte, diğeri ise böyle bir esâsın bazı memâlikte mevcûd olmasından başka elinde bir hüccet bulunmaksızın sırf arzu-yı nefsânîye mümâşât fikriyle hareket etmektedir. Şurası da muhakkaktır ki cereyân-ı hâdisât kānûn-ı mezkûru müdâfa'a edenlerin efkâr ve nazariyâtını te'yîd edecek bir mâhiyette değildir.

Şerî'at-i İslâmiyeye gelince, o bu bâbda erkeğe bir hakk-ı rüchân bahş etmekle beraber fazîlet-i zâtiyyeye mâlik bir kadını da aynı hakka mazhar etmiş, hattâ ukde-i nikâhın kendi elinde olmasını şart ittihâz etmiş olan bir kadına da bu hakkı vermiştir. Komisyon erkek ile kadın arasında talâk husûsunda müsâvâta karâr vermekle şu esâsâtı kabul etmiş oluyor:

Evvelâ, gerek erkek, gerek kadın yekdiğerin mesâvîsini neşr ü i'lân etmek, uzun uzadıya da'vâlara, birçok masraflar ihtiyârına mecbur olmak gibi külfetlere mahal kalmaksızın biri diğerini tatlîk eylemek hakkını hâizdir.

Sâniyen, komisyon talâkı birincisi zinâ ve hiyânet olmak üzere bir **[274]** takım esbâba ta'lîk etmektedir. Livata, hayvâna tekarrub, mahremleriyle münâsebet-i gayr-i meşrû'a zinâ kaydı altında mündemicdir. Bu sebeb eski kānûnda erkek hakkında mevcûd olduğuna nazaran yeni kānûnun yaptığı şey bunu kadına da teşmîlden ibâret oluyor. Maamâfîh düşünülecek olursa bu kayd-ı zımnînin ilavesi İngiltere'de talâkın şuyûuna hizmet edecek, bununla beraber fuhşun men'-i tevessü'ü husûsunda maddî ve mühim bir tesîr gösteremeyecektir. Şerî'at-ı mutahhara ise irtikâb-ı zinâ eden erkek ve kadın için recm ukūbetini kabul etmiş ve bununla sade talâk ile iktifâ yerine sâha-i beşeriyyetten bu devha-i muzırrayı kökünden koparıp atmak gibi müessir bir gāye takîb eylemiştir. Esâsen böyle bir hâdise üzerine terettüb edecek mücâzâtın talâktan ibâret olması bazı ahvâlde tarafeynden birini refîkından kurtulmak emeliyle kasden bu yolda harekete sâik olması ihtimâli vardır ki bu takdîrde ta'yîn edilen cezâ fuhşun men' ve tahdîdine değil, bilâkis tevessü' ve intişârına hizmet etmiş olur.

İkinci sebeb, zevceynden birinin diğerini kasden terk ve gaybûbet etmesi. Bu mes'elenin esâsı bazı mertebe tahrîf ile şerî'at-i İslâmiyye'den alınmıştır. *Muvatta*'da Cenâb-ı Ömer bin el-Hattâb'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Her hangi bir kadının zevci gaybûbet eder ve kadın onun nerede olduğuna peydâ-yı ıttılâ' edemezse dört sene intizâr eder. Bilâhare dört ay on gün iddet bekledikten sonra istediği kocaya varabilir." Cenâb-ı Osman ve Cenâb-ı Alî'den de aynı meâlde âsâr rivâyet olunmaktadır. Bu mes'elede İmâm Malik'in ictihâdına göre kadın te'ehhül ettikten sonra ilk zevci zuhûr ederse hakk-ı zevciyyet iddi'âsı mesmû' değildir. Akd-i izdivâcdan evvel yetişip gelirse kadın onun hakkıdır. Görülüyor ki şerî'at-i İslâmiyye diğer biriyle izdivâc hakkını zevci gāib olup da nerede olduğunu bilemeyen kadına bahş etmektedir. Zevcin gaybûbeti ise esîr düşmesi, muhârebeye gitmesi, turuk-ı muvâsalanın inkıtâ'a uğraması gibi esbâb-ı mücribeye müstenid bulunması ihtimâli derkârdır. Hâlbuki İngiltere kānûnu böyle yapmıyor. O, yalnız kasden terk ve gaybûbet edeni talâka mahkûm ediyor.

Kānûnu vaz' edenler, İmâm Malik'in İbni Şihâb'dan rivâyet ettiği şu kâ'idenin tatbîki cihetine gideydiler maksad-ı teşrî'i daha güzel te'mîn etmiş olurlar idi: Bir kimse te'ehhül eder, ve adem-i iktidâr ve sâire ilcâsıyla kadına takarrübe imkân bulamazsa bir sene mühlet ta'yîn olunur. Bu müddet zarfında da imkân hâsıl olamazsa def'an li'z-zarar araları tefrîk edilir. Tabî'î bir illet ile ma'lûl olan bir kimse hakkında lâhık olan böyle bir hükm-i şer'înin haremini hânesinde mahbûs bırakarak ağyâr ile gönül eğlendirmek vicdânsızlığını irtikâb eden bir şahıs hakkında tatbîkinden daha münâsib bir hareket tasavvur olunabilir mi?

Kānûnu vaz' edenlerin diğer bir kā'ide-i şer'iyyeyi nazar-ı mülâhazaya almamaları da cây-ı suâl bir keyfiyettir. Kā'ide şudur: "Erkek haremini infâktan âciz kalırsa men'en li'z-zarar beynleri tefrîk olunur" İmâm Mâlik diyor ki: Böyle bir hâl vukū'unda zevceyi zevcin istibdâd ve tahakkümünden kurtarmak için kadı bu kā'ideyi isti'mâl eder. Kezâlik zevc mücerred infâk husûsunda tesâdüf ettiği müşkilâttan dolayı tagayyüb eder ve kadının hâl-i mâlîsi müddet-i medîde intizâra müsâid olmazsa kadı yine kā'ide-i mebhûseyi tatbîk hakkını hâizdir.

Düşünülecek olursa bahs ettiğimiz ahkâm-ı şer'iyyenin ne ulvî bir hiss-i re'fet ve merhamet esâsına ibtinâ ettiği anlaşılır. Zevcin, zevcesini tatlîk yahud hükm-i şer'î kuvvetiyle onu dâire-i itâ'ata celb edebilmesi, zevcenin de ondan mesken ve nafaka taleb etmek hakkını hâiz olması şer'-i enverin aynı fikr-i ma'delet ve re'fetle her iki tarafa bahş ettiği hukūk-ı mütekābile cümlesindendir.

Talâk bâbında şerî'at-i garrânın nass-ı *Kur'ân*'a müstenid olarak kabul etmiş olduğu diğer bir kā'ide var: "Erkek dört aydan fazla bir müddet haremine tekarrub etmemekle yemîn ettiği takdîrde dört ay beklenir, hitâm-ı müddette adem-i tekarrub fikrinde ısrâr ettiği görülürse hâkim kazâen beynlerini tefrîk eder"

Hareminin mesken ve nafakasını ta'ahhüd şartıla yanına uğramamak teşebbüsünde bulunan bir erkek hakkında şerî'at-i İslâmiye'nin nokta-i nazarı bu merkezde olduğuna göre vezâif-i zevciyyetin hiç biriyle mukayyed olmaksızın haremini terk ve ihmâl eden bir kimsenin hürriyet-i harekâtını takyîd edecek bir maddenin kabul ve tatbîkine İngiliz erbâb-ı teşrî'inin kendilerini mecbûr görmeleri îcâb etmez mi idi?

İşte bu gibi nikāt-ı nazar yedinci asr-ı mîlâdîde bütün insanlara gönderilmiş olan bir Nebiyy-i Ümmî'nin şerî'at-i âdilesiyle ziyâ ve irfân devri nâmı verilen yirminci asırda memâlik-i garbiyyenin en müterakkīsi olan bir memleketin e'âzım-ı mütefekkirîni tarafından vaz' ve tedvîn edilen bir kānûn arasındaki farkı bâriz bir sûrette tecellî ettirmektedir.

Üçüncü sebeb: Şerâit-i kānûniyyesine tevâfuk eden sû-i mu'âmele. Eski kānûnun da ihtivâ etmekte olduğu bu sebeb, talâkı îcâb eden esbâbın en ziyâde münâfî-i akl ü hikmet olanıdır. Tedkīk edilecek olursa bu madde zevc ve zevce arasında daha ziyâde ihtilâfât tevlîd edecek, âile esrârının mahkemelerde teşhîrine sebeb olacak bir mâhiyettedir. Aile münâsebâtı nokta-i nazarından bir takım netâyic-i muzırra tevlîd edebilmesi nokta-i nazarındandır ki İngiltere e'âzım-ı erbâb-ı teşrî'i böyle bir kaydın mevcûdiyeti aleyhinde bulunmakta, birçok hâkimler bu kaydın ilgāsı fikrinde ısrâr göstermektedirler. Şerî'at-i İslâmiye'ye gelince, o, bu derde, tabâyi'-i **[275]** beşeriyeye gāyet mülâyim ve zevceynin menfa'atine cidden muvâfık bir çare bulmuştur. Aralarında hüsn-i imtizâc bulunmayan zevc ve zevceyi şerî'at başka bir âile ile bir hânede ikāmete mecbûr tutmaktadır. Böyle bir tedbîr tabî'îdir ki zevceynden her hangi birini hemhânesi olan komşulardan utanarak ezâ-yı diğere bâ'is olacak hâlâttan tevakkīsini, ve nizâ' zuhûrunda onların tavassutlarıyla esbâb-ı nizâ'ın izâlesini te'mîn eder.

Zevc ile zevcenin mizac ve meşrebleri arasında, bu gibi tedbîrlerin bir te'sîr ve fâidesi olamayacak, bir arada yaşamalarını gayr-i kābil bir râddeye îsâl edecek derece mübâyenet bulunursa o zaman her ikisi [1](وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا اِنْ يُرِيدَا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا) "Zevc ile zevce arasında adem-i mu'âşeret sebebiyle ayrılık vukū'undan korkarsanız zevc âilesinden bir hakem, zevce âilesinden de ayrıca bir hakem gönderiniz. Hakemeyn hakīkī ıslâh-ı beyn fikriyle hareket ederlerse Allah te'lîf-i beyn etmelerine muvaffakiyet verir" nass-ı kerîminin ta'yîn ettiği kā'ide-i umûmiyyeye mürâca'at ederler.

İmâm Malik, Ali bin Ebî Tâlib kerremallâhü vechehûdan şöyle rivâyet ediyor: Zevc ile zevce mâbeynini tefrîk yahud râbıta-i zevciyyetin devamıyla birlikte yaşamalarına hüküm etmek salâhiyeti hakemeyne mevdû'dur. Onların bu bâbda müttefikan verecekleri hüküm tarafeynin izin ve tevkîline tevekkuf etmeksizin mâhiyet-i kat'iyyeyi hâizdir.

Görülüyor ki bu usûl, eğer mümkün ise, râbıta-i zevciyyeti idâme ve te'lîf-i beyn için en müfîd ve en müessir bir vâsıtadır. Fazla olarak tesviye-i ihtilâf veya tefrîk-i beyn husûslarından hangi biri vukū'a gelse de bu usûl dâiresinde hareket, mes'elenin halkın diline düşmeden dâire-i mahremiyyette hal ve hasmini te'mîn eder ki âile esrârının bekā-yı masûniyyeti nokta-i nazarından en büyük bir muvaffakiyettir.

Komisyonda talâk mesâilinde i'tâ-yı hüküm hak ve salâhiyetini tabîbin re'yine mürâca'at etmesi şartıyla, hâkim-i vâhide tefvîz etmekle böyle bir gāye ta'kīb ediyorsa da şerî'at-ı İslâmiyye'nin tarz-ı hareketi maslahata daha ziyâde tevâfuk etmektedir. Evvelâ, âilelerin esrârı masûn ve mektûm kalmaktadır. Sâniyen, gerek zevc gerek zevce ihtilâfa bâdî olan ve pek mahrem tutulması icâb eden sebebleri teşrîh ve izâh husûsunda hâkim ile müşâvir-i tıbbîsinden ziyâde karîbi olan hakem huzûrunda serbestî-i his eder.

Dördüncü sebeb: Zevceynden birinin ateh ve cünûna mübtelâ olarak beş sene müddetle icrâ edilecek müdâvâtın kârgir-i tesîr olamaması.

Bu şart ma'kūl ve makbûl olmakla beraber oldukça ağırdır. Münâsib olan zevc-i âharın hâlini ve hayât-ı müstakbelini nazar-ı dikkate alarak tedâvî müddetini iki veya üç seneye indirmektir. Husûsen kadının müddet-i tarâvet ve letâfeti pek kısa olduğu ve bu çağ geçtikten sonra izdivâcına rağbet edenlerin kesb-i nedret edeceği düşünülürse taksîr-i müddet mes'elesinin lüzûm-ı mübrem tahtında olduğu kolaylıkla teslîm edilir.

Beşinci sebeb: Zevceynden birinin resmen vâki' men' ve ihtâra rağmen üç sene müddetle idman-ı sekrden ferâgat etmemesi.

Bu kayd ma'kūldür. Ta'yîn edilen müddet son derece işrete mübtelâ her hangi bir şahsın hiçbir zarar ve meşakkat hissetmeksizin isti'mâl-i müskirâttan vazgeçebilmesi için tabî'î bu mühleti mutazammındır.

Kāriîn-i kirâm teslîm ederler ki kānûnun kabul ettiği bu kayd heyet-i ictimâ'iyyenin müskirât beliyyesinden kurtulması için ittihâz edilecek tedâbîr cümlesinden birini teşkîl eder. Aynı zamanda kānûn ibtilâ-yı sekri avâmil-i talâktan addetmekle hürmetine kāil olmuş ve içenlerin boynuna had ve kısâs kılıcını yerleştirmiş olan şerî'at-ı Muhammediyye'nin ahkâmına iyice yaklaşmıştır. Şerî'at-i İslâmiyye gāile-i sekri esâsından izâle etmiş olduğu için bizde, talâk bahsinde böyle bir kaydın vücûduna ihtiyâc bırakmamıştır.

Altıncı sebeb: Zevceynden birinin haps-i müebbede mahkûm olması. Böyle bir hâl mahkûmu terk-i hayât etmiş farz ettirebileceği için müstelzim-i talâk olması îcâb-ı maslahata münâfî addolunamaz. Maamâfîh bu kayıd da dolayısıyla ahkâm-ı İslâmiye'den muktebesdir.

Yedinci sebeb: Kānûn mehâkim-i ibtidâiyyeye, iki seneyi tecâvüz etmemek şartıyla, hak-ı tefrîk bahş etmekte, mahkeme-i âliyyeye de, üç seneden fazla olmamak üzere bu hakkı vermektedir.

Bu müsâ'ade-i kānûniyye, hâkim-i şer'îye talâk ve tefrîk salâhiyetini bahş etmekte olan nizâmât-ı dîniyyemize en mühim bir mukārenet mâhiyetindedir. Şu kadar var ki ben, müddetlerin ta'yîn-i mikdârı ne gibi bir esâs ve hikmete istinâd ettirildiğine akıl erdirememekteyim. Bir de acaba bu tefrîk-i kazâî hengâmında aradaki râbıta-i zevciyyet ne hâl kesb edecek? Tarz-ı hayât ve mu'âşeret neden ibâret olacaktır!

F.

[1] Nisâ, 4/35.

İNCİL MİSYONERLERİ VE ÂLEM-İ İSLÂM

– 3 –

Bunlar, şayân-ı hayret bir tarzda tanzîm ve idâre, müzeyyen sûrette tertîb edilmiş olan mektepleriyle maksadlarına

hâdim bir tuzak gibi tahsîle harîs ve heveskâr çocuklar avlarlar. Ders programlarında milliyete müte'alilk bir şey bulunmadıktan mâ'adâ talebeyi kendi tarîh-i millîlerine gayr-i vâkıf yetiştirdiklerine nazaran –o tarihi eğer yalandan muhâlif-i şeref-i milliyet bir hâlde– göstermiyorlar ise mutlaka hiç okutmayarak geçiyorlar. Eğer o misyoner heyeti Amerikalı ise Amerika tarîh-i Nasrâniyetini, Amerika **[276]** edebiyât-ı Nasrâniyyesini; eğer İngiliz ise İngiltere Hıristiyanlığı tarîhini sevdirmek, ona hürmet ettirmek için o menâkıbı cebrî bir hâle-i ziyâdâr içinde gibi enzâra arz, dimâğa telkîn ederler.

Velhâsıl bundan sonra talebenin yaşatıldığı muhît câlib-i dikkattir. Öyle bir menhûs muhît ki içinde bulunan talebeye memleketine karşı dâimî ve tedrîcî bir i'timâdsızlık hissi ilkā eder. Muallim veya mubassırları istirâhat zamanlarında bile talebenin arkasını bırakmayarak her fırsattan bi'l-istifâde ona dâimâ filan müessese-i Nasrâniyye'nin bizimkilere tefevvuk, şu veya bu âdet-i İslamiye'nin mezmûmiyyetine âit şeyler söyler. Bunlar genç fikirler üzerine evvelâ eşyâ ve hâdisâtın ahlâkī veya ictimâ'î tarz-ı tasavvur ve kabulünde icrâ-yı tesîr etmeye çalışırlar. Sonra usûl-i mahsûsasıyla, Müslümanlığa revâbıt ve an'anât-ı dîniyyenin terk ve ihmâli yüzünden târî olmuş bazı kabâih-i ictimâ'iyyeyi ortaya koyarak dînin esâs düstûrları olan akāidin boş ve vâhî şeyler olduğuna iknâ' için sarf-ı mesâ'î ederler.

İşte daha küçük yaşında iken âilî kavî bir terbiye almadığı için dîninin elif-bâsında câhil olan çocuk git gide tıbkı muallimleri gibi düşünüp din hakkında aynı hüküm ve tasavvura tâbi' olur. Bu sebebdendir ki "Kahire" Konferansı'nda: "Sırf dînî olan tecrübelerde her ne kadar daha az muvaffak olundu ise de misyonerlerimiz yine bütün ümid ve cesaretlerle mücehhez, izdivâc veya teaddüd-i zevcât, yahud kadınların terbiyesi veya serbestî-i dînîye dâir müslümanların lisânından pek çok def'alar Hıristiyanlık hakkında fikir ve mutâla'a işittiklerinden pek memnûn" olduklarını söylediler.

Bunun en bâriz misâli bir def'a İstanbul'da görülmüştür. Bundan iki üç sene evvel "Rober Kolej"in bir tevzî'-i mükâfât resminde müslüman bir şâkirdin okuduğu nutkun İslâmiyet'e muhâlif muhteviyâtı orada hâzır bulunan diğer İslâm çocukların âilelerini cidden gücendirmiş ve müteessir etmiştir.

Fakat misyonerlerin harekâtı yalnız bu gizli mücâdelelerle kalmayarak çok def'a doğrudan doğruya akāid-i İslâmiyye'nin esâsına hücûm ederler. Âtîde zikr edeceğimiz vak'a bu husûsda pek açık bir misâldir. Şöyle ki: Memâlik-i Osmâniyye'deki misyoner mekteplerinden birinin ve ağleb-i ihtimâl Musul'da bulunan mektep mu'allimlerinden birinin kozmoğrafyaya müte'allik bir tecrübe-i fenniyyeden esâssız ve kasdî bir münâsebet getirerek küre-i masnu'a üzerine kuvvetli bir aydınlık aks ettirdiği esnâda Müslümanlığın şerâit-i esâsiyyesiden olan oruç hakkında, bazı memleketlerde tatbîk olunamayacağı iddi'âsıyla evâmir-i ilâhiyyeden olmadığını talebesine telkîn etmiştir.

Bu terbiye-i fikriyye sahâsında kadınların kuvvet ve tesîri büsbütün başka bir husûsiyet arz eder. İslâmiyet'in bâ'is-i sefâleti olan cehl-i umûmî içinde haksızlıkla kapanıp kalmış gördüğü müslüman kadınların bu hâlini fırsat bilerek onları nihâyetsiz bir meyl ü şefkatle mekteplerine cezb eder ve âileler içine kadınlığa müte'allik bir takım hüner ve san'atla teklîfsizce girmeye muvaffak olurlar. O zavallı kadın, şahsiyet-i ma'neviyye ve ictimâ'iyyesini layıkıyla muhâfaza edebilecek bir tarz-ı hayâtta yetiştirilmemiş olduğundan böyle bir tesîre ma'rûz kalınca kolaylıkla onun kurbanı olur gider. Ya câhil yahud daha fenâsı kadının mevki'ini zâhiren hâiz-i imtiyâz gösteren diğer bir heyet-i ictimâ'iyyenin pek sathî ve gayr-i ciddî terbiyesini aldığı cihetle onun vaz'iyetiyle kendininkini mukāyesede hâlini gayr-i kābil-i tahammül gören İslâm kadını misyonerler için güzel bir avdır; işte hâlinin ıslâhına bir nûr-ı delâlet bulacağı i'tikādıyla genç kız şarka ve İslâmiyet'e âit olmayan her şey hakkında evvelce fikren muvâfık hazırlanmış olmasıyla hocalarına cismen ve rûhan teslîm-i nefs ederek selâmetini bunlarda arayacağı bedîhîdir. Müslümanlık'taki izdivâc, talâk, te'addüd-i zevcât ve kadının terbiyesi gibi şeylerin mezmûmiyeti hakkında bir çok zemîn-i mesâil bulurlar. Git gide ahvâle göre hep Hıristiyanlık ahlâk ve irfânının İslâmiyet'e fâik olduğunu isbâta çalışarak Müslümanlığın, kadını âdî bir dişi menzilesinde tutarak, sebeb-i lüzûmunu ancak erkekliğin hayvânî ihtiyâc ve arzularını teskîn menzilesine indirdiğini yahud onu terakkiyât-ı İslâmiyeye mâni' esbâb-ı asliyyeden bildiğini telkîn ederler. Hülâsa, bunlar mukaddesâttan hiçbir şey bırakmamaya ve her müslümanın rûhunun en derin yerinde sakladığı ve hayâtına cihet-i istikāmet tanıdığı en samîmî ve en rûhî i'tikādâtını lekelemeye çalışarak nihâyetü'l-emr bu zavallı kurbanda dînî ve millî her türlü an'ane ve âdâtı akl ü hikmete muğāyir bir sûrette def' ve tard etmek ahlâksızlığını tesbîte muvaffak olurlar.

Çin'de bu derece uzun boylu usûllerle meşgūl olmayarak fa'âliyetlerini ictimâ'î terakkiyât lehine isti'mâl ederler, bi'l-farz zâdegânlık usûlünün ilgāsı, kadınların ta'lîm ve terbiyesi, izdivâc usûl ve şerâitinin ta'dîli.. ilh gibi mesâille meşgūl olurlar.

Bu husûsda kanâ'at-ı bahş olacak misâlleri hâricde aramaya lüzûm yoktur, bir fikr-i mahsûs hâsıl etmek için Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki misyonların derece-i gayret ve fa'âliyetini ta'kīb ve tedkīk etmek kifâyet eder. Bu yolda yaptıkları şey ve gittikleri yolun esâs mâhiyeti, Talebe-i Mesîhiyye Cem'iyeti'nin hedef-i gāyesi olan ve Hıristiyan olmayan diyârları bir batında tanassur ettirmek gayretini gütmekle hülâsa edilen bir fikirdir.

Bunların İstanbul'a verdikleri ehemmiyet-i mahsûsayı takdîr edebilmek için ise "Alman Şark Misyonerleri" müdürü Doktor Lepsiyus'un "*İslâm Mecmûâsı*"na yazdığı bir makālesinin şu parçasını okumak kâfîdir:

"Salîb ile Hilâl beynindeki cidâl, muhît-i dâiresi üzerinde **[277]** değil, müstemlekâtta değil, Afrika yahud Asyâ-yı garbîde değil, fakat harekât ve fa'âliyet-i İslâmiyye'nin Asya ve Afrika'ya intişâr ettiği asıl merkezde yapılmalıdır. Kâffe-i ümem-i İslâmiyye'nin nazar-ı sâbiti Dârülhilâfe olan İstanbul üzerindedir. Eğer orada bir şey yapılmazsa başka yapılan şeyler de az çok hebâ olur."

Bunun içindir ki teşkilât-ı İnciliyye'nin en mühim ve kuvvetlisi olan "American Board" müessesesi, hemen bütün

mevcûdiyetini Rumeli ile Anadolu ve Kürdistan'ın ve Suriye'nin dîn-i İncil'e sevkıne hasr eylemiştir. Yedi dârülfünûn (1300 talebeli), kırk üç mekteb-i âlî (3282 şâkird), 417 mektep (20.000 talebe) ve beş ruhban medârisini bu müessese idare eder. Beyrut Dârülfünûnu dâhil olduğu halde Amerikalıların memâlik-i Osmâniyye'de 188 müessese-i ta'lîmiyyeleri vardır. Bundan başka "Türkiye ve Arabistan Misyonerliği" müessesesinin en mühimmi Musul'da olmak üzere Elcezîre kıt'asında altı mektepleri mevcuddur.

Fransızlar biri dârülfünûn ve mütebâkîsi mekâtib-i âliyye ve tâliyye ile ibtidâî mektepler, zükûr ve inâs için dârüleytâm nev'inden 560 müesseseye mâliktirler. (Gerek Katolik papaslarına ve gerek rûhânî olmayan cem'iyât-ı hayriyyeye âit olan bu müessesât yukarıda Protestan misyonerlerin olmak üzere mezkûr olan bu mecmû' rakamına dâhil değildir)

İngilizlerin de memleketimizde elli kadar bu nevi' müessesâtı olduğu gibi bunlardan en sonra gelen Almanlar da Amerikalılarla beraber en çok musallat oldukları kimseler Osmanlı müslümanlarıdır.

Hükûmetin gösterdiği tavr-ı müsâmahakârı sû-i isti'mâl ile Hıristiyan talebe cemiyetinin 1911 senesi Ağustos'da Rumeli Hisarı'nda Rober Kolej'de akd eyledikleri konferansda terbiye-i Mesîhiyye'nin âlem-i İslâm'a âit kâffe-i mesâili mevki'-i bahs ü münakaşaya vaz' edilmişti. Misyonerlerin mutâla'anâmelerine nazaran bu konferans o kadar büyük bir muvaffakiyet elde etti ki Osmanlı Maârif Nezâreti devletin tedrîsât-ı resmiyyesine esâs olmak üzere Amerika misyonerleri mekteplerinin programlarını kabûl etmeyi düşündü!!.

Maksad-ı hakīkīsi mebnâ-yı İslâmiyet'in hedmi vesâitini taharrî etmek olan böyle bir konferansın Halîfe-i Müslimîn'in pây-ı tahtında in'ikādı cihan-ı İslâm'a karşı terbiyesizcesine bir meydan okumak, aynı zamanda misyonerliğin âtiyen bize karşı ittihâz edecekleri tavr-ı hareket ve gayretin müstakbeldeki şekil ve mâhiyeti hakkında bir mukaddime, bir ihtâr ma'nâsını tazammun etmez mi? Memâlik-i İslâmiyye'deki misyonerlerin 1916 senesinde akd eyledikleri birinci konferans için evvelce "Kahire"yi ve 1911'de ikinci konferans için Hind müslümanlarının merkezi olan "Luknov"u İstanbul Talebe-i Mesîhiyyesi Meclisi'nin ictimâ'ından yalnız birkaç ay evvel intihâb ettikten sonra İstanbul'un mecma' ittihâzı evvelkilerden ziyâde ma'nidârdır.

Bu vekāyi' isbât ediyor ki ittihâz edilen kararların arkasında fikir ve niyetten fazla başka bir şey daha var. Filhakīka buraya kadar yapılmış olan istihzârâtın bize kuvvetli, usûlî ve mukarrer olarak gösterdiği o şey bir hareket, hem de amelî ve fa'âl bir harekettir.

Ne hâcet, bir Alman misyoneri diyor ki: "Bu ana kadar bütün gayretlerimiz silâhımızı bilemekten ibâretti; zemîn-i fa'âliyet hazırlanmış ve şiddetle hareket saati gelmiştir."

Açık ve basit tarzda Hıristiyanlığa sırf da'vetten ibâret olan tarzda misyonerlerin müslümanlardan istihsâl edebildikleri netice gāyet za'îfdir. Hindistan-ı Felemenkî de seksen kola ayrılarak her birinin kendi kilise ve mektebi olan tahmînen 16,000 dönme Hıristiyan ile Afrika'da ekserîsi hiç tekemmül etmemiş kabâilden toplama kabîlinden birkaç yüz bin nüfûs istisnâ edilirse sâir memâlik-i İslâmiyye'de vukūu muhtemel olan tanassurun pek şâz ve nâdir bir vak'a-i münferideden ibâret olduğunu misyonerler kendileri kayd ediyorlar. Meselâ "Türkiye Arabistan Misyonerliği" Müessesesi on bir sene zarfında çalışa uğraşa ikisi kadın olmak üzere on kişiyi tanassur ettirebilmiştir. Hindistan-ı İngilizî de ise Hıristiyanlığa dâhil olmuş epeyce müstemlekeler olmakla beraber "Kahire" Misyoner Konferansı'na takdîm edilmiş olan raporlarda ekserisi bu tanassurun erkânından olan vesâit-i âmileden şikâyet edilmiştir. O halde bundan evvel yukarıda hutût-ı esâsiyyesini çizmiş olduğumuz yeni programlarının tatbîkine değin misyonerlerin bu açıktan açığa ve basît bir tarzda dine da'vet husûsundaki gayretleri boşuna devam edeceğini kemâl-i cür'etle söyleyebiliriz.

Şimdiye kadar müslümanları İslâmiyet'den tecrîd husûsunda misyonerlerin elde ettikleri netâyice gelince bu cihet daha mühim ve daha ziyâde nazar-ı dikkate alınmaya şâyândır. Muhakkak sûrette derece-i sübûta varmıştır ki, otuz kırk senelik hayâtlarını hasr ve fedâ etmiş olan ma'rûf misyonerlerin doğrudan doğruya dîni ele alarak garb terbiyesini telkīn sûretiyle cem'iyyât-ı İslamiyyeyi ihlâl ve âlem-i İslâm'ı tedkīk ile daha ileri giderek müslüman memleketlerine her türlü fikr-i ıslâhlarını idhâl ile daha ileriye de giderek tesirât-ı siyâsiyeye bile muvaffak oldular.

Onların iddi'âlarına nazaran müslüman memleketlerinin Avrupa'dan isti'âre edecekleri kâffe-i vesâit veya te'sîsât-ı ictimâ'iyye ve siyâsiyyenin icrâ eyleyecekleri te'sîr, müslümanlarla dîn-i İslâm arasındaki hendeği tevsî'e yardım etmek olacaktır. Arabistan Heyet-i İnciliyyesi Müdürü "S. Rimer"in Türkiye ve İran'da tehaddüs eden tahavvülât-ı siyâsiyye için **[278]** "Hıristiyanlık propagandası mâni'alarını bir hamlede süpürüp ortadan kaldıran bu vukū'ât âsâr ve harekât-ı İnciliyyeye yeni bir devre-i meşy ü cereyân açıyor" dediği burada zikre şâyândır. Teşkîlât-ı siyâsiyenin tesisât-ı ictimâ'iyye üzerine olan mütekābil tesîrleri inkâr edilemeyeceği cihetle bilâd-ı İslâm'a ârız olan vukū'ât ve hâdisâtın da İslâmiyet'in inhidâmı sürûr ve şevk ile karşılayacağı anlaşılmayacak bir kaziyye değildir.

İslâmiyet'e kendi mülk-i hâssında i'lân-ı cidâl eden misyonerler aynı zamânda onun tevessü' ve inkişâfını başka memâlik ve kıtaâtta ve meselâ büyük bir terakkī gösterdiği Afrika'da tevkīf etmek için de tedâbîr ittihâzını ihmâl etmemişlerdir. Fakat kendi i'tirâflarıyla da sâbit olduğu üzere başka yerlerdeki gibi burada da elde ettikleri netice sarf eyledikleri gayret ve himmete nisbetle büyük mevâni' ve müşkilâta düçar olmaktadır. Ve en başta, gerek siyâsî ve gerek dînî en zorlu ve korkunç bir rakīb olarak tanıdıkları Senûsîlerle bunlara mümâsil turuk-ı muhtelife tarafından düçar oldukları muhâlefet bunların her hareketlerini akīm bırakmaktadır.

Bu fikrin gösterdiği terakkī o derecededir ki sâir bilâd-ı İslâmiyyedeki tedâbîr-i umûmiyye ve müşterekelerinden başka lisân-ı Arabı ta'lîm etmek vesîlesiyle Kahire'de "Câmi'ü'l-Ezher"e rekābet etmek üzere bir Hıristiyan dârülfünûnu te'sîs ve inşâ etmek tasavvuruna kadar varmışlardır.

Bu maksadın husûlüne ağleb-i ihtimâl lisân-ı tedrîsi Arapça olmak üzere şark usûlü bir mektep te'sîs ile başlanacak ve sonra bu çekirdekten dârülfünûn müessese-i mühimmesi

çıkacaktır. Bu dârülfünûn, meselâ Beyrut'taki büyük kardeşine benzeyerek münhasıran Hıristiyanlık'la İslâm gençliğinin biribirleriyle temâslarını teşdîd ve teksîre mahsûs olacak ve onlara lisân-ı mâderzâdlarından tahsîl-i ulûm ve fünûn Câmi'ü'l-Ezher'den daha yeni ve daha müfîd ve muntazam bir dârülilm tehiyye ederek bir menba'-ı ma'rifet ve irfân arayan dimağların hepsini şâmil tesîrler icrâ edecektir.

Misyonerlerin bu gayretleri o zavallı talebe-i ulûmu hiç şüphesiz kendilerine celb ve cezb ederek şîme-i dîniyyelerini İslâmiyet aleyhine düçar-ı za'f edecek ve nihayet İslâmiyet'e karşı zihinlerinde bir lâ-kaydî ve adem-i emniyyet vücuda getirmek sûretiyle İncil'e meyl etmelerine kadar varacaktır.

Husûlü uzun müddetlere muhtac bir emel ta'kîb edenlerin cümlesine zaman bir dost ve bir müttefiktir. Bunu bir kere kabul edince mebâdîde pek hayalî zan ve farz edilen teşebbüslerin de, bu yoldaki sabr u sekînet ve samimiyetin derecesine göre tamâmen veya kısmen icrâ edilebileceğine hayret etmemek iktizâ eder. Mâlen ve bedenen edilen fedakârlık ve âlem-i İslâm'ın ahvâl-i rûhiyye ve şerâit-i ictimâ'iyyesi hakkında icrâ edilmiş olan fennî ve amîk tedkîkât ile uzun bir tecrübe neticesinde misyonerler daha birinci kısmında mebnâ-yı uzmâ-yı İslâmiyet'i düçar-ı tezelzül etmekten bâhis aklî ve fennî bir programı ıslâhen vücuda getirdiler.

Misyonerlerin programlarını tatbîk için hâiz oldukları gayret ve samimiyete nasıl şüphe etmiyorsak bu sa'y ü himmetlerinin müessesât-ı müslime muvâzenesini tahrib ile câmi'a-i İslâmiyye'nin dînî ve ictimâ'î hayâtında şedîd fitne ve ıztırablar yapmakla nihayet bulacağına da öylece intizâr etmelidir. Sûret-i zâhirede ehemmiyetten ârî zan olunan bu fitne, müslümanların pek şâyân-ı merhamet halde muztarib oldukları ve onların onda dokuzunu taht-ı esâretine almış olması ile bizi en büyük esef ve kedere düçâr ettikleri teşevvüşât-ı siyâsiyyeye bir mislini daha ilave edeceklerdir.

Misyoner mesâ'îsi, Avrupa harekât-ı siyâsiyyesinin en bedîhî ve müstağnî-i isbât bir kaziyyesidir. O kuvvet ve mesâ'î eğer bugüne kadar mu'âvenet etmediği bu harekât-ı siyâsiyeden istifâde etti ise, müstakbelde bu harekât kâmilen değişerek misyoner hareketi ona bir pîşdâr olarak görülecek, ve bu, Avrupa devletlerinin bize iktisâdî ve müsâlemetkâr nüfûzlarının sâhasını hâzırlayacaktır.

H[ha].

Ticaret Mektebi'yle Sanayi'-i Nefîse'den mezûn ve Hâriciye Nezâreti Evrâk Kalemi hulefâlığından mütekâ'id Midhat Rebî'i Bey 337 Muharrem'inin 17. ve 334 Teşrînievvelî'nin 23. Çarşamba gecesi sabâha karşı irtihâl etti. Cenazesi Kanlıca'daki hânesinden kaldırılıp civâr-ı hazret-i Hâlid'de türâb-ı gufrâna tevdî' kılındı.

–Revvahallahü te'âlâ rûhahû–

Merhûmun Târîh-i Vefâtı

Hitâma ermeyecek mi felâketi vatanın
Figânı dinmeyecek mi o muhterem ananın
İlâhî olmayacak mı sezâ-yı merhametin
Acıklı hâl-i nizârı harâbe memleketin
Zavallının kesilip doğranırken eb'âdı
Fenâ-pezîr oluyor en güzîde evlâdı
Ölüm de düşman ile müttefik mi Yâ Rabbi
Ki geçti haddini artık hudûd-ı tahrîbi
Ecel misâli adû durma saldırıp yürüyor
O tarz-ı savleti tutmuş ölüm de öldürüyor
O saldırış sebebiyle ne kıt'alar gitti
O saldırış ne değerli zevâtı mahv etti
O cümleden birisi işte kardeşim Midhat
[279] *Ki eyledi o da terk-i hayât pür mihnet*
Enîs-i kalbim idi, âşinâ-yı rûhumdu
Medâr-ı tesliyetim, bâ'is-i fütûhumdu
Sadîk-ı saf nihâdımdı, yâr-ı gârımdı
Şerîk-i hüzn ü sürûrumdu, gam-küsârımdı
Meâl-i lafz-ı vefâ, ma'nî-i uhuvvetti
Nümûne-i melekiyyet, güzîde-i hilkatti
Lisân-şinâs ü edîb ü nesîb-i san'atti
Hünerde kâmil idi, sâhib-i fazîletti
Dirîğ o rûh-i ma'âlî cihândan etti üfûl
Dirîğ o fasl-ı mücessem mezâra etti duhûl
Verem o hisli vücûdu düşürdü bisterine
Ölüm de aldı nihayet götürdü makberine
Akan dümû'-i te'essürle çeşm-i hasretten
İlâhî eyle o kabri nişâne-i gülşen
Tecelliyât-ı cemâle edip de mazhar-ı tâm
Makām-ı pâkine eyle hitâb-ı (berd ü selâm)
Çıkıp da çâr cihetten bu nâle aks etti
Hazân içinde Rebî'î yazık sönüp gitti.

1337 **Tâhirü'l-Mevlevi**

KAŞGAR KIT'A-İ İSLÂMİYYESİ VE YAKUB HÂN

– 2 –

Yakub Bey, dimağında fesâd-ı ahlâk olanları birer birer tenkîl ve te'dîb ederek memleketin ıslâh ve i'mârına çalıştığı gibi, askerini dahi mehmâ-emken tanzîm ve tertîb eyledikten sonra, Ertuç şehrine tevcîh-i râyet-i besâlet eyledi. Ertuç Beyi Mahmud Bey ise dört bin askeriyle istikbâle çıkıp arz-ı itâ'at eyledi.

Bundan sonra dağlık arasında, gāyet sarp ve mühim bir mevki'de olan Sarkul kalesini muhâsara etti. Oranın beyi olan Elfi Bey'in firârı üzerine mezkûr kale bilâ-muhârebe teslîm olmakla Muhammed Baba Tohsava'yı oraya kaymakam ta'yîn etti.

Bu esnâda Yenihisar şehrinin kurbündeki Kızıldağ'da Kırgızlardan üç kabîle gelip arz-ı tebe'iyyet eyledi.

Ba'dehu ormanlık içinde gāyet metîn ve müstahkem, etrâfından ufak büyük birçok suların cereyân etmesi hasebiyle gāyet münbit ve mahsûldâr bir araziye mâlik olan ve fenn-i harbce mühim bir mevki'de ve tekmîl yolların merkezinde bulunan Maralbaşı namındaki şehri Çinlilerden zabt etmek için teşebbüsâtta bulunmaya başladı. Çünkü burası kimin elinde bulunursa etrâfa hâkim olacağını bildiği cihetle Yakub Bey buraya pek ziyâde ehemmiyet veriyordu. Yakub Bey askerin bir kısmını Mirzâ Ahmed kumandasıyla sür'atli

bir sûrette Maralbaşı'na sevk ve i'zâm eyledi. Kısm-ı küllîsini de kendisi ma'iyyetine alarak Mirza Ahmed'in arkasından hareket eyleyip muhâsaraya başladı.

Maralbaşı'nda Çin asâkirinin mikdârı on yedi bin râddesinde idi. Bu asker iki ay kadar muhâsaranın gāyet şiddetli tazyîkine tahammül eyledi. Şehir gāyet metîn olduğundan Kaşgar şehrinden gelen kaval toplarıyla tahrîb edilemedi. Şehrin içi "poti"* ile topa tutuldu ise de bundan da bir fâide hâsıl olmadı. Nihâyet merdivenler dayayarak kale burclarına çıkılmak gibi gāyet şiddetli bir hücûm daha icrâ edildi. Ve bunda muvaffakiyet hâsıl oldu. Miskînlik ve esrârkeşlik ile şöhretyâb olan Yakub Bahadır nâmındaki asker hiç de memûl edilmeyen bir cesaret ve şecâ'at-i fevkalâde ile kale sûrundaki çivilere tırmanarak kale burcuna çıktı. Bunu müte'âkib ümerâdan Kepekli Laver bin kadar ma'iyyeti ile derhal içeriye girip kalenin kapısını Yakub Bey'in asâkirine açtı. Yakub Bey "Bir Çinli kafasına bir altın" diye i'lân eylediğinden askeri nâil-i mükâfât olmak emeliyle son derecede çalışarak Çinlileri ifnâ eylediler. Yakub Bey, Yakub Bahadır'a yüzbaşılık rütbesiyle epeyce mikdârda akçe ihsân etti. Kepekli Laver'e dahi belindeki altın kılıncı bahş eyledi. Vâliliğine de Monla Can Tohsav'ı nasb etti.

Yakub Bey ba'dehû Yarkend beyleriyle muhârebeye tutuşup Yarkend şehrini muhâsara altına aldı muhâsaranın onuncu günü Yarkendliler muhâsara ve adem-i muvaffakiyetin verdiği yeis ile her biri birer timsâl-i şecâ'at kesilerek meydân-ı celâdete atıldılar. Yakub Bey o gece bütün ümerâyı huzûruna celb eyledi. Ertesi günü için sebât ve gayret göstermeleri lüzûmu hakkında müessir kelimelerle urûk-ı şecâ'atlerini tahrîk eyledi. Her birine birçok vaadlerde bulundu. Mevki' ve haysiyetlerine göre elbise ve akçe ihsân etmek sûretiyle de tekrîm ve taltîf eyledi. Ertesi günü vukūa gelen muhârebede Yarkendliler, Kaşgarlıların mukāvemetlerini ve ba'dehû dehşetli hücûmlarını görünce duramayıp firâra mecbûr oldular. Bunun üzerine Kaşgarlılar şehre dâhil oldular. Taraf taraf şehir içinde muhârebeler başladı. Yarkendliler müteferrik oldukları için yalnız **[280]** şehir dahilinde (8,000)i telef oldu. Ahâlîsi kâmilen taht-ı itâ'ata alındı. Beylerinden Muhammed Ali Bey ile rüesâdan bir çok zevât i'dâm olundu.

Yakub Bey ânifü'z-zikr Yarkend emîr-i umûmîsi Niyâzi Bey ile beylerinden İshak Hoca'yı huzûruna celb eyledi. Niyâzi Bey'i Hoten valiliğine, İshak Hoca'yı da Göçer vâliliği'ne ta'yîn edeceğini vaad eyledi. Gerçi Hoten ve Göçer şehirleri daha zabt olunmamış idi ise de Yakub Bey zabtından emîn bulunmakta idi. Yarkend şehri ve havâlîsine Mahmud Hoca'yı vâli nasb ederek ma'iyyetine mikdâr-ı kâfî asker bıraktı. Ba'dehû merkez-i idâresi olan Kaşgar şehrine avdet eyledi. Bu esnâda Yarkend vâlîsini azl eyleyip yerine Mar Baba nâmındaki zâtı, daha sonra onu da azl ile Molla Yunus'u ta'yîn eyledi. Müşârun-ileyh bundan sonra hânlık ünvânını aldı.

Mahmud Mes'ûd

* Bir nevi' mancınıkdır. İçerisi topa tutulmak istenilen kale duvarının bir buçuk metre irtifâında topraktan yapılmış bir kuledir. Bu kulenin üzerine top çıkarılır.

ÖKSÜZ DİYÂR-I İSLÂM

ŞÂM-I ŞERÎF

Şâm-ı şerîfe muzafferen dâhil olan General Allenby ile müttefikleri dünyânın en eski şehirlerinden ve İslâm'ın en büyük merâkiz-i medeniyyetinden birine daha girmiş oldular. Müverrih Josifus, Şam'ın târîhini zaman-ı Tufan'a kadar îsâl ederek mü'ekkeden beyân ediyor ki (Uz bin Aram bin Sam bin Nuh Şâm-ı şerîfin ilk bânîsidir.) Kudüs şehri Şam'a nisbetle yenidir. Şu binlerce senelerin kasırgaları arasında Şâm-ı şerîfin hâyatını muhâfaza etmesi, ehemmiyetini zâyi' etmemesi, ne kadar hayret âmîz bir tecellî-i tâli'dir. Mu'azzam saltanatlarla cihân-şümûl dînler dünyâyı maddeten ve ma'nen teshîr ettikten sonra fenâ-yâb oldu; kendisi bu saltanatların en cihângirlerinden birinin makarr-ı ihtişâmı oldu; lâ-yemût eserler bırakan medeniyetler şevâhik-i i'tilâya yükseldi, hazîz-i inhitâta yuvarlandı; isimleri bile hafâ-yı nisyâna gömülen sayısız hânedânlar serîr-i hâkimiyetlerinden esfel-i sâfilîne sukūt etti, nâbûd oldu; büyük ırklar sahne-i hayâttan makber-i fenâya intikāl etti… Fakat Şam, bütün bu inkılâbâta şâhid olan, bütün bu inkılâbâtı geçiren Şam dâimâ ve dâimâ, şarkın çeşm-i füsûn-sâzı olarak kaldı. Evet, bu belde-i târîhiyye defe'at ile gāretlere, muhâsaralara ma'rûz oldu; bir çok fâtihlerin pây-ı istîlâsı altında inledi; ecnebîlerin mesâib-i istibdâdına tahammül etti… Fakat bütün bu felâketler geçti… Ve Şâm-ı şerîf er geç hayât-ı revnakdârına erişti.

En eski zamânlardan beri Şam feyyâz bir ticâretgâhdır. Servet-i tabî'iyyesi, güzelliği, ve her şeyden fazla vaz'iyyeti onun terakkīsini ve tûl-i ömrünü te'mîn eylemişti. Tarîhin tahattur edemediği edvâr-ı mechûleden biri Mısır'dan, Arabistan'dan, Irak'dan, Cenûbî İran'dan ve aksâ-yı şarktan gelen kervanlar Şam'ın kapılarından geçerek Anadolu'ya, Bahr-i Sefîd sâhillerine ve bütün Avrupa'ya emti'a-i şarkiyeyi îsâl ederdi. Kurûn-ı vustâda, İslâm'ın evân-ı ikbâlinde, Şam'ın ipekleri, Şam'ın müzeyyenâtı, Şam'ın gülleri, Şam'ın ilacları sanatkarlarının mahâretine, bahçelerinin nefâsetine, tâcirlerinin fa'âliyetine şehâdet ediyordu.

Arab şâ'irleri Şam'ın mehâsinini ta'dâd etmekte birbiriyle müsâbaka ederler. Onlarca Şam sîne-i melâhatte parlayan bir dürr-i girân-bahâdır; Şam, dünyânın ruhsâr-ı bedâyi'inde buk'a-i mehâsindir, Şam, tâvûs-ı cennetin rengârenk kanatlarıdır; Şam cennet-meşâmdır.

Şam, Osmanlı devletinin beşinci şehri idi. Dersaâdet, Bursa, Edirne ve Kahire'den sonra Şam gelirdi. Hakīkaten Şam bu medâyihin kâffesine, mevkiin gurûr-ı muhıkkına lâyıktır.

Bu güzel şehri badem, incir, şeftali, kayısı, kiraz, ceviz, dut, limon, nar ağaçlarından müteşekkil korular kuşatmıştır. Bu ağaçların meyveleriyle Şam'ın üzümleri, ayvaları, erikleri, fıstıkları, yasemenleri, gülleri şarkın her tarafında meşhûrdur. Berrâk suların arasından mermer kubbeleriyle minâreleri şark semâsının göz kamaştırıcı ziyâlarıyla yıkanarak Suriye'nin mâvi âfâkıyla gölgelenerek altın sarısı kum-

lara ve Havran Dağı'nın mûr-ı şâhikalarına karşı –hadâret-i muhîtanın ortasında– zümrüdler içinde bir inci gibi görünür.

* * *

Ferâ'ine Filistin'in hâkimleri iken Şam da onların idâd-ı emlâkine dâhil idi. Şam'ın ismi Karnak ma'bedinin sütunları üzerinde mahkûktür. Şam Hazret-i Davud'un sahne-i muhârebâtı olmuş, İkinci Salmanasar'ın hücûmuna, Asurîlerin istîlâsına ma'rûz kalmış, Keldânîler ve Acemlerin hâkimiyeti altında yaşamıştı. Mevkiinin ehemmiyeti Dârâ'nın mazhar-ı takdîri olmasına binâen İskender'le karşılaşmadan evvel hazînesinin bir kısmını burada saklamış idi. Strabon'un beyânına göre Şam Acemlerin zamanında fevkalâde bir ehemmiyet ihrâz eylemiş, daha sonraları Antakya'nın evân-ı iştihârında sönmeye başlamıştı. Pompeyi bilâd-ı mütecâvirenin süferâsını Şam'da kabûl eylemiş ve müte'âkiben Şam kable'l-mîlâd 63 senesinde Roma vilâyetlerinin idâdına girmişti. Antuvan, Kleopatra'ya takdîm ettiği hedâyâ arasında Şam'ı da vermişti. Bilâhare Agustus Şam'ı Büyük Herod'a teslîm eylemişti.

* * *

İslâm'ın zuhûru ve mücâhîdin-i İslâmiyye'nin Şam'a doğru ilerlemesi üzerine Diyoklisin şehri müdâfa'a için tophaneler te'sîs etmişti. Herakliyus ile Acemlerin arasında vukū' bulan uzun **[281]** muhârebâtta Şam ve bütün Suriye hayli müşkilât ve mesâibe düçar oldu; nihâyet müslümanların en mu'azzam fütûhâtı miyânına girdi. 12 sene-i hicriyyesinde 625 sene-i mîlâdiyesinde Hazret-i Hâlid bin el-Velid ile Hazret-i Ebû Ubeyde Faruk-ı A'zam'ın ahd-i hilâfetinde Şam-ı şerîfi feth eylemişlerdi. Şam Emevîlerin ahd-ı hilâfetinde, Çin hudûdundan bahr-i Muhît-i Atlasî sâhillerine kadar imtidâd eden saltanatın pay-ı taht-ı muhteşemi idi. Hulefâ-yı Emeviyye'nin orduları Fransa'nın kalbgâhına vâsıl olmuş, Kostantıniyyeyi muhâsara etmiş, Hıristiyanlık âlemini en müdhiş korkulara giriftâr eylemişti. Hattâ diyebiliriz ki Emevîlerin, Avrupa'ya karşı satvet ve mehâbeti Abbasîlerin satvetinden daha hâkim idi. Üçüncü halîfe-i Abbâsî el-Mansur 146 sene-i hicriyyesinde Dicle kenarında pay-ı tahtını te'sîs ve teşyîd edince Şam-ı şerîf bir vilâyetin merkez-i idâresi olmuştu. Hulefâ-yı Emeviyye, Dicle ve Vadilkebîr kenarlarında te'sîs-i medeniyyet eden halefleri derecesinde evliyâ-yı ilm ü irfân olamamışlardı.

Fakat onlar Arab tarz-ı mi'mârîsinin, tarz-ı tezyîninin en asîl eserlerini bırakmışlardır. Bu eserlerin en muhteşemi, en ulvîsi Şam Câmi'-i Kebîri'dir. Bu mescid-i mu'azzamın sâhası hem putperestlerin, hem hıristiyanların, hem müslümanların ibâdetgâhı olmuştur. Muharrîrin-i Arab bu câmi'-i şerîfi muhayyilelerde ne bedî' tavsîfât ile canlandırırlar! Altın ve gümüş zencirlerle asılı altı yüz kandil câmi'in nazar-rübâ nakışlarıyla yazılarını tenvîr ederdi. Ramazan gecelerinde bu kandillerin adedi on iki bine bâliğ olurdu. Mescidin fıskiyeleri pek meşhûrdur. Hattâ rivâyet olunur ki birisinin suları o kadar şiddetle fışkırmış ki bir değirmeni idâreye kâfî imiş. Hazret-i Osman ile Hazret-i Ali'nin hatt-ı destleriyle yazılan iki kelâm-ı kadîm Câmi'-i Emevî'nin en kıymetdâr nefâisinden idi. Bu eser-i muhteşemden mâ'adâ Şam-ı şerîf'de birçok emâkin-i mukaddese vardır. Risâlet-penâh efendimizin ezvâc-ı tâhirâtından ikisinin, müezzin-i peygamberî Hazret-i Bilal'in, Seyfülislâm Hazret-i Halid bin el-Velid'in merâkid-i mübârekesi Hazret-i Âdem ile Hazret-i Havvâ'nın kabr-i meşhûru, Hazret-i İbrahîm'in mahall-i vilâdeti oradadır. Mülûk-ı Atabekiyye'nin en büyüğü Nureddin ibni eş-Şehîd'in istirâhâtgâh-ı ebedîsi Şam'dadır. Nureddin merhameti, adâleti, mesâ'î-i i'mâriyyesi ile te'yîd-i nâm etmiş e'âzım-ı İslâmiyyedendir. Nureddin'in hayrü'l-halefi Salahaddin-i Eyyûbî o meşhûr kılıcıyla beraber, Câmi'-i Emeviyye'nin hazîresinde istirâhat-i ebediyyeden nasîb-i mev'ûdunu istîfâ etmektedir. Felsefe-i Arabiyye-i Aristotaliyye'nin eb-i mu'azzamı, Muallim-i Sânî Fârâbî orada medfûndur. Şeyh-i ekber Muhyiddin bin Arabî'nin kabri kemâl-i hürmetle ziyâret olunmaktadır.

Sultan Nureddin bin eş-Şehîd ikinci muhârebe-i Salîbiyyede mücâhid-i İslâm idi. İmparator Konrad ile Yedinci Luis'in ordularını Şam'dan geri çekilirken, perişan etmiş ve müte'âkiben muzafferen Şam'a dâhil olmuştu. Salahaddin-i Eyyûbî Nureddin'in kumandanı olarak Mısır'ı feth etmiş ve sultanın vefâtından iki sene sonra kendisini sultan i'lân eylemişti. Salahaddîn en münâsib fırsattan istifâde ederek Tiberyas'a yakın bir yerde vukū' bulan muhârebede salîbîleri imhâ ve Kudüs-i şerîfi âgūş-ı İslâm'a iâde etti.

O vakitten i'tibâren tâ geçen Kânûnievvel'de İngilizlerle müttefiklerinin silâhlarıyla harâb oluncaya kadar, Kudüs müslümanlarda kaldı. İngilizler Kral Richard'ın kumandası altında Salahaddin-i Eyyûbî'nin düşmanları idi. Fakat Arslan Yürekli Richard'ın bütün teşebbüsâtı Salahaddin'in huzûr-ı şehâmetinde hebâ olmuştu. Salahaddin'in mertliği, hasâil-i güzîdesi hıristiyanları o derece teshîr etmişti ki en büyük düşmanı olan Richard hemşîresini sultanın biraderine tezvîc etmeyi arzu etmişti.

Hülagu Hân, Bağdad'ı harâb ü türâb edip, emîrü'l-müminîn Musta'sım'ı öldürdükten iki sene sonra Şam'a da girmiş idi. Hülagu'nun ân-ı istîlâsına kadar Şam selâtîn-i Mısriye'nin idâresinde idi. Memlûkler Mongolların tufan-ı istîlâsıyla bir buçuk asır kadar uğraşmışlar ve onu imhâ etmeden bir sene mukaddem Yıldırım Bayezid Hân Timurlenk'in esâretine düşmüş ve Timur Şam şehrine de bir takım şerâit tahtında dâhil olmuştu. Timur, şehrin emâkin-i mukaddesesini kemâl-i huşû' ile ziyâret etmiş, ulemâsıyla görüşmüştü. Fakat askerleri istediklerini yapmış, şehri yağma etmişler, ahâlîyi asıp, kesmişlerdi. Hattâ şehri yakmışlar ve Emeviyye Câmi'i ateşlerden pek mutazarrır olmuştu.

1516 senesinin Teşrînievvel'inde Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethe gidiyorken kışı Şam'da geçirmişti. Şâir sultan orada sükûn ve istirâhat içinde dört ay ikāmet etmişti. O devirden i'tibâren Şam Osmanlı devletine iltihâk etti. Ve o zamandan beri mevcûdiyet-i Osmâniyye'den ancak Mehmed Alizâde İbrahim Paşa'nın harekât-ı askeriyyesi esnâsında sekiz sene kadar ayrılmıştı. Bu sekiz senelik müddet istisnâ edilirse Şâm-ı şerîf, bir Osmanlı şehri olarak, hayât-ı milliyemizin mefâhir-i mu'azzesi arasında dört asır yaşamıştır.

* * *

Bütün bu hâtırât-ı târîhiyyeyi dimağımızda haşr ü neşr eden münâsebât-ı fecî'a Şâm-ı şerîfîn sukūt-ı müdhişidir.

Zavallı vatan-ı Osmânî bu muhârebe-i mühlikede bir milyon şehîdin kanını heder etmekle, binlerce mahrûmiyyete, binlerce musîbete katlanmakla ve bu felâketli günleri görmekle kalmadı. Hem İslâm'ın âbidât-ı muhalledesini, hem Osmanlılığın haysiyet-i târîhiyyesini kurban etti. Bu müdhiş hâilenin enkâz-ı târumârından müteşekkil bakıyye-i mevcûdiyyetimizi mezâr-ı ınkırâza sürüklenmekten kurtarmaya çabalarken o diyâr-ı ma'sûmun mâtem-i **[282]** hicrânını rûhumuzda dâimâ ibkā edelim… Belki bizden daha hayırlı bir nesil gelir de, giden yerlerin yetîm oğullarıyla el ele vererek ve beraber çalışarak bir milyon şehîdimizin rûh-ı giryânını şâd eyler.

Ömer Rıza

HEY'ET-İ CEDÎDE-İ VÜKELÂ'NIN BEYÂNNÂMESİ

İzzet Paşa hazretlerinin taht-ı riyâsetindeki hey'et-ı vükelâ isti'fâ etmesiyle Kānûn-ı Esâsî hükmüne tevfîkan şeref-müte'allik buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhî mûcebince hey'etimiz teşekkül etti. Vazîfe-i hükûmeti ne derece tâkat-güzâr müşkilât ve su'ûbât içinde deruhde ettiğimizi tafsîlden müstağnî görürüz. Cenâb-ı Hakk'ın tevfîkāt-ı Samedâniyyesine istinâden kabul ettiğimiz şu hizmette ihrâz-ı muvaffakiyet millet-i Osmâniyye'nin emniyet ve müzâharetine vâbestedir. Memleketin elyevm muhât bulunduğu gavâil-i dâhiliyye ve hâriciyyeye nazaran mufassal bir program ile Meclis-i Millî huzûruna çıkmak muvâfık-ı hâl ve zamân olmadığından bu bâbda tatvîl-i makāl zâid ve bî-fâide olmasına mebnî yalnız heyetimizin meslek-i esâsîsini beyân ile iktifâ ediyoruz. Düvel-i İ'tilâfiyye ile akd-i mütâreke olunarak hâl-i harb hitâm bulduğu cihetle evvel be-evvel devlet ve millet-i Osmâniyye'nin şeref ve haysiyeti ile kābil-i te'lîf bir sulh akdi esbâbını istihsâle sarf-ı mezîd-i gayret edeceğiz. Birkaç seneden beri devam eden gayr-i kānûnî ve gayr-i tabî'î mu'âmelât ve icrâātın serî'an ref' ü izâlesiyle ahkâm-ı şer'iyye ve kānûniyyenin fiilen ve tamâmen icrâsına ve bilâ-tefrîk-i cins ü mezheb bilumûm sunûf-ı âhâlî arasında samîmî bir vifâk ve muhâdenetin her türlü vesâit ile te'sîsi ve kâffe-i anâsır-ı Osmâniyye'nin hukūk-ı siyâsiyye-i memleketten te'mîn-i istifâdesi ile dâhilen ciddî bir huzûr ve sükûn takrîrine ve izâle-i mazlûmiyyetle telâfî-i mağdûriyyete çalışacağız. Asayiş ve emniyetin iâdeten takrîri ve ihlâl-i sükûn ve inzibâta tasaddî edenlerin derhal men' için tedâbîr-i lâzime ve ciddiyyeye tevessül ettiğimiz gibi her an dahi bu noktayı pîş-i dikkatte bulunduracağız. Dâire-i meşrû'iyyet ve meşrûtiyyet hâricindeki mu'âmelât ve icrâât ne gibi netâyic-i elîme ve vahîmeyi tevlîd eylediği elyevm âsârı ile âşikâr bulunduğundan gerek idâre-i memlekette gerek tanzîm ve teklîf-i kavânînde bu dâireden zerre kadar inhirâf etmeyeceğiz. İhtikârın men'i ile i'âşe umûrunun tanzîmi ve mu'âmelât-ı ticâriyyenin hâl-i tabî'îye i'âdesi için teşebbüsât-ı ciddiyyede bulunuyoruz. Velhâsıl kānûn-ı adl ü hakkın bi-hakkın tatbîki ile mu'âmelât-ı umûmiyenin dâhilen ve hâricen emn ü i'timâdı kâfil hâl-i intizâma ircâ'ı nuhbe-i makāsıdımız olduğu cihetle Cenâb-ı Hakk'ın lutf ve inâyeti ve Meclis-i Millî'nin i'timâd ve muzâheretiyle müşkilât-ı hâzıranın izâlesine vakf-ı vücûd edeceğiz.

* * *

"MÜSLÜMANLIK LÂ-YEMÛTDUR"

"ELBETTE BİR GÜN BÜTÜN ŞA'ŞAASIYLA MEYDANA ÇIKACAKTIR"

Dîvâniye Meb'us-ı muhteremi Fuad Efendi, kabinenin programı münâsebetiyle Pazartesi günü Meclis-i Millî'de gāyet heyecanlı bir nutuk îrâd etmiştir. Ehemmiyetine mebnî ber-vech-i âtî hülâsaten derc ediyoruz:

– Efendiler; huzûr-ı meclise gelen hükûmetin programını gāyet münâsib ve ıslâhâtımıza mülâyim gördüğümden, selamlayarak telakkī ediyorum. Birçok tecrübeler bize isbât etti ki mutavvel ve göz boyayıcı programlarla buraya gelen hükûmetler dâimâ programlarını tatbîk edememişlerdir. Harekâtının bütün hutûtunu çizerek huzûr-ı muhteremenize çıkan hükûmete zan ederim sizler de selâmkâr bir vaz'iyyette bulunacaksınız. Bugün bütün millet, sevgili padişahıyla müttehiden; memâlikimizi ma'rûz olduğu mehâlikten kurtarmak azmini sûret-i kat'iyyede takrîr etmiştir. Milletimiz, ister sürüklenmiş olsun, ister ihtiyârıyla girmiş bulunsun, her halde şanlı bir harbden çıkmıştır. Ve bu muhârebe ile hakk-ı hayâtına mâlik olduğunu âlem-i medeniyyete isbât etmiştir. Altı yüz senelik şanlı bir hayât yaşayan milletimiz, harbin ma'lûm olan secâyâsı karşısında kendini bir daha meydân-ı şehâmete atmak kabiliyetinden tecrîd etmemiştir.

Efendiler; millet ölmez. Bilhassa milletimiz büyük kuvvetleri hâizdir. Bugün rakîbler nazarında muhtefî olsa dahi, bir gün parlak şa'şaasını gösterecek olan İslâmiyet'e müsteniddir.

Müslümanlık lâ-yemûttur. Müslümanlık bir ateş, bir şu'le, bir nûrdur ki zaman îcâbâtı olarak bir zamanlar kül altında kalabilir. Fakat sonra meydana çıkar. Milletler için felâketler, medâr-ı intibâhdır.

İşte tarih; birçok ölmüş milletler, felâket neticesi olarak ba'sü ba'de'l-mevte mazhar olmuşlardır. İslâmiyet de birgün bütün şa'şaasıyla tecellî edecektir. Buna bütün mevcûdiyetimle emîn ve mutmain bulunuyorum.

Efendiler, biz şimdiye kadar bir çok tazyîkāt altında kaldık. Fakat bu tazyîkāt mürtefi' olunca bütün kâbiliyetimizle ortaya çıkacağız. İşte ben, bütün âlem-i medeniyyeti, Osmanlılığın bu kābiliyetini çiğnememeye da'vet ediyorum.

Efendiler; Wilson nazariyâtı bütün beşeriyet için bir hak olduğu gibi milletimiz hakkında da bir haktır. Biz bu esâsâtı kabul ederek mütâreke akd ettik. Şu sûretle düşmanlarımızla yeni bir muhâdenet esâsı vaz' ediyoruz.

Bu esâsâtı tesbît eden mütârekenin henüz mürekkebi kurumamıştır. Fakat görüyoruz ki mukābil taraf, bu mütârekeye ri'âyetkâr bir vaz'iyyette değildir. Biz beş senedir hürriyet ve şeref harbi yapıyorduk. Bu harbi temdîd edebilirdik ve neticede ihtimâl ölürdük. Fakat şerefle ölürdük. **[283]** Ve sonra yine dirilirdik. İ'tilâf hükûmetleri mütârekeye tergīb ettiler. İ'tilâf devletlerini teşkîl eden milletler şerefli ve haysi-

yetli milletlerdir. Fakat niçin hüsn-i tatbîk etmiyorlar? Çünkü biz kendi hukūkumuzu aramıyoruz. Pây-ı tahtımızın İstanbul ve Beyoğlu cihetlerine müsellah asker çıkarıyorlar. Makrıköy taht-ı işgālde, İskenderun işgāl olunuyor. Musul kezâ.

Efendiler bu işgāl değil bu bir istîlâdır, daha doğrusu ilhâktır. Sonra İstanbul'da bir çok mebânî-i askeriyye ve husûsiyye İ'tilâf kuvâsı tarafından hod be-hod işgāl olunuyor. Sonra İslâm evlerine asker ikāme olunuyor. Hâlbuki tesettüre rî'ayete dînen mecbur olan İslâm evlerine değil İ'tilâf askerleri, Osmanlı askerleri bile girmez.

O evler, İngiliz kalelerinden daha rasîndir. Kendilerine bu kürsüden bugün ismâ' ediyorum ki Müslümanlık bir gün elbette bütün şa'şaasıyla meydana çıkacaktır. Bu husûsda muhterem hükûmetin protestosuna ve mürâca'at-ı siyâsiyyesine dâir evrâk-ı havâdisde hiçbir habere tesadüf edilemiyor. Acaba hükûmet bunlara taraftar mı? Hükûmetin, bize programını okumazdan evvel bu husûsda izâhât vermesi icâb ederdi. Bendeniz âtîye müte'allik izâhâtı va'd ü va'îd telakkī ederim.

HİNDİSTAN'DA İHTİLÂLLER

Times gazetesinin iki Teşrînievvel 1918 nüshasında Simla'dan vârid olan bir telgrafnâmede "Son on gün zarfında Kalküta ve Madras'da ihtilâlcilerin zâbıta ve kuvâ-yı harbiyye ile çarpıştıkları" haberi mündericdir. *Times* gazetesi bu havâdis üzerine ber-vech-i âtî beyân-ı mütâla'a eyliyor:

"Kalküta'da vukū' bulan şûrişlerle Madras'da vukū' bulan ihtilâller arasında bir münâsebet yoktur. Madras'daki iğtişâşât, esbâb-ı iktisâdiyyeden, havâic-i zarûriyyenin galâyı es'ârından ileri gelmiştir. Maamâfîh bir takım siyâsiler tarafından hükûmet aleyhinde tervîc olunan propagandalar kānûn-şiken hâdisâtın vukū'una sebebiyet vermişti. Kalküta'da vukū' bulan ihtilâl-cûyâne harekât-ı ifrât-perest müslümanların cerâid-i İslâmiyye sütunlarını dolduran ta'assubkârâne neşriyâtından ileri gelmiştir. Bu harekât memlekette ehemmiyetle telakkī olunmamıştı. Fakat 29 Temmuz'da bir İngiliz tarafından Kalküta'nın ehemmiyetsiz bir gazetesinde intişâr eden hücûm-âmiz, fenâ satırlar efkârı tehyîc eylemişti. Mûmâ-ileyh bu fıkrasında Paris'de yaşayan bir Arab herhangi bir tarafa, merkad-i Risâlet-penâhî'ye bakıyormuş gibi hürmetkâr nazarlar atf eyler" demişti.

Bunun üzerine Hindistan'ın her tarafında bu mes'eleye şiddetle i'tinâ olunmuş, Kalküta'da müslümanlar mitingler akd etmek üzere dindaşlarını da'vet eylemişlerdi. Da'vetnâmeler müheyyic ve şedîd bir lisân ile tahrîr olunmuştu. Bengale'de hükûmetin bu ictimâ'ları men' etmesine rağmen ihtilâl 9 Eylül'de i'lân edilmişti. Eyyâm-ı müte'âkibede dükkanlar kapanmış, ahâlî ile zâbıta ve askerler arasında münâza'alar vâki' olmuş ve bazı insanlar maktûl düşmüştü. Ehl-i İslâm'ın ihtilâli ve bilhassa bazı müslümanların maktûl düşmesi Hindistan'da bütün efkâr-ı umûmiyyeyi tehyîc eylemiş ve vak'anın ı'zâm edilmesine sebebiyet vermişti.

Eylül ve Teşrînievvel aylarında mu'azzam merâsim-i dîniyye icrâsı mu'tâd olduğundan harekât-ı ihtilâliyyenin tevessüü ve şûriş-i dâhilînin temâdîsi muntazardır.

Ehemmiyetsiz bir gazetede intişâr eden birkaç satırın, ahlâk-ı âliyye ile muttasıf ehl-i İslâm'ın hissiyâtını bu derece tehyîc etmesi şâyân-ı te'essüfdür."

MÜSLÜMANLARIN YALNIZ BİR FIRKASI VARDIR: İSLÂMİYET

Hâdisât gazetesinden:

"İstemediğimiz ve muzır gördüğümüz, bu sırada ale'l-ıtlâk fırkalardır. Bin üç yüz seneden beri bir fırkamız var: İslâmiyet. Bu fırkanın müessisi Hazret-i Muhammed, şimdi halîfesi, yani fırkasının reîsi de Sultân Vahîddin'dir. Bu sırada taht-ı Osmânî'nin etrâfında, fırkaların farkı ve tefrikası olmaksızın toplanmazsak pek yazık olur. Dâimâ nazar-ı intibâh önünde tutalım ki mîrâs-ı ecdâddan yed-i hâsirimizde kalabilmiş olan parça da bugün tehlikede bulunuyor."

Süleyman Nazîf

.....

BİZİ KURTARACAK MÜSLÜMANLIK ESÂSIDIR

İslâm gazetesinden:

"Bizi bugünkü hâle ifrâğ eden esbâb ve avâmilin nev' ve mâhiyetini ta'yîn için mâzîye doğru epeyce avdet iktizâ eder. Fakat bunu asıl ta'bîriyle birkaç kelimenin içinde ta'rîf etmek için "Bize tevâfuk etmeyen usûlleri sırf bir taklîd şeklinde alarak onları cebrî tatbîkte ısrâr ettik" demek kâfîdir.

Yüz seneyi ikmâl edemeyen devr-i tekâmül ve istîlâmızdan sonra gayr-i mahsûs vak'aların ta'addüdüyle ucu gözükerek yavaş yavaş bir hâl-i tabî'î gibi devam eden devr-i inhitâtımızın bir fâsıla-i necâh bulamaması hep bu yüzdendir.

Biz Avrupa'nın tâ o vakitten maddiyât ve menâfi'-i müsbete-i milliyyesine müte'alilk tasarrufâtındaki gayret ve ta'assubunu bizim din ve şerîâtimizle beraber yürütmeye muvaffak olsa idik ne cebrî tasannu'ların, ne de gayr-i tabî'î ve gayr-i fıtrî bir cereyân-ı gāfilin kurbanı olmazdık.

[284] Burada dikkat olunacak nokta bundan üç asır evvelki halde kalarak hiçbir terakkī ve teceddüd kabul etmemek muvâfık olacağı zehâb-ı bâtılına gidilmemesidir. Hâlbuki biz hiçbir zaman böyle bir mantıksızlığı kabul edemeyiz. Devr-i intihâtımızın mühim ve müşkil bir ân-ı ma'kûsunda Avrupa'nın bize "Ya medeniyetimizi kabul, yahud sizin imhânız!" gibi gayr-i vâki' bir teklîfi farz edilse bile bizim onu basma kalıp ele alarak kasrî ve cebrî bir gidişle –hâlimize uysun uymasın– milliyet ve tînetimizin muhâfaza ve i'lâsına bir düstûr-ı vahîd olarak almaya mecburiyetimiz yoktu.

Bizim hürriyetimiz ve hukūkta müsâvâtımız nasıl "Demokrat" bir şerîatten, serbest bir cumhûrdan, rikkat-i siyâsiyyeye mâlik amelî ve maddî bir dînden gelmişse, ma'neviyât ve ictimâ'iyâtımıza, rûh ve vicdânımızın şerefli, Türk, müslüman, bir ırkla bir iklime bir örf ve âdâta muvâfık ve eben an ceddin alıştığımız bu kānûnî düstûra Avrupa terakkiyâtının sa'y ü kuvvet, iktisâd ve refah kavâ'idini ilâve ederek kullanmakta bizi o kadar iyi yaşatacak ve tekemmül ettirecekti.

Biz de aynı bir Japonya veya İngiltere gibi millî ve dînî mebâdîmizi muhâfaza ile şeref ve ciddiyetimizi metîn bir sûrette idâme edecektik. İngiltere bütün an'anelerine hürmetkâr, Japonya en küçük teferru'ât-ı hissiyyâtına kadar her husûsiyetine karşı vefâdârdır.

Bizim bugünkü esbâb ve avâmilden hiç birini yeni addetmeye hakkımız olmadığını yine bugünkü vukū'ât isbât eder. Akvâm-ı muhtelifeyi idâre edemediğimize, siyâset-i hâriciyyemizde muvaffak olamadığımıza, vatan ve milliyete hürmetkâr bulunamadığımıza sebeb hep yine o din ve şerî'ati ihmâlden ve bizim basit olduğu kadar ciddî ve vakūr olan, adâlet ve kerem ve himmetle dolu bulunan hayât-ı ma'neviyyemizi âlâyişler, uysallıklar, câhilâne tenbelliklerle tahrîb ve imhâ ederken dînimizin emr eylediği icâbât-ı medeniyyeye Avrupa'dan intizâr etmek gafletinde bulunmamızdır.

Saâdetimizi uzaklarda aramak külfetine düşmüş olan zimâmdârânımız bunun tılsımını kalbden ziyâde kalıbda zan ile tebdîl-i kıyâfet, meşrûtiyet-i dîniyyemizin esâsını emr eden müsâvât-ı hukūk ve hürriyet-i şahsiyye için yeniden hatlar; en nihâye posta telgraf gibi, şimendüfer, vapur gibi, fabrika ve sanâyi'-i esâsiyye gibi me'âsir-i medeniyye yerine Avrupa'ya milyarlarla bî-lüzûm paralar ve boyun eğdirecek züller kabul ettiler.

İşte bizim dâimâ ta'kīb etmek istediğimiz esâs, teşekkülât-ı ma'neviyyemizi kendi elimizle bozduktan sonra bir hatâyı tashîh için bir ikincisini ve daha fenâsını yapmakta devam ede ede bugünkü hâle kendi elimizle düştüğümüzü iyice anlayarak sonraki hayât-ı milliyye ve mevcûdiyet-i ictimâ'iyyemizi ona göre düzeltmektir. Medeniyet vâki'a beyne'l-beşer müşterektir; fakat o nokta-i müntehâya vâsıl oluncaya kadar ta'kīb edilecek bir müslüman yolu elbette Avrupa'da değildir. Elimizde mevcûd bulunan kānûn-ı ilâhî de şehâdet eder ki bizim kalbimizde, bizim dimâğımızda, bizim vicdânımızdadır. Biz artık benliğimizi bu noktada arayarak dosta düşmana bu asâlet-i rûh ile görünürsek elbette hâiz-i i'tibâr olur ve hak yolunda göğsümüzü gere gere mevcûdiyetimizi yükseltiriz. Zirâ bu yolda vicdânı fedakâr olan bir kavim yaşamak hakkına her vakit ve hattâ en büyük mesâib huzûrunda bile mâliktir.

.....

İSLÂM
CERÎDE-İ YEVMİYYESİ

Bizim dînî bir farîzamız, ictimâ'î bir vazîfemiz vardı ki ihmâl ede ede unuttuk; unuttuğumuz için de bu hâle geldik.

İşte dört günden beri intişârını görmekle karîrü'l-ayn olduğumuz *İslâm* cerîde-i yevmiyesi "emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker" düstûr-ı mu'azzamını kendine şi'âr edinmekle mâfâtımızı kazâya fiilen başlamış oluyor.

Bütün cihân-ı İslâm'ın kalben merbût bulunduğu Dârülhilâfe'de o râbıtayı te'yîde hâdim tek cerîde-i yevmiyye olsun bulunmaması bizim için pek elîm bir mahrûmiyet idi ki hamdolsun bu sûretle telâfî ediliyor.

Müessislerini, muharrirlerini pek yakından tanıdığımız, kudret-i ilmiyyelerine, nezâhet-i ahlâkiyyelerine, hamiyyet-i dîniyyelerine pek emîn bulunduğumuz için kendilerinden Ümmet-i İslâmiyye'ye pek büyük hizmetler bekler ve mesâ'îlerinin meşkûr ve karîn-i tevfîk olmasını inâyet-i Hak'dan niyâz ederiz.

* * *

REFÎK-I MUHTEREMİMİZ MESLEK-İ MÜBECCELİNİ İLK NÜSHASINDA ŞU SÛRETLE İZÂH EDİYOR:

"Hak-perest, medenî, terakkī-perver, ulvî bir ma'nâ-yı hikmeti mutazammın şu *İslâm* nâmını taşıyan gazetemiz "emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker"i dîden ittihâz etmesine göre bî-taraf, teceddüd-perver, hür, Osmanlı-müslüman bir matbû'adır. Memlekette en müdhiş, en kātil, en bî-emân bir maraz-ı ictimâ'î olan ihtilâf-ı fikr ve ihtirâslarının şiddeti kadar fikir ve endîşenin kılletiyle vatan dediğimiz bir tek ananın hâtırı için biri birimizi sevmek hislerinin fıkdânından bizi her gün bir tehlikeye atan bu fenâ mevcûdiyetin şekvâ-yı derûnunu söylemek, hak ve hakīkatin her türlü ihtirâsın fevkinde olduğunu husûsen kuvâya anlatmak için sarsılmaz bir îmân-ı ictimâ'î ile çalışacaktır. Ümîd ve îmânı sağlam bir harb çocuğu gibi gelen bu yeni vücûd vatanın kalbini kemiren, dimâğını parçalayan gafletlerin, iftirâkların, daha açığı şîmesizliğin bütün esbâbını îmân-ı ictimâ'î ta'bîrinden murâd ettiği ahlâk-ı dînîyi ihmâlde, yani maddî ve ma'nevî doğruluğun düstûru olan din fezâilinin terkinde bulduğu için bu esâsı en sâbit bir zihniyetle ta'kīb edecektir. Hiçbir fırka-i siyâsiyyeye mensûb olmadığı gibi şahsiyât ile de uğraşmaz. Fakat vatanın hukūkuna ilişenlere karşı gayz u nefretini elbette haykırarak söyler."

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Başmuharrir Mehmed Âkif — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

28 Kasım 1918 — 23 Safer 1337 — Perşembe — 28 Teşrînisânî 1334 — Cild: 15 - Aded: 380

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

.....

Kütüb-i münzeleye imânı takvânın erkân ve deâimi sırasına geçiren sebeb onun mekârim-i ahlâkı tetmîm vazîfesini deruhde etmiş olmasıdır. Emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker, insanları fezâil ve mekrümâta teşvîk, mu'âmelat için ta'yîn-i hudûd, tasarrufât-ı ferdiyye ve mu'âmelât-ı ictimâ'iyyede meslek-i kavîme sevk ve irşâd hep o vazîfe-i kudsiyye tecelliyât-ı bâhiresindendir. Münzel min-indillâh olan bu kitâblar saâdet-i dünyâ ve ukbâyı kâfil oldukları için onlara îmân ve onlardaki âdâb ve ahkâma imtisâl eden bir kimsenin en birinci nasîb-i feyz ü felâhı lâhûtî bir takım âdâb-ı âliyye ile müte'eddib olmak, bütün fenalıklardan tenzîh-i nefs etmek olur.

Bunun aksi olarak kalbi zalâm-ı cehl ile kararmış, hak ve hakîkate karşı inâd ve mükâbere, âyât-ı beyyinâtı red ve inkâr hastalıkları kuvâ-yı akliyye ve hissiyyesini sarmış olan bir kimse pervanenin ateşe atılması gibi menâhî ve münkerâta saldırmasına mâni' olacak her türlü ma'nevî te'sîrlerden âzâde kalır.

Müslümanlıkları adlarıyla kıyafetlerinden ileri geçmeyen mülhidlerden birini bir gün işittim ki her türlü fazîlet ve mekrümetleri din yolundan elde etmeye çalışmanın aleyhinde bulunuyor ve fikrini şu yolda izâh ediyor idi:

İktisâb-ı fazîlete insân başka bir nokta-i nazardan tevessül etmelidir. Fazîletin havâss ve mezâyâsını derin bir fikir, keskin bir nazarla araştırmalı, evsâf-ı güzîdesi pîşgâh-ı im'ânından bütün vuzûhuyla tecellî etmeli, mehâsin-i fâikasına karşı hâsıl edeceği aşk ve muhabbet sevkıyle elde etmeye çalışmalıdır ki onun ile esâslı, ve dâimî bir irtibât ve münâsebet peydâ edebilsin. Fakat bilmem ki neşr-i fazîlet vazîfesini deruhde edenler bu mesleği ta'kîb ederlerse halkın dîne ne ihtiyâcları kalır?"

Bu makûle câhil herifler bilgiçlik da'vâlarının bu gibi vâhî nazariyelerle revâc bulacağını zan ediyorlar da İslâm'ın muhît-i şebâbına hiç durmayıp bu yolda tohm-ı dalâl saçıyorlar ve bu mesâ'î-i mudıllânelerine gençler tarafından kendilerine "feylesof" yahud "serbest fikirli" ünvânı verilmekten başka bir mükâfât beklemiyorlar.

O bedbahtların irfân ve iz'ândan biraz nasîbleri olsa bilirler idi ki hakîkî feylesofluk hakâyık-ı eşyâyı, öyle şaklabanlıkla, inkâr ve muhâlefet tavrı takınmakla değil, ciddî bir kâbiliyet-i takdîr ve temyîz ile idrâkten ibârettir.

Bunların hakîkî mütefekkirler miyânında bir mevki'leri olsa teslîm ederler idi ki haktan bâtılı seçmek için en kestirme tarîk, dîndir. Dînin tesbît ettiği mes'eleler, hükümler, verdiği haberler, fenâlıklardan, günahlardan kaçınmak için nüfûs-ı insâniyyede öyle kuvvetli sevâik tevlîd eder ki kendileri gibi âlim ve hakîm geçinenlerin telkîn-i fezâil husûsunda kabul ve tatbik edecekleri herhangi bir meslek-i felsefîyi fersah fersah geride bırakır.

Risâlet-meâb sallallâhü aleyhi vesellem efendimizden mervî [1](ان الله يزع بالسلطان اكثر مما يزع بالقرآن) "Allah *Kur'ân* vâsıtasıyla men' ettiği **[286]** şeylerden daha fazlasını sultan vâsıtasıyla men' eder." hadis-i şerîfi bu hakîkatin mümessilidir. İzâh edelim:

Beşeriyetin zimâmı akāid-i mahsûsalarının elindedir. Onlar menâhîyi irtikâb, mesavîyi iktihâm ederlerse akîdelerinin sevkıyle ederler; mehâsin-i ef'âle meyl gösterirlerse bunda da akîdelerinin sevk ve ilhâmına tâbi' olurlar.

Filhâkîka, hiç bir şekkin haleldâr edemeyeceği, hiç bir şüphenin tezelzüle uğratamayacağı bir i'tikād-ı câzim, sâhibinin îcâbına tevfîk-i hareket etmesini müstelzimdir. Aksi halde zıt ve ma'kûs bir te'sîr icrâ eder. Akîde gevşek olur, şükûk ve şübühât kat'iyyet-i vicdâniyeye gālib gelirse nefis, vâdî-i evhâm ve hayâlâtta mutlakü'l-inân kalır, gûnâ gûn âmâl ve hevesâtın esîr-i tahakkümü olur da hiç bir sîret ve hareketi zelle ve hatâdan âzâde kalamaz, önünde gāye-i hayr ve saâdete müntehî bir şâhrâh açılamaz. Ve bunun böyle olduğunu akāid-i râsihanın tadını tadanlar, herhal ve hareketlerinin bir mürâkabe-i ma'neviyye tahtında bulunduğunu zevk-i yakîn ile takdîr edenler pekala bilirler.

---

[1] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 5, s. 751.

Zannıma kalırsa [1](لو اعتقد احدكم فى حجر لنفعه) "İçinizden biri bir taşa rabt-ı i'tikād etse bunun menfa'atini görür" hadîs-i şerîfinin hikmet-i vürûdu bu olsa gerektir. İnsanlar hangi dîne sâlik, hangi milliyete müntesib olurlarsa olsunlar vicdânları bir akīde-i râsihaya cilvegâh oldukça hayra en yakın, şerden en uzak bir mevki'de bulunurlar.

Müslüman da böyledir. O, *Kur'ân*-ı mecîdin hâlik-ı kâinât tarafından Nebiyy-i kerîminin kalb-i pâkine nâzil olduğuna ne derece metîn bir i'tikād beslerse o nisbette *Kur'ân*'ın âdâbıyla müteeddib, ahlâkıyla mütehallık olur. Ef'âl-i seyyiesinin hesâbını vermek için bir gün behemehal huzûr-ı ilâhîde vakfe-gîr olacağını, küçük, büyük her türlü ef'âl ve harekâtı kitâb-ı a'mâline kayd olunduğunu bildikçe, Cenâb-ı Hakk'ın (بالسلطان) mantûk-ı münîfince vâkıf-ı şuûn-ı ibâd olduğuna i'tikād-ı tâm besledikçe müslümanlar mağbût ve müreffeh bir hayâta, mes'ûd bir maâş ve meâde mazhariyetlerini te'mîn edecek en kuvvetli bir sâikin taht-ı te'sîrinde bulunurlar. En basit bir hareketlerine, en gizli bir hâtıralarına âşinâ olan bir Hakîm-i habîrin evâmirine imtisâl onları hüsrân ve helâk vartalarından ittikāya mecbûr eder. O feylesof taslaklarına gelince, bunlar vicdânî sâiklerin irâdât ve ef'âl-i nefsiyyeleri üzerinde mühim bir hüküm ve te'sîri olduğu yolundaki akīde-i bâtılalarına ne derece hakīkī bir merbûtiyet gösterirlerse o nisbette hayırdan tebâ'üd, şerre tekarrub ederler. Onlar ki bu akīdelerinden mülhem olarak fazîlete sırf fazîlet olduğu için meyl ve rağbet fazîhadan mücerred fazîha olduğundan dolayı mücânebet ettiklerini söylerler de hiç bir dîne, hiç bir mürâkabeye ihtiyâc göstermezler.

Şâyân-ı hayret olan şurasıdır ki onların, sevâik-i vicdâniyyenin münkerâttan men' ve tecrîd husûsunda te'sîr-i nâfizini iddi'â edip durduklarını görürsün de kendilerini aradığın zaman taze çocuklar arasından, meyhâne köşelerinden başka bir yerde ele geçiremezsin, yok, yok bu bir kanâ'at, bir akīde-i felsefiyye değil, üstü örtülü bir küfürden, medhûl bir fikirden, gizli bir nifâktan, pür mel'anet bir kalbden doğma bir iddi'â-yı muğfildir. Bilgiçlik iddi'âsında bulunurlar, bilgileri dillerinin ucundan ileri geçemez. Vicdânî sevâıkten dem vururlar, bunun sâha-i tecellîsi yalnız sözlerinden ibâret kalır.

Bu makūle eşhâsı Cenâb-ı Hakk'ı inkâra yol bulmak için türlü türlü efkâr ve ictihâdâta sevk eden şey, hiç şüphe yoktur ki hudûd-ı ilâhiyeye mürâ'ât ve onun evâmir ve nevâhîsine inkıyâd mecbûriyetiyle serbestî-i harekâtlarını takyîd külfetinden vâreste kalmak emelidir. Dillerine doladıkları sevâik-i vicdâniye filan gibi sözler halkın vicdân-ı sâfına tasallutu vazîfe edinen erbâb-ı ilhâdın âdetleri vechile hep göz boyamak ve âmâl-i muğfilânelerine revâc vererek cehennemde kendilerine belli başlı yer hazırlamak için birer vesîledir.

Akāid-i dîniyye bu adamların a'mâk-ı kalblerinde yerleşmiş olaydı ma'neviyât sâhasında böyle ayakları kaymaz ve binnetîce hem kendileri boylarınca vebâle girip, hem de halkın zarar ve hızlânına hizmet etmiş olmazlardı.

Zâten ef'âl-i beşeriyye miyânında öyleleri vardır ki onların hudûdunu Cenâb-ı Hak'dan başka kimse ta'yîn edemez, insanların efkâr ve temâyülâtı bu husûsda hakīkī bir mi'yâr vazîfesini göremez.

Misâl olarak adâleti ele alalım. Cenab-ı Hak bilhassa erbâb-ı hükûmetin re'âyâ ile olan münâsebâtında adâleti düstûr-ı hareket ittihâz etmelerini farz kılmıştır. Bu umde-i siyâsetin miyân-ı nâsda müfîd ve müsmir sûrette tatbîkini te'mîn için hudûdunu ta'yîn, ahkâmını izâh ve tebyîn eden de kendidir. Böyle yapmayıp da adâletin ta'yîn-i ahkâm ve hudûdunu halka bırakmış olaydı şüphe yok ki her ferd kendi fikir ve ictihâdına göre ona bir mâhiyet vermeye, temâyülât-ı şahsiyyesine göre tefsîr etmeye yeltenir idi.

Insanlar içinde öyleleri var ki yaptıkları şeyler cevr-i mahz olsa da kendilerini adl ü dâdın yegâne misâl-i muşahhası addederler. İşte İngilizler. Hiç bir hakka müstenid olmaksızın memleketlerimizi istîla ve tasarruf, servet ve sâmânımıza vaz'-ı yed ediyorlar da sonra yine kendilerinin ma'delette pîşvâ-yı akvâm olduklarına kāil ve mu'tekid bulunuyorlar.

İfâdâtımızı te'yîd için daha ziyâde delîl istenilirse yine İngilizlerin **[287]** bu bilâd-ı mağsûbede kavâ'id-i adli ne sûretle tatbik etmekte olduklarını misâl getirebiliriz:

Bunlar Ümmü Derman'a girdiler. Girdikleri zaman buradaki dervîşler canlarını kurtarmak için yalnız sırtlarındaki palas pârelerle başlarını alıp çöllere ilticâ etmişlerdi. İngilizler adâlet nâmına burada ne yapdılar? Hayât kaygusuyla terk-i dâr u diyâr ederek ıssız çöllere sığınmış olan o biçare halkın üzerine toplarının ağızlarını çevirdiler, yağdırdıkları cehennemî ateşlerle birkaç saat zarfında on beş binden fazla ma'sûm kimseleri diyâr-ı ademe gönderdiler.

İşte, yalnız fikir ve vicdânlarının irşâd ve ilhâmına güvenip de vücûd-ı Bârî'yi inkâr eden ve onun evâmir ve tekâlîfine karşı istiğnâ gösteren kimselerin şahsî muhâkeme ve telakkīlerinin netâyici bu merkezde olabilir. Sözü hülâsa etmek lâzım gelirse zamîr ve vicdân diye ikide birde tekrar edilen şey, âmâl-i nefsiyyelerini tatmîn, lezâiz-i hayâtiyyelerini istîfâ maksadıyla olarak esîr-i nefs ü hevâ bir takım kimselerin icâd ettikleri bir lafz-ı bî-ma'nâdan başka bir şey değildir. Bizim bu sözlerimize i'timâd etmeyip de bunların ahvâli hakkında bizzât tedkīkātta bulunmayı arzu edenler için onlarla bir celse kâfîdir. Bu celse, felsefe-i ahlâkiyye nâmıyla ortaya sürülen bu gibi müdde'ayât altında zendaka ve ilhâdın neşr ü tervîcine ma'tûf ne gibi efkâr ve makāsıd mevcûd olduğunu anlamak için kâfî bir vesîle teşkîl edecektir.

Müslümanlar bu hallere bakmalılar da kendilerine ebedî bir mecd ü şeref te'mîn etmek istiyorlarsa, Cenâb-ı Hakk'ın indirmiş olduğu kitâblara gerçekten imân etmek sûretiyle seyyiât ve rezâilden ittikā esbâbına tevessül etmelidirler. Şunu da kat'î sûrette bilmelidirler ki insanlara her türlü fezâil ve kemâlâtı o kitâblar telkīn eder, za'îflerin hukūkunu himâye eden, kavîlerin bâzû-yı te'addî ve tahkîmlerini büken, kadın ile erkek arasında hukūk i'tibâriyle müsâvât gözeden, hâsılı emvât ve ahyânın esbâb-ı saâdetlerini te'mîn eyleyen hudûd-ı ilâhiyye onların safahât-ı âyâtında tecellî eyler.

* * *

Buraya kadar serd ettiğimiz ifâdât ile gerek Risâlet-meâb sallallâhü aleyhi vesellem efendimize, gerek ondan evvelki peygamberâna nâzil olan kitâblara imânın ne sûretle müs-

[1] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* Kahire, 1351, c. 2, s. 152.

lümanlar için de'âim-i takvâdan birini teşkîl ettiğine dâir bir fikir verebildiğimizi zan ediyorum. Şu râddede inzâl-i kütüb ta'bîrinden maksûd olan ma'nânın îzâhı yolunda birkaç söz söylemeyi fâideden hâlî görmüyorum:

Kütüb-i mukaddesenin vahy ü inzâlinden maksûd olan ma'nâ nedir, bunları rûhü'l-emîn rüsül-i izâma ne sûretle teblîğ etmiştir? Bu cihetler ehl-i te'vîle uzun uzadı sermaye-i bahs u makāl olmuştur. Fakat, bilmem ki, *Kur'ân-ı Kerîm* mes'eleyi, şekk ü tereddüde mahal bırakmayacak sûrette, hall ü fasl etmişken onların mesleklerini taklîd edip de âşikâr olan bir hakîkate karşı göz yummaya bizim için bir lüzûm ve mecbûriyet var mı?

Cenâb-ı Hak *Kur'ân* hakkında [1](نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ) "*Kur'ân*'ı, münzirler sırasına geçmekliğin için, rûhü'l-emîn kalbine indirmiştir" diyor ve rûhü'l-emînin Cibril'den ibâret olduğunu [2](قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ) "Cibrîl'e kim düşman olursa olsun, o Allah'ın izniyle *Kur'ân*ı senin kalbine indirmiştir" âyetiyle bildiriyor.

Bu iki âyetten şu hakîkat istintâc olunuyor ki meselâ *Kur'ân*'ın vahyi demek Rûhü'l-Emîn tarafından Resûl-i aleyhisselâmın kalbine âyât, ahkâm, mekârim-i ahlâk ve bunlara mümâsil makāsıd-ı ilâhiyyenin ilkā ve Resûl-i aleyhisselâmın da bunları keyfiyet-i ilkāya mutâbık olarak nutk u telaffuz etmesi demektir.

Vahyin ma'nâsını daha vâzıh ve maddî bir sûrette anlamak isteyen, söz söylemek, herhangi bir ibâreyi te'lîf ve terkîb etmek istediğimiz zamân ne gibi hâlât ve te'sîrâta tâbi' olduğumuzu te'emmül etmelidir. Te'lîf edilecek ibâre evvelâ kalbde, yahud zihinde bir şekil ve tertîb alır ki bilâhare lisândan sâdır olan ve nefisde hissedilen onların birer eseridir. Ve derkârdır ki te'lîf edilen ibârât gayr-i mesmû' ve gayr-i mer'î bir halde zihinde kaldıkça bunlara ne elfâz ve nukūş nâmı verilir, ne de haklarında elfâz ve nukūş ahkâmı cârî olur.

Vahyin meâl ve maksadı hakkında bahis ve im'ân-ı nazara lâyık olan bu cihet olup, yoksa Cibrîl vahyi nasıl işitmiştir. Kelâmullâh elfâz ve nukūş mudur, değil midir? Gibi fâidesiz bir takım tereddüdler, ta'lîller değildir.

Hülâsa-i kelâm, lisân-ı Peygamberîden sâdır olan âyât-ı kerîme Rûhü'l-Emîn tarafından kalbine ilkā ve ilhâm olunan şeylerin suver-i hâriciyyesinden ibârettir. Esâsen elfâzın, ma'ânînin suver-i zihniyye veya kalbiyyesine delâletten başka bir vazîfesi yoktur.

(ان الكلام لفي الفوائد و انما جعل الانسان على الفؤاد دليلا) "Söz kalbdedir. Lisân yalnız kalbe tercümânlık vazîfesini ifâ eder." Ma'ânî-i zihniyye nakş u kitâbet vâsıtasıyla sûret-pezîr olduktan sonra nukūş doğrudan doğruya elfâz-ı lisâniyyeye, bi'l-vâsıta suver-i zihniyyeye birer delîl teşkîl ederler.

İnzâl, tenzîl gibi vahye izâfe olunan elfâza gelince, bu mebhasde bu kelimelerin medlûlleri ihsân ve i'tâdan ibârettir. Nitekim (وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَاْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ) âyet-i kerîmesinde de inzâl-i hadîdden maksad, insanlara demirin vücudunu ve ondan istifâde yolunu keşfe muvaffakiyet **[288]** bahş etmekten ibarettir. Kaldı ki i'tâ yerine inzâl ta'bîrinin intihâb ve tercîhi Vâhib-i zü'l-Celâlin azamet ve celâlini; mekânının değil, iktidâr ve mekânetinin ulviyetini ihsân ettirmek hikmetine mübtenîdir. Gerçi [3](وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ) ve [4](وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ) gibi zâhiren tehayyüzü müfîd olan bazı âyât-ı Kur'âniyye varsa da bunlar da ma'ânî-i hakīkiyelerinde müsta'mel değildirler..

Kur'ân-ı Kerîm bazen kalp kelimesini kullanarak bundan akıl murâd etmekte ise de maksadı kalbin makarr-ı akl olduğunu isbât değildir. Esâsen bu bahis ulemâ-yı nefs arasında uzun uzadı ihtilâfâta bâ'is olmuştur. Bu tarz isti'mâlinde *Kur'ân* âdet-i Arab'a ittibâ' etmiştir. Arab, akıl, kuvvet, şecâ'at ve ikdâm gibi kuvânın mahall-i tevdî'ini beyân etmek için kalbi zikr ederler. Nitekim gılzat ve huşûnet, kasvet gibi tabî'atlerin merkez-i tecellîsi de kebed (ciğer)dir derler.

(يبكى علينا ولاتبتكى على احد لنحن اغلظ اكبادًا من الابل) "Her tarafdan bizim halimize ağlanıyor, biz ise kimseye ağlamıyoruz. Doğrusu ekbâd (ciğerler)miz deve ciğerinden daha katı imiş!"

Muhtelif ümmetlerde eskiden yeniye tevârüs etmiş, eslâfdan ahlâfa devr olmuş bir takım sözler vardır ki onları ümmetin âlimleri de câhilleri gibi kullanırlar. Ve vâki'a mutâbık mıdır, değil midir, akl-ı selîm kabul eder mi etmez mi diye hiç düşünmezler. Düşündükleri sade o sözlerin örf ve ıstılahâta mutâbık olarak ifâde edecekleri ma'nâ-yı kinâyîdir.

Meselâ İngilizlerin, bir işe fevkalâde ehemmiyet atf eden kimse hakkında "be put more heart in it" ta'bîrleri bu cümledender ki harfiyyen tercümesi şudur: "O işe daha ziyâde kalp koydu" Kezâlik birini fevkalâde seven kimse hakkında "he loved him from the bottom of his heart" derler ki "Onu kalbinin dibinden sevdi" demektir.

Hülâsa her lisânda bu tarzda bir çok ta'bîrât-ı kinâiyye vardır ki gerek âlim gerek câhil bütün ehl-i lisân onları kullanırlar da hiç bir vakit ma'ânî-i hakīkiyyelerini nazar-ı dikkate almazlar. Vâki'a derece-i mutâbakatlarını tedkīk etmeyi, yahud ait olduğu fenlerde mukarrer olan kavâ'id-i ilmiyye mihekkine vurmayı hâtırlarından bile geçirmezler.

Bu bedîhî esâslar nazar-ı i'tibâre alındıktan sonra tefsîr kitâblarında aklın makarrını beyân husûsunda o tereddüdlü sözler, bu bahs ettiğimiz âyetlerle emsâlini delîl göstererek ekser-i müfessirîn tarafından aklın makarrı olduğuna dâir verilen hükümler bir fikr-i selîm mahsûlü değillerdir.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

* * *

İSLÂMLAŞMAK

– 3 –

(Müellifi: Prens Said Halim Paşa)

Deminden beri İslâm'ın i'tikādiyâtı, ahlâkiyâtı, ictimâ'iyâtı, siyâsiyâtı neden ibâret olduğunu izâh ettik. Şimdi de bunların akvâm-ı İslâmiyye tarafından nasıl tefsîr olunup ne yolda tatbik edildiğini; binâenaleyh İslâm'ın asıl olan haliyle bugünkü hâlini mukāyese ederek kıymet-i hakīkiyesinin ne olduğunu görmek icâb ediyor.

[1] Şuarâ, 26/193.
[2] Bakara, 2/97.
[3] Hadîd, 57/3.
[4] Kâf, 50/16.

İslâm'ın zuhûru esnâsında eski dünyâ bir inhitât-ı küllî içinde idi. Onun için, müslümanlığı kabul edenlerin öyle bir takım yanlış telakkîleri vardı ki bunlar uzun asırlardan beri mevcûdiyetlerine hâkim olduğu cihetle rûhlarında pek kuvvetli bir sûrette kökleşmişti.

Bu akvâmın nazarında din hunhar, intikāma harîs, hevesâtına mahkûm bir ulûhiyyetin kahr u gazabından kurtulmak için okunan basma kalıp bir takım evrâd ile îfâsı mu'tâd bir yığın merâsimin heyet-i mecmû'âsından başka bir şey değildi.

Ahlâk hakkındaki telakkîleri de din hakkındaki telakkîlerinden pek tabî'î olarak çıkacak netîcenin aynı idi.

İctimâ'iyâta âit olan telakkîlerine gelince, bu da cem'iyet-i beşeriyyeyi ancak zulm edenlerle o zulmü çekenlerden; bir de çeteler, ağalar, köleler sûretinde ayrılmış mahlûklardan müteşekkil görmekten başka türlüsüne müsâ'id değildi.

İctimâ'î telakkîlerinden teferru' eden siyâsî telakkîleri ise müstebidâne ve pek nâkıs idi.

İslâm'ı kabul eden akvâmın beyinleri bu yeni dîne girdikten sonra garîb bir herc ü merc içinde kaldı. Çünkü akāid ve telakkiyât-ı İslâmiyye ile kable'l-İslâm olan evhâm ve hurâfât, kezâlik İslâm'ın hür-endîşliği ve müsâmahakârlığıyla taban tabana zıt olan istibdâd ve ta'assub hep bir araya gelmişti. Kafalar İslâm'ın evâmir ve te'âlîmiyle İslâm'dan evvel mer'iyyü'l-ahkâm bulunan bir takım an'anelerin, dalâletlerin âdetâ halîtası şeklinde idi. Ve bu öyle bir sürü telakkiyât ve ihtisâsât-ı mütezâddenin mahsûlü idi ki bir kısmı yeni, diğerleri eski dinden doğup birincileri ikincilerine hâkim olmakla beraber bi'l-mukābele onların te'sîri altında bulunmaktan hâlî kalamıyordu.

İşte ilk bütûn-i İslâmiyye'nin hâlât-i akliyyeleri bu merkezde idi.

Vâki'â îmânları pek kavî ve pek samimî idi; lakin insan bir iki gün zarfında mâzîsiyle bir daha iâde-i münâsebet edemeyecek sûrette kat'-ı râbıta edemeyeceğinden, bunların ahlâkī ve ictimâ'î Müslümanlıkları bi'l-mecbûriyye pek nâkıs idi.

[289] Maamâfîh, ne derecede gayr-i mükemmel olursa olsun, Müslümanlıkları kendilerinin güzel bir medeniyet-i İslâmiyye vücuda getirecek derecede terakkī ve tekemmül etmelerine müsâ'id bulunmak sûretiyle o zamana kadar tanıdıkları hayâtın pek fevkinde bir hayâta mazhariyetlerini te'mîne kâfî geldi.

Ancak, hâlin bu merkezde olmasına ve feyz-i İslâm'ın te'sîriyle bu akvâm arasında terakkī eden hürriyet ve müsâmahakârlık rûhunun zamana göre pek yüksek bulunmasına rağmen din nâmına söz söylemek, dîni ta'lîm ve tefsîr etmek ihtiyâcı, aradan çok geçmeksizin, bir nevi' "rûhânîlik" vücuda getirdi ki bu nevzâdın mevcûdiyeti ta'lîm etmekte olduğu dînin değil, ancak o dîni tatbik edenlerin tarz-ı tefekkürleri sâyesinde idi.

Maamâfîh tâ'lîm etmekte olduğu dînin rûhuna muhâlif olup bizzât muhîtten doğan bu rûhânilikte o kadar müsâmahakârlık, o derecelerde hürriyetperverlik var idi ki edyân-ı sâiredeki rûhânî hey'etlerin ta'assubuyla, taraf-gîrliğiyle, fikr-i inhisârıyla pek garîb bir tezât teşkîl ediyordu.

Ancak rûh ve hakāik-i İslâm'ın icâbı kadar nüfûz edemediği ahlâkī yahud dînî mâhiyetteki müessesâtın kâffesinde ta'assub ve tahakküm fikirleri teyîde sâ'î az çok bir taraf-gîrlik bulunmamak mümkün olmadığından rûh ve esâsât-ı İslâmiyye ile kâfî derecede mücehhez olmayan bu rûhânîlik de murûr-ı zaman ile hürriyetperverliğini, müsâmahakârlığını gāib etti. Edyân-ı sâiredeki rûhânî heyetlerin seyyie-i temâsıyla gittikçe onların te'sîri altında kalmaya, gittikçe bozulmaya, gittikçe onlara benzemeye başladı; nihâyet onlar gibi bu da akvâm-ı İslâmiyye'nin vicdânları üzerinde i'mâl-i nüfûz etmek, kendilerini tamâmıyle tehakküm altında bulundurmak, elhâsıl vicdân-ı İslâmîyi teşkîl etmeyi sırf kendisine hâs bir hak gibi telakkī eylemek tarîkini tuttu.

Onlar gibi bu da tefevvuk-ı mutlakını te'mîn ve tahkîm için kendine hâs bir skolastik vücûda getirdi ki, edyân-ı sâirenin bizim dînimizden çok farklı olmasına rağmen, bir çok noktalarda, onlardaki skolastiği hatırlatmaktan geri kalmadı.

Yalnız şunu da ilave etmek îcâb eder ki rüesâ-yı hükûmet dînin hâdimleri ve hâmîleri olmak haysiyetiyle İslâmî bir rûhâniyet, İslâmî bir skolastik vücuda gelmesine pek mü'essir sûrette medâr oldular.

İşte bu rûhânîliğin te'sîriyledir ki vicdânlar hakāik-i İslâmiyeden lâ-yenkatı' uzaklaşıp bir tarafdan kendi mâzîlerinin, diğer tarafdan edyân-ı sâirenin dalâletleri içinde pûyân oldular. Kabûl-i İslâm edenler dînin kendilerine te'mîn eylediği feyzlerin, saâdetlerin kısm-ı a'zamını artık gāib ettiler.

Artık ferd kuvâ-yı akliyye ve ma'neviyyesini serbestçe i'mâl ve tatbîk edemeyerek hürriyetini elden kaçırdı; git gide cehil ve istibdâd uçurumlarına yuvarlanarak alabildiğine koşmakta olan zamanın arkasında kaldı. Ve asırlar geçtikçe daha uzaklara düştü.

Müslümanlığın rûhuna taban tabana zıt olan kavmiyet, dînî, üzerine mevzi'î bir seciyye damgası vurmak sûretiyle tabî'atinden çıkararak, ifsâd ederek İslâm beynelmileliyetini izmihlâle uğrattı.

Ahlâk-ı İslâmiyye müslüman akvâmın her birine hâs olan seciyyeye göre değişti durdu; halbuki o ahlâkın illet-i gāiyyesi bütün bu kavmiyetleri merkez-i hayr u hakîkatte birleştirmekten başka bir şey değildi.

Ahlâk-ı İslâmiyye üzerine istinâd eden ictimâ'iyât-ı İslâmiyye dahi onun kadar bozularak öyle bir şekil aldı ki: müslüman akvâmın her biri, nâkıs bir sûrette anlamış oldukları esâsât-ı İslâmiyyenin birbirine karışmasından, mevzi'î yahud millî âdâtın zaman zaman te'sîrini göstermesinden mütevellid ayrı bir hâlet-i ictimâ'iyyeye sâhib kesildi.

Artık müslümanların ahlâk ve ictimâ'iyâtı İslâmî olmaktan ziyâde İranî, Hindî, Türkî yahud Arabî oldu ve vahdet-i ilâhiyye mebde-i İslâmîsinin nâsiye-i pâkine şâibe-i işrâk ile az çok kirlenmiş bir damga vuruldu.

İlmî, yahud ahlâkī herhangi bir hakîkat millîleşmek için mutlaka kendisinin şahsiyetten, bir tarafa temâyülden müberrâ olan cihân-şümûl mâhiyetini gāib etmeye mahkûm olduğu gibi, ahlâk-ı İslâmiyye de bu âkıbete uğradı; Müslümanlığı kabul eden akvâmın nüzûl'î (atvique) dalâletleri, irsî hurâfeleri arasında mâhiyet-i necîbesini gāib etti gitti.

İşte müslüman akvâmın tekemmül-i İslâmîleri kable'l-İs-

lâm olan mâzîlerinin netîce-i te'sîri olarak bu suretle tevakkufa uğradı da zaman geçtikçe daha mükemmel İslâmlaşacaklarına bilakis lâ-yenkatı' İslâm'dan uzaklaştılar.

Müslümanlığın zuhûrunu o kadar az fâsıla ile ta'kîb eden medeniyet-i İslâmiyyenin niçin bu kadar sür'atle fesâda uğradığını ve nihâyet bütün müslüman akvâmını sefâletin bu derekesinde bulunduran bir inhitât-ı küllîye nasıl olup da inkılâb eylediğini izâh için yukarıdan beri serd edilen sözler kâfîdir.

Artık akvâm-ı İslâmiyye'nin ne sûretle Müslümanlık'tan çıktıklarını, bugün içinde bulundukları hâl-i inhitâta nasıl kendilerini kaptırdıklarını tafsîle bu eserin kadrosu müsâ'id değildir. Zâten bu vazîfe âlem-i İslâm'ın müverrihlerine âittir. Filhakîka akvâm-ı İslâmiyye'den her birinin nasıl olup da kendi eliyle kendi izmihlâline sebebiyet verdiğini bize ber-tafsîl bildirmek târîhe düşer bir iştir. Binâenaleyh biz mevzû'umuz için ittihâz etmiş olduğumuz mikyâs dâhilinde olmak üzere yalnız Türklerin nasıl Müslümanlık'tan uzaklaştıklarını tedkîke çalışmakla iktifâ edeceğiz.

* * *

Osmanlı Türkleri maddî, ma'nevî birçok fezâil ile meftûr **[290]** bir kavim olmakla beraber kable'l-İslâm olan medeniyetleri pek az müterakkī idi. Onun için İslâm'ı kabul ettikleri zaman, bu yeni dînin mebde'lerini tatbîk husûsunda, İslâm'dan evvel medeniyetleri daha ziyâde ileride bulunan, binâenaleyh o medeniyetin te'sîr-i muzırrı altında kalmaktan kurtulamayan diğer akvâmın kâffesinden ziyâde muvaffakiyet gösterdiler.

İmdi Müslümanlığı kabul eden akvâm arasında İslâm'ın mebde'lerini en iyi anlayıp en güzel bir surette tatbîk eden Türkler oldu ve bu muvaffakiyet kendilerinin mu'azzam bir saltanat vücuda getirip maksad-ı İslâm'a diğer kavmiyetlerin hepsinden ziyâde hizmet etmelerini teshîl etti.

Türkler hükûmetlerini hükûmât-ı münkariza enkâzıyla kurdular ve Şarkī Roma İmparatorluğu'nun merkez-i hükûmetini kendilerine pây-ı taht ittihâz ettiler. Lakin kendi kalemrev-i hükûmetleri içinde ekalliyette bulundukları için hem son derecede gayr-i mütecânis olan bu yeni muhîtin, hem de İrân ve Arab iklimlerinin te'sîri altında kaldılar. Binâenaleyh bunlar da hiç farkına varmaksızın Müslümanlık'tan uzaklaşmaya başlayarak nihâyet öbürleri gibi inhitâta düştüler. Yalnız istiklâllerini muhâfaza edebilmek husûsunda ötekilerden ayrıldılar.

Vâki'â Avrupa ile temâslarında evvelce düşmüş bulundukları uyuşukluktan silkinip uyanmak istediler, ancak azamet-i mâziyyelerini vücûda getiren kuvvetin İslâm olduğunu unutarak o mâzînin garbdan geleceğini zan ettiler.

Selâmeti önce bulmuş oldukları tarafda, ya'ni İslâm'ın ahlâkında, ictimâ'iyâtında, siyâsiyâtında arayacakları yerde garbınkilerde bulacaklarına zâhib oldular.

Bir tarafdan Avrupalı akvâmın şevket ve refâhı, diğer tarafdan arada te'essüs eden ihtilâtın günden güne terakkīsi sebebiyle gerek hükûmeti gerek efkâr-ı milleti sevk ve idâre edenlerimiz şuna kâni' oldular ki: Sukūt-i hâzırdan yükselmek ve bu sûretle memleketi izmihlâl-i muhakkaktan kurtarmak için tevessül edilecek yegâne çare akvâm-ı garbiyyeyi taklîd etmekten, ta'bîr-i diğerle onların bütün mebde'lerini, bütün telakkīlerini kabul ederek kendimizinkilerini unutmaktan ibârettir.

Halbuki bizim bütün müessesâtımız sırf İslâmî mebde'lerimizle İslâmî telakkīlerimizden doğmuş olduğundan bunların yerine mebâdî ve telakkiyât-ı garbiyye üzerine kurulmuş yeni bir takım müesseseler ikâme edebilmek için eskilerinin hâl-i inhitâta düşmüş bulunmasından istifâde ettiler.

Demek oluyor ki bu müesseselerin ıslâhı yahud ta'dîli cihetine gidilmedi de yeniden vücuda getirilmesi, icâd edilmesi tercîh olundu.

İşte bu sûretledir ki şerî'at kürsüleriyle medreseleri, ya'ni ikisi de bir çok asırlar yaşamış ve saltanat-ı Osmâniyenin azamet ve şevketini te'mîn etmiş olan mehâkim-i adâletle müessesât-ı ilim ve ma'rifeti ıslâh çarelerini arayacak yerde bu zavallıları bulundukları vaz'iyyet-i elîme içinde bırakıverdiler.

Ancak, kendisini idâre edenlerden daha akıllı, daha kadir-şinâs olan halkın merbût bulunduğu bu müesseseleri sırf o râbıtadan çekindikleri için büsbütün kaldıramadılar da onların yanı başına yep yeni tarzda mahkemeler, mektepler ikâme ettiler ki Fransız mahkemeleriyle Fransız mekteplerinden basma kalıp alınmış olmasından dolayı muhît ile aslâ münâsebeti yoktu, memleketimize bizzât Fransa kadar yabancı idi.

Son asır zarfında bu kabîlden olarak vücuda getirilmek istenilen bütün yenilikleri burada saymak lüzûmsuz bir külfettir. Yalnız şu kadar söyleyeyim ki: Bunların hepsinin üzerinde bizim telâkkiyâtımıza, bizim mebde'lerimize karşı derin bir husûmet rûhunun bütün tezâhürâtı intibâ' etmiş bulunuyordu.

İşte teceddüd vasfı verilen bu yeniliklerin asırlardan beri te'essüs etmiş akāidi, efkârı, telâkkiyâtı, an'anâtı, hissiyâtı, ahlâkı harâb etmekten; sözün kısası, memleketi her gün bir sûretle âsâr-ı meş'ûmesini görmekte olduğumuz tam bir fevzâ-yı ma'nevîye doğru sürüklemekten başka bir şeye yaramadı.

Garb medeniyetinin te'sîriyle husûle gelip zamanımızda "Osmanlı Rönesansı= İntibâh-ı Osmânî" ünvânıyla tavsîf edilmekte olan bu ikinci "İslâm'dan uzaklaşmak" hakīkatte öyle nev'-i şahsına münhasır bir devre-i ihtilâldir ki bizzât memleket, kendisinin idâre etmekte olanların ifrâtâtına, evhâm ve hayâlâta müstenid tasavvurâtına karşı muttasıl harb ederek onları i'tidâle, hikmet ve basîrete da'vet eylemektedir!

Vâki'a hiç nazîri görülmeyen bu gayr-i tabî'îlik, hangi mâhiyette olursa olsun, her devre-i ihtilâlin behemehâl tevlîd edeceği aksü'l-ameli şimdiye kadar te'hîre muvaffak olmuşsa da bunu ilelebed men' edemeycektir.

Çare yok, birgün gelecektir ki hakāik-i İslâmiyye Müslümanlığa karşı gelen dalâletlere bir def'a daha galebe çalacak da, hükümdârı yeryüzündeki müslümanların halîfesi bulunan, bu memleket bir def'a daha akvâm-ı İslâmiyyenin başına geçecek, onları semt-i saâdete doğru sevk edecektir.

Türklerin İslâm'dan uzaklaşmalarına yalnız medeniyet-i garbiyyenin te'sîr-i ma'nevîsini sebeb telakkī eylemek büyük

bir hatâdır. Çünkü Hıristiyan hükûmetlerin bize karşı besledikleri derin ve pâyidâr kinin de o nisbette te'sîri olmuştur.

O devirdeki ricâl-i hükûmetimiz sandılar ki: Memlekete müessesât-ı garbiyye taklîdlerini ve beraberinde Avrupalıların telakkīlerini, mebde'lerini getirivermekle Avrupa hükûmetlerinin muhabbetlerini celb edecekler de bu sûretle eski husûmetlerini tahfîfe, eski hodkâmlıklarını ta'dîle muvaffak olacaklar.

[291] İşte bu zan üzerine memleketi İslâm'dan uzaklaştırmak mecburiyet-i kat'iyyesinde bulunduklarına kâni' oldular.

Şu saatte nasıl olmuş da Türkiye kendisini mâzî-i İslâmîsine bağlayan râbıtalardan kısm-ı a'zamını kırmış; nasıl olmuş da gāye-i saâdetine her zamankinden ziyâde uzakta kalmış bulunuyor, bunu hülâsaten söyledik.

Görülüyor ki biz birinci def'asında akvâm-ı şarkiyenin te'sîriyle İslâm'dan uzaklaşmış idik; ikinci def'asında ise akvâm-ı garbiyyenin te'sîriyle uzaklaşmış olduk.

Ancak bu sonrakine vaktiyle bir hâtime çekilmeyecek olursa bizim için pek mühlik olacak, zirâ bu def'aki tebâ'üdümüz hakāik-i İslâmiyyenin inkârı ve yerlerine öyle bir takım nazariyelerin, faraziyelerin ikāmesiyle oluyor ki bunlar cemâ'ât-i garbiyyenin tekemmülüne tebe'iyetle doğuyorlar, değişiyorlar, ölüyorlar; binâenaleyh mevcudiyetleri ta'kīb ettikleri tekemmülün seyri gibi ânîdir.

Evvelce bu memleket istemeyerek, bilmeyerek, hattâ gücü yettiği kadar fazla İslâmlaşmaya çalışarak İslâm'dan uzaklaşıyordu. Bugün ise bilerek, kemâl-i tehâlükle isteyerek, her türlü vâsıtaya mürâca'at ederek İslâm'dan uzaklaşıyor.

Evvelce bizler sukūt-ı millîmizi hakāik-i İslâmiyeyi daha iyi anlayıp daha iyi tatbik edemediğimize, ya'nî şahsî kâbiliyetsizliğimize atf ediyorduk. Bugün ise onu kendi kusûrlarımıza, ihmâllerimize değil, dînimizin bizi bağlamakta olduğu mebde'lerin, esâsların noksanına atf ediyoruz.

Şu teşrîh etmiş olduğumuz gāye-i İslâm, kavmiyet mebdeinin fikirleri teshîr ettiği asr-ı hâzırda, elbette bir çok mu'ârızlara tesâdüf etmekten geri kalmayacaktır. Zâten hayli zamandan beridir ki müslümanların bir çoğu İslâm'ı kavmiyetin en büyük düşmanı, kavmiyeti ise saâdet-i beşeriyyenin en mu'azzam mebdei telakkī ederek dînlerine hücûm ediyorlar.

Ancak, bugünkü İslâm âleminde mevcûd yeni kanâ'atlerin kısm-ı a'zamı gibi kavmiyete âit olan bu kanâ'at de kusurlu bir tedkīk, hatâlı bir muhâkeme mahsûlüdür.

Fikr-i kavmiyyete âid olan hatâ asrımızın en medenî akvâmı tarafından pek sıkı, pek inhisâr-perver, pek muta'assıb, pek hodkâm bir kavmiyet ta'kīb edildiğini delâiliyle görmekten ileri geliyor. Evet bu müşâhede sathî fikirleri şu netîceyi istihrâca sevk ediyor ki:

Akvâmın mes'ûd ve müreffeh olmaları için hodkâmlıklarını, ta'assublarını, gasb ve tahakküme olan fıtrî temâyüllerini tekemmül ettirmek; lakin, cem'iyet nâmına tekemmül ettirmek, yoksa cem'iyetten bir cüz olan ferdde bilakis bu hissiyâtı ezmek îcâb eder.

Demek ki aynı kavmiyete mensûb efrâd arasındaki münâsebât nokta-i nazarından cinâyet addedilecek bir hareket muhtelif kavmiyetler arasındaki münâsebât mevzû'-i bahs olunca fazîlet telakkī edilecek!

Tabî'î, böyle bir mebde'deki ahlâk ve mantık hiçbir zaman müslümanca düşünen bir kafayı memnûn edemez.

Medeniyet-i hâzıranın bütün rûhunu, bütün mâhiyetini anlamak için şu Cihân Harbi'ni îkā' eden esbâbı hatırlamak, asrımızdaki medenî akvâmın birbirlerini mahv için kullandıkları vesâit-i tahrîbi göz önüne getirmek, gösterdikleri, o şimdiye kadar işitilmemiş, vahşeti, şiddeti düşünmek kâfîdir.

Dört seneden beri içinde bulunduğumuz bu korkunç sahne-i temâşâ bize pek nâdir bulunur bir talâkatle anlatıyor ki: Millî hodkâmlık mebdeine istinâd etmekle mübâhî bulunan medeniyet-i hâzıra en müdhiş bir vahşetin en yeni ve en muzır şeklinden başka bir şey değildir. O talâkat bize bildiriyor ki: Bu medeniyet fevkalâde tekemmül etmiş bir san'atin mahsûl-ı bî-nazîridir; Bu san'at insanlara şimdiye kadar bilinmeyen bir mükemmeliyetin bütün vesâitini ihzâr etmiştir ki o sâyede en ibtidâî hislerini teskîne, en muzır temâyüllerini tatmîne muvaffak olduktan başka bu hissiyât ve temâyülâtı mâ-fevkattasavvur bir dereceye vardırıyorlar.

Yirminci asrın en medenî memleketlerinde şu dört cehennemî sene içinde geçen vekāyi' bize şüpheye mahal kalmayacak sûrette gösteriyor ki: Kendisini temsîl eden milletlere medeniyet-i hâzıranın te'mîn ettiği saâdet, fünûn ve sanâyi'ce mâ-dûnlarında bulunan akvâmın felâketinden başka bir şeye istinâd etmemektedir. Binâenaleyh bu saâdet ancak şeklini, şemâilini değiştirmiş bir felâkettir ki kendi muğfil mes'ûdiyetlerine kendilerini inandırmak için insanlara ne gibi şeyler ihzâr etmişse hepsini yakmak, yıkmak, harâb etmek sûretiyle yüzündeki nikābı atarak olduğu gibi görünmüştür. Demek evvelce onları sefâhetler, israflar içinde ifsâd etmişti. Şimdi de açlıktan, sefâletten öldürüyor.

Lakin, garbdan gelen bu kavmiyet cereyânının içimizdeki taraftarları o derece amâ-yı basîrete tutulmuşlar ki: Önlerinde bu kadar belîğ vak'alar, bu kadar kat'î hakīkatler varken yine bu medeniyeti en yüksek bir gāye-i insanî olmak üzere kabul edilecek mertebelerde yükseltmeye çalışıyorlar! Bunlar her şeye rağmen kendilerini şuna iknâ'a muvaffak oluyorlar ki: Medeniyet-i insâniyye medeniyet-i hâzıranın medâr-ı temâyüzü olan tabî'atten, rûhdan maksaddan başka rûh ve meşrebde bir medeniyeti ebediyyen göremeyecektir.

Güya bu medeniyetten evvel başka medeniyetler gelmemiş, güya bundan sonra da başka medeniyetler gelmeyecek; yahud şimdiki ile evvelkiler arasında bu kadar büyük farklar olduğu halde sonradan geleceklerle bunun arasında hiç fark bulunmayacak!

[292] Bize gelince, onların bu husûsdaki kanâ'atlerine iştirak etmek şöyle dursun, biz bu cihân harbinde bilakis garbda bugünkü ma'nâsıyla mevcud milliyet ceryânının son ihtilâclarını görmekteyiz.

Biz öyle zan ediyoruz ki: Bundan daha âlem-şumûl mâhiyette hakīkatlerle daha insânî sınıfdan bir takım hissiyât hem ırk nazariyesine âit hurâfeleri, hem milliyet hodkâmlığını devirerek yerlerine kendisi kāim olacak; medenî akvâmın

bugünkü ta'assubları daha fazla bir müsâmaha, hodkâmlıkları daha ziyâde bir uluvv-i cenâb, mütekābil kinleri, müşterek rekābetleri de daha çok bir muhabbet ve te'âzud ile tahaffuf edecektir.

Kezâlik medeniyet-i hâzıra tarafından îkā' edilen buhran-ı müdhişin hitâma erdiği gün gerek ferdlerin, gerek milletlerin rûhunda, fikrinde kökleşen dalâletlerin bütün dâire-i hasârı tedkīk edilecek felâketin izâlesi için çareler aranılacak; efkâr ve hissiyâtın daha fazla bir adâlete, daha ziyâde bir fazîlete doğru tekâmülü sâyesinde bilumûm beşerin seviyye-i ahlâkiyyesi yükselecek ve onunla birlikte medeniyet-i hâzıra da te'âlî eyleyecektir.

İşte ancak seviyye-i ahlâkiyyesi fünûn ve sanâyi'deki seviyyesini bulduğu gün bu medeniyet tekemmül etmiş, muvâzenesini bulmuş olur. Zirâ birincisinin sonrakinden pek dûn bulunmasından ibaret olan en büyük kusûrunu o zaman ıslâh edebilir.

Maamâfîh gerek mu'ayyen bir muhîtin mahsûl-i târîhîsi olmak, gerek hayâtî bir hakīkat bulunmak i'tibâriyle bugünkü milliyet cereyânının her ne sûretle olsun müstakbel beynelmileliyetine inkılâb edeceğini tahayyül etmek pek gülünç olur. Şüphe yoktur ki böyle bir şeyden dolayı Alman Fransıza benzememekten, Fransız da İngiliz, yahud İtalyanla bir olmamaktan geri kalmayacaktır.

Bizim söylediğimiz beynelmileliyet aynı cem'iyete mensûb efrâd arasındaki revâbıt ve münâsebâtı tanzîm eden ahlâkī mebdeleri muhtelif milletler arasında da te'sîse çalışarak bu sonrakilerin beyninde mevcud münâsebetleri ta'dîl etmekten başka bir şey yapmayacaktır. Şu halde te'âzud-i beyne'l-milele hizmetle te'âzud-i millîyi ikmâle çalışacak; zirâ birincisi olmaksızın ikincisinin mevcûdiyetine imkân göremeyecektir.

Cem'iyyât-ı beşeriyyenin akvâm halinde tasnîfi nasıl ferdin daha ziyâde tekemmülünü teshîl ediyorsa, bu beynelmileliyet de her kavmin imkânın son mertebesine kadar tekemmülüne o sûretle hâdim olacaktır.

İslâm beynelmileliyeti ise zamanımızdaki Sosyalizmin cem'iyyât-ı hâzıra arasında tezâhür ettirmekte olduğu beynelmileliyetin aynıdır; şu fark ile ki: Birincisi en mükemmel ve en nihâî şeklidir.

Bütün hakāik-i fenniyye gibi hakāik-i İslâmiyyenin de vatanı yoktur. Nasıl bir İngiliz riyâziyesi, bir Alman hey'eti, bir Fransız kimyası olamazsa ayrı ayrı Türk, Arab, Acem, yahud Hind Müslümanlığı da olamaz. Ancak fennî ve tecrübî hakīkatlerin âlem-şümûl tabî'ati, nasıl hey'et-i mecmû'ası irfân-ı beşeri temsîl eden fennî olmakla beraber millî bir takım harslar vücuda getiriyorsa; İslâmî hakīkatlerin cihânşümûl seciyesi de heyet-i mecmû'ası ahlâk ve ictimâ'iyyât-ı İslâmiyyenin mümessili olan ahlâkī, ictimâ'î, bununla beraber millî bir takım harsler ibdâ' eder. Maamâfîh her ne kadar bu hakīkatlerin vatanı yoksa da tecellîleri tefsîr ve tatbîk edilmekte bulundukları muhîte tâbi'dir.

İmdi teşkîlât-ı ictimâ'iyye-i cihânın en mükemmel tarzı cem'iyet-i beşeriyyeyi millet i'tibâriyle tasnîf etmekten ibâret bulunduğu kabul edilince İslâmî hakīkatlerin en parlak bir sûrette tezâhür etmesine ve en iyi bir yolda tatbîk olunmasına müsâ'id yegâne muhîtin de milletlere ayrılmış cem'iyet-i beşeriyyeden başkası olmamak tabî'îdir.

Kezâlik millet esası üzerine müteşekkil bir cem'iyetin tekemmülü kendisini vücuda getiren ferdin tekemmülüne vâbeste bulunmak ne kadar bedîhî ise İslâm'ın tekemmül-i ferdîyi aramakta olması da aynıyla öyledir.

İmdi o ferd; Türk, Arab, Acem, yahud Hind milliyetlerinden birine mensûb ise kendi te'âzud-i millîsine harîs olduğu kadar İslâm te'âzud-i beynelmilelîsine de harîs olmak sûretiyle iyi bir Türk, iyi bir Arab, iyi bir Acem, iyi bir Hindli olacak; zirâ bu iki te'âzudden birinin diğeri için tabî'î bir mütemmim olduğunu bilecek.

Bahsimize hâtime vermek için şunu da ilave edelim ki: İslâm ebnâ-yı beşer arasında mevcud ırk ve menşe' tefâvütünü kabul etmemekle insânı ırka bağlı bir unsur değil, ictimâ'î, siyâsî bir unsur telakkī ettiğini isbât eylemiş oluyor.

Binâenaleyh ferdi bir âmil-i ictimâ'î ve siyâsî telakkī etmek kavmiyeti istemek ve onu kabule icbâr etmek demektir; Zirâ kavmiyet yekdiğerine kaynaşabilen bir takım anâsır-ı ictimâ'iyye ve siyâsiyyenin birleşmesi, yani uzun müddetle bir arada yaşamış, aynı lisân ile konuşur, müşterek hissiyât ve efkâra sâhib, kendilerine mahsûs bir san'at, bir edebiyât vücuda getirmiş, elhâsıl diğer beşer kümelerinden temâyüzlerine medâr olacak ahlâkī ve rûhânî bir hars ibdâ' etmiş ferdlerin ittihâdından başka bir şey değildir.

O halde İslâm'ı mebdeleri milliyeti inkâr ediyor, hattâ kuvvetten düşürüyor, tarzında tefsîre hiç bir sûrette imkân yoktur.

Onun hücûm ettiği bugünkü kavmiyetin dalâletleri, hurafeleri, ta'assubu, hodkâmlığıdır. Çünkü yegâne maksadı insanların hakīkati görmelerine hâil olan perde-i evhâm ve zünûnu ebediyen yırtmaktır.

[293] İşte o mebdeler sâyesindedir ki insâniyet günün birinde en doğru, en mükemmel bir kavmiyetin ne olduğunu anlayacaktır.

Şu halde İslam'ı kavmiyete alelıtlâk muhâlif görmek vücudu tasavvur edilecek hatâların en büyüklerindendir.

BİZDE DİN VE DEVLET

–İslâm gazetesiden–

Vakit'in *Sulh Hâzırlığı* ünvanı altındaki silsile-i makālât ve mutâla'âtını okudum. Vukūf ve ma'lûmâtı akrân ve emsâline gıbta-bahş olan genç refîkımızın –kendi kavlince– bir İngiliz dostundan iktibâs ettiği efkârın doğruları pek çok olmakla beraber bazı noktalarda ve ez-cümle sulh masasına çağırılacağımız sırada yeni bir tuvaletle arz-ı endâm ederek Avrupalı dostlarımıza, düşmanlarımıza şirin görünmek için yapacağımız ıslâhât-ı âcilenin başında din ile devleti tefrîk maddesini vaz' etmek lüzûmunda kendisine mütâba'atta ma'zûruz.

Buna *İslâm*'ın verdiği mufassal cevap, kâfî ve muğnî olmakla beraber Ahmed Emin Bey ile müsâ'âdenizle bendeniz de bir hasbihâlde bulunmak isterim.

Her şeyden evvel alâ rivâyetin nihâyet bir ay sonra

in'ikād edecek sulh konferansına kadar geçecek bir müddet-i kasîre içinde genç mütehassısımızın gönlünce kendimize çeki düzen verebileceğimizi hiç de zan etmem. Bu kadar kısa bir zamanda kıyafet-i ictimâ'iyyemizi değiştirmek değil a, terziye ısmarlayacağımız bir kostümü bile elde etmek mümkün değildir. Böyle bir teklîf, şuûn-ı ictimâ'iyye tahavvülâtındaki betâeti herkesden ziyâde bilmek lâzım gelen bir ictimâ'iyât mütehassısı rûhundan ziyâde –halkın hiç de kendilerini muhtâc görmedikleri fâidesiz bir ıslâhı kendilerine cebren kabul ettirmek için– âile karârnamesini gümrükten mal kaçırırcasına Meclis-i Meb'ûsân'a küşâdından bir gün evvel tevdî' edenlerin rûh-ı acûlünü ifşâ ediyor. Bizden ziyâde kendileri bilirler ki akvâmın müessesât-ı ictimâ'iyye ve idâriyyeleri ve bâ-husûs dînleri –ne kadar kavî olursa olsun– beş on kişinin "değişsin!" demesiyle değişmez. Ahmed Emin Bey, Avrupalıların: "Rusya inkırâzından sonra din ve devleti tefrîk etmeyen yegâne devlet Türkiye'dir. Bu adem-i tefrîk Türklerin asrî devlet fikrini hazm edemediklerine ve hâlâ pek eski bir kafa ile yaşadıklarına en kavî bir burhândır" diyeceklerinden korkuyor. Hâlbuki bizim böyle bir sözden pervamız yoktur. Çünkü dîni devletten tefrîk etmekle Avrupalılar tarafından hakkımızda serd edilecek bu gibi hatâ-âlûd teşnî'âtın müstelzim olabileceği mazarrâtın bin kat bedterini başımıza açacağımıza yakînimiz vardır. Bir pire için yorganımızı yakmaya biz taraftar değiliz. Eski kafada olmak, eğer kafamız iyi düşünüyorsa ayıb değildir. Bilakis hiç bir ihtiyâc ve zarûret yokken komşuya bakarak her gün alamod bir kıyafetine girmek, yeni şekil ve kıyafetin bize uygun gelip gelmediğini hesâba katmaksızın mahzâ yeni kafalı, münevver fikirli ünvânlarını ihrâz için her gün birine taklîd etmek maymunluk değilse bile maymun iştihâlılıktır.

Bir kere düşünelim ki milel ve akvâmı sırr-ı menzil-i saâdete eriştirecek en metîn, en emîn şekl-i hükûmeti, taklîd etmek istediğimiz akvâmın hukemâsı sûret-i kat'iyyede ta'yîn edebilmişler midir? Hayır. Vâki'â bu günkü akvâm-ı mütemeddine hep Teokrasiden Demokrasiye doğru gitmişlerdir. Bu seyr-i ınkılâbâttan gāye, dâimâ zâlimlerle mazlûmların adedini azaltmak olduğu halde buna hangi devirde ve hangi diyârda muvaffak olabilmişlerdir? Refâh ve saâdet-i akvâm hiç şüphe yoktur ki şekl-i hükûmete değil, râ'îlerle ra'iyyenin terbiye ve ahlâkına tâbi'dir. Böyle olunca en doğru şekl-i hükûmetin hangisi olduğu ulûm-ı ictimâ'iyenin –berâhîn-i kat'iyyesiyle demeyim. Çünkü bu muhâldir– tecârib-i mukni'asıyla ta'ayyün ve takarrur etmedikçe "asrın modasına muvâfık" bulmadığınız kıyafetimize kimsenin bir şey demeye hakkı yoktur.

Bir de Avrupa'da dîni devletten tefrîke bâ'is olmuş bir çok sevâik-i ictimâ'iyye ve meselâ kilisenin vücudu ile kilise teşkilâtına dâhil olan ruhbânın sû-i isti'mâlâtı gibi esbâb vardır ki bunların bizde vücûdu olmadığı gibi o nevi' teşkîlâtın milletin sırtına yüklediği bâr-ı mezâlimi tahayyül bile edemeyiz. Aynı reçeteyi biri birine benzemeyen emrâz-ı ictimâ'iyeye tatbik etmek her halde mütehassıs bir tabib-i ictimâ'înin kârı olmasa gerektir.

Biliyorum, Ahmed Emin Bey'i bu kadar mühlik bir ilacı tavsiye etmeye sevk eden şey neş'et ve tahsîl i'tibâriyle akvâm-ı gayr-i müslime hakkında ziyâde ma'lûmâtdâr olduğu halde şarkın ve bâ-husûs ehl-i İslâm'ın ahvâl-i ictimâ'iyelerini tedkīk ve tetebbu'a vakit bulamamış olmalarıdır. Ahmed Emin Bey ikinci makālesinde: "... ve müessesât-ı dîniyyeyi sırf dînî, ahlâkī ve ictimâ'î işlerle uğraşacak bir kuvvet hâline koymaya muktedir dimağlar bulunsaydı..." sözünden anlaşılıyor ki Dîn-i İslâm'ı bugünkü Hıristiyanlık gibi bir din zan ediyor. Çünkü vezâif-i dîniyyeyi dine –yani bizim ta'bîrimizce akīdeye– ahlâka ve yine ahlâka râci' olacak ictimâ'î vazîfelere yani muvâsâta hasr ediyor. Filvâki' Nasrâniyet'de "Teokrasi" ta'bîr ettiği dünyevî te'âlîm-i enbiyâdan hiç bir eser kalmayıp İncil nâmıyla elde gezen kütüb-i mukaddesede: "Allah'a âit olanı Allah'a Kayser'e âit olanı Kayser'e ver" hükmü, ile "Sağ **[294]** yanağına tokat atana sol yanağını da çevir" hükmünden başka bir şey görmüyoruz. Bu iki hükme de millet-i Nasrâniyye yalnız eyyâm-ı za'f ve aczinde ri'âyetkâr olup eli ayağı tuttuktan sonra Hazret-i Mesîh'den menkūl olan bu emir ve nehye ne kadar muhâlefet ettiğini on yedi asırlık mücâdelât-ı mezhebiyye ve siyâsiyesi ve bâ-husûs dört senedir âlem-i beşeriyyeti kana boğduktan sonra bizim ta kalbgâhımıza kadar sokulan demir yumrukları ile pek güzel isbât etti. İşte böyle bir din ile mütedeyyin olan akvâmın, ruhbânın fuzulî olarak umûr-ı hükûmete karışmasına mâni' olmaktan daha tabî'î bir hakkı olamaz. Böyle iken Avrupa akvâmının bu hakk-ı tabî'îlerini istihsâl edinceye kadar ta Luter'den Comt'a kadar kaç asırlık mücâdelât ve münâza'ât ile uğraştığı ma'lûmdur. Hattâ hükûmetin kiliseye şimdiki galebesi yalnız sûrî olup bu mücâdelât hakīkatte hâlâ devam etmektedir.

Bizde de böyle midir? müslümanlar, hicret-i nebeviyyenin ilk gününden i'tibâren hükûmeti, teşkîlâtı hâiz; mu'âhede akd eder, harb eder, sulh eder bir uzviyet-i dîniyye ve siyâsiyye hâlindedirler. Bu ana kadar mahfûz kalan Kitâb ve sünnet; i'tikādiyâtımızı, ibâdâtımızı, ahlâkiyâtımızı, kavânîn-i idâriyyemizi, hâsılı a'mâl-i zâhire ve bâtınamızı câmi' olup saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyemiz için vâcibü'l-ittibâ' bildiğimiz desâtîrden müteşekkil ve eczası lâ-yenfek bir küldür. Bir müslüman i'tikādât-ı İslâmiyeyi nasıl hak tanıyorsa, ibâdâtını nasıl li-vechillâh yapıyorsa mehâsin-i ahlâkı da, şer'-i şerîf dâiresindeki alış verişini de, vezâif-i tâbi'iyyet ve metbû'iyyeti de öylece rızâ-yı Bârî'yi tahsîl için îfâ eder. Sû-i ahlâktan ictinâb ederse, mu'âmelâtında eğrilikten çekinirse, âhara zulümden kaçınırsa hep nehy-i ilâhîye muhâlefet korkusundandır. Her müslüman hâline, derecesine göre emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker ile me'mûrdur. Ahkam-ı diniyye deyince biz yalnız te'âlîm-i i'tikādiyye ile ibâdâtı anlamayız. Mehâsin-i ahlâkı da, mu'âmelât-ı hukūkiyye ile ikāme-i hudûd-ı ilâhiyyeyi de bu mefhûma idhâl ederiz. Bu muhtasar ta'rîfe göre İslâm'da şekl-i hükûmet teokratiktir denilebilir. Fakat ruhbâniyet olmadığı için bir Avrupalının veya zihni Avrupa efkârından başkasını hazm edemeyen bir gencin anladığı ma'nâca teokratik değildir. Zirâ bizde mu'âmelât-ı nâsı şöyle dursun, ibâdâtı bile idâreye memûr bir sınıf-ı mahsûs yoktur. Herkes şer'-i ilâhîdeki ahkâmı vüs'u yettiği mertebede icrâ ile mükellefdir. Ve emr ü nehy-i ilâhîden mes'ûldür. Ve bunda şâhın gedâdan farkı yoktur. Bu ümmette ne lâ-yuhtî, ne mukaddes ve gayr-i mes'ûl kimse

vardır. İ'tikādımızca enbiyâ-yı kirâm bile fiillerinden mes'ûldürler. (لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ) yalnız Allah te'âlâdır. Mâ'adâsı [1](وَهُمْ يُسْئَلُونَ) dâhildir.

İşte bu i'tikād ile –ta'bîr ma'zûr görülsün– bu zihniyet ile yetişmiş olan, "şerî'atin kestiği parmak acımaz" diyen ahâlîyi dînsiz hattâ dîne karşı lâkayd bir hükûmet fikrine alıştırmaya çalışmanın rahat ve huzûr-ı nâsı sâlib ne yaman mücâdelâta kapı açacağını artık tasavvur ediniz.

Hayır, kānûnların, ahkâm-ı idâriyyenin mizâc-ı ahâlîye muvâfık bulunması, kabûl-i âmmeye mazhar olması, ilâc-ı refâh ve saâdet oldukları fikr ü akīdesini halka telkīn etmesi lüzûmu en müsellem ve en ma'rûf kavâ'id-i ibtidâiyye-i ictimâ'iyyeden ise dinden mütecerrid bir Osmanlı devletini yaşatamazsınız. Biz ıslâhât devrine gireli bir asır kadar zaman geçti. Bu ıslâhât ahâlîmizin fikir ve i'tikādına mutâbık bir tarzda yapılmadığı için ahâlî hükûmete bir türlü ısınmamıştır. Daha dün yapılan "Aile Kararnâmesi" başta müslümanlar olmak üzere hıristiyanları da, Yahûdileri de ığzâb etti. Tevhîd-i mehâkim gibi yanlış ve müsemmâsına gayr-ı mutâbık olan ma'hûd kānûn hükkâm-ı şer'in merci' ta'yînini değiştirmekten ve silsile-i hükkâma sît-i şer'î duymamış bir kaç hâkim idhâl etmekten başka bir semere vermedi.

Devleti dînden tecrîd etmekte gāyet büyük bir mahzûr-ı ictimâ'î daha vardır. Hükûmeti ikāme-i din ile şer'an muvazzaf bilen halkımız hükûmetin bu vazîfeden imtinâ'ını hoş gördüğü gün diğer vezâif-i dînîyyesini de ve binâenaleyh ahlâkiyyâtını da, vezâif-i ictimâ'iyyesini de ihmâl eder.

Çünkü evvelce arz ettiğim gibi ahkâm-ı şer'iyye tecezzî kabul etmez bir küldür. Bu küllün neresinden baltalar yıkarsanız hepsini birden yıkmış olursunuz. Hepsini yıktıktan sonra da artık nizâm-ı ictimâ'îmizi muhâfaza için ictimâ'iyyât ulemâsının yüz bini bir araya gelse çare bulamazlar. Ahmed Emin Bey'in tecrübesi ilmi kadar olsa bu kadar mühim ve nâzik bir işi çamaşır değiştirmek kadar kolay bir sûret-i hal göstererek binâ-yı ictimâ'îmizin temeline dinamit doldurmaya gönlü emînim ki râzı olmaz.

Sözün kısası, Ahmed Emin Bey'in dostu olan İngilizi memnûn etmek için zan ettiği gibi bir ayda hattâ bir kaç asırda kıyafet değiştirmemize imkân yoktur. Olsa da fâide vermez. Zirâ ahlâk ile sâir desâtîr-i ictimâ'iyye vicdân-ı beşere derece-i te'sîri ma'lûm olan fikr-i dînî ile pek kolay muhâfaza edilebilirse de hergün yenisi çıkan alamod nazariyât-ı felsefiye ile bu ahkâm yürütülemez. Maksad ahâlî beyninde adl ü refâhı te'mîn ile rahat ve huzûrlarını zâmin olmak ise bunun şekl-i hükûmet ile alakası yoktur. Efrâda vezâif-i ferdiyye ve ictimâ'iyyeyi hüsn-i ifâ ettirecek bir terbiye-i ahlâkiyye verdiğiniz gün matlûb ma'â ziyâdetin hâsıl olur. **[295]**

İşte o kadardır ol hikâyet
Bâkīsi dürûğ-ı bî-nihâyet

Ahmed Naim

Hamiş – Ahmed Emin Bey ikinci makālesinin hâmişinde diyor ki:

"Kâri'lerimizden bazıları matbaamıza mürâca'at ederek devlet ile dînin tefrîki üzerine Hilâfet mes'elesinin mevzû-i bahs olması lâzım gelip gelmeyeceğini sordular. Bizim fikrimizce bu mes'elenin mevzû-ı bahs olmasına hiçbir sebeb yoktur. Osmanlı Devleti'nin hükümdârlığı ve âlem-i İslâm'ın halîfeliği birbirinden tamâmıyla ayrı iki sıfattır ki zât-ı hazret-i padişâhîde pek güzel ictimâ' edebilir. Tefrîk vukū' bulduğu takdîrde Meşîhat ve Evkâf Nezâreti müstakil bir hey'et-i dîniyye hâlini alır ve doğrudan doğruya makām-ı Hilâfete istinâd eder. Ve buna mukābil Osmanlı Devleti de bütün vatandaşlar için müsâvî bir mâhiyeti hâiz bir heyet-i kānûniyye şekline girer."

Sâhib-i makālenin yukarıda bahs ettiğimiz hatâsı işte burada da zâhir oluyor. O, sıfat-ı Hilâfet'i papalık gibi bir sıfat-ı rûhâniyye zan ediyor. Hilâfet ahkâm-ı şer'iyyeyi icrâda niyâbet ma'nâsınadır. Emîre sultan deyiniz, padişah deyiniz, halîfe deyiniz, her ne derseniz deyiniz sıfatı değişmez. Onun vazîfesi sâir efrâd-ı müslimînin vazîfesi gibi dînîdir. Aradaki fark kuvvet-i hükûmet ile infâz-ı ahkâm ve ikāme-i hudûd-ı şer'iyyedir. Avrupa düşünüşü ile onda ayrı ayrı iki sıfat tevehhüm edip onun gâh ahkâm-ı şer'iyyeyi, gâh şer'a muğāyir ahkâmı infâza memûr bir şahsiyet-i mütenâkıza olmasını biz havsalamıza sığdıramayız.

Vatandaşlara gelince onlar iki türlüdür. İçimizde yaşamak isteyenlerinin –tıbkı bizim gibi– teşne oldukları şey adâlettir. Haklarını veriniz, zulm etmeyiniz, din ve âyinlerine karışmayınız. Bize pek güzel ısınırlar. İftirâk sevdâsında olanları ise hiçbir sûretle memnûn etmeye imkân yoktur i'tikādındayım.

A[elif]. **N.**

DİN İLE DEVLETİN TEFRÎKİ

Geçenlerde Filistin'deki Yehûdî Hükûmeti ile müslümanların ittihâdı hakkında garîb neşriyâtta bulunan *Vakit* gazetesi Başmuharriri Ahmed Emin Bey bu hafta da "din ile devletin tefrîki" mes'elesini ortaya attı. Bunun üzerine yeni intişâra başlayan *İslâm* gazetesi gāyet güzel bir cevab verdi. Müslümanlığın nasıl bir din olduğunu hülâsaten izâh etti. Bundan başka fâzıl-ı muhterem Ahmed Naîm Beyefendi de bu mevzû'a dâir mühim bir makāle yazarak mes'eleyi epeyce tenvîr buyurdular. Bu münâsebetle *Âtî* gazetesi de Hilâfet-i İslâmiyye hakkında şâyân-ı ehemmiyyet bir makāle neşr etti. Müslümanlar için fevkalâde hâiz-i ehemmiyyet olan bu mes'ele hakkında *Sebîlürreşâd* vaktiyle hayli neşriyâtta bulunmuş, uzun uzadıya izâhât i'tâ etmişti. İslâmiyet'i adem-i tetebbu' netîcesi olarak ortaya çıkarılan bu mes'ele hakkında ümîd ederiz ki Ahmed Emin Bey ta'dîl ve tashîh-i efkâr ederler. Ehemmiyet-i azîmesine mebnî bu husûsdaki neşriyâtı hülâsaten olsun nakl ü kayd etmeyi elzem addediyoruz.

Vakit Gazetesinin Fikri

"Kendi kendimizi böyle "asrî" bir devlet şekline koymak için esâslı bazı icrâât ve hâzırlıklar yapmak lâzımdır. Bunlardan birincisi ve en mühimmi devletimizden teokrasi mâhiyetini tamâmıyla ref' etmektir. Biz zâten tevhîd-i kazâ esâsını kabul etmek sûretiyle bu yolda son derece mühim bir adım attık. Rusya'nın izmihlâlinden sonra dünyâ yüzünde bir tek

[1] Enbiyâ, 21/23, bir önceki ibâre âyetin baş tarafındadır.

medenî memleket kalmamıştır ki din ile hükûmeti tevhîd etsin ve müessesât-ı dîniyyeye tamâmıyla müstakil bir mevki' vermiş olmasın. Biz bunu tabî'î görmeye alıştık. Bunun aksini dimağlarımız kolay hazm edemez. Halbuki dînî teşkîlâtın hâiz-i istiklâl olmaması dînimiz nokta-i nazarından hiçbir fâide te'mîn etmedikten başka memlekette müesessât ve efkâr-ı dîniyyenin kuvvetini muhâfaza edememesine en büyük sebebdir…"

İslâm Gazetesinin Cevâbı

"Bu mes'elede bizimle bir Katolik veya Ortadoks hükûmet ve hattâ Protestan hükûmet arasında hiçbir müşâbehet yoktur.

Gayr-i müslim devletlerde, ve bilfarz Fransa'da hükûmetle kilisenin ayrılması büsbütün başka bir mâhiyet arz eder.

Çünkü: Evvelâ bizde kilise yoktur. Sâniyen kilise olmayınca rûhânîlik de yoktur. Sâlisen bizde din yalnız va'z ü nasîhatten ibâret olmayıp ibâdâttan ziyâde ve daha evvel hukûk-ı ibâdı, ve o hukûkun da şahsî ve ictimâ'î kâffe-i ahkâmını her zaman ve her devre muvâfık esâslarla tefekkür ve idâre ettikten sonra sâha-i hüküm ve hikmeti, idâreyi, siyâseti, kavânîn-i meşrûtiyyeti de ihâta eder. Hükûmetin şeklinden bed' ile müsâvât-ı hukûk, ictimâ'iyât, siyâsiyât için mahsûs düsturları vardır. Bu din herkesindir ve hiç kimsenin değildir. İslâmiyet, akîde i'tibâriyle bir müslümanın dînî ise adâlet ve siyâset i'tibâriyle bütün insanlarındır.

Düsturlarında harbler, sulhlar, ictimâ'î mes'eleler, ahlâkiyât, menfa'at-i âmme, muvâzene-i milliyyet esâsları hep düşünülmüştür. Halîfeden, padişahdan bed ile en ufak bir ferd halka varıncaya kadar hür ve müstakil ahkâm vaz' etmiştir. Kendisi esâsen müstakildir. Onda hükûmete tâbi'iyet mahdûdluğu yoktur. Bilakis kendisi ahkâm-ı ilmiyye üzerine kurulmuştur. Tefevvuk ve imtiyâz, tahakkum ve asâlet hiç tanımaz. Onun hükûmet üzerine te'sîri, doğru ve îcâb-ı hâl ve zamana muvâfık bir maddeye, bir işe alelıtlâk müdâfa'a şeklinde değil, bilakis nâzım ve muhâfız-ı hürriyet ve adâlet olmak sûretiyledir.

Bu anlattığımız teşkîlât mûcebince hukûk ve siyâset düsturları hâricinde dînin bir şey emr etmesi ihtimâline değil, böyle bir şeye bilakis sükût etmemeye memûr olması esâsını nazar-ı dikkate alırsak görürüz ki bizim dînimizin hükûmetle memzûciyeti ile dîn-i Mesîh'in hükûmet üzerine bir te'sîri arasında hiçbir münâsebet ve müşâbehet yoktur.

[296] İslâmiyet, devr-i cehâlet ve ta'assubun ulûm ve fünûn ile zevâlinden sonra medeniyetin idâre ve siyâsetine hâkim olabilmek seviyesinden pek çok uzak olan İncil'in büsbütün zıddı olarak nâzım ve mürşid olmak hâssasına mâliktir.

Katolik bir hükûmet, cumhuriyeti kraliyete, yahud bunların ikincisini birincisine kalb etmek gibi kilise teşkilâtına, bir ibâdet ve du'â mahalli olan ma'bed derûnuna husûsî mektepler, misyonerlikler, millî ve siyâsî fikir cereyânları, istifâde-i mâliyyeye mütekâbil siyâset mürevvicliği veya bankiyelik idhâl etmiş olan müessesâtı kendi işine icrâ-yı te'sîrden men' etmesi başka; bir de bunların hiç biri bulunmadıktan mâ'adâ bilakis müsâvât-ı hukûk, te'mîn-i adâlet, îkāz-ı siyâset, irâe-i tarîk-i hikmete memûr ve hiçbir imtiyâzı olmayarak halîfeye, padişaha bile adl veya zulm noktasından hâkim olan dîn-i İslâm, yine başkadır. Hem de pek başkadır. Binâenaleyh bu iki teşkîlât beyninde zerre kadar müşâbehet yoktur.

Hükûmetimiz dîne, ve onun telkîn ettiği ictimâ'iyât ve hukûk kānunlarına hâlisâne ri'âyet etmediği ve onu bazan zâhiren tutarken ekseriyâ bâtınen bıraktığı için idâre ve siyâsetinde muvaffak olamadı.

Hal böyle olunca ve dîn-i İslâm'ın en ulvî ve en intihâî bir demokrasiyi gözümüze, dimağımıza sokan [1](كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ) ihtâr-ı celîlinden sonra Teokrasi vücudunu iddi'â ile mevcud olmayan bir şeyi kaldırmak hissi ne kadar gayr-i tabî'î ve yanlıştır.

Bizde, idrâk de, hissiyât da, akl-ı selîm de hepsi… hepsi ciddî ve dakîk bir müslüman, hem de ilmen mütemeddin bir müslüman siyâseti ile elde edilebilir. Zâten bu din "mu'âmele dînî", "nâsih olmak dînî" ve "râsihîn" dînidir."

HİLÂFET-İ İSLÂMİYYE

Atî Gazetesinden

"Şark ve İslâm âlemi bizâtihî demokrattır ve ondan başka bir sulta tanımaz. Avrupa'nın hâlâ varamadığı üss-i müsâvâta biz on üç asır evvel gelmiştik. İki zihniyet başka başkadır. Binâenaleyh Avrupa'da Romanov, Habsburg, Hohençolern gibi a'sâr-dîde, lakin demokrasiye mâni' ve onunla mübâriz saltanat hanedanlarının inkırâz ve indirâsı demokratik bir müessese olan Hilâfet'in isti'lâsını mûcib olur.

Biraz alafrangaya yakın, lakin hakîkat-ı târîhiyye ve rûhiyât-ı şarkiyye ile ülfeti olmayan kimseler ve bilhassa bu vatan ile münâsebetleri mezheb bukalemunlarına olan nisbetlerinden fazla bulunmayan bir takımları, belki, bu cilve-i târîhi anlamazlar. Fakat, emîn olalım ki kavâfil-i melâike arasında yalnız bir İblis-i racîm çıkabilir; fazlası çıkamaz. Onun gibi üç yüz milyonluk cumhûr-ı müslimînin salâbetine halel gelmez.

Hiçbir devlet-i mu'âsıra Hilâfet'e seng-endâz olamaz, çünkü hilâfet devletlerin fevkindedir. Hilâfet'e ta'arruz etmek, onu takviyeden başka bir neticeye peyveste olmaz. Eğer, farz-ı müsteb'ad olarak bir devlet-i maddiyye Hilâfet'i yıkmak isterse, kalblerde, seciyyede, fıtratta, hakîkatte merkûz olan bu şecere, budanıp kesb-i kuvvet eden bir nihâl gibi, yeni bir kuvvet ile fışkıracak, ve kendi vücûduna hâil olan mevcûdiyetleri yıkacaktır.

Hilâfet-i İslâmiyye, üç yüz milyon ferdlik bir demokrasinin, bir cumhûrun, demokrasiden başka bir sulta tanımayan bir kısm-ı beşeriyyetin mümessil ve müşahhas mevcûdiyeti, tercümân-ı âmâli, muhassala-i târîhiyyesidir. Cumhûr-ı müslimîn, Amerika demokrasisinden, ancak 1789'da vücudunu anlayan Fransa Cumhuriyeti'nden hâlâ sinîn-i şek içinde bulunan İngiliz demokrasisinden eskidir, binâenaleyh kābiliyet-i hayâtiyyesi fazladır.

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cum'a, 10.

…. Sivri ukalâ var; bu asırda demokrasi ile Hilâfet nasıl kābil-i te'lîf olur? Hilâfet demokrasinin te'yîd ve te'kīdi demektir. Dünyâda en müte'azzî, en eski demokrasi cumhûr-ı müslimîndir. Biz bu mevzi'de akāid i'tibâriyle değil, bir kemiyet-i siyâsiyye ve ictimâ'iyye olmak üzere İslâmiyet'den bahs ediyoruz. İslâm bir demokrasidir. Demokrasinin zıdd-ı kâmili olan Avrupa aristokrasisinin hiçbir zerresi mevcud mudur ki bu, İslâm'ca mazhar-ı musâmaha olsun? Hürriyet, uhuvvet, müsâvât, Frenmasoneriden evvel İslâmiyet'in takrîrine mazhar olmuştu.

Daha üst tarafına gidelim. Bugün Kapitalizm aleyhine bir kıyâm-ı umûmî ve kevnî vardır. Murâbaha, fâiz, kapitalist bir âlemin tekâmülüne bâdî olmuş, filhakîka terakkiyâtı da intâc etmiş ise de, bu sulta-i ağniyâ, milyonlarla insanın fakrını, bu fakr da azîm bir müsâvâtsızlığı, bu hâl ise tabakāt-ı ictimâ'iyye muhâlefetini, muhârebe-i umûmiyyeyi; Sosyalizmi, Bolşevizmi îcâb ve intâc ettirmiştir. Bu i'tibâr ile iktisâdiyât-ı İslâmiyye ile Sosyalizm arasında büyük bir karâbet müşâheddir. Dön dolaş yine âlem hürmet-i ribâya geliyor. Terakkī, tekâmül, tefeyyüz her vakit ileride değildir. Eğer öyle olsaydı en son zamanlarında muhârebe-i umûmiyye gibi bir bâdire-i veleh-zâ, nev'-i beşeri düçar-ı elem ve matem etmezdi…

Bana öyle geliyor ki İslâmiyet-i siyâsiyye ve ictimâ'iyye bu imtihândan daha kuvvetli çıkacaktır. İslâmiyet gayr-i fevzâvî, lakin ileri bir meslek-i ictimâ'îdir. Hele ehl-i İslâm, makām-ı Hilafet'e ta'rîz edildiğini görünce ona olan merbûtiyeti bir kat daha artıracaktır.

Hilâfet bir saltanat-ı maddiyyeye istinâd etmedikçe müstakil olamaz. Tâbi'iyet veya himâye-i ecnebiyyede bir hilâfet, hilâfet değildir. Binâenaleyh Âl-i Osmân'dan olmayan bir halîfenin hilâfeti gayr-i vâriddir. Çünkü o halîfe bir bende-i ecânibdir.

Hilâfet'in vücudu, Saltanat-ı Osmâniyye'nin bekā ve devamını, şevket ve miknetini müstelzimdir.

Devr-i sâbıkta hâsıl olan teşettüt-i İslâmî, inşaallâh, hükümdâr-ı nev-ikbâlimizin zâtlarıyla, vücudlarıyla izâle edilecek ve câmi'a-i İslâmiyye eskisinden daha fazla bir kuvvet bulacaktır.

İstitrâden şurasını da zikr edelim ki Hilâfet-i İslâmiyye'nin mazhar-ı tekâmülât olması teb'a-i İslâmiyye'ye mâlik olan bütün devletlerin lehine bir harekettir. Böyle bir Hilâfet, beyne'd-düvel bir unsur-ı muvâzene ve salâh olur. Her devletle hoş geçinmek şi'ârı ve muktezâ-yı adâleti bulunan bir hilâfet bir hayli münâza'âta mâni' olabilir.

Celâl Nûri

BÜYÜK BRİTANYA VE MUKADDERÂT-I İSLÂM

Bu ünvân ile *Âtî* gazetesi mühim bir makāle neşr etmiştir. Hâlis bir müslüman fikriyle yazılmış bu makālenin bazı fıkralarını nakl ediyoruz:

Amiral Sör Artur Galtorb'un mahrûse-i Kostantınıyye'ye vurûduyla **[297]** Büyük Britanya, ma'bed-i İslâm'ı –velev sûret-i müsâlemetkârânede olsun– bâbdan mihrâba kadar feth etmiş oldu. Dehhâş bir zafer: Cengiz'in Harzemşâhân devletine nihâyet vermesi, Hülagü'nun Bağdad'a girmesi, ikinci Filib'in Arabları İspanya'dan koğması gibi târîh-i İslâm'ın, yeni ve fakat ehemmiyeti i'tibâriyle daha âlemşümûl bir faslının arefe-i küşâdındayız.

Bundan sonra, İngiltere, İslâm'a karşı nasıl bir siyâset ta'kīb edecektir?

Royter Ajansı, bu hâdise-i mu'azzamayı, muhtelif diyâr-ı İslâm'a nakl ve teblîğ ederken, şüphesiz, kulûb-ı ehl-i tevhîd; İngiltere'nin azamet ve ihtişâmı, ihtilâfın bu göz kamaştıran zafer-i veleh-resânı karşısındaki lerzân ve hirâsân bir kalbin bütün çarpıntılarını duymuş; başları, bir vaz'-ı inkıyâd ile biraz daha eğilmiştir.

Tabî'îdir ki kalblerin bu duygusu, başların bu inhinâsı İ'tilâf hâkimiyet-i maddiyyesinin lehinedir, i'tirâf ederiz.

Fakat, acaba İ'tilâf kuvâ-yı berriyye ve bahriyyesinin bir tavr-ı muzafferâne ile harîm-i hilâfete girmesi gibi bir hâdisenin, *Kur'ân* okunan memleketler üzerindeki te'sîrâtı sadece havf u inkıyâd ile hülâsa edilebilir mi? Biz, bunu hiç de böyle zan etmiyoruz.

* * *

Emîniz ki İslâm âleminin samîm-i vicdânında kopan fırtınalara nisbetle İstanbul muhît-i İslâm'ının heyecan ve te'sîri en mehîb ru'ûd ve savâikin muvâcehe-i dehşetinde bir şerâre-i elektrikiyyenin çıtırdısı kadar naçizdir.

Fecâ'atin zehr-i âlâmını damla damla içerek hâdisâtın te'âkub-ı tedrîcîsiyle ülfet eden İstanbul rûhunun, diğer İslâm yurdlarınınkinden daha ümidvâr kalmasından tabî'î ne olabilir? Rast getirdiğini silip süpürerek ilerleyen bir yangının alevleriyle muhât bir evde bulunduğunuzu farz ediniz: Ölümle aranızda bir kıl kadar mesâfe kalmış iken bile, metânet ve i'tidâlinizi muhâfaza eder, kendiniz de bir aşağı bir yukarı koşarak hattâ eşyâ kurtarmak için bir metânet-i rûh duyarsınız. Halbuki sokakta bulunan, peder ve biraderiniz, vâlide ve hemşireleriniz bu hâl muvâcehesinde ne ıztırâblar, ne heyecenlar geçirirler!

… Bütün zevâhire rağmen, bugün vicdân-ı İslâm, durgun bir gölün sath-ı mücellâsına düşen bir cismin teşkîl ettiği müttehidü'l-merkez halkalar gibi, nokta-i sukūttan uzaklaştıkça genişleyen ve binâenaleyh mâhiyet-i müterakkiyye ve şâmilesi olan bir heyecan ile mevcedârdır. İşte biz; bu vicdânın, azîm bir okyanus gibi tedkīk edilmeye değeri olduğunu tasdîk edersek; Büyük Britanya'nın, İslâm ve İngiliz münâsebât-ı müstakbelesini ta'yîne medâr olacak bir üss-i hareket elde etmiş olacağına kāni'iz. Diğer İ'tilâf hükûmâtının âlem-i İslam hakkındaki âmâli ve niyyâtı ne olursa olsun; müslümanlar, mukadderât-ı âtiyyelerinin iyiliğini kötülüğünü İngiltere'den bileceklerdir. Büyük Britanya, bugün muvâcehe-i İslâm'da pek mühim imtihân geçirmektedir.

Pek iyi biliyoruz ki vaz'iyet-i hâzıranın te'mîn ettiği ezici ve kāhir tefevvuk, Salîb'in, son İslâm istiklâline de onulmaz bir darbe-i mevt indirebilmesini kolaylaştırmıştır. Evet, artık İslâm'ın (hayât-ı resmiyye)sine nihâyet vermek, Avrupa ve Amerika'nın yed-i kudretindedir; fakat biz, İngiltere'yi, münhasıran İngiltere'yi bu ihtimâlin, değil fecâ'at vukū'undan, hattâ şeâmet-i şüyû'undan tahzîr ederiz. Askovit'in, gaze-

telerde gördüğümüz beyânâtı, uydurulmuş yalanlar değil ise emîn olmalı ki İngiltere, dostlarını gāib etmek üzredir. Şüphesiz cereyân-ı hâdisâtın te'sîriyle olacak, İngiltere'nin şark ve İslâm hakkındaki an'anâtını feda etmekte olduğunu görüyoruz. (Şark vicdânının inceliklerine vâkıf adam) İngiliz kelimesinin bir medlûl-i diğerini ifhâm eder. Bu vasfa kesb-i liyâkat etmiş olan bir millet, gayr-i kābil-i tecezzî olan İslâm vicdânını bundan fazla cerîhadâr etmekten sakınmalıdır.

İslâmiyet'in, edyân-ı sâirede mevcud olmayan bir tezâhür-i terbiyevîsi vardır ki bunun, bu mevzû' dâhilinde pek büyük bir kıymet ve ehemmiyeti vardır: İslâmlar, biri birlerinden ne kadar uzaklaşırlarsa rûhları o nisbette yakınlaşır. İslâmlar, muhâsama hâlinde bile bir birlerinin millî musîbetlerine ağlarlar. Kuvvetini *Kur'ân* ve hadîsden alan bu hâlet-i rûhiyye ihmâl edilecek bir keyfiyet değildir, bugün, şer'an metbûuna karşı bir sâhib-i hurûc vaz'iyetinde olan Şerîf Hüseyin Paşa'dan tutunuz da Suriye ve Irak'da dindaşlarına kurşun atan Hindli nefere varıncaya kadar her müslüman, meselâ bir İslâm hanımının sarhoş efrâd-ı askeriyye tarafından düçar-ı ta'arruz olmasını, mukaddesâtına bir tecâvüz addeder. İslâm rûhunu tanıyanlar için bunun kadar tabî'î bir şey tasavvur edilemez. (Garîbdir ki misâl kabîlinden îrâd ettiğimiz bu mes'elede İngiliz askerinin dahli olmadığı halde efkâr-ı umûmiyye-i İslâm, bunun mes'ûliyetini İngiltere'ye tahmîl etmekte tereddüd etmez.)

* * *

Büyük Britanya, masnû'ât ve ma'mûlâtını satmak için âlem-i İslâm'dan revaclı pazar bulamaz. Bu pazarın kalbini kazanmak, yağmaya ma'rûz bırakmaktan daha fâidelidir.

İngiltere ticâreti; nefret ve intikām hisleriyle meşbû' müşterîlere değil; bâyi'ine lebrîz-i i'timâd bir kalp ile merbût alıcıya muhtâcdır. İngiltere'yi, İslâm'a karşı cebbârâne bir siyâset ta'kīb etmekten men' edecek hiçbir kuvvet olmasa bile menâfi'-i siyâsiyye ve iktisâdiyyesi i'tidâl ile hareketi emr eder.

Ekseriyet i'tibâriyle bugün câhil olan bu insanlar, yarın tenevvür edecekler, benliklerini anlayacaklardır. Bu benliği anlamalarına hiç **[298]** bir kuvvet mâni' olamaz. Hem de, felâket bunların, İngiltere düşmanlarının elinde alet olmalarıyla başlayacaktır. Avrupa erbâb-ı siyâseti, Benî İsrail'in iki bin sene sonraki ba'sü ba'de'l-mevtini unutmamalıdır.

Fakat üç yüz milyon insan nasıl mahv edilecek? Bunlar, 300 milyon sinek değildir ki "papya ense katisid" ile nesilleri kurutulsun. Hem de bunları mahv etmekten, başta İngiltere, âlem-i medeniyyet ne kazanabilir? Üç milyon müstehlikin ziyâ'ı düşünülüyor mu ki bir ticâret âlemi için ne büyük felâkettir! Sermâyeci Avrupa, bunların yerini tutacak mahlûkātı seyyâre-i Merîh'den celb etmenin yolunu buldu ise diyeceğimiz yoktur.

Görülüyor ki İngiltere için ta'kīb edilmesi lâzım gelen tarîk-i siyâset, kendiliğinden tavazzuh etmiş oluyor. Muhammedîler, Büyük Britanya'nın mukadderât-ı İslâm üzerine icrâ edeceği te'sîrâtı kemâl-i ehemmiyyetle ta'kīb ediyorlar. Acaba, Londra Kabinesi bu mutâla'âtımızı istihzâ ile karşılayarak koca bir âlemin dostluğunu red edecek midir? Buna evet veya hayır demeyeceğiz. Maamâfîh pek o kadar acûl olmayalım. Keşşâf-ı bevâtın-ı eyyâm olan hazret-i istikbâl, suâlimizin cevâbını vermekte gecikmeyecektir. Küllü âtin karîb

Halil

MÜSLÜMANLAR NİÇİN ALMANLARLA İTTİFÂK ETTİ?

Hükûmet-i Osmâniyye bu ana kadar İngilizlerle ne için dost olamamış; onun nüfûzundan, kudretinden istifâde etmeyi bilememiştir? diye birçok zevâtın fikrini işgāl, hayretlerini celb ediyor. Husûsiyle bu mühim noktada (İttihâd ve Terakkī) hükûmet-i sâbıkası ziyâdesiyle tahtie ediliyor. Harbin ibtidâsında efkâr-ı umûmiyye-i Osmâniyye –bir esnâfdan a'yân a'zâsına varıncaya kadar– tamâmıyla İngilizler aleyhinde ve Almanların lehinde idi. Bunun elbette gāyet esâslı ve derin sebebleri var idi. Yoksa propaganda ile, yahud birkaç kişinin ilkāât ve teşvîkātıyla İngiltere'ye karşı millet-i Osmâniyye –ki bittabi' Devlet-i Aliyye müslümanlarını kasd ediyoruz– o kadar serî' dönüp tağyîr-i fikr etmezlerdi. Emînim, bazı kimseler bu iddi'âma cevap olarak diyeceklerdir ki: "Tebdîl-i fikir edenlerin cümlesi İttihâd'a mensûb olanlardır." Fakat bu, hiçbir vakit doğru olamaz. Asıl İngiliz aleyhdârlığı senelerden beri gerek burada –bizim memleketimizde– gerek bilcümle memâlik-i İslâmiyye'de hüküm-fermâ olmakta ve git gide, günden güne iktisâb-ı kuvvet etmekte idi. Bunun yegâne müsebbibi bizzât İngilizlerle kendi siyâsetleri idi.

Müslümanlarla dost olmak samîmî yaşamak fikir ve arzusu diyebilirim ki yarım asırdan beri İngiltere'de aslâ mevcud değildir. İngiltere bu son zamanlarda müslümanlardan ümidini kestiğinden ve yalnız Hindistan'ı ebediyyen zîr-i istîlâsında bulundurabilmek için, ara yerde vâki' memâlik-i İslâmiyye'nin taksîmine dâir karâr-ı kat'îsini verdikten sonra, bir tarafdan Türkiye'yi küçültmek, diğer tarafdan da İrân'ı Ruslar eliyle mahv ü ifnâ etmek siyâsetini ta'kībe koyulduğu vesâikiyle sâbittir. İran'da ve Türkiye'de meşrûtiyet devri başlayınca, umûmî bir intibâh-ı İslâm cereyânı dahi başlamış idi. İttihâd-ı İslâm fikirleri sür'at-i berkiyye ile memâlik-i İslâmiyye'nin her tarafına sirâyet etti. Bu hâl İngilizleri son derece korkutmuş ve bu müdhiş cereyânın önüne geçmek ve onu akāmete uğratmak için, İngiltere elinden geleni yapmakta kusûr etmedi.

İtalyanların Trablusgarb'a icrâ ettikleri akın ile Balkan şibh-i cezîresindeki hükûmetlerin Osmanlı Devleti aleyhine i'lân-ı harb etmeleri hep İngiltere'nin muvâfakatiyle hâsıl olmuş şeylerdir. Hattâ Balkan muhârebesini Türkler aleyhine hâzırlayan da, Londra'daki Balkan Cem'iyyet-i ma'hûdesi olduğuna şübhe etmemelidir. İngiltere'nin âlem-i İslâm'ı büsbütün mahv ü ifnâya kalkıştığını gören müslümanlar ister istemez yüzlerini bu devletin siyâset ve dostluğundan çevirdiler ve ondan külliyen me'yûs oldular.

Bu hissiyâta yalnız Türkiye'deki müslümanlar değil, Mısırlılar da, Afrikalılar da, İranîler ve Hindliler de iştirâk ediyorlardı.

Bu cereyândan en ziyâde istifâde eden Almanlar oldu. Almanya âlem-i İslâm'ın bu hissiyât ve galeyânına vâkıf olunca, müslümanlara karşı son derece hilm ve mülâye-

metle, i'tidâl ve meveddetle mu'âmeleye başladı. İngiltere, Balkandaki mağlûbiyetimizle memâlikimizin bi-gayri hakkın Balkan hıristiyanları tarafından zabt edilmesine yardım ettikten mâ'adâ, binlerce müslümanın gaddârâne, vahşiyâne bir sûrette Bulgarlar tarafından parçalanıp, namuslarının pâymâl olunmasına ses çıkarmadığı halde, Almanya kuvâyı askeriyemizin tensîkine ve Balkan Harbi esnâsında gizliden gizliye bize büyük ve ciddî mu'âvenetler ibrâz etmiş ve bu hareketiyle her müslümanın a'mâk-ı kalbinde bir muhabbet te'mîn eylemişti.

Harb-i Umûmî başlar başlamaz İngiltere iki dretnotumuzu zabt ederek bizi daha fenâ bir halde iğzâba sebebiyet vermiş ve kendi eliyle âlem-i İslâm'ı Almanların kucağına atmış idi. Beş sene evveline avdet etsek ve o zamanki avâmil ve müessirâtı göz önüne getirsek, göreceğiz ki bir Osmanlı-İngiliz muhâdenet ve ittifâkı için hiçbir vesîle kalmamış idi. Bunda da biz müslümanlar pek haklı idik. Çünkü İngiltere ve Fransa er geç kendi müttefikleri olan Rusya'ya kuvvet ve mühimmât yetiştirmek ve Almanya ve Avusturya'yı bir an evvel mağlûb etmek için, boğazları zorlayacaklar ve bizi bî-taraf bir halde bırakmayacaklardı.

Biz müslümanlar ise, Boğazlar'ımızı zorlamak ve İstanbulumuzu elimizden almak isteyen kaviyyü'ş-şekîme bir Rus Devleti'nin imdâdına koşmak arzu edenlerle tevhîd-i mesâ'î edemeyeceğimizi biliyorduk. Hele o sıralarda, muhârebenin ilk günlerindeki Almanya'nın satvet ve fa'âliyet-i askeriyyesiyle dakîka başında zaferden zafere koştuğunu görünce bir meyl-i müfrit ve bir sâik-i tabî'île ona doğru koştuk. Biz istemediğimiz halde, kāhir ve gayr-i mer'î bir kuvvet bizi Almanya tarafına kuvvetle çekip cezb eyliyordu.

Bunun üzerine İ'lân-ı Cihâd da ettik. Evvelce bunda hiçbir hatâ da yoktu. Zan edersem lâyıkıyla da muvaffak olabilirdik. Fakat maatteessüf Almanya'nın şarkı ve âlem-i İslâm'ı hakkıyla tanıyamaması ve siyâset meydanındaki acemilikleriyle, beceriksizlikleri, bizim Cihâd'ın icrâ-yı te'sîrâtına mâni' olduktan başka, şark işlerinde aramızda gizliden gizliye büyük bir münâferet ve zıddiyet –ta'bîr-i sahîhiyle rekābet– devri açılmasına sebebiyet verdi.

Almanya gereği gibi şu büyük fa'âliyet ve icrâât için ta'kîb etmesi lâzım gelen maddî ve ma'nevî fedakârlıklardan sarf-ı nazar etti; yalnız kendisini düşünmeye başladı. Bize va'd ettiği milyonlarca askeri, top ve mühimmâtı vermedi. Cebheleremizi müdâfa'a etmedi. Vaktiyle imdâd ve levâzım-ı harbiye yetiştiremedi. Hattâ İranlılara bile va'd eylediği eslihayı veremediği için, İrân'daki harâretli cereyânların söndürülmesine sebeb oldu. Bir tarafdan Kirmanşah'da ve Hanekin'de, tecemmu' eden aşâyir-i İrâniyye, diğer taraftan pây-ı tahtı değiştirip Isfahan'a nakl etmeye müheyyâ olan –bütün müteneffizân-ı İraniyye hazırlanıp müteheyyic bir vaz'iyyette iken– Almanya'dan İran'a bunca vaadlere rağmen bir tek tüfenk yetişememesi, hem Şah'ı, hem umûm İranîlileri soğutmuş ve Isfehan'a gitmeye hazırlanan Şah hazretleriyle rüesâ-yı devlet ve meb'ûsân-ı millet, yüklerini çözüp, yerlerinde kalmaya mahkûm oldular. Bu vak'a tekmîl İranlıların şehâdetiyle sâbit olup, aslâ mahall-i i'tirâz ve inkâr olamaz. Evet, 1335 Muharremi'nin yedinci günü Şah hazretleriyle bilcümle evrâk-ı resmiyye, jandarma ve polis ve İran asâkiri ve bilumûm meb'ûsân, ulemâ ve müctehidîn-i kirâm Tahran'ı terkle Isfahan'a azîmet ve orayı pây-ı taht i'lân etmeye âmâde idiler. Demek oluyor ki Bâbıâlî, yahud İttihâd ve Terakkī zimâmdârları ictihâdlarında o zaman aslâ hatâ etmemişlerdi; Cihâd'ımız da âlem-i İslâm'da te'sîrsiz kalmayacaktı. Eğer Almanya, va'adlerini vakit ve zamanında incâz etmiş olsaydı şüphesiz ki bu cereyâna iştirâk eden milyonlarca ehl-i İslâm Afganistan kapısını çalacaklar ve ba'de'd-duhûl Afgan müslümanlarıyla müttefikan Hayber kalesinden geçip Peşâver ve müte'âkiben Lahor ovalarında isbât-ı mevcûdiyyet edebileceklerdi. Alt tarafını söylemek zâiddir.

Mütefekkirlerimizle muharrirlerimizin bazıları farz-ı muhâl telakkī edip, *Elf Leyle* hikâyeleri kabîlinden zan ettikleri bu beyânâtımı tasdîk etseler bile, yine diyeceklerdir ki: "Madem ki bu plan tatbîk edilmedi veya edilemedi. Düşmanımız olan Rusya muzmahil oldu. Ondan sonra hükûmet-i Osmâniyye niçin fırsattan istifâde ederek, İngilizlerle şiddetli bir sulh akdine çalışmadı?" Onlara cevâben arz ederim ki Devlet-i Osmâniyye maatteessüf Almanya'nın ikinci bir sû-i siyâsetine, va'adlerinin adem-i incâzına kurbân olmuştur.

Brest Litovsk Musâlahanâmesi'nin Rusya'yı ne hâle ifrâğ ettiğine hepimiz vâkıfız. Devlet-i Osmâniyye vilâyet-i kadîmesini istihlâs ve istirdâda muvaffak oldu. Kafkasya'da da büyük ve mu'azzam bir devlet-i İslâmiyye teşekkülü de derdest idi. Bunda yine Almanlar hodbînlik vâdîsine saptılar ve oraları mülûkü't-tavâyif hâline kalb eylediler. Eğer bir Kafkas Hükûmeti teşkîl edip, müslümanları silâh ve malzeme, ta'lîm-i askerî ile techîz ve teslîh husûsunda Almanya biraz eser-i himmet ve hayât göstermiş olsaydı, yine az zaman içinde müslümanlar mâverâ-yı Kafkas ve Bahr-i Hazer etrâfındaki ovalara doğru tahrîk-i inân-ı azîmet edip, Türkistan'ı ve Afganistan'ı önlerine katarak Hind yaylalarının etrâfını saracaklardı.

Nitekim İngiliz matbû'ât o zamanlar azîm yaygaralar koparıp Hind yollarının tahkîm ve tarsînini ve Hindistan'ın azîm bir istîlâdan tahlîs çarelerini düşünmesi için hükûmetlerinin nazar-ı dikkatini celbe başlamışlar ve İngiltere de bu vesâyâya binâen İran'a, Belücistan'a, Afganistan'a birçok kuvvetlerle, mütehassisîn-i askeriyye sevk ve i'zâm ederek, bizimle Almanların muhtemel bir ta'arruz ve tecâvüzümüzün önünü almaya hazırlanmışlardı. Halbuki Almanya, böyle yapmadı ve ancak Ukrayna'nın, Gürcistan'ın ve daha bilmem hangi fâidesiz hükûmetlerin teşkîliyle meşgūl olmuş ve bunca azîm muvaffakiyâtı göremeyerek, hepsinden sarf-ı nazar etmişidi.

Demek oluyor ki Devlet-i Osmâniyye aldanmış, fakat müte'assir, gayr-i kābil-i tatbîk veya hulyâ kabîlinden olan bir plan ta'kîb etmemiştir.

Evet, Bulgaristan'dan evvel sulh kapısını, müttefiklerinden evvel, bu hükûmet açabilirdi ve oldukça hâl-i hâzıra nisbetle daha ehven ve belki daha haysiyetli bir mütâreke akd edebilirdi ki zannımca Bâbıâlî veya hükûmet-i sâbıka bu sonuncu fırsatı elden gāib etmiştir. Maamâfîh milletimizin

rûhundaki merdlik ve vefâkârlık hislerinin de bunda te'sîri olduğu kābil-i inkâr değildir.

Hülâsa biz bu yazılarımızla hükûmet-i sâbıkayı müdâfa'a ve vikāye kasdıyla değil, bir dereceye kadar hakāyiki neşr etmek ve vekāyi'i elden geldiği kadar tenvîr etmektir. Millet-i Osmâniyye dâimâ zimâmdârlarını mes'ûl edebilir. Fakat garaz ile değil, hakîkatle. Zu'mumuzca hükûmet-i sâbıka mes'ûl olsa olsa, yalnız dâhildeki yolsuzluklarıyla mes'ûl ve müttehem olabilir; yoksa niçin Almanya tarafını iltizâm edip de, İngilizlerle harbin bidâyetinde uyuşmadığından hiç bir vicdân onu ithâm edemeyecektir. Vaktiyle bu, mezkûr hükûmeti te'yîd ve tasdîk eden ve kendilerine bol bol beyân-ı i'timâd eden meb'ûsân ve a'yân ricâlimiz de aynı fikir ve ictihâdda olmasalardı, **[300]** sâbık zimemdârân da kendiliklerinden bu kadar büyük bir hatâya düşmezlerdi. Demek bütün millet-i Osmâniyye bu ictihâda iştirâk etmiştir.

Netice şu ki İslâmî bir mefkûreci o zamanlar hiç bir vakit âlem-i İslâm'ın taksîmini kasd eden ve onu siyâsî bir meslek ittihâz eden İngiltere ve Fransa ile tevhîd-i meşreb ve mesâ'î edemezdi. Bundan sonra Allah bilir. Fakat (Görünen köy klavuz istemez) sözüne bakılırsa, Mü'telifler'in İstanbul'a ve İzmir'e duhûllerinden sonra dört nal ile mütâreke şerâitini Osmanlıların –yani müslümanların– aleyhine olarak bu kadar fecî' ve merhametsiz bir sûrette tatbîke çalışmalarına, ve Yunanlılarla, bazı şımarık unsurları başımıza o kadar çıkartmalarına bakılırsa, bize gösteriyor ki henüz İngilizler eski fikirlerinden vazgeçmemişler ve nokta-i nazarları bizi âlem-i vücûddan –günahımız sırf müslüman olduğu cihetle– bir daha izhâr-ı mevcûdiyyet edemeyecek bir hale getirinceye kadar, mahv ü ifnâ etmeye ma'tûf imiş. Allah vere de bu zan ve zehâbımız yanlış çıksın. Aksi takdîrde, İ'tilâfın bu şiddetli son darbesine uğrayan müslümanların, İngiliz sadmesinin en koyu bir kurbanı olan Almanlara –bundan sonra da– evvelkinden ziyâde sarılacaklardır. Buna ise İngiliz kuvveti hiç kâr etmeyecek ve aslâ mâni' olamayacaktır. Çünkü yeryüzündeki müslümanlar ne azîm bir kuvvet olduğunu İngilizler bizden ziyâde pekiyi bilirler. Böyle yüzlerce milyon halkın akāyid ve hissiyâtlarını değiştirmek imkân hâricindedir. Bu kuvvetin intibâh devresi hulûl ediyor. Emîn olmalı ki bunlara karşı şiddetli hareket o intibâhı ta'cîlden başka bir netice vermez. İngilizler herhalde İslâm âleminin dostluğuna muhtâcdır. Yeryüzündeki müslümanların umûmunu kazanmak ve kalblerine hakîkī sûrette hâkim olabilmek ise İngiltere ve Fransa'nın Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'ye şimdiden zahîr olabilmeleriyle kāimdir.

Yoksa bu devlet ve milleti Yunan, filan Hıristiyan unsuruna feda etmek isterlerse, emîn olsunlar ki Hazret-i Muhammed'in ismiyle ezânı ve *Kur'ân*-ı azimü'ş-şânın bir yaprağı bâkī kaldıkça buna hiç bir sûretle muvaffak olamayacaklardır. Bu âciz Hindistan'da senelerce kalıp, tekmîl âlem-i İslâm'ı dolaştığım için ne yazdığımı, ne söylediğimi bilirim.

Buradaki Frenk fikirli acemi gençler bilmezlerse, memleketimize gelen yeni misâfirlerimiz, bu sözlerimin mefhûmunu anlamakta güçlük çekmezler. Zâten ben de bu satırları bizimkiler için değil, onlar için yazıyorum.

S[sin].**M.T**[te].

İCTİMÂ'Î TEŞKÎLÂTIN LÜZÛMU

Tasvir-i Efkâr refîk-ı muhteremimiz neşr ettiği mühim bir makālede ictimâ'î teşkilât ve tertîbâtının yapılması lüzûmu hakkında ber-vech-i âtî serd-i efkâr ediyor. Filhakîka mes'ele milletin erbâb-ı akl ü irfânını meşgūl edecek mâhiyettedir.

"Bizim hayât ve şerâit-i ictimâ'iyyemiz gāyet âlî esâsât-ı dîniyyeye ve hiç şüphesiz pek kuvvetli ve kıymetdâr an'anât-ı milliyyeye müstenid bulunmaktadır. Meşrûtiyet'den sonra dâhil olduğumuz keşmekeş-i efkâr ve bilhassa dalâlet-i zihniyye ise bütün bu mukaddes esâsâtı, bütün bu müstahsen an'anâtı zîr ü zeber etti. Başka memleketlerde rüşdiye mekteplerinde müte'allim olmak liyâkatini hâiz olmayanlar şu zavallı memlekette senelerce milletin mu'allim-i irfânı, nâzım-ı hayât-ı ictimâ'iyyesi, mürşid ve rehberi olmaya kalkıştılar. Bilhassa İttihâd ve Terakkī'nin himâyesiyle yetişen bu türediler altı yüz senelik milletin ictimâ'iyâtını ıslâh gibi dâ'iyelerle ortaya çıktılar. Ve dinimizin, vatanımızın en müdhiş düşmanlarının bile yapamayacağı sûrette milletin i'tikādâtını, âdâtını, ahlâkiyyâtını, mukaddesâtını yani bekā ve selâmetinin istinâd edebileceği bütün de'âim-i ma'neviyyeyi tâ esâsından yıktılar, perişan eylediler. Dünyânın hiç bir yerinde, hiç bir milletin târîhinde böyle beş-on câhilin, üç-dört çocuğun koca bir ümmetin ma'neviyâtına bu kadar musallat olması, bu derecelerde mazarratlar îkâ' edebilmesi ne görülmüştür, ne de bundan sonra görülebilmesi mümkündür. İşte bütün bu felâketler de hep teşkîlâtsızlıktan, siyâsî fırkalar kadar mevcudiyeti memleket için lâbüd olan ictimâ'î fırkaların da bir türlü vücuda gelememesinden neş'et eylemiştir. Bu ictimâ'î dalâletlere ve âfetlere karşı fikren, irfânen karşı koyabilecek memlekette erbâb-ı ictihâd ve iz'ân hiç mi yoktu? Ümmet ve millete râh-ı hidâyeti gösterecek, irşâd ve îkâz yolunda rehberlik eyleyebilecek salâbet ve selâmet-i fikriyye ashâbı büsbütün ortadan kalkmış mı idi? Hayır erbâb-ı fazl u kemâlin mahdûdiyyetine rağmen ümmeti tarîk-i savâba sevk edecek yine pek çok mütefekkirlerimiz, ukalâmız bulunduğuna hiç şüphe yoktur. Fakat bütün bu fuzalâ ve urefâ teşkîlâtsızlık yüzünden toplanamamakta ve İttihâd ve Terakkī'nin himâye ve teşvîkine mazhar olan çoluk çocuğun memleketin vahdet-i fikriyyesini, vahdet-i dîniyyesini ihlâl ve tahrîb yolundaki câhilâne ve hattâ câniyâne mesâ'îsine mâni' olamamakta idi.

Zan ederiz ki, artık bu kadar felâket ve musîbetler, bu mertebede tehlike ve âfetler karşısında ukalâmız, fuzelâmız, vatanperverlerimiz için harekete gelmek ve memleket ve milleti kurtarmak için yapılacak şeyleri tezekkür ve karârgîr eylemek üzere toplanıp teşkîlât ve tertîbât ile işe başlamak vakti gelmiş ve belki de geçmekte bulunmuştur."

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

5 Aralık 1918 | 30 Safer 1337 | Perşembe | 5 Kânûnievvel[1] 1334 | Cild: 15 - Aded: 381

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHÎM

وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ[1]

Erkân-ı takvânın altıncısı olan "îkānu bi'l-âhire"ye nakl-i kelâm edelim:

Ma'lûmdur ki îkān, itkān-i ilm ya'ni bir şeyi şek ve şüpheden külliyen âzâde olmak şartıyla bilmek demektir.

Bir adam böyle kat'î ve meczûm bir sûretde bilirse ki bütün ef'âl ve harekâtında Cenâb-ı Hakk'a hesâb vermek mecburiyetindedir; ötede bir gün var ki kalb-i selîmden başka ne mal, ne evlâd ü iyâl hiç bir şeyin kendine nef'i yoktur; zâtına ait bir kitâb-ı a'mâl var ki küçük, büyük herhal ve hareketini behemehal kayd etmektedir; hülâsa emîn olursa ki, insanın bu dâr-ı teklîf ve imtihânda mâ-hasal-i a'mâli seyyiât olursa dâr-ı cezâda makarrı âteş-i cahîm, hasenât kazanırsa me'vâyı câvidânîsi dâr-ı na'îm olacaktır... Hiç şüphesiz bu i'tikād-ı metîn kendini mûcib-i vebâl olan işlerden, hüsrân ü helâke, azâb-ı dâimîye müeddî yollardan dâimâ ictinâba sâik olur.

Aksi halde tabî'îdir ki ma'kûs neticeler tevlîd eder. [3](اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ) "Hayât, geçirdiğimiz hayâtdır. Bizim için artık bir daha dirilmek yoktur" diyerek dâr-ı âhireti inkâr edenler hüsn-i sîret ve kuvvet-i azme sâhib olamaz, her hatvelerinde bu zelleden, her hâtıralarında bir dalâlet-i fikriyyeden kurtulamazlarsa yeri vardır.

Cenâb-ı Hak *Kur'ân-ı Kerîm*'inde bize karşı imkân-ı ba's ü nüşûru isbât için birçok temsîller getirmiş, neş'et-i ûlâ ile neş'et-i sâniyye arasında yer yer mukāyese ve teşbîhler yapmıştır. [4](كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ), [5](يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فى رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ... الى آخر الآية).

Fen âşinâ olanlara hafî değildir ki cism-i insânî, nebâtî ve uzvî gıdâlardan müteşekkil bir maddedir. Aldığı mevâdd-ı gıdâiyye ise teğaddî eden nebât ve hayvânda mütemessil eczâ-yı ma'deniyyeden ibârettir ki intikāl ettiği cism-i insânîde bi'l-istihâle insan şekil ve sûretini iktisâb etmiştir.

Târîh-i tabî'î ulemâsınca umûmiyetle kabul edilmiş bir hakīkatdir ki insanın cismi sûret-i dâimede tahallül etmekde, fâsılasız, eczâsından bir kısmını gāib ederek yerine o nisbetde diğerini ikāme etmektedir. Bir sûrette ki ecsâm, her yedi sene nihâyetinde bu senelerin mebdeinde taşımakda olduğu eczânın kâffesini gāib ederek büsbütün yeni zerrâtdan müterekkib bulunmaktadır.

Târîh-i tabî'î kitâblarında bir çok fennî delâil ile müsbet ve müberhen olan bu nazariye ulemâ-yı fen nezdinde hâiz-i kat'iyyet olduğu halde dâimâ görüyoruz ki onlar, bütün edvâr-ı hayâtında insanı, evvelâ cenin halinde bulunan, sonra doğup nevzâd şeklini alan, sonra civânlık çağına giren, daha sonra vehn-i pîrîye düçâr olan, âkıbetü'l-emr rûhunun insilâhıyla mezâr-ı fenâya gömülen insan i'tibâr ediyorlar ve onun her yedi senede bir yeni kisve-i vücuda girmekde olması bu i'tibâr ve telakkīlerine mâni' olamıyor. Bunun hikmeti nedir?

Çünkü hakīkat noktasından muhâkeme edilirse insan, et'ime **[302]** ve eşribeden tekevvün ederek eczâsı her an tahallüle, değişip yenileşmeye mahkûm olan maddeden ibâret değildir. Doğrudan doğruya (انا) "ben" kelimesiyle gösterilen nefs-i nâtıka hakīkat-i insâniyyeyi temsîl etmekde olup insanı başka şeylerden tefrîk ve temyîz eden bilcümle havâss o nefis ile kāimdir.

Bu esâs ta'ayyün ettikden sonra bir gün mevzû'-i bahs olan havâss-ı insâniyyenin bir kütle-i maddiyyeye ilbâs ve bütün mezâyâsı ona sereyân ettirildiği; kitlenin, o havâssa mahsûs olan şekil ve kalıba ifrâğ edildiği; nihâyet nefis, ki tasarruf ve infi'âlâtın merkez-i taayyünü, ta'bîr-i âharla insan dediğimiz mahlûkun kendidir, o havâss-ı müteşekkileye iktirân ettirildiği düşünülsün, acaba bu hâdisât-ı mürettebee ba's ve nüşûrdan başka bir şey midir?

---

1 Ay adı sehven "Teşrînisânî" yazılmıştır.
2 En'âm, 6/29.
3 En'âm, 6/29.
4 A'râf, 7/29.
5 Hacc, 22/5.

İşte (كَمَا بَدَاَكُمْ) ve (اِنْ كُنْتُمْ فى رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ) âyet-i kerîmeleri bize bu hakîkati ihtâr etmektedirler. (تَعُودُونَ)

İnsanın neş'et ve nemâsı bahs ettiğimiz kānûn-ı fıtrat dâiresinde cereyân edince nasıl olur da bir insan mevâdd-ı arziyyeden herhangi bir parçanın meselâ, Zeyd şekil ve sûretinde teşekkül etmesini ve müte'âkıben Zeyd'in ahsâs, şu'ûr, vicdân ve idrâkinin menşei ve hiç olmazsa şart-ı vücûdu olan rûhu, nefsi nefh edilerek madde-i müteşekkilenin evvelce yeryüzünde gezip yürüyen, zevk u safâ eden, zarar veren menfa'ati dokunan, itâ'at ve isyân ile imrâr-ı hayât eyleyen o ferd-i müte'ayyin olmasını istib'âd eder?

Hayır, bu imkân-ı maddî şu âyet-i celîle ile de müeyyeddir: [1](اَوَلَيْسَ الَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ. اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ. فَسُبْحَانَ الَّذى بِيَدِه مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) "Gökleri, yerleri yaradan bir zât onlar gibisini yaratmaya kādir değil midir? Hay hay, hallâk-ı alîm vasfı ile muttasıf iken bu kudret dâimâ onun elindedir. O, bir şey murâd ettiği zaman yapacağı şeyi ona (كُنْ) demekten ibâretdir. Bu hitâbın mazharı olan şey derhal vücûd bulur. Noksân-ı aczden münezzehdir o zât ki her şeyi onun kabza-i tasarrufundadır. Sizin de merci' ve meâbınız onun bârgâh-ı azametidir."

Bu âyet-i kerîme insanın [2](مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِىَ رَميمٌ) "Çürümüş, un ufak olmuş olan o kemikleri kim diriltecek?" sözünün cevâbıdır. Görülüyor ki Cenâb-ı Hak âyetin evvelinde hilkat-i kâinâtı şâhid getirerek i'âde-i halk mes'elesinin kendisi için bir emr-i yesîr olduğunu isbât ettikden sonra [3](بِيَدِه مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) kavl-i kerîmiyle da'vâ-yı iktidârını mu'azzam ve hatîr bir neticeye rabt ediyor.

Bu âyet-i kerîmede serd edilen misliyet ile başka bir çok âyetlerde görülen iâde-i ayn arasında hiç bir münâfât yoktur. Çünkü ânifen bast edilen mütâla'âtdan anladık ki ba's ü nüşûr demek cüz-i maddenin, ferdin hayât-ı dünyâdaki şekil ve kalıbına mutâbık bir tarzda teşekkül etmesi, madde-i müteşekkileye onun ilk hayâtındaki rûhu nefh edilmekle beraber bütün havâssı o maddede mütecemmi' bulunmasıdır.

Beşerin nâil-i ba's ü nüşûr olmasında zihinlerini şek ve tereddüdden kurtaramayan maddiyyûna bunun ne demek olduğunu bir dereceye kadar izâh için serd ettiğimiz ifâdât kâfîdir zan ederim. Bu izâhâtdan her halde şu neticeye destres olunabilir ki insanlar kıyâmet gününde nâil olacakları sevâb ile çekecekleri azâbdan hakîkatde müte'essir olacak olan onların rûh ve nefisleridir. Lezzet ve elemin merkezi ise rûh ve nefis olup ecsâm birer vâsıtadan ibâretdir. Ecsâm, kuvâ-yı hâsseden biriyle mahsûs olan eşyâdaki melâz ve âlâm ki Sâni'-i hakîmin onlara tevdî' etmiş olduğu evsâf ve havâssın âsârından ibâretdir, ervâh ve enfüse sirâyet ve intikāl ettirmek vazîfesiyle mükellefdirler.

Fethü'l-Beyân sâhibi de (اَوَلَيْسَ الَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde (Cüz 8, sahîfe 41) bu nokta-i nazara temâs ederek "Âyetin ma'nâsı, yerleri, gökleri, o bî-pâyân azametleriyle beraber, yaratmaya kādir olan bir zâtın, cüssesi sagīr, kuvveti mertebe-i nihâyede dûn olan beşerin i'âde-i halkına kudret-yâb olacağı bedîhîdir, merkezindedir." dedikden sonra (عَلٰى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ) kavl-i kerîminde Şihâb'ın tarz-ı tevcîhini rivâyet ediyor. Şihâb, bu kavl-i kerîmi "Ölen o adamların mislini yaratmaya kādir değil midir?" tarzında tevcîh ettikden sonra "Maksad onlar ve onların emsâlidir." kaydını ilave etmektedir.

Fakat madem ki i'âde olunan şey sûret-i maddiyece onların emsâl ve eşbâhıdır, ve madem ki nefis ve rûh i'tibâriyle i'âde oluna" adamlar yine o adamlardır; âyetin siyâk ve sibâkına tevâfuk etmeyen böyle bir tekellüfe hiç ihtiyâc yoktur.

İşte, müttakîler idâdına dâhil olan müslümanlar ba's ü nüşûr gününde i'âde-i hayât edeceklerine böyle esâslı ve metîn muhâkemelere istinâden mu'tekıd ve câzim bulunurlar; Hukūk-ı ilâhiyyeye, nizâm-ı âlemin bekāsı bilhassa sıyânet ve mahfûziyetine vâbeste olan hukūk-ı beşeriyyeye böyle kuvvetli sâiklerin ilhâmıyla hürmet ve ri'âyet ederler.

Hülâsa-i kelâm, âyet-i kerîme nizâm-ı kâinâta esâs olan âlem, beşeriyetin sa'âdet ve kamrânîsi muktezâsıyla amele vâbeste bulunan de'âim ve erkân-ı takvâyı serd ve beyân ettikden sonra bunların mürâ'ât-ı ahkâmından hâsıl olacak dünyevî, uhrevî netâyici beyân maksadıyla:

[4]أُولٰئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

Buyuruyor, ve demek istiyor ki, o zümre-i müttekīn ki günah ve vebâlden **[303]** çekinirler, tarîk-i mehârimden nükûl ve inhirâf ederler; gaybe imân etmek, namaz kılmak, Cenâb-ı Hakk'ın verdiği rızıkdan infâk ve kütüb-i ilâhiyyenin kâffesine inanmak, yevm-i âhire yakîn beslemek gibi esbâb-ı hidâyet ve felâha mütemessik bulunurlar, onlar (أُولٰئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) pâye-i bülendini ihrâz etmişlerdir.

Malûmdur ki (مفلح) kendine zafer kapıları açılmış olan kimse demektir. Bu kayıddan şu netice çıkıyor ki Cenâb-ı Hak râh-ı ittikāya sâlik olanların ilmen ve amelen uhdelerine terettüb eden vazîfeleri hakkıyla ifâya sâ'î olduklarını beyân ettikden sonra böyle bir halin vereceği netice maksada zafer-yâb olmak, bu maksad da hedefe, doğru yoldan gitmek ve bu muvaffakiyetin dünyâda ukbâda te'mîn edeceği dâimî ni'metlerden istifâde eylemek olduğunu izâh buyuruyor.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

İSLÂMLAŞMAK

– 4 –

Müellifi: Prens Said Halim Paşa

Yukarıda Osmanlıların ikinci def'a olarak İslâm'dan uzaklaşmaları son asrın işidir, derken şunu anlatmak istemiştik ki: Bu hâdisenin kendisini daha mahsûs, daha meşhûd bir halde göstermesi bu devreye musâdif olmuştur; yoksa bizim kanâ'atimize göre hayât-ı milliyyede hiç bir hâdisenin zaman-ı hakîkīsini ta'yîn kābil değildir. Çünkü zuhûru görülen vekāyi', ne kadar mühim olursa olsun, dâimâ uzun zamanlardan beri başlamış bir ameliye-i ihzârın netâyicidir.

1 Yâsîn, 36/81-83.
2 Yâsîn, 36/78.
3 Yâsîn, 36/83.
4 Bakara, 2/5.

Binâenaleyh bizim şimdiki İslâm'dan uzaklaşmamız da kable'l-İslâm olan avâlimin te'sîriyle müddet-i medîdeden beri başlamış ve bir tekâmül-i tabî'î neticesi olarak şekl-i hâzırını almış bulunan diğer bir İslâm'dan uzaklaşmamızdan ileri gelmiştir. O halde bundan hangi neslin mes'ûl tutulması lazım geleceği ta'yîn edilemez. Zaten biz de bu hâdiseden dolayı sûret-i husûsiyyede ne bir şahsı, ne de bir nesli ithâm edecek değiliz.

Şu kadar var ki bu hâdisenin son asırdaki tekâmülüyle meşgûl olacak olursak bizim için pek ehemmiyetli bulunduğunu görürüz. Çünkü gerek sukût-ı hâzırımızın, gerek o sukûtu hâzırlayan ve devamına sebeb olan hatîâtın mâhiyyeti hakkında fikirlerin en güzelini edinmiş oluruz.

Madem ki milletler ikbâle de, izmihlâle de muttasıl tekâmül ederek vâsıl oluyorlar; bir milletin tekâmülü onun sa'âdetini mûcib olduğu gibi felâketini de intâc edebilir. İşte bu memleketin İslâm'dan uzaklaşmasını icâb eden tekâmülü kendisi için meş'ûm olmuştur. Bu, gayr-i kābil-i inkâr bir hakîkat oldukdan başka edinmiş olduğumuz yeni kafanın bıraktığımız eski kafaya nisbetle pek aşağı bulunduğunu isbât edecek en kat'î bir delîldir. Vâki'a bu aşağılığı yeni kafanın îcâbı kadar tekâmüle müsâ'id zaman bulamadığına, ya'ni kâfî derecede İslâm'dan uzaklaşamadığına atf eden fikirler yok değil. Lakin, şayed kabul ettiğimiz mebâdî ve telakkiyât terk ettiklerimize fâik olsaydı bu iddi'â kābil-i müdâfa'a olabilirdi; aksi takdîrde bu kābiliyetden mahrûmdur.

İmdi bırakmakda olduğumuz ahlâk ve ictimâ'iyât-ı İslâmiyye kabûlüne çalıştığımız ahlâk ve ictimâ'iyâta her vechile gayr-i kābil-i i'tirâz ve nâ-mütenâhî bir sûretde fâik bulunduğu için garblılaşmak taraftarlarının ileri sürdükleri da'vâ kıymetden ârîdir. Binâenaleyh tekâmül-i âtîmizin hakkımızda mûcib-i sa'âdet olması için hatîât-ı hâzıramızdan kurtulmamız, ya'ni bundan böyle hakāik-i İslâmiyyeye vüs'ümüzün yettiği kadar sarılmaklığımız icab ediyor. Zira o hakîkatlerin fevkine çıkanı şöyle dursun, yerini tutabileni bile mevcud ve mutasavver değildir.

Milletlerin tekâmülünde en mühim âmil mütefekkirleri, âlimleri, münevver tabakaları, bir de efkâr-ı umûmiyyeyi sevk ve idâre edenleri olduğu için cemâ'ati hayır ve hakîkate mûsil bir tarîk üzerinde tekâmül ettirmek vazîfesi kendilerine terettüb etmek tabî'îdir. O halde hakāik-i İslâmiyyeyi kıymetden düşürecek ve unutturacak yerde bilakis halka iyice öğretmek vazifesi âlimlerimize, mütefekkirlerimize, münevver tabakalarımıza, efkâr-ı umûmiyyemizi sevk ve idâre edenlerimize düşüyor.

Bunların en birinci vazîfesi de bütün irfân ve zekâlarını İslam'a âid akāidin, ahlâkın, ictimâ'iyâtın mâhiyet-i hakîkiyyesini en müdellel, en vâzıh bir sûretde te'sîse hasr etmekden ibâretdir ki bu da şu saydıklarımızı ilme yakışır bir bî-taraflıkla ve akıl ve hikmet dâiresinde olmak üzere izâh ve mukāyese ederek haklarında hükümler vermek ve ferde İslâmî mebde'lerinden neş'et eden ahlâkī, ictimâ'î, siyâsi vezâifinin neden ibâret bulunduğunu öğretmekle olur.

İmdi bizim siyâsî olduğu kadar ictimâ'î olan hukūk ve vezâifimizin neden ibâret bulunduğunu bilmemiz için her şeyden evvel şuna vukūfumuz îcâb eder ki: Cem'iyet-i İslâmiyye insanlar arasındaki hürriyet, adâlet, te'âzüd mebâdî-i hakîkiyyesi üzerine istinâd eder; binâenaleyh ferdin bütün fa'âliyet-i ictimâ'iyye ve siyâsiyyesi bu hürriyet, bu adâlet ve bu te'âzuddan doğan ve ahlakī, rûhânî, ictimâ'î, siyâsî bütün tekemmülü ihtivâ eden bir gāyeye mümkün olduğu kadar yaklaşmak sûretinde telhîs edilebilir. Şunu da anlamış olmak iktizâ eder ki: Ferde bulunduğu idâre-i siyâsiyyeyi kabul ettiren kendi idâre-i ictimâ'iyyesidir.

[304] İşte o zaman herkes anlayacak ki: Kendisinin vazîfe-i ictimâ'iyyesi hâiz olduğu kuvâyı kemâl-i hürriyet ile i'mâl ve tatbik sâyesinde seviye-i ahlâkiyye ve rûhiyyesini beşikden mezara kadar muttasıl yükselterek tekemmüle olan kâbiliyetini tevsî' etmekden ibâretdir. Her ferd öğrenecek ki: Hürriyet ve sa'âdet-i şahsiyyesinin derecesini ta'yîn eden ancak kendi ahlâk ve ma'neviyâtının kıymetidir; hürriyet lafzı ise tekemmül ve sa'âdetin mürâdifidir; insan ebnâ-yı cinsinin hürriyet ve sa'âdetine hürmet etmekdikçe hür ve mes'ûd olamaz; binâenaleyh te'âzud-i İslâm'ı tekemmül ve sa'âdetin bir şartı, hem de doğrudan doğruya neticesi bulunduğu hürriyet kadar esaslı bir şartıdır.

Kendilerine emânet edilen genç rûhları sağlam bir ahlâk, yüksek bir gāye ile techîz ve ensâl-i müstakbeleyi teşkîl eylemek vazîfesini deruhde edenler memleketlerine karşı yüklendikleri mes'ûliyet-i azîmenin derecesini hakkıyla takdîr etmelidirler. Zannımızca Osmanlı ilm-i terbiyesine her şeyden evvel mütehattim olan, hem de en müsta'cel, en ağır bir sûretde mütehattim olan vazîfe memleketi ahlâkī, rûhî öyle bir terbiye ile techîz etmektir ki doğrudan doğruya İslâmî mebde'lere, İslâmî telakkīlere, İslâmî hakîkatlere istinâd edecek olan bu terbiye asrın ihtiyâcâtına en mükemmel bir sûretde tekābül edecek tarzda olmalıdır.

Bizim takdîrimize göre terbiye ve ta'lîm için tutulan usûlün kıymeti maksad ve gāye-i İslâm'ın tahakkukuna ettiği hizmetin derecesine tâbi'dir. Bedîhîdir ki herhangi bir usûl-i terbiyenin kıymetini o usûl vâsıtasıyla elde edilmek istenilen maksad ta'yîn eder. Zirâ "usûl" demek ferdi mu'ayyen bir vazîfeyi görebilecek, sâbit bir maksadı elde edebilecek hale getirmek için kabul edilecek vesâitin heyet-i mecmû'ası demektir.

O halde mu'ayyen bir maksad olmadıkça hakîkī bir terbiye de bulunamaz.

Eğer İngiliz, Fransız, yahud Alman usûl-i terbiyesi iyi ise iyi İngiliz, iyi Fransız, iyi Alman yetiştirmekden ibaret olmak üzere mu'ayyen bir maksad ta'kīb ediyor ve ona muvaffak oluyor da onun için iyidir. Bundan dolayıdır ki hiç bir zaman bir milletin usûl-i terbiyesi için diğer millete muvâfık gelmek ihtimâli yoktur.

Akvâm-ı garbiyyenin kabul etmekde oldukları usûl-i terbiyeyi tedkīk edince görüyoruz ki bunların her biri kendi milletlerini insanların en iyisi, hıristiyanların en iyisi addediyorlar. Binaenaleyh bu milletlerin kendi usûl-i terbiyeleriyle ta'kīb ettikleri maksad her şeyden evvel millîdir.

İslâm'ın telakkīsine göre ise bilakis iyi bir müslüman yetiştirmek ya'ni her sûretle tekemmül etmiş, yüksek bir idrâke, yüksek bir irfâna sâhib olmuş, kendi sa'âdetini başkalarının felâketinde, kendi te'âlîsini başkalarının tedennîsinde aramaz iyi bir Türk, iyi bir Arab, iyi bir Acem, iyi bir Hindli yetiştirmektir.

O halde terbiye-i İslâmiyye'nin ta'kîb ettiği maksad her bulundukları yerde, binâenaleyh gerek mensûb oldukları, gerek içinde yaşadıkları cem'iyetlerde sa'âdetin kıymetli unsurları, terakkînin hakīkī âmilleri olacak insanlar vücuda getirmektir.

İşte İslâm'ın cihân-şümûl ve insânî olan mâhiyet-i ulviyyesine bu da başkaca bir delîldir.

Terbiye-i İslâmiyye tekemmülü ferdin kuvâ-yı ma'neviyye ve rûhiyyesini kemâl-i serbestî dâiresinde inkişâf ve tatbik ettirmek sûretiyle elde etmek isteyecek; ırk, milliyet gibi şeyleri aslâ hâtırına getirmeyecektir.

O, milliyet nazariyesinin evhâm ve dalâletiyle ırka âid hodkâmâne temâyülât ve hissiyâtı beyinlere yerleştirerek bu cereyânı teşdîd etmeyecek; bilakis bunlara hücûm edecek ve muhtelif akvâm, mütenevvi' urûk-ı beşeriyye arasında uhuvvet-i insâniyye münâsebât-ı tabî'iyyesini te'sîs çarelerini araştıracaktır ki insanların pek müdhiş bir derecedeki noksân-ı tekemmülleri mâni' olmasaydı bu münâsebât şimdiye kadar teessüs etmiş bulunacaktı.

Cehlinden, dalâlinden kurtarmak için ferde fennî, tecrübî hakīkatleri ta'lîm edecek, bunlar da ona tabî'at tarafından mücehhez bulunduğu nâ-mütenâhî hayır ve ni'metleri öğretecektir.

Ona ahlâk ve ictimâ'iyât-ı İslâmiyye'nin bütün hikmet ve hakīkatini gösterirken Cenâb-ı Hakk'ın vahdet-i kâinât içindeki vahdâniyetini de bildirecektir.. O vahdet ki nâ-mütenâhî âlemler, nâ-mahdûd madde ve kuvvetler, tahmini gayr-i kābil fezâlarla mekanlar, nâ-mütenâhî derecede küçük, nâ-mütenâhî derecede büyük, nâ-mütenâhî derecede basît, nâ-mütenâhî derecede mürekkeb cihânlar bir yere toplanmış; hikmet ve adâlet-i mutlakaları için hata etmek, şaşırmak, değişmek mutasavver olmayan kavânîn-i ezeliyyenin te'sîri altında birleşmiş de o küll-i mükemmel, o vahdet-i mutlaka-i kevn vücuda gelmiş.

Böyle bir terbiye-i İslâmiyye sâyesinde havfin yerine recâ ve muhabbet, riyânın yerine de samimiyet kāim olacaktır.

Hayta-i idrâkimize girebilen şeyler hakkında nazar-ı yakînimize arz edeceği hikmet ve adâlet hayta-i idrâkimize giremeyenler hakkında da bize öyle bir kanâ'at verecek ki artık hiç bir şüphe bizi ürkütmeyecek, bilakis bizde kat'î kanâ'atlerin uyandırdığı itmînân-ı tâmme benzer bir his uyandıracaktır.

İnsan Allah'a ve Peygamber'ine inanacak, evâmir-i celîlelerine imtisâl edecek; ancak bu emsâl günün birinde isyânının, yahud ilhâdının cezâsını çekmek korkusundan olmayacak da hür ve münevverü'l-fikr bir adam olmak haysiyetiyle sâhib olacağı vicdânın sevkıyle olacak.

Elhâsıl dîn-i beşeriyyetin de irfân-ı beşerî gibi öyle bir takım hakīkatler üzerine istinâd etmekde olduğunu anlayacaktır ki bunlar fikr-i insânî **[305]** için kābil-i nüfûz olmamakla beraber insan bütün irfândan, bütün îmândan ve binnetîce bu irfân ve îmanın kendisine te'mîn edeceği maddî, ma'nevî bütün sa'âdetden mahrûm kalmak felâketi karşısında o hakīkatlere an samîmi'l-kalb inanmak mecbûriyetindedir.

Yukarıdan beri söylenen sözlerden şu netice çıkıyor: müslüman o kimsedir ki siyâsî olduğu kadar ictimâ'î bulunan bütün hukūk ve vezâifi hürriyet, adâlet, te'âzud mebâdî-i İslâmiyyesi'nden neş'et etmiş bulunacak. O mebdeler ki kendileri de bizzât akāid ve ahlâk-ı İslâmiyye'den zuhûr eylemiştir.

İşte bu vezâifin îfâsına, bu hukūkun müdâfa'asına vüs'ü yettiği kadar çalışmak sûretiyledir ki insan yegâne Ma'bûd bi'l-Hak ile onun son Peygamber'ine olan îmânının samîmiyetini isbât edebilecek ve bunun intâc edeceği mes'ûdiyet-i mâddiyye ve ma'neviyyeden müstefîd olarak mükâfâtını görecektir.

O halde müslümanların en iyileri haklarını, vazîfelerini diğerlerinden daha yüksek, daha mükemmel bir sûretde idrâk ederek onlardan daha güzel îfâ ve müdâfa'ada bulunanlar olacaktır.

Son

FELSEFE

.....

LÂ-YEMÛTİYYET-İ RÛH

– 2 –

Lâ-yemûtiyyet-i rûh (L'Immortalite de L'ame) veyahud bekā-yı ba'de'l-mevt (La Vie future) mes'elesi, felsefede ne târîhden beri ahz-i mevki' etmiştir. Ve belli başlı safahâtı ile devreleri kaçtır?

Zât-ı mes'ele, akīde olarak pek eskidir. Denebilir ki efkârın târîh-i inkişâfından beridir; Kadîm Hind'in, Mısır'ın, İran'ın nusûs-ı atîkası ve hele eski Mısırlıların ölülerine gösterdikleri azîm i'tinâların ve bilhassa "fethü'l-fem" râsime-i dîniyyesinin tahlîlât-ı istişrâkiyyesi, şu akīdeyi mâzînin korkunç zulümâtına kadar getiriyor.

Felsefede ise ilmî bir mes'ele olarak ahz-i mevki' eyleyeli ancak Sokrat'dan beridir. Medinetü'z-Zeytûn (Atina)nın şu feylesof-ı fâzılı, rûhu bedenden ve bünyeden ayrı bir hüviyet-i muğāyireye mâlik bir cevher-i müstakil olarak bilmiş ve hattâ kable'l-mîlâd (406)da gurûb-ı şemse yakın bir vakitde öleceğinden evvel dâiren mâdârında topladığı talebesiyle ancak şu mes'ele-i âliyyeye âid müzâkerât ile hatm-i enfâs eylemiştir. Sokrat'ın hayât-ı ilmîsi sade feylesofâne değil, aynı zamanda şâri'âne idi..

Eflatun'un şu üstâd-ı şöhret-şi'ârı, "Âhenk, ud'a nisbetle ne ise rûh dahi bünyeye nisbetle odur" diye söyleyenlere karşı: "Hayır!.. Hayır!.. Öyle değil, ahenk, udu idâre edemez; halbuki rûh, bilakis bedene buyurur; istediği gibi, ve istediği semte doğru yürütür ve hattâ isterse öldürür de" diyordu.. Fakat Sokrat, mes'elenin berâhînini, tilmîz-i bî-hemtâsı hakîm-i mütebahhir Eflatun'un kudret-i ilmiyesine tevdî' etti.

Kable'l-mîlâd 347'de vefât eden Atinalı Eflatun'un ve cihân-ı irfânda şu "en ilk akademi" müessisinin bekā-yı rûh hakkında ikāme ettiği bürhanlar çoktur. Belli başlıları da on birdir.

Biz burada ancak şu âtîdekilerini icmâlen kayd ile iktifâ edeceğiz:

1) Rûhun ta'kîb ettiği gâye fazîletdir. Rûh ancak bu gâyenin âşığı ve şeydâsıdır. Hüviyet-i uzviyye ise bilakis huzûz ve lezâiz-i behîmiyyeye münhemikdir. Şu halde rûhun şu gâyât-ı uzviyye aksine olarak insilâh ve tecerrüde doğru perverde edip durduğu meyl-i mütehassir, âtîde, lâ yezâlde geçirilecek hayâtın devre-i i'dâdiyyesinden başka bir şey değildir.

2) İlim, hakāyık-ı eşyâya nâfiz nefs-i nâtıkanın esîr-i harekâtıdır. Binâenaleyh rûh tab'an tîni değildir ki bedenle birlikde tefessüh edebilsin.

3) Öğrenmek –Eflatun'un zu'müne göre– tahatturda meleke ve mümârese peydâ etmekdir. Bir muallim, tilmîzine karşı hakîkat-i halde mulakkın ve mülakkıh değildir. Bilakis gebe bir kadına nisbetle bir kābile ne ise bir tilmîze karşı bir muallim dahi aynı hal ve vaz'iyettedir. Hâtırât ise mâzî-i berhayâtın âsâr-ı bâkıyyesinden başka ne olabilir.

– Eflatun rûhda yalnız bekā değil, ezeliyet dahi i'tikād eyleyen felâsifeden olduğundan şu burhânı, o i'tikādına göre kurmuştur. Binâenaleyh bunun uzun uzadıya izâh ve tafsîli eserimizde ayrıca bir fasıl teşkîl eyleyecek kadardır.–

4) Her şey, fikre verdiği intibâ'ın aslıdır. Rûh ise fikre ancak hayât zihniyetini veriyor; demek ki hayâtdır. Hayât nasıl ölür?

5) Rûh, bünyede âmildir; binâenaleyh kemâl-i nev'îden doğma bir ahenk-i uzviyyet olamaz. Görüyoruz ki bedenimiz, bünyemiz, a'zâmız, rûhumuzun bâziçesidir. Rûhumuz hattâ irâde eder ise bedenimizi i'dâm da edebilir. Şu halde hüviyetinde müstakildir. Yani bedenden ayrı bir cevheriyettedir. Binâberîn bedenin tefessühüyle alakadâr olamaz..

Eflatun'un bekā-yı rûha ne kadar ehemmiyet vermiş olduğu, *Kavânîn'*inde "Lois" yazılı şu hakîmâne sözlerinden de anlaşılır. Orada bir yerinde böyle diyor:

Rûh, kudsiyyü'l-cevherdir. Elverir ki levs-i alâyıkdan münezzeh bir halde olarak bir kere kafes-i bedenden kurtulsun, hemen aslına şitâbân bir unsur gibi derhal kāf-ı kudsiyyete doğru uçar, çıkar. **[306]** Aynı eserinde başka bir yerinde ise böyle yazıyor:

"Ölümün muhît-i adâletinde iyiler ve kötüler mükâfât ve mücâzât göreceklerdir: Sen ey beşer! İster arzın korkunç uçurumları karanlıklarında gözlere görünmez bir zerre kadar küçül! İster göklere kadar boy atmış bir dev kadar büyü! Yüksel! "Adl-i azîm"in şu'â'-ı nâzırı altından hiç bir vesîle ile kaçıp kurtulamazsın!"

Maamâfîh ne kadar garîbdir ki Eflatun'a kadar bekā-yı rûh, felsefe nazarında hayât-ı tabî'înin bir mâ-ba'di, bir istitâlesi gibi telakkī ediliyordu; rûh için fevka't-tabî'a bekā, bekā-yı ma'nevî Aristot'dan beri başlıyor.

Kadîm İskenderiye mektebi (Les alexandrias), Aristo'yu bekā-yı rûha mu'ârız ve mu'teriz felâsife miyânında saymış ise de İbn-i Rüşd Mektebi (Les averroistes) İskenderiyyûnun şu zehâbını tahtie ederek hakîm-i müşârun-ileyhi bilakis bekā-yı rûha kāil esâtîn-i hükemânın saff-ı evveline geçirmiştir.

Bundan sonra diyânet-i Mesîhiyye'nin zuhûruyla mes'ele, ikinci devresine giriyor. Ve bir kat'iyyet-i i'tikādiyye safhasına bürünüyor; çünkü esfâr-ı Mûseviyye, hayât-ı uhrevî ile hemen hiç bir alâka-i hakîkiye perverde etmemiştir.

Lakin garâyibdendir ki bekā-yı ba'de'l-mevt ile mühim ve esâsî alâkalar besleyen dîn-i kerîm-i Mesîhî'nin şekl-i hâzırı, ikâb-ı maddîye kāil olduğu halde huzûz-ı na'îmiyyeye mu'terif değildir. Bereket versin ki nusûs-ı Furkāniyye, edyân-ı nâzilenin sıhhat-i târîhiyyesini bu mantıksızlıkdan kurtarmış ya'ni na'îme de, cahîme de kāil olmuştur.

Şu içinde bulunduğumuz üçüncü devrede ise mes'ele, hatarlı, tehlikeli bir zemindedir. Felsefe, mes'elesinin nezaketini takdîr etmiş ve daha büyük bir basîret ve ihtiyât ile davranarak münâkaşayı ancak imkân ile adem-i imkân arasında idâre etmeye başlamıştır ki ilmin ciddiyetine yakışan da bahsin ancak şu kadarıdır.

Felsefe-i ilhâdiyyeye gelince ulûm ve fünûn terakkī ettikçe bekā-yı rûh aleyhinde yeniden yeniye delîller keşf ettiğini iddi'â ediyorsa da yeniden bulduğunu iddi'â edip durduğu delîller pek yakından tahlîl edildiği halde, Latin şâ'iri ve "*Tabî'atü'l-eşyâ*" nâzımı Lukres (Lucrece)'in ikāme ettiği menfî burhânlara zerre kadar fazla bir şey ilave edememiş olduğu derhal tezâhür eder.

Demek istiyorum ki felsefe-i ilhâdiyye, elhâletü hâzihî bile en esâslı delîllerini, Epikür ile Lukres'in takrîrlerine medyûndur. Lukres felsefe-i münîfesi rûh hakkında şöyle takrîr ediyor:

Evvelâ:– Rûh, bedenle birlikte doğuyor. Ve bedenle birlikte yetişip büyüyor. En nihayetde bedenle birlikte nâbûd olup gidiyor.

Sâniyen:– Rûhun âmâli nasıl "neşv-i uzvî"nin devr-i şebâbında şebâb ile birlikte inkişâf ediyorsa öylece "neşv-i uzvî"nin inhitatı derecelerine göre üfûl etmeye başlıyor.

Sâlisen:– Emrâz-ı maddiyyeden muhâkeme-i akliyye dahi mütessir oluyor;

Râbi'an:– Emrâz-ı akliyye, sırf maddî ve tabî'î olan tabâbetin tedâbîri ile tedâvî olunabiliyor ve hattâ teşfiye de edilebilir. Şimdi uzviyete bu kadar esâsî ve samîmî alakalarla merbût olan, rûh, uzviyetin infisâh ve inhilâlinden sonra nasıl vikāye-i mevcûdiyyet edebilir?..

Devre-i hâzırada "bekā-yı rûh"u tervîc eyleyen felsefî ceryânın başlıcaları Kant ile Leybniç'in iki meşhûr nazariyeleri arasında dâirdir. Kant'a göre âlem, beşeriyetin hayalinde hâdis bir takım intibâ'âtının mecmû'asıdır ki kānûnları, eşyânın hadd-i zâtındaki hakāyıka muntabık değildir. Binâenaleyh mevt-i beşer ile birlikde şu hayal dahi nâ-bedîd olur gider. Fakat rûh, hakāyıkın hüviyyet-i esâsiyesinde vikāye-i mevcûdiyyet eyler.

Leybniç (Leibniz) ise esâsen hayâtiyâtın mevtine kāil değildir ki bekā-yı rûha münkir olabilsin; şu feylesofa göre mevt, fenâ-yı mutlak değil, bilakis* monaddaki rûhun tarz-ı diğerde ve başka bir takım şerâit içinde devam-ı hayâtı ve mâ ba'd-i hayâtıdır.

Lakin bekā-yı rûh mes'elesinde şu lehdârâne cereyanlar içinde yürüyen felsefenin şimdiki mekteblerinde yepyeni diğer bir ihtilâf da uyanmıştır ki bugünkü gün bi'l-vücûh câlib-i dikkat bir münakaşa-i mühimme manzarasındadır.

Bazı feylesoflar rûhu, dünyâ hayâtının kâffe-i hâtırâtıyla birlikde olarak şahsen bâkī göstermeye çalışıyorlar ki felse-

* La Monade

fe-i garbiyenin bir kaç müderrisleri bekā-yı ba'de'l-mevtin bu türlüsünü tenâsüh olarak telakkī ediyorlar. Diğer bir kaç feylesoflar ise; bekā, şahsî değil, ferdîdir demek istiyorlar. Felsefe de ferdiyet ile (L'individnalite) şahsiyet (La personnalite) kelimeleri arasındaki fark, daha vuzûh ve sarâhat kesb ettikçe şu münâkaşa dahi hall-i kat'îye doğru daha ilerileyecektir.

Asr-ı hâzırın bazı hukemâsına göre "şahsiyet"in kökü, "ferdiyet"de ise de ferdiyet, pâ-bend-i ihtirâs ve enâiyetdir. Ahz-i cüzür ettiği ferdiyetden dâimâ tebâ'üde, tecerrüde meyyâl ve mütehassir olması da bundandır. Binâenaleyh rûhun, mevtin taarruzundan masûn cevheri, levs-i behîmiyyet ile mağşûş ferdiyeti değil, hakîkate (du Vrai), hüsne (de Bean), hayra (de Bien) muhib ve mütehassir olan şahsiyetdir. Rûhun ölmeyen işte şu cevher-i kudsîsidir ki bedenden kat'-ı alâka eder etmez; (Şemsü'l-ukūl ve'l-ervâh)ın şu'â-ı zertâr-ı enzârı altında sürûr-ı ebedîye kavuşur kalır.

[307] Şer'-i mutahharın beyân-ı bî-mânendi, hayret-âverdir ki bu sadedde dahi daha ilmî, daha sübûtî olmakla beraber şu felsefî nazariyât ve mütâla'âtın cümlesinden daha yüksekdir. Vahy-i azîz, sadedde işi tenâsühe vardıracak kadar ferdiyete kāil olmadığı gibi tamâmıyla tecerrüde ve ıtlâk-ı küllîye kāil olmaya mecbûr olacak kadar şahsiyete de dökmemiş ve mevtden sonra bâkī kalan hüviyet-i rûhiyyeyi bu iki haddin fasl-ı müşterekinde tutarak maddî ve ma'nevî sevâb ve ikāb va'd ve inzâr eylemiştir.

Tenâsüh, şer'-i mutahharın "hazîratü'l-hikmet"inde cây-ı kabul bulamaz; felsefe mekteblerinden tenâsühü, en güzel takdîr eden mekteb-i kadîm, İskenderiye Mektebi'dir. Şu mektebin muktedir feylesoflarından Plotin bile bekā-yı rûhu, takrîr ederken derekelerden kurtaramamış ve rûhun mukadderâtı hakkında ilmî hiç bir istikāmet çizememiştir. Ulûm-ı umûmiyyenin ahengi ise buna kat'iyyen kāil olamaz.

Hattâ asr-ı ahîrin bekā-yı rûha kāil olmayan meşâhîr-i hükemâsından biri "Evet rûhun bekāsına kāil değilim, fakat ebedü'l-âbidin bekā-yı müterakkīsine de "münkir değilim" demiştir. Diğer biri ise hiç değilse hayâta olsun ancak derecâta doğru istikāmet göstermiş ve "hayât-ı ferdâ, insâniyet-i müstakbelenin zafer-i umûmîsinde, ve tevlîd eyleyeceği e'âzımın müessesât-ı azîmesindedir" diye bir kehanet-i felsefiyyede bulunmuştur.

İşte görülüyor: Edyân ve ulûm, istikbâli, derekâta doğru değil, ancak derecâta nâzır bir istikāmette çiziyor.

Şer'-i mutahhar dahi şu hikmet-i mühimmeye göre tebşîr-i bekā buyurmuştur. Vahy-i azîz, bekā-yı rûhun âfâk-ı ebediyyetinde aslâ irticâ' ve derke göstermiyor. Bilakis terbiye ve tasfiyeden başlayarak dâimâ medârice, me'ârice ve meşâhid ile mele-i a'lâya doğru sevk eylediği ervâhı, dehrü'd-dâhirîn ta'kīb olunsa bile kavuşulması kābil olmayan kemâl-i mutlakın gāyetü'l-gāyâtına nâzır bir "cevv-i firdevsî"nin esîr-i nûrâ-nûrunda şehper-küşâ-yı şevk-i visâl bir hayât-ı na'îmîde ârâm ettiriyor ki ilmin idealine ne kadar uygun bir teşrî'-i hakîm ve âlîdir.

İslâmiyet'in bekā-yı ba'de'l-mevt için va'd ü tebşîr eylediği avâlim-i âliyyeye ait tafsîlâtın arzusunda bulunanlar Hazret-i Mevlânâ'nın şu

كفت (المعنى هوالله) شيخ دين – بحر معنيها رب العالمين

beyt-i kerîmi ile mübeccel, şeyhü'l-hukemâ ve'l-ârifîn Şeyh-i Ekber Muhyiddin el-Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve *Medeniyyesi*'yle sâir âsâr-ı celîlesine mürâca'at edebilirler.

M. Mahir

Son

* * *

AKL-I SELÎM SÂHİBİ BİR ADAM FARMASON OLABİLİR Mİ?

Bilâ-tereddüd hayır diyeceğiz.

Vâki'a Farmasonluk bütün insâniyeti ıslâh ve tenvîr ettiğini ve edeceğini muhteşem nutuklarla, hayret-bahş medâyihle i'lân ediyor. Fakat bunların mahiyet-i hakīkiyyesi neden ibâretdir. İşte biz bunu tedkīk ederek, hakīkati meydana çıkarmaya gayret ederek yukarıda verdiğimiz cevâbın muhık ve savâb olduğunu beyân edeceğiz.

Masonlara ait gazeteler ve kitâblarla vesîkalarda tesâdüf olunan ihtişâm-ı lisân bî-nazîr bir derecede muşa'şa'dır. Meselâ Farmasonlar; "Farmasonluk mukaddesdir; bütün insâniyetin menba'-ı nûrudur, dünyânın güneşidir." Ve ona hitaben "Ey mukaddes Farmasonluk, cümlemiz âdil, insaniyetperver ve rahîmiz. Mükemmel bir farmason birinci bir insandır" diyorlar. Masonların ziyâfetlerinde tekrar olunan kelimât "Farmasonların fazîlet ve nûr ile en birinci insanlardan olduklarını" takrîr edip duruyor. Onlarca, Farmasonluğun hâricinde yaşayan insâniyet karanlıklara batmıştır; Farmasonluk bütün ma'ârif-i insâniyyeyi câmi'dir; bütün hikmeti, bütün kemâli, bütün fazîleti, bütün felsefeyi Farmasonluk'un ma'bedleri telkīn ediyor.

Bunların hepsi güzel. Fakat bir kere Masonların beyânâtını gözden geçirelim, Masonluğun makarr-ı faâliyetine, localarına girelim, ihvânı iş başında görelim, hiç bir ibâdete bir dîne merbût olmayan; garîb, karışık bir hükûmet-i rûhâniyyenin usûl-i teşrîfâtîsine merbût olan; âdî insanların anlayamayacağı bir lisan ile konuşan; esrâr-âlûd hurûfât kullanan bu zevâtı müşâhede edelim. Herhalde hiç olmazsa bu manzaranın hayret-âmiz olduğunu beyân etmekden men'-i nefs edemeyiz. Hiç kimseyi cerh etmeyi arzu etmemekliğimize rağmen bütün bu şeylerin, bir maksad-ı hafîyi setr etmek kasdıyla yapılmamışsa, ciddî bir adamı alakadâr edecek bir mâhiyetde olmadığını söylemekden vazgeçemeyeceğiz. Siyâsiyâtda olduğu gibi Farmasonluk'da da ihtilâlci olan "Feliks Peyat" bütün bu tezâhürâtı "maskara, abes, hurâfe" kelimâtıyla tavsîf etmişti.

Biz ise hakāiki akl-ı selîm erbâbına arz etmekle iktifâ edeceğiz. Akl-ı selîm hükmünü versin.

1

Herkes bilir ki müte'addid Mason âyinleri vardır. Mısırlı (Mısrayim), İskoçyalı, Fransa'nın "Grand Orient" ve daha başkaları, bunlardan her birinin üç derece-i esâsiyyesi vardır: Şâkirdân, rüfekā ve esâtîz... Farmason olmayanlar "âdî" tesmiye olunur. Bundan mâ'adâ her âyinin derecât-ı âliyyesiyle esrârı vardır.

[308] Belçika'da ve Fransa'da İskoçyalı ayin ile Grand Orient'ın otuz üç derecesi vardır, bunların arasında:

On beşlerin müntehab-ı mübecceli
Ulvî kahraman müntehab
Şahane yay
Taber nâkil prensi
Remzî locaların üstâdı
Nûh'un mu'akkibleri
Esrâr-ı şâhânenin ulvî prensi... ilh.

Mısırlı Mısrayimin 90 derecesi vardır. Bunlardan şunları zikr edelim:

Havâ' Gufel-i evvel
Havâ' Gufel-i sânî
Güneşin kahramanı
Yıldızların kumandan-ı a'zâmı
Şâh-ı şâhân .... ilh.

Farmasonların derecât ve esâmîsi böyledir. Her derecenin işareti ve kendine mahsûs taşı vardır. Meselâ önlükler, peştemaller, pusulalar, murabba'lar, kordonlar, altın güneşler ve sâire.

Bu gibi merâtib, derecât ve işârât, ancak gururu okşayan bir takım oyuncaklardır ki Farmasonlar tarafından bu kadar ihtimâm ve inhimâk ile kabulü nazariye-i müsâvâtı pek yüksekden müdâfa'a eden bu adamları ne kadar çirkin bir girîve-i tenâkuza sevk ediyor. Bu mülâhaza bazı Farmasonlar tarafından da ileri sürülmüşse de kat'iyyen fâide-bahş olmamış ve bunlar bütün füsûn ve kuvvetiyle o ukalâ-yı izâmı teshîre devam etmiştir!

Yukarıda beyân ettiğimiz üç âyini teşkîl eden cemâ'atlerin her birine loca denilir. Bunların bazıları ta'dâd edelim:

Sükûn-ı tâm çiçeği
Kanâ'at-ı tâmmenin "Sen Antuvanı"
Kozmopolit dostluk
Nikāb-ı muhabbet
Mısır vadilerinin Kuds'ü
İttihâd-ı matlûbun mes'ûd ictimâ'ı ... ilh.

Locaların derecâtı müte'addiddir:

Mübeccel
Pek muhterem
Fedakâr kardeş
Müdahhiş kardeş
Müfettiş kardeş
Büyük mütehassıs
Büyük hatîb
İhtifâllerin reîsi ilh.

İşte Farmasonların gazetelerinde veyahud ictimâ'î raporlarında tesadüf olunan elkābın kâffesi böyle muhteşem ve mu'azzamdır. Çünkü Farmasonların "âdîlerin" lisânından ayrılan bir lisân-ı mahsûsu vardır. Bunun için bir Farmasonun nutku "mimârîden bir parça"dır, Farmason yemek yemez, "geveler"; onun kadehi kadeh değil, bir "top"; onun bıçağı bir kılıçdır. Bir loca ictimâ'larını bitirmez, "uyutur". Bir Farmason beyânnâmesi bir "tahta" bir Farmason raporu bir "taslak"dır. Farmasonun alkışı "batarya"dır ve ziyâfeti "masa işidir."

İhtifâlât, alâmât, harekât, merâsim, cenaze alayları, masa işleri, alkışlar... ilh. Bütün bunlar Mason âyinlerinde en dakîk tafsîlâtıyla tanzîm edilmiş ve her Mason tarafından kemâl-i dikkatle tetebbu' edilmiştir. Bu ciddî adamlar, bu aile pederleri, bu muhterem tâcirler, bu da'vâ vekîlleri, mahkeme reîsleri, gayûr cem'iyetler a'zâsı derecelerine ait ta'lîmât ile sâatlerce uğraşarak ayinlerinin evâmirini ezberlerler, işâretlerinin sırrını anlarlar. Ve böylece Farmason dîninin ibâdetini ifâ etmiş olurlar; beşeriyeti tenvîr ve ıslâh ile hurâfâtdan kurtarmak dâ'iyesinde bulunan bu adamların heykelleri, mezhebleri, kurban veren papasları, ta'mîdleri ve rumûzu var!

Fakat biz onların cem'iyetine biraz daha im'ân-ı nazar edelim.

2

Bir insan nasıl Farmason olur? Nasıl onların lisanlarıyla konuşabilir? Ve onların nûrunu nasıl iktibâs edebilir? Mason âyinlerine ait eserlerde öyle manzaralar, dehşetler, kasemler, korkular müşâhede ettik ki hakîkaten mecnûnâne olmakdan fazla harikulâde bir şeydir.

Evvela yeni bir a'zânın, bir arkadaşın tahlîfi ber-vech-i âtîdir:

"Farmasonluğun hiç bir sırrını, bir işâretini, bir kelimesini, bir i'tikādını ifşâ etmeyeceğime yemîn ederim. Yemînime hânis olduğum takdîrde ateşde kızarmış bir demirle dudaklarımı yaksınlar, ellerimi kessinler, dilimi parçalasınlar, boynumu vursunlar; yeni bir kardeşin esnâ-yı kabûlünde cesedim locada asılsın da herkes cezâ-yı hiyâneti görerek ibret-bîn olsun. Daha sonra vücudum ateşlere atılsın, yansın ve küllerimi rüzgarlar savursun"

Biz şimdilik böyle bir kefâlete lüzûm gösteren esrâr-ı Masoniyyenin cevfinde ne olduğunu sormayacağız. Fakat namuslu ve akıllı bir adamın bu kadar korkunç bir kasemi bizzât aleyhinde nasıl kabul ettiğine hayret ediyoruz.

Bu sırların daha henüz eşiğinde bulunan bir tilmîzden bu kadar müdhiş bir kasemi taleb etmiyorlar. Ancak boynunun vurulmasını kabul edeceğini fakat hiç bir zaman bir sırrı ifşâ etmeyeceğini ma'alkasem beyân etmesini istiyorlar ki herhalde bir insanın boynunu kesmek de bir şeydir!

Maamâfîh bu kasemlere rağmen bizzât Farmasonların beyânâtından "âlem-i âdî" Farmasonluğun esrârına vâkıf oluyor. Farmasonluğa dâhil olmak isteyen bir tilmîz evvelâ "hücre-i te'emmül"e idhâl olunur. Burası karanlık ve bir kandil ile münevverdir. Duvarlar siyah boyalı ve cenaze resimleriyle örtülüdür. **[309]** Yeni a'zâ kudemânın "anâsır-ı erba'asından" geçmeye mecbur olduğundan evvelâ buradan, unsur-ı türâbîden geçer. Burada açık bir kefen içinde bir kadîd vardır. Duvarların üzerinde "Korku his ediyorsan fazla ilerleme. Devam edersen anâsır ile tathîr olunacaksın. Gayyâ-yı zalâmdan kurtulacaksın, nûru göreceksin" ibâreleri yazılıdır. Tilmîz burada mu'ayyen bir zaman bekler, sonra üç suâle tahrîren cevab verir, ve arzusunu beyân eyler. Bir cihetden verdiği cevaplar locada mütâla'a olunuyorken diğer cihetden gözleri bağlanır ve locaya gireceği kıyafete sokulur. Ya'ni başı açık, kollarıyla göğsünün sol tarafı ve sağ dizi uryân. Bundan sonra "üç seyahat" başlar. Ve hava ile su ve ateş anâsırından geçer.

Birinci seyâhat birçok müşkilat ile icrâ olunur. Tilmîze "eğil" derler ve dar, basık bir yoldan geçirirler. Sonra "atla" derler. Ve birçok hendeklerden atladırlar. Sonra "sağ ayağını kaldır" derler. Ve mürtefi' bir takım tepeciklere çıkarırlar. Sonra bir daha "eğil" derler.

Böylece nasıl bir yoldan geçtiğini anlatmayarak götürürler. Nihâyet "nihâyetsiz merdivene" isâl ederler ve müte'âkıben salıncağa koyarlar. Bu seyâhat esnâsında gök gürlemesine, fırtına kasırga seslerine müşâbih gürültüler yapılır. Bu seyâhatin hitâmında tathîr-i hevâyî hâsıl olur.

İkinci seyâhat tathîr-i mâî yapılır. Bu esnâda tilmîz ancak kılıç şakırdıları işitir. Ba'dehu onun mürşidi elini üç kere suya batırır.

Üçüncü seyâhat de tathîr-i nârî seyâhatidir ki sükûnet içinde icrâ olunur. Alevler etrâfında üç def'a gezilir. Ba'dehu tilmîze "Acı şarâbı" takdîm ederler ve mürşid abûs bir sesle:

"Farmasonluğa kabul edilen her âdî adam artık kendisine sâhib değildir. Nefsinin âmiri, efendisi değildir" der.

Bundan mâ'adâ her locada "Hiyeroğlifî" harfleriyle mahkûk ve ma'nâsı ancak koyu Masonlarca ma'rûf olan bir mührün bulunduğu rivâyet olunuyor. Bu mühür ateşde kızdırılarak tilmîzin vücûduna basılıyor ve nâ-kābil-i imhâ bir eser bırakıyor!

Bundan sonra yemîn etmek zamanı geliyor. Bütün ihvân ellerinde kılıçlarla ayakda dururlar. Tilmîzin gözleri çözülür ve "mübeccel" der ki.. "Bütün kılıçlar sana havâle edilmiştir. İyi bil ki hepimiz Farmasonluğun fedakârânıyız ve her birimiz hâini cezalandırmaya hazırdır"

Bu merâsim de bittikden sonra tilmîz mezbaha götürülür. Orada eline açık bir pusula verilir ki pusulanın bir ucu göğsünün sol tarafına müteveccihdir. Sağ eli de kılıcın üzerindedir. Mezbahın basamaklarından birinin üzerine dizini koyar ve yemîn eder.

Artık Mason olduğu beyân edilerek eline bir eldiven ile bir önlük verilir ve bunları en hürmet ettiği bir kadına vermesi söylenir.

Böylece Farmason zulmetden nûra vâsıl olur!

Dünyâda birçok ciddî ve akıllı adamların bu gibi cinnetlerle uğraşması, bu gibi cinnetler için dînini bırakması, Hâlikı'nı inkâr etmesi ne kadar elîm bir şeydir.

Farmasonluğun bu sırları meydana çıktıkdan sonra insan Farmasonluğun ne olduğunu düşünüyor. Acaba Farmasonluk felsefî iddi'âlarda bulunan bir cem'iyet midir? Yoksa bir din midir, yahud bir ibâdet midir? Öyle olsa bütün bu merâsime ne lüzûm var?... Yoksa bu merâsim ile makāsıd-ı hakīkiyyesini gizleyen bir cem'iyet-i hafiyye midir? En ma'kūl olan budur. Çünkü Farmasonluğun rumûzu ve bunların esrâr-âlud izâhâtı öyle ilim ve nûra götürecek bir mâhiyeti hâiz olmadığı kat'iyyen âşikârdır. Binâenaleyh bu Farmasonluk abes bir şey. Bir takım dinsizlerin, mecnûnların eğlendikleri abesiyât. Beşeriyeti putperestlik asrına ircâ' edecek bir takım teşebbüsât-ı mel'ûne!

Maamâfîh bu teşebbüsâta belki başka bir sâik daha vardır. Bir İtalyan ihtilâlcisi diyor ki: "Bütün bu merâsimden maksad Farmasonların irâdesini, zekâsını ve hürriyetini takviye etmekdir. Farmason piştikten sonra cem'iyet-i hafiyyeye dâhil olur ki Farmasonluk bu cem'iyet-i hafiyyenin kapıcısı mesâbesindedir"

Öyle ise tedkīkimizde devam ederek asıl bu noktayı tenvîr edelim.

*

HUDEYBİYE MUSÂLAHASI'NIN TA'DÎLİ

Mecmû'amızın 377. sayılı nüshasında münderic makāle-i mahsûsada beyân olunduğu vechile Hudeybiye Musâlahası şurût ve mevâdd-ı zâhiresi i'tibâriyle şeref ve haysiyet-i İslâm'a son derece münâfî, husemâ-yı dîn-i tevhîd için, bilakis, pek şanlı, pek parlak bir dâstân-ı fahr u zafer ıtlâkına şâyân bir şekilde idi.

Bedr-i kübrâ harb-i nuhûst-gînî gibi nisbet kabul etmez bir ekalliyet-i mevcûde ile dört misli fâik düşmanlarına karşı galebe-i tâmme ihrâz eyledikleri o, târîhî günden beri sarsılmaz bir kanâ'at ve itminân-ı feth ü zaferle meşhûn olan sahâbe-i güzîn rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecma'în Hudeybiye **[310]** mevki'inde nâgâh böyle gayr-i harbî bir muvaffakiyetsizliğe ma'rûz kalınca fevkalâde münfa'il ve müte'essir oldular, neye uğradıklarını bilmediler. Düçâr oldukları aks-i ümîd ve inkisâr-ı hayâl içinde pek mahzûn, pek elemnâk bir vaz'-ı mahcûbiyyet ve mağlûbiyyetle avdetde muztar kaldılar. Halbuki Mekke-i Mükerreme'nin feth-i mübîni lisân-ı Hak'dan tebşîr buyurulmuş olmak cihetiyle Medîne-i Münevvere'den hareket ederlerken yolda o kadar şen ve şâtır ilâhî manzûmeler, hamâseler okuyan o, şîr-i nerlerin telahhî-i mağlûbiyetle dönüşleri âdetâ hazîn, ağlatıcı bir mâtem alayını tanzîr ediyordu. Ne kadar büyük, ne kadar şanlı, ne kadar cihângirâne bir istikbâl-i mes'ûda doğru yürümekde olduklarını bilemedikleri, bilâ-harb ma'rûz kaldıkları bâdire-i mağlûbiyetin perde-i esrâr ile mestûr hikmetini keşf ü idrâk edemedikleri için kahr u hacâletlerinden yerlere geçmek istiyorlardı.

Nasıl kahr olmazlardı, nasıl hacâletlerinden yerlere geçmek istemezlerdi ki; nazarlarında hayât, hayâta liyâkat, namus ve şeref; şeref ve haysiyet İslâm idi. Halbuki: Müşârun-ileyhim hazerâtı bu meş'ûm musâlaha ile İslamiyet'i şâibedâr görüyorlar ve nâsiye-i İslâm'da böyle fâhiş ve iğrenç bir leke bulundukça kendilerine hayâtı harâm addediyorlardı.

Bunlar hayât-ı maddîye en âdî, en ufak bir nazar-ı istihkāk ile bakmak tenezzülünden âlî o, kahraman şîr-diller, ki ümmet-i Osmâniyye ve belki millet-i İslâmiyyenin, kadri bilinmeyen, menfâlarda heder olup giden edîb-i a'zamı:

Biz ol âlî-himem erbâb-ı cehd ü ictihâdız kim
Cihangîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretden
Biz ol ulvî-nihâdânız ki: Meydân-ı hamiyyetde
Bize hâk-i mezâr ehven gelir hâk-i mezelletden
Kemend-i can-güdâzı ejder-i kahr olsa cellâdın
Meraccahdır yine bin kerre zencir-i esâretden
Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetden
Cihân pür âteş-i hevl olsa da kavgâ-yı hürriyyet
Kaçar mı merd olan bir cân için meydân-ı gayretden

Fahriye-i bî-nazîrini sanki bu şîr-i jiyanların vasf-ı şehâmet ve hamâset ve şân-ı ulviyyetlerinde, ulviyet-i sırfalarında nazm etmiştir!

Hele Hazret-i Fârûk-ı a'zam radıyallâhu anhin, namus ve haysiyet-i İslâm nâm-ı pâkine huzûr-ı celîl-i Rahmeten lilâlemîn aleyhissalâtü vesselâma her türlü hudûd-ı i'tidâl ve temkîni taşan hâl-i istiğrâkını söylerken, "Târîh-i İslâm"ın sahâif-i evvelîni titriyor.

"Efendimiz, Mekke-i Mükerreme'nin fethini va'd ve tebşîr buyurmadılar mı? Suâl-i hummâvîsine rûh-ı Fârûk hâlâ titrer. El-ân, tevbeler, istiğfârlar eder.

Ordu-yı İslâm, bu hıred-fersâ inkisâr-ı derûn içinde Dârüsselâm'a avdet ederken Mekke-i Mükerreme'de neler oluyor? Bilhassa oradaki gizli müslümanlar ne haller geçiriyor, neler düşünüyor, istikbâl-i İslâm'a ne nazarla bakıyorlardı?

Musâlaha-nâmenin Mekkelilere verdiği gurûr ve neşe-i zaferle sermest olarak yekdiğerlerini tebrik ve tehniye ederler, Ebû Cendel radıyallâhu anhın zât-ı hazret-i risâlet-penâhîden, cebrî gibi bir sûretde istirdâdıyla musâlaha-nâmenin fi'len tevsîk ve tahkîminden (artık fîmâ ba'd İslâm için sa'adet-inkişâf ve ittisâ' yok! Medîne'den kaçıp bize gelecekler Lât ve Menât'ın! Bizden Medîne'ye kaçıp gideceklerin de ahden red ve iâdeleri te'mîn edilmiş olduğundan yine Lât ve Menât'ın...) diye izhâr-ı sürûr ve şâdümânî ile kendilerini Beyoğlu çılgınlarına benzetirlerken bir de Benî Zühre kabîlesi mahmîlerinden "Ebî Basîr bin Abdillah es-Sakafî radıyallâhu anhin ansızın Medîne-i Münevvere'ye kaçıp gittiği şâyi'ası bomba gibi tepelerinde patlayıvermez mi? (Nasıl...? Ne cesaretle...? Ebû Cendel'den ibret almamış mı?) diye küplere bindiler! Kıyâmetleri kopardılar! Derhal Huneys ve Masfar adlı kanlarına susamış iki bî-şu'ûru ardından koşturdular. Ebû Basîr'in Medîne-i Münevvere'ye vusûl ve dehâletinin üçüncü günü idi, ki: Bunlar da yetiştiler geldiler. Cenâb-ı Resûl-i vefâ-penâh efendimiz hazretlerinin huzûr-ı hümâyûnlarına çıktılır ve (العهد الذى جعلته لنا!) diyerek mültecîyi istediler. Derhal iâdesine emr u fermân buyuruldu. Ebû Basîr bir lisân-ı ye's ile:

– Efendim! Red ve iâde buyurulacak mıyım? Müşrikler, beni envâ'-ı azâb ve işkence ile irtidâd ettirecekler. Yazık olmaz mı?

– Sabr ve ihtisâb et! Cenâb-ı Hak, fürce-i necât ve mahrec-i selâmet ihsân buyuruyor.

Cevâb-ı kat'îsini alan mazlûm Ebû Basîr, muvâcehe-i sa'âdetde emr-i âlî ve kazâ-yı ilâhîye ser be-sîne-i rızâ ve ihtisâb olarak nefsini gelenlere esîr eder. Dârüsselâm'dan çıkarlar. On kilometre mesâfede ve Mekke yolu üzerinde bulunan Bi'r-i Ali ve nâm-ı diğeri Zülhuleyfe mevki'ine gelerek biraz nefes almak için mola ederler. Bu esnâda hurma yerlerken, Ebû Basîr ikisini de hem de kendi kılınçlarıyla tepelemeye karâr verir. Kılıncı ele geçirmek için Huneys'e tevcîh-i hitâb ile der, ki:

– Huneys! Doğrusu ya kılıncını pek beyendim.

– (Huneys kılıncını kınından çekerek) Evet! Bi'd-defe'ât tecrübe ettim. Hakîkaten pek yaman buldum.

– Şunu ver de biraz bakayım!

Şaşkın herif kılıncı uzatır. Ebû Basîr, eline geçirdiği gibi bir sür'at-i hâtıfe ile herifi ikiye biçer. Diğeri bu dehşetli hâli görünce hevl-i can ile Medîne-i Münevvere tarafına uçar, Harem-i şerîfe can atar.

[311] – Aman yâ Muhammed! Ebû Basîr, arkadaşımı öldürdü. İşte ardımdan geliyor. Eğer men' etmezseniz beni de öldürecek! der.

Filvâki' Ebû Basîr'in uçmak sür'atiyle gelmekde olduğu görülür. Nefesi nefesine nezd-i âlî-i Peyâmberîye gelerek:

– Yâ Resûlallah! Siz beni red ve i'âde ile ahdinizde vefâ etmiş oldunuz. Rabbim va'd-i kerîminiz mûcebince, beni ellerinden kurtardı.

Cenâb-ı Efsahü'r-rusül (aleyhissalâtü vesselâm) efendimiz kahramanlığın bu derece-i bâlâ-terînini görünce [1](وَيْلُ أُمِّهِ مِسْعَرَ حَرْبٍ، لَوْ كَانَ لَهُ أَحَدٌ ينصره) "Hayret bu kahramanlığa! Ne âfet-i harb! Eğer kendisine pâdâş olacak bir kimse olsa...!" buyurdular. Ebû Basîr; bu takdîr âmiz sözlerden kendisinin behemehal yine red ve iâde buyurulacağını anlamakda güçlük çekmedi. Müsâ'ade-i serbestî niyâzıyla maktûlünün selbini, ya'ni üzerindeki eşyâsının humusunu istedi.

– Eğer talebeni is'âf edecek olursam ahdimde vefâ etmiş olmam. Fakat sen nasıl istersen öyle yapabilirsin! Haydi ne tarafa istersen git! Buyurdular.

Ebû Basîr derhal Medîne'den uzaklaştı. Yolda Mekke-i Mükerreme'den kendisi gibi kaçmış olan beş nefer müslüman ile buluştu. Şam ile Mekke arasındaki cadde üzerinde ve Medîne-i Münevvere'nin Bahr-i Ahmer sâhili cihetinde Îs denilen mevki'e geldiler. Birkaç gün sonra idi ki Mekke'den, aşk-ı dîn sevdâ-yı tevhîd ile ikinci def'a firâr eden Ebû Cendel de gelip iltihâk etti. Az zaman içinde Gıfâr, Eslem, Cüheyne gibi kabâil-i cesîmeden ve sâir butûn ve şu'ûb-ı Arabdan kaçıp gelenlerle Ebû Basîr, üç yüz kişilik mini mini bir orduya mâlik oldu. Mekkelilere karşı Şam yolunu kestiler. Hiç bir ticâret kafilesini geçirmez oldular. Geçmek isteyen Mekkelileri bir ferd kurtulmamak şartıyla kılıncdan geçirirlerdi. Halbuki: Şam ticâreti Mekkelilerin hayâtı idi. Kureyş, Şam yolunun hem de kendileri aleyhinde hasmâne ve intikām-cûyâne bir sûretde kesilmesi yüzünden sıkıldıkça sıkılmaya başladı. Rüesâ-yı Kureyş Dârünnedvelerinde toplandılar. Kendilerince o kadar parlak, o kadar şanlı olan Hudeybiye Musâlaha-nâmesi'nin ta'dîlen tecdîdi çaresini te'mîn için en büyük reîsleri olan Ebû Süfyan bin Harb bin Ümeyyeyi Medine-i Münevvere'ye gönderdiler. Kendini gālib-i mutlak addederlerken kisve-i mağlûbiyeti kendi öz elleriyle iktisâ eylediler.

Ebû Süfyan, Dârüsselâm'a vâsıl ve huzûr-ı sa'âdete dâhil olarak dîn-i celîl-i İslâm'ı şâibedâr eden madde-i ma'hûdenin sulh-nâmeden tayy ve ihrâcına müsâ'ade buyurulmasını zelîlâne niyâz ve istirhâma başlayınca sahâbe-i güzîn hazerâtının hayretle memzûc neler, ne meserretler his eyledikleri düşünülsün! Cebîn-i pâk-i İslâm'a sürülmüş olan bu lekeyi a'dâ-yı din, kendi öz elleriyle silmeye müsâ'ade buyurulmasını hem de en büyük reîsleri lisânıyla ilhâhlarla, ibrâmlarla musırrâne ricâ ve niyâz ediyorlar. Birkaç hafta evvel, Hudeybiye'deki o şımarıklık, o çılgınlık, o nahvet, o azamet-furûşluk ne idi? Şimdi bu tezellül, bu tekâpû, bu ta-

[1] (ينصره) olmaksızın, Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'ş-Şurût, 15.

basbus, bu niyâzlar, bu istirhâmlar ne?... Buna nasıl hayret olunmaz?

Ebû Süfyan'ın "Allah aşkına! Hakk-ı rahm ve karâbet hürmetine niyâzımızı lutfen kabul buyurunuz! Biz: Ehl-i Mekke madde-i ma'hûdeden vazgeçtik. Bundan sonra her kim Mekke'den size gelirse hürdür, emîndir. Şu Ebû Basîr ile Ebû Cendel'e emir veriniz, yolumuzu kesmekden, kafilelerimizi vurmakdan, ticâretimize mâni' olmakdan vazgeçiriniz!" niyâz ve istirhâmları fahr u şükrân ile sîneleri kabartıyordu. Ebû Süfyan'ın bu musırrâne, bu zelîlâne niyâzları lutfen mazhar-ı kabul oldu. Fermân-ı hümâyûn-ı risâlet-penâhî yazılarak gönderildi. Emirnâme-i celîl-i Peyâmberî Ebû Basîr'i hâl-i ihtizârda buldu. Bu kahraman son nefesini nâme-i mübâreki öperek verdi. Aleyhi rıdvânüllâhi'l-ekber. Ebû Cendel, bu fedakar-ı dîn kardeşini girye-i te'essüfler dökerek oracıkda defn etti ve meşhed-i mübâreki civârında bir mescid-i şerif vücûda getirdi. İşini bitirdiği gibi bütün ihvân-ı guzâtıyla Medine-i Münevvere'ye gelerek hâk-i pây-i sa'adet-bahşâ-yı rahmeten lilâlemîne cebîn-sây-ı ubûdiyyet oldu.

* * *

Târîh-i İslâm'ın, sîne-i ulviyyetinde sakladığı bu şevketli hakîkat bilindiğinden sonra eğer bizde görecek göz, işitecek kulak, anlayacak idrâk nâmına bir şey varsa uzun uzadıya düşünmeye hâcet yok. Kendi öz ellerimizle da'vet ettiğimiz bir felâket nihâyet bugün gelip çatarak kâbûs gibi üzerimize çöktü. Feryâda, vâveylâya lüzûm yok. Vatan gerçi mecrûh; fakat hamdolsun hayâtından ümid kesilerek başı ucunda ağlanacak bir kefen-i pûş değil. Ma'azâllah! Öyle de olsa cenaze göz yaşlarıyla yıkanmaz. İnsan, isteyince inâyet-i Hak imdâdına yetişir. Hatâ nâmına mâzîde yapmış olduğu fenâlıkları, aklını başına toplayarak tashîh etmeye çalışır. Biz, tepemize çöken felâketden kendimizi kurtarmak için dînimize, *Kur'ân'*ımıza sarılmak kâfîdir.

Bu kadar muhtelif unsurları, kavmiyetleri, fikirleri, mizâcları birleştirmiş, bir vücud, bir rûh, bir hayât, bir kuvvet, bir şevket, bir saltanat yapmış olan İslamiyet'den başka ne idi? 69 târîhinde müttefikimiz sıfatıyla İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar pây-ı tahtımızı ziyâret etmişler, hayli müddet kalmışlardı. O zaman bizi nasıl bulmuşlardı; şimdi ne halde buldular? O zaman dînimize sâhib öz müslüman idik. **[312]** câmi'lerimiz dolu idi. Rûhlarımız yekpare bir nûr-ı tevhîd idi. Bugün ise şîrâzesi bozulmuş, yaprakları dağılmış perişan bir kitâbı tanzîr ediyoruz. Vaktiyle padişâhlarımızın, selâtîn-i ismet-karînin, sadrazamlarımızın, paşalarımızın o âhiret ve zühr-i na'îm-i ebediyyet nâmına özenerek, etekler, hazîneler dolusu altınlar sarf ederek yaptırmış oldukları o, güzelim câmi'lerimiz düşman istîlâsına düşmüş, cemâ'ati katliâm edilmiş, ehl-i tevhîd nâmına kimse kalmamış gibi garîb..! Bom boş..! Anâsır-ı gayr-i müslime ise, bilakis mezheblerine sâhib ma'bedlerine âşık!.. Kiliseleri birer saray kadar muhteşem! İçlerine girenler hayretlerden, takdîrlerden men'-i nefs edemezler. Gayb edilmiş gibi görünen imtiyâzât-ı mezhebiyelerinden yine müstefîd. Kānûn-ı Esâsî'nin te'mîn eylediği müsâvât, onlar için başkaca bir emr-i zâid. Onlar toplanıyor, biz dağılıyoruz. Onlar birleşiyor biz parçalanıyoruz. Onlar yaşamak istiyorlar. Biz zorla kendimizi öldürmeye, yok yere intihar edip heder olmaya çalışıyoruz! Ah..:! Söyleyecek söz çok! Fakat dinleyen kim? İşitecek kulak hani? His edecek vicdân, müte'essir olacak kalp nerede?

Anâsır-ı gayr-i müslimenin ma'bedlerine, kiliselerine dört el ile sımsıkı sarılmakda, arzularının fevkinde, hem de pek çok fevkinde ümitler beslemekde, sa'âdetler beklemekde olduklarını görmeyip de körce, ahmakça böyle hayâtımızı ta can evinden vuracak, dostlarımızı ağlatacak, düşmanlarımızı hummâ-yı sürûr ve şâdümânîye mübtelâ edecek garb-vârî, felsefeler savuracak gençlerimiz bulunacak. Garb felsefeleri, garb düsturları ile; garbı taklîd sevdâ-yı mecnûnânesiyle koca Devlet-i Osmâniyye'yi on sene içinde ne yürekler acısı bir hale getirdiler!? Merhûm İzzet Molla mezarından kalksın da vaktiyle söylediği şu:

İbn-i Yâsin ile Hâlet bir olup
Âkıbet devleti bu hâle kodu
Birisi hâlet-i nez'e getirip
Biri de başına Yâsin okudu!

Kıt'a-i mâtem-engîzini şimdi söylesin!

Asırlarca Türklerle omuz omuza a'dâya karşı harb etmiş, İslâmiyet, *Kur'ân-ı Kerîm* nâmına kanlarını akıtmış olan Arnavudlar işte o garbdan aldıkları ders-i medeniyyet, düstûr-ı milliyyet akl-ı meshûruyla Türklerden ayrıldılar. Meydân-ı harbde mecrûh düşen zavallı Mehmedciğe bir yudum su yerine, çeşme gibi kan boşanan ağzını kum ile doldurdular. İşte Arablar da böyle! Dört ip kaçığının cinâyetlerini bütün Anadolu'ya teşmîl zulm-i azîmini irtikâb ettiler. İşte bu tefrikalar, bu parçalanmaklar, düne kadar [1](إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ) düstûr-ı *Kur'ân*îsiyle yekvücûd olarak yaşamış olanlara bugün garb medeniyet-i ictimâ'iyye ve desâtîr-i milliyyesinin girânbahâ(!) öğütleri! Kıymetdâr! hediyeleri!

İşte din ile millet ile oynamanın, bir rûhu, bir vücudu garb desâtîr-i medeniyye ve milliyyesi nâmına yüz bin parça etmenin mükâfâtı!..

Maamâfîh ye'se mahal yoktur. Ye's ve fütûr Müslümanlıkda harâmdır. Filhâkîka bugün İslâm'ın vaz'iyyeti pek elem-nâkdir. Fakat yarın bu vaz'iyyet değişebilir. Rusya gibi yüzlerce milyonluk cihângîr bir devleti hurd ü hâş eden Cenâb-ı Hak nelere kādirdir! Elverir ki biz mütenebbih olup da habl-i ilâhîye sarılalım. Azmimizi, îmânımızı artıralım. Elbette bir gün gelir İslâm'ın şevketi yine cihânı tutar. [2](الحَقّ يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى عليه).

Mehmed Fahreddin

İNGİLTERE'DE TALÂK KĀNÛNU

– 3 –

Kānûn-ı cedîdin ikinci bâbını izdivâc-ı şer'înin bâtıl ve keen lem yekün addedilmesi mes'elesi teşkîl etmektedir.

Bu kayd, kilise hudûd-ı ahkâmından hârice çıkmak, belki de te'âlîm-i Mesîhiyye'den tamâmen insilâh ile ahkâm-ı şer'iyye-i İslâmiye'ye yaklaşmak için atılmış geniş bir adım telakkī olunabilir.

---

[1] Hucurât, 49/10.

[2] (الإِسْلاَمُ يَعْلُو...) şeklinde, Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Cenâiz, 79.

Yalnız komisyon bunun için bir takım şerâit-i mühimme vaz' etmiştir ki şurada zikir ve îrâdı fâideden hâlî değildir.

Evvelâ: Zevceynden birinin bir maraz-ı aklî ile musâb olması ve onun bu hâli akd-i nikâh hengâmında zevc-i âharın ma'lûmu olmaması.

Bu yoldaki şikâyetin kānûnen mesmû' ve mu'teber olması için tarîh-i akidden i'tibaren altı mâh zarfında mahkemeye mürâca'at şarttır.

Bu ta'dîl gāyet tabî'î beraber olmakla ma'tûh, mecnûn, bedmest, muğlak (şiddet-i gazabdan dili tutulan)'ın tasarrufâtını lağv i'tibâr eden kā'ide-i şer'iyyeye mülâyimdir.

Şerî'at-i İslâmiyye'nin kabul ettiği bu düstûr ile ahkâmını ne büyük bir hürriyet esâsına istinâd ettirmekde olduğu kârîîn-i kirâm takdîr ederler.

Sâniyen: Hîn-i akidde zevceynden birinin sar'a, yahud cünûn-ı muvakkata mübtelâ bulunması ve bunun zevc-i âhara ma'lûm olmaması.

Bu kayd, kayd-ı sâbıkın bir derece daha tevsî'inden ibâret olduğu için onun dâire-i şümûlüne dâhil bulunmakda ve binâenaleyh ânifen beyân olunan ahkâm-ı şer'iyyeye daha ziyâde yaklaşmaktadır. Tefrîk-i beyne âit esbâb miyânına böyle bir kaydın vaz' ve ilâvesinde kānûn-ı verâset ahkâmı ve hayât-ı dâime-i âilenin vesâil-i intizâmı nazar-ı mülâhazaya alınmıştır.

Sâlisen: Ahad-i zevceynin emrâz-ı zühreviyye, seyelân, selü'r-rie, **[313]** teleyyün-i a'sâb gibi hastalıklardan biriyle musâb olup da diğerinin hîn-i izdivâcda buna vâkıf olmaması.

Bu kānûnun kabul ettiği bu kayda müctehidîn-i fukahâdan bir çoğu eskiden beri kāil olagelmişlerdir.

Kānûnu vaz' edenler bu kaydı ilave ederlerken izdivâcdan maksad zevceynden birini ve hattâ ensâl-i âtiyyesini müşkil bir derde, dâimî bir belaya giriftâr etmek değil, belki tarafeynin sa'adet-i şahsiyyelerini itmâm ve hayâtın bâr-ı gavâilini tahfîf edecek bir müşâreket-i hayâtiyye vücuda getirmek olduğunu mülâhaza ettikleri anlaşılmaktadır.

Râbi'an: Hîn-i akidde veyahud akdi müte'akib zevcenin hâmil olduğunun ve hamlin yeni zevcin gayriden kazanılmış bulunduğunun tahakkuk etmesi. Zannımıza kalırsa Avrupa'da nişan ve izdivâc merâsiminin tâbi' olduğu kava'id ve merâsimin ne derece fâsid esâslara ibtinâ ettiğine bu i'tirâf-ı resmîden daha vâzıh ve daha kat'î bir bürhan olamaz. Bir kere nasıl oluyor da böyle bir hâdisenin menşei zinâ ve sifâh olduğu nazar-ı dikkate alınarak, şerî'at-i İslâmiyye'de olduğu gibi mürtekibi hakkında tertîb-i ukūbet cihetine gidilmiyor?

Sâniyen böyle bir hal vukū'unda hamlin yeni zevcden olduğu hakkında hükm-i kat'î verdirecek bir sebeb bulunabilir mi?

Şu cihet müsellemdir ki bekâreti zâil olan bir kadın ismetini tekeffül edecek dîne, temâyülât-ı sefîlesine mâni' şerefe, irâdât-ı nefsâniyyesine hâkim vicdâna mâlik olmazsa her gösterilen arzuya dâm olmakda tereddüd etmez.

Tabî'îdir ki âilesinin namus ve şerefine sûikasd eden, ünvân-ı iffeti olan bekâretinin kıymetini takdîr edemeyen, herhangi bir adama karşı nezâhet-i zamîrini muhâfazaya muktedir olamayan bir kadın her fenâlığı yapmak, hiç bir hal ve hareketine i'timâd olunmamak, her türlü nefret ve tahkīre layık görülmek için en kuvvetli sebebleri nefsinde cem' etmiştir. Kocası kat'iyyen bilmelidir ki bugün âilesinin şeref ve namusunu fedâ eden bir kadın yarın da bir başkasına meyl ile kendi şeref ve namusunu pâmâl edecektir.

Binâenaleyh zerre kadar şeref ve haysiyete mâlik olan bir kimse, müsevvağ-i şer'î olmaksızın ırzını şuna buna peşkeş çeken bir kadın ile izdivâca tahammül edemez.

Avrupa'nın bu şark felsefesini, daha doğrusu, bu tabî'î hakīkatleri anlamamakda olduğunu farz edelim. Fakat acaba zevc kadının kendinden gebe kalmış olduğuna ciddî bir kanâ'atle nasıl hüküm edebilecek?

Hepimiz biliyoruz ki telkīh için yalnız bir def'a mukārenet kâfî değildir. Bu halin tahakkuku birçok def'alar fi'l-i mukārenetin tekerrürüne vâbestedir. Bazan da yoluyla mukārenet şöyle dursun, uzv-i mestûrun şefreleri etrâfına temas hattâ bâkir kızların bile gebe kalmaları için bir sebeb-i kâfî teşkîl etmektedir.

Hal bu merkezde olunca kadının nişanlısı ile birçok def'a bir başkasıyla bir def'a münâsebetde bulunduğu izdivâc farz edilse de nişanlısı kadının behemehâl kendinden gebe kaldığına ne ile hüküm edebilecek?

Avrupalılar bugün kabul ettikleri merâsim ve âdâtile câhiliyet-i ulâ devrini andırıyorlar. O devirde Arab nikâh-ı müt'ayı mübâh addediyor, kadın kimin evinde iken âsâr-ı haml tahakkuk ederse çocuk onun oluyor idi. Maamâfîh kadın çocuğu müte'addid zevclerinden istediğine mal etmek hakkını da hâiz idi.

Avrupa'da el-yevm cârî olan merâsim-i izdivâc nerede, İslâm'ın kabul etmiş olduğu şerâit nerede?

İslâm'da izdivâc mes'elesi kat'î bir safhaya girdikden sonra kızın pederi veya biraderi gibi mehâriminden birinin huzûruyla biri birlerini görerek yekdiğerin ahvâl ve evsâfına ıttılâ' hâsıl etmelerine mesâğ vermektedir. Bu gibi kuyûd-ı ma'kūle dâhilinde vâki' olacak bir mu'ârefenin bugün Avrupa'da müstevlî bir şekil alan rezaletlere meydan vermesi ihtimâli var mıdır?

Evet, kānûn-ı tabi'ate münâfi olarak kabul edilmiş olan bir takım merâsim ve âdât netâyicidir ki Avrupa âileleri hânümânlarını fuhuş ile doldurmuşlar, ensâl ve ensâblarını bile bile karma karışık bir hale getirmişlerdir.

Şerî'at-i İslâmiyye, kadın erkek, zinâ edenler için şiddetli cezâlar tertîb etmiş olduğu için tabî'îdir ki kānûn-ı İslâm'da böyle garîb bir kayd yoktur. Çünkü bu kayd esâs i'tibâriyle resmen kabul edilmiş zinâ ve sifâhdan başka bir şey değildir.

Hâmisen: Tarafeynden birinin kasden ve bir sebeb-i ma'kūle istinâd etmeksizin husûl-i mukārenete mümâna'at göstermesi ve bu sebebden dolayı mukārenetin fi'len vukū'a gelememesi.

Bu kayd, bir hadd-i mu'ayyen dâhilinde, ma'kūl ve makbûldür. Şerî'at-i İslâmiyye bu mes'elede bir takım kuyûd-ı mühimme vaz' etmiştir ki biz, tatvîl-i bahsden ihtirâzen şurada üçünün zikriyle iktifâ edeceğiz:

1) Vâki' olan imtinâ', maraz, yahud i'tirâz veya bunlara mümâsil esbâbdan mütevelid ise zevce bir sene mühlet verilir; bu müddet zarfında yine vazîfe-i zevciyyeti îfâ etmezse hâkim beynlerini tefrîk eder.

2) İmtinâ'-ı vâki' sırf izrâr maksadına mübtenî bulunur ve zevcden bu husûsda yemîn sâdır olursa kadın dört ay sabr eder.

[314] Erkek yine fikrinde sebât ve ısrâr ederse hâkim beynlerini tefrîk eder.

3) Bir kadın huzûr-ı Risâlet-penâhî'ye gelerek "Yâ Resûlallah! Zevcim gündüzlerini sıyâma, gecelerini kıyâma hasr etmiş. Benim kendisinden bir hisse-i intifâ'ım yok" dedi. Risâlet-meâb sallallhü aleyhi vesellem efendimiz o adamı çağırtarak kadının ifâdâtında haklı olup olmadığını sordu. Evet, cevâbı vermesi üzerine, "Dînimizde böyle şey yok. Bana bak, Müslümanlık hem dînin, hem dünyânın için çalışmakdan ibâretdir. Namaz kıl, oruç tut. Çalış, istirâhat et. Üzerinde vücûdunun bir hakkı olduğu gibi zevcenin de bir hakkı var." buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfden istidlâl olunur ki ânifen beyân olunan iki sebebden biri bulunmazsa zevceynden birinin diğerinden, bu hakk-ı tabî'î ve şer'îden istifâde ettirmesini taleb etmek hakkını hâizdir. Bu hakkı ihlâl edildiği zaman kadı'nın beynlerini tefrîk etmeye şer'an salâhiyeti vardır.

Hülâsa-i kelâm, tarîk-i savâba yaklaşmak için vâsi' bir hatve mâhiyetinde olan kānûn-ı cedîd Cenâb-ı Hakk'ın hakāyık-ı ulviye-i İslamiyeyi behemehal kâinâta izhâr ve i'lâ edeceğine dâir [1](سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفى اَنْفُسِهِمْ) nazm-ı kerîmiyle bizlere sebk etmiş olan va'd-i kerîminin tecellî-i âsâr-ı incâzından başka bir şey değildir.

Kānûn, izdivâc mesâilinde hürriyeti ve bu yolda bir takım ahkâmı ihtivâ etmekle beraber istihdâf ettiği gāye ve maksada vusûl i'tibâriyle şerî'at-i garrâdan pek geridedir. Şâyân-ı temennîdir ki garb felâsifesi İslâm'ın hakīkatine, te'âlîminin ulviyyetine, ahkâm-ı âliyyesinin inceliğine, infâz-ı nazara muvaffak olsunlar da bu sâyede ona karşı mücehhez oldukları fikr-i ta'n ü teşnî'den vazgeçsinler ve Hâtem-i Enbiyâ'nın beşeriyete ithâf ettiği bu dîn-i ulvînin rahmeten lilâlemîn olduğunu teslîm ve i'tirâfa bir mecburiyyet-i vicdâniye his etsinler.

Evet, vâki'a şerî'at-i İslamiyye erkeğe talâk hakkını bahş etmiştir. Fakat bu hakkı isti'mâlde onu başı boş bırakmamış, mukābilinde bu hakkı sû-i isti'mâl ederse kadıya da ta'zîr (ukūbet) hakkını vermiştir.

İsbât-ı müdde'â için İslâm'ın talâk bâbında kabul etmiş olduğu mülâ'aneden daha kuvvetli bir delîl olamaz.

[2](وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ. وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ) fehvâ-yı münîfince erkek, âyet-i kerîmenin ta'yîn ettiği tarz ve şekilde mülâ'aneyi kabul ettiği takdîrde hâkim, aleyhissalâtü vesselâm efendimizin aynı mes'elede yaptığı gibi aralarını tefrîk eder.

Bilemeyiz ki erkek hakk-ı talâkını isti'mâlde, bir takım süfehânın anladığı gibi, tamâmen serbest ise onu böyle külfetleri ihtiyâra mecbûr eden nedir?

Kadılarımızın hâiz oldukları hakk-ı ta'zîri isti'mâl etmeleri şerî'at-i İslâmiyyede mevcud bir noksan değil, belki onun infâz-ı ahkâmıyla mükellef olanların kusurlarına haml edilmek muvâfık olsa gerektir.

Şerî'at-i İslâmiyye kadına arzusuna ta'lîken hakk-ı iftirâkı elinde bulundurmasına müsâ'ade ettiği gibi kendi âilesiyle, zevcinin âilesinden birer erkeği tefrîk-i beyn için salâhiyet-i tâmmeyi hâiz birer hakem ta'yîn etmek, zevciyle aralarını tefrîk etmesi için kadıya mürâca'atda bulunabilmek haklarını bahş etmiştir. Bunlar erkeği mesken ve hizmetkâr ücretlerini tesviye, me'kûlât ve melbûsâtını tedârik ile mükellef tutan hukūk-ı zevciyyetin fevkinde kadının nâil olduğu bir takım müsâ'adât-ı şer'iyyedir.

Şerî'at-i garrâ bu kadarla da iktifâ etmeyerek kadına âilesinin nâmını taşımak, emvâline tasarruf ve ondan istifâde etmek, lüzûm görürse, emvâlinin idâresi için hatta zevcinden başka birini vekîl ta'yîn eylemek haklarını te'mîn etmiştir ki garbda hiç bir kadının bu gibi hukūkdan istifâdesine imkan yoktur.

Şerî'at-i mu'azzama kadına nisbetle talâk bahsinde kuyûd ve şerâit-i ânife dâiresinde kalmayarak ona el-yevm Amerika'da mevcud hürriyet-i talâkdan daha vâsi' bir hürriyet te'mîn etmiştir ki İbn-i Abbas'dan mervî vak'a-i âtiyye bunun bir delîlidir:

İslâm'da ilk hul' hâdisesi Sâbit bin Kays'ın hareminde vukū'a gelmiştir. Kadın huzûr-ı risâlet-penâhîye gelerek: "Yâ Resûlallah! Sâbit ile başımız hiç bir vakit bir yastıkda birleşemez. Dâhil-i zifâf olmak için geldiği zaman çadırın perdesini kaldırdım. Baktım ki pür-silâh bir halde karşıdan geliyor. Dikkat ettim. Gördüm ki kap kara bir renk, kısa bir kāmet, gāyet çirkin bir sima." dedi. Resûlullah sallallâhü aleyhi vesellem "Vermiş olduğu bahçeyi iâde eder misin? diye sordu. Kadın: "Hay hay, isterse veririm." cevâbını verdi. Bunun üzerine Resûlullah sallallâhü aleyhi vesellem Sâbit'e: "Bahçeni al da tatlîk et." buyurdu. Kadın âilesinin hânesine avdet etti.

Şerî'atin kadına bahş etmiş olduğu böyle vâsi' mikyâsda hürriyetler meydanda durup dururken bilmem ki zerre kadar akıl ve insâfı olan bir kimse İslâm'ın kadınları hayvan mesâbesinde tutmakda ve onu hukūk-ı tabî'iyye**[315]**sinden mahrûm bırakmakta olduğunu ileri sürerek dîn-i mübîne karşı zebân-dırâzlığa cüret edebilir mi?

Bu makūle insâfsızlar ne derlerse desinler dîn-i yüsr ü suhûlet olan İslâm izdivâcdan maksad hüsn-i mu'âşeret, refâh-ı ma'îşet, hayâtın lezâyiz ve âlâmına mütesâviyen iştirâk şartıyla muhabbet-i mütekābileden ibaret olduğunu nazar-ı dikkate almış ve bu maksadı te'mîn için tabâyi'-i beşere akl-ı selîme son derece mülâyim kavâ'id ve ahkâm vaz' etmiştir. İşte İslâm'ın edyân-ı sâireden medâr-ı temâyüzü bu gibi şeylerdir.

Ahmed Fuad

Son

SES

Bu ünvân ile Balıkesir'de haftalık bir gazete intişâr etme-

[1] Fussilet, 41/53.

[2] Nûr, 24/7.

ye başlamıştır. Bir kaç nüshasının mutâla'asından anlaşıldığı üzere refîkımız sahîfelerini intişâr ettiği muhîtin husûsî ihtiyâclarına, mahallî şuûn ve hâdisâtına hasr ederek her nüshasında halkın anlayacağı bir sûretde güzel ve müfîd makālelerle ahâlîyi tenvîr ve irşâd ediyor. Vilâyât ve sancaklarda intişâr eden bir gazete için nasıl bir meslek ta'kīb etmek lâzım gelirse refîkımız hakkıyla onu îfâya muvaffak oluyor. Diğer bazı vilâyât gazeteleri yaptığı gibi, mu'dil mesâil-i siyâsiyeden bâhis baş makālelerle, tuhaf tuhaf fikirler ve mukallidliklerle kārilerini beyhûde işgāl etmiyor. Her nüshası muhîtin seviyesine göre çok nasîhatleri, köylünün hayât-ı ictimâ'iyyesine âit basit ve fakat kıymetdâr fikirleri muhtevî olarak muhîtine hakīkī rehberlik ediyor. *Ses*'in müessis-i muhteremi Basri Bey gibi cidden müslüman, halûk, muktedir bir sâhib-i kalemin mahsûl-i ilm ü irfânı elbette böyle mükemmel olur. Diğer vilâyât ve sancaklarda intişâr eden refiklerimizin de bu isri, bu mesleği ta'kīb etmeleri temennî olunur. Balıkesir muhîtine düşen vazîfe, bu *Ses*'i dinlemek, onun irâe edeceği tarîk-i reşâd ve savâbdan ayrılmamakdan ibâretdir.

Cenâb-ı Hak muvaffak bilhayr eylesin; bu *Sesle* bütün o muhîtdeki müslümanları uyandırsın.

Düşman sesi duymak istemezsen;
Kardeş sesidir uyan bu sesden.
Kalkınca görür, ki akşam olmuş
Vaktiyle uyanmayan bu sesden.

* * *

Refîk-ı muhteremimizin nasıl nâfi' yazılarla halkı dalâletden, ye'sden kurtarmakda olduğunu göstermek için son nüshasındaki baş makālesinin bazı fıkralarını nakl ediyoruz:

YEİS, BEDBÎNLİK

"Arzu ettiğimiz sulh ve sükûna artık kavuşuyoruz. Fakat acaba rûhlarımızda bütün irâdemizi sarsan yeni ve dâimî bir düşmanı gizlemeye başladığımızın farkında mıyız? Öyle bir düşman, ki hepimizin cevherini imhâ etmesinden cidden kurtulabilir. Ahvâl karşısında herkes kendini bu amansız düşmana teslîm edivermekden kurtaramıyor, ki o da "yeis ve bedbînî"dir! "Biz adam olmayız. Ne yapsak nâfile!" diyerek kendini koyup salıveriyor.

Vâki'â geçen parlak günlerimize bakarak Sultan Osmân, Fâtih, Yavuz ve Kānûnîlerin Kafkaslardan Atlaslara, Viyana ve Lehistan'dan Umman ve Sudanlara kadar kurdukları saltanat ülkesinin şanlı harîtasıyla dört asır sonra, bugün memleketimizin aldığı ve ma'atteessüf alacağı şekillere göz gezdiren her müslümanın vatan endişesi, acısı ile yüreğinin çarpmaması, kalbinin kanamaması kābil değildir. İslâm âleminin en büyük düşmanı olan Avrupalılardan bazıları üç asır içinde tedrîcen kopara kopara Kafkasya, Kırım, Macaristan, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan gibi kişverleri ülkemizden ayırdılar: On senelik Meşrûtiyet hayâtımızda da sürekli tehdîdler ve harblerle Bosna Hersek, Girit, Adalar, Rumeli, Trablusgarb ve Bingazi gibi memleketlerimizi aldılar. Evet târîh ve harîta karşısında ne kadar düşünsek, müte'essir olsak elbette yeridir: 400 seneden beri hep veriyoruz. Aldığımız yok! Memleket küçüldükçe idâresinde yine aynı acz ü müşkilât içerisinde kalıyoruz. Dört asırdan beri bilgisizlik ve ahlâksızlık gibi iki fenâ arkadaş dâimâ bizi görüyor. Binâenaleyh bu endişe ve te'sîrler içinde müte'essir olmamak, çırpınmamak kābil değildir.

Fakat bu teessür bizi hiç bir zaman ye's ve bedbînî deryâsında boğamamak lâzımdır. Asırların üzerimize çökdürdüğü felâketler ibret dersi vererek, bizi yaşamak emelinden uzaklaştırmamalıdır. Felâketler bazı milletleri batırır, bazılarını da yüze çıkarır; o felâketlerden ibret alanlar, hallerine, gidişlerine bir salâh, bir düzen verenler adımlarını cesur ve fakat düşünerek atanlardır.

Birçok milletler vardır, ki târîhde pek elîm felâketler karşısında kalmışlardır. Başkalalarına ne hâcet? Biz kendimiz az mı felâketler, tecrübeler gördük?.. Meselâ Abbâsîlerin son zamanlarında müslümanlar pek kuvvetsiz idi. Her tarafda tavâif-i mülûk türemişti. Halîfeler **[316]** memleketi muhâfaza husûsunda hiç bir kuvvet göstermiyorlardı. İşte bu sırada, ya'ni beşinci, altıncı, yedinci asırlarda milyonlarca Ehl-i Salîb İslâm diyârını çiğneyerek Adana'yı, Urfa'yı, Haleb'i, Şam'ı, Kudüs'ü kâmilen zabt ederek, Kudüs'de bir krallık, Urfa'da bir dukalık teşkîl ve diğer yerleri Kudüs Krallağı'na mâlikâne olarak ilhâk ettiler. Fakat Cenâb-ı Hak bir Salâhaddîn-i Eyyûbî meydana çıkararak, bunun gayreti ve hamâseti ile Ehl-i Salîb'e bir mukābele kudreti yaratmış, onları kaçırmaya, Kudüs kralı Guy De Luzignan'ı esîr almaya müslümanları muvaffak buyurmuştur. Kezâlik ahlâfı da Mısır'ı zabt ederek tekrar Kudüs'ü kurtarmak isteyen Fransa kralı muta'assıb Dokuzuncu Lui'yi Mansûre'de esîr etmeye, üç asır muhârebe sonunda Salîbiyyûn'u memleketlerine eli boş göndermeye muvaffak oldular.

Osmanlı tarîhi de böyle mühim misâllerle doludur. Ez-cümle Ankara Muhârebesi'nden sonra Timurlenk; Murad Hüdâvendigar'ın, Yıldırım Beyazıd'ın kaldırdığı beylikleri tekrar ihyâ etmişti. Bunların şımarıklıkları esnâsında beş şehzâde memleketin çeşitli yerlerinde birbirleriyle çarpışıyor. Bizans imparatorları da işe karışarak, beylerle birlikte şehzâdeleri birbirine karşı harb ettiriyor, Osmanlı hükûmetinin yıkılmasına yardım etmek istiyorlardı. Tam on bir sene süren şehzâdegân gāilesi memleketi pek za'îf bırakmıştı. Fakat yine koca Allah'ın lutfu ile muktedir, azimkâr bedbînlikden âzâde ve iradeli padişâh Çelebi Sultan Mehmed beş sene içinde Yıldırım saltanatının sönen kudret ve azamet nûrunu yeniden parlatmaya muvaffak oluverdi! Kezâ azm ü irâdesine za'fı, mülâyimliği galebe eden Bayezid-i Velî'nin renksiz zaman-ı saltanatı koca Fâtih'in parlak devrini hasretle arattığı gibi, pâdişâhlığı zamanında İsmail-i Safevî'nin nüfûzu memâlik-i Osmâniyyeyi istîlâ etmeye başlamıştı. Saf Bayezid-i Velî bunlardan habersiz, zühdüyle, takvâsıyla meşgūl olurken idâre-i umûr pek fenâ ellerde idi. Evlâdları arasında saltanatı aleyhine kıyâm çıkmasına mâni' olamadı; hayâtı kahr-ı azâb içinde geçti. Fakat dört şehzâde yine memleketi mücâdeleleriyle harâbe-zâra çevirirken, hepsine galebe eden civânmerd, tedbîrli, kuvvetli Yavuz Padişâh; Yıldırım ve Fâtih devirlerini gölgede bıraktı!..

Kezâ Rusya hükûmeti "Hasta Adam" dediği Osmanlı hükûmetini defn etmek hâzırlığını yapıp, cihânı aleyhimize saldırmaya çalışırken Mustafa Reşid Paşa ve arkadaşları Avrupa'da seyâhatler yaparak lehimize kazandığı gibi Sivastopol seferiyle Rusya'nın beline büyük bir darbe indirmeye ve Osmanlı hükûmetini Avrupa heyet-i düveliyyesi arasına sokmaya muvaffak olmuştu.

Hülâsa: İslâm ve Osmanlı târîhinde ma'rûz kaldığımız bir çok felâketler azm ü irâdenin, çalışmanın sâyesinde izâle edilmiş, bu devlet ve bu İslâm memleketi bir çok uçurumlardan kurtulmuştur.

Devletimizin ikbâl ve sa'âdeti güneşi defe'atle batmak üzere iken, Allahü azîmü'ş-şân onu yeniden parlatmış, müslümanları öldürmemiştir. Binâenaleyh yeis küfürdür i'tikādında bulunarak, azimkâr, irâdeli, halûk olmayı dînînin mukteziyâtından bilen her müslümanın son felâketler karşısında me'yûs ve bedbîn olması değil, bunlardan ibret alarak var kuvvetiyle çalışması, bilhassa şu sırada birlikden kat'iyyen ayrılmaması ve olur olmaz şâyi'alar karşısında hissiyâtıyla değil, muhâkemâtıyla hareket etmesi lâzım ve bu lüzûma dikkat olunduğu sûretde bizim de eski mecd ü şevketimize avn-i Hak'la yeniden kavuşmamız mukadderdir.

ŞU'ÛN

.....

ELCEZÎRE AŞİRETLERİNİN SADÂKATİ

Resü'l-ayn'da Elcezîre aşâyir ve urbânı nâmına Cebûr meşâyihinden Muhammed es-Sultan imzâsıyla Hükûmet-i Seniyye'ye Re'sü'l-Ayn'den âtîdeki telgrafnâme keşîde edilmiştir:

Elcezîre kıt'asının şimâlinden cenûb-ı Fırat vâdîsine kadar cereyân eden Habur nehri vâdîsindeki Cebûr ve onlara mülhak Cerâyin ve Pekare aşâirleri ve Zor sancağıyla Diyarbakır ve Musul vilâyetlerine merbût Cebûr aşâyiri taraf-ı âcizîye âit olup bunlardan hâric kalan aşâir bizimle hem fikir ve yekvücûd bulunuyor. Bu aşîretler yedi yüz seneden ziyâde Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'nin nân ü ni'metiyle perverde oldukları cihetle Osmanlı hükûmetinden gayri bir kavm ü milletle birlikleri gayr-i kābil ve mehâzîr-i adîdeyi dâ'îdir. Binâenaleyh böyle bir hal vukū'unda istikbâlleri zulmet içinde kalacağı emsâlleriyle sâbit olduğundan şimdiden istikbâllerinin te'mîn edilmesi için îcâb eden makāmâta arz olunmak ihtiyâcı his edildiği takdîrde teşebbüsât-ı lâzımede bulunmak üzere urbân nâmına kemâl-i tehâlükle irâde-i celîleleri muntazardır.

Hilâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

12 Aralık 1918 | 8 Rebîülevvel 1337 | Perşembe | 12 Kânûnievvel 1334 | Cild: 15 - Aded: 382

MEVLİD-İ HAZRET-İ NEBEVÎ

Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

Esahh-ı akvâle göre Rebîülevvel'in on ikisinde risâlet-i âmme sâhibi, enbiyâ ve rusülün hâtemi Muhammed bin Abdillah bin Abdilmuttalib bin Hâşim zînet-sâz-ı gehvâre-i vücûd oldu.

Cenâb-ı Resûl, pederinin vefâtından iki ay sonra doğdu ve dünyâya yetîm ve bî-vâye olarak geldi. Çünkü pederi kendine, metâ'-ı dünyâya âid beş deve ile Ümmü Eymen nâmındaki câriye-i Habeşiyye'den başka bir şey bırakmamıştı.

Cenâb-ı Hak Resûl-i güzînini vahdâniyetinin burhân-ı zî-hayâtı, bir akîde-i câhiliyyenin şâhid-i butlânı yapmak istiyordu.

Halk zannediyorlardı ki şu âlem-i maddîye kadem-nihâde olan her hangi bir mevlûd pederinin vesâyet ve sıyâneti, mâderinin dikkat ve ihtimâmı ve onların toplayıp bıraktıkları servet ve sâmân sâyesinde gayret ve saâdete mazhar olabilir.

Cenâb-ı risâlet-meâb âlem-i vücûda böyle yetîm ve bî-vâye gelmekle kalmadı, henüz altı yaşını ikmâl etmemiş bir tıfl-ı nevzâd iken Cenâb-ı Hak onu vâlidesinin sîne-i şefkat ve mihribânîsinden de ayırdı. Evvelâ ceddi Abdülmuttalib ve sonra amcası Ebû Tâlib vesâyetini der'uhde ettiler.

Muhammed (sav) on üçüncü sâl-i hayâtına resîde olunca ticâret maksadıyla Şam'a gitmekte olan amcası Ebû Tâlib, hayatında ilk defa olmak üzere beraberinde yola çıkarmıştı. Busra mevkiine gelince Râhib Bahîra Ebû Tâlib'e biraderzâdesini Mekke'ye geri götürerek Yahudilerden ihtimâmkârâne bir sûrette hıfz u himâye etmesini ve onun ileride pek büyük bir sergüzeşti olacağını ihtâr etti. Ebû Tâlib de vesâyâsına imtisâlen yanındaki eşyâ-yı ticâriyyeyi orada satıp savarak Mekke'ye döndü.

Ahlâk-ı Kerîmesi

Cenâb-ı Hak Muhammed (sav)i risâlet emr-i hatîri için hazırlamak ve ona Araplar arasında, belki de bütün memâlik-i cihânda hükümrân olan dalâlet ve mefsedetleri esâsından mahv ü izâle edecek bir kābiliyet ve isti'dâd vermek istediği için emr-i terbiyetini bizzât der'uhde etti. Cenâb-ı risâlet-meâb mekteb-i irfân-ı ilâhîde aldığı mükemmel ders-i edeb ile musaffâ, nezîh bir insan olarak meydana çıktı. Bir sûrette ki kırk senelik bir devre-i hayât geçirmiş olduğu câhiliyet âleminde dâmen-i iffet ve nezâhetini zerre kadar şâibedâr edecek bir hâli görülmedi; en ufak bir seciyye-i gayr-i makbûle ile ittisâfına kimse şâhid olmadı.

Bilakis o, bülûğa erişti̇ği andan i'tibâren muhît-i kavmiyyeti içinde hilm ü mürüvvet, sıdk u emânet gibi secâyâ-yı fâzılenin bir timsâl-i bedî'i addolunmaya başladı. Kavmi arasında "el-Emîn" ünvân-ı mefharetini ihrâz etti.

Resûl aleyhi's-selâm hayatının câhiliyete âid kısmında bile âmâl ve müştehiyyâtına esir olmamış, iffet ve ismetini muhâfaza, Cenâb-ı Hakk'ın helâlinden ihsân ettiği şeye rızâ ve kanâat ederek nezîh ve ulvî bir hayat geçirmiştir.

[318] O zaman ise âlem bir âlem idi ki ümmetlerden hiçbiri fenâyı fenâ görmüyor, bir emr-i münkeri işlemekte mahzûr tasavvur etmiyor idi. Bu cereyân-ı umûmî içinde onun da seyr ü reftârını karîn ve muâsırlarının telakkiyât-ı ahlâkıyyesine uydurmasında, onlarla hem-âhenk bir hayat ta'kīb etmesinde ne beis vardı?

Fakat öyle olamazdı. Kendini der'uhde edeceği o pürşân ü şeref ve kudsî vazîfe için yetiştirmek isteyen mukadderât fıtrat-ı nezîhesini, şâirin dediği gibi, her türlü ayıb ve noksandan pâk ve müberrâ bulundurmak istiyordu:

خلقت مبر أمن كل عيب | كانك قد خلقت كما تشاء

Cenâb-ı risâlet-meâb kırkıncı sâl-i hayâtında bulunan ümmü'l-müminîn Hatice ile akd-i izdivâc etti. Haremi dul ve biraz da geçkin, kendisi ise henüz yirmi beş yaşlarında ve binâenaleyh şebâbetin devre-i kemâlinde, âfiyet ve zindegîsi mükemmel, müstesnâ bir hüsn ü âna mâlik olduğu halde refîka-i muhteremesinin hicretden üç sene evvel vukū'-ı irtihâline kadar ona karşı gāyet vefâkâr bulundu; hakkında

beslemekte olduğu hüsn-i re'fet ve samîmiyete zerre kadar halel getirmedi.

Gençliğinin en harâretli çağlarından ihtiyârlığının bidâyetlerine kadar şehvetin tahakkümü altına girmemiş olan bir zât nasıl olur da elli yaşına girdikten, fazla olarak bir de bâr-ı girân-ı bi'set, tekâlîf-i risâlet dûş-ı liyâkatine yüklendikten sonra aksi temâyülâta teslîm-i nefs eder?

Cenâb-ı Hatice'nin irtihâlini müteâkib sîret-i seniyye-i Muhammediyye'yi şâibedâr göstermek emelinde bulunanlar ne ahmak adamlar! Hatice'nin vefâtından sonra ezvâc-ı tâhirâtın teaddüdündeki sır ve hikmeti anlayabilecek kadar irfân ve zekâdan bu adamların nasîbi yok mu? Doğrusu bu gibi safsatalar sâhiblerinin idrâk ve iz'ândan hiçbir behreleri olmadığının en bâhir burhânıdır.*

Resûl aleyhisselâm okuyup yazmamış bir ümmî idi. *Kur'ân-ı Kerîm* onun bu hâlini bir çok yerlerinde serd ü beyân ettiği halde çıkıp da itiraz eden bir kimse bulunmadı.

Yalnız bu husûsda âyât-ı Kurâniyyeyi ahbâr-ı Yahûddan, Şam seferlerinde görüştüğü Ehl-i Kitâb ulemâsından telakkī etmiş olduğuna dâir bir hezeyân vardır ki Kitâb-ı celîl onun şurada fazla söz söylemeye ihtiyaç bırakmayacak sûrette cevâbını vermiştir.

Maamâfîh bilemeyiz ki, hattâ dünyânın en büyük bir müessese-i ilmiyyesini, en parlak bir mekteb-i felsefe ve teşrîini iki defa ziyârete muvaffak olan bir insanın buralardan alacağı nasîb-i feyz ü irfânın derecesi ne olabilir.? Bâ-husûs ki aleyhi's-salâtü vesselâm efendimize bu istifâde-i ilmiyyeyi te'mîn edecek olan seyâhatlerden birincisi, kendinin henüz on üç yaşlarında bulunduğu sıralarda vukū' bularak birkaç ay kadar kısa bir müddet devam etmiş, Hatice nâmına ticâret maksadıyla icrâ edilen ikincisinde ise fart-ı meşgūliyyeti bu gibi teşebbüslere kat'iyyen mâni' bulunmuştu.

Resûl-i güzîn efendimiz fikir ve reviyyet i'tibârıyla bütün insanlara fâik olmakla beraber daima izhâr-ı tebessüm eder, az söyler, hilm ü mülâyemet gösterir, çok zamanını zikir ve fikir ile geçirir idi. İhkāk-ı hak husûsunda yanında yakın ile uzak, kavî ile zaîf bir idi. Fakīre fakrından dolayı hakāret etmez, karşısında bir hükümdâr da olsa haşmet ve azametine ehemmiyet vermez idi. Sabır gösterir, halkı da musâbereye teşvîk eder, te'lîfe mütemâyil bulunur, tefrîkden korkar idi.

Mağrûr ve hodkâm olmadan pek uzak bulunan zât-ı risâlet-penâhî tevâzu' ve meşvereti pek severdi, hakkı görünce daima ona döner, dünyâya karşı zühd ü iffeti iltizâm eyler. Fukarâ ve mesâkîne acır idi. Kitâb-ı kerîmdeki [1](اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُ اُمَّهَاتُهُمْ) imtiyâz-ı ulvîsine fart-ı şefkati sâyesinde ihrâz-ı liyâkat etmiş idi.

İşte Cenâb-ı Hak, Resûl-i güzînini böyle ulvî, nezîh ahlâk ile mazhar-ı tekemmül ederek teblîğ-i risâletine vâsıta ittihâz etmiş, dünyâda ukbâda en yüksek pâyeleri onun zâtına tahsîs eylemiştir. Evet, dünyâda daha nasıl âlî bir pâye ve menzilet olabilir ki bugün mülûk ve ümerâ onun hücre-i muattarasına arz-ı hizmeti kendileri için en büyük bir vesîle-i fahr u mübâhât addediyorlar.

Ötede en muhteşem hükümdârların, haşmet ve saltanatlarının ufûlüyle beraber yâd-ı azamet ve ikbâlleri mensûb oldukları milletlere yalnız münevver fikirlilerin, o da sırf tahsîl sâyesinde, hâfızalarında yer bulabildiği halde o Nebiyy-i kerîmin sît-i bülend-i risâleti âfâk-ı kâinât-ı âlemde her an için tanîn-endâz olmakta, nûr-ı hidâyet ve irşâdı kâinâtı nurlara gark etmektedir.

Resûl-i kerîm efendimizin sîret-i hümâyûnları bizi şu hakīkate irşâd ediyor ki ulüvv-i menzilet, nebâhet-i şân, hüsn-i sît, yâd-ı cemîl gibi şeyler fart-ı servet ü sâmân ile, câh ve ikbâl ile, nüfûz ve mekânetle, irsî imtiyâzlarla, istibdâd ile mekr ü hud'a ile kazanılır şeyler değildir. Çünkü teayyün etmiş bir hakīkattir ki dünyâ daima heveskâr-ı ikbâli olanların aleyhine döner, menâfi'-i husûsiyeye karşı gösterilen hırs ve tehâlük havâssın hânümânını yıkar, hâk ile yeksân eder. Bu, böyle olunca demek oluyor ki Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizi şâhid-i azamet ve celâleti olduğumuz o makām-ı muallâya i'lâ eden şey o gibi ahvâl ve makāsıddan hiçbiri değildi. Ona bu imtiyâz-ı fevka't-tabîiyyeyi te'mîn eden şey yalnız şu hâlet idi: Dünyâ kendine karşı **[319]** dökülüp saçıldıkça, mehâsin-i dil-firîbiyle kendini beğendirmeye çalışdıkça o, dünyâya karşı bî-gâne bir tavır alır, mübrem ve zarûrî olan huzûz ve ihtiyâcâtını istîfâ etmekle beraber kalbini onun kayd-ı tahakkümüne teslîm etmez idi.

Biz de sîret-i seniyye-i nebeviyyenin bu tarz-ı tezâhüründen istidlâl ediyoruz ki dünyâya karşı zühd ve iffet esbâb-ı sa'y ü ameli ta'tîl etmek, tekkelere, husûsî ibâdethânelere çekilerek, helâl de olsa nâz ü naîm-i dünyâdan dâmen-keş-i ferâğ olmak demek değildir.

Hakīkī zühd, sîret-i nebeviyyenin delâlet ettiği vechile, dünyâyı, başka hiçbir şeye iltifât etmeyecek derece, kalbe hâkim bir vaz'iyette bulundurmamak, bir hizmetkâr, bir hayvan hakkında tatbîk ettiğin tarz ve usûle tevfîkan onu kendine celb ile âmâl ve makāsıd-ı âliyyeyi tervîc ve infâz husûsunda hizmet ve muâvenetinden istifâde eylemektir.

Hülâsa dünyâya karşı zühd demek onu kendine bend etmek ve daima hüküm ve irâdene râm ve münkād bulundurmak demektir.

Binâenaleyh bir müslüman istediği gibi dünyânın menâim ve lezzâtından istifâde etsin, zînet ve zehârifinden dilediği kadar vâye-dâr olsun. Yalnız bir şeyden, birr ü infâk gibi salâh ve menfaati kendine, dînine, vatanına âid olan bir seciye-i fâzılaya vedâ' edecek derece huzûz-ı âcile-i dünyeviyyeye meyl ve meftûniyetten hazer etsin.

İşte İslâm Dîni'nde zühdün hakīkati bundan ibârettir. Müslümanlar her husûsda peygamberlerinin *Kur'ân* ile müeyyed olan ahlâk-ı kerîme ve sîret-i tâhiresini rehber ittihâz etmeli, dünyâya karşı gösterecekleri zühdde onu azm ü irâdelerine râm ettikten sonra lezâiz ve nefâis-i dünyeviyyeden istifâde, dinini, mensûb olduğu cem'iyet-i müslimîni te'yîd ve is'âd yolunda cem'-i servet yolunu bilen kimselerin zühd ü istiğnâlarıyla hem-ayâr olmalıdır.

* Bu mütâlaâtın esbâbını anlamak için *el-İslâmü Dînü'l-Fıtra* nâm esere mürâcaat olunmalıdır.

[1] Ahzâb, 33/6.

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

Bismillâhirrahmânirrahîm

اِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ. خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظيمٌ[1]

Meâl-i Kerîmi:

Küfrü irtikâb edenler, inzâr etmişsin, etmemişsin, birdir. Onlar îmân etmezler. Allah onların kalplerini, kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri önünde perde vardır.

Resûl aleyhi's-selâm bütün insanların, risâletine îmân etmelerini son derece arzu eder, meslek-i hidâyette isrine iktifâ ve şerîatine tevessül saâdetine nâil olamayanların bu bedbahtlıkları kendini cidden dâğdâr eder idi.

Binâenaleyh *Kur'ân-ı Kerîm*'de bir çok âyetler vardır ki Nebiyy-i rahîm efendimiz bu yolda hissettiği şiddet-i âlâmı tesliyet ve aynı zamanda onu şu hakîkate irşâd etmektedir: İnsanlar arasında şekâvet-i ebediyyeye mahkûm öyle kimseler vardır ki gûnâ gûn hatîât dört etrâflarını sarmış, inâd ve mükâbere kendilerini merkez-i savâb ve hakîkatten uzaklaştırdıkça uzaklaştırmış olduğu için onlara ne va'z u nasîhat te'sîr eder, ne de âyât-ı beyyinât dîde-i intibâhlarını açar.

İşte bu iki âyet [2](اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا وَاَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ) nazm-ı kerîminin delâlet ettiği vechile kavimlerinin küfür ve dalâl vâdîlerinde saplanıp kalmalarına sebeb olan ser-âmedân-ı Kureyş'in hâl-i hizlân ve şekâvetlerini beyân ve tasvîr etmektedir.

Bu sergerdelerin kâffesi vak'a-i Bedr-i Kübrâ'da hâk-i helâke serilmişler, dâr-ı cezâda kendilerini bekleyen meâl ve âkıbetlerine kavuşmuşlardır. Kureyş'in sâdât ve küberâsı topladıkları mühim bir kuvvetle Bedir'deki müslümanları gâfil avlamak maksadıyla Mekke'den hareket etmişlerdi. İki kuvvet karşılaşınca müşrikler hiçbir sebât ve mukâvemet eseri göstermeksizin tarîk-ı inhizâmı tuttular. Müslümanlar ta'kîblerine koyularak istediklerini esir, istediklerini katlettiler. Uzemâ-yı Kureyş'ten şu isimlerini ta'dâd edeceğimiz kimseler de maktûlîn miyânında idiler:

Utbe bin Rebî'a, biraderi Şeybe, Velîd bin Utbe, Âmir (Ebû Ubeyde)'in pederi Cerrâh, Ümeyye bin Halef ile oğlu Ali, Hanzala bin Ebî Süfyân, Ebû Cehil, Nevfel bin Huveylid.

Bu vak'ada Kureyş'ten yetmiş kişi esir alınmış ve bunlardan Ukbe bin Ebî Mu'ayt ile Nadr bin el-Hâris'in, Mekke'de iken İslâm ve müslümanlarla istihzâ husûsunda pek ileri gitmekte oldukları için emr-i peygamberî ile boyunları vurulmuştur.

Kureyş'in birer diâme-i izz ü şevketi mesâbesinde olan bu adamlar öyle âyât, öyle berâhîn görmüşler idi ki taşlara gösterilse erir, dağlar mehâbet-i kat'iyyetinden lerze-nâk olur idi. Fakat îmân etmeyenlere böyle şeylerin ne te'sîri olabilir?

Üst üste seneler geçti ki Risâlet-meâb sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz bu adamlara hikmet söylüyor, fakat bunun i'lânından îrâs-ı kibr ü nahvetten mâadâ bir te'sîri olmuyor; inzâr ve tahvîf sûretiyle yola getirmek **[320]** istiyor, bununla da tuğyânlarını tezyîdden başka bir netice elde edemiyor idi. Hidâyet yollarını gösterdikçe gözlerini kapıyorlar, hakîkati anlatmak istedikçe fikir ve muhâkemelerini dalâl ve evhâm vâdîlerine saptırıyorlar idi. Nihâyet kavminin inâd ve istikbârları bir râddeye vardı ki Risâlet-meâb efendimiz onların hidâyet ve felâhdan vâye-dâr olamayacaklarını anlamakla kalmadı. Bilakis şu'le-i nûr-ı nübüvvet şerîatini söndürünceye kadar nefs-i hümâyûnuna karşı ellerinden gelen ezâ ve cefâyı dirîğ etmeyeceklerine kat'î bir i'timâd hâsıl etti. Zâten esdaku'l-kāilîn olan zât-ı Zü'l-celâl bu zümre-i muânidîne karşı inzâr ve adem-i inzârın netice i'tibârıyla seyyân olduğunu haber verdikten sonra onların sîretlerini tashîh, akîdelerini ıslâh edebilmeleri hakkında ümîd beslemesine ne imkân vardı? Fil-hakîka, bu imkân ve ihtimâl münselib idi, çünkü onlar küfür ve dalâlde sonuna kadar sebât ve ısrâr etmeyi göze aldırmışlar, aleyhi's-salâtü vesselâm efendimizin tertîl ve tilâvet edeceği âyât-ı ilâhiyye ve hikem-i beyyineye havâle-i sem' etmemeye şiddetle azm ü niyyet etmişlerdi.

Düşünülecek olursa onların ma'kūlât âfâkında cevelânına müsâade etmedikleri kalplerin, işitmek, dinlemek hâssasını ta'tîl ettikleri kulakların, kesîf perdelerle mahsûsâta nüfûzdan men' ettikleri nazarların kendilerine ne fâidesi olabilirdi?

Şübhesiz, Cenâb-ı Hakk'ın böyle muânidlere karşı yapacağı şey onları böyle vedîa-i fıtrat olan kuvâ-yı hissiyyenin menâfi' ve irşâdâtından mahrûm bırakmak olacaktır. Onlar ki nûr-ı hakîkat bütün şa'şaasıyla gözleri önünde parladıkça hikmet-i hakîm kalplerine tecellî ettikçe inâd ve mükâbere i'tirâf-ı hakîkat temâyülâtının fikirlerinde yer bulmasına mâni' olur da bu gibi fırsatlardan istifâdelerine imkân bırakmaz.

Küfrü irtikâb ve inâdlarında ısrâr edenler midesinin güzel ve kuvvetli gıdâlara tahammülü olmayan hastaya benzerler ki tenâvül ettiği kuvve-i gıdâiyyesi mükemmel her şey hastalığının iştidâdına ve tehlikenin bir mertebe daha artmasına sebeb olur. Bu hakîkati [3](فى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا) âyet-i kerîmesi müfessirdir.

Âyetin ma'nâsı Cenâb-ı Hak kullarını dalâlete sevk eder ve onları tarîk-ı müstakîmden inhirâf ettirir, demek değildir. O, bize şu hakîkati telkîn etmektedir ki: Cenâb-ı Hak vahiy tarîkıyla hükm-i âyâtını kullarına indirir, bunlara inâd ve istikbâr hastalıklarından âzâde sâf ve nezîh ma'kes olursa füyûz-ı maddiyye ve ma'neviyyeleri böyle kalplerin nezâhet ve zindegîlerini bir kat daha takviye eder. Tuğyân ve mefsedet temâyülâtıyla meşbû' kalpler, şeytan üfürmüş de alabildiğine şişmiş büyümüş burunlar ise sâhiblerinin tînet ve vicdânlarına bu âyât ve hikemin sereyân-ı füyûzâtına imkân bırakmazlar ve binâenaleyh bu avâmil-i terbiyet ve irşâd o kimseleri kucaklamak istedikçe onlar silkinip kaçmak isterler, karşılarında şu'le-i felâh ve hidâyeti parlattıkça görmemek için gözlerini yumarlar.

[1] Bakara, 2/6-7.
[2] İbrahim, 14/28.
[3] Bakara, 2/10.

وَقَارًا.وَقَدْ خَلَقَكُمْ اَطْوَارًا. اَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا.وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا. وَاللهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا. ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ اِخْرَاجًا. وَاللهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًا. لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا. قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِى وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ اِلَّا خَسَارًا. وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا.وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا. وَقَدْ اَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا ضَلَالًا.مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللهِ اَنْصَارًا.وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا. اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ (وَلَا يَلِدُوا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا) = “Yâ Rab! Kavmimi geceli gündüzlü hak yoluna çağırdım. Benim sadâ-yı da’vetim onların daha ziyâde yanımdan kaçmalarından başka bir netice vermedi. Gufrânına mazhar olmaları için kendilerini hak yoluna da’vet ettikçe parmaklarıyla kulaklarını tıkadılar. Küfür ve ma’siyette ısrâr, kibir ve nahvetlerini tezyîd ettiler. Sonra onları cehren da’vet ettim; yerine göre açıktan açığa, yerine göre gizli gizli telkînâtta bulundum ve dedim ki: Allah’a îmân ederek ondan mağfiret taleb ediniz. O mağfiret tanrısıdır. İman ve dehâlet ederseniz gökten size bol bol bârân-ı rahmet yağdırır, emvâl ve benîn ile imdâd ve muâvenet eder, sizi bağçelere, ırmaklara sâhib kılar. Allah sizi tavırdan tavıra intikāl ettirerek yaratmışken neden onu tebcîl ve tevkīr etmek istemiyorsunuz? Görmüyor musunuz ki o nasıl yedi kat gök yaratmış, onlardaki ayı nûr yani latîf ziyâlı, güneşi sirâc yani kuvvetli ve keskin şu’leli yapmıştır. Sizi Allah yerden bitirmiştir. Bilâhare yine yerin altına gönderecek. Sonra tekrar büyük bir kuvvet ve kudretle meydana çıkaracaktır. Geniş geniş yollardan yürüyüp gitmemiz için yeri döşek gibi düz bir hâle koyan da Allah’dır. Bu kadar va’z u irşâddan sonra Nûh şunları söylemeye mecbûr oldu: Yâ Rab! Kavmim beni dinlemediler. Mâlik olduğu mal ve evlâd kendini daha ziyâde şekāvet ve hüsrâna dûçâr etmiş olanlara uydular. Bana karşı büyük büyük mekr ü tezvîr yollarına saparak halka: Ma’bûdlarınızı bırakmayınız, ne Vedd, Süvâ’dan, ne de Yeğüs, Ye’ûk ve Nesr nâmlarındaki sanemlerinizden vazgeçmeyiniz. Demeye kalktılar. Ve böyle sözlerle bir çok halkın dalâlette kalmasına sebeb oldular. İlâhî! Bu hâl ve hareketlerine mukābil zâlimlere dalâletlerini artırmadan başka bir şey yapma. Kavm-i Nûh işte bu gibi hatîâtlarından dolayı hep gark edilerek cehennem ateşine atıldılar da Allah’a karşı kendilerine yardımcı bulamadılar. Zâten Nûh da esnâ-yı münâcâtında şöyle demişti: Yâ Rab! Yeryüzünde kâfirlerden bir ferd bırakma. Bırakırsan kullarının doğru yoldan şaşmalarına sebeb olurlar. Âleme fâcir ve küfür ve ma’siyette bînazîr mahlûklardan başka nesil ve zürriyet getirmezler”

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çaviş**

HUKŪK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER’İYYE

Kararnâmeleri Hakkında

Hukūk-ı âile ve usûl-i muhâkemât-ı şer’iyye kararnâmeleri hakkında dârulfünûnun mülgā İlâhiyât Şu’besi hikmet-i teşrî’ müderrisi mütebahhirîn-i ulemâdan muhaddis ve fakīh-i şehîr Sadreddin Efendi hazretleri tarafından evvelce

وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا)[2] ve (فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ)[1] (كَبِيرًا) âyetleri bizi hidâyet ve dalâlet mes’elelerinin istinâd etmekte olduğu bu hakīkatlere irşâd etmektedir.

Hakīkaten pek çok kimseler gördük ki inâd ve mükâbere kalplerinde esaslı bir sûrette cây-gîr olmamış olsa ne hak ve hakīkatin tezâhürâtı karşısında fikir ve muhâkemeleri mehâlik-i zünûn ve evhâma saplanıp kalacak, ne de nefisleri sıdkı kabûl ve iltizâm husûsunda girîve-i nahvet ve taassuba saplanacak idi. Fakat hevesât-ı nefsâniyye o derece kalplerinde yerleşmiş ki şeh-râh-ı istikāmeti herkesden güzel gördükleri halde daima ondan inhirâf ederler, hak ve hakīkatin delâil-i sübûtunu pek güzel bildikleri halde inkârdan çekinmezler. Teyakkuz ve intibâha da’vet temâdî-i gafletlerine, tebyîn-i hakāik tecâhüllerine bâis olur. (وَقَالُوا قُلُوبُنَا فى اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا اِلَيْهِ)[3] = “Mu’ânidîn-i küffâr derler ki: Bizi da’vet ettiğin şeylere karşı kaplerimiz birer gılâf içerisinde imiş gibi kapalı, kulaklarımız sağırdır. Seninle bizim aramızda bir hicâb vardır.”

Bu makūle adamlar şu derc edeceğimiz âyetlerle Cenâb-ı Hakk’ın mâhiyet ve evsâfını beyân etmiş olduğu kimselerdir. (اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ. وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ)[4] = “Haklarında azâb-ı dâimî hükmü verilmiş olanlar, kendilerine bütün âyât gelmiş tecellî etmiş olsa da azâb-ı elîmi görmedikçe îmân etmezler.” (وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ)[5] = “Ehl-i kitâba âyât ve delâil nâmına ne varsa hepsini getirsen kıblene tâbi’ olmazlar. Sen de onların kıblelerine tâbi’ olamazsın.”

Şu âyet-i kerîme de bu zümre-i muânidînin nasıl sengîn bir kalbe mâlik olduklarını beyân etmektedir. (بَلْ طَبَعَ اللهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ)[6]

(أنّ الذنوب إذا تتابعت على القلوب أغلقتها، وإذا أغلفتها أتاها حينئذ الخَتْم)[7] = “Kalpler mütemâdiyen günahların istîlâ-yı zalâm ve kuvveti altında kalırsa kapanır kalır. Bir kere de kapandı mı mahtûmiyet muhakkaktır” hadîs-i şerîfi de tecellî-i hakāikın kulûb-ı kāsideye karşı adem-i te’sîrini müeyyiddir. Bu hadîs-i şerîfden anlaşılıyor ki hatm-i kalp o kimselere mahsûsdur ki kazandıkları seyyiât, dûçâr oldukları hatîât salâh ve intibâha kābiliyetlerini tamâmıyla izâle **[321]** eder de yaptıklarına nedâmet etmeyi, hakīkī tevbe ile hayât-ı ma’siyetlerine nihâyet vermeyi hatırlarına bile getirmezler. Artık bunlar âyât-ı âtiyye ile derece-i isyân ve temerrüdleri îzâh ve beyân buyurulan kavm-i Nûh ile hemhâl olurlar. (رَبِّ اِنِّى دَعَوْتُ قَوْمِى لَيْلًا وَنَهَارًا. فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِى اِلَّا فِرَارًا. وَاِنِّى كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا اَصَابِعَهُمْ فى اٰذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَاَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا.ثُمَّ اِنِّى دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا. ثُمَّ اِنِّى اَعْلَنْتُ لَهُمْ وَاَسْرَرْتُ لَهُمْ اِسْرَارًا. فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا. يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا. وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَارًا. مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ)[8]

[1] Saf, 61/5.
[2] İsrâ, 17/60.
[3] Fussilet, 41/5.
[4] Yûnus, 10/97.
[5] Bakara, 2/145.
[6] Nisâ, 4/155.
[7] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 2000, c. 1, s. 261.
[8] Nûh, 71/5-27.

kaleme alınıp hükûmet-i sâbıkaca neşrine müsâade edilmeyen lâyihayı kemâl-i ehemmiyetine mebnî derc ediyoruz. Mes'elenin Meclis-i Meb'ûsân'ca mevzû'-i bahs olduğu şu günlerde milletvekillerinin bu lâyihayı mevzûunun ehemmiyetiyle mütenâsib bir sûrette ta'kîb ve tedkîk edecekleri kaviyyen me'mûldür.

Hukūk-ı Âile Kararnâmesi, komisyon-ı mahsûsu tarafından tanzîm edilmiş olan esbâb-ı mûcibe lâyıhasıyla beraber, mütâlaa olundu. Teallukuna mebnî Usûl-i Muhâkeme-i Şer'iyye Kararnâmesi de gözden geçirildi. Hukūk-ı Âile Kararnâmesi'nin hey'et-i umûmiyyesi ve rûhunu teşkîl eden maddeleri, ümîd olunduğu gibi, halkın mesâlih ve menâfi'lerine hâdim, örf ve âdât ve âdâb ve ahlâk-ı milliyelerine muvâfık değil. Te'emmül olundukça kavâid-i dîniyyemiz ile kābil-i te'lîf olmayıp, binâenaleyh Kānûn-ı Esâsî'ye de mutâbık olmadığı zâhir oluyor.

Ehl-i İslâm'a tealluk eden yüz üç maddenin kırkından ziyâdesi hatâ-âlûd. Ber-tafsîl beyân olunacağı üzere bir takımları şer'-i ma'lûma, nusûsa, icmâa muhâlif ahkâmı muhtevî: Münâkehâtın birinci bâbının fasl-ı sânîsiyle ona müteallik olan 52'inci maddesi ve müfârakātın 130'uncu maddesi, 75'inci madde ile müfessir olan 19'uncu maddenin fıkra-i ahîresi gibi. Bazıları da kıymet-i şer'iyyeden ârî kānûn şekline vaz' olunmuş, ızrâr-ı nâsı müeddî: 33, 37, 110'uncu maddeler gibi. Bir çoğu da mesâil-i ihtilâfiyyeden, lâkin edillesine nazar ile tarîk-ı şer'îsiyle tercîh olunmuş akvâl değil. Ve ekserîsi nâdirü'l-vukū' olan umûra müteallik. Kabûllerinde nâs için öyle fâide me'mûl değil. Bilakis menâfi'lerini ihlâl edecek, kuyûd ve şürûtu terk olunarak alınmış akvâl ve şer'an cem'i câiz olmayan kavillere istinâd ettirilmiş maddeler de var.5523426858

[322] Kararnâmeyi tanzîm ederken komisyon hey'etinin tuttukları meslekte hatâ etmiş oldukları anlaşılıyor. Esbâb-ı mûcibe lâyihasının ibârât-ı sarîhasından müstebân olacağı üzere îcâbât-ı medeniyyeden addolunarak ona binâen tertîb olunan kanunlar bir kere de akvâl-i fukahâya nazar olunup bazılarına istinâd ettirilirse artık meşrûiyyet iktisâb eder ve bununla vazîfe-i dîniyye îfâ edilmiş olur… zannolunmuş. Bu ise galattır. Çünkü ahkâm-ı şer'iyye ikinci dereceye bırakılmış oluyor. Halbuki birinci derecede ve lizâtihî mültezim olması, mahzâ edille-i şer'iyyenin medlûlü Kitâbullâh ve Sünnet-i nebeviyyenin müfâdı olduklarından dolayı ahz u kabûl edilmeleri Dîn-i İslâm'ın esâsından olarak matlûbdur. [1](فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا) âyet-i celîlesi bu bâbda nass-ı kātı'dır. Bir kaziyyeyi ahkâm-ı ilâhiyyeden olduğundan dolayı teslîm ve kabûl etmek başka, îcâbât-ı medeniyyedir, yahud maslahat-ı nâsa erfakdır, diyerek tahsîn ve tasvîb eyleyip de ona muvâfık olan kavli ihtiyâr ve teşrî' edelim demek başkadır.

Evet her müstakil olan devlet hakk-ı teşrîi hâizdir. İstediği din ve şerîati dilediği kanunu kabûl, yahud tanzîm eder. Başkaları ona müdâhale edemez. Lâkin bir dini kabûl eylemiş olan hükûmetin teşrî' edeceği kavânînin de o din ve şerîatin ahkâmı dâiresinde, onun usûl ve kavâidi üzere vaz' olunması lâzım gelir. Nezd-i fukahâda bir kavlin maslahat-ı nâsa erfak olması da esbâb-ı tercîhdendir. Lâkin mansûs ve mücma'un-aleyh mevâzı'da değil. Ancak müctehedün-fîh olan umûra akyise-i fıkhiyyenin müteârız olup vech-i âharla tercîh mümkün olmadığı mesâilde olur.

Tarîkat-i meslûke-i dîniyyeden olan cemâat-i eimmenin kavl-i meşhûrundan udûl ile edille-i şer'iyyeye nazar etmeksizin garâib-i akvâli tercîh etmek; akvâl-i eimmeye nazar ile tercîh ederken ol bâbdaki edille-i şer'iyye ve nusûs ve âsâr ve akvâl-i nebeviyyeyi terk ve ihmâl ve ıtrâh eylemek câiz olmadığı zarûriyyât-ı dîniyyeden olarak ma'lûm ve mücma'un-aleyhdir. Müctehid de bazen hatâ eder; mevzi'-i nasda ictihâd etmiş, nas kendisine bâliğ olmamış olur. Kendisi bu bâbda ma'zûrdur. Lâkin delîl-i zâhir olduktan sonra onu taklîd eylemek câiz olmaz ve onun bu hatâsıyla mes'ele ictihâdiyyât menzilesine inmez. Hilâfı ihtilâfdan ma'dûd olamaz. Erbâb-ı saltanat ve hükûmet onunla amel olunmasını emreyleyip hâkimler mûcebince hükmetseler de o hükümler şer'an sahîh ve nâfiz olmaz.

Bir kavil ile ahz u emr olunabilmek için evvel emirde onun hakīkaten mevzi'-i ictihâd olan bir mes'eleye dâir olması şarttır ve bu şartın tahakkukundan sonra da o kavl ve mezhebde mürâ'ı olan kuyûd ve şürûta dikkat olunmak elzemdir. Birisi terk ve ihmâl olunarak alınırsa mes'ele değişir. O kavil artık müctehid kavli değildir.

Edille-i şer'iyye tafsîle müsâid olmamakla eimme-i kirâmın mutlak ve gayr-i mütecezzî olan kavillerini keyfî taksîmât ile ortalarından bölmek, her birini vukūâtın bir kısmına tahsîs etmek, yekdiğerinin zıddı olup birisinin indallâh hatâ olduğu müteyakkın olan iki kaville böyle ma'an emreylemek edille ve akvâl-i eimmenin cemîan hilâfını iltizâm olur, ki elbette meşrû' olamaz, icmâan bâtıldır.

Mürûr-ı zamânın da bu bâbda bir te'sîri olamaz. Meğer ki o müctehidlerin fetvâları tegayyür-i ezmân ile tegayyür etmiş olan hâdisâta müteallik ve zamanlar ile mukayyed olsun. Nitekim İmâm-ı a'zam *–rahimehullâh-i teâlâ–*zamanında hânelerin odaları yekdiğerine mutâbık inşâ edilir olduğundan birisini rü'yet etmesiyle müşterinin hıyârı sâkıt olacağına iftâ buyurmuş ve onun zamanından sonra âdet değişip odaların muhtelif sûretlerde binâ olunması ma'rûf olduğundan İmâmeyn *–rahmetullâhi aleyhimâ–* birini görmek kifâyet etmez, demişler ve cemîan fetvâlarında isâbet eylemişlerdir. Çünkü verdikleri hükümler yekdiğerine muhâlif değil, hep zamanlarına mahsûs ve iki zamandaki hâdiselerin nevi' ve mâhiyetleri muhteliftir. Aynı hâdise gibi zannedilir olmaları ancak onları tasvîr eden suâllerin her biri zamanındaki örf ve âdete göre ve ona binâen sûret-i mutlakada îrâd olunup ma'nâ-yı örfîleri değiştiği halde lafzen müttehid olmalarından nâşî olduğu âşikârdır. *Mecelle*'de "Ezmânın tegayyürüyle ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz." denilmesi de ancak bu ma'nâya olduğu mazbatasında musarrah olup zikr olunan misâliyle de îzâh ve beyân edilmiştir. Ahkâm-ı şer'iyyenin kābil-i tağyîr olmayıp fetvâdaki hükümlerin tegayyürü muhtelif hâdiselere müteallik olduklarından ileri geldiği, hep suâle göre fetvâ verilmiş olmaktan ibâret idiği gösterilmiştir. Bununla beraber müntesibîn-i hukūkdan

[1] Nisâ, 4/65.

bazıları *Mecelle*'deki o cümleye iğtirâr ile asıl ve ma'nâsını anlamadıklarından hill ü hürmet tegayyür eder zannediyorlar. Zamân-ı saâdette nesh olunmayan ahkâm-ı şer'iyyenin ilâ-yevmi'l-kıyâme bâkī olduğu zarûrât-ı dîniyyeden olarak ma'lûm olduğundan gaflet ederek erbâb-ı saltanat ve hükûmet zaman geçtikçe onları keyfe mâ-yeşâ' tağyîr ve tebdîl edebilirler, akıllarıyla tensîb ettikleri şürûtu ilâveye ve istedikleri kaydın ref'ine salâhiyetleri vardır, zehâbında bulunuyorlar. Lâyihada "Veliyyü'l-emrin umûr-ı mübâhada hakk-ı tasarrufu müsellemâttandır" denilerek teaddüd-i zevcâtın men'i bile câiz olacağından bahsolunması komisyon hey'etinin de böyle düşünmüş olduklarını gösteriyor. Halbuki pek yanlış. Şerîatte evliyâ-yı umûrun ehl-i hilâfet ve hükûmetin hukuk ve vezâifleriyle onların ârâ ve tedâbîrine ihâle ve tefvîz olunan ebvâb ve füsûl-i kesîre bi-envâihâ muayyen ve ma'lûm olup ziyâdeyi kābil olmadığı **[323]** bedîhîdir. Nikâh husûsundaki tasarrufları da veliyy-i hâsları bulunmayan kızları velâyet-i âmmeleri hasebiyle tezvîc eylemek ve –emîrü'l-mü'minîn Ömer radiyallâhu-anhden İbni Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde mürselen menkūl ve Serahsî'nin *Mebsût*'unda mezkûr ve meşrûh olan eserinden de müstebân olduğu üzere– küfüvlerini ihtiyâr ile küfüv olmayanlardan men' eylemek gibi mesâliha maksûr olduğu emr-i celîdir.

İmâm-ı müşârun-ileyh zamanında bazılarının tesmiye ve i'tâ eylemekte oldukları mehirlerin kemmiyetini istiksâr ile israfa haml ederek men'ine teşebbüs eylemesi üzerine bir sahâbiye-i celîlenin ona:

– Senin kavline mi, yoksa Allah'ın kitâbına mı ittibâ' olunacak? Diye hitâb ederek [1](وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ) (وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا) âyet-i kerîmesini tilâvet eyleyip men'a hakk u salâhiyeti olmadığını tezkâr edince imâm-ı müşârun-ileyh radiyallâhu teâlâ-anhü hemen tasdîk ile zühûl ve hatâsını ikrâr ve azminden rücû' eylediğini minbere çıkarak i'lân ettiği kütüb-i sahîha-i hadîsede esânîdiyle mazbût ve müştehirdir.

Nass-ı *Kur'ân*'la helâl edilmiş olan bir şeyin, değil erbâb-ı hükûmet ve selâtîn, yahud hulefâ-yı râşidîn, vahy-i ilâhî ile nesh olunmadıkça peygamber-i zî-şân sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz bile kendiliğinden onun tahrîm ve men'ine kādir olamayacağı; delîl-i şer'îsiyle sâbit olan ibâha ve sıhhat-i hükmünün tebdîl ve tağyîri ibâd için mümkün olmayacağı yine zarûrât-ı dîniyyeden olarak ma'lûm olan ahkâm-ı mütevâtiredendir. [2](قُلْ مَا يَكُونُ لِى اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَائِى نَفْسِى اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَىَّ) nass-ı celîli de bu hükmü i'lân eylemektedir.

Mecelle'nin o maddesi bir âyetin, yahud bir hadîsin tercümesi değil, bir müctehid kavli kuvvetinde de değildir. Bazı müteahhirînin kelâmından fazla bir şey olmayıp mücerred mesâil-i fıkhiyyenin zabtına, akvâl-i müctehidînin fehmine hâdim olmak üzere tertîb olunan cümlelerden olduğunu hey'et-i *Mecelle* mazbatalarında da tasrîh eylemişler, bâlâda zikr olunduğu üzere ma'nâsını da misâliyle îzâh ederek tegayyürün hakîkatte hâdiselerin ihtilâf ve tegayyürüne râci' olup nefs-i kavâid ve ahkâm-ı şer'iyyenin kābil-i tağyîr olmadığını ihtâr ve birinci maddesinin metninde de te'kîd ederek kavânîn-i müeyyede olduklarını tekrar beyân ve izbâr eylemişlerdir.

Mecelle'nin o kāidesi mantûkunca bugün tegayyür-i ezmân ile tegayyür etmiş denilebilip zikre şâyân olan ahkâm ancak gayr-i müslim vatandaşlarımıza tealluk eden bazı umûra münhasırdır. Onların vatanda ve hukūk ve vezâifinde ve emr-i hükûmette müşterek oldukları tanzîmâta dâir olan hatt-ı hümâyûnla i'lân ve Kānûn-ı Esâsî ile te'yîd olunduğundan artık haklarında ehl-i zimmete mahsûs olan ahkâmın kābil-i tatbîk olmamasında, kütüb-i âliyye-i fıkhiyyede gösterilen vaad ü incâz aslına, kānûnun beyân eylediği kāide-i müsâvâta mürâât olunmasında kalır. Yoksa ehl-i İslâm'ın muâmelâtına ve bâ-husûs en nâzik mesâil-i dîniyyeden nikâh ve talâka dâir olan ahkâm-ı şer'iyyenin ihdâs-ı kavânînle bi'l-ihtiyâr tağyîrine ve bir harfinin bile tebdîline mesâğ-ı şer'î olmadığı yâr ve ağyârın ma'lûmudur.

Binâenaleyh Avrupa devletlerince de bu husûsa riâyet edilmekte olup ehl-i İslâm aralarında bu misilli mesâil-i dîniyyeye dâir tekevvün eden deâvînin fasl u rü'yeti müftîlerine ve müftîleri taraflarından nasb olunan kadılarına terk edilmiş ve ahkâm-ı şer'iyye ile amel olunup vech-i âharla tearruz olunmaması taraf-ı Devlet-i aliyye'den mümkün olan ahidnâmelere de idhâl ve sâlik oldukları Mezheb-i Hanefî hâricinde mükellef tutulmamaları dahi derc olunmuştur.

Nass-ı muhkem ile helâl olan cem'-i zevcâtın men' ve tahrîmi mümkün olacağını iddiâ etmek ve aralarında adl ü tesviyenin matlûb olan mikdârı [3](وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ) (وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ) âyet-i kerîmesiyle beyân buyurulup emr-i kalbîye münhasır olmayan fazlası afv ü iskāt olunmuş iken hilâfını iltizâm eylemek ve hiçbir zaman mümkün olmayan derecesine her zaman mümkün olanıyla karıştırıp şimdi müteassir ve belki müteazzir oldu demek, izdivâcın sıhhat ve tamâmından sonra zevc üzerine terettüb eden bir vazîfe-i dîniyyeyi nikâhın şart-ı cevâzı sûretine ifrâğ eylemek, ilâ-kıyâmi's-sâa bâkī olan hill ü sıhhat hükmünün bekāsiyçün illet-i cedîde taharrîsine düşmek, nikâh-ı sânî için zevce-i ûlânın muvâfakatine bakılmayacağı Kitâb ve Sünnet-i mütevâtire ile ma'lûm ve mücma'un-aleyh olduğu halde yine şart etmiş gibi nazar-ı i'tibâra alıp da ondan sonra bi'd-delâle rızâsını iddiâ ve hakîkatten ârî olan bu da'vâyı da 38'inci maddede gösterilen şart-ı meş'ûm-ı mekrûhun muhtelefün-fîh olan sıhhatine binâ etmek gibi ahvâlin yakışır ciheti olmayıp usûl-i İslâm ile kābil-i tevfîk olmadığı müstağnî-i âzâde-i beyândır.

Lâyiha mündericâtında isâbet yok. Binâenaleyh kararnâmenin rûhunu teşkîl eden cihetleri bozuk, ekser-i ebvâb ve füsûlü büyük hatâları müştemil, muktezâ-yı maslahat denilen maddeleri maslahattan hâlî bulunuyor. Bütün bu hatâları birer birer beyân edeceğiz.

Sadreddin

DİNİMİZ, DEVLETİMİZ

–*Tasvîr-i Efkâr* refîk-ı muhteremimizden–

Devlet-i Osmâniyye'nin ıslâhâtıyla meşgūl olmuş fikirler,

[1] Nisâ, 4/20.

[2] Yûnus, 10/15.

[3] Nisâ, 4/129.

ıslâhâta **[324]** bâis olan illet veya mebdei teşhîsde başlıca iki noktaya zâhib olagelmişlerdir. Birincisi din, ikincisi ihmâl-i dinden neş'et eyleyen idâre-i örfiyye, teşehhiyât-ı siyâsiyyedir.

Bu iki fikri esaslarıyla mütâlaa edebilmek ve ıslâhâtın hangisine ittibâ' ile cereyân ettiğini, nihâyet devletin bugünkü tezelzülât-ı rûhiyye ve maddiyyesinden hangisinin mes'ûl bulunduğunu ta'yîn etmek için târihe ilmî bir nazar atf etmek icâb ediyor.

Bu bâbda benim iki mühim eser nazar-ı dikkatimi celb etmiştir, birisi Fransa süferâsından Engelhard'ın "*Devlet-i Osmâniyye'nin Târîh-i Islâhâtı*" nâmındaki eseri, diğeri de, 1826 târîh-i mîlâdisinde vefât etmiş olan ve *Coğrafya-yı Umûmî* nâm eser-i azîmiyle şöhret-yâb bulunan Malte Brun'un devlet ve hükûmetimizin ahvâl-i umûmiyyesi hakkındaki beyânâtı sırasında yaptığı bazı tahlîlâtdır.

Engelhard, illet-i ıslâhât din olduğuna zâhib olanlardan bulunduğu gibi hükûmetin de bu dâirede harekete karâr verdiğini tesbît etmiştir. Malte Brun ise devletin ahkâm-ı kitâb ve sünnete istinâdı i'tibârıyla kıymetinden bahsetmiş ve lâkin bir takım ahkâm-ı örfiyye ve askeriyyenin tahkîmâtından dolayı ahkâm-ı kitâb ve sünnetin icrâ edilemediğini, sebeb-i zaaf bu olduğunu göstermiştir. Esâs-ı nazarı ilmî olmak ve târihen kıdemi bulunmak i'tibârıyla evvelâ sözü Malte Brun'a verelim.

Kitâbının cild-i sânîsinde, Asya Kısmı'nda devletimizi ta'kîb eylediği sırada diyor ki:

"Bilâd-ı Osmâniyye'nin zaaf ve şekâsına sebeb asr-ı hâzırda frenklerce meşhûr olan ma'nâsınca, zulüm ve istibdad yani hükümdârın dilediğini yapması ma'nâsınca mutlakiyet-i tasarruf değildir. Çünkü pâdişâh ünvânını taşıyan Osmanlı sultânları şer'an gayr-i mahdûd bir tasarrufu hâiz değildir, Kitâb ve Sünnet'deki ahkâmdan tebâüdleri aslâ tecvîz olunmaz. Kitâb ve Sünnet ahkâmı her müslime itttibâı vâcib ahkâm-ı ilâhiyyedir. Hattâ sultân mücerred evhâm-ı avâm üzerine mübtenî âdât-ı kadîme-i câriyyeden bulunan umûru bile tehlikesiz değiştiremez. Pâdişâh yalnız manâsıb-ı mülkiye ve askeriyeyi dilediğine tevcîh ve dilediğini azleder. Bu sûretle me'mûrînin mâlik-i ervâhı, efendisidir. Bunlarda keyfe mâ-yeşâ' tasarruf eyler, lâkin bu bâbda murâdını tamâmen tenfîze hâil olan hayli mevânia musâdifdir ki bu da paşaların isyâna muktedir olabilecek kudrette bulunmalarıdır. Ve her iki halde sultânın kudreti mahdûd ve maksûrdur.

"Maamâfîh bu tasarruf yine Frenklerin tanıdığı ma'nâ-yı meşhûrca mukayyed ve meşrût da değildir, Devlet-i Osmâniyye lâ-yetegayyer kavânîn-i sâbiteye müstenid ma'nâsına bir devlet-i mu'tebere ve meşrûta değildir. Denilebilir ki bu memleketin ahkâmı (yani cârî olan kavânîn-i idâriyyesi) şiddet-i tazyîki hâvî bir takım ahkâm-ı askeriyye iken bozulmuş, çığırından çıkmış, bilâhare memleketin ahkâmı hâline inkılâb etmiş, devletin tamâmen siyâseti olmuş ve Kitap ve Sünnet'deki ahkâm ile tedbîr ve idâreye Sultân müyesser olamaz olmuştur.

"Tebaanın taarruzu, paşaların muârazası gibi fitne ve isyândan ma'dûd bulunan ve mülkün harâbiyetine sebeb olacak olan hâlât ise sultanın tasarrufda mukayyed ve infâz-ı irâdâtında kendi kudretinden başka bir kudrete muhtâc bulunmasını ve binâenaleyh bir meşrûtiyeti istilzâm eylemez. İlh."

Bize istibdad ve mutlakiyet ile, meşrûtiyetin güzel birer ta'rîflerini veren şu zâtın anlayışına göre Devlet-i Osmâniyye Selîm-i Sâlis devrinde bile bi'n-nazariye bir hükûmet-i meşrûta imiş ve kitap ve sünnet ahkâmı bu meşrûtiyetin mebnâsı olan kavânîn olabilirmiş.

Bu meşrûtiyeti Avrupa meşrûtiyetine tamâmen benzetmek için bir meclis-i umûmî bulundurarak bu ahkâm dâiresinde muâmele-i hükûmeti murâkabe ettirmek kâfî imiş ve ihtimâl Selim-i Sâlis ve Sultân Mahmud hazerâtı, yalnız asker mes'elesiyle uğraşmayıp o zaman vilâyâtın ricâl-i nâfizesinden bir meclis-i a'yân olsun teşkîl etseler ve bu sûretle siyâset ve idâre-i memleketin vahdetini te'mîne çalışsalarmış, iyi olacakmış, fakat devletin bu meşrûtiyet-i asliyyesi nazarî ve yenisi gibi hükümsüz kalmış, pâdişâh ol vechile amel edemez olmuş, onun yerine bir takım ahkâm-ı örfiyye kāim olarak devleti bi'l-ameliye mutlakiyete doğru sürüklemiş ve paşaların her birini bir müstebid yapmış, vaktiyle her irâdeye kolay kolay boyun eğmez bir kudret-i milliyyesi olduğunu gösterebilen milletin mukāvemetine halel getirmiş, meskenete düşürmüş, binâenaleyh sebeb-i fesâd-ı devlet, dinde değil, ihmâl-i dînden münbais, tahkîmât-ı örfiyye ve siyâsiyyede, sû'-i idârede aranmak ve bu yolda ıslâhâta girişilmek lüzûmu tezâhür etmiştir.

Bu ilmî zâtın nokta-i nazarı devletin bidâyet-i hâliyle mukāyese edilirse ayn-ı hakîkat olmak lâzım gelir. İbtidâ-i emrde bütün kudret teşkîlât-ı askeriyyede idi, o zamanlar ulviyet-i emel ve safvet-i ahlâk hasebiyle idâre ve kazâ ma'delet-kârâne cereyân etmekle beraber, ilmî, medenî inkişâfât olamıyordu.

Arapda, Acemde, Endülüs'deki terakkiyât-ı ilmiyyenin bizim bilâdımızda husûle gelememesine, inkişâfât-ı ilmiyyenin yalnız Fatih'den Kanunî devri sonralarına kadar geçen mahdûd bir zamanda başlamış ve yine sönmüş olmasına sebeb, din değil, yine idâre-i örfiyye idi. Nitekim bu husûsu Timur ve Yıldırım devre-i eâzımından bulunan Seyyid Şerîf Cürcânî şu meşhûr beyt-i Fârisîsinde anlamış ve anlatmış idi:

شمس علم ازافق برج عرب طالع شد استوا یافت ولی دروسط ملك عجم
یافت درروم زوال از اثر کثرت عرف جرم بی نور و ضیاماند درین دار الم

[325] Bir şarklının bidâyette, bir garplının da nihâyette keşfetmiş oldukları illette ittihâdları ile isâbeti kesb-i teeyyüd edecek olan bu nokta-i nazar, bu hakîkat, hazret-i Fatih'den ve bilhassa makām-ı hilâfeti ihrâza muvaffak olan ahd-i Selim-i Evvel'den i'tibâren arada bir müddet devletin vazîfe-i dîniyye ve medeniyyesini îfâ ve semeresini iktıtâfa başlamış olduğunu inkâr ettirmezse de ıslâhâtçılarımızın tâ bidâyetinden galat-ı rü'yeti isbât için kâfîdir. Târîh-i ahîrimizle, vukūât-ı câriyyemizle kat'iyyen biliriz ki ıslâhâtımıza bu fikir ile girişilmemiştir.

Islâhât siyâseti tahlîl-i ilmîye değil, hissiyât-ı mücerredeye ibtinâ ettirilmiştir. Islâhât siyâseti muhîti istimsâl değil,

muhîte temessül hiss-i mücerredinden doğmuş ve bu hissin ifrâtından dolayı beyza-i devleti çürük diye mermere çarpmıştır, bunu daha iyi anlatmak için şimdi de nevbet-i kelâmı Engelhard'a verelim:

Engelhard Ali Reşad Beyefendi'nin himmetleriyle lisânımıza tercüme edilmiş olan sâlifü'z-zikr kitâbında tedkîk ettiği mevâdd-ı ıslâhâtın zâhiren mukaddimesi ve hakîkatte ise netîce-i müstahrecesi olarak serd eylediği ifâdâtı miyânında diyor ki:

"Tanzîmâttan maksad-ı umûmî hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyeyi asırlarca zamandan beri ma'nen ve siyâseten ayrı yaşamış olduğu hey'ât-ı ictimâiyye-i Hıristiyâniyeye yaklaştırmak idi. Böyle bir teşebbüsün mûcib olduğu müşkilâtın mâhiyet-i mahsûsası hakkında şübhe ve tereddüde mahal yoktur. Hiç şübhe yoktur ki Osmanlı İmparatorluğu'nu kurûn-ı vüstânın zulmet-i kesîfesi içinde günden güne daha ziyâde batırarak nihâyet günün birinde büsbütün nâbûd olmasını intâc edecek gibi görünmüş olan müessir; hükûmet-i Osmâniyye'nin Avrupa hey'et-i düveliyyesi hâricinde hâl-i infirâdda kalması idi. Ve bu infirâdın sebeb-i hakîkîsi de din idi.

"Fil-hakîka hükûmeti te'sîs etmiş olan İslâmiyet, nâzım ve hâkim-i mutlak-ı hükûmet olarak kalmıştır, *Kur'ân* ile kânûn-ı medenî bir idi. Teşkîlât-ı milliyye ile akāid-i dîniyye yekdiğerinden tefrîk edilemeyecek sûrette karışmış olduğundan teşkîlât-ı dîniyye gibi lâ-yetegayyer ve kat'î idi.

"Türkiye'nin artık reddinde istiğnâ gösteremeyeceği i'tilâfı husûle getirmek için ortadaki mâniayı ya büsbütün izâle, yahud tahfîf ve tesviye etmek yani hükûmeti âlem-i Hıristiyâniyet'te olduğu gibi kavânîn-i dîniyyenin te'sîrâtından az çok âzâde bir hâle getirerek rûhâniyetten dünyeviyete (laik tercümesi ki lâ-dînî demek daha muvâfık) tahvîl eylemek, yahud akāid-i esâsiyyeyi serbestçe tefsîr etmek sûretiyle yavaş yavaş tahdîdât ve takyîdât-ı dîniyyeden kurtarması icâb ediyordu.

"Hükûmet-i Osmâniyye her şeyden pek çabuk müteessir ve münfail olan câhil ve mutaassıb bir halkın mûcib-i iğbirârı olacak hâlâttan ihtirâz etmek için bu ikinci şıkkı ihtiyâra karar vermişti" diye tanzîmâtın esâsı, gāyesi, tatbîkātı i'tibârıyla böyle güzelce ta'rîf ve îzâh edilebileceğini ve Avrupa'yı memnûn etmek ve Türkiye'ye karşı daha mülâyim davranmasına medâr olmak üzere bir lâzıme-i siyâset olmasını da ilâve eyledikten sonra, müşkilâtını, daha doğrusu kābiliyet-i tatbîkiyyesi olmadığını îzâh etmek için diyor ki:

"Esbâb ve vesâil-i mukteziyyesi evvelce tedârik ve ikmâl edilmeden bu derece esaslı bir tahavvülün mükellefiyet-i idâre üzerine müesses bir hükûmetin gayret ve himmetiyle bile nâgehân husûle gelemeyeceği anlaşılır. Böyle bir tahavvüle tâbi' bulundurulacak akvâmın âdât ve âdâbını, şerâit-i ictimâiyyesini, eben an-ceddin gördüğü terbiyeyi, hattâ i'tikādât-ı bâtılasını bile nazar-ı dikkate almak lâzımdır. Türkiye'den kat kat müterakkī, ahâlisi daha mütecânis, daha büyük bir kuvve-i mukāvimeye mâlik memleketlerde bile ancak mürûr-ı zamân ile efkârın terakkıyât-ı tedrîciyyesi ile menâfiin yavaş yavaş anlaşılmasıyla, yahud tûl müddet devam eden hûn-rîzâne ihtilâller neticesinde tekarrur ve teessüs eden mevzûât ve kavânînin memâlik-i Osmâniyye gibi muhtelif ırklara mensûb akvâmdan müteşekkil olduktan başka uzun müddet Avrupa medeniyeti hâricinde kalmış bir hükûmet tarafından hemen kabûlünü taleb ve iddiâ etmek kâr-ı âkıl değildir.

"Gāyet basit olan bu mülâhaza, münâkaşât-ı rûz-merre sırasında ekseriyâ ihmâl olunmuştur. Halbuki bunun ehemmiyet-i azîmesi derkârdır. Tanzîmâtın netâic-i ictimâiyye-i siyâsiyye ve idâriyyesini akıl ve mantık dâiresinde muhâkeme etmek isteyenlerin bu mütâlaayı bir an bile nazar-ı dikkatten dûr tutmaları câiz olamaz."

Diyerek bî-tarafâne mütâlaa yürüttüğünü söylüyor.

İşte cereyân-ı târihimizi kat'iyyen bize tesbît ediveren şu ifâde ıslâhâtımızın illeti, gāyesi, desâtîr-i esâsiyyesi kābiliyet-i tatbîkiyyeleri ne olduğunu îzâh ediyor, illeti din, gāyesi devletin tahlîs ve i'lâsı, desâtîr-i esâsiyyesi de:

1) Dîn-i İslâm'ın büsbütün izâlesi (el-iyâzü billâh),

2) Hükûmetin dinden tefrîki ile lâik bir hâle ifrâğı,

3) Dinin serbest te'vîlât ile tahrîfi

Düstûrları imiş ve bunların kābiliyet-i tatbîkiyyeleri cây-ı nazar imiş, lâkin hükûmet bunlardan ikinci veya üçüncüye karâr vermiş, işe başlamış.

Fil-hakîka ıslâhât nokta-i nazarından memleketimizde hüküm süren efkâr-ı şettâ içinde bu düstûrların birisi arkasından olsun koşmayan pek az gibidir. Hep taassuba karşı yürüdüğünü dermiyân edip duran **[326]** ve bu kelime ile Dîn-i İslâm'ın hakîkatine husûmetini ibrâzdan hâlî kalmayan ve bununla devlete, devlete olmadığı sûrette, insâniyete hizmet ettiği zu'munu izhâr eyleyen ve âlemde taassuba yegâne misâl teşkîl eden efkâr bütün bu düstûr-ı teslîs ile sapıtmıştır.

Daima fırsat düştükçe bahsedilen ve yüz bin cevap verilse yine ardı arkası kesilmemiş, Dîn-i İslâm mâni'-i terakkī mi, değil mi? Mes'elesinin miftâh-ı hallini işte bu düstûrlarda, bu fikr-i ıslâhâtın gāyesi olan ma'nâda aramalıdır. Bu fikre göre terakkī kelimesi, ya hıristiyan veya dinsiz olmak ma'nâsını ifâde edince her iki ma'nânın bi't-tabi' devlette yegâne mânii, Dîn-i İslâm olmak lâzım geleceğinden, Dîn-i İslâm mâni'-i terakkīdir hükmünü vermek gibi bir netîce-i tağlîtıyye hâsıl olmak zarûrîdir. Varlık yokluk demek olmadığı gibi, Muhammed aleyhi's-selâm da İsa aleyhi's-selâm demek olmadığından ne din lâ-din, ne de Dîn-i İslâm Dîn-i Hıristiyan olur. Ne hâcet, müslümanın hıristiyan olamadığı, kezâlik dinsizliğe düşen müslümanların da beyne'l-beşer en ahlâksız insanlar olduğu bir kaziyye-i tecrübiyye olmuştur.

Mugālataların hiçbiri nefsü'l-emrde Dîn-i İslâm'ın saâdet-i umûmiyye-i beşeriyyeyi kâfil ve zâmin olabilecek yegâne bir din olması hakîkatini dünyâdan kaldıramaz, zâten dine bir mücerred, bir de müşebbah (Concret) iki nokta-i nazardan bakılmalıdır. Mücerred nokta-i nazarından din ne kadar ulvî ve mükemmel olursa olsun, bütün mücerredât-ı ilmiyye gibi kendi kendine te'sîr-i feyz-bahşâsını gösteremez, din de ilim de zî-hayât insanların vicdânında derece-i teşehhus ve teşebbühüna göre hüküm ifâde eder.

Kâfil diyemem hakkı kitâb, olsa da nâkil
Kudsiyyeti var, kudreti yok sâde makālin,
Gördük bunu biz levh-i tekālîb-i ümemde:
İş azm ü irâdâtına vâbeste ricâlin.

Ahlâkī ve ictimâî en mühim esâsât-ı insâniyyeyi Kitâb-ı azîmi ile tesbît ettikten ve Peygamber-i âlî-şânının, hiçbir şübhe-i târihiyye götürmeyen yirmi üç senelik devr-i nübüvetindeki sünen-i cemîlesiyle tarz-ı tatbîkini, tefrîâtını irâe eyledikten ve icmâ' ve ictihâd gibi iki esâs-ı mühim ile ümmet ve efrâd-ı ümmete emr-i teşrî'de bir hisse-i vazîfe ifrâz buyurduktan sonra, Hazret-i Ömer hükûmeti gibi târîh-i âlemde bir misli daha irâe olunamayacak derecede ta'mîm-i ma'delete muvaffak olmuş bir hükûmet nümûnesi göstermiş olan ve bütün bu envârdan cihân-ı beşere pek çok lem'alar saçmış ve istikbâlde saçacağını cezm etmiş bulunan bir dini mücerred nokta-i nazarından ithâm edebilmek için ne kadar insafsızlık lâzım ise pek kat'î ve âlem-şümûl olan menâbiini ve vüsûk-ı târîhîsini düşünmeyerek serbest te'vîlât ile tahrîf ve tağyîri imkânına kāil olmak için dahi o kadar belâhet veya bir seciye-i hıyânet bulunmak icâb eder.

Dîn-i İslâm bir millete vaad ettiği feyzi vermek için evvelâ öne düşen, ülü'l-emr olan zimâmdârların, muktedâların, sâniyen cemâ'at-i ümmetin ahkâm-ı teklîfiyyesine ihlâs ile îmân ve ona göre ibrâz-ı sa'y ü amel etmelerini şart etmiştir. Küçüklere günah olmayan husûsâtta ülü'l-emre itâat emrini verirken, büyüklere de Allah'a ve Resûlullâh'a itâat emrini verir, nazar-ı ilâhîde kendileriyle en vazî' bir fakīrin, hukūkta müsâvî ve fakat işgāl ettikleri makām nisbetinde ağır ve büyük vazîfe ve mes'ûliyet altında bulunduklarını kayd eder. Zulüm ve gadrdan men' ile, memleketin en ücrâ bir köşesinde gerek müslim ve gerek gayr-i müslim bir kişi zulüm ve gadra uğrasa ondan mes'ûl olacağını ihtâr eder ve sonra bir sâat adâlet için yetmiş sene nâfile ibâdetten fazla sevâb vaad eyler. Fakat ülü'l-emr, dini, nâsa tahakküm için bir vâsıta ittihâz eyler de kendisinin mükellifiyet ve mes'ûliyetinden vâreste olduğu zu'muna düşer; ehl-i ilm ve ahlâkın yetişmesine, çoğalmasına çalışmaz; nâsıhîn-i dîne "Vaazınızı bana değil, köylülere yapın. Siz hükûmet işine karışmayın" demekle kalmayıp bunlarla nâsın arasına da bin türlü hâil diker, hattâ daha ileri gidip: "Dini benim gönlümce serbest te'vîl etmiyorsunuz" diye ezâ, nefy ü iclâ eylese elbette bunu gören nâs veya a'dâ içinde kendisine rekābet etmeye kalkışarak fesâd-ı ahlâkı ta'mîm edecek ve intizâm-ı hayâtı ihlâl eyleyecek erbâb-ı şirret tekessür edeceğinden o hey'et-i ictimâiyyede rûh-ı ictimâî kalamaz, bir gün sükūt ve indirâsa mahkûm olur ki bu netice o dinin makdûhiyetini değil, memdûhiyetini isbât eder.

Bu, böyle iken maatteessüf senelerden beri memleket, arz olunan üç sakīm düstûrun, daha doğrusu üç kademeli bir akīm düstûrun tatbîki için bir sahne-i cidâl olmuş ve bugüne kadar iki kademesi atıldığı ve üçüncüsüne basıldığı halde gāyeden, devletin i'lâsı gāyesinden hiçbir emâre görünmemiş, ve fakat bu gāyenin nakīzı bütün dehşetiyle belirmiştir.

Gayz-kâr bir taassubun fırlattığı bir şemâtet-i siyâsiyye veya belâgat-i safsatiyye ile başlayıp ehl-i tevhîdi, şirk ve şirkete sürükleyerek devleti vahdetten çıkaran anâsır-ı ictimâiyye arasına şikāk ilkā ederek hepsinin menâfiini ihlâl ve teşvîş eden ve bilhassa unsur-ı İslâm'ı cümlesinden ziyâde ihmâl ve ifsâd ve dilgîr etmekle zevk-yâb olan ve bu evsâfından dolayı muhabbet ve kānûna müstenid bir idâre teşkîline mâni' olarak hep idâre-i örfiyyeyi tezyîde doğru giden, hâsılı bizi bugünkü vaz'iyete düşürdüğü halde dalâletini, mes'ûliyetini bir türlü i'tirâf edemeyen bu fikrin mebdeini, mebde'-i tanzîmâtta değil, mebde'-i ıslâhâttan daha bir o kadar zaman evvelinde aramak lâzım gelirse de, Engelhard buralara temâs ve sağlam hiçbir istidlâl-i ilmîye temessük etmeyerek dini ele almıştır; almış **[327]** değil, alındığını göstermiştir. Her kelimesi bir siyâsî ifâde olan ve binâenaleyh türlü türlü tefsîre muhtemel bulunan ibâresinde öyle bir elastikiyet kullanmış ki Dîn-i İslâm'ı bizzât sebeb-i za'f-ı devlet göstermeyip sebeb-i infirâd göstermiş ve devletin tehlike-i istikbâlini bu infirâda binâ kılmıştır.

Buna dikkat edilirse esâs i'tibârıyla Engelhard dahi Dîn-i İslâm'ın devlete bizzât zararı değil, belki mühim bir menfaati bulunduğunu ve hattâ rûh-ı devletin ondan ibâret olduğunu inkâr etmiş olmuyor da, "Ne çâre, bu devlet hüviyeti ve tabîati, dini cihetiyle Avrupa'ya benzememiş, münferid kalmış ve bu infirâd kendisini yalnız, muâvinsiz bırakmış. Bundan dolayı her vakit muhâcemâta ma'rûz kalmakta bulunmuş olduğundan, terakkī ümîdi şöyle dursun, istikbâli de tehlikeye düşmüştür." demek istiyor ve mes'elenin esâsen menbaı bevâis-i dâhiliyye olmayıp te'sîrât-ı hâriciyye olduğunu ve kitâbının bir çok mebâhisinde görüldüğü vechile Avrupa'nın bu mes'elede bir taassub arkasında koştuğunu da işrâb eder gibi oluyor.

Devlet-i Osmâniyye'nin iki asırdan beri iki nevi' tazyîk-i hâricîye ma'rûz olduğu ma'lûmdur ki biri Rusya tarafından, diğeri Avusturya da dâhil olduğu halde Garbî Avrupa'dan idi. Rusya siyâseti hülûl-i cebrî tarafdarı idi. Emeli açıktan ve harben Devlet-i Osmâniye'yi ezmek, istîlâ eylemek idi. Avrupa ise hülûl-i silmî tarafdarı idi ki müsâlemetle devletin urûkuna hülûl eylemek ve bu vesîle ile bil-cümle menâfi' ve makāsıd-ı siyâsiyyesini ta'kīb ede ede velev uzun müddette olsun netîce-i merâma vâsıl olmak mesleğini iltizâm ediyordu. Avrupa müsâid zamanlarda, muhîtlerde ibtidâ hars-i iktisâdî, sâniyen hars-i siyâsî, sâlisen hars-i edebî ve rûhî yapıyordu. Devletin rûhu, cismi ibtidâ kuvvetini muhâfaza ederken bunlar, devlet için mazarrat olmuyor, belki menfaat teşkîl ediyordu. Çünkü münâsebât-ı beyne'l-milele küşâyiş vererek devletin muhîtine dâir tenvîrât verdiği gibi ekilen tohumlar, istihâleye uğruyor ve aksü'l-amel ile intibâhlar peydâ ettiriyordu.

Bu ise Rusya'nın emeline hâil göründüğünden Rusya sık sık tahrîb ve tehdîdine devam ediyordu, bundan dolayı idi ki ahîren ıslâhâtın da aleyhinde bulunuyordu. Fakat Rusya'nın darbeleri devleti sersemlettikçe hâsıl olan zaafdan dolayı, Avrupa harsi Osmanlı muhîtinde istihâleye düşmez oldu. Binâenaleyh devletin ma'neviyetine zarar olmaya başladı, işte, zannederim, Engelhard'ın dimâğında müstetir olan te'sîrât-ı hâriciyyenin mâhiyeti budur, ıslâhâtı yanlış yola sevk eden de budur.

Yine bundan dolayı olmalıdır ki Engelhard, infirâd kelimesini kullanmıştır, yoksa infirâd mes'elesi de pek şâyân-ı kabûl değildir. Çünkü kadîmden beri devletin Avrupa ile münâsebât-ı siyâsiyyesi, ittifâkları, muâhedeleri, harekât-ı

müşterekeleri o kadar inkâr olunamaz ve binâenaleyh siyâseten ayrı yaşamış sözü tamâmen doğru olamazdı. Ancak Napoleon aleyhindeki harb-ı umûmîye iştirâk etmemiş ve bu kere iştirâkinden dolayı atf edilen basîretsizlik o vakit adem-i iştirâkinden dolayı isnâd edilmekten geri kalmamıştı ki infirâd-ı siyâsî ile bu hâdise kasdedilirse onun da neticesi yine iştirâke müncer olduğu unutulmamak lâzım gelir. Demek istiyorum ki Engelhard'ın dini illet-i ıslâhât yapmak husûsunda siyâsî bir şifre gibi icmâl eylediği üç dört satırlık esbâb-ı mûcibe, zâhiren hayli vehim gıcıklıyorsa da hakîkatte işin içinde bir bit yeniği olduğunu göstermekten de hâlî kalmıyor. O da zannedersem gāye-i ıslâhâtın devleti yapmak mı, yıkmak mı olduğunu, bir sefîr ağzına yakışacak ma'nîdâr bir ifâdenin mutazammın olacağı işâret ile gösterivermektir. Nitekim düstûrların tatbîkātındaki müşkilâtı îzâh ederken bu işâretine biraz daha vuzûh verdiği nazar-ı dikkatten pek kaçmıyor.

Evet o düstûrlarla başlanan ıslâhâtın bu devleti yıkmaktan başka bir netice veremeyeceği muhakkaktı. Çünkü âlemde hiçbir şey tebdîl-i hüviyetle ıslâh edilemez, ifnâ edilir. İyi olması arzu edilen bir hastanın kalbi kesilip atılamaz. Kesilmek şöyle dursun, o kalbin ayrıca takviyesine i'tinâ edilir. Bu teşebbüsün ilk neticesi devleti tabîat-i asliyyesi hilâfına olarak daima istibdâda doğru yürütmek ve efkâr-ı umûmiyye-i milliyyeyi hükümden iskāt ederek irâde-i devleti mahdûd ellerde toplamak emeli olmak lâzım gelirdi. Nasıl ki devre-i ıslâhâttan beri devlet daima istibdada doğru teveccüh eylemiş ve daima kānûndan ziyâde idâre-i örfiyye tatbîk etmeye mecbûr olmuşdur ki en sonunda i'lân edilen Meşrûtiyet devrinde eski devirlerden ziyâde istibdad hissedilmesi ve Meşrûtiyet'in istibdâd-ı münevverle tefsîr olunması hep bundan münbais olmuştur.

Bu noktayı Engelhard "Bu derece esaslı bir tahavvülün mutlakiyet-i idâre üzerine müesses bir hükûmetin gayret ve himmetiyle bile nâgehân husûle gelemeyeceği anlaşılır" fıkrasıyla anlatmaya çalışmış ve târîh-i te'lîfi olan 1882'de hükûmetimizin bir hükûmet-i mutlaka olmadığını bile, "bile" kaydıyla ifâde etmiştir.

Yine bundan dolayıdır ki devre-i ıslâhâtta yapılan kānûnların hiç birisi ciddî bir kānûn olamamış, hepsi birer tahavvül, birer inkılâb propagandası mâhiyetinde kalmıştır. Kānûn mümkün olduğu kadar sâbit olmak ve rûh-ı millette yer bularak muntazam ve müstakar bir vaz'iyet-i ictimâiyye husûle getirmek için yapılır. Gustav Lebon'un dediği gibi, kānûnlarla tahavvül ve teceddüd yapmak, intizâm-ı ictimâîyi muhil ve hikmet-i teşrîe muhâlifdir. Bizim kānûnlarımız ise hep bu kabîldendir. Ve onun içindir ki kalplerde aslâ nüfûzu yoktur. Tahavvül, tabîat ve fıtrat-ı hayâtta hâsıl olur, kānûnlar **[328]** bunu tesbît için ta'dîl olunur. Felsefe-i hukūk bunu gösterdiği gibi fıkh-ı İslâm'ın kavâid-i usûliyyesi de bunu nâtıktır.

Şu îzâhâttan anlaşılıyor ki ıslâhâtı Dîn-i İslâm'ın aleyhine tevcîh eden ve maatteessüf tatbîkine başlanmış olan fikir ve mezheb, hep hiss-i temessüle, kuvvetli bir taassuba kapılarak devleti daima uçuruma sürüklemek için bâlâdaki düstûr-ı teslîsini zihnine koyarak kademelerinde gâh berikine ve gâh öbürüsüne basmış ve hükûmetin dinden tefrîki derdiyle her hatvesinde bir ikilik ihdâs etmiş, en nihâyet mehâkim-i şer'iyye mes'elesiyle tefrîkı itmâm edip birinci düstûrun tatbîkine nöbet geldiğini ve bunu da yaparsa, yani Dîn-i İslâm'ı Kānûn-ı Esâsî'den, şeyhü'l-islâmı hey'et-i vükelâdan, ve hilâfeti zât-ı hazret-i pâdişâhîden alıp da bu memlekette artık din ve şerîat-i İslâmiyye'nin iler tutar yeri kalmadığını, başka türlü olamıyorsa bu cihetle olsun İstanbul ile Paris ve Londra'nın farkı bulunmadığını görecek olursa, devleti i'lâ ettim, zu'muyla bahtiyâr olacağını tahayyül eylemiş durmuştur. Halbuki bir asırdan beri hüküm süren ve yâr ü ağyârdan hiçbir hüsn-i kabûl görmeyen bu cereyânın hâlâ bir idâre-i muntazama te'sîsine ve muâmelât-ı örfiyyenin ilgāsına doğru bir adım atamadığı, ve senelerden beri terakkıyât-ı iktisâdiyye ve nâfiaya masrûf bir istikrâz yaparak arâzî-i memleketin i'mârına teşebbüs şöyle dursun, âdî şoselerini bile yapamadığı ve memlekette terakkī nâmına, işretin, fuhşiyâtın, sû'-i ahlâkın tevessü'ünden, teşettüt-i ictimâîden, münâferât-ı mütekābileden, izdiyâd-ı fakr u zarûretten, hâsılı vaz'iyet-i hâzıradan başka bir netice vermediği meşhûd-ı âlem olup dururken yine inâd ve taassubda bilmem ısrârı devam edecek midir?

Vaktiyle makām-ı Meşîhat'in vezâifi traşlanır ve netâyic-i hükmiyyesi gerek bize ve gerek Avrupa'ya daha ziyâde bir emniyet bahşetmeyen adliyenin ikāmesi arzu olunurken ikilik muzır olduğu bir prensip olmak üzere aslâ ileri sürülmüyordu. Mehâkim-i şer'iyyenin ilgāsı demek olan tahvîl-i irtibâtı hâdisesi itmâm olununca bir fikr-i vahdet müncelî oldu. Halbuki düstûr-ı tefrîk ne kadar kuvvetli tatbîk olunursa ikilik o nisbette kuvvet bulacağı pek bedîhî bir keyfiyettir. Evet tefrîk ikiye ayırmaktır, ikiye ayırmaya tarafdar olan bir fikir, vahdet prensibinden bahsederse gülünç olur.

Düstûr-ı tefrîkten ilk doğan netice dinli ve dinsizlik ikiliğidir. İtmâm edilmesinden hâsıl olacak netice de hükûmet içinde hükûmet, daha ileri gidilirse devlet içinde devlet ikiliğidir. Çünkü din ve şerîat-i İslâmiyye'nin mizâcı bunu muktezîdir. Müslümanın Allah ile arasındaki vâsıtası hocaları değil, hükûmetidir. Gerçi İslâm'da terbiye-i ferdiyye esâsı vardır, müslümanın münferiden ve bizzât yapmaya me'mûr veya me'zûn bulunduğu farz-ı ayn kabîlinden bir çok vezâif-i dîniyye ve ameliyyesi vardır, Dîn-i İslâm ferdi yalnız Allah'a ve peygamberine rabt eder. Hıristiyan ferdiyetinde vaftiz olmak için her halde merciinden mansûb bir reîs-i dînîye mürâcaat mecbûriyetinde iken müslüman sünnet olmak için değil, nikâh yapmak için bile bir hocanın tavassutu lüzûmuna inanamaz. Lâkin Dîn-i İslâm ferdi ülü'l-emre dahi rabt eder, fakat ictimâiyyetle rabt eder. Çünkü İslâm'da terbiye-i ictimâiyye esâsı pek mühimdir. Müslümanın ilk terbiye-i müessese-i ictimâiyyesinin rükn-i rekîni budur. İctimâiyyesi cemâatle namaz kılmaktan başlar. İlk amel-i dînîsi nerede cemâatle namaz kılınırsa müslüman rûh ve hey'et-i ictimâiyyesi başlamıştır. Müslüman binâ-yı ictimâî-i İslâm'ın temel direği olup üzerine muhteşem bir kâşâne-i medeniyet kurulacak olan cemâatle namaz kılmak için bir imâma ihtiyâcı olduğunu bilir. Fakat bu imâmın her mamazda behemehâl merciinden mansûb bir adam olmasını farz bilmeyip içle-

rinden birini yani en fazîletlisini intihâb ile iktidâ edivermek terbiyesini alır. Bu bâbda bir reîs-i dînînin emrine intizâr İslâm'da kilise teşkîlâtı gibi nâfiz bir câmi' teşkîlâtı olmamıştır. Bu husûsda mecbûriyeti olmadığından Müslümanlık ferdî ve şahsî değil, cumhûrî ve lâ-merkezîdir. Müslüman bu ilk terbiyeyi aldıktan sonra cemâatinin büyüklüğü, umûr-ı ictimâiyyesinin ehemmiyeti nisbetinde vesâitini istikmâl ile de mükelleftir. Cuma ve bayram namazlarında yavaş yavaş merkeziyete doğru yürür, bu cemâatiyle sultân ve halîfe ister. Müslüman ictimâiyyetini yalnız taabbüdât ile tanımaz, bundan sonra dininin ahkâm-ı muâmelâtı vardır. Bu ahkâm ilme müstenid, hürriyet-i fikriyyeyi zâmin, niçinleri ma'lûm olarak icrâ edilir. Müslüman bu ahkâm-ı şer'iyye-i ameliyyenin, hem terakkıyât-ı ilmiyyesinin te'mîni ve hem icrâsının tatbîkı ile mükellef olduğundan burada sâdece cemâat hâlinde yaşayamayıp, bir hükûmet, bir devlet teşkîlini ve bunun başında sultân ve halîfesinin mevcûdiyetini, vezâif-i dînîyye-i ameliyyesinden tanıdığı cihetle şer'in tatbîk-i muâmelâtı için bir kuvve-i iftâiyye ve kazâiyye ile bir kuvve-i icrâiyyeye ihtiyâcını dahi mukteziyât-ı dînîyyeden bilir ve bu kuvve-i icrâiyyenin salâhiyeti mutlak olamayıp ahkâm-ı şer'iyye ile meşrût bulunduğunu ve kendisinin de bunun hüsn-i cereyânını mürâkabe ile mükellef olduğunu ve istibdad denilen şeyin *Kur'ân*'da daima zemmolunup duran, "Halkı hakîr görür, dilediğini yapar, tebaasının oğlanlarını boğazlayıp kızlarının nâmûs ve hayâsını hetk ederdi" diye tavsîf olunan hükûmet-i Firavniyye'den ibâret bulunduğunu beller. Müslüman Dîn-i İslâm'ın insanlara insanca devletler teşkîl ve idâresini ta'lîm için nâzil olduğu ve şimdiki Hıristiyan devletlerinin ahkâm ve idâresi kable'l-İslâm ahkâm ve ahvâle hiç benzememesinden de anlaşılacağı vechile medeniyetteki bu tahavvülde ahkâm-ı İslâm'ın hukūk-ı beşere verdiği inkişâfâttan bir çok sehimler bulunduğunu ve binâenaleyh şer'-i İslâmînin, ne ilim ile, ne de ihtiyâc-ı hakīkī-i beşer ile muârazası olmadığını, ve kānûn-ı medenî-i İslâm'ın insanlık ve mevcûdiyet-i insâniyye esâsı üzerine **[329]** mübtenî olduğunu ve tesbît-i ahkâmda henüz netâici tecrübe edilmeyen ve beyne'n-nâs husûmet ve hiss-i intikām ilkā ederek teşdîd-i gayz edebilecek ve neticesi zulüm ve mefsedete müncer olarak beşerin istikbâlini tehlikeye koyabilecek olan teşehhiyât-ı mücerredeye, hırs-ı tahakküme mümânaa ve müdâfaa eylediğini öğrenir ve öğretebilir.

Müslüman hem menfaat-i dünyeviyye ve hem menfaat-i uhreviyyesinin devlet ve hükûmeti ile kāim bulunduğunu, devletini zâyi' ederse azâb-ı uhrevîye kesb-i istihkāk etmiş olacağını bildiğinden ve devleti uğurunda fedâ-yı cân etmeyi en büyük fazîlet ve sevâb addeder. Yapamazsa devletinin vaz'iyet-i dînîyyesi derecesinde vicdânen muazzeb olur. Hükûmetinden ayrılan İslâm bir hükûmet daha yapmaya, yapamazsa aramaya gider.

Eğer İslâm'ın nusûsu, târihi, menâbii, hattâ peygamberinin bil-cümle güzâriş-i ömrü kat'î vesâik ile her yerde ma'lûm olmasa idi, mugālatât ve mübâhasât-ı safsatiyye ve neşriyât-ı garazkârâneden ihtimâl ye'se düşülebilirdi. Fakat küre-i arz üzerinde yayılmış ve maalesef lâyık olduğu mevki'den sukūt etmekle beraber bugünkü ümem-i mevcûde içinde yine en büyük mevcûdiyetlerden bulunmuş olan İslâmiyet'in hakīkatleri bi-inâyetihî teâlâ mahfûz kalacak ve vukūât-ı câriyyenin verdiği ibret derslerini kamçı yaparak âlem-i İslâm'da yine bir medeniyet-i fâzıla uyandıracaktır.

Bugün biz şübhe etmiyoruz ki dünyâya karşı Devlet-i Osmâniyye'nin Müslümanlık yüzü, Türklük yüzünden daha ak ve daha câzibedârdır. Ve bu harbde artık maksadına nâil olmuş gibi görünen Avrupa'nın gāye-i siyâseti yüz sene evvelki kadar değil, dünkü kadar bile İslâmiyet aleyhine müteveccih olamaz. Elverir ki eski fikr-i ıslâhâtın açtığı rahneleri ta'mîre çalışalım. İslâmiyet'in ve müslümanların da hissiyâtı, taleb edecek hukūku olduğunu bilelim, tebdîl-i hüviyet etmekle hayat mümkün olacağına inanmayalım, ciddî ve âdil bir idâre-i muntazama te'sîs edelim ki bu da efkâr-ı hissiyât-ı milliyyeyi boğan istibdadlarla değil, milleti güzelce okşayarak veya yapılacak kānûnlarla ve o sûrette tatbîkāt yapacak hükûmet ve me'mûrlarla hâsıl olur. Ulemâ-i İslâmiyye'den Mâverdî, siyâset ârâ-i âmmeye göre tedbîr-i umûr-ı memlekettir, diyor ki meşrûtiyetten benim anladığım bu idi.

En kolay bir vâsıta-i intibâh ararsak, esnâ-yı harbde hasımlarımız olan devletlerin, bizi sarsmak için, memleketimizde, âlem-i İslâm'da ve sâir yerlerde propaganda olmak üzere ne gibi neşriyâtta bulunduklarını birer birer tedkīk etmeli ve zaîf damarlarımızın nerelerde arandığını anlamalı, ona tevfîk-i hareket etmeliyiz. Ben emînim ki kendimizi beğendirmek için yaptığımız işlerin, yazdığımız yazıların bir çokları aleyhimizde birer şâhid olmak üzere ikāme olunmuştur. (الإسْلام يَعْلُو وَلاَ يُعْلَى عليه)[1]

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından

Muhammed Hamdi

* * *

AKL-I SELÎM ERBÂBI FARMASON OLABİLİR Mİ?

– 3 –

Farmasonların ihtifâlâtı, ziyafetleri zâhiren dehşet-âverdir. Ziyafet salonu, localar gibi âdîlerin enzârından muhtefî bir yerdedir. Salon, câ-be-câ, ezhâr ile pîrâyedâr. Evvelâ zât-ı mübeccel "müfettiş" kardeşini çağırarak işlerin ta'tîl edildiğini, sofra başına gidilmesini ihtâr eyler. Bunun üzerine birinci ve ikinci müfettişler ihvâna hazırlanmalarını beyân ederler, bunlar da toplanırlar. Yemek esnâsında yedi kere idâre-i akdâh edilir. Bâdeler içilirken yemek yemek memnû'dur. Sofra başında toplanan ihvân muntazaman ayakta dururlar. Bayraklarını (yani sofra havlularını) sol kollarına atarlar, toplarını (yani kadehlerini) zât-ı mübeccelin i'tâ eyleyeceği emre binâen doldururlar. Ba'dehû hâzırûna hitâben "Arkadaşlar, cümlemiz bahş-i sıhhat etmeye başlayacağız, en parlak, en alevli ateşi îkād edeceğiz, haydi kılıçlarınızı (yani yemek bıçaklarını) sağ ellerinizle tutunuz, kaldırınız, kılıçlarla îfâ-yı selâm ediniz, kılıçları sol ellerinize alınız" diye bir nutuk îrâd etmesini müteâkib bütün kılıçlar yekdiğerini selamlar.

Bu parlak manevradan sonra eller silahlara (yani kadehlere) uzanır ve zât-ı mübeccel "Hazır ol, 'nişan al' der demez

[1] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Cenâiz, 79.

herkes kadehini ağzına götürür. 'Ateş!' kumandası verilince şarabın bir kısmı içilir, ikinci kumandada daha büyük bir yudum alınır, sonra en muşa'şa' cür'a ile kadehler boşalır. Müteâkiben imparatorun, imparatoriçenin, velîahdın ve âile-i imparatoriyyenin sıhhatine birer bâde içildikten sonra Fransa'nın şân ve şerefine idâre-i akdâh olunur, her defa yukarıda beyân olunan kumandalar verilir ve herkes ona tevfîk-i hareket eder.

Bu manzaranın karşısında hande-i istihzâyı ketm etmek kābil midir acaba? Beşeriyetin ıslâhı gibi yüksek gāyeler etrâfında dolaşan bu adamların bu gibi garâib-i mecnûnâne ile imrâr-ı vakt etmeleri hakīkaten şâyân-ı istihzâ bir şeydir. Fazîlet ve insâniyetin bu gibi ef'âl ile terakkī değil, tedennî edeceğini akl-ı selîm sâhibi her insan anlar ve Farmasonluğun mâhiyet-i hakīkıyyesini keşf etmekte güçlük çekmez. Maamâfîh biz ikinci bendimizde bir İtalyan ihtilâlcisinin sözlerini unutmayarak yani bu gibi garâib-i ahvâlin ancak makāsıd-ı hakīkıyyeyi setr etmek için ihtirâ' olunan bir takım tezâhürâttan ibâret olduğu hakkındaki sözleri nazar-ı i'tibâra alarak beyân-ı hakīkatte devam edeceğiz.

[330]

– 4 –

Bütün bu işârât ve derecât, bütün bu tezâhürâtın bir maksadı, bir gāyesi olması pek tabîîdir. Farmasonluk son sırrını ifşâ etmeden mukaddem Farmasonların, bünyân-ı ictimâînin altında kazdığı lağımların içine girmeye müsâid kābiliyetleri olup olmadığını tedkīk ediyor. Fransız müverrihlerinden *Luis Blank Histiore de DixAns* nâm eserinde Farmasonluk hakkında "Kāri'lerimiz bu ihtilâlcilerin, tahtların ve mezheblerin altında kazdığı lağımlar, o pek derin, pek tehlikeli gayyâlar hakkında i'tâ-yı ma'lûmâtı münâsib görüyoruz" diyor.

Hakīkaten Farmasonluğun dehhâş tarafı budur: Derin ve lâ-yenkatı' ictimâî ve siyâsî bir faâliyet-i ihtilâliyye. Henry Martyn'in bu husûsda pek doğru bir sözü var. Diyor ki: "Farmasonluk ihtilâlin dâru's-sınâasıdır" Nitekim Feliks Payat aynı sadedde "Farmasonluk ihtilâlin kilisesidir" diyor.

O takdîrde Farmasonların ef'âl-i hayriyye ile meşgūl olduğuna dâir türrehât ile kendimizi aldatmayalım. Masonluğun idâre-i hükûmetle meşgūl olmadığını, her a'zânın temâyülât-ı siyâsiyyesine hürmet ettiğini iddiâ ederek neşr-i dalâl edenleri dinlemeyelim. Çünkü Farmasonluk ancak siyâsî ve ihtilâlî bir cem'iyettir. Her ihtilâlde kat'î bir nüfûzu hâizdir. Her ihtilâlin mürettibi, fâili odur. Farmasonluğun başında bulunan adamlar, ki onun kalbi ve rûhudur, ancak bir maksad için çalışırlar: Yukarıda beyân ettiğimiz vechile Farmasonluğu (ihtilâllerin fabrikası) yahud (kilisesi) yapmaktır.

Bunu kat'î delillerle isbât edeceğiz.

Luis Blank Farmasonluğun teşekkülü hakkında mütâlaât-ı âtiyyeyi dermiyân ediyor:

"Bir çok krallar, ez cümle Büyük Friedrich, malayı almak ve önlüğü takmaktan hoşlanmışlardı. Çünkü Masonluk'ta bundan daha yüksek derecelerin bulunmadığına iknâ' edilerek Farmasonluğun ancak tehlikesiz tarafını öğrenmişlerdi. Bu krallar Farmasonluk hakkında it'âb-ı zihn etmeye ihtiyâc hissetmemişler, binâenaleyh en aşağı derecelerde kalmışlardı. Onlar bu mudhike-i müsâvât ile eğlenmişler, hoşlanmışlardı. Halbuki bu mudhikenin içindeki fâciadan gāfil bulunuyorlardı. Farmasonlar bu kralların, prenslerin nüfûzunu istihdâm ediyor ve onların aleyhlerinde suikasdlarını serbest serbest tertîb ediyorlardı"

Daha sonraları Farmasonluğun sırrı hakkında:

"Karanlık, esrâr-âlûd, müdhiş bir kasem ile, ölüm korkusuyla bir sır telkīn edilir, bir takım işâretler öğretiliyor. Böylece her Mason nerede bulunursa bulunsun arkadaşını tanıyor. Acaba suikasd mürettibleri bundan başka nasıl olur?" diyor.

Fransız ve Belçikalı Masonlar bu husûsda Luis Blank ile müttefiktirler. Bremond nâmındaki Farmason Farmasonluğun târihi hakkında bir nutuk îrâd ediyorken diyor ki: "Onsekizinci asırda dînî da'vâları ibtâl edip sükûn ve zulmet içinde çalışan arkadaşlarımızın himmetine hayran olmamak elimizden gelmez. Onların hafî bir sûrette çalıştıkları iddi'â ediliyor. Belki öyledir. Fakat ne vakit ki locaların a'mâkından hürriyet, müsâvat, uhuvvet nidâları işitilmeye başladı, ihtilâl tamâm olmuştu." Müteâkiben "El-ân Farmasonluğa yeni bir rûh sereyân etti. Her tarafta Masonlar ma'bedlerini te'sîs ediyor, mektepler inşâ ediyor ve âlem-i âdînin karşısında mevki'lerini tarsîn ediyorlar. Bundan mâ'adâ asrımızın her hareketinde büyük bir faâliyet ibrâz ediyor."

Diğer bir farmason Bapud Larpiyer yine bir nutkunda: "Farmasonluk İhtilâl-i Kebîr'in en şanlı günlerinde vukū' bulan bütün harekât-ı medeniyyeye kemâl-i samîmiyyetle iştirâk etmiştir. Farmasonluk ihtilâlden mukaddem felsefî, meşrûtiyet zamanında medenî, imparatorluk esnâsında harbî, ba'dehû siyâsî bir cem'iyet olmuştur" diyor.

Bundan mâadâ Farmasonlar edyân ile harp ettiklerini sarâhaten beyân etmekten çekinmemişlerdir. Albert Joli büyük bir Farmason ictimâında "Farmasonluk çalışsın, mâ-fevka't-tabîât ile muhârebede devam etsin, ve hiç vakit geçirmeden mesâil-i ictimâiyye-i mühimmeyi tetebbu' etsin" diyor.

Farmasonluk siyâsiyât ile, mesâil-i dîniyye ile hiç alış verişi olmadığını i'lân edenler bu beyânâttan sonra ne derler?

Maamâfîh biz Belçikalı Farmasonların beyânâtını dinlemekte devam edelim:

"Farmasonluğun siyâsiyât ile iştigāl etmediği takdîrde bu vâsi' teşkîlâtın, bu azîm inkişâfâtın lüzûmu ne? Farmasonluğun târihi delâlet ediyor ki o, daima siyâsiyât ile iştigāl etmiştir. Ve her siyâsî buhrânda Farmasonluk kendisini göstermiş, buhrânları izâle etmiştir."

Mes'ele bununla da kalmıyor. Diğer bir mason ictimâ'-ı umûmîsinde Emile Gariser diyor ki:

"Farmasonluğun azîm menâbi'-i kuvveti vardır. Onun müdhiş bir gövdesi bin başlı, yüz bin kollu bir mevcûdiyeti vardır. O, bütün teceddüdât-ı ictimâiyyenin masdarıdır. Bütün efkâr-ı cedîdenin menba'-ı feyyâzıdır. Pek vâsi' adımlarla ilerleyen demokrasinin rûhu onun zâde-i fazîletidir. Binâenaleyh Farmasonluğun kuvveti günden güne izdiyâd etmekte, silahları çoğalmakta ve memleketler onun kucağına atılmaktadır."

Bütün bu beyânâttan Farmasonluğun ne yaman bir

cem'iyyet-i hafiyye olduğu anlaşılıyor. O tezâhürâtın arkasında muhtefî maksadlar meydana çıkıyor, onun yıkıcı ve öldürücü fezâyihi âşikâr oluyor.

Bilhassa nazar-ı dikkate alınması iktizâ eden cihet yukarıda naklettiğimiz **[331]** beyânâtın bir takım efrâd tarafından alel-amyâ îrâd olunan sözlerden ibâret değil, Farmasonluğun localarında takarrur eden bir mes'ele-i mühimmenin efkâr-ı umûmiyyeye telkīninden ibâret olduğunu der-pîş etmektir. Bu mes'ele-i mühimme milel-i hâzıranın kuvâ-yı siyâsiyyesini ele almaktan ibârettir. Locaların vazîfesi insanları sâha-i siyâsiyyâtta boğuşmaya alıştırmaktır ki bu mücâdelenin neticesinde Farmasonluk nâil-i merâm olacak.

Bu husûsu Belçika'nın Grand Orient'ında îzâh edenler şu mütâlaâtı dermiyân etmişlerdi:

"Farmasonluğun hedefi localarının dâhilinde bir takım prensipleri kabûl ettirmek değil, Masonluk bütün hey'et-i ictimâ'iyyeyi istihdâf etmektedir. Localar bir takım mekteplerdir ki insanlar orada âdîlerle bilhassa siyâsiyât sâhasında keyfiyet-i mücâdeleyi tahsîl ederler."

*

KÖY HOCASI

Avrupa'da bir hayli müsteşrikle görüştüm; lâkin, doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bir tanesinden başkasını ne gözüm tuttu, ne de rûhum sevdi.

Gözüm tutmadı: Çünkü şarkın ulûmuna, elsinesine, âdâtına, ahlâkına âid ma'lûmâtları pek sathî.

Rûhum sevmedi: Zirâ bizi –velev tanıyabildikleri kadar olsun– memleketlerine tanıtmıyorlar da, bilakis muhîtlerindeki efkâr-ı umûmiyyeyi aleyhimize çevirmek için en çirkin yalanlara kadar tenezzül ediyorlar. Bunun niçin böyle olduğunu tahlîle kalkışmak sadedden inhirâfı icâb edecek. Binâenaleyh onu başka bir zamana bırakalım da hoşumuza giden müsteşrikten işitip pek şâyân-ı dikkat bulduğumuz sözleri hatırlayabildiğimiz kadar nakledelim:

"Memleketinizde senelerce dolaştım. Osmanlı edebiyâtını uzun uzadıya tetebbu' ettim. Yarım asır evveline gelinceye kadar, sırf havâs için yazıldığı için, kāri'leri pek mahdûd olan âsâr-ı edebiyyenizin son kırk elli sene zarfında mühim bir inkılâb geçirerek daha geniş bir sâha-i intişâra mazhar olduğunu gördüm.

"Lâkin milletin terakkīsi hesâbına bu kadarı hiçbir zaman kâfî değildir. Memleketinizdeki muharrirler bi'l-farz üç iken üç yüze, kāri'ler yüz iken birkaç bine çıkmakla her şey olmuş, bitmiş sayılamaz.

"Mütefekkir geçinenlerinizi, ulemâdan, üdebâdan addolunanlarınızı görüyorum. Bunların bir kısmı oldukça çalışıyor ve muhîtine nisbetle hayli yükseliyor. Ancak, ekalliyetin bu teâlîsi ekseriyete hiçbir fâide te'mîn etmiyor. Çünkü içinizde halk ile meşgūl olan, o zavallı kitlenin ne halde bulunduğunu düşünen kimseye rast gelmedim.

"Sizler avâm dediğiniz halk tabakasının idrâkini yükseltmedikçe, köylülerinizi bugünkü hallerinde bırakdıkça, farz-ı muhâl olarak dünyânın en büyük adamlarını yetiştirseniz yine boştur yine boş!"

İnsaf ile düşünecek olursak dünyâda bundan doğru mütâlaa olamayacağını derhal teslîm ederiz. Evet, bizim, adedi yüze bile varamayan, erbâb-ı fikr ü nazarımız hayâlen göklerde uçarlar da, nasîb-i nûrunu maddeten bağlı bulunduğu topraktan bekleyen şu milyonlarca halkı bir kere olsun hatırlarına getirmezler!

Şebâb-ı münevver dediğimiz sınıf-ı müstehliki cihân-ı medeniyyetin şuûn-ı edebiyye ve ilmiyyesinden günü gününe haberdâr etmek havâs için bir vazîfe imiş. Pekala! Buna bir şey demiyoruz. Ancak hepimiz gibi o münevver şebâbın da velîni'meti bulunan köylü dediğimiz sınıf-ı müstahsili hiç düşünmemek, zavallıya hâlâ Âşık Garipler, Âşık Keremler okutmak en büyük bir vazîfesizlik olmuyor mu?

Hem bugün köylüyü düşünmek mes'elesi bir hamiyet mes'elesi değil, doğrudan doğruya hayat mes'elesi, menfaat mes'elesidir. İyi bilmeliyiz ki: Asırlardan beri muttasıl sağmak istediğimiz o zavallıda artık ne can kalmıştır, ne kan. Yanına sokulursanız ayakta duracak mecâli olmadığını görürsünüz. İhmâl-i hâzırın biraz daha devamı bîçâreyi hâk-i helâke serecek!

Bu âlemde hayr-ı mahz olmadığı gibi şerr-i mahz da yoktur, derler. Ne olurdu, kavmiyet denilen o mel'ûn cereyân derhal siyâsî bir şekil almasaydı; yahud mâdem ki aldı, yurtlarıyla, ocaklarıyla, risâleleriyle, gazeteleriyle, konferanslarıyla, nutuklarıyla anâsır-ı İslâmiyyeyi birbirine düşürürken aynı vesâitle biraz da parçaladığı kitlelerin lisânına, irfânına hizmet edeydi de bugün o büyük şerrin bâri şu kadarcık bir hayrını gördük diyebileydik!

Arnavutluk, Araplık, Türklük, Kürtlük nâmına ortaya çıkan sanâdîd-i kavmiyyeti bundan altı yedi sene evvel bir yere çağırmış, kendilerine demiştik ki:

"Kavmiyet cereyânı en medenî, en müterakkī cem'iyetleri birbirine düşürür. Bizim gibi anâsır-ı mürekkebisi bilâ-istisnâ câhil bulunan bir cemâati ise târumâr eder. Geliniz, bu cereyânı körüklemeyiniz. Mensûb olduğunuz kavimlere **[332]** hizmet etmek istiyorsanız bunun yolu başka olmak icâb eder. Evet hepimiz biliyoruz ki anâsır-ı İslâmiyyenin kâffesi irşâda, îkāza muhtâcdır. Bunlardan meselâ Arapları irşâd vazîfesini Arap ukalâsına bırakırız. Çünkü irşâdına çalışacağı unsurun lisânını, âdâtını, mizâcını, rûhunu diğer anâsırın ukalâsından iyi bildiği için muvaffakiyeti nisbetle son derecede kolay olur. Türkün, Arnavutun, Kürtün husûl-i intibâhı için de aynı usûle riâyet ederiz.

"O halde bu anâsırın bütün ileri gelenleri merkez-i Hilâfet'te aynı çatı altında birleşirler, hatt-ı hareketlerini ta'yîn ederek müttehiden işe başlarlar. Aradaki râbıta-i İslâmiyyeyi te'yîd etmek şartıyla mensûb oldukları akvâmı okutmak, yazdırmak, ilim ve irfân sâhibi etmek, servet, san'at, ticâret husûsunda terakkī ettirmek için geceli gündüzlü uğraşırlar. Sonunda bu müteferrik cüz'lerin hey'et-i mecmûasından bir küll-i müterakkī husûle gelir ki Hilâfet-i İslâmiyye ve saltanat-ı Osmâniyyenin bekā-yı azametine ebediyyen hâdim olur, durur.

"Böyle bir meslek ta'kīb etmeye karâr verirseniz biz de sizinle beraber çalışırız, elimizden geleni kat'iyyen esirgemeyiz…"

Heyhât! Bu teklîf hiç birinin işine gelmedi. Çünkü siyâsî teklîfler gibi kavliyyât ile yürüyecek takımdan değildi, fi'liyyâta muhtâc idi, mücâhedeye muhtâc idi, fedâkârlığa muhtâc idi. Çünkü burada îzâh edemeyeceğimiz bir çok esbâb-ı hafiyye daha mevcûd idi.

Âh ne olurdu şu "*Köy Hocası*" o zamanlar çıkaydı da sesini Anadolu'nun en ıssız köşelerine kadar duyuraydı! Ne olurdu bu kadar açık bir üslûb ile Arapça, Kürtçe risâleler, cerîdeler yazılarak Kürdistan'ın, Arabistan'ın her tarafına dağıtılaydı!

Lâkin geçmişe teessüfün hiç fâidesi yoktur; ye'se düşmek ise nazar-ı İslâm'da intihârın aynıdır. İşte kemâl-i şükrân ve hürmetle elimizde tuttuğumuz şu mübârek eser, şu *Köy Hocası* gösteriyor ki bu ümmetten henüz hayır münkatı' olmuş değildir. Hâlâ vatanın selâmeti, saâdetini düşünenler ve bu maksad-ı mukaddesin husûlü için fî sebîlillâh uğraşanlar bulunuyor.

Öyleyse biz de bu nûrânî izi ta'kîb edelim; biz de bu yolda çalışalım. Halkın, köylünün ihtiyâcât-ı ma'neviyyesini düşünerek gücümüz yettiği kadar tehvîne gayret edelim. Şayed doğrudan doğruya böyle bir teşebbüsde bulunacak kadar cesûr ve fedâkâr olamayacaksak hiç olmazsa gerek şu risâleciğin, gerek bundan böyle aynı meslekte olarak çıkacak resâilin devamını, taammümünü te'mîn için, ne yapmak lâzımsa yapalım.

Vahîd Beyefendi kardeşimize samîm-i kalbimizden şükrânlar, minnetdârlıklar arz ederiz ki vatanın en büyük bir ihtiyâcına vefâ etmek üzere fedâkârâne ortaya çıkıyorlar da bu kadar mükemmel bir eser meydana koyuyorlar. Evet, her eserin kıymeti kendisinden beklenilen maksada edeceği hizmetin derecesiyle ölçülmek lâzım geleceğine nazaran "*Köy Hocası*" için en mükemmel eser demekte hiç tereddüd etmeyiz.

Köy Hocası'nın ilk sayısını okuduğumuz zaman lisânın güzelliğine, fikirlerin temizliğine, üslûbun sâdeliğine, mevzûların hüsn-i intihâbına hayran olduk. Yakînen anladık ki köylülerimizce bilinmesi elzem olan hakāik bu lisân ile pek güzel anlatılabilecek ve ancak bu lisân ile anlatılabilecek. Köylü *Köy Hocası*'nı can kulağıyla dinleyecek, dinledikçe zevk duyacak, müstefîd olacak. Bir kere de bunu dinlemeye alışdı mı, artık Âşık Keremleri dinleyemez olacak.

Vahîd Beyefendi tevâzu' gösteriyor da "Hâlime bakmam, Hasandağı'na oduna giderim…" diyor. Hayır efendim hayır, Cenâb-ı Hak sizi sırf bu hizmet için yaratmış. Belki siz maksad-ı hilkatinizi geç anlamış, yahud vazîfenize erken başlayamamış olabilirsiniz. Bunu kabûl ederiz. Lâkin "Hâlime bakmam…" gibi sözleri mahviyete haml etmekten başka sûrette kabûl edemeyiz. Eseriniz pek vâzıh bir tarzda gösteriyor ki kudretiniz de himmetiniz kadar âlîdir. Sakın bu kudreti istihfâf etmeyiniz, sakın bu himmete fütûr kondurmayınız. Mesleğinizde sebât ediniz, devam ediniz, yılmayınız. Bilirsiniz ki:

Eder tedvîr-i âlem bir mekînin kudret-i azmi,
Cihan titrer sebât-ı pây-ı erbâb-ı metânetten.

Arabın şâir-i hakîmi ne diyordu, unuttunuz mu?

ولم أر فی عیوب الناس شیئًا
کنقص القادرین علی التمام

Cenâb-ı Hak sa'yinizi meşkûr etsin.

Mehmed Âkif

İzmir ve havâlîsinde *Sebîlürreşâd*'a abone kaydedilmek arzusunda bulunanlara bir suhûlet-i mahsûsa olmak üzere İzmir'de Manisa Pazarı müdürü mu'teberân-ı tüccârdan Hâfız Ali Efendi kardeşimiz abone kaydetmeyi lütfen der'uhde buyurmuşlardır. Abone olmak isteyen zevât abone bedellerini mûmâ-ileyhe i'tâ veya irsâl buyurdukları takdîrde hemen risâlemiz kendilerine gönderilmeye başlanacaktır.

Necm-i İstikbâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

19 Aralık 1918 | 15 Rebîülevvel 1337 | Perşembe | 19 Kânûnievvel 1334 | Cild: 15 - Aded: 383

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

Cehennem azâbı böyle küfr-i inâdî besleyenler için hazırlanmıştır. Cenâb-ı Hakk'ın la'netine hedef olanlar, hüsrân ve şekāvet-i ebediyyeye kesb-i istihkāk edenler bu gibi mükâbir kimselerdir. Bu bedbahtlar ki sırf hodkâmlıkları ilcâsıyla Allah'a, peygamberânına karşı birer muhârib vaz' ve tavrı alırlar, ne derece zâhir ve bâhir olursa olsun, hakk u hakīkate ser-fürû etmeyi kibir ve nahvetlerine yediremezler.

Mâdem ki Cenâb-ı Hak zulümden münezzeh olduğu, ve insanların kendi kendilerine zulüm ettikleri bir hakīkattir; bu ve buna mümâsil bir çok âyetlerden böyle bir ma'nâ anlaşılmak zarûrîdir. Ve hâtime-i âyetteki [1](وَاُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) tehdîdine en ziyâde müstahık olanlar kibir ve inâd, sa'y bi'l-fesâd gibi ahlâk-ı redîeye inhimâk husûsunda sebât ve ısrâr gösteren kâfirlerdir. Bunlar azâb çekeceklerse mesâvî-i zâtiyyelerinin cezâsını çekeceklerdir. Çünkü kānûn-ı ilâhî muktezâsınca her ferdin gerek hayır, gerek şer netâyic-i ef'âlinden müstefîd ve müteessir olacak yine kendidir.

Binâenaleyh bu âyet-i kerîmeden maksad her hangi bir kâfirin îmâna geleceği ümîd olunamaz değildir. Çünkü bu tarz-ı telakkī ta'tîl-i risâleti istilzâm edeceği gibi müşâhedât-ı vâkıaya da münâfî düşer. Çok kere vâki'dir ki dalâlet vâdîlerine sapmış bir vicdâna bir mev'iza rehber olur da onu şeh-râh-ı hidâyete çıkarır; kapanmış gözlere envâr-ı hakīkat aksederde derhal açılır; kararmış kalplere reşehât-ı hikmet isâbet eder de bembeyaz kesilir.

Kibir ve inâd kalplerini kaplamış, kasvet-i cehâlet yüreklerini sengîn bir hâle koymuş olan kimseler ise bu ihtimâl-i felâh dâiresinden hâriçtirler. [2](فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ), [3](وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَا اَخَذَ الْقُرٰى وَهِىَ ظَالِمَةٌ اِنَّ اَخْذَهُ اَلِيمٌ شَدِيدٌ) âyeti bunlar hakkında lâhik olan hükm-i ezelîyi tescîl etmektedir.

İfâdât-ı sâlifeden anlaşılıyor ki küfür bazen inâd ve ısrâr ile karışık olur da ne âyât ve berâhînin tecellîsi, ne de hakāyıkın vuzûh ve inkişâfı zevâl ve insilâbına hizmet husûsunda te'sîrini gösteremez. Bazen ise bu şâibe-i mühlikeden hâlî olur ki bu nev'in çâre-i izâlesi bulunabilmek nisbeten kolaydır.

Eimme-i Hanefiyye'den İbni Hümâm diyor ki: İnsan bir emir ve hâdisenin kat'iyyen sübûtunu âlim olmadıkça onu red ve inkâr etmekle kâfir addedilemez. Zîrâ menât-ı tekfîr tekzîb ve istihfâfdır. Bu takdîrce cühûd ve inâd ile küfür arasında telâzüm vardır.

Müfessirler bu âyetin tefsîrinde, abdin a'mâl ve ef'âlinde muhtâr veya muztar olduğuna dâir Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında mevcûd ihtilâfa temâs ederek bir çok sözler söylemişler, neticede [4](خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ) kavl-i kerîminin tevcîhinde bir çokları düştükleri girîve-i müşkilâttan kurtularak tarîk-ı savâbı bulamamışlardır.

Bütün bu mütâlaât-ı dûrâ-dûr bir taraf, mes'elede hakīkat şu **[334]** merkezdedir: Kānûn-ı ilâhî, evâmir ve ahkâmını teblîğ etmeden kulunu bir din ve akîde ile ve onu vesâit-i iktidâra mâlik kılmadan bir dine âid vezâif ve ahkâmın icrâsıyla mükellef tutmamak merkezindedir.

Binâenaleyh Cenâb-ı Hak halktan bir kısmını dâire-i teklîfe almak isterse evvelâ onlara hidâyet yollarını gösterecek, dîn-i hakkı tanıtacak peygamberler gönderir. Lisân-ı enbiyâdan telkīn edeceği hikmet ve mev'iza-i hasene ile iyiyi, fenâyı, mevâtın-ı felâh ve sedâdı, mezâlık-ı bağy ü fesâdı anlatır, hüsn-i sîret sâhibleri için hazırladığı gûnâ gûn ni'met ve rıdvânı, küfür ve inâd erbâbını bekleyen zillet ve hüsrânı îzâh ve tebyîn eder.

Bu hakīkati daha kat'î bir sûrette kabûl ve i'tirâf etmek istersen kendi kendine düşün ki Cenâb-ı Hak bir mecnûnu, bir eblehi ferâiz ve nevâfile âid bir şeyle, a'zâsı alîl veya mefkūd bir kimseyi, amel ile mükellef tutmuş mudur?

[1] Âl-i İmrân, 3/105.
[2] Yûnus 10/88.
[3] Hûd, 11/102.
[4] Bakara, 2/7.

Şübhe yok ki Cenâb-ı Hak insana tevcîh-i teklîf etmezden evvel onu mükellefün-bihin îfâsını mümkün kılacak bütün vesâitle techîz eder de ondan sonra mükellef tutar. Zâten akıl, teblîğ, selâmet-i a'zâ gibi şeylerin menât-ı teklîf olması, nehiy ve îcâb keyfiyetlerinin tahakkuku için şerâit-i lâzıme ve erkân-ı zarûriyye teşkîl etmesi hep bu esâs ve hikmete mübtenîdir.

Bu esâsa binâendir ki gerek akılda, gerek cevârih-i âmilede selâmet bulunmadığı, yahud ahkâm-ı ilâhiyye tahrîf ve tebdîlden âzâde olarak alâ vechi's-sıhha teblîğ edilmiş olmadığı takdîrde Cenâb-ı Hak tekâlîf ve ferâizini îfâ husûsunda beşere hiçbir mecbûriyet tahmîl etmemektedir.

Fakat bir kere de insan [1](خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ. ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ) ve [2](لَا اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ) [3](يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا اِلَّا مَا اٰتٰيهَا) âyet-i kerîmeleriyle hadîs-i şerîfinin delâlet ettiği vechile şerâit-i imkân ve teysîri câmi' bir mevki'de bulundu mu o zaman bâr-ı teklîf altına girer, nîk ü bed ef'âlinin istilzâm edeceği sevâb ve ikâba nâmzed olur.

Bu şerâit dâhilinde insan neden mükellef olmasın ki Cenâb-ı Hak ona her muhtâc olduğu şeyi vermiş, saâdet ve şekâvet yollarını göstermiş, helâl ile harâm arasında bir hadd-i fâsıl ta'yîn etmekle beraber ecr ü sevâb nasıl kazanılacağını, bağy ü fesâdın mal ve âkıbeti ne olduğunu vâzıhan bildirmiştir.

Bir kimse irtikâb ettiği seyyiâttan dolayı neden mes'ûl ve muâteb olmasın ki Cenâb-ı Hak kendine bir akıl vermiş ve o vâsıta ile muzırrı nâfi'den seçip ayırmak, dünyevî uhrevî felâh ve saâdet yollarını keşf ü ta'yîn etmek imkânını bahşetmiştir.

Bu cevher-i idrâk ve temyîz ile iktifâ etmeyerek ona bir de a'zâ ve cevârih ihsân etmiş ve bunları irâde ve meşiyyetine müsahhar bulundurmuştur: Eli ayağı bir arzusuna inkıyâd etmemek, lisânı, yahud re'si maksadına mümânaat göstermek iktidârını hâiz olmayıp her biri emir ve nehyini, makāsıd ve temâyülâtını infâz ve icrâya âmâdedir.

Peygamberler telakkī ve telkīn ettikleri ahkâm-ı ilâhiyye ile insana hayır ve şer yollarını göstermiş, bir fiil ve hareketin mukābelesiz kalmayacağını, hayır ise sâhibi hayır ile, şer ise şer ile mukābele göreceğini âleme i'lân ve i'lâm etmişlerken nasıl olup da Cenâb-ı Hakk'ın birer mevhibe-i mahsûsası olan kuvâ-yı akliyye ve bedeniyyesini âtıl bırakan, yahud gāye-i hilkat ve tevdîine tevâfuk etmeyen cihetlere sarf eden bir adam başıboş bırakılacak, mehâsin-i ef'âlinin mükâfâtını, sû'-i sîretinin cezâsını görmeyecekdir?

Hayır, böyle bir hâle ihtimâl vermek muhsin ile müsîin, habîs ile tayyibin yekdiğerinden hiç farkı olmadığını, Cenâb-ı Hakk'ın ni'metlerine şükredenle kalben ve kālıben ona muhâsım bir tavır alanın aynı seviyede bulunduklarını iddiâ etmek demektir. [4](اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فِى جَنْبِ اللهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ. اَوْ تَقُولَ لَوْ اَنَّ اللهَ هَدٰينِى لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ.اَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِى كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ. بَلٰى قَدْ جَاءَتْكَ اٰيَاتِى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ)

Düşünülsün ki Cenâb-ı Hak kullarını akıl ile, a'zâ ve cevârih ile techîz ettikten; onlara hidâyet ve dalâlet yollarını gösterdikten sonra o emânet-i kübrâyı yerlerin, göklerin, dağların, taşların bâr-ı sikletinden ürkerek kabûlüne yanaşmadıkları emânet-i teklîfi kabûl edip etmeyeceklerini soruyor, onlar bunu hiçbir endîşe ve fütûr hissetmeksizin dûş-ı tahammüllerine alıyorlar. Fakat şerâit-i mukāvemetten ârî bir halde değil, kudret-i fâtıra tarafından bahşedilmiş kuvvet ve mekânetle, akl-ı selîm ile, ahsen-i takvîm üzere yaratılmış bir cisim ile, mücehhez olarak böyle bir imtihâna ma'rûz bulunuyorlar. Cenâb-ı Hak ise ezelî olarak biliyor ki insanlardan bir kısmı kendilerine bahşedilmiş olan mevâhib-i âliyyeyi muattal bırakacaklar, yahud icbâr ve selb-i ihtiyâr sûretiyle olmaksızın bu mevâhib-i fıtriyyeyi mâ-hulika-lehinin gayride isti'mâl edeceklerdir; diğer bir kısım ise vicdânını merkez-i savâbdan, gözlerini hedef-i hakk u hakīkatten ayırmayacak, tarîk-ı mücâhededе rehberi akıl olacak ve o nûr-ı mübînin ziyâdâr ettiği istikāmetten aslâ inhirâf etmeyerek reh-güzâr-ı hayâtında vebâl ve nedâmet vartalarına düşmeyecektir.

Bu şuûn-ı beşeriyyenin kâffesini Cenâb-ı Hak ezelen alîm olduğu için bu iki kısımdan her biri için ef'âl-i hayâtiyyesinin îcâbâtıyla mütenâsib birer dâr-ı cezâ hazırlamıştır. [5](فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى. وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى. فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰى. وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى. وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى. فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى)

[335] Mâdem ki ilm-i ilâhî, olmuş olacak her şeyi muhît bir sûrette vâsi' ve bî-pâyândır, şu halde onun eşyâyı sâha-i vücûdda tarz-ı cereyânına muvâfık sûrette ziyâde, noksan ciheti olmaksızın, tağyîr ve tebdîle uğramaksızın bilmesi bir emr-i zarûrîdir. Aks-i hâl ilm-i ilâhînin cehle inkılâbını istilzâm eder.

Maamâfîh bundan maksad Cenâb-ı Hak kullarını irtikâb-ı seyyiâta muztar bir halde bulundurur da sonra bu ef'âl-i ıztırâriyyelerinden dolayı haklarında tertîb-i cezâ eder demek değildir. Böyle bir hâl zulme müeddî olup Cenâb-ı Hak ise zulm-i ibâddan kat'iyyen münezzehdir.

Şu cihet de şâyân-ı ihtârdır ki bu tarz-ı beyâna nazaran ilim, kâinâtın vücûd-ı hâricîde şekl-i tahakkukunu tesbît eden ilim değildir, bu nevi' ilim ile kâinât arasındaki ittisâl inkişâf ve ihâta mâhiyetini tecâvüz etmeyen bir ittisâldir.

Tetimme

Bu âyette lafza âid bir bahis vardır ki itmâmen li'l-fâide şurada zikrini münâsib gördük.

Seyrâfî *Kitâb-ı Sîbeveyh*'in şerhinde diyor ki: (سواء) kelimesini ta'kīb eden cümleye elif-i istifhâm dâhil olursa kasîminde (ام) lafzının bulunması lâzımdır: (سواء عليّ أقمت ام قعدت) gibi.

(سواء) kelimesinden bir isim üzerine diğer bir ismin atfı icâb ederse edevât-ı atftan münhasıran (واو) ile atf olunur: (سواء علىّ زيد وعمرو) gibi.

(سواء) lafzından sonra edat-ı istifhâmı mutazammın ol-

[1] Abese, 80/19-20.
[2] Talak, 65/7.
[3] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü't-Tefsîr (4945).
[4] Zümer, 39/56-59.
[5] Leyl, 92/5-10.

maksızın iki fiil bulunduğu takdîrde atıf (او) edatıyla yapılır. (سواء علىّ فمت اوقعدن) gibi.

Bu lafzı iki masdar ta'kîb ederse (واو) ve (او) edatlarından her biriyle atıf câizdir. (سواء عليّ قيامك وقعودك) (سواء عليّ قيامك اوقعودك) gibi.

Fi'leyne (سواء) kelimesinin bilâ-istifhâm duhûlünün câiz olması ibârenin ma'nâ-yı şartiyyeti tazammun etmesi i'tibârıyladır. Bu i'tibâr ile takdîr-i misâl (ان قمت اوقعدت فهما على حد سواء) merkezinde olur.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çaviş**

MEŞRÛTİYETİN TE'SÎRÂT VE NETÂYİCİ*

Müellifi: Prens Said Halim Paşa

Kānûn-ı Esâsî'nin idâre-i Hamîdiyye'ye nihâyet vereceği hakkındaki ümîdler boşa çıkmadı. Fil-hakîka Kānûn-ı Esâsî'nin i'lânıyla beraber idâre-i mezkûre de rehîn-i indirâs oldu. Fakat memleketin husûl-i saâdet-i hâli için perverde edilen ümîdler hâsıl olmadı. Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmânî Hâkān-ı mahlûun kendisinde temerküz ettirmiş olduğu bütün nüfûz ve iktidâra tevârüs ettiğinden Hâkān-ı cedîd ecdâdının taht-ı saltanatına cülûs ettiği zaman makām-ı saltanatı en esaslı ve en ziyâde gayr-ı kābil-i inkâr hukuk ve imtiyâzâtından tecrîd edilmiş buldu.

Kuvve-i icrâiyye; müstebid bir pâdişâhın boyunduruğundan; nüfûz ve i'tibârdan muarrâ, tecrübeden mahrûm ve kendisine sûret-i hod-serânede bahş ve izâfe olunan hukuk ve imtiyâzât-ı müfritayı sû'-i isti'mâle mahkûm bir meclisin boyunduruğu altına geçti. Şu vesâyet-i müstebidde ve teşettüt-kârâne altında kuvve-i icrâiyye idâre-i Hamîdiye zamanındakinden daha dûn bir derekeye tenezzül ederek her tarafda intizâmsızlık ve isyân husûlüne bâdî oldu. Ve memleketi maddî ve ma'nevî fetret-i külliyeye doğru sürükledi. Daha Meşrûtiyet'in üçüncü senesinde fenâlık câlib-i endîşe olacak bir dereceye vâsıl olduğundan bu fenâlığın ne gibi esbâbdan tevellüd ettiğini kemâl-i dikkatle tedkîk ve taharrîye lüzûm-ı mübrem hissedildi. Yapılan hatîâtın mâhiyeti ve vüs'ati nihâyetü'l-emr anlaşıldı. Bu fenâlığın başlıca müsebbibi Meclis-i Meb'ûsân olduğu anlaşıldı. Ve güçlükle dağıtıldı. Derhal İkinci Meclis-i Meb'ûsân intihâbâtına başlandı ve netîce-i intihâbâtta evvelkine fâik bir meclis-i millî teşekkül etti. Meclis-i cedîdin evvelki acı tecrübelerden istifâde edeceği ve Kānûn-ı Esâsî'yi daha ciddî ve muhkem esaslara binâ eyleyeceği ve evvelki meclisin idrâkine muvaffak olamadığı idâre-i meşrûtiyete bir hayat ve faâliyet-i cedîde vermeye muvaffak olacağı ümîd olunmuştu. Fakat bu bîçâre memleketi ta'kîbden geri durmayan musîbet, memleketin bu defa da pek pahalıya mal olan bir tercübeden istifâde etmesine ve en meşrû' ümîdlerinin husûl-pezîr olduğunu görmesine müsâade etmedi. İkinci Meclis-i Meb'ûsân ictimâ' eder etmez bir darbe-i nâgehânî ile dağıtıldı ve bu bedbaht memleket en acı felâketlere düştü. Halbuki Kānûn-ı Esâsî'nin i'lânı ne kadar ümîdler ve hayaller uyandırmıştı. İ'lânıyla herkes gāye-i hayâlîsinin husûl-pezîr olduğu zannında bulunmuştu.

Hayatının otuz senesini en ziyâde mâhî-i ahlâk bir idâre-i müstebidde altında geçirmiş olan bizlerin bu sâyede hür insanlar, fazîlet-perver, afîf ve müstakīm efrâd zümresine dâhil olacağımız zannında bulunduk. Kānûn-ı **[336]** Esâsî'nin ahvâl-i ictimâiyye-i siyâsiyye ve iktisâdiyyemizi akşama sabaha tağyîr etmek kudret-i i'câz-nümâsını hâiz olacağını, zelîlâne olan ihtilâfât-ı dâhiliyyemizi bize unutturacağını ve cümlemizi yalnız vatan-ı Osmânînin şân ve azametini tahayyül eder büyük ve necîb bir âile-i Osmâniyye hâlinde mezc ü tevhîd eyleyeceğini ümîd eylemiştik.

Hayfâ ki daha ilk seneden i'tibâren bütün bu tatlı ümîdler ve güzel tahayyüller uçup gitti. Kānûn-ı Esâsî'mizin bize bahş ü te'mîn ettiği hukūk ve serbestî, idâre-i Hamîdiyye'nin derece-i nihâyede tevsî' etmiş olduğu bütün sû'-i i'tiyâdâtımızı bî-muhâbâ isti'mâl etmekliğimizden başka bir semere vermedi. İctimâî nokta-i nazardan bunların te'sîri ancak usûl ve âdât ve sunûf ve tabakāt-ı ictimâiyyenin hep birden ref'i yani herc ü merc-i tam husûlü sûretinde tecellî etti. En müterakkī ve mes'ûd milletler derecesinde ihrâz-ı hukūk etmek dâiye-i tıflânesi bizi müddeayâtımızda ileri götürdükçe götürdü. Ve hırs-ı iştihâmızı arttırmış olduğundan ahvâl-i iktisâdiyyemiz bize her zamandan ziyâde tahammül-fersâ göründü.

Herkes daha ziyâde nâil-i huzûr ve selâmet olabileceği ümîdinde bulunmuşken bilakis umûmun fıkdânî-i huzûru tezâyüd etmiş ve herkes kendisini eskisinden ziyâde fenâlığa ma'rûz kalmış buldu. Çünkü herkes cür'et ve tecâvüzünü arttırmış oldu, herkes yekdiğerini bî-muhâbâ ızrâra kıyâm eyledi.

Milliyet mücâdelâtı, kavmiyet istirkābâtı gittikçe artarak Osmanlılar arasında müşterek bir gāye-i hayâlînin vücûdunu imhâ eyledi. Dünkü casus ve mürteşîler başımıza hürriyetperver, müceddid ve vatanperver kesildiler, işsiz ve geveze âdî bir avukat hukūk-ı avâmmın müdâfi'-i şedîdi oldu, âciz mürtekib me'mûr da harâretli polikitacı kesildi. Gûyâ ki bütün memleket üzerinden bir cinnet rûzgârı vezân ediyordu.

İşte bu defa dahi Garplılar tarzında nâil-i teceddüd olmak husûsundaki tecrübemiz mûcib-i teellüm olacak bir sûrette hebâ oldu. Şimdiye kadar vukū' bulan tecâribden daha ziyâde hâiz-i ehemmiyyet olan şu son teşebbüs diğer tecâribden ziyâde bâdî-i mesâib oldu.

Bunca mesâîmizin böyle ale'd-devam dûçâr-ı akāmet olması memleketi tarîk-ı teceddüd ve ıslâhâta idhâl için yarım asırlık bir zamandan beri tatbîk ve ittihâz etmiş olduğumuz usûlün mahz-ı hatâ olduğunda şübhe bırakmıyor.

---

* Bu makāle 329 senesinde kaleme alınmıştır.

Şu hatâ-yı meş'ûm memleketin husûl-i saâdet-i hâli için sadece Avrupa kavânîni metinlerinin tercüme edilmesi ve bunların bizde kabûl ve tatbîkı bahânesiyle bazen tahrîfi kâfî olacağı hakkında bizde mevcûd olan kanâatimizdir. Meselâ usûl-i adliyyemizi ıslâh için Fransa'nın yani bizim hey'et-i ictimâiyyemize aslâ makīs olmayan asıl ve menşei ile hâlet-i rûhiyyesi, âdât ve teâmülâtı, seviye-i irfân ve medeniyeti pek mütehâlif bulunan ve binâenaleyh ihtiyâcâtı pek kesîr ve mütenevvi' bir hey'et-i ictimâiyyenin usûl-i adliyyesini kabûl ettik.

Fransa usûl-i adliyyesi hâlet ve mükemmeliyeti ile bizi cezb etti. Bu usûlün bizce kabûlü için kâfî görüldü. Halbuki hiç kimse bu usûlün Fransa'ya hiçbir sûretle benzemeyen bizim gibi bir memleket için muvâfık olup olmayacağını düşünmedi. Binâenaleyh bu sûretle icrâ eylediğimiz ıslâhât-ı adliyyenin de bir çok seneler çalışıldıktan sonra ma'lûm olan lâ-şey menzilesindeki netâyicin istihsâl edilebilmiş olması aslâ mûcib-i taaccüb olmaz.

Maârif-i umûmiyyemizi ıslâh için dahi yine tamâmıyla bu yolda hareket ettik. Bi't-tabi' elde edilen netâyic de daha muzır oldu. Gāyet kıymetdâr bir vakit ve bir de birkaç nesiller zâyi' edildikten sonra bunca fedâkârlıklar ihtiyârıyla vücûda gelen şeyi bozmak mecbûriyetinde bulunuyoruz.

Bu kadar netâyic-i ma'kûseden sonra yine garîbi orasıdır ki, tecârib ve akl-ı selîme münâfî olan bu usûl yine i'tibârdan düşmemiş görünüyor. Bundan elli sene evvel olduğu gibi bugünkü gün dahi muvaffakiyetsizliklerimizi tatbîk ve idhâl ettiğimiz ıslâhât-ı cemîlenin lâyıkıyla tatbîkine muktedir ricâlimizin fıkdânına atfediyoruz. Bir memleketin yarım asırlık bir zamanda ahvâl-i umûmiyyesini tanzîm ve ıslâha muktedir adamlardan mahrûm kalmış olması nazariyesi bizce mecrûh ve merdûd görünüyor. Çünkü seviye-i ma'neviyye ve ilmiyyesi ne derecede bulunursa bulunsun bir hey'et-i ictimâiyyenin kendisini hüsn-i idâreye ve daha emin ve sâlim tarîklere sevk ve îsâle muktedir olacak anâsırdan mahrûmiyeti akıl kabûl etmez. Bu anâsırın bizde daima mefkūd bulunmuş olduğunu iddiâ eylemek, muvaffakiyetsizliklerimizin esbâbını iyice anlamamış olduğumuza delîldir. Bizim şimdiye kadar hiçbir ıslâhât icrâsına muvaffak olamayışımız daima bizce yapılması muzır olan ve yahud yapılmasına imkân olmayan şeyleri yapmak istemiş olmaklığımızdan neş'et etmiştir. İşte asıl sebeb-i yegâne budur. Bizim en mükemmel ve en muktedir anâsırımızdan istifâde edemeyişimiz ıslâhât nâmı altında lâ-yenkatı' memlekete idhâl edilen bideât ve teceddüdât-ı eblehâneden istifâdenin imkânı olmadığı halde en iyi unsurumuzu bunları tatbîka mecbûr ederek sa'y ü gayretlerinin imhâ edilmesindendir.

Çünkü müceddidlerimiz insanların kavânîn ve nizâmât için değil, belki kavânîn ve nizâmâtın insanlar için vücûda getirilmiş olduğunu hiçbir zaman anlayamamışlardır.

Bir Fransıza sorunuz ki eğer Fransa ricâl-i hükûmeti komşuları bulunan İngilizlerin kavânîn ve nizâmâtını tatbîka kalkışacak olurlar ise Fransa'nın hâli ne olur? Buna cevâben: Fransa'nın mûcib-i mahvı olur **[337]** diyeceğinde şübhe yok. Çünkü Fransa'nın mecrâ-yı tabîî-i inkişâfını bozmuş olurlar ve binâenaleyh onu bir mevt-i muhaffefe mahkûm eylemiş olduklarını bilâ-tereddüd söylerler.

Bu memleketi ve Kānûn-ı Esâsî'sini bilenlerin bu Kānûn-ı Esâsî'nin büyük bir hatâ olduğunu ve memleketin ahvâl-i ictimâiyye ve siyâsiyyesi, hâlet-i rûhiyyesi mu'tekadât ve teâmülâtı ile aslâ kābil-i te'lîf olmadığını, hattâ mevcûdiyet-i milliyye-i Osmâniyye için hakīkī bir tehlike makāmına kāim olduğunu teslîm etmemek mümkün değildir. Zâten başka türlü de olamazdı. Çünkü Kānûn-ı Esâsî'nin vâzı' ve müretttibleri memleketi aslâ nazar-ı i'tibâra almayıp hâfızalarında nasılsa kalabilen bazı perîşân ma'lûmât ve nazariyâtın memleketin saâdet-i hâlini kâfil olacağı vâhimesinde bulundular. Kıymet-i hakīkıyyeden ve hakāyıktan muarrâ, değersiz bir eser vücûda getirmeye mahkûm idiler. Çünkü memleketlerine kavânîn-i esâsiyye-i garbiyyenin nâkıs bir taklîdini idhâlden başka bir şey yapmak bi't-tabi' onlar için kābil değildi.

İşte görülüyor ki bütün fenâlıkların asıl menşei birdir. Yani kavânîn ve müessesât-ı ecnebiyyenin kabûl ve idhâliyle mazhar-ı teceddüd ve terakkī olmaklığımız lüzûmuna bizce kanâat hâsıl eylemek hatâsıdır. Bütün mesâibimizin menbaı olan şu muzır i'tikād acaba bize nereden geldi. Fikrimizce bütün bu fenâlıkları tevlîd eden, medeniyet-i garbiyyeyi anlamayarak tatbîk edişimizdir. Hey'et-i ictimâiyyenin kavânîn-i tekâmülâtına bi-hakkın vâkıf olmadığımızdandır ki milel ve akvâmın kavânîn ve nizâmâtıyla kavânîn-i esâsiyyesini iktibâs edecek olursak umûr ve idârede onlar derecesinde nâil-i tekemmülât olacağımız i'tikādında bulunuyoruz. Bu i'tikād-ı meş'ûm yüzünden husûle gelen fenâlıkların zikr u ta'dâdı uzun sürer. Yalnız şurasını söylemek kâfîdir ki bu i'tikād bizim kendi kendimizi bir ıslâha kābiliyetimiz olmadığı zannını tevlîd etmek sûretiyle nefsimize olan i'timâdımızı selb etmekte ve bu sûretle başkalarının da bize karşı i'timâd ve hürmetini sâlib olmaktadır.

Bari bu acı ve elîm tecrübeler istikbâl için bize ders-i ibret olsa ve büsbütün iş işten geçmeden evvel fenâlığı imkân müsâid olduğu mertebede ta'mîr husûsunda bize muîn bulunsa.

HUKŪK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE KARARNÂMELERİ HAKKINDA

1

Münâkahâtin birinci bâbının fasl-ı sânîsine dâhil olan 4'üncü maddesinde:

"Ehliyet-i nikâhı hâiz olmak için hâtıbın on sekiz ve mahtûbenin on yedi yaşını itmâm etmiş olmaları şarttır."

Denilmiş. Lâkin lafzı ma'nâsına muvâfık değil. Kitap kavline de uymuyor. Çünkü şerîatte hâssaten ehliyet-i nikâh için sin şartı yoktur. Meğer ki bu ta'bîrle fi'l-i nikâha kābiliyet ve zifâf ve takarrübe ehliyet ma'nâsı kasd olunsun. Lâkin onun şartı da on iki ve dokuz yaşlarını bitirmektir. Gerçi bu ma'nâ murâd olunmuş değildir. Lafızdan zâhir olmayan ma'nâsı onu vely eden maddeler ile lâyihadaki ebhâsden müstebân oluyor. Kendisinde bülûğ âsârı görmeyen ve bülûğunu inkâr eden şahsın bâliğ olduğuna hükmolunarak

akd-i nikâha sâlih olması ma'nâsına vaz' ve isti'mâl olunduğu anlaşılıyor. Lâkin yine maddenin vaz'ı hatâdan hâlî değil. Vâkıa lâyihada İmâm-ı A'zam kavline istinâd ettirildiği ve fukahâdan bazılarının yirmi iki ve bazılarının yirmi beş yaşında bulunmakla meşrûttur, demiş oldukları zikr olunuyor. Burası da doğru. Beyne'l-fukahâ bülûğ-ı hükmînin haddinde ihtilâf olunduğu gibi aslında da İmâm Mâlik'in hilâfı vardır. Bülûğunu münkir olan kimsenin kaç yaşında olur ise olsun bülûğuna hükmolunmaz demiş olduğu kezâlik *Mu'teberât*'ta menkūldür. Komisyon buna vâkıf olmamışlar. Lâkin iş orada değil. Kararnâmenin bu maddesi zükûr ve inâsdan on beş yaşını ikmâl edenlerin her halde bâliğ ve icrâ eyledikleri ukūd ve akārîrin mu'teber olduğuna hükmolunmak lâzım geleceği hakkındaki İmâm-ı A'zam'ın ikinci kavli ve cumhûr-ı eimmenin mezhepleri üzere yazılmış olan *Mecelle*'nin 986 ve 987'inci maddelerine muhâlifdir. Maksad bunu terk eylemek de değil. Ukūd-ı sâire hakkında kemâ-kân mer'î olsun. Yalnız nikâh ondan istisnâ olunsun, deniliyor. Ehl-i İslâm'ın erken evlenmeleri kesret-i tenâsüllerine bâis olmakta bulunduğu karîben zikr edilecek olan fevâid-i sâiresi gibi bin üç yüz bu kadar senelik tecrübe ile de ma'lûm ve âşikâr iken her nasılsa komisyon nazarında mesâibden addolunmuş bulunması şu istisnâya sebeb-i müstakil olduğu da maatteessüf lâyihada tasrîh olunuyor. Halbuki böyle kavleyn-i muhtelifeyn ile maan emir olunarak birinin ukūdun bir nev'ine, diğerinin sâirlerine tahsîs edilmesi keyfî olur. Akvâl-i fukahâ ve edille-i şer'iyye ona müsâid değildir. Şerîat-i garrâda bir şahsın bülûğuna hükmeylemek başka, ehl-i nikâh olduğuna hükmeylemek başka değildir. Birbirinden ayırmak nassan ve icmâan bâtıldır.

Lâyihada: Kendisinden rüşd âsârı zâhir olmadan bâliğ olan eytâma mallarının hemen i'tâ olunmaması mücma'un-aleyh olduğu zikrolunarak şer'-i şerîf hukūk ve vezâif tahmîlinde teennî ile hareket ediyor, nikâh ise mala kābil-i kıyâs olmayıp her on beş yaşını ikmâl edene hakk-ı izdivâc bahşetmek nikâhı lâyık olduğu ehemmiyetle nazar-ı i'tibâra almamaktır… denilmiş. Bu, daha yanlış. Hem de hür olan insanlara hakk-ı izdivâcı Allâhu teâlâ bahşeylemiştir. Başkası bahşedecek değil. İnsanların böyle bir hak bahşetmeleri ancak köleleri için olabilir. Evet, hukūk **[338]** ve vezâif tahmîlinde şu ta'bîr câiz ise şer'-i şerîf teennî ile hareket etmektedir. Nikâh da mala kābil-i kıyâs değildir. Lâkin muahhar olan nikâh husûsu değil, teslîm-i mal cihetidir. Çünkü bi't-tecrübe rüşdü ma'lûm olmayan bir mürâhikın bülûğuna hükmedilince bir çok emvâlin birden yedine teslîm olunuvermesi hatardır. İsrâfa kalkışıp o malı tazyî' etmesine ve belki menhiyyâta dalıp zinâya bile cür'et eylemesine sebeb olur. Nikâhda ise isrâf olmaz; belki nikâh mâni'-i serefdir. Hiç mahzûru yoktur. Allâhu teâlâ [1](وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ) buyurmuş, ehliyet-i nikâh ve bülûğ nikâh ma'nâsının sübûtu şart-ı mukaddem olduğunu kendi kelâmıyla bildirmiştir. Komisyon hey'etinin bu mebhasde ihtiyâr ettikleri meslek-i sarîh *Kur'ân*'ın zıdd-ı tâmmı oluyor. Demek zühûl edilmiş. İyi düşünülmemiş. Teşrî' edilmek istenilen şu istisnâya göre on beş yaşını itmâm edip de bülûğunu mukır olmayan şahsın, hâkim, hem bâliğ olduğuna hükmederek ukūd-ı sâiresini mu'teber tutacak, hem de o meclisde, o sâatte "Sen bâliğ değilsin" diyerek akdeylediği nikâhın fesâdını hükmeyleyecek, ahad-ı hükmeynin elbette hatâ olup rızâ-yı Bârî'ye muhâlif olduğunu yakînen bildiği halde ikdâm edecek. Ehliyet-i nikâhın şart-ı mukaddem olup ukūd-ı sâirenin nefâzı nassan ve icmâan bülûğ-ı nikâhla meşrût olduğu da ma'lûm. Artık o hükümlere nasıl hükm-i şer'î denilebilir? Ve menşe'leri olan bu maddenin ber-vech-i meşrûh istisnâen kabûl ve teşrîi nasıl mümkün olur?

Ve niçin kabûl ve teşrî' olunuyor? Hiçbir semeresi de olmayacak. Maksad izinnâme verilmesin demek ise on beş yaşını ikmâl etmiş ve evlenmeyi tasmîm eyleyip alacağı kızın âilesini irzâ eylemiş olan yiğit "Biz bâliğiz" demesini bilmez mi? Ve hâkim efendiden nasıl müsâade alınabileceğini öğrenemez mi?

Bir de izinnâme almamış olsun. Bizzât akidde bulunup da bâliğ olduğunu ikrâr etmemiş olması tasavvur olunur mu? Tarafeyn yekdiğerini musaddık oldukları halde hâkim ona "Bâliğ olmamıştın" diyemez ya. Muahharan araları açılıp ta birisi öyle bir inkârda bulunsa bile sebk eden ikrâr ve ifâdelerini sâmiînin şehâdetleriyle isbât eylemek şer'an mümkün ve akid ve tevkîle ikdâm etmiş olmalarının ikrâr-ı mezkûrun vukūuna karîne-i vâzıha ve delîl-i kâfî olacağı da zâhir.

Hani bu maddenin bir fâidesi? Yahud bir neticesi? Bir hükm-i şer'îyi teşvîşe müncer olan o kadar tekellüfât ve taallülâtın mahsûlü yine tesvîd olunan sahâifde kalıyor.

2

Beşinci maddede: "On sekiz yaşını itmâm etmemiş olan mürâhik bâliğ olduğunu beyân ile mürâcaat ettikte hâli mütehammil ise hâkim izdivâcına müsâade edebilir." denilmiş. Mürâhik ta'bîri madde-i sâbıkadan müteferri' ve binâenaleyh hatâ ve âkıl-bâliğ olan hür izdivâca min tarafillâh me'zûn olmağla hükkâmın müsâadelerine muhtâc olmadığı âşikârdır.

Alacağı izinnâmenin kıymet-i şer'iyyesi yoktur. Nitekim komisyon da bu husûsu lâyihada tasrîh etmişler. Milel-i sâire akdin rüesâları tarafından icrâsı şart olup olmadığında ihtilâf ve münâkaşâta dûçâr oldukları halde Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın mes'eleyi aslâ tereddüd bırakmayacak sûrette hallederek alâkadârânın muâkadeleri kâfî olduğunu i'lân eylemiş olduğunu mefâhir-i İslâmiyyeden olmak üzere yâd eylemişlerdir.

Maa-zâlik izinnâme alacaksa hâkim efendi de onu elbette verecektir. Re'yine menût imiş gibi "Müsâade verebilir" denilmesi sû'-i isti'mâlâta kapı açar. İşin rengine ve tarafeynin mevki' ve servetlerine göre erbâb-ı ağrâz ve ıtmâın tesvîlâtına, me'mûrîn-i mülkiyye ve sâirenin müdâhalâtına da sebeb olur. Kimi müsâade verilsin, kimi verilmesin, derler. Ehl-i taaffüfden olan hâkimi de müşkil mevki'de bırakırlar.

Akid icrâ olunmuş ise bunu da şerâit-ı ehliyetten imiş zannederler, sonradan nikâhın fesadını iddiâ edenler bulunur. Bir takım deâvî-i fâriğa tekevvün eder ve hükkâm içinde bu elfâzın zâhirine kapılıp o yolda hükmedenler de olur. Halbuki verecekleri hüküm icmâan bâtıldır. Ve o yolda tefsîr

[1] Nisâ, 4/6.

olundukları sûrette madde-i kānûniyye sarîh şerîate muhâlifdir.

Bu kadar mefâside karşı öyle bir maslahatı da mutazammın olmadığı meydanda.

3

Altıncı maddede: "On yedi yaşını itmâm etmemiş olan mürâhika bâliğa olduğunu beyân ile mürâcaat ettikte hâli mütehammil ve velîsinin izni munzam ise hâkim izdivâcına müsâade edebilir." denilmiş.

Madde-i sâbıkadaki mehâzîr bi-ecmaihâ bunda da mevcûd olduğu gibi üslûbu da bozuk. Velîsi dururken kız izinnâme almak için huzûr-ı hâkime çıkarılacak! Bu ise ahlâk-ı milliyye ve âdâb-ı İslâmiyye ile kābil-i te'lîf olmadığı vâreste-i beyândır.

Lâyihada bu gibiler hakkında nikâhın nefâzı için izn-i velîlin şart olduğuna zâhib olan İmâm Muhammed rahimehullâhu teâlânın kavli kabûl olunduğu da gösterilerek "İzdivâcına müsâade i'tâsı velînin icâzetine ta'lîk olundu" denilmiş. Kavl-i mezkûr ancak bu husûs hakkında mı kabûl edilmiş? Yalnız izinnâme verilerek mi tatbîk olunacak? Yoksa kendisini mehr-i misliyle küfüvvüne tezvîc etmiş olup da velîsi teannüten izin veriyorsa nikâhın fesadına mı gidilecek?.. Kararnâmede beyân olunmayıp kapalı bırakılmıştır ki bu da lâyık değildir.

Gerçi 47'inci maddede hiçbir şeyle mukayyed olmayarak zikr olunan **[339]** "bir kebîre" lafzı her bâliğaya şâmil olmağla kemâ-kân İmâm-ı A'zam ve sâhib-i akdeminin mezhepleri ve İmâm Muhammed'in de mervî olan ikinci kavli üzere nikâhın sıhhatine hükmedilmek lâzım geleceğini erbâb-ı ilm ve tedkīk anlarlar. Ve eimme-i müşârun-ileyhim rahimehümullâhü teâlânın mezheb-i şerîflerinde bu hükmün on yedisini itmâm edenlere ihtisâsı olmadığı gibi İmâm Muhammed'in kavl-i evvelinde nikâhın izn-i velîye mevkūf olması da on yedisinden, yahud on beşinden dûn olanlara mahsûs olmayıp sinni efzûn olanlara da âm olduğunu; akvâl-i fukahâ ve edille-i şer'iyyenin böyle tafsîle müsâid olmayıp dokuz yaşını itmâm ederek bünyesi mütehammil olduğu halde bülûğunu ihbâr eden kızın henüz on üç yaşına girmiş olmakla on yedisini, yahud yirmi sekizini geçmiş olması beyninde hiçbir fark olmadığı müttefekun-aleyh olup kaç yaşında olursa olsun izn-i velî munzam olan nikâhın hükmünde ihtilâf olunduğunu ve hangi kavlin indallâhi teâlâ musîb ise diğerinin hatâ olup birisinin kabûl ve ihtiyârından diğerinin terki lâzım geleceğini; hâdisâtın bir kısmında öyle ve bir kısmında böyle hükmetmeyi ilzâm eylemek ne bir hâkim-i şer'î ve ne de onu nasb eden âmir için câiz olmayacağını; cem' olunmalarında hatâ ve muhâlefet hükm-i Hudâ müteyakkın olduğu halde ikisiyle maan hüküm ve emir eylemek maslahat bâbından olmayıp ma'siyet olacağı ve binâenaleyh hükûmet-i seniyyemizin de elbette onu kabûl etmeyeceğini bilirler. Lâkin ekser-i avâm ve bazı hükkâm buralarını idrâk edemezler. On yedisini itmâm etmeyenler hakkında ahkâm tegayyür etmiş zu'm edenleri; bundan sonra hâkimlerin müsâade almadıkça izn-i velî munzam olmadıkça şerâit-ı ehliyeti hâiz olmamış sayılacak, kararnâmenin 52'inci maddesine tevfîkan akdin fesadına gidilecek zehâbına düşenleri bulunur. Bir takım deâvî-i fâside ve ahkâm-ı bâtıla tehaddüs ederek nâsın derecât-ı mehâkimde sürünmelerine sebeb olur. Ve herkes bu derecâta kādir olamayacaklarından en nâzik olan böyle mesâilde ziyâ'-ı hukūkla helâl ve harâmın mültebis olmasını mûcib olur.

Esâsen icrâ-yı akd için hâkimin müsâadesini izn-i velîye ta'lîk etmek ve bunu İmâm Muhammed'in kavline isnâd ettirmek de doğru değil, hiçbir zaman imâm-ı müşârun-ileyh öyle velî izin vermiyorsa hâkim de müsâade etmesin dememiştir. Bilakis mehr-i mislini verecek tâlib küfüv olup da veliyy-i akreb teannüten râzî olmuyorsa ona menût olan hakkın alet-tertîb ondan sonraki velîlere ve velâyât-ı hâssa ashabından hiçbir kimse yoksa velâyet-i âmme ashabına intikāl eyleyip onların da izin vermeleri lâzım geleceği *Hülâsatü'l-fetâvâ* ve sâir mu'teberât-ı fıkhiyyede musarrahdır.

On yedisini ikmâl etmediğinden dolayı bâliğayı mehr-i misl ve küfüvvünden mahrûm etmek icmâan meşrû' olmaz. Bâ-husûs nikâh öyle her vakit mübâh ve müstahab derecelerinde bulunan umûrdan olmayıp bazı ahvâlde şer'an vâcibdir.

Evet, velîlerin de kendi mezheplerince ve bâ-husûs her mezhepte vücûh-ı kefâeti hâiz olan küfüv tâlib olmuş iken teannüten izin vermekten imtinâ' etmezler. Hâkim efendinin müsâadesi de istihsâl olunur. Arkası olan maksûduna nâil olur. Lâkin bu madde de şartlara bakılırsa velîsi olmayanlara hâkimin müsâade vermeyeceği ve dokuzuncu maddeye nazaran asabeden olmayan akrabânın da velî sayılmayacağı anlaşılıyor. İzinnâmesiz teehhül eylemek de Kânûn-ı Cezâ'ya zeyl edilen maddelerle şedîden men' olunuyor. Şu sûrette bî-kes ve bî-vâye olup en ziyâde izdivâcla setr ü selâmete muhtâc olan genç kızlar bu ni'metten mahrûm kalacaklar, sefîl ve sergerdân olacaklar. Ahlâkları bozulacak. Fakr u zarûret de taammüm edecek. Memleketimizde fuhşiyâtın ve bi'l-vâsıta emrâz-ı zühreviyyenin izdiyâd ve tekessürünü müntic olacak. Bunun maslahat neresinde?

Sadreddin

DİN NEDİR?

İnsan, bir an için, fikri, hâtırâtı, bütün harekât ve sekenâtı üzerinde te'sîrât-ı hâkimesi müsellem olan an'anâttan tecrîd-i nefs etsin; yaşadığı muhîte, rüknü bulunduğu âileye, efrâdından birini teşkîl ettiği cem'iyete âid müessirât-ı muhtelifenin bıraktığı izleri safha-i hâtırâtından silsin; vücûd ve onun sâha-i bedâyiinde tecellî-sâz olan kâinât ve mahlûkāta müteallik bildiklerini unutsun; kendini o ân-ı tefekküründe yaratılmış farz etsin; sonra vücûda, meşâir-i zâhire ve ihsâsât-ı bâtınesinin havze-i ıttılâına îsâl ettiği şeylerden başka bir şey bilmeyen bir ferd nazarıyla baksın; ve bu temâşâya âlem-i kevni her tarafdan sarmış olan kubbe-i nîlgûndan başlayarak dâmen-i ihtişâmı medd-i nigâh edeceği her cihеti kaplamış olan fezâya geçsin. Bu cüstücû-yı âfâktan sonra bir de nazra-i i'tibârını kendi mevcûdiyetine imâle etsin. Bu cevelân-ı serî'den kalbinde ne gibi bir teessür hissedecek?

Hiç şübhe yok, kâinâtın azamet ve imtidâd-ı bî-pâyânına ve onun yanında şahsının küçüldükçe küçülen cirm-i bî-nişânına âid göreceği manzara kalbini lerze-i havf u dehşetle dolduracaktır.

Bâlâ-yı serinde o nâ-mütenâhîliği görerek akıl ve idrâki gözünün görebildiği noktada vakfe-gîr-i acz ü hayret olacak, fikri her tarafdan muhît-i cevelânını sarmış olan bu mechûl hâilin azamet-i hıred-fersâsından hissettiği dehşet ve mehâbetle lerzân ve perîşân bir halde geri dönecektir.

Müfekkiresi, fıtratındaki istikşâf-ı mestûrâta meyil ve muhabbet sevkıyle **[340]** bu emr-i muazzamın samîm-i rûhuna nüfûz etmek isteyecek ise de bu dehşet-engîz nâ-mütenâhîlik içinde şahsının nasîb-i kudret ve mevcûdiyeti bir hiçlikten ibâret olduğunu idrâkten mütevellid veleh ve hayretle kuvvet ve cesâreti kırılacak, revâbıt-ı azm ü himmeti gevşeyecek, belki de azamet-i kâinât muvâcehesinde hissedeceği fart-ı haşyet ve mehâbet te'sîriyle his ve şuûrundan tecerrüd edecektir.

Bir etrâfına, bir de önüne ardına bakıp kendini hayâl-i fesîhine sığmayan, vâhimesinin sâha-i vesîa-i istîâbı dar gelen bir fezâ ile muhât olduğunu görerek bu nâ-mütenâhîlik içinde cisminin kaplayabileceği kadar bir mevki' işgāl etmek mecbûriyet-i elîmesini hissedecek, şâhidi olduğu bu sükûn-ı mutlakın rûhuna ilkā ettiği hiss-i huşû' ve tezellül ile bayılmak derecelerine gelecektir.

O, varlığından geçmiş, hissiyât-ı hodkâmânesinden tamâmıyla tecerrüd etmiş bir halde iken gece olur, sath-ı eflâkin siyâh ve muzlim bir renge boyandığını, sâhasında yer yer yıldızların parladığını kubbe-i semânın o murassa' hey'etiyle bir şekl-i dil-firîb aldığını görür. Gündüzün manzara-i vüs'at ve ihtişâmına inzimâm eden gecenin vaz'-ı mehîb ve pür-vakārı fikrini bütün bütün hayretlere düşürür. Ve nihâyet kendinin bir deryâ-yı mechûlât ve esrâr ortasında bulunduğunu anlayarak şunu i'tirâfa mecbûr olur ki: Sâhil-i selâmeti bulmak için yapabileceği şey fikren ne kadar âciz ve zaîf, şahsen ne derece zâr u zebûn olduğunu düşünerek sığınacak, necât ve selâmeti te'mîn edecek bir melce' ve melâza, kuvvet ve kudretinden bir şemme, feyz-i rahmetinden bir reşha bahşedecek bir kādir-i rahîme ihtiyâc-ı mutlakını teslîm etmektir.

İşte fikr-i tedeyyünün mebdei, akīdenin, hâlik-ı kâinâtı araştırmanın tabîî olduğu kadar kāhir ve mücbir sâiki bu gibi sâf ve samîmî tefekkürlerdir. Ümmetler vücûd âlemindeki mevki'-i acz ve iftikārlarını bildiren efkâr-ı mücerrede sâyesinde edyâna temessük etmişler, kâhinlere, avâlimin hafâyâsından, serâir-i sun'undan bahsettikleri için her hâl ü kârlarında teslîm ve inkıyâd göstermişlerdir. Cenâb-ı Hakk'ın da ümmetlere tarîk-ı hidâyet ve dîn-i fıtrata irşâd için peyderpey peygamberler göndermesinin hikmeti, bâis-i yegânesi budur.

İhtimâl biri çıkıp diyecek ki: Bu latîf ve mutantan tasvîr insanın bilgiden bütün bütün bî-nasîb olduğu zamanki hâline tevâfuk etse de neşve-i ilm ü irfân ile sermest olduğu, bütün ma'lûlâtı, illetleri büyük bir kudret ve dehâ ile kavradığı, ensâl-i mütekaddimenin rüyada bile görmedikleri, hatırlarından bile geçirmedikleri serâire nüfûz ettiğini iddiâ edip durduğu bugünkü hâl-i tekemmülüne kābil-i tatbîk değildir.

Bu mu'terize vereceğimiz cevap şudur: Fikir ve hayâlini evvelce de bahsettiğimiz an'anât ve i'tikādât-ı mevrûseden, erbâb-ı ilhâda âid okuduğun kitapların fıtrat-ı selîmen üzerine çökerttiği o kesîf zalâm-ı şek ve tereddüdden tecrîd et de ilim nâmına kendi sermâye-i sa'y ve ictihâdın olarak nen varsa onunla bahsettiğimiz istibsâr-ı kâinât mevkiinde dur, tedkīk ve temâşâya seni her tarafından ihâta etmiş olan fezâdan başla! Ve onun imtidâd-ı bî-nihâyesini yani hadd ü pâyânı olmadığını, göklerin, peyklerin, seyyârât-ı zevâtü'z-zevâibin teşkîl ettikleri avâlim-i lâ-tuhsâ ile meşhûn bulunduğunu, üzerinde bulunduğun arzın bu ecrâm-ı cesîmeye nisbetle zerre mesâbesinde olduğunu isbât eden nazariyât-ı riyâziyyeyi fikrinde istihzâr et. Sonra da Kepler, Kopernik, Herşel, Zolter, Felamaryun'un âsârında tesâdüf ettiğin şu da'vâyı der-hâtır eyle: Arz, fezâda şemsin etrâfında müteharrik kevâkib-i seyyâreden biridir ki sâniyede otuz buçuk kilometre mesâfe kat' eder, şeklen kürevî olup kutru kırk bin kilometredir.

Küre-i arz hacimleri ondan daha büyük olup hepsi de şemsin etrâfında hareket etmekte olan diğer bir takım seyyârâttan biridir, arzdan bir milyon dört yüz bin kere büyük olan şemsin arza olan mesâfesi 38 milyon fersaha bâliğ olmakta, hacminin müdhiş cesâmetiyle beraber aynı sûretle fezâda seyir ve seyâhat eden diğer şemslerin hiç birine yaklaşmamaktadır.

Şümûsun azamet-i ecsâmı hakkında umûmî bir fikir edinmek için bunlardan küremize en yakın olanın ziyâsının bize ancak üç dört senede vâsıl olabildiğini öğrenmek kâfîdir.

Fil-hakīka küre-i arzdan bir milyon dört yüz bin defa daha cesîm olan şemsin ziyâsı bize dört sene yani 207360 dakīkada vâsıl olabilirse nûrunu bize yirmi iki senede îsâl edebilen "Şi'râ" yıldızının hacmi ne olmak lâzım gelir?

Bunu da bir tarafa bırakalım, yeniden yeniye keşfedilmiş bir takım ecrâm var ki ilm-i hey'et bunların ziyâları ân-ı tekevvünlerinden bugüne kadar yani milyonlarca senelerden beri a'mâk-ı fezâyı yarıp gelmekte olduğu halde henüz bize vâsıl olamamış olduğunu iddi'â ediyor. Bunların derece-i azamet ve cesâmetlerini şöyle bir tahayyül insanın kalbini müz'ic bir hiss-i dehşet ve mehâbetle çarptıracak, akıl ve muhâkemesini vakf-ı hayret bırakacak bir mâhiyette değil mi?

Avâlim-i ulviyyeye nisbetle hâl böyle. Şimdi bir de cemâdât, nebâtât, hayvânâttan müteşekkil ekālîm-i tabîata geçerseniz, bunların tedkīk-i serâirine kalkışırsanız önünüze açılacak sâha-i hikem ve bedâyi' daha az hayret ve dehşetle iktihâm edilebilecek bir sâha değildir.

Acâib-i nebâtâta ufak bir mikyâs olmak üzere parmaklarımızın arasında hemen hemen mevcûdiyetini hissedemeyeceğimiz bir tohumu misâl ittihâz edelim.

[341] Görüyoruz ki bu derece nâçîz bir vücûd toprağa atıldıktan birkaç sene sonra kalın bir gövdesiyle, birkaç metre mesâfeye uzanmış dal budağıyla, nev'ine mahsûs tu'm u levni hâiz meyve ve yaprağıyla uzun mesâfelerden şâmmeyi ta'tîr eder râyihasıyla bir devha-i muallâ şeklini alıyor.

Buradan hayvânât iklîmine geçelim. Tasvîr-i acâibine mücelledât kâfî gelmeyecek derece muhtelif hacim ve sûretleri, şekil ve tabîatleri, hâssa ve garîzeleriyle o âlemi teşkîl eden mevcûdâtı hatırlarımızdan geçirmekle beraber bir de bütün bu suver-i bedîanın mâye-i teşekkülü olan maddenin bizce mâhiyeti kat'iyyen mechûl bulunduğunu düşünelim, hiç şübhe yok ki azamet-i kâinâtın bu tecelliyât-ı mehîbesi karşısında bütün mevcûdiyetimizin zaaf ve aczden ibâret olduğunu; tabîatımızın ne derece vehn-âlûd, şahsımızın ne kadar nâçîz olduğunu vücûdumuzun her zerresi duyup anlayacak, kalplerimiz şu vücûd-ı müdhişi ibdâ' etmiş olan kuvve-i azmı önünde sevk-i fıtratla secde edecektir. Ve işte o zaman esrâr-ı kevne nüfûzumuz ziyâdeleştikçe cehlimizi, zaafımızı ve bir dest-gîre ihtiyâcımızı ihsâs ve takdîrimiz ziyâdeleşecektir. [1](اِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰؤُا)

Sonra bir de günün kevnin eczâsına bakarak onun mütemâdî sûrette mahv ü teceddüde, teferruk ve tecemmua mahkûm olduğunu görür, hayatın nebâttan hayvana ve o miyânda insana sereyânını te'mîn eden hareket-i tabîiyyeye peydâ-yı vukūf edersek kendi kendimize bu hayattan nasîbimizin ne olduğu, bu serî'u'l-üfûl cismin mahv ü indirâsından sonra masîri neresi olacağı suâlini îrâda mecbûr oluruz.

Bu mechûliyet-i ferdâ muvâcehesinde avâtıf-ı nefsiyyenin en rakīk ve en müessiri olan muhabbet-i hayât bizi gördüğümüz bildiğimiz şeylerin tâ samîmine nüfûz ile bizimle nuhbe-i rûhumuzun aramızda hâil teşkîl eden perdeyi yırtarak ya aradığımızı bularak mes'ûd ve be-kâm bir halde yaşamayı, ya buna muvaffak olarak, hevl ü dehşetini tasvîre muktedir olamadığım ân-ı firâk-ı hayât hulûl edinceye kadar endîşeler, tehassürler, gûnâ-gûn ıztırâblar içinde hayât-güzâr olmak şıklarından birinin tahakkukunu görmeye sâik olur.

Hülâsa görülüyor ki insan ne halde bulunursa bulunsun, ister hiçbir şey bilmez câhil, ister bir şeyler bilir âlim olsun, fikir ve vicdânını an'anât ve i'tikādât-ı mevrûse te'sîrâtından tecrîd ettikten, yaşadığı muhîte, mensûb olduğu mezhebe karşı olan revâbıt-ı hissiyeyi zihninden sildikten sonra bir âlem-i kevni, bir de nefsini nazar-ı im'ân ve fikreti önüne getirirse bir sevk-i tabîî ile hâlikının azamet ve kibriyâsı önünde secdelere kapanmak husûsunda meslûbü'l-ihtiyâr kalır, onun künh ü mâhiyetini fikir ve hayâline sığdıramaması bu meyelân-ı fıtrîye mâni' olamaz.

İşte insanın mâye-i hilkatine tevdî' olunarak üzeri Hâlik-ı Hakîm tarafından hâtem-i kudretle mühürlenen dîn-i fıtrî budur. Fıtraten böyle bir feyz-i kudsîye mâlik olduğunun neticesidir ki insan avâlim-i kevnin tam merkezini teşkîl etmiş, kemâlât-ı suveriyye ve ma'neviyye hil'atleri onun kāmet-i istihkākına göre biçilmiştir.

Bu şekl-i tabîîsine göre din temâyülât-ı nefsiyyenin yegâne hedef ve gāyesi olduğu için onun zevâl bulması, bütün bütün ortadan kalkması bir vechile mutasavver değildir.

Bu hakīkati Garb'ın hak-bîn olan ulemâ ve hükemâsı da anlamış, hattâ Avrupa felsefesinin rükn-i rekîni olan "Ernest Renan" *Târîh-i Edyân* kitâbında bu bâbdaki hissiyâtını şu tarzda tasvîr etmiştir:

"Olabilir ki her sevdiğimiz, hayatın sermâye-i lezzet ve naîmi addettiğimiz her şey zevâl bulur; olabilir ki aklî, ilmî, sınâî kuvvetlerin hürriyet-i isti'mâli sektedâr olur. Bunlar hep mümkinâtdır. Âlemde muhâl olan bir şey vardır: Fikr-i tedeyyünün külliyyen mahv ü mün'adim olması. Hayır, hayır. Din ebedü'l-âbâd pâyidâr olacak, ve o, fikr-i insânîyi hayât-ı tîniyye gibi dar bir sâhada sıkışık ve mahsûr bir halde bulundurmak isteyen mezheb-i maddînin butlânına en belîğ bir burhân teşkîl edecektir."

Ogüst sebâtîyede "*Felsefe-i Edyân*" nâm eserinde şu yolda bast-ı mütâlaât etmektedir:

"Ben neden dindarım? Hiçbir zaman ağzımdan bu suâl çıkmaz ki bir ilhâm-ı kalbînin taht-ı te'sîrinde olarak şu cevâbı vermeyeyim: Ben dindarım ve böyle olmamak elimden gelmez. Çünkü dindarlık levâzım-ı zâtiyyemden bir lâzım-ı ma'nevîdir.

"Bana bunun telakkiyât-ı irsiyyenin, yahud terbiyenin, bu da değilse mizâcın cümle-i te'sîrâtından olduğunu söylüyorlar. Onları te'mîn ederim ki aynı i'tirâzı nefsime karşı ben kendim çok kereler dermiyân ettim. Fakat bu gibi i'tirâzât ve ta'lîlâtın mes'eleyi halletmeksizin muallak bir halde bırakmaktan başka bir fâide ve te'sîri olmadı.

"Maamâfîh ben hayât-ı şahsiyyemde hissetmekte olduğum ihtiyâc-ı tedeyyünün hayât-ı ictimâiyye-i beşeriyyede mevcûdiyetini daha metîn ve daha esaslı bir sûrette hissediyorum. Fikr-i diyânete sarılmak husûsunda o da benden daha aşağı değil."

Hakîm-i müşârun-ileyh lüzûm-ı diyânet hakkında daha bir takım delâil ve efkâr serd ettikten sonra sözüne şu netice ile hitâm vermiştir: "Öyle ise bâkīdir, kābil-i zevâl değildir. Zaman geçmekle fikr-i tedeyyünün menbaı kurumak şöyle dursun, bilakis görüyoruz ki o, efkâr-ı felsefiyye **[342]** ve tecârib-i elîme-i hayâtiyyeden mütevellid avâmilin taht-ı te'sîrinde gittikçe derinleşip genişlenmededir."

İşte hep bu hakīkatler Cenâb-ı Hakk'ın Hâtemü'l-enbiyâsına vahiy ve telkîn etmiş olduğu bir kānûn-ı muazzamın ihtivâ ettiği ahkâm-ı âliyyeyi kısmen temsîl etmektedir: [2](فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّينِ حَنيفًا فِطْرَتَ اللهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْديلَ لِخَلْقِ اللهِ ذٰلِكَ الدّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ)

Ferid Vecdi

KAŞGAR KIT'ASI VE YAKUB HÂN

– 3 –

Yakub Hân Kaşgar şehrinde cüz'î bir müddet ikāmeti esnâsında kal'aların ta'mîri, asâkirinin tezyîd ve tanzîmi ile iştigāl eylemekte iken Hoten Hükümdârı Habîbullah Hân, Hokand Hükümdârı Hüdâyâr Hân'ın himâyesine girmek için, me'mûriyet-i mahsûsa ile mahdûmu İbrahim Hân'ı göndermiyordu. Hoten şehrinden Hokand'a gitmek için mutlaka yol üzerinde bulunan Kaşgar şehrine uğramak mecbûriyeti vardı. İbrahim Hân Kaşgar şehrine yaklaşınca Yakub Hân tarafından da'vet olunarak huzûruna kabûl olundu. Yakub Hân iltifât ve riâyette bulunarak, bir çok da hedâyâ ihsân

[1] Fâtır, 35/28.

[2] Rûm, 30/30.

ederek nereye gitmekte olduğunu sordu. İbrahim Hân ise mûmâ-ileyhden gördüğü lütuf ve ihsândan mahcûb olmağla keyfiyyet-i me'mûriyetini gizlemeyip anlattı.

Himâye işinin geriye kalması İbrahim Hân'ın iğfâliyle hâsıl olacağı gibi, Hoten şehrinin de bu vâsıta ile zabt olunacağını Yakub Hân anlayarak Hokand şehrinde ihtilâl olduğunu, hattâ ümerâ ve zâbitân-ı askeriyyeden bir haylisinin Kaşgar şehrine firâr ve ilticâ eylediğini, binâenaleyh beyhûde yere Hokand şehrine kadar zahmetin bir fâidesi olmayacağını beyândan sonra, pederleri Habîbullah Hân'a karşı gıyâben muhabbeti olduğunu söyleyerek her iki hükûmetin ittifâk etmelerini teklîf eyledi. İbrahim Hân ittifâkı muvâfık-ı hâl ve maslahat görüp bu husûsu pederine arz edeceğini, hükûmeteynin ittifâkına çalışacağını beyân etmesi üzerine müşârun-ileyhin bir kat daha nâil-i ihsânı olarak geriye döndü.

Mûmâ-ileyh Hoten* şehrine avdetinin sebebini pederine arz etti: Yakub Hân'ın ittifâk arzusunda bulunduğunu, dünyâda bundan başka halûk ve mültefit bir adam daha olmayıp kendisine pek çok hürmet ettiğini ve hemen ittifâk edilmesi lüzûmunu ileri sürdü. Habîbullah Hân ise gün görmüş ve pek çok tecrübesi sebk etmiş âkıbet-endîş bir zât olduğundan maksadı derhal anladı. "Oğlum, Yakub Hân seni iğfâl etmiş. Maksadı bizi dâme düşürüp memleketimizi zabt etmektir" diyerek derhal tedârikli bulunmayı lâzım gelenlere emreyledi.

Çok zaman geçmeden Yakub Hân, (10000) askerle Hoten şehrine on beş sâat kadar yaklaşıp münâsib bir mahalde ihtifâ etmelerini Boğça Perdâr ile Mahmud Hoca'dan sonra Yarkend şehrine vâlî ta'yîn olunan "Molla Yunus"a emretti. Kendisi de (5000) askeriyle sür'atli bir hareket icrâ edip şehrin üç sâat mesâfesine kadar sokuldu. Maiyyetindeki askerden (300) kadarını alıkoyup geri kalanını da etrâfa gizledi. Bundan sonra bir bendesini sefâretle Hoten şehrine gönderdi. Bu zât Hoten Hâkimi "Habîbullah Hân"ın huzûruna kabûl olununca dedi ki:

–Yakub Hân oğlunuz kemâl-i hürmet ve ta'zîm ile selâm eder. Kendileri çoktan beri cânib-i Hicâz'a azîmet niyetinde iseler de, Kaşgar'dan infikâklerinde Çinliler memâlikimize duhûl ve fukarâ-yı ahâlîyi pâymâl-i huyûl edeceği mülâhazasıyla bu emeline nâil olamadıklarından, İmâm Cafer-u's-Sâdık hazretlerini ziyâret ve bu kadarcık olsun îfâ-yı vecîbe-i diyânet için iki yüz kişiden ibâret ma'iyyet-i kalîlesiyle Hoten'den geçerek türbe-i mübârekeye azîmetlerine müsâade buyurulmasını niyâz ve istirhâm ediyorlar. Bu bâbda lütf-i fermân-ı hükümdârîlerine muntazırdırlar."

Habîbullah Hân bir hayli düşündükten sonra teklîfi kabûl etmemek istemiş ise de, mahdûmu İbrahim Hân'ın emniyetsizlik doğru olmadığını, Yakub Hân'ın bundan dilgîr olup ahz-ı intikāma mecbûr olacağını beyân etmesi üzerine muvâfakat etti. Şu kadar ki tahkīk-i ahvâl için Hoten şehrine gelen sefîrle beraber oğlu İbrahim Hân'ı da Yakub Hân'ın nezdine gönderdi. Yakub Hân mûmâ-ileyhi fevkalâde bir hürmetle **[343]** istikbâl ederek yine bir çok hediyeler takdîm ve güzel güzel sözlerle iğfâl eyledi. İbrahim Hân avdetinde pederi Habîbullah Hân'a müşârun-ileyhin ifâdât ve te'mînâtını serd etti ve maiyyetinde üç yüz kişiden ziyâde adam bulunmadığını da beyân eyledi. Bunun üzerine Habîbullah Hân "Öyle ise o bize gelmezden evvel biz onun yanına gidelim ve gösterdiği muhabbete mukābil kendisini evlâdlığa kabûl edelim" dedi. Mahdûmları ve bendegânı ile Yakub Hân'ın bulunduğu mahalle azîmet etti.

Yakub Hân müşârun-ileyhi kemâl-i hürmet ve riâyetle istikbâl eyledi. Habîbullah Hân'ın otuz, otuz beş kişiden ibâret olan bendegânı da ayrı ayrı birer çadıra misâfir edilmelerini emretti. Plan tamâmıyla hazırlandıktan sonra bağteten üzerlerine hücûm olunarak bendegânının kâffesi i'dâm olundu. İbrahim Hân ile kardeşinin de elleri ayakları bağlanarak haps edildi. Habîbullah Hân'ın ise ellerini ayaklarını bağladıktan mâadâ ağzını da tıkadılar. Yakub Hân, Habîbullah Hân'a "Mührün nerede ise hemen şimdi haber ver, yoksa telef ettiririm" yollu tehdîdde bulundu. Bunun üzerine müşârun-ileyh üzerindeki mührünü çıkarıp teslîm eyledi. Yakub Hân bir emirnâme yazdırdı. Habîbullah Hân'ın mührüyle temhîr ve derhal Hoten vükelâsına gönderdi ki meâli şu yolda idi:

"Burada istirâhatim ber-kemâldir. Hoten üzerine bir Çin ordusunun gelmekte olduğu hakkında Yakub Hân casusları vâsıtasıyla almış olduğu bir haberi bana teblîğ eyledi. Emrim böyledir ki askerin nısfı serîan Cava şehri** tarafına azîmet ve âkılâne hareketle Çin ordusuna mukābelede bulunarak keyfiyeti tarafıma iş'âr eylesin."

Yakub Hân, Habîbullah Hân ile mahdûmlarını bir arabaya bindirip hapse atılmak için Yarkend şehrine gönderdikten sonra, Hoten şehrinin on beş sâat mesâfesinde bırakmış olduğu asâkirine sür'at-i mümkine ile gelmeleri için emir gönderdi. Kendisi de altmış kişi ile Hoten şehrine gitti. Hoten şehrinde Habîbullah Hân'ın vükelâ ve vüzerâsı Yakub Hân'ın istikbâline çıktı. Yakub Hân onlara: "Pederim hazretleri ikāmetgâhımda istirâhat ediyorlar. Şehri gezmeye müsâade ettiler" dedi. Bunun üzerine resm-i hoşâmedîyi icrâ eylediler. Yakub Hân'ın arzusu üzerine Cava şehri tarafına gönderilen asâkirden mâadâ şehirde kalan askeri gösterdiler. Müşârun-ileyh askerin intizâmını tahsîn eyle-

* Çinlilerin elinden müslümanların Hoten şehrini nasıl zabt etmiş oldukları hakkında bir parça ma'lûmât vermeyi münâsib gördük: 1280 sene-i hicriyesinde Hoten meşâyihinden "Hâcı Habîbullah Hoca"nın büyük mahdûmu "İhsân Hân" ahâlî-i İslâmiyye'yi Çinliler aleyhine teşvîk ederek Hoten şehrindeki Çinlileri taht-ı muhâsaraya aldı. Çinliler iki ay kadar uğraştıktan sonra nihâyet her cihetten kat'-ı ümîd ederek kendilerini öldürmüşler, sağ kalanların bir kısmı da muahharan İslâmlar tarafından katl olunmuş ve pek azı da taht-ı esârete alınmıştı. İhsân Hân Hoten şehri civârında kâin Yörükkaş, Karakaş, Çıra, Kerye, Onyal, Zava, Peyalma, Yasbolgu ve sâir daha bir çok şehir, kasaba ve köyleri zabt ve istîlâ ile Çinlilerden kurtardı. Bundan sonra ahâliye içlerinden birisinin "pâdişâh" nasbını teklîf etmesi üzerine umûmen ahâlî mazhar oldukları bunca muvaffakiyet kendisinin ulüvv-i himmet ve semere-i gayret ve teşvîkiyle husûle geldiğinden İhsân Hân'ı intihâb ettiklerini beyân eylediler. Mûmâileyh de umûma hitâben: Ulemâ ve sulehâdan olup akıl ve dirâyet ve lütf [u] adâleti cümlece müsellem olan pederini intihâb ettiğini cevâ[ben] söylemesi üzerine derhal "Habîbullah Hân"a bey'at eylemişlerdi. İşte ânifen zikr olunan Habîbullah Hân bu zâttır.

** Cava şehri, Hoten şehrine kırk günlük mesâfede kâindir ki böyle uzak bir mevki' intihâb olunması mahsûsdur.

di. Fenâlarını tefrîk ile yerlerine iyisini vermek üzere mevcûd eslihayı bir mahalle yığdırıp kendi adamlarının taht-ı muhâfazasına tevdî' eyledi. Bundan sonra Hoten vükelâsını huzûruna celb edip "Pederim askerimle geliyor. Ahâliye i'lân ediniz: Cümlemiz istikbâl ile selâma duralım. Şehrin içerisinde dışarısında hiçbir kimse kalmasın. Herkes yollara dizilsin" diye bir emir verdi. Ahâli ile vükelâ ise cümleten iki hükümdârın ittihâd ve ittifâk etmesinden dolayı fevkalâde memnûn olmuşlardı.

Yakub Hân'ın 5000 kişilik fırkası aldıkları ta'lîmât üzerine yerlerinden hareketle tabur, tabur şehirden içeriye girmeye başladı. İki, üç yüz kişiden ibâret zannolunan Yakub Hân'ın askeri böyle binlerce zuhûr etmesinden dolayı herkes şübhelendi. Giren askerlere Habîbullah Hân suâl olundu ise de, "Arkadadır şimdi gelirler" cevâbından başka bir şey öğrenemediler. Nihâyet Hotenliler "Hükümdârımız ne için gelmedi?" diye sormaları üzerine, Yakub Hân: "Vefât eyledi, bana bey'at edeceksiniz" cevâbını verince, "Hükümdârımızı isteriz" diyerek şehrin içinde muhârebeye başladılar. Bu muhârebede Kaşgarlılar ezilip kuvvetten düşmüş ve bütün bütün mahvolmalarına az bir şey kalmış iken ertesi gün on beş sâatlik ilerideki 10000 kişilik kuvvet yetişmekle muhârebe yeniden alevlenip fâsılasız olarak üç gün üç gece devam eyledi. Hotenliler kılınç, sopa, bıçak, kasatura gibi şeylerle ötekinin berikinin elinde kalan tüfenkler ile 15000 müsellah ve muntazam askere karşı galebe mümkün olamayacağından içlerinden 19000 mazlûmun kanıyla etrâfın kan deryâsına döndüğünü gördükten sonra Yakub Hân'a arz-ı itâat ettiler. Kaşgarlılar bu muhârebede gadr u i'tisâfda pek ileriye vardılar. Hoten şehrine hemen Niyâzi Bey vâlî nasb olundu. Maiyyetine de 5000 kadar asker verildi. Kaşgar şehrine ise "Merbaba" nâmındaki zâtı vâlî ta'yîn etti.

Yakub Hân Hoten şehrinden Kaşgar şehrine gelirken Yarkend şehrine uğradı. Habîbullah Hân ile oğullarının firâr ve Hoten'de ihtilâl çıkarmaları melhûz olduğundan, henüz esâs-ı hükûmeti tahkîm etmediğinden bir gâilenin zuhûru binâ-yı saltanatının inhidâmını ve bu kadar nüfûs telefiyle zabt olunmuş yerlerin de elden gittikten mâadâ yeniden bir çok kimsenin daha katlini mûcib olacağı fikriyle bunların itlâfını Molla Yunus'a emretti. O da emri icrâ etti. Habîbullah Hân ile oğullarının mezarı Yarkend şehrindedir.

Mahmud Mes'ûd

[344] AKL-I SELÎM ERBÂBI FARMASON OLABİLİR Mİ?

-5-

FARMASONLAR VE ZÂT-I BÂRÎ

Evvelâ Farmasonluğun Farmasonlarca nasıl anlaşıldığına atf-ı nazar edelim. Bir müverrih olduğu gibi bir Farmason olan Henry Martyn Farmasonluk hakkında ber-vech-i âtî idâre-i kelâm etmişti:

"Farmasonluk bir cem'iyet-i muvahhidedir. Her hangi dine tâbi' efrâdı kabûl etmektedir ki hepsi hürriyet-i dîniyye mebdeini kabûl etsin. Cem'iyetin maksadı âlem-i insâniyyetin hayrı ve bütün dünyânın terakkīsidir. Farmasonlar bu maksadın tahakkuku için çalışan zevâttır. Farmasonluk proğramından 'kâinâtın mühendis-i a'zamını' ihrâc etmek bizzât Farmasonluğu yıkmaktır" Fakat Henry Martyn'in bu sözleri farmasonları pek kızdırmış, Henry Brison Paris locasında onun aleyhinde "Kâinâtın mühendis-i a'zamını tanımak Farmasonluğun birinci nasîbi olacak olursa, hürriyet-i vicdâniyye, hürriyet-i fikriyye teessüs edemeyecek demektir" cevâbını vermişti. Ve bu cevap *Tan* gazetesinin 1866 senesinin 4 Kânûnievvel nüshasında intişâr etmiştir. Diğer iki farmason daha Göbe ile Massol aynı mes'ele hakkında "Farmasonluğun bu gibi nusûsu olduktan sonra bir mezheb-i dînî olacağı âşikârdır. Halbuki Farmasonluğun bu gibi nusûsu yoktur. Bunu 1863 senesinde toplanan Farmason Cem'iyet-i Umûmiyyesi'nin raporlarından iktibâs ettiğimiz satırlar da isbât eder."

Rapor diyor ki:

"Farmasonluk esâret-i dîniyyeden, hayâlât-ı 'vahy'den, faraziyât-ı tasavvufiyyeden kurtulmuş bir müessesedir." Faraziyât-ı tasavvufiyyeden maksad Zât-ı ecell ü a'lâ olduğu yine Farmasonların mükerreren Cenâb-ı vâcibü'l-vücûd hakkında "Nâ-kābil-i tahkīk bir faraziyedir" demeleriyle sâbittir.

Görülüyor ki 1863 senesinde Farmasonluğun Cem'iyet-i Umûmiyyesi sâde edyân-ı münzeleye îmânı değil, Vâcibü'l-vücûd'a îmânı bile ilgā etmiştir.

Farmasonlar muharrerâtlarını "Kâinâtın mühendis-i a'zamı" nâmıyla yazmakta idilerse de bu, Grand Orient'da mevcûdiyet-i ilâhiyyeyi îmâ edecek her türlü eşkâl-i resmiyyenin ilgāsı mevzû'-i bahs olduğunda Farmasonların ekseriyetince şekl-i mezkûrun muhâfazası taht-ı karâra alınmıştı. Bunun ne derece mürâiyâne olduğu yukarıdaki îzâhâttan anlaşılmıştır. Maamâfîh bu şeklin muhâfazası mes'elesi de pek çok kīl ü kāli da'vet etmiştir. Meselâ *Mond Masonik* gazetesi 1866 senesine âid mecmûasının 412'inci sahîfesinde 26 Teşrînisânî'de akd olunan ictimâ'da locaların murahhaslarından müteşekkil merkezî loca âtîdeki karârı i'lân eylemiştir:

"Farmasonluk mevcûdiyet-i ilâhiyyeyi te'kîd etmekle mükellef değildir." demişti. Bunun üzerine mes'ele tekrar Grand Orient'da Ceneral Milenit'in riyâseti altında büyük bir ictimâda *Mond Masonik* gazetesinin beyânına göre münâkaşa edilmiştir. Mezkûr gazete diyor ki: "Farmasonluğun ulûhiyet-perest olduklarını iddiâ ediyorlar. Bakalım Masonlar bunu kabûl edecekler mi? Makāsıd-ı cihângîrânelerini i'lân ettikten sonra böyle bir zilleti irtikâb edecekler mi?"

Mes'ele bununla kalmadı. Farmasonların Cem'iyet-i Umûmiyyesi'nde "Kâinâtın mühendis-i a'zamı" terkîbinin muharrerâtın başına vaz' edilmesine muhâlif olanlar Farmasonluğun behemehâl "Allah" lafzını ta'rîf etmesini, yahud ondan kat'iyyen bahsetmemesini taleb etmiş, Farmasonluğun "Allah" lafzını isti'mâl, yahud ona îmâ etmekle dini bir ma'bede tahavvül edeceğini beyân eylemişlerdi. Buna rağmen ekseriyet yine o serlevhanın kalmasına tarafdar olmuştu. Maamâfîh Farmasonluğun ne olduğunu bilenler için

böyle bir serlevhaya ne ihtiyâc var? Bakınız, "Prodon" hakkında Sir Garison nâmındaki Farmason nasıl idâre-i kelâm ediyor:

"Asrımızın en büyük mütefekkirlerinden 'Prodon' Farmason değil miydi? Evet, Farmason'du, cümlemiz ona dest-i uhuvveti uzatmış ve bizimle beraber çalış demiştik" Bunların hepsi doğru. Prodon, Farmasonlar tarafından büyük bir hâhiş ile istikbâl olunmuştu. Çünkü Prodon "Allah, bütün fenâlıkların aslıdır" küfrünü söyleyen, Cenâb-ı Hakk'a ne ile medyûnuz? suâline "Harb ile" cevâbını vermeye mecbûruz. Tabîî Farmasonluk böyle bir adama dest-i uhuvveti uzatır ve onunla teşrîk-i mesâî eder! Hele Liyej localarında "Allah'a buğz ve nefret!", "Allah'a harb!" diye bağıran gençler Farmasonluğun en güzîde ve en muhterem ricâlidir!

Görülüyor ki "Kâinâtın mühendis-i a'zamı" nâmı altında farmasonlar edyânı, îmânı, i'tikādâtı imhâ ve istîsâl etmek için çalışıyorlar. Bu i'tirâfâtı da dinleyelim:

"Allah lafzı hiçbir ma'nâyı ifâde etmeyen bir kelimedir"*

"Biz sâde edyânın fevkinde değil, Cenâb-ı Hakk'a âid her hangi îmânın dahi fevkindeyiz"**

"Ancak delilerdir ki Cenâb-ı Hak hakkında konuşur ve bu gibi hülyâlarla vakit geçirirler"***

[345] Masonların ve Masonluğun bu i'tirâfât-ı ilhâdından sonra yukarıda îrâd ettiğimiz suâle verdiğimiz cevâb-ı menfîyi bizimle beraber aklı başında her sâhib-i dînin tekrar edeceği pek tabîîdir.

-6-

Farmasonlar ve Ebediyet-i Rûh

Bir Farmason gazetesi diyor ki:

"Rûhun ebediyetini kim te'kîd edebilir? Asırlardan beri ebediyet-i rûhu isbâta çalışanlardan hiçbiri muvaffak olmamıştır ve muvaffak olmayacaktır. Çünkü rûh bizzât kendini halk etmiştir."

Sonra *Mond Masonik* gazetesi de "Ebediyet-i rûh fikri hürriyet-i vicdâna bir tecâvüzdür" diyor.

Belçika'nın Grand Orient'ı 1837 senesinde Farmasonluğun bütün nusûs-ı dîniyye ve felsefiyyeden kurtarıldığını ve ısdâr ettiği beyânnâmelerde rûh ve Allah hakkında söz geçerse bunun sırf an'ane-i nizâmiyyeye riâyetten ileri geldiğini ve hiçbir vakit i'tikāda istinâd etmediğini beyân ve i'lân eylemişti.

Farmasonlarca "Ancak mecnûnlar, câhiller ve aklen zaîf olanlar Allah'a ve ebediyet-i rûha i'tikād ederler."****

İSLÂMİYET VE NASRÂNİYET

Harp bitti, mütâreke oldu; sulha doğru adım atıyoruz. Her memlekette sulh hazırlığı yapılıyor. Her millet, her unsur kendi hakk-ı hayâtını isbât için elinden geleni yapmaktadır. Mazlûmlar, mağdûrlar, zarar ve ziyâna uğrayanlar, hep haklarını elde etmek için çalışıyorlar. Bu husûsda kitaplar, risâleler, dosyalar, vesîkalar hazırlanmaktadır. Ez-cümle işitiyoruz ki diyâr-ı ecnebiyyede, Avrupa ve Amerika'da bulunan Ermeniler mağdûriyetlerine dâir yalnız İngilizce olarak dokuz yüz cild kitap vücûda getirmişlerdir. Memleketimizde yaşayan Rum unsuru da aynı fikre hizmet ediyorlar. İ'tilâf mümessilleri pâyitahtımıza ayak bastıktan sonra onlara hoş görünmek, kendilerini tarafdar göstermek için türlü türlü nümâyişler yapıldı. Geceli gündüzlü İ'tilâf bayrakları (Pera) nın der ü duvarlarına asıldı. Venizelos resimleri Yüksek Kaldırım'ın kaldırımları üzerine teşhîr edildi. (Zito) sadâları ayyûka çıkarıldı.

Rumca gazeteler Türkün mezâlimini saya saya, yaza yaza bir türlü biteremediler. Gün geçmedi ki yeni yeni musanna' hurâfeler, uydurulmuş rivâyât ve hikâyât Rumca gazete sütûnlarını doldurmuş olmasın. Türkler kātil, cânî, zâlim, gaddâr, vahşîdir diye misâller, nümûneler, ürcûfeler icâd edilmiş olmasın! Bu yazılarla, bu beyânâtla, bu nümâyişlerle Rumlar ve Ermeniler kendilerini mazlûm, mağdûr ve hattâ ma'sûm mevkiinde göstermek istiyorlar. Bu anâsır-ı gayri müslime yeryüzünde bir cinâyet, bir cürüm, hattâ bir kabâhat işlememiş ve cümlesi ma'sûm imişler. Demek ki tekmîl kabâhat, cinâyet, barbarlık Türklerde, ve müslümanlarda imiş! Bu sözleri sıkılmadan, zerre kadar hicâb etmeden Rum meb'ûsları söylediler ve Meclis-i Meb'ûsân'ın zabtına da geçti. Yeni kabînelere de i'timâd etmediler. Niçin? Çünkü bu kabîneler onların fikrine, âmâline hizmet etmeyeceğini anladılar.

Maatteessüf bizim Türkçe gazetelerimizden bazısı da onların ekmeğine yağ sürdü. Fakat zavallı Türkleri, bedbaht ve bî-günâh müslümanları hiçbir kimse müdâfaa etmedi:

Halbuki Ermenilere, yahud Rumlara zulüm edenler bir fie-i kalîleden ibâret olup, onların irtikâb ettikleri haksızlıklardan ne bütün Türklerin, ne de umûm müslümanların mes'ûl ve lekedâr olmaları câiz değildir.

Türklerin, müslümanların ma'sûmiyetlerini bütün bu yaygaralara, iftirâlara karşı, edille ve berâhîn-i târîhiyye ve mantıkıyye ile isbât etmek ve Türkiye hıristiyanlarının da –mazlûm olsalar bile– pek de berîü'z-zimme ve ma'sûm olmadıklarını Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyyesine anlatmak icâb eder ki bu sûretle memleketimizdeki gayri müslimler ileride (mütekellim vahde) kesilmesinler.

Türkler müslüman olmak haysiyetiyle hiçbir ân ve zamanda, taht-ı tâbiiyetlerinde bulunup, devlet-i İslâmiyeye harâc-güzâr olan raiyyeye karşı zulüm ve cefâ etmemişlerdir. Bu keyfiyet yalnız bizim değil, ecnebîlerin bile yazdıkları târihlerle de sâbittir.

Ermenilere, Rumlara bilhassa harb esnâsında niçin zulüm edildi? Harbden evvel niçin böyle bir hâl vukū' bulmamıştı? Esbâbı ne idi? Acaba bu husûsdaki esbâb ve avâmil lâyıkıyla tedkîk edildi mi? Ermeniler, Rumlar hakîkaten ma'sûmmudurlar? Bir kabâhat, hıyânet işlemediler mi? Hâkān-ı mağfûr (Abdülhamid Hân-ı Sânî) zamân-ı saltanatındaki Ermenilerin teşebbüsâtı unutuldu mu? Bu mezâlime acaba bütün Türkler mi iştirâk etti? Yoksa bir zümre mi? Ermeniler nasıl? Onların çeteleri, komiteleri yalnız mıydı? Yahud bütün

* *Mond Masonik* gazetesinden.
** Liyej locasında serd olunan beyânâttan.
*** *Ibid* kitâbından.
**** *Le Mond Masonik.*

Ermeniler de mi şirket etmişlerdi? Rumların esbâb-ı tehcîri ne idi? Hakîkaten bunlar devlete, hükûmete sâdık mı idiler? Tâ bidâyet-i Meşrûtiyet'ten beri Rumlar acaba (Megalo idea) fikrini ta'kîb etmiyorlar mıydı? **[346]** Balkan Muhârebesi esnâsında Rumların vaz'iyeti ne idi? Unutuldu mu? Acaba Rumlar kaç yüz seneden beri Türklere, müslümanlara karşı boykotaj i'lân etmişlerdir? Ermeniler, komitelerine, çetelerine yardım etmezler miydi? Komitecileri memleket-i Osmâniyye dâhilinde bu kadar esliha, fişenk, dinamit, bomba ve milyonlarca âlât ve edevât-ı ihtilâliyye ve isyâniyyeyi ne ile, kimin parasıyla tedârik etmişlerdi? Rum ve Emeni kiliseleri, patrikhâneleri cidden birer müessese-i dîniyye ve irfâniyyeden mi ibâret idi? Yoksa bu müessesât birer mühim propaganda merkezinden başka bir şey mi idiler? Rum ve Ermeni efkâr-ı umûmiyyesi bu şeylerden haberdâr değil miydi?

Her şeyden evvel ilk önce Ermeniler mi müslümanlara, devletin askerine; yoksa müslümanlar mı Ermenilere tecâvüz ettiler? Ruslara, bizim can düşmanlarımıza Ermeniler maddî ve ma'nevî yardım etmediler mi? Rumlar Edirne Meb'ûs-ı muhteremi (Faik Bey)in buyurduğu üzere düşmanlarımızın tahte'l-bahrlerine casusluk ve muâvenet etmediler mi? Hâsılı Türk ve müslüman yerinde otururken, bunlara ilişir miydi? Yoksa bunlar kendi elleriyle, harekât-ı hâinâneleriyle bu felâketi celb ve da'vet ettiler.

İşte bâlâdaki suâllerin her biri ayrıca şâyân-ı tahkîk ve tedkîk olan şeylerdir. Öyle ceffe'l-kalem, Türk zâlimdir, müslüman barbardır; denilemez. Bir akl-ı selîm sâhibi sözle iknâ' olunmaz, mutlaka vesâik ve hakāyık arar.

Farazâ birkaç sefîh bu fenâlıkların mürettibi, muharriki olsa bile, bütün necîb, asîl Türk milletinin, yahud milyonlarca müslümanın zî-medhal olmaları lâzım gelmez. Bu sözlerle İstanbul'u, Ayasofya'yı kimseye kaptırmazlar; ve İstanbul'da Yunan devlet-i mu'azzamasının bayrağı temevvüc-nümâ olmaz. On iki Rum meb'ûsu Türk hükûmeti aleyhine ittifâk etse de Türkün hakk-ı bekā ve hayatı ayak altına alınamaz.

Hıristiyanların umûmen selâtîn-i âl-i Osman hazerâtının zamân-ı saltanatlarında nâil oldukları refâh ve saâdetin yüzde birine evvelce dest-res olamadıkları târihen sâbittir. Askerlikten, her türlü tekâlîfden âzâde olarak, malları, ırz ve nâmûsları daima taht-ı te'mînde idi. Bugün Rumların Osmanlı ülkesinde mâlik oldukları imtiyâzâta, başka memleketlerde yaşayan müslümanlar hiçbir vakit nâil olmamışlardır.

Târîh-i Osmânî'de, hizmet-i Devlet-i Osmâniye'de büyük elkāb, rüteb ve manâsıba, fevkalâde makāmâta destres olup, büyük nüfûz kazanan Rum ve Ermenilere çokça tesâdüf olunur. Rumlar içinde, prenslik ve krallık derecesine kadar terakkī eden pek çok paşalar vardır.

Mâliye, Hâriciye, Nâfia, Zirâat, Posta ve Telgraf Nezâretlerine ta'yîn olunan nice nice Rum ve Ermeni paşalar var idi. Abdülhamid-i Sânî kendi hazîne-i hâssasını bile Ermeni nâzırların eline teslîm etmiş ve son derece onlara hürmet ve i'timâd eylemişti. Anâsır-ı gayri müslimenin Türkiye'de bu âna kadar iktisâb eyledikleri servet ü sâmân, imtiyâzât-ı şahsiyye ve mezhebiyye hep Türklerin ve müslümanların sırf ulviyet ve necâbetleri sâyesinde husûle gelmiştir.

Bugün müslümanlar içinde yüz binlerce altına mâlik bir tek adam bulunmazken hıristiyanlar içinde milyonlara mâlik yüzlerce kimse bulunur. Bugün Ermeni hukūku müdâfiliğini der'uhde eden ve Ermenistan Krallığı'na veya cumhûriyeti riyâsetine kendisini nâmzed gösteren Bogos Nubar'ı bu mevkie çıkaran Türkler ve müslümanlardan başkası mıdır?

Türkiye'deki gayri müslimler bir hıristiyan hükûmeti zîr-i idâresinde bulunsaydılar, acaba bu kadar nevâziş ve iltifâta, imtiyâzât-ı gûnâ-gûna mazhar olabilirler miydi? Bugün bir Rum meyhâneci çırağının mâlik olduğu imtiyâzâta acaba ekâbirden bir kimse mâlik midir?

Bu patrikhâneler imtiyâzâtı, hükûmet içinde hükûmetten başka bir şey midir?

* * *

Gelelim hükûmât-ı İslâmiye'nin hıristiyanlara karşı ta'kîb ettikleri siyâsetlerin bahsine:

Hulefâ-yı Râşidîn rıdvânullâhi aleyhim ecma'în hazerâtının zamân-ı hilâfetlerinde "ehl-i zimmet"e bahş edilen uhûd ve imtiyâzât ile haklarında gösterilen nevâziş ve iltifât o kadar âlî ve müstesnâ şeylerdir ki İngiliz râhiblerinden ve ilâhiyât ve târîh-i edyân mütehassısı olan (Arnold) tarafından ziyâdesiyle takdîr ve medh ü senâ olunmuştur. Bu zât *Târîh-i İntişâr-ı İslâmiyet* nâmındaki kitâbında diyor ki: "Hıristiyanlar bidâyet-i İslâmiyet'te, fâtih müslümanlarla halîfeleri tarafından fevkalâde, tasvîr ve ta'rîfe sığmaz derecede mazhar-ı i'zâz ve ikrâm olmuşlardır. Dinlerine, mallarına, nâmûslarına dokunulmadığı gibi, her nereye gitseler İslâm askerlerinin himâye ve hıfâzetlerine tevdî' olunurlardı. Müslümanlar, bunlardan pek az "cizye" vergi alırlardı. Kemâl-i serbestî ile icrâ-yı âyîn eyliyorlardı. Dînî, mezhebî, cemâat işlerine müslümanlar karışmazlardı. Denilebilir ki müslümanlar hıristiyanlara babalık etmişler ve dinleri muktezâsınca Ehl-i Kitâb'ı taht-ı himâye ve sıyânetlerine alarak Resûlullah aleyhi's-salâtü vesselâmın hıristiyanları hoş tutmak emir ve vesâyâ-yı şerîfelerine harfiyyen itâat ve imtisâl eylemişlerdi. Kudüs-i şerîf'in fethi esnâsında Hazreti Ömerü'l-fârûk'un hıristiyanlar hakkında gösterdiği ulüvv-i cenâb cidden târihlere altın kalemlerle nakşedilecek şeylerdendir.

Müslümanların bu ulviyetleri, necâbetleri, büyüklükleri ve hüsn-i ahlâk **[347]** ve muâmeleleri, hıristiyanları vicdânen terk-i dîn ve mezheb etmeye mecbûr etmiştir."

* * *

İslâmiyet'in Evâilinde Gayri Müslimlere Verilen Ahidnâmeler

Zimmet, lügatte ahd, emân ve zımân demektir. Ehl-i zimmet de memâlik-i İslâmiyye'de mutavattın gayri müslimlerden ibârettir. Gayri müslimlere "Ehl-i zimmet" ıtlâk olunması, bunların cizye i'tâsına mukābil, can, mal, ırz ve nâmûslarının muhâfazası İslâmlar tarafından farîza-i zimmet addedilmesi sebebiyledir. Ekseriyetle hıristiyan ve Mûsevîlerden teşekkül eden bu gayri müslimler *Kur'ân-ı Kerîm*'de "Ehl-i Kitâb" ta'bîri ile ta'rîf edilmiştir ki *Tevrat* ve *İncil* erbâbı demektir. *Kur'ân*-ı azîmü'ş-şân'da Ehl-i Kitâb hakkında

medh ü senâlar vârid olmuş, iyilik ile muâmele edilmeleri tavsiye edilmiştir.

Ehl-i zimmet ve bilhassa Mısır Kıbtîlerine hüsn-i muâmele gösterilmesi lüzûmuna dâir bir çok ehâdîs-i şerîfe mevcûddur. "Mısır'ı feth ettiğinizde, Kıbtîlere hüsn-i muâmelede bulununuz; çünkü onlar ahd ü rahm sâhibidirler" müfâdı bir hadîs-i şerîfdir. Buradaki rahmden murâd, Ebu'l-arab Hazret-i İsmail'in vâlidesi Kıbtîlerden olduğuna işârettir. Kezâlik "Ehl-i zimmete hüsn-i muâmele ediniz, İslâmlara neseb ve musâheretleri vardır" sözleri dahi akvâl-i nebeviyyedendir. Hulefâ-yı Râşidîn hazerâtı fütûhât icrâsı için ordular i'zâm ettikçe gayri müslimlere, bilhassa hıristiyanlar ile râhiblerine hüsn-i muâmele ve iyilikte bulunulmasını kumandanlarına tavsiye eylerlerdi. Şehir ahâlisi hulefâ-yı müşârun-ileyhimin ve kumandanlarının yanlarına gelerek sulh teklîf ederler ise teklîfleri kabûl olunur, mikdâr-ı nüfûslarına göre ta'yîn olunan vergiye mukābil himâye ve sıyânetleri der'uhde edilirdi. Verginin yani cizyenin mikdârı ile nev'i ahvâlin ihtilâfı ve Ehl-i Kitâb ile İslâmlar arasında vukū' bulan ittifâk ve terâzîye göre muhtelif bulunurdu. Her sulhun memleketin ihtilâfına nazaran bir takım şürût-ı mahsûsası vardı. Fakat cümlesinde ehl-i zimmetin himâye ve sıyâneti, aleyhlerine vukū' bulacak taarruzun def' ve izâlesi şartı İslâmlara tahmîl olunurdu.

Şayed ehl-i zimmet cizyeyi i'tâdan imtinâ' ederler ise, İslâmlar da onların himâyesinden imtinâ' eylerdi. Kezâlik İslâmlara ehl-i zimmeti himâye ve sıyânet etmeye mâni' bir hâl ârız olur ise, ehl-i zimmetin cizye i'tâsından imtinâ' etmeleri de câiz görülürdü.

Hazret-i Resûl aleyhi's-selâmın, hicretin dokuzuncu senesinde vukū' bulan Tebûk Muhârebesi esnâsında Akabe'de Eyle emîrine ve Ezrec ahâlisine verdiği ahidnâmeler gibi fütûhât-ı İslâmiyye târihinde cizyeye mukābil İslâmlar tarafından himâyelerini ve teshîl-i muâmelelerini mutazammın ehl-i zimmete yazılmış bir çok ahidnâmeler mevcûddur.

Şam, Mısır, Irak ve Fars kıt'alarında vukū' bulan fütûhât esnâsında İslâm kumandanları da Hazret-i Peygamber efendimizin isrine bi'l-iktidâ cizyeye mukābil ehl-i zimmete o yolda ahidnâmeler vermişlerdir.

Hâlid bin el-Velîd tarafından Şam ahâlisine hitâben yazılan ahidnâme bu cümledendir.

Ebû Ubeyde tarafından Baalbek ahâlisine hitâben yazılan ahidnâme dahi o yolda idi.

Amr bin el-Âs, Sa'd bin Ebî Vakkās ve sâire gibi diğer İslâm fâtihleri tarafından Mısır, Irak, Filistin, Fars, İfrîkiye, Endülüs ve sâirede verilen ahidnâmeler dahi hep bu meâlde idi. Şu kadar ki cizyenin kabûlü ehl-i zimmetin tamâmen arz-ı itâat etmeleriyle meşrût idi. Rum kayserlerine harâcgüzâr olan Şam ve Filistin hıristiyanları, fütûhât-ı İslâmiyyeden sonra ancak eski metbû'larının mezâlim-i gûnâ-gûnundan tahlîs-i girîbân ederek, râhat bir nefes alabilmişlerdi.

Hulefâ-yı Benî Ümeyye zamanında hıristiyanlar medeniyet-i İslâmiyye sâyesinde büyük makāmâta terfî' etmişlerdi. Beytülmâlden pek çok maâşât ve atâyâ alırlardı.

Abbâsîler devrinde hıristiyanlar daha ziyâde nâil-i iltifât olarak, din ve mezheb tefrîk etmeksizin onları bî-hesâb emvâl ve atâyâya müstağrak etmekle beraber, haklarında mükrimâne ve hâtır-nüvâzâne muâmele icrâsında müslümanlar kusûr etmemişler idi.

İçlerinde bir çok hıristiyanlar, Mûsevî, sâbiî, sâmirî, mecûsî bulunan mütercimler, hekîmler, eczâcılar, müneccimler, ilim ve fen ashabı milel-i gayri müslimeye hulefâ tarafından fikr-i i'tidâl ve hürriyet-i mezhebiyyeye en güzel bir numûne ve her asrın ricâl-i hükûmeti için en parlak bir hüsn-i misâl teşkîl etmeye serrâ bir sûrette rıfk ve ikrâm ve nevâziş ile muâmele olunurdu.

Corcis bin Bahtişu', Selmuye bin Sinan, İsrail bin et-Tayfûrî gibi etibbâ ile kehhâl Cebrail ve Huneyn, Sabit bin Kara Sinan bin Sâbit, Ebû İshâk İbrahim-i Sâbiî gibi fudelâ-yı nasrâniyye hulefâ-yı Abbâsiyye'nin ikrâmlarına kesb-i istihkāk etmişlerdi.

Ebû İshâk'ın vefâtı üzerine Bağdâd nakībü'l-eşrâfı fühûl-i şuarâ-yı Kureyş'den Şerîf Radî kendisi için:

أ رأيت من حملوا على الاعواد أ رأيت كيف خبا ضياء الوادي

Matla'lı kasîdesiyle mersiye-hân olmuş ve İslâmiyet'te makām-ı bülend-şürfetini her hangi din ve mezhebden olur ise olsun bir sâhib-i zekâ için mersiye yazmasına mâni' görmemişti.

Hıristiyanlar içinde "Sultânü'l-hükemâ", "Emînü'd-Devle" gibi lakablar **[348]** dahi ihrâz edenler olmuştur. Mevki'-i vezârete suûd eden hıristiyanlar pek çoktur.

Bunlar hep gösteriyor ki Hıristiyanlığın müslümanlığa şiddetle olduğu kadar, hiçbir zaman Müslümanlık Nasrâniyet'e bu'z ve adâvet etmemiştir. Müslümanlar, hıristiyanlara fenâlık etmekten dînen memnû'durlar.

Anadolu'da yaşayan Rumlarla Ermeniler bunca seneden beri müslümanlarla bir arada yaşadıkları halde İslâmlardan hangi fenâlığı görmüşlerdir?

Mevsûkan bildiğimize göre –istatistik mûcebince– eğer Ermenilerden birkaç bin nüfûs telef olmuş ise, Ermeniler, müslümanlardan sekiz yüz bin nefs-i zükûr ve inâs ve etfâl olarak katl ve imhâ etmişlerdir.

Bu hakāyık ve dekāyıkı tedvîn ve Avrupa ve Amerika mütefekkirîninin sem'-i ıttılâına îsâl etmek, ulemâ ve fudelâ-yı İslâmiyye üzerine farz ve vâcibdir. Fırsat düştükçe biz bu bâbdaki ma'lûmât-ı âcizânemizi bu cerîde-i İslâmiyye ile neşredeceğiz inşâallâh.

S[sin]. **M. T**[te].

TRAKYA'DA MEZÂLİM

Trakya–Paşaeli Müdâfaa Hey'eti Riyâseti'nden:

Bulgarların Trakya'daki Türk nüfûsunu imhâ maksadıyla öteden beri ta'kīb ettikleri siyâset-i hûnhârâneyi terk etmediklerini iki gün evvel yazmış ve haberdâr olabildiğimiz vekāyii de kaydetmiş idik. Ahîran yine müellim haberler aldık. Kardeşlerimizin, redâet ve şenâatini senelerce tecrübe ederek anladığımız o gaddâr idâre altında çektikleri azâbı kalplerimiz sızlayarak düşünüyoruz. Tâli'siz memleket; ne

müdhiş mezâlime sahne oldu. Bedbaht halk! Ne müellim ve canhırâş hâdisât içinde yuvarlandı. Tamâm altı seneden beri bu memleketten, bir gün bile, bir kara haber işitilmeden geçmedi. Her gün bir veya birkaç tane kardeşimiz kanlı bıçaklar altında can verdi. El-ân kulaklarımız her gün oradan gelen acı haberlerle dolu, kalplerimiz elem-nâktir. İşte bugün yine Gümülcine'den, Bulgarlık nâmına birkaç hizmetkâr ve çobandan mâadâ hiç bir mevcûdiyet tanımayan bu Türk memleketinden yine öyle fecî' haberler aldık.

Bulgar hükûmeti müslümanlara taarruz için hiçbir vesîle bulamadığı veya bulmak için yorulmak istemediği zaman Trakya'da "Bir silâh taharrîsi" meşgalesi ihdâs eder. Bu vesîle ile büyük, küçük, kadın, erkek herkese müdhiş bir tarzda işkence edilir. Aynalar kırılır, sandıklar açılır, ipek mendiller içinde bile silâh taharrî edilir. Bi't-tabi' taharrî olunan yerden bir çok kıymetdâr eşyâ gâh alenî, gâh hafî aşırılır. Cebinde birkaç lirası bulunanlar bazen ölümden tahlîs-i girîbân edebilirler. O birkaç liraya sâhib olamayan bîçârelere ise ya ölüm hâline gelinceye kadar darb veya katl ve ifnâ mukadderdir.

Trakya'da senede birkaç defa vâki' olan bu silâh taharrîsi bahânesi ile îkā' edilen cinâyât, imhâ edilen insanların adedi büyük bir yekûne bâliğdir. Bu bâbda bir fikr-i mahsûs verebilmek için Trakya'nın yalnız iki köyünde öldürülen müslümanları zikretmekliğimizin kâfî olacağı zannındayız: Meselâ Darıdere kazâsının Şahin karyesinden seksen ve Ahiçelebi kazâsının Yunusdere karyesinden yirmi dokuz kişi böyle [silâh] taharrîlerinde öldürülmüştür.

Fazla sütûn işgāl etmemek için Şahin karyesi kurbanlarının esâmîsini derc etmekten sarf-ı nazar ve bunları da yazdıklarımıza hiç kimsenin şübhesi kalmamak için derc ediyoruz. İsteyen her hangi bî-taraf bir insan bu esâmîyi tahkīk edebilir. Yalnız iki köyde öldürülen insanların adedinden Trakya'da altı seneden beri Türk nüfûsunun ne büyük zıyâ'lara ma'rûz kalmış; ne fecî' vekāyi' ile karşılaşmış olduğu tezâhür eder. İşte bu kabîlden olmak üzere ahîren Bulgarlar ber-mu'tâd yine kuvve-i askeriyyeleri ile Gümülcine'nin Salmanlı karyesi ile Mürselim ve Çelibaş köylerini sararlar. Köylülerde silâh değil, küçük bir bıçak bile kalmamış olduğu için bi't-tabi' kendilerine verilecek bir şey yoktur.

Bunu Bulgarlar da bilirler. Fakat işkence etmiş olmak için taleb edilen silâhı veremeyen ahâli darb ve tazyîk edilir. Salmanlı karyesinden Hasan Ağa oğlu Mustafa Ağa da halkın gözleri önünde şehîd edilir. Mürselim köyü eşrâfından Halil Ağa'nın mahdûmu da askerler tarafından öldürülmek üzere iken o köyde bulunan bir sivil Bulgarlardan altmış liraya bir Martin satın alıp Bulgar askerlerine teslîm ve bu sûretle ölümden tahlîs-i nefs eder. Çelibaş köyü eşrâfından Hacı Salih oğlu Hüseyin'e ise askerî çavuşu "Köydeki evlerini bana verirsen seni öldürmem" demiş. Zavallı da hayatını kurtarabilmek için evlerini terk ederek çavuşa teslîm eylemiştir.

İşte Trakya'daki kardeşlerimiz el-ân yukarıdan beri arz etmek istediğimiz vaz'iyette yaşamakta ve gûnâ gûn mezâlim altında ezilmektedirler. Fakat bir çok mes'elelerde olduğu gibi bunda da Bulgarlar zulmün bir milleti mahv ü ifnâ edemeyeceği hakîkatini kafalarına çarptıktan sonra anlayacaklardır. Çünkü altı seneden beri tatbîk ettikleri mel'ûn siyâsetten elde ettikleri netice Trakya'da Türk nüfûsunu yüzde doksan beşten seksen beşe tenzîl eylemekten ibâret kalmıştır. Binâenaleyh biz Wilson Prensipleri'nden yine çok yüksek bir kuvvetle istifâde etmek hakkını hâiz bulunmaktayız.

Bu i'tibâr ile Bulgarların mezâlimi insan kanı akıtmaktan başka bir netice vermemiş ve bilakis Bulgarlar aleyhinde her yerde ve her tarafda lâ-yezâl bir nefret ve adâvet tahrîk etmiştir.

Necm-i İstikbâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

26 Aralık 1918 | 22 Rebîülevvel 1337 | Perşembe | 26 Kânûnievvel 1334 | Cild: 15 - Aded: 384

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHİM

وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ [1]

"Birbirinize girmeyiniz, sonra hüsrâna düşersiniz, devletiniz de elinizden gider…"

* * *

Sen! Ben! desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;
Milletler için işte kıyâmet o zamandır.
Mâzîlere in, mahşer-i edvârı bütün gez:
Kānûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez.
"Târîh" deyip eştiğimiz eski harâbe,
Saklar sayısız lahd ile yüzlerce kitâbe.
Taşlar ki biner parçadır üstünde zemînin,
Ma'nâ-yı perîşânı birer nakş-ı cebînin!
Telfîk ediverdinse tutup önce elinle,
Bir dur da şu elfâz-ı perâkendeyi dinle:
"Her hufre bir ümmet, şu mezarlar bütün akvâm;
Encâma bu âhengi veren aynı serencâm!"
Ey zâir-i âvâre! İşittin mi? Demek ki:
Birmiş bütün ümmetlerin esbâb-ı helâki.

Lâkin, bilemem, doğru mudur eylemek işhâd,
Târîhi de, hilkatteki kānûnu da? Heyhât!
Bir nesle ki eyyâmı asırlarca vekāyi',
Etmek ne demek, vaktini târîh ile zâyi'?
Boştur bugün "ibret" diye mâzîyi tecessüs;
Âyât-ı İlâhî dolu âfâk ile enfüs.

Bunlarda tecellî eden esrâra bakanlar,
Milletler için rûh-ı bekā nerdedir, anlar.
Bilmem neye bel bağlayarak hayr umuyorduk,
Bizler ki o âyâta bütün göz yumuyorduk?
Dünyâda nasîhat mi bizim halka müessir?
Binlerce musîbet… Yine hâib, yine hâsir!

Ey millet-i merhûme! Güneş battı... Uyansan…
Hâlâ mı, hükûmetleri, devletleri sarsan
Seylâbelerin sesleri, âfâkın enîni,
A'sâra süren uykun için gelmede ninni?
Efrâdı hemen milyar olur bir yığın akvâm,
Te'mîn-i bekā nâmına etmektedir ikdâm.
Bambaşka iken her birinin ırkı, lisânı,
Ahlâkı, telâkkîleri, iklîmi, cihânı;
Yekpâre kesilmiş tutulan gâye için de;
Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!
Onlardaki dehşetle bizim hâli kıyâs et...
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne şûrîde siyâset!

"Hürriyyeti aldık!" dediler, gaybe inandık;
"Eyvâh, bu bâzîçede bizler yine yandık!"
Cem'iyyete bir fırka, dedik, tefrika çıktı;
Sapsağlam iken milletin erkânını yıktı!
"Tûran İli" nâmıyle bir efsâne edindik;
"Efsâne, fakat, gâye!" deyip az mı didindik?
Kaç yurda vedâ eylemedik biz bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!

Mehmed Âkif

---

1 Enfâl, 8/46.

[350] **ESRÂR-I *KUR'ÂN***

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ. يُخَادِعُونَ اللهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ. فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ. وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ. اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ.[1]

Meâl-i Kerîmi:

.....

Bazı kimseler vardır ki mü'min olmadıkları halde "Allah'a ve yevm-i âhire îmân ettik" derler, Allah'ı ve mü'minleri aldatmak isterler. Halbuki kendilerini aldatırlar da farkında olmazlar. Kalpleri esâsen hastadır. Allah ise o hastalıklarını bir kat daha ziyâdeleştirmektedir. Onlar yalancılıklarının cezâsı olarak bir de azâb-ı elîme giriftâr olacaklardır, kendilerine "Yeryüzünde fesad çıkarmayınız" denildiği zaman, "Biz ancak birer muslihiz" derler. Bilmiş ol ki onlar bi-hakkın müfsiddirler, fakat bilmiyorlar.

* * *

Bunlar ve bunları ta'kîb eden on üç âyet tabakāt-ı nârın en dûnunda, derk-i esfelinde yerleşmeye mahkûm olan münâfıkların evsâf-ı mümeyyizelerini beyân, bedbahtlıklarını tasvîr etmektedir.

Nifâk: İzhâr-ı hayr, esrâr-ı şerîati zâhiren hayrhâhlık gösterip kalben bedhâh olmak demektir.

Nifâk iki nevi'dir: 1) İ'tikādî, ki sâhibi muhalled fi'n-nâr olmaya mahkûmdur.

2) Amelî, ki günahların en büyüğüdür.

İbni Cüreyc münâfığın ta'rîf-i mâhiyyeti zımnında "Münâfık, sözü özüne, içi dışına, hareketi niyetine, vicâhı gıyâbına uymayandır" demiştir.

Cenâb-ı Hak sûrenin başlangıcında dört âyetle mü'minlerin, iki âyetle de kâfirlerin evsâf ve mâhiyâtını ta'yîn ettikten sonra şimdi münâfıkların ahvâlini tasvîre başlamıştır. Meslekleri icâbınca bunları hakīkī mü'minlerden tefrîk ve temyîz müşkil olduğu için mâhiyetlerini tesbît maksadıyla burada münâfıkların müteaddid alâim ve evsâfını ta'dâd etmiş, bununla da iktifâ etmeyerek Sûre-i Berâ', Sûre-i Münâfıkīn, Sûre-i Nûr ve sâir bir çok sûrelerde bu maksada hâdim âyetler indirmiştir.

Tefsîri sadedinde bulunduğumuz âyetler Evs ve Hazrec kabîleleri ve onlarla münâsebetdâr olan kabâil-i sâire miyânında mevcûd münâfıklar hakkında nâzil olmuştur.

Müslümanların, zâhir-i hâllerine aldanarak münâfıklardan ihtirâz kaydında bulunmamaları, îmân ile hiç alış verişleri olmadığı halde onları sâhib-i îmân i'tikād etmeleri büyük büyük uygunsuzluklara sebebiyet verebileceği için Cenâb-ı Hak erbâb-ı nifâkın evsâfını bir ehemmiyet-i mahsûsa ile teşrîh etmektedir.

Zîrâ şer ve mefsedet erbâbında hayır tasavvur etmek, televvün ve sû'-i niyyet sâhiblerine emn ü i'timâd göstermek kadar netâic-i muzırra tevlîd edecek bir hâl tasavvur olunamaz.

Zâten müslümanlar, münâfıkların sıdk u samîmiyetine inanmaları, aleyhlerinde tertîb edegeldikleri hiyel ve desâisden gafletle gösterdikleri zevâhire aldanarak fikir ve nasîhatlerini kabûl etmeleri yüzünden gördükleri zarar ve felâketleri hiçbir şeyden görmemişlerdir.

Binâenaleyh âyât-ı münzele münâfıkların hallerini o kadar ince araştırıp meydana koymuş, makāsıd ve temâyülâtını o kadar derin ve mükemmel tahlîl ve teşrîh etmiştir ki gerek dinlerine ve gerek kendilerine karşı hüsn-i niyet ve samîmiyet besleyenleri fikr-i mel'anet taşıyanlardan temyîz için bunları mi'yâr ittihâz eden nezîh ve muhlis müslümanların bir daha münâfıklar tarafından müretteb dâm-ı tezvîr ve iğfâle düşmeleri ve bu yüzden büyük büyük zararlara, felâketlere uğramaları ihtimâli yoktur.

Münâfıklar: "Allah'a ve âhiret gününe inandık" diyorlardı. Fakat bunu söylemekten maksadları şübhe yok ki göz boyamak, mü'minleri böyle sözlerle aldatıp harîm-i İslâm'a iyiden iyi sokularak muttali' olacakları ahvâl-i mü'minîne dâir düşmanlarına ma'lûmât vermekti. Esâsen nâil oldukları hidâyet ve dîn-i hak sâyesinde üzerlerinde bir mevki'-i şeref ve rüchân kazanmış olan mü'minleri gafletlerinden bi'l-istifâde husemâ-yı dînin nâgehânî bir hücûm ile bir anda mahvetmelerine imkân hazırlamak kadar münâfıkların hâlis müslümanlara karşı kalplerinde taşıdıkları hiss-i kîn ve intikāmı tatmîn edecek müessir bir vâsıta var mıdır?

İşte böyle mel'ûnâne maksadlar sevkıyledir ki münâfıklar Cenâb-ı Peygamber'in huzûruna geldikleri zaman "Şâhidiz ki sen Allah'ın gerçekten resûlüsün" diyorlar. Mü'minlerin nazar-ı firâset ve irfânları ahvâl-i kalbiyyelerine nüfûz **[351]** edip de şerlerinden sakınmaları ihtimâline meydan vermemek için araya çektikleri îmân-ı sûrî perdesi arkasında gizleniyorlar idi. Hülâsa, münâfıklar dilleriyle, hiçbir vakit kalplerinde yer bulamamış şeyler söylüyorlar, mü'min olmadıkları halde îmân iddiâsıyla halka karşı hud'a-kârâne hareket ediyorlar idi.

Şu ifâdâttan anlaşılıyor ki mü'minlere karşı münâfıkların muhâdaası onlara karşı îmân izhâr edip küfürlerini ızmâr etmek, birlikten gāyet uzak oldukları halde birlik da'vâsında bulunmaktan ibâret idi. Mü'minler ile nasıl bir olabilirler idi ki sığınıp barınacak yer bulabilseler çoktan, arkalarına bakmadan kaçıp gidecekler, mü'minlerle yüz yüze gelmek felâketinden kurtulacaklardı. Böyle bir imkân mevcûd ve mutasavver olmaması onları mü'minlere karşı müdâhane ve ser-fürû etmek mecbûriyet-i elîmesinde bulunduruyor; selâmet-i zâtiyyelerini, mü'minlerin felâket ve musîbet anlarının hulûlünü dört gözle bekledikleri hâlde, onlara karşı meyl ü şefkat göstermekte, zâhiren dinlerine tevessülde buluyorlar idi.

Cenâb-ı Hakk'a karşı muhâdaalarının da türlü türlü suver-i tezâhüriyyesi vardı:

Birincisi, mü'minleri gördükleri vakit Allah'a ve resûlüne îmân etmekte olduklarına yine Allah'ı işhâd etmeleri idi. Bu herifler Cenâb-ı Hakk'ın, gizli, âşikâr her hâl ü kârlarına vâkıf bulunduğunu bilmezlikten gelmeseler lisânlarıyla söy-

[1] Bakara, 2/8-12.

leyip kalpleriyle inkâr ettikleri bir şeyin sıhhat ve samîmiyetine onu şâhid tutmazlardı. Fakat onlar nifâklarını tervîc için Allah'a karşı da insanlara karşı tuttukları mesleğin aynını tatbîk ediyorlardı. İlm-i ilâhînin hafî ve celî bütün şuûn-ı kevniyyeyi muhît bulunduğunu bilmeyerek, daha doğrusu bilmek istemeyerek mü'minlere yaptıkları gibi Allah'a karşı da hîle ve hud'aya kalkışıyorlardı.

İkincisi: Münâfıklar Cenâb-ı Hakk'a karşı hîle ve hud'a oyunlarına kalkışmanın menfaatlerine daha muvâfık olduğu, halka karşı yürüttükleri mübhem ve müşevveş bir mesleği ona karşı da yürütebilecekleri, halkı aldattıkları gibi hâlikı da aldatacakları i'tikādını besliyorlardı. [1](يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَىْءٍ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ. اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَاَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ اللهِ اُولٰئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ اَلَا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ) âyeti bu hakīkati müfessirdir.

Münâfıkları bâtıla, sa'y bi'l-fesâda olan fart-ı inhimâklerinin sevkıyle îmânın mü'minlere ta'yîn etmiş olduğu hudûd hâricinde yaşamak ve onların tâbi' bulundukları kuyûddan âzâde bulunmak fikrine hizmet ederler. Fakat biraz düşünseler bu tarz-ı hareketleriyle onlar kendi kendilerini helâk vartalarına, hüsrân ve dalâl uçurumlarına sürüklemekte olduklarını anlarlar; nifâklarıyla, farkına varmaksızın, doğrudan doğruya nefislerine karşı isti'mâl-i mekr ü hud'a ettiklerini teslîm ederler idi.

İşte ikinci derecede emâre-i nifâkı ta'yîn eden [2](وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ) nazm-ı kerîminin delâlet ettiği ma'nâ budur.

Fil-hakīka hayât-ı âcilede mü'minlere karşı mekr ü hud'a kaydında bulunan münâfıklar bu hareketleriyle doğrudan doğruya nefislerine hud'a etmektedirler. Bunlar ihtiyâr ettikleri meslek-i nifâk ile nefislerinin âmâlini is'âf, esbâb-ı saâdetini ihzâr etmekte oldukları kanâatini perverde ediyorlar, fakat bunu yapmakla kendilerini ne hâil-i mehâlike sevk ettiklerini, cehennem ateşleri içinde nefislerine ne elîm mevki'ler hazırladıklarını takdîr edemiyorlar.

Şeytan bir kere kendilerini baştan çıkardıktan, dîde-i basîretlerine perde-i amâ çekdikten sonra dilleriyle şehâdeteyni ikrâr ve telaffuz sûretiyle mal ve canlarını muhâfazaya muvaffak olmada hakīkī ne gibi bir menfaat tasavvur olunabilir?

Münâfıklar şek etmeye, bir taraftan da halkı şek ve şübheye düşürmeye pek ziyâde hırs ve tehâlük gösterirler. Hakīkatler, nûr-ı seher gibi gözlerinin önünde parlasa da red ve inkâr husûsunda müfrit bir taassub beslerler. Önlerinde tarîk-ı rüşd ü sedâd bütün vuzûhuyla tecellî ettikçe vâdî-i dalâle saplanmak, avâkıb-ı dalâlden inzâr ve tahvîf edildikçe tuğyânlarını artırmak sûretiyle müdhiş bir isti'dâd-ı şekāvet irâe ederler. Âyât-ı beyyinâtın tecellî-i demâdemi onların temâdî-i inâd ve istikbârına bâis olur.

[3](فى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضًا) nass-ı kerîminin müfesser meâli münâfıkların beyân ve îzâh edilen ahvâlidir. Kalplerinde esâsen mevcûd olan maraz-ı reyb ü şekki Cenâb-ı Hak tarafından gönderilen esbâb-ı hidâyet ve felâha, delâil-i reşâda adem-i imânları daha ziyâde müzmin devâ nâ-pezîr bir hâle getirmiştir. [4](فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَزَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ.) (وَاَمَّا الَّذِينَ فى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ ve bunun meâlen nazîri olan [5](وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاٰتٰيهُمْ تَقْوٰيهُمْ) âyetleri beyân ettiğimiz hakīkatlerin müfessiridir.

Kalpleri maraz-ı reyb ve şekke mübtelâ olanların gösterdikleri başlıca a'râz irtikâb-ı kizb etmeleri ve hakīkatleri kizbe haml eylemeleri olduğu için Cenâb-ı Hak münâfıkların evsâfını ta'yîn ederken [6](وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ) buyurmuştur. Âyet-i kerîmedeki (يكذبون) kelimesi sülâsî olarak (يكذبون) kırâat edildiği gibi tef'îlden (يكذبون) kırâatı da vardır. [7](وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ.اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ) nazm-ı kerîmi de alâim-i nifâkın nev'-i diğerini ta'yîn etmektedir.

[352] İbni Cerîr diyor ki: "Münâfıklar yeryüzünde îkā'-ı fesâd isti'dâdını hâiz olanların en birincilerindendir. Çünkü sâika-i nifâk ile gûnâ gûn ma'siyetlere cür'et ederler, Cenâb-ı Hakk'ın nehyetmiş olduğu şeyleri irtikâb, ferâizi terk ve ihmâl husûsunda lâkayd davranırlar. Dine müstenid a'mâl ve ef'âlin şart-ı sıhhat ve makbûliyyeti, dini tasdîk ve hakīkat olduğuna yakīn hâsıl etmekten ibâret olduğu bir emr-i âşikâr iken din hakkında şek ve şübhe beslerler. Dûçâr oldukları illet-i dalâletin başlıca sebebi reyb ve şekten kurtulamamaları, fırsat elverdikçe Allah'ı dost edinenler aleyhine onun vahdâniyetini, kitaplarını, peygamberlerini tekzîb edenleri te'yîd ve müzâheret olduğu halde mü'minlere karşı meslek-lerinin hilâfını iddiâ ile kizbi ihtiyâr ederler. İşte münâfıkların yeryüzünde ıslâha sâî bulundukları vehm ü hayâliyle îkā' ettikleri fesadın menşei onların bu gibi halleridir."

Fethü'l-Beyân sâhibi İbni Cerîr'in fikrini tasvîb ve esbâbını şu yolda îzâh etmektedir: "Fesad fi'l-arzın avâmil-i mühimmesinden biri [8](وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ اِلَّا تَفْعَلُوهُ) (تَكُنْ فِتْنَةٌ فِى الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ) nazm-ı kerîminin nâtık olduğu vechile, mü'minlerin kendileri gibi mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost ittihâz etmeleridir. Mü'minlerin münâfık ise zâhiren mü'min tavrını takındığı için hakīkat-i hâlini mü'minlerin teşhîs edip de ona göre bir meslek ittihâz etmeleri maddeten müşkil olduğundan münâfıkın, şahsıyla husûl-i fesâda sebebiyet vermesi tabîîdir. Çünkü onun hakīkī mesleği, fikir ve maksadına tevâfuk etmeyen sözlerle mü'minleri aldatmak, öte tarafda aleyhlerinde kâfirler[le] vifâk ve muhâdenette bulunmaktan ibârettir.

Münâfık böyle yapamayıp da olduğu gibi görünse, hâlet-i asliyyesinde sebât etse şübhe yok ki mazarratı daha ehven olur, dine sâdık olup kavli fiiline tetâbuk etse felâh ve necâh bulur idi.

Fakat onlar böyle muayyen ve kat'î bir meslek ta'kīb etmeye hiçbir vakit tarafdar olamazlar, [9](وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ) âyet-i kerîmesinin îzâh ettiği

[1] Mücâdele, 58/18-19.
[2] Bakara, 2/9.
[3] Bakara, 2/10.
[4] Tevbe, 9/124-125.
[5] Muhammed, 47/17.
[6] Bakara, 2/10.
[7] Bakara, 2/11-12.
[8] Enfâl, 8/73.
[9] Bakara, 2/11.

vechile nifâkcûyâne hareketlerinden şübhelenerek, fesad çıkarmaya uğraşmayınız! Yolunda ihtârâtta bulunanlara, "Fesad çıkarmıyoruz. Bilakis mü'minlerle kâfirler arasında müdârât-perverâne bir hatt-ı hareket ta'kîb ederek iki tâife arasında husûl-i salâh ve i'tilâfa hizmet ediyoruz" yolunda serd-i a'zâr ile muâheze edenleri iskâta çalışırlar.

Buna binâendir ki Cenâb-ı Hak [1](اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ) âyet-i kerîmesiyle serd ettikleri ma'zeretlerin hiçbir kıymet ve ehemmiyeti olmadığını beyân ile mü'minleri hud'a ve tesvîllerine kapılmaktan tahzîr etmekte, onların muslih değil, hakīkī birer müfsid olduklarını, ya cehâletleri yahud âmâl-i nefsâniyyelerine inkıyâdları yüzünden bu hâllerini kendileri de bilmediklerini ihtâr buyurmaktadır.

Mütercimi Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

[1] Bakara, 2/12.

KĀNÛN-I ESÂSÎ'NİN AHVÂL-İ İCTİMÂİYYE VE MEVKİ'-İ SİYÂSÎMİZLE ADEM-İ TE'LÎFİ

KĀNÛN-I ESÂSÎ BİZİM HÂL VE MEVKİ'-İ İCTİMÂÎMİZLE GAYR-İ KĀBİL-İ TE'LÎFDİR*

1

Müellifi: Prens Said Halim Paşa

Osmanlı Kānûn-ı Esâsî'si gûyâ büyük bir eser-i hürriyetperverî olarak tâ Arabistan çöllerine mümted olan memâlik-i Osmâniyye'de sâkin bulunan bil-cümle akvâm-ı muhtelifeye asrımızın en mütemeddin milel ve akvâmından ekserîsinin hâiz olmadıkları hukūk ve hürriyet-i siyâsiyyeyi bahşediyor. Halbuki hiç kimsece mechûl değildir ki millet-i Osmâniyye'nin ekseriyet-i azîmesi tamâmıyle ibtidâî bir hâl ve mevki'-i ictimâîde bulunmakta ve efrâd-ı ahâlî henüz cismânî veya dînî ve rûhânî reisin hüküm ve nüfûzuna kör körüne ittibâ' etmekte ve bu reisler de ahâlinin cehâletini kendi kendilerine bir vesîle-i intifâ' ittihâz ederek bundan bî-rahmâne bir sûrette istifâde eylemektedir. Şu ahvâle nazaran böyle bir seviye-i ictimâiyyede bulunan bir milletin bu derecede mühim hukūk ve hürriyet-i siyâsiyyeye mâlikiyeti târîh-i insâniyyette ilk defa vâki' olmuş bir şeydir denilebilir. Böyle bir hâl ve mevkiin pek gayr-i tabîî olduğu âşikârdır. O derecede ki eğer intihâbât hâl-i tabîîsinde icrâ edilmiş olsa idi ve eğer müntahibler kendi vekîllerini intihâb husûsunda serbest bırakılmış ve yalnız kendi temâyülât-ı mahsûsalarına ittibâ' eylemiş olsalardı Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmânî ağalarla beylerden, meşâyihden, papaslardan veyahud bunların vekillerinden mürekkeb bir meclis manzara-i garâbet-nümâsı irâe etmiş olurdu. En müterakkī kavâid ve nazariyât-ı ahrârâne ve hâkimiyet-i milliyye nâmlarına olarak hürriyet-perverliğin aslâ cây-ı kabûl bulunmayacağı misli gayr-i mesbûk bir derebeylik idâresine rücû' edilmiş olurdu.

Kānûn-ı Esâsî'nin aslâ şâyân-ı temennî olmayan ve fakat tabîî bulunan şu netâyicinden memleketin vikāyesi için az çok keyfî ve meşrûtiyet-şikenâne bir takım vesâit ve tedâbîre tevessül edilmeye mecbûriyet görüldü ve bu gibi sanîalar sâyesinde efrâd-ı ahâlîye kendilerince isimleri bile ma'lûm olmayan ve fakat hâl ve mevkii kurtaracak derecede hürriyet-perverlik farz ve tevehhüm olunan bir takım vekîller kabûl ettirilmeye muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Lâkin fenâlığın bu sûretle önüne geçilmek istenilmesi diğer bir fenâlığı tevlîd etmiştir. Çünkü bu sûretle Meclis-i Millî'nin mâhiyeti tağyîr edilerek Meclis-i Meb'ûsân-ı Osmânî millet-i Osmâniyye'nin ciddî ve hakīkī değil, mevhûm ve indî bir mümessili menzilesine getirilmiştir.

* Bu makāle 329 senesinde kaleme alınmıştır.

Memleketin hâl ve mevki'-i ictimâîsi ile hukūk-ı siyâsiyyesi beyninde şu azîm nisbetsizlik bâkī kaldıkça bi'z-zarûr böylece devam edip gidecektir. **[353]** Çünkü ihtiyâcât-ı mübreme-i ictimâiyyeyi nazar-ı i'tibâra almayan kavânîn bu ihtiyâcâtın tazyîki ile daima tebdîl ve tağyîr-i şekl ü sûret etmeye mahkûmdur.

Mantıken veya nazariyâtca derece-i tekemmülleri ne olursa olsun, kānûnlar hakāyıktan inhirâf ederlerse muzır olmaktan hâlî kalmazlar. Sû'-i isti'mâlâta müncer olan idâre-i keyfiyye ve istibdadiyyeyi tevlîd eden bu muzır kānûnlardır. Bunlar nihâyetü'l-emr ahâlinin de ahlâkını ifsâd ederler.

Eğer bir kānûn-ı esâsî her idâre-i meşrûtanın esâsı olan bir Meclis-i Millî'nin velev pek az hakīkī bir mâhiyeti hâiz olmak üzere teşekkülünü istihsâle bile müsâid olmazsa bu kānûn-ı esâsînin hâl ve mevki'-i ictimâîmizle gayr-i kābil-i te'lîf olacağı derkârdır.

Fakat maatteessüf memleketin kānûn-ı esâsîsi yalnız onun seviye-i ictimâîsi ile değil, belki ondan daha ziyâde olarak, teşekkülât ve te'sîsât-ı ictimâiyyesi ile de gayr-i kābil-i te'lîf bulunuyor.

Hey'et-i ictimâiyye-i garbiyyede pek büyük bir rol îfâ eden asâlet-i târîhiyye, Osmanlı hey'et-i ictimâiyyesince mechûldür. Osmanlılık âleminde burjuva denilen ahâli tamâmıyla ehemmiyetten ârî bir âmil-i ictimâî olduğu hâlde, Avrupa hey'et-i ictimâiyyesinde milel ve akvâmın mukedderâtı üzerinde pek mühim bir hüküm ve nüfûzu hâizdir. Buna mukābil Osmanlı hey'et-i ictimâiyyesinde me'mûrluk en faâl ve münevver bir unsur teşkîl etmekte ve pek büyük bir revnakı hâiz bulunmakta ve zamanımızda bile her bir münevver Osmanlının gāye-i âmâli hükûmet me'mûru olmaktadır. Halbuki me'mûrluğa hâs olan kayıdsızlık ve tevekkül ve teslîmiyet ve mes'ûliyetten tevakkī gibi me'mûrları her türlü hiss-i fedâkârî ve teşebbüs-i şahsîden men' eden hâlet-i rûhiyye hissiyle me'mûrîn-i Osmâniyye'nin Avrupa'da asilzâdegân ile burjuvazinin îfâ ettikleri vazîfeyi îfâ edebilmeleri mümkün değildir. Çünkü bizim me'mûrlarımızın aksine olarak işbu asilzâdegân ile burjuvazi sınıfı hareketlerinde serbest ve müstakil, cesâret-i medeniyyeye mâlik ve müteşebbisdirler. Mesâ'î ve mes'ûliyeti arar ve severler ve hiss-i fedâkârî ile mütehassisdirler. Meslekleri îcâbâtından olarak memleketin zararına yaşayan bir alay me'mûrîn-i

hükûmet, başka memleketlerde teşebbüs-i şahsîleriyle o memleketin saâdet ve ma'mûriyetini tehiyye ve ihzâr eyleyen asilzâdegân ile burjuvazinin hâiz oldukları kıymeti hâiz olamayacakları tabîîdir.

Me'mûrların asilzâdegân ile "Burjuvazi" sınıfının yerine kāim olabileceği zan ve zehâbında bulunmak âdetâ mesâil-i iktisâdiyyede istihlâkâtı istihsâlât ile karıştırmak gibi bir hatâyı fâhiş irtikâb edilmeye muâdil bir hatâdır. O halde esâsât-ı teşekküliyyesi bizimkilerden bu derecelerde farklı bulunan bir takım hey'et-i ictimâiyye taraflarından te'sîs olunan teşekkülât-ı siyâsiyye bizim işimize nasıl yarayabilir?

Bu bâbda bizce hâsıl olan tecrübe kat'îdir. Bu tecrübe teşekkülât-ı siyâsiyyemizin şimdiki şekil ve sûretinde teşekkülât-ı ictimâiyyemizle gayr-i kābil-i te'lîf olduğu hakkında bizce iştibâha artık mahal bırakmıyor.

Müceddidlerimizi bu kadar fâhiş hatâlara düşüren şey onların memleketin ahvâl-i siyâsiyyesini istedikleri gibi değiştirmekle ahvâl-i ictimâiyyesini tahvîl ve taklîbe muvaffak olabilecekleri i'tikādında bulunmuş olmalarıdır. Bunlar sâdece bir takım kavânîn ve nizâmât metinlerinin bir milletin hâl-i ictimâîsini istenildiği vechile tebdîl edebileceği ve hey'et-i ictimâiyyenin hükûmâtın hevesât ve hissiyâtına tâbi' bulunduğu gibi sâdedil-âne bir fikirde bulunmak hatâsına düşmüş olmalarıdır.

Bir fenâlığın def'i için o fenâlığın nevi' ve mâhiyetinin ve onu husûle getiren esbâbın bi-hakkın ve def'-i mazarrat için de en hakīkī ve müessir vesâite tevessülü olunması lâbüddür. Halbuki memleketin dûçâr olduğu fenâlığı def' için tevessül etmiş olduğumuz tedâbîr ve vesâitteki isâbetsizlik, bu fenâlığın nevi' ve mâhiyetini ve esbâb-ı hakīkıyyesini anlayamamış olduğumuzun bir delîl-i kavî ve celîsidir.

Gerçi hey'et-i ictimâiyyenin dûçâr oldukları fenâlık her yerde ve her zaman kavîlerin tegallübü yani istibdad olduğu derkâr ise de, her yerde bu fenâlığın aynı esbâbdan tevellüd ettiğine ve her zaman aynı mâhiyette bulunduğuna ve bir de bunun mümkün olduğu mertebede def'i çâresi her yerde bir olduğuna aslâ hükm olunamaz.

Bizim Osmanlılık âleminde istibdadın garbdaki istibdaddan pek başka bir mâhiyeti hâiz olduğu gibi garbdaki esbâbdan da pek farklı esbâbdan tevellüd eder.

İ'tikādât-ı İslâmiyye'den inbiâs eden adâlet esâsına mübtenî bulunan kavânîne mütevâliyen tâbi' bulunmuş olmaları sâyesinde hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye daima derece-i kâfiyyede müsâvât ve hürriyet-perver bir takım kavânîn ve nizâmât altında yaşamış ve bu kavânîn sâyesinde kendi mevki'-i ictimâî ve siyâsîlerinin tahammülü derecesinde hürriyet ve müsâvâta daima nâil olabilmişlerdir.

Hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye'de şahsen veya mevkian hiçbir imtiyâz istibdad veya tegallübü dâî olamaz. Bu cem'iyetler adl ü hakkāniyet esâsâtının tatbîkiyle mükellefdirler. Bu esaslar sâyesindedir ki garbda din ve mezheb nâmına icrâ olunan mezâlim hey'et-i ictimâiyyeyi kanlara boyadığı halde memâlik-i İslâmiyye'de cemâât-i gayri müslime mes'ûd ve âsûde bir sûrette imrâr-ı hayât edebilmişlerdir.

Bu esaslar geniş ve münevver bir fikirle tefsîr ve tatbîk olundukça hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye nâil-i terakkī ve saâdet olmuş ve bilakis terk ve ihmâl edilip fenâ tatbîk ve tefsîr olununca o hey'et-i ictimâiyye zimemdârânının istibdadına kurban olarak müstahak olduğu hâle giriftâr olmuştur.

İşte bunun içindir ki hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye edvâr-ı inkılâbiyyelerinin hiçbirinde hey'et-i ictimâiyye-i garbiyyede lâ-yenkatı' husûle gelen mücâdelât **[354]** dâhiliye-i ictimâiyyeyi görmediler. İşte yine bu sebebledir ki memâlik-i İslâmiyye'de istibdad kānûnen gayr-i câiz ve binâenaleyh gayr-i meşrû' bir idâre-i keyfiyye-i şahsiyye hükmündedir.

Bilakis hey'ât-ı ictimâiyye-i garbiyyede en ziyâde câlib-i nazar olan şey, aynı memlekette sâkin ve aynı mezhebe sâlik ve aynı kavmiyete mensûb eşhâsın ictimâî ve siyâsî nokta-i nazarlardan birbirlerinden farklı mevki'lerde bulunmaları ve bu farkların bir takım kavî mânialarla müeyyed olmasıdır. Aynı hey'et-i ictimâiyyeye mensûb eşhâsın ekseriyetle böyle dûn mevki'lerde kalmaları onları şu farklar zâil oluncaya kadar kendi kavânîn ve nizâmât-ı ictimâiyye ve medeniyyelerine lâ-yenkatı' daha ziyâde müsâvât idhâline çalışmaya tabîatiyle sevk ve icbâr etmektedir. Fakat diğer tarafdan da yine bu hey'ât-ı ictimâiyye, diğerlerinin ref' ve ilgā etmekte pek ziyâde menfaatdâr oldukları şeyi muhâfazada aynı derecede menfaatdâr bulunan bir takım sunûf-ı mümtâzeyi ihtivâ ettiğinden bundan dolayı hey'ât-ı mezkûrede mücâdelât-ı dâhiliyye âdetâ müzmin bir hâle gelerek devam edegelmekte ve bazen de bu mücâdelât kanlı ihtilâlâta münkalib olmaktadır.

İctimâî mevki'lerdeki tefâvüt ve adem-i müsâvât eşhâsın veya sunûfun imtiyâzâtı esâsına müsteniden teşekkül etmiş olan işbu hey'ât-ı ictimâiyyede istibdad ve tegallübün cevâz-ı kānûnîye müstenid olması ve binâenaleyh bir mâhiyet-i meşrûa iktisâb etmesi zarûrîdir.

Şu mukāyese-i basîta dahi hey'ât-ı ictimâiyye-i garbiyyede istibdadın asıl ve menşei mâhiyetinin hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyye'deki asıl menşe' ile mâhiyetinden büsbütün farklı olduğunu nazarımızda irâe ve isbâta kifâyet eder. Binâenaleyh bunun sûret-i men'i hey'ât-ı ictimâiyye-i garbiyyede başka, hey'et-i ictimâiyyemizde başka olması iktizâ eder.

Avrupa milel ve akvâmı insanlar beyninde mevcûd olması lâzım gelen müsâvât-ı tabîiyyeyi beynlerinde vaz' etmek ve kendilerinin gerek müctemian ve gerek münferiden faâliyetlerine haylûlet eden mevâni' ve takyîdât-ı nizâmiyyeden kurtulmak ve kendilerine daha ziyâde hukūk ve hürriyet-i siyâsiyye te'mîni sûretiyle daha ziyâde te'mîn-i müsâvât eylemek için kendi "aristokrasi" kavâidinden inhirâf etmişlerdir. Teşekkülât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyelerini "demokrasi" usûl ve kavâidine tevfîka mütevâliyen çalışmışlarsa da biz bu husûsda da onları taklîd etmek dâiyesinde bulunamayız.

Çünkü "Aristokrasi" usûlünden bî-haber olan bir hey'et-i ictimâiyyeyi "Demokrasi" usûlüne tevfîkan taklîbe çalışmak akl-ı selîm kârı değildir. Bu gibi müddeayât bizce pek zaîf bir fikr-i taklîdle vukū' buluyor. Çünkü eğer biz tekemmül neticesi olarak daha ziyâde müsâvâta veya daha ziyâde serbestîye nâiliyet lüzûmunu cidden hissetmiş olsa idik buna daha ciddî bir sûrette teşebbüs eder idik.

Bir millet kendi esâsât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesini terk ve ihmâl edip de diğer milletlerin esâsât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesini alel-amyâ kendine mal etmeye kalkışmasının ne tehlikeli bir hatâ olduğunu idrâk eder idik. Biz kendi esâsâtımızın muhâfazasına daha ziyâde i'tinâ göstermek lâbüd olduğunu takdîr ve hey'et-i ictimâiyyemiz daima bu esâsâta müstenid bulunmuş olduğundan bundan böyle de bunlara istinâd etmeyecek olursa mahkûm-ı zevâl ve indirâs olacağını anla[r]dık.

* * *

Kānûn-ı Esâsî Mevki'-i Siyâsîmizle Gayr-i Kābil-i Te'lîfdir:

Kānûn-ı Esâsî'miz hâl ve mevki'-i ictimâîmizle olduğu kadar hâl ve mevki'-i siyâsîmizle de açıktan açığı gayr-i kābil-i te'lîfdir. Devlet-i Osmâniyye'nin esâsât-ı teşekkülü bir mâhiyet-i husûsiyyeyi hâizdir.

Bu devleti teşkîl eden milel ve akvâm, kavmiyet, lisân ve milliyet cihetlerinden o kadar mütehâlifdir ki bu yoldaki teşekkül-i siyâsîye bir Avrupalı pek güçlükle akıl erdirebilir. Çünkü Avrupalıların fikir ve i'tikādına göre vahdet-i siyâsiyye, vahdet-i cins ve lisân ve mezheb ile yekdiğeriyle merbût bulunan eşhâsın ittihâdından ibârettir. Halbuki vahdet-i siyâsiye-i Osmâniyye ittihâd-ı cins ve lisândan ve hattâ alel-ekser ittihâd-ı âdât ve teâmülâtından dahi muarrâdır. Binâenaleyh vahdet-i siyâsiyye-i Osmâniyye Avrupa hükûmât-ı Hıristiyâniyyesinde olduğu gibi milliyet esâsâtına değil, vahdet ve uhuvvet-i İslâmiyye esâsına müsteniddir. Esâsen İslâmiyet'e hâs olan bu his sâyesindedir ki dünyâdaki bütün müslümanlar kendilerini birbirlerinin ihvânı addederler.

Bazı mütefekkirîn böyle bir vahdet-i siyâsiyyenin hakīkī ve devamlı bir şey olamayacağını iddiâ ediyorlar. Vâkıâ târîh-i Osmânî bunların iddiâlarını sûret-i kat'iyyede tekzîb etmekte ise de şurasını da ilâve ederiz ki îcâbâtı anlaşılmak ve icrâ olunmak şartıyla işbu vahdet-i siyâsiyye dahi diğerleri derecesinde hâiz-i kıymet olmamakta bir sebeb-i mantıkī yoktur.

Maatteessüf bizim mütefekkirînimizden pek çokları bir milletin müstahak olduğu saâdetin derecesi ancak akvâm-ı garbiyyenin teşkîlât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyelerini taklîd husûsundaki isti'dâdının derecesiyle mütenâsib olduğu i'tikādında bulunuyorlar. Halbuki bizim bu sûretle akvâm-ı garbiyyeyi taklîd etmemiz kendi şahsiyetimizden, mâzîmizden, âdât ve i'tikādâtımızdan ve âdetâ mevcûdiyetimizden tecerrüdden başka bir ma'nâ tazammun edemez.

Halbuki her türlü terakkiyât-ı beşeriyye insanların sa'y ve zekâsıyla ve muhîtleri ile zamanlarının ihtiyâcâtını bi-hakkın takdîr etmeleri ve bunları tatbîkdeki isti'dâdları ile husûle geldiğine tereddüd edilemez.

Bize göre vazîfemiz her bir fikri taklîdden hâriç olarak yalnız vahdet-i Osmâniyye'yi tahkîm ve takviye için aklın ve gerek enfüsî ve âfâkī hakāyıkın bize irâe ettiği vesâite tevessülden ibârettir. Binâenaleyh bizim vahdet-i siyâsiyyemizin esâsâtına tamâmıyla mübâyin bir takım esâsâta mübtenî bulunan bir idâre-i **[355]** meşrûta-i ecnebiyyenin bizde tatbîkine kalkışmak pek fâhiş bir hatâ olduğuna kāiliz. Vahdet-i siyâsiyyeleri birer unsur-ı mütecânisin asırlarca zamandan beri teşkîl ettikleri bir ittihâd ve iştirâkin neticesi olan milletlere âid kānûn-ı esâsî vahdet-i siyâsiyyesi gayr-i mütecânis bir takım anâsırın iştirâk ve ittihâdından ibâret bulunan bizim gibi bir milletin nasıl olur da işine gelir? Akvâm-ı garbiyyenin teşkîlât-ı siyâsiyyesini taklîd etmek bizdeki revâbıt-ı siyâsiyyenin mâhiyet-i husûsiyyesini nazar-ı i'tibâra almamak ve bi'n-netîce vahdet-i siyâsiyye-i Osmâniyye'yi dağıtmak demektir. Her bir kānûn-ı esâsînin îfâ edeceği şerâitten birincisi bu kānûn-ı esâsîyi kabûl eden kavmin vahdet-i siyâsiyyesini tahkîm ve mertebe-i tekâmüle îsâlden ibâret olduğuna göre kānûn-ı esâsîmizin intihâbında pek ziyâde aldanmış olduğumuzu i'tirâf etmekliğimiz lâzım gelir.

* * *

Netice

Yukarıda i'tâ etmiş olduğumuz tafsîlâttan vâzıhan anlaşıldığına göre kavânîn ve nizâmât-ı garbiyyenin nakil ve idhâli neticesi olarak memleketin efkâr-ı umûmiyyesi kendi kānûn-ı esâsîsinin kendi zâde-i millîsi ve inkişâf ve inkılâbının netîce-i tabîiyyesi olması lâzım geldiğini âdetâ anlayamayacak bir dereceye gelmiştir. Bir kavmin kendi ihtiyâcât ve vezâifine bu derecelerde bî-haber bulunması ve bu yüzden bu kadar hatâlara düşmesi nâdiren görülen hâlâttandır. Bizim gibi ifrâttan tefrîte düşen bir kavmin idâre-i meşrûta teessüsündeki muvaffakiyetsizliklerinin kendisini hatîât-ı mâziyyeye yani bütün çektiği felâketlerin en birinci sebebi olan idâre-i mutlakaya doğru götürmesinden korkulur. Bu mâzî-i meş'ûma rücû' ise âdetâ intihâr olmuş olur. Çünkü her ne denilirse denilsin bundan böyle idâre-i meşrûtadan başka bir idâre bizim işimize gelmez. Bize ciddî ve muvâfık-ı şeref ve nâmûs bir idâre-i meşrûtayı te'mîn edebilecek olan da ancak hakāyık ve fiiliyâta müstenid ve usûl ve âdât-ı kavmiyye ve efkâr-ı ictimâiyye ve siyâsiyyemize muvâfık bir kānûn-ı esâsî olabilir.

HUKŪK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE

KARARNÂMELERİ HAKKINDA

– 4 –

Yedinci maddede: "On iki yaşını itmâm etmemiş olan sagīr ile dokuz yaşını itmâm etmemiş olan sagīre hiçbir kimse tarafından tezvîc edilemez." denilmiş ve mezâhib-i ma'rûfe-i İslâmiyye'den hâriç olan bu hükmün bazı kütübde müctehidîn-i eslâfdan Abdullah bin Şübrüme rahmetullâhi aleyh ile Ebûbekir el-Asamm'a nisbet olunan bir kavle istinâd ettirildiği lâyihada gösterilmiş ve müctehid kavli olsa da nass ve icmâa muhâlif olmakla taklîdi câiz olmayıp onunla emir ve hüküm olunsa da şer'an sahîh ve nâfiz olmayacağından gaflet edilmiştir.

Bu naklin İbni Şübrüme'den sıhhati de yoktur. Ebûbekir el-Asam ise komisyonca zannolunduğu gibi eimme-i dînden

bir müctehid değil, Mu'tezile-i Kaderiyye'den bir mübtedi'dir. A'râza mevcûd tesmiyesini inkârla "Lâ-a'lemü'l-cismi't-tavîli'l-arîzi'l-amîk" demiş olmasıyla ehl-i kelâm arasında iştihâr eylemiştir. İsmi de Abdurrahman bin Keysân'dır. Bu söz yalnız onun kavli ve yahud rivâyeti olabilir. Kütüb-i mezkûrede maan zikr olunmaları da buna delâlet eylemekte olup hilâfın ihtilâfât-ı mu'tebereden olmadığına, kavl-i mübtedi' derekesinde bulunduğuna işârettir.

Feylesof İbni Rüşd de *Bidâyetü'l-Müctehid*'de bu naklin İbni Şübrüme'den sahîh olduğunu kabûl etmiyor. Çünkü nass-ı *Kur'ân*'a ve sünnet-i mütevâtire-i nebeviyyeye ve icmâ'-ı sahâbe-i kirâma muhâlif olduğu âşikârdır. Hak celle ve alâ kitâb-ı kerîminde (وَالّٰٓئِ يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ وَالّٰٓئِ لَمْ يَحِضْنَ) buyurmuş. Hayızdan kalmış ve hiç hayız görmemiş olan zevcât-ı mutallakātın iddetlerinin üç ay olacağını fermân etmiştir. Hiç hayız görmemiş olan zevceler velîleri taraflarından tezvîc edilmiş olan sagīrelerden başka kimler olabilir?

Resûl-i ekrem sallallâhu aleyhi vesellem efendimizin ümmü'l-mü'minîn Sıddîka radiyallâhu anhâyı henüz altı yaşında iken peder-i mükerremleri olan Sıddîk-ı a'zam radiyallâhu teâlâ-anhın bi'l-velâye tezvîciyle nikâh etmiş oldukları emr-i mütevâtir ve binâenaleyh ümmü'l-mü'minîn Zeyneb radiyallâhu anhânın ona ve sâir ezvâc-ı tâhirâta hitâben [1](زَوَّجَكُنَّ أَهَالِيكُنَّ، وَزَوَّجَنِي اللَّهُ مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمَوَاتٍ) diye iftihâr eder olduğu da kütüb-i sahîha-i hadîsiyyede mazbût ve müştehirdir.

Hamza radiyallâhu anhın kerîmesini veliyy-i hâssı olan Resûl-i ekrem sallallâhu aleyhi vesellem efendimiz Seleme ibni Ebî Selemetü'l-Mahzûmî radiyallâhu anhümâya ikisi de sagīr iken tezvîc eyleyip mûmâ-ileyhânın kable'z-zifâf vefât etmiş olduğu ve nebiyy-i muhterem sallallâhu aleyhi vesellem efendimizin büyük kerîmesi Zeyneb radiyallâhu anhânın kızı Emâme binti Ebi'l-Âs ibni er-Rebî' el-Abşemî radiyallâhu anhâyı hâl-i sıgarında pederinin vasîsi ve velîlerinden olan Zübeyr bin el-Avvâm radiyallâhu anhın akdiyle ve teyzesi olan Fatımatüzzehra radiyallâhu anhânın vefâtından sonra Ali bin Ebî Tâlib radiyallâhu anhin tezevvüc eylediği; ve Fatımetüzzehra'nın kerîmesi Ümmügülsüm radiyallâhu anhâyı kezâlik hâl-i sıgarında Emîrü'l-mü'minîn Ömer bin el-Hattâb radiyallâhu anh pederi Ali bin Ebî Tâlib'den isteyip onun akdiyle mecma'-ı sahâbe-i kirâmda tezevvüc ettiği bütün mu'teberât-ı hadîsiyye ve kütüb-i dîniyyede mazbût ve kemâl-i şöhretle menkūl ve mahfûzdur.

Umûr-ı mezkûrenin her biri bir delîl-i şer'î teşkîl eylemekte iken etbâ'-ı tâbiîn ulemâsından olan İbni Şübrüme'nin bunların cümlesinden gāfil olarak hilâfına zâhib olduğuna nasıl kanâat olunabilir? Ondan bu nakilde galat var. "Sagīr ve sagīreleri pederleri tezvîc edemezler, **[356]** ederlerse akdin hükmü yoktur, nâfiz olmaz" demiyor. Kelâmı da mahfûzdur. İmâm Tahâvî lafzıyla nakil ve hikâye ediyor. (لايجوز ولهن الخيار اذا بلغن) Yani geçmiş olmaz. Kızlar bâliğ olunca hakk-ı feshleri vardır demiş. Hâfız Alâeddin-i Moğultay ve Hâfız Bedreddin el-Aynî'nin *Buhârî* şerhleri gibi fukahâ-yı müteahhirînin kitaplarında mazbût ve matbû' olan ikinci şerhin dokuzuncu cildinin 419'uncu sahîfesinde mevcûddur. Hilâfı bundan ibâret olup o da sünnet-i mütevâtire ile merdûddur.

Hâsılı mes'ele mansûs ve mücma'un-aleyh olup eimme-i ümmetten hiçbirisinin öyle "Sagīr ve sagīreyi pederleri tezvîc edemezler. Ederlerse nâfiz olmaz, hill ifâde etmez" demiş olduğu sâbit değildir. Ve böyle bir hilâfın vukūu farz olunsa da sâbıkan ve lâhikan mukarrer ve mütevâtir olan icmâın hükmünü ihlâl edemeyeceği zâhirdir.

Sıgārın velîleri ve bâ-husûs peder-i müşfikleri taraflarından akd-i nikâhlarında hiçbir mahzûr olmayıp mahzâ mesâlih ve menâfi'leri için, te'mîn-i istikbâlleri için ileride âile teşkîl edeceklerini, ana baba olacaklarını bilip ona göre çalışmaları ve o yolda i'dâd ve terbiye edilmeleri için hayrı me'mûl olan eldeki hâtıbın kaçırılıp da kızların sonra bî-kes ve bî-vâye kalmamaları için Hakîm-i Müteâl'in eser-i rahmeti olarak teşrî' buyurulmuştur.

Lâyiha Komisyonu'nun "Teşekkülât-ı bedeniyyesi tekemmül etmemiş bir bîçâre kız vâlide olmakla a'sâbı ilâ-âhiri'l-ömr perîşân oluyor. Çocuğu cılız ve pek asabî oluyor" diyerek bunun unsur-ı İslâm'ın esbâb-ı tedennîsinden olduğundan bahsetmeleri şâyân-ı teessüf bir galattan, tetabbub ile memzûc bazı mukaddemât-ı hayâliyyeden başka bir şey değildir.

Nikâhın mücerred akdine dâir olan bu faslın ahkâmıyla pek irtibâtı da yok. Çünkü akd-i şer'î mes'elesi başka, nikâhlı nikâhsız takarrüb ve îlâd üzerine terettüb eden ve eder denilen netâyic bahsi başkadır. Dîn-i mübîn-i İslâm'da sıgārın akd-i nikâhlarına velîleri me'zûndur. Lâkin teşkîlât-ı bedeniyyeleri tekemmül etmeyip hadd-i lâyıkına resîde olmayan kızların zifâflarına müsâade verilmemiştir. Şer'an memnû' olduğu gibi ehil ve akrabâları da tab'an ona rızâ vermezler. Binâenaleyh vukūu da ender-i nevâdirden olup kānûnla memnû' olan ef'âlin her hangi nev'ine nisbet edilse yok mesâbesinde kalır. Nitekim "Bundan tevellüd ediyor. Unsur-ı İslâm'ın tedennîsine sebeb oluyor" denilen netâyic-i muzırra da öyle ehl-i İslâm âilelerinde mevcûd ve şâyi' olan ahvâlden olmayıp, çoğu düşman tasnîât ve müftereyâtıdır. Böyle elfâz ve maânî ekseriyâ Avrupa'nın cizvitleri, misyonerleri, dinsizlikte mutaassıb olanlarının hayâl-hânelerinde ve İslâm aleyhindeki neşriyât-ı fâsidelerinde, hâsılı hep o gibi menâbi'de görülmüş ve hatırlarda kalmış olmağla doğru zannolunarak her nasılsa bilâ-te'emmül nakl olunmuşa benziyor.

"Ebeveyn alel-ekser çocuklarının terbiyelerini bi'l-külliye ihmâl ederek beşikte iken nişanlıyorlar. Bîçârelerin dünyâlarını görmeksizin felâketlerine düğünlerle vaz'-ı esâs ediyorlar. Mekteplerde bulunmaksızın ve emr-i dîne dâir bir kelimeye muttali' olmaksızın teşkîl edegeldikleri âileler zifâflarının ilk aylarında infisâha mahkûm oluyorlar" denilmesi de böyle. "Dünyâlarını görmeksizin" ta'bîri de mübhem. Bu bâbda kütüb-i fıkhiyyenin tafsîlâtı ve mehâkim-i şer'iyyenin sicillâtıyla istişhâd olunmuş. Bu, daha garîb. Âdetâ komiyonda hizmet-i kazâda bulunmuş ve mehâkimin ahvâline hakkıyla vâkıf olmuş bir zâtın bulunmadığına delâlet ediyor. Çünkü sicillât-ı şer'iyye o misilli deâvînin kesretine değil, kemâl-i nedretine şâhiddir. Yirmi, otuz sene hizmet-i kazâ

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü't-Tevhîd, 22.

ve mehâkimde bulunan zevâtın pek çoğu öyle kable'l-bülûğ velîleri tarafından nikâh edilmiş olmalarından şikâyet edeni görmedikleri gibi, bu misilli da'vâlara ancak ömründe bir, ya iki defadan fazla tesâdüf etmemişlerdir.

Âdât-ı seyyie-i ecnebiyyeden masûn ve binâenaleyh ilel-i efrenciyyeden me'mûn olan memleketlerde yetişen ehl-i İslâm evlâdları öyle cılız, sinirli, zaîfü'l-bünye nesiller değil; bilakis ekserîsi âbâ vü ecdâd-ı sâlifeleri gibi sağlam ve tüvânâ erlerdir; mu'tâd olan sinn-i mükellefiyyete bile henüz vâsıl olmaksızın hizmet-i askeriyyeye kābiliyetli görülüp harb cebhelerine gönderilen guzât ve her tarafda ibrâz-ı sebât ve gayretle varlığımızı yâr u ağyâra karşı isbât eylemiş olan dilâverlerdir.

Dîn-i İslâm'la mütedeyyin olan ebeveyn ve akrabâ evlâd ve eytâmlarının terbiyelerini bi'l-külliye ihmâl etmezler. Onların necîb evlâdları ve kızları da terbiyesiz vasfını elbette kabûl eylemezler. İçlerinde beşikte iken nişanlanmış, hattâ akidleri icrâ edilmiş olanları bulunabilir. Lâkin hiçbirisi zamân-ı bülûğ ve zifâflarına kadar üzerlerine lâzım ve mümkün olan tahsîlden geri durmazlar. Fakr u zarûret mâni' olmazsa ve me'vâlarında mektep bulunursa kırâat ve kitâbeti de öğrenirler. Sonradan da ikmâl-i tahsîle çalışanları vardır. Hele hadd-i bülûğa vâsıl olup da dinlerini bilmeyen, musaddık ve mukır olmayanları yoktur. Bilakis din aleyhinde bir kelimeye muttali' ve mültefit olmayanları bi-hamdillâhi teâlâ pek çoktur. Hüccetlerini lisânen takrîre muktedir olmasalar da akāid-i îmâniyyeleri yine burhânîdir.

Evet, zamanımızdra ecânib ile ihtilâtı çoğalan, bazı bilâd-ı mütemeddinede her nasılsa âbâ ve akrabâlarının emr-i dîne ihtimâm etmediklerinden erkek ve kız çocuklarını ecnebî mürebbiyeler ve muallimeler ellerinde büyütmeye başladıklarından ve her şeyden evvel elsine-i ecnebiyye tahsîline sevk edilmekte olduklarından bir takımları meslek-i ma'rûfu zâyi' ettiler. Vaktiyle tezvîc edilemediklerinden ve bir İslâm âilesi teşkîl etmek için i'dâd olunamadıklarından yoldan çıktılar. Gerdan, göğüs açık, saçlar, kulaklar meydanda, düzgünlü allıklı yüzleriyle sokaklara düştüler. Farîza-i tesettürden gāfil, nehy-i ilâhîden bî-haber, **[357]** mecâmi'-i nâsa dalıp genç erkeklere harf-endâzlık ve sarkıntılığa, önüne gelenlerle mülâtafe ve müdâhekeye, bazıları da muâşaka ve mükâtebeye çıkıştılar. Fil-hakîka a'sâbları mütezelzil olmuş, bünyeleri zaîflemiş, hattâ verem illetine mübtelâ olmuş genç kadınlar ve kızlar âdetâ tekessür eyledi. Lâkin bi'l-müşâhede hâdis olan bu fecâyiin esbâbını evvelden beri cârî olan âdât ve ahkâm-ı İslâmiyye'de aramak doğru değildir. Bühtân olur. Ma'lûl illetinden fasl-ı zamân ile tahallüf edemeyeceğinden esbâbını da yine umûr-ı muhdesede aramak icâb eder. Emr-i dîne ihtimâmları olmayıp takālîd-i felsefeye tâbi' olan âbâ ve akrabâlarının onları sevk etmekte oldukları yollarda taharrî eylemek lâzım gelir. Bu netâyic-i vahîmenin menşe'i ferâiz ve âdâb-ı İslâmiye'den gāfil ve mahrûm bırakılan o bîçâre çocukların, o zavallı kızcağızların îcâbât-ı medeniyye zu'muyla edebiyât-ı garbiyyeye, a'sâbı tehyîc ve berbâd eden romanlara dökülmelerinde ve her gün sinemalarda, tiyatrolarda fâcialar, dramlar, muâşakalar temâşâsına dalmalarına ve öğrendiklerini kemâl-i i'tikādile yavaş yavaş nefislerinde tecrübe ve tatbîka başlamalarındadır. Şer'an ve aklen mahzûr ve menfûr olan şu ahvâlin kānûnla önü alınmak lâzım gelirken bir de vaktiyle velîler tarafından tezvîc olunmak men' olunursa, hükkâm-ı zamanın müsâadelerini tahsîle ve bülûğ iddiâsına ta'lîk ve tas'îb edilirse, her velî kızını yahud yetîmesini tezvîc edecek oldukta "Gelsin, görelim: Bâliğa olduğunu söylüyor mu? Bünyesinin tahammülü var mı? Keşfedelim" denilecek olursa müntic-i hayr olur mu? Ve memlekemizdeki akvâm-ı İslâmiyye'nin âdâb ve ahlâklarıyla bu hükmün te'lîfi mümkün müdür? Komisyon hey'eti buralarını düşünmemişler, ahkâm-ı İslâmiyye hakkında pek yanlış zehâblarda bulunmuşlardır.

Kararnâmenin dokuzuncu maddesinden müstebân olacağı vechile mecnûn ve mecnûnenin bile bazen muhtâc-ı tezvîc oldukları tasdîk ve velîlerine müsâade verileceği tasrîh olunur da sagīr ve sagīrenin bu haklarından mahrûm edilmeleri lâyık olur mu? Bunların te'mîn-i istikbâlleri, ziyâ'dan vikāyeleri lâzım değil midir? Bî-kes olan bir sagīreyi tâlibi ve küfüvvü olan ammizâdesi, yahud dayızâdesinden nikâh tarîkıyla men' edip de yine onun elinde nikâhsız bırakmak yakışır mı? Amca yahud dayısının dâmad etmek istediği çocuğun akd-i nikâhına müsâade vermeyip de yine onun hânesinde fakat daima kendisine yetîm olduğunu hissettirecek vaz'iyette sığıntı hâlinde bulundurmak revâ mıdır?

O amca ve dayı vefât ederse artık o yetîm ve yetîmenin halleri nasıl olur? Veliyy-i mücbir olmayan akrabânın mehr-i misliyle yetîmeyi tezvîc ve tezevvüce me'zûn olmaları da onun maslahat ve menfaati için teşrî' buyurulmuşdur ve hiçbir mahzûru yoktur. Çünkü li-ebin kardeşi, yahud ammizâdesi onu tezvîc etmek ister de vâlidesi, yahud hemşîresi men' edecek olurlar, yahud kız kendiliğinden arzu etmezse hîn-i bülûğunda hakk-ı feshi vardır. Zâten bünyesi tekâmül ederek sinn-i bülûğa varmadıkça emr-i zifâf da icrâ olunamayacaktır. Her ne zaman olsa velîler tarafından akdin icrâsında ve erken evlenmekte hiçbir zarar yoktur. Bilakis münâkehâtın dâiresi ne kadar tazyîk olunursa o nisbette fuhşiyât ve zinânın tevessü'üne ve dolayısıyla da bir çok mazarratların, ilel ve emrâz-ı habîsenin intişâr ve tekessürüne sebeb olur.

Maa-zâlik henüz mürâhik olmayanların akidleri icrâsı da memleketemizin pek az vâki' olur. Hilâf-ı şer' olan bu maddeyi vaz' eylemekten adedleri kalîl ve bî-kes olan bazı eytâm ve yetâmâyı perîşân etmekten başka ne hâsıl olacak?

Sadreddin

AKL-I SELÎM ERBÂBI FARMASON OLABİLİR Mİ?

– 7 –

Şimdiye kadar serd ettiğimiz beyânât ve tedkīkāttan Farmasonluğun mebâdî-i esâsiyyesi anlaşılmış ise de bunları ber-vech-i âtî ta'yîn edebiliriz:

Farmasonluğun esâsı: Hareket-i fikriyyedir.*

* A. Neut, t. İ. 408.

Gayr-i mukayyed, nihâî ve cihân-şümûl bir hürriyet.*

En geniş ma'nâsıyla hudûdsuz bir hürriyet-i mutlaka.**

Hürriyet-i mutlaka-i vicdâniyye.***

Farmasonluk kâffe-i nusûsun****, kâffe-i edyânın fevkindedir.*****

Hürriyet-i vicdâniyye bütün edyândan üstündür.******

Farmasonluk faraziyât-ı tasavvufiyyenin kâffesinden muktebes bir müessesedir.*******

Farmasonluk sâde kâffe-i edyânın fevkinde değil, aynı zamanda i'tikādât-ı ilâhiyyenin de fevkindedir.********

Nihâyet diyorlar ki:

"Biz farmasonlar kendimizin papasları ve ilahlarıyız********* ve bu gayr-i mahdûd, mükemmel ve cihânşümûl hürriyet bir haktır.® Kavânîn-i medeniyyeye nazaran değil, kavânîn-i vicdâniyyeye nazaran haktır. Herkes istediğine i'tikād eder."

[358] İşte Farmasonlarca Farmasonluğun esâsı budur.

Farmasonluğun esâsı böylece teayyün ettikten sonra onun azîm bir hatâ-yı felsefîye istinâd ettiği tebeyyün eder. Böyle bir felsefe (dîn-i tabîî)de bile cây-ı kabûl bulmamıştır. Çünkü dîn-i tabîînin de teklîfâtı vardır. Ve bu teklîfât mükellefin hürriyetini tahdîd, vicdânını takyîd eyler. İşte Farmasonluğun esâsındaki çürüklük bu noktadan başlıyor. Maamâfîh bir insana istediğini yapmak, istediğini inkâr etmek hakkını bahşetmekle her şey olup bitmez. İnsan kendisini teklîfâtın kâffesinde âzâde kılıvermekle meselâ "Benim canım elli kadına mâlik olmak istiyor" diyemez. Dese de bu gibi arzular ahlâk ile kavânîn-i medeniyyenin huzûrunda hebâ olur gider.

Tekâlîf-i dîniyye efrâdın arzusuna tâbi' değildir. Ferâiz-i ilâhiyyeyi îfâ etmek bir emr-i mütehattimdir. Evâmir-i ilâhiyye efrâdın hürriyetini takyîd eder. Ve efrâd ancak bu kuyûda tebaiyetle sırât-ı müstakīmde giderler. Binâenaleyh Farmasonluğun hürriyet-i mutlakası gayr-i mevcûddur. Bu hürriyet-i mutlaka insanları ancak "reybî"lik ve "lâkaydî"lik gayyâlarına sevkeder, bütün edyân-ı münzeleyi inkâr ettirerek ıdlâl eyler, binâenaleyh Farmasonluk dînen merdûddur ve bir ferd-i mütedeyyin kat'iyyen farmason olamaz.

– 8 –

Görülüyor ki Farmasonluk din aleyhinde açılmış bir muhârebe-i ciddiyyedir. Fakat en garîb cihet Farmasonluğun zât-ı Bârî'den mahrûm bir ahlâkı telkīn etmeye çalışması ve böylece gençleri i'tikādât-ı dîniyyeden ayırmaya uğraşmasıdır.

Farmasonlar diyorlar ki: Ahlâk Farmasonluğun rûhudur. Fakat bu ahlâk dinsiz olacak. Bunun adı: Müstakil ahlâk! Tabîî bu müstakil ahlâk ilhâdın bir şekl-i diğeridir.

Farmasonların bu müstakil ahlâktan umdukları neticede işti bu:

"Terbiye-i Dîniyeyi İmhâ Etmek"

Çünkü, onların zu'munca "İ'tikādât-ı dîniyye gençler için lüzûmsuzdur. Allah'a i'tikād etmek insanın derecesini tenzîl eder, insanın zihnini yorar, insanı ahlâksızlığa sevkeder"

Bu beyânât Paris'in "Sükûnet-i Kâmile Çiçeği" nâm locasında i'lân edilmiştir.

Bundan mâadâ "Anie de L'ordre" locasında "Bir mason çocuğuna nasıl bir terbiye vermelidir?" suâline cevâben locanın hatîbleri bir noktada ittihâd etmişlerdir:

"Çocuklarımıza nusûs-ı fevka't-tabîiyeye müstenid olmayan bir terbiye vermeli. Çocuklarımıza tabîati tedkīk ve takdîs etmeyi öğretelim"

Massol 1867 senesinde in'ikād eden Mason Cem'iyet-i Umûmiyyesi'nde îrâd ettiği nutukta:

"Farmasonluk, nusûs-ı dîniyyenin kâffesinden müstakil bir mektep ahlâkıdır. Çocuklarım bana her ne vakit 'Allah' nedir? diye sorarlarsa 'onun hakkında bir şey bilmiyorum'® " demişti.

Yine aynı mes'ele Belçika'nın Grand Oryantı'nda mevzû'-i bahs olmuş ve localar âtîdeki cevâbı i'tâ eylemişti:

"Terbiye-i dîniyye çocukların inkişâf-ı kuvâsını ta'tîl eden ve bütün ta'lîmât-ı ahlâkiyye, mantıkiyye ve akliyyeyi imhâ eden musîbettir."®

Belçika localarının Grand Orient'a irsâl ettikleri cevaplara binâen 23 maddelik yeni bir kānûn vaz' edilmişti ki:

Birinci maddesi: "Terbiye-i dîniyyenin kâmilen izâlesi"

İkinci maddesi: "Her pederi ve her evli vâlideyi çocuğunu mektebe göndermeye icbâr etmek" meâllerinde idi.

Bu iki maddenin arasındaki râbıta-i müdhişeyi mülâhaza ediniz. Bu iki maddeye binâen, bu ahrâr-ı izâmın arzuları hâsıl olduğu takdîrde her peder ve mâder çocuğunu terbiye-i dîniyyeden mahrûm mekteplere göndermeye mecbûr olacak!

Farmasonlar gāyelerine ermek için teşebbüsât-ı fi'liyyede bulunmuşlardır.

Bakınız:

"Kısm-ı a'zamı kızlardan müteşekkil 79 çocuk evliyâ-yı umûruyla beraber Farmasonluğa mürâcaat ederek taleb-i himâye eylemişlerdir. Bu yetmiş dokuz çocuğun zekâsı nazariyât-ı dîniyye ile zehirlenmeyecek, hepsi de Masonluğun efkârını mezraa-i istikbâle gars edecek!"®

1870 senesinde masonlar âtîdeki karârı ittihâz ettiler:

"Fransız masonları diğer memleketlerdeki arkadaşlarının isrine ıktifâ ederek, hür, mecbûrî, kâffe-i edyândan muarrâ bir terbiyenin revâcını te'mîne çalışacaklardır."

Bu karâr hey'et-i teşrîiyye tarafından tasdîk edilmek üzere Jul Simon'a gönderilmiştir.®

Brüksel'de Belçika Farmasonluğu'nun üstâd-ı a'zamı Veyer Haçen'in şerefine rekz edilen heykelin resm-i iftitâhında âtîdeki manzûme çocuklar tarafından inşâd ettirilmişti:

"Kapıları açınız, açınız. Heykel gittikçe büyüyor. Hür terbiyenin tâlibleri içeriye girsinler.

---

* *Le Monde-Maçonnigue,* 1866 P. 441.

** *Ibid,* may 1866, p. 22.

*** *Ibid.*

**** *Le Monde-Maçonnigue,* 1866, P. 441.

***** A. Neut, t. ii. P. 223.

****** *Constition Maçonnigue Art.* 1.

******* *Ibid.*

******** M. Neut, t. i. P 285 *Ibid.*

********* [Makaledeki bu dipnot ve bundan sonraki dipnotlara dipnot metni yazılmamıştır. Kalan kısımda dipnot numarası olan yerlere "®" ile işaret edilmiştir]

Bu heykel-i irfân yeni devrin küşâdını i'lân ediyor.

Onun ma'bedi nedir? İlim!

Onun Allah'ı nedir? Hürriyet!

Artık kat'iyyen nusûsa ittibâ' edilmeyecek, gözleri körleştiren bağlar çözülecek. Zulümler, tahakkümler kalkacak."

Farmasonların firîfte-i iğfâli olan en mühim unsurlardan biri de kadınlardır. Zavallı kadınlar!

[359] Massol bu husûsda diyor ki:

"Muayyen bir terbiye ile kadınlar nihâyet tahakküm-i dînîyi kaldırmaya muvaffak olacaklardır ve çocukları kendilerine 'kâinâtın hâlıkı kimdir? Hayât-ı uhreviyye var mıdır?' deyince 'Öyle bir şeyden haberimiz yok' diye cevap vereceklerdir."®

Farmasonların kadını bir vesîle-i muvaffakiyyet ittihâz etmelerinin sebebini Albert Lirovi îzâh ederek: "Kadın elde edilemeyince erkekler üzerinde icrâ edilen te'sîrât muzmahil olur" diyor.

* * *

Farmasonluk hakkında serd ettiğimiz bu uzun tedkīkāttan sonra sözü bitirmeden evvel mülâhazât-ı âtiyyemizi arz etmek isteriz.

Acaba memleketimizde dini yıkmak için çalışan zevât Farmasonluk'tan telakkī ettikleri feyiz ile mi bu uğurda mücâhede ediyorlar? Farmasonluk edyân arasında doğrudan doğruya Hıristiyanlığa, dolayısıyla edyân-ı sâireye taarruz ediyor. Çünkü o, Hıristiyanlığı ilme düşman, hürriyete düşman addediyor. Ve binâenaleyh onu yıkmaya uğraşıyor. Fakat aynı zamanda edyân-ı sâireyi de Hıristiyanlık gibi zannediyor. Ve cümlesini yıkmaya çabalıyor. Bunun ne kadar bâtıl ve fâsid bir zan olduğu âşikârdır. Bu husûsda ma'lûmât-ı mufassala ve müdelleleye muttali' olmak arzu edenler müftî-i merhûm Şeyh Muhammed Abduh'un *el-İslâm ve'n-Nasrâniye* nâm eser-i muazzamına mürâcaat ederek istifâde edebilirler.

Aradaki farkları kat'iyyen nazar-ı i'tibâra almayarak müslümanlığın da bir din olduğu için onun aleyhinde Farmasonluğun sihâm-ı tahrîbini kullanmak en müdhiş cinâyettir. Böyle bir cinâyetin îkā'ına ehl-i İslâm'ın mâni' olacağı, hıfz-ı Rabbânî ile mev'ûd müslümanlığı insâfsız mütearrızların eline düşürmeyeceği tabiî ise de mazarrât-ı ictimâiyyesini çeşm-i teessürle gördüğümüz telkīnât-ı mudille ile mücâdele etmek, o mazarrât-ı ictimâiyyeyi izâle etmek mütefekkirîn-i İslâmiyye'nin vazîfe-i mukaddesesidir.

Şebâbımızın, nisvân ve etfâlimizin hâl-i zelîli, günden güne kesb-i vehâmet eden ilel-i ictimâiyyemizin, emrâz-ı ahlâkiyyemizin esâsı son zamanlarda, hele muhârebe-i umûmiyye devamınca tervîc edilen, hiçbir mukāvemete dûçâr olmadan tervîc edilen ve alabildiğine tuğyân eden ilhâdın hürriyet ve terakkī maskesiyle harîm-i mukaddesâta sokulan ilhâd-ı fâcirin eser-i meş'ûmudur.

Bütün bu tuğyânlar, işte bizi bu hâle getirdi. Kurtulmak istiyorsak hakīkati görelim. Doğru yolda, tarîk-ı müstakīmde yürüyelim.

*

Memlekete Gittiğimde ve Gidip Gelirken

1– NELER GÖRDÜM, NELER DÜŞÜNDÜM?

Demek soruyorsunuz? Ama ben her suâle cevap veremem…

Her suâle cevap veremem, çok da söyleyemem. Eğer râzı olursanız ki, memleketime gittiğimde ve gidip gelirken, neler görüp neler düşündüm; onları hikâye edeyim? O halde birkaç kelime söylerim.

Söylerim… Köylü gözümle gördüklerimi, Türk ve müslüman yüreğimle duyduklarımı söylerim; anlatırım. Ama gelişi güzel, ama kaba saba; lâkin gıll ü gışsız söylerim. Belki bundan bir hayır hâsıl olur. Ama süslü ve süs için söylemem. Çünkü bundan bir hayır hâsıl olmaz.

Bakılsa, bizim yaptığımızı münevver tabakadaki âlimlerimiz, müelliflerimiz, edîblerimiz yapmalıydılar ve yapmalılar. Lâkin yapmıyorlar. Çünkü onlar, bir kere halka gitmiyorlar, halkın kendilerine gelmesini bekliyorlar.. Bir kere de halkı kābiliyetsiz görüyorlar; onların ibtidâ biraz kābiliyet edinip, sonra kendi huzûrlarına çıkmasını istiyorlar. Böylelikle kendi tabakalarını avâm sınıfından büsbütün ayrı sayıp, milyon milyon aç ve muhtâc kişiyi hallerine bırakarak, belki üç kişilik, belki üç bin kişilik, belki daha az ve belki daha çok, tok ve müstağnî bir havâs zümresine hitâb eyliyorlar. Biraz da bütün memleketi dârulfünûn ve bütün halkı dârulfünûn talebesi farz ediyorlar olmalı ki "ictimâiyât" ve "iktisâdiyât" diye, "edebiyât" ve "bedîiyât" diye çalakalem ince ince dersler yazıyorlar, *Dürr-i Meknûn*'lar okuyorlar.

Azıcık biz de anlarız: Hikmet dersleri yazmak, *Dürr-i Meknûn*'lar okumak iştir. Lâkin hâl ve hâcet gözetilmeli. Halka gıdâ vermekle mükellef olanlar im'ânla, insâfla te'emmül buyurmalı ki açlar darı yerler, inci yemezler. Biz ki açız; buna değil, ona muhtâcız. İnci ki darı kadar işimize yaramaz, boş şeydir. Darı ki karnımızı doyurur, ni'mettir. Verebiliyorlarsa, bize inci değil, darı versinler.

Bilmeliyiz ki köydeki hastamız, up uzun uzanmış; gözleri kopuk, dudakları yanık, son nefsine yaklaşmış yatıyor.. Bakıcısız, bakımsız; kıvranıyor, seğriyor.. Başı ucunda bir koca karı bile, bir koca karı ilacı bile yok. Tabîb nerede? Tabîb şehirde, hazır gelmiş ilaclarını satmak ve yutturmak havasında…

Vâkıâ "yangın var" deyip bağırmıyoruz. Lâkin haberimiz olsun ki, memlekette yangın var.. Köy, şehir; kulübe, baraka; dükkân, tezgâh; bağ, tarla; harman, orman, her şey cayır cayır yanmaktadır. Az daha gecikecek olursak millet dediğimiz varlığın külleri de havalara savurulmuş bulunacaktır.

Hâlin hakīkati bu olunca, bize düşen nedir? Tınmamak, aldırmamak, oturup kendi keyifciğimize bakmak, uzaktan seyirci **[360]** olup acıyor tavrıyla alay etmek, ayıplamak, "Olacağı bu idi, oldu" demek ve böyle yapanlara yardaklık yapmak mı? Yoksa başka şey mi? Bizim ve burada karın doyuranların borcumuz, vazîfemiz nedir? Pek sâde bir şey: Hiç olmazsa gitmek, halkı olduğu yerde, bulunduğu hâl içinde görmek, kaldırmak, kurtarmak, korumaya çalışmak, bunlar için akıl yormak, tedbîr kurmak… Bunu yapmak, artık tabîb olmayanlara da farz olmuştur. Evvelleri bir kere ve farz-ı

kifâye hâlinde farz idiyse, şimdi on kere ve farz-ı ayn nev'inden farz olmuştur.

Bugün bunu yapan bir kişinin yanına ben de sen de, katılırsak üç kişi oluruz, Kim bilir, biri üç yapan Allah, üçü üç yüz, üç yüzü üç yüz bin yapar. Böyle düşündüğüm, böyle inandığım için gördüklerimi, kurduklarımı yarım yanlış yazıyorum. Cür'etim küstahlık olsa bile, fâidesiz, sevâbsız olmasa gerektir.

Ispartalı
Hakkı

HAFTALIK DÂHİLÎ HÂDİSÂT

Hayât-ı Umûmiyyede

Müzâyaka [ ][1]

bir söz sayılmaz. Beş seneye yakın bir zamana kadar çekmediğimiz –maddî ve ma'nevî– bir felâket ve zarûret kalmamıştır. Nüfûsumuz azaldı. Bugün Anadolu'da ihtiyârlarla, küçük çocuklardan başka, kimse bulunmaz. Bu kalanlar da her türlü ıztırâbât ve acı te'sîrâta ma'rûz bulunuyorlar. Vücûdca, iktisâd ve servetçe, ticâret ve zirâatçe, sıhhatçe azîm hasârâta uğrayan bir küme müslüman vardır ki, bugün hükûmetimiz, Ermeni ve Rumların ikdârlarını pîş-i nazar-ı te'emmül almış iken, [ ][2] Gayri müslimlerin emlâk ve akārını sâhib-i aslîlerine iâde etmeye, zarar ve ziyânlarını ödemeye çalışıyor. İnsâf ve ma'delet nâmına hükûmetimizin bu kabîl icrâātını takdîr etmemek elden gelmez. Fakat tevzî'-i adâlet nâmına aynı zamanda yersiz yurtsuz, sefîl ve perîşân kalan İslâm muhâcirlerini ihmâl etmek de tenkīdi mûcibdir.

Taşrada, vilâyâtta, memâlik-i müstahlasada tohumluk vaktiyle yetiştirilmeyecek olursa gelecek seneyi de sıkıntı içinde geçireceğimize şübhe yoktur.

Pâyitahtımıza gelince [ ][3] ıztırâb ve ihtiyâc hadd-i gāyesini çoktan aşmıştır. Köşede kenarda yaşayan fakīrü'l-hâl âileler bugün büyük bir mahrûmiyet içinde imrâr-ı –hayat değil– leyl ü nehâr eylemektedirler. Havâic-i zarûriyye fiâtları o derece tereffu' etmişdir ki, bu âna kadar târihimizde emsâline tesâdüf olunmamıştır.[4]

* * *

Evet bugün –emr-i vâki' kabîlinden olan– bir çok mesâil karşısında bulunuyoruz ve hayât-ı maddî ve ictimâîmizin ıslâhı, mezkûr mesâilin hall-i kat'îsine vâbestedir. Su, ekmek, aydınlık, kömür, şeker, et, mahrûkāt, ilaç ve edviye, tabîb ve hıfzıssıhha gibi, her biri büyük bir mes'ele teşkîl eden havâic-i mühimme ve zarûriyye karşısında herkes boynunu eğmek mecbûriyetindedir. Yağmur ve kar mevsiminin takarrübü ile berrî ve bahrî vesâit-i nakliyyenin de bâlâda saydığımız mevâdda inzimâmı işi daha büyültüp, vaz'iyetimizi daha vahîm bir şekilde gösteriyor. Sıhhat ve hayât-ı umûmiyyeye son derece alâkası olan mesâil-i mezkûreye karşı el-ân ciddî bir teşebbüs veya doğru bir çâre, maatteessüf bulunamamıştır. Sıhhatleri yerinde olmayanlarla, küçük çocuklar, fakīrü'l-hâllerle ihtiyârlar –ötekilerden sarf-ı nazar– bu maîşet ve mahrûmiyet neticesinde ne kadar dayanabilirler?

Bu derdlere bir de –harb mahsûlü olan– İspanyol nezlesini, lekeli humma hastalıklarını da ilâve edersek, ne büyük ve umûmî bir felâket içinde olduğumuz anlaşılır. [ ][5] Henüz kâmilen terhîs edilmemiş [ ][6] olan efrâd cidden her müslümanın nazar-ı dikkatini celb ediyor. Ricâlimiz, matbûâtımız hep zavallı ahâliye "Şöyle olacak, böyle yapılacak" diye bir sürü vaadlerde bulunuyorlar ise de ötede memleketin ticâret ve iktisâdiyâtında, hayât-ı umûmiyyede hüküm-fermâ olan hâl-i esef-iştimâl büsbütün herkesi nevmîd ve me'yûs ediyor. [ ][7] Hele [ ][8], iffetsizlik, fuhşiyât, [ ][9] ve daha bir çok rezâil-i ahlâkıyye, memlekette o kadar sârî bir hastalık hâlini kesb etmiştir ki,[10]

* * *

Meclis-i Meb'ûsân'ın Feshi

Sâir mesâilden daha mühim bir hâdise bu hafta zarfında pâyitahtımızda başgöstermiş olan Meb'ûsân Meclisi'nin feshi keyfiyetidir. Bu ehemmiyetli mes'ele hakkında gerek matbûât-ı İslâmiyye ve gerek anâsır-ı gayri müslime gazeteleri –leh ve aleyh olarak– tarafından bir çok yazılar yazıldı mütâlaalar, dermiyân olundu. Kimi hükûmeti alkışlayıp, kimi de tenkīd ve takbîh eyledi. Bize[11]

* * *

[361][12]

* * *

1 Buradan iki satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.
2 Buradan dört-beş kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.
3 Buradan dört-beş kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.
4 Buradan üç satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.
5 Buradan yedi kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.
6 Buradan on kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.
7 Buradan bir kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.
8 Buradan üç kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.
9 Buradan üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.
10 Buradan dört satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.
11 Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.
12 Buradan yirmi dokuz satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* * *

Tefrika değil, vahdet ve ittifâk zamanındayız

[

]1 riz.

Milletin münevver ve fâzıl tabakasına mensûb olan efrâd ve zevâtın bu sırada, yegâne vazîfe-i nazîfeleri hükûmete her türlü muâvenette bulunmaktan ibâret iken, maatteessüf memleketimizde yeni yeni fırkalar, türlü türlü cem'iyetler teşekkül ederek gāye i'tibârıyla efrâd-ı millet-i İslâmiyye arasında meveddet ve vahdet tohumlarını ekmek ve müslümanları dâire-i sulh ve salâh içinde ilerlemekten, bu cem'iyet ve fırkalar hâl-i hâzırda âciz görünüyorlar.

Biz müslümanlar, bu dakīkada her şeyden ziyâde ittifâk ve vahdete, sa'y ü gayrete pek muhtâcız. Vaktâki yorganımızı kurtarır, hâricî işlerimizi tesviye ederiz; o vakit bir birimizle kolayca anlaşılabiliriz.

Bâlâdaki sözlerimizle mücrimîni, müttehîmîmini tesâhüb etmek niyetinde değiliz. Hükûmet her zaman memleketi fenâlığa sevk edenleri tecziye –hem de şiddetle– etmelidir. Ancak şunu demek istiyoruz ki,2

* * *

[ ]3 Bugün bütün müslümanlara terettüb eden yegâne vazîfe metânet ve i'tidâli muhâfaza etmek, birbirimizle kardeş gibi geçinmektir. Ancak bu sûretle şu önümüze gelen girdâb-ı pür-hatardan tahlîs-i nefs edebiliriz. Ümîd edelim ki hükûmetimiz ve mütefekkirlerimiz bu hayırhâhâne ve bî-garazâne sözlerimizi hakîmâne ve dûr-bînâne bir nazarla ta'kīb buyurup târîh-i müstakbelde kendileriyçün müzehheb sahîfeler hazırlayacaklardır.

HAFTALIK HÂRİCÎ İCMÂL-İ HÂDİSÂT4

* * *

* * *

[362]5

* * *

Musâlaha-i Umûmiyye Esâsâtının İhzârâtı. Sulh-i umûmî esâsâtını ihzâr için yakında Paris'de bir kongre teşekkül etmek üzeredir. Denildiğine göre, bu kongrede yalnız İ'tilâf mümessilleri ictimâ' edecek ve mukadderât-ı cihânı kendi aralarında kararlaştırdıktan sonra düvel-i muhâsımaya teblîğ ve tefhîm edeceklermiş.6

* * *

1 Buradan iki satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.
2 Buradan üç satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.
3 Buradan üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.
4 Buradan yirmi satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.
5 Buradan on dört satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.
6 Buradan otuz iki satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Cezâir-i İsnâ-aşer Mes'elesi. *Manchester Guardian* gazetesi Adalar Mes'elesi hakkında yazdığı bir makâlede diyor ki: "Şimdi artık Bahr-i Sefîd'deki on iki adanın İtalya tarafından işgâline hiçbir sebeb kalmamış olduğundan mezkûr adaların tâli' ve âkıbeti yakında toplanacak sulh konferansında bi't-tabi' mevki'-i tezekküre vaz' olunacaktır. Eğer İ'tilâf hükûmetleri kabûl etmiş oldukları Wilson nazariyelerine sâdık kalacaklar ise bu on iki adanın mukadderâtı ancak bir sûretle hallolunabilir. Bu sûret-i tesviye de elbette İtalya'nın âmâline ve bütün cihânda ihdâs olunacak teşkîlât-ı cedîdeye muvâfık bulunacaktır."[1]

* * *

ECNEBÎ HÂKİMLER MÜSTEMLEKELERDE OLUR

Dersaâdet Birinci Cezâ Dâiresi Reisi Ebu'l-Kemâl Mustafa Nazmi Bey "Islâhât-ı Adliyye" ünvânıyla *Tasvîr-i Efkâr* refîk-ı muhterememizde mühim bir makâle neşretmişlerdir. Ortalığı istîlâ eden ecnebî mukallidliği gafletlerine karşı böyle hakāyıktan bahsetmeye şu sırada pek ziyâde ihtiyâc vardır. Makālenin bazı mühim fıkralarını naklediyoruz:

Islâhât-ı adliyye, kanâatime göre iki esâs üzerinde vücûd bulur: Mükemmel hâkimler mükemmel kānûnlar.

Bu mükemmel hâkimler, mükemmel kānûnlar, nasıl tedârik edilir? Bu vesâit-i adâlet, bu cihâz-ı kuvve-i adliyye Almanya'dan mı, şimdi de İngiltere'den mi, yoksa Fransa'dan mı celb olunacak? Âlâm-ı tefekküriyyemi teşkîl eden siyâh noktadan biri de budur: Hukūk-ı milliyyesini tanıyan, istiklâlini bilen, vatanını seven hiçbir millet, milel-i ecnebiyyeden hâkim getirtmemiştir. Düvel-i mütemeddine şöyle dursun nîm müstakil yaşayan kabâilde bile hükkâm, bütün âdât, teâmülât ve an'anât-ı kavmiyyeyi bilen ve medîd bir zaman hukūk-ı kavm üzerinde umûr-ı kazâ ile müctehid olan zevâttan intihâb olunur. Efrâd-ı kavm bunlara mürâcaat eder. Ve hattâ bu hâkim; eben an-ceddin hâkim olduğu, hâkim babasının ceddinin ismini sayarak tarafeyn-i da'vâya karârını tefhîm eder.

Hâkimler, her milletin sîne-i millette, millî hukūkun müstenid olduğu âdât ve teâmülât-ı milliyye, teşekkülât-ı esâsiyye-i medeniyye, his ve hubb-i vatan ile perverişyâb olanlardan olur.

Şuradan, buradan hâkim nasb ve tedâriki müstemleke sûretiyle idâre olunan ve "hukūku" gasb olunan milletlere mahsûsdur.

Bu evsâfdan ârî bir ecnebî, Osmanlı tâbiiyetine girmek ve ona Osmanlı hukūkunda hakk-ı kazâ bahşetmek ile –Nuşirevan kadar âdil ve o sülâle-i âdilenin evlâdından Numan ibni Sâbit kadar müctehid olsa dahi– adâlet-i milliyyenin müftekir olduğu "i'timâd" ve îmân hâsıl olmaz.

[1] Buradan beş satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

[363] Mükemmeldir diye bir milletin kānûnlarını diğer bir millete nakledivermek –fikrimce– milliyete karşı îkā' edilen cinâyetlerin en büyüklerindendir.

Milletler için âdât, hissiyât ve hukūk-ı milliyyenin tebdîl ve teşvîşi kadar bir felâket olamaz. Feth ü teshîr olunan memâlikte bile mağlûb milletlerin hukūku, hâkimleri ibkā olunur.

Hâkimleri öz evlâdından, kānûnları sîne-i ihtiyâcından mülhem olarak tarîk-ı tekemmüle giren ve o yolda hatve-endâz-ı terakkī olmaya cihâd eden milletlerin hayât-ı adlîsi hiçbir zaman muhtel olmaz. Kuvve-i adliyye ve rûh-i hükûmet her dem zinde ve tüvânâ olarak nefâz-ı kat'îsini muhâfaza eder, [ ][2]

Binâenaleyh: Osmanlı hâkimleri miyânına milel-i ecnebiyyeden hâkimler getirmek lüzûmuna dâir hâsıl olan kanâatlerin ne gibi müessirât ve avâmil-i hukūkiyyeye müstenid olduğunu idrâkte âcizim.

BİZİ KURTARACAK KİTÂB-I KERÎM'DİR

İkdâm gazetesinin başmakālesinden:

Avrupa'da demir yoluyla seyâhat ederken vagonda bulunanlardan bir Fransız, meğer hayli müddet bizim taraflarda bulunmuş olduğu için, benim Türk olduğumu anladı, uzun musâhabete girişti; ve şu musâhabet esnâsında "Sizin ahlâkınız çok güzeldir. İşte bunu bozmamaya en ziyâde çalışınız" tasviyesinde bulundu.

O zamanlar, bizim ahlâk-ı umûmiyyemiz vaktiyle pek sâf iken gittikçe bozulmakta olduğunu hissediyorduk. "Siâyet", "dirâyet" oldu; meşrûtiyetin hulûlüyle ahlâk-ı umûmiyyenin mestûr bulunduğu riyâ perdesini yırtarak in'ikâs-ı hurşîd-i hürriyet ile eski safvetini bulacağını ümîd ederken neler ve neler olduğunu tekrar tahattura ne lüzûm var? Bugün ise ne hâldeyiz? Birbirimizi soymak "fazîlet" ve "fetânet".

Kānûn, zâbıta, mehâkim, "ahlâk-ı umûmiye"nin hâricî muhâfızıdırlar, onun "vicdân" ve "îmân" isimlerinde iki dâhilî muhâfızı vardır. O muhâfızlar, vazîfelerini îfâdan mahrûm olur ise, hırsızlık, her türlü şirret, hânenin içinden îkā' olunur ise, hâricî muhâfızlar ne yapabilir?

İngilizleri İngiliz yapan, efrâdının rif'at-i ahlâkiyyesini istihsâl eden "*İncil*" ile "Şekspir'in âsârı" olduğunu söylerler. Bizde Şekspir gelmemiştir. Belki pek çok âsâr-ı tasavvufda Şekspir'e gıbta verecek sözler bulunur; lâkin elimizde bir "Kitâb-ı Kerîm" vardır ki *Tevrat*'tan da *İncil*'den de derecât ile ekmeldir.

İNGİLİZ SİYÂSETİ[3]

* * *

[2] Buradan on kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

[3] Buradan 43 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* * *

* * *

[364][1]

* * *

TEŞEKKÜR

İznik Hisardere İmâmı Mustafa Asım Efendi, Balıkesir İvrindi müdîr-i sâbıkı İsmail Hakkı Bey, *Balıkesir Ses* gazetesi sâhibi Basri Bey, İzmir Manisapazarı müdîri Hâfız Ali Efendi, Nazilli'de Hoca-zâde Hâcı Süleyman Efendi, Nazilli Telgraf ve Posta Müdîri Hüsameddin Bey, Burdur müderrisîninden Hatîb-zâde Mehmed Ref'et Efendi, Karahisar-ı Sâhib Müftüsü Hüseyin Fevzi Efendi, Demirci Müftüsü İbrahim Hakkı Efendi, Isparta Merkez Müftüsü Hüseyin Hüsnü Efendi, Edremid Müftüsü Mehmed Cemal Efendi, Lapseki Müftüsü Süleyman Rüşdü Efendi, Turgutlu Müftüsü Hasan Basri Efendi, Lüleburgaz Müftüsü Ömer Lütfi Efendi, Söğüd müftüsü efendi, Şarköy Müftüsü Mustafa Asım Efendi, Foça Müftüsü Ali Asım Efendi, Aksaray Müftüsü İbrahim Hilmi Efendi, Finike Müftüsü Salih Cevdet Efendi, Bodrum Müftüsü Yusuf Ziya Efendi, Hendek Yeni Câmi müderrisi Müderris Ali Niyâzi Efendi, Bergama Reşâdiye nâhiyesi Câmi'-i Kebîr hatîbi Hâfız Süleyman Efendi, Bandırma'da Evyapan-zâde Abdullah Ziyaeddin Efendi, Tekfurdağı'nda tüccârdan Hâcı Muhiddin Efendi, Antakya Berekât-zâde Ahmed Remzi Efendi, Kars Posta Müdürü Fahri beylere:

Sebîlürreşâd'ın neşir ve ta'mîmi husûsunda ibrâz buyurulan himmet ve inâyet-i aliyyelerinize bilhassa teşekkürler ederiz.

İzmir, Manisa, Balıkesir, İvrindi, Isparta, Nazilli, Edremid ve Karahisar-ı Sâhib'de külliyetli sûrette *Sebîlürreşâd*'a iştirâk eden zevât ile diğer kazâ ve sancaklarda abone kayd olunan zevâtın risâlemiz hakkındaki teveccüh-i âlîlerine de ayrıca teşekkürler ederiz.

Sebîlürreşâd'ı okuyan her zât ihvân-ı dînden lâ-ekal iki kişiyi abone kayd ettirmekle te'yîd-i İslâm gâyesine büyük hizmet etmiş olur.

Necm-i İstikbâl Matbaası Eşref Edib

[1] Buradan elli satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

2 Ocak 1919 | 29 Rebîülevvel 1337 | Perşembe | 2 Kânûnisânî 1335[1] | Cild: 15 - Aded: 385

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوا اَنُؤْمِنُ كَمَا اٰمَنَ السُّفَهَاءُ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ[1]

Meâl-i Kerîmi:

Onlara "Halkın îmân ettiği gibi siz de ediniz!" denildiği zaman, "Bir takım sefîhler gibi bizde mi îmân edelim?" derler. Asıl sefîh kendileridir, fakat hâllerini bilmiyorlar.

* * *

Bu âyet-i kerîme de münâfıkîne hâs alâimin bir diğerini beyân ve îzâh etmektedir.

Evet, derd-i nifâka mübtelâ olanlara "Abdullah bin Selâm ve onunla hemhâl olanlar gibi akıllarında safvet ve selâmet, fikir ve reviyetlerinde sedâd ve münevveriyet bulunan diyânet-i hâlisa erbâbına imtisâlen siz de îmân ediniz. Nazar-ı dikkatten dûr tutmayınız ki o adamlar hakāyık-ı eşyâyı görmek, edille ve berâhînini dâimî sûrette sencîde-i mîzân-ı tedkîk ve tefekkür eylemek husûsunda kibir ve inâdın te'sîrât-ı meş'ûmesi altında kalmamış kimselerdir" denildiği zaman verdikleri cevap "Bir takım sefîhler, kafasızlar gibi bizde mi îmân kaydında bulunalım?" demekten ibâret idi.

Servet ü sâmân nahvet ve azametlerini hadden efzûn bir dereceye vardırmış, kavim ve kabîileleri arasında hâiz oldukları mevki'-i imtiyâz ve satvet, küfrân-ı ni'met hislerini kuvvetlendirmiş olan bu adamlar bir kendilerine, bir de müslümanlara bakıyorlar, müslümanların ekseriyetini fukarâ zümresi teşkîl etmekle beraber içlerinde Süheyb gibi, Bilal gibi kul, köle makūlesinden adamlar bulunması daha ziyâde burunlarının büyümesine, azamet ve hodbînliklerinin dü-bâlâ olmasına sebeb oluyor idi.

Bu adamlar kendi mevki'lerini hayât-ı dînîyyelerine iştirâk edecekleri kimselerin kat kat fevkinde gördükten sonra tabîîdir ki onlarla aynı seviye-i ictimâiyyede bulunmayı, onların makāsıd-ı dînîyyeye âid telkīn ettikleri nasîhat ve hikmetleri hüsn-i telakkī etmeyi nefisleri için mûcib-i şeyn ü âr addediyorlar idi.

Hakāyık-ı âliyye-i dînîyyeyi takdîr için ellerinde cehâletten, kıllet-i idrâkten, sermâye-i fitne ve gurûr olan mal ü câhdan başka bir mîzân bulunmayınca tabîîdir ki her şeyi şekl-i ma'kûsuyla görerek selîm bir akla sakīm, musîb bir fikre muhtî nazarıyla bakmaya, sâhiblerini çocuklar, kısa akıllı kadınlar gibi metânet-i fikriyyeden ârî, menfaat ve mazarratı temyîze gayr-i muktedir çîr-endîş birer kimse telakkī etmeye başladılar.

Bu adamlar kendilerinin mâhiyet-i hakīkıyyelerini hakkıyla takdîr edebileydiler anlayacaklar idi ki ortada bir sefîh ve bî-magz varsa o da kendileridir. **[366]** Metânet-i fikriyyeden mahrûm oldukları, hakāyık-ı eşyâya nüfûz kābiliyetinden behreleri olmadığı içindir ki Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine ihsân etmiş olduğu en büyük bir ni'meti sû'-i isti'mâl etmişler, en kıymetdâr bir mevhibe-i fıtrat olan cevher-i aklı muattal bırakmışlardır. Aklın gāye-i in'âmı ise şübhe yoktur ki insanın, eşyâyı vezn ve hakāik-ı kâinâtı keşf ile muzırrı nâfi'den, hakkı bâtıldan ayırmak, bu sâyede en güzel ve en hayırlı şeyleri seçip almak için bir mi'yâr-ı kavîye mâlikiyetini te'mînden ibârettir.

Âyet-i kerîmenin siyâkından anlaşılıyor ki münâfıklar bu sözlerini mü'minler muvâcehesinde ve âşikâr bir sûrette söylemiyorlar idi. Aksi halde meslek-i inâd ve ilhâdlarının tasrîh ve i'lânını müstelzim olduğu için münâfıkīn zümresinin hâriç kalmaları icâb eder idi.

Zâhir-i âyetten şu tebâdür ediyor ki münâfıklar kendi kendilerine kaldıkları zaman içlerinden biri kalkıp da hakīkī niyet ve maksadlarına, mü'minlerin hayat ve mevcûdiyetlerine kasd etmek, mahvlarına yürümek için her an müterakkıb-ı fırsat bulunduklarına mü'minler bir takrîb ile peydâ-yı ıttılâ' ettikleri takdîrde mal ve canlarının ma'rûz kalacağı tehlikeyi der-pîş ederek hakīkī mü'minler silkine girmelerini teklîf ettiği zaman nahvet-i câhiliyyeleri kabarıyor, ho-

[1] Tarih "1 Rebîülâhir 1337" ve "2 Kânûnisânî 1335" yazımıştır.
[2] Bakara, 2/133.

dkâmâne, hodpesendâne bir tavır ile: “Bir takım sefîhler gibi bizde mi îmân edelim?” diyorlar idi.

Onlar bu sözleriyle, Cenâb-ı Resûl kendilerine mîrâs-ı âbâ ve ecdâd olan mu’tekadât-ı milliyyelerinden pek çok fazla kıymet-i hikemiyyesi olan efkâr ve i’tikādât telkīn etmiş olsa da, teâlîm-i kadîmelerinden inhirâf etmemeye kat’iyyen azmetmiş olduklarını beyân etmek istiyorlar idi.

Münâfıkların mü’minler huzûrunda bu yolda idâre-i lisâna cür’etyâb olamayacaklarına alt tarafdaki âyet en kuvvetli bir delîldir.

* * *

وَاِذَا لَقُوا الَّذينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطينِهِمْ قَالُوا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ[1]

Meâl-i Kerîmi:

Onlar îmân edenlere rast geldikleri vakit: “Âmennâ!” derler. Şeytanlarıyla yalnız kaldıkları zaman ise “Sizinle beraberiz. Îmân ettiğimizi söylemekle sâde istihzâ edip duruyoruz” yolunda idâre-i kelâm ederler.

* * *

Münâfıklar mü’minlere karşı böyle bir hatt-ı hareket ta’kīb ediyorlar idi. Maamâfîh her vakit ve her yerde bu zümrenin esâs meslekleri bundan ibârettir.

Bu derd-i meş’ûma mübtelâ olanlar hakīkī mü’minlere mülâkī oldukları zaman “Bizim de îmânımız var” diyerek bu sözü mal ve canlarının mahfûziyeti için siper ittihâz ederler. Şeytanlarına, ahbâr ve yehûddan, rüesâ-yı müşrikînden ibâret olan sâdât ve sergerdelerine rast geldikleri, hâl ve mevki’den emîn oldukları zaman da müekkid yemînlerle kendilerinin onlarla beraber olduklarını ve o yolda idâre-i kelâmdan maksadları sırf mü’minlerle eğlenmek ve onları maskaraya almaktan ibâret olduğunu ifâde ederler.

Cin tâifesinden şeytanlar olduğu gibi insanlardan da şeytanlar vardır. İbni Cüreyr, her şeyin şeyâtîni mütemerridlerinden ibâret olduğunu, gerek ins ve gerek cin tâifelerinin ikisi miyânında da şeytan bulunduğunu söylemekte ve bu iddiâsını وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا[2] nazm-ı kerîmiyle te’yîd etmektedir.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

HUKŪK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER’İYYE

KARARNÂMELERİ HAKKINDA

5

Sekizinci maddede: “On yedi yaşını itmâm etmiş olan kebîre bir şahıs ile tezevvüc etmek üzere mürâca’at ettikde hâkim keyfiyeti velîsine teblîğ eder ve velî itirâz etmediği veya itirâzı vârid görülmediği halde izdivâcına müsâ’ade eyler” deniliyor.

Bunun da vaz’ı pek uygunsuz. Çünkü memleketimizde velîleri dururken mahtûbeler izinnâme almak için mahkemeye gitmezler. Erkekler ile kendileri söz kesmezler. Bunlar velîlerin vezâifindendir. Hâtıblar onları velîlerinden isterler. Velîleri de kendilerinden istîzân ederler. Bâkireler râziye olduklarını da söylemezler, hayâ ederler. Sükût etmeleri izin ve tevkîldir. Mekârim-i ahlâkı tetmîm için meb’ûs olan Peygamber-i zî-şân aleyhi’s-salâtü vesselâm efendimiz: وَالْبِكْرُ تُسْتَأْمَرُ فِي نَفْسِهَا، وَإِذْنُهَا صُمَاتُهَا[3] buyurmuş; ümmet-i necîbesi de böyle alışmış, bi-hamdillâhi teâlâ böyle âdâb-ı âliyye ile tehalluk eylemişlerdir.

Gerçi bâliğanın istediği hâtıba velîlerinin râzî olmadıkları da vukū’ buluyor. Lâkin ekseriyâ onun küfüv olmadığından, hayırlı görülmediğindendir ve her halde şu maddenin vaz’ına lüzûm olmayıp maslahata da muvâfık değildir. Zirâ’ gösterilen bu tarîkle kızın mürâcaatı üzerine **[367]** icrâ edilecek olan teblîgāta karşı velînin cevap vermeye şer’an mükellefiyeti yoktur. İzinnâme verilip akid icrâ olunduktan sonra da hakk-ı i’tirâz ve hakk-ı feshi bâkīdir.

Lâyihada bu usûlün Mâlikîlerde cârî olduğundan bahsolunmuş. Halbuki onların buna ihtiyâcları mezheplerinde nisânın nikâhda icâb ve kabûlleri mu’teber olmayıp kızlar kendi nefislerini küfüvlerine de tezvîce salâhiyetdâr olmadıklarındandır. Bizde ise buna hâcet yok. Hakīkī bir fâide te’mîn etmez. Bilakis büyük mazarrat da olur.

Çünkü bu misilli bâliğaların mahkemelere koşup velîlerine i’lân-ı husûmet eylemeleri memleketimizde me’lûf olmayıp şimdiye kadar en heveskâr olanlarının cür’et edebildikleri hâl ancak akrabâ ve eviddâdan birinin hânesine ilticâ ederek onları tavsît eylemek ve en mütecâsireleri hâtıbın nezdine girerek kable’l-akd ve olamadığı sûrette salâhiyet-i şer’iyyelerine binâen akidlerini icrâ ettirdikten sonra yine muslihîn tavassutuyla vâlideyn, yahud her kim ise akreb olan velîlerinin irzâ ve iskât edip de mümkün oldukça ehl ü cîrân arasında işi bitirmek ve o aralık mürâcaat edenler bulunmuş ise hükûmete karşı da: “Nikâh icrâ olundu, gayr-i meşrû’ bir hâl yoktur” diyerek selâmeti bulmak husûslarından ibâret idi.

Şimdi ise münâkehâtın her halde hâkimin müsâadesiyle icrâsı kararnâmenin bu faslında ekîden emrolunuyor ve kānûn-ı cezâya zeyl edilmek istenilen mevâd ile de te’yîd ve mütecâsirleri ağır cezâlarla tehdîd ediliyor. O yollar artık mesdûd olacak, kız için başka çâre olmayıp bu maddede gösterilen tarîkle huzûr-ı hâkime kadar gidecek, hâkim de pederine, yahud mevcûd olan diğer velîsine: “Kızınız filana varmak istiyor. Bir i’tirâzınız var ise beyân ediniz” diyerek keyfiyeti resmen teblîğ ve i’lân edecek. Lâkin bu hâl onların tab’ına pek girân gelecek. Müsmir olsun, olmasın bir takım matâin ve müftereyâta teşebbüs etmelerine de sebeb olacak, yahud hâtıb ve âilesini tehdîde kalkışacaklar. Müsâheretten evvel adâvet teessüs edecek ve yeis ve gayret bazılarını cinâyetlere bile sevk eyleyecek. Her halde kızdan ebeveyn ve âilesinin kemâl-i nefretlerini mûcib olacak. “Şıllık bizi mahkemelere düşürdü” diyecekler. Gerçi gālibiyet ekseriyâ kızda kalacak. Hâkim efendi hırlı, hırsız, sâlih, fâsık demeyip onu sevdiğine verecek. “Alâ kavlin küfüvvüdür”

[1] Bakara, 2/14

[2] En’âm, 6/112.

[3] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 1888.

diyecek. Lâkin herif hevesini aldıktan sonra atarsa ona bakacak değil. Yine vâlideyn ve evliyâsının hânelerine dönecek. Lâkin bu kere onlardan rû-yı kabûl görmeyecek: "O, bizim kızımız değil. Mürâcaat ettiği mahkemeye gitsin" diyecekler. Âile perîşân olduğu gibi en ziyâde o kız bî-vâye ve bîkes kalıp mutazarrıra olacak. Anadolu'muzun Türk, Kürd, Arap ahâlî-i memleketimizin ve bâ-husûs bu gibi ahvâle ma'rûz olacak köylülerimizin mütetabbı' oldukları tabâi' ve me'lûf oldukları âdâtın muktezâsı budur. Nikâh emrinde şerîatin ta'yîn ettiği hudûdun hâricinde kavâid ve kavânîn ihdâsı lâyık olmadığı gibi halkın maslahatlarına da muvâfık olmaz. Velînin izni bulunduğu sûrette hâkimin müsâadesine hiç ihtiyâc olmadığı ma'lûm ve mücma'un-aleyhdir. Şer'an bunlar için bir lüzûm ve fâidesi yok ise de yine izinnâme alsınlar, denildiğine göre de ileri gidilmemeli. Çünkü herkes için müteyessir olmayıp bazen muzır olur, nihâyet tenbîhâta muhâlif bir hareketten dolayı emr-i mesnûn-ı nikâhı cerâim menzilesine indirmek, âkid ve şâhidlerini hapis ile mücâzât etmek usûl-i şerîat-i İslâmiyye ile kābil-i te'lîf olmaz. Fiil ve cezâ beynlerinde nisbet-i mu'tedile bulunmayınca onu hüküm ve tatbîk edecek olan hükkâmın da vicdânları tazyîk ve ta'zîb edilmiş olur. Buraları etrâflıca düşünülmelidir. Böyle teblîgât ve i'lânâta hâcet yok. Dâî-i mazarrat olur. Kızın akreb olan velîsi râzî olmayıp da mürâcaat olundukta hâkim efendi bir haber-i âdî ile ikinci velîsini da'vetle keyfiyeti ondan, yahud mahalle imâm ve muhtârından istiknâh ve işin hüsn-i sûretle tesviyesini onlara havâle de edebilir. İktizâsına göre izinnâmeyi de verir. Mes'ele edeb dâiresinde dağdağasız halledilmiş olur.

Mehr-i misliyle tâlib olan şübhesiz küfüv olup da veliyy-i akreb taannüten râzi olmuyorsa ona âid olan hak zâten ikinci velîye intikāl edecektir. Velîler mevcûd iken kable'n-nikâh hâkime şer'an nöbet de gelmez. En doğrusu ve ahâlimiz için erfak ve aslah olanı hâkime nöbet gelmedikçe ve bâ-husûs bâliğalar için bu izinnâme usûlünün ilgā edilmesi ve nüfûs kayıdlarının tesviyesiyçün de vukūât-ı sâirede olduğu gibi mahallât ve kurâ ve hey'ât-ı ihtiyâriyyelerinin mazbatalarıyla iktifâ olunmasıdır.

Hakīkaten muhâlif-i şerîat ve cidden mûcib-i ta'zîr ve ukūbet olan ef'âle cür'et edecekler bulunursa her halde mücâzât olunurlar. Böyle birkaç kişi için onlarla beraber bîgünâh olan bunca halkın da "Hâkim efendiden müsâade almamışsınız" diyerek hilâf-ı meşrû' bir harekette bulunmuşlar gibi cezâlandırılmaları revâ değildir.

Nâsın kendi nefis ve âilelerine âid ve kimseye mazarratı olmayıp şer'an me'zûn olmalarıyla sahîh ve nâfiz olan tasarrufâtını men' ve hacre kıyâm etmek, hükkâmın izin ve müsâadeleriyle takyîd eylemek ahrâr-ı müslimîni erbâb-ı hükûmetin köleleri menzilesine tenzîl eylemektir. Kānûn-ı Esâsî ile i'lân olunan kāide-i hürriyet de bunu icâb etmez. Hükûmet-i meşrûtamız da **[368]** elbette bunu kabûl etmeyecektir. Komisyon hey'et-i muhteremesi hatâ etmişler. Merâci'-i aliyyesinden karîben ıslâhı me'mûl ve muntazardır.

6

Dokuzuncu maddede: "Mecnûn ile mecnûnenin bir zarûrete mebnî olmadıkça nikâhları câiz değildir. Zarûret bulunduğu takdîrde hâkimin izniyle nikâhları velîleri tarafından akd olunur." denilmiş ve lâyihada:

"Bunların velîleri tarafından nikâhları mezheb hakkında tecvîz olunmuş ise de nikâhdan maksad mücerred arzû-yı cismânîyi tatmîn değildir. Onun üzerine bir çok makāsıd terettüb eder. Hâl-i cinnet onların idrâkine mâni'dir. Kābiliyet-i tevârüsiyyesi de vardır. Mezheb-i Şâfiî'de esâs i'tibârıyla gayr-i câiz olup ancak bir zarûrete mebnî tecvîz edilmektedir. Ve bu re'y efkâr-ı zamâna daha muvâfık görülmektedir."

Denilerek maddenin bu esâs üzerine kaleme alındığı gösterilmiştir. Halbuki her cihetten yanlış. Çünkü bunların velîleri tarafından nikâhları yalnız mezhebimizde değil, her mezhebde câizdir. Ve nikâhdan maksad mücerred kazâ-yı şehvet olmayıp bir çok mesâlihi tazammun ettiği âmme-i kütüb-i fıkhiyyede ve bâ-husûs kütüb-i Hanefiyye'de zikr olunuyor. Sagīr ve sagīrenin nikâhları hakkında İbni Şübrüme ve Asamm'ın nakil ve iddiâ olunan muhâlefetleriyle bunların nikâha muhtâc olmayacakları tevehhümünü red ve izâle için bast ediliyor.

Mecnûn ve mecnûnenin nikâhları da öyle yalnız arzularını teskîn için değil, kendilerinin hüsn-i idâre ve iâşesi gibi mesâlihi de mutazammın olduğundan teşrî' buyurulmuştur. Mezheb-i Şâfiî'de budur. Esâsen gayr-i câiz dedikleri yok. Akde makrûn olsun, sonradan hâdis olsun. Ancak sübût-ı hıyâra sebeb olabileceği de kitaplarında musarrah. Peder ve büyük pederlerinin maslahat-ı nikâh için onları tezvîce salâhiyatdâr olduklarını ve böyle velîleri bulunmadığı halde hâkimin de onları te'mîn-i nafaka gibi bir hâcet üzerine tezvîc etmesi lâzım geleceğini beyân ediyorlar. Hakk-ı hıyâr isti'mâl olunmadığı sûrette velîleri tarafından akd olunurken zarûret yok imiş, diyerek nikâhın fesadına gidilmek icmâan bâtıl olur.

Vâkıâ buradaki zarûretten maksad yine bir hâcet ve maslahat demek olacaktır. Deliyi hâl-i cinnetinde lüzûmu yok iken kimse de evlendirmez. Lâkin o lüzûm ve maslahatı takdîr eylemek velîsine âiddir. Velî var iken hâkimin suâle bile hakkı yoktur. Resmen izinnâme istenildikte resmini alıp vermesi lâzım gelir. Fahs ve tahkīk etsin, denilmek hiçbir maslahat te'mîn etmez. Ve illetin tabîat-i tevârüsiyyesini de tebdîl edemez. Mübtelâ erbâb-ı servetten ise bir takım müdâhalât ve sû'-i isti'mâlâta kapı açar. Velî acezeden değil ise er geç izinnâme de çıkar. Vukūu pek nâdir olan bir mes'ele için muhâlif-i şer' olan bu maddeyi vaz' eylemekten bilmem ne fâide beklenilmiş?

7

Onuncu maddede: "Nikâhda velî ale't-tertîb bi-nefsihî asabe olan kimselerdir" denilmiş ve lâyihada bu hasrın İmâm Muhammed'in kavline muvâfık olduğu gösterilmiştir. An delîl tercîh edilmiş olsa bir şey denilemez. Lâkin yalnız muktezâ-yı maslahat deniyor.

Fakat Ümmü'l-mü'minîn Sıddîka radiyallâhu anhânın birâderi Abdurrahman radiyallâhu anhın gaybetinde kerîmesi Hafsa'yı Münzir bin ez-Zebîr radiyallâhu anhe tezvîc eylemiş olduğuna dâir olan eser-i sahîh-i meşhûr İmâm-ı

A'zam ve Zâhirü'r-rivâye ve onunla beraber olan İmâm Ebû Yusuf'un kavillerini müeyyid olup tâife-i nisânın da emr-i nikâhda ibârelerinin mu'teber ve hakk-ı tekellümleri sâbit olduğu gibi asabâttan olan akrabânın hazır ve sâlik oldukları sûrette dahi bu hakkı isti'mâle salâhiyetleri bulunduğunu irâe eylemektedir.

Kıyâs-ı sahîh ve maslahat-ı hakîkıyye de bunu icâb eder. Gerçi kadınlar asabe kadar emr-i kefâete i'tinâ etmeseler bile kızlarının refâh ve saâdetini aramakta çoklarından, hele ecnebî olan hâkimden geri kalmayacakları vâlidenin ziyâde-i şefkati gibi umûr-ı bedîhiyyedendir. Ehl-i İslâm kadınlarını Asr-ı Saâdet'ten beri teslîm olunagelen böyle bir hakk-ı ictimâîlerinden mahrûm edip de buna "Asr-ı hâzırın îcâb-ı maslahatıdır" denilmek, doğrusu ya, hiç yakışmıyor.

Komisyon hey'eti burasını bilmezler değil. Lâkin "Efkâr-ı zamânın icâbı, maslahat-ı zamânın muktezâsı" demekten maksadları bi't-te'emmül lâyiha mündericâtından müstebân oluyor. Efrâd-ı ahâlî ve âileler arasında cereyânı tabîî olan münâsebâtın hep hükûmetin ıttılâına makrûn ve müsâadâtına merhûn olması istenilmiş ve ehl-i İslâm'ın genç yaşlarında teehhül etmeleri memleket için muzır addolunarak men' olunmaları gâye ittihâz edilmiş ve izinnâme usûlünün te'yîd ve teşdîd olunmasıyla iktifâ olunmayıp hâriçte vukū' bulacak münâkehâtın ibtâli çâresi düşünülmüş. Ve ehliyet-i nikâhın sinle takyîd ve hadd-i meşrûundan te'hîr olunması bundan neş'et eylemiş olduğu gibi velâyet-i hâssa dâiresinin tazyîk olunarak tâife-i nisâdan olan sâir akrabânın iskātına olan İmâm Muhammed'in kavli de bundan dolayı kabûl olunmuştur."

Hâlbuki İmâm-ı müşârun-ileyh "Asabesi bulunmayan kızlar izdivâc edemez" demiyor. Ancak "Velâyet hâkime intikāl ve hâkim tarafından tezvîc olunmaları lâzım gelir." diyor. Ve bu husûsu icrâ edecek hâkim bulunmadığı mahalde bâliğa sâir akrabâsından, yahud sâir müslimînden birini velî ittihâz ve tevkîl ederek nikâhını akdettirebileceğini de beyân ediyor ki bu tarîkın muhtâc-ı tezvîc olan sagīreler için de tatbîk olunması şu aslın **[369]** iktizâsındandır. Nitekim kütüb-i Mâlikiyye ve sâirede bu husûs îzâh olunarak tezvîc edecek hâkim-i şer'î bulunmadığı sûrette onları komşuları olan cemâat-i müslimînin tezvîc edebilecekleri tasrîh olunmuştur. Hükûmet-i celîle-i İslâmiyye'nin şânına düşen bî-vâyegânın maîşet-i istikbâllerini te'mîn eylemektir, yetîm ve yetîmelerin velîsini bırakıp sebeb-i vikāye ve saâdetleri olacak nikâhdan men' ile süründürmek değildir.

İşte bu faslın ehl-i İslâm'a tealluk eden sekiz maddesinden yedisi muvâfık-ı şerîat ve maslahat olmadığı görülüyor.

Sadreddin

BEŞERÎ CEM'İYETLER İÇİN DİNİN LÜZÛMU

– 1 –

(Dîn-i hak) –ki edyân-ı semâviyyeden ve bilhassa bunlardan tahrîf ve tağyîrden masûn kalan ve en sonuncu olmak i'tibârıyla en mükemmel bulunan İslâmiyet'ten ibârettir– cem'iyetin nâzımı bulunmak i'tibâriyle kendisinden hiçbir sûretle istiğnâ edilemez. Çünkü dîn-i hakkın gāyesi, cem'iyet-i beşeriyyenin âhenk-i saâdet ve selâmetini te'mînden ibârettir. Cem'iyet-i beşeriyye ise böyle bir nâzıma daima muhtâcdır.

Tecelliyât-ı hayâtiyyesini tedkīk ettiğimiz zaman, görüyoruz ki insan denilen mahlûk, garîziyât (fizyoloji) i'tibâriyle hodkâm bir hayvandan başka bir şey değildir. Asr-ı ahîrin en meşhûr feylesoflarından Niçe ve Schopenhauer'ın hayatı "hırs" ve "arzu"dan ibâret olarak göstermeleri de bu yoldaki tedkīkin hâsıl ettiği kanâatin bir neticesidir.

Şu halde fıtraten ihtirâsâta mahkûm olan insanlar arasında ictimâî hayatın teşekkül edebilmesi için evvel-i emrde hodkâmlık ve hodperestlikle bunların mevlûdü olan temâyülât-ı sefîle ve tecâvüzât-ı gayr-i muhıkkadan tecerrüd etmek icâb eder. Ferd, ferdî arzularına, nefsânî ihtirâslarına hâkim olmadıkça, ictimâî bir hayat yaşayamaz. Yani ta'bîr-i ma'rûfuyla medenî olamaz. Demek oluyor ki hilkat-i behîmiyye i'tibâriyle bir hayvân-ı müfterisden farkı olmayan efrâd-ı beşerin menviyât-ı muzırra ve ihtirâsât-ı cinâiyyelerini ta'dîl ve zabt edecek, hodkâmlıklarına galebe ettirecek bir zâbıtaya ihtiyâc-ı kat'î vardır. İşte bu zâbıta "din"dir.

Dînî zâbıt olmasaydı, insanlar arasında ahlâkī ve hukūkī zâbıtaların teessüs etmesi imkansızdı. Din, ferdleri mukaddes duygu ve i'tikādlarla birleştirerek millî vicdânı vücûda getiren bir âmil-i mühim olmak i'tibâriyle zarûrî ve elzem bulunduğu gibi cem'iyetlerin i'tilâ ve tekâmülleri için de lâzımdır. Çünkü dîn-i hak fazîlet-i ahlâkıyye demek olduğundan* cem'iyetin bekā ve âhengini muhâfaza ancak bununla mümkün olabilir.

Fil-hakīka bugünkü felsefeye göre ahlâk, hürriyetimizi hüsn-i isti'mâl etmek ilmi addedilmektedir. Bu telakkīye nazaran ahlâk ilmi, vazîfe ilminden başka bir şey olmuyor demektir. Vazîfe ise, alel-âde "hayır"ın işlemesinden ibârettir ki bunun husûlüne de "fazîlet" nâmı verilmektedir.

Görülüyor ki fazîleti telkīn ve te'yîd i'tibâriyle ahlâk ile din müttehid bulunuyorlar. Çünkü din, insanları bir takım vazîfelerle mükellef tutmak i'tibârıyla hürriyet-i beşerînin hüsn-i isti'mâli usûllerini ta'yîn ettiği gibi ma'rûfu emir, münkeri nehiy sûretiyle de fazîleti telkīn etmektedir.

Ahlâkın her hangi bir cem'iyet için lüzûmunda şübhe olmadığından gāyesi fazîlet-i ahlâkıyye ve hürriyetin hüsn-i isti'mâlini te'mînden ibâret olan dinin lüzûmu bu sûretle de tahakkuk ediyor demektir.

Din, beşeriyet üzerinde en mükemmel kānûnlardan, en sıkı nizâmlardan daha kavî ve daha nâfiz bir hâkimdir. Çünkü menşei mukaddesdir. Bu i'tibârla cem'iyetin muhâfaza-i âhengi için din kadar zarûrî olan bir âmil yoktur.

Zâbıta-i dîniyye, insandan hiçbir vakit ayrılmayan, nerede ve ne zaman olursa onu daima taht-ı nezâretinde bulunduran bir kuvvet olduğundan insanı gizli, âşikâr her türlü fenâlıklardan men' edeceği gibi her nevi' iyiliklere de sevk

* (إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ) [el-Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ,* Lübnan, 2003, c. 10, s. 323] ve (الإسلام حسن الخلق) [el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 17] hadîs-i şerîfleri bu hakīkati tasrîh ediyorlar.

eder. Halbuki hiçbir kānûn, hiçbir nizâm kendi kendisine bu neticeyi mükemmelen te'mîn edemez. Mâdem ki insan fıtraten hodkâmdır. O halde fırsat bulur ve kānûn ve zâbıtanın tarassuddan âzâde kaldığını hissederse bi't-tabi' hodperestliğinin îcâbâtını yapmakta tereddüd etmez. Bu vaz'iyette insanı fenâlıktan men' edecek yegâne kuvvet zâbıta-i dîniyyedir. Din sâyesinde, ilm-i ilâhînin hafî, celî her şeye tealluk ettiğini bilen insandan da kuvvetli bir irâde hâsıl olur. Ve o, bu irâdesiyle hodkâmlığın ihtirâsât ve temâyülüne galebe ettikten başka dîğer-kâmlık mertebesine bile i'tilâ eder. Yani "şer"den müctenib ve "hayr"a muvâzıb olur. İşte dindarların kuvvetli bir irâde ve seciye sâhibi oldukları içindir ki bunlarda fazîlet-i ahlâkıyye metîn ve salâbetlidir. Binâenaleyh dindar ferdlerden müteşekkil cem'iyette de müstemir bir nizâm ve âhenk bulunur.

Felsefe-i ilmiyye ve ahlâkiyye ulemâsından meşhûr Aleksi Bertran'ın bile, "Mu'tekid kimselerde mevcûd olan îmân, ahlâk için pek kıymetli bir istinâdgâhdır. Ve bu nokta aslâ cây-ı iştibâh değildir. Ahlâk-ı **[370]** dînînin aynı zamanda bir ahlâk-ı felsefî olduğunda da şübhe yoktur." sözleriyle bu hakīkati i'tirâfa mecbûr olduğunu görüyoruz.

Beşeriyet için ahlâk-ı dînînin ehemmiyeti o kadar büyük ve o derece mühimdir ki bir millet için bunun sukūtundan daha büyük bir felâket yoktur denilse mübâlağa edilmiş olmaz. İngiltere hükemâsından meşhûr Herbert Spenser'in "Evâmir-i ahlâkıyye mukaddes oldukları beyân olunan menşe'lerinde hâiz olmaları lâzım gelen hüküm ve kuvveti bugün gāib ediyorlar. Ahlâk-ı dînînin bu sûretle inhitât ve zevâle yüz tutması kadar müdhiş, pek az felâket vardır, yolundaki telehhüfü ne kadar vâridir.

Terakkıyât-ı maddiyyeyi hedef ittihâz eden asr-ı hâzırda, yalnız dinin değil, ahlâkın bile lüzûmsuzluğunu iddiâ eden bazı taşkınlar bulunduğu gibi ahlâksız bir cem'iyetin pâyidâr olamayacağı hakīkatine kāni' olanlardan âhenk-i cem'iyeti tanzîm edecek esâsât-ı ahlâkıyyeyi vicdâna tahmîl ederek bu sûretle dinden istiğnâ hâsıl ettirmek isteyenler de mevcûddur.

Ahlâk-ı dînînin lâzım gelen hüküm ve kuvvetini gāib etmesini müdhiş bir felâket gibi gören Spenser bile, bu yolda bir ahlâk te'sîsine kalkışmış, fakat muvaffak olamamıştır.

Vicdân üzerine müesses bir ahlâkın mâhiyetini takdîr edebilmek için evvelâ vicdânın ne olduğunu bilmek icâb eder. *Kāmûs-ı Felsefe* müellifi Edmon Goblo (=Edmond Goblot)'nun vicdânı, hayır ve şerri fark ve temyîz etmek melekesi sûretinde ta'rîf etmiş olduğunu görüyoruz.*

Hayır ve şerri fark ve temyîz melekesinden ibâret olan vicdân üzerine bir ahlâk te'sîs etmek isteyenler diyorlar ki:

"Eğer biz bir fiilin kıymet-i ahlâkiyyesini temyîz için bir isti'dâd-ı tabîîye mâlik bulunmasaydık, ilm-i ahlâk da hiçbir zaman mümkün olamazdı. Bir fiilin ahlâkī ve gayr-i ahlâkī olmasını intâc eden hâssa, şuûra âid bir şey değildir. Bilakis bu vicdânın vazîfesidir. Hayrı şerden temyîz için şuûr bir şâhid, vicdân bir hâkimdir. Gerek azâb-ı derûnî, gerek mahzûziyet-i ahlâkıyye, şeref-i insânîmizin teâlî ve inhitâtının takdîri kâmilen vicdândan neş'et eder. Akıl, "hiss-i selîm"nâmıyla umûmiyetle hak ve bâtıla hükmettiği gibi "vicdân" nâmı altında da yine umûmiyetle hayır ve şer hakkında hüküm verir. İşte "vicdân" ile "akl-ı amelî" denilen bir şeydir."

Görülüyor ki hayır ve şerrin takdîrini vicdâna hamledenler, onun akıldan başka bir şey olmadığını da kabûle mecbûr olmuşlardır.

(دين المَرْءِ عَقْلُهُ ومَنْ لَا عَقْلَ لَهُ لَا دين له) hadîs-i şerîfine nazaran** müslümanlarca vicdânın bu yolda telakkīsinde hiçbir mahzûr yoktur. Fakat unutmamak icâb eder ki hayır ve şerri, helâl ve harâmı, rezîlet ve fazîleti takdîr eden akıl ise ta'rîf eden de "din"dir. Esâsen felsefe-i ahlâkiyye ulemâsının "Hayrı şerden temyîz için şuûr bir şâhid, vicdân bir hâkimdir" sözleri de netice i'tibâriyle bundan başka bir şey değildir.[1]

Ahlâkıyyûnun tavzîhine göre vicdânın hizmeti muzâaftır. Yani vicdân hem kānûnu idrâk eder, hem de tatbîk eyler. Vicdânın kānûnu idrâk husûsunda hatâ etmemesi kabûl olunabilirse de tatbîk husûsunda daima hatâya ma'rûz kaldığı şübhesizdir. Bu hâl, her gün, her şahısda görülmektedir. İhtirâs ve menfaat fikrini ilgā eden her safsata vicdânın hizmet-i tatbîkiyyesini işkâl etmekte, ekmel-i mahlûkāt olan beşer, garîziyyât sevkıyle en vahşî canavarlar derekesine inmektedir.

Meşhûr Laypniç'in "Eğer hendese ahlâk kadar bizim menâfi'-i ihtirâsâtımıza mukābele eylese idi Oklidis ve Arşimet'in bürhânlarına rağmen, onu da inkâr ve ihlâl eder. Hendeseye hayâlât ve kıyâsât-ı fâsideden ibârettir der idik" sözü bu husûsda ne büyük bir hakīkati mu'lindir.

Demek ki, ef'âl ve harekâtın hayır ve şer kānûnlarına tatbîk husûsunda "akl-ı amelî"ye, ta'bîr-i diğerle vicdâna bir rehber-i nevvâr lâzımdır. Çünkü bunun daima şaşırmakta olduğunu görüyoruz, bu rehberin nâfiz ve hâkim olabilmesi için mukaddes bir mebnâna[?] merbût olması icâb eder, aksi takdîrde vicdân, kendisini şaşırtan safsatalara, şahsî ihtirâslara, hodkâmlık îcâbâtına galebe edemez. Menşei kudsî olan bu rehber ise "din"den başka bir şey olamaz.

Görülüyor ki vicdân üzerine te'sîs edilecek bir ahlâk bile, "din"in muâvenet ve rehberliği olmaksızın müfîd bir mâhiyeti hâiz olamamaktadır. O halde mâdem ki bir cem'iyet ahlâksız olamıyor, bundan dinsiz de olamayacağı neticesi çıkmaz mı? Çünkü, din olmadıkça, akl-ı amelînin garîziyâta galebesi ve onun sürüklediği safsatalardan kurtulabilmesi yani ahlâkın teessüsü mümkün değildir.

Bugün hiçbir dine merbût olmadıklarını iddiâ ettikleri halde fezâil-i ahlâkiyyeye riâyetkâr oldukları görülen bazı mülhidin bulunması, bu iddiâyı çürütemez. Çünkü ilm-i ictimâın "sociologie" isbât ettiği üzere her ferd, içinde bulunduğu cem'iyetin terbiyesi tahtında yetiştiği için haberi olmaksızın o cem'iyete ictimâî kanâat ve vazîfelerinde müşârik bulunur.

Ahlâklı görülen dinsizler, asırlardan beri terbiye-i dîniyye içinde yaşamış, terbiye-i dîniyye telkīnât ve te'sîrâtıyla perverişyâb olmuş cem'iyetler arasında büyümüş, onların terbiyelerini almış, iyi ve fenâ hakkındaki **[371]** prensiplerini

---

* La conscience est la faculte de discerner le bien du mal.

1 Es-Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* 6739.

** İnsanın dini aklıdır. Aklı olmayanın dini de yoktur.

gayr-i şuûrî bir sûrette kabûl etmiş oldukları içindir ki kendilerinde bu yolda tecelliyât-ı ahlâkıyye görülmektedir.

Bu adamlar, asırlardan beri dinsiz bir cemâat içinde yetişmiş olsalardı, kendilerinde fezâil-i ahlâkıyye nâmına hiçbir tecellî görülmeyeceği şübhesizdi. Yamyamlar bunun gayr-i kābil-i inkâr bir numûnesi değil midir?

Cem'iyet-i beşeriyye, bir takım münâsebâtın hey'et-i umûmiyyesinden ibâret bir uzviyyet gibidir. Bu münâsebâtın nâzım-ı esâsîsi ise kavânîn-i ahlâkıyyedir. Cem'iyetin zinde ve âhekdâr olabilmesi ancak bu kānûnlara hakkıyla riâyet edilmekle mümkün olabilir. Bir kānûna itâat-i âmmeyi te'mîn edecek avâmil ise, o kānûnun kuvve-i müeyyidesidir. Şu halde bu kadar münâsebât-ı hukūkıyyenin din esâsı olan kavânîn-i ahlâkıyyenin müeyyidât-ı tabîiyye ve ictimâiyyelerinin nelerden ibâret olduğunu araştırmak bizim için pek mühim bir mes'eledir. Çünkü, dine bir kıymet-i ictimâiyye vermeyenlerle, dinsiz bir cem'iyette ahlâk kānûnlarının hâkim olabileceğini iddiâ edenlerin münhasıran bu müeyyidâta istinâd ettikleri görülmektedir.

Bunlar diyorlar ki: Din, cem'iyetler için zarûriyyât-ı ictimâiyyeden değildir. Çünkü dinsiz bir cem'iyette ahlâk kānûnları tamâmıyla hâkim olabilir. O halde bu kānûnlar sâyesinde, "din"e lüzûm olmaksızın o cem'iyet âhenkdâr bir sûrette teâlî eder, gider. Çünkü, ahlâk kānûnlarının îfâ veya ihlâline karşı mükâfât ve mücâzât verecek tabîî ve ictimâî üç kuvve-i müeyyide mevcûddur.

Birinci kuvve-i müeyyide vicdândır. Îfâ olunan vazîfeden mütevellid "mahzûziyet", irtikâb edilen kusûrları ta'kīb eden (nedâmet) kānûn-ı ahlâkıyyenin vicdânî kuvve-i müyyedileridir.

Fakat, acaba hakîkat-i hâl, şu iddiâya muvâfık mıdır? Hiss-i dînîden tamâmıyla âzâde olan bir ferdde bu mahzûziyet ve bu nedâmet hâsıl olabilir mi? Hâsıl olabilirse, bu, kānûn-ı ahlâkīnin nâfiz ve pâyidâr olabilmesi için kâfî midir?

Hiss-i dînîden mahrûm bir ferdde ahlâkī bir mahzûziyet ve nedâmet müeyyidesi bulunamayacağına vahşîlerin ef'âl ve harekâtından istidlâl edebiliriz. İnsan eti yemekten zevkyâb olan bir yamyam da ahlâkın mahzûziyet ve nedâmet müeyyidelerini aramak pek tuhaf bir şey olur. Bunun içindir ki, ahlâk ulemâsından bazıları, akvâm-ı vahşiyye miyânında ahlâkıyet yoktur hükmünü vermişlerdir.*

Maamâfîh, kabûl edelim ki milel-i müterakkiyye miyânında ahlâk gitgide ıttırât peydâ etmekte olduğundan medenî bir cem'iyete mensûb olan dinsiz ferdlerde böyle vicdânî bir nedâmet ve mahzûziyet hâsıl olabilmektedir. Fakat, bu mahzûziyet ve nedâmetin, o ferdlerin dindar ve medenî bir cem'iyet arasında terbiye görmüş olmalarından neş'et etmediğine bir delîl ikāme edilebilir mi?

İmkansızlığına rağmen, böyle bir delîl ikāme edilebileceğini farz etsek bile, bu nedâmet ve mahzûziyetin ahlâk kānûnlarının tamâmî-i tatbîk ve muhâfazasına kâfî olmadığı şübheden âzâdedir. Çünkü nedâmet herkesin derece-i hassâsiyetine göre mütehavvil olduğundan hiçbir zaman cinâyetle mütenâsib değildir.

Medenî cem'iyetlere mensûb öyle insanlar görülüyor ki: Gāyet büyük bir cinâyet nazarlarında hafîf bir kabâhat mâhiyetini geçemiyor. Öyle hassâs ve mahcûb vicdân erbâbına tesâdüf ediliyor ki, ufak bir kusûru, büyük bir cinâyet derecesinde ı'zâm ediyorlar. Yine daima görüyoruz ki, nedâmet, cinâyeti i'tiyâd eden insanlarda gittikçe kesb-i hiffet ediyor. Hattâ, cinâyetten bir nedâmet duymak şöyle dursun, onu bir zevk edinen bazı u'cûbe hilkatler bile bulunuyor. Esâsen insan kabâhat işleye işleye nihâyet azâb-ı vicdânî, ve nedâmet hissedemeyecek bir hâle gelebilmektedir.

Görülüyor ki, hiss-i dînîden mahrûm ferdlerde tasavvur edilen mahzûziyet ve nedâmet-i vicdâniyye, kānûn-ı ahlâkī için hiçbir zaman bir kuvve-i müeyyide olamamaktadır. Vicdânın bir kuvve-i müeyyide alabilmesi için te'sîrât-ı dîniyye altında bulunmasına ve bu te'sîrâtla dâimî sûrette îkāz ve inkişâf ettirilmesine lüzûm-ı kat'î vardır.

Kavânîn-i ahlâkıyyenin ikinci kuvve-i müeyyidesi de "tabîat" olduğu iddiâ edilerek deniliyor ki: Fezâil ve rezâilin husûle getirdikleri netâyic-i tabîiyye, kānûn-ı ahlâkī için kuvvetli bir müyyidedir. Çünkü tabîat, kavânîne karşı vukūa gelen her bir tecâvüzü cezâsız bırakmaz. Binâenaleyh rezîlete münhemik olanlar, nihâyet bir gün tabîatin sillesine uğrayarak mahv olup giderler, bunların âkıbeti diğer insanlar için de mûcib-i ibret ve intibâh olur.

M. Şemseddin

MATBÛÂTIMIZ

Matbûât, milletin âyine-i vicdânı, nâtıka-i beyânı, lisân-ı edeb ve irfânıdır. Matbûât, milletin hâme-i ma'rifeti, şâhid-i medeniyeti, hâdim-i **[372]** saâdetidir. Matbûât, milletin nâzım-ı cem'iyyeti, mürşid-i siyâseti, nigehbân-ı hürriyyetidir. Matbûâtsız millet, dilsiz adama benzer. Mevhibe-i lisândan, ni'met-i beyândan mahrûm, müdâfaa-i hukūktan, celb-i menâfi'den, def'-i mazârrdan âciz bir bedbaht ebkem ve asammın kānûn-ı medeniyet nazarında hâl ve mevkii ne ise dilsiz (yani matbûâtsız) bir millet de öyledir. Belki teşbîh olunamayacak derecede o, zavallıdan binlerce kat bed-terdir. Evet çünkü âgūş-ı uhuvvetinde yaşadığı hey'et-i ictimâiyye içinde o, bîçârenin hukūk ve menâfiini mahâkime, kavânîne karşı müdâfaa edecek vekîller bulunur. Her halde mazhar-ı himâyet ve sahâbet olur. Öyle bir dermânde için müdâfaa vekîli ta'yîni, kānûn-ı insâniyyet, levâzım-ı hakkāniyet cümlesinden addeder. Fakat medeniyet, bî-zebân bir milletin hukūkunu, hayatını, mevcûdiyetini husemâsına karşı müdâfaa edeceği ne bir vekîl ta'yîn etmek hakkını vermiş, ne de öyle bir dîvân-ı âlî teşkîli lüzûmunu hatırından geçirmiştir. Bâ-husûs o millet dînen ve mezheben münferid, vatanen ve mülken matmah-ı enzâr-ı ağyâr olan yegâne "Millet-i İslâmiyye ve ümmet-i Osmâniyye" olursa…!

* Ahlâkıyyûndan bazıları, bu hükmü kabûl etmeyerek buna mukābil "henüz hâl-i tufûliyyette bulunan akvâm nezdinde ahlâk da hâl-i ibtidâîdedir) demişlerdir. Fakat, ister evvelkilerin iddiâsı muvâfık bulunsun, ister ikincilerin da'vâsı doğru olsun, her iki hâle göre de ahlâkın tekâmül ve inkişâfının ancak din sâyesinde mümkün olabildiği netîcesi çıkmaktadır. Esâsen akvâm-ı vahşiyyenin bile ibtidâî bir dinleri olduğu şübhesizdir. Fakat, bizim kasdettiğimiz din, tabîî bunların dini değildir.

İşte matbûâtın, husûsuyla, nazar-ı celîl-i İslâmiyyet'te bu kadar mühim, bu kadar kıymetdâr, bu derece bâlâ-terîn bir mevki'-i tekrîm ve iclâli vardır. Matbûât, Fransa'da milletin fikr-i hürriyetinden doğar, kalb-i ma'rifetinde büyür, sîne-i medeniyyetinde perverişyâb-ı terakkī ve tekâmül olurken efsûs…, ki: Biz zavallılar derin bir hâb-ı cehâlete, mevt-âlûd bir atâlet ve meskenete dalmış, uyuyoruz zu'muyla inhitât ve tedennî uçurumundan aşağıya doğru yuvarlanıp gidiyorduk! Milletler için hayat, istikbâlde belki aynı istikbâl iken biz –gücenmeyelim! Yahud istersen fakat bilmem kendimizden başka kime gücenelim?– mâzîye ric'at-i kahkariyyede en basit akıl ve mantığın bile kabûl edemeyeceği köhne-perest bıyıklı çocuklar, sakallı bebekler kesildik. Biz, sarf ve nahvi azîm bir ma'rifet, mantıkī yüksek bir fazîlet, hele Kadı Mîr'in nâmına mensûb olan eski bir kitâbını müntehâ-yı kemâl-i hikmet bildik. Biz anamızdan doğduğumuz ilk enfâs-ı hayâtımızla yaşamak ister, vücûd-ı nevzâdımıza iksâ olunan (zıbın!) ile hıfz-ı hayâta çalışır, ni'met-i teceddüd, feyz-i terakkī ve tekâmüle müdhiş bir husûmet, câniyâne ve mecnûnâne bir nefret, bir adâvet beslemekle –hem de ne garîb ender-garîbdir, ki: – İftihârlar ederken Avrupa ilim ve fenne koşuyor, san'at ve ma'rifete sarılıyor, hayatı: Hayât-ı istikbâli bütün kuvvetiyle kucaklıyor, yükseliyor, yükseldikçe yükseliyordu. Sanki (küre) aksine deverâna başlamış! Sanki garb, şark olmuş da bütün mezâyâ-yı irfânına, fazl-ı rüchân ve takaddümiyle(!) beraber sâhib olmuştu.

1631 târîh-i mîlâdîsinde Fransız Kralı Onüçüncü Lui'nin tabîb-i husûsîsi Teoferast Renodot (=Theophraste Renadot) İslâm'a yakışır bir aşk-ı irfân, bir hubb-i vatan, bir sevdâ-yı insâniyyet, bir garâm-ı millî ile Paris'de matbûâtın esâsını kurar. *Gazete (=Gazette)* nâmını verdiği zâde-i fikrini, mahsûl-i irfânını el yazısıyla, müteaddid nüshalar üzerine yazıp gerek hafta başında ziyâretlerine gittiği ahbâblarına ve gerek, sûret-i husûsiyyede, taht-ı tedâvîsinde bulunan hastalarına dağıtır ve bu sûretle Fransa'nın kalbine, dimâğına yeni bir nûr-ı ma'rifet, yeni bir hayât-ı insâniyyet ve medeniyyet serperken biz, İstanbul'da, bir ni'met-i gayr-i müterakkıbe gibi ayağımıza gelen tıbâat gibi şâhâne ıtlâkına lâyık bir fenn-i celîlin dînen(?!) adem-i cevâzına, vücûb-ı reddine, sevk-i vicdân ile bi'l-ihtidâ tâ Macaristan'dan gelerek şark ve hayât-ı İslâm'ın terakkī ve teâlîsi nâmına tıbâatın te'sîsine çalışan merhûm İbrahim Müteferrika'nın dinsizliğine fetvâlar(?!) veriyor ve o, güzelim İslâmiyet'imize ki: Kâffe-i ulûm ve fünûndan ibâret bir zübde-i ma'rifet, bir hazîne-i insâniyyet, bir gencîne-i medeniyettir –mâni'-i terakkī olmakla şâibedâr ediyor idik! Ulûm ve fünûn nâmına, sanâyi' ve maârif nâmına, teceddüd ve terakkī nâmına Avrupa'da her ne icâd olunur, huzûr-ı insâniyyete çıkarılırsa gavur icâdı…! Taklîdi kat'iyyen harâm..!

Târîh-i inhitât ve tedennîmizi ağlamadan okuyacak ve hele Baron Tot (=Totte)'un, o hamiyetli, insâniyetli Osmanlı muhibbinin (not)ları yüzü kızarmadan, kanı ateşlenmeden, mâzîye nefret ve istikrâh ile bakıp da bedduâlar etmeden mütâlaa edecek bir müslüman tasavvur edemem Efsûs… ki din nâmına, vaktiyle, yapılan ma'rifetlerin, irtikâb olunan cinnetlerin tarziyesini, o, bî'se'l-eslâfın bugünkü ma'sûm ve hilâfgîr ahlâfı –Bakınız!– ne kadar ağır veriyor! Ne kadar bahâlı ödüyor!

Matbûâtımız – ki: İrfân-ı millîmizin vücûd-ı za'f-âlûduna şehâdet eder, beş on yevmî cerâidle birkaç resâil-i mevkūteden ibârettir– eğer, Avrupa'da olduğu gibi, kendi fikr-i hürriyetimizden doğmuş, eğer kendi kalb-i ma'rifetimizde büyümüş, eğer kendi sîne-i muhabbetimizde perverişyâb-ı terakkī ve tekâmül olmuş olaydı şimdi hiç böyle mi olurdu? Âh..! Eğer İslâmiyet kendi öz vatanında –şer'-i enver nâmına– bâzîçe-i kahr-ı cehâlet, zebûn-ı pençe-i belâhet olmasaydı da kemâl-i hürriyet ve serbestî ile neşr-i envâr-ı ma'rifet, bast-ı kâlâ-yı medeniyyet edebilseydi şimdi garbın gıbtalarını, hattâ belki hasedlerini celb edecek, bütün şuabât-ı fünûn ve sanâyi'le beraber öyle şanlı bir matbûata, öyle ulvî fikirlere, öyle hikmet-âmûz kalemlere mâlik olurdu, ki: *Kur'ân*-ı Hakîm de iftihârlar ederdi.

Hükûmet, vücûda nisbet dimâğ gibidir. O, mahmûl olduğu **[373]** cismin nasıl kumandanı, müdebbir-i hayâtı ise hükûmet de başında bulunduğu milletin, dimâğ kadar mühim bir kumandanı, bir müdebbir-i umûrudur. Bu dimâğ-ı millînin, siyâset ve diyânet nâmlarıyla başlıca iki mühim rüknü vardır, ki: Her ikisinin de râbıtası sultân-ı rûha: Rûh-ı hilâfet ve saltanatadır.

İnkılâb cerîdesinin 23 Teşrinisânî 334 târih ve (29) sayılı nüshasının ikinci sahîfesi üçüncü sütûnunda "*Duâ ile Peynir Gemisi Yürümez*" sernâmesi altında neşreylediği bir makâle ile makām-ı celîl-i Meşîhat'e –bir İslâm cerîdesine hiç de yakışmayacak, yakıştırılamayacak– istihfâfkârâne bir üslûb-ı lisân ile tecâvüz ediyor.

Evvelâ: Bu sernâmenin, edebiyâttan ma'dûd olan durûb-ı emsâl miyânında bir mevkii yoktur. Esâsen böyle bir darb-ı mesel yoktur. "Lafla peynir gemisi yürümez" derler. Demek tahrîf edilmiştir.

"Duâ ile peynir gemisi yürümez" sözü, hemen de sarâhaten [1](ادْعُونى اَسْتَجِبْ لَكُمْ) buyuran Kitâbullâh'ı tekzîb eder bir hezeyândır. Biz, Mevlan-zâde Rifat Bey'i mütedeyyin, âkıl, sözünü müdrik, kalemine sâhib bildiğimiz için yâr değil, ağyâr nazarında bile kendisini küçük düşürecek bu sernâmeyi, bu makāleyi *İnkılâb* cerîdesine yakıştıramadık. Hattâ hüsn-i zannımızın daha ilerisine giderek Rifat Bey'i bundan tenzîh etmek, bunun mutlaka tecrübesiz, diyânet-i İslâmiye'den bî-haber, hatâ-âlûd bir kalem mahsûlü olduğuna inanmak isterdik.

İnsan, eğer *Tasvîr-i Efkâr* gibi *Hâdisât* gibi *İslâm* gibi güzîde kalemleri şâhika-i istisnâda görmese Dâru'l-hilâfe matbûâtı arasında İslâmiyet'in pek yabancı kaldığına hükümde tereddüd etmez.

Cerîde sütûnlarını doldurmaktan maksad, kāri'lerini müstefîd etmek, onlara ilmî, ictimâî, siyâsî, ahlâkī bir fikir, bir gıdâ-yı rûh vermek ise bu gibi sözler, hissiyât-ı İslâmiyye'yi rencîde etmekten, vicdân-ı mü'minîni tenfîrden başka bir meziyeti yoktur. Hattâ gayr-i mu'tekıdlara bile bir ma'nâ, bir maksad ifâdeden pek uzaktır. Bî-rûh bir cenîn-i sâkıt kabîlindendir. Bir de bunun dâhilî, hâricî muhît-i İslâm'ı Merkez-i Hilâfet'ten –bâ-husûs muhît-i hâricîyi– rû-gerdân

[1] Mü'min, 40/60.

edeceği, [ ][1] düşünülürse artık bu gibi makālelerin vatana hizmet mi, yoksa hıyânet mi olacağı anlaşılır.

Aramızda vatandaş nâmıyla yaşa[ya]n müteaddid ve muhtelifü'l-mezâhib cemâât-i gayri müslime var. Bunlardan hangisinin matbûâta mensûb oldukları patrikhânelerine, rüesâ-yı diyânetlerine böyle lisân-ı ta'rîz uzatır? Dinlerini istihfâfa, istihzâya kalkışır? Hattâ cerîdelerinden biri patrik efendiye şöyle dursun, ikinci ve üçüncü derecede despotlarına, metrepolidlerine tecâvüz etmek cür'etini gösterse diğer gazeteleri o, mütecâviz-i mefrûza derhal hücûm ederler; tûfân-nümûn tekdîr ve ta'zîrler içinde sadâsını boğarlar. Hülâsa: Dinlerini, reis ve muktedâlarını lekeleyecek –velev doğru da olsa– en ufak birsöz bile söyletmezler. Nitekim ferdâ-yı inkılâbda Dersaâdet'te böyle bir hâdiseye hayretle şâhid olduk.

İnkılâb'ın makām-ı celîl-i Mesîhat'e taarruzu diyâneten çirkin, siyâseten mühîn olduğu kadar târihin de, hakîkatin de hilâfınadır. Beşeriyet, yeryüzüne ayak basalıdan beri insan, kendilerini bir ilâh-ı semâvîden müstağnî görmemişlerdir. En ibtidâî devrelerdeki yapraklardan elbiseli ebnâ-yı beşer gök gürültülerinden, sâikalardan korkar, yerlere kapanır, sığınacak bir kuvvet, bir melce' ararlardı. Uzaklara, mâzînin zalâm-engîz ademlerine dalmaya ne hâcet… İşte bugünkü mütekâmil medeniyet! Ve o medeniyetin fazl-ı takaddüm ve rüchânına hâiz olan İngilizler! Birkaç sene evvel Mısır'ı ziyâret eden bir müslüman bir Pazar günü İngiliz kıtaâtının açık bir meydanda rûhânîlerin vâsıtasıyla alenî sûrette icrâ-yı âyîn eylediklerini hikâye ediyor.

Âyin demek: Cenâb-ı Hakk'a duâ ve niyâzdan başka nedir? Hıristiyanlar ma'bedlerinde toplanarak icrâ-yı âyîn ve Hakk'a niyâz için en küçük vesîleleri en büyük fırsat addederler. Hükümdârları, büyük âmirleri, kumandanları bir memlekete gidince mutlaka kilisede bir âyîn-i dînî icrâ olunarak bu vesîle ile kudûmları dînî ve mutantan bir sûrette teşrîf ve tes'îd kılınır! Müceddeden inşâ olunan bir zırhlı veya bir sefînenin resm-i tenzîli mutlaka parlak bir âyîn-i dînînin icrâsına vesîle addolunur. Hele ma'bedlerinin azamet ve ihtişâmına hayran olmamak ne mümkün! Fransızlar kırk yedi senedir hasret-keşi oldukları Alsas-Loren'e bu defa girerken kendilerince pek şanlı bir gāye-i millî ve siyâsî olan bu muzafferiyet-i azîmeleri kiliselerde nasıl ve ne sûretle tes'îd ve takdîs eylediklerini evrâk-ı havâdisde bazı ma'bedlerini resimleriyle beraber görüyoruz. Emr-i dîn husûsunda mübâlâtsızlık, cevâmi' ve mesâcidi, cemâati, ictimâı ihmâl, hakkı istiskāl bize hâs mezâyâ-yı inhilâlden, muvaffakiyât-ı izmihlâldendir. Onun içindir ki biz sür'atle gayyâ-yı inkırâza iniyoruz. Onlar bilakis şâhika-i iclâle yükseliyorlar. Bir Osmanlı vilâyeti olan Macaristan bir ülke! Bir Osmanlı eyâleti olan Yunanistan bir kişver! Bir Osmanlı toprağı olan Sırbistan bir iklîm! İşte Tuna Vilâyet-i Osmâniyyesi bugün bir krallık![2]

* * *

Balkan felâketi kilise mes'elesinin netîce-i halli değil miydi?

İnkılâb muharrir-i muhteremi kuvveti, şevketi maddiyette gördüğü için olmalıdır, ki: Makām-ı celîl-i fetvânın öz mü'min ve muvahhidlere muayyenü'l-mikdâr **[374]** "Yâ Latîf" ism-i şerîfinin tilâvetini tavsiye etmesinden canı sıkılarak kalemine âteşîn bir meydân-ı muâhaze vermiş, almış yürümüş.

Lâkin hiç düşünememiş, ki makām-ı Meşîhat, bu dînperverâne tavsiyesiyle sa'y-i tevhîdi lafza hasr ile vesâit-i maddiyyeyi bütün bütün istihfâf ve ihmâl gibi gayr-i aklî, gayr-i mantıkī, hattâ gayr-i dînî ve *Kur'ânî* bir talebde bulunmamış ve belki hatırından bile geçirmemiş, fakat İslâmiyet'e hücûm modası yavaş yavaş maskesini kaldırdı;[3]

O mazlûm İslâmiyet'e, hürriyet, medeniyet nâmına bir şâhid-i irfân oldu. "Batmakta olan sefîne-i devleti bu yirminci asr-ı medeniyyette yüz bin "Salât-ı tüncînâ" yetmiş bin defa "Yâ Latîf!" ve nâ-mütenâhî ism-i celâl okuyarak yürütmek istiyorlar" tezyîfine karşı kalem, ta'bîr bulamıyor.

Ya Balkan felâket-i harbinde Manastır, Selanik, Üsküb kolorduları son sistem esliha-i cedîde ile mücehhez değilmiydiler? Karşılarındaki Sırp ve Bulgar orduları bizimkilerden daha mükemmel mi müsellah idiler? Yunanîler Alasonya üzerine yürütülürken henüz kalplerinden silinmemiş olan 313 hezîmet-i fâhişe ve mağlûbiyet-i kahramânâne(?) leri dizlerinin bağını çözmüş, bir adım ileri gitmek iktidârını selb etmişti.

Kırkilise'de bizzât bulundum; Bulgarların, üzerimize gelişi bir hayvan sürüsünün mezbahaya sevk olunuşunu tanzîr eylediğini kendi lisânlarıyla i'tirâf ediyorlar. "Deryâ misâl Moskof ordularının dayanamadığı Osmanlı askerini biz Bulgar şoparı mı mağlûb edeceğiz?" diyorlardı. Hele Selanik'te kırk bu kadar bin kişilik cesîm bir Osmanlı ordusunun tüfenk patlatmaksızın Yunanîlere arz-ı zillet-i teslîmiyyet edişi Helen silahlarının fâikiyetinden miydi? İşte orada muharrir-i muhteremin arzusu vechile ne "Yâ Latîf!" ism-i şerîfi kalplerde, ne de "Salât-ı tüncînâ" dillerde yoktu: "Hû" çekmek, "Yâ Hû! Yâ men Hû!..." demek kimsenin gönlünden geçmiyor, fikirler üzerinde hâkim bir şey varsa o da on beş sene evvel târîh-i harb-i askerînin yüzünü kızartarak Yenişehir'den, misli görülmemiş bir hezîmet-i kahramânâne (!) ile kaçmış olan Yunan ordusuna memleketle beraber teslîm-i silâh etmek,Osmanlı hamâsetinin rûhunu ağlatmaktı.

Bilakis, Çanakkale'deki mücâhidîn-i İslâm İngiliz ve Fransız gibi dünyânın en kuvvetli, en şevketli, en muazzam iki devletinin, bahren en müdhiş zırhlılarına, berren en muntazam, ardı arası kesilmez, kesilmek bilmez bin fâik ordularına o kılletlerine, o vesâit-i harbin nisbet kabûl etmez noksanına rağmen nasıl mukāvemet edebildiler? Nasıl ric'ate icbâr etmek hârikasını gösterdiler? Lütfen *İnkılâb* muharrir-i muhteremi düşünebilir, ve kendi da'vâlarını isbât eder kat'î ve müskit bir cevâb-ı maddî bulabilir mi?

Çanakkale istihkâmlarından birinde, 215 kilogram sikletinde cesîm bir mermi Mehmed oğlu Seyid nâmında öz bir müslüman "Yâ Allah" diye sırtına alarak topuna kadar götürmek hârika-i mâ-fevka't-tabîasını gösteriyor. Âteş-i

[1] Buradan altı kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

[2] Buradan üç satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

[3] Buradan üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

harb kesildikten sonra mezkûr merminin bir eşini taşıması teklîf olunuyor da izhâr-ı acz ediyor. "Bunun bir eşini demin harb olurken sırtında taşıyan sen idin. Şimdi beyân-ı acz neden..?" deniyor. *İnkılâb* muharrir-i muhteremine sorabilir miyiz? Acaba neden?

Âtîdeki vak'aya şâhid olmuş Kazım Bey isminde bir yüzbaşıdan dinledim: Çanakkale'de müdhiş bir harb gününde tâli'-i harbin üzerine titrediği bir tepe arkasında kıtaâtımızdan biri susuzluktan bunalır. O kadar ki: Şiddet-i atşdan âdetâ ölümle terk-i mevki' arasında kalmak tehlikesine düşer. Terk-i mevki' ise bütün şibh-i cezîrenin sukūtu demek olduğundan tabur, kendisini fedâ etmek ıztırârında bulunur. İşte bu hayat ve memât ân-ı hevl-engîzinde düşman zırhlılarından birinin attığı cesîm bir top mermisi kıt'anın üzerinden aşarak iki üç yüz metre kadar gerisi uzağında düşer. Açtığı derin bir hufreden yarım metre kutrunda feyyâz bir su fışkırmaya başlar. Kendilerini taburca bir anda mahvetmek için atılan o, müdhiş merminin himmetiyle (!) mücâhidler kana kana su içerler. Kaplarını da doldururlar. Bu lütf-i hayât-bahşâ düşmandan mı geldi, yoksa "Yâ Latîf"-den mi? Hattâ düşmanın böyle insâniyet-perverâne mermi endâhtı gûyâ bir eser-i tesâdüf olmadığını isbât etmiş olmak için aynı tehlikenin –iki ma'nâsıyla– başgösterdiği muhtelif zamanlarda tekerrür ederek aynı lütüfkârlıkta bulunmuş, susuzluktan ölümle kucaklaşan mücâhidlerimize ifâza-i mâü'l-hayât etmiş olduğunu nakil ve hikâye eyledi. Bu hârikaların ilkini müteaddid zâbitândan dinledim.

Mefâhir-i fütûhât ile dolu olan târîh-i İslâm'ın, Osmanlı târihinin hangi sahîfesini açarsınız da bir hârika-i zafere tesâdüf etmezsiniz? Ez-ân cümle Osmanlı târihinin ilk sahâif-i pür-şân ü şerefinde *İnkılâb* muharrir-i muhtereminin bahseylediği Rumeli fâtih-i ebediyyü'l-iştihârı iki ma'nâsıyla sâhib-i velâyet, cennet-mekân Şehzâde Süleyman hazretlerinin fâcia-i vefâtını müteâkib "Bizans"dan, bahren otuz bin kişilik cesîm bir ordu ansızın kısmen Tuzla ve Seydikavağı'na, mütebâkīsi de Gelibolu'ya çıkar. Hazret-i şehzâdenin mâtem-i felâketiyle meşgūl olan Seydikavağı'ndaki Osmanlı hizb-i kalîli nâgehânî karşılarına dikilen düşmana adeden mukāvemetin imkansızlığını görünce velînî'metlerinin meşhed-i pâkini kanlarıyla la'l-gûn etmek üzere türbe-i şerîfesine doğru ric'ate başlarlar. Arkalarından hatve hatve ta'kîb eden a'dâ sanki karşılarında mukāvemet-sûz bir kuvvet-i hâcime görmüş gibi tersine persine kaçtığını gören **[375]** o, bir avuç Osmanlı fedâîleri, bi't-tabi', hayretten men'-i nefs edemezler. Bununla beraber düşmanın, zâhirde hiçbir sebeb ve mecbûriyet yok iken böyle nâgehânî bir hezîmet-i fâhişe ile firârı öyle ca'lî bir ric'ate benzemediğinden her-çi bâd-â-bâd, sell-i seyf ederek arkalarından koşarlar. Hiç birisine gemilerine kaçıp kurtulmak nasîb olmaz. Ele geçirdikleri esirlere bu sebebsiz ric'atin ne demek olduğunu sorup da "Sizin taraftan şöyle bir kahramânın kumandasında azîm bir asker üzerimize yürüdü…" diye cenâb-ı şehzâdenin şekil ve kıyâfetini muarrif ve musavvir cevâbı alınca şehîd-i müşârun-ileyh hazretlerinin rûhâniyet-i kudsiyyeleri imdâdlarına yetiştiğini anlayarak secde-i şükrâna kapanırlar.

Osmanlıların bi-hakkın iftihâr edecek târîh-i fütûhlarına altın kalemle yazdıracak i'câz-ı muzafferiyyetlerinden biri de Edirne ile Filibe arasındaki meşhûr "Sırpsındığı" mevkiidir. Osmanlıların Avrupa kıt'asına geçip Balkanlara doğru ilerlemesinden, Tuna havzasına yayılmasından endîşeye düşen husemâ-yı Dîn-i İslâm, bu kahramanları daha ilk hatve-i istîlâ ve inkişâflarında Avrupa topraklarından sürüp geldikleri yere def' etmek emeliyle Bulgar, Sırp, Macar, Arnavud, Boşnaklardan mürekkeb cesîm bir ordu Edirne üzerine saldırır, Filibe'den Meriç vâdîsine kadar iner. Bundan haberdâr edilen Lala Şahin Paşa derhal keyfiyeti Bursa'da cenâb-ı Murâd-ı Hüdâvendigâr'a bildirerek mevcûd kuvvetinin, bu müttefikīn savlet-i salîbiyesinin def'ine kâfî olmayıp mutlaka teşrîf-i hümâyûn-ı hüdâvendigârîlerini niyâz eder. Bir taraftan da gelmekte olan düşman kuvvetinin mikdâr ve hakīkī veche-i istikāmeti keşf olunmak üzere Hâcı İl Bey merhûm kumandasıyla bir müfreze-i istikşâfiyye gönderir. Her halde bin süvârîden fazla olmayan bu hizb-i kalîl o, koca müttefikīn ordusunu mahv olmak derecesinde mağlûb ve perîşân etmez mi?! Tafsîlâtı sahâif-i târîhiyyeyi tezyîn eden bu hârika-i i'câz-nümûn muzafferiyeti, mümkün değil, hazmedemeyen Hıristiyan müverrihler müttefikīn mevcûdunu azalta azalta yirmi bine indirirler. Mücerred istikşâf-ı a'dâ için gönderilen Hâcı İl Bey'in kuvvetini de çıkara çıkara on bine vardırırlar. Kuvve-i hayâliyyelerine bir az daha vüs'at vermiş, yalancılıkta azıcık daha gayret göstermiş olaydılar Osmanlı müfreze-i istikşâfiyyesini elli ve belki yüz bine çıkaracaklarmış! Hele bunların müteahhirîn zevâtından[1] Hammer bu vak'a-i uzmâyı tedkīk ederken insan yanında bulunmalı da sîmâsına çöken kahr u hacâleti görmeliydi! Seydikavağı, mu'cize-i *Kur'ân*'ını inkâr ile bunu müslümanların hayâlâtperverliğine atf ve isnâd eden müverrih cenâbları beş altı sene evvelki Seydikavağı hâdisesi üzerine yürüttüğü muhâkemât-ı müverrihânesini unutarak Macar Kralı Lui'nin "Sırpsındığı" melhame-i kübrâsından canını kurtarması boynundaki Hazret-i Meryem (aleyhe's-selâm)'ın tasvîri berekâtı olduğunu söylemekte tereddüd etmiyor!

Osmanlılara gelince: Hazret-i şehzâdenin imdâd-ı kudsî-i rûhânîsi hayâlâtperverlik, Macar kralına ise cenâb-ı Ümmü'l-Mesîh'in tasvîri berekâtı aynı hakīkat "Yâ Latîf"! İslâm'da mu'cizât-ı zafer mi istersiniz? Yalnız Osmanlı târihindekiler saymakla tüketilemez. Niğbolu muzafferiyet-i kahhârânesini Gāzî Yıldırım hazretlerinden, Varna melhame-i kübrâsını Gāzî Cenâb-ı Murad-ı Sânî ile Molla Hızır merhûmdan, yarım milyondan hayli fazla düşman kuvâ-yı muhâsıra ve muhâcimesini on binden dûn, yarısı mecrûh ve alîl, cephânesi mefkūd bir avuç kuvve-i mahsûre ile târumâr ve berbâd ederek İmparator Ferdinand'ı ağlatarak hevl-i cân ile kaçıran Kanije müdâfi'-i zî-şânı Tiryâki Hasan Paşa hazretlerinin ervâh-ı mübâreke ve muattaralarından sorunuz; hele Kanije! Kanije! Eflak'tan gelen yüz elli bin kişilik kuvvetle 550000'e bâliğ olan İmparator Ferdinand'ın o deryâ misâl ordusunu kuş kafesindeki birkaç bin mecrûh ve alîl Osmanlı mücâhidîn-i mahsûresi sözün bütün şümûl-i ma'nâsıyla rezîl ve bed-nâm ediyor! Hayât-ı ebediyyeye mazhariyetle bahtiyâr olan bu şîr-i nerler, şimdi de olsalar, sînelerinde taşıdıkları cevher-i îmân sâyesinde kâinât tayyâre kesilse, denizler

[1] Metinde (واتندن) şeklinde yazılmıştır.

üzerlerine tahte'l-bahrlar ko[y]sa, yine Ferdinand ordusuna çevirirler. Bu şîr-i jiyanların rûhen, fikren, aslen kardeş olan bir Trablusgarblı (hacle-i arûs)u terk ederek tek başına düşman süvârîsini hayvan sürüsü gibi önüne katarak kovalar. Can korkusuyla şeytan koynuna kadar kaçırır.

Dînen ve mezheben İslâmiyet'e muhâlif olan bir hıristiyan "Bedr-i Kübrâ" i'câz-ı muzafferiyetinden bahsederken bakınız ne diyor?

La victoir, guoi gu'en ait dit un Souverain materialiste de ce temp, n'est pas aux gros batsillons, La victoir est a dien et a celvi gui combat pour l'esprit de dieu contre. İ'esprit corromper des hommes.*

"Muzafferiyet, zamanımızın muktedâ-yı maddiyyûnu geçinen zât, ne kadar bahs ü iddiâ ederse etsin, askerin kesretinde, kuvvetin tefevvukunda değil. Muzafferiyet, Cenâb-ı Hakk'ın ve onun infâz-ı evâmir ve ahkâmı uğrunda insanların âmâl-i fâside ve makāsıd-ı mütefessihesine karşı sell-i seyf-i cihâd eden zât-ı muhteremindir."

Demek, ki: Muzafferiyet, maddiyetten ziyâde ma'neviyetin, vücûddan ziyâde rûhun imiş. "Bedr-i Kübrâ" melhame-i azîmü'ş-şânını görür bir gözle okuyan, anlar bir kafa ile mütâlaa eden bir Fransız filosofu bu sultân-ı hakīkati idrâk:

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللهِ[1]

[376] Oh! Combien de fois, par la permission de dieu, une petite tronpe a-t-ell vaincu des armees nombreuses, dieu est avec les perseverants.

K. ch. 11. 250

Nazm-ı ilâhîsine kemâl-i itmi'nân-ı kalp ile inanmış oluyor. *Kur'ân*-ı Hakîm'e cebîn-sâ-yi îmân olan öz müslümanlar, o, şevketli Bedr-i Kübrâ gîr ü dârında zât-ı hazret-i Risâlet-penâh-ı a'zamînin ve maiyyet-i hümâyûnlarındaki öz müslümanların mükerreren cünûd-ı melâikle min indillâh imdâd-ı ilâhîye mazhariyetlerini nâtık olan âyât-ı *Kur'ân*iye elbette "La Martin"den bin kat ziyâde inanırlar. Ve îmânlarını o akıllı Fransız hakîminin i'tirâfât-ı hakk-gûyânesiyle bir kat daha ziyâdeleştirirler. *İnkılâb* muharrir-i muhteremi "La Martin"in bu İslâm-âmûz felsefesine ne buyururlar? "La Martin" kadar İslâm tarafdarı değil midirler? Yoksa bunu da Hammer'in hayâlâtperverlikle ithâm eylediği sâfdil (?!) müslümanlar idâdına mı idhâl etmek lütfunda bulunurlar?

Birâder-i âlî-kadr cenâb-ı Hilâfet-penâhî cennet-mekân Sultân Mehmed-i Hâmis hazretlerinin hemen her hafta emânât-ı mübâreke-i peyâmber-i a'zamîyi (aleyhi's-salâtü vesselâm) ziyâretlerini tezyîf, akīde-i hümâyûnlarını istihfâfa kadar gösterilen cür'ete bilmem ne demeli? Bilmem ne ta'bîr bulmalı? Bu dindarlık, bu edeb, bu irfân, bu nezâhet-i lisân, bu hikmet-i beyân doğrusu hayret-ender hayretdir.!!

Dinsizlik bu kadar revâc, bu kadar hürriyet, bu derece cesâret bulduktan sonra demek artık biz o, eski Osmanlıların sulbî evlâdları değiliz. Biz o ni'me'l-ecdâdın bi'se'l-halefleriyiz. Öyle ise bir çok dindaşlarımızın bizi müslüman addetmemelerine gücenmemeli. Ahlâk, âdâb ve âdât-ı dîniyye ve ictimâiyyelerine bizden kat kat riâyetkâr görünmeye, bilhassa cemâat-i kübrâ ile edâ-yı salât ettirmeye, alenen nakz-ı sıyâm edenleri cezâlandırmaya fevkalâde dikkatle kendilerine ısındırmak basîret-i siyâsiyyesini bizden pek güzel bilenleri bize tercîh etmelerini haksız görmemeliyiz.

İslâmiyet'e hakāret, vatana ihânet olursa ancak bu kadar olabilir.

Bursa: **Mehmed Fahreddin**

* La Martin. *Osmanlı Târihi.* Cild: 1 S: 184.

[1] Bakara, 2/249.

Memlekete gittiğimde ve gidip gelirken:

2
OKUYORLAR MI?

Bugünkü her şey ilim olmuş, ders olmuş, yazı olmuş, kitap olmuş… Bugünkü dünyâ okuyor, milletler okuyor, sınıflar okuyor, ferdler okuyor.. Bugünkü okuma hayatın, bütün işlerini kucaklayan, ayrı bir işi sırasına girmiş.. Böyle bir zamanda, Osmanlı hey'et-i ictimâiyyesi okuyor mu? Alelhusûs Osmanlı hamuru içinde en büyük ve en koyu parça olan biz müslüman Türkler okuyor muyuz?

Açıkça söyleyiverelim ki okumuyoruz. Ne kanâatle böyle kesip atıyorum? İki kanâatle: Evvelâ nefsime bakarak, sâniyen halkı görerek..

Evvelâ nefsime bakarak, bunu cezm ediyorum. Çünkü, bilhassa meşrûtiyet geldikten bu tarafa doğru, bizde bir hayli de yazılar yazıldı, kitaplar çıkarıldı. Bunlar arasında elbette okunacakları da var idi. Ben nefsimce okumayı kâr bilmiş ve zevk edinmiş bir adam iken, yahud öyle görünür ve görülürken, bunların çoğuna karşı aldırmadım bile. Hattâ para verilerek alınan veya hediye sûretinde ve Allah rızâsı için yollanan kitaplardan, risâlelerden, gazetelerden pek çoklarını okumadım.

Anlıyorum ki bu benim şahsî hâlim ve huyum olmaktan ziyâde millî hâlim ve huyumdur.. Ben böyle isem, kim olursanız olunuz, hiç şübhesiz, siz de ben gibisiniz…

Sâniyen halkı görerek bu hükmü veriyorum. Çünkü memleketi bu defa da üç beş gün dolaşırken, yokladım, araştırdım, soruşturdum; okuma nâmına bir yerde ciddî bir varlık bulmadım. Vâkıâ oralarda da gazetelere ve mevkūt risâlelere müşteri yazılanlar, öte beri kitap getirtenler eksik değil! Oralarda da okunmamış okunmuş gazeteler, yaprakları kesilmemiş kesilmiş kitaplar görülür. Umûmî harb musîbetinden evvel, bunların yanında kitapçı dükkânları ve kütübhâneler te'sîsi hevesiyle iâne defterleri açıldığı da görülürdü. Lâkin ne diyelim ki okuyanlar, dudak keyfi cıgara dumanlatan, çocuklar gibi okuyor.. Okuduklarını ya yarım okuyor, ya yarın unutuyor. Husûsâ ki bunlar bin kişide bir kişi bile değildir. Husûsen ki bunlar asıl seciyesi yerinde köylü halk olmaktan ziyâde köyde şehirli olmaya yeltenen gösterişçi kimselerdir. Ne diyelim ki bizimkiler de tamâmıyle İstanbul matbûâtının "kāriîn-i kirâm"ına andırıyor.

Velhâsıl, okuma bizi yoruyor, saramıyor, kendine çekemiyor. Bizim ise, başka işlerimiz çok, okumadan belli başlı kârımız da yok.

Niçin okumuyoruz? Bir rivâyete ve bir dirâyete göre "tereddî" etmişiz… Kanımız bozulmuş, beynimiz sönmüş, suyumuz gidip posamız kalmış da, onun için okumuyoruz. Dediklerine bakılırsa, bu hâle uğrayan insan kalabalıkları artık okuyamazmış... Göremezmiş, düşünemezmiş, ne yaptığından ve nereye gittiğinden habersiz bir sürü gibi vukūâtın önünde kör ve sağır sürüklenir, tabîatin ağır ve **[377]** ağılı pençesi altında kıvrana kıvrana yerlerin dibine geçer, geberir, gidermiş…!

Bu mülâhazada, ihtimâl hakīkatten bir şemme bile yok, ihtimâl-i hakīkatten ancak bir şemme var; ihtimâl işin içinde, bir kelimede toplanıp ifâde edilemeyecek, daha başka çapraşık sebebler var. Lâkin benim aklıma kalırsa, bu hâlin başlı sebebi birdir; başka sebebleri varsa bile, bunlar ondan doğmuş, ondan kuvvet almıştır. O sebeb de: Bizdeki okuma işinin, tabîatin aykırısına ve dikine olmasıdır.

Okuma işimizdeki zorluklar sebebiyledir ki bütün cihân okurken okumadan kuvvet ve hayat alırken, başka yerlerde okuma kerâmetiyle bir insan bin insanın, belki yüz bin insanın aklından, yardımından istifâde ederken, başka milletlerde okuma inâyetiyle terzinin, çulhanın, demircinin, dülgerin, çiftçinin, bahçıvanın gazeteleri, kitapları bulunurken biz, millî okumaları, öz harsları olan milletlerin aksine olarak kurumuş, farımış, yerlere düşmüşüz. Okumamız, bu hâliyle hemen de toprak yeme ve kül yutma gibi, işret ve afyon kullanma gibi tabîattan dışarı, sıkıcı, yorucu, öldürücü bir şey olmuş, azlığın ve havâssın pehlivanlık işi olup kalmıştır.

Nasıl okuruz ve okumadan nasıl hayır ve bereket buluruz ki bizdeki okumanın altı, zemîni, rûhu olan yazı yazı değil, kelime kelime değil, kelimedeki öz öz değildir?

Evvelen yazı yazı değil: Okutmuyor, okunmuyor; yazı okutamıyor, biz okuyamıyoruz. Sâniyen kelime kelime değil: Anlatmıyor, anlaşılmıyor; kelime anlatamıyor, biz anlayamıyoruz. Sâlisen kelimedeki öz öz değil: Kavratmıyor, kavranılmıyor. Kelimedeki öz kavratamıyor, biz kavrayamıyoruz.

Şimdilik kısaca ve mübhemce ileri sürülen bu şikâyet mes'elesine sırası düşünce yine döneriz, bunu aramızda tekrar konuşuruz.

Ispartalı: Hakkı

ECNEBÎ KĀNÛNLARINI İKTİBÂS MAHZ-I ZARARDIR

Âtî gazetesinde ıslâhât-ı adliyyeye dâir neşrolunan bir makāleden âtîdeki fıkarâtı nakl ile enzâr-ı intibâha arz ediyoruz:

Kavânînin sık sık ta'dîl ve tebdîlinin ne kadar muzır olduğu geçmiş senelerin tecrübesiyle sâbittir. Bizdeki kadar ta'dîlât ile uğraşmış hiçbir millet yoktur, diyebilirim. Bu kadar uğraşmanın neticesidir ki eldeki kānûnların ikmâl-i nevâkısına iftikār ediliyor. Müşâvir-i adlî Doktor Haynze'nin bir şeyhü'l-islâmımıza dediği gibi: "Memleketinizde ecnebî kānûnundan başka bir şey görmedim ki ıslâhına teşebbüs edeyim. Kendi kānûn-ı medenîniz var iken, onun bi-hakkın ıslâhına çalışmak icâb ederken muhtelif devletlerin muhtelif kānûnlarından alınan ahkâmın burada tatbîkine çalışmak aklımın kabûl etmediği şeydir."

Islâhât-ı adliyyenin ecnebîlere havâlesi en fenâ, en sakīm bir usûldür. Şimdiye kadar gelen müşâvirlerden devlet, millet adliyece hiçbir istifâde etmemiştir. Belki de zarar görmüştür.

ERMENİ MEZÂLİM-İ ŞENÎASI HAKKINDA MÜHİM BİR VESÎKA

Ermenilerin Erzincan, Bayburd, Ardaslı, Gümüşhâne, Polathâne, Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis havâlîsinde müslümanlara karşı yapmış oldukları katl-i âmmı gûyâ Türklerin Ermenilere karşı yapmış oldukları mezâlime mukābele-i bi'l-misl olarak göstermek istedikleri ma'lûmdur. Halbuki son zamanda yapılan tedkīkātla anlaşılan Ermenilerin, katl-i âmmı 93 hudûdunun şarkındaki ahâlî-i İslâmiyye'ye de tatbîk etmeleri bu iddiânın butlânını isbât ediyor. Yapılan tahkīkāttan bu ahvâlin çete hareketleri olmayıp mütefekkirlerinin de iştirâk etmiş oldukları bir katl-i âm olduğu anlaşılmıştır. Bu katl-i âm evvelce tanzîm ve tertîb edilen kuvvetlerle her tarafda sistematik bir tarzda cereyân etmiştir.

Bu hakāyıkı isbât etmek üzere *İkdâm* refîkımız "Ahılkelek" mıntıkasındaki Ermenilerin İslâmlara yaptıkları zulüm ve i'tisâf hakkında mühim bir vesîka da neşrediyor. Rus me'mûrîninden birinci (Afsire dâiresi müfettişi Hareşenko)'nun kendi el yazısıyla olan bu vesîka mes'elenin bütün hakīkat ve fecâyiini inkâra mahâl olmayacak bir sûrette meydana koymaktadır. Mûmâ-ileyh (Hareşenko)'nun el yazısıyla verdiği raporda vekāyi' şu sûretle aynen kayıd [ve] tesbît edilmiştir:

RUS MÜFETTİŞİ HAREŞENKO'NUN RAPORU

"1917 senesi Teşrînisânîsi'nden i'tibâren 1918 senesi yirmi bir Mayısı'na kadar Ermenilerin Ahılkelek sancağında yerli ve mutî' ahâlî-i İslâmiyyeye karşı tatbîk eyledikleri hasmâne muâmelâtı îzâh edeceğim. Gerek yerli Gürcülerin ifâdâtına istinâden ve gerek kendi gözümle görmüş olduğum vekāyii göz yaşlarım dolu olduğu halde îzâha mübâşeret ediyorum. Geçen sene Teşrînisânî nihâyetinde Akbabalı sekiz İslâm yerlilerden ot satın almak üzere Boğdanofka karyesine geldiler.

(Şurası şâyân-ı kayddır ki o sıralarda âsâyiş ber-kemâl olduğundan İslâmlar silahsız geziyorlardı). Bunlardan haberdâr olan Hacebey karyesi Ermenileri derhal mezkûr sekiz müslümanın etrâfını ihâta ederek hançerlerle üzerlerine saldırdılar ve katlederek gözlerini oydular. Dillerini kestiler, bilâhare cesedlere envâ'-ı hakāret yaptıktan sonra diğer dördünü silahla katlederek cesedlerini Akbabalılara iâde ettiler, hançerlerle katlettikten sonra dört cesedi yaktılar.

1918 senesi Kânûnisânîsi'nde Ermeniler İslâm köylerine taarruz etmeye başladılar. "Evvelâ silahlarınızı bize teslîm ederseniz size hiçbir şey yapmayız" diye ihbâra başladılar.

İslâmlar Ermenilerin lakırdılarına inanarak kendi silahlarını teslîm ettiler. Halbuki Ermeniler İslâmları iğfâl etmişlerdi. Ermeniler İslâmların silahlarını aldıktan sonra zîrdeki köyleri tahrîb ettiler:

[378] Tuspaya, Kukiya, Verivan, Tonvakam, Kolilisi, Pakkane, Soğumakavaşı, Aluvejva ve Gomris.

Bu köylerin zahîre, mevâşî ve bilumum eşyâsını alıp götürdüler. Köy ahâlisinin de bir kısmını derhal orada katlederek mütebâkī kadın ve erkekleri esir sıfatıyla Ahilkelek kasabasına götürdüler. Orada bunlara yirmi dört sâat zarfında bir font ekmek ile sudan mâadâ hiçbir şey vermediler. Binâenaleyh açlık ve pislikten üserâ miyânında tifo zuhûr etti. Doktorlar üserânın iâşesi ve temiz tutulması için mürâcaat etmişlerse de Ermeniler nazar-ı i'tibâra almadıklarından müslümanlar hesabsız bir sûrette kırıldılar. Kimse muâvenet edemedi. Çünkü Ermeniler hattâ İslâm üserâsının mevkūf bulunduğu binânın civârına bile kimseyi bırakmıyorlardı. 21 Mayıs 1918 senesinde Türk ordusu Kuzrah karyesini işgāl ettiği zaman bilumum Ermeniler firâr etmeye başladılar ve üserânın bulunduğu binâyı tahrîb ettiler. İslâmlar dam altında kaldı. Cesedlerin bir kısmını da çukurlara atarak üzerlerine kireç döktüler. Bilâhare neft ile yaktılar. İşte yirminci asırda Ermeni milleti neler icad ediyor!"

VİLÂYÂT-I ARABİYYE'DE HUKŪK-I OSMÂNİYE

İkdâm gazetesinden:

"Mahkûm farzıyla bir milletin hâkimiyetinden nez' olunan akvâm, diğer bir milletin hâkimiyeti altına verilecek değildir. Bunun aksi iltizâm olunur ise serbestî verilecek denilen kavimler ancak (sâhib) değiştirmiş olacaklardır. Halbuki o kavimleri eski (sâhib)leri hakk-ı temsîlde dahi kendileriyle beraber tutuyorlardı. Ve kendileri yanlış doğru hakk-ı temsîlden ne istifâde ediyorlarsa onlar da o kadar müstefîd oluyorlardı. Suriye ve Haleb vilâyetleri serâpâ ahâlî-i İslâmiyye ile mâlî olduğu gibi Beyrut vilâyeti ve Kudüs sancağı dahi ekseriyet-i fâika i'tibârıyla hep İslâm'dır. Buralarda Hıristiyan hükûmeti, Yahudi hükûmeti te'sîsine dâir olan tasavvurlar Wilson prensiplerine ne derecelere kadar muvâfıktır?

Hicaz'a âid bir mes'ele-i mühimmede buraların idâre-i Osmâniyye'den iftirâkı hâlinde ne türlü vâridât ile geçinebilecektir. Zîrâ herkes bilir ki oraların vâridâtı masârıf-ı idâre ve inzibâtiyyenin belki dörtte birine vefâ edemeyerek üst tarafı hazîne-i Osmâniyye'den veriliyordu.

Türk unsurunun nakden ve bedenen bu kadar fedâkârlığıyla vücûda gelen Hicâz Demiryolu üzerindeki hukūk-ı Osmâniyye bir vechile kābil-i nisyân olmadığı gibi bil-cümle vilâyât-ı Arabiyye istikbâlen ne tarz-ı idâreye tâbi' olurlarsa olsunlar Türklerin o vilâyât ile, o vilâyetlerin Türklerle revâbıt-ı iktisâdiyyesinin muhâfaza ve tevsîi her iki tarafın inkişâfı nokta-i nazarından ehemmiyetle manzûr olmaya şâyestedir."

BÜYÜK BİR İBRET DERSİ

Ancak "iki yüzlülük" her milletin, her dinin ahlâk kitaplarında takbîh edilmiştir. Bir büyük devletin, anâsır-ı muhtelifeden mürekkeb bir büyük milletin en yüksek me'mûriyetlerine kadar, bi't-tabi' o devlet ve milletin asdıkāsından olmak üzere, irtikā etmiş bu devlet ve milletin, daha ilk maddesinden vahdet-i siyâsiyyesini müttehid kānûn-ı esâsîsi üzerine el basarak yemîn eylemiş olan bir adamın bir başka memlekette o anâsırdan birinin iftirâkına hâdim mesâî ile meşgūl olması iki yüzlülüğün son derecesi olacağı gibi nihâyet yüzündeki iki yüzlükten birini çıkarıvermesi de hicâbsızlığın son mertebesidir.

Gabriel Noradonkyan Efendi, on beş bin guruş râddesinde, bir maâş ile Bâbıâlî Hukūk Müşâviri idi. Şu me'mûriyeti kabûl etmiş olmasıyla bu devlete sâdıkāne hizmet etmeyi taahhüd etmiş oluyordu. Devletin hukūk müşâviri öyle bir me'mûrdur ki o devletin siyâsiyâtında en gizli noktalara vâkıf olabileceği için kendisinden hiçbir vechile iştibâh edilemeyecek zevâttan intihâb olunabilir. Böyle bir emniyete mazhar olan adam, onun muktezâsına tevfîk-i harekete vicdânen mecbûr değil midir? Noradonkyan Efendi şu vazîfeyi on on beş sene belki daha ziyâde müddet îfâ ile muhassasât-ı azîmesini muntazaman der-ceyb eyledikten sonra Meşrûtiyet'in hulûlüyle a'yâna a'zâ ve Gāzî Muhtâr ve Kamil Paşalar kabinelerinde hâriciye nâzırı oldu. Kamil Paşa'nın sukūtundan sonra berây-ı tedâvî Avrupa'ya gitti; fakat me'zûniyet-i resmiyye ile. Çünkü maâşını alacak… O aralık şâyi' oldu ki Noradonkyan Efendi Paris'de tek durmuyor, maâşını almakta olduğu devletin kuyusunu kazmaya çalışıyor. Fakat efendi; müddet-i me'zûniyyeti hitâm buldukça maâşını alabilmek için, henüz iâde-i âfiyet edemediğinden bahs ile tecdîdini istidâ ediyordu. A'yân, o şâyialara bakmayarak birkaç defa daha me'zûniyet verdi, fakat en sonra bir me'zûniyet daha bahşetmeyi münâsib görmedi. O zamandan beri maâş alıp almadığı mechûlümüz ise de ismi a'yân defterinde, resmi a'yân resimleri miyânında kalmak gerektir; meselâ şu aralık avdet etmiş olsaydı, belki alamadığı maâşları alır ve bir nezârete bile irtikā ederdi… Oskan Efendi on seneden ziyâde birinci sınıf mâliye müfettişi ünvânıyla yüksek maâş aldıktan sonra Posta, Telgraf, Telefon nâzırı oldu ve en sonra Tevfik Paşa hazretleri Posta ve Telgraf Nezâreti'ni Oskan Efendi'ye teklîf etti; o da kabûl eyledi; adı vükelâ listesine geçti; bahara kadar iâde-i âfiyet ile geleceğine intizâr ediliyordu…

Şimdi telgraflar haber veriyorlar ki Gabriel Noradonkyan ve Oskan Efendiler, Osmanlı Meclis-i A'yânı A'zâlığı'nı, Devlet-i Osmâniye Nâzırlığı'nı terk ile Ermenistan Cumhûru'nda Hâriciye ve Dâhiliye Nezâretlerini kabûl etmişler ve efendiliği bırakarak Ermenice "Mösyö" ma'nâsına olmak üzere baron olmuşlar… Baron Gabriel Noradonkyan, Baron Oskan Mardikyan…

Her mülâhazadan kat'-ı nazar azıcık hubb-i nefse mâlik bir adam altı yüz bu kadar senelik bir devlet-i muazzamanın nâzırlığında bulunduktan sonra Ermenistan Cumhûru'nda nasıl hizmet edebilir?

SEBÎLÜRREŞÂD

Bunda şaşılacak hiçbir nokta yoktur. Esâsen onlardan

başka şey beklemek hatâdır. Kabâhat, onlarda değil, bizdedir. Müslümanlar kafalarını böyle taştan taşa vura vura elbette bir gün gelecek, "Kendilerinden başkalarını evliyâ-yı umûr ittihâz etmemeleri" hakkındaki hakîkat-i sarîhaya dört enzâl ile sarılacaklardır.

ACI FAKAT DOĞRU NASÎHATLER

İstanbulluların mesleksizliği –Müslümanlık ve Türklük düşmanlığı– nifâkı terk ile ittihâdın lüzûmu –hiç kimseden meded ummamak– Ermenilerin Türk gazetecilerinin müdâfaasına ihtiyâcları olmaması– biz birbirimizi yerken düşmanların hepimizi yiyeceği.

[379] *Akşam* gazetesi bir İngiliz dostunun mühim beyânâtını neşretti. Bu beyânât hakîkī ve samîmî bir dostun nesâyihi kadar bize te'sîr etti. Bizans'ın münevver tabakasının ve matbûâtının hâlet-i rûhiyyesini tasvîr eden ve Türkler için halâs yollarını gösteren bu beyânâtın bazı mühim kısımlarını aynen naklediyoruz:

"Türk kavmi dostluğuna sâdık ve ahdinde vefâkârdır. Fakat Türk hükûmeti ve İstanbullular öyle değil, siz İstanbullular hayatla oynuyorsunuz. Bir şey nazarınızda bugün iyi! Yarın fenâ! Bugün sulh! Yarın harb! Bugün Alman dostluğu! Yarın İngiliz dostluğu. Bugün Talat Paşa yarın Sabahaddin Bey! Ertesi gün yine Talat Paşa! Her şey bugün kara! Yarın beyaz! Eğer hayata lüzûmu derecede ehemmiyet, şahsa mâhiyeti nisbetinde kıymet ve umûr-ı idâreye ciddiyet vermezseniz bir devlet hâlinde daha on seneden ziyâde yaşayamazsınız.

Esâsen Müslümanlık ve Türklük dolayısıyla iki düşmanınız var. Biri taassub-ı dînîyi âlet ittihâz edenlerin düşmanlığı, diğeri Türk evsâf ve şecâatinin tevlîd eylediği korkunun düşmanlığıdır.

Bunlara bir de siz mesleksizlik düşmanlığını ilâve ederseniz hâricî dâhilî bu düşmanların arasında nasıl yaşayabilirsiniz?

Dostum! Beyninizdeki bütün ihtilâfları bir tarafa bırakınız. Memleketin münevverleri hep bir araya toplanınız. Size isnâd olunan kabâhatleri müdâfaa ediniz. Emînim ki bu kabâhatlerin çoğu yanlış yahud yalandır. Deliller taharrî ediniz. Hakîkati meydana koyunuz. Hakkınızda gelecek i'lâmın hükmünü tahfîfe çalışınız. Kendinizden başka kimseden insâniyet beklemeyiniz. "Wilson Reis"in bir iyi hıristiyan olmaktan fazla bir meziyeti yoktur. Ne Amerika'ya, ne İngiltere'ye, ne de Fransa'ya güvenmeyiniz. Hafîf kurtulmak için bir ümîd varsa o da cihân-ı insâniyyet nazarında ma'sûmiyetinizi isbât eylemektir. Fakat yekdiğerinize atf-ı cürm etmekle da'vânızı kazanamazsınız. Gâyet yanlış bir tarîk-ı müdâfaa ta'kîb ediyorsunuz. Cinâyâttan yalnız hükûmet-i ittihâdiyeyi mes'ûl tutmakla tamâmen kurtulamazsınız.

Çünkü Balkan Harbi'nde Gladston talebeleri Muhtâr Paşa hükûmeti aleyhinde de nice makâleler yazdılar. Şimdiye kadar Türkiye'de hiçbir hükûmet İngiliz liberallerini memnûn edememiştir. Sizin vazîfeniz îkā' edilen cinâyâtı tahkîk etmek ve asıl vâki' olanlarını ve fâillerini bulmak ve onları meydana koyup bir çok isnâdların iftirâ olduğunu ve Türk milletinin her vakit olduğu gibi bu mes'elede dahi ma'sûm bulunduğunu isbât eylemektir. Gazetelerinizde her gün mütemâdiyen Ermeni kıtâlinden, Rum muhâceretinden bahsetmenize hayret ediyorum. Onlar sizin müdâfaanıza muhtâc değildir. Bunların Avrupa'da binlerce avukatı var. Siz bîçâre ve hâmîsiz olan Türkleri düşününüz. Onları kurtarmaya çalışınız.

Her biri bir "centilmen" yani bir "efendi" olan on milyonu mütecâviz Türk milletini imhâ için düşmanlarınız ne kadar tertîbât ve teşkîlât yapsalar bundan sonra mahva muktedir olamazlar. Eğerçi siz bu muhterem kavmi müttehiden mahâretle müdâfaaya ve ba'demâ hüsn-i idâreye muvaffak olabilirseniz. Eğer buna muvaffak olamazsanız siz biribirinizi yerken düşmanlarınız hepinizi yiyip bitirecek."

DÂHİLÎ İCMÂL-İ HÂDİSÂT

Havâic-i zarûriye sıkıntıları – Fırkalar, Cem'iyetler, Gazeteler – Trakya'da ve Adana'daki Müslümanların faâliyetleri

Pâyitaht'ta mütârekeden sonra başgösteren –kömür, ekmek, su, amele, nakliyât gibi– ihtiyâcât-ı zarûriyye ve yevmiyye muvakkat bir zaman için buhrân şeklinde tecellî etmiş ise de, bi-hamdihî teâlâ mezkûr buhrârın ref' ve izâlesine doğru himmet edilmiş ve günden güne esbâb-ı salâh tehiyye ve ihzâr olunduğu görülmüştür.

İâşe işleri, halkın maîşeti azîm sıkıntılara uğradığından şikâyât gitgide çoğalmakta idi. Bugün ise ekmek, su, amele, tenvîrât, nakliyât bir dereceye kadar yoluna girerek, âtî için yeniden ahâlide büyük bir ümîd uyandırmıştır. İâşe Nezâreti'yle matbûât-ı mahalliyyenin neşriyâtına bakılırsa ekmek mes'elesinin pek yakın zamanlarda –müteahhidlere ihâle edildiği cihetle– düzeleceğinden mâadâ, kemmiyet ve keyfiyetçe de mu'tenâ bir hâle gireceği ümîd edilmektedir. Şeker, gaz, mahrûkāt, et ve erzâk fiâtları son derece terakkī ettiğinden, şehrin fakīr mahalleleri azîm bir mahrûmiyet içinde yaşamakta ve bu yüzden son derece bîtâb ve nâ-tüvân bir hâle düşmektedirler. Bu sebeble memlekette ahkâmını şiddetle icrâ etmekte olan gûnâ gûn emrâz-ı sârîyye alabildiğine icrâ-yı tahrîbât eylemektedir. Gençler, küçük çocuklar, ihtiyârlar bu maîşet mahrûmiyeti neticesinde büyük mikdârda telef olup cihâna vedâ' ediyorlar. İâşe Nezâreti'nin yalnız me'mûrları düşünüp ahâliyi hesâba katmaması hiçbir vakitte adl ü nasafete tevâfuk etmez. Bir fakīr âile bu şerâit altında –gazın okkasını iki yüz seksen, şekeri iki yüz elliye alamadığı için– paspasla dolu maddeyi her gün bi'l-mecbûriye yiye yiye, tedrîcî sûrette diyâr-ı ademe gitmektedir. Gerek hükûmet ve gerek iâşe nâzır-ı cedîdi bu ince noktaları düşünmeyi, halkın ihtiyâcâtını tehvîn etmeyi vazîfe bilmelidirler. Yoksa yalnız me'mûrları düşünüp halkı ihmâl etmek hiç de doğru bir hareket sayılamaz.

§ Günümüzün diğer mühim bir mes'elesi de pâyitahtta günden güne çoğalan muhtelifü'l-ünvân fırkalarla mürevvic-i efkârları olan gazetelerdir. Defeâtle **[380]** söylediğimiz gibi bugün memleketimizin en ziyâde muhtâc olduğu şey, bu

fırkalarla gûnâ gûn neşriyât olmayıp, bilakis, vahdet, ittihâd ve tevhîd-i mesâî olsa gerektir. Ancak bu vahdet sâyesinde yorganımızı muhâfazaya muktedir olabileceğiz. Esâsen fırka ve cem'iyet kelimelerinden halkımız o derece ürkmüştür ki, böyle şeylere hiç ehemmiyet vermiyor ve derhal hatırlarına türlü türlü fikirler geliyor. Matbûâtımızın çoğalmasına bir diyeceğimiz yok ise de, maatteessüf onlar da menâfi'-i milliye husûsunda pek âhenksiz bir sûrette idâre-i kelâm etmekte, bazıları da büsbütün şahsiyât ve ağrâz ile sütûnlarını doldurmaktadır. Birkaçı da sırf gayri müslimlerin avukatı kesilerek temcid pilavı gibi, Ermeniler ve Rumlar hakkındaki tehcîr ve taktîl mes'elelerini vird-i zebân etmekte, müslümanlar hakkında yapılan haksızlıkları meskûtün-anh bir halde bırakmaktadırlar ki matbûât-ı İslâmiyye'nin bu tarzını Müslüman vatandaşlarımız hiç beğenmemekte ve sırrını anlayamamaktadırlar. Bu yüzden gazetelere olan rağbet günden güne azalmaktadır.

Binâenaleyh bu husûsu nazar-ı dikkate alacak ve müslümanların hukûkunu müdâfaa ve sıyânet için İslâmî bir siyâset ta'kîb edecek bir gazeteye pek şiddetli ihtiyâc vardır.

Dindaşlarımız, eğer akıllarını başlarına alıp, sâir anâsır-ı Osmâniyye gibi kemâl-i ciddiyyet ve faâliyyetle çalışmayacak olurlarsa, ileride maddî, ma'nevî büyük zararlara dûçâr olacakları şübhesizdir.

§ Trakya-Paşaeli Müdâfaa Hey'eti tarafından şu son zamanlarda neşrolunan beyânnâme enzâr-ı dikkati ciddî bir sûrette celb ediyor. Bize kalırsa gerek cem'iyyât ve matbûât-ı İslâmiyye, gerek Müslüman mütefekkirlerimiz dindaşlarımızın metâlib-i muhıkka ve meşrûasını külle yevm enzâr-ı cihâna –bilhassa i'tilâf devletlerine– arz etmeli ve bu gibi haksızlıkların müslümanlara bir hıristiyan hükûmet tarafından icrâ ve îkā' edildiğini tafsîlâtıyla bildirmelidirler.

1914 senesinde Bulgaristan'a terk edilen aksâm ile Mesta şehrinin şark cihetinde Yunanistan'ın işgāl etmekte olduğu arâzî de dâhil olduğu hâlde, Meriç ile Mesta Karasu nehirleri arasındaki Garbî Trakya 1912 senesinden beri Bulgarların taht-ı idâresinde bulunmaktadır. Balkan Harbi esnâsında işgāl ettikleri her yerde olduğu gibi burada da asırlardan beri hiçbir milletin hayât-ı târîhiyyesinde manzûr ve mütemeddin insanlarca îkā'ı şöyle dursun akıl ve hayâle getirilmesi bile kābil olmayan mezâlim aylarca bir sarsar-ı bî-rahm ü insâf gibi o memleketin ser-i felâket ve mazlûmiyyetinde dolaştı durdu, yaktı yıktı, üzdü, kesti. Din ve nâmûsa, mal ve hayata, her şeye, bir insanın mâlik olabileceği en küçük şeyden en büyük mukaddesâta kadar her şeye taarruz ve tasallut etti. Binlerce hâneler yandı, hânümânlar mahvoldu, ocaklar söndü, genç kızlar kanlı gözyaşları içinde boğuldu. Binlerce âileler kadınları ve çocukları ile imhâ ve itlâf edildi. Velhâsıl tasavvuru mümkün ve gayr-i mümkün her şey ve her fenâlık, her zulüm bî-pervâ ve insâf yapıldı. Bütün bunlara zamîmeten târih-i âlemi ebediyyen kirletmesi lâzım gelen cebren tebdîl-i dîn ve mezheb cürm-i müdhişini de yirminci asırda îkā' etmek sûretiyle medeniyet-i cihâna i'lân-ı husûmet ettiler. Minâreleri yıktılar, câmilere çan taktılar, tebdîl-i kanâat ve din etmek istemeyenler, kātil komitecilerin süngüleri altında can verdiler. Bütün bu fecâyi' medenî Avrupa'nın Balkan mümessillerinin nazarları önünde eğlenceli bir fâcia gibi cereyân ettiği hâlde, resmî ve gayr-i resmî Avrupa bu ahvâl muvâcehesinde tamâmıyla muhâfaza-i sükûn eyleyerek hâdisâta seyirci ve lâkayd kaldılar. Sanki Bulgarlar bu vahşetleriyle Avrupa iz'ân ve irfânı, kanâat ve vicdânı ile istihzâ ediyorlardı. Müslümanlar ezildi, öldürüldü, kan ağladı, bağırdı; heyhât kimse işitmedi, gözlerinin yaşlarını kimse görmedi. Fakat medenî Avrupa, adâletperver Amerika Ermeni kıtâli için fevkalâde ehemmiyet verip durdular. Hak ve adâlet nâmına Trakya müslümanlarını Bulgar mezâliminden kurtarmak Avrupa için bir vazîfe-i adl ü insâf teşkîl etmez mi? İşte biz mütefekkirlerimizden, matbûâtımızdan bu gibi hukūk-ı İslâmiyye'nin müdâfaası uğurunda icâle-i kalem ve fikir etmelerini ricâ ediyoruz.

§ Kilikya nâm-ı kadîmi altında bulunan Adana ve mülhakātıyla İçel ve Maraş sancaklarından ve buralara mücâvir olan Ayıntab sancağıyla Antakya, İskenderun, Biilan ve Reyhaniye kazâlarında nüfûs-ı umûmiyyenin yüzde doksanını mütecâviz bir ekseriyet teşkîl eden müslümanları temsîl etmek ve bu mahallerin âmâl ve efkâr-ı ekseriyyetine tevfîkan kemâ-kân Devlet-i Osmâniye'ye merbûtiyyetlerini te'yîd için dâhilen ve hâricen lâzım gelen teşebbüsât ve neşriyâtla mesâîde bulunmak ve merkezi İstanbul'da olmak üzere bir cem'iyet teşekkül ederek beyânnâmesini hükûmete vermiştir. Adana ve civârı kâmilen İslâmî bir muhît olduğundan, orada yaşayan müslümanların hukūkunun muhâfazasını der'uhde eden bu cem'iyetin muvaffakiyetini dilemekle beraber, mütefekkirlerimizle matbûâtımızın ve zimâmdârânımızın da bu yeni ve gayûr cem'iyet-i İslâmiye'ye muâvenet etmelerini temennî ederiz.

[Burada "Tashîh" başlığı altındaki tashih yerine işlenmiştir.]

Necm-i İstikbâl Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

9 Ocak 1919 | 6 Rebîülâhir 1337 | Perşembe | 9 Kânûnisânî 1335 | Cild: 15 - Aded: 386

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

اللهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ. أُوْلَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُاْ الضَّلاَلَةَ بِالْهُدَى فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُواْ مُهْتَدِينَ.مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَاراً فَلَمَّا أَضَاءتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لاَّ يُبْصِرُونَ. صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لاَ يَرْجِعُونَ. أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِم مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ واللهُ مُحِيطٌ بِالْكافِرِينَ. يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاء لَهُم مَّشَوْاْ فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُواْ وَلَوْ شَاء اللهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.[1]

Meâl-i Kerîmi

"Allâh onların istihzâlarının cezâsını veriyor; dalâlet ve hayret vâdîlerinde serseriyâne dolaşıp durmalarına müsâade ediyor. Onlar öyle kimselerdir ki dalâleti hidâyete değişmişler; binâenaleyh ne ticâretleri kendilerine bir kâr te'mîn etmiş, ne de tuttukları meslekte isâbet edebilmişlerdir. O adamların hâli aydınlık için ateş yakan kimselerin hâllerine benzer ki ateş yanıp da etrafı aydınlatınca Allah ateşlerini söndürür ve kendilerini bir şey göremeyecek sûrette karanlıkta bırakır. Onlar hakkı işitemeyecek derece sağır, söyleyemeyecek derece lâl; göremeyecek derece kördürler. Onun için tuttukları meslek-i nifâktan dönmeleri ihtimâli yoktur. Yahud zulmetlerle, ra'd ve berk ile dolu bir buluttan inen yağmura tutulmuş kimselere benzerler ki yıldırımların verdiği dehşetle ölüm korkusundan kulaklarını tıkarlar. Halbuki kâfirler Allah'ın tamâmıyla kabza-i kahrında oldukları için bu ihtirâzın hiçbir faydası yoktur. Şimşeklerin çakması gözlerini kamaştırmak derecesine gelir. Parladıkça yol almak için yürümeye başlarlar. Kapanınca oldukları yerde kalırlar. Allah istese onların ne kulaklarını, ne gözlerini bırakır, hepsini mahvederdi. Allah her şeye kādirdir."

* * *

[382] Müfessirler (اللهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ) kavl-i kerîmini te'vîl için pek çok şeyler yazmışlardır. Bu vâdîde onları ıtnâb-ı kelâma sevk eden sebeb, münâfıklarla, ma'nâ-yı hakīkīsi ile, eğlenmenin, mukābele bi'l-misl tarîkıyle hîle ve hud'a etmenin, maskaraya almanın makām-ı akdes-i rubûbiyyete yakışır hâller olmamasıdır. Herhâlde, halkın yek-diğere yaptıkları gibi, Cenâb-ı Hakk'ın; lehv ü lu'b tarîkıyle, mekr, hud'a, istihzâ gibi beyhûde ef'âlin zât-ı rubûbiyyetten sudûru muhâl bir keyfiyettir.

Bu hakīkati nazar-ı dikkate alarak şuna hükmetmek zarûrîdir ki, âyette zât-ı Bârî'ye isnâd olunan istihzâdan maksad Cenâb-ı Hakk'ın, hayât-ı maddiyyede mekr, hud'a, istihzâ yollarına sapanlardan, hiç ümîd etmedikleri bir tarzda, beklemedikleri bir zamanda başlarına gûnâgûn felâketler getirmesinden, kendilerinden mahûf ve müdhiş bir sûrette intikām almasından ibârettir. Erbâb-ı mekr u tesvîl gāyet emîn ve âsûde bir tavır ile âmâl-i sehîfelerini tervîce çalıştıkları bir anda azâb-ı hâile giriftâr olmak, necât ve selâmet ümîd ettikleri mesâîlerinden helâk ve izmihlâl semereleri ıktitâf etmek gibi bir hâl ise netîce ve te'sîr i'tibâriyle bedîhîdir ki bir hîle ve hud'aya kapılmak gibi bir şeydir.

Kur'ân-ı Kerîm, yukarıda birçok yerlerde tekrar ettiğimiz vechile, esâlîb-i beyânı i'tibâriyle ifâde-i merâm husûsunda Araplarca me'lûf olan tarz ve nesaktan hiç ayrılmamıştır. Arabın tertîb ve te'lîf-i kelâm i'tibâriyle riâyetkâr olduğu esâlîbden biri ise elfâz arasında müşâkeledir.

Sanâyi'-i lafziyyede müşâkele, îrâd edilen bir lafzın bi'l-mukābele müstelzim olduğu fiil ve hareketi, ma'nâ-yı hakīkīsi maksûd olmaksızın, aynı lafız ile ifâde etmekten ibârettir.

Şu i'tibâr ile âyât-ı sâlifede münâfıkların Cenâb-ı Hakk'a karşı mekr u hud'a yolunu tuttukları, âyâtıyla istihzâ ettikleri bast u beyân edildikten sonra "Onların bu gibi ahvâl ve ef'âlinin cezâsını Allah kendilerine çektirecektir." denecek yerde bu maksadı aynı elfâzın tekrarıyla "Onlar istihzâ ediyoruz, diyorlar. Allah da onlarla istihzâ edecektir." tarzında ifâde Arabın zevk-ı selîmine daha ziyâde tevâfuk edeceği derkârdır.

Sonra müşâkele tarzında îrâd-ı lafz ma'nâya ait mü-

[1] Bakara, 2/15-20.

him bir nükte ve faydayı mutazammındır ki o da Cenâb-ı Hak tertîb-i mücâzât maksadını istihzâ lafzıyla edâ etmekle münâfıkların âmâl ve makāsıdını ber-aks edeceğine, medâr-ı muvaffakıyyet addettikleri bir tavır ve hareketin helâk ve makhûriyetlerine bâdî olacağına enzâr-ı dikkati celb etmiş olmasıdır.

Filhakīka, hayât-ı dünyâda tuttukları meslek-i nifâk ve şikāk ile âmâl-i hasîselerine zaferyâb oldukları i'tikādını besleyen münâfıkların rûz-ı ferdâda akılları başlarına gelecek, dünyâda iken mü'minlere karşı tuzak kurmaya inhisâr etmiş olan mesâî-i hayâtiyyelerinin bütün dehşet ve şenâatiyle nazarlarında tecellî edecek olan avâkıb-ı meş'ûmesi daha o zamandan kendilerini girdâb-ı mihen ü mesâibe atmış olduklarını anlatacaktır.

Şu halde mâdem ki şu netîce tuttukları hîle ve desîse yollarından ümîd ve intizâr ettikleri şeylerin taban tabana zıd ve ma'kûsüdür, bu in'ikâs-i âmâl kazıyyesini hud'a, istihzâ ve emsâli tâ'bîrât ile ifâdede başka bir te'sîr ve belâgat olduğu bedîhîdir. Binâenaleyh [1](يُخَادِعُونَ اللهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ), [2](فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللهُ مِنْهُمْ), [3](اللهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ) gibi âyât-ı kerîme böyle bir maksadla müşâkeleyi tazammun etmektedir.

Başka yerlerde sebk eden beyânâttan anlaşılmış idi ki, Cenâb-ı Hak insanlara peygamberlerini, sırf doğru yolu göstermek için gönderiyor ve da'vâ-yı hidâyet ve irşâdlarını sözle bırakmayarak onları birtakım âyât-ı beyyinât ile müeyyed ve mücehhez bulunduruyor.

Bununla berâber netîce neye müncer oluyor? Herkes ezelî saâdet ve şakāvetten nasîbi ne ise yalnız onu alabiliyor. Bir kısım halkın, Cenâb-ı Bârî'den nâzil olan hikmetlerin sereyân-ı feyziyle kalbleri envâr-ı sedâd ve hidâyete ma'kes oluyor, diğer bir kısmın ise taraf-ı Hak'tan tevâlî eden mevâiz, âdâb ve emsâl kalplerini daha sengîn bir hâle getiriyor; hakīkate inkıyâd etmek isti'dâd ve kābiliyetini tevlîd etmek şöyle dursun, inâd ve istikbârları rûz-efzûn oluyor.

İşte (وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ) vasfına mâ-sadak olanlar bu ikinci kısım halktır ki hayât-ı fâniyyeleri vâdî-i hayret ve dalâlette pûyân olmakla güzâriş-pezîr olur, her türlü telkīnât-ı muslihâne tuğyân ve nahvetlerinin kat kat izdiyâdına hizmetten başka bir te'sîr gösteremez. Ve bu adamlar âkıbetlerini neye müncer olacağını, meslek-i vâlihâneleri kendilerini nerelere sevk edeceğini bilmez ve düşünmezler.

Bu makūle eşhâstan birçoğunun o azgınlıklarının bir cezâsı, o neşvelerin bir humârı olacağını hayâl ve hâtırlarına getirmemelerinin başlıca sebeblerinden biri de Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine istidrâc muâmelesi yapması, dünyâda ukūbetlerini ta'cîl değil, bilakis kendilerini refâh ve saâdete müstağrak etmesidir ki [4](سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ. وَأُمْلِي لَهُمْ) = "Onları bilmedikleri bir cihetten istidrâc ediyoruz. Ve ben onlara mühlet veriyorum." [5](أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ. نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ) = "Zannediyorlar mı ki bol bol mal ve evlâd vermekle kendilerini acele hayır ve saâdete mazhar ediyoruz? Yok yok ! Onlar işin hakīkatini bilmiyorlar." [6](فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ) = "İhtâr ve tezkîr ettiğimiz **[383]** hakīkatler hâtırlardan çıkınca kendilerine her şeyin kapılarını açtık. Nâil oldukları ni'met ve refâh ile sevinmeye kendilerini bahtiyâr addetmeye kalkıştıkları zaman olunca birdenbire çalyaka uğradıkları hâli görünce şaşırıp kaldılar."

Bunlara mümâsil daha pek çok âyât-ı kerîme vardır ki birer birer serd ve îzâha hâl ve mevki' muhtemil değildir.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

BUHRÂN-I FİKRÎMİZ

– 1 –

Müellifi: Prens Said Halim Paşa

Memleketimizin teâlî ve terakkīsini te'mîn için garb medeniyetinden istiâne zarûreti bizde yeni bir sınıf-ı mütefekkir yetiştirdi. Bu ihtiyâcı tatmîn için yetişen bu sınıf-ı münevver, milletin mukadderâtına her nevi' murâkabe ve rekābetten âzâde bir te'sîr icrâ eylemektedir.

Halbuki bu zümre-i münevvere medeniyet-i garbiyyenin te'sîrâtı altında şahsiyetini gāib ederek müfrit bir garb-perestişkârlığına mübtelâdır ki, selâmet-i milliyyeyi, ancak kendisinin dûçar olduğu bu ibtilâ-yı marazîyi memlekete sirâyet ettirmekte görüyor; terakkī ve teâlî nâmına vicdân ve efkârda envâ'-ı buhrânlar tevlîd ederek memleketi muzlim mechûlâta doğru sürükleyip götürüyor.

Garb perestişkârı olan bu sınıf mütefekkirînimizin zihniyeti menşei bulunan garb zihniyetine hiçbir vech ile benzemez. Bunlar, kendi muhîtleri hakkında yeisle mâlî o elîm ve akīm tenkīdleriyle temeyyüz ederler. Bu münekkıdîn îzâh ve isbât edemediği için ithâm, anlayamadığı için inkâr eyler. Mevcûd ve vâkıı bilmez de nasıl olmak icâb edeceğini öğretmek iddiâsında bulunur.

Maa-zâlik, ümîdlerimizi bir zaman bu sınıf-ı mütefekkire rabt etmiş, saâdet ve terakkıyâta âid nuhbe-i âmâlimizin husûlünü ondan beklemiş idik.

Çünkü, onun îmândan mahrûm, müterediddid rûhunda mündemic o muzlim bedbînliğin ümîdvâr olmaya ve memleketin âmâliyle tevâfuk edecek bir emel beslemeye mâni' olduğunu bilemiyorduk.

Onun o muzlim bedbînliği vatanında her şeyi ıslâhât ve ta'dîlât ile kurtaramayacak derecede bozuk görmesinden neş'et etmektedir. O bundan dolayıdır ki selâmeti, ancak mevcûd olanı yıkıp az çok garblaşmış olan vukūf, mantık ve ahlâkına, Frenkleşmiş olan ictimâî ve siyâsî tasavvurâtına göre yeni bir hey'et-i ictimâiyye teşkîlinde görüyor.

Bu rûh-ı mefkûreyle mevcûdu imhâ ve yerine alelıtlâk başkasını ikāme arzusunda bulunan ve vatanlarında rûhlarını, fikirlerini hoşnûd edecek bir şey bulamayarak hiçbir hazz-ı ma'nevî duyamayan insanların vatanlarıyla ne gibi alâkaları olabileceği suâli bi'z-zarûre tevârüd eder.

[1] Nisâ, 4/142.
[2] Tevbe, 9/79.
[3] Bakara, 2/15.
[4] A'râf, 7/182-183.
[5] Mü'minûn, 23/55-56.
[6] En'âm, 6/44.

Bu gibilerin garîb zihniyeti az çok her husûsta te'sîrâtını hissettirmektedir ki tensîkāt ve ıslâhât hakkındaki şekl-i idrâkleri bunun bâriz bir misâlidir. Îzâh edelim: Başka memleketlerde herhangi bir şeyde görülen bir mahzûr veya bir kusûrun lüzûm-ı ta'dîl ve ıslâhı hissedildiği anda ta'dîl ve ıslâhına çalışılır. Bizde ise ıslâhı matlûb olan her şeyin bilâ-tereddüd hedmiyle yerine daha iyi olduklarını zannettikleri bir şeklin ikāmesi arzu edilir. Bu gayret-perverân nazarında tensîk ve ıslâh arzusu, mevcûd olan bir şeyin terk ve tebdîline hâdim bir vesîleden başka bir şey değildir. Halbuki garblılar bir şeyi münhasıran muhâfaza emeliyle ıslâh etmek isterler. Hâsılı bizde yeniden ihyâ için ifnâya, garbda ise zevâlden vikâye için idâmeye çalışılır.

Garb perestişkârlarının iktisâb eyledikleri nûr-ı ma'rifet kendilerini tenvîr etmekten ziyâde basîretlerini köreltmekte olduğu ve kendilerine bu nûru tehiyye edenleri aynen taklîd husûsundaki cehd ü gayretlerine ve garplılar gibi düşünüp hareket etmekte olduklarına dâir nefislerinde mütehassıl zehâb ve kanâatlerine rağmen onlara tamâmen zıd bir sûrette düşünüp hareket eylediklerini bile göremedikleri şu basît mukāyese ile tezâhür eder.

Halbuki tebdîlen ıslâh cihetine gitmekle hakîkatte yeni bir şeyin tecrübesinden başka bir iş yapılmamış olur. Bu ise bazen pek acı olan birtakım tecrübelerden mütehassıl ma'lûmât ve müktesebâttan mahrûm kalarak yeniden birtakım tecrübelerde bulunmak yani tereddüd ve şübühât içinde kıymetdâr vakitler gāib eylemek, yeni hatâlar işleyerek bilâhare ta'mîrlerine çalışmak velhâsıl ekseriyâ men'i mültezem fenâlıklardan daha vahîm netîcelere müncer olacak bir mülâzemette bulunmaya mahkûmiyet demektir.

Bundan başka tebdîl mâhiyeten bir şeyi diğerine mukābil terke icbâr demek olduğundan bir fi'l-i tahakkümden başka bir şey değildir.

Bir fi'l-i tahakküm kâfî derecede ma'kūl ve muhık olmadığı takdîrde bir hareket-i keyfiyye olur. Bu hareket-i keyfiyye ise diğer bir hareket-i keyfiyyeyi tevlîd ettiğinden binnetîce harekât-ı keyfiyye hâkim-i mutlak kesilir. Harekât-ı keyfiyyenin icrâ-yı hükm ettiği yerde de tecrübe, hikmet ve i'tidâl te'sîrden âzâde kalır. **[384]** Müceddid muzır olmaktan ve tensîkātı da hafîf veya şedîd mesâib tevlîd eylemekten kurtulamaz

Garb perestişkârlarının bu hâli ilel ve emrâzdan tevakkī ve bir sıhhat-i tâmmeye mâlikiyet arzusuyla kütüb-i tıbbiyye mütâlaasına koyulan ve nihâyetinde nefsini kâffe-i emrâz ile ma'lûl görerek hayâtı, ancak bir sevk-ı tabîî ile katlandığı tahammül-fersâ bir bâr, ıztırârî ve medîd bir ıztırâb gibi telakkī edenlerin hâline benzer.

O müteffikirîn de aynıyla efrâdından bulundukları hey'ete daha tam bir sıhhat te'mîni emeliyle istihsâl-i ma'lûmâta çalıştıkları halde nihâyet onu en mühlik hâlât-ı redîe ile musâb görüyorlar.

İstihsâl eyledikleri kâffe-i ma'lûmâtın, vatanlarını kendilerine bir menba'-ı elem ve ıztırâb hâline getirmekten başka bir faydası olmuyor. Ve onlar bu vatana ancak gayr-i müdrek irsî bir his ile merbût kalabiliyorlar.

Şu hâlât arasında görülen müşâbehet-i kat'iyye alel-ıtlâk iktisâb-ı ma'lûmât ile te'mîn-i iktidâr mümkün olamayacağını isbât eder.

Müktesebât-ı fikriyye usûlsüz ve gāyesiz vukū' bulduğu takdîrde müktesibleri gibi muhîtlerine muzır olacak bir takım efkâr-ı bâtıla ashâbından başka bir şey yetiştiremeyeceği cihetle muzır olur.

Bu gûne müktesebât erbâbı da tıpkı heveskâr-ı tıb gibi tahsîllerinde usûl ve gāye ta'kīb etmediklerinden nâşî kendilerini ma'lûl bulurlar. Hele bütün vukūf ve ma'lûmâtları tecâhül-i nefs gibi gayr-i tabîî bir esâs üzerine kurulmuş olduğundan maraz büsbütün peydâ-yı ihtilât ederek nev'i cinsine münhasır bir şekle münkalib olmaktadır.

Fil-hakīka garb perestişkârlarının mesâil-i ma'neviyye, ictimâiyye ve siyâsiyye hakkındaki vüs'at-i ma'lûmâtı iki sûretle temâyüz eylemektedir: Evvelâ; bu mesâilden herhangisine dâir olsa bize tealluk eden cihetlerini bilmemek ve öğrenmeye tenezzül etmemek, sâniyen; bize tealluku olanlar hâricinde birçok usûller, mebde'ler ve ihâtalara vâkıf bulunmak.

Lâkin bu ıttırâdsızlık hey'et-i Osmâniyyenin arz ettiği ve bundan daha gayr-i muttarid bulunan bir hâlin netîce-i tabîîsidir.

Hey'et-i Osmâniyye asırlarca mukaddem teşekkül edip şöhretgîr bir medeniyet vücûda getirdiği ve târîh-i âlemde mühim bir vazîfe îfâ eylediği halde garbcılar kendi hayât-ı ma'neviyye ve ahlâkıyyesini, mevzûât-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesini, mebde'lerini ve idrâkâtını velhâsıl dehâsını temsîl ve mevcûdiyet-i milliyye, ahlâkıyye ve fikriyyesini teşkîl eden şeyleri istihfâf ve istihkār eyleyerek bunları tedkīk ve tetebbu'dan menfaat ümîd etmiyorlar ki tecâhül-i nefs gibi cehillerin en meş'ûmu olan bir hâle onları ilkā eden de budur. Bundan nâşîdir ki garb perestişkârları kendimizi henüz teessüs ederek mevcûdiyet-i milliyyesini istihsâle çalışan yeni doğmuş bir cemâat farz edecek derecede eslâfımızın azametinden şübhe ediyor ve bizi hakīr görüyorlar. Bu tarz-ı acîbde perverişyâb olan müfekkireleriyle iktisâb ettikleri ma'lûmat da nihâyet kendilerini fikren muhâceret, rûhen de tebdîl-i tâbiiyyete sevk ediyor.

Şu şerâit dâhilinde iktisâb edilen ma'lûmâtın hod be-hod bir kıymet-i ferdiyyesi olabilir, yani mühendis, tabîb ve bunlara mümâsil san'atkârlar teşkîline medârı bulunabilirse de herhâlde kıymet-i ictimâ'iyyesi hiçtir.

İlim kıyâsa karîn olunca fâide-mend olur. Çünkü insan ancak eşyâ arasında mukāyesât yaparak umûr-ı kevniyyeyi daha iyi anlayarak ona göre harekâtını tanzîm eder. Bilmek, kıyâs etmek demektir. Binâenaleyh hey'et-i ictimâiyyemiz ile hey'et-i sâire arasında nâfi' bir mukāyese yapacak kadar nefsimiz hakkında sâhib-i ma'lûmât olmayınca bizden müterakkī milel-i ecnebiyye beyninde ne kadar kıyâsât yapsak, ne kadar ilmî ve mantıkī netîcelere destres olacak bir iktidâr göstersek bununla kendi cem'iyetimizin noksan ve kusûrlarını keşif ve ta'mîre muvaffak olamayız.

Garb perestişkârlarının zihniyeti o mertebe tegayyür etmiştir ki ekseriyâ garb muallimlerinden öğrendikleri şeyleri mazmûn-ı hakīkīlerinden büsbütün başka bir sûrette telakkī eylemektedirler. Bu müfrit ecnebîlik onları kendi muhîtimiz-

dan ayıra ayıra nihâyet bu muhîtın mâhiyet ve ehemmiyet-i azîmesini takdîrden âciz bırakıyor.

Halbuki herhangi bir hâdisenin tabîat ve mâhiyeti ne olursa olsun en mühim, en esâslı âmili zemîn-i husûlü olan muhît değil midir? Bu pek bâriz bir hakîkat-i ilmiyye iken tedkîkāt ve muhâkemâtta muhîti nazar-ı i'tibâra almak zarûreti lüzûmu kadar takdîr olunmadığından muhâkemeleri menfî bir mâhiyet kesb ederek müsbet bir hakîkatten ârî bulunuyor. Muhîtimize bîgâne bir vukūf ve tasavvurdan mütehassıl bir nevi' hayâlperestlik mâhiyetini iktisâb ediyor. Ve her türlü kıymet-i ilmiyyeden mahrûm kalıyor.

Yine muhîtin ehemmiyet-i azîmesi takdîr edilmediğinden dolayı mevzûât-ı medeniyyenin de –perestişkârân-ı garb gibi– tebdîl-i mekân ile her yere tevâfuk edeceği zannediliyor. Halbuki o mütefekkirler gibi onlar da tebdîl-i tâbiiyyet edince tebdîl-i mâhiyyet ederek bizleri acı hüsrânlara ma'rûz bırakıyorlar.

Kayd u işâret edegeldiğimiz zihniyetten mütehassıl olan şekl-i medhûl edebiyâtımızda da bâriz bir sûrette tezâhür eylemektedir. Pek nâdir istisnâlardan mâadâ edebiyât-ı hâzıra-i Osmâniyye samîmiyet ve ciddiyetten ârîdir.

Bu, rûhumuzun değil, fikrimizin bir muhassalasıdır. Yani kaçak olarak idhâl edilmiş efkâr ve tahassüsâttan mürekkeb sun'î bir muhassaladır. Osmanlı rûhu edebiyâtımızda da hâriç tutulmuş, onun yerine aslı ve mevridi muhtelif sebk ü rabttan ârî birçok ansiklopedi ma'lûmâtı ikāme olunmuştur ki **[385]** bu hâl de onu mûcib-i terahhum bir derekeye indirerek nâhoş bir edâ-yı gayr-i şahsiyyet içinde rû-nümâ olmasına hizmet eylemektedir. Hakîkat-i halde edebiyâtımızda da ifâde-i ma'nâ eden kelimât-i lisâniyyeden başka Türklüğe müteallik hemen bir şey görülemez. İlhâm yerine tasnî', hissiyât-ı amîka ve samîmiyye yerine keskin ve serbest bir zekâ kāim olmuştur ki bu hâl Osmanlı rûhunu takviye eyleyeceğine bilakis gevşetiyor. Ve edebiyâtımız sâlim ve kavî îmânlar vücûda getireceğine muzır şübheler, tereddüdler ve i'tikādsızlıklar saçıyor ve binnetîce müessir bir âmil-i inhilâl oluyor.

Sanâyi'-i nefîsenin bir rûh-ı millîye mâlik ve ilhâmâta mazhar olması için bir vatanı bulunması icâb eder.

İşte bu iki hâssanın mefkūdiyetinden nâşîdir ki sanâyi'-i nefîse, hünerlerine mağrûr ve fakat mahrûm-ı dehâ ve ilhâm bir takım san'atkârlar elinde ölmektedir.

Garb perestişkârlığı memlekette hayât-ı fikriyyeyi intişâr ettirmeye hâdim olacağına o derece teşvîş eylemiştir ki bugün artık kâmilen mefkūddur denebilecek bir hâle getirmiştir. Lezâiz-i fikriyye ve san'atkârâneden mahrûm olan mağmûm, mahzûn ve nâhoşnûd bir cem'iyette gayr-i müfîd bir ilmin esîri bulunan marazî bir bedbînlik, efkârı teşvîş ve rûhları ıdlâl ederek sür'atle tevessü' ve inkişâf eylemektedir. Bu bedbînliğin telkîn eylediği hodkâm ve zelîl bir menfaatperestlik, Osmanlı rûhu ile birlikte Osmanlı gāye-i emelini de düşürmektedir.

Garb perestişkârlarının muhîtimize icrâ ettikleri te'sîr-i imhâkâra karşı garb zihniyetinin muhîtine olan muhyî ve müceddid te'sîri nazar-ı teemmüle alınırsa o perestişkârânın muhîtlerine olduğu kadar garb zihniyetine her vech ile bîgâne bulundukları tezâhür eder. Binâenaleyh bu zihniyet garb zihniyetine nisbetle tufeylî bir mâhiyet arz eder. Mâdem ki cem'iyetine bîgâne kalmakla berâber yine onun sâyesinde yaşıyor, o halde bu cem'iyete karşı da bir tufeylî olmaktan başka bir şey olamaz. Ve eğer o sâhte ilmiyle îkā' ettiği tahrîbâtını zamânında tevkîf eylemeyecek olursa nihâyet kendisi gibi bu cem'iyeti de Avrupa cem'iyâtının tufeylîsi hükmüne tenzîl edeceğine şübhe yoktur.

Acaba kader daima bizi ifrâttan tefrîte düşmeye mi mahkûm edecek? Ezmine-i sâbıkada sunûf-ı münevveremizin en büyük kusûrları medeniyet-i garbiyyeyi tanımamaları ve bu bilmemezlik yüzünden ona karşı husûmet perverde eylemeleriydi. Halbuki bu garb perestişkârlarının bu hâle tamâmen zıd bir derekeye düştüklerini görüyoruz. Onlar tanımadıklarından dolayı memleketlerine yabancı kalıyorlar. Ve şiir u hayâl ile muttasıl şitâb ettikleri medeniyet-i ecnebiyyeye karşı müfritâne bir meftûniyet içinde kendilerini unutuyorlar. Azdâdın gāye-i nihâiyyede ictimâ' etmesi hasebiyle unsur-ı medeniyyet olmak üzere netîce-i hesâbda bu mütefekkirlerin eski mütefekkirînden daha muzır oldukları anlaşılıyor.

Dün de bugün de terakkī ve inkişâfımıza hâil olan noksân-ı irfânımız olmuştur. Cehlimizin bir şekl-i sâbıkı, bir de şekl-i hâzırı vardır. Şekl-i sâbıkı, sâha-i fikr ü tecrübede hayyiz-ârâ-yı husûl olan terakkıyâta bîgâne kalmaklığımız idi. Şekl-i hâzır ise mukaddemâ tamâmiyle bîgânesi olduğumuz şeylere pek nâkıs ve nâ-tamâm bir halde vâkıf bulunmaklığımızdır.

Cehâlet-i hâzıramızın hâssa-i fârikası bir hayli ma'lûmât-ı sakīmeden mürekkeb bir gışâ-yı kâzible mestûr bulunmak i'tibâriyle cehâletlerin en muzırrı addine şâyeste olan şibh-i ma'rifetdir ki bizleri daima teşebbüsât-ı ciddiyye ve nâfi'adan alıkoyarak âlem-i medeniyyet nazarındaki kıymetimizi tenzîl ve medeniyet-i hâzıraya gayr-i müstaid bulunduğumuz zannını tevlîd eylemektedir. Mâdûniyet-i hâzıramız ise vusûlüne çalıştığımız gāyenin mâhiyeti hakkında kat'î bir gaflete düşmemizden mütehassıldır.

İ'tilâ-yı milliyyemiz için medeniyet-i garbiyyeden istifâde lüzûmu her nasılsa behemehâl garblılaşmamız icâb edeceği kanâat-i sehîfesini tevlîd etti ki bil-cümle mesâîmizi mahkûm-ı hezîmet ve akāmet eden en esâslı gafletimiz bu olmuştur. Bu kanâat-i sakīmeden selâmetimiz uğurunda her husûsta akvâm-ı garbiyyeyi taklîde mahkûm bulunduğumuz i'tikādı husûle gelmiştir ki bu da o kadar yanlış ve gayr-i vâriddir.

HUKŪK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE

KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

8

İkinci bâbın fasl-ı evvelinde nikâhı memnû' olanlardan bir kısmı terk olunmuş mülk-i yemînin ve ona mebnî olan istifrâşın mansûs ve mücmaun-aleyh olan ahkâmı ve ez-cümle hürmet-i musâhereyi mûcib olduğu gösterilmemiştir. Gerçi "Bu kararnâme yalnız ahrârın münâkehâtına mahsûstur." denilebilir. Lâkin 19'uncu maddenin âhirinde

"Nikâhlı nikâhsız takarrub ve devâîsi hürmet-i musâhereyi mûcib olur." denilmek lâzım gelirken, hilâfı iltizâm olunarak "Nikâh-ı fâsid üzerine takarrub memnûiyet-i musâhere husûle getirir." denilmiş, nikâh-ı fâsid müsemmâsında dâhil olmayan, şübheye binâen vâki' olan takarrubun da hürmet-i mezkûreyi husûle getireceği mücmaun-aleyh olduğu halde meskûtün-anh bırakılmıştır.

Lâyihada zinânın da mezheb-i muhtâr üzere hürmet-i musâhereyi mûcib olduğu tasrîh olunmakla berâber Şâfiî hazretlerinin "Ni'met-i sıhriyyet fi'l-i memnû' üzerine terettüb etmez." demiş olduğu naklolunuyor. Ve isbâtının da **[386]** müteassir olup ma'a-zâlik esbâb-ı muharreme miyânında zikrolunursa bir takım bî-sûd olan deâvîye vesîle edileceği mülâhaza olunduğu ve şu mütâlaâta mebnî o miyânda ta'dâd olunmadığı gösteriliyor ve devâî hakkında "Umûr-ı vicdâniyyeden olup hükmü de muhtelefün-fîh olmakla ondan da bahsolunmadı." deniliyor. Halbuki mahall-i hilâf ve ihtilâf olmakla delîl-i şer'îye müstenid olan hükmün terki icmâan câiz olmaz. Devâînin cemîan, yahud gāliben vicdâniyâta râci' olan nev'-i hafîfine hasr olunması hüccetten hâlîdir. Bazen onların da bi'l-muhâkeme hallolunması lâzım gelir.

Maksad hükm-i şer'îyi tağyîr olmayıp mütâlaât-ı mezkûreye mebnî ancak ta'dâd ve tasrîh olunmalarından sarf-ı nazar edildi, demek olsa mes'ele hafîfleşecek. Lâkin yine muvâfık-ı maslahat değil. Çünkü bir takımlarının: "Hükm-i şer'î tegayyür etti. Bu misillü enkihanın artık sıhhat ve bekâlarına hükmolunacak." diyerek cür'ette bulunmalarına sebeb olur. İrtikâb ettikleri ef'âl-i rezîleyi ikrâr ve i'lân edenler bulunur. Ve onlara karşı gayreti tahammül etmeyen akribâ ve evliyâdan men' u zecre kıyâm eyleyenler ve ileri gidenler bulunur. Bâ-husûs Karârnâme ve lâyıhasında yalnız devâî husûsu hâlâ mübhem bırakılarak zinâ hakkında cumhûr-ı eimmenin mezhebleri terk edilmiş olduğu nikâh-ı bâtıla dâir olan 75'inci maddesinden anlaşılıyor.

Gerçi şu nikâh-ı bâtılın vukūu nâdir ve fi'l-i zinânın ikâme-i had için sübûtü müteassirdir. Lâkin bu kadarcıkla, yahud devâînin umûr-ı vicdâniyyeye ircâıyla ahkâm-ı şer'iyyenin tağyîri vâcibü'l-ittibâ' olan kavl-i sahîhin terki tecvîz olunamaz.

Bunlar mahkemelere düşecek işlerden değil, zannolunuyorsa evrâk üzerinde bu tağyîr ve tebdîlin faydası ne olacak? Halkın o sûrette hissiyâtına dokunarak rencîde eylemekten başka hiçbir maslahatı mutazammın olmadığı gibi birçok mahâzîre de sebeb olacaktır. Kayınvâlidesine saldıran yahud üvey kızına sarkıntılık eden Mecûsî-meşreb alçakları zevceleri de elbette istemezler. Akribâ ve evliyâları da kabûl etmezler. Onlar zararı yokmuş diyerek ef'âl-i habîselerini ikrâr eylemekten çekinmez olur, bunlar da mahâkime mürâcaattan me'yûs bulunurlar ise cinâyât ve mukātelâtı bile mûcib olur.

Devâînin bilâ-tafsîl hürmet-i musâhereyi mûcib olduğu fi'l-asl kitâb-ı ilâhînin[1] evvel-i ahkâmından olup bu hükmü mukarrer ve fer'an mütevâtir olan [2](مَلْعُونٌ مَنْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِ امْرَأَةٍ وَابْنَتِهَا) hadîs-i şerîfi gibi âsâr-ı mahfûza-i sarîha ile sâbittir. [3](وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ) âyet-i kerîmesi akd ü fi'l ve envâına şâmil olup lügaten cem' ve zam ma'nâsına olan nikâh lafzı fi'l hakkında azher ve binâenaleyh zinânın da hürmet-i musâhereyi mûcib olduğuna nastır. Nitekim İmâm Ebû Hanîfe ve ashâb-ı kirâmıyla beraber İmâm Mâlik ve Ahmed bin Hanbel gibi bunca eimme de onun üzerine ittifâk eylemişlerdir. Evet nikâh-ı meşrûun mûcebi olan sıhriyetin müfîd olduğu meveddet ve tenâsur ni'meti zinâ ile hâsıl olmaz.

Lâkin o ni'metin bulunmamasıyla mahrûmiyete de mûsıl olması lâzım gelmez. Nitekim menşei helâl olan radâ' üzerine terettüb eden ülfet ve muhabbet ni'meti de tarîk-ı memnû'la hâsıl olmaz.

Lâkin zânînin irtikâb ettiği fi'l-i harâmın eseri olan süt ile emzirilen tıfl onun razâan kızı olup kendisine ve birâderine nikâhı mezheb-i Şâfiî üzere de harâm olduğu müsellemdir. Müşârunileyh hazretlerinin lâyihada mezkûr o misillü nikâhları tahsîn ma'nâsına olmayıp ancak kendisine bâliğ olan edille ile hürmetini kat' edememesindendir. Şübheli olduğu ve fesâdına hükmolunduğu sûrette hilâfın mürtefi' olacağı sâdât-ı Şâfiiyyenin mezheblerinden olup kitaplarında musarrahtır.

Bu misillü nikâhların vukūu ve şüyûunu ehl-i İslâm'dan arzu eden yoktur Bu maddeler kimin için böyle yapılıyor?

Kānûnda "Nikâh-ı bâtıl hiç hüküm ifâde etmez." denilerek hürmet-i musâhereyi nefy eylemekten maksad insan sulbünden olan bir kızı kendisi, yahud oğlu veya hafîdi nikâh edebilir demek ise bunun vebâli daha büyüktür. Çünkü bu nev'in hürmeti yalnız sübût-i musâheret bâbından değil hükm-i razâın illeti olan cüz'iyet ma'nâsının bi-tarîkı'l-ûlâ sübûtuyla ol bâbdaki nass-ı celîlin delâlet bi'd-delâlesi ve [4](حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ) nazm-ı celîlinin lügaten helâl ve harâma âmm olan elfâz ve ibâresiyle sâbittir. Ve herhangi nevi'den olursa olsun mahallin hille kābiliyeti olmamakla nikâhın sıhhatine hükmolunsa da bâtınen nâfiz olmayacağı bedîhîdir.

9

Bâb-ı sâliste 33'üncü maddede: "Akd-i nikâhın icrâsından evvel keyfiyet i'lân olunur." denilmiş. Lâyihada "nikâhın i'lânı emr-i mesnûn ve evvelden beri memâlik-i İslâmiyyede cârî olup hîn-i akdde şâhidlerin huzûru şart olması da buna mebnî olduğundan" bahsolunarak "kable'l-akd i'lân olunması vücûdu melhûz olan müddeîleri ve tarafeyn beyninde razâ' bulunduğuna muttali' olanları haberdâr eylemek gibi masâlihi muhtevî olacağı mütâlaasıyla bu maddenin vaz' olunduğu" gösterilmiştir.

Halbuki mesnûn olan i'lân hîn-i akdde meşrût olan işhâd ile ondan sonra kabûl-i tehnie ve ittihâz-i velîme sûretiyle icrâ olunagelen ziyâde-i işâadan ibârettir. Yoksa "Akd icrâ edilmek isteniliyor. İddiâ ve i'tirâzı olanlar gelsin." diyerek mahkeme kapılarına ve sokak başlarına yâfte yapıştırmak gibi ahvâlin millet-i İslâmiyyede görülmüş şeylerden olmayıp bid'at müsemmâsından olacağı bedîhîdir.

[387] Hiçbir faydası da olmayacağı gibi izinnâme talebin-

[1] Metinde "fi'l-asl kitâb-ı evvel-i ilâhînin" yazılmıştır.

[2] Abdürrezzâk el-Yemânî, *Musannef,* 12744.

[3] Nisâ, 4/22.

[4] Nisâ, 4/23.

de bulunanları ve uzak yerlerden gelen ve merkez-i kazâda me'vâları bulunmayan bîçâre köylüleri "i'lân icrâ olunacak!" diyerek tekrar tekrar gidip gelmeye, işlerini güçlerini bırakıp kahvelerde, han köşelerinde sürünmeye mecbûr edeceği ve mahz-ı hayr olan bir emrin bilâ-mûcib günlerce te'hîr ve ta'vîkına bâdî olup masrafça da erbâb-ı masâlihin ve hâlleri mütehammil olmayan fukarânın ızrârını mûcib olacağı ziyâde-i beyândan müstağnîdir.

Bir takım erbâb-ı ağrâz ve ıtmâ'ın hiç olmazsa işi ta'vîk ve alâkadârânı ta'zîb için "Başkasına nikâhlıdır, yahud aralarında razâ' vardır." gibi bir takım ihbârât ve deâvîye kıyâm ve tasnîât ve tezvîrâta da ikdâm etmelerine ve bir taraftan da akd-i irtibât etmekte bulunan âileler arasında türlü kīl ü kāl ihdâsıyla tohm-ı fesad ilkā eylemelerine vesîle olacaktır ki bundan büyük bir mazarrat da olamaz.

Bu usûl Avrupa'da cârî ise onların kendi ahlâk ve avâidlerinin âsâr ve muktezıyâtından olacaktır. Memleketimiz için taklîde şâyân değildir.

Hıristiyan vatandaşlarımız cemâatlerince de kabûl edilmiş olmayıp nihâyet akdi icrâ edecek olan kilisedeki me'mûra ihâle ile iktifâ olunduğu 41'inci madde mündericâtından anlaşılıyor. Komisyon hey'et-i muhteremesi ehl-i İslâm için bu usûlün kabûlünde cidden hatâ etmişler.

10

34'üncü maddede "akd-i nikâh esnâsında mükellef iki şâhidin huzûru nikâhın sıhhatinde şarttır." denilmiş. Bu da noksan ve hatâdan hâlî değil. Çünkü bir erkek ve bir kadın gayr-i kâfî, iki erkeğin huzûru da gayr-i zarûrîdir. Şâhidlerin hürrü'l-asl olsun, mu'tak olsun hürriyet-i şer'iyyeyi hâiz olmaları ve müslimenin nikâhında ehl-i İslâm'dan olmaları da şarttır. Çünkü nikâhın onun ehl-i milletinden mektûm olması matlûbdur.

Komisyon bu şartın zikrinden, ahkâm-ı müsâvâta dokunur tevehhümüyle sarf-ı nazar etmişlerse bu daha yanlış. Bunda öyle bir şey yoktur. Bâ-husûs gayr-i müslim olan vatandaşlarımız da ehl-i İslâm'ın umûr-ı dîniyyelerine ve emr-i dînden olan nikâh ve talâk işlerine karışmak istemezler ve kendi nikâhlarının isbâtına da ehl-i İslâm'ın duhûllerini arzu etmezler. Hattâ hıristiyanlar kendi nikâhlarında şâhidlerin kendi milletlerinden olmasıyla da iktifâ etmeyip papasları tarafından icrâ olunması ve Yahudiler şühûdun kendi dinlerince matlûb olan evsâfı hâiz olmaları şartlarını beyândan çekinmeyip 40'ıncı ve 62'nci maddelerde sarâhaten derc ettirmişlerdir.

11

35'inci maddede "Nikâh meclis-i nikâhta tarafeynin veya vekîllerinin icâb ve kabûlüyle akdolunur." denilmiş. Mantûkuna diyecek yok. Lâkin muhtâc-ı tekmîldir. Herkes icâzet-i lâhikanın vekâlet-i sâbıka hükmünde olduğunu bilmez. Mefhûm-ı muhâlefete temessük edenler Mecelle'nin 1453'üncü maddesinden de gāfil olanlar yine ahkâmın tebdîl ve tağyîr olunduğunu zanneyleyenler bulunur.

Gerçi mefhûm-ı muhâlefetin maksûd olmadığı karârnâmenin bâb-ı râbiinden istihrâc olunabilir ve öyle olsa lâyıhada esbâbının da gösterilmesi iktizâ ederken bir şey denilmemiş olmasıyla da istidlâl olunur ve ahkâm-ı umûmiyye hakkında mansûs ve mücmaun-aleyh olan ahkâm ve müftâ-bih olan akvâl ile amel olunacağı da yine lâyihada musarrah olmağla işkâl-i vâkıın ref'i müteyessir olur.

Lâkin her da'vâcı ve her hâkim buralarını idrâk edemez. Bir takım deâvî-i fâside tekevvünüyle alâkadârânın bu yüzden derecât-ı mahâkimde dolaşmalarına ve hâlleri mütehammil değil ise birçoklarının da zıyâ'-ı hukūklarına sebebiyet verir. İbârât-ı kānûniyye böyle ibhâm ve işkâlden sâlim olmalı ve bu maddenin nihâyetinde: "Akid eğer fuzûlîler tarafından icrâ olunmuş ise zevceyn ya vekîllerinin ve henüz bâliğ değiller ise velîlerinin icâzetlerine mevkūf olur." denilmelidir.

Sadreddin

BEŞERÎ CEM'İYETLER İÇİN DÎNİN LÜZÛMU

– 2 –

Kavânîn-i ahlâkıyyenin ikinci kuvve-i müeyyidesi de "tabîat" olduğu iddiâ edilerek deniliyor ki: "Fezâil ve rezâilin husûle getirdikleri netâyic-i tabîiyye, kānûn-ı ahlâkī için kuvvetli bir müeyyidedir. Çünkü tabîat, kavânînine karşı vukūa gelen her bir tecâvüzü cezâsız bırakmaz. Binâenaleyh rezîlete münhemik olanlar nihâyet bir gün tabîatın sillesine uğrayarak mahvolup giderler. Bunların âkıbeti diğer insanlar için de mûcib-i ibret ve intibâh olur. Bu sâyede dine lüzûm olmaksızın cem'iyetler arasında kavânîn-i ahlâkıyyeye riâyetkârlık takarrur ve teeyyüd eder.

Evet tabîat, kavânînine karşı vukū' bulan hiçbir tecâvüzü cezâsız bırakmaz. Kavânîninin ihlâlinden dolayı şiddetle ahz-i sâr eder. Fakat tabîatın ihlâline karşı bu kadar bî-emân davrandığı kānûnlar kavânîn-i tabîiyyedir, kavânîn-i ahlâkıyye değildir. Bir insan atâlet kānûnunu ihlâl ederek sür'atle giden bir şimendüferden inmek isterse düşer, parça parça olur. Ecsâm-ı mağtûse kānûnlarına riâyet etmeyerek denize atılırsa boğulur. Aksi te'sîrin te'sîre müsâvâtı kānûnuna rağmen kafasını bir taşa çarparsa yarılır, sukūt kānûnunu ihlâl ederek kendisini bir mahalden bırakırsa düşer ölür.

[388] Fakat kānûn-ı ahlâkīyi hetk ü ihlâl edenlere karşı tabîat lâ-kayddır. Babasına hürmet etmeyen, kâşânesinin kapısı önündeki fakīr açlıktan ölürken kendisi biftekler, lezîz yemekler yiyen adamların hiçbir zaman tabîatın pençe-i intikāmına uğradıkları yoktur. Gerçi serhoşlukta pek ileri gidenlerin alkolik olarak telef oldukları vâki'dir. Fakat i'tidâl derecesini geçirmeyen sahîhu'l-bünye serhoşlar alkoliklere nisbetle pek çoktur. Alkolik bir adamın işret yüzünden hasta veya telef olması kānûn-ı ahlâkīye muhâlefetinden değil belki bu husûstaki ifrâtından ileri gelmiştir.

Görülüyor ki din nazar-ı i'tibâra alınmadığı takdîrde ahlâk için gösterilen bu ikinci kuvve-i müeyyide de hiçbir kıymeti hâiz değildir.

Kānûn-ı ahlâkīnin üçüncü kuvve-i müeyyidesi olarak da cem'iyet gösterilmektedir. Deniliyor ki: Herhangi bir cem'iyetde kavânîn-i ahlâkıyyeye riâyetkâr olanlar, cem'iyetin mükâfâtına, onları hetk edenler de mücâzâtına ma'rûz ka-

lırlar. Binâenaleyh her ferd ahlâk kānûnuna riâyete mecbûr olur.

Halbuki bu iddiâ doğru değildir. Çünkü cem'iyetler tedkîk edildiği zaman görülüyor ki hiçbir cem'iyet bu husûsta ne mücâzât ne de mükâfât veriyor. Belki kendini müdâfaa ile iktifâ ediyor. Bugünkü Avrupa cem'iyât-ı medeniyyesinde kabûl edilmiş olan felsefe-i hukūka göre vezâif-i ahlâkıyye bir kuvve-i hâriciyye ile te'yîd edilmeyerek herkesin ihtiyârına terk olunmuş ve yalnız mer'iyyeti şâyân-ı temennî görülmüştür.

Fil-hakīka felsefe-i hukūk kitaplarında deniliyor ki: Gerek şahsına ve gerek hemcinsine karşı olan vezâif-i ahlâkıyyesinin îfâsı hakkında cem'iyetin kuvve-i cebriyyesine ma'rûz kalamaz. Her cem'iyet efrâdını, vazîfe-i ahlâkıyyesini yapıp yapmamakta serbest bırakmıştır. Çünkü bu husûsta bir müdâhale, efrâdın hürriyetine tecâvüz addedilmiştir.*

Ulemâ-yı hukūka göre bir şahsın kendine karşı olan vezâif-i ahlâkıyyesine müdâhale hürriyetine tecâvüz olacağı gibi hemcinsine karşı olan ahlâkī vazîfelerine müdâhale de doğru değildir. Gerçi insanın kuvâ-yı zâtiyyesini inkişâf ettirerek nâil-i saâdet olması, içinde yaşadığı cem'iyet sâyesindedir. Bu sebebden cem'iyetten gördüğü iyiliğe karşı cem'iyetin muhtâc-ı muâvenet olan efrâdına yardım etmesi icâb eder. Fakat insanın en birinci vazîfesi kendi kuvâ-yı zâtiyyesini inkişâf ettirmek olduğundan hiçbir zaman başkalarına muâvenet etmeye icbâr edilemez. Cebr edilirse o muâvenet bir emr-i hayr olmaktan çıkar; binâenaleyh bir kıymet-i ahlâkıyyesi de kalmaz. Şu îzâhât pek güzel gösteriyor ki münhasıran ahlâkī olan vezâif hakkında cem'iyetin hiçbir müdâhalesi yoktur. Esâsen fi'liyât sâhasında da bunun böyle olduğu görülmektedir. Cem'iyât-ı medeniyye içinde bugün hürmetsiz bir evlâdın, sadâkatsiz bir dostun, âşikâr olmayan bir fuhşun cem'iyetin mücâzâtına uğradığı işitilmiş bir şey değildir.

Kavânîn-i cem'iyyet ancak hukūkī olan husûsâtı nazar-ı i'tibâra almaktadır. Halbuki bu husûsta da kavânîn-i cem'iyet âdetâ bir ağ gibidir. Mâhir olanlar kolayca bu ağdan çıkarak kurtulabilmektedir. Ne kadar mâhir cânîlerin mahkemelerde berâet ettikleri, ne kadar ma'sûmların mahkûm oldukları bilâhare meydana çıkmış değil midir?

Bu gāyet tabîîdir. Çünkü cem'iyet ancak gözü önünde cereyân edecek kabâyıh ve cinâyâtı men' ve tahrîm edebilir. Halbuki cerâyim ü cinâyâtın ekserîsi polis ve zâbıtanın nazarı nüfûz edemeyeceği mahallerde vukū' bulur.

Görülüyor ki kānûn-ı ahlâkīnin şu üçüncü kuvve-i müeyyidesi de çürüktür. Binâenaleyh bu müeyyideye istinâden de cem'iyet arasında kavânîn-i ahlâkıyye teessüs edemez.

Kānûn-ı ahlâkīnin kuvve-i müeyyidesi efkâr-ı umûmiyye olduğu iddiâsına gelince, bu büsbütün çürüktür. Çünkü efkâr-ı umûmiyyenin mâhir ve fettân insanlar tarafından her gün tağlît olunabildiğini görüp dururken böyle bir iddiâya hiçbir sûretle bir kıymet verilemez. Bundan başka gizli fazîletlere efkâr-ı umûmiyyenin bir hüküm verebilmesi mümkün değildir. Halbuki fazîletin en sâfı mahfî olanlarıdır.

Ekseriyâ en büyük rezîletler mahfî bir sûrette îfâ olunurlar. Tabîî efkâr-ı umûmiyye bunlardan da haberdâr olamaz. Esâsen bir cilâ-yı zarâfete bürünmüş birçok rezâilin efkâr-ı umûmiyyede ekseriyâ şâyân-ı takdîr görüldükleri her vakit ve her yerde müşâhede olunmaktadır.

Hud'a veya müdâhenede mahâretkâr olan birçok şerîrlerin efkâr-ı umûmiyyede pek yüksek mevâki' işgāl ettikleri her memlekette görülmüyor mu? Demek ki efkâr-ı umûmiyye bu husûsâtta ekseriyâ dâl ve mudıldır. Binâenaleyh ahlâk için bir kuvve-i müeyyide olması mümkün değildir.

İşte şu tafsîlâtla da tebeyyün ediyor ki kavânîn-i ahlâkıyyenin te'mîn-i cereyânı ve âheng-i cem'iyyetin muhâfazası için dînî bir kuvve-i müeyyidenin lüzûmu kat'î ve zarûrîdir. Vaktiyle Eflatun'un yüksek bir sesle **[389]** i'lân ve reybiyyûndan olmasına rağmen Volter'in bile bi'z-zarûre kabûl ettiği üzere rahîm ve zü'ntikām bir Allah'ın vücûduna îmândan başka bir yol yoktur.

Meşhûr Herbert Spencer'in *Mebâdî-i İctimâiyyât = Les Principles de Sociologie* ünvânlı eser-i meşhûrundaki "Şu ilmin terakkīsi gittikçe daha bedîhî bir sûrette isbât ediyor ki hakīkatini anlayamadığımız ve anlayamayacağımız bir vücûd-ı mutlak vardır. Bidâyet ve nihâyetini tasvîr edemediğimiz bu kudret-i sermediyye her yerde tecellî ediyor. Her şey ondan zuhûra geliyor." i'tirâfı ne kadar ma'nîdârdır!...

Dînsizliğin netâyicini nazar-ı i'tibâra almak da insanı dinin lüzûm-ı ictimâîsini i'tirâfa mecbûr eder. Fil-hakīka dinsizlik evvelâ ahlâk, sâniyen hukūk fikirlerinin zıyâını intâc etmektedir. Çünkü yukarıdan beri îzâh edildiği vechile din olmadığı takdîrde ahlâk için bir kuvve-i müeyyide kalmadığından bi'z-zarûre dinsizlik her türlü fazâyıhın intişâr ve tevessüüne ve netîcede ahlâk fikrinin zıyâıyla cem'iyetin inhilâl ve inkırâzına sebeb olur. Dinsizlik aynı zamanda hukūk fikrini de yıkar. Çünkü bütün kānûnların temeli hukūk fikridir. Hak ise felsefe-i hukūk kitaplarında bir faâliyet-i insâniyyedir ki kānûn-ı ahlâk nazarında insanlarca mer'î tutulmak icâb eder ve adem-i riâyet hâlinde cebir isti'mâli câiz olur yolunda ta'rîf edilmektedir. Bu ta'rîfin de gösterdiği üzere fikr-i hukūk da ahlâkın kudsî insanlarına müsteniddir. Hiç kimse tereddüd etmez ki adâlet bir fazîlet olduğu için mukaddestir.

Demek ki ahlâk yıkıldığı takdîrde ona istinâd eden fikr-i hukūk ve binâberîn bütün kānûnlar da tabîâtiyle yıkılmış olacaklar ve ta'bîr-i dîgerle nâfiz olan kıymet-i kudsiyyelerini gāib ederek alelâde iskelet hâlini alacaklardır. Böyle bir teşevvüş hengâmında cem'iyet ve hürriyet fikirlerinin de tamâmıyla sönüp gideceği tabîîdir. Sâlisen dinsizlik cem'iyetlerin de inhidâmını mûcib olur. Çünkü cem'iyet, efrâdı arasında ahlâkī tesânüd bulunan bir zümre, bir hey'et demektir. Bu tesânüd ise ancak cem'iyeti teşkîl eden ferdlerin i'tikād ve duygularının müşterek olmasıyla husûl bulur. Din ortadan kalkınca tabîatıyla bu tesânüd de zevâl bulur. Netîcede hem cem'iyet ve hem fikr-i cem'iyet ortadan kalkar.

* Bir kimsenin intihâr etmekte olan bir şahsın intihârına mâni' olması gibi bazı ahvâlde bir müdâhale kabûl edilmiş, buna da intihâr teşebbüsünde bulunan şahsın meslûbü'l-inân olduğu cihetle tamâmen hürriyetine mâlik bulunmadığı bir sebeb olarak gösterilmiştir. Bu teşrîa göre fi'l-i intihâr men' edilmekle müteşebbisinin hürriyetine tecâvüz edilmiş olmuyor demektir.

Dinsizlik i'tikādında müşterek olan insanlar arasında yeni bir tesânüd-i ictimâî tekevvünü mümkün değildir. Çünkü dinsiz bir insan münhasıran garîziyâtın mahkûmu bulunacağından bit-tabi' nâzım-ı harekât ve faâliyeti hodkâmlık olacaktır. Halbuki hodkâmlık cem'iyetin mebnâ-yı istinâdı bulunan dîgerkâmlığın zıddıdır. Bundan dolayıdır ki münhasıran dinsizlerden mürekkeb bir cem'iyetin pâyidâr olabilmesi mutasavver değildir.

Dinsizlik cem'iyet-i beşeriyye için bir âfet olduğu gibi ferdler için de en büyük bir felâkettir. Kuvâ-yı tabîiyyenin mahkûmu olan insana hayâtını sevdiren, ona saâdet ümîdleri saçan menba' dindir. Bu menbaın feyzinden mahrûm olan bir ferd maddî bütün esbâb-ı refâhı müheyyâ olsa bile yine bedbahttır.

Çünkü hayâtın en nûşîn menba'-ı saâdeti olan ihtisâsât-ı âliyye ve ma'neviyyeden mahrûmdur. Hayâttan rûhânî bir zevki yoktur. Böyle bir adam maddî bir felâkete uğrar uğramaz, kendisi için hayâtına hâtime çekmekten başka bir medâr-ı tesellî bulamaz. Maddî bir felâkete ma'rûz kalmasa da yine kendini mes'ûd görmez. Ezvâk-ı maddiyyeden pek çabuk usanılacağından ömrünü dâimî bir hayat sıkıntısı içinde geçirir. Bilhassa hengâm-ı pîrîde artık hayat kendisine bir bâr-ı girân olur. Ya intihâr eder veya ıztırâb içinde dûzahî bir hayat geçirmeye muztar kalır.

Böyle bir dinsiz aynı zamanda fakīr de olursa o adam hem kendisi için hem de içinde yaşadığı cem'iyet için hakīkī bir musîbettir. Medâr-ı ümîd ve tesellîden mahrûm olduğundan hayâtın merâret ve ihtiyâcâtına karşı mürâcaat edebileceği yegâne çâre ya intihâr veya cinâyettir.

Dinsizlerin bilhassa dînî cem'iyetler arasında bâis olacakları felâket pek müdhiştir. Dinsiz nazarında cem'iyetin mukaddes tanıdığı fazîlet, şefkat, mürüvvet, insâf ve insâniyet gibi necîbelerin hiçbir kıymet ve ma'nâsı yoktur. Çünkü zâde-i dîn olan bütün desâtîr ve esâsât-ı ahlâkıyye kendince hiçtir, esâssızdır. O olsa olsa ancak kavânîn-i tabîatı tanır. Tabîatta ise rekābet, mücâdele ve mukāteleden başka bir şey yoktur. Cihân-ı uzviyyette kavî daima zaîfi eziyor. Her hayvân, her nebât kendi bekāsını, diğerlerinin ifnâsında arıyor. Bekāya elyak olanlar, olmayanların yerini tutuyor. Hülâsa tabîat ferdiyetten başka bir şeye hâdim olmuyor.

Tabîatı rehber ittihâz eden dinsizlerde bi'z-zarûre cem'iyet mefkûresi yerine ferdî mefkûre kāim olacağından bu hâlin netâyic-i ictimâîsi insanların behîmî bir derekeye sukūtundan başka bir şey olamaz.

Bu husûs nazar-ı i'tibâra alınırsa dinsiz bir anarşistin bir bomba ile bir anda binlerce adamı itlâf ederken zerre kadar vicdân azâbı hissetmemesinin sebebi anlaşılır. Çünkü onun nazarında bir bomba ile bir volkanın hiçbir farkı yoktur.

Dinsizlik yalnız ferd ve cem'iyetin değil, aynı zamanda âilenin de sebeb-i felâketidir. Çünkü dinsizi âilesine bağlayan râbıta ancak menfaattir.

[390] Bu menfaat sarsıldığı veya daha kârlı menâfi'le tekābül ettiği takdîrde âile râbıtasının kopması gāyet tabîî bir şeydir.

Görülüyor ki cem'iyât-ı beşeriyyeyi bu gibi müdhiş sukūt ve inhilâllerden kurtaracak yegâne âmil dindir. Dinin hayât-ı cem'iyyetin zarûriyâtından bulunduğu ve insanların dinsiz olarak bir cem'iyet hâlinde yaşayamadıkları, Fransa inkılâb-ı kebîri esnâsında görülen ahvâl ve tezâhürât ile kat'iyyen tahakkuk etmiştir.

Fil-hakīka Katolikliğe karşı âteşîn bir nefret duyan Fransız ihtilâlcileri bir taraftan Hıristiyanlığın ilgāsını i'lân ederken diğer taraftan da evvelâ Mezheb-i Hak, sâniyen Mezheb-i Vücûd-ı A'zam nâmlarıyla bir takım garîb dinler icâdına kalkmış ve nihâyet yine Hıristiyanlık'ta karâr kılmışlardır.* Heber gibi külliyyen din aleyhdârı olan adamların Hıristiyanlığın yerine Mezheb-i Hak nâmıyla yeni bir din ikāmesine mecbûr oluşları, ictimâî ve rûhî muktezıyât tahtında vukū' bulmuş olduğu şübhesizdir.

Hıristiyanlığın almış olduğu şekl-i hurâfî, ara yerde mütefennin dimâğları tatmîn edememeye başlayınca vicdânların din ihtiyâcını, cem'iyetlerin âhenk ve intizâmını te'mîn için bazı mütefekkirler tarafından Dîn-i Tabîî veya Dînî Aklî

---

* İhtilâl-i kebîr esnâsında Fransa efkâr-ı umûmiyyesinin seyyiât ve şenâatleri kurûn-ı vustâ târîhinde ebedî bir leke olarak kalan ruhbân gürûhuna karşı feverânı pek tabîî ve muhık idi. Bu feverân bilâhare papasların şahıslarından Katolikliğin aleyhine teveccüh etmiş, bir aralık Şeniye ve Heber'in önayak oldukları cereyân gülünç safhalara meydan vermiştir. Paris Piskoposu meşhûr Gobel, Konvansiyon huzûrunda Piskoposluk alâmâtı olan yüzüğüyle salîbini çıkarıp atmış, başına bir kırmızı takye giymiş, râhibler de kendisine tevfîk-ı hareket etmişlerdir. Gobel ba'dehû kendisinin ve refâkatindeki papasların Katolikliğe âid vezâif-i rûhâniyyelerini terk eylediklerini i'lân etmiştir. Bunun üzerine Katoliklik mülgā addedilmiştir. Heber'in çıkardığı Mezheb-i Hak Fransa'nın dîn-i resmîsi olduğu i'lân olunmuştur. Mezheb-i Hakk'ın ilk âyîni de mutantan bir sûrette Notrdam Kilisesi'nde icrâ edilmiştir.

Şöyle ki, Notrdam Kilisesi'nde papas ve râhiblerin yerine tiyatro çalgıcıları celb edilmiş ve operanın en güzel aktrislerinden dilber bir kadına beyâz fistân, mavi manto ve kırmızı takye ilbâs edilerek müdebdeb bir alayla Kilise'ye götürülmüştür. Yarı çıplak bir halde yeşil bir taht üzerine ık'âd edilmiştir. Ba'dehû hâzır olan cemâat Mezheb-i Hakk'ın timsâli addedilen bir kadına secde ve ibâdet etmişlerdir.

Bu gülünç ve çılgın hâl Katolik papaslarının ifrâtlarına karşı garîb bir tefrît idi… Papasların rezâlet ve tahakkümleri devam edememiş oldukları gibi bu çılgınlığın da pâyidâr olamayacağı pek tabîî idi. Fil-hakīka böyle olmuştur. Erbâb-ı ihtilâlden meşhûr Robespiyer yevm-i âyînden on beş gün sonra Jakobenler Kulübü'nde efkâr-ı bâtılayı bertaraf etmek bahânesiyle dinsizliğe bir nevi' din şekli vermek isteyen Heber tarafdarânına şiddetle hücûm eden meşhûr nutkuyla ortaya atılmış, rüesâ-yı ihtilâlden Danton'un da muâvenetiyle Mezheb-i Hakk'ın yerine Mezheb-i Mevcûd-ı A'zam'ı ikāme eylemiştir. Bu Vücûd-ı A'zam Mezhebi'nin akîde-i esâsiyyesi Vücûd-ı A'zam'ın ve rûhun mevcûdiyetine îmân, zulüm ve hîleden nefret, zâlim ve hâinleri mücâzât, bedbaht ve zaîflere muâvenet, mazlûmları himâye etmek gibi ahlâkī ve i'tikādî şeylerden ibâret idi. Merâsim-i dîniyyesi de senede dört defa icrâ edilecek büyük ve her on günde yapılacak küçük merâsim-i siyâsiyye ve âyînlerden ibâretti.

Vücûd-ı A'zam Mezhebi Fransız milletinin dinsizliğe karşı feverânının bir netîcesi idi. Maamâfîh Allah'ın ve rûhun mevcûdiyetlerini tasdîk etmesine rağmen bu mezheb de uzun müddet devam edemedi. Robespiyer'in katlini müteâkıb sönmeye yüz tuttu. Fransızlar Katolikliğin bir dîn-i resmî olmadığını i'lân etmekle beraber yine Hıristiyan dinine merbût kaldılar.

Fransa buhrân-ı ictimâîsinin bir tezâhürü olan bu ahvâl bir cem'iyetin dinsiz kalamayacağının fecî' fakat pek belîğ bir şâhididir.

nâmıyla bir din vaz'ına kalkışılmış olması da cem'iyât-ı beşeriyyenin dinsiz kalamamasından ve dinin hayât-ı ictimâînin zarûriyâtından olmasından neş'et etmiştir. Fil-hakîka din fikri zâil olduğu gibi cem'iyât-ı beşeriyyenin tefessüh ederek bî-emân ve âkıbeti mechûl bir anarşiye mahkûm olacağında hiç şübhe yoktur. Demek ki gerek efrâdın gerek âilenin ve gerek cem'iyetin te'mîn-i saâdeti ancak Dîn-i Hak sâyesinde mümkün olabilecektir. O halde din beşeriyet için en mübrem ve en lüzûmlu bir âmil-i ictimâîdir.

M. Şemseddin

MÜSLÜMANLIK DÎN-İ FITRÎDİR

İngiliz memâlikinden Oxford'da bulunduğum esnâda bir gün şehr-i mezkûr Dârulfünûnu talebesinden birkaç necîb sîmâ ziyâretime geldiler. Oturur oturmaz aramızda şarktan, şarklılardan, onların ahlâk ve âdâtından, birçok cihetlerden bugünkü Avrupalıların hâllerine tevâfuk etmeyen ahvâlinden bahis açıldı. Gitgide zemîn-i mükâleme İslâm'a intikāl etti. Muhterem misâfirlerimin mâhiyet-i İslâm'a müteallik serd ettikleri mütâlaâtın hey'et-i umûmiyyesinden şunu istintâc ettim ki bu zevât İslâm denilince bu kelimeden istirkāk (esîr kullanmak), talâk, taaddüd-i zevcâttan başka bir ma'nâ anlamıyorlar, müslümanları da hıristiyanların Mesîh bin Meryem'e yaptıkları gibi Muhammed *aleyhisselâm*a perestiş ederler, i'tikādında bulunuyorlar.

Şurasını da arz edeyim ki onların gerek İslâm gerek müslümanlar hakkında besledikleri fikir ve i'tikāda peydâ-yı vukūf etmekle esâsen vâkıf olmadığım bir hakîkate ıttılâ' hâsıl etmiş olmadım. Çünkü daha evvel görüşüp konuşmuş olduğum böyle birçok güzîde sîmâlar akvâm-ı **[391]** garbiyyenin mühim bir kısmının diyânet-i Hanîfiyyeyi ne dereceye kadar tanıyabilmiş olduklarına dâir bana esâslı bir fikir vermişti.

İslâm hakkındaki fikir ve kanâatlerini dinledikten sonra o münevver ve fazîlet-perver misâfirlerime dîn-i İslâm'ın usûl ve kavâidine, bazı tekâlîfinin ne gibi hikmetleri ihtivâ etmekte olduğuna dâir îzâhât vermeye başladım. Hakāyık-ı İslâmiyye hakkında ben fikirlerini tenvîre çalışırken görüyordum ki hey'et-i zâire sözlerimi büyük bir merâk ve ihtimâm ile dinliyorlardı. Taassub, söylediğim sözleri samîmiyetle telakkī etmelerine mâni' olmuyor, inâd ve mükâbere tecellî-i hakāyıka karşı kalblerine perde-i amâ çekmiyor idi. Daha beşikte iken başlayarak o güne kadar İslâm'ı kendilerine en çirkin ve en menfûr bir şekil ve mâhiyette tasvîr ve temsîl gāyesiyle vâki' olan bütün telkīnâtı bir tarafa atarak ifâdâtımı hakīkī bir bî-taraflıkla sem'-i i'tibâra almakta idiler.

Ben henüz sözlerime nihâyet vermemiş idim ki içlerinden biri "Üstâd! Bana öyle geliyor ki bu din hiçbir husûsta fıtrata münâfî değil." diye bağırdı.

Bu söz derhal bana [1](كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الفِطْرَة، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ) hadîs-i şerîfini hâtırlatmış olduğundan "Evet, zâten Nebiyy-i *aleyhisselâm* da İslâm'a bu nâmı vermiştir." dedikten sonra hadîs-i şerîfi kendilerine tercüme ettim.

Bahis burada bitmiş, yalnız bu mâcerâ bilâhare bende İslâm'ın dîn-i fıtrî olmasının ma'nâsını îzâh ve bunun delâil-i nazariyyesini tesbîte hâdim mütâlaâtımı ufak bir risâle şeklinde mevki'-i istifâdeye vaz' etmek fikrini uyandırmıştı. Bu defa bu mu'temer-i âlîye* da'vet edilmekliğim bana bu bâbdaki müstahzarât-ı fikriyyemi mü'temerin a'zâ-yı muhteremesi huzûrunda bast u temhîd için en güzel fırsatı ihzâr ettiğinden dolayı kendimi bahtiyâr addederim.

Hadîs-i Şerîf

Buhârî Ebû Hüreyre'den şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmektedir: [2](مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الفِطْرَة، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، وَيُنَصِّرَانِهِ، كَمَا تُنْتِجُونَ البَهِيمَةَ، هَلْ تَجِدُونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ، حَتَّى تَكُونُوا أَنْتُمْ تَجْدَعُونَهَا؟) = "Hiçbir mevlûd yoktur ki muktezâ-yı fıtrat üzere doğmuş olmasın. Onu bilâhare anası babası Yahudi yahud Nasrânî yapar. Bu hâl tıbkī sizin hayvandan döl almanıza benzer. Aldığınız dölün içinde siz kesmedikçe bir kulağı kesik döle tesâdüf ettiğiniz var mı?"

Müfessirler âdetleri vechile "fıtrat" kelimesinden maksad ne olduğunda ihtilâf etmişler, birçok mütebâyin efkâr serd eylemişlerdir.

Bize kalırsa hadîs-i şerîfte "fıtrat" kelimesini (فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، وَيُنَصِّرَانِهِ) sözlerinin ta'kīb etmesi insan için Yahudilik, Nasrânîlik ebeveyninin verdikleri terbiyenin te'sîrine müstenid ârızî bir sıfat olduğunu anlatmaktadır. Nitekim ced' (kulak kesmek) husûsunda da hâl böyledir. Kuzu anasından fıtrat-ı selîme üzerine kusûrsuz, noksansız doğar, kulağı kesilirse sonra kesilir.

Şerîat-i İslâmiyyenin teklîf hakkındaki nokta-i nazarı tedkīk edilecek olursa aynı netîce elde edilir.

Ma'lûmdur ki şer'-i enver henüz sinn-i bülûğa vâsıl olmayanları mükellef addetmemekte, babalarının telkīn ettiği Yahudilik, Nasrânîlikten dolayı muâhazeye tarafdar bulunmamaktadır. İnsanlar sinn-i rüşde bâliğ olup da babalarının dinini rızâ ve ihtiyârlarıyla kabûl ettikleri andan i'tibâren hedef-i muâhaze olurlar ki o vakit artık bâr-ı tekâlîf altına girebilmek çağı hulûl etmiş, ef'âl-i zâtiyyesinden mes'ûl olmasına mâni' olan ahvâl zâil olmuştur.

Binâenaleyh mâdem ki İslâm hadd-i bülûğa vâsıl olmayanları, Nasârâ yahud Yahudi evlâdı olsalar da müslüman tanımakta ve onlara necât ve selâmet vaad etmektedir, şu halde her mevlûd için dîn-i fıtrî İslâm'dan ibâret olmasını bir hakīkat olarak kabûl etmek zarûrîdir.

Evet şerâit-ı teklîfi hâiz olmayanlar mîrâs ve sâire gibi dünyevî muâmelâta tealluk eden bazı ahvâlde pederlerine tâbi' bulunsalar da sâir bil-cümle ahvâlde şerîat-i İslâmiyyece müslüman addedilmektedirler.

Fıtrat ve mâhiyeti bu sûretle teayyün ettikten sonra esâs-ı maksada intikāl ile İslâm'ın neden dolayı dîn-i fıtrî olduğunu, bir nevzâd Yahudiliğe Nasrânîliğe âid telkīnât-ı mezhebiyye ile tağyîr-i fıtratına meydan verilmeksizin büyümesi imkânı elverdiği takdîrde fıtratı kendini İslâm'dan başka bir din kabûlüne sevk ede[meye]ceğini delâliliyle isbât etmeye çalışacağız ve buna muvaffak olmak için İslâm'ın bazı usûl

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cenâiz (1385).

* Cezâyir'de in'ikād eden Müsteşrikīn Kongresi.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Kader, 3.

ve kavâidi ile Şâriin vaz' ettiği teklîfteki i'tirâz ve makāsıdı hakkında bazı mertebe tahlîlât ve teşrîhâta girişeceğiz.

Abdülaziz Çâviş

Memleketime Gittiğimde ve Gidip Gelirken

3- "KÖYLÜ ZENGİN OLDU" MU DİYORLAR?

Bir takım bilgisiz ve bilgiç kimseler … İstanbul'da, şurada burada oturmuşlar; oturdukları yerde, her şeyi görüp bildikleri kuruntusuyla, karanlığa taş atıp "köylü zengin oldu" diyorlar. **[392]** Bu eğer yanlış değilse cümleyi memnûn edecek bir hâldir. Köylü fil-hakîka zengin olmuş ise içinde bulunduğumuz büyük kötülükler zamanında küçük bir iyilik de olmuş demektir.

"Köylü zengin oldu." sözü dışarılarda da böylece çalkanıyor. Pek çok kimseler bunu tekrarlayıp duruyorlar. Neden anlamışlar? Çünkü, diyorlar, farazâ buğdayın okkası otuz para etmez iken otuz kuruşu da geçip kırkı buldu. Böyle olunca köylü elbette zengin oldu. Bunu çok yerlerde çok kimselerden işitmekle beraber işkilli idim.

Köye daha yakın vardığım zaman daha iyi sorup soruşturdum. Bizimkiler de sözü uzatıp lafazanlığa döküldüler.

Bunlardan biri hikâye edip dedi: "Ben, bir vakitler tahsîlâttan âidât alan baştahsîldâr iken filân köyü bir hafta kırıp geçirdiğim halde üç bin kuruş tahsîl edememiştim. Geçenlerde istikrâz-ı dâhilî kaydı için yine o köye gittim, bir gecenin içinde üç yüz liralık hisse yazdım…" Öteki iddiâ etti, dedi: "Köylerin borçsuz kaldığı görülmüş şey değilken şimdi şehre, Zirâat Bankası'na, ağalara, kimseye borçları kalmadı. Hattâ kadîm kürklü alacaklılarını kendilerine borçlu eden türedi kebeliler de eksik değildir…."

Öbürleri daha dolu söylediler, dedikodu ettiler. Bunların dediklerine bakılırsa: Şehirde sandıklarda çürüyen kutnu, kumaş, peten, keten ne varsa köye aktarılmış. Bir halde ki bugün köy kadınları kırlarda, tarlalarda iki dirhem bir çekirdek, allı yeşilli efil efil estirip gülyağı kokutuyorlarmış… Köyde artık bekâr kimse kalmamış. Bir halde ki geçkin ihtiyârlarla on üç yaşındaki çocuklar bile eşlenip çoğu biri iki, ikiyi üç, dört etmişler… Öte tarafta ise paranın verdiği şımarıklık ve azgınlık ile köy bozulmuş, bazı köylüler işret gibi, kumâr gibi ahlâksızlıklara kadar yürümüş. Bunlar anlatırmış ki köylü zengin olmuştur.

Yanşaflık ve yaygara pek yolunda idi. Lâkin ben aklımı bir türlü kandıramıyordum. Kendi kendime diyordum ki, istikrâz-ı dâhilî hikâyesinin içyüzünde kimbilir daha ne te'sîrler, ne illetler var. Hem köylü kâğıda para nazarıyla bakmıyor ki… Sonra da köylünün hiç borçsuz kaldığı yolundaki lakırdı acaba ne kadar doğru? Hem hiç borçsuz olmak köylü için de mutlakā iyi bir şey midir?

Bizce borç yiğidin kamçısıdır. Borcu olmayan yiğit kamçısı ve kuvveti olmayan miskîn yiğittir… Kadınların tarlalarda efil efil estirmesine, genç koca herkesin evlenmesine, bazıların ahlâkını bozmasına gelince, bunlar derin derin düşünülecek şeylerdir. Bütün ağırlıklar üstlerine düşmekle omuzları bir kat daha çöken köy kadınları hangi ayna karşısında endâmlarına çekidüzen vermişler? Köyde evli olmak ne demektir? Bilmeli de ondan sonra söz söylemeli. Hem kim evlenmiş? Erkek nerede? Köyde kaç adam var ki karşı karşıya gelip kumâr oynasın? İşret etsin? Gidip görmeli ki köy kadınları yolakta, yazıda, şehirde pazarda kolları, belleri çıplak, setr-i avret hâlinden bile uzak geziyorlar. Köyde erkek nâmına kalan ihtiyâr babalar, kaynatalar açlıktan böğürleri birbirine geçmiş mezârlık yanında kızlarını, gelinlerini gözetiyorlar. Bunları görmeyip bilmeyip "Köylü zengin oldu." diyenler her halde gayba taş recm edip kuru ağaca kan döküyorlar.

En sonra köye uğradım, köy kitabının sahîfelerini şöylece bir süzdüm, gördüm, tarlalar bakımsız. İyi işlenmemiş, iyi nadas edilmemiş. Elbette başka türlü olamazdı. Nasıl olsun ki çift kırık, öküz yok, saban yok, çiftçide don yok, dolak yok?.. Bahçelikler bakımsız… Barılar, duvarlar gitmiş, kapılar kalmamış, ağaçlar yarı kuru, fışkırıklar aşısız, sular azıtmış, sebzelikleri sıyırmış. Elbette başka türlü olamazdı. Nasıl olsun ki hâl yok, hayvan yok, çapa yok, bel yok, bunlara sarılacak el yok… Evler eskisinden beter, yürek acısı.. Penceresiz, camsız… Ocak yıkık, saçayak kırık, yufka sacı delik delik… Kaynayan tencere nerede? Kaymak kapan büyük sele nerede? Sürü nerede? Ağıl nerede?

Köylünün yırtık fesi içinde belki birkaç kâğıt var. Lâkin o buna para nazarıyla bakıyor mu? Biliyor ki bunlar bir gün batacak. Kuş *Kur'ânı* okursalar inanmıyor. Hem kâğıdı nerede saklasın? Kümese olmaz, sepete koyup asmasa fâre götürür. Buğdayın okkası otuz paradan kırk kuruşa çıkmış imiş. Köylü bundan sanki ne kazandı? Otuz paralık tuzu otuz kuruşa almadı mı? Bir parça şekere, kahveye, sabuna hasret kalmadı mı? Sanki ne kazandı? Eyvahlar evde kaç erkek var ise hepsi gidip eridi. Sonra da "Köylü zengin oldu." deyip alay mı ediyorlar?

Ispartalı Hakkı

[393] ÂLEM-İ İSLÂM'DA MEVKİİMİZ

Bu kara günlerimizde bizi düşünecek, bizim felâh ve necâtımızı arzu edecek bir kimse varsa o da evvelâ biz, sâniyen âlem-i İslâm. Bizim bu husûsât ile ne derece alâkadâr olduğumuz meydanda! Binâenaleyh bu makālemizde âlem-i İslâm'da bugünkü vaz'iyetimizi ve âlem-i İslâm'ın bize karşı vaz'iyetini îzâh etmeye çalışacağız.

Sinîn-i ahîrede başlayan intibâh-ı İslâm'ın en hayırlı ve en samîmî tezâhürâtından biri âlem-i İslâm'ın arş-ı Hilâfet'i takviye etmek; müslümanların münkesir haysiyetini bu makām-ı celîli i'lâ ederek yâr u ağyâr nazarında yükseltmek ve böylece o hayırlı intibâh için metîn bir istinâdgâh te'mîn etmek azmi teşkîl ediyordu.

Vâkıâ aynı zamanda bilâd-ı Arabiyyede "Kahtân"cılık ve diyâr-ı Türkiyyede "Turan"cılık birer cereyân-ı musîbet şeklinde asır-dîde bir husûfun mebâdî-i zevâlini tebşîr eden bu ma'sûm ümîdi boğmak üzere birer menba'-ı inkişâf arıyor ve birisi Kāhire'de diğeri İstanbul'da birer seyl-i imhâkârın

âgūşuna tevdî'-i nefs ederek esâsen perîşân ve nâlân âlem-i İslâm'ın başına her ümîd-i rehâyı söndürecek, her ihtimâl-i muvaffakıyyeti nâbûd edecek felâketleri yığmaya hazırlanıyordu. Fakat âlem-i İslâm'ın zulüm ve esâretten bıkan rûh-i intibâhı bu cereyânlarla mücâdele ederek onları sektedâr ve gün geçtikçe terakkī ediyordu.

Harb-i umûmî bu iki cereyân-ı musîbetin tuğyânını teshîl etti ve binnetîce intibâh-ı İslâm'ın kıble-i i'tilâsı en fecî' hüsrânların zebûn-ı felâketzedesi oldu. Makām-ı Hilâfet kesb-i kuvvet ederek i'tilâ ve bütün müslümanlara ferîh u fahûr bir istinâdgâh teşkîl edeceği yerde mukadderât-ı hayâtını âharın lutf u kereminden beklemek derekesine hübût etti! Bu âkıbet-i fecîa bütün âlem-i İslâm'ı makhûr ve perîşân eden, en müdhiş ıztırâblar ve halecânlar içinde kıvrandıran bir hâiledir. Bunu hakkıyla hissetmek, lâyıkıyla idrâk etmek, kendi mâtemimize üç yüz elli milyonun mâtemini ilâve etmek ve bu mâtem-i cihângîrin karşısında her türlü gaflet ve dalâletten sakınarak mevkiimizin ehemmiyet ve nezâketini takdîr ederek tarîk-ı felâhımızı bulmak iktizâ ediyor.

Emîn olalım ki uğradığımız felâketler, mağlûbiyetler hiçbir vakit âlem-i İslâm'ı bizden soğutacak, bizden uzaklaştıracak bir şekilde değildir. Bilakis bu müdhiş felâket âlem-i İslâm'ı bize daha fazla alâkadâr ettirecek, mevkiimizin daha kavî bir müzâheretle mazhar-ı te'yîd olmasını intâc edecek bir mâhiyettedir. Felâketimizin safahât-ı rezâlet-âlûdunu âlem-i medeniyyete karşı nasıl tathîre mecbûr isek âlem-i İslâm'a karşı da aynı borcu îfâya mecbûruz. Aksi takdîrde âlem-i medeniyyetin ne kadar menfûru olursak âlem-i İslâm'ın müzâheretinden de o derece bî-nasîb oluruz.

Bu vaz'iyeti takdîr ederek âlem-i İslâm'a ve âlem-i medeniyyete isbât-ı ma'sûmiyyet ile bu müzâhereti te'mîn etmek boynumuzun borcudur. Esâsen âlem-i İslâm mağlûbiyetimizin huzûr-ı zilletinde bizim gibi giryân ve mâtemdârdır. Vahdet-i İslâmiyyeyi, istiklâl-i İslâm'ı temsîl eden yegâne devlet-i İslâmiyyenin vebâl-i izmihlâlini yüklenen şirzime-i hâineyi bütün âlem-i İslâm bizimle beraber tel'în ediyor. Müslümanlığın rûhuna kasd eden o fırka-i bâğıyyenin mefâsid ü mesâibinden, adâletin cezâ-yı sezâsını tatbîk ederek kurtulmak bir farîza-i İslâmiyyedir. Makām-ı Hilâfet bu farîza-i İslâmiyyeyi, müslümanlığın emrettiği adl ü hakkāniyyet dâiresinde îfâ etmekle hem müslümanlığın emr-i ulvîsini, hem müslümanların en muhık ve en samîmî arzusunu icrâ etmiş, kudret ve berâetini, şeref ve istiklâlini, bir takım hâinlerin parçalamak istediği vahdetin, vahdet-i İslâmiyyenin rasânet ü salâbetini muhâfaza ettiğini ve hiçbir vakit şunun bunun elinde bâzîçe-i heves ü ihtirâs olmak derekesine tenezzül edemeyeceğini kanâat-bahş bir sûrette ehl-i İslâm'a ve bütün âlem-i medeniyyete isbât etmiş, ehl-i İslâm'ın müzâheret ve te'yîdini bi-hakkın ihrâz eylemiş olacaktır.

Vaz'iyet-i hâzıramızın âmir olduğu bu vezâif-i muazzama âzâde-i garaz u kîn bir şekl-i âdilde îfâ edildiği takdîrde âlem-i İslâm'ın hakkımızdaki ümîdleri yıkılmaz, bilakis kesb-i kuvvet ederek mevki'-i düvelîmizin tarsîni, Sulh Konferansı'nda menâfi'-i Osmâniyyenin te'mîni husûsunda şâyân-ı dikkat müzâheretlerle hakkımızı ihkāk ettirmenin imkânı hâsıl olur.

Fakat biz bu husûsta da pek bâtî davranıyoruz. Vazîfemiz eşhâsın seyyiâtını tedkīk ve cezâsını ta'yîn ve tatbîk etmekten ibâret değildir. Aynı zamanda mesâvî-i mâziyyenin îkā' ettiği mesâili, ihdâs ettiği tefrikaları yine beynimizde halletmektir. Halbuki biz bu mesâili, bu mesâil-i âiliyye-i Osmâniyyeyi ihmâl etmekle onların birer mes'ele-i düveliyye olarak hallini bilerek bilmeyerek iltizâm etmiş oluyoruz. Vâkıâ bu mes'elelerin ancak Sulh Konferansında hallolunabileceğine dâir efvâh-ı resmiyye-i ecnebiyyeden bazı beyânât işitiliyorsa da biz mes'elemizi kendi aramızda hallettikten sonra o efvâh-ı resmiyyeyi edille-i muknia ile iskât etmek nisbeten kolaylaşmış olmaz mı? Binâenaleyh bu mesâil-i âiliyye-i Osmâniyyeyi aramızda halletmek için tedâbîr-i lâzımeyi ittihâz etmek iktizâ eder.

Meselâ İttihâd Terakkī hükûmeti bilâd-ı Arabiyyemizde irtikâb ettiği rezâil ile bir cihetten Şerîf Hüseyin Paşa'nın esbâb-ı isyânını tehiyye etmiş, diğer taraftan Sûriye'de, Irâk'ta evlâd-ı Arabın nefret ve gazabını kazanmıştı. İttihâd ve Terakkī'nin seyyiât-ı idâriyyesi Şerîf Hüseyin Paşa'yı ığzâb edecek **[394]** bir mâhiyette olabilir, fakat hiçbir vakit muâvenet-i a'dâyı taleb ederek arz-ı mukaddese-i Hicâz'ı nâ-mahremlere çiğnetmesini, arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyeyi himâyet-i a'dâya tevdî' etmesini, yahud İttihâd ve Terakkī hükûmetiyle hâdis olan ihtilâfını makām-ı Hilâfet'e karşı i'lân-ı muhâsamaya kalb etmesini istilzâm etmeyeceği tabîîdir. Bizce Şerîf Hüseyin Paşa böyle bir cinâyeti irtikâb etmez ve edemez! O İttihâd ve Terakkī'nin düşmanı olabilir. Fakat hilâfetin düşmanı olamaz. Binâenaleyh Şerîf Hüseyin Paşa yaptığı hareketin hesâbını âlem-i İslâm'a ve makām-ı hilâfete vermeye mecbûrdur.

Görülüyor ki bu mes'ele evvel be-evvel devlet ve Hilâfet'in halledeceği bir mes'ele-i âiliyyedir. Bu mes'ele-i âiliyyeyi aramızda halletmeden mukaddem Sulh Konferansına götürmek şân-ı İslâm'a ve haysiyet-i ehl-i İslâm'a îrâs-ı şübhe eyleyecek bir ârdır. İdâre-i Osmâniyyenin şekli ihtiyâca muvâfık bir şekil iktisâb edebilir. Fakat hiçbir zaman Türk Arabdan ayrılmaz ve ayrılmayı düşünmemiştir de. [ ][1] Bu gibi tezâhürât ancak Kahtâncılıkla Turancılığın ve bunları sevk eden yabancılığın ihtirâât-ı fâsidesidir. Binâenaleyh mukadderâtımız hakkında karâr-ı kat'îyi bizim ittihâz etmemiz lâzımdır. Makām-ı Hilâfet etrâfında esâsen toplanmış olan ümem-i İslâmiyye evvel be-evvel kendi aralarında mukadderât-ı hayâtiyyelerini ta'yîn etmek, ba'dehû düvel-i garbiyyeye kabûl ettirmek mevkiinde bulunuyor. Makām-ı Hilâfet'in îfâ edeceği en birinci ve en mühim vazîfe budur ve bu vazîfeyi îfâ ediyorken bütün müslümanların aynı fikir ve his ile meşbû', mukadderâtımızın kendi tarafımızdan hallolunmasına bütün kuvvetiyle zahîr olduğundan emîn olmalı ve büyük bir azm-i muvaffakıyyetle çalışmalıdır. Makām-ı Hilâfet bu vazîfeyi elbet ihmâl etmeyecektir. Çünkü böyle bir ihmâlin netâyic-i vahîmesini herkesten fazla yine o makām-ı âlî takdîr eder.

Elbette âlem-i İslâm'da bugünkü vaz'iyetimiz ve âlem-i İslâm'ın bize karşı vaz'iyeti her zamandan fazla mühim ve

[1] Buradan dokuz kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

nâzik bulunuyor ve bize bu mukaddes vazîfeleri emrediyor. Bunları îfâ ettiğimiz takdîrde vaz'iyetimizi idrâk ve tahkîm etmiş, mâzînin hamûle-i masâibinden mümkün mertebe kurtulmuş oluruz. Makāmât-ı âidesi tarafından bu vaz'iyetin takdîr olunduğunu âsârıyla görmek her müslümanın beklediği, sabırsızlıkla beklediği en mühim, en hayâtî mes'eledir.

Ömer Rıza

İCMÂL-İ HÂDİSÂT

Hâricî:

Ağleb-i ihtimâle göre bir iki hafta sonra Sulh Konferansı Paris'te in'ikāda başlayacaktır. Her taraftan murahhaslar, kendi hükûmet ve milletlerini temsîl etmek ve hukūklarını müdâfaa edebilmek için Paris'e doğru şedd-i rahl etmektedirler. Târîhte ilk defa olarak cihân-şümûl bir meclis teşekkül ediyor. Denildiğine nazaran bu ictimâ'-ı azîm netîcesinde verilecek karâr kābil-i i'tirâz ve istînâf değildir, kat'îdir. Bunun için her hükûmet son sözünü ma'kūlâne bir sûrette söyleyebilmek ve mümessilîne anlatmak için vesâika müstenid birçok hâzırlıklar görmüş ve en güzîde adamlarını bu kongre veya konferansa gönderiyor. Çünkü bu târîhî hâdise öyle fırsatlardandır ki bir türlü onu gāib etmeye gelmez.

Konferansta en ziyâde ehemmiyetle mevzû'-i bahs olacak Almanya ve Türkiye'dir. Sâir hükûmetler ve milletlerin yekdiğerinden olan mutâlebâtı ikinci derecede kalıyor.

Almanya acaba ileride ne şekil ve mâhiyet iktisâb edecektir? Avrupa'nın göbeğinde yaşayan yetmiş milyonluk bir kitle-i azîmenin mukadderâtı ne olacaktır?

İ'tilâf hükûmetleri bir daha Almanya'nın –kendi rakîblerinin– eskisi gibi kaviyyü'ş-şekîme ve güçlü kuvvetli bir hâl ve vaz'iyette kalmasına rûy-ı rızâ ve muvâfakat göstermeyecekleri vârid-i hâtır oluyor. Almanya'nın bir daha İ'tilâf hükûmetlerine karşı meydan okuyabilecek bir kudret ve nüfûza mâlik olmayacak bir hâle dûçâr edileceği İ'tilâfçılar arasında musammem gibi görünüyor.

Almanya, Belçika'nın, Fransa'nın, İngiltere ve Amerika'nın –ihtimâl ki daha birçok hükûmet ve milletlerin– maddî ve ma'nevî zararlarını ödemeye, harb seneleri içinde yapılan tahrîbâtın ta'mîrine, silâhıyla askerinin tahdîd altına alınmasına, müstemlekâtının rehîne bir halde İ'tilâfçılar elinde kalmasına, nakid altınlarının teslîmine ve nakden milyarlarca tazmînât i'tâsına mahkûm olacaktır.

Avusturya devlet-i muazzama-i kadîmesinin de sulh masası başında ve müzâkerâtı esnâsında parçalanıp ondan birkaç yeni hükûmet çıkarılacak ve arâzîsinin bir kısmını da İtalya'ya terke mecbûr kalacaktır.

Bulgaristân'a gelince esâsen şimdiden bu memleket dâhilinde baş gösterip günden güne alevlenmekte olan iğtişâş ve ihtilâle bakılırsa, bu hükûmetin de az zarar ve hasâr ile sulh netîcesinde kurtulamayacağı tabîîdir.

Balkan şibh-i cezîresinin de müstakbel tâli' ve şekli nazara pek garîb geliyor. Çünkü İ'tilâf ricâlinin ihzârât ve tasavvurâtına, nutuklarına, îmâ ve telmîhlerine bakılacak olursa, Sırbistan hükûmeti, Karadağ'la bir kere birleşecek, Bulgaristân'dan, Avusturya'dan Makedonya'dan birçok yerler kazanacak ve hemen hemen bir küçük Rusya hükûmeti kadar büyüyecektir. Fakat bu tasavvur **[395]** kolaylıkla –gürültüsüzce– tatbîk olunabilecek mi? Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan biraz da Türkiye bu hâle karşı ihtiyâr-ı sükût eyleyecekler mi? Bulgaristan'ın zîr-i idâresinde bulunup da bu âna kadar envâ'-ı mezâlime dûçâr olan müslümanlar ise öteden beri inlemekte ve Bulgaristan'dan ayrılmak arzusunda bulunmaktadırlar. Tabîîdir ki Wilson'un prensiplerine göre müslümanların müddeayâtına havâle-i sem'-i i'tibâr etmek gerektir.

Almanya'nın inkılâbât-ı hâzırası ziyâdesiyle câlib-i nazar-ı dikkattir. İ'tilâf kuvvetleri Almanya'nın içerilerine doğru ilerlemektedirler. Bu tarz-ı hareketlerinden ne maksad ta'kîb etmek istedikleri henüz vâzıhan anlaşılamamış ise de Almanlarca bu hâlin o kadar hoş görünmeyeceği şübhesizdir.

Almanya'da bugün iki cereyân hüküm-fermâdır: Biri Ebert'in hâkim olduğu vaz'iyettir ki asker ve amele cem'iyetlerinden müteşekkildir. Diğeri de Rayhştağ a'zâsından Lebignaht'ın kumanda ettiği müfrit sosyalistlerle Sovyetçilerdir ki bu ikinci cereyân tamâmıyla Rusya inkılâbından sonra Almanya'ya sirâyet etmiş ve ileride ağleb-i ihtimâle göre tabîatıyla Avrupa'ya da sirâyet edecektir.

Almanya'da hüküm-fermâ olan bu cereyândan gerek Fransa ve Belçika, gerek İngiltere son derece endîş-nâk bulunuyorlar.

Tan gazetesinin bu bâbdaki elîm i'tirâfâtı ve sulh masasında Almanya işlerinin mükemmel bir dikkat ve i'tinâ ile hall ü faslını taleb etmesi pek şâyân-ı dikkat ve ehemmiyyettir. Rusya evzâına hâkim olan Lenin ile tarafdarânının mefkûre ve rûhlarının öyle sür'atle Almanya'ya sirâyeti ve aynı şekilde bir cereyânın Almanya'da yerleşmesi, [ ][1] daha ziyâde teemmül ve tefekküre dalmalarına büyük bir sâik teşkîl ediyor. *Tan* gazetesi diyor ki: "Sovyetceciliğin Almanya'da ve Almanlar arasında cârî olan "İ'tilâf-ı Mukaddesi" cür'etkâr ve azimkâr bir hizbin darbesi altında pek kolay ihtilâf ve nizâa taklîb edebilir. Bir "Lodendorf" hükûmeti Rusya'da yardakçılar bulamaz fakat bir "Lebignaht" hükûmeti garb hükûmetlerini tahrîb için Rusya'da istediği kadar avene bulabilecektir." Bu beyânât-ı elîmeden anlaşılıyor ki [ ][2] Rusya mes'elesini ancak kendi vesâiti ile halle muktedir değildir. Onun bu işi başarabilmesi Amerika'dan tam bir muâvenet görmesine bağlıdır. Ya Amerika ve İ'tilâf Rusya'dan kat'-ı alâka edecekler ve o zaman Almanya'nın işini bitirecekler, yahud bu devletler bi'l-mecbûriye felâketin önünü almak için Rusya'yı yeniden tensîk maksadı ile aralarında uyuşmaya mecbûr olacaklardır.

Bundan mâadâ Amerika ile İ'tilâf devletleri arasında ittihâd-ı efkâr olmadığına ve İ'tilâfiyyûnun Wilson prensiplerinin tekmîlini tatbîke meyyâl olmadıklarına dâir Avrupa matbûâtında bir takım yeni beyânâta tesâdüf ediliyor ki [ ][3]

Esâsen Wilson'un İngiltere Kralının nutkuna –Lond-

1 Buradan üç kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.
2 Buradan üç kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.
3 Buradan on kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

ra'da– hak ve adâlet kelimelerinin tatbîki zamanı geldiğine dâir vermiş olduğu cevap, siyâsiyyûn nazarında son derece ma'nâlı telakkī edilmeye başlamıştır.

Türkiye mesâili de pek muğlak ve mübhemdir. Türkiye'de yaşayan anâsır-ı gayr-i müslimenin –zannettikleri– hukūkunu teslîm ve o müddeayâta göre onlara bir yeni mevcûdiyet bahş etmesi keyfiyeti de Rusya ve Almanya'daki hâdisâttan ehemmiyette pek geri kalmıyor.

Târîh, etnografi, örf ve âdât, temâyül ve ihtilât keyfiyetleri nazar-ı dikkate alınınca görülecektir ki Türkiye mesâilini kolay kolay gürültüsüz halletmek hayli çetin bir iştir. Husûsiyle İstanbul ve Boğazlar mes'elesinin Türkiye lehinden gayri bir sûretle halli ileride İ'tilâfın siyâseten pek de hoşlarına gitmeyecek nice nice rakîbâne vaz'iyetler ihdâs edeceği şübheden âzâdedir.

Öylece Ukranya-Romanya ve Kafkas, Gürcü ve Ermeni mesâiliyle Asya'nın ortasında kalan İran işleri de matlûb vechile âdilâne bir sûrette faslı pek güç işlerdendir.

Binâenaleyh sulh masası başında bunca mu'dıl ve girift işler mevzû'-i bahs olacak mı? Ma'delet dâiresinde ve ileride yeni muhârebâta sebebiyet veremeyecek halde bu büyük işler hallolunabilir mi?

Bunda şübhe yoktur ki cihânın muhtelif mevcûdiyet-i milliyyesine tealluk etmeyen birçok mesâil pek sühûletle fasl olunabilir. Meselâ ticâret ve münâsebât-ı beynelmilel ile mecbûriyet-i askeriyye usûlünün ilgâsı gibi mevâd harb-i umûmînin tevlîd ettiği netâyic i'tibâriyle kendiliğinden halledilmiş gibidir.

Demek oluyor ki Versay ve Bukingam saraylarının müzâkerâtı bâlâda sayıp döktüğümüz azîm müşkilâtı sehl ü âsân olarak halletmeye kâfî olamaz. Daha ziyâde iştigâlât-ı zihniyye ve fikriyyeye muhtâcdır.

Devletimize –bu ânât-ı târîhiyye esnâsında– terettüb eden vazîfe ise memâlik-i Osmâniyyede yaşayan ve toprağımızın öte, beri hudûdunda bulunan hukūkunu esâslı vesâika müstenid ve akıl ve mantıkla alâkadâr bir sûrette müdâfaa etmek pek elzem olup bunun için de ciddî istihzârâtta bulunması ziyâdesiyle matlûbdur.

Bir de Sulh Konferansına murahhas sıfatıyla i'zâm olunacak zevâtın **[396]** müslüman duygulu, mücerreb ve fazl u talâkatla ma'rûf ve müştehir bulunan müstesnâ şahsiyetlerden intihâb edilmeleri lâzım gelir ki bit-tabi' bu mühim keyfiyeti gerek pâdişâhımız efendimiz gerek mes'ûl olan zimâmdârânımız etrâfıyla düşünmüşlerdir.

* * *

Dâhilî:

Pâyitahtta hüküm-fermâ olan ahvâli tedkīk edecek olsak göreceğiz ki yevmî matbûâtın şuûn kısmını dolduran tehcîr, tedkīk-ı seyyiât, Dîvân-ı Harb-i Mahsûs, tahsîsât-ı mestûre, iskân-ı muhâcirîn –gayr-i müslime– ve iâşe gürültülerinden ibârettir ki henüz hiçbirisi müsbet bir netîceye iktirân etmemiş, bilakis pek çok dedikoduların meydan almasına sebebiyet vermiştir. İcrâât ve faâliyet nâmına bizim müslümancasına hükûmetimizden taleb ettiğimiz şey adâlet, kānûn-şinâslık, te'mîn-i maîşet-i millet, takrîr-i âsâyiş ve emniyyettir.

Halka iyi ve muntazam bir sûrette ekmek verilemiyor. Verilen şeyin gıdâ diyecek mâhiyeti de yoktur. Bu yüzden mideler bozuk, ahâli hasta ve bî-tâb u tüvândır. Galâ-yı es'âra çâre bulunamaması yüzünden de fukarâmız, bîkeslerimiz ya perîşân ve ma'dûm olmaya yahud sefâlet ve hazîz-ı ahlâkīye düşmeye mahkûmdurlar.

İâşe işi bir türlü yoluna konamıyor. Anlaşılıyor ki derd yalnız kömürsüzlükte değildir. Daha başka âmiller de icrâ-yı hükm edip durmaktadır.

Avâm takımını teşkîl eden ahâli öteden beri hükûmetlerin iyilerini gözle görülebilecek mahsûs âsâr ile tartmaya alışmışlardır. Doğru olsa da serd edilen ma'zeretleri havsalalarına sığdıramıyorlar. Gazın okkası üç yüz kuruşa, şekerin iki yüz elliye çıkmasındaki iktisâd kānûnlarına! bir türlü akıl erdiremiyorlar. Herkes henüz karanlık basmadan ine girer gibi menziline bir ân evvel koşmak mecbûriyeti hissediyor.

Bu derdlere çâre bulmak, havâyic-i zarûriyye ile ekmeği yoluna koymak zarûrîdir. İşlerin kesb-i salâh etmesi beklendiği bir sırada yeni iâşe mukāvelenâmesi ortalığı altüst etti. Birçok kīl ü kāller, ithâmlar, cevaplar, münâkaşalar, bütün matbûât sütûnlarını kapladı. Millet fayda beklerken bari zarara uğramasın. Mukāvelenâmenin zararlı olduğu hakkında icmâ' hâsıl oluyor. Hükûmetin bunda ısrâr etmeyeceği ümîd olunur.

Siyâsiyyâta gelince Meclis'in feshinden mütevellid dedikodulara karşı hükûmet intihâbâtı zamân-ı âtîye ta'lîk etmekle meşrûtiyet-perverânın efkârını teskîn etmek istiyor. Bu da ayrıca kīl ü kāli bâis oluyor.

Bugün ehemmi mühimme tercîh ve hakīkī, ciddî, munsıfâne, bî-tarafâne ve âdilâne bir idâre-i umûr ve maslahat ta'kīb edilmek elzemdir. Bu sûretle bir taraftan fırtınaya tutulan sefîne-i devleti kurtarmak, diğer taraftan da ahâlinin midesini doyuracak, ihtiyâcâtını tehvîn edecek vesâili elde etmeye çalışmak icâb eder.

İSLÂM ALEYHİNDE NEŞRİYÂT

Bir müddetten beridir resâil-i mevkūtenin bazıları, ez-cümle İslâmiyet'e karşı büyük bir garaz, müdhiş bir kin besleyen ma'hûd *İctihâd* mecmûası yüzündeki maskeyi büsbütün atarak dîn-i mübîn-i İslâm'a uluorta tecâvüzât-ı şenîaya başladı. Efkâr ve hissiyât-ı İslâmiyyeyi pek ziyâde rencîde eden bu kabîl neşriyâta dünyânın hiçbir yerinde hattâ en hür geçinen memleketlerde tesâdüf edilemez. Bu yazılar ilmî, ahlâkī, ictimâî hiçbir kıymet ve mâhiyeti hâiz olmadıkları için münâkaşa-i ilmiyyeye mevzû ittihâz edilemeyecekleri tabîîdir. Dindar olmadıklarını sarîh veya zımnî bir sûrette ifhâm eden, hangi millete mensûb oldukları anlaşılamayan bu cür'etkârlar sırf doğrudan doğruya dîn-i mübîn-i İslâm ve erkân-ı zarûriyyesini tahkīr ve tezyîf gāyesini ta'kīb ediyorlar. Binâenaleyh mütecâvizlere karşı hükûmetin, müddeî-i umûmîliğin müdâhalesi bir vazîfe-i kānûniyyedir. Devlette mer'î olan edyândan hangisine âid olursa olsun hürriyet-i dîniyye ve vicdâniyyeye taarruz mâhiyetindeki neşriyâta

karşı Kanûn-ı Cezâ ahkâm-ı mahsûsayı hâvîdir. Bâ-husûs tecâvüzâta ma'rûz kalan din, devletin dîn-i resmîsi olursa hükûmetin bu husûsta daha ziyâde i'tinâkâr davranması lâzım geleceği âşikârdır.

Bir de Kānûn-ı Esâsî ahkâmınca himâyesi devlet tarafından taahhüd edilmemiş olan milel ve mezâhibe mensûb gibi görünmekle beraber edyân-ı mer'iyyenin hiçbirine nisbetleri bulunmadığı neşriyât-ı vâkıalarından anlaşılan bu cür'etkârların şâyed bu memlekette hukūk-ı medeniyyeleri mevcûd ise mezheblerinin ta'yîniyle ol vechile muâmele îfâsı ve ellerinde bulunup münâkehât ve sâirede esâs olan nüfûs tezkirelerince de ona göre tashîhât ve ta'dîlât icrâ kılınması iktizâ eder.

Ümîd ederiz ki ehemmiyeti îzâha muhtâc olmayan bu mes'ele hükûmetin nazar-ı dikkatini celb eder de lâzım gelen tedâbîrin ittihâzına müsâraat olunur.

Âsâr-ı Münteşire:

İ'TİSÂM VE HABL-İ METÎN

Birkaç haftadan beri *İ'tisâm* ünvânıyla intişâr etmekte olan dînî, ilmî, edebî risâle-i mevkūteye bu Perşembe gününden i'tibâren *Habl-i Metîn* isminde ve aynı mevzû'lardan bâhis diğer bir risâle-i mevkūte daha inzımâm etti. Bu gibi İslâmî resâilin çoğalması bit-tabi' mûcib-i memnûniyyettir. Muhterem refîklerimizin her ikisine de muvaffakıyetler temennî ederiz.

Sebîlürreşâd'ı okuyan her zât ihvân-ı dînden lâ-ekal iki kişiyi abone kaydettirmekle te'yîd-i İslâm gāyesine büyük hizmet etmiş olur.

Hukūk Matbaası Eşref Edîb

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

16 Ocak 1919 | 14 Rebîülâhir 1337 | Perşembe | 16 Kânûnisânî 1335 | Cild: 15 - Aded: 387

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

İnsanlar vardır ki Allah'ı bilmemeleri, O'nun azamet ve celâlini takdîr edememeleri onları, bir insanın hasım ve rakîbine karşı takındığı tavrı Hâlik'a karşı da takınmakta bir mahzûr mülâhaza etmemeye sevk eder, kendi gibi bir insanı aldatmak için tatbîk ettiği hıyel ü desâisin Hâlık'ı iğfâl husûsunda da aynı muvaffakıyeti te'mîn edebileceği zehâb-ı bâtılında bulunur.[1] (يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ) (وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ) âyet-i kerîmesi bu kabîl kimselerin hâl-i dalâl ve hüsrânını hâkîdir.

Ne hâcet zamanımızda da Müslümanlık iddiâsında bulunan birçok kimselerin aynı mesleği ta'kîb etmekte olduklarını en hasîs bir menfaat mukābilinde esâsât-ı İslâmiyye miyânında kat'iyyen asıl ve mevkii bulunmayan bir takım ahkâm-ı bâtılayı İslâmiyet'e mal ederek halka o yolda fetvâlar verdiklerini daima görüp durmaktayız.

Bu adamlar gizli âşikâr hiçbir hâl ve hareketleri Cenâb-ı Hakk'ın nazar-ı ıttılâına hafî kalamayacağını yakînen bilseler dîne fesad karıştırmakla indallâh dûçâr olacakları mes'ûliyetin derecesini takdîr etseler müslümanları gûnâgûn vesâit-i tezvîriyye ile baştan çıkarmanın netâyic-i vahîmesini göze aldırıp da hud'akârlık mesleğinde devam ve ısrâr edemezler idi. Fakat Allah'ı hakkıyla tanıyıp bilmemekten, satvet-i kāhiresinin derecesine akıl erdirememekten mütevellid hodkâmâne bir cür'et sevkıyledir ki bu gibi kimseler Hâlik-ı kâinâta karşı bir tavr-ı husûmet alarak uluorta halkı tarîk-ı istikāmetten inhirâf ettirmeye, dinde hiçbir mevkii olmayan umûr-ı bâtılaya din nâmına müslümanlar nazarında bir şekl-i müs[ta]hsen vermeye kalkışıyorlar.

Felâket orası ki bu yâdigârların umde-i mesâîleri, îzâh ettiğimiz vechile din perdesi altında makāsıd-ı tezvîriyyelerini tervîcden ibâret olduğu halde görürsünüz ki daima Allah'ı işhâd ederek dîne sadâkat ve merbûtiyetlerinden, verdikleri hükümlerde kanâat-i dîniyyelerinden[2] mülhem olduklarından bahsederler, aynı zamanda yalan söylediklerini, yalan yere yemîn ettiklerini kendileri de pekâlâ bilirler. İşte (يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ) kavl-i kerîminin hedef-i tavsîfi bu kabîl kimselerdir.

Kur'ân-ı Kerîm birçok yerlerde münâfıkların ahvâl ve evsâfına dâir bir takım îzâhât vermiştir ki bunlar müdakkıkāne bir nazarla tahlîl edildiği takdîrde nifâkın mâhiyet ve envâını ta'yîn husûsunda şu netîce elde edilir.

Nifâk fi'l-i'tikād, nifâk fi'l-amel. İ'tikâdda nifâk, esrâr-ı küfr ve izhâr-ı İslâm, yani bâtınen küfre mübtelâ iken zâhiren müslüman geçinmekten ibârettir.[3] (وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا اِنَّا مَعَكُمْ)

Bu gibi kimselerin müslüman görünmeleri i'tikād-ı sahîh netîcesi değil belki Müslümanlık nâmı altında hayâtlarını muhâfaza, mîrâs ve münâkehât gibi İslâm'ın müntesibîni, mütesâviyen müstefîd ettiği hukūk ve muâmelâtta müslümanlarla te'sîs-i müşâreket fikr ü emelinin mahsûlüdür.

Amelde nifâkın birçok eşkâli vardır ki tefsîri sadedinde bulunduğumuz **[398]** âyât-ı kerîmede beyân olunan hâlât bunların bir kısmını teşkîl eder.

Nifâk-ı amelîde esâs olan ahvâl ve evsâfın diğer mühim bir kısmını da şu hadîs-i şerîf îzâh ve beyân etmektedir:[4] (ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ واحدة مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا من إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وعد اخلف، وإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ) = "Üç haslet vardır ki kimde bulunurlarsa hâlis münâfık olur. Bir tanesi de olsa vazgeçinceye kadar sâhibi nifâka delâlet eden hasletlerden birini taşımış bulunur: Söz söylediği zaman yalan söyleyen, vaad ederse va'dini yerine getirmeyen, emniyet edildiği vakit hıyânet eden.

Münâfıkına mahsûs emârâttan biri de[5] (وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللهَ اِلَّا قَلِيلًا. مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَا اِلٰى هٰؤُلَاءِ وَلَا اِلٰى هٰؤُلَاءِ) = "Namaza kalktıkları vakit asılarak, iste-

[1] Mücâdele, 58/6.

[2] Metinde (دتنيه لرندن) şeklinde yazılmıştır.

[3] Bakara, 2/14.

[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 23.

[5] Nisâ, 4/142-143.

meyerek ve halka gösteriş maksadıyla kalkarlar, Allah'ı pek az hâtırlarına getirirler. İki hâlet arasında müttereddiddirler: Ne tamâmıyla bunlara, müslümanlara, ne onlara, kâfirlere iltihâk ile muayyen ve sarîh bir yol tutamazlar."

Bu makûle kimseler salâh-ı hâl gösterirlerse mücerred riyâ maksadıyla gösterirler. Her hâl ve tavırlarında renkten renge girerler.

Nifâk-ı amelînin alâyim-i fârikasından biri de herhangi bir menâfiin gölgesinden korkacak derece cebîn olması, azm ü cesâretten muarrâ bulunmasıdır: [1](يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ) = "Her duydukları sesi, sadâyı kendilerine zannederler de ödleri kopar. İşte tam ma'nâsıyla düşman onlardır. Onlardan sakın."

Diğer bir alâmeti de içinde bulundukları cem'iyet-i İslâmiyye arasına tefrika düşürmek vahdet-i milliyyeyi ihlâl etmek gibi hâlâttan sıkı sıkı tebrie-i nefse lüzûm görmeleridir. [2](وَيَحْلِفُونَ بِاللهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ. لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَاً اَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ) = "Allah'a kasem ederek sizden olduklarını söylerler. Halbuki kat'iyyen sizden değillerdir. İçinizden sıyrılıp sığınacak bir yer, ya birer mağâra, yahud birer girip gizlenecek emîn ve âsûde bir mahal bulsalar başı sert hayvânlar gibi oralara cân atarlardı."

Şeâir-i nifâktan biri de bunların a'mâl-i sâlihaya, te'mîn edeceği menfaat-i maddiyye nisbetinde kıymet ve ehemmiyet atfetmeleridir. [3](وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِى الصَّدَقَاتِ فَاِنْ اُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَاِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا اِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ)

[4](فَاِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهِ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُ) âyet-i kerîmesi bize kavm-i Mûsâ miyânındaki münâfıkînin meslek ü mişvârlarını bildirmekte [5](وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ عَلٰى حَرْفٍ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَاَنَّ بِهِ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ) nazm-ı kerîmi de alelumûm münâfıkînin hâl ü hissiyâtını musavvir bulunmaktadır.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

BUHRÂN-I FİKRÎMİZ

– 2 –

Müellifi: Prens Said Halim Paşa

Hayfâ ki bütün bu zanniyât ve ictihâdâta tebaan olanca mevcûdiyetimizle taklîde koyulduk. O derecelerde muvaffak olduk ki i'tikādât, hissiyât ve an'anâtı, ulûm ve fünûnu serâpâ taklîdden ibâret sâhte bir âlem halk ederek zâhiren câzibedâr ve fakat bâtınen mühlik âmâl ve hayâlât içinde mest ü müstağrak hayât-güzâr olmaktayız. İşte bundan dolayıdır ki bütün bilgiçliğimiz şimdiye kadar bu mağrûr ve kâzib şibh-i ma'rifetin dâire-i mazîkasından hârice çıkamadı.

San'at-ı taklîdde kesb-i kemâl gayretiyle evvelce bildiğimizi unutmak, şimdiye kadar yaptıklarımızı kûşe-i metrûkiyyete atmak istiyoruz. Bizce kābil-i icrâ bulunan bildiklerimizle amel cihetine gidecek ve onları daha iyi bilecek ve daha iyi icrâ edebilecek yerde bilakis hiçbir zaman öğrenmediğimiz, bilmediğimiz şeyleri icrâ için bezl-i nakdîne-i gayret ediyoruz.

Her mechûl veya nevzuhûr olan şeylere göstermekte olduğumuz fart-ı meclûbiyyet bunların muhassenât ve mahâzîrini bilmediğimizden neş'et ediyor. Zîrâ mahâzîrini bilmemezlik kemâllerine i'tikād etmeye kifâyet ediyor. Her nâhoş ve medhûl gördüğümüz şey ma'lûmumuz olduğundan aks-i kazıyye olarak mechûlü de nazarlarımızda âmâlimizi te'mîn ve dilhâhımızı tatmîn edebilecek bir şey hâlinde tecellî ettiriyoruz.

Halbuki bu nevzuhûr ve mechûl olan şeyler alelekser tevlîd eyledikleri gayr-i muntazar birçok netâyic-i seyyiesiyle bilhassa an'anât ve i'tiyâdât-ı mevzûayı yıkarak kıymetdâr olan bazı hissiyât ve i'tikādâtı rencîde etmek sûretiyle mevcûdiyet-i maddiyye ve ma'neviyyelerini ihlâl eylediğinden nâşî en müterakkī, en mes'ûd milletlerde bile adem-i i'timâd ve hattâ endîşe ve tehâşî uyandırdığını görmüyoruz. Yeni ve mechûle karşı gösterdiğimiz bu incizâb-ı garîbi nihâyetsiz bir muhabbet-i terakkī-perverâne gibi telakkī ediyor ve hattâ bununla müftehir de oluyoruz.

Hakīkat-i halde şimdiki hâlet-i rûhiyye ve fikriyyemiz hatâ-âlûd müdrekât ve muhâkemât üzerine müesses bir âlem-i kâzib içinde yaşadığımızdandır. Bu sûretle âlem-i hakīkī nazar-ı idrâkimize bîgâne kalıyor. Hakīkati bâtıla, âşikârı hayâle, hidâyeti dalâle, vâkıı gayr-i vâkıa ve mümkünü muhâle terdîf ederek en baîdü'l-ihtimâl tertîbât ve tasavvurâttan saâdet temennî ediyoruz.

Görülüyor ki büyük hatâlar büyük hakīkatler kadar sâdedir.

Garblılaşmak ihtiyâcına olan kanâatimizin bu derece meş'ûm netâyice müntehî olması muhâlif-i milliyyet bulunmasındandır. Zîrâ milliyet ile medeniyet tev'em olmak **[399]** i'tibâriyle garblılaşmak arzusu kendi medeniyetimizin terk veya inkârı ma'nâsını tazammun eylediğinden binnetîce kendi milliyetimizden ferâgat demek oluyor. Fil-hakīka hayli zamandan beri bizlere her ne öğretilmiş, telkīn edilmiş ise hep kendi millî ve târîhî mâ-melekimizi teşkîl eden her şeyin yerine nevîn ve garbkârî görülen şeyleri ikāme eylemek gāyesine ma'tûf bulunmuştur. Birisi çıkıp da Almanlara selâmetlerinin ancak Alman harsinin, medeniyetinin, irfânının terkiyle kābil olacağını söylemiş olsaydı acaba nasıl bir cevâba ma'rûz kalırdı? Böyle bir iddiâyı serd eden muhâtabları Alman diye ve hele bir Alman ıslâhcısı diye telakkī ederler miydi?

Alman medeniyetiyle bizimki arasında bugün mevcûd olan fark-ı azîmi görerek mukāyesemizi gülünç bulanlarımız da olabilir. Halbuki Osmanlı medeniyetinin daima akvâm-ı garbiyyenin medeniyeti dûnunda kalmış olduğunu zanneylemek bir zehâb-ı bâtıldan ibârettir. Zîrâ bir zamanlar onlarınkine her vechile fâik idi. Ve meş'ûm bir dâü't-taklîde giriftâr olmasaydık bugünkü fark bu kadar da olmaz idi.

Zâten bu bir kemmiyet mukāyesesi değil bir prensip mes'elesidir. Kendi memleketinin harsini, medeniyetini, ma'rifetini inkâr veya istihkār eden milliyetinden sâkıt olur. Ve binâberîn o nâm ile idâre-i kelâm hakkını gāib eder.

[1] Münâfikûn, 63/4.
[2] Tevbe, 9/57.
[3] Tevbe, 9/58.
[4] A'râf, 7/131.
[5] Hacc, 22/11.

Efkâr ve muhâkemâtımızın ne derin bir teşettüt içinde olduğu her taraftan yükselen bî-nihâye şikâyâtın velvele-i sâmia-hırâşıyla sâbittir. Her tarafta şübhe ve i'timâdsızlık, derin bir mübâlâtsızlık, her şeyde mecnûnâne bir isti'câl ve sabırsızlık rû-nümâ oluyor. Hiç kimse kime veya neye inanacağını, kime veya neye hürmet ve riâyet edeceğini bilemiyor. Herkes her şeyi biliyor. Fakat hiç kimse bir şey yapmaya muvaffak olamıyor. Bununla beraber her yerde ve her vâdîde çeşit çeşit ıslâhât-perverân da ta'dâd ile bitmiyor.

İşte garb medeniyetinden şimdiye kadar te'mîn edebildiğimiz kâr ve istifâde!!!

Garb medeniyetinden istiâne teşebbüsâtımızdaki hezîmet-i tâmmeye rağmen şunu i'tirâf etmelidir ki teâlî-i millîmiz için o medeniyetten büyük mikyâsta istiâne ve istifâza ihtiyâc-ı mübremindeyiz. Ancak mücerrebât-ı zâtiyyemizle müberhenen sâbit olmuştur ki medeniyet-i garbiyyeden hakîkî bir halde istifâdemiz; o medeniyeti aynen taklîd ile mümkün olamaz. Diğer taraftan o istifâdeye destres olmuş sâir akvâmın tecrübeleri de gösteriyor ki ecnebî medeniyetinden iktitâf-ı semerât, onu kendi medeniyetine tevfîk ve taklîb sâyesinde mümkün olabilir. Şu hâle göre şimdiye kadar ta'kîb edeceğimiz hatt-ı hareket Avrupa medeniyetini şarklılaştırmak yani mümkün mertebe muhîtimize ısındırmak, medeniyetimizin tekemmül ve teâlîsi için elzem ve onunla kābil-i te'lîf göreceğimiz şeyleri medeniyet-i garbiyyeden iktibâs ile medeniyetimize tatbîk etmek husûsundan ibâret olmalıydı.

Kendi medeniyetimizin tekemmülü için sâha-i istifâdemizde bulunan bir medeniyet-i fâikadan intifâ' arzusu hem fikr-i tarassud ve muhâkememizi ve hem şevk ve gayret ve teallümümüzü, hem de müdrike ve müfekkiremizi inkişâf ettirerek mevcûdiyet-i ma'neviyyemizi takviyeye hizmet eder ki milletleri gāye-i selâmete îsâl edecek yegâne meşrû' ve tabîî nuhbe de budur. Bu emel-i müstahsen merâk ve faâliyetimizi daha müsmir ve daha nâfi' bir hâle getirmek sûretiyle muttasıl tahrîk ve teşdîd edecek bir münebbih hükmündedir. Bu sâyede hem kendi medeniyetimizi, hem de medeniyet-i garbiyyeyi bi-hakkın tetebbu' ve teallüm etmiş oluruz.

Bu sûretle garb medeniyetinin havâss-ı mümeyyizesini teşkîl ve tefevvuk-ı kat'îsini temsîl eden fikr-i fenniyyet ile usûl-i tecrübeyi tedevvün ederek serzede-i zuhûr olacak binlerce hakāık ile ta'mîrine muvaffak olacağımız binlerce hatîât arasında öğreneceğiz ki bizim mefkûremiz, kanâat-i ahlâkıyye, ictimâiyye ve siyâsiyyemiz tamâmıyla dînimizden mütehassıldır. Ve binâenaleyh ona ihtirâm mecbûriyet-i kat'iyyesinde bulunduğumuz gibi üzerimizdeki bil-cümle hukūkunu kabûl ve teslîm eylememiz zarûriyâttandır. İdrâk edeceğiz ki dinsizlik denilen şey Latin hâlet-i fikriyyesinin bir dalâlinden ibâret olup yoksa zannedildiği gibi bir tefevvuk-ı fikrî alâmeti değildir. Kezâlik öğreneceğiz ki herhangi bir kavmin mevzûât ve an'anâtı üzerinde yaşadığı topraktan daha kıymetdâr olan vatan-ı ma'nevîsini temsîl eder. Çünkü herhangi cem'iyet-i beşeriyyeyi bir millet hâline getiren avâmil onlardır. Başka bir kavmin zîr-i tahakkümüne giren bir kavim arâzîsini değil mevzûât ve an'anâtını gāib ettiğinden dolayı istiklâlini zâyi' eder. Zîrâ üzerinde sâkin bulunduğu arâzîsini eksериyâ terke mecbûr olmaz. Ve belki de ondan daha ziyâde müntefi' olur. Binâenaleyh bizim gibi vatan toprağını muhâfaza uğurunda asırlardan beri mebzûlen kan dökmekte olan bir millet için vatan-ı ma'nevîsine karşı bîgâne bulunmak, muhabbetsizlik, hürmetsizlik göstermek tasavvuru müşkil, anlaşılmaz bir hatâ olduğunu görürüz. Gerçi zamana hiçbir şeyin mukāvemet edemeyeceği, o mevzûât ve an'anâtın da her şey gibi mahkûm-ı tekâmül bulunduğu câ-yı inkâr değilse de bu hakîkat bize olan irtibâtlarını takviyet ve muhâfazalarına gayretten bizi müstağnî bırakmaz. Zîrâ o irtibât mürtefi' olunca tekâmül yerine zevâlleri tabîî olur. Şu halde mevzûât ve an'anâtımızın gerek arzumuzla ve gerek darbe-i teshîr ile ortadan kalkması esârete sukūtumuzdan başka bir netîce tevlîd edemez. Şu farkla ki birinci takdîrde ihtiyârî, ikinci takdîrde ise kerhî bir esârete girilmiş olur.

Bugüne kadar pek haksız olarak istihkār ettiğimiz medeniyetimize muhabbet bağlayıp hizmet etmek lâzım olduğunu nihâyet teyakkun edeceğiz. O medeniyet ki bî-pâyân bir imparatorluk meydana getirerek kişverleri temdîne **[400]** muvaffak olmuş, vaktiyle sâde bir ta'bîr-i mebhasü'l-beşer menzilesinde bulunan Türk kelimesinden Fransız, İngiliz, Alman kelimeleri kuvvetinde bir âmil-i ictimâî ve siyâsî vücûda getirmiş ve Türk medeniyetini, irfânını, rûhunu kabûl eden her müslümana Osmanlı Türkü'yüm demek salâhiyetini vermiştir.

İçinde nevmîdâne çırpınıp durduğumuz şu buhrân-ı elîmin sebeb-i yegânesi medeniyet-i garbiyyeye bilâ-kayd ü şart sülûk ile kendi medeniyetimizi tanımamak isteyişimizdir. Bu buhrân ancak o hatâ-yı fâhişi bi-hakkın idrâk ve bâlâda îzâh edildiği tarzda ta'mîrine ikdâm eylediğimiz takdîrde zâil olabilir. İşte ancak o zaman kendi şahsiyetimizi nazar-ı teemmüle ve i'tibâra alarak kendi vesâit ve şerâit-i hayâtiyyemizle kendimize hâs bir tarzda hayat sürmeye başlarız ve bu sâyede derin bir teşettüt içinde bulunan rûhumuz ve dimâğımız mâzîdeki huzûr ve inbisâtını yeniden iktisâb ederek isti'dâdâtımızın tabîî bir cereyân dâhilinde inkişâfı ve bunca senelerin eser-i intıbâı olan zahmımızın ta'mîr ve tedâvîsi zımnında bizlere imkân ve çâre gösterebilecek müsmir ve zinde bir faâliyet-i fikriyye ibdâına muvaffak oluruz.

Son

HUKŪK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

12

Otuz altıncı maddede: "Nikâhta icâb ve kabûl, tenkîh ve tezvîc gibi sarîh lafızlarla olur." denilmiş.

Bunda öyle bir işkâl mevcûd, fazla olarak mefhûm-ı muhâlifi de kasd olunmuş gibi görünüyor. Gerçi karârnâmenin bâb-ı râbii yine hilâfına delâlet eder. Lâkin esbâb-ı mûcibe lâyihasında "Nikâhta ihtilâfa bâis olacak kinâyâtı kabûle zarûret olmadığından ve mezheb-i Şâfiî ve Hanbelîde bu lafızlar ile elsine-i sâiredeki mukābilleri şart olduğundan bahisle müşârunileyhimânın re'yi yani esnâ-yı akdde

onların re'yine imtisâl olunması nikâhın her türlü şübühâttan vâreste kalmasını te'mîn ettiğinden madde-i mezkûre bu esâs üzerine tanzîm edildi." denilmiş, matlab bir kat daha iğlâk olunmuştur.

Değil erbâb-ı mesâlih, hükkâm-ı zamânın birçoğu da bu kuyûd ve terkîbâtın mezâyâsına varamazlar. Maksad ancak esnâ-yı akdde böyle yapılsın, nikâh şübhe-i hilâftan vâreste olsun, demek olduğunu anlayamazlar. Artık kinâyâtla enkihanın mün'akıd olmadığına hükmedilecek zehâbına düşerler. Mevcûd olan niyet ve zâhir olan karîne ile onların da sarîha müsâvî olacağı lâyıhada bile musarrah olduğuna, karîne-i kātıaya karşı mükâbere câiz olmayacağına bakmazlar. Bir takım deâvî-i fâriğa ve ahkâm-ı müşevveşe tekevvününe erbâb-ı mesâlihin mağdûriyetlerine vesîle olur.

Halbuki bu işkâl ve iğlâka, böyle bir madde-i mübheme vaz'ına hiçbir lüzûm ve ihtiyâc yok. Mümkün oldukça şübühâttan tevakkī maksadı zâten hâsıl. Kitâbâtla cevâzı gayr-i mektûm olduğu halde her tarafta âmme-i münâkehât evvelden beri elfâz-ı sarîha ile icrâ olunagelmektedir.

Kānûn yapılacaksa açık ibârelerle yazılmalı. Nâsı müşkilâta düşürmemeli. "Nikâhta icâb ve kabûl, elfâz-ı kinâye ile de olabilirse de tezvîc ve tenkîh gibi sarîh elfâz ihtiyâr olunmalıdır." denilmelidir.

13

37'nci maddede: "Esnâ-yı akdde hâtıb ve mahtûbeden birinin ikāmetgâhı bulunan kazâ hâkimi veya bunun izinnâme-i mahsûs ile me'zûn kıldığı nâib hâzır bulunup akidnâmeyi tanzîm ve tescîl eder." denilmiş.

Ve "bu husûsun şer'an bir kıymet-i matlûbeyi hâiz olmayıp sıhhat-i nikâh için mahzar-ı şühûdda tarafeynin muâkadeleri kâfî olduğu ve bu hükmü hiçbir şübheye mahal bırakmayacak sûrette dîn-i mübînimiz beyân ve i'lân etmiş olup bunun da, mefâhir-i İslâmiyyeden bulunduğu" lâyihada tasrîh edilmiştir.

Hâl böyle iken yine şu maddenin vaz' ve te'sîs olunması esbâbına gelince, milel-i sâirede nikâhın akd ü isbâtı hakkında hükm-i mezhebî muttarid ve munzabıt olmamakla aralarında bir takım müşkilât tevellüd eylemekte ve bazen keyfî hükümler verilmekte olduğundan ve Avrupa devletlerinden gerek nikâh-ı medenî usûlünü kabûl ve tedvîn eylemiş olan ve gerek münhasıran nikâh-ı mezhebîyi mu'teber tanıyan devletler de hep münâkehâtın emr-i tescîli taht-ı inzibâta alınmış idiğinden bahisle bizce böyle mutavassıt bir usûlün ta'kībi maslahata erfak görülmüş idüğü zikrolunuyor. Ve memleket-i Osmâniyyede nikâhın icrâsı intizâmsız bir hâle girmiş olmasıyla birçok yolsuzluklar husûle gelmiş ve mevâni'-i şer'iyyesi olan nice kadınların icrâ-yı akdleriyle alâkadârânın hukūklarının ibtâline gidildiği dermiyân olunarak esnâ-yı akdde ahkâm-ı nikâha vâkıf olan bir zâtın huzûruyla akidnâme tanzîmi bir emr-i mendûb olduğu ve böyle bir akidnâme tanzîm ve tescîl edilmiş olması ileride gerek akdin vukūu gerek mehrin mikdarı hakkında zuhûr edebilecek olan ihtilâfâtın önünü alacağı gösteriliyor. Ve bu vazîfenin Nüfûs ve Belediye me'mûrlarına yahud kâtib-i adillere tevdîi ciheti de düşünülmüş ise de akidnâmenin bilâ-beyyine mazmûnuyla amel edilmesi muktezî olan vesâyık cümlesinden olması da mültezem olmakla her husûsta velâyet-i âmmeyi hâiz olan ahkâma tahmîli daha münâsib addolunduğu beyân olunuyor.

[401] Halbuki nikâhta mesnûn ve müstehab olan ahkâmına vâkıf olanlardan biri yahud bir hükûmet me'mûru ma'rifetiyle icrâ olunması değil erbâb-ı salâh ve adâletten şâhidler bulundurulup teyemmünen ehl-i fazl u takvâ yediyle akdolunmasıdır.

Akidnâme yazılması da me'sûr olmayıp mehr-i müeccel âdetinin şüyûundan sonra hâdis olmuş ve müdâyenât-ı sâirede olduğu gibi şâhidlerin hâdiseyi tezekkür etmelerine vesîle olacağından dolayı ihtiyâr olunmuş ve şu faydasına nazaran umûr-ı mendûbe idâdına dâhil olmuştur. Lâyihada menkūl olduğu üzere "mendûbdur" denilmesi de yalnız öyle tergīb için değil, vâcibât ve sünen mertebesinde i'tikād edilmesinden tahzîr içindir. Ve illâ mendûbiyet de mürtefi' olup terki evlâ olacağı nezd-i fukahâda câ-yı tereddüd değildir. Nerede kalır ki ferâizden imiş gibi cânib-i hükûmetten iltizâm olunarak halk onunla mükellef tutulmak ve hükkâmın yahud Nüfûs ve Belediye me'mûrlarının yed-i inhisârına verilmek bîçâregân-ı ahâlinin bu yüzden uğrayacakları müşkilât, harec ve meşakkatlerin derecesi ve elbette mâlen ve bedenen mutazarrır olacakları her nasılsa lâyıkıyla teemmül edilemeyip Kānûn-ı Cezâ ile de te'yîdine gidilmek? Bu hâlât ile beraber değil tanzîm olunacak akidnâmeye mendûbdur denilmek bu maddenin şerîat-ı İslâmiyye ile te'lîfi kābil olmaz.

Avrupa'da bu usûlün câri olmasıyla bizim de onları taklîd etmekli[ği]miz icâb etmez. Onların ahkâm-ı mezhebiyyeleri munzabıt olmadığından bu usûle muhtâc olmuşlar ise bizim için ona hiçbir lüzûm olmayıp şer'-i enver her türlü müşkilâtın ref'ine kâfî olduğu bedîhîdir. Defâtir-i Nüfûsa kaydı lâzım gelen münâkalât [ve] vukūât-ı sâire ile münâkehât arasında hiçbir fark olmayıp onlar için mu'teber olan mahallât ve kurâ mezâbıtı bunun için de elbette kâfî ve izinnâme aramaktan bile muğnîdir. İzinnâme aramak, vesîka-i şer'iyye beklemek devâir-i Nüfûsun te'sîsinden maksûd olan gāyeyi te'mîn etmez, işkâl ve ihlâl eder. O gāyeyi te'mîn edecek olan yol münâkehâtta akd-i mücerredin vukūu yahud meşrûiyeti, tevellüdâtta ensâbın sıhhati değil, zifâf ve vilâdetin vukūuyla hânelerde bulunanların artıp eksilmeleridir. Nikâh ve nesebin sahîh ve meşrû' olduğu ma'lûm olunca olduğu gibi, mechûl ve meşkûk ise ol vechile yazılması, kuyûdun vaktiyle yürütülmesidir. Fazlasının tebyîn ve tescîli ancak ashâbının menâfiine hâdim olacağından onu da kendileri aramak lâzım gelir.

Lâyıha Komisyonu'nun memleket-i Osmâniyyede nikâhın pek intizâmsız bir hâle girmiş olduğuna, nice kadınların mevâni'-i şer'iyyeleri var iken akdlerinin olduğuna kāil olmaları cidden yanlış ve mübâlağalı ve bu madde ile tehaddüs edecek ihtilâfâtın önü alınacağına ve mûcebince hükkâm ve irsâl edecekleri nâibler tarafından tanzîm ve tescîl edilecek olan akidnâmelerin bilâ-beyyine mazmûnuyla

amel olunur vesâik teşkîl edeceğine kāni' ve zâhib olmaları da hatâdan gayr-i hâlîdir.

Medâr-ı necât ve mübâhâtimiz olan dîn-i mübînimizin i'lân eylemiş olduğu usûl üzere akdolunugelen enkiha-i İslâmiyyeye intizâmsız bir hâle girmiş denilmek nasıl yakışır? Mevâni'-i şer'iyyeleri bulunduğu halde tezvîc olunmuş memleketimizde kaç kadın bulunabilir? Böyle şeyler binde, on binde değil, belki yüz binde bir olur. Bunun önü de bu madde ile değil, müteammid olan mütecâsirlerinin cezâlandırılmasıyla alınır. Ma'a-zâlik olacak yine olur. Bu maddenin onlara te'sîri olmaz. Bilakis üç beş edebsizin yüzünden bîgünâh olan milyonlarca halkın bunca erbâb-ı salâh ve nâmûsun bilâ-mûcib ve bi'l-vücûh mutazarrır olmalarını mûcibdir. Hiçbir faydası olmayacaktır. Hükkâmın bâ-izinnâme göndereceği bir me'mûrun tescîl ettiği akidnâmeler neden bilâ-beyyine mazmûnuyla amel olunacak vesâyıktan olsun? Bununla şimdiye kadar hâkimlerin bâ-izinnâme me'mûr ettikleri mahallât ve kurâ eimmelerinin yazdıkları akidnâmeler beyninde fark nedir? Bunların da mahkemelere gönderilip sicille kaydolunmaları evvelden beri mümkündü. Ve her halde hâkim efendi o kuyûdun sıhhatini, mehr-i müsemmâların makādîrine varıncaya kadar dikkat üzere tescîl edildiğini tedkîk edecek değil ve edemez de. Nihâyet kâtibine yahud mukayyidine i'timâd edecek ve icâb ettikçe kānûn yerini bulsun diye mührünü de ona verip mühürletecektir. Nitekim aynı hâl hâlâ mehâkim-i nizâmiyyede cârîdir. Hey'et-i hâkime o sicillâtı daima yahud ekseriyâ okumadan temhîr eder, yahud ettirirler. Ve i'lâmâtın birçoğu vaktiyle kaydolunmadığından tebeddül ve inhilâl vukūunda müşkilât artar. Vefât edenlerin mühürleri getirilip basıldığını bilmiyorum. Lâkin kuyûdun hitâmını beklemeye vakitleri müsâid olmamakla bırakıp giden ve emr-i Nezâretle geri çevirilip sicilleri yine okumadan temhîr edip gelenler eksik değildir.

Bir de mazmûnuyla bilâ-beyyine amel olunabilir denilen mehâkim kuyûd ve sicillâtı an-mehâkim tescîl yani sıhhatine hükmolunduğu kaydolunan evkāf-ı kadîme gibi hükkâmın bî-taraf olup hâkimiyetleri hasebiyle tescîl eyledikleri umûr-ı zarûriyyeye münhasırdır. Nikâh ise böyle değildir. Kızın veliyy-i hâssı yok ise hâkim onun velîsi olacak. Ve illâ şer'an hiçbir mevkii olmayıp ancak bir şâhid menzilesinde kalacaktır.

Artık onun yahud nâibinin yazacağı varaka ve tutacağı deftere nasıl sicill-i hâkim denilebilir? Ve ehemm-i umûr-ı dîn olan nikâh hakkında nasıl onun mazmûnuyla bilâ-beyyine amel olunabilir? Bâ-husûs esnâ-yı akidde ekseriyâ tarafeyn kendileri de bulunmazlar. Kimin üzerine hüccet ittihâz olunacak? Hele ehl-i İslâm öyle cemm-i gafîrin huzûruna kızlarını **[402]** çıkaramazlar. Ve ehil ve akribâsı tarafından vekâleti alınır iken ne kadar olsa ecânibden olmakla imâm ve hâl ü mişvârını bilmedikleri me'mûr efendiyi de bulundurmak istemezler. Ber-mu'tâd ihbârları üzerine akd icrâ olunur.

Me'mûr efendi buna muvâfakat etmeyip de "Kızı göreceğim, yüzünü açsın." gibi teklîflerde ısrâr edecek olursa müşkilâtı dâî olur. Ve ahâlimizin bir kısmı hoş görüp tahammül etseler de birçok yerlerde edebsizliğe haml olunarak bir takım hâlât-ı nâ-marzıyyeye bâis olur.

Kazâ me'mûrlarından, mahkeme ve Nüfûs kâtiplerinden vazîfe-i kānûniyyesini harfiyyen icrâ etmek isteyen, meslegînde bu kadar taassub gösterenleri bulunmaz değil. Lâkin ekserîsi yahud birçokları da umûru ibtidâsından makādîriyle takdîr ederek müşkilât çıkarmak, şikâyât ve münâzaâta sebebiyet vermekten ise hasbe'l-îcâb işi bitirmeyi, erbâb-ı maslahatın hâcetlerini revâ kılıp emr-i nizâmı yerini buldu diyerek kendileri de mutayyeben avdet etmeyi bilirler.

Kazâ merkezinden bâ-izinnâme gönderilecek me'mûrların tanzîm ve tescîl edecekleri akidnâmeler bu misillü tesâhül âsârından, şübhe, tasnî' ve hatâdan daima yahud ekseriyâ sâlim olur demek tesâhülden, hatâdan sâlim değildir.

Akdnâme ânifen beyân olunduğu üzere ancak şâhidlerin hâdiseyi tahattur etmelerine hâdim olduğu için tanzîm olunur. İmâm efendilerin yanında bildikleri kifâyet eder. Fazlasına hâcet yoktur. Böyle izinnâmelere, akidnâmelere rabt olunan ve cîrân ve eviddâ toplanıp ber-mu'tâd bir cem'iyet içinde akd olunagelen nikâhlarda ihtilâf zuhûr etmez ve binde bir vâki' olsa da hâzirûnun şehâdetleriyle ber-nehc-i şer'î hall ü fasl olunur. Bâ-husûs nikâh hakkında şöhret ve tesâmu' üzerine de şehâdet câiz ve makbûldür. İsbât-ı müddeâ o akdnâmelere muhtâc olmaz. Onların tevsîk ve tescîline çalışmak abes olur.

Li-hikmetin yahud li-illetin izinnâme almaksızın iki üç şâhid huzûruyla ibtidâen yahud tecdîden ve şifâhen icrâ olunan nikâh da'vâlarında onların şehâdetlerini istimâ' ve adâletleri zâhir bulunduğu sûrette mûcebince hükmolunması da ferâiz-ı dîniyyemizdendir. Tutulacak olan münâkehât sicillâtı isbâten yahud nefyen hiç fâide-i şer'iyye te'mîn edemez.

Bu maddenin teşrî' ve te'yîd olunması beyhûde ahâlimizin ızrârını mûcib olur.

Bizim için erfak ve aslah olan şer'an muhtâcun-ileyh olmayan izinnâme usûlünün kaldırılması ve hiç olmazsa talâk bâbından sonra tecdîd-i akd edenlerin bu mükellefiyetten afvolunması ve ibtidâen nikâh olunacaklar için verilecek izinnâmelerin de kemâ-kân eimmeye gönderilmesidir.

Me'mûr-ı mahsûs irsâli mahâzîr-i kesîreyi müstevcib olacak ve merkez-i kazâda öyle her nikâh icrâ olunacak mahalle ve karyelere dağıtılacak kadar kâtib de bulunamaz.

Bâ-husûs birçok yerlerde akdlerin de mevsim-i mahsûsu var gibidir. Başlıca hasâd zamanından sonra kışa karşı her hafta birçok nikâhlar maan ve müteâkiben icrâ olunur.

Ve her ne zaman olsa me'mûrların harc ve masrafları olacak. Düğün yapmaya kıyâm eden zavallı köylü ona ve onunla beraber komşularına bir ziyâfet vermese de olmayacak.

İzinnâme harcı, me'mûrun yevmiyesi, masârıf-ı zarûriyyesi yüzünden o senenin vergisi tezâuf edeceği misillü kendisini ezecek olan düğün masrafı da iki katını bulacak.

Sebk eden i'lân, i'tirâz ve ta'na uğramış, vekîllere, muhâmîlere muhtâc olmuş, hükûmet kapılarında sürünüp hilâf-ı meşrû' para vermeye mecbûr edilmiş ise o da başkadır.

Memleketimizde fakr u zarûretlerin ne kadar tevessü'

etmiş olduğu da meydanda. Hukūk-ı Âile Karârnâmesi'nin rûhunu teşkîl eden bu ve bu gibi maddeler ile mükellef tutulmaya ahâlimizin tâkatları yoktur. Yazık olur.

Sadreddin

CEM'İYETİN DÎNÎ TEMELLERİ

1

En uzak zamanlardan beri din ravâbıt-ı ictimâiyyenin teşkîl ve inkişâfında en mühim âmil olmuştur. Hayât-ı ictimâiyyeyi îzâh için i'tikādât-ı dîniyyenin fevkalâde bir ehemmiyetle tedkīkı iktizâ eyler. İ'tikādât-ı dîniyye hey'et-i ictimâiyyenin üzerinde en kuvvetli te'sîri hâizdir. Çünkü "Beşerin meyl-i tedeyyünü müktesebât-ı fikriyyesiyle tenemmüv edegelmiş, ma'lûm veya mechûlümüz olan edyânın tezâhür ve teâkub-ı mütemâdîsi akvâmın hâlet-i fikriyyelerinden tahassül eylemiştir. İnsanların din ve mefkûreleri arasında bir münâsebet-i dâime hüküm sürmüş olduğunu târîh-i beşer isbât ediyor. O kadar ki şimdiye kadar zuhûr etmiş olan diyânetleri bilmiş olsak nev'imizin sûret-i tekâmülünü mebdeinden zamanımıza kadar hatve be-hatve ta'kīb edebilirdik."* Hey'et-i ictimâiyyenin hatt-ı hareketi i'tikādâtın zîr-i nüfûzunda olduğu **[403]** gibi i'tikādât-ı efrâdın ef'âline seciye, istikāmet ve zindegî bahş eyler. İnsan ahlâkī ve rûhî bir mevcûdiyettir. Yalnız maddiyât ile kanâat etmez. Esnâma secde eden put-perestândan "nâ-ma'lûm"a ibâdet eden "lâ-edrî"lere kadar her insanın içinde o şey vardır ki onu bir zât-ı akdes ü ekmele inkıyâda, itâate, ibâdete da'vet eyler. Binâenaleyh hayât-ı ictimâiyyeyi îzâh sadedinde iken dini ihmâl etmek böyle bir teşebbüsü akīm bırakmaktan başka bir şeye yaramaz.

Maamâfîh mezâhib-i felsefiyyeden birisinin ma'rûf tarafdarânıyla ulûm-ı tabîiyye esâtîzinden birçoğu dini i'tibârdan düşürmeye teşebbüs etmişlerdir. Her iki tarafın mümtâz ve ma'rûf muharrirleri din ile mücâdele ederek onu musanna' ve bâtıl bir efsâne olarak telakkī ettiklerinden evvel be-evvel bunların serd ettikleri da'vânın neye istinâd ettiğini nazar-ı dikkate almak iktizâ eyler.

En vâsi' mikyâsta dini terk eden mezheb-i felsefî "intifâiyye" mezhebidir. Bu mezhebin tarafdarânı arasında Bentam**, John Stuart Mill***, Osten**** gibi uzamâ ile daha başka meşhûr muharrirler bulunuyor ki Şeldon Amos'a nazaran "Bunların ekserîsinde hakīkat-i ilmiyyeyi basît ve âsûde bir taharrîden fazla sert ve aksülamelci bir rûh mülâhaza olunmakta ve bundan dolayı bu zümre-i mütefekkire tahkīkāt-ı târîhiyye külfetine tahammül etmek zarûretine karşı lâkayd bulunmaktadır. Halbuki ancak böyle bir tedkīkın netâici doğru bir istidlâle esâs olabilir. Aynı zamanda bu mütefekkirler i'tikādât-ı dîniyyeye karşı nefrîn ve hattâ adâvet ile mücehhez bulunuyorlar.*****

Vâkıâ bir takım ilâhiyâtçı intifâîlerin bulunduğu hakīkattir. Fakat bunların intifâ'cılığı kabûl ettikleri dinin mebâdîsiyle gayr-i mütefâvıktır. İntifâîlerin kabûl ettikleri felsefe onları dini terk etmeye mecbûr ediyor. Çünkü tecrübe ve i'tiyâddan mâadâ ahlâka bir esâs bulamıyor ve binâenaleyh ahlâk-ı dîniyyeye inanmıyorlar. Bu nokta-i nazara göre cem'iyette unsur-ı dînînin kabûl veya adem-i kabûlü evvel be-evvel ilmü'n-nefsin cevap vereceği bir mes'ele oluyor. Halbuki bunlar ahkâm-ı dîniyyeyi istihsân ve kabûl eden kuvâ-yı akliyyenin a'mâlinde bir şey bulmadıklarını i'tirâf ederek dinden mâadâ diğer şeylerle hayât-ı ictimâiyyeyi îzâhı düşünmüşlerdir.

Ulûm-ı tabîiyye esâtîzi ise yukarıda beyân ettiğimizden bambaşka bir sûrette dini reddediyorlar. Tedkīk ettikleri şeylerde dinin bir tecellîsini görmüyorlar. Onlarca şuûn-ı akliyye ve ahlâkıyye birçok tegayyürât-ı tabîiyye silsilesinin en son mahsûlüdür. Şuûn-ı ictimâiyyeyi îzâh için tedkīk olunacak en son şey dindir. İşte bu nokta-i nazarı kabûl edenler ki, bütün tekâmülcüler kabûl etmiştir, sâde din ile değil ulûm-ı akliyye ile de nizâa düşüyorlar. Çünkü tecrîdât****** ve ta'mîmât******* yapmak kābiliyeti hiçbir nazariye-i tabîiyye ile şimdiye kadar îzâh olunmadığından insan bu evsâf-ı akliyyesiyle beraber henüz halledilmemiş bir mes'ele teşkîl ediyor. Bundan mâadâ insan bir mahlûk-ı dînî olmak i'tibâriyle zât-ı Bârî dünyâ ve ukbâ hakkında en müteâlî mefâhîmin îzâhına sa'y ü gayret etmektedir. Ulûm-ı tabîiyye esâtîzi ise mâhiyet-i insâniyyenin menâbi'-i dîniyyesini nazar-ı i'tibâra almakta âciz bulunuyorlar. İşte bu acz, dini inkâra müncer oluyor. Ve bu takdîre göre i'tikādât-ı dîniyye bir takım ebâtîl; din ilmin terakkī-i şa'şaadârı karşısında mahkûm-ı indirâs bir efsâneden ibâret oluyor! Âşikârdır ki din bu derece sühûletle yıkılmaz, mevcûdiyetini inkâr edivermekle, hakīkatini anlamakta izhâr-ı acz ile ortadan kalkmaz.

Şuûn-ı dîniyyeyi nazar-ı i'tibâra almayan mütefekkirlerin

---

* *Taassub,* Eser – Prens Mehmed Said Halim Paşa. Sahîfe 7.

** 1748 sene-i mîlâdiyyesinde tevellüd etmiş 1832 senesinde vefât etmiştir. En meşhûr eserleri 1776'da neşrettiği *Afragenton Gouverment* eseriyle *Commeutaries* ve 1871 senesinde intişâr eden *İntraduction the Principles* eseridir.

*** 1806 sene-i mîlâdiyyesinde Londra'da tevellüd etmiş, 1873 senesinde vefât etmiştir. On dört yaşında Yunan ve Latin lisânlarını öğrenmiş ve riyâziyât ile tevaggul ettiği halde mantık ve iktisâd-ı siyâsî ile de uğraşmıştır.
1820 senesinde Fransa'ya azîmet ederek iktisâd-ı siyâsî üstâzı Sey ile de tanışmıştır.
1823'de Hindistan idâresine dâhil olarak 1858'de İngiliz hükûmetinin Şarkī Hindistan Kumpanyası'ndan emr-i idâreyi alınca hizmetten çekilmiştir. 1824'ten i'tibâren mecmûalara makāle yazmaya başlamıştı. Boş vakitlerini otobiyografi nâm eserini yazmaya hasr ediyordu. Bu eser 1873'de vefâtından sonra intişâr etti.
1842 senesinde *Mantık,* 1848'de *İktisâd-ı Siyâsînin Mebâdîsi,* 1859'da *Hürriyet*, 1861'de *İntifâiyye*, 1865'de *Hamilton'un Felsefesini Tedkīk* nâm eserleri intişâr etmiştir. En mühim eseri olan *Din Hakkında Tecârib-i Kalbiyye* nâm eseri vefâtından bir sene sonra intişâr etmiştir.

**** 1790'da tevellüd 1859'da vefât etmiştir.

***** *The Science of Politics* nâm eserden.

****** Tecrîd: Nefsin bir hâlet-i şuûriyyeyi ayrıca mülâhaza etmek için onu merbût olduğu hâlât-ı sâireden ifrâd etmesine medâr olan fi'l-i zihnîdir.

******* Ta'mîm: Birçok hâlât-ı şuûriyye zümrelerini anâsır-ı müştereke-i zâtiyyeleri haysiyetiyle bir sûret-i müstahzara-i zihniyye hâlinde cem' etmekten ibâret olan fi'l-i zihnîdir.

nokta-i nazarını tedkîk etmenin faydası derkârdır. Maksadımız ravâbıt-ı ictimâiyyeye zindegîsini ve bütün sıfât-ı kâşife-i umûmiyyesini bahş eyleyen şeyi tahkîk olduğundan onların gözüyle de sîmâ-yı cem'iyeti görmek bir vazîfedir. Aynı zamanda onların **[404]** fikirlerini tenkîd ederek cem'iyetin şe'n-i dînîden ayrı olarak îzâh olunup olunamayacağını beyân edeceğiz.

Şâyân-ı mülâhazadır ki, din hakkında bu derece şedîd hamlelerde bulunan ulemâ, tabîiyyûn yani müşâhede üzerine müesses ulûm ile mütevaggıl ricâldir. Lord Kelvin, Profesör Stokes gibi pek büyük hikmet-şinâslarla riyâziyât gibi sırf ilimle iştigāl eden diğer zevât hakāyık-ı dîniyyeye âid mesâil hakkında pek nâdir olarak kat'î fikirler dermiyân etmişlerdir. Din hakkında kat'î fikirler dermiyân edenler o âlimlerdir ki tetebbu'larında devam edebilmek hattâ kendi dâire-i tahassuslarında bile daima faraziyeler yapmaya mecbûrdurlar. İşte ağleb-i ihtimâl bu i'tiyâdın sevkiyle bunlar bir takım delîlsiz da'vâlar serdiyle kâffe-i şuûnu dinden ayrı olarak îzâha kendilerinde isti'dâd görüyorlar. Huxley ile Spencer* ve daha başka zevât bu mezheb-i ilmînin en ileri giden esâtîzindendir. Bunlar esrâr-ı tabîatı istiknâh ile iktifâ etmeyerek sâha-i ma'neviyyâta da girmeye, onun da bütün şuûnunu âlem-i maddî hakkında isti'mâl ettikleri mebâdî ve faraziyâtı istihdâm ederek îzâha sa'y ederler. Böyle bir teşebbüsün muvaffakıyetsizlikle nihâyet-pezîr olacağı pek tabîîdir. Çünkü her iki sâha-i tetebbu' ayrıdır. Profesör Drummond'un *Âlem-i Rûhîde Kavânîn-i Tabîiyye = Natural Laws in the spiritual World* nâm eserinde iddiâ ettiği vechile belki her iki sâhanın kavânîni mütemâsildir. Fakat aynı değildir. Binâenaleyh her birinin ayrı ayrı muhteviyâtını birden îzâha kalkışmak birçok mesâili şâfî bir hâle iktirân ettirmeden bırakmaktadır. Ve ulûm-ı hikemiyye veyahud ulûm-ı akliyye tahsîl ile bunların birisinde tahassus için nakdîne-i ömrü sarf eden bir zâtın kendi dâire-i tahassusunun hâricinde olan bir mes'ele hakkında hüküm vermeye lâyık olup olmadığı cidden câ-yı suâldir.

Kendi dâire-i tahassusunda bir âlim salâhiyetle söz söyler. Ulûm-ı akliyye ve ahlâkıyye felâsifesi için hâl böyle … Fakat ulûm-ı tabîiyye mütehassısları için böyle bir hadd-i ma'kūl aşılamayacak bir mânia teşkîl etmiyor. Onlar ellerindeki âlât ve edevât ile sâha-i ma'neviyyâta dâhil olarak şuûn-ı akliyye ve ma'neviyyenin kâffesini îzâha çabalıyorlar. Zamanımızda her gün müşâhede olunan harekâttan biri de budur. Huxley** gibi bir zât mesâil-i dîniyye hakkında tam bir ilâhiyâtçı kadar kat'î fikirler beyân etmekten hiç çekinmiyor.

İşte bunlar böyle!..

Üstâd-ı hakîmimiz Ferîd Beyefendi bu sadedde ne kadar musîb mütâlaalar dermiyân ediyorlar. Diyorlar ki: Herkes her şeyde aczini i'tirâf eder de mesâil-i dîniyye gibi mebâhis-i âliyyede kat'iyyen aczine kāil olmaz. Hakîm-i zû-fünûn kesilir. Meselâ birisine bir şarkı söyle derseniz mûsikīye intisâbım yok der. Şu sâatimi ta'mîr ediver derseniz sâatçi değilim demekten çekinmez. Sonra da Allah var mı yok mu? diye sorsanız sersiz, bünsüz birçok şeyler söyler. İnsanı sorduğuna soracağına peşîmân eder. Din husûsunda cerî, cesûr olanlar işte hep bu kabîldendir.***

Ömer Rıza

MEMLEKETİMİZDE AHLÂK MES'ELESİ

Matbûâtımız bugünlerde memleketin ahlâkça inhitâtından, dâire-i fuhşun tevessüünden ve sâir münâsebetsizliklerden ziyâdece feryâd etmeye başladı. Lâkin buna karşı çâre bulmanın vücûbundan bahsettikleri halde mes'elenin amelî bir çâre-i hallini bulup gösteremiyorlar. Yahud yanlış yollar göstererek maraza maraz katıyorlar.

Yeni devrin küşâdıyla beraber kesb-i ehemmiyyet etmiş bir hâdise-i ictimâiyye mâhiyetinde gördüğümüz fesâd-ı ahlâkın envâı hakkında cerîdemiz –mehâsin-i ahlâkı tenmiyede en büyük müessir olan– din nokta-i nazarından neşriyâtta bulunmaktan hâlî kalmadı. Muârızlarımız da îcâbât-ı asriyyenin muktezıyât-ı dîniyyeye zarûreten gālib geleceği da'vâsıyla cism-i millette mühlik yaralar açmak isti'dâdında olan fenâlıkları teşcî' etmiş olmaktan geri durmadılar.

Bünye-i ictimâîmizde hâsıl olmuş on senelik tahrîbâtın verdiği tecrübe ve intibâh netîcesi olsa gerek neşriyâtta tedennî-i ahlâkın tevlîd edebileceği mehâlik-i ictimâiyyeden korunmak lüzûmundan sıkça sıkça bahsedilmeye başladı. Allah'a şükür ki ahlâksızlığın fenâ olduğunu artık teslîm ediyorlar. Sû'-i ahlâk ve bâ-husûs fuhuş ve zinâya ictimâî bir yara deniliyor. Hastalığın hastalık olduğu bir kere teslîm edildikten sonra iş kolaylaşır, çâresini bulmaya kalır.

Senelerce süren bir seferden sonra arkaya bir kerecik olsun dönüp ma'kûs tarafa doğru hayli yol aldığımızın farkında olmak da bir ni'mettir. Bizim nazarımız ise bu müddet zarfında hiç değişmediği, **[405]** hem ayrıldığımız hıyâbân-ı safâyı hem de müteveccih olduğumuz rîkistân-ı fenâyı gözümüz gördüğü için şikâyet olunan bugünkü ahvâli böyle ba'de'l-vukū' değil kable'l-vukû' ve hîne'l-vukû' silsile-i esbâblarıyla tedkîk ve husûle gelecek mazarratları inzâr tarîkıyle kāri'lerimize arz ve ihbâr ettik. Çıkardığımız feryâdlar köhne kafalılığımıza verildiği halde iskât edilmediğimiz müddetçe hep söyledik durduk. Şimdi yine söyleyelim. Bu ahlâksızlıkların ve bâ-husûs fuhşun, zinânın bu kadar sür'atle tevessü' ve intişârına sebeb avâtıf-ı dîniyyenin ölmesi, daha doğrusu nâsın ma'neviyâtını helâke doğru zorla sürükleyen birçok lisanlarla, birçok kalemlerle öldürülmesidir.

Hürriyet i'lân edildi. Birçoklarımız hürriyeti her şeyden evvel kuyûd-ı dînden âzâde olarak başıboş yaşamak ve nefs-i emmârenin her istediğini yapmak ma'nâsına aldılar. Müslümanların on üç buçuk asırlık mütevâlî bir ülfet hase-

---

* Spencer 1830 senesinde tevellüd ve 1903 senesinde vefât eylemiştir. 1848 senesinde *Economist* gazetesinin muharrirliğine başlamış ve 1853 senesine kadar bu vazîfeyi îfâ etmiştir. 1850 senesinde *Social Statics = İctimâî İstatistik,* 1855'de *İlmü'n-nefsin Mebâdîsi = Principles of Psychology,* 1862'de *Mebâdî-i Evvel = First Principles,* 1864'de Hayâtiyâtın Mebâdîsi = *Principles of Biglogy,* 1876'da *İctimâiyâtın Mebâdîsi = Principles of Sociology,* 1892'de *Ahlâkın Mebâdîsi = Principles of Echies* ve 1905'de *Terbiye = Education* nâm eserleri intişâr etmiştir.

* [Dipnot metni yazılmamıştır.]

** *Dînî Felsefî Musâhabeler.* Müellifi Ferîd Bey. Sahîfe 27

biyle namazdan oruçtan ziyâde sarılıp sımsıkı tutundukları hırz-i cân ve nâmûs bildikleri tesettüre fevkalâde me'lûf olduklarını pek güzel fark ettiler. Bu mânia bir kere yıkılırsa diğer kuyûd-ı dîniyyenin daha kolay yıkılacağını pek ince bir hesâb ile ta'yîn edip kadınların çarşaflarını yırtıp atmak, harem ile selâmlık arasındaki tahta perdeyi devirmekle nâil-i emel olabileceklerini pek güzel keşfettiler ve makâlelerle konferanslarla erkeklerin yüzünü kızartacak çirkin menâzırı mebzûlen arz eden sinemaları, tiyatroları kadınlara küşâd etmekle bazı mesâkinde ricâl ve nisâyı cem' eden suvareler vermekle hâtır ve hayâle gelmeyen daha birçok vesâit ile propagandaya başladılar. Kadınların cevher-i ismetini ensâbın tahâret ve mahfûzıyetini te'mîn ile sefâhet ve rezâletin vukūunu işkâlden başka bir cürmü olmayan dîn-i İslâm'ı kadınların hukūkunu gasb eder, kadınların erkeklerle omuz omuza çalışıp iktisâdiyât-ı memleketin terakkīsine mâni' oluyor gibi gösterdiler. Hiçbir şerîat ve kānûnda kadınların hukūku dînimizde olduğu kadar gözetilmemiş iken iffet ve ismeti sıyânet için vaz' olunan ahkâm-ı dîniyyeyi kadınlar için esâret addettiler ve bu zavallıların boyunlarından tavk-ı esâreti kaldıralım dediler.

Netîce ne oldu? O zâten evvelden belli idi. Bu gibi telkīnât-ı fâside ile iğvâ edilen genç erkeklerle kadınların akılları zıvanasından çıktı. Her iki taraf sevk-ı cehâletle yapacaklarını şaşırdılar. Kadınlar çarşaf ağır geliyor diye soyunup gecelikle sokaklara fırladılar. Erkekler de zorla örf hâline getirtdikleri münkerâta ma'rûf nâmını vererek vâcibü'l-ittibâ' saydılar. Bir kocanın zîr-i hükm ü itâatinde bulunmayı esâret addeden akılsız kadınlar rastgetirdikleri sefîhin esîr-i hevâsı oldular. Hele mahâfil ve mecâmi'-i nâs olan yerlerde kadınların erkeklere, erkeklerin kadınlara karşı cilâ-yı medeniyyettir diye takındıkları etvâr ve evzâı hiç sormayın. Edebin devr-i revâcında yetişmiş kimseler bu hâlleri gördükçe milliyet, İslâmiyet gayretiyle her dakīka eriyip hâk-i nisyâna karışmayı câna minnet bilirler.

Pîşvâlık vasfını takınan beylerle hanımların bu münâsebetsizlikleri zımnen teşcî' eden ahvâl ü güftârı da fesâda revâc vermek husûsunda hayli yardım etti.

Bu pîşvâlar kec-bînliği bu kadarla da bırakmadılar. Dünyâdan bî-haber toy kızları yalnız başlarına Avrupa'ya tahsîle gönderdiler. Hükûmeti teşvîk ede ede nihâyet devâir-i devleti vukūfsuz, işe yaramaz kadınlarla doldurup Hazîne'yi beyhûde ızrâr ettiler. Genç tullâb ve tâlibâtı dârulfünûn konferanslarında bir araya getirip gûyâ ma'lûmâtlarını tevsîa çalıştılar. Dârülelhân tâlibâtına Dârulfünûn konferansı salonunda âhenkler yaptırıp sütûnlar dolusu sitâyişlerle alkışladılar.

Bu mesâînin en zararsız semerâtı kadınları ta'bîr-i âmiyâne ile sıyırık, yüzsüz bir hâle getirmektir ki, fuhşun ilk kademesi de budur. Hayâsı edebi bâkī kalan bir kadın veya erkek elbette bu rezîleyi irtikâb etmez.

Vâkıâ fuhşun sebeb-i yegânesi bu değildir. Onun birçok esbâbı daha vardır. Fakat bizim bunlar miyânında en kuvvetli gördüğümüz sebeb bu olduğu için bu noktada ziyâdece ısrâr ederiz. Binâenaleyh [ ][1]

[1] Buradan üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Hem bu gibi şeyleri tervîc etmek, fuhşun fürceyâb-ı duhûl olabileceği bu büyük kapıları açmak hem de fuhuş çoğaldı diye şikâyet etmek bizce noksân-ı mantıka delâlet eder. Vâkıâ fakr u sefâlet de fuhşun esbâb-ı şuyûundan biri olabilir. Fakat insâf edelim. Cinseynden iki gencin bir araya getirilmesini teshîl etmek kadar müessir midir? Bizim ahlâk ve fuhuş hakkındaki fikir ve nazarımız öteden beri bu idi. Şimdi de yine budur. Şimdiye kadar yapılan şeylerden çıkan netâyic de hep anlayışımızı takviye edip durdu. Milletin ahlâkını düzeltmek için ibtidâ dinini selb etmek, ale'd-derecât onu hazm edemeyeceği i'tiyâdât ile sû'-i ahlâk tuhmesine uğratıp ondan sonra muâsır insan etmek hiçbir âlim-i ictimâînin kabûl edemeyeceği tarz-ı haldir. Bizim yakın vakitlere kadar –terakkīmize pâ-bend olan ictimâî birçok nakāyıs-ı ahlâkıyyemiz ile beraber– dîn-i İslâm'a riâyetkârlık bekāyâsı olarak pek temiz, pek sâlim ahlâkımız var idi ki, bu kuvvetini dinden mehâfetullâhtan alırdı. Allah'ı unutturmakla mehâfetullâhı kalblerden nez' etmekle muâsırlaşırız kıyâsıyla ahlâk ile menba'-ı kudsîsi arasındaki şehrâhlar tahrîbe uğradı.

Şurasını iyi bilmelidir ki bu millet müslümandır. Ahlâkının menbaı dîn-i İslâm'dır. Fezâilini oradan almıştır. Rezâili de beden ve rûhuna yabancı ellerle **[406]** aşılanmıştır ve giriftâr olduğu maraz-ı ahlâk mikrobunun devâ-yı âcili kalbine kuvvetli bir îmân şırıngası yapmaktır. Marazın kendisinden de sebebinden de seyrinden de bî-haber olan acemi hekimlerin edecek bir lutufları varsa hastayı biraz da râhat döşeğinde bırakmaktır.

Yoksa târîhin bize hikâye ettiği milel-i sâlifenin âkıbeti gibi bu milletin de sonu inkırâz ve izmihlâldir. Hem de korkarız ki bunun arkasından ağlayanı da olmaz….

MUSÎBET DE Mİ KÂR ETMİYOR?

Ben bir köy imâmıyım. İstanbul gazetecileri kadar bilgiçliğim, inceliğim yoktur. Sözlerim kabasabadır. Fakat candan yürektendir. Onlar süslü süslü yazılar yazarlar, yüksek yüksek fikirler ortaya koyarlar. Amma kendileri yazar, kendileri okurlar. Ben ise süs için yazmıyorum. Bilgiçliğimi izhâr için söylemiyorum. Hastahânenin içinde bulunuyorum da mazarları yakından görüyorum. Yüreğim kan ağlıyor.

Bu gidişle nasıl felâh bulacağız? diye hayrette kalıyorum. Ye'se düşüyorum. Bazen fütûr da getiriyorum. Çünkü nereye baksam inhıtâttan başka bir şey görmüyorum. Avâmmı bir türlü, havâssı bir türlü. Ne hacısında hayır kalmış, ne hocasında. Herkes kendi menfaatinden başka bir şey düşünmüyor.

Millete yol gösterecek gazeteler bile şahsiyâttan, fırka kavgalarından baş kaldırdıkları yok. Onlar ki milletin rehberleri olacaktır, böyle olduktan sonra artık kimsede kabâhat bulmaya mahal yok.

Bu menfaatperestlikle, bu ahlâk düşkünlüğü ile bir cem'iyet değil bir âile bile yaşamaz.

Yangın saçakları sarmış. Biz hâlâ sen, ben! diye boğaz kavgasında. Ne din kaldı, ne îmân. Efrâd arasındaki bütün râbıtalar çözüldü. Herkes birbirinin gözünü oymaya çalışır,

kesesini boşaltmaya uğraşır, sonra da hiç kimse kabâhati üzerine almaz.

Doğrusunu isterseniz hiç kimseye levm etmeyelim. Bu husûsta levm edilecek bir kimse varsa o da nefsimizdir. Biz müstahak olmasaydık bu felâkete uğramazdık. Biz bozulduk. Allah da bizi darmadağınık etti.

Müslümanlıkla adlarımızdan başka hiçbir alâkamız kalmadı. Ne namaz, ne niyâz, ne oruç, ne zekât. Binânın temellerine varıncaya kadar yıktık.

Diyânet nâmına, fazîlet nâmına meydanda hiçbir şey bırakmadık. O asîl an'anelerimizin, o âlî şeâirimizin yerinde bugün yeller esiyor. İ'tikādsızlık, ahlâksızlık iliklerimize kadar işledi. Başlar kumârdan kalkmıyor. Meclisler işretten hâlî olmuyor.

Hayâ denilen fazîlet bugün muayyebât sırasına geçti. Halbuki insanlık hayâ ile kāimdir. Hayâyı kaldırdıktan sonra insanın hayvândan ne farkı kalır?

Geçenlerde İstanbul'a gelmiştim de kadınların hâlini görmüştüm. Aman Yârabbî! O ne kıyâfet! O ne hâl! Karılar, kızlar sokaklara dökülmüşler. Yüzlerini, gözlerini türlü türlü boyalarla boyamışlar. Kıvrım kıvrım saçlarını, zülüflerini yüzlerine dökmüşler. Göğüslerine kadar açılmış, saçılmışlar. Dar fistanlara bürünmüşler. Sokakları ölçüyorlar. Mağâzadan mağâzaya girip çıkıyorlar. Müslümanlık şöyle dursun, ne edeb kalmış, ne hayâ.

Bilmem ki bu gidişle bizim için felâh mümkün müdür? Bu ahlâksızlıkla, bu münâfıklıkla, bu sâhtekârlıkla bir millet, bir cem'iyet yaşar mı?

Şehirler öyle olduğu gibi köyler de bozulmaya başladı. Ahlâk ve âdâb-ı milliyye buralarda da günden güne sukūt etmekte. İçki belâsı bütün Anadolu'yu kasıp kavuruyor. Müretteb plan dâiresinde Koçuların, Kostilerin köylere varıncaya kadar açtıkları meyhâneler cayır cayır işliyor. Gençler zehirleniyor. Ahlâk sukūt ediyor. Gittikçe binâ çöküyor.

Aman Yârabbî! Ne hâle gelmişiz ki musîbetin de artık faydası olmuyor. Bu kadar felâketlere uğradığımız halde yine intibâh hâsıl olmuyor. Bilakis rezâletler çoğalıyor.

Nerede bu memleketin, bu dinin sâhibleri? Beyâbânlarda mı kaldık? Cehennemlere mi düştük? Aman Yârabbî! Sen bizi bu dalâletten kurtar. Hidâyete eriştir. Yoksa göçüyoruz. Bizimle beraber nûrun da bu diyârdan göçüyor…

İznik: Hisârdere İmamı **Mustafa Âsım**

MÜSLÜMANLARI YÜKSELTMEK LÜZÛMU

Amerika Reîs-i cumhûru Wilson refâkatinde bulunan Mister Gibon'un "İslâmlar efendi değil dost istiyorlar" meâlinde söylediği sözler cidden pek ziyâde hâiz-i kıymet ve ehemmiyyettir. Bu sözler senelerden beri yalnız acı hakīkatler işitmeye, hukūkumuzun hiç nazar-ı i'tibâra alınmayacağını gösterir muvahhiş haberler dinlemeye alışmış olan müslümanların yanık kalbine az çok bir reşha-i tesellî serpecek mâhiyettedir. Garb âlemi zâten kadîmden beri âlem-i İslâm'a ve o miyânda Türk milletine karşı haksızlık, insâfsızlık ve hatta gadr etmek ile teâruf etmiştir.

Alelumûm akvâm-ı İslâmiyyenin hakīkaten pek çok hasâil-i fıtriyye **[407]** ve fezâil-i müktesebe sâhibi olduklarını Hıristiyan âlem-i medeniyyeti tanımamayı, tasdîk eylememeyi kendine bir şiâr edinmiştir. Bundan dolayıdır ki âlem-i İslâmiyyet ile Hıristiyaniyet arasında dâimî sûrette bir bürûdet ve münâferet hüküm sürmekten hâlî kalmamıştır.

Garblıların müslümanlara karşı böyle bir meslek ta'kīb etmeleri kanâtlerinin o yolda olduğundan ziyâde makāsıd-ı siyâsiyyeden mütevellid bulunduğuna şübhe edilemez. Zâten Amerikalı Mister Gibon da kısmen tercüme edilen makālesinde bu ciheti sarâhaten i'tirâf ve bundan dolayı âlem-i medeniyyeti insâfsızlık ve basîretsizlik ile ithâmdan çekinmiyor. Milel-i Hristiyânîyyenin bu yanlış siyâseti ise ancak İslâmiyetin büyük kuvve-i siyâsiyye olabileceği korkusundan ileri gelmiştir.

Nitekim Mister Gibon makālesinde bunu da söylüyor ve bunun esbâbı hakkı[n]da bazı îzâhât veriyor. Amerikalı fâzılın nokta-i nazarına göre Abdülhamîd, düvel-i garbiyyenin dâimî sûrette hükûmet-i Osmâniyyenin hukūkuna tecâvüz politikasını ta'kīb eylemesine karşı memleketini müdâfaa için İslâm'ın kuvvetinden istifâde tarîklarını düşünmüş ve bunun için de ittihâd-ı İslâm politikasını ta'kībe başlamıştır. A[b]dülhamîd-i Sânî'nin böyle bir siyâseti ne dereceye kadar esâslı sûrette ta'kīb ve tatbîk ettiği ve Avrupa'nın Türkiye'ye ve teşmîlen bütün akvâm-ı İslâmiyyeye karşı revâ gördüğü tazyîk politikasının esbâb-ı müvellidesinden olduğu pek ziyâde muhtâc-ı tedkīk ve ta'mîk bir mes'eledir. Abdülhamîd belki hakīkaten bir ittihâd-ı İslâm vücûda getirmeyi düşünmüş ve bu yolda zemîn ü zamân müsâid oldukça ve bilhassa kendi siyâset-i dâhiliyyesinden meydan buldukça bazı teşebbüsât da icrâ etmekten hâlî kalmamıştır.

Fakat Avrupa'yı asıl korkutan ve akvâm-ı İslâmiyyeye karşı dâimî sûrette ihtirâzla harekete sevk eden sebeb-i hakīkī bu değildir. Çünkü Avrupa daha eski târîhlerden beri akvâm-ı İslâmiyyeye karşı tazyîk siyâseti ta'kībine başlamış ve bilâhare devr-i Hamîdîde bir ittihâd-ı İslâm siyâseti temâyüllerini görünce tazyîkātını tezyîd etmiştir. Medeniyet-i garbiyyenin müslümanlardan ihtirâza düşmesine ve hattâ bir nevi' korku bile hissetmesine başlıca sebeb İslâmiyetin cidden pek büyük bir kuvvet olduğunun takdîr edilmesidir. Yalnız milel-i garbiyye bu husûsta hatâya düşmüşlerdir ki o da bu büyük kuvvetin lede'l-îcâb mütearrız bir kuvvet hâlini iktisâb edebileceği zehâbından tevellüd etmiştir. Halbuki İslâmiyet son zamanlarda bir kuvve-i siyâsiyye olmak isti'dâdını gāib etmiş ve daha ziyâde bir kuvve-i ictimâiyye mâhiyetinde kalmıştır. Bu kuvve-i ictimâiyyenin ise kıymet ve ehemmiyeti hakīkaten pek büyüktür ve şurası şâyân-ı teessüftür ki bunun kıymetini bilhassa biz Türkler hakkıyla takdîr ve idrâk edemiyoruz.

Devr-i Hamîdîde bizzat Halîfe'nin de İslâm siyâseti tarafdarı olduğuna göre hissiyât-ı İslâmiyye, inkişâf-ı maârifin o kadar tahdîdâta tâbi' tutulmasına rağmen yine pek zinde bir halde idi. Meşr[û]tiyet geldikten ve hürriyet-i siyâsiyye ile beraber hürriyet-i ictimâiyye de ihrâz olunduktan sonra bu hissiyât za'fa dûçâr olmaya başladı. Halbuki meşrûtiyetin bize bahş ettiği hürriyet-i ictimâiyye, hürriyet-i siyâsiyyemiz

gibi hiçbir metîn esâsa müstenid bulunmamakta idi. Fikren ve terbiyeten serbest bir idâreye ne kadar hazırlanmamış isek serbest bir hayât-ı ictimâiyyeye de o kadar hazır bulunmuyor idik. Bundan dolayı idi ki hayât-ı ictimâiyyemizi ıslâh ve i'lâ yolunda vukū' bulan teşebbüsâtımız hep hatâlı idi ve bu hatâların başlıcasını da bilhassa hissiyât-ı dîniyyemizin za'fa dûçâr olması teşkîl etti. Halbuki hissiyât-ı İslâmiyyenin kuvvet ve ehemmiyetini takdîr edecek bunca esbâb-ı asliyyeden hiçbiri olmasa âlem-i İslâm'a âlem-i medeniyyetin atf ettiği ehemmiyet bize, akāid-i İslâmiyyemize kemâl-i kuvvetle sarılmaya ne kadar muhtâc olduğumuzu isbâta kifâyet etmek lâzım geliyordu. Bugün akvâm-ı İslâmiyyenin milel-i garbiyye nezdinde kendini saydırabilecek bir yükseklikte olmamasında bizim memleketimizde cereyân eden bu hâlin de küllî te'sîri bulunduğunda şübhe etmemeliyiz. Çünkü İslâmiyet'in o büyük kuvve-i ictimâiyyesini garblılar pekâla takdîr ettikleri ve hattâ kuvve-i ictimâiyyeye bir de kuvve-i siyâsiyye izâfe ettikleri halde biz yalnız kendi kendimizden emîn bulunmuyoruz. Kendi kuvvetimizin derecesini bilhassa kendimiz takdîrden âciz kalıyoruz.

İşte bizim asıl za'fımız da bundan tevellüd eyliyor ve bundan dolayıdır ki milel-i garbiyye bize dost değil efendi muâmelesi etmek salâhiyetini kendilerinde görüyorlar. Halbuki akvâm-ı İslâmiyyenin ma'nen selâmet ve rehâsında rehberlik ve mürşidlik hizmetini görebilecek olan biz Türkler bir kere hissiyât-ı İslâmiyyenin kıymet ve ehemmiyetini bi-hakkın takdîr edebilsek ve teâlî-i ictimâîmizin ancak terbiye-i İslâmiyyenin, ma'kūl ve münevver bir sûrette ta'mîmi ile kābil-i husûl olacağını anlayabilsek her halde bütün akvâm-ı İslâmiyyeye garb medeniyeti başka bir nazarla bakmak lâzım geleceğini idrâkte pek geç kalmazdı. Çünkü terbiyesi yüksek, seciyesi kuvvetli hiçbir kavim yoktur ki hattâ siyâseten zîr-i tâbiiyyetinde bulunduğu millete ihsâs-i hürmet etmeye muvaffak olmasın. Şu halde bugün akvâm-ı İslâmiyyenin Mister Gibon'un da taht-ı tasdîkında bulunan tahakküm-i siyâsî değil ve fakat tahakküm-i ictimâîden kurtarılması için her şeyden ziyâde çalışmamız iktizâ eden nokta müslümanların terbiye-i fikriyyece yükselmesi olmak lâzım gelir.

İşte bu terbiye-i fikriyyenin esâslarını ta'yînde ittihâd edebilecek olursak "müslümanlar efendi değil dost istiyorlar" kavlinin nâtık olduğu temennîyi hâricden kimsenin muâvenetine lüzûm kalmaksızın kendi kendimize tahakkuk ettirmeye muvaffak olabiliriz.

(Tasvîr-i Efkâr)

[408] MÜSLÜMANLAR NE İSTİYOR?

Mukadderât-ı beşeriyyenin tesbîti değil ta'yîni için toplanacak olan Paris Kongresi'nde ne gibi âmâl ü efkârın hâkim olacağını şimdiden ta'yîn etmek mümkün değilse de teraşşuh eden rivâyetlerden ketm edilemeyen arzulardan Kongre Salonu'nun nasıl bir hevâ-yı ihtirâs ile meşbû' olacağı az çok sezilebiliyor. Maamâfîh evâil-i hayâtında dînî bir meslek ve terbiye altında perverişyâb olan ve bilâhare merâtib-i dünyeviyyenin zirvesine i'tilâ eden Mösyö Wilson'un beşeriyete yeni bir hayat açmak azmiyle ortaya attığı prensiplere istinâden kongrede mühim bir rol oynayacağı anlaşılıyor.

Fakat yeni dünyânın yeni his ve yeni fikirleri acaba eski dünyânın rüsûb bağlamış ihtirâslarına, tebellür etmiş an'anelerine tamâmıyla galebe edebilecek mi? Avrupa'nın eskimiş fakat henüz zindeliğini gâib etmemiş olan siyâseti beşeriyetin koştuğu yeni hayâtın îcâbâtına göre bir istihâle geçirerek yeni bir istikāmet alacak mı? Yoksa eski müntesibleri; vaz'iyetin te'mîn ettiği buhâr-ı neşve ile sermest olarak yalnız menâfi'-i hâliyyeyi mi derpîş edecekler?...

Bu suâllerin cevâbını pek uzak olmayan bir âtîde öğreneceğiz. Her halde umûmî Sulh Konferansının sahne-i şuûna birçok yeni nevzâdlar ithâf edeceğinde şübhe yoktur. Fakat öyle görülüyor ki, siyâsiyyûn zâbıta-i cihânı nasıl çizerlerse çizsinler, dünkü zihniyetlerin idâmesine imkân yoktur. Beşeriyet girdbâd-ı ihtiyâcla yeni bir hayâta yeni bir şekl-i ictimâîye doğru sürüklenmektedir. Bu cereyânı tevkîfe en büyük siyâsîler en nüfûzlu dâhîler de kudretyâb olamayacaktır. Seylâbe-i efkâr uğultulu cereyânıyla nereye gidecek, ne vâdîlere düşecek? Bunu da hâlihâzırda bütün ânâtıyla ta'yîn ve tesbît etmek kābil değildir.

Beşeriyetin sürüklendiği bu yeni hayâtta acaba bizim ve bizimle beraber pek ziyâde alâkadâr olmamız icâb eden İslâm âleminin mukadderâtı ne olacaktır? Eğer önümüzdeki Sulh Konferansında beşeriyet düstûru hâkim olur, adâlet prensipleri ihtirâsât entrikalarına gālib gelirse bizim ve İslâm âleminin nasîbe-i hayâtîsinin de tecâvüz ve haksızlıklardan âzâde kalabilmesi me'mûldür. Aksi takdîrde ise beşeriyet adl ü hakkın galebesi gibi yaldızlı ve iğfâlkâr cümlelerle yine muzlim ve meşkûk bir âtîye doğru sevk edilmiş olacaktır.

Biz bu tereddüd ve iştibâhı Amerika'nın ma'rûf erbâb-ı kaleminden Hepert Adam Gibon'un *Vakit* gazetesinin 8 Kânûnisâni 335 târîhli nüshasında icmâl edilen bir makālesinde görüyoruz.

Avrupa siyâsiyyûn ve [erbâb-ı] kaleminden pek azına nasîb olan bir nüfûz-ı nazar sâhibi olduğu bu makālesiyle de anlaşılan Mister Gibon bile eski Avrupa'nın yeni fikirlerle kolayca ünsiyet edebileceğinde bi-hakkın tereddüd ediyor. Köhne siyâsetin bu defa da beşeriyet, adâlet, temdîn gibi parlak ve câzibedâr kisvelere bürünerek yarın için de hâkim olmak isteyeceğinden korkuyor.

Avrupa'nın iki üç asırdan beri Türkiye ve İslâm âlemine karşı ta'kīb ettiği siyâseti haklı olarak tenkīd eden bu makālede Mister Gibon Şark Mes'elesinde İslâmiyet'in kendine mahsûs bir ehemmiyeti bulunduğunu ihtâr ettikten sonra diyor ki:

"Şimdiye kadar Avrupa'nın müslüman âlemine karşı hatt-ı hareketi menfaat ve istîlâ fikirlerine istinâd etmiştir. Avrupa ticârî ve siyâsî istîlâ hareketleri netîcesinde müslümanlarla temâsa gelmiş ve Avrupa'nın İslâm âlemine karşı beynelmilel siyâseti daima tehdîd ve menfaat üzerine teessüs etmiştir."

Mister Gibon intâk-ı hak mâhiyetinde olan şu açık ve doğru sözleriyle müslümanlardan ziyâde bî-taraf garb âleminin anlaması icâb eden bir hakīkati i'lân etmiş oluyor.

Hiç şübhe yok ki Avrupa âlem-i İslâm ve bilhassa bizim ile yakından temâsa başladığı günden i'tibâren pek nâdir olarak samîmî bir çehre arz etmiş, daima gizli gāyeler peşinde dolaşmıştır. Türklerin ve diğer müslümanların sâha-i temeddünde asrın îcâbâtı derecesinde terakkī edememiş olmalarının asıl sebebini de yine Avrupa'nın bu siyâsetinde aramak lâzımdır.

Her yerde mağdûr ve makhûr olan daima tehdîd ve tahkīr gören müslümanlar cihânda kendilerine yine kendilerinden başka samîmî ve hakīkī dost bulunmadığını anlamaya başlamış, Avrupa siyâsetine karşı daima havf u haşyetle bakmışlarsa her halde bunun mes'ûliyeti ne kendilerine ne de dinlerine âid değildir. Bunun hakīkī sebebini Mister Gibon'un dediği gibi Avrupa'nın daima tehdîd ve intifâ' ile memzûc olan istîlâ siyâsetinde aramalıdır.

Son asırda müslümanlar arasında beliren nahda-i fikriyyeyi ise politikacılıktan değil belki derd ve sefâlet ortaklığından mütevellid bir intibâh diye telakkī etmek daha munsıfâne olur.

Unutmamak icâb eder ki herhangi kavimden olurlarsa olsunlar bütün müslümanlar dînen birbirlerinin kardeşidir ve müslümanlar bunu böyle i'tikād ederler. Bu akīde îcâbâtı olarak yekdiğerinin saâdet ve felâketlerinden müteessir olmamaları mümkün değildir.

Eğer garazkârların müslümanlara isnâd ettikleri iftirâların menşei müşterek felâketin tevlîd ettiği yek-âhenk tazallüm ve iştikâ ise bundan mes'ûl olacakların müslümanlar değil onların tazallümüne sebebiyet verenler olması icâb etmez mi? **[409]**

Hem yıkarsın darbe-i tîğ-ı sitemle âlemi
Hem yine dersin ser-i kûyumda feryâd olmasın

Acaba insanlar müdrik ve hassâs oldukça bu kābil midir?...

Şark ile garbı ayıran Müslümanlık ve Hıristiyanlık değil Avrupa'nın hırs ve istîlâ politikasıdır. Avrupa müslümanların inkişâf-ı fikrîlerine, sâha-i temeddünde emniyetle ilerlemelerine samîmî bir meveddetle muâvenet ve rehberlik edeceğine bilakis bu politika îcâbâtı olarak daima buhrândan buhrâna sürüklenmelerine sebebiyet vermiştir.

Avrupa'nın ma'hûd şark siyâseti tedkīk edilince bu hakīkat bütün uryânlığı ile tezâhür eder. Osmanlı İmparatorluğu'nda ne vakit bir meyl-i teceddüd ve teâlî görülmüş ise başta Rusya Çarlığı olmak üzere bu hareket daima istîlâ hırsını ta'kīb edenlerin entrikaları rekābetleri ile akīm bıraktırılmıştır.

Osmanlı ülkesinde asırlardan beri samîmiyetle yaşayan İslâm ve Hıristiyan anâsır arasına ekilen tohm-ı nifâkın yine bu siyâset rûzgârlarıyla saçılmış olduğunda şübhe var mıdır?

Balkanları İslâm Hıristiyan binlerce vatandaş kanıyla hûnîn bir şekle sokan siyâsetin mes'uliyeti Çarlık emperyalizminin zimmetine kaydedilmek icâb eder. Son Balkan harbinde tüyleri ürpertecek vahşetlerle imhâ edilen müslümanların hûn-i ma'sûmâneleri de yine bu siyâsetin îcâbâtı olarak akmış olduğunda şübhe var mıdır?

Bu müdhiş harbde müslümanların zimmetine kaydedilmek istenilen Ermenilerle bir kısım Rumların tehcîrlerinin de hakīkī sebebi yine bu siyâset olduğunu Mister Gibon gibi hakīkat-perestlerin i'tirâf etmeleri iktizâ eder. Harb-i umûmî müsebbiblerinden biri olan maktûl Çar Nikola'nın Ermenileri devlet-i metbûalarına karşı isyâna da'vetle yer yer ihtilâller tertîb ettirmesi, bu menfûr istîlâ siyâsetinin îcâbâtı değil midir?

Sevâhil Rumlarının vatan-perverlikle kābil-i tevfîk olmayan harekât ve ef'âle tasaddîleri Mister Gibon'un acı bir lisânla tenkīd ettiği bu aynı siyâsete âlet olmalarından mütevellid olduğu sâbit olmuş bir hakīkattir.

Müslümanların ve Türklerin hiçbir sûretle sebebiyet vermedikleri tehcîrin tatbîkātında mervî olan ifrât ve şenâati ma'zûr göstermeye çalışmak hâtırımızdan bile geçmez. Zulüm ve şenâat ne şekilde olursa olsun menfûrdur ve fâiller kānûnen hareketlerinin cezâsını görmelidir.

Fakat Çarlık siyâseti olmasaydı hiç şübhe yok ki o ihtilâller, ihânetler görülmez ve bin-netîce herkes gibi bizi de müteellim eden tehcîr ve taktîl fecîaları zuhûr etmezdi.

Demek ki Osmanlı ülkesinde hâdis olan ve müslümanlara isnâd edilen fecîaların hakīkī âmilini müslümanların Hıristiyanlara karşı dînî bir husûmetleri olmasında değil hâricden esen siyâset rûzgârlarının bir kısım vatandaşların fikirlerini zehirlemesinde aramak icâb ediyor.

Türkiye'ye karşı hırs-ı istîlâdan âzâde samîmî bir siyâset ta'kīb edilsin, o zaman görülecektir ki bu vatan evlâdları dinleri ne olursa olsun birer kardeş gibi yaşayacak ve medeniyetin kuvvetli bir unsuru hâlinde müşterek vatanlarının teâlîsine çalışacaktır.

Elverir ki Sulh Koferansında Türkiye'ye karşı hıristiyan hâmîliği siyâseti bırakılarak insâniyet ve adâlet prensipleri rehber ittihâz edilsin, aynı vatan evlâdları arasına yeni bir vesîle-i münâferet sokulmuş olmasın. Eğer Türkiye'nin de bir unsur-ı temeddün olması mültezem ise din ve milliyet siyâseti gözetilmeksizin bu memleketin bütün efrâdına şâmil olacak muntazam bir idârenin teessüsüne samîmiyetle müzâheret etmekten başka çâre yoktur.

Türkiye'deki müslümanları sâha-i beşeriyyet hâricine çıkarır gibi hıristiyanların hâmîliği rolünü oynamak eski ihtirâsı ve istîlâ siyâsetini idâme etmekten başka bir şey olamaz.

Halbuki Amerikalı Mister Gibon bile açık bir kalble bu menfûr siyâseti bakınız ne sûretle tenkīd ediyor:

"Eğer Avrupa İslâm âlemine merdâne muâvenet etmiş olsaydı oralarda yaşayan insanlar da dînî teceddüd sâyesinde i'tilâ eder, onlar da Avrupa'dakiler gibi hür ve millî idâreler te'sîs edebilirlerdi. Fakat bunu Avrupa istemedi ve Polonya'nın âkıbetini fenâ siyâsetiyle müslümanlara da tatbîk etti. Müslümanların iddiâ-yı hakkı ve feryâdı nâfile göklere çıkıyor fakat Avrupa bunu dinlemiyor.

Avrupa'daki küçük milletlerin feryâdını dinler gibi görünmesi de sırf siyâsî menfaatlerinin gösterdiği lüzûmdandır."

Asırlardan beri kurbanı olduğumuz bu menfûr siyâsetin içyüzünü tamâmıyla gösteren Amerikalı müttefiklerin Sulh Konferansında müslüman âlemine tatbîk edilmesi icâb eden siyâseti şu iki maddede hülâsa etmiş olduğunu görüyoruz:

1- Şimdiye kadar istiklâlini muhâfaza etmiş olan müslüman memleketlerini taksîmden tevakkī, onları mahkûm bir millet hâline sokmaktan ictinâb.

2- Avrupa'nın hâkim sıfatıyla bulunduğu memleketlerde ahâliyi en serî' sûrette kendilerini idâre edebilecek, istiklâllerine sâhib olacak hâle sokmaya çalışmak.

Mister Gibon'un şu iki maddesinin Sulh Konferansında mazhar-ı kabûl olmasını temennî etmeyecek bir müslüman tasavvur edilemez. Çünkü bu iki madde gizli ihtirâslardan âzâde bir kalble tatbîk edilecek olursa beşeriyetin bir kısm-ı mühimmini teşkîl eden müslümanların da medeniyetin en faydalı bir unsuru olacaklarında şübhe yoktur.

Mösyö Wilson'un maiyyetinde Avrupa'ya gelen ve Sulh Konferansına iştirâk edeceği anlaşılan Mister Gibon makâlesine elîm bir yeis içinde çırpındığımız şu müdhiş günlerde bize az çok ümîd ve tesliyet verecek hak-şinâslığa ma'kes olan şu hakīkatleri de ilâve etmeyi unutmuyor:

[410] "Türkiye, İran, Afgānistân şimdiye kadar hürriyetini muhâfaza etmiş müslüman memleketlerinden ma'dûddurlar. Bunların istiklâliyetine dokunmamalıdır. Bunlardan biri Türkiye, dünyânın su yollarından birine yani boğazlara sâhib bulunuyor. Türkiye'nin boğazlardaki hâkimiyeti Amerika'nın Panama, Almanya'nın Kiyel kanallarına hâkimiyeti gibi makbûl olmalıdır. Bu kanalların hepsi birden beynelmilel olabilir. Fakat içinden birini ayırarak beynelmilel yapmak doğru olamaz. Afgānistân ve İran'ın bî-taraflığı ve istiklâliyeti yalnız insâniyet nokta-i nazarından değil dâimî bir sulh te'mîni için de elzemdir. Sulh Konferansının en çok müşkilâtla ve belki ihtilâfla müzâkere edeceği mes'ele Osmanlı İmparatorluğu'dur……[1] Fransa, İngiltere, Rusya ve İtalya'da Osmanlı İmparatorluğu'nun taksîmini teklîf eden birçok meşhûr imzâlara tesâdüf ediyoruz. Bunların delâilindeki düşüklük cidden şâyân-ı hayrettir.

Bu adamların beşerin hürriyeti için muhârebe ettiklerini i'lândan sonra bu gibi iddiâlarla bî-tarafların muhabbet ve takdîrini taleb etmeleri pek garîbdir……. Bu mes'elenin bu kadar dikenli görünmesi Avrupa diplomatlarının eseridir. Hakīkī olarak Avrupa devletleri muhârebeyi hürriyet muhârebesi olarak telakkī etsinler, istîlâ ve menfaatten sarf-ı nazar etsinler, mes'ele basît ve kolay olur……Türkler yahud kendini Türk addeden müslüman kısım on milyon kesâfet-i nüfûsu hâvî çok cânlı bir millet kitlesidir. Onları hâkimiyet altına almaktan bahsetmek ma'nâsız ve budalaca bir iddiâdır. Arzular her vakit hakīkat olamaz. Binâenaleyh Yunan, Ermeni ve Suriye hudûdunu çok i'tidâl ve dikkatle çizmelidir."

Fil-hakīka nüfûs-ı umûmiyyesinin yüzde doksan beşini İslâm ve Türk anâsırı teşkîl eden vilâyât-ı şarkıyye ile Kilikya'nın Ermenilerle ne münâsebeti olduğunu biz bir türlü idrâk edemiyoruz. Her halde Sulh Konferansında Amerika'nın ihtirâstan âzâde sadâsının hayâl arkasında koşanları susturabilmesini temennî edelim.

Hele İzmir ve İstanbul gibi Müslümanlık ve Türklüğün nüvesini teşkîl eden mukaddes toprakların Türk ve İslâm kanıyla yoğurulmuş olduğunu hiçbir zaman unutmamak icâb eder.

Hülâsa biz, Avrupa'dan lutuf değil adâlet; tehdîd değil hakkāniyet; himâye değil dostluk istiyoruz. Eski siyâsetçiler bunu ihâta edemeseler bile beşeriyetin yürüdüğü yeni hayat bunu bize te'mîn edecektir. Elverir ki hakkımızı, varlığımızı tanıttırabilecek bir eser-i hayât ve mevcûdiyet gösterebilelim.

M. Şemseddin

İCMÂL-İ HÂDİSÂT

Dâhilî:

Pâyitahtımızda bu hafta içinde vukūa gelen hâdiselerin en mühimmi ekmek mukāvelenâmesi idi ki günlerce yevmî matbûâtı işgāl ederek sütûnlar hattâ sahîfeler dolusu muharrirlerimize yazı yazdırmış ve muhbirlerimize de –vesâit-ı nakliyyenin fıkdânına rağmen– pek vâsi' bir cevelângâh açmıştır. Bu husûsta tâcirlerin, değirmencilerin, simsârların, İâşe Nezâreti'nin, Mâliye ve Nâfia nâzırlarının ve birçok mütehassısların ârâ' u efkârına mürâcaat edilip nokta-i nazarları, mütâlaaları alındıktan sonra gazetelerle –efkâr-ı umûmiyyeye arz olunmak için– hükûmet tarafından bir beyânnâme neşrolunmuştur. Matbûâtımızdan bir ikisi müstesnâ olmak üzere hemen hemen (muhâlif ve muvâfık) kısm-ı azîmi bu mes'ele etrâfında dûr u dırâz, amîk u dakīk tahkīkāt ve tedkīkātta bulunduktan sonra hükûmet-i hâzıranın bu işi lâyıkı vechile düşünemediği ve ehline tevdî' eylemediği netîcesi çıkarılmıştır. Bu kadarla da iktifâ edilmeyip mes'elenin hüsn-i niyyetle ta'kīb edilmediğini de birçok gazeteler uzun hesâblar icrâsından sonra meydana koydular. Hâsıl olan kanâat-i âmme netîcesinde mezkûr mukāvelenâme fesh olundu. Bu husûsta munsıfâne ve bî-tarafâne bir mütâlaada bulunmak lâzım gelirse şunu, bunu ithâm ile nâmûs ve haysiyetlerine dokunmaktan sarf-ı nazar, hükûmet-i hâzıraya mensûb yalnız birkaç nâzırın bu işin uhdesinden gelemediği ve beceriksizlikte bulundukları vâzıhan anlaşılmıştır. Bu kadar açık bir işi hakkıyla görmekten âciz zevâtın bugünkü günde –milletimizin, devletimizin mukadderâtı mevzû'-i bahs iken– iş başında bulunmaları hikmet ve siyâset-i hükûmet nazarından bittabi' tecvîz edilemez. Bu hatânın tashîhi ile efkâr-ı umûmiyyenin teskîni beklendiği bir sırada kabinenin tebeddül ederek aldığı şekl-i ahîr mes'eleyi bütün bütün iğlâk etti. Sükûn beklenilen bir zamanda bu kadar velveleye sebebiyet vermek her kimin tarafından olursa olsun aslâ doğru değildir. Ricâl-i hükûmetten beklenen şey, [ ][2] sükûtu te'mîn etmektir.

Sulh Kongresi Paris'te derdest-i in'ikād bulunduğu, bil-cümle devlet ve milletlerin mümessilleri oraya dört na'l ile koşmakta oldukları bir sırada Osmanlı murahhaslarının hâlâ hareket ve azîmetlerine dâir kat'î bir emâre görülmemesi keyfiyeti de müslümanların nazar-ı dikkatini celb etmeye başlamış, biraz da halkı vâhime ve tereddüde ilkā etmiştir. Müslümanların Tevfîk Paşa kabinesinden bekledik-

[1] Burada ve aşağıda iki yerde daha bir kaç kelime noktalarla geçilmiştir.

[2] Buradan dört-beş kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

leri faâliyet ve hizmet pek mühimdir. Hiç olmazsa bu bâdire netîcesinde müşârunileyhin ikdâmât ve teşebbüsât-ı vatan-perverânesiyle milletimizin, memleketimizin pek az bir zararla çıkması umûmun arzusunu teşkîl ediyor.

Öbür tarafta görülüyor ki Rumlarla Ermeniler yağlı bir lokma, bir parça koparabilmek için dâhilde ve hâricdeki mütefekkirleri [müttefikleri] vâsıtasıyla azîm bir faâliyetle çalışmakta ve ihzârâtta bulunmaktadırlar. Arzularını, maksadlarını yerine getirmek için de İstanbul'da ve İzmir'de her iki unsur beyninde yeniden bir takım mukārenet ve tevhîd-i mesâî husûle gelmiş iken **[411]** maatteessüf müslümanlar arasında bu ince noktalara ehemmiyet verilmemekte ve günden güne çoğalmakta olan fırkalarla müntesibleri değerli vakitlerini memleket ve milletin te'mîn-i menâfiine sarf etmeyip sırf mücâdelât ve münâkaşât ile izâa etmektedirler.

Her şeyden ziyâde bizi düşündüren ve dilhûn eden bir mes'ele varsa o da milletle hükûmet arasında câygîr olması lâzım gelen revâbıt-ı hasenenin fıkdânıdır. Halbuki ancak bu irtibât sâyesinde işi mihver-i matlûbuna ircâ' ve mukadderât-ı memleket sıyânet ve muhâfaza olunabilir. Matbûât ile hükûmet bir müddet için samîmî ve riyâdan ârî bir sûrette elele verip müttefikan çalışacak olurlarsa millet ve hükûmeti birleştirmeye muvaffak olunacağı şübhesizdir. Bin-netîce sadâlarımız arzularımız âmâl ve metâlibimiz yerleşir ve siyâset-i umûmiyye-i cihân gramofonundan biz Türkiye müslümanlarının sesleri yek-âhenk ve yek-sadâ aks eder ki bu ma'kūl ittihâd ve ittifâk sâyesinde pek az zararla, bizi tehdîd eden girîvelerden tahlîs-ı girîbân edebiliriz.

Patrikhâne intihâbâtının geri kalması sırf bir fikr-i siyâsîye vâbestedir. Hâlihâzırda patrik intihâbâtı Rumların işine gelmez. Çünkü Patrikhânece Rumluk nüfûz-ı dînîsinin eskisi gibi iâdesi ve eskiden beri Rum Patrikhânesi'nin nüfûzu tahtında olup da şu son senelerde Patrikhâne'den ayrılan kitle ve anâsırın tekrar Patrikhâne nüfûzu altına celb edilmeleri düşünülmüş ve bu yolda vâsi' mikyâsta propaganda icrâ edilmekte bulunmuştur.

Gözümüze öyle çarpıyor ki Patrikhâne hâlihâzırdaki belediye ve mahalle intihâbâtında pek büyük bir rol çevirmekte ve nüfûslarını hâl-i hakīkīsinden ziyâde çok göstermek fikrinde bulunmaktadır. Bunu diğer iktisâdî bir fikir daha ta'kīb ediyor ki o da Rum zenginlerinin –husûsuyle harb içinde câhil müslümanları âlet ittihâz edip de servetlerini milyonlara iblâğ eden Rum vatandaşlarımızın!– kemâl-i faâliyyetle emlâk, arâzî ve akār satın alıp fırsattan istifâde fikrini ta'kīb eylemeleridir. Rumların bu uyanıklıklarıyla biz müslümanların gafleti bir müddet daha böyle devam ederse günün birinde göreceğiz ki değil yalnız İstanbul'umuza ihtimâl ki Anadolu'daki vâsi' arâzîmize Rumlar sâhib ve mâlik kesilecek, bizim ise onlara karşı rencberlik, hizmetçilik etmekten başka vaz'iyetimiz kalmayacaktır. Bu ma'rûzâtımıza misâl olmak üzere Filistin'deki Yahudilerin (Sahyûn Cemiyetleri) vâsıtasıyla bol para saçmak sâyesinde elyevm bütün o mübârek arâzîye sâhib kesilerek rü'yâda bile tasavvur edemedikleri bir Yahudi devleti –bizim cehâletimiz netîcesinde– teşkîl edebilmeleridir.

Hâdisât-ı dâhiliyye sırasında hastalıktan, ekmeklerin fenâlığıyla tevzîât emrindeki adem-i intizâmdan ortalığı tehdîd eden hastalıklardan, vesâit-ı nakliyyenin fıkdânından artık bahsetmeyi zâid görüyoruz. Çünkü defaâtla bunları arîz u amîk mevzû'-i bahs ettik ve henüz her şeyi hâl-i aslîsinde buluyoruz.

Hâsılı haftalar teâkub ettikçe işler salâh kesb edeceğine maatteessüf daha ziyâde karışıyor. Sükûn yerine heyecân, faâliyet yerine keşmekeş çoğalıyor. Allah âkıbetini hayr eylesin.

* * *

Hâricî:

Avrupa matbûâtı bu sıralarda hep Sulh Konferansından, Cem'iyet-i Akvâm'ın sûret-i teşkîlinden, tazmînâttan, teslîhâtın tahdîdinden bahsediyorlar. İngiltere, Amerika, Fransa ve sâir –muhârib ve bî-taraf– hükûmetler sulh murahhaslarını ta'yîn ederek sulh masası başında ta'kīb etmeleri lâzım gelen mesâil ve mebâhise müteallik murahhaslarının ellerine programlar, hatt-ı hareket ve salâhiyetlerine dâir de ayrıca muktezî olan ta'lîmâtnâmeler vermişlerdir.

İngiltere kabinesi yeniden bir sulh kabinesi olmak üzere teşkîl ve parlamento intihâbâtını da ikmâl eyledi. Cihânın mukadderâtını ta'yîn için İngiltere'de el-yevm büyük faâliyet hüküm-fermâdır.

Nutuklar birbirini vely ediyor. İngiltere'nin gāyesi âtiyen Almanya'yı bir daha İngiltere menâfiine karşı rekābet edemeyecek bir hâle kalb ve tebdîl etmeye ma'tûf olsa gerektir. İngiliz siyâsiyyûnu bugünlerde hep bu mühim mes'ele ile uğraşmaktadır.

İngiltere'nin Bahriye Birinci Lordu Sir Gades şu son zamanlarda pek mühim bir nutuk îrâd ederek tazmînât-ı harbiyye ile Kayser'in cezâ-dîde olması lüzûmundan bahsetmiş ve demiştir ki: "Almanya devleti müttefik devletlerin karada ve denizde harb için ihtiyâr ettikleri masârifin hey'et-i mecmûasını son santimine kadar vermesi lâzım gelir." Müşârunileyh sözünü teslîhâtın tahdîdine ve Cem'iyet-i Akvâm'ın teşkîline nakl ile "Bu harbden sonra artık muhârebe vukū' bulmayacağını, teslîhâtın tamâmen faydasız bir şey olacağı, nihâyet akıl ve mantıkın kuvvet ve şiddete galebe edeceği fikrinde olanların re'yine tamâmen iştirâk edemeyeceğini" beyân etmiştir. Ve "hattâ en müsâid ahvâl ve şerâit altında bile ortada nizâm ve intizâmı te'mîn için bir kuvve-i zâbıta bulunmak lâzım geleceğini, denizlerde lâzım gelen kuvve-i zâbıta vazîfesini Britanya gemileri tamâmıyla bî-taraflık ve hakkāniyet dâiresinde îfâ edebileceğini ve bunu adl ü hakka tarafdar olan bilumum milletlerin hüsn-i telakkī edeceklerini" de ilâve eylemiştir. Müşârunileyhin **[412]** kanâatine nazaran "Eğer Britanya'nın hâkimiyet-i bahriyyesi olmasaydı gerek İngiltere ve gerek hür ve serbest bütün milletler Almanya'nın rekābet ve hâkimiyeti altında bin-netîce ezilirdi."

Bâlâdaki sözlerden anlaşılıyor ki, İngiltere'nin tahdîd-i teslîhâttan maksadı kendi rakîblerinin kudret ve kuvvetlerini tahdîd etmek ve ileride kendi kuvâ-yı berriyye ve bahriyyesiyle cihânı istediği gibi kontrol altında bulundurmaktır. Almanya nakden birçok tazmînât verecek, bahriyesi sıfır derecesine inecek, silâhı elinden alınacak, âlem-i ticâret ve iktisâdiyâtta İngiltere ile boy ölçüşemeyecek bir hâle ifrâğ olunacaktır.

Cem'iyet-i Akvâm'a gelince buna şimdiden bir türlü akıl ermiyor. Bu cem'iyet kuvvete karşı nasıl teşekkül edecek ve âtiyen yeryüzündeki milel-i muhtelife hukūk-ı sarîhalarını hangi kuvvet ve kudrete müsteniden sıyânet edebileceklerdir? Bize kalırsa en son söz Amerika Reîs-i Cumhûru Mister Wilson'un olacaktır. Mister Wilson kendi prensipleriyle cihân halkına birçok va'dlerde bulunmuştur ki her millet bu va'dlerin infâz ve icrâsına sabırsızlıkla intizâr ediyor. Zimâmdârân-ı hükûmetin beyânâtına bakılırsa tahdîd-i teslîhât sırf mağlûb hükûmetlere karşı tatbîk edilecek ve gālibler eski kuvvet ve kudretlerini muhâfaza etmek hakkına mâlik olacaklardır. Bu ise doğrudan doğruya Wilson prensiplerine muhâlif görünüyor. Bunlar nasıl te'lîf edilecek? İhtilâf hâlinde mes'elenin hâli neye müncer olacak?

Yeryüzündeki akvâm-ı İslâmiyye Wilson prensiplerinin tamâmıyla ve âdilâne bir sûrette tatbîkına tarafdar olabilirler. Fakat o prensiplerin cihet-i tatbîkıyyesi de henüz ortaya konmadı. Amerika ricâlinin bu husûstaki beyânâtı mütenâkızdır. Müslümanlara karşı hak ve adâlet gözüyle bakacak kadar taassubdan âzâde bir siyâseti biz henüz ne Avrupa'da ne de Amerika'da görebiliyoruz. Onun için arzın tahakkümler altından halâsına biz inanamıyoruz.

Eğer Wilson cenâbları kendi prensiplerinin hakkıyla ta'kīb ve tatbîk edilmeyeceğini hissederse acaba sulh masasının başında ilânihâye oturabilecek mi? Yahud bu mühim mes'eleyi yarı yolda bırakıp gidecek mi? Hâsılı sulh deyip de geçmemeli. Önümüzde o kadar azîm akabeler vardır ki onları atlamak o kadar kolay bir iş değildir. Sulh netîcesinde akvâm ve milel-i cihân kendi haklarına mâlik olmayacak olurlarsa ileride bu sulhun hiçbir fayda te'mîn edemeyeceğine emîn olmalıdır. Bilakis yeni baştan cihânı hayrete ilkā edecek birçok felâketlerin hudûsüne intizâr etmelidir.

Almanya, Rusya işleri ise gittikçe birbirine benzemekte ve Rusya'daki mefkûre vâsi' bir sûrette Almanya'ya sirâyet eylemekte olduğundan yüz milyonlarca nüfûsa mâlik olan bu iki memlekette sulh ve müsâlemeti emniyet ve âsâyişi idâme etmek her babayiğidin harcı değildir. Almanya'daki inkılâbât ve musâdemâta bakılırsa Almanların kolay kolay felâkete serfürû etmeyecekleri hâtıra gelir.

O halde Sulh Konferansında bu gibi mesâil-i mu'dıle kemâl-i adâlet ve nasafetle halledilmezse ve yalnız İ'tilâf devletleri arasında ittihâz olunan mukarrerâta mümessillerin imzâ vaz' edip i'tirâzlarına kulak asılmazsa netîce i'tibâriyle bir iş görülmüş olmayacaktır.

ZAVALLI İSLÂM MEMLEKETLERİMİZ NE HÂLDE!

Ahîren şehrimize gelen Beyrut Sultânîsi Müdürü Behcet Bey'in *Tasvîr-i Efkâr* refîk-ı muhteremimize vâki' olan beyânâtına göre Sûriye ve Filistin'de üç hükûmet mevcûddur:

1- Re'sü'n-Nukūre'ye kadar olup Filistin hükûmeti nâmıyla İngilizlerin kontrolü altında Yahudiler tarafından idâre olunmaktadır.

2- Re'sü'n-Nukūre'nin şimâlinden İskenderûn Körfezi'nin şimâline kadar olan kısım ki, deniz sâhillerini ve Lübnân'ı hâvî olup Fransızların idâresi altında bulunmaktadır.

3- Şam, Hamâ, Humus, ve Haleb ile bütün nevâhî-i dâhiliyyeyi muhtevîdir ki İngiliz kontrolü altında hükûmet-i Hâşimiyye tarafından idâre edilmektedir.

Bugün Fransızların idâre ve işgāli altında bulunan Beyrut şehri me'mûrîn-i Osmâniyyenin mufârakatini müteâkıb hükûmet-i Hâşimiyye tarafından idâre edilmeye başlanmış, hattâ emâkin-i resmiyyeye hükûmet-i Hâşimiyye bayrağı bile çekilmiş. Fakat bu hâl çok devam etmemiş, İngiliz ve Fransız müfrezeleri şehri işgāl ederek mezkûr bayrağı indirmişler ve Sûriye'nin mukadderât-ı âtiyyesi ta'yîn oluncaya kadar hiçbir devlet bayrağının keşîdesine müsâade edilmeyeceğine dâir bir beyânnâme neşretmişlerdir.

Çok geçmeden umûr-ı vilâyeti temşiyet etmek üzere Emîr Faysal tarafından ta'yîn olunan Şükrü Paşa Eyyûbî de kaldırılarak yerine Fransızlar Mîralay Pyepab'ı ta'yîn etmişlerdir. Türkçe kaldırıldıktan sonra bir müddet muâmelât-ı resmiyyede cârî olan Arapça lisânı da yavaş yavaş kaldırılmakta ve yerine Fransız lisânı kāim olmaktadır. Mekteplerde de tedrîsâtın Fransızca icrâsı mukarrerdir. Me'mûrîn-i müslime yerine Fransız tarafdarı olan hıristiyan Sûriyeli me'mûrlar ta'yîn olunuyor. Bu sûretle idâre-i vilâyet bütün bütün Fransızlaşmaya başlamıştır.

Bu ahvâle karşı ahâlinin ekseriyet-i azîmesini teşkîl eden İslâm Araplar adem-i memnûniyyet izhâr etmektedirler. Müslümanlara nisbetle pek ekalliyette kalan Mârûnîler, yani hıristiyan Araplar ise meserretler içindedir.

Wilson prensipleri ne güzel tatbîk olunuyor! (وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ) fermân-ı İlâhîsinden udûl eden akvâm-ı İslâmiyye acaba rehâ ve saâdet ümîd ederler mi? Heyhât!...

Hukūk Matbaası Eşref Edîb

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

23 Ocak 1919 | 20 Rebîülâhir 1337 | Perşembe | 23 Kânûnisânî 1335 | Cild: 15 - Aded: 388

[413] **ESRÂR-I *KUR'ÂN***

Münâfıkların, aralarında yaşadıkları ümmetler için en tehlikeli, mühim ve ulvî makāsıdı istihdâf eden erbâb-ı da'vetin mesâî-i neşriyyelerini akīm bırakmak için en muzır ve en belâlı bir unsur teşkîl etmekte olmaları fukahâ-yı İslâm'ı bunlara karşı ne yolda tedâbîr-i zecriyye ittihâzı icâb edeceğini tedkīk ve teemmüle sevk etmiştir.

Bir kere şurası muhakkaktır ki Resûl *aleyhisselâm* münâfıklardan keff-i yed etmiş, katl ü izâle-i vücûdları cihetine gitmemiştir.

Bazıları meslek-i Peygamberînin sırr u hikmetini, *Sahîhayn*'da mevcûd olan hadîs-i şerîfe istinâden îzâh ile: "Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz bunlara karşı şiddet ve satvet mesleğini ta'kīb ettiği takdîrde "Muhammed *aleyhisselâm* kendi adamlarını öldürüyor." tarzında Arablar arasında güftügû husûsuna sebebiyet vermiş olacak, bu yüzden fitne çoğalacak A'râbdan kısm-ı mühimminin kalblerinde İslâm'a karşı şedîd bir nefret uyanacak idi." diyorlar.

Diğer bir kısmı mes'eleyi şu vechile ta'lîl ediyorlar: Evet Resûl *aleyhisselâm* münâfıkların katline tarafdar değil idi. Çünkü aralarında bulunarak peyderpey nâzil olan âyât-ı Kur'âniyye ile onların makāsıd u menviyâtı hakkında mü'minleri daima tenvîr ediyor, kendilerini sıkı bir emr-i murâkabe altında bulunduruyor idi. Şurası da var ki ahd-i güzîn-i Risâlette münâfıklar nâ-kābil-i ihmâl bir kemmiyet teşkîl etmemekle beraber gāyet âciz ve cebîn bir zümre idiler. Bundan başka müslümanları siâyet ve düşmanları onların ahvâlinden haberdâr edebilmek için müşrikîn-i Kureyş ile aralarında bir hatt-ı muvâsala mevcûd değildi. Böyle olmayıp da aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimiz münâfıkının İslâm arasında devam-ı mevcûdiyyetlerinde bir tehlike hissetmiş, mekr u desîselerinden emîn olmamış olsaydı, şübhe yok ki ne onlara karşı lâkayd bir vaz' alır, ne de nifâk sû'-i niyyetlerinde devam ettikçe kendilerini birer düşman-ı muzır telakkī ederek izâle-i vücûdları esbâbını istikmâl husûsunda bir lahza tevakkuf eder idi.

Fikrimizce de bazı zevâtın münâfıkların müslümanlara karşı müsâlemetkâr bir meslek tuttukça hedef-i taarruz ittihâz edilmelerinin tahrîmi hakkında vârid olan bir esere istinâd ile aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin sûret-i mutlakada kendilerinden el çekmiş olduğunu iddiâ eylemeleri, hattâ müslümanlara karşı gösterdikleri vaz'-ı âmîziş ve i'tilâfı, hud'a ve desîse maksadıyla yapmakta olduklarını his ve istidlâl ettiği halde bile bu mesleğine halel getirmemiş olduğunu söylemeleri İslâm'ın o, ince siyâseti, gāyet metîn ve rasîn esâslara istinâd eden usûl-i idâresi ile kābil-i te'lîf değildir.

Esâsen bilmeyiz ki böyle bir meslek [1](وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ) = "Bir takım kimselerin hıyânet etmelerinden korkarsan arada mevcûd olan ahdi fesh ile kendilerine i'lân-ı harb et. Allah hâinleri sevmez." nazm-ı kerîminin telkīn ettiği meslek-i teyakkuz ve ihtirâz nasıl te'lîf olunabilir? Burada hıyânetleri **[414]** melhûz olanlarla fesh-i ahdin ma'nâsı, bu gibilerin ahvâlini sûret-i dâimede nazar-ı teftîş ve murâkabe altında bulundurarak fenâlıklarını birer birer meydana çıkarmak, makāsıd-ı fâsidelerini teşhîr ederek mâhiyet-i hakīkıyyelerinden gāfil bulunan mü'minleri gizliden gizliye kazdıkları kuyulara düşürmelerine, kendilerine karşı hiss-i emniyyet ve itmînân besleyen müslümanların selb-i huzûr ve ârâmları için icrâ ettikleri tertîbât-ı hafiyyede te'mîn-i muvaffakıyyet etmelerine meydan vermemekten başka bir şey midir? Hayır, münâfıklar yalnız Müslümanlık'ta, İslâm memleketlerinde değil, her dinde, her yerde sa'y bi'l-fesâd ile müttehem olanlar hakkında muayyen cezâlara mahkûmdurlar. Neden böyle olmasın ki bunların da gāye-i mesâîleri hakk-ı mücâveret, ahd ü zimmet ve sâire gibi vesâil-i samîmiyyete aslâ iltifât etmeyerek muhîtlerine tohm-ı nifâk u şikāk serpmek, komşuları, vatandaşları için felâket ihzâr edebilecek herhangi bir fırsatı ganîmet bilmekten ibârettir.

İbni Cerîr ehl-i nifâkın yeryüzünde fesad çıkarmak-

[1] Enfâl, 8/58.

tan başka bir vazîfeleri olmadığını beyân ve bunların hedef-i mesâîleri neden ibâret olduğunu îzâh ederek diyor ki: "Münâfıklar Hâlıklarına ma'sıyetten, nehyettiği şeyleri bî-muhâbâ işlemekten, ferâiz-ı ilâhiyyeyi terk ve ihmâlden başka bir şey düşünmezler. Dînî amellerin şart-ı makbûliyyeti dini tasdîk etmek ve onun doğru bir yol olduğuna yakîn ve i'timâd beslemek olduğu halde bu husûsta kalblerini şekten kurtaramazlar. Bununla beraber mü'minlere hakîkī renklerinden başka bir renkte görünerek onları aldatmaya, yolunu bulabilirlerse bir taraftan da Allah'ın hâlis ve i'tikādı pâk kulları aleyhine ehl-i tekzîb ile akd-i râbıta-i muhâdenete ve onları te'yîd ve müzâherete şitâbân olurlar."

İşte münâfıkları sa'y bi'l-fesâd töhmetiyle mahkûm eden esbâb kısmen bu vechile hülâsa edilebilir. Bu hakîkatler meydanda durup dururken bilmeyiz ki onların sâha-i İslâm'da büyük büyük şûrişler, fitneler ihdâsına müsâid olan âmâl-i muzırralarını nazar-ı afv u safh ile görmek, fikr-i tesvîl ve mel'anetlerini netîcesiz bırakmak için icâb eden tedâbîre mürâcaat etmemek nasıl tecvîz edilebilir?

Bâ-husûs ki Cenâb-ı Hak Nebiyy-i kerîmine, münâfıklar, hakîkat-i hâllerinden gāfil bulunan müslümanlara karşı tuttukları hud'akârlık mesleğinden vazgeçmedikleri takdîrde boyunlarına [bu oyunlarına!] karşı seyf-i satvet ve intikāmını istediği gibi kullanmak, cem'iyetlerini târumâr etmek husûsunda kendine hürriyet-i kâmile bahş etmeyi vaad buyurmaktadır. [1](لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا) = Münâfıklar, kalbleri reyb ü şek hastalığına dûçâr olanlar, Medîne'de ikide birde asılsız şâyialar çıkaranlar tuttukları fitne ve nifâk yolundan vazgeçmezlerse çâresiz seni üzerlerine musallat ederiz. Sonra artık kendileri için Medîne'de kalmak, sana hemcivâr olmak imkânı kalmaz. Allah'ın mazhar-ı la'neti oldukları halde nerede rastgetirilirlerse derhal yakalanıp gebertilmeye mahkûm olurlar."

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

TAASSUB

Müellifi: Prens Said Halim Paşa

Beşeriyet, bir kuvve-i kāhirenin taht-ı te'sîrinde cereyân-ı tekâmül-i dâimîsini ta'b-nâ-pezîr bir cehd ile ta'kīb etmekte ve tabîatın bahş eylediği gayret-i lâ-yefnâsıyla muhavvil-i kâinât olan avâmil ve kuvvetler miyânında hissesine düşen vazîfe-i mu'dılayı îfâ etmektedir.

Mechûle müteveccih bu şitâb karşısında idrâk-i beşer insanların bî-şuûrâne i'mâr u isti'mâr eylediği şu âlemdeki vech-i vücûdunu pek beyhûde keşfe çalışıyor.

Nâzım-ı mukadderât olan lâ-yetegayyer kavânîn, o bî-pâyân tenevvüüyla havsalamıza sığamıyor. Bütün ma'rifet-i beşeriyye, insanın akvâm ve efrâd üzerinde aynı te'sîre mâlik kader denilen bir kuvve-i mutlakaya munkād bulunduğunu öğrenmekten ibâret kalıyor. Târîh kavânîn-i mesrûdenin bî-nihâye terkîbât-ı muhtelitasından mütevellid vukūât ve hâdisâtın bir teâkubu değil midir? Beşer nazarında târîh insanların te'sîrât ve netâyicine ancak ba'de'l-vukū' muttali' olabildikleri ve ancak cibillî olan merâkını tatmîn için îzâhına yeltendikleri bir silsile-i mütevâliyye-i mukadderâttan başka bir şey midir? Netâyic-i meş'ûmesiyle beşeriyetin terakkī ve inkişâf-ı tabîîsine hâil olmuş ve bu netîceyi asırlarca sekte-i teehhura uğratmış olan şark ve garb arasındaki buğz-ı intıfâ-nâ-pezîre kim ihtimâl verebilirdi.

Zîrâ pîşvâ-yı uhuvvet ve tesânüd olan şark-ı Muhammedî, envâr-ı füyûzât-nisârını barbarlık âleminde yaşayan garb-ı Nasrânîye pek semîhâne ibzâl etmiş ve medeniyet-i garbiyyenin inkişâf ve tevessüüne pek müessir bir tarzda hizmet eylemişti. Vicdân-ı beşere göre şarkın îfâ eylediği bu vazîfe-i hayr-perverâne, bilakis medeniyetin birinden diğerine nakleylediği bu iki manzûme-i beşeriyyet arasında ciddî tekārubât ve mümâselât husûlüne medâr olmalı idi.

Hayfâ ki araya giren kader, kişver-i garbı müfrit bir gayret-i câhilâne ile müdâfii bulunduğu din üzerindeki nüfûzunu gayb etmemek ümniyesiyle **[415]** eydî-i irşâdına mevdû' vicdânları bile mahrûm-ı nûr eylemekten çekinmez mutaassıb bir sınıf-ı ruhbânın hâkimiyet-i mut[la]kasına teslîm etti. Takkarrub ve tesânüd fikirlerine cevelângâh olmak lâzım gelen bir muhîtte etrâfına nifâk u şikāk tohumları saçan çılgın ve pür-ihtirâs bir adâvet-i dîniyyenin tehaddüsü takdîr edilmişti.

İşte medeniyet-i garbiyye bâlâ-ter bir mertebede mütehallık oldukları efkâr ve hissiyât-ı insâniyyet-perverânenin taht-ı te'sîrinde daha munsıf ve daha kerîm olan akvâm-ı şarkıyyenin seviye-i ahlâkıyyesi dûnunda bir muhît içinde inkişâf eyledi ve en ibtidâî hissiyât ve i'tikādâta merbût ve binâenaleyh maddiyyet-perver bir seciyeye, tecâvüzkâr ve tahakküm-perest bir hâlet-i rûhiyyeye mâlik milletlerin mücâdelât-ı mezhebiyyelerinden mütehassıl bir kin ve nefretle beslendi. Binâenaleyh sevk-ı kaderle cihânı tenvîr eylemek vazîfesi Avrupa'ya hulûl edince bu tefevvuktan bi'l-istifâde Roma İmparatorluğunun enkāz-ı izmihlâlini henüz paylaşan ve barbarların ahlâf-ı karîbe ve müstahıkkası olan rüesâ-yı cismâniyyenin ihtirâs-ı tahrîbkârîsiyle rüesâ-yı rûhâniyyesinin münâferet-i dîniyyelerine serbestî-i cereyân vererek âlemi müstağrak-ı zalâm eylemiştir. Bu mürebbî-i cihân pençe-i tecâvüzünü mâverâ-yı İslâm'a da bi't-teşmîl Buda mezhebine tâbi' aksâ-yı şark ile sanem-perest olan aksâ-yı garbı dâire-i tahakküm ve tecellüdüne almış ve her tarafta huzûr ve râhatı selb, her yerde bunca medeniyât-ı sâlifenin asırlarca metâib ve mesâî netîcesinde te'sîs ettiği muvâzenet-i siyâsiyye ve ictimâiyyeyi zîr ü zeber eylemiştir.

Kurbiyeti cihetiyle tecâvüzât-ı garbiyyeden en ziyâde musâb u müteessir olan şark-ı karîb olmuştur. Şa'şaadâr bir medeniyetin hazâin-i lâ-yefnâsına mâlik ve aynı zamanda şerîat-i Muhammediyyeye sâlik bulunmak i'tibâriyle lâ-yenkatı' rehâbîn-i nasrâniyyenin sâika-i buğz u adâvetini cezb ve cengâverân-ı garbın nazar-ı tama' u hasedini celb etmeye mahkûm kalıyor idi.

Muhârebât bilâ-fâsıla tevâlî eylediğinden mevcûdiyetini taht-ı tehdîdde gören âlem-i İslâm bil-cümle melekâtını

[1] Ahzâb, 33/60.

mutaarrızlarını def'e hasr edip bu nihâyetsiz melhamelerin îcâbât-ı mübremesini te'mîn için her şeyden vazgeçmek mecbûriyetinde kaldı. Bu mecbûriyet ise memâlik-i müslime sekenesinin hükümdârânına mutlak bir inkıyâd ile merbûtıyetini istilzâm eylediğinden mülûk-i İslâmiyye peyderpey keyfî ve müstebiddâne saltanata başladılar. Âlem-i şark mukaddemâ bulunduğu hâlet-i ictimâiyye ve siyâsiyyeye garbın icbârıyla yeniden avdet etmiş bulundu ve bunun netîcesi olarak kudret-i tenvîriyye ve temdîniyyesi gitgide peydâ-yı batâlet ederek nihâyet mahvoldu.

Garblıların îkā' ettikleri envâ'-ı tahrîbât ve iğtisâbât tabîatıyla haklarında kin ve nefret uyandırdı. Garbda inkişâf eylemekte olan medeniyete i'timâd edemeyen âlem-i İslâm garbdan gelen her şey gibi medeniyetinden de birçok zaman nefret etti. Şark garbı ancak Salîbiyyûn, rehâbîn-i cengâverânın ma'rifetiyle, garb ise şarkı âlem-i İslâm'ı nehb ü gârâta gönderdikleri aynı rehberler delâletiyle tanımış ve öğrenmiş bulunuyordu.

Avrupa zihniyeti batınlarca rüesâ-yı rûhâniyye ve cismâniyyenin neşriyât ve nakliyât-ı kâzibesiyle tağşîş edildi. Müslüman denilince Avrupa nazarında mahlûkāt-ı muzırra ve müstahkaranın en hakīkī bir nümûnesi tecellî ediyordu. Bugün bile Avrupalıların ekseriyet-i azîmesi indinde bir müslüman bir vücûd-ı kem-pâyedir.

Tekâmülât-ı fikriyye netîcesinde bu gibi ebâtîl-i Nasrâniyyenin tedrîcen münderis olması, bu husûmet-i irsiyyeyi şeklen ta'dîl eyledi ise de efkâra müstevlî ve nihâyet hâkim-i müfritâne bir materyalizm-i maddiyye mahsûlü olan fikr-i isti'mâr ve istismârın tevessü' ve inkişâfı, adâvet-i dîniyyedeki tenâkus-ı şiddeti telâfî etmekte idi. Artık enzâr-ı taabbüdlerinde din uğurunda fedâ-yı hayât etmiş eizzenin yerine aktâr-ı baîde kâşiflerinin; müstebid, hûnrîz ve nâlânger şövalyeler yerine müstemlekât askerinin kāim olması gibi tahavvülât buğz-ı kadîmin yeni bir şeklinden ibâret olmuştur. Âlem-i şark artık Salîb nâmına değil, medeniyet ve beşeriyet uğurunda dûçâr-ı taarruz oluyor. Müslümanlar artık dinlerinden dolayı hedef-i ta'n u teşnî' edilmiyor. Lâkin buna mukābil Avrupa pazar-ı ihtirâsâtında lâzımu'l-vücûd mahlûkāt hükmünde tutuluyor.

Zamanımızda müslümanlara karşı gösterilen hiss-i istihkârın sebebi Ekānîm-i Selâse'yi kabûle olan adem-i kābiliyyetleri değil, lâkin kendi dinlerine karşı besleyegeldikleri muhabbet ve ihtirâmdır.

Bugün ser-i kâr-ı medeniyyette bulunan akvâmın dinlerinden fekk-i alâka eyledikleri görülerek efkârın terakkīsi, dindârâne temâyülâtı imhâya sâî bulunduğu zannedilmektedir. İşte bu i'tikāda binâen diyânet-i Muhammediyyenin şu yirminci asırda zindegî-i ibtidâîsini muhâfaza eylemesi ümmet-i İslâmiyyenin akvâm-ı Nasrâniyye derecesinde tekâmül ve tekemmüle kābiliyeti olmadığı hakkında cerhi adîmü'l-imkân bir hüccet-i fenniyye gibi gösterilmektedir. Tefevvuk-ı tabîîleri hakkında Avrupalılara kanâat verip bizlere kendilerinden büsbütün başka bir nevi' mahlûkāta mensûb gibi muâmele ettiren bu tarz-ı muhâkemedir. Halbuki nev'-i beşerdeki isti'dâd-ı tekemmülün behemehâl dinsizliğe müncer olacağını iddiâ etmek neye müsteniddir? Nasrâniyet-i hâzıra Avrupa'nın bugünkü âmâlini tatmîn eyleyemiyorsa bunun böyle olmasından beşeriyetin diyânetten tearrî eylemesi lüzûmu neden istihrâc ediliyor? Bu kadar husûsî bir hâlden o derecelerde umûmî bir netîce istihsâl eylemek elbette bir hatâ-yı fâhiştir. Husûsen ki beşeriyetin cereyân-ı tekâmülünde bu iddiâyı müeyyid hiçbir hâdise görülmemiştir. Aksi kazıyye olarak iddiâ edilebilir ki beşerin meyl-i tedeyyünü müktesebât-ı fikriyyesiyle tenemmüv edegelmiş, ma'lûm veya mechûlümüz olan bil-cümle edyânın tezâhür ve teâkub-ı mütemâdîsi akvâmın hâlet-i fikriyyelerinden tahassül eylemiştir.

[416] Târîh-i beşer, insanların din ve mefkûreleri arasında bir münâsebet-i dâime hüküm sürmüş olduğunu isbât ediyor. O kadar ki şimdiye kadar zuhûr etmiş olan diyânetleri bilmiş olsak nev'imizin sûret-i tekâmülünü mebdeinden zamanımıza kadar hatve be-hatve ta'kīb edebilirdik. Zâten bugünkü Hıristiyanlığın hezâl-i tedrîcîsi bu hakāyıkı te'yîdden başka bir şey değildir. Ekānîm-i Selâse'ye olan îmân, mübâlâtsızlıktan değil, bugünkü garb vicdânlarında uyanan başka ekānîme îmân edilmeye başlanıldığı için harâret-i sâbıkasını gāib etmiştir. İnsanlar hedef-i taabbüdleri değişmekle diyânet hissinden tearrî etmiş olmazlar. Hakāyık-ı fenniyye ve ilmiyyeden doğan bedâyi' ve maâliyât ile mâ-hasalları olan yeni kanâat ve i'tikādlara karşı göstermekte oldukları îmân Nasrâniyet'in ilhâm eylediği îmândan ziyâde olsa bile her halde o kadar ciddî ve samîmîdir ki ruhbân-ı Îseviyyenin tezelzül-i nüfûzunda iştibâh edilemezse de bu hâl ulemâ, hükemâ ve mütefenninînden mürekkeb bir kāfile-i mürşidenin nef'inedir. Evet eski Hıristiyanlık yerine yeni bir din kāim oluyor. Bu din halefi gibi bâdî-i zuhûru olan i'tikādât ve an'anâtı perverde edebildiği müddetçe pâyidâr olacak, onun da bir takım âmâl ve evhâmı müdâfi' ve muârızları bulunacak, onun da gayret ve taassubda en be-nâm eizze-i nasârâya makīs bir hayli mudıl ve müstebid mürevvickârları da olacaktır. Bu dîn-i cedîd sâliklerine daha ziyâde saâdet bahş edebilecek mi? Buna ancak istikbâl cevap verecektir. Şimdiki halde Avrupa nesl-i hâzırına ancak ümîdler bahş ediyor ise de bu da eski dinlerine karşı bir alâmet-i râciha olsa gerektir.

Âlemde her şey tekerrürden ibârettir. Ne mâhiyette olursa olsun her şey nihâyetü'l-emrde biraz daha saâdet te'mîn eylemek, muhayyile-i sermediyyemize alâ-kaderi'l-imkân takarrub etmek gāyesine ma'tūftur. İnsanları sa'ye müşevvik-i ezelî bu endîşedir.

Eğer âlem-i Nasrâniyyette ulûm ve fünûn-ı müsbetenin mazhar olduğu terakkıyât sâyesinde tarîkat-ı maddiyye ve felsefe-i fenniyye husûle gelmiş ve bu sâyede ahvâl-i ma'neviyyeyi hakāyık-ı ahvâle istinâd ettirmek gāyesine doğru olan tekâmülât Hıristiyanlığın nüfûz ve lüzûmunu izâle etmiş ise İslâmiyet'in böyle bir inkırâza uğramayışını akvâm-ı İslâmiyyenin o derece tekemmül etmemiş olduğuna haml etmemelidir. İnhitât-ı İslâm'ı mukadder görenlere karşı tamâmıyla lâkaydız. Görüyoruz ki bu bedhâhân mevzû'ları hakkında tedkīkāt-ı kâfiyye icrâsıyla münâkaşaya hazırlanmak lüzûmunu hissetmeksizin müddeayâtta bulunuyorlar. İhtimâl biraz tanıdıkları Nasrâniyet'le hiç bilmedikleri İslâ-

miyet arasında gelişigüzel kıyâsât yapmakla pek gülünç bir muhâkemesizlik içinde rastgele hükümler vermeye hak kazandıkları i'tikādında bulunuyorlar. Onların şu i'tikādı şübhesiz aynı sâikaya tâbi' ve aynı gāyeye müntehî olmak i'tibâriyle bil-cümle edyân arasında mümâselet ve müşâbehet bulunduğu hakkında hayli münteşir olan zann-ı sakīmdir. Onlarca İslâmiyet'le Hıristiyanlığın din nâmı altında birleşmesi her ikisini de aynı tarzda muhâkemeye ve bu husûsta kanâat-i kat'iyye ile i'tâ-yı hükme kifâyet ediyor.

Bu kabîl hatîât-ı takdîriyye, pek vâsi' ve mübhem maânîyi muhtevî bir takım elfâz ve ta'bîrât-ı umûmiyye ile ifâde-i merâm edildiğinden neş'et eylemektedir. Zâten insanı daima ta'mîmât-ı mudıllaya, kıyâsât-ı muğfileye, hâsılı envâ'-ı hatîâta sevk eden bu nevi'den olan elfâz ve ta'bîrâttır.

Şâyân-ı şükrândır ki ma'rifet ve zihniyet-i beşeriyyenin tevessü' ve incilâsıyla tedrîcen bu gibi ta'bîrât tavazzuh ederek müeddâları arasındaki farklar tezâhür ediyor ve bu sâyede mahsûl-kerdeleri olan hatîâtı tashîha imkân bulunuyor. Fen ta'bîri bile mübhem fevka't-tabîiyye ve hurâfe-perest olmaktan kurtularak medlûl-i hâzırıyla anlaşılıncaya kadar ne medîd bir zaman güzerân oldu. Ecdâdımızla bizlerin ta'bîr-i mezkûr hakkındaki tarz-ı telakkīlerimiz arasında ezmine-i sâbıkadaki müneccimlikle asr-ı hâzırın ilm-i hey'eti beyninde görülen fark kadar büyük bir fark bulunduğunu idrâk için beşeriyet asırlarca terakkīye müftekır kaldı. Aynı hâl din ta'bîri hakkında da vardır. Müslümanlarca ta'bîr-i mezkûrun ifâde eylediği maânî ile Peygamberimizden evvelki enbiyânın tedvînâtı arasında bugün hemen hiçbir münâsebet kalmamış denilebilir.

İslâmiyet nokta-i nazarınca din keyif ve arzuya tebaan gâh tevkīr ve gâh istihkār edilebilir muhayyel veya i'tibârî bir şey değildir. O hiçbir zaman metafizik –mâba'de't-tabîiyye– beyâbân-ı akīminde mahbûs ve muhayyilemizin hatarnâk bir tasavvurundan ibâret vâhî tesliyetler, husûlü nâ-pezîr va'dler veya müstakil emeller sâyesinde mevhûm bir saâdeti istihsâle veya âlâm u ıztırâbâtı teskîn ve tehvîne hâdim hayâlî bir vâsıta değildir.

Nazar-ı İslâm'da din nev'-i beşerin muvâzene-i maddiyye, ma'neviyye ve akliyyesinin mütevakkıfun-aleyhi bulunan kavânîn ve desâtîr-i ebediyyeye karşı perverde edilmesi lâ-büd olan ihtirâm sâyesinde saâdet-i beşeriyyeyi bir hayâl olmaktan kurtarıp bir hakīkat-i müsbete kılmaktır. Kānûn-ı tekâmülün insanlara nâfi' bir tarzda sevk ve idâresini kâfil, tabîî, aklî ve ilmî bil-cümle esbâb ve vesâitin taharrî ve tatbîk-ı dâimîsidir ve gāye-i yegânesi şehrâh-ı selîm-i hayr u hakīkatte benî-âdeme rehber olmak müfekkiresinin lâ-yetenâhî-i mechûlât içinde müebbeden sapmaya mahkûm bulunduğu mâ-ba'de't-tabîiyyât içinde te'mîn-i istikāmet eylemektir.

Bu ta'rîf netîcesi olarak din faâliyet-i beşeriyyenin bil-cümle tezâhürâtında insanları taht-ı murâkabede bulundurmak ve kābiliyet-i tekemmüliyyelerini nâ-mütenâhî tevsî' ve tenmiyeden ibâret bulunan hizmet-i âliyyesine mukābil beşeriyetten lâyık ve müstahık olduğu hürmet ve inkıyâdı beklemek hak ve vazîfesine mâliktir. İşte **[417]** bunun içindir ki şerîat-i İslâmiyye hayâtımızın en hurde tecelliyâtına kadar daima pâyânsız bir te'sîr ve nüfûza sâhib bulunmuştur. Mevcûdiyet-i ma'neviyyemizin inkişâfına daima bir kat'iyetle icrâ-yı te'sîr etmiş ve mefkûremizin, irfânımızın esâsı olmuştur. Binâenaleyh deriz ki insanların îcâbât-ı hayâtiyyesi bir hatt-ı hareket ihtiyârını istilzâm, kābiliyet-i tekemmüliyyeleri bir cümle-i mu'tekadâta îmân eylemek mecbûriyeti mevcûd oldukça en kat'î bir îmân ile merbût bulunacağımız din ancak ve ancak İslâmiyet olacaktır. Şerîat-i Muhammediyyenin akvâm-ı garbiyye dûnunda kalmaklığımıza sebeb olduğu zannını tevlîd edecek kadar yanlış tanılmış olması milel-i İslâmiyyenin elhâletü hâzihî ümem-i sâireye nisbeten dûn bir mevki'de bulunmasındandır.

Hıristiyanlar diyâr-ı İslâm'ın her tarafında kemâl-i taaccüble gördükleri bu mâdûniyeti dîn-i Ahmedîye atf eylemekte ma'zûrdurlar. Çünkü şehrâh-ı terakkīde tesâdüf etmiş oldukları yegâne hâil kendi dinleri ve bu dinlerinden mütevellid saltanat-ı ruhbâniyye olmuştur.

Her ne kadar böyle bir zehâba kapılmak bir hıristiyan için tabîî ise de bâtıl olmaktan kurtulamaz. Zîrâ böyle bir i'tikād künh-i İslâm'a vukūf veya akvâm-ı müslimenin terakkīsine bâdî olan esbâb-ı hakīkıyye-i târîhiyyeye ıttılâ'dan değil, Hıristiyanlık hakkındaki takdîrât ve müşâhedâttan mülhem bulunmak i'tibâriyle mahz-ı hatâdır.

Binâen-alâ-zâlik şerîatimizin sebeb-i tedennîmiz olduğu yolundaki îmân esâssız i'tikādât-ı sehîfe ve fâhişedendir ve hiçbir vechile dînimizin adem-i kemâline hüccet olamaz. Cem'iyât-ı beşeriyyenin terakkīsine mâni' olan esbâb ve avâmili ta'yîn eylemek umûr-ı sehîleden değildir. Tedennî-i akvâm, ekseriyâ medîd bir silsile-i ahvâl ve hâdisâtın, tekâmül-i umûmî-i beşerînin cem'iyât-ı mezkûre dâhil ve hâricinde ihdâs eylediği birçok esbâb ve avâmilin netîcesi olmuştur. Roma İmparatorluğunun esbâb-ı inkırâzını ta'yîn için her devrede bir hayli müverrihler senelerce azm ile çalışmaya mecbûr kaldıkları halde bu mevzûa artık mesdûd nazarıyla bakılmak şöyle dursun hâlâ bu zemîn-i tetebbuât ve münâkaşât bir menba'-ı lâ-yefnâ hükmünde bulunuyor. Roma hakkında böyle iken aksâm-ı mürekkebesinden her biri ayrı bir imparatorluk olan âlem-i İslâm'ın inhıtâtı hakkında bir fikr-i sahîh i'tâsı için ne mikyâsta cehd ü gayret edilmesi icâb ettiği anlaşılır. Halbuki bu mesâilin halli pek büyük bir ehemmiyeti hâiz iken tenvîrine hâdim ciddî hiçbir teşebbüste bulunulmamıştır. Bu bâbda tedkīkāt-ı târîhiyye denilecek hiçbir külfet ihtiyâr edilmemiş olduğundan âlem-i İslâm'ın esbâb-ı indirâsı mes'elesi noksân-ı ma'lûmât sebebiyle cevâbsız kalmıştır. El-yevm ortaya konulabilecek suver-i halliyye ise tabîatiyle ciddiyetten ârî, nâ-tamâm ve keyfî mâhiyette bulunmak zarûreti karşısında bulunuyoruz.

Maahâzâ a'sâr-ı sâbıkadaki azamet-i İslâmiyyeyi dûçâr-ı vehn eden esbâb-ı mütenevviayı zikr ü ta'dâddan âciz isek de inhitât-ı mezkûrun avâmil-i hâzırasını tedkīk ve taharrî edebiliriz. Mes'ele bu şekilde vaz' edilince tedennî-i hâzıramızın, evâmir-i dîniyyemize lüzûmu kadar ehemmiyetle merbût bulunmadığımızdan ileri gelmiş olduğu âlem-i İslâm'ın en salâhiyetdâr ricâlinin rehîn-i tasdîki oluyor. Bugün tedennî-i hâzıramız esâsât-ı dîniyyemize adem-i mürââttan münbais olduğu halde mâzîde aynı esâsâta riâyet sebebiyle

dûçâr-ı sukūt olduğumuza ihtimâl vermek ne aklen ve ne de mantıken mümkün olabilir. Zâten dinimiz aleyhinde ulûm ve fünûn ve mefkûre-i hâzıra nâmına edilen ithâmât, vaktiyle Hıristiyanlık nâmına edilenlerden daha munsıf, daha şâyân-ı hürmet ve i'timâd değildir. Dinimize gösterdiğimiz merbûtiyetten nâşî bizleri taassubla ithâm eylemeleri bu kabîldendir.

Her halde bu gibi iğfâlât ve tesvîlât iki âlem arasında câygîr olan husûmet ve adem-i i'timâdı idâmeden başka bir şeye hâdim olamaz.

İşte görüyoruz ki mehd-i medeniyyet olan garbın hakkımızda perverde eylediği husûmet sûret-i kat'iyyede bâtıl ve bî-esâs olduğu gibi bilakis bizlerde tevlîd ettiği kin ve adâvet âlem-i İslâm hakkındaki takdîr-i sehîfinin netîce-i tabîiyyesidir. Garblılara karşı bizzarûre beslediğimiz emniyetsizlikler, nefretler –ki muhâlifimiz tarafından taassub-ı müfritâne ve mürteciâneye haml edilmektedir– hiçbir vakit cehâlet veya hurâfe-perestlikten değil bilakis aleyhimizde perverde edilen niyyât ve hissiyât ve bizlere revâ görülen muâmelâta bakarak pek munsıfâne eylediğimiz muhâkemeler mahsûlüdür. Garblıları dinlerinden, vatanlarından, hürriyetlerinden, mâ-meleklerinden mahrûm kılmak gibi âmâl-i tecâvüzkârâneden masûn bulunan ve garbın ilm ü irfânıyla ve hattâ sermâyesiyle kendi mülkü, kendi i'tikādâtı dâhilinde serbestçe inkişâf ve terakkī eylemekten başka bir emel beslemeyen şarkın garba olan buğz u adâveti yukarıda serd ü beyân edilen esbâbın gayrısına atf edilemez. Avrupa'nın bizlere karşı bu kadar mütenevvi' eşkâlde izhâr edegeldiği adâvet-i müstemirrenin bir takım hissiyât-ı insâniyyet-perverâneden veya terakkī ve teâlîmizi arzu ettiklerinden hâsıl olduğuna zâhib olanlar ancak sâde-dillerdir. Bu sâfdiller âlem-i şarkın münhasıran acz-i hâzırımızdan nâşî garbın ribka-i intifâ' ve inkıyâdına girmiş olduğunu unutarak büyük gaflete düşmüş oluyorlar. Zannediyoruz ki garblı komşularımızın tasavvur ve tasvîr eyledikleri taassub-ı câhilâne bizde mevcûd ise bu hâlden onların değil bizlerin müştekî olmamız lâzım gelir. Çünkü bu cehâletimizden onlar müstefîd ve müteneffi', bizler menkûb ve mutazarrır olmaktayız. Şahsiyet-i şarkıyyemizin en memdûh harekât ve tezâhürâtı karşısında taassub diye en bülend âvâz ile şikâyet eylemekte olduklarını uzun ve acı bir tecrübe sâyesinde öğrendik ve bu mevhûm taassubun derece-i şiddetini makāsıd-ı hodkâmâne**[418]**lerine gösterilen mukāvemetin derecesiyle ölçtüklerini nihâyet anladık.

Artık taassubumuz hakkında Avrupa'nın bu kadar alâniyetle izhârdan çekinmediği hiss-i nefret kavânîn-i ictimâiyyemizdeki nakāyıstan veya akāid-i dîniyyemizin ma'nâsızlığından mütevellid olmadığını zannetmek zamanı çoktan beri hulûl etmiştir. Bühtân etmekten korkmayarak iddiâ edebiliriz ki hakîkat-i halde garbın şarka olan husûmeti Salîbiyyûn'un bunca metâibini akîm bırakmış, Hıristiyanlığın intişâr ve taammümüne ve Avrupa'nın şarktaki ma'hûd temdîn siyâsetine daima sed çekmiş olan şahsiyet-i İslâmiyyeyi imhâya kādir olamamaktan mütevellid bir gayz-ı derûnîdir. Avrupalıları bizlere karşı endîşe-nâk bir tehâlükle izhâr-ı şiddet ve i'tisâfa teşvîk eden fikir, tesânüd ve tevekkülle mücehhez bu şahsiyet-i ma'neviyye hakkındaki kîn-i zevâl-nâ-pezîrdir. Mefkûre ve muhayyile i'tibâriyle kendi şahsiyetinden pek farklı, zavâhir-i hâriciyyesine rağmen faâl ve cidâl-perver, istîlâ-yı garba her ân muhâlefetkâr, sabır ve kuvvetini hüsrân ve mahrûmiyetinden alan, garblıların ribka-i tahakkümünden kurtulacağı i'tikād-ı kat'îsiyle mücehhez tedmîri muhâl bir hasım olan şahsiyetimiz, Avrupa'nın sabır ve tahammülünü tüketiyor.

Îzâhât-ı mebsûtadan vâzıh bir sûrette mütezâhir olur ki taassub-ı İslâm ta'bîri hakīkat-i halde müslümanların hıristiyanlara husûmeti değil, garbın şarka olan adâvet-i mûresesini ifâde eder.

Bu satırları kaleme almaktaki maksadım bu kin ve adâveti tahrîk ve teşdîd eylemek değildir. Takdîr-i tabîatla yanyana yaşamaya mahkûm ve binâenaleyh yekdiğerini tanıyıp öğrenmekte seyyânen alâkadâr âlemin iki cüz'-i muazzamı beyninde te'sîsi muktezî münâsebât-ı müstahseneye hâil olan dalâlet ve gafletleri ber-taraf etmektir. Bütün bu hatâyâdan münhasıran garbı mes'ûl tutmak da gayr-i âdilâne bir hareket olur. Bu mes'ûliyette şarkın da büyük bir hissesi vardır. Zîrâ Avrupa bizi tanıyamamış ise kendimizi ona daha doğru tanıtmak bizim vazîfemiz idi. İnsan ancak mevcûd olan yanlışlıkları, gafletleri, sû'-i tefehhümleri izâleye çalışmakla saâdet-i hem-nev'ine hizmet edebilir, komşusunun felâketi üzerine müesses olan saâdet, bir felâket-i muzmereden başka bir şey değildir. Hedef-i mesâîmiz olması icâb eden saâdet-i hakīkıyye ve sermediyye herkesin muhıkkāne ve âdilâne bir taksîm ile hissedâr olacağı bir saâdettir ki bu da münâkaşât-ı samîmâne ve bî-tarafâne ile tecellî eden hakīkate ibtinâ eyleyendir.

HUKŪK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

14

38'inci maddede: "Üzerine evlenmemek ve evlendiği sûrette kendisi veya ikinci kadını boş olmak şartıyla bir kadını tezevvüc sahîh ve şart mu'teberdir." denilmiş. Bu da halel ve ibhâmdan hâlî değil. Mu'teber denilen, üzerine evlenmemek şartı mıdır? Yahud ona zammedilen talâk-ı muzâf mıdır? İzâh olunmalı. Nefs-i şart mu'teber denilmek isteniliyorsa fukahâdan kimin kavlidir? Ahze şâyân mıdır? Ve mu'teber olur da ne yapılır? Beyân olunmalı idi.

Yok şartın sahîh olmadığı kabûl ve i'tirâf olunuyor da yalnız talâk-ı muzâfın mu'teber olacağı murâd olunuyorsa eimmemizin Zâhiru'r-rivâye'deki kavilleriyle mezheb-i Mâlikî'ye müstenid olmakla bu hükme diyecek yoktur. Lâkin böyle yazılmaz. Bu, Karârnâmenin 106'ncı maddesinin ahkâmına dâhildir. Onun için ayrıca bir madde-i kānûniyye yapılmaz. Kāide ve maslahata lâyık olmaz.

Kable'n-nikâh ta'lîk-ı talâk umûr-ı ihtilâfiyyeden olup mezheb-i Şâfiî ve Hanbelîde sahîh ve mu'teber olmadığı gibi bu misillü şurût ve eymân ile akdolunan nikâhlar ittifâkan mergūb ve müteyemmin olmayıp mezheb-i Hanefî ve Mâlikîde dahi menfûr ve müstekreh olduğu, kerâhet-i tahrî-

miyye derekesinde bulunduğu kütüb-i mu'tebere-i fıkhiyyede edille-i şer'iyyesiyle beraber mezkûr ve musarrahtır.

Komisyon bu maddenin neşriyle gûyâ zararı varmış gibi taaddüd-i zevcâtın taklîl ve tahdîdini arzu etmiş ve bu tarîkın nisâ' ve ehl-i nisâya ta'lîm ve irâesi haklarında hayırlı olur zanneylemiş oldukları lâyıha mündericâtından anlaşılıyor.

Halbuki ehl-i İslâm'dan erkek, kadın akılları başlarında olup ahkâm-ı dîniyyelerini bilen ve onunla mütemessik olanlar öyle umûr-ı mekrûheden ictinâb edenler teşe'üm değil fâl-i hayr addetmez, hayır ve meymenet beklemezler. Câhilleri ise teşe'üme kāil olup nikâh vaktinde talâk lafzının kāle alınmasını da istemezler.

Lâyıkıyla teemmül olunursa bu şartlar zannolunduğu gibi kadınlar için maslahat değil, zararı nef'inden a'zamdır.

Gerçi erbâb-ı servet ve gınâdan olan bazılarına faydası olmaz değil, lâkin böyle şartlar, yemînler altına girerek onları tezevvüc edenlerin çoğu bu şurût olmasa da onların üzerine evlenecek insanlar değildir.

Evsât-ı nâs ve fukarâya gelince bu madde onlar için cidden muzır ve daima muhâtaralıdır. Çünkü kadının bazen çocuğu olmaz; bazen hastalıklı olur; yahud tedbîrsiz, beceriksiz olup umûr-ı beytiyyeyi idâre edemez. Vazîfe-i zevciyyeti hakkıyla îfâ eyleyemez. zevci tekrar evlenmeye muhtâc olur. Maa-zâlik onu da terk etmek istemez. Hukūkuna riâyet eder. Kadın da üzerine evlendiğine rızâ gösterir. Bazen nevbetini ortağına bağışlar. Beraber geçinir giderler. Lâkin arada böyle şart-ı ta'lîk bulunursa işin rengi değişecek. Zevci onu terk etmeye muztar kalacak ve bir kere bıraktıktan sonra da tekrar almayacak. Kadının menfaat zannıyla koyduğu şart onun harâbî ve perîşânîsini **[419]** intâc edecek. Bîkes ve bîvâye sefâlette kalıp "Sebeb olanlar hayır ve felâh bulmasın." diyecektir.

Erkeklere gelince birçokları bittabi' buralarını ibtidâsından düşünecek, öyle bir şart-ı mekrûh altına girmeyi istemeyeceklerdir. Kızın âilesi tarafından teklîf ve ısrâr olunduğu sûrette ekseriyâ kabûl olunmayacak; tarafeyn yekdiğerini beğenmiş, akdin icrâsı tasmîm olunup aralarında güzel bir ittihâd temeli atılmış iken bu şart-ı menfûrun yüzünden bozulup yerine bir tebâguz ve münâferet esâsı kāim olacaktır.

Muktezâ-yı maslahat bu misillü şurût-ı rediyyenin intişâr ve şüyûuna hizmet eylemek değil, bi-kaderi'l-imkân önünü almaktır. Erbâb-ı hükûmete lâyık olan o gibi mekrûhâti tervîc ve tescîl eylemek değil kendiliklerinden tescîl ettirmek isteyenler olursa "Siz yapacaksanız başkalarını işhâd ediniz. Biz öyle şeylere şâhid olmayız." demektir.

Bu ma'razda bir madde-i kānûniyye yazılacaksa "Üzerine evlenmemek şartı gibi muktezâ-yı akdi müekkid olmayan bir şart ile nikâh sahîh ve şart bâtıldır." denilmelidir. "Meğer ki ta'lîk-ı talâkı tazammun eyleye." ibâresi de ilâve olunmak mümkün olur. Fakat fazladır. Muvâfık-ı maslahat değildir, lüzûmu yoktur.

İşte bu faslın muhtevî olduğu yedi maddeden hiçbirinin şer'an ve maslahaten şâyân-ı kabûl olmadığı zâhir oluyor.

15

Fasl-ı sâlise dâhil olan 45'inci madde de: "Mâl ve hirfet gibi husûsâtta erkeğin kadına küfüv olması nikâhın lüzûmunda şarttır. Mâlda kefâet zevcin mehr-i muacceli i'tâya ve zevcenin nafakasını tedârike muktedir olmasıdır. Hirfette kefâet zevcin sülûk ettiği ticâret veya hizmetin şerefce zevce velîlerinin ticâret veya hizmetleriyle mütekārib olmasıdır." denilmiş. Bunda da birkaç türlü halel var:

Evvelâ: Kefâetin şart-ı lüzûm i'tibâr olunması ancak zevcenin bâliğa ve âkıle olduğu sûrette olabilir. Ve illâ veliyy-i gayr-i mücbirin sağīreyi tezvîcinde zevcin küfüv olması icmâan şart-ı sıhhattir. Mecnûneyi de hâkimin izni munzam olsun, olmasın küfüv olmayana tezvîc ederse kezâlik nikâhı sahîh olmaz.

Komisyon bu maddeyi yazarken 9'ncu maddeden zühûl etmiş. Sıgārı kimse tezvîc edemeyeceğini nâtık olan 7'nci maddeye binâ etmiş oldukları anlaşılıyor. O maddenin istinâd ettirilmiş olduğu kavlin sıhhati olmayıp şer'an mu'teber olmadığı bâlâda tafsîlen beyân olundu.

Sâniyen mal ve hirfet gibi husûsâttan maksad fahr u şeref bâbında demek ise neseb ve diyânet gibi sâir vücûh-i mu'tebereye de şâmil olacağından doğru olur. Lâkin lafzın bu cihetler hakkında mübhem bırakılması muvâfık-ı maslahat değildir. Birçok münâzaât ve teşvîş-i ahkâm ve zıyâ'-ı hukūka sebebiyet verir. Ve illâ hirfette takārub arayıp da neseb ve hasebde kefâeti inkâr eylemek lakīt ve veled-i zinâya varıncaya kadar önüne geleni eşrâf-ı nâsa mefharet ve vecâhet bâbında ve bâ-husûs maksûdu neseb olan nikâh husûsunda beraber tutmak mükâbereye varır. Asl-ı mansûsu terkle ona makīs olan fer'in isbâtını mutazammın olup akvâl-i fukahâdan hiçbirisine uymaz.

Salâh ve takvâ husûsunun vücûh-i kefâetten olmasında beyne'l-eimme ihtilâf olunmuş ise de fıskını i'lân ederek nâsın istihfâfından çekinmeyen sâkıtu'l-mürüvvet kesânın erbâb-ı ırz u nâmûsa küfüv olamayacakları da mücmaun-aleyhtir.

Sâlisen: Zevcin nafaka tedârikiyle mehr-i muacceli i'tâya muktedir olmasından maksad kütüb-i fıkhiyyede mezkûr olduğu üzere mehrin emsâline nazaran ta'cîli mu'tâd olan mikdarını i'tâya muktedir olması mıdır? Yoksa her ne tesmiye edilmiş ve mikdarı ta'cîl olunmuş ise velev ki bir kuruştun ibâret olsun onu verebilmek kefâet eder demek ve 48'inci maddede olduğu gibi bu bâbda da mehr-i mislin hükmünü iskāt eylemek mi murâd olunuyor? Beyân edilmeyip yine mübhem bırakılmıştır ki madde-i kānûniyyenin bu hâliyle kabûl edilmesi yine gerek erbâb-ı masâlih ve gerek hükkâmın tağlît-i ezhânıyla teşevvüş-i ahkâmı mûcib olacağı derkârdır.

Râbian: Hirfette kefâet ehl-i hizmet ve san'at aralarında ve onlarla ehl-i ticâret beyninde mümâselet ve takārub demektir. Yoksa tüccâr beyninde ve envâ'-ı ticâret arasında mukāyeseye gidilmek, kefâet-i mâliyyede ber-vech-i meşrûh tedârik-i nafaka ve i'tâ-yı mehre iktidâr ile iktifâ olunarak servet ve gınâ husûsunun nazar-ı i'tibârdan iskātıyla mütenâsib olmadığı gibi mezâhib-i fukahâdan hiçbirine de muvâfık değildir.

Sadreddin

(Hâmiş: *Müşâhede* mecmûası talâk mesâili hakkında henüz bir mütâlaada bulunulmadığını söylüyor. O mes'elelere

dâir icâb eden mütâlaât ve intikādât birkaç hafta sonra neşredilecek mâba'dlerde mevcûddur.)

TEVHÎDE DÂİR

– 1 –

İlm-i tevhîd, avâlimi yaradan Allah'ın vücûduyla nefy ü isbâtı vâcib olan sıfatlarından, tevsîm ve tebcîli câiz olan vasıflarından, ümmetlere göndermiş olduğu resûllerin isbât-ı risâletleriyle meftûr ve me'mûr oldukları ahvâlden ve kendilerine nisbet olunması lâyık ve mümteni' olan şeylerden bahseder.

[420] Tevhîd ma'nâsının aslı, Allah'ın birliğine ve şerîki olmadığına i'tikād etmektir. Zât ve sıfât-ı ilâhîden bâhis olan bu ilme ilm-i tevhîd tesmiye olunması ilâhiyâtın ehemm-i eczâsını hâvî olmasındandır.

Zîrâ bu ilim ile zât-ı Bârî'nin vahdeti, mükevvenâtı yaratmaktaki ef'âl-i müstakıllesi isbât olunur. Binâenaleyh her zerre-i mevcûdun mercii, her maksadın müntehâsı Hâlik-ı mutlak hazretleridir.

İlm-i tevhîd ile iştigāldeki matlabın gāye-i uzmâsı, Allah'ın sıfât-ı zâtiyye ve fi'liyyesini idrâk ile beraber İmâmü'l-enbiyâ efendimizin bi'setine müteallik makāsıd-ı Rabbâniyyenin istidlâl ve îzâhıdır.

Bi'set-i Resûl'ün hikmet-i âliyyesi, *Kur'ân-ı Kerîm*'de şehâdet-i ilâhiyye ile inbâ ve i'lâ edilmiş ve fasl-ı mahsûsunda bu bâbda îzâhat-ı lâzıme i'tâsı tabîî bulunmuştur. Mebâhis-i ilâhiyye ve nebeviyye ile dîn-i İslâm'ın akāid-i sahîhasına tealluk eden ve bu uğurda ulemâ'-i sâlifece envâ'-ı cedel ve münâzara icrâsıyla ulûm-ı müsbete hâline getirilen işbu ilm-i tevhîd ve ilm-i i'tikāda ilm-i kelâm da ıtlâk olunur.

İlm-i tevhîdin mutazammın olduğu mesâil-i mühimmenin sûret-i hall ü telakkīsi ulemâ'-i mütekaddimîn arasında ihtilâfât-ı kesîreyi dâî olmuş ve ez-cümle kelâmullâh olan *Kur'ân-ı Kerîm*'in hâdis veya kadîm olduğu yolundaki telakkıyât, ihtilâf-ı mezkûrun kısm-ı mühimmini teşkîl etmişti. Bu meyânda yürütülen muhâkemât ve muhâverâtta edille-i nakliyyeye pek az mürâcaat olunup her mütekellimin sözlerinde eseri zâhir olan delâil-i akliyye iltizâm edilirdi.

Bir de ilm-i kelâm, esâsât-ı dîniyyenin istidlâl yollarını ilm-i mantık gibi medâr-ı ihticâc olacak bir muhâkeme-i müdellele ile isbât ettiğinden hikmet-i nazariyye ulûmuna nisbeten mantık ne mertebe teşkîl ediyorsa ilm-i akāyidde de ilm-i kelâm o menziledедir. Ancak beynlerini temyîz edebilmek için birisine mantık diğerine kelâm denilmiştir.

Akāid ve nübüvvâtın semere-i feyzı olan ahkâm-ı dîniyyeye müteallik mesâil, zuhûr-ı İslâm'dan evvel her kavim arasında kendi nokta-i nazarlarına göre ma'rûf idi. Her ümmet mensûb olduğu dinle kāim ve onun tevlîd ettiği i'tikādât ve an'anâtı hıfz u te'yîde müdâvim bulunurdu. Her ne zaman dinden bahsolunsa kendi akīdeleri dâiresinde idâre-i kelâm eder ve fakat aklın kabûl edebileceği delâili taharrî ve ikāme husûsunda sa'y-i tam göstermezlerdi; bu cihetle fikr u akīdelerini tabîat-ı vücûdda ve onun müştemil olduğu nizâm-ı mükevvenâtta mündemic olan bedâyi' ve ma'kūlâttan bir hisse-i intibâh ve istidlâl çıkaracak ve bir isâbet-i muhıkka gösterecek dereceye takarrüb edemezlerdi. Aklın ilme, dinin akāyidle ilzâmına karşı nizâ' ve münâkaşasından ve netâyic-i mütenâkızayı müeddî olan hissiyât-ı kalbiyyelerine tevfîk-ı mes'eleden de hâlî kalmazlardı.

Ümem-i mezkûrenin rüesâsı lisânından dine müteallik sudûr eden akvâlin, en çoğu, hakīkate gayr-i makrûn bir halde idi. Çünkü dîni aklın düşmanı olmak üzere telakkī ederlerdi. Buna dâir yürüttükleri faraziyelerin mukaddemât ve netâyici ma'nâ-yı sahîh ifâde edecek şekle iktirân edemezdi. Beynlerinde ilm-i kelâm dahi mevcûd ve mütedâvil idi.

Fakat bir mes'eleyi bahis ve münâzaradan geçirdikleri vakit onu ihtimâlât-ı nakīzıyyeden kurtaramayıp hâtırlarına lâyıh oldukları vech ile te'vîl ve tefsîr etmek her müşkil mes'eleyi hârika veya mu'cize olmak üzere göstererek efkâr-ı nâsa îrâs-ı dehşet eylemek, bir takım indî sözlerle hakīkati tağlît etmek veyahud netîce-i maksûdadan uzak düşüren hayâlâta kapılmak sûretleriyle ilm-i kelâmın mevzû' ve gāyesine muvâfık olmayan meslekte pûyân olmuşlar idi. Onların bu tarz-ı iştigālleri, bi'set-i İslâmiyyeden mukaddemki ahvâl-i ümemi nazar-ı tedkīkden geçirmiş olanların ma'lûmudur.

Vaktâ ki hazret-i *Kur'ân* geldi, insanlara medâr-ı felâh olacak en vâzıh yolu gösterdi. Bir sûrette ki zevâl-i âleme değin akāyid, ibâdât ve muâmelât-ı nâsın temessük ve felâhını mûcib olacak ve hiçbir sûretle tağyîr kabûl etmeyecek bir tarzda meziyyât-ı hârikayı hâvî olduğu anlaşıldı. Ondan evvelki ümmetlere nâzil olmuş ve muhteviyâtı dînen başka bir vâsıta-i irşâda hâcet bırakmayacak sâbit bir mesleği gayr-i muhtevî bulunmuş olan kütüb-i mukaddese o ümmetlerin zamanlarının iktizâ ettirdiği ahvâl ve îcâbâta maksûr olup ekmel-i edyân olan dîn-i İslâm'ın bir kisve-i tekâmül ile zuhûrunu müeddî olacak mukaddemât hükmünde idi.

İşte bu yüksek mertebede bulunan *Kur'ân* gerek şeref-nâzil olduğu zaman ahâlisinin, gerek ileride gelecek akvâmın ebedî bir mir'ât-ı feyz u salâhı hâsiyetinde tecellî eyledi. Ve akvâm-ı sâlifenin nübüvvât-ı sâbıkayı istidlâl ettikleri tarzda yani yalnız kendi zamanlarına münhasır bir hârika ve mu'cize sûretinde olmaktan teâlî etti.

Çünkü belâgatin hadd-i kusvâsında olan o hüccet-i bedîa-i ilâhiyyenin müştemil olduğu sûrelerin en kısasına nazîre yapmaktan bülegā-yı Arab acz-i mutlak gösterdi. Binâenaleyh ahkâm ve mezâyâ-yı mübeccelesi, sıdk-ı nübüvvet-i Ahmediyye için dâimî bir mu'cize-i kübrâ olduğuna câ-yı tereddüd kalmadı. Nebiyy-i Ekrem efendimiz vazîfe-i nübüvvetlerine şürû' edince dermiyân ettiği şeylere teslîm-i mücerred gösterilmesini istemedi. Da'vâ-yı vâkıasını kuvvetli burhânlarla te'yîd etti. Bu miyânda münkir ve muhâlif olanların mezheb ve meşreblerini de nakl ü tahkîme ve onlara hücec-i ilzâmiyye ile tahaddî ve müdâfaa eyledi.

Hedef-i hitâb olan akıl ve fikir, mevhûb oldukları isti'dâda göre faâliyet ve kıvâma geldi. Kānûn-ı ekvâna ve bunun hâvî olduğu menâfi' ve serâir-i hikmet ve kudrete müteallik temhîd ve isbât eylediği dakāyıka im'ân-ı **[421]** nazar kılmasını taleb ve tenbîh ile geçen ümmetlerin ahvâl

ve serencâmlarına âid kıssaları da müddeâ ve teblîgâtına terdîf etti. Âlem-i imkânda vakt-i mukaddere değin mevzû' ve cârî olan hilkat kānûnlarının, âdât-ı ilâhiyyenin gayr-i mütebeddil olduğunu ve ona muhâlif hareketlerin netâyic ve te'sîrâtını bildirdi. Buna delîl olmak üzere [1](سُنَّةَ اللهِ الَّتى قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبديلًا) âyet-i kerîmesini ityân ve [2](اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ) nazm-ı celîli ile de te'yîd ve burhân eyledi. İnsanlar arasında deverân edecek olan her bir emirde hattâ âdâb ve fazâil ve nevâfil bâbında bile [3](اِدْفَعْ بِالَّتى هِىَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَميمٌ) nass-ı kerîminin fermân buyurduğu üzere tarîk-ı istidlâle temessük etti. Binâenaleyh akdemce yekdiğerine muârız görünen akıl ile din ilk defa olarak bir kitâb-ı mukaddeste ve bir nebiyy-i mürsel lisânında muâhât-ı kâmile ile aslâ kābil-i te'vîl olmayan bir sarâhat ve vuzûhla birleşti. Ancak akıl ve dininde mevsûk olmayanlar müstesnâ olmak üzere kazıyye-i âtiyye takarrur eyledi: Din, akl-ı selîm vâsıtasıyla kabûlü mümkün olabilecek şeyleri teklîf eder. Hiçbir teklîf nezd-i akılda müstahîl olacak bir sûrette vâki' olmamıştır. Zîrâ Allah'ın vücûduna, irsâl-i rusüldeki kudretine, onlara îhâ ettiği ve risâlete kesb-i ihtisâs etmelerinin muktezî olduğu şeylere ve risâlette mündemic hikmet ve ma'nâyı fehm etmenin mevkūfun-aleyhi olan mevâdda ancak akl-ı selîm vâsıtasıyla ilim hâsıl edilir, teyakkun-ı vahdâniyyete, tasdîk-ı risâlete muvaffakıyet de nefsü'l-emirde o sâyede müyesser olur. Hülâsa dinin bast u îrâd ettiği ahkâm ve ma'lûmâtın bazısı ifhâm-ı beşerin ihâtasından bîrûn gibi görünse bile hadd-i zâtında aklın kabûlünü müstahîl gördüğü şeyleri ityândan berî ve nûr-ı akl onunla müteâlî olduğu şübheden vârestedir.

Hazret-i *Kur'ân* nihâyetsiz olan meziyetleri cümlesinden olmak üzere Allah'ın hâiz bulunduğu sıfatlarını vasf ü inbâ eyledi. Bir halde ki ondan noksan sıfatların tenzîhi husûsunda ümem-i sâlifenin muhâverelerinde i'tiyâd ettikleri tavsîfâttan daha yakındır.

Kur'ân-ı Kerîm'den: Kudret, ihtiyâr, sem', basar gibi istinbât olunan sıfât-ı ilâhiyye ile insanda da vücûdu hissedilen kuvâ-yı mezkûre arasındaki nisbet-i iştirâkiyye o kuvvetlerin yalnız isim ve cinsi i'tibâriyledır, yoksa hakîkatte sıfât-ı ilâhiyye, sıfât-ı beşere benzemekten berîdir.

Kur'ân'da zât-ı Bârî'ye istivâ' ale'l-arş, vech, yed gibi nisbet olunan bazı şeyler dahi vardır ki insanda da onlara müşâbih olanları bulunur. Lâkin bu müşâbehet yine isim cihetiyle olup Allah'a nisbet olunan a'zâ ve eşyânın hakîkat ve keyfiyeti kābil-i teşbîh ve ihâta değildir.

Ondan sonra *Kur'ân*, takdîrât-ı ezeliyyeyi insana bahşâyiş-i ilâhî olan emr-i ihtiyârı, kabûl-i hak husûsunda ihâfet eden mezâhib ehline karşı cidâl ve nekbeti, hasenât ve seyyiâta müteallik vaad ve vaîdi, a'mâlin sevâb ve ikābı meşiyyet-i Rabbâniyyeye mufavvaz olduğunu ve bunlara mümâsil –şu mukaddimede beyânına hâcet olmayan– sâir ahkâmı tazammun eder.

Sıfât-ı ilâhiyye ve beşeriyye arasında ber-vech-i meşrûh ismen ve cinsen sâha-i nakl ü beyâna gelen envâ'-ı teşâbühât, hükm-i aklı ibret ve intibâha îsâl ederek nazar-ı hikmet erbâbına ta'mîk-ı hakāyıkta füshat-i mecâl vermiştir.

Husûsiyle nâşir-i rüşd ü hidâyet olan dîn-i İslâm emsâli görülmeyen bir feyz-i bî-adîl ile zuhûr edince bedâyi'-i masnûât ve mahlûkātı tefekkür ile Sâni'-i hakîmin vahdâniyet ve kemâlâtını istidlâle her zî-aklı da'vete başlamış ve bu tarîk-ı istidlâli bir had ile tahdîd ve bir şart ile teşrît etmemiştir. Zîrâ ma'lûmdur ki her nazar-ı sahîh dâire-i fehm ü vehmin tasavvur ve tahayyül ettiği nakāyıstan zât-ı ilâhîyi tecrîd eden ve onu bir derece ile tahdîde takarrubdan men' eyleyen sıfât-ı kemâliyyesini idrâk ve teslîm ile ona i'tikād edilmesini müeddî olur.

Nebiyy-i zî-şân efendimizin zamân-ı saâdetlerinde herhangi mes'elede tereddüd edilirse kendilerine arz ile hallolunur, şübhe karanlıkları onun ziyâ-yı hakîkat-nümâsıyla izâle kılınır idi. Ondan sonra halîfe olan Ebâbekr es-Sıddîk ve Ömer *radıyallâhü anhümâ* hazerâtının muammer oldukları müddetçe dîn-i İslâm'a adâvet edenleri müdâfaa ve ona meveddet gösterenleri de kelime-i vâhide altına cem' ile iştigāl olundu. Bir sûrette ki ilm-i akāyidde i'mâl-i efkâr u güftâr ile te'sîs-i kavâid için ihtilâs-i vakt olunması kābil değil idi. Nâs arasında zuhûr eden bazı cüz'î ihtilâflar için dahi müşârunileyhimâ hazerâtına mürâcaat olunurdu. Onlar da bu ihtilâfâtın muhtâc-ı istişâre olmayanlarını bizzat, bazılarını da emr-i dînde basîret-i kâmileleri olup kendilerine mücâveret edenlerle bi'l-istişâre fasl ederlerdi. Esâsen ihtilâfâtın çoğu akāyid-i İslâmiyyeye müteallik olmayıp bazı muâmelât-ı dîniyye ve medeniyyelerinin sûret-i icrâsına mütedâir idi. Bu iki halîfenin zamanlarında ehl-i İslâm ihrâz ettikleri füyûzât sebebiyle *Kur'ân-ı Kerîm*in ahkâm ve işârâtını fehm ederler, zât-ı Bârî'yi noksan sıfatlardan tenzîh eylerlerdi. Elfâz-ı Furkāniyyenin ma'nâ-yı zâhiriyyelerinden gayri serâir ve maânîyi mutazammın gördükleri aksâmı ile âyât-ı müteşâbihe için Cenâb-ı Hakk'a tefvîz-i umûr ederlerdi.

Ahvâl üçüncü halîfe-i Resûl zamanındaki fitnenin ân-ı zuhûruna kadar o yolda cârî idi. Vaktâ ki mezkûr fitnenin te'sîrâtı halîfenin katlini intâc etti. Bu nâzile-i hâile ile binâ-yı rasîn-i hilâfetin bir rükn-i azîmi çökmüş oldu. Dîn-i İslâm ve sâlikleri de büyük bir **[422]** sadmeye uğradı. Bu sûretle dîn-i mübînin emrettiği tarîk-ı istikāmetten tebâüd olundu.

Hazret-i *Kur'ân* ise kendi sırātı üzerine kāim ve pâyidâr kaldı. Çünkü [4](اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu vech ile hıfz-ı ilâhî ile masûndur.

Fitne-i mebhûsenin te'sîrât-ı müstevliyesinden olmak üzere nâs dinin ta'yîn ettiği hudûddan inhirâf etti, onu düşünmeyerek taaddî vâdîsine koyuldu, hakkında bir hükm-i şer'î lâhık olmadan ve bir delîl-i kat'îye istinâd ettirilmeden halîfe öldürüldü. Şu hâl ise kalblerinde îmân temerküz etmeyenlerin hevâ-yı nefsânîlerinin akıl ile mülâabe ettiğini efkâr-ı âmmeye yerleştirdi. Dinde hakk-ı ma'rûfu geçenlerin gazabı gittikçe galeyâna geldi, fıtratan necîb ve dine harfiyyen sâdık olanlara tasalluta, onlar da def'-i şerlerine girişti-ler. Şu esbâbdan dolayı ahvâl hiçbir vech ile arzu olunmayan bir tarzda cereyâna başladı.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar **Şeyh Muhammed Abduh**

[1] Fetih, 48/23.
[2] Rad, 13/11.
[3] Fussilet, 41/34.
[4] Hicr, 15/9.

Şiir:

TAHMÎS

Mazanne-i kirâmdan Kuşadalı merhûm Şeyh İbrahim Efendi hazretlerinin meşhûr bir neşîde-i ârifâneleridir ki İzmir Mevlevîhânesi Seccâde-nişîni reşâdetlü Şeyh Nûreddîn Efendi tarafından tahmîs edilmiş olmakla, teberrüken derc edilmiştir:

Aşk ile sermest olan dervîş sâmân istemez
Vâsıl-ı cânân olan seyr-i gülistân istemez
Benliği terk eyleyenler şöhret ü şân istemez

Vech-i yâre dûş olan âlemde seyrân istemez
Cânını cânâna teslîm eyleyen cân istemez

Hestî-i mevhûmunu tevhîd ile hedm eyleyen
Nefsini çilleyle te'dîb eyleyip nerm eyleyen
Sû-yı Hakk'a sûret-i ciddiyyede azm eyleyen

Bu misâfirhânenin fânîliğin fehm eyleyen
Hâne-i kalbinde Hak'tan gayrı mihmân istemez

Cezb eder Hak kendine lâyık olan âşıkları
Rü'yet-i dîdârına şâyân görür sâdıkları
Seyr fillâh et de gör mecnûnları, vâmıkları

Cennet içre tâmudan korkmaz Hudâ âşıkları
Hak budur erbâb-ı aşk cennât ü gılmân istemez

Kışr-ı elfâzı atar vâkıf olan lübbüllübbe
Dîde-i Hak-bîn ile eyler nazar her cânibe
Âşinâ-yı kalb olan rağbet eder mi kālibe

Gerçi zâhir ilminin de nef'i vardır tâlibe
Lîk esrâra erenler sûrî irfân istemez

Dâhil olmak isteyen erbâb-ı aşkın bezmine
Varlığın imhâ eder pervâne-veş Hak şem'ine
İltifât etmez cihânın zevk-ı germ-â-germine

"İrciî" âvâzı erdi mürg-ı cânım sem'ine
Bî-karâr oldu anınçün verd-i handân istemez

Rûhuma ihlâs ile bir Fâtiha ithâf için
El açıp eyle duâ Allâh'a sıdkınla bütün
Kabrime hürmetle gel vaz'-ı huşûunla görün

Mâsiv'Allah'tan mücerred oldu İbrâhim bugün
Vârını dildâra verdi vasl-ı hicrân istemez

Memleketime Gittiğimde ve Gidip Gelirken:

4- "KİM ZENGİN OLDU?

Azıcık da fassâllık olsun mu? Seyyielerin her türlüsünün pek bol bulunduğu zamanda olduğumuz gibi sûizanların da çok taşkın olduğu zamandayız.. Herkes birbirine karşı taş atıp, zifos atıp duruyor. Ne olur bir kaşık da biz mayhoşlanalım!

Köylü zengin olmadıysa kim zengin oldu?.. Köyü gördükten sonra böylece sorup geliyordum. Biri karşıma çıktı "Köylüyü bilmem ama, şehirli ve hele İstanbullu zengin oldu." dedi.

Tanıdım. Kendisini evvelki seneler Eskişehir'de, Manisa'da, geçen sene İzmir'de asker kıyâfeti içinde görmüştüm. Bu defa da Menemen'de katar hareket ederken göründü. Hâtırlıyorum, vaktiyle bir câmide okurdu. Gālibâ müezzin idi de. Haber verdi, on senedir, o taraflarda imiş de zengin bir dulla evlenmiş imiş. Şimdi Bandırma'ya doğru gidiyor…

Söylediğine göre asker olup birkaç zaman Kafkas'ta Irak'ta dolaştıktan sonra İran'da Kasrışirin'e kadar gitmiş. Oralarda aklını başına alıp her şeyin tılsımını bulmuş… En sonra gayr-i müsellah çıkıp kapağı İstanbul'a atmış. Zâbit yanında, erzâk başında, anbar üstünde işler yapmış. Seferberlik devam edip de bir kere zâbit de olacak olursa pek çok işler görecek! Dediğine bakılırsa dâhiyâne projeleri var!...

Anladım sâbık müezzin Hâfız(ım), yalnız asker kıyâfeti giymekle kalmamış, tepeden tırnağa, sûretten sîrete değişmiş, bozulmuş. Zu'munca her şeyi anlıyor, her şeyi görüyor, yoruyor, kötü görüyor, kötü yoruyor. Hele değirmi sakalı ber-taraf edip kendi ta'bîriyle matrûş olduktan sonra çene ziyâde hafîflemiş. Söylüyor; asker gibi söylüyor, siyâsî gibi söylüyor. Kalender gibi, Bektâşî gibi, Farmason gibi, anarşist gibi söylüyor. Hattâ bu ta'bîrleri **[423]** yirmi dakīkada üçer beşer kere tekrar edip söyledi. Hâsılı pervâsız, hayâsız, dinsiz, nâmûssuz bir şey olmuş! Her şeyden çakıp atıp tutarken şark milletleri arasında cennet ve cehennem i'tikādının mühim roller(?) oynadığını bile söyledi. Bunu İran'da bizzat tahkīk de etmiş!...

İbtidâ biraz kızdım, "Ne halt eder bu yobaz?" dedim. Lâkin aklınca bunu da bir kâr sayıp yâdigârı anlamaya koyuldum. "O .. bravo Hâfız! Sen bir şeyler olmuşsun!" dedim. Açıldıkça açıldı, açıldıkça kapalı kalacak bir tarafını açtı. Anlattı ki: Harb bir fırsat imiş… Bundan herkes kābiliyetine göre istifâde edermiş.. Bu defa da bit-tabi' böyle olup akıllılar kârlı çıkmış… Gözü açık şehirliler ve bilhassa ırmağın yukarı başında bulunan, İstanbullular kazanmış. Kendisi bile, bir çürük neferken biraz akıl ve dokuz sarı lira kuvvetiyle üç doktoru altı ay avucu içinde tutmuş, bu sâyede bir kaç bin lira edinmiş… Garb filozofları derlermiş ki…"

Hâfız azıtmıştı. Sözünü kestim, dedim: "Kim onlar? Tanışır mısınız onlarla? Sen garb feylesoflarını bilenlere bırak da kim zengin oldu? Onu söyle! Bunu neden anladın? Onu anlat!"

Biraz bozuldu. Bozulmakla beraber arsızlığa vurup devam etti: "Ben üç sene içinde Bandırma'da, Soma'da, İzmir'de çok şey gördüm. Hele İstanbul'da pek çok şey öğrendim. Anladığıma göre pek çok dolaplar döndü, hele İstanbul pek çok zengin oldu.

Sanki siz görmediniz mi, kaldırımlarda en bahâlı, en zarîf kostümlerle, elde altın saplı baston, parmaklarda pırlanta yüzük, endâm gösterip gezen beyleri?.. Tango çarşafa veya pelerine bürünüp güderi veya süzme ipek kol eldivenler içindeki ellerde müzeyyen manşon ve portmen, tavus gibi keklik gibi piyasa eden hanımları?.. Zâbit hâlinde, ya ki askerliğini kolaylığa yatıştırmış sivil beyler var ki unun, yağın,

şekerin ağı ve panzehir bahâsını bulduğu şu zamanda fırınlarda baklava pişirtiyorlar… Muhadderât-ı İslâmiyye var ki İstanbul'dan Beyoğlu'na atlayıp Tokatlıyan gibi yerlerde hem de Ramazan günlerinde dondurma yiyorlar..

İstanbul'da lastik tekerlekli arabalar tatlı tatlı kayıp gidiyor. Fil gibi otomobiller acı acı ıslıklar çalıp hop hop uçuyor… Bir kahve beş kuruşa çıktı, bir taâm beş lira tutuyor. Böyle iken yine gazinolarda oturuyorlar, lokantalarda yiyorlar. Ötede ise eğlenceler, sinemalar, tiyatrolar birbirine istif…

Lafazanlık pek yavan değildi, lâkin uzamıştı. Şarlatanın tekrar ipini çekip sözünü kestim, dedim: "Bunlar varsa bile köpük veya posa kabîlinden müstesnâ şeyler, sefîhler, muvakkat ve nâdir varlıklar.. Böyle azlığın hâline bakıp da umûm üzerine hükmetmek olur mu? Yetişir Hâfız, yetişir!...."

Hâfız yüzüme bakıp "Yâ?" dedi. "Ya esnâf?... Esnâf da kolayını buldu.. Beşe aldığını zahmetsizce ona, on beşe satıyor. Kazanıyorlar ki bunlardan biri, bir defada dört okka şekeri birden alıp on üç kâğıdı cüzdanından sayıvermiş, sorduklarında "Ne yapayım, şekersiz yapamıyorum!" demiştir!

Ya hammâllar?.. Onlar da günde birkaç lirayı beğenmiyor. Onların ne halde olduklarını gitmeli de, geceleri Şamlı Tatlıcı'da görmeli. Ayak esnâfından balıkçıların burunları kalkan balığı oldu. Nasıl olmaz ki kırk paralık torik seksen kuruşu buldu. Yalınayak gazete satıcıları bile kuruşu peşin almadıkça gazete vermiyor. Bakkāl, manav, hepsi birbirine uydu.

Bohçacı karılar ankā bezirgân oldu. Ben bit pazarında bunlardan birini gördüm ki kolunda pamuk, yün, keten, ipek, ne ise bir kucak paçavra ile dolaşıyordu, "Beş yüz liradan aşağı veremem." deyip ayak basıyordu. Bunların da orada on beşer kuruştan tabak tabak üstüne muhallebi yediklerini görmeyen kaldı mı, bilmem ki?

Artık bir bardak su bir kuruş, bir selâm bir lira, bir kelâm yüz lira …

Para olmasa, zengin olmasalar böyle olur mu?

İstanbul hangi madeni işletiyorsa işletip zengin olmuştur. İstanbul'dan sonra İzmir gibi İstanbullanan şehirler de hep böyledir. Köylere gelince, şafak sökerse de oralarda da işin serlerine anahtar uyduranlar bulunsa gerektir."

Eğer fil-hakîka şehirli ve İstanbullu zengin olmuş ise eğer bunu gösteren alâmetler ve delîller bu zevzeklikler, bu sefâhetler, bu mübezzirlikler ise, bu türlü zenginliğin nihâyet bir gün sonra tepetaklak gelip züğürtlüğe döneceği, bu türlü zenginin nihâyet bir gün sonra yüzüstü düşüp dilenci olacağı şübhesizdir.

Ispartalı Hakkı

NEDEN BİRLEŞEMİYORUZ?

Birleşemiyoruz, çünkü efrâd-ı millet arasında en kavî, en tabîî ve müessir vâsıta-i ittihâd ve vifâk olan İslâmiyet fikri dûçâr-ı za'f olmuştur.

[424] Meşrûtiyetin en büyük hatâlarından, memlekete îkā' ettiği en vahîm fenâlıklardan biri İslâmiyet fikrinden, siyâsiyât ve ictimâiyâtımız i'tibâriyle yani hakîkī temeddün ve terakkîye mazhar olmak nokta-i nazarından te'mîn edebileceğimiz fevâid-i uzmâyı takdîr edememek oldu.

Ne kadar garîbdir ki devr-i mutlakıyyetin hitâma ererek meşrûtiyet-i idâre dediğimiz devrin gelmesiyle her şeyden ziyâde muhtâc olduğumuz hürriyet-i siyâsiyye memlekette pâyidâr olamamış ve fakat onun yerine dine karşı mübâlâtsızlık gösterebilmek hürriyeti pek çabuk teessüs ve devam eylemiştir. Uzun bir devre-i esâret ve istibdaddan birden bire kurtulanlar için nâil oldukları hürriyeti sûiisti'mâl etmemek pek güçtür. Hele bizim gibi terbiye-i fikriyyesi pek noksan, akîde-i siyâsiyyesi henüz tebeyyün etmemiş milletler hürriyet-i idâreyi elde ettikleri zaman belki mutlakıyet devresinden ziyâde zarar görmeye mahkûmdurlar. Nitekim öyle de oldu. Meşrûtiyet dediğimiz idâreyi ihrâz ettiğimiz dört sene zarfında memleket ve milletin maddeten ve ma'nen dûçâr olduğu zararlar, otuz senelik idâre-i sâbıkanın mazarrâtından elbet kat kat fazla ve fecî' olmuştur. Milletin nâil olduğu hürriyeti hüsn-i isti'mâl edemeyeceği tahakkuk edince tedrîcî bir idâre-i ahrârâne te'sîs ile memleketi hürriyetle muvâneset ettirmek gibi bir yol tutulacağına maatteessüf bir aksülamel zuhûr etti, vatanın mukadderâtına vaz'-ı yed etmiş olan İttihâd ve Terakkī hükûmet ve kuvvetleri hürriyet-i siyâsiyyeyi ma'kūl bir şekle ifrâğ değil, mümkün mertebe tahdîd ve hattâ büsbütün ilgā etmek mesleğini ihtiyâr eylediler. Bu sûretle memleket meşrûtiyet nâmı altında sâdece bir istibdaddan kurtulup diğer bir istibdada geçmiş oldu. Kendini tam bir hürriyet dâiresinde idâre edebilecek kābiliyeti hâiz olmayan halk İttihâd ve Terakkī'nin mahdûd ve mağşûş zihniyeti netîcesi olarak meşrûtiyetten istifâde değil hiç olmazsa hürriyete alışabilmek faydasını bile te'mîn edemedi.

İttihâd ve Terakkī'nin diğer bir hatâsı ise hürriyet-i siyâsiyyeye karşı böyle zâlim bir siyâset ta'kīb ettiği gibi hürriyet-i ictimâiyye mes'elesinde de dürüst bir yol tutamamış olması ve bu sâhada bilakis hükûmetin bilhassa bizimki gibi memleketlerde hâiz olması lâzım gelen hakk-ı velâyetini tamâmıyla ihmâl ederek mesâil-i dîniyye ve i'tikādiyyede halkı lüzûmundan fazla serbest bırakmış bulunmasıdır. Halbuki siyâseten tam bir hürriyet bahşı ne kadar aksi netîce hâsıl ederse ictimâiyât i'tibâriyle de memlekette tam bir serbestî devresi küşâdı o kadar muzır te'sîrât tevlîd etmemek kābil değil idi.

İşte İttihâd ve Terakkī'nin her iki sâhada bu yanlış siyâseti idrâksizliği yüzündendir ki memlekette hayât-ı İslâmiyye bilhassa meşrûtiyet devresinde zayıflamış, hakīkī bir ittihâd-ı efkâr te'sîs edecek olan din kuvvetinin hüküm ve te'sîri azaldıkça azalmıştır. On seneden beri geçirmekte olduğumuz dâhilî buhrânların, keşmekeşlerin de hemen en birinci sebebi de budur. Çünkü milletimizin sâir milel-i müterakkıyye gibi ayrıca ictimâî ve millî bir gāye-i müstekarrası yok ve esâsen olamaz. Bizim için dîn-i İslâm en mükemmel bir kānûn-ı siyâsî ve ictimâî hükmünü hâizdir. İslâmiyet'in bu kuvve-i selâmet-bahşâsından devletimizin bidâyet-i teessüsünden beri istifâde edilememiş olması maârifin hiçbir vakit bizde mazhar-ı terakkī olmamasından mütevelliddir. Elimizde bulunan o kıymetli ve müessir vâsıta-i teâlîden istifâde edememiş olduğumuzdan dolayı biz kabâhati kendi beceriksizliğimize atf edeceğimize bilakis dinimizin mâni'-i terakkī olduğu yolunda yanlış zehâblara düştük. Bu yanlış zehâb bilhassa meşrûtiyet devresinde revâc-yâb oldu ve

onun netîcesi olmak üzere de İslâmiyet'ten zamanın ihtiyâcât-ı medeniyyesine göre hem siyâseten ve hem de hayât-ı ictimâiyyemiz nokta-i nazarından istifâde etmek fırsatını tamâmıyla kaçırdık. Halbuki memlekette hakîkī samîmî ve lâ-yezâl bir ittihâd te'mîn etmek ihtilâfât-ı siyâsiyyenin bizde daima görüldüğü vechile fırkaların yekdiğerine düşman-ı cân kesilmesini mûcib olacak sûrette iştidâdına mâni' olmak menâfi'-i âliyye-i vataniyyeye âid mesâilde daima birleşmek için yegâne vâsıta, yegâne kuvvet hep İslâmiyet idi. Bu kuvvetin kıymetini takdîr edememenin en büyük felâketler tevlîd edeceğine hiç şübhe yok idi. Nitekim öyle de oldu. Başımıza gelen dâhilî ve hâricî mesâib hep esâslı fikirlerde birleşemeyerek aramızda dâimî sûrette tefrika hüküm-fermâ olmasından tevellüd eyledi.

Asırlardan beri bizim ile beraber yaşadıkları halde seviyece bizden ziyâde yükselmeye muvaffak olan Rum ve Ermeni unsurlarının esbâb-ı kuvvetleri tedkîk edilecek olursa anlaşılır ki bu sırf dine müdrikâne ehemmiyet vermelerinden ileri gelmiştir. Vâkıâ onlarda bugün zâhiren râbıta-i ittihâd milliyyet gibi görünür. Fakat onlar o kuvvetli milliyetlerini ancak kiliseleri, kiliselerindeki va'zları sâyesinde ihrâz ve muhâfaza edebilmişlerdir. Gözümüzün önünde cereyân etmek ve bizi pek ziyâde alâkadâr etmek i'tibâriyle cidden mühim olan şu nümûnenin hiçbir zaman bi-hakkın nazar-ı intibâhımızı da'vet etmemesine şaşılır. Biz hayât-ı ictimâiyyemizi tekemmül ettirmek istedikçe yalnız garbı ve Avrupa'yı nazar-ı dikkate alıyoruz ve onu da lâyıkıyla tedkîk edemiyoruz. Hep bu yarım yanlış tedkīkātın seyyiâtıdır ki "Dîn mâni'-i terakkīdir." zehâbının bizde de husûle gelmesine sebeb olmuş ve bunun netîcesi olmak üzere de memleketin bir zümresi her husûsta en kuvvetli istinâdgâh-ı terâkkī ve teâlîmiz olan dini ihmâl etmek vâdîsini tutmuştur. Halbuki dîn-i İslâm siyâseten, idâreten, hayât-ı ictimâiyyece terakkīmizi kâfil her türlü esâsâtı hâiz bir kānûn-ı mübecceldir. Bundan başka milletin ihtiyâcât-ı rûhiyyesine tevâfuk eylemek gibi bir meziyet-i uzmâya da mâliktir.

[425] İşte biz bugün bir taraftan memleketi içinde bulunduğu bâdirelerden kurtarmaya çalışırken diğer taraftan da bilhassa hissiyât-ı dîniyyenin şimdiye kadar fazla ihmâl edilmiş olan kuvvet ve te'sîrini takdîre çalışmalıyız ve dinimizden asrın, medeniyetin muktezıyâtına göre a'zamî istifâde yolları ne ise onları bulup meydana çıkarmalıyız. Biz îmânımızın kuvveti mertebesinde emîniz ki bizi maddeten ve ma'nen felâh ve selâmete îsâl edecek yegâne yol bu yoldur ve o kadar muhtâc ve müştâk olduğumuz ittihâd-ı hakīkīyi de ancak bu sâyede ihrâz edebiliriz.

(Tasvîr-i Efkâr)

İSLÂMLARIN İMHÂSI

Rus ihtilâli bidâyetinden i'tibâren 27 Şubat 1918'de Osmanlı kıtaâtının Erzurum'u istirdâd ettikleri târîhe kadar Ermenilerin Erzurum şehri ve havâlîsindeki Türklere karşı nasıl bir hatt-ı hareket ta'kīb eylediklerine dâir *İkdâm* gazetesi mühim bir vesîka neşrediyor.

Erzincan, Erzurum kasabalarında ve Erzincan-Erzurum yolu tarafeyninde sâkin ahâlî-i İslâmiyyenin dûçâr oldukları zulm ü i'tisâfâtın derece-i vüs'atini bütün çıplaklığıyla bu vesîka gösteriyor. Rusça aslı mahfûz olan ve Kaymakam "Tverdo Hlebof"un el yazısıyla yazılmış olan bu vesîkada deniliyor ki:

"Eskiden beri Avrupa ve Rusya efkâr-ı umûmiyyesince ma'lûm olan Türk-Ermeni husûmeti, bu harb-i umûmîdeki tezâhürâtı mertebesinde hiçbir zaman tasavvur edilmemiştir.

Ermenilerin Türkleri görmek istemedikleri eskiden beri ma'lûmdur. Ermeniler kendilerini daima mazlûm ve makhûr mevkiinde göstermişler; terakkīleri ve dinleri dolayısıyla pek ağır işkencelere dûçâr olan bir millet şeklinde görünmekte daima muvaffak olmuşlardır.

Ermenilerle bir dereceye kadar teması fazlaca olan Ruslar, Ermeni medeniyeti ve liyâkati hakkında bir parça başka türlü fikir hâsıl etmişlerdir. Bunları oldukça hasîs, şaşırtıcı, [ ][1] bir millet olarak tanırlar. Rus köylüsü Ermenilere başka türlü hüküm verirdi.

Rus neferlerinden çok defalar şu sözleri işittim: "Ermeniler tâli'li millet, Türkler bunları becerdiler, fakat iyi kesemediler; bir tane kalmayıncaya kadar kesmeliydiler!" Rus kıtaâtı arasındaki Ermeni efrâdı her husûsta daima en aşağı addolunmuştur. Ermeniler daima perâkende hizmeti ve cepheye gitmemeyi tercîh etmişlerdir.

Fakat Türklerin Erzurum'u istirdâdlarına kadar geçen iki ay zarfında Ermenilerden bizzat gördüğüm ve işittiğim ahvâl bunlar hakkındaki her türlü fenâ tasavvurların fevkındedir.

1916'da Erzurum'un Rus kıtaâtı tarafından işgālinde gerek şehre ve gerek civârına hiçbir Ermeni yaklaştırılmamıştır. Birinci Kolordu kumandanı General Kalitin Erzurum ve Havâlîsi Kumandanlığında kaldıkça aralarında Ermeni efrâdı bulunan kıtaât bu havâlîye sevk edilmedi. İhtilâlden sonra her türlü tedâbîr lağvedilmiş bulununca Ermeniler Erzurum ve havâlîsine saldırdılar.

Bu hücûmla beraber gerek şehirde ve gerek civâr köylerde evler yağmâ edilmek, sâhibleri kâffeten katlolunmak gibi cinâyetler başladı. Rusların mevcûdiyeti Ermenilerin bu cinâyetlerini alenen yapmalarına mâni' oluyordu. Katil ve yağmâ eşkıyâvârî gizlice icrâ edilmekte idi.

1917 senesi bilhassa neferâttan mürekkeb "Erzurum İhtilâl İcrâ Komitesi" ahâliden silâh toplamak maksadıyla her tarafı aramaya başladı, taharriyât muntazam bir sûrette cereyân etmediğinden biraz sonra yağmâgerliğe müncer oldu. Neferât tarafından pek vâsi' sûrette yağmâgerlik devam etti. Yağmâcılıkta en ileri gidenler muhârebeden kaçan Ermeni neferleri olmuştur.

Bir gün at üstünde şehir sokaklarından birinden geçerken birçok Rus kümesi başlarında bir Ermeni olduğu halde yetmiş yaşında iki Türkü bir yere sevk ediyorlardı. Ermeni neferinin elinde tel örgüsünden bir kırbaç bulunup hiddetinden benzi atmıştı. Yollar gāyet çamurlu idi. Ermeni neferleri bu bîçâre ihtiyâr Türkleri çamurların içinde sokağın bir tarafından öbür tarafına sürüklüyorlardı. Neferleri kan-

[1] Buradan beş kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

dırmak için çok çalıştım. Bu ihtiyârlara insan gibi muâmele etmelerini söyledim. Kalabalığın başında bulunan Ermeni nefer elindeki tel örgüsü kırbacıyla üzerime yürüyerek "Siz bunları müdâfaa ediyorsunuz, öyle mi? Onlar bizi kesiyor, siz bunlara yardımcı çıkıyorsunuz değil mi?" diye bağırdı. Toplanmış olan diğer Ermeniler de bunun tarafını iltizâm ettiler. O zaman da Rus neferleri o derece şımarmış idiler ki her yerde zâbit döğmek ve hattâ öldürmekte idiler.

Mevkiim fenâlaşmıştı. Zâbit kumandasında mutî' bir devriye kolu zuhûr ediverince ahvâl değişti. Ermeniler hemen ortadan gayboldu. Rus neferleri de ihtiyârları hakâretsiz sevk etmeye başladılar. Rus kıtaâtının cebheden kendi kendine dağıldıkları târîhte, cebhede kalan veyahud duvarlara şitâb eden Ermenilerin diğer milletlere mensûb **[426]** kıtaât gelinceye kadar Türk köylülerine pek çok vahşetler yapmaları tehlikesi zuhûr etmişti. Ermenilerin ileri gelenleri böyle bir hâl zuhûr etmeyeceğini pek kuvvetle te'mîn ediyorlardı. Türkler ve Ermeniler arasında vifâk-ı tam husûlüne çalışıp muvaffak olacaklarını ve bu bâbda her türlü teşebbüsâtta bulunduklarını dermiyân ediyorlardı.

Türk ve Ermenilerden mürekkeb şehir milisleri teşkîl olunuyor, katl ü yağmâ edenlerin muhâkemesi için Dîvân-ı Harbler teessüs etmesini Ermeniler yüksek sesle taleb ediyorlardı. Bunların hepsinin hîle ve tuzak olduğu bilâhare anlaşılmıştı. Milis teşkîlâtına giren Türklerin pek çoğu gece devriyelerinden avdet etmemeye ve ne olduklarına dâir ma'lûmât alınamamaya başladı.

Şehir hâricine çalıştırılmaya götürülen Türkler de avdet etmiyordu. En nihâyet teşkîl edilebilen Dîvân-ı Harb kendisini i'dâma mahkûm edeceklerinden korkarak hiç kimseyi cezâlandıramıyordu. Yağmâ ve katiller çoğalmaya başladı. Kânûnisânî ile Şubat arasında yağmâcılar tarafından Erzurum'un ma'rûf sîmâlarından Bekir Hacı Efendi bir gece kendi hânesinde katledildi. Odişelidze üç gün zarfında kâtilin meydana çıkarılmasını kıtaât kumandanlarına emretti. Başkumandan Ermeni kıtaâtı kumandanlarına efrâdın itâatsizliği son dereceyi bulduğunu söyleyerek pek ağır tahkîrâtta bulundu. Eşkıyâca zulm ü teaddî yollarda çalıştırmak bahânesiyle kırlara götürülen Türklerin hemen yarı yarıya avdet etmemesi husûsunu Ermenilere îzâh ederek eğer taht-ı işgâle alınan arâzîde Ermeniler hâkim olmak istiyorlarsa yaptıkları cinâyetlerle kendi milletlerinin nâmını telvîs etmekte olduklarını Ermenilerin münevver kısmına pek acı lisânla ihtâr etti ve hattâ henüz harb-i umûmî netîcelenmeyip umûmî sulh konferansı bir havâlînin Ermenilere verilmesini kabûl ve tasdîk etmemiş olduğu zamanda Ermenilerin bilhassa daha ziyâde kânûna riâyetkâr ve serbestîye lâyık bir millet olduklarını göstermeleri icâb edeceğini söyledi.

Bundan bir müddet sonra Erzincan'da Ermenilerin Türkleri kaliâmmı havâdisi vâsıl oldu. Bunun tafsîlâtını bizzat Başkumandan Odişelidze'nin ağzından işittim ki ber-vech-i âtîdir:

Kıtâl doktor ve müteahhid tarafından tertîb edilmiş yani her halde eşkıyâ tarafından tertîb edilmiştir. Bu Ermenilerin isimlerini sûret-i kat'iyyede bilmediğim için burada zikredemeyeceğim. Her türlü müdâfaadan mahrûm ve silâhsız sekiz yüzden fazla Türk itlâf edilmiştir. Büyük çukurlar açılmış ve bîçâre Türkler bu çukurların başına sevk olunup hayvân gibi boğazlanmış ve bu çukurlara doldurulmuşlardır."

ERMENİ MEZÂLİM-İ ŞENÎASI

Arşak Paşa çetesinin müslümanlara karşı irtikâb ettiği tüyler ürpertici cinâyât ve fecâyi' hakkında *İkdâm* gazetesinin neşrettiği vesâikten:

Arşak 1 Şubat 1331 târîhinde her sokak ve mahalleye devriyeler çıkararak birer bahâne ve vesîle ile sokaklardaki ahâliyi toplamaya başladı. (Bu târîhte Türk kıtaâtı ileri harekete başlamış, Köseköyü'nü işgâl ederek keşif kollarını Bayburd'a doğru sürmüştü.) Bu sûretle toplattırılan çocuk kadın ve erkek hapishâne ittihâz edilen Sâlih Hamdi Efendi'nin ticârethânesine dolduruldu. Hapishâneye götürülen her şahsın kapı önünde evvelâ üzeri taharrî ediliyor. Zuhûr eden para ve zî-kıymet eşyâsı gasbolunarak her türlü mezâlim ve işkence ile hapishâneye sokuluyordu. Bu sûretle sokakta dolaşan ahâli toplattırıldıktan sonra cebren hânelere giriyorlar, evlerdeki para ve zî-kıymet eşyâ gasb edildikten sonra ahâlinin bir kısmını kapıları önünde sûret-i fecîada katil ve diğer kısmını da envâ'-ı mezâlim ve işkence ile hapishânelere gönderiyorlar idi. Bu hâl Şubat'ın üçüncü günü sabâha kadar devam etti. 3 Şubat 331'de İslâm kadını da toplamaya başladılar. Topladıkları on dört kadın ile iki kız çocuğu Sâlih Hamdi Efendi'nin Ticârethânesi karşısındaki Haydar Bey'in ahşâb oteline doldurdular. Alaturka sâat üç râddelerinde fecâyi' şu sûretle başladı:

Ermenilerden bir kısmı mahallât arasında, bir kısmı Sâlih Hamdi Efendi Ticârethânesi'nde bulunan mevkūfîni ve diğer kısmı Haydar Bey Oteli'nde bulunan kadınları katle me'mûr edildi. Sâlih Hamdi Efendi'nin Ticârethânesi tahtânî inşâ edilmiş olup kapıdan girildiği zaman orta yerde müstatîl bir boşluk ve bu boşluğun sağ tarafında üç ve sol tarafında üç ve kısm-ı müntehâsında iki ki cem'an sekiz odadan ibârettir. Kapıdan girildiği zaman sağdan birinci odaya yirmi üç, soldan birinci odaya dört, ikinci odaya altmış, üçüncü odaya elli ve boşluğun kısm-ı müntehâsındaki odalardan soldaki odaya kırk sekiz ve sağdakine sekiz ki, cem'an yüz doksan üç İslâm erkek doldurulmuş idi.

Ermeniler en evvel soldan birinci odada bulunan Belediye Reisi Hâfız Süleyman Efendi'yi, Kormas karyeli Ahmed ve Abraslı İrfân ve Ağandalı Pîrî'yi odadan dışarı çıkararak ellerindeki süngü, balta ve demir parçasıyla öldürdüler. Müteâkiben diğer odalara geçerek aynı sûretle mahbûsîni katle başladılar. Gözleri önünde sûret-i fecîa ve vahşiyyede arkadaşlarının katledildiğini gören diğer mahbûsîn kendilerine sıra **[427]** geldikçe mümkün mertebe müdâfaa-i nefse çalışmış iseler de bütün vesâit-ı müdâfaadan mahrûm bulunduklarından işkencenin, vahşetin en büyüğüne ma'rûz kalmışlar, âkıbet bin türlü mezâhim arasında terk-i hayât eylemişlerdir.

Yalnız ikinci odada bulunan altmış kişiden Murad Çavuş, Şevki, Serrâc Hâfız ve Zâhid Mahallesi'nden Beytioğlu Sâdık ölüler arasına sokularak kendilerini kurtarabilmişlerdir. Ermeniler bu ma'sûmîni süngü ve balta ile katletmekle

kanâat etmeyerek cenâzelerin üstüne gazyağı döküp ateşlemek sûretiyle ve arada henüz terk-i hayât etmemiş bulunanların ifnâ-yı hayâtına çalışıyorlardı.

GARBÎ TRAKYA'DA BULGAR MEZÂLİMİ

Trakya-Paşaili Müdâfaa Hey'eti'nden: Bulgarlar el-ân başları üzerinde dolaşan felâketi görmemekte ısrâr ve efkâr-ı umûmiyye-i cihân ile âdetâ istihzâ ediyorlar. Hep eski siyâsetlerine, hep o silsile-i mezâlime devam ediyor ve Bulgaristan'daki her unsura hakk-ı hayât olmadığını el-ân bî-pervâ söylüyorlar. Gün geçmiyor ki bedbaht Trakya'dan ocaklar söndürüldüğünü, hânümânlar mahvedildiğini işitmiş olmayalım! İşte bu cümleden olarak dün yine fecî' bir haber aldık. Kalblerimiz sızladı. Darıdere kazâsının Seydilli köyünden Ahmed nâmında biri asker firârîsi imiş. Bütün köy ahâlisi kadın ve çocuklar da dâhil olduğu halde Ahmed bahâne edilerek şiddetle darb edildikten sonra köy baştan başa ihrâk edilir ve Ahmed'in seksen beş yaşındaki zavallı vâlidesi de Darıdere'ye götürülerek bilâ-muhâkeme kurşuna dizilir. Yine Darıdere'nin Kuzoba karyesinden Gacıroğulları Sâlim Ağa ve birâderlerinin kışlaları kâmilen ihrâk ve koyun, keçi, sığır olarak altı yüzü mütecâviz bütün hayvânâtı gasb ve musâdere edilir. Kendilerinden de âileleri ile beraber hiçbir haber yoktur. İşte bütün beşeriyet-i mütemeddine ve muztaribenin adâlet ve sükûnet diye samîm-i rûhuyla bağırdığı ve hem de düvel-i mü'telife askerlerinin Bulgaristan toprağında bulundukları bir zamanda Bulgar zihniyetinin doğurduğu cinâyât!

Bulgar bunu Garbî Trakya'da Türk ekseriyetini izâle için bidâyet-i işgâllerinden beri ta'kîb ettikleri siyâset-i imhâkârânenin tetimmâtından olmak üzere yapıyorlar ve bu husûsta hiçbir ihtiyâta bile lüzûm görmüyorlar. Trakya'daki kardeşlerimiz cidden çok elîm ve gayr-i kābil-i tahammül bir hayât-ı zulm ü udvân yaşamaktadırlar. Binâenaleyh hükûmet ve matbûât-ı Osmâniyyeden otuz dokuz bin Bulgar nüfûsuna mukābil üç yüz kırk beş bin Türk nüfûsunu ihtivâ etmekte olup altı seneden beri pek haksız olarak Bulgar idâresinde kalan zulüm-dîde memleketimiz hakkında âlem-i insâniyyetin nazar-ı dikkatini celbetmelerini ricâ ederiz.

ROMANYA'DAKİ MÜSLÜMANLARIN HÂLİ

Romanya'dan yeni gelen bir zâtın oradaki müslümanların geçirdikleri felâketler hakkındaki beyânât-ı elîmesini *Vakit* gazetesinden naklediyoruz.

Dobruca'da bulunan müslümanlar mütârekeden sonra Rumenler tarafından pek şiddetli tazyîkāt altına alınmıştır. Romanya arâzîsinde vakāyi'-i harbiyye netîcesinde vukū' bulan hasârâtı ve zararları ta'mîr vazîfesini Romanyalılar köylerde orada kalmış olan müslüman ahâli üzerine yükletmekte, bunun için gāyet ağır tekâlîf-i harbiyye tarh eylemektedirler. Bi'l-farz bir köyde yıkılmış olan bir kiliseyi, bir mektebi yeniden inşâ etmek için oranın müslüman ahâlisini tazyîk etmektedirler. Kezâlik eşhâs-ı âdiyyenin zararlarını tazmîn için de her köy ve kasabada oranın müslüman ahâlisi üzerine müştereken cezâ-yı nakdîler tarh edilmektedir. Bu gibi tazyîkāttan bıkmış olan müslüman ahâli memleketten hârice hicret etmeye mecbûr olmakta ise de yola çıkmış olanlar da yollarda başka türlü Rumen tazyîkātına ma'rûz kalmaktadır. Bir halde ki hicret edenlerin üzerinde bulunan emvâl tamâmıyla musâdere edilmektedir. Bu ahvâl daha ziyâde köylerde vukū' bulduğu için İ'tilâf askerleri, kumandanları yapılan mezâlimi görememektedir.

İCMÂL-İ HÂDİSÂT

Hâricî:

Nihâyet İ'tilâf devletleri tarafından akdolunan Sulh Konferansı bu hafta zarfında Paris'te Fransa Cumhûriyeti Reisi Mösyö Puankara'nın riyâseti altında merâsim-i mahsûsa ile açıldı. Mûmâileyh bu münâsebetle îrâd eylediği nutkunu bil-cümle murahhaslara ayakta dinlettikten sonra, riyâset mevkiini Mösyö Klemanso'ya bırakarak çekilmiştir. Yeni ittihâz olunan mukarrerâta nazaran Amerika, Britanya, Fransa, İtalya, Japonya devletleri tarafından mezkûr konferansta beşer, diğer devletler de derece-i ehemmiyyetlerine göre birer yahud ikişer murahhas bulundurmak hakkına mâliktirler. Müzâkerâtın da hafî tutulup yalnız her celse akîbinde bir teblîğ-ı resmî neşriyle iktifâ edilmesi **[428]** ciheti şimdiden Amerika matbûâtı mümessillerini ığzâb etmiş ve müzâkerâtın alenen icrâsı hakkında Mister Wilson'a mürâcaat etmişlerdir. Konferansın azamet ve ehemmiyetini takdîr eden cihân-ı medeniyyet şimdiden kemâl-i intizâr ve sabırsızlıkla Paris'te mukadderât-ı ümem ve milel hakkında verilecek munsıfâne karârların, hükümlerin mâhiyetine merâk ediyorlar. Sulh-ı müstakbelin esâsâtı bu konferansta teayyün edecek, kesb-i kat'iyyet eyleyecektir. Tabîîdir ki konferansa iştirâk eden murahhaslar mensûb oldukları hükûmet ve milletlerin en ileri gelenlerinden oldukları için her halde ma'delet ve nasafet hâricinde bir re'yde bulunmayacakları vârid-i hâtır oluyor.

Herkesin en ziyâde merâk ettiği şey ise Amerika mümessillerinin re'yleridir. Wilson prensiplerini acaba bu mümessiller hakkıyla müdâfaa ve temsîl edebilecekler mi? Avrupa murahhasları ile Amerikalılar beyninde –Wilson prensiplerinin tatbîkı hakkında– medâr-ı ihtilâf olacak hâdisât zuhûr edecek midir? Konferans Wilson nazariyesini nazar-ı dikkat ve ehemmiyetle ta'kîb edip ihtirâs ve garazdan tecerrüd ederse, adl ü insâfı kendisine rehber ittihâz eylerse her halde sulh ve müsâlemet-i hakîkıyyenin te'sîsine doğru en büyük adımını atmış olacak ve cidden cihânı kendisinden hoşnûd etmiş bulunacaktır.[1]

* * *

[1] Sayının sonundan altmış satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

* * * * * *

Hukūk Matbaası Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

30 Ocak 1919 | 27 Rebîülâhir 1337 | Perşembe | 30 Kânûnisânî 1335 | Cild: 15 - Aded: 389

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

Cenâb-ı Hak âyât-ı sâlifede münâfıkînin hâllerini, onların mü'minlere tesâdüf ettikleri zaman ne söylediklerini, kendi kendilerine kaldıkları vakit ne yaptıklarını şerh u îzâh ettikten sonra şunu da ilâve ediyor ki: Bu zümre-i hâsirenin böyle gûnâgûn televvünleri, hakk u hakîkatin yahud ona müeddî olan mukaddemâtın perde-i ibhâm ve hafâ altında mestûr bulunması yahud neşir ve da'vete me'mûr olanların vazîfelerinde kusûr etmeleri netîcesi değildir. Onları hakāyıkın vuzûh ve inkişâf-ı tâmmına rağmen meslek-i amâ ve dalâlette pâyidâr olmaya sâik olan yegâne sebeb inâd ve istikbârları, bâtılda ısrârları, her-çi-bâd-âbâd inkâr ve muhâlefeti, dinin teâlî ve teeyyüdüne mümânaat maksadıyla desîsekârlığı şiâr-ı vicdân ittihâz etmeleridir. O bedbahtlar ki bunca kāhir ve kat'î hücec ü berâhîn ile nazar-ı im'ânları önünde tecellî edip duran hakāyık-ı âliyye-i İslâmiyyeyi kanâat-i vicdâniyyeleri ile iltizâm cihetine gitmiyorlar da cebr-i hakîkatle satvet-i İslâm'a serfürû mecbûriyetinde kalıyorlar.

Cenâb-ı Hak bu âyât-ı kerîmede bize anlatıyor ki; münâfıklar İslâm'ın delâil ve hakkāniyeti bütün şübhe ve tereddüdleri esâsından izâle edecek sûrette meydana çıkmış, hidâyetin mukaddemât-ı hidâyetin şu'le-i feyyâzı kalp ve vicdânlarına tamâmıyla aks etmiş olduğu halde hamiyyet-i câhiliyyeleri kendilerini pek yakınlarında duran ve nev-benev tezâhür âsârına şâhid olmaları i'tibâriyle herkesten ziyâde temâyülleri icâb eden hidâyeti bırakarak göz göre göre hüsrân ve dalâl vartalarına atılmaya sevk etmektedir.

Bu i'tibâr ile münâfıkların hâlleri o kimsenin hâline teşbîh edilebilir ki eczâhâneye giderek bütün servet ü sâmânını fedâ ile gāyet müessir bir zehir alıp ağzına diker, zehir derhal bütün ahşâ-yı batnıyyesine sirâyet eder. Te'sîrât-ı müz'icesi o andan i'tibâren âfiyetinin hattâ hayâtının devam ve bekāsına imkân bırakmaz. Bu adama mâlik olduğu servetin te'mîn ettiği kâr ve menfaat belâ ve mihnetten fenâ ve in'idâmdan başka bir şey değildir.

İşte münâfıklar da tıbkī böyledirler. Onlar da esbâb-ı felâh ve hidâyete tevessül imkânı tamâmıyla elvermiş iken bu cihete hiç iltifât etmeyerek bâtıla sarılmışlar, bu temâyül-i meş'ûm netîcesinde dünyâda hüsrân, helâke, âhirette, hafî ve celî her hâl ü kârlarına habîr olan Ahkemü'l-hâkimîn'in muhâsebe-i a'mâli deruhde ettiği o, rûz-i hâilde âteş-i cahîm içinde ahz-i mevki'e mahkûm kalmışlardır.

Kur'ân bize münâfıkların evsâf-ı mümeyyizelerinden bir nebze bahsettikten sonra hâllerini temsîl tarîkıyle daha vâzıh bir sûrette teşhîr ve beyân etmek istemiştir. Esâsen bir mes'eleyi bütün hakāyık u dakāyıkıyla tasvîr ve telkīn husûsunda Arabın esrâr-ı beyâna vukūfu olanların meslekleri de böyledir. Maânî-i maksûdenin en gizli noktalarını mevki'-i bedâhete îsâl etmek, hakāyık-ı gāmızanın yüzünden hicâb-ı ibhâmı sıyırıp atmak husûsunda emsâlin gösterdiği kudret-i bâhire câ-yı inkâr mıdır?

Şübhesiz emsâl muhâli muhakkak, mevhûmu müteyakkan, gāibi şâhid kisvesinde ibrâz ve teşhîr isti'dâd-ı hârika-nümâsını hâiz olmakla beraber en musır ve muânid bir hasmı ilzâm ve tebkîte, en müstebid bir fikri hakīkate imâleye kābiliyet onun en bâriz havâs ve mezâyâsından biridir.

[430] Cenâb-ı Hakk'ın Kitâb-ı Kerîm'inde yol yol îrâd-ı emsâl etmesi enbiyâ ve hükemânın sözlerinde emsâle mebzûl bir sûrette tesâdüf edilmesi onun ne dereceye kadar kuvve-i te'yîdiyyeyi hâiz olduğunun en vâzıh burhânıdır.

İşte münâfıkların hâllerini temsîle dâir olan [1](مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فى ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ.صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ) âyet-i kerîmesi de bu cümledendir. Cenâb-ı Hak bu âyette bu meseli, onu ta'kīb eden diğer bir âyette de bir diğerini serd etmiştir ki tarîkları muhtelif olmakla beraber maksad-ı îrâdları birdir.

Bu âyette Cenâb-ı Hak Resûl-i Kerîmiyle münâfıkların vaz'iyet-i mütekābilelerini temsîl ediyor, Cenâb-ı Resûl kendilerini tarîk-ı hidâyet ve felâha sevk etmek için birçok zaman çalışıp çabaladığı, helâl ile harâmı, hak ile bâtılı îzâh

[1] Bakara, 2/17-18.

ettiği, mevâzı'-ı şübühâtı ve onların ne gibi mehâzîre müeddî olacaklarını bildirdiği halde münâfıkların kabûl-i hakāyıka ne dereceye kadar kābiliyet gösterebildiklerini şu sûretle tasvîr ediyor:

– Onlara doğru yolu göstermek, dîde-i basîretlerini tenvîr etmek için gönderilmiş olan Resûl'ün hâl ve mevkii karanlık bir gecede bir cemâatle birlikte bulunup da onlara ateş yakmak teşebbüsünde bulunan bir adamın hâl ve mevkiini andırır. Bu adam gecenin şiddet-i zalâmı içinde yolu şaşırıp kalmış olan rufekāsına etrâf u eknâfı görerek ta'kīb edecekleri tarîkı ta'yîn, tehlike ve muhâtarayı mûcib bir hâl varsa tevakkī imkânını elde etmeleri için bir ateş yakar, ateş yanıp etrâfı ziyâdâr eder, muhîti teşkîl eden şeyler tamâmıyla görülmeye başlar. Fakat aradan çok geçmeden ateş sönerek ortalık yeniden korkunç zulmetlere boğulur. Yolcular ârızalı ve mahûf yolları, düşe kalka envâ'-ı müşkilât ve muhâtarât içinde kat' etmek mecbûriyetinde kalırlar.

İşte da'vet-i seniyye-i Muhammediyyenin lemeât-ı irşâdı muvâcehesinde münâfıkların da hâlleri böyle idi; Resûl *aleyhisselâm* onları hidâyet ve irşâd husûsunda hiçbir gayret ve himmeti dirîğ etmemiş, harâmı, helâli ve sâir ahkâm-ı dîniyyeyi bildirmiş, birçok emsâl-i hikemiyye ile basar u basîretlerini hakāyık-ı İslâmiyyeye nüfûz edebilecek bir kuvvet kazandırmış idi ki, o ezelî inâd ve istikbârları olmasa o sâyede hidâyet ve saâdetin tecelliyât-ı gûnâgûnuna mazhariyetle be-kâm olmaları işten bile değildi. Fakat o bedbahtlar hubs-i tînetlerinin ilcââtından olarak sapmış oldukları küfür ve ma'siyet girîvelerinden bir türlü ayrılmak istemediler, o mişkât-ı risâletten saçılan envâr-ı hidâyetten istifâde emelinde bulunmadılar. Artık din ve hakīkat âfâk-ı beşeriyyeti ne derece ziyâdâr ederse etsin onlar küfürden, şek ve nifâktan etrâflarına kat kat çekilmiş sütre-i zalâm içinde bulundukları için hiçbir şeyi göremezler; vebâl ü nekâl girîvesine düşmüş bulundukları için tarîk-ı hemvârı bulamazlar; hakk u hakīkatin sadâ-yı irşâdını işitecek kulakları, parıltısını görecek gözleri kalmadığı için önlerindeki uçurumları ihtâr eden âvâze-i tahzîri işitemez, mürşidlerin tarîk-ı savâbı gösteren işâretlerini göremezler.

Bu hâldeki kimselerin menâfi'-i dünyeviyye ve uhreviyyelerine müteallik vâki' olacak ihtârât ve telkīnâttan müstefîd olabilecekleri hakkında nasıl bir ümîd beslenebilir? Onlarda bu sağırlık, bu körlük, bu dilsizlik varken sâlik oldukları tarîk-ı amâ ve dalâletten dönüp de hidâyet ve sedâd yollarını bulabilmeleri için hangi bir sâikın ilhâm ve irşâdına tâbi' olmaları imkânı tasavvur olunabilir?

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

TEVHÎDE DÂİR

– 2 –

Zikrolunan fitnenin âmillerinden başlıcası ise Abdullah bin Sebe' idi; Yahudilik'ten İslâm'a gelmişidi. Hazret-i Ali *kerremallâhü vechehû* efendimize gûyâ muhabbette ifrât ve gulüv gösterdiğinden hâşâ Allah'ın vücûd-ı Ali'ye hulûl ettiğini iddiâya kadar vardı. Müşârunileyhin Hilâfet'e, ehak olduğunu ileri sürerek Hazret-i Osman *radıyallâhü anh.* efendimize ta'n eyledi, Hazret-i Osman onu Mısır'a nefy etti. Ancak merkūm orada da boş durmayarak ilkāâta devam ile meşrebine göre birçok avene peydâsıyla ber-vech-i ma'rûz sadme-i hilâfet vukūuna kadar o sûretle iştigāl eyledi. Hazret-i Ali efendimizin ahd-i hilâfetlerinde de mezhebini açıktan açığa mevkı'-i i'lâna koydu. Şu fazîhası müşârunileyh tarafından kendisinin Medâyin'e sürülmesini istilzâm etti. Ondan sonra zuhûr eden gulât mezheblerinin tevlîd ettiği hâdiselere zemîn olan tezvîrât tohumlarının ilk maddesini merkūmun hâli teşkîl etmiş ve muhtelif hâdiseler de tevâlî etmekte bulunmuşidi.

Bu esnâda evvelce hilâfet-i Ali'ye akd-i bey'at etmiş olanlardan bazıları nakz-ı ahd ile ona muârazaya başladılar, müslimîn arasında muhârebât tekevvün etti. Bu hâl saltanatın Emevîlere intikāline sebeb oldu. Fakat bu keşmekeşler cemâat-i İslâmiyye binâsına rahneler açtı. Din râbıta-i ittihâdı kırıldı. Hilâfına müteallik mezhebler tenevvü' etti. Her hizb-i muhâlif sözde amelde kendi re'yini hasmının re'yine tercîhan iltizâm eder ve hakka riâyette mübâlâtsızlık gösterirdi. Ahkâm-ı dîniyyede gayr-i muhık te'vîller, rivâyâtta iftirâlar, fâsid ihtirâ'lar neş'et etmeye **[431]** başladı. Hadd-i şer'îyi tecavüz ile kendi başına hareket edenler çoğaldı. Halk Şîî, Havâric, Mu'tezilîn denilen mezheblere ayrıldı.

Birinci Mervân'ın ahd-i hükûmetinde Havâric tâifesi hak yolundan büsbütün şaşarak kendilerinden başkalarını tekfîr eder oldu. Bu inâdlarında istimrâr göstererek hattâ cumhûriyete benzer bir hükûmetin teşkîli talebinde bulundu. Kendilerine muhâlefet edenleri tekfîrdeki i'tiyâdları uzun müddet yan[i] Mühelleb bin Ebî Sufra'nın yed-i kahrıyla kendileri muzmahil oluncaya kadar imtidâd etti. İşbu inhizâmları üzerine bilâd-ı Mağrib'e doğru kaçıştılar. Oralarda da iş'âl-i fitneden geri durmadılar. El-yevm bu tâifenin bakıyyesi Afrika ve Cezîretülarab'ın bazı cihetlerinde bulunur.

Şîî tâifesinden bazıları da akıl ve mantık hilâfında Hazret-i Ali'yi ve bazı ebnâ'-i zürriyyetini ulûhiyet pâyesine yahud nübüvvet derecesine kadar çıkardılar. Bu asl-ı fâsid üzerine muhtelif sûrette bir takım bâtıl i'tikādlar teferru' etti.

Bununla beraber dîn-i mübînin intişârını te'mîn edecek mesâî ile mübâhî olan erkân-ı sâliha, ni'met-i ihtidâ ile müşerref olmayan akvâmı İslâmiyet'e da'vet yolunda aslâ tevakkuf etmedi. Müslimîn arasında tekevvün edip etrâfı kaplayan gubâr-ı nizâ' dahi *Kur'ân*'ın ziyâ'-ı cihân-şümûlünün cihât-ı baîdeye in'ikâsına hâil olamadı. İran, Sûriye ve onlara civâr mahallerden Mısır ve Afrika'dan ve bunları peyrev ittihâz edenlerden takım takım birçok halkın dâire-i İslâm'a girmeleri tevâlî etti.

Bu sâyede saltanat-ı İslâmiyyeyi bil-fiil müdâfaa husûsunda kendilerinden istiğnâ hâsıl olan ve mücâdelât-ı vâkıa sırasında oldukça bir mevkı'-i âsûdegî te'mînine muvaffak olabilen kimselerden bir cemm-i gafîr muâmelât-ı câriyyede hüccet-i İslâm'ın müdâfaa ve izhârına ve dinin akâid ve ahkâm-ı esâsiyyesiyle iştigāle hasr-ı evkāt eyledi. Meslek-i *Kur'ân*'dan iktitâf ettikleri hakāyıkı nakl ü neşre şedîd bir hırs gösterdi, aklı irşâd ve intibâha mazhar kılan nikāt-ı Furkāniyyeyi bir nazar-ı dakīk ile mülâhaza ve tatbîkte

kat'iyyen tecvîz-i ihmâl etmedi. Nefsini ilm ü hikmete aşk u şevk ile imâle eden ve ta'lîm farîzasına râgıb olan bazı ehl-i ihlâs dahi sûret-i mümtâzede sâha-i İslâm'ı tezyîn ediyordu. Bunların eşheri Hasen-i Basrî idi. Müşârunileyhin Basra'da teşkîl ettiği ta'lîm ve ifâde meclisine her taraftan ilim tâlibleri toplanır ve şu sebeble her nevi' mesâil orada hâdde-i tedkîk ve tenkîdden geçirilirdi.

Bu miyânda edyân ve milel-i sâirenin kadîm mütemessiklerinden olup yalnız zâhiren ridâ'-i İslâm'a bürünen ve derûnlarında İslâmiyet kemâliyle yerleşmeyen bir takım kimseler de var idi. Bunlar kendilerinin evvelce sâlik bulundukları dinlerinden hâmil oldukları efkâr-ı kadîme ile dîn-i Ahmedî'nin mahsûsâtından olan efkâr-ı âliyyeyi birbirine vasl u mezc etmek dâiyesine düştüler. Bu hâl fitne ve fesad kasırgalarının esmesini şübhe emvâcının husûlünü bâdî oldu. Herkes kendi fikrinin dizginlerini efkâr-ı Kur'âniyye meydanına salıverdi. Dinde dahîl olanlar irfân ve îmânında sâbık ve asîl olanlara müşâreket ve tesâvî etmeye kalkıştılar. Bu sûretle müslümanlar arasında erbâb-ı ta'nın başları yükseldi. Beynlerinde mûcib-i ihtilâf iki mes'ele tehaddüs eyledi:

Biri insanın irâdesinde, ef'âlinde ihtiyâr ve istiklâline, diğeri de kebîre sayılan bir günâhı işlemiş olduğu halde tevbe edemeyerek irtihâl eyleyenin serencâmına müteallik idi. Vâsıl bin Atâ, üstâdı Hasen-i Basrî'nin bu mes'elelerdeki ictihâd ve beyânâtına muhâlefet gösterdi. Akāyid-i esâsiyyede ondan ayrılarak kendi nokta-i nazarını yürütmeye koyuldu. Fakat onun nazariyâtını eslâftan işitenlerin çoğu o nazarı kabûle yanaşmadı. Bunlardan birisi de müşârunileyh Hasen-i Basrî idi. Müşârunileyh insandan bilerek isteyerek sâdır olan amelleri işlemekte insanın muhtâr olduğunu iddiâ etti. Müddeâsını da muhâkemât-ı dakīka ve delâil-i hakka ile te'yîd eyledi. Cebriye denilen mezheb ehli fikr-i vâkıa mu'âraza da bulundu. İnsan dilediğini yapmakta, harekâtında muztar olan ağaç dalları gibi mecbûrdur, fikrine zâhib oldu.

Benî Mervân hükûmeti erkânı ise bu gibi emr-i dînînin vâzıhan hallini mühimsemezler ve yanlış i'tikādlara sapanları telkīnât-ı fâsideden kurtarıp nokta-i vâhideye cem' ile irşâd ve ıslâhlarına müteallik tedâbîre tevessül etmezlerdi. Onların hâdim oldukları meslek herkesin her istediği tarzda hareketine müsâid ve nâsın i'tikād işlerinde bir kayd-ı ma'kūl altında bulunmamasını müstelzim idi. Şu hâl ise ehl-i İslâm arasındaki ihtilâfın zikrolunan iki mes'eleye münhasır kalmamasına ve zât-ı Bârî için tahayyül ve kasd ettikleri bir takım sıfâtın isbât ve nefyi derecelerine irtikāsına müncer oldu.

Bu cümleden olarak kâffe-i ahkâm-ı dîniyyenin derk ve te'sîsine hattâ ibâdât ve fürûâta dâir onda mündemic olan şeylere bile aklın hâkim-i müstakıl olduğu da'vâsı ortaya çıktı. Hudûd-ı Kur'âniyye bu sûretle aşırı mertebede tecâvüz olundu yahud bi'set-i İslâmiyyeden evvelki akvâmın yukarıda zikri geçen akāyid-i müşevveşeleri dâiresinde aklın mülâabesine teslîm-i nefs edildi. Sonra başka bir fırka çıktı, mikdarca o sakīm sâliklerden az olmakla beraber onların faraziyâtını zîr ü zeber etti. Lâkin bunlar da muârızlarına inâd ederek başka bir yolda Kitâb-ı Kerîm'in ahkâmına muhâlefet gösterdi. Hulefâ ile **[432]** hilâfete müteallik re'yleri ne merkezde ise ârâ-yı akīdelerini de o vâdîde i'mâle gûyâ İslâm i'tikādının esâsâtı o mesleği müstelzim olduğu zehâbına düştü.

Mezheb-i İ'tizâlin müessisi Vâsıl bin Atâ'ya ittibâ' yolunda muhtelif şu'beler meydana geldi, kütüb-i Yunâniyyeden kendi akl-ı mücerredleriyle musîb gördükleri ma'lûmâtı cem' ve tenâvüle giriştiler. İltizâm ettikleri meslekte bedîhiyyât-ı evveliyye-i akliyye ile nazar-ı vehmde serâb görünen mevhûmâtın arasını fark etmeksizin cümlesini ilmen sâbit hakāyık diye telakkī ederek onunla akāyidin te'yîdini mahz-ı ittikā eseri olmak üzere addeylediler. Halbuki maârif-i dîniyyeye hikmet-i nazariyye esâslarından hiçbiriyle kābil-i te'lîf olmayan şeyleri karıştırmış oldular.

Bu gidişte muannidâne sebât gösterdiler. Bunların inşiâb eden mezhebleri a'dâd-ı kesîreye bâliğ oldu. Te'sîs eyledikleri akāyid-i bâtılayı Abbâsîlerin ilk şevketleri zamanında te'yîd fırsatını intihâz ettiler. Re'yleriyle mukāvemete imkân bulamayan sâir müctehidlere galebe çaldılar. Ulemâsı da kendi faraziyelerine göre kitap te'lîfine başladı. Bu mevâni' ve tahakkümâta rağmen ahkâm-ı Furkāniyyeye hakkıyla mütemessik olanlar aslâ fütûr getirmeyerek ve mahalli hâkimlerinin muâvenetinden mahrûm bulunduklarını da kaydetmeyerek zamân-ı saâdetten müslimîn arasında fitne hâdis olan vakte kadar müesses ve ma'rûf bulunan akāyid-i sâlimeye kuvvet-i yakīn ile i'tisâm ettiler.

Hulefâ-yı Abbâsiyyenin evvelkileri devletlerinin te'sîs ve ikāmesi, Devlet-i Emeviyyenin taklîb ve imhâsı emrinde İranîlerin sebk eden hizmetlerini bildiklerinden onlar miyânında kendileri için zahîr edinmeye tevessül ettiler. Bunlardan münâsib ve mu'temed görülenleri kendi vezîr ve tâbi'leri arasında tedârik olunan âlî mansıblara yerleştirilerek şânlı bir nüfûz ve iktidâra mâlik oldular. Halbuki kendilerinin dinde hakīkī bir alâkaları görülmüyordu. İçlerinde Mâneviye ve Yezdâniye tâifesiyle bir takım dinsizler ve sâir bazı İranlı fırkalar dahi bulunuyordu. Fikirlerini emel ve mesleklerini istedikleri yolda neşr u îzâha ve kendi re'ylerine muvâfık bir sîrette gördükleri kimselere akvâl-i kâzibe îrâdıyla bunların kendilerine ıktidâsını te'mîne koyuldular. Ahvâlin şu tarza inkılâbıyla küfür ve ilhâd zâhir oldu. Vücûd-ı Bârî'yi ve haşri inkâr eden dalâlet reisleri yani zendaka gürûhu baş gösterdi. Bunların şübhelerini keşif ve def'e, fâsid i'tikādlarını cerh ve ibtâle medâr olacak kitaplar Mansûr'un emriyle yazılıncaya kadar zikrolunan muzlim hâller salgın bir sûrette devam etti.

Şu zamanın inkılâbâtı esnâsında ilm-i akāyid henüz bitmiş, nümüvvü tekâmül etmemiş tertîbât hâlinde yahud kısm-ı ulyâsı el-ân yapılmamış bir binâ mesâbesinde idi. İlm-i mezkûrun te'sîsi vesîlesiyle iltizâm olunan mebâhis şehrâh-ı *Kur'ân*'ın gösterdiği tarzda bedâyi'-i kâinâtı âsâr-ı rubûbiyyeti tefekkür usûlünü muhtevî olarak bed' eyledi. Ne çâre ki mübâhase-i i'tikādiyye kat'î ve sâlim bir mecrâya giremeyerek *Kur'ân*'ın mahlûk veya ezelî olduğu noktasına müteallik fitne-âmîz sözler deverân etmeye başladı. Çünkü hulefâ-yı Abbâsiyyenin bir kısmı *Kur'ân*'ın mahlûkıyeti fikrini tervîce sâlik olmuştu.

Kitâb-ı Kerîm'in ve sünnet-i Resûl'ün ahkâm-ı zâhiresine

mütemessik olan ve hazret-i *Kur'ân* hakkında bid'at dâiresinde mütekevvin mebâhisten taaffüf ve ihtirâz edenlerden bir cemm-i gafîr ise keyfiyet-i *Kur'ân*'a söz uzatmaktan imsâk veyahud ezelî olduğunu tasrîh ediyordu. Mahlûkıyet-i Furkân mürevvicleri tarafından bu nazariyeye iştirâk etmeyen ilim ve takvâ erbâbından birçokları hakārete uğratıldı.

Bu mes'ele-i azîme nihâyet haksız olarak birçok kan dökülmesini intâc etti. Bunun gibi din nâmına hayli mesâilde hudûd-ı meşrûadan inhirâf edildi. Sırf aklı ile hareket veya zâhir-i şer'a temessükte mutavassıt bir meslek ta'kîb edenler veya gulüv gösterenler arasında nizâ' devam etmekte idi. Maahâzâ bu mesâlik erbâbının kâffesi ahkâm-ı dîniyyenin lâzımu'l-ittibâ' olduğuna, onun müteallik olduğu ibâdât ve muâmelâtın bilinip edâsı vâcib idiğine ve ona temâs eden hissiyât-ı kalbiyye ile melekât-ı akliyyenin âb-ı sâf-ı dîn ile iskā ve tezehhürü muktezî bulunduğuna müttefik idiler.

Bunun arkasından zuhûr eden Dehrî ve Hulûliyye mezhebleri sâlikleri de ridâ-yı İslâm'a ilk büründükleri zaman eski dinlerinden bellemiş oldukları şeyleri ahkâm-ı Kur'âniyye ile mezc ve tevfîka âyât-ı ilâhiyyeyi istedikleri yolda te'vîle her amel-i zâhiri bir ma'nâ-yı bâtınî ve sırrîye ve tarz-ı bâtıla tahvîle hattâ Kitâb-ı Azîz'in muhteviyâtını hikmet-i nüzûl ve ve ma'nâ-yı hakīkīsine baîd olan hatâlı bir şekilde tefsîre giriştiler ki bunlar Bâtınıyye yahud İsmâiliyye gürûhu nâmlarıyla ma'rûfturlar. Daha başka isimler de vardır ki târîhen bilinir. İhtirâ' ettikleri mezheb dine büyük gāile getirdi. Ehl-i İslâm'ın i'tikād ve îkānlarını sarstı. Müvellid oldukları dehşet verici fitneler, hâdiseler meşhûrdur.

Dinin akāyid-i sahîha erbâbı olan selef hazerâtı zikrolunan zındıkların ve onların etbâının îkād ettikleri nâire-i fitneyi söndürmek için olanca makderetlerini sarf ederek onlarla çarpışmakta son derece müttefik bulunmakla beraber kendi aralarında da hayli mesâilde ihtilâfları devam etmekte ve emr-i galebe beynlerinde münâvebe sûretini göstermekte idi. Bununla beraber kendilerine müteallik olan şu ihtilâf, mahzâ izhâr-ı hak **[433]** ve hakīkat için olduğundan yekdiğerinden ahz ve telakkī-i ulûma, ifâde ve istifâdeye bir vech ile mânia teşkîl etmezdi.

Vaktâ ki dördüncü asr-ı hicrî ibtidâlarında Şeyh Ebü'l-Hasen el-Eş'arî sâha-i müdâfaaya atıldı; eslâf-ı müslimînin akāyid-i nezîhelerini derpîş ederek ve onlara muhâlefet edenlerin fikirlerini de bî-tarafâne muhâkemeye koyularak mu'tedil ve ma'kūl bir sûrette kavâid-i akāyidi te'sîse girişti. Akıl ve nazara, nakil ve fikre müstenid olarak dinin kabûl edebileceği akîde esâslarını takrîrden sakınmadı. Ancak meslek-i selefe hasr-ı fikr edenlerden bir kısmı müşârunileyhi –şübheyi def'e medâr ittihâz edecek yerde onu tezyîd ile beyânât-ı vâkıasından dolayı– ta'n u tekfîr hattâ kanını da mübâh görmeye ictisâr ettiler.

Buna karşı İmâm-ı Haremeyn İsferâyinî, Ebîbekr el-Bâkıllânî hazerâtı ve emsâli gibi büyük âlimler müşârunileyhe yardım ederek bi't-tedkīk meydana koyduğu re'y ve mesleğini Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâa mezhebi olmak üzere tesmiye ettiler.

Bu efâzılın önlerinde karşılarında iki büyük kuvvet dikiş tutamayarak münhezim oldu.

Bunlardan biri sırf nusûs ve edillenin ma'nâ-yı zâhirîsiyle temessük edenler, diğeri de kendilerine hoş gelen hevâ-yı nefsânîlerinin hiçbir kayd ile mukayyed olmayarak sevk ettiği yolda gulüv ederek pûyân olanlar idi. İşte böyle ilmen kāhir ve bâhir ictihâdlar âfâka in'ikâs edince ne ötekiler ve ne de berikiler sebât edemeyip nihâyet iki asır kadar bir zaman sonra bilâd-ı İslâmiyyenin etrâfında bazı mahallerde serpinti hâlinde kalan kısmından mâadâ bir cem'iyetleri pâyidâr olmadı.

Kavânîn-i hilkat hakkında Ebü'l-Hasen-i Eş'arî'nin binâ ettiği re'y ve mesleği tervîc ve tavzîha hasr-ı muâvenet edenler şâhid-i hakīkatin tecellîsine sebeb oldular. Bir de takrîr-i mu'tekadât husûsunda temhîd olunan mukaddemât ve netâyice alâ-vechi'l-îkān her mu'tekıdın kesb-i vukūf etmesi lâzım idiği zehâbında bulundular.

Yani îmân akīdelerinin müstelzim olduğu şeylerin îkānı ne derece muktezî ise onları intâc eden edillenin de o mertebede îkānı vâcibdir dediler. Bunlar bir mes'elede delîlin mevcûd olmaması, medlûlün ademini müeddî olacağına da zâhib olmuşlar idi. Fakat İmâm-ı Gazzâlî, İmâm Râzî ve onlara peyrev olanlar bu husûsta kendilerine muhâlefet vâdîsinde bulunarak bir mes'ele-i mu'tekadanın istinâd ettirildiği edillenin bir veya müteaddidlerinin bazen butlânı zâhir olmakla beraber emr-i matlûbun istidlâline hâdim olacak daha kuvvetli bir delîlin sened ittihâz edilebileceğini ve usûl-i istidlâli keşf ü takrîr eden silsile-i delâilin taharrî ve iltizâmını men' ve hasr edecek bir vech-i maksûr olamayacağını ileri sürdüler.

Felsefe mezheblerine gelince; bunlar sûret-i dâimede sırf fikirle ve nazarla iştigāl ve ona göre hâsıl ettikleri kanâati kavâid-i nazariyye şekline koyarak sermâye-i makāl ederlerdi. Ta'bîr-i dîgerle felâsifenin matmah-ı nazarları tahsîl-i ilme, mechûl şeyleri keşif ve umûr-ı makbûleyi istiknâha aklın rağbet ve hevesinin varabildiği dereceye kadar bezl-i vüs' etmeye münhasır idi. Bu sûretle diledikleri şeyi düşünüp bir kāideye ifrâğ etmeleri mümkün oluyordu. Ehl-i dînin cumhûru dahi sahâbet ederek onları dileklerinde; akıllarının lezâizini tahsîl ve sanâyi' ve fünûnu takviye etmelerinde serbest bıraktılar. Maksadları meşgūl oldukları tefekkürât ile nizâm-ı beşerin te'yîdi için esrâr-ı mükevvenâttan istihrâc ettikleri bazı hakāyıktan müstefîd olmak idi. Zîrâ kâinâtta nev'-i insân için mündemic ve müncelî olan ni'met sofrasından Allah'ın mübâh kıldığı yolda akıl ve fikrimizin isti'dâdı mikdarınca tenâvül etmek bir emr-i meşrû'dur. Nitekim [1](هُوَ الَّذى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَميعًا) nazm-ı celîli bu hikmeti nâtıktır.

Doğru yolu gösteren, şân-ı aklı yükselten bir fikr-i temkîn ve itmînân veren ahkâm-ı Kur'âniyyeden şaşmamak, onun zâhirî ve bâtınî istisnâ etmediği dâireye mahsûr kalmak sûretiyle zikrolunan ulûm-ı hikemiyyeden istifâde-i ma'lûmât etmekte beis yoktur.

Zâten ukalâ-yı müslimînden hiçbiri tasavvur olunamaz ki izâa-i hakka bâdî olacak bir girîveye düşsün. Çünkü hakīkī saâdete eriştiren, hak ve bâtılı ayıran, nâfi' ve muzır olan şeyleri bildiren elde *Kur'ân* gibi bir meş'al-i hidâyet vardır.

[1] Bakara, 2/29.

Bununla beraber "Dünyâ işlerini siz benden iyi bilirsiniz." meâlindeki hadîs-i Nebevînin tazammun ettiği dakāyıka kuvvetli tecrübelerden, sıhhatli re'ylerden istiğnâ edilmemesi hakkında daha Bedir gazâsında tecvîz olunan kāide-i makbûleye nazaran din ve şer' nezdinde makbûl ve müfîd olan hikmetlerden i'râz etmek şân-ı basîrete muvâfık düşmez.

Lâkin ehl-i felsefenin münselik oldukları nazariyâta gösterdikleri temâyül tedrîcen ifrât derecesini bulduğu için kendilerine iki şey galebe etti: Biri Yunan felâsifesinden ve husûsan Aristo ve Eflatun'un felsefeye müteallik mesleklerinden naklolunan şeyleri taaccüb ve istihsân izhârıyla onları taklîde zevk-ı vicdân hâsıl etmeleri, diğeri de o zaman muhîtinin bu husûsta gösterdikleri inhimâk te'sîratına kapılmaları idi. Bu iki emirden ikincisi en meş'ûm sayılırdı. Çünkü dinde nazar-ı hikmet erbâbının kāim olduğu meslekle taban tabana tezâd teşkîl ediyordu. Bu hâl üzerine aralarında nizâ' ve münâkaşa şedîd bir sûrette baş göstererek felâsife mürrevviclerinin kıllet-i adediyle beraber kendilerinin beyânâtına fikren müncezib olanların iştirâkiyle ehl-i dîne savlet-i ilmiyyede bulundular. Akāyid-i sahîha hâmîleri buna karşı sükût etmeyerek onlara **[434]** muhâceme ettiler. İmâm-ı Gazzâlî ve bunun isrine ıktifâ edenler felâsife kitaplarında ilâhiyâta, umûr-ı âmmenin ona vâsıl olduğu şeylere, zât-ı Bârî'nin tenzîh olunduğu cevher ve araz hükümlerine, heyûlâ-yı aslî denilen maddeye, terkîb-i ecsâma ve esâsât-ı dîniyyeye temâs edecek sûrette ilm-i kelâm ile müştegıl olanların besledikleri zanniyâta müteallik tesâdüf ettikleri mesrûdât ve mutâlaâtın hepsini ahz ve cem' eylediler. Bunların delâil-i kat'iyye serdiyle yegân yegân intikādında iltizâm-ı şiddet ettiler. Bunları müteâkıb gelen müteahhırîn-i ulemâ ise felâsifenin tervîc ettikleri nazariyâta muvâneset husûsunda i'tidâli tecâvüz için halk nazarında şeref ve menzilince sukūta uğradı, umûmun ta'n u teşnîine hedef oldu, ehl-i dîn havâssı dahi onlardan ihtiyâr-ı tebâud etti. İşbu ulemânın sa'y ü ictihâdlarından âlem-i İslâm bir netîce-i sahîha intizâr ede ede hayli zaman ifâte edildi. Buna sebeb müteahhirînden Beyzâvî, Kadı Adud ve sâir zevâtın tedvîn ettikleri kütüb-i i'tikādiyyede ilm-i kelâm mesâilinin felsefe mezhebleriyle karıştırılması maddesi olmuştur. Zîrâ muhtelif şu'belere münkasem olan ulûm-ı hikemiyye-i nazariyyenin kâffesi o sûretle ilm-i vâhid hâline konulmuş ve onların hâvî oldukları mes'elelere dâir dermiyân olunan mukaddemât ve mebâhis hakīkat-i kat'iyyeye mukārin olamayıp meslek-i nâ-makbûl-i taklîde daha yakın olmuştu. Binâenaleyh ilm-i akāid, uzun zamanlarda kisve-i sahîhaya bürünemeyerek bir vakfe-i zarûriyyeye ma'rûz kaldı.

Ondan sonra akvâm-ı muhtelifeden te'sîs-i hâkimiyyet sevdâsında bulunanların fitneleri rû-nümâ oldu. Bu miyânda câhiller emr-i dîne tagallüb etti, bir halde ki dîn-i İslâm kaynaklarından nebeân eden ilm-i nazarînin bakıyye-i âsârı elîm bir darbeye uğratıldı. Bu bâdireler dîn-i haktan büsbütün inhirâf edilmesini bâdî oluyordu. Çünkü ahkâm-ı İslâm'a müteallik kütüb-i sâbıkaya mürâcaattan keff-i nazarla yalnız bunların üslûblarına bakarak elfâzını muhâvereye sermâye edinmek ve adedleri mahdûd olan ve münderiçâtı zaîf hükümleri ve ziyâde-i noksanı hâvî bulunan bazı kitaplara hasr-ı fikr edilmek derecesine varılmıştı. Şu hâlin netîcesi olmak üzere câhillerin himâye ve te'dîb-i siyâsîsine dûçâr olmuş olan müslimîn arasında istibdâd-ı aklî intişâr etti. O esnâda zuhûr eden bir cemâat ilm-i akāyidin tasdîk ve tasvîb etmediği şeyleri kendi sânihât-ı nefsâniyyelerinden icâd etmeye ve ahkâm-ı İslâmiyyeden ma'dûd olmayan ve kendilerine eski dinlerden kalan hurâfâtı vaz' ve inbâ eylemeye girişerek dîn-i mübînin maârif-i hakīkīsinden berî ve nâkıs ve menâbi'-i esâsiyyesinden baîd olanları kendilerine muîn ittihâz ettiler. Bu sûretle ukūl-i nâsı selâmet çığırından büsbütün çıkardılar, mesleklerine muhâlif gördüklerini de idlâl ve tekfîre bî-pervâ saldırdılar. Hattâ bu bâbda gösterdikleri gulüv eseri olarak ilim ve din arasında îkā'-ı nizâ' eden bazı eski ümmetlerin harekâtını taklîd ile dillerinin uydurduğu şeylere şu harâmdır, bu helâldir, bu küfürdür, o îmân ve İslâm'dır diye mütehekkimâne tahakküm etmeye başladılar. Bilmediler ki dîn-i mübîn onların tevehhüm ettikleri hâllerden külliyyen sâf ve berîdir. Yine bilmediler ki Allâhü azîmü'ş-şân onların zan ve vasf eyledikleri şeylerden münezzeh ve müteâlîdir. Ahvâl-i meşrûhaya atf-ı nazar olununca onların sâlik oldukları akāyid ve nefislerini teshîr ve tezyîn eden a'mâl-i bâtınanın âmmeye îrâs eylediği musîbetin hakīkaten müdhiş olduğu anlaşılır. Çünkü hakka muhâlif, medîd bir azim ve tecâvüz-i mülhidâne, akāyid-i sahîhayı bâtıl cihâzlarla tağlîta ma'tûf bir sa'y-i bî-insâfâne göstermeleri nâsın intizâm-ı masâlihince büyük bir şer ve fitnenin hüküm sürmesini intâc etmiştir.

Bu verdiğim îzâhât evvelâ Kitâb-ı Mübîn'e istinâden kavâid-i dîniyyenin nasıl teessüs ettiğini ve bilâhara onun dâire-i münciyyesinden çıkmaya ve hudûd-ı müştemilesinden uzaklaşmaya cür'et eden ehl-i tefrikanın ellerinde ne gibi muhtelit şekillere düştüğünü bildiren bir târîh-i icmâlîdir.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar **Şeyh Muhammed Abduh**

HUKŪK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMÂT-I ŞER'İYYE KARÂRNÂMELERİ HAKKINDA

16

47'nci maddede: "Bir kebîre velîsini ketm ile rızâsını istihsâl etmeksizin nefsini âhara tezvîc ettiği sûrette nazar olunur: Eğer küfüvvüne tezvîc etmiş ise akd lâzım olur. Velev ki mehr-i mislinden noksan ile olsun." denilmiş ve lâyihada bu hükmün mezheb-i muhtâra muhâlif olduğu ba'de't-tasrîh gûyâ zamanımızda mehrin noksanı mûcib-i âr olmayıp bilakis bundan dolayı nikâhın feshi velîler için âr olur mütâlaasıyla kabûl ve ihtiyâr olunduğu gösterilmiştir.

Halbuki şu mütâlaa ehl-i zühd ve salâhın gālib oldukları zamân-ı evvel için dermiyân edilmiş olsa pek de yakışmaz değil. Lâkin zamanımızda erbâb-ı şeref ü câh ve ağniyâdan olan âilenin kızı gider, nefsini elli altmış kuruş mehri kabûl ederek birine tezvîc ederse onların nefislerine girân gelmez. Haysiyetlerine dokunmaz, kendilerini tahkīr edilmiş addetmezler. O nikâhın feshiyle nâmûslarını ikmâle çalışmazlar,

demek doğrusu ya zamanımızda ve memleketimizdeki ahâlinin efkârına lâyıkıyla vukūf değil adem-i ıttılâı iş'âr ediyor.

Bu misillü mutâlaât ile eimme-i dîn arasında muhâkemeye kalkışıp mezheb-i **[435]** muhtârı terk eylemek revâ değildir. Karârnâme neşrolunacaksa bu madde de tashîh olunmalı. "Eğer küfüvvüne varmış ise akd lâzım olur. Meğer ki mehr-i mislinden noksan ile tezevvüc etmiş olup da itmâmından imtinâ' eylese bu sûrette veyahud zevc küfüv değilse velî hâkime nikâhı fesh ettirebilir." denilmeli ve maddenin ibtidâsındaki "bir kebîre" ta'bîri yerine "bir bâliğa" lafzı kullanılmalıdır. Gerçi ikisi bir ma'nâya ise de ehliyet-i nikâh faslında on yedisini itmâm etmeyenlere mecâz-ı kevnî tarîkıyle mürâhika denilip kebîre lafzı sinn-i mezkûru itmâm edenlere tahsîs olunmuş gibi isti'mâl olunduğundan fıkha intisâbı olmayan erbâb-ı mesâlih sinnin ihtilâfıyla hükmün muhtelif olacağı zehâbına düşecek, beyhûde bir takım münâzaât ve deâvîye sebebiyet verecektir. Kānûn yapılacaksa doğru yazılmalıdır.

17

48'inci maddede "Velî kebîreyi rızâsıyla adem-i kefâetini ikisinin de bilmedikleri bir erkeğe tezvîc ettikten sonra küfüv olmadığı tebeyyün etse hiçbirinin i'tirâza salâhiyeti olmaz. Ama hîn-i akidde kefâet şart kılınmış veya zevc küfüv olduğunu kable't-tezvîc ihbâr etmiş olup da muahharan adem-i kefâeti sâbit olsa her biri hâkime mürâcaatla nikâhı fesh ettirebilir." denilmiş. Ve bu mes'eleyi *Fetâvâ-yı Velvâliciyye*den naklen *İbn-i Âbidîn* de zikreylemiştir. Lâkin orada mezkûr olan ancak velînin nikâhı fesh ettirebilmesidir. Vechi de esâsen sâbit olan hakk-ı i'tirâzını iskāt etmemiş olmasıdır.

Zevce ise böyle değildir. Nefs-i akd onun hukūkundan olmakla bir de onun üzerine hakk-ı i'tirâza mâlike olmadığı bedîhîdir. Şu kadar var ki *Fetâvâ-yı Zahîriyye* ve *Dürr-i Muhtâr*'da "Hâtıb bir düzme neseb iddiâsında bulunarak yahud gayr-i marzî olan mezhebini ketm ile riyâkârlık edip sûret-i haktan görünerek yahud nafakasından âciz olduğu halde kādir olduğunu ihbâr ederek kadını tağrîr etmiş ise onun da bu yüzden hakk-ı feshi vardır." deniliyor. Ve bu hâli ile beraber onunla ikāmete kudretyâb olamaz diye bu hükmün ta'lîl olunduğu da rivâyet olunuyor. Lâkin hirfette kefâet hakkında böyle bir nakil yoktur. Mes'elenin kefâet mes'elesi olmayıp ancak tağrîr mes'elesi olduğunu dahi *İbn-i Âbidîn Bâbü'l-innîn*'in âhirinde beyân ve tenbîh ediyor. Binâenaleyh hükmün vücûh-i kefâete ta'mîm ve hirfet farkına varıncaya kadar teşmîl olunması hatâdan hâlî olmayıp bir takım deâvî-i fâriğa ve musannaa tekevvününe bâis olacağı da kaviyyen melhûzdur.

18

Bâb-ı Râbi'de 52'inci maddede: "Hîn-i akdde tarafeynden biri şerâit-ı ehliyyeti hâiz bulunmazsa nikâh fâsid olur." denilmiş. Eğer şu cümle Karârnâme'nin tertîbinden evvel herkesin ma'lûmu olan ıstılâh-ı şer'î üzere yazılmış olsa mantûk ve mefhûmu doğru olacak, hiç diyecek bulunamayacaktı.

Lâkin şimdi öyle değil. Buradaki şerâit-i ehliyyet Bâb-ı Evvel'in Fasl-ı Sânî'sinde mezkûr olan umûra da zâhiren şâmil oluyor. Halbuki onlardan bir takımının şerâit-ı şer'iyyeden olmadığı bâlâda ber-tafsîl beyân olundu.

Şu "Nikâh fâsid olur." ta'bîri de lâyihada musarrah olduğu üzere "Bâtıl olmaz." ma'nâsında kabûl ve isti'mâl edilmiş olduğuna göre bu da başkaca bir yanlıştır. Çünkü şer'an şerâit-i ehliyyeti hâiz olmayan mecnûn, ma'tûh ve sabiyy-i gayr-i mümeyyizin akdettikleri nikâhlar her ma'nâsı ile bâtıldır.

19

53'ncü maddede: "Cem'leri câiz olmayan kadınlardan ikincinin", 54'ncü maddede "13, 14, 15, 17, 18, 19'ncu maddelerde beyân olunan kadınlardan birinin yani diğerin mutallaka veya mu'teddesinin ve dört zevcesi bulunan kimseye beşincisinin ve talâk-ı selâsede beynûnet-i kat'iyye bâkī oldukça mutallakasının ve karâbet, yahud razâ' veya musâheret cihetiyle harâm olanlardan birisinin nikâhı", 55'nci maddede: "Nikâh-ı müt'a ve muvakkat" ve 56'ncı maddede "Bilâ-şühûd akdolunan nikâh fâsiddir." denilip 58'nci maddede: "Gayr-i müslimin bir müslimeyi tezevvücü bâtıldır." denilmiş.

Bu enkihanın adem-i sıhhati müttefekun-aleyh olmakla bu cihetten bir diyecek yoktur. Ancak bu bâbda câlib-i dikkat olup câ-yı teemmül olan bazılarına fâsid ve bazısına bâtıl tesmiye olunarak 75 ve 76'ncı maddelerde hükümlerinin tefrîk olunması: "Nikâh-ı fâsidde takarrub vukū' bulmuşsa mehir ve iddet lâzım gelir, neseb de sâbit olur. Nikâh-ı bâtıl aslâ hüküm ifâde etmez." denilmesi ve tefrîk olunan bu hükümlerin lâyihada gösterildiği üzere mücerred bu fark-ı ıstılâhînin kütüb-i fıkhiyyede mevcûdiyetine binâ edilmiş olmasıdır.

Halbuki nezd-i fukahâda takarrür etmiş öyle bir ıstılâh-ı kat'î yoktur. Bilakis eimme zamanından beri şâyi' ve meşhûr olan münâkehâtta butlân ve fesad arasında fark gözetilmeyip her ikisinin de "Hil ifâde etmez." ma'nâsında elfâz-ı müterâdife kabîlinden isti'mâl olunmalarıdır. Mu'teberât-ı fıkhiyyenin birçoğunda buna tenbîh olunduğu gibi İmâm Muhammed'in *Câmi'-i Sagīr* ve kütüb-i sâiresi de buna şâhiddir. Her nikâh-ı bâtıla fâsid denilmek sahîh olduğu gibi her fâsid olana da bâtıl ıtlâk olunur.

Bununla beraber bâtıl lafzının daha ehas olan ma'nâda isti'mâl olunması da hiç olmamış değildir. Ona binâen takarrub vâki' olsa da şübhe-i **[436]** nikâh addolunmaz, denilmek murâd edilmesi de vâki'dir. Nitekim *Mecmau'l-fetâvâ*'nın lâyihada işâret olunan ibâresinde de bu ma'nâya kullanılmıştır. Lâkin bu kadarcıkla herhangi kitapta olursa olsun bir kere bâtıl denilen nikâhı bu hükme idhâl eylemek ve bir mevzi'de fâsid ıtlâk olunan enkihayı daha ehven görmek câiz olmaz.

Eimmeden "İnsan, kızı ve kız kardeşi gibi mahâriminden birini nikâh eylemek fâsiddir, bâtıl değildir." diyen yoktur. Ve eimmeden hiçbirisinin "Böyle bir nikâhla harâm olduğunu bilerek bir kimse takarruba cür'et ederse kadına iddet lâzım gelir, yahud onunla neseb sâbit olur." demiş olduğu da naklolunmamıştır. Bilakis İmâmeyn ile mezâhib-i selâse eimmesinin hilâfını tasrîh eylemiş oldukları mahfûz ve beyne'l-eimme haddin lüzûmunda ihtilâf olunduğu ma'lûmdur.

İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed ile İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî "Had olunur." deyip İmâm Ahmed bin Hanbel de bir kavlinde onlara muvâfakat eylemiş ve ikinci kavlinde "Sahâbe-i kirâmdan bir zâtın üvey vâlidesini nikâh eden bir şahsın katline me'mûr edilmiş olduğuna dâir rivâyet olunan bir hadîse binâen katli lâzım gelir." demiş ve İmâm-ı A'zam *radıyallâhü anh*. "Bu rivâyetin isbât-ı hükm için kâfî olamayıp ancak sûret-i akdin vücûduna nazarandır. Haddi muktezî olacağından şedîden ta'zîr olunur." demiştir.

Akdin adem-i lüzûm ve nesebin adem-i sübûtunda onun da sâir eimme ile müttefik olduğu azher-i emreyn ve eşher-i kavleyn olup hilâfı ehl-i tahrîcden bazı ulemânın re'yinde kaldığı *Hidâye* şurûhu gibi kütüb-i mu'teberede gösteriliyor.

Haddin sukūtuyla mehrin lüzûmu zarûrî olmayıp lüzûm-ı iddete sebeb olan nikâh-ı fâsidde takarrub zevcenin ikrâhıyla vukū' bulmuşsa ne had, ne de mehir lâzım gelmeyeceği ma'lûmdur.

Nâsı harâmdan men' ve tenfîr için zânîyi hukūk-ı übüvvetten ıskāt eylemek mûcib-i hikmet ve ayn-ı isâbet olduğu gibi bu matlab hâsıl olduktan sonra bî-günâh olan çocuğun da nesebsiz bırakılmaktan sıyâneti kezâlik şer'an matlûb olup bu da lâyıhada zikrolunduğu vechile İmâm-ı A'zam'ın kendi re'yi değil sâir eimme-i kirâmın da onunla beraber kāil oldukları ahkâm-ı ilâhiyyedendir. Lâkin bu kadarcıkla nikâh-ı mahârim fâsiddir, bâtıl değildir demek lâzım gelmez. Ve İmâm-i A'zam'ın buna kāil olduğunu isbât etmek mümkün olmaz. Evet ânifen işâret olunduğu üzere ehl-i tahrîcden buna zâhib olanlar vardır.

Lâkin bunların re'yine göre her nikâhta böyledir. Müebbeden harâm oldukları mansûs ve mücmaun-aleyh olan mahârimi nikâhın ahbes-i enkiha olduğunda şübhe ve ihtilâf yoktur. Bu nikâhlara yalnız fâsiddir, lüzûm-ı iddet ve sübût-i nesebe sebeb olabilir, denilince *Mecmau'l-fetâvâ*'daki nikâha bâtıldır denilmek mümkün olamaz. Ona bâtıl denilmesi ötekilerine bâtıl denildiğine göredir. Onlara yalnız fâsid denilince bi-tarîkı'l-ûlâ buna da fâsid denilmek lâzım gelir. Bâ-husûs bilâd-ı İslâmiyyede yaşayanlar ile bilâd-ı ecnebiyyede ihtidâ edip ahkâm-ı şer'iyyeden bî-haber olan bir kadının hükümleri bir değildir. Harâm olduğunu bilmediğinden dolayı yahud bir Yahudi veya bir nasrânîye varmış olur ve birkaç sene sonra zevci de ihtidâ ederek bilâd-ı İslâmiyyeye hicret eyledikleri sûrette asıl mes'ele de hilâftan hâlî olmadığı halde çocuklarına veled-i zinâ muâmelesi yapılmak ittifâkan muvâfık-ı şerîat olmayacağı gibi muvâfık-ı maslahat olmadığı da müstağnî-i beyândır.

Herhâlde bu maddelerin tağyîr ve tashîhi vâcibâttan olup bu nikâha bâtıldır denilmekte ısrâr olunacaksa "Harâm olduğunu bilerek tezevvüc etmişlerse" kaydı ilâve olunmalı ve 54'üncü maddede mezkûr olan nikâh-ı mahârim hakkında da böyle denilmeli ve cümlesine fâsid denilecek ise diğerin taht-ı nikâhında olan bir kadınla bi'l-ittifâk bilerek icrâ-yı akd-i takarruba cür'et eden zânîden neseb sâbit olamayacağı ve fiillerinin mahz-ı zinâdan başka bir şey olmadığı da beyân edilmelidir.

Sadreddin

HANIMLARIN KIYÂFETİ MES'ELESİ

Bu hafta içinde emr-i tesettürde mübâlâtsızlık gösteren hanımların (Bunlar hakkında lisân-ı matbûâtta şâyi' olan "muhadderât-ı İslâmiyye" ta'bîrini kullanmak ne gülünç bir galat-ı fâhiş!) âdâb-ı İslâmiyyeye muvâfık bir kisve ile sokağa çıkmaları lüzûmuna ve buna muhâlefet edenler hakkında tedâbîr-i zecriyye ittihâz edileceğine dâir Polis Müdüriyeti'nin bir i'lânını yevmî gazetelerde okuduk.

Erbâb-ı dikkatin ma'lûmu olduğu üzere İttihâd ve Terakkī hükûmetinin seyyiâtından ehl-i İslâm'ın en ziyâde gücüne giden ve müslümanlardan bir tâife-i azîmeyi üzerimize hasım olarak üşüştürüp nihâyet bizden iftirâklarına bâis olan şey din ile nâmûsa karşı kaydsızlığı hoş görmesi, daha doğrusu bu kadarla da iktifâ etmeyerek ibtidâları alttan alta ve sonraları açıktan açığa denilecek derecede tervîc etmesi idi. Bu hükûmeti idâre edenlerin kafasına göre: Din mâni'-i terakkīdir, Avrupalıların mertebesine varmak için Avrupalı olmalı, Avrupalı olmak için de kuyûd-ı dîniyye ile âdâb ve i'tiyâdât-ı İslâmiyyeden tecerrüd etmelidir. Bu hakāyıkı setr için onlar ne derse desinler gözettikleri gāyelerin hep bu noktaya müteveccih olduğu bütün ef'âl ve akvâllerinden hiçbir sâhib-i iz'ânı yanıltmayacak derecede zâhir idi. Hükûmetin nüfûz ve nukūdu **[437]** bu vâdîdeki neşriyâtın daima melce' ve penâhı olup dururken hamiyyet-i dîniyye sevkıyle vâki' olan neşriyât kahr u tezlîl edilmekten hâlî değildi. Bir zaman oldu ki bu mücâhede miyânında *Sebîlürreşâd*dan başka bir mecmûa kalmadı. O da hükûmetin siyâsetine müteallik harf-i vâhid yazmamış iken defalarla hem de senelerle sekte-i ta'tîle uğradı. Siyâset-i hükûmete karışmayan ilmî bir cerîdenin böyle nâ-becâ muâmeleye uğraması o târîhlerde müdâfaa-i İslâm'ın hükûmetin işine gelmediğine en celî bir burhân-ı töhmet idi.

O devirde hükûmetin cenâh-ı himâyesi altına sığınan erbâb-ı tefekkürün en ziyâde ehemmiyet verdikleri şey ahlâk ve âdâb-ı İslâmiyyeyi yıkmak idi. Bunlar cem'iyât-ı beşeriyyenin asır-dîde tabâyi' ve âdâttan kolay kolay ayrılamayacakları hakkındaki garb ictimâiyyûnunun nazariye-i sâdıkasına balmumu yapıştırmışlar ve müslümanların bu asr-ı tezebzübde savm u salâttan ziyâde tutundukları tesettür-i nisvân âdet-i müstahsenesinin bu diyâr müslümanları beyninde en kavî bir alâmet-i milliyye olduğuna iyiden iyiye dikkat etmişlerdi. Düşündüler, taşındılar, kadınları başıboş üryân olarak sokağa fırlatmaya bir kere muvaffak olursak muâsırlaşmaya hiçbir mâni' kalmaz dediler ve planlarını ona göre tertîb ettiler. Bu uğurda ne cem'iyetler teşkîl edilmedi, ne konferanslar verilmedi! Kadınları erkeklerle birarada cem' etmek için ne tuzaklar kurulmadı! İslâm mahallâtı arasında resmî umûmhâneler mi açılmadı! Sokaklardaki rezâlet manâzırına tahammül edemeyerek söylenen, tehevvür gösteren bîçâre erbâb-ı nâmûs zâbıtanın te'dîb ve tevbîhine mi uğramadı! Zâbıta-i ahlâkıyye nâmı verilen ahlâksızlık ocağı icrâ-yı fuhşa salâhiyet vesîkası dağıtarak binlerce İslâm hanımını ve o miyânda sinn-i teehhül çağına henüz girmiş birçok kızları mı ayartmadı!

Her gün sîne-i İslâm'a böyle dağlar vuruluyordu. Fakat

buna i'tirâz eden hiçbir lisân-ı nâtık yoktu. Şâyed bu rezâletlerin binde birine îmâ tarîkıyle i'tirâz eden olursa "Kara kuvvet heyûlâsı cânlanıyor!" diye muârız matbûâtta bir vâveylâdır kopuyordu. Hükûmet de vazîfe-i dîniyyesini îfâya niyet ediyor diye bu gibi i'tirâzâta câ-yı kabûl olan gazeteyi derhal kapatıyordu.

Rûh-ı İslâm'ı kabza çalışan o yıkıcı idâre devrildi. Hiç şübhemiz yoktur ki hiss-i İslâmî ile mütehassis olanlar o hükûmetin bunca seyyiâtından ziyâde din ve nâmûslarına vurulan darbelere bir fâsıla geldiğinden dolayı sevindiler ve onlardan sonra gelen hükûmetlerin metâlib-i İslâmiyye husûsundaki tutumlarına, mesleklerine nasb-ı nigâh ettiler. Bakalım bunların siyâset-i İslâmiyyesi ne olacak? Diye intizâr ediyorlar. Hayli gecikmiş olduğu halde Polis Müdüriyeti'nin beyân-ı ahîri kalblerine biraz serinlik verdi. Matbûât-ı yevmiyyenin ekseri zâbıtanın icrââtına intizâren şimdilik bu bâbda sâkit duruyorlar. Yalnız *Eskigün* (*Yenigün*) bu tedbîrin esâsen aleyhtarı görünmemekle beraber bazı i'tirâzât serd ediyor:

"Şübhesiz tesettür mes'elesi İslâmî bir mes'eledir. Fakat şâyân-ı kayd u tezkârdır ki tesettürde mübâlâtsızlığa karşı devr-i sâbıkta birçok tedâbîr ittihâz edildiği gibi meşrûtiyetten sonra bazı neşriyât ve ta'kībât da vukū' bulmuştur. Bu tedbîrin maahâzâ efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi kazanmak gibi bir maksadla ittihâz edildiği ma'lûmdur."

Diyor ki dediği gibi sâhte neşriyât-ı resmiyye ile sâhte ta'kībâttan biz de cidden ürküyoruz. Hükûmet-i sâbıka bir aralık böyle bir teşebbüste bulunmadı değil. Fakat o zamanki Polis Müdüriyeti'nin i'lân ve beyânı hükûmetin marzîsine o kadar muhâlif düştü ki koca bir Nezâretin gözbebeği olan bir müsteşârın isti'fâ ve teblîğ-ı resmînin diğer bir teblîğ-ı resmî ile ibtâliyle netîcelenmişti. Hükûmet-i hâzıranın ise bu defaki teşebbüsünü ciddî, hem de kulûb-ı ehl-i İslâm'ı riyâsız olarak celb edecek kadar ciddî olmasını ümîd ederiz.

Eskigün'ün zâbıtayı ta'bîr-i dîgerle hükûmet kuvvetini müdâhale ettirmemek ve tashîh-i ahlâk işini cevâmi' ve mesâciddeki va'z u nasîhat ile cerîde-i ilmiyyedeki neşriyâtta gördürmek husûsundaki re'y ve mütâlaasına biz iştirâk edemeyiz. Sorarız, cerîde-i ilmiyyenin kaç kārii var? On senelik tarz-ı idâre, câmilerimizde ne kadar cemâat bıraktı? Şer'a muhâlefet sevdâsında olan bu gibi şıllıkların câmilerde işi ne? Va'z u nasîhatin fevâidini inkâr etmeyiz. Fakat *Eskigün* bu vazîfeyi neden sâha-i neşri bu kadar dar olan bir cerîde-i resmiyyeye kasr ediyor da edeb-i İslâmî propagandasına kendisi bir şuûn açmıyor?

Biz mevâiz ve nasâyih ile neşriyât vâsıtasıyla âdâb-ı İslâmiyyenin idâmesine şiddetle tarafdar olmakla beraber hükûmet-i İslâmiyyenin bu bâbda lâkayd kalmasına hiç tarafdar olmayız. Hulefâ-yı Râşidîn hazerâtından birinin (ان ما يزع السلطان اكثر مما يزع القرآن) = "Sultânın yani kuvve-i kāhire-i hükûmetin men' edebildiği şeyler *Kur'ân*'ın men' edebildiği şeylerden çoktur." hikmet-i ulyâsını unutanlardan değiliz. Zâbıta-i ma'neviyyenin yanı başında zâbıta-i maddiyye olmazsa nizâm-ı cem'iyyet yine şîrâzesinden çıkar. Bâ-husûs görenekle sû'-i sirâyeti vebânın sirâyetinden daha mühlik olan sû'-i ahlâkın kesb-i alâniyyet etmesine cebren ve kahren mâni' olmak elzemdir.

Zâbıtanın bu i'tibâr ile vazîfesi pek nâzik olacağına şübhe yoktur. Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi'nin evvel be-evvel fî 28 Eylül sene 1332 **[438]** târîhinde neşredilip bir gün olsun mahall-i tatbîk bulamayan teblîği kabîlinden bir teblîğ ile makām-ı Meşîhatle bi'l-istişâre bir teblîğ neşredip me'mûrîn-i zâbıtaya da vazîfelerindeki incelikle mütenâsib mufassal ta'lîmât verilmelidir ki kimsenin haysiyet ve hukūkuna tecâvüz vâki' olmasın. Hem de bu gibi icrââta muhâlif olanların dedikodularına mahal kalmasın.

Eskigün bir de böyle bir şey yapılacaksa bir kānûn ile yapılsın diyor. Buna da muhâlif değiliz. Fakat kānûn olmasa da hükûmet böyle bir vazîfe ile mükelleftir i'tikādındayız. Zîrâ devletin dini dîn-i İslâm'dır ve ahkâm-ı şer'iyye ile hukūk-ı müslimînin mahfûziyetini Kānûn-ı Esâsî bile nâtıktır ve hiçbir hükûmet: "Elimde bir kānûn yok ki ona istinâden hürmet-i dînin hetk edildiğine ses çıkarayım." diyemez.

MÜHLİK HASTALIĞIMIZ

Son zamanlarda memleketimizde intişâr eden ve bilhassa şebâb-ı münevverimizi hemen hemen baştan başa istîlâ eden en mühlik maraz, dini yıkmayı istihdâf eden ve yıkan münkerâtı tervîc etmekti. Tervîc olunan her seyyienin câzibedâr zavâhiri şaşkın ve câhil halkımızı aldata aldata onu da o illet-i meş'ûmenin kurbanı olmak tehlikesine düşürdü ve milletin bugünkü hâl-i fesâdı bugünkü izmihlâl-i ahlâkı bugünkü sefâlet-i maddiyye ve ma'neviyyesi hep o illet-i kātilenin eser-i tahrîbidir. Mebnâ-yı ma'nevîsi sarsılan bir milletin hâile-i intihârını temâşâ etmek isteyenler bizim bu hâl-i fecîimizden daha müessir bir sahne-i fecâat göremezler! Birkaç sene evvelki hâlimizle bugünkü hâlimizi mukāyese etmek sukūtumuzun esbâb-ı hakīkıyyesini göstermek için en mükemmel ve en mukni' bir zemîn-i tetebbu' teşkîl eyler.

Müslümanlığın bize telkīn ettiği ahlâk-ı hamîde hey'et-i ictimâiyyemizin nâzımı, saâdet-i umûmiyyemizin yegâne kâfili idi. Ahlâkımızı bozmaya ve i'tikādâtımızı sarsmaya çalıştıkça nizâm-ı ictimâîmiz dûçâr-ı vehn oldu. Saâdet-i umûmiyyemiz hodperestliğe inkılâb etti. İşte bugün bu seyyiâtın cezâ-yı sezâsını çekiyoruz. Her birimiz mesâib-i umûmiyyeden hissesine düşen nasîb-i hüsrânı inleye inleye istîfâ ediyorken bile illet-i kāilemizi elbirliğiyle istîsâle azmedemiyoruz. Çünkü ahlâkımız ve ahlâkımızın menbaı olan îmânımız o mühlik illetin pençelerinde!.. Fakat bu hakīkati anlamakla hiçbir şey olup bitmez, bu hakīkati hem anlamalı, hem de ma'neviyâtımızı kaplayan dalâletleri samîmî ve cesûr bir mücâdele ile dağıtmaya, hakka doğru yürümeye başlamalı ki kurtulmaya azmettiğimizi; felâketten, hastalıktan usanıp necât ve saâdete teşne olduğumuzu hissedelim.

Bizim mevkiimizde bulunan milletlerin bugünkü hâline bir kere atf-ı nazar edecek olursak cümlesinin hâl-i ifâkatta olduğunu görürüz. Bizden başka uyuyan bizden başka vakāyi'den, vakāyi'-i müellimeden uyanmayan kimse

yok!.. Maamâfîh en büyük ibreti gālib milletlerin hâlinden almak, mağlûb milletlerin hâlinden almaktan daha müessirdir. Çünkü mağlûbiyet kadar dâî-i intibâh bir şey yok. Halbuki gurûr-ı zafer ekseriyâ kafaları sersemletir! Bu böyle iken harb-i umûmîden muzaffer çıkan milletler içinde akıl ve mantığını neşve-i gālibiyyete fedâ eden bir kimse görülmüyor. İşte İngiltere, âfâk-ı hâkimiyyetinden güneş gurûb etmeyen cihângîr İngiltere bir dakîka zâyi' etmeyerek çalışıyor. Âtîsini te'mîn etmek için çalışıyor, daha mükemmel bir İngiltere vücûda getirmek için çalışıyor. Ricâl-i siyâsiyyesi, ricâl-i askeriyyesi, ricâl-i ilmiyyesi, ricâl-i dînî ve bilhassa ricâl-i dînî çalışıyor ve böyle çalışıyor:

İngiliz Kilisesi'nin beş hey'et-i tedkīkıyyesi cem'iyet-i milliyye ile ittihâd ederek ahîren raporunu neşretmiştir. Bu hey'et-i tedkīkıyye ile cem'iyetin vazîfesi hayât-ı ictimâiyyenin tevlîd ettiği mesâili halletmek isteyenlere Hıristiyanlığın nokta-i nazarını en mükemmel bir sûrette îzâh etmektir. İngiltere'nin bu sadedde en salâhiyetdâr ricâlini toplayan bu hey'etlerin raporunu *Times* gazetesi 19 Kânûnievvel târîhli nüshasında telhîs ediyor ve diyor ki:

Raporun mukaddimesinde milletin hayât-ı iktisâdiyye ve ictimâiyyesi hakkında kilisenin nokta-i nazarını yeniden îzâha başlaması zamanı hulûl etmiştir, denildikten sonra mâzîde kilisenin hâkim, me'mûr ve ashâb-ı arâzî olan sınıflara âlet olduğu ve bununla beraber en fenâ hatâya düşerek kendi mebâdîsine i'tikād olunmasını istediği mufassalan şerh ediliyor. Müteâkıben birinci fasılda "Sanâyi' devrinin an'anât ve âdâtı mütenevvi' sûretlerde Hıristiyanlığın mebâdîsini kemâl-i şiddetle ihlâl ettiği ve binâenaleyh yeni bir hareketin iktizâ ettirdiği fedâkârlıkların pek büyük ve pek mühim olduğu" i'tirâf olunuyor:

"Edvâr-ı ahîrede kilisenin sukūt-ı müellimi onun hatâlarla mücâdeleyi ihmâl etmesini intâc etmiş ve binâenaleyh adâlet, merhamet ve uhuvvet prensiplerini hayât-ı insâniyyenin kâffe-i safahâtında hâkim kılmak ihtiyâcı teekküd ediyor. Artık bütün hıristiyanların yekvücûd olarak birden hareket etmesi tervîc olunmalıdır. Şöyle ki her vilâyette, her şehirde, her köyde bütün hıristiyanlar Hıristiyanlık nâmına ve Hıristiyanlığın **[439]** i'tikādât-ı esâsiyyesi dâiresinde daha mükemmel bir İngiltere'nin vücûd bulmasına elbirliği ile çalışmalıdır!"

Raporun fusûl-i sâiresi bu gāyeye göre Hıristiyanlığın mesâil-i ictimâiyye hakkında nokta-i nazarını îzâh etmektedir ki bunları başka bir vakit münâkaşa ederiz. Şimdilik en mühim ve en cânlı kısmını teşkîl eyleyen yukarıdaki satırları tedkīk edeceğiz.

Avrupa milletleri arasında en yüksek mevki'-i ikbâlde yaşayan İngiltere dinine bu kadar sıkı yapışıyor. Mütefekkirleri böyle düşünüyor, ulemâ-yı dînî bütün milletin dindar olması için dînî bir kuvvetle İngiltere'nin şân u şerefini i'lâ etmesi için böyle çalışıyor da bizim gibi âcizler ellerinde bulunan en mükemmel ve en nihâî kemâli hâiz bir dini ihmâl ede ede yıkmaya çalışa çalışa bu hâle getiriyor. Ne kadar elîm ve fecî' bir tezâd!

Times'in fıkrasında nazar-ı dikkati celb eden en mühim noktalardan biri hayât-ı ictimâiyye hakkında kilisenin ancak zamân-ı hâzırda beyân-ı mütâlaa etmesidir ki Müslümanlık bu husûsta hükmünü vermiş, insanlar arasında hürriyet, müsâvât, teâzud mebde'lerine ve tefevvuk-ı şahsîye hürmet esâsına müstenid bir hayât-ı ictimâiyye te'sîs etmiştir. Ehl-i İslâm hâkim, me'mûr, ashâb-ı arâzî ve amele sınıflarına münkasem ve dînî bir âlet-i istibdâd ve isti'bâd ittihâz eden bir hey'et-i ictimâiyye değil; muhtelif kābiliyette bir takım ferdlerden müteşekkildir ki vazîfe-i ahlâkıyyeleri mümkün olduğu kadar fazla hürriyete kesb-i istihkāk ile mütena'im olmak, aynı zamanda ancak başkalarının hürriyetine hürmetle kendi hürriyetlerini muhâfaza edebileceklerinden bir hürmet-i mütekābile ve müştereke sâyesinde hem hürriyet, hem müsâvâtı te'mîn etmektir. Hürriyetin efrâda teşmîl ettiği menfaat-i âmme ile müsâvâtın te'mîn ettiği mecbûriyet-i âmmeden teâzud-ı ictimâî doğuyor ve bu sâyede cem'iyet-i İslâmiyye mücâdele-i sunûftan âzâde kaldığı gibi din herhangi bir sınıfın âlet-i tahakkümü olmaktan berî kalıyor. Ve bundan dolayıdır ki cemâât-i İslâmiyye arasında daha fazla bir hürriyet, daha fazla bir müsâvât te'mîn maksadıyla siyâsî ve ictimâî ihtilâllerin vukūu görülmemiş ve görülmeyecektir.

Halbuki Hıristiyanlığın bu gibi mebâdîyi te'sîs edecek bir kuvveti hâiz olmaması yüzünden Avrupa'da sınıf mücâdeleleri alabildiğine kesb-i şiddet ederek kāhir ve müstebid bir sınıfın makhûr ve âciz bir sınıf-ı âharın vücûd bulmasına sebebiyet vermiş, nihâyet Hıristiyanlık'ta bir inkılâb yapmak zarûretini tevlîd etmiştir. İşte bugün kilise adâlet, merhamet ve uhuvvet mebde'lerini hayâtın kâffe-i safahâtına teşmîl etmek ihtiyâcını duyarak faâliyete başlıyor, mücâdele-i sunûfu kaldırarak İngiltere gibi bir devlet-i muazzamanın daha mükemmel bir sûrette i'tilâsı, İngilizlerin daha mes'ûd ve müreffeh yaşamaları için çalışıyor.

İngiliz kilisesi bu hareketiyle müslümanlığın en mükemmel en nihâî kemâli hâiz olduğunu bize bir kere daha gösteriyor!..

Halbuki biz bu eyyâm-ı idbârımızda bile vakāyiin sille-i te'dîbi bizi uyandırmak [ ][1] için kafamıza bin ibreti çarpıp dururken yine gāfil ve lâkayd, zelîl bir teslîmiyet ile ihtirâsâtımızın zebûn-ı hüsrânı olmakta ısrâr ediyoruz. Bu kâfir inâdımızdan hem târîhimiz hayâ eder, hem dinimiz.

Korkarım ki biz birleşelim mi birleşmeyelim mi veya birleşebilir miyiz gibi elfâzı gevelemekle vakit geçirerek hayât-ı İslâm'a sûikasd ediyorken[2]

* * *

Maamâfîh biz yine me'yûs değiliz. Allah'ın revh-ı rahmetinden nevmîd olmadık. Güneşin tulûuyla, zulmetler dağılır, sisler dağılır. Müslümanlık kalbimizde tulû' ederse bütün bu dalâletler, bu felâketler târumâr olur, yeniden kesb-i hayât ederiz.

İşte bizim hastalığımız ve esbâb-ı rehâmız bu derece âşikâr. İster isek o hastalığın pençe-i kahrında mahvoluruz, ister isek esbâb-ı rehâmıza yapışarak kendimizi kurtarırız.

---

1 Buradan iki-üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

2 Buradan üç satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Geçirdiğimiz imtihân devresi bu iki şıktan hangisini tercîh ettiğimizi gösterecek!

Ömer Rıza

MEMLEKETİ KURTARACAK ANCAK İSLÂMÎ BİR TEŞKÎLÂTTIR

Devlet ve millet-i Osmâniyyeye müteallik edvâr-ı târîhiyyeyi tedkîk ile değil, şöyle sathî bir nazarla karıştıracak olursak, hayret ve beht içinde kalırız. Bugünkü güne benzer hiçbir sahîfe-i târîhiyyeye tesâdüf etmeyeceğiz. Târîhî devrelerimizin en düşkün zamanlarında bile milleti kurtarmak, milletin ıztırâbâtını tehvîn etmek için birçok fedâkârlar ortaya çıkarak cebir ve unf ile değil hakîkī bir selâmet-i nefs ve hüsn-i niyyet ile milleti ve memleketi düşünerekten ortalığı tehdîd eden felâkete karşı müessir bir çâre bulabilmişlerdir. Geçmiş zamanlarda ilim ve fen, nûr-ı ma'rifet ve fazîlet bugünkü gün kadar memâlikimizde tâbân değilken mütefekkir ve münevverlerimiz pek ma'dûd ve mahdûd iken yalnız fedâkârlık hissiyle çalışan dindarlarımız her hâdiseye göğüs gerip milletin imdâdına koşmayı kendilerine mühim vazîfe bilirlerdi.

Ecdâdımızda gurûr ve mükâfât emelleri yok idi. Onlar yalnız ümmet-i Muhammediyyeye yardım etmeyi üzerlerine mefrûz bir vecîbe-i zimmet **[440]** telakkī ediyorlardı. Aralarında buğz u adâvet, ihtilâf-ı efkâr hüküm-fermâ olsaydı bile dar zamanlarda, girîveli hengâmlarda bu gibi ufak ihtirâsât arkasında koşmayı tenezzül sayarlardı. Bilakis her türlü şevâibi muvakkat bir zaman için bir tarafa bırakarak elele verir ve memleketi tahlîs için ne yapmak lâzım gelse yaparlardı.

Bu İslâmî niyet ve teşebbüsâtla her mu'dıl işi az müddet içinde hall ü fasla muvaffak olurlar ve dîn ü devletin nâmûsunu kurtarırlardı.

Eslâfımızın bu merdâne ve âlîcenâbâne isrlerine bugün iktifâ etmek icâb ettiği bir sırada münevver, mütefekkir, idrâk sâhibi olan müslüman Türkler dûçâr olduğumuz dermânsız derdi büsbütün unutup öyle işlerle meşgūl bulunuyorlar ki ne memleket, ne de devlet ve millet için hiçbir faydası yoktur. Bugün her şeyimiz, mevcûdiyetimiz, istikbâlimiz dahi zevâle ma'rûz bulunduğu için her vakitten ziyâde merdâne ve fedâkârâne bir ittihâda muhtâcız.

Meşrûtiyeti kabûl eden memâlikte fırkaların mevcûdiyetine ihtiyâc tabîîdir. (تعرف الاشيا باضدادها) müfâdınca her hakīkat zıddıyla teayyün eder. Şu beş senelik usûl-i idâremizi gözönüne getirsek binnetîce anlarız ki muhâlif bir fırkanın adem-i mevcûdiyyetinden, memleketimiz, milletimiz bugünkü nâ-mülâyim ve hânümân-sûz ahvâle dûçâr olmuştur. Sâbık zimâmdârânımız karşılarında muhâlif ve mu'terız –hiç olmazsa nakkād bir hey'et– görmüş olsaydılar o kadar ileri gidemezlerdi ve bu kadar fenâlığa meydan veremezlerdi.

Şimdi idâre-i sâbıkanın galatât ve cinâyâtından bahsedecek değiliz, çünkü ma'lûmu i'lâm etmekten başka bir şey yapmış olmayız. Aynı zamanda teşekkül eden hâl-i hâzırdaki fırkaları da tenkīd etmek arzusunda değiliz. Ancak bâlâdaki mukaddimeden maksadımız şu felâket-i hâzıradan bir ân evvel tahlîs-ı girîbân edebilmek için bil-cümle fırkaları "necât-ı mülk ü millet" gāye-i mübeccelesi etrâfında toplanmaya da'vet etmek istiyoruz. Felâketimizi tehvîne muvaffak olduktan sonra yine herkes kendi düşündüğünü tatbîkte serbest olur, istediği mesleği ittihâz eder.

Bugünkü fırkalar bu gidişle hiçbir şeye muvaffak olamayacaklardır. Çünkü hiçbirisi milletin hakīkī hissiyât ve ihtisâsâtini temsîl edemiyor. Hiçbir fırkamız ictimâî ve millî bir sınıfa istinâd etmiyor. Binâenaleyh milletin rûhundan, milletin bilumum menâbiinden ahz-i kuvvet etmeyen fırkaların devamıyla ta'kīb ettikleri işlerde nâil-i merâm ve muvaffakıyyet olmaları bir emr-i asîrdir.

Millet, memleket bugün neye muhtâcdır, derdi nedir, ne düşünüyor, mütefekkirlerden ne bekliyor? Bunu düşünen ve milletin bu gibi ihtiyâcâtını te'mîne –söz ile değil– fiilen çalışan her kim ise millet onu taklîd ve ta'kīb etmeye âmâdedir. Fırkacılık öyle bir hâle uğramıştır ki umûm milletin nefretini celb etmiş ve artık fırka nâmına zerre kadar kimse ehemmiyet vermez olmuştur.

Milletimiz bugün fırkalardan ziyâde bir sâhib-i zuhûra muhtâc ve muntazırdır. Bunu da Müslümanlık mefkûresiyle düşünür ve o dûrbînle buna bakar.

Her ferdimiz biliyor ki Avrupa'yı taklîd etmek ve Avrupalılaşmak için ileri gelenlerimiz pek çok çalıştılar. Avrupa'nın ictimâiyâtını tavr u meşreblerini tarz-ı telebbüslerini usûl-i muâşeretlerini aynen memleketimizde tatbîk etmek istedik. Avrupa siyâsiyâtını da kopya ve iktibâs eyledik. Fakat bu teşebbüsât netîcesinde hiçbir şeye muvaffak olmadık. Niçin? Çünkü Avrupa an'anâtıyla ictimâiyâtının Nasrâniyet esâsâtı üzere müesses bulunduğu ve Avrupa siyâsetinin de mezkûr esâsât-ı Nasrâniyyeye tâbi' ve münkād olduğunu düşünemedik, onun için Avrupa'yı ne kadar fazla taklîd ettikse siyâsetimiz o kadar ma'kûs netîceler tevlîd etti.

Bu memleketin an'anâtı, târîhi, örf ve âdâtı, esâs-ı siyâseti hep İslâmiyet'e müstenid ve mübtenî olduğu sıralarda eslâfımız bu muazzam maddî ve ma'nevî kuvvetlerle cihânı istîlâya, hak ve adâletin neşrine muvaffak olmuşlardı. Hattâ inkılâbdan sonra dahi İttihâd ve Terakkī'nin hem memâlik-i Osmâniyyede hem de yakın ve uzak memâlik-i İslâmiyyede vasf u ta'rîfe sığmaz bir kuvvet ve nüfûza mâlik olmaları bidâyette kendilerini hâlis muhlis müslüman göstermekteki mahâretlerinden ileri gelmişti. Meselâ Hindistan müslümanları Enver Paşa'yı Trablusgarb'daki mukāvemet ve fedâkârlığından dolayı sevmişler ve resmini teberrük için kendi hânelerine, mağazalarına ta'lîk etmişlerdi. Yoksa Türklük için hiçbir müslüman sevmemiş ve sevmezdi.

Hepimiz biliriz ki merhûm Kâmil Paşa ayârında şu son zamanlarda siyâsî bir adamımız yok idi. Ne için Kâmil Paşa mevkiini muhâfaza edemedi ve lâzım gelen nüfûzu gerek burada ve gerek sâir memâlik-i İslâmiyyede –İngiltere kralının fevkalâde tebcîl ve ihtirâmına rağmen– ihrâz ve te'mîn eyleyemedi de Tal'at ve rufekāsı gibi –ki Kâmil Paşa'ya nisbeten âlem-i siyâsette hiçbir mevcûdiyetleri olamazdı– bu kadar az bir müddet zarfında hem Osmanlı ülkelerinde hem de bil-cümle İslâm muhîtlerinde azîm şân ve şöhret sâhibi oldular?

İşte bu ince nokta son derece hall ü tedkîka muhtâcdır. İttihâd ve Terakkī'nin en büyük esbâb-ı muvaffakıyyeti ilk günlerde ta'kīb ettikleri ravâbıt-ı fikriyye-i İslâmiyye idi. Müslümanların en cân alacak damarlarını anladılar ve ona göre meşy ü harekette bulundular.

Böyle bir fırkanın esbâb ve avâmil-i sukūtu da hâdde-i tedkīkdan **[441]** geçirilecek olsa görülecektir ki son zamanlarda birkaç serserinin, sergüzeşt-cûnun dâm-ı tezvîrine kapılıp bir taraftan siyâset-i İslâmiyyeden uzaklaştırıcı Turanizm bir politika ta'kībine başlamaları, diğer taraftan da İslâm hayât-ı ictimâiyyesini yıkıcı bir tavr u meslek ittihâz etmeleri bütün istinâd noktalarının zıyâına sebebiyet vermiştir.

Böyle memleket için yabancı ve muzır mefkûreler İttihâd ve Terakkī'yi öldürdü. Turan yapayım derken vahdet-i İslâmiyyeyi parçaladı. Mecnûnların nasîhatleriyle Ka'betullâh'tan yüz çevirildi. Asrî! siyâset netîcesinde Arabistân'ın başına neler geldi! Memleketimiz ne hâllere giriftâr oldu! Bu muzır cereyânlar bu meş'ûm mefkûreler yüzünden İttihâd ve Terakkī'nin başında dönen felâketleri, onunla beraber memleketin âfâk-ı mukadderâtında dolaşan siyâh bulutları görmeyen yoktu. Aklı başında bulunup da bu yıkıcı cereyâna muhâlefet edenler, kendilerine garazsız, ivazsız nasîhat verenler menkūb ve merdûd oldular. Bu zavallı *Sebîlürreşâd* hep bu nasâyıhından dolayı senelerce kapattırıldı. Buraya yazı yazanlar ve müntesib olanlar bu memlekette büsbütün zebûn oldular. Asabiyetle köhneperestlikle ithâm olundular. Fakat netîce ne oldu? Koca bir kuvvet yıkıldı gitti. İslâmlar bugün teşkîlâtsız, şîrâzesi dağılan bir kitap gibi perîşân kaldılar.

İşte bizim o zamanlar korktuğumuz, çekindiğimiz şeyler bu idi. Her ne hâl ise başka fırkalarımız, mütefekkirlerimiz, münevverlerimiz İttihâd ve Terakkī'nin dünkü sukūtundan kendilerine bir hisse-i ibret ayırmalıdırlar ve böyle hatâlara düşmekten tevakkī eylemelidirler. Bilmelidirler ki bu memleket müslümandır. Müslümanlık'tan başka hiçbir tarz-ı siyâset bu memleketi selâmete çıkaramaz. Bunun hilâfında olacak her teşebbüs her politika akāmetten, mazarrattan başka bir netîce vermez. "İslâmlaşmak"tan başka çâre-i felâh yoktur. İslâm prensipleri üzerine kurulacak bu siyâset bizim i'tiyâdâtımıza, târîhimize, eslâf-ı güzînimizin a'mâline tevâfuk etmelidir. Kendi ictimâiyâtımız üzerine müesses bulunan bir siyâset-i İslâmiyye ta'kībine fedâkârlıkla, gayretle, elbirliğiyle çalışırsak, adâlet ve hakkāniyeti kendimize ve hasmımıza karşı tatbîk eyleyebilirsek yine herkesin teveccüh ve i'timâdını kazanmaya muvaffak oluruz.

Bugün her şeyden ziyâde vifâk u âhenge, terk-i nifâk u dağdağaya muhtâcız. Fırka oyunları be-gāyet tehlikelidir. Evvelâ bir Osmanlı mülküne ve saltanatına, [

]1 hudûduna sâhib olmalı, ondan sonra bizi belâlardan belâlara sokan kavâid-i meşrûtiyyete, fırkacılığa yeltenmeliyiz. Yoksa bu evzâ'-ı hâzıra ile beraber bir de birbirimizle didişmeye koyulursak, yarın ne memleket kalır ne de meşrûtiyet ve fırkacılık!

تأمل سطور الحادثات فانها – من الملأ الاعلى اليك رسائل

S[sin]**. M. T**[te].

NEDEN FIRKA TEŞKÎL EDEMİYORUZ?

Matbûât-ı yevmiyye arasında İslâm esâsları üzerine mübtenî bir siyâset-i milliyye ta'kībi ile temâyüz eden *Tasvîr-i Efkâr* refîk-ı muhteremimizden:

Memleketin başına çökmüş olan mesâibin esbâbını esâslı olarak ta'mîk etmek ve bunun kat'î sûrette çâre-i tedâvîsini bulmak isteyenler için düşünülecek en mühim mes'elelerden biri, İttihâd ve Terakkī hâricinde bir fırka addolunabilecek evsâfı hâiz başka fırka teşkîlinden âciz kalmanın neden ileri geldiği mes'elesidir. Acaba Hürriyet ve İ'tilâf ile Selâmet-i Osmâniyye neden kâfî derecede hâiz-i kuvvet değildirler ve şekl-i hâzırlarına nazaran neden istikbâl için de memleketin büyük bir ekseriyetini arkalarından sürükleyecek bir nüfûzu ihrâz edemeyecek gibi görünüyorlar? İşte bugün tedkīki iktizâ eden mes'ele budur. Ve bu derd, ilel ü a'râzıyla teşhîs olunup da çâre-i tedâvîsi yine ma'kūl ve mantıkī bir sûrette ta'yîn edilmedikçe bu iki fırka da memleketin hayât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyesine yeni bir istikāmet verecek nisâb-ı iktidârı ihrâz edemeyeceklerdir.

İttihâd ve Terakkī'nin meşrûtiyetten sonra derhal pek büyük bir kuvvet kesb ederek memleketin her tarafında pek esâslı sûrette kök salması yalnız memleketi herkesin pek az beklediği bir sırada mu'cize gibi serbestîye nâil etmesinden mütevellid şereften ileri gelmemişti. İttihâd ve Terakkī her şeyden evvel ve ziyâde millî bir cem'iyet, millî bir fırka idi. Meşrûtiyetten sonra bütün zavâhire rağmen bilhassa rûhu, esâs mesleği milliyet olduğunu her işinde göstermiş idi. Bu milliyet bidâyette İslâmiyet şeklinde tecellî etti. Bu memleketin esâsı, an'anesi, târîhi, i'tiyâdı, siyâseti hep İslâmiyet'e istinâd etmiştir. Bu halkın en büyük ihtiyâc-ı ma'nevîsi en kuvvetli râbıta-i fikriyyesi hep İslâmiyet'tir. İşte İttihâd ve Terakkī'nin bu kadar kuvvetli ve nüfûzlu olması kuvvet-i nüfûzunun her türlü hatâlara rağmen – bu derecelerde pâyidâr kalması hep böyle tabîî bir zemîne, bir temele istinâd etmesinden mütehassıldır. Mütemeddin garb memleketlerinde fikir üzerine müesses fırkalar da var, fakat oralarda bizdeki derecede milliyet mes'eleleri mevcûd değildir. Maamâfîh oralarda da en kuvvetli fırkalar yine sunûf-ı ictimâiyyeye istinâd edenlerdir. Meselâ İngiltere'de Muhâfazakârân fırkası olduğu gibi, bizde ise henüz sunûf-ı ictimâiyye, hudûdu teayyün edecek derecede teşekkül eyleyememiştir. İttihâd ve Terakkī bidâyetteki İslâm siyâsetini son zamanlara doğru terk eder gibi oldu ve onun yerine Türkçülük siyâsetiyle bir de hayât-ı ictimâiyyede Liberalizm mesleğini ihtiyâr etmeye başladı. Fakat Türkçülük de nihâyet memleketin en kuvvetli ve meziyetli unsuruna istinâd demek olduğu cihetle bu da yine tabîî bir kuvvet teşkîl ediyordu. Şu halde İttihâd ve Terakkī hiçbir vakit öyle lüzûmundan fazla fikir üzerinde uğraşmak yolunu **[442]** tutmamış, kuvvetini hep memleketin en tabîî ve câzib menâbiinden almaya çalışmış ve bunda muvaffak olmuştur.

İşte fikrimizce bizde yeni fırkaların iktisâb-ı nüfûz ve kuvvet edememesi de bilhassa İttihâd ve Terakkī'nin ta'kīb ettiği bu mesleği –fakat zamanın ihtiyâc ve icâbına göre ta'dîl ederek– tatbîki düşünmemelerinden ileri geliyor. Ve öyle zannediyoruz ki her ne olursa olsun, her ne türlü inkılâbâta

1 Buradan beş kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

ma'rûz bulunursak bulunalım bu memleketin, bu iklîmin, bu halkın daha uzun müddetler yegâne kuvvetini, yegâne istinâdgâh-ı ma'nevîsini, yegâne âmil-i terakkī ve teâlîsini teşkîl edecek olan İslâmiyet ve milliyet esâsları gözetilmeden teşekkül edecek fırkalar hiçbir vakit memlekette hâkim ve nâfiz bir siyâset sâhibi olamayacaklar ve binâenaleyh hiçbir zaman İttihâd ve Terakkī'ye karşı muvaffakıyetle mücâdele imkân ve iktidârını ihrâz edemeyeceklerdir.

İSLÂM'DA YEİS KÜFÜRDÜR

Büyük Mâzîye Sâhib Olan Milletimiz Ölmedi ve Ölmez

Ortada zimâm-ı idâremize vâzıu'l-yed olan hükûmetin ve tâliin kendilerine muzâhir olmasından dolayı ihrâz-ı galebe etmiş bulunan kuvvetli bir hey'et-i düveliyyenin fevkında olarak bir Türk milleti, bir İslâm ümmeti vardır. Bu millet ve ümmet asırlarca ibrâz-ı satvet ve kudret etmiş, zaman zaman cihânlara hâkim olmuş, mukadderât-ı beşeriyye atlarının ayaklarına merbût kalmış ve devirler olmuştur ki, târîhin bir faslını eliyle kapayarak diğer bir faslını yine irâde ve iktidârıyla açmak gibi celâdetler göstermiştir.

Evet târîhin bugün en büyük geçit başında bulunduğumuz sırada ittihâz olunacak mukarrerât-ı muazzamada re'yine hiç mürâcaat edilmeyecek gibi görünen bu ümmet ve millet bundan dört buçuk asır evvel, edvâr-ı târîhiyyeyi ikiye ayıracak sûrette büyük bir vak'a ihdâs eylemiş, "dünyânın bir imparatorluktan ibâret olsaydı pâyitahtı ittihâz edilmeye lâyık görülen Kostantınıyye'yi" feth etmiş ve bu gazâ-yı garrâsıyla bütün bir cihân-ı husûmete karşı bir milletin satvet-i gālibânesini, himmet-i besâletkârânesini göstermiş idi. O vak'ayı ta'kīb eden devirlerde bu millet yine pek çok münâsebetlerle muttasıf olduğu azm-i âlî-himmetânenin âsârını irâe eylemiş, pek çok defalar kābiliyet-i hayâtiyyesinin ne kadar büyük olduğunu isbâta muvaffak olmuştu. İşte bugün târîhin yeni bir faslı daha küşâd edilirken vakāyiin karşısında zebûn ve âciz kalacak gibi görünen bu millet böyle bir mâzîye, istikbâli için de bir zımân teşkîl eylemek lâzım gelen böyle bir istinâdgâha mâlik bulunmaktadır.

Biz bugün ne kadar azîm gavâil içinde çırpınırsak çırpınalım sevk-ı vakāyi' ve sû'-i tâli'le ellerimiz kollarımız kahhâr kuvvetler karşısında ne kadar bağlı bulunursa bulunsun, her halde büsbütün me'yûs ve nevmîd olacak, her şeye rağmen yine bir mevcûdiyet göstermekten âciz kalacak bir millet değiliz. Başımıza getirdiğimiz ve getireceğimiz hükûmetler mukadderât-ı milliyyeyi bi-hakkın idâre etmek liyâkatini hâiz olmayabilirler. İstiklâl-i siyâsîmiz bu idâresizlikler yüzünden tamâmıyla tehlikeye düşebilir, İ'tilâfiyyûn kuvve-i gālibânelerine istinâden hakkımızda pek bî-rahm u emân karârlar ittihâz edebilirler, bütün bu ihtimâlât karşısında ise biz kat'iyyen ye's ü fütûra düşmemeliyiz. Bilakis tehlikeler büyüdükçe, felâket endîşeleri arttıkça azmimizi o mertebe tezyîd ve takviyeye çalışmalıyız.

Bugün geçirdiğimiz imtihân devresi hükûmet ve devlet imtihânı değil millet ve ümmet imtihânıdır. Bu imtihânda muvaffakıyet ve gālibiyeti hükûmetin himmetinden bekler isek en büyük hatâya düşmüş oluruz. Hayır memleket ancak milletin gayreti, milletin basîret ve dirâyeti, milletin göstereceği ittihâd ve ittifâk kābiliyeti ile halâs olabilecektir. Mâzîmiz her halde âtîmiz için bize rehber olmaya lâyık emsâl ve mefâhir ile mâlâmâldır. Ne idik, nasıl büyüdük, nasıl dünyâlarla uğraştık, nasıl cihângîrlik ettik, ne azîm tehlikeler atlattık, ne müdhiş felâketler karşısında mevcûdiyetimizi muhâfaza edebildik, nasıl muazzam milletlerin mukadderâtını elimiz içinde tuttuk, nasıl uzun müddetler târîhe hâkim olduk, bütün bunları bu felâket ve idbâr zamanlarında pîş-i ibretten geçirmemize hiçbir mâni' yoktur ve bunları düşünüp söylemekle hiçbir zaman azamet-fürûşluk ettiğimize hükmolunamaz. Bilakis her şeyden yeis ve nevmîdîye düşmek isti'dâdını gösterdiğimiz böyle zamanlarda bizi fütûra tevdî'-i nefs etmekten kurtaracak esbâb ve avâmilin en mühimleri bunlardır. Memleket pek azîm zararlara giriftâr olduysa dört beş senedir pek cânhırâş zâyiât idrâk etmiş isek milletimiz yine bâkīdir, mevcûddur, hem de bu felâketler içinde târîhine bir Çanakkale hârikası daha ilâve etmek sûretiyle mezâyâ-yı asîle ve fıtriyyesinden hiçbir şey gāib etmediğini daha dün isbât eylemiştir. Böyle bir millet her halde istikbâline emniyet ile bakmak hakkını çoktan ihrâz etmiştir. Yalnız bugün bize düşen vazîfe o hakkımıza liyâkatimizi de göstermek, bugünkü tehlikeler karşısında fikren, hissen biraz daha fedâkârlık ederek aramızda ittihâd etmek, evet, rehâ ve selâmet yolunda halâs ve necât tarîkında elele vererek târîhin açılmak üzere bulunan yeni faslında kendimize bir mevki' te'mînine çalışmaktır. Ve öyle zannediyoruz ki vaz'iyet-i hakīkıyyemizi bu nokta-i nazardan ibretle ve intibâhla derpîş edebilirsek, edebilecek kadar nefsimize hâkim olabilirsek her halde hakk-ı hayâtımızı mâzîmize ve hiçbir zaman zevâl bulmayan evsâf-ı milliyyemize bi-hakkın lâyık olacak sûrette tasdîk ettirir ve târîhin şu geçit başında ma'rûz kaldığımız imtihânı muvaffakıyet ile geçirebiliriz.

(Tasvîr-i Efkâr)

İCMÂL-İ HÂDİSÂT

Hâricî:

Paris'te in'ikād eden Sulh Konferansının mukarrerâtına bütün cihân sabırsızlıkla intizâr etmektedir. Bunca mesâil-i mühimme ve mu'dılanın ne sûretle halledilebileceği keyfiyeti her memlekette ve bil-cümle mahâfil-i siyâsiyyede mevzû'-i bahs ve zemîn-i münâkaşa teşkîl edilmektedir. Harb müsebbiblerinin tecziyesi, tazmînât-ı harbiyye, zarar ve hasârâtın ta'mîr ve telâfîsi, Alman müstemlekâtıyla Filistin ve Irâk mesâilinin halli Cem'iyet-i Akvâm'ın teşkîli, bî-taraf devletlerin metâlibi, Rusya [ ][1] karşı [ ][2] ittihâz olunacak vaz'iyet ile bâlâda saydığımız birçok muakkad ve girift mesâil-i müşkilenin halli hep bu konferansta mevki'-i müzâkereye konulacak ve netîcelendirilecektir. Birbirine müteallik ve merbût olan bunca gāmız **[443]** işlerin keyfiyet-i hallinde acaba adl ü nesafete riâyet olunabilecek

[1] Buradan iki-üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.
[2] Buradan iki-üç kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

mi? Yoksa kaça mal olursa olsun işe nihâyet vermek için İ'tilâf mümessilleri arasında gizlice anlaşma ve uzlaşma hâsıl olmuş mudur?

Bu konferansın mukarrerâtı netîcesinde mukadderât-ı cihân teayyün edecek, haritalar yeniden tanzîm edilecek, herkes hudûdunu belleyecek ve hakkına sâhib olabilecek gibi görünüyorsa da eski hükûmet ve milletlerin harsinden, göbeğinden yeni doğacak hükûmetlerle milletler arasında yeniden mûcib-i nizâ' ve cidâl olacak hâdisâta meydan verilmeyecek mi?

Wilson prensiplerinin tedkīkātı, tatbîkātı İ'tilâf devletlerinin mesâîsini tesrî' mi edecek yahud işkâle mi uğratacaktır?

Şimdiden Avrupa ricâl-i siyâsiyyesinin bi'l-münâsebe îrâd eylemiş oldukları nutuklarla beyânâtı müdakkıkāne bir sûrette tedkīk edilirse öyle zannolunur ki bil-cümle mesâilde birbirleriyle pek de müttefiku'r-re'y olmayacaklardır. Misâl olarak Fransa Hâriciye Nâzırı Mösyö Pişon'un "Fransa Parlamentosu Hâriciye Encümeni'nde îrâd ettiği nutukta Rusya hakkında söylediği sözlerle İngiliz nuzzârından Lord Milner'in beyânâtı arasında ne kadar azîm bir mübâyenet vardır. Pişon diyor ki: "Bir seneden beri Rusya'daki mesâîmiz münhasıran Almanya'ya karşı idi. Bolşevikîlere karşı ittihâz ettiğimiz tedbîrlerin kâffesi hakīkatte Almanya aleyhinde idi. Arkanjel'e, Morman'a, Sibirya'ya neden asker gönderdiğimizi soruyorsunuz. Bu sevkıyât Alman askerinin şarktan çekilerek garb cebhesine gönderilmesine mâni' olmak içindi. Hiçbir Rus üzerinde, istediği şekl-i hükûmeti intihâb etmesi için bir tazyîk yapmayacağız."

Biraz da Lord Milner'i dinleyelim, müşârunileyh diyor ki: "Eğer şimdiden Rusya'dan çekilir isek İngiliz kavminin nâmûs ve insanlık hislerini amîk sûrette rencîde edecek bir harekette bulunuruz. İngiltere hükûmeti Rusya'ya karşı îfâsı ile mükellef olduğu vezâif-i ma'neviyyeyi ikmâl ettikten sonra derhal askerini geri alacaktır. Müttefiklerimiz dahi böyle düşünüyor. Lâkin şimdiden Rusya'yı tahliye eder isek dâire-i şümûl ve netâyici henüz kābil-i tahmîn olmayan bir felâket-i uzmâ zuhûr edecektir."

Cem'iyet-i Akvâm'ın teşekkülü hakkında İngiltere'ce birkaç maddeyi muhtevî bir proje tanzîm edilmiş ise de acaba bu Akvâm Cem'iyeti'ne yalnız medenî zannolunan Avrupalılar mı dâhil olmak hakkına mâlik olacaklar yoksa sâir ekālîm ve kıtaâttaki milletlerin de duhûl ve intisâba hakları olabilecek midir? Wilson prensibi ile bu proje arasında bir mübâyenet olması melhûz mudur?

Amerika ve İ'tilâf devletlerinin şu son günlerde Rusya'da yeni bir siyâset ta'kīb etmeye karâr verdiklerini görüyoruz. Müttefik devletlerin rüesâsı Mister Wilson'un teklifi üzerine yeni bir beyânnâme neşrederek Rusya umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale fikrinde olmadıklarını, herhangi bir menfaat sevkıyle Rus arâzîsinden istifâde etmeyi düşünmediklerini, Rus milletinin düşmanı değil dostu olduklarını, Rusların yalnız müşkilâttan ve mahrûmiyetlerden kurtulmalarını ve sulh ve sükûna mazhar olmalarını istediklerini i'lân eylediler. Yine Mister Wilson'un teklîfi üzerine Lehistân ve Finlandiya hâriç olmak üzere Rus arâzîsinde mevcûd bil-cümle hükûmetler Büyük Ada'ya murahhaslar göndermeye ve orada İ'tilâf murahhaslarıyla birlikte bir konferans akdetmeye da'vet olunmuşlardır. Konferanstan maksad son derecede açık ve serbest bir sûrette konuşarak Rus milletinin muhtelif aksâmının arzularını anlamak ve Rusya'nın cihânın diğer milletleriyle münâsebât-ı haseneye girişmesini mümkün kılacak bir sûret-i tesviye bulmaktır. [ ][1] olunduğu gibi Rusya'dan gelen murahhasların İstanbul'a nakilleri için de İ'tilâf hükûmetleri tarafından her türlü teshîlâtın irâe edileceği vaad olunmuştur.[2]

* * *

[444]

Dâhilî:

Bu hafta zarfında nazar-ı dikkati câlib olan hâdisâtın başlıcası İ'tilâf ve Hürriyet fırkasının beyânnâmesidir. Bu beyânnâmede beş on senelik vakāyi', husûsile muhârebe esnâsında yapılan yolsuzluklar birer birer ta'dâd edildikten sonra ondan müterettib mes'ûliyetler de "medeniyet ve hürriyete karşı i'lân-ı harb etmek töhmeti altında bulunan" sâbık fırkaya tahmîl edilmiş ve hâl-i hâzırdaki hükûmete karşı da adem-i i'timâdı îmâ eder cümleler derc olunmuştur. Beyânnâmenin son kısmında da İ'tilâf ve Hürriyet'in bu âna kadar hiçbir hükûmete müzâheret etmediği beyân edilerek işler bu mihverde devam edecek olursa fırkanın millete karşı hiçbir mes'ûliyet kabûl etmeyeceği dermiyân olunmuştur. Bunu müsbet bir ifâde sûretinde telakkī etmek doğru olamaz. Çünkü ekseriyete müstenid olduğunu iddiâ eden siyâsî bir fırka efkâr-ı umûmiyyeyi tatmîn için yalnız menfî şeylerle değil bilakis müsbet işlerle iştigāl etmesi lâzım gelir. Hâlihâzırda memleketimizde hüküm-fermâ olan buhrân-ı ahvâle çâre bulmak, memleketin enkāzını perîşânlıktan kurtarıp ta'mîr ve termîm etmek, halkın ihtiyâcâtını, husûsile âsâyişi idâme ve te'mîn eylemek kâmilen bu siyâsî fırkanın vezâifindendir.

[1] Buradan beş kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

[2] Buradan yirmi üç satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Ve elbette mes'ûliyete de ma'rûz kalması icâb eder. Mâdem ki bu fırka ekseriyete istinâd iddiâsında bulunuyor, o halde efkâr-ı umûmiyyenin arzularını da yerine getirmeye mecbûrdur. Ve bu yüzden gayr-i mes'ûl vaz'iyetinde kalamaz.

Bu hafta içinde daha başka hâdiseler yüz göstermiştir ki bu da kabine a'zâsından Zirâat Nâzırı Vayani Efendi'nin isti'fâsıdır. Mezkûr isti'fâ zâhirde her ne kadar esbâb-ı sıhhiyyeye atfediliyorsa da evvelce Rum matbûâtının beyânâtı nazar-ı dikkate alınırsa sümme't-tedârik bir şey olmadığı hâtıra vârid olur. Fakat emîniz ki bu isti'fâ kabineyi buhrâna düşürecek bir mâhiyeti hâiz olamaz, ehemmiyeti de yoktur.[1]

* * *

Matbûât hakkında da hükûmetimizle İ'tilâf mümessilleri beyninde birçok müzâkerât vukū' bulmuş ve bilâhare hükûmet, nokta-i nazarını kabûl ettirmeye muvaffak olmuştur. Ancak yeniden tanzîm edilecek birkaç maddelik kānûnun mâhiyetini bilemediğimiz için şimdilik bu bâbda bir şey söyleyemeyeceğiz. Ümîd ederiz ki hükûmet matbûâtı daha ziyâde takyîd ve tahdîd etmez, asr-ı hâzırın îcâbât-ı medeniyyesine göre tasavvur olunan kuyûdun daha ziyâde teshîline gayret ve fedâkârlık göstermekle hem kendi hüsn-i niyyetini göstermiş olur, hem de matbûâtın izzet-i nefsini rencîde etmiş olmaz.

Ekmek mes'elesinde henüz bir muvaffakıyet elde edilmemiş gibi görünüyor. Zîrâ hâlâ ekmeklerin keyfiyet ve kemmiyetinde eskisine nisbetle hiçbir eser-i terakkī görülmemektedir. Kömür buhrânı ise halledilmiş gibi görünüyor.

Anadolu şimendüferleri de İ'tilâf'ın kontrolü altına girdi. Kömür buhrânının izâlesiyle inşâallâh İâşe Nezâreti veya Müdüriyeti, Anadolu istasyonlarında çürümeye yüz tutan zehâiri sühûletle celbe muktedir olur. Bu sûretle halka hem iyi hem de fazlaca ekmek verilebilir ve gitgide ekmek mes'elesi bir kere yoluna girecek olursa tabîâtiyle geçmişe nisbeten bir dereceye kadar pâyitahtta ucuzluk olur ve halkın ihtiyâcât-ı zarûriyyesi tedârik ve tehvîn edilmiş olur.

Memleketin ahvâl-i iktisâdiyyesini temelinden ıslâh edebilmek için kāimelerimizin i'tibârını tezyîd edecek bir çâre bulunmalıdır. Yoksa borsadaki ahvâl böyle devam ederse pahâlılığa çâre bulunmayacaktır. Bu husûsta en ziyâde mütehassıs ve alâkadâr olan Mâliye Nâzırımızın nazar-ı dikkatini celb etmek mecbûriyetindeyiz.

Hâl-i hâzırda her şeyden mühim olan sulh işleridir. Paris'teki Sulh Konferansında birçok mesâil-i mühimme tezekkür edilmektedir. Bu mesâilde bizim ziyâdesiyle alâkadâr bulunmamıza nazaran hakīkati konferansa iştirâk eden Düvel-i İ'tilâfiyye murahhaslarına anlatmak, hukūkumuzu lâyıkıyla müdâfaa edebilmek vazîfesi her şeyden akdem ve mühim olsa gerektir.

Düstûrları –eğer menâfiimize muvâfık değilse– ta'dîl eylemek en hayâtî bir mes'eledir. Bu işte muvaffak olabilmek için iki şey hâtırımıza geliyor: Biri umûr-ı dâhiliyyemizde fazlaca faâliyet göstermek ve sâbıktan müdevver işleri temizlemek, milletin mezkûr işlerde zî-medhal olmadıklarını âsâr-ı fi'liyyesiyle isbât etmek; diğeri de katliâmlarda, tahrîbâtta müslümanların da azîm –cân, mal ve servet noktasından– zarar ve hasârâta uğramış olduklarını berâhîn-i kat'iyye ve mantıkıyye ve hattâ bî-tarafların şehâdât-ı bî-garazâneleriyle ortaya koymak icâb eder.

Hükûmetin faâliyet ve ciddiyetini te'mîn etmek için de dâhilde teşekkül eden bilumum fırkalarımızın bir müddet-i muvakkate için olsun birleşip elele verip siyâset-i hâriciyyede yek-minvâl ve yek-tarz bir siyâsetin ta'kībine ittifâk ile hükûmete delâlet ve müzâheret eylemelerine vâbestedir.

Bugünkü günde Rum ve Ermeni kiliseleri unsurları sırf Hıristiyanlık noktasından birleştikleri ve müttehiden çalışmakta oldukları halde biz müslümanların hâlâ nifâk ve ihtilâfâtla, dedikodularla uğraşmaklığımız bin-netîce bizi daha fenâ vaz'iyetlere sürükleyeceği âşikârdır. Elde vakit ve fırsat var iken hukūk-ı sarîhamızı bunca yâr u ağyâra karşı muhâfaza ve mevcûdiyetimize, hayâtımıza, istikbâlimize tealluk eden mesâile ehemmiyet vermek her müslüman üzerine farz ve vâcibdir.

Memleketimizde anâsır-ı gayr-i müslimenin birleşmesi elbette bize bir tâziyâne-i ibret ve teşvîk olmalıdır. Bu bizim beyhûde ve bâtıl bir sûrette imrâr-ı hayât etmemekliğimize cânlı bir ihtârdır.

Hukūk Matbaası Eşref Edib

[1] Buradan üç satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için seneliği (250), altı aylığı (130) kuruşdur.
(Nüshası 5 kuruş, seneliği 52 nüshadır.)

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniyye kabul olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد | Başmuharrir Mehmed Âkif | Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl Eşref Edib | والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

5 Şubat 1919 | 4 Cemâziyelevvel 1337 Perşembe | 6 Şubat 1335[1] | Cild: 15 - Aded: 390

ESRÂR-I *KUR'ÂN*

اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فى اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ[2]) nazm-ı celîli de hayâtta rehber ittihâz edilmesi icâb eden âdâb ve ahkâm, cânib-i Hak'tan gâyet vâzıh ve kat'î düstûrlarla, vahiy ve *Kur'ân* ile ta'yîn ve tesbît edilmiş olduğu halde münâfıkların tuttukları meslek ü mişvârı ikinci bir temsîl ile tasvîr etmektedir.

Fil-hakîka İslâm hâvî olduğu tahzîr ve tebşîrler, vaad ü vaîdler, şiddet ü mülâyemetlerle fıtratların îcâbâtına göre her türlü vesâit-ı tehzîb ve irşâdı nefsinde cem' etmiş bir dindir. Bu i'tibâr ile de nüfûs-ı insâniyyeyi temâyülât-ı behîmiyyelerinden men' etmek, seyyiât-ı ef'âle, bağy ü taadîye inhimâk dâiyesinden vazgeçirmek için vicdân-ı beşer üzerinde bir te'sîr-i mütehakkimâne icrâsına en müstaid bir din varsa o da İslâm'dır.

Binâenaleyh münâfıklar âyât-ı münezzeleyi dinledikçe onların ihtivâ ettikleri gûnâgûn vaad ü tebşîrler kendilerinde dîn-i mübîne karşı şedîd bir meyl ü incizâb husûle getiriyor; fakat bir de ahde vefâ etmeyenler; muâmelât-ı hayâtiyyelerinde, hiç olmazsa, bî-vâye bir yetîme, nâtüvân bir fakîre karşı kalblerinde bir hiss-i re'fet ve âtıfet uyanmayanlar hakkındaki tehdîd ve vaîdlerin bütün şiddet ü mehâbetiyle kulaklarına aks etmesi o temâyülâtı nefret ve asabiyete tahvîl ediyor idi.

Zâten halkın sırtından geçinmeye, âmâl-i şahsiyyesini tatmîn yolunda benî-nev'inin ırz u nâmûsunu pâmâl etmekte hiçbir mahzûr-ı vicdânî tasavvur etmemeye alışmış olan bir kimsenin dîn-i ilâhîye ayn-ı rızâ ile bakmasına nasıl imkân tasavvur olunabilir?

Bu gibiler Kitâbullâh'a imtisâlin, müştehiyyât-ı behîmiyye ve temâyülât-ı sefîlelerine vedâ' etmek, bağy ü taaddîyi rehber ittihâz etmiş olan nüfûs-ı leîmelerini dâire-i iffet ve meşrûiyyete mülâzemete mecbûr eylemek demek olduğunu bildikleri halde o Kitâb-ı mukaddesi üsve ittihâz etmeye nasıl bir sâik-ı derûnî kendilerini temâyül ettirebilir?

Mâhiyet-i felâh-bahşâsını gûnâgûn vaîd ü tehdîdler, dünyevî, uhrevî zecr ü ukūbetler ve bunların mukābilinde türlü türlü tebşîrler, behiştî menziletler, kudsî ve ilâhî rahmetler teşkîl etmekte olan dîn-i mübîn-i İslâm muvâcehesinde bu makūle kimselerin vaz'iyetlerini îzâh edebilecek bir kıyâs ve temsîl yürütülebilmek için bir cemâat tahayyül edilmelidir ki yolda aşırı derece yüklü bulut yığınlarına tesâdüf ediyorlar, bulutlar yavaş yavaş âfâkı sarıyor, eşkâl ve manâzırı feyz u bereket vaad eden tatlı ümîdler uyandıracak bir mâhiyette olmakla berâber vakit vakit şimşek parıltıları, gürlemeler de eksik değil. Derin zulmetlere gömülüp kaldıkları için yollarına muntazaman devam imkânı mefkūd olan yolcular ara sıra şimşeklerin parlamasından istifâde ederek yol almaya çalışıyorlar, şu'le-i berk muntafî olunca tekrar bastıkları yeri göremeyecek sûrette zulmetlere müstağrak olarak şaşırıp kalıyorlar. Yalnız şurası var ki bunlar müebbeden hiçbir şey görememeye mahkûm olan hakīkī körler, bir sadâ işitebilmeleri imkânı olmayan sağırlar zümresinden değiller; fıtratın en büyük mevhûbesi olan ni'met-i sem' u basarla mütena'imdirler.

[446] İşte münâfıklar da böyle idiler. Sâha-i âlemi vâyedâr-ı felâh u saâdet eden sehâb-ı feyyâz-ı risâlet, âfâk-ı beşeriyyetten nümâyân olduğu zaman fezâ zalâm-ı şirk ile kararmış kalmış, kalbleri sevâd-ı küfr ü dalâl kaplamış idi. Böyle bir hengâmda hidâyet-i ezeliyye ne yolda tecellî etti? Bir taraftan o müessir tergīb ve terhîbleriyle, vaad ü vaîdleriyle mağmûm ve kasvet-âlûd kalblerde neşve-i ümîd uyandırmaya, diğer taraftan cennetlerin niam ve lezâiz-i sermediyyesini, cehennemin selâsil ü ağlâlini vasf u teşrîh ederek isti'dâd-ı fıtrata göre herkesin bir me'vâ-yı cavidânîsi bulunduğunu lâhûtî bir edâ ile i'lân etmeye başladı.

Bu vaad ü vaîdlerin, bu inzâr u tebşîrlerin münâfıklar gibi bed-mâyeler üzerindeki netâyic ve te'sîrâtı neden ibâret oldu? Küfr ü dalâl iliklerine işlemiş; mâye-i fıtratları levs-i

[1] Tarih hanesine "5 Kânûnisânî 1335" tarihi yazılmıştır.
[2] Bakara, 2/19.

şirk ile yoğurulmuş; âmâl-i behîmiyye ve temâyülât-ı hayvâniyyelerine hâil olacak herhangi bir şeye karşı şedîd bir hiss-i nefret ve istikrâh beslemeyi düstûr-ı hayât edinmiş olan bu bedbahtlar risâlet-i seniyye-i Muhammediyyenin önlerine açtığı ufk-ı saâdet ve selâmetten ne dereceye kadar müntefi' olabildiler?

Kur'ân-ı Kerîm'de, siyer ve târîh kitaplarında okuyup anlıyoruz ki bu adamlar riyâ ve nifâk kisvesi altında sokuldukları İslâm âleminde arzu ettikleri bir şeye nâil olurlarsa: "Bu zâten bizim hakkımızdı." diyorlar. Fenâ bir hâdiseye ma'rûz kalırlarsa bunu Resûl-i güzîn ile ashâbının şeâmetine haml ederek: "Bu adamlar olmayaydı ne başımıza bu felâketler gelir, ne de sükûn ve huzûrumuz haleldâr olurdu." yolunda tefevvühâtta bulunuyorlardı.

Yine bu adamlar Allah'ın evâmirine muhâlefet, şerîki i'tikād ettikleri evsân ü esnâma seve seve perestiş sûretiyle hürmet-i rubûbiyyetini hetk ettiklerinden dolayı Cenâb-ı Hakk'ın inzâr ü tehdîdlerini duydukça; emvâl-i eytâmı ekl edenlerin, yeryüzünde fitne ve fesad çıkaranların, âcizlere merhamet, ahde riâyet kaydında bulunmayanların ferdâ-yı kıyâmette başlarına gelecek hâlleri Kurân'ın lisân-ı tahzîrinden dinledikçe; sâha-i haşre dökülen yığın yığın insanların hayât-ı maddiyyedeki iyi, kötü bil-cümle ef'âli teşhîr edildiği zaman Hâlik-ı Zülcelâl'in elinden kurtulmanın hiçbir ferd için imkân olmadığına dâir olan beyânât-ı Kur'âniyye kûhların sâmia-çâk tarrâkasını andırır bir edâ-yı mehîb ile kulaklarına değdikçe tıbkı sergüzeştleri tasvîr edilen yolcuların hâl-i dehşet ü hayretlerini temsîl eden endîşe-nâk bir tavır ile kulaklarını parmaklarıyla tıkarlar, daha olmazsa esvâblarının yakasını başlarına çekerek bu yoldaki tehdîd âvâzelerini duymamaya müfrit bir tehâlük gösterirler, sonra da peygamberlerine [1](وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِى اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا اِلَيْهِ وَفِى اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ) = "Bizi da'vet ettiğin din, dermiyân eylediğin tehdîdler karşısında kalblerimiz birer gılâf içindedir, kulaklarımız ağır işitir, seninle aramıza perde çekilmiştir." diyerek küfür ve ma'siyetteki inâd ü ısrârlarının derecesini i'lâna şitâb ederler idi. Binâenaleyh Resûl-i Kerîm'in salâh u felâha da'vet teşebbüsü onların din ve hakîkate karşı kin ve nefretlerini teşdîd etmelerinden, bâtıla dört el ile sarılmalarından başka bir te'sîr husûle getiremedi.

Onlar hakāyıkı muhâkeme edebilecek kalbleri, işitebilecek kulakları, görebilecek gözleri varken bu mesleği tutuyorlardı, hiç düşünmüyorlardı ki sırf maddiyâta hasr ettikleri o gözleri kör, kulakları sağır ederek bâr-ı tekâlîfe tahammül edemeyecek derece âciz ü bî-mecâl bir hâle koyduktan sonra kendilerini dâire-i teklîf hâricine çıkarıvermek Fâtır-ı Hakîm'in daima yed-i kudretindedir.

Onlar, nâil oldukları bî-nihâye ni'metlere küfrân ile mukābele etmek, Hakk'ın sadâ-yı irşâdına kulak asmamak, hürmetini beyân ettiği bağy ü fesâdı mubâh görmek sûretiyle Hâlıklarına karşı tavr-ı husûmet irâesinde sebât ve ısrâr edip dururken kudret-i kāhire-i Sübhâniyyenin kendilerini hiçbir şey göremeyecek sûrette kör, bir ses işitemeyecek derecede sağır edip bırakmasına acaba ne gibi bir mâni' tasavvur ederler? Onları yaradan, işitecek kulak, görecek göz, anlayacak kalp veren o değil midir?

[1] Fussilet, 41/5.

Kendilerine bu vücûdu kazandıran, babaları ataları olduğunu i'tikād ediyorlarsa acaba babalarını o neş'ete mazhar eden, kānûn-ı hilkat ve tekvîn îcâbâtına muhâlif bir cihet bırakmaksızın kisve-i vücûda girmelerini te'mîn eyleyen o Hâlik-ı Hakîm'den başka biri midir?

Kur'ân-ı Hakîm sûrenin bidâyetinde bize müttakīlerin evsâf ve şuûnunu beyân etmiş, sonra [2](اِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ) kavl-i kerîmiyle başlayan birkaç âyetle kâfirlerin ahvâlini beyân ve îzâh etmiş, daha sonra münâfıkların alâim ü evsâfıyla kalbî ve zâhirî ne gibi temâyülât perverde eylediklerini mü'minlere bildirmiştir ki mesâil-i i'tikādiyyeden insanlar için mümkün ve mutasavver aksâm-ı akliyye de bunlardan ibârettir. Çünkü insan ya küfür ve ma'siyetten çekinerek hâlis bir mü'min ve müttakī, ya kâfir-i mücâhir, yahud sözü özüne uymayan münâfık olabilip bunların hâricinde bir meslek ta'kīb edebilmesi ihtimâli yoktur. İşte *Kur'ân* bu esâsları nazar-ı i'tibâra alarak muhsin ile müsîi, muvahhid ile müşrik arasındaki farkları bu iki zümrenin ne gibi menfaat ve mazarratlara, maslahat ve mefsedetlere bâis olabileceklerini bir takım temsîllerle bize îzâh ve tebyîn etmiştir. Bir sûrette ki beyânât-ı ilâhiyyenin vuzûh ve kat'iyyeti insanlar içinde meslek ve sîreti en sâf ve mükemmel olan zümrenin [3](اَلَّذينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ)'dan [4](اُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)'a kadar olan silsile-i âyât ile mehâsin-i etvâr u ef'âli yâd u tezkâr edilen müttakīler **[447]** olduğunda hiçbir mütefekkirin şübhe ve tereddüd edebileceği bir cihet bırakmamıştır.

Şurası var ki insanlar arasında bu gibi hitâbâtın kuvve-i iknâiyyesiyle tevhîd-i Hâlık'a mecbûr olmayacak fıtrat ve isti'dâdda kimseler de yok değildir. *Kur'ân* bu gibileri müdâfaa ettiği hakîkate imâle için de âyet-i âtiyyede görüleceği vechile burhân-ı aklî tarîkıyle te'yîd-i müddeâ etmektedir.

Mütercimi: Mehmed Şevket **Abdülaziz Çâviş**

KUR'ÂN-I KERÎM TERCÜME OLUNABİLİR Mİ?

Kur'ân-ı Kerîm ne kadar müslüman varsa cümlesinin din ve şerîat kitâbı olduğundan ma'nâ-yı şerîfinin mertebe-i kifâyede bilinmesi her müslüman için vâcibdir. Bu kitâb-ı mübîn ise Arapça nâzil olmuş idiğinden Arab olmayan müslümanlar bu vecîbeyi îfâda çok müşkilât çekmektedirler. Vâkıâ Arablar da *Kur'ân-ı Kerîm*'in dakīk ma'nâlarını anlamak için uzun müddet ilimler tahsîline ihtiyâcdan kurtulamazlarsa da herkese vâcib olan derecesini anlamak onlar için daha kolaydır ve dakīk ma'nâları anlamak isteyenler de lisânları Arab olmayanlardan daha az zahmet çekerler. İşte buna binâendir ki biz Türkler zarûrât-ı dîniyyemizi öğrenmek için bir kolaylık olmak üzere Türkçe ilmihâl ve ulûm-ı dîniyye kitapları te'lîf etmişiz ve bazı tefsîrler de yazmışız. Fakat Kitâb'ımızın daha ziyâde derin mes'elelerini öğrenmek isteyenlerimiz için lisân-ı Arab ve bu lisân üzere yazılmış ulûm-ı mütenevvia tahsîlini mecbûrî görmüşüz. Yakın zamanlara kadar bunlara i'tirâz edenler olmamış ve her ilim tah-

[2] Bakara, 2/6.
[3] Bakara, 2/3.
[4] Bakara, 2/5.

sîl etmek isteyen bu kāideye riâyetle bütün ömrünü lisân-ı Arabın ve ulûm-ı Arabiyye denilen müdevvenâtın ta'lîm ve tahsîline hasr etmiştir. Ancak garbın terakkıyâtının nazarları bi'z-zarûr kendisine çevirecek derecede yükselmesi yalnız ulûm-ı Arabiyye tahsîliyle iktifâ imkânını selb ettiğinden evvelâ her ikisinin cem'ine lüzûm görülerek medrese tahsîlini az çok ikmâl etmiş kimselerimizin ulûm-ı garbiyyeyi de tahsîl etmeleri muvâfık görülmüş ve ilk zamanlarda bu sûretle iki ciheti câmi' bir hayli zevât yetiştirilmiş idi. Fakat umûr-ı dünyeviyye ve münâsebât-ı medeniyye için garb ilimlerini tahsîlin daha ziyâde taammümü ve temâsın tekessürü daha zarûrî bir hâle geldiğinden ulûm-ı Arabiyye tahsîlinin ihmâli çoğalmış ve bunun netîcesi olarak umûr-ı dîniyyede cehl ü noksan nazar-ı dikkati câlib bir hâli bulmuştur. İşte bu cehl ü noksan netâyicinin ilcâsıyladır ki bir kısım kimseler tarafından ma'nâsı anlaşılmayan sözlerin okunmasından bir fayda hâsıl olmayacağı ve binâenaleyh muhtevî olduğu ahkâm ve maânîyi doğrudan doğruya anlayabilmek için *Kur'ân-ı Kerîm*'in Türkçeye tercüme edilmesi elzem bulunduğu ve zâten ecnebî lisânlarının çoğuna tercüme edilmiş olduğundan Türkçeye tercüme edilmesine hiçbir mâni' tasavvur edilemeyeceği beyân edilmektedir.

Diğer taraftan bir kısım zevât da *Kur'ân*'ın Türkçeye tercümesine muârız bulunmakta ve ancak ma'nâ-yı şerîfinin tefsîr sûretinde edâ edileceğini ityân etmektedirler. Bu muârızlığın en esâslı sebebi tercümenin namazda veya namaz hâricinde aynen aslı olan Arapça yerine kāim olması istendiğine zâhib olunmasındandır. Fi'l-vâki' bu tercümeyi isteyenler arasında sırf ma'nâyı anlamak için isteyenler olduğu gibi namazda, duâda asl-ı Arabîsi yerine Türkçesinin okunması lüzûmuna kāil olanlar da vardır. Biz şimdi her iki tarafın ne derece haklı veya haksız olduklarını tedkīk edelim:

Vâkıâ bir kelâm ma'nâsı anlaşılmaksızın okunursa ancak âheng-i elfâzı ile kudsiyetine olan îmânın mübhem ve icmâlî bir te'sîri görülür. Asıl matlûb olan maksûd-ı dînî tam olarak hâsıl olmaz ve Peygamber efendimizin [1](وهل ينفع القرآن إلا بالعلم) buyurmaları bu hikmete mübtenîdir. Binâenaleyh hem lafzın fesâhat ve belâgatini hem ma'nâyı anlamak lâzımdır. Bunlar da ancak ilim ile olur. Böyle olunca Türklerin ve diğer Arab olmayan müslümanların *Kur'ân* okumaktan bi-hakkın bir istifâdeleri yoktur. Yalnız îmân ile âheng-i elfâzın ihtisâs üzerine olan icmâlî bir te'sîri ile kalıyorlar demek olur. Onun için *Kur'ân-ı Kerîm*'in Türkçe tercümesine ihtiyâc vardır.

Fakat acaba *Kur'ân-ı Kerîm* Türkçe'ye tercüme edilebilir mi? Bir kere bunu anlamalıyız. "Bütün ecnebî lisânlarına hattâ Ermeniceye bile tercüme edilmiş olduğundan Türkçeye niçin tercüme edilmesin?" mi diyorsunuz! İş öyle değildir. *Kur'ân-ı Kerîm* şimdiye kadar hiçbir lisâna hakkıyla tercüme edilememiştir. Vâkıâ birçok lisânlarda tercüme diye satılmakta olan kitaplar varsa da hakīkatde onlar *Kur'ân-ı Kerîm*'in lafız ve ma'nâsında mevcûd olan hüküm ve kuvveti hâiz değildirler. Binâenaleyh taklîddirler. Aslının yerini tutamazlar. Buna kolay kolay inanamayacaksınız. "Fransız, Alman ve İngiliz dilleri bugün o kadar zenginleşmiş ve o kadar incelmişlerdir ki *Kur'ân*'ı bu lisânlara nakletmek pek kolay hattâ Arapçasına bile fâik olmak lâzım gelir. Zîrâ Arapça ne kadar zengin ve vâsi' olsa bugünkü medenî milletlerin lisânlarındaki mükemmeliyet onda olamaz." demek istersiniz değil mi? İşte iş öyle değil. Çünkü bu lisânlar gerek ulûm ve fünûn ve gerek siyâsiyât ve edebiyât cihetiyle pek ziyâde terakkī etmiş ve incelmiş olmakla beraber *Kur'ân-ı Kerîm*'in derece-i belâğatine vâsıl olmaktan **[448]** çok uzaktırlar. Bunu *Kur'ân-ı Kerîm*'in lafız ve ma'nâsını anlamakla meşgūl olan her sâhib-i insâf tasdîk ve takdîrde tereddüd etmez. Buna dâir hayli salâhiyetdâr zevât ile görüştüm. Cümlesini bu i'tikādda buldum. Bâ-husûs Beyrût'ta bulunduğum sırada hem Fransızcaya, hem Arapçaya iyi vâkıf hıristiyan Arablar bu bâbda pek ciddî şehâdetlerde bulunurlardı. Ez-cümle Cebel-i Lübnân mu'teberânından Nedre Bey Matran ile aramızda cereyân eden muhâvere bu bâbda pek mühim bir delîl teşkîl eder. Beyrût Vilâyeti Sıhhiye Müfettişi bulunduğum sıralarda o vakit Vâlî bulunan zât yaz mevsimini Cebel-i Lübnân'ın Âliye mevkiinde geçirir ve Cum'a günleri me'mûrîn ile mahalli mu'teberânı Vâlî'yi ziyâret için orada toplanırlar idi. Bir Cum'a günü o vakitler Beyrût Gümrük Nâzırı olan, Avrupa'da çok bulunmuş, Fransızcayı iyi konuşur Kâmil Efendi isminde bir zât, Nedre Bey ve ben konuşuyor idik. Söz *Kur'ân*-ı azîmüşşâna intikāl etti. Nedre Bey Mârûnî olup Arapçanın şiir ve edebiyâtına vâkıf ve Fransızcayı çocukluğundan beri Fransız mekteplerinde tahsîl etmiş ve Fransa'da birçok seneler Fransızca gazeteler çıkarmış olmak hasebiyle o lisânda dahi gāyet muktedir idi. Bana hitâben: "*Kur'ân-ı Kerîm*'de öyle âyetler vardır ki biz hıristiyan Arablar, onların karşısında hayrân ve takdîr-hân olmaktan kendimizi alamayız. Ez-cümle [2](اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ) âyeti bu bâbda gāyet mühim bir misâldir." dedi.

Ondan sonra ayrıldık. Ertesi hafta ben Kazimirski'nin Fransızca *Kur'ân* tercümesinden bu âyetin Fransızcasını defterime yazarak yine Âliye'ye gittim. Nedre Matran'ı görerek "Sizin takdîr ve hayretlerle gördüğünüz âyetin Fransızcası!" diyerek defteri eline tutuşturdum. Aldı, şöyle bir okudu ve "Bu onun tercümesi değil." diyerek defteri geriye verecek oldu.

– Ricâ ederim, sizin Arapçanız da, Fransızcanız da kuvvetlidir. Tashîh yahud yeniden tercüme edin.

Dedim. Aldı biraz çekilerek tekrar tekrar mütâlaaya başladı. Bir hayli zaman düşündükten sonra:

– Allah Allah, başka türlü tercüme mümkün değil. Lâkin gerek lafız ve gerek ma'nâ cihetiyle ne kadar kaybetmiş. İnsanın "Bu, onun tercümesi değil." diyeceği geliyor. Sanki o âyet değil. O derece değişmiş. … dedi.

Kazimirski *Kur'ân* tercümesinde en ziyâde muvaffak olanlardan bilindiği gibi Fransız lisânı da her türlü ilmî mazmûnları ifâde için gāyet müsâid bir lisândır. Beynelmilel bir lisân olması da bu fazlına delîldir. Öyle olduğu halde *Kur'ân-ı Kerîm*'in lafız ve ma'nâsındaki büyüklüğü, derinliği edâ için âcizdir. Şu halde Türkçemizin bugünkü hâliyle *Kur'ân*'ın Arapçasının aynı kuvveti hâiz bir tercüme meydana getiremeyeceğimiz evlâ bi't-tarîktır. Bilmem buna dâir

[1] Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn,* Beyrut, c. 1, s. 9.

[2] Nûr, 24/35.

hangi bir emsâli gösterelim? Herhangi bir âyeti tercüme tecrübesinde bulunsak acz önümüze gerilir, kendisini gösterir. Meselâ hamd, Rab, Rahmân, Rahîm, kelimelerine mukābil neler bulalım? Vâkıâ bazı kelimeleri Türkçede me'lûf olduklarından aynen kullanmak mümkündür. Fakat en çok me'lûf olanlardan bile öyleleri vardır ki biz Türklerin kullandığımız ma'nâdan ziyâde ma'nâyı mutazammınlardır. Ez-cümle "Rab" kelimesinde terbiye ve yetiştirmek ma'nâsının dahi mevcûd olduğunu bu kelimeyi her gün kullanan kaç Türk hâtırına getirir? Demek ki Türkçe, *Kur'ân*'ı hâiz olduğu bütün kuvvet ve vüs'atiyle edâya kādir değildir.*

Öyle olunca tercüme etmeyelim mi? Edelim. Fakat tercümelerimizin *Kur'ân*'ın aynı olduğunu iddiâ etmeyelim. Hem hepsini birden bir veya iki kişinin tercüme edebilmesi mümkün olmadığından muhtelif ilimlerde be-nâm zevâttan mürekkeb bir hey'et-i muktedire ma'rifetiyle istişâre ede ede tercüme ettirelim ki mümkün olduğu kadar hakîkate yaklaşabilsin. (Müteaddid vücûh-i maânîyi muhtevî âyetlerin tercümelerinde en muvâfık görülen tercüme metne derc edilip diğerleri de tahşiye sûretinde ilâve edilebilir.)

İşte zevâidden ârî, nevâkıstan berî bir tefsîrimizin bulunmaması şimdiye kadar hep müfessirlerimizin yalnız başlarına tefsîr yazmak hevesine düşmelerindendir. *Kur'ân-ı Kerîm* gibi bir Kitâbullâh'ı layıkı vech ile tefsîr edebilmek en muktedir hey'et-i ilmiyyeler için bile güçse de öyle hey'etlerin yaptığı tefsîr elbette daha mükemmel olur. Hem bu hey'et müzâkere ve mübâhaselerini alenî bir sûrette yapıp bu işe mahsûs mevkūt risâlelerle neşretmeli ve hâricden okuyup da re'ylerini beyân edecek zevâtın fikir ve mütâlaalarını nazar-ı i'tibâra alarak bilumum ulemânın re'ylerinden istifâde etmelidir. İşte bu şartlar dâhilinde yapılan tefsîrlerin umûm tarafından daha ziyâde mazhar-ı hürmet ve kabûl olacağı da şübhesizdir. Tercüme de böyledir. Ancak tercüme dediğimiz vech ile Türkçemiz kifâyet-i ilmiyyesini ihrâz edinceye kadar Arapça ile karışık ve gayr-i kâfî olacak ve hiçbir vakit *Kur'ân-ı Kerîm*'in aslının yerini tutamayacaktır.

Fransız lisânının da *Kur'ân-ı Kerîm*'in ma'nâsını lâyıkı vech ile edâdan âciz olduğu Kazimirski'nin ikrârıyla da sâbittir. Mûmâileyh; Rahmân ve Rahîm kelimelerinin ince farklarını söylediği sırada mukābilleri olarak kabûl **[449]** ettiği "miserieordieux, clement" kelimelerinin kifâyetsizliklerini, fakat kendisinden evvelki mütercimler böyle kabûl ettiklerinden ve Fransızcada bu ma'nâları ifâdeye kâfî başka kelimeler de olmadığından bi'z-zarûr kabûl ettiğini beyân ediyor.

Milaslı

İsmail Hakkı

* *Kur'ân-ı Kerîm* tercümesi mevzû'-i bahs olunca hâtıra gelen güçlüklerin en başlıcası bizce şudur: Âyât-ı celîleden bazıları, husûsile ahkâma tealluk edenleri birkaç türlü tefsîre müsâiddir. Müfessir akla gelen vecihlerin hepsini söyleyerek içlerinden birini ya kendi tercîh eder, yahud kāri'lerine bırakır. Halbuki mütercim bunlardan ancak birini serd ederek "İşte bu âyet-i kerîmenin ma'nâsı budur." der ve alel-ekser isâbetten mahrûm olur.

Sebîlürreşâd

AĞAÇ DİKMENİN DÎNÎ FEVÂİDİ

– 1 –

Mahallemizdeki kadîm bir mezârlıkta kemâle ermiş bir dut ağacı vardır ki hamd olsun şimdiye kadar mezârlıkların servilerini, ağaçlarını deviren, odun kömürünü tedârik etmek için ormanları mahveden, sigarasına ateş yakmak için tekmîl bir ormanı ateşe veren ve ayağının bastığı yerde ot bitmeyen eşkıyânın şerrinden masûn kaldı. Her sene çocuklar o ağaçtan dut silkip yerler. Geçen sene dut vakti mezârlığın kenârından geçiyordum, çocuklar da dut yiyorlardı. İçlerinden bir çocuk yüksek ses ile: "Allâh bu ağacı dikene rahmet eylesin, eğer bu ağaç olmasaydı dut yüzü görmeyecektik." deyince çocuğun bu sözü yüreğime işledi.** Çocuğun kadir-şinâslığına mütehayyir kaldım ve bundan ibret alarak her sene meyveli meyvesiz ağaç dikmeye niyet ettim.

Görüştüğüm kimseleri teşvîke başladım. Sözümü reddeden olmadı. Fakat sözünün eri kaç kişi bulunacağını bilemem?

Mürâcaat ettiğim kimselerden bazısı yeri olmamasını, bazısı da ağaç dikmeye iktidârı bulunmamasını esbâb-ı özürden addettiler.

Yeri olmayanlara, komşu, akrabâ, ahbâb, câmi, medrese, tekke bahçelerini ve evvelce servi ağaçlarıyla dolu iken birkaç sene içinde çırçıplak kalan ve her birinde ecdâdımızdan yüzlercesi medfûn bulunan mezârlıkları gösterdim.

Ağaç dikmeye iktidârı olmayanlara kozalaktan servî yetiştiriniz; fındık, kestâne, iğde, kiraz, erik, şeftali, kayısı, elma, armud, palamud çekirdeği dikiniz. Yahud ayva, üzüm, söğüd, kavak, gül, incir gibi ağaçlardan çelik yapınız ve daldırınız. Fennî iş görmek için de "Ticâret ve Zirâat Kütüphânesini" teşkîl eden "fenn-i eşcâr" ve sâir buna müteallik kitapları elde ediniz. Mart'ın haftasında incir dalı eğri olarak daldırılır." dedim.

Bir gün yine ahbâbımdan birini teşvîkte bulundum. "İhtârını maalmemnûniye kabûl ettim. Fakat ben de sana bu husûsta bir hikâye nakledeyim, dinle!" dedi:

"Geçen sene Muğla'ya gitmiş idim. Bahçeleri çok, meyveleri bol gördüm. Sa'y ü gayretlerini takdîr ettim. Onlar da bana dediler ki:

– Evvelce burası keçi otlağı idi. Muhterem bir hoca efendi bize misâfir geldi. Ehâdîs-i şerîfe ile bizi ağaç dikmeye teşvîkte bulundu. Emr-i Nebevîye ittibâan ağaç yetiştirmeye başladık. Maksadımız tahsîl-i rızâ-yı Nebevî idi. Fakat şimdi o sâyede bol bol yiyoruz ve yaşını, kurusunu sevk edip güzelce para kazanıyoruz…

Sen de mâdem ki tergībâtta bulunuyorsun, müslümanlara dînî tergībde bulunmak çok fayda verir. Bu bâbda şeref-vârid olan ehâdîs-i Nebeviyyeyi muktedir olabildiğin kadar cem' edip halka oku, okut ki matlûbun sühûletle husûle gelsin."

** Eşref sâatte birkaç çocuk da ağniyânın, Belediyenin, Evkāfın, Ticâret ve Zirâat Nezâreti'nin kulağına böyle bir seslenip seslerini işittirseler de mezârlıklar yeniden servi ağaçlarıyla, sokaklar türlü türlü ağaçlarla, arâzî-i hâliyye ormanlarla mestûr olsa ne güzel olur. Evkāf Nezâreti hiç olmazsa Millet Kütübhânesi bahçesine, Taksîm, Fâtih Câmi'-i Şerîfi Meydanı'na birkaç çam diktirse ne olur?

Bunun üzerine ehâdîs-i Nebeviyyeyi *Câmiussagîr* ve *Râmûz*'dan cem'a başladım. Tevfîk Allah'tandır.

* * *

§ [1] إنْ قامَتِ السّاعَةُ وَفِي يَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ فإن استطاع أن لا تقوم حتى يغرسها فليغرسها) = "Kıyâmetin büyük alâmetleri zâhir olup artık kopacağına şübhe kalmasa ve o zaman elinizde bir hurma fidanı bulunsa onu dikmeye bir mâni' zuhûr etmezse derhal dikiniz."

İşte bu hadîs-i şerîf taleb-i imâret-i dünyâya en büyük bir delîldir. Bu bâbda iki kıssa ile mes'eleyi daha ziyâde tavzîh edelim:

Kisrâ mülûkünden biri bir ihtiyârı ağaç dikerken görür. İhtiyâra: "Baba, bu ağaç otuz senede meyve verir." der. İhtiyâr: "Efendim, ben meyvesini almak için dikmiyorum. Benden sonra gelenlerin faydalanması için dikiyorum." cevâbını verir. Kisrâ, bu cevaptan memnûn olur ve ihtiyâra yüz bin dirhem verilmesini emreder. İhtiyâr bu ihsânı görünce: "Efendim, gördünüz mü, diktiğim ağaç derhal meyve verdi?" der. Bunun üzerine Kisrâ ihtiyâra ikinci defa olarak küllî bir atıyye ihsân eder ve derhal ihtiyârın yanından ayrılır. Nüdemâsına: "Eğer ihtiyârın yanında biraz daha duracak olsam mülküm elimden gidecek. Sözünün ve anlayışının güzelliğinden cevâba muktedir olamayacağım." der.

Sultân Mahmûd-ı Adlî hazretleri de bir gün tebdîl-i kıyâfetle İstanbul sûru hâricinde o zaman mevcûd bulunan bâğlar kenarından geçerken bâğın birinde ihtiyâr bir Arnavudun çalıştığını görür. "Baba, kendini bu kadar **[450]** ne yoruyorsun? Artık senin istirâhat zamanındır." der. İhtiyâr: "Efendi, bu bâğı bana ma'mûr olarak teslîm ettiler, ben de aldığım gibi belki daha iyi olarak bırakmalıyım ki insandan sayılmış olayım." cevâbını verir.

§ [2] إذا سمع احدكم بالدجال وفي فسيلة فليغرسها فان للناس عيشًا بعد) = "Deccâlin zuhûrunu işittiğiniz vakit elinizde bir hurma fidânı bulunsa derhal onu dikiniz. Zîrâ Deccâlden sonra da yeryüzünde insanlar imrâr-ı hayât edeceklerdir. O zamanda bile imâret-i dünyâdan vazgeçmeyiniz."

§ [3] يَا زُبَيْرُ إِنَّ بَابَ الرِّزْقِ مَفْتُوحٌ مِنْ لَدُنِ الْعَرْشِ إِلَى قَرَارِ بَطْنِ الْأَرْضِ يَرْزُقُ اللَّهُ كُلَّ عَبْدٍ عَلَى قَدْرِ هِمَّتِهِ وَنَهْمَتِهِ) = "Yâ Zübeyr, rızık kapımız Arş-ı A'lâ'dan tut da ka'r-ı zemîne kadar açıktır. Allâhü Teâlâ hazretleri her kulunu himmet ve sa'yinin derecesine göre rızıklandırır."

Bu hadîs-i şerîfde hey'et ulemâsından tut da ilm-i maâdin erbâbına kadar bil-cümle mesâlik ehlinin ilim ve sa'y ve amelleriyle mütenâsib maîşet elde edeceklerine işâret vardır.

§ [4] إِذَا مَاتَ الإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٌ جَارِيَةٌ، وَعِلْمٌ يُنْتَفَعُ بِهِ، وَوَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ) = "İnsan vefât edince amel ve ibâdetin sevâbı munkatı' olur. Şu kadar var ki bir mülk vakfeder ve hayât-ı beşeriyyeye hâdim bir ihtirâ' ve bir eser terk eder, yahud ulûm-ı dîniyye ve nâfiayı tedrîs ile çırak yetiştirir, yahud kendisini hayırlı duâ ile yâd ettirir sâlih bir veled terk ederse işte bunların bekā ve teselsülüyle ecir ve mesûbâtı devam ve tevâlî eder."

§ [5] النَّخْلُ وَالشَّجَرُ بَرَكَةٌ عَلَى أَهْلِهِ، وَعَلَى عَقِبِهِمْ بَعْدَهُمْ، إِذَا كَانُوا لِلَّهِ شَاكِرِينَ) = "Hurma ve sâir meyveli ve meyvesiz ağaçlar, sâhibi ve ondan sonra gelen evlâd, ahfâd ve vârisleri için ni'met-i ilâhiyyeye şâkir oldukları müddetçe bereket ve hayır ve menfaat-i kesîredir."

Ni'met-i ilâhiyyeye şükür ise: O ni'meti ihsân eden Cenâb-ı Hakk'ın emrine mürâât ve nehyinden müctenib bulunmak, hukūk-ı eşcâra riâyet ederek ilim ve fen dâiresinde ağaçların tenmiye, teksîr ve idâmesine çalışmaktır. Böyle olmazsa küfrân-ı ni'met olur. Ağaçlar kurur ve o güzel ni'metler fenâ ve zevâl bulur.

§ [6] مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً، فَلَهُ فِيهَا أَجْرٌ، وَمَا أَكَلَتِ الْعَافِيَةُ مِنْهَا، فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ) = "Her kim boş ve kuru bir yeri zer' ve gars ile ihyâ ederse me'cûr olur ve hayvânât orada otladıkça sadaka yerine geçer."

§ [7] مَا مِنْ شَيْءٍ يُصِيبُ مِنْ زَرْعِ أَحَدِكُمْ وَلَا ثَمَرَةٍ مِنْ طَيْرٍ وَلَا سَبُعٍ إِلَّا وَلَهُ فِيهِ أَجْرٌ) = "Mezrûâtınızdan ve ağaçlarınızın meyvesinden kurt, kuş def'-i ihtiyâc etse her birinin gıdâlanmasının ecri size âiddir."

§ [8] لَا يَغْرِسُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ غَرْسًا، وَلَا زَرْعًا، فَيَأْكُلَ مِنْهُ سَبُعٌ أَوْ طَائِرٌ أَوْ شَيْءٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ فِيهِ أَجْرٌ) = "Bir müslim ağaç dikse ve bir nebât ekse de onun mahsûlünden insan, kuş ve bunlardan mâadâ ne şey olursa olsun yese ecir ve sevâbı onu zer' edene âiddir."

§ [9] مَا مِنْ رَجُلٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ قَدْرَ مَا يَخْرُجُ مِنْ ثَمَرِ ذَلِكَ الْغِرَاسِ) = "Bir kimse bir ağaç dikse o ağaç meyve verdikçe ve insanlar ondan menfaatlendikçe sevâbı ona yazılır. Binâenaleyh o ağaç onun sadaka-i câriyyesi olur."

§ [10] مَا مِنْ رَجُلٍ يَغْرِسُ غَرْسًا فَتَأْكُلُ إنسان او طائر اوُ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةً) = "Bir kimse bir ağaç dikip onun meyvesinden insan, kuş, behâim yeseler o meyveler onun sadaka-i câriyyesi olur."

§ [11] سبع يجري للعبد أجرهن بعد موته وهو في قبره: من علم علما، أو كرى نهرا، أو حفر بئرا، أو غرس نخلا، أو بنى مسجدا، أو أورث مصحفا، أو ترك ولدا صالحا يستغفر له بعد موته) = "Kim ki ebnâ-yı cinsine ilim ve fen ve san'at-ı nâfiâ öğretirse cedvel ve kanal çeşme sebîl gibi âsâr-ı nâfia meydana getirirse yahud insan ve hayvân ve nebâtâtın ihyâsı için âdî kuyu (bostân kuyusu, artezyen kuyusu gibi envâ' kuyular) açtırırsa, hurma ve sâir meyveli meyvesiz ağaçlar dikip onlardan halkı faydalandırırsa, mescid câmi binâ ederse, vârisine mushaf ve kütüb-i nâfia terk edip onları hidâyete sevk ederse, ebeveyni için Cenâb-ı Hak'tan mağfiret taleb eyleyen kız, oğlan evlâd bırakırsa … böyle bir kimse ölüp kabre konduktan sonra onun dünyâda bırakıp gittiği bâlâda mezkûr yedi hayır dünyâda durdukça

---

[1] es-Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* 2304.

[2] Bir hadis kaynağında bulunamamıştır.

[3] el-Isbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ,* Beyrut, 1974, c. 10, s. 73.

[4] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Ahkâm, 36.

[5] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, c. 3, s. 84.

[6] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 14500.

[7] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, c. 4, s. 199.

[8] Müslim, *Sahîh*, Kitâbü't-Talak, 2.

[9] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, 23520.

[10] Benzer şekilde, İbn Dâvud, *Sünen* (1884).

[11] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 15, s. 956.

o kimsenin amel defterine ecir yazılır. Öldükten sonra defteri kapanmaz."

§ [1](ما من امرئ يحي أرضا فيشرب منها كبد حرى أو تصيب منها عافية إلا كتب الله له بها أجرا) = "Kim ki bir arzı cedvel ve kanal envâ'-ı kuyu ile ve sâire ile i'mâr ve ihyâ edip de ondan ciğeri yanık bir mahlûk içse veya orada muhtâc bir mahlûk def'-i ihtiyâc eylese onların ihyâ sevâbı ona yazılır."

§ [2](يَا حُمَيْرَاءُ مَنْ أَعْطَى نَارًا، فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَا أَنْضَجَتْ تِلْكَ النَّارُ، وَمَنْ أَعْطَى مِلْحًا، فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَا طَيَّبَ ذَلِكَ الْمِلْحُ، وَمَنْ سَقَى حَيْثُ يُوجَدُ الْمَاءُ، فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَ رَقَبَةً، وَمَنْ سَقَى مُسْلِمًا شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ، حَيْثُ لَا يُوجَدُ الْمَاءُ، فَكَأَنَّمَا أَحْيَاهَا) = "Nebiyy-i zîşân *sallallâhü aleyhi ve sellem* efendimiz hazretleri, Hazret-i Âişe *radıyallâhü anhâ*ya hitâben: Kim ki kömürünü yakmak için birkaç ateş parçası isteyene ateş verirse onun yaktığı ateşin pişirdiği yemek kadar sadaka vermiş sevâbına nâil olur. Tuzu kalmayıp da gerek pişmiş gerek pişmek üzere bulunan yemeğine biraz tuz isteyene tuz verilirse o tuz hangi yemeğin içine girerse veren o kadar sadaka vermiş sevâbına nâil olur. Kim ki su bulunan bir mahalde bir müslime su verirse, sebîl yapsa bir köle âzâd etmiş **[451]** kadar sevâba nâil olur. Susuz bir yerde kim bir müslime su verirse onu ihyâ etmiş gibi olur."

Bu hadîs-i şerîften insanların kışlık, yazlık kömürlerini yetiştirmek için ormanlar yetiştirenler, onları kat' ile kömür yapıp sevk edenler ve kömür eve girinceye kadar bu yolda çalışanlar velev ki para mukābilinde olsa da ne derece sevâba nâil olacaklarını düşünsünler.

Ma'den ocaklarında kömür çıkaran ameleye de bu hadîs-i şerîf dikkatle okunsun ve okutulsun.

§ [3](ما فوق الخبز وجرة الماء، وظل الحائط وظل الشجرة فضل يحاسب به ابن آدم يوم القيامة) = "Ekmek, su bir de duvar yapıp yahud ağaç dikip de gölgesinde halkı istirâhatte bulundurmak gibi yevm-i kıyâmette âdemoğlunun hesâbına yarar bir fazîlet yoktur."

Ekmek meydana gelinceye kadar madde-i asliyyesi ne kadar ellerden geçerse ve onu meydana getirmek için bu yolda ne kadar ehl-i sanâyi' çalışırsa onların ecir ve sevâbı bu hadîs-i şerîfin tebşîrâtında dâhildir. Soğuk ve sıcaktan insanları, hayvânları muhâfaza için binâlar yapan ve levâzımını tedârik edenlere de müjdeler olsun.

§ [4](لَا تَرُدُّوا السَّائِلَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ) = "Yâ Âişe, sâili boş döndürme. Yarım hurma olsun ver."

§ [5](يَا عَائِشَةُ، بَيْتٌ لَا تَمْرَ فِيهِ جِيَاعٌ أَهْلُهُ) = "Yâ Âişe evinde hurması bulunmayanın çoluk çocuğu aç sayılır."

İşte bu hadîs-i şerîfde evde erzâk bulundurmaya tergīb vardır. Binâenaleyh kendi eliyle ağaç yetiştirip ehl ü ıyâlinin rızkını bollaştırmalıdır.

Dîvân-ı Muhâsebât Me'mûrlarından

Nazmi

SALTANAT-I İSLÂMİYYE İTTİHÂD VE ADÂLETLE DÜNYÂYA HÂKİM OLDU NİFÂK VE SEFÂHETLE BUGÜNKÜ HÂLE GELDİ!

İslâmiyet'i kabûl etmezden evvel Arabların –câhiliyet zamanındaki– hâl ve evzâı tedkīk olunmuş ve görülmüştür ki en ziyâde güvendikleri örf ve âdât, bir takım hurâfâttan ibâret idi. Teşe'üm, tefe'ül, serhoşluk, zinâ, kumâr ve sâir mesâvî-i ahlâkıyye alabildiğine yol alarak Cezîretülarab'dakilerin cân damarlarına işlemiş, onları müdhiş bir sukūt ve izmihlâle sürüklemiş idi. Putlardan başka bir ma'bûd tanımayan o zamanki Arablar arasında bütün ahlâksızlıklardan ziyâde bir nifâk-ı umûmî hüküm-fermâ idi.

Vâsi' bir hudûd içinde yaşayan muhtelif kabâil ve akvâm birbirinin kanına teşne idiler. Katl ü tehdîd, zulm ü bağy, fuhş u tuğyân Cezîretülarab'ın her tarafına sârî bir hastalık hâline geçmiş idi. Hicâzlı Yemenliye, Mudarî Himyerîye cân düşmanı kesilmişti. Efrâd yüzünden bil-cümle kabâil beyninde kan intikāmı cârî idi. İş o râddeye gelmişti ki herkes bir sâhib-i zuhûrun lüzûmuna, hurûcuna muntazır bulunuyordu. Herkes salâh u felâhı, sulh u müsâlemeti ondan bekliyordu.

Arablar asabiyet-i câhilâne ile ihrâz-i takaddüm ve rüchân, ensâb ile i'lân-ı fahr u mübâhât ile geçinerek tefrika içinde bulunurken şems-i tâbân-ı hakīkat (İslâmiyet) maşrıktan tulû' etti; Arabların ensâb ve makarlarının ihtilâfına rağmen onları bir dâire-i ittihâd dâhiline alarak umûmunu yekvücûd bir şekle ifrâğ eyledi.

Neseb ü haseble, hurâfâta mensûb an'anât ve mukātelât ile tefâhur eden butûn u efhâz âdât-ı seyyielerini terke mecbûr oldular. İslâmiyet bunların cümlesini İslâm livâ-yı ittihâdı altına topladı. Fahr-i kâinât *aleyhi efdalüssalât vettahiyyât* efendimiz hazretleri umûm İslâmlara hitâben "el-mü'minûne ihvetün" buyurarak beyne'l-İslâm kānûn-ı uhuvveti i'lân ettiği gibi Mekke'nin yevm-i fethinde îrâd eylediği nutukta dahi: "Ey Kureyş halkı, Cenâb-ı Hak sizden nahvet-i câhiliyyeti, câhiliyetin âbâ vü ecdâd ile taazzumu izâle eyledi; umûm insanlar Hazret-i Âdem'in sülâlesinden olup o da topraktan yaratılmıştır." buyurmuş idi.

Haccetü'l-vedâ' nutkunda da: "Ey nâs! Allah'ınız birdir. Babanız birdir. Hepiniz Âdem'in evlâdısınız. Âdem ise topraktandır. Allah'ın nezdinde en müreccahınız, en ziyâde takvâ sâhibi olanlarınızdır. Hiçbir Arabın Arab olmayana, takvâ ve salâhtan başka bir rüchân ve imtiyâzı yoktur." buyurmuşlardı.

Bu sûretle nahvet, kibir ve gurûr, hurâfât ve muhayyelât, tefâhur, mukātele, kin ve intikām keyfiyetleriyle kan ve ahz-i sâr da'vâları kavm-i necîb-i Arab beyninde te'sîrini gāib etti. Aralarında muhabbet, meveddet, sıdk u adâlet, menâfi'-i umûmiyyeye hizmet ve umûmun hayır ve ıslâhına çalışmak hasâil-i âliyyesi hüküm-fermâ olmaya başladı. İnhidâm ve inkırâza ma'rûz iken onları ittihâda doğru cezb eylemiş, dimâğlarına maâlî-i ahlâkıyyeyi zerk etmekle cümlesini ıslâh etmiş idi.

Rıhlet-i Peygamberîden sonra hulefâ-yı evvelîn ve bilhassa Hazret-i Ömer bin el-Hattâb, Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in bu yoldaki isr-i hümâyûnlarına ıktifâ eyledi.

---

[1] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 895.
[2] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'r-Rühûn, 16.
[3] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 3, s. 398.
[4] El-Beyhâkî, *Şuabu'l-Îmân*, Bombay, 2003, c. 5, s. 81.
[5] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Eşribe, 26.

Kabâil-i Arabiyyeyi, çölde yaşayan Arabları ittihâda da'vet etti. Gitgide fütûhât netîcesinde nüfûs ve nüfûz-i İslâmiyye arttıkça müslümanlar arasında ittihâd dahi ilerliyordu.

[452] Şâm, Filistîn, Mısır, Irâk, İran tedrîcen fethedildi. İslâmiyet milyonlarca nüfûs ve servet kazandı. İttihâd-ı İslâm dahi günden güne kesb-i ittisâ' ediyordu. Az müddet zarfında yüz milyon nüfûs ile birçok yeni ülke ve memleketler müslümanlığın zîr-i idâresine girdi. Adl ü hakkāniyetle, rıfk u merhametle idâre olunan memâlik-i müstevleye ahâlisi cân u gönülden İslâmiyet'e sarıldılar. Uğurunda fedâ-yı cân etmeye başladılar. İslâmiyet ma'nen ve maddeten muvaffakıyetle her gün terakkī ediyordu.

Ebûbekir hazretleri büyük bir halîfe olduğu halde kedd-i yemîn ve ticâretle te'mîn-i maîşet ederdi. Müşârunileyhin bir sürü koyunu vardı. Nitâcından münteffi' olurdu. Bazen bizzat kendisi bu sürüyü gütmeye çıkardı. Müşârunileyh halîfe olmadan evvel halkın koyunlarını sağardı. Halîfe olunca bir câriyenin "Şimdi Ebûbekir artık davarlarımızı sağmaz." dediğini işitince "Hayır, davarlarınızı sağmaya devam edeceğim. Nâil olduğum mansıb beni değiştiremez." cevâbını vermişti. Makām-ı hilâfete geçen Ebûbekir altı ay sonra Medîne'ye tahvîl-i mekân ederek "icrâ-yı ticâretle beraber umûr-ı müslimîn idâre olunamaz. Her halde İslâmların hizmetine hasr-ı vücûd etmek lâzımdır." demiş ve ticâretten ferâgat eylemişti. Bu târîhten i'tibâren kendisine tahsîs olunan senevî altı bin dirhem ile geçinirdi. Bilâhare vefâtı takarrub edince kendisine âid bir kıt'a yerin satılarak esmânı ile emvâl-i müslimînden aldığı maâşın tesviyesine vasiyet eyledi.

Hazret-i Ömer'in hilâfetinde müslümanlar İran harekâtına başladılar. Kādisiye vak'asında İran'ı mağlûb ettiler. İrânîlerce uğurlu sayılan Direfş-i Gâviyânî bayrağı emvâl-i ganâyim olarak ehl-i İslâm'ın eline geçti. Bu bayrak Gâve'nin Dahhâk'a galebesinden sonra İrânîler nezdinde bir an'ane-i târîhiyye olmak üzere yâdigâr kalmıştı. Her muhârebede bu bayrak muzafferiyet kazandığından onu pek uğurlu telakkī ederek pek kıymetli, girân-bahâ mücevherlerle donatmışlardı. Vaktâ ki Direfş İslâm'ın kabzasına düştü, ne yapılması hakkında Hazret-i Ömer'den istîzân-ı keyfiyyet edildi. Müşârunileyh mezkûr mücevherlerin asâkir-i İslâmiyye arasında taksîm edilmesini emretti ve "Allah'ını unutup da bir palaspâreye, bir deri parçasına îmân eden kavmin cezâsı, keskin demir olur." buyurdu.

Müslümanlarda adâlet, hakkāniyet, hürriyet-i hakīkıyye, cesâret hisleri hüküm-fermâ iken İslâmiyet dünyâyı ihâta ve istîlâ etmiş ve her gün yeni milletler ve memleketler İslâm'ın idâresi altına girmişti. Bilâhare Hilâfet, saltanata münkalib olarak sefâhet, işret, av ve envâ'-ı huzûzât ve hevesât baş gösterince o târîhlerden i'tibâren İslâmiyet de celâdetini, hamâsetini tedrîcen gāib etmeye başladı.

Hulefâ-yı Abbâsiyye zamanında servet ve vâridâtın kesret ve azameti, paranın bolluğu zevk u sefâhetin artmasına daha ziyâde yardım etti, Moğolların istîlâsını tesrî'eyledi.

Böylece Endülüs Saltanat-ı İslâmiyyesi de evâilde muazzam bir devre-i ulviyyet ve ihtişâm geçirmiş, İslâmiyet'i Avrupa'ya nakletmiş, ulûm, fünûn ve medeniyet-i İslâmiyyeyi garb nasârâsına tanıttırmış ve onları bir talebe gibi rahle-i tedrîsine kabûl etmiş idi. Yine sefâhet, israf ve lâübâlîlik netîcesinde fenâ, hem de pek zelîlâne bir sûrette mahv u munkarız olmuştur.

Âl-i Osman Devleti'ne gelince yine salâbet-i dîniyyenin hüküm-fermâ olduğu evânda müslümanlar bir avuç aşîret iken az müddet zarfında büyük bir devlet ve millet hâlini iktisâb ederek İslâm şükûh ve kudretini tâ Viyana sûrlarına kadar götürmüş, Avrupa'yı dehşetle tehdîd eylemiş, harâc almış, tâc bağışlamış, koca imparatorluk ve krallık teşkîl eden cesîm ülkeleri vâlîlik gibi idâre etmiş, dâhilen ve hâricen âdil, munsıf, merhamet ve re'fet sâhibi bir devlet olduğunu göstermiş ve bütün dünyâya şeâir-i âliyye ve ahlâk ve mezâyâ-yı cemîle ile muttasıf bulunduğunu isbât eylemiştir. Vaktâ ki ihtişâm, debdebe ve dârât devirleri başlamış, sarâylar, câriyeler, muganniyeler, sâzlar, lâleler devriyle onların sefîhâne yaşayışları memleketin bütün tabakātına sirâyet edip halkı dinden, îmândan ayırıp âlem-i sefâhete sokmak sûretiyle ciddiyet ve salâbet-i ahlâkıyyelerini izâle eyledikten sonra bu devletin de parlak yıldızı, evcdeki tâlii, mürûr-ı zamânla inhitâta düşmeye başlayarak devre-i teâlîsi hitâma erdi.

Şu son meşrûtiyet devri başladıktan sonra da aynı hâller, sefâhetler, sakīm siyâsetler arz-ı endâm ederek bir sürü câhil ve hodkâmlar elinde kalan koca millet ve memleket birkaç bedbahtın tecrübe tahtası yerine geçerek külle-yevm zavallı müslüman felâketten felâkete, izmihlâlden izmihlâle sürüklendiler. Nihâyet bu cihân-şümûl harb içinde zavallı müslümanlar milyonlarca kırılıp döküldüler. Bakıyyetü's-süyûfunu Van'da, Sivas'ta, Anadolu'da, Erzurumlarda Ermeniler kesti. Geride kalan ahâli ise açlıktan, yoksulluktan varını yoğunu sattı ve çamura benzeyen bugünkü ekmek denilen nesneye muhtâc bir hâle geldi.

İçimizde yaşayan hıristiyanlara gelince onlar bu harb içinde servet-i azîme sâhibi oldular. Nüfûsları da masûn ve mahfûz kaldı. Binnetîce şimdi de sulh masası başında yağlı bir hisse koparacaklardır. Bunun için gece gündüz elbirliğiyle çalışıyorlar. Biz nâdân, bedbaht müslümanlar ise el-ân körkörüne nifâk ve ahlâksızlıkla uğraşmaktayız. **[453]** Önümüzü, arkamızı göremez bir hâldeyiz. Avâmmımız böyle, münevver ve mütefekkirlerimiz böyle, zimâmdârânımız böyle, mine'l-bâb ile'l-mihrâb hep böyleyiz. Bilmem ki ne zaman gözümüzü açıp bu ağır uykudan uyanacağız, aklımızı başımıza alacağız?

کر توبدین مایه دانش از بشر ستی – نفرین بادت بجان ز آدم وحوا

S[sin]. **M. T**[te].

YİNE O İLLET-İ MÜHLİKE!

Mukadderât-ı hayâtımızı kendi menâfiine muvâfık bir sûrette ta'yîn ettirmek için bütün ağyâr gece gündüz çalışıyorken vatanımızın ma'sûmiyetini; hukūk-ı meşrûasını; uğradığı zulümlerin, felâketlerin, zâyiâtın, haksızlıkların hesâbını bütün âlem-i medeniyyete ismâ' edecek bir tek sadânın yükseldiğini şimdiye kadar duymadık! Acaba içimizde di-

nine, milletine pâyânsız bir vecd ile muhabbet gösteren bir kimse mi yok?… Vatanın bu ân-ı tehlikede üzerimize tahmîl ettiği vezâif-i mühimmeyi îfâ edecek, azm ü celâdete, akl ü tedbîre sâhib müslümanlar nerede?... Yoksa vatanımızın ma'sûmiyetinden, milletimizin mazlûmiyetinden şübhe mi ediyoruz da kendimizde bu kuvveti hissetmiyoruz…

Biz emîniz ki bu ümmetin efrâdı arasında vatanın ma'sûmiyetine îmân eden ve bu ma'sûmiyeti en müessir belâğatle vicdân-ı medeniyyete telkīn edecek; milletimizi perîşânlığa, sefâlete mahkûm eden, vatanımızı parçalayan, harâbeye çeviren musîbetlerin yâd-ı elîmiyle vicdân-ı medeniyyeti insâf ve adâlete da'vet edecek, içinde boğula boğula bocaladığımız mesâibin tehvînine çalışacak bir bakıyye-i sâliha vardır. Bu bakıyye-i sâlihanın meydân-ı faâliyyette isbât-ı vücûd etmemesi memleket için ne azîm bir ziyân!.. Maamâfîh biz bu hâl-i teşettüt ve inhilâlde devam ettikçe günlerin mürûrundan değil, ayların gelip geçmesine karşı lâkayd kalarak birbirimizle didişmekte, boğuşmakta, menâfi'-i milliyyemizi aramamakta ısrâr ettikçe … demek ki hayat ve istikbâlimizden vazgeçmiş; ne verseler ona râzî, ne kılsalar ona şâd tavr-ı miskînânesini takınmış, binlerce felâkete rağmen hâlâ ber-hayât kalan ve ölmemeye azm eden milletimizi kurbân-ı teseyyüb etmeyi kabûl etmiş oluyoruz!... Elbet biz bunu kabûl etmeyiz. Öyleyse neden birleşmiyoruz? Neden fırka tefrikalarını menâfi'-i vataniyyenin fevkında, intikām-ı şahsîmizi hayât-ı milliyyenin üstünde tutuyor da memleketin temâdî-i felâketini bu gibi ef'âl ile te'mîn ediyoruz?...

Hepimiz biliriz ki bizim en büyük, mukaddes câmiamız olan müslümanlığın teşekkülât-ı ictimâiyyesinde iki düstûr-ı azîm vardır ki biri uhuvvet, diğeri müsâvâttır. Müslümanlık kadar uhuvvet fikrini telkīn eden bir din yoktur. Müslümanlar hayır ve takvâ, teâvün, hukūk-ı mütekābilelerini müdâfaa, felâket ve mesâibe karşı yekdiğerine muzâheret, yekdiğerinin mal ve cânını vikāye ile mükelleftirler. Müsâvât ise bütün müslümanları aynı vezâifle mükellef, aynı hukūktan müstefîd etmiştir. Ahkâm-ı İslâmiyye bütün müslümanları ahkâm-ı umûmiyyede mütesâviyen mükellef veya müstefîd eder, kimseyi tefrîk etmez. İmtiyâzlı ve müstesnâ bir ferd veya bir cemâat yoktur. Müslümanlığın emrettiği bu vezâif-i celîleyi felâket-i umûmiyyenin muvâcehe-i tehdîdinde ihmâl ettiğimiz takdîrde âkıbetimizin ne olacağını takdîr etmek güç bir şey değildir. Dinimiz bize bu râh-ı selâmeti gösteriyorken bizim karanlıklara dalmamız revâ mı?... Yoksa son senelerde memleketimizi harâb u türâb edenler dinimizin kurduğu mebnâ-yı ictimâîyi de büsbütün yıktılar mı? Yıktılar da artık biz sefîl ve derbeder ölmeye mi mahkûmuz?.. Ben buna inanmıyorum. Çünkü daha hâlâ yaşıyoruz. Ve en büyük vazîfemiz hakk-ı hayâtımızı ihkāk ettirmektir.

Hakk-ı hayâtımızı te'mîn etmek için evvel be-evvel hayâtımıza sû'-i kasd eden, bizi müzmahil ve müstereddî bir derekeye indiren, helâkimize sebebiyet veren emrâz-ı ahlâkıyyeyi tedâvî etmekliğimiz zarûrîdir. Çünkü bizi felâketin āgūşuna doğrudan doğruya sürükleyen ne şudur, ne budur. Bizi bu hâle koyan ahlâksızlığımızdır!... Boyunduruklarda inleyip duruyorken feryâd-ı tazallümümüzü bile tıkayan, yeis ve mâtem günlerimizi îş ü tarab hengâmelerine tahvîl eyleyen, açlığın, şedâid-i cevviyyenin, nîrân-ı a'dânın, âfât-ı mütenevvianın kurbânı giden yüz binlerce kardeşimizin enîn-i iştikâsını terâne-i sürûra kalb eyleyen, hâlimizin fecâatini, âtîmizin karanlığını bir levha-i zafer şeklinde gösteren, el-hâsıl her türlü rezîleti fazîlet nâmıyla tervîc ettiren ahlâksızlıktan başka bir şey değildir. Ebnâ-yı nev'inden mukāvemet görmeyen insanların muvâzenelerini gāyib ederek tecebbür ve tahakküme kalkmaları târîhin rivâyet ettiği, akıl ve tecrübenin kabûl ve isbât ettiği bir bedîhiyyedir. Cebâbirenin bütün tahakkümleri bir mukāvemet ile zîr ü zeber olurdu. Fakat böyle bir mukāvemet-i merdâne ancak ahlâk kuvvetine istinâd edebilir. Biz ise bu istinâdgâhtan mahrûmuz.

Maamâfîh bugünkü vaz'iyetin tehaddüsüyle tasfiye-i mâzîye mecbûr bulunuyoruz. Dâire-i adl ü hakkāniyyette tasfiye-i idâriyyeyi yapmakla mükellef olan hükûmet ve mühim bir ân-ı târîhî geçiren millet tasfiye-i ahlâkıyye emr-i mühimmini dîn-i mübînimizin ahkâm-ı münîfesi dâiresinde icrâ etmelidir ki memlekette hakīkī bir tasfiye hâsıl olsun. Yoksa sırf idârî bir tasfiyenin te'sîri mahdûd, muvakkat olmakla beraber selâmet nâmına hiçbir faydası olmaz. Birkaç kişinin **[454]** tecziyesi, birkaç me'mûrun azli gibi hâdisâta muhîtimiz pek âşinâ olduğundan bunların te'sîri pek ehemmiyetsizdir.

Halbuki biz bu hâdiseden ve bu fırsattan selâmet-i ümmet nâmına a'zamî istifâdeler te'mînine çalışırsak ve bilhassa ahlâkımızı bu girdâb-ı sefâletten kurtarmaya sa'y edersek memleketin esâs-ı necâtını kurtarmış oluruz. Bu vazîfe-i ahlâkıyyeyi îfâ ettiğimiz takdîrde aramızda yeniden şüyûa başlayan sen ben da'vâlarını izâle ile vahdet-i milliyyemizi sıyânet eder ve böylece mâzînin seyyiâtından, mâzînin ahlâksızlığından müteneffir bir kitle-i vâhide hey'etiyle bütün âleme karşı hukūk-ı meşrûamızı müdâfaa, ma'sûmiyetimizi isbât edebiliriz. Hayat ve necâtımızın üzerimize tahmîl ettiği en büyük vazîfe; en büyük farîza budur. Dîn-i mübînimiz de bize bunu emrediyor. Nitekim bu farîzayı îfâ etmek için yegâne kuvveti ancak dinimizde ve îmânımızda bulacağız. Ahlâkımızın menbaı îmânımızdır ve îmânımız bütün kuvvetini Müslümanlık'tan alıyor.

Son zamanlarda ahlâk-ı İslâmiyyenin gevşemesi, hayât-ı ictimâiyyemizin karışması, îmânımızın sarsılmasından ileri gelmiştir. Bütün bu buhrânlar, bu ayrılıklar, bu tezebzübler birer rahne-i îmândır ve îmânımızı bu rahnelerden kurtarmadıkça; kemâl-i sıdk u ihlâs ile müslümanlığa rücû' etmedikçe yegâne nasîbimiz temâdî-i hüsrândan başka bir şey değildir. Çünkü hayât-ı ictimâiyye-i İslâmiyyeyi kâffe-i mehâlikten sıyânet eden müslümanların revâbıt-ı ictimâiyyesini tahkîm eden uhuvvet; müsâvât, tesânüd fikirlerinin müeyyidesi takvâdır. Müslümanlığı yıkmaya uğraşanlar takvâ hissini tahrîbe çalıştılar. Muâsırlaşmak demek hiss-i takvâdan âzâde bir cem'iyet-i ibâhiyye demektir. Bir müslüman hiçbir vakit başka bir dini kabûl için tebdîl-i dîn etmez. Olsa olsa ibâhî olabilir ve böyle olabilmesi için takvâ hissinden muarrâ olması iktizâ eyler. Memleketimizde muâsırlaşmak cereyânını ihdâs edenlerin tuttuğu yol selâmet ve felâhı, umûr-ı dîniyye ve ma'neviyyede taharrî hedefini ihmâl ile her şeyi cismâniyete yani maddiyâta tevfîk etmek yoludur.

Ekâbir-i ümmetten Prens Said Halim Paşa hazretlerinin buyurdukları vechile "Hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyeye en son darbe-i tahrîbkârîyi îrâs etmiş olan bu fikr-i cismâniyyet olduğu gibi, garâibden olmak üzere bin üç yüz seneden beri memâlik-i İslâmiyyede cismâniyet zihniyeti de birinci defa olarak bizde zuhûr etmiştir."*

İşte bu meş'ûm fikri tervîc eden müceddidler dini yıkmaya var kuvvetleriyle çalıştılar ve binnetîce hey'et-i ictimâiyye-i Osmâniyyenin inhitâtı bu dereke-i sefîleye vâsıl oldu. Elhâletü hâzihî en mühim, en büyük vazîfe-i hayâtiyyemiz bu meş'ûm fikrin istîsâline elbirliğiyle çalışmak, onun zâde-i mel'aneti olan ahlâksızlığı imhâ etmektir. En büyükten en küçüğe kadar bil-cümle efrâd-ı millet mesâib-i umûmiyyenin her birimizin ahlâksızlığından mütevellid olduğunu ve her birimize ehemmiyet-i zâtiyyesine göre bir hisse-i mes'uliyyetin terettüb ettiğini ve bu illet-i ahlâkıyyeyi imhâ etmedikçe memleketi kurtarmanın imkânı olmadığını hulûs-i niyyetle i'tirâf ederek mücâhede-i ahlâkıyyeye azm ve celâdetle ibtidâr etmelidir ki râh-ı selâmete dâhil olabilmeye imkân hâsıl olsun.

Zâten insana "Hatt-ı hareketini ta'yîn ettiren, akıl ve ma'lûmâtından ziyâde ahlâkıdır. Müktesebât-ı ilmiyyemiz ancak nakāis-i ahlâkıyyemizden derece-i tahallusumuz nisbetinde müfîd olur. Aksi takdîrde temâyülât-ı seyyiâtkârânemizi tahrîk ile teşdîd şerrinden başka bir şeye hâdim olamayacağından bâis-i zarar olmaktan hâlî kalmaz."**

İşte bugünkü musîbet-i umûmiyyenin karşısında vazîfemiz vahdet-i milliyyemizi tarsîn etmek için hey'et-i ictimâiyyemizi fikr-i cismâniyyetten kurtarmaktır. Fikr-i cismâniyyet bilhassa ahlâkımızı, müslümanlığın bize telkîn ettiği ahlâk-ı hamîdeyi hedef-i taarruz ittihâz ettiğinden ve harb-i umûmî fırsatından bi'l-istifâde vâsi' bir sâha-i tuğyân bularak birçok fezâil-i ahlâkıyyemizi yıktığından dîn-i İslâm'a sarılarak ma'neviyâtımızı tahkîm etmek, ahlâkımızı tasfiye ve tathîr etmek icâb ediyor. Binnetîce müslümanlar, müslümanlığın en azîm desâtîr-i ictimâiyyesi olan uhuvvet ve müsâvât dâiresinde vezâif-i milliyyeyi îfâ için kuvvet ve metânetle tecehhüz ederek mücâhede-i hayât sâhasında mevki'lerini tarsîne çalışacaklardır. Böylece hareket ettiğimiz takdîrde memleketimizin hakk-ı hayâtını ihkāk ettirebileceğimiz gibi memleketimizi müdâfaa ve bu bâdire-i uzmâdan kurtulmak müyesser olacaktır. Aksi takdîrde milletin temâdî-i hüsrânına ve devr-i sâbıkın temdîd-i hayâtına hizmet etmiş oluruz ki bunun ma'nâsı yaşamaya müstahak olmamaktır.

Ömer Rıza

SAHTE MÜSLÜMANLAR AYRILMALI, ARAMIZDAN ÇIKMALIDIR!

Zavallı müslüman kadını! Ne kadar da çok düşmanların varmış! Senin iffetin, senin ismetin, o cevherden mahrûm olanların gözlerine diken oldu. Onun için muttasıl sana hücûm ediyorlar. Cânın gibi, îmânın gibi kıymetdâr olan ridâ-yı ismetini yırtmak için rehgüzâr-ı fazîletine ne tuzaklar kuruyorlar, biliyor musun; her gün tahkīrlere ma'rûz **[455]** kalıyorsun. Kabalıkla, medeniyetsizlikle ithâm ediliyorsun. Çünkü bu kadar muhâcemâta rağmen, hâlâ ismetini muhâfaza kaydındasın. Ne sarsılmaz metânetin varmış! Seni yıkmak için ne fırıldaklar dönüyor; ne kuvvetler, ne paralar sarf olunuyor; bilsen… Salâbetinle iftihârın bir o kadar daha artar. Bu kadar zamandır, hep hücûmlar sana tevcîh olundu. Çünkü sen ridâ-yı iffete büründükçe İslâm'ın, şeâir-i İslâm'ın zî-hayât bir timsâlisin. Sen bu halde kaldıkça, sen ibtizâle düşmedikçe İslâmiyet'i yıkmak mümkün olamayacak. Senin yüzündeki perde-i hayâyı kaldırmalı, altındaki reng-i hicâbı silmeli. Âilene olan merbûtıyetin çözülmelidir. Sen her gün süslenip, açılıp saçılıp sokaklara dökülmelisin. Geceleri gazinolara, tiyatrolara balolara gidip seninle eğlenmek isteyen süfehâyı eğlendirmelisin ki hakkında beslenen makāsıd-ı sefîle meydan alabilsin!

Bütün gāyeler seni bu hâle düşürmektir. Bunun için sana ne diller döküyorlar! Sana medeniyetten bahsediyorlar, zevkten, bedîiyâttan dem vuruyorlar; ictimâiyâttan, yirminci asırdan masallar okuyorlar. Gûyâ senin hukūkunu muhâfaza için ortaya çıkarlar, kadınlaşarak seni iğfâl etmeye uğraşırlar. Müslümanlaşarak seni şaşırtmaya çalışırlar. Âh o muğfil maskelerin altında gizlenen çehreleri bilsen! Mümkün olsa da ona vâkıf olabilsen. Hayretler içinde kalırsın. Düşmanların senin hakkındaki garazları, niyetleri seni dehşetler içinde bırakır.

Bunların kimi dinden, îmândan mahrûmdur. Kimi iffet ve hayâdan bî-nasîbdir. Kimi de âile râbıtasından bî-haberdir. Bit-tabi' bunlar senin ismetine düşmandır. Çünkü senin muhît-ı fazîletinde onlar pek yabancı kalıyorlar. Onlar hem her türlü rezâili irtikâb etmek isterler, hem de kendilerini ta'yîb edecek kimse bulunmasını istemezler. Onlar ferâh ferâh göğüslerini gere gere zevk u sefâhetlerini icrâ edebilmelidirler. Sefâhet umûr-ı tabîiyyeden olmalıdır. Hiç kimse kimseyi takbîh etmemelidir. Sen bu hâlini muhâfaza ettikçe âhengi ihlâl ediyorsun. Onun için senin yüzündeki perde-i ismet yırtılmalı, kalkmalıdır. İbtizâle düşmelisin, onlarla hemhâl olmalısın ki bu âhengi te'mîn etmek mümkün olabilsin.

Zavallı müslüman kadını! İslâm ismini taşıyan herkesi müslüman zannediyorsun da aldanıyorsun. Onların içinde nice münâfıklar, nice mezhebsizler, nice gizli din taşıyanlar var. İslâm hey'et-i ictimâiyyesi içinde bulunarak o yüzden birçok faydalar te'mîn ettikleri için zâhiren müslüman görünüyorlar. Çocuklarına müslüman adı koyuyorlar. Fakat Müslümanlık'la, şeâir-i İslâmiyye ile zerre kadar alâkaları yok. Bilakis İslâm'a karşı ebedî kinleri var. Müslümanlık şeâirinin yıkılması için el altından müdhiş tedbîrler ittihâz ederler. Ellerine fırsat geçince İslâm'dan intikām almak, İslâm hayât-ı ictimâiyyesini bozmak için her şeyi yaparlar. Bu hâlleri görüp de müteessir olanlar bunları edebe da'vet edecek olsa hemen arkalarındaki kızıl kuvvet çehresini gösterir, onları taassubla, köhne kafalılıkla ithâma başlar.

İşte bu sahte müslümanlar Türk kadınlarını ıdlâl ettiler: Ellerine kuvvet geçince, muhîtı müsâid bulunca tesettürü

* *Buhrân-ı İctimâîmiz.*

** *Buhrân-ı İctimâîmiz* – Müellifi: Prens Said Halim Paşa.

kaldırmak için türlü türlü şekillerle, modalarla ortaya çıktılar, her türlü fenâlıklara önayak oldular. Diğer taraftan tesettür aleyhinde kucak kucak neşriyâtta bulundular. Bu sûretle birçok sâf kadınları baştan çıkardılar. Nihâyet devlet müşkil bir vaz'iyete düşünce bu münâfıklar işi büsbütün aleniyete döktüler. Çarşafları çıkararak garîb şekil ve kıyâfetlere girdiler. Bir takım mağazalarda reklam için endâmlarını teşhîr ettiler. Bu sûretle İslâm'ın mecrûh kalbine hançerler sapladılar. Artık mevcûdiyet-i İslâmiyye nâmına bunların mâhiyetlerini ortaya koymak farz olmuştur.

Sahte müslümanlarla hakîkī müslümanlar ayrılmalıdır. Bunlar hangi mezhebden ise nüfûs tezkirelerine işâret olunmalıdır. Nasıl onlar her gün İslâm'ın can damarını neşterliyorlarsa, müslümanlar da onları teşhîr ederek aralarından çıkarıp, bünye-i İslâm'ı kangren olmaktan kurtarmalıdırlar. Bu husûsta hükûmet-i seniyyenin teşebbüsât-ı dindârânede bulunarak İslâm hayât-ı ictimâiyyesini muhâfazaya bezl-i ihtimâm edeceğini istibşâr ettik. Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker ile me'mûr olan hükûmetimizin bir ân evvel bu fenâlıkların, bu münâfıklıkların bu rezâletlerin önüne geçmesine bütün müslümanlar intizâr ediyorlar. Müslüman kadınını lekeleyen bu nâmûssuzluklara artık nihâyet verilmek zamanı gelmiştir. Belki de geçmiştir. Hayât-ı İslâm'a karşı bu kadar taarruz, bu kadar tecâvüz yeter.

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Şu mektubumuzun lütfen cerîde-i ferîdenize dercini ricâ ederiz:

Şu *Atî* gazetesinin meslek-i ahlâkīsini bir türlü anlayamadık. Bir gün ahlâkımızın muhâfazası lüzûmundan bahseder. Başka bir gün ahlâkı kökünden yıkacak neşriyâta rû-yı kabûl gösterir.

Hele şu "Afîfe Fikret" Hanım'ın "*Âhir Zaman*" romanı diye yazdığı şeylerin ahlâk ile, iffet ile zerre kadar alâkasını göremiyoruz. Bilakis sâf ve nezîh âileler arasında ahlâksızlığı neşretmekten başka hiçbir şeye yaradığı yok. "Afîfe Fikret" Hanım, İslâm kadınlarının husûsî umûmhâne âlemlerini tasvîr eden bu tefrikasını ne gibi bir vukûf ve tecrübe üzerine yazıyor? Böyle iğrenç ve bî-edebâne fuhuş levhalarını ortaya dökmekle ne gibi bir maksad ta'kîb ediyor? Fuhuşhâne âlemlerini **[456]** kimler dinlemekten zevk alır? Bu gibi sözler ashâb-ı iffet ve nâmûs arasında söylenebilir mi? Doğrusu ya Afîfe Fikret Hanım'a böyle şeyleri hiç de yakıştıramadık. Böyle eli kalem tutan muktedir hanımlardan biz başka şeyler bekliyoruz. Umûmhâne âlemleri ancak o âlemlerin müdâvimleri arasında konuşulabilir, levsiyâttır. Millete edeb ve terbiye verecek bir gazetenin bâ-husûs Afîfe Fikret Hanım gibi sâhibe-i kalem bir hanımın böyle şeylerden bahsetmesi hiç de münâsib değildir. İffet ve ahlâk nâmına teessüflere şâyândır.

* * *

Diğer bir nüshasında da bazı hanımlar Polis Müdüriyeti'nin tesettür mes'elesine dâir teblîğinden münfail olarak bazı şeyler yazıyorlar. "Kadınlık âleminde yavaş yavaş canlanmaya başlayan bu hareketlerin bir türlü hazm edilemediğinden, Kara Kuvvet'den istifâdeye kalkışıldığından, bugün için pek nâ-be-mevsim olan bu teşebbüs bir çarşafın kırk elli liradan aşağı yaptırılamadığı böyle bir zamanda bu zemîn üzerinde fazla ısrâr etmek muvâfık olmadığından, kadınların âdâb-ı medeniyye ve asriyye ve dâire-i İslâmiyye dâhilinde kemâl-i ismetle dolaşmayı pekala bildiklerinden…" ve daha bu kabîl birbirini tutmayan birçok şeylerden bahsediyorlar.

Kadınlık âleminde yavaş yavaş cânlanmaya başlayan hareketler nedir? Sokaklardaki şu rezâletler mi? Yüzlerini, gözlerini boyalarla maskaraya çevirerek, göğüslerini açarak, bacaklarını sıvayarak, mağaza mağaza dolaşmak; akın akın sinemalara, tiyatrolara taşınmak; caddelerde piyasalar yapmak, ötekine berikine harf-endâzlıklarda bulunmak iffet ve ahlâk nâmına nasıl hazm edilebilir? Her memleketin kendisine mahsûs bir âdâb-ı umûmiyyesi vardır. Ona tecâvüze kimsenin hakkı yoktur. Herkes husûsî sûrette istediğini yapmakta hürdür. Fakat umûmun alâkadâr olduğu şeylerde kimsenin haddi tecâvüze hakkı yoktur. Bu rezâletler umûm kadınları lekedâr ediyor. Bir takım maskaraların yüzünden bütün millet kadınlarının lekelenmesi muvâfık mıdır? Âdâb-ı umûmiyyeyi muhâfaza ile mükellef olan devlet yâr u ağyâra karşı bu edebsizliklere nasıl lâkayd kalabilir?

"Müfîde Şeref" Hanım "Kara Kuvvet"le ne kasd ediyorlar? "Kızıl Kuvvet"in mukābilini mi?

Bir çarşaf kırk elli liraya yapılamıyorsa bir kostüm tayyör ondan daha ucuz mu oluyor? Ne demek istediklerini anlayamadık.

Kadınlar âdâb-ı medeniyye ve asriyye ve dâire-i İslâmiyye dâhilinde ismetle dolaşmayı biliyorlar da neden ona tevfîk-ı hareket etmiyorlar? Nasîhat kimlere olur? Haysiyet sâhibleri sözle yola gelir. Böyle hicâb perdesi patlamış şıllıkların sözle, nasîhatle işleri ne? Herkes istediğini yapacak olduktan sonra hükûmete hiç ihtiyâc yoktur. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker ile mükellef olan hükûmet her türlü fenâlıkları men' etmek salâhiyetini hâizdir. Bâ-husûs bir hükûmet-i İslâmiyye için ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeyi muhâfaza en birinci vazîfedir. Çünkü milletleri yaşatan ahlâk olduğu gibi öldüren de ahlâksızlıktan başka bir şey değildir. Binâenaleyh edeb ve ismetle dolaşmayı bildikleri halde ona muhâlif hareketlerde temerrüd ile ahlâk-ı millîyi ifsâd edenlerin de tecâvüzlerine meydan verilemeyeceğini "Ulviye Şâkir" Hanım takdîr etmelidirler.

Hepimizi müteessir ve dil-hûn eden bu münâsebetsizliklerin önüne geçilmesini kadınlık nâmına, iffet ve ismet nâmına hep birlikte hükûmetten ricâ ve istirhâm eylemeliyiz. Bu öyle bir lekedir ki ağyâr nazarında umûm Türk kadınlarına teşmîl edilmektedir. İffet ve ismeti bütün cihânca mazbût olan İslâm kadınının haysiyetinin bir takım aslı, mezhebi belirsiz sokak kadınlarının âmâl ve hevesâtı uğurunda pâymâl olmasına aslâ râzî olamayız. Ümîd ederiz ki Müfîde Şeref ve Ulviye Şâkir hanımlar da bu husûsta bizimle beraberdirler.

Bu fenâlıkların devamına iğmâz-ı ayn intihâr-ı millîdir. Serîan bunun önüne geçilmesini bütün müslüman kadınları nâmına hükûmet-i İslâmiyyemizden istirhâm ederiz.

Şükriye **Âişe**

AVRUPA'DA VE BİZDE FIRKACILIK

Bugünün en mühim hâdisesi fırkacılık münâzaâtıdır. Binâenaleyh bu husûstaki nokta-i nazarımızı arz etmeyi münâsib addediyoruz.

Evvelâ şunu arz edelim ki bizdeki fırkacılıkla teşkîlâtı Avrupa'dakilere hiçbir sûretle benzemez, bambaşka bir şeydir. Avrupa fırkaları bir ihtiyâc netîcesinde teşekkül eder ve mükemmel programlarla mensûb oldukları kitlelerin ihtiyâcâtını suver ve turuk-ı kānûniyye ile ta'kīb ve tervîc eylerler. Bu da bit-tabi' ahvâl-i ictimâiyye ve sunûf-ı milliyye üzerine te'sîs olunur.

Meselâ Avrupa ve Amerika'da sunûf-ı muhtelifeye mensûb halk yek-nesak ve hem-âhenk kitleler sayılmazlar. Oralarda a'yân ve müteneffizân gürûhuyla kedd-i yemîn ve arak-ı cebîn ile geçinen halk arasında pek azîm fark hüküm-fermâdır. Mütegallibeye karşı haklarını müdâfaa etmek için bit-tabi' cem'iyetler, fırkalar teşkîl ve te'sîsine mecbûrdurlar, mahdûd bir şahıstan ibâret fabrikatörün menfaatine hizmet etmeye mecbûr olan yüz binlerce amele, ara sıra grevler tertîb ederek haklarının mütâlebesinde bulunurlar.

Hukūk-ı mezkûrenin âdilâne ve munsıfâne bir tarzda te'mîni için mensûb oldukları fırkalar tarafından vekîlleri, meb'ûsları tarafından hükûmete kānûnlar, teklîfler dermiyân olunur; meclislerde parlamentolarda **[457]** bir hayli gürültü ve münâkaşalar kopar. Matbûâtı –leh ve aleyh olarak– imlâ ederler.

O memâlik-i mütemeddinede fırkalar halkın ihtiyâcât-ı mübremesini yerine getirmek için demokrat, sosyalist, muhâfazakârân, liberaller ve daha nice nâm ve ünvânlar tahtında teşekkül eder. Binnetîce oralarda mevcûd olan fırak-ı muhtelifenin cümlesi hep ahvâl-i ictimâiyyelerinin netîcesi ve mahsûlü olmak üzere teşkîl edilir.

Esâsen mes'eleyi biraz daha derin bir sûrette tedkīk edecek olursak göreceğiz ki memâlik-i Hıristiyâniyyedeki cereyânlar, bizde bir türlü tatbîk edilemez. Çünkü diyânet-i mukaddese-i İslâmiyye hak ve adâleti lâyıkıyla ta'kīb ve temsîl eden necîb, âdil, raûf ve şefîk bir dindir. Cenâb-ı Hak *Kur'ân*-ı Azîm ve Nebiyy-i Kerîm vâsıtasıyla umûm müslümanların ihtiyâcatını te'mîn buyurmuştur. Hâlihâzırdaki İncil'de ahkâm ve ictimâiyât nâmına bir şey nazar-ı dikkate çarpmadığı hâlde, Furkān-ı Mübîn'de i'tikādât ve ahlâkıyât mevcûd olduğu gibi ictimâiyât ve siyâsiyât da vardır. Binâenaleyh bütün müslümanlara kâfî ve vâfî bir düstûr-ı ilâhîdir. Bizde hiçbir zaman mütegallibe gürûhu ve erbâb-ı yesâr fukarâya zulm ü i'tisâf etmek hakkına mâlik olmamışlardır. Ganî ve fakīr, sagīr ve kebîr nazar-ı şerîat ve kānûnda yeksândır. Müsâvât, adâlet ve uhuvveti diyânetimiz beleğan mâ-belağ neşir ve tevzî' etmektedir. Hele muvâsât, diyânet-i İslâmiyyenin esâsını teşkîl eder.

Evkāf-ı İslâmiyyenin teşkîlâtına atf-ı nazar buyurulsun. Ashâb-ı hayır ve merhamet olan pâdişâhlarımız, ekâbirimiz, servet sâhiblerimiz fukarâ-yı halkın ihtiyâcâtını nazar-ı dikkate alarak şehirlerde, köylerde nice âsâr-ı hayriyye vücûda getirmişler, büyük bir nâm ihrâz etmişlerdir. Hânkāhlar, tekkeler, çeşmeler, hamamlar, köprüler, şoseler, taâmhâneler, hânlar, ribâtlar, tîmârhâneler ve hastahânelere varıncaya kadar hep fukarânın ihtiyâcâtını tehvîn için vakfedilmiş şeylerdir.

Bizde fabrika ve amele hayâtı henüz teşekkül etmemiştir. Etmiş olsa bile Avrupa ve Amerika kadar ehemmiyet peydâ etmemiştir. Memleketimizin, milletimizin bu âna kadar terakkī ve teâlî etmemesinin sebebini biz idâre ve siyâset noksanında buluyoruz.

Bugün Avrupa'daki bir fakīr ile memleketimizdeki emsâlinin hâli hiçbir vechile kābil-i mukāyese değildir. Meselâ bir İngiliz geceyi ayak üstünde geçirmek için birkaç şilin sarfına mecbûrdur, yeri yurdu yoktur. Yiyecek içecek bulamaz, burada ise –buhrân ve böyle dehşetli muhârebeler müstesnâ olmak üzere– nereye gitse aç kalmaz, yatacak yer bulur. Hangi tekkeye, hânkāha mürâcaat etse kendisine bir lokma yiyecek ve sabâha kadar vaktini râhatça geçirecek bir me'vâya tesâdüf eder.

Bir millete müteallik mukadderâtın muayyen bir gāyeye doğru sevk edildiğini gösteren siyâset kelimesinin bu son iki asırda geçirdiğimiz mevcûdiyette hiçbir mevkii yoktur, dâhilen ve hâricen za'fa uğradık; bünyemiz, ictimâyâtımız temelinden sarsıldı… Memleketimiz, milletimiz bir tecrübe tahtası yerine konuldu.

Bu ise hep Avrupa ictimâiyâtını bu memlekette tervîc ile bu millete kabûl ettirmek hevesâtından ileri gelmiştir. Ba'de'l-mukāyese devr-i sâbıkın değeri anlaşılır. Bidâyet-i meşrûtiyyetten bu âna kadar zâyi' ettiğimiz maddî ve ma'nevî kuvvetlerin hadd ü hesâbı yoktur. Hep siyâset acemiliğinden bu felâketlere dûçâr olduk.

Evet fırkacılık olabilir. Fakat bir ihtiyâc ve bir sınıf-ı ictimâî üzerine müesses bulunmak şartıyla. Bugün herhangi fırkanın programını ele alırsak birbirinden esâs i'tibâriyle bir fark ve mübâyenete tesâdüf etmeyeceğiz. O halde kemâl-i cesâretle diyebiliriz ki memleketimizde teşekkül eden fırkaların hiçbiri milleti ve rûh-ı memleketi hiçbir sûretle temsîl etmez. Nihâyet eşhâsa dayanır. Şahsiyyâtı da kāle alacak olsak binnetîce millet ve memleketin harâbî ve izmihlâline hizmet etmek, mahvını takrîb ve tesrî' etmekten başka bir faydası görülmez. Artık millet fırkacılıktan, tefrikadan bıkmış usanmıştır. Müslümancasına bir idâre, bir siyâset ister.

Bu felâket günümüzde milleti irşâd etmek, gözünü açtırmak, hukūk ve istiklâlini müdâfaa etmek icâb ettiği halde dâhilî ve hâricî vaz'iyetimiz bunu bize şiddetle emrediyorken; biz hâlâ birbirimizle didişmeye, boğuşmaya çabalıyoruz. Ecnebîler bile bu sırada ittihâd etmemizi müteaddid lisânlarla ve muhtelif sûretlerle bize ifhâm ve îmâ ettikleri halde el-ân bir türlü bu açık ve vâzıh sözleri anlamak istemiyoruz.

Bu beyânâtla biz fenâlık edenleri himâye ve sıyânet etmek fikrinde değiliz. Bilakis memlekete, millete fenâlık edenlerin bir ân evvel tecziyesine şiddetle tarafdarız. Fakat ara yerde milletin hakkı, varlığı mevzû'-i bahs iken anâsır-ı gayr-i müslimemiz birbiriyle aleyhimizde birleşirken, bizim böyle gāfilâne kıymetdâr sâatlerimizi, vaktimizi beyhûde geçirmek ve birbirimizle hırlaşmayı da hiçbir vechile tecvîz etmeyiz.

Bunca zamandan beri memleketimizde, milletimizde

müsbet bir siyâset-i İslâmiyyenin husûl bulduğunu göremiyoruz. Bunun âkıbeti her halde iyi olmasa gerek. Her şeyden ziyâde bugünkü günde bî-tarafâne, munsıfâne ve metîn bir siyâset-i İslâmiyyeye muhtâcız. Çünkü bütün felâketler biz müslümanları tehdîd ediyor.

Biz müslümanlar için tek selâmet yolu –bir takım mahdûd kimseler istediği kadar fırkacılığa devam etmekle beraber– diğer cihetten de fırkaların hâricinde ve fevkinde **[458]** bir gāye ve fikir etrâfında toplanmaya ve alelıtlâk bir siyâset-i İslâmiyye sâhibi olmaya çalışmaktan ibârettir. Bizde fırka mes'elesi hiçbir müsbet fikrin mahsûlü olmayıp yalnız ihrâz-i nüfûz maksadıyla teşekkül etmiş zümrelerden terekküb ettiği cihetle herhangi fırka olursa olsun müslüman siyâsetini temsîl etmez.

Mâdem ki en mühlik zamanlarda fırkaların birleşmesine imkân olmadığı anlaşılmıştır, o halde müslümanların bütün fırkaların fevkinde, müttehid, mütecânis, hem-âhenk yeni bir teşkîlât vücûda getirmeleri bugünkü günde farzdır. Bunun teşkîline muvaffak olamayacak olursak bütün ferdî isti'dâdlarımıza rağmen sevk ve idâre-i siyâset fıkdânı noktasından pek vahîm âkıbetlere uğramaklığımız muhakkaktır. İhtimâl ki er geç hatâmızı anlayacağız. Fakat iş işten geçtikten sonra!

S[sin]. **M. T**[te].

MEMLEKETİMİZ HAKKINDA NELER DÜŞÜNÜYORLAR?

Times gazetesinin General Allenby ordusu nezdindeki muhâbiri tarafından yazılıp *Sabah* gazetesi tarafından neşredilen mektuptur ki ehemmiyetine binâen naklediyoruz:

İngiltere Asyâ-yı Osmânî'de iki gāye ta'kîb ediyor: Bu gāyelerden biri Hindistan İmparatorluğu ile âtîde bize karşı düşman vaz'iyeti alması muhtemel ve mümkün olan bazı memleketler arasına bir takım Etat tampons yani hükûmât-ı hâcize sıkıştırmaktan ibâret siyâset-i kadîmemizin devamını taht-ı te'mîne almaktır. Şimdiye kadar bu hükûmet-i hâcize vazîfesi Türkiye tarafından îfâ olunmakta idi. Lâkin Türkiye ile vâki' olan uzun tecrübeler netîcesinde nihâyet anladık ki bu devlet şarkta uhdesine düşen hakīkī rolü oynamak iktidâr ve kābiliyetinden maalesef tamâmen mahrûmdur. Tevsî'-i arâzî ve tezyîd-i satvet arzusunda bulunacak bir Türkiye'ye bundan böyle i'timâd göstermek kat'iyyen câiz değildir. Hâl böyle iken Asyâ-yı Suğrâ'nın ekseriyet üzere Türklerle meskûn aksâmında Türkiye için bir mevcûdiyet-i müstakbele te'mîn etmek mümkün olacağını ümîd etmek isteriz.

Gāyelerin ikincisi Türklerin şimdiye kadar ancak bir ekalliyet-i kalîle teşkîl ettikleri halde zimâm-ı idâreyi ellerinde bulundurdukları memâlikte bir Asya-Balkan manzûmesi vücûda getirmektir. Bu manzûmeye Filistîn hükûmet-i Mûseviyyesi, Arabistân hükûmeti, muhtâriyet-i idâreyi hâiz bir Ermenistân hükûmeti ve bir de ihyâ ve tecdîd edilecek İran devleti dâhil olacaktır. Bizim hükûmât-ı hâcize ihdâsı hakkındaki usûl-i siyâsetimiz zâhiren sâhib-i satvet bir hükûmet-i ecnebiyyenin sû'-i idâresi gibi çürük bir esâs ve temele artık istinâd etmeyerek şimdiye kadar cebr u tazyîk altında yaşamış olan bu cihân-şümûl harbin te'sîriyle eski hissiyât-ı vatan-perverâneleri tekrar canlanıp uyanacak olan bir takım hür ve serbest milletlerden müteşekkil bir manzûme-i düveliyyeye ibtinâ edecektir. Sâha-i fi'le çıkarmak arzusunda olduğumuz bu yeni tertîbât ve teşkîlât-ı siyâsiyyenin ehemmiyet ve azameti İngiltere'de bile henüz lâyıkı ile takdîr olunamadı.

Memâlik-i ecnebiyye ve Amerika ahâlisinden İngiltere siyâsetine az çok vâkıf olanlara gelince bunlar bizi Asyâ-yı Suğrâ'da bekleyen muazzam vazîfenin hutût-ı esâsiyyesini bile henüz derk ve ihâta edemediler. Maamâfîh emîniz ki onların bu bâbdaki cehli zâil olunca Asyâ-yı Osmânî hakkındaki tasavvurâtımızın isâbetini tasdîkte kusûr etmeyeceklerdir.

Giriştiğimiz yeni tecrübe-i siyâsiyyede muvaffak olmak için icrâsı lâ-büd olan tedbîrler şunlardır:

Evvelâ– Arabistân, Filistîn, Ermenistân, Irâk ve Elcezîre'deki idâre-i Osmâniyyeye sûret-i kat'iyye ve kātıbede hâtime çekip ve adâlet esâsâtının ilk tatbîkātı için bir tecrübe sâhası olacak olan yeni hükûmetler hakkındaki i'mâr ve tecdîd ve temdîn siyâsetimiz kemâl-i cür'et ve cesâret ile tatbîk olunmalı ve bu gibi işler için Türkiye'nin muâvenetine güvenmekten ibâret siyâset-i kadîme-i sakīme sûret-i kat'iyyede terk edilmelidir. Çünkü zeytinyağ ve su birbirine kābil değil karışamaz. Türk muhibliği an'anesini Türkiye'de yeni hükûmetleri teşkîle ma'tûf mesâî ve icrâât ile te'lîf için düşünülecek en dakīk ve mâhir tertîbât-ı siyâsiyye bile iflâsa mahkûmdur.

Sâniyen– Asyâ-yı Suğrâ akvâmının mahall-i ikāmeti olan havâlî-i muhtelife arasındaki hudûdların ta'yîn ve tesbîti işi ile kemâl-i ciddiyyet ve ehemmiyyet ile meşgūl olmak. Filistîn'de bir Mûsevî hükûmeti te'sîs edecek isek bunu Mûsevîlerin mâzî-i târîhîsini nazar-ı i'tibâra alarak ve memleketin esbâb-ı müstakbele-i müdâfaasını derpîş ederekten kemâl-i hulûs ve samîmiyyet ile yapmalıyız. Kısmen askerî ve kısmen siyâsî olan bu gibi mes'eleler hakkında en musîb mutâlaâtı dermiyân edebilen bir kimse var ise o da şübhesiz General Allenby'dir. Binâenaleyh mesâil-i mezkûrenin hall ü faslı sırasında mûmâileyhin re'yine mürâcaat edilmesi taht-ı vücûbdadır. Kezâ Irâk, Elcezîre ve Ermenistân'a âid mesâil-i siyâsiyye ve askeriyye hakkında en doğru ve musîb mutâlaâtı söyleyebilecek olan zevât, Irâk ve Elcezîre seferini sevk ve idâre etmiş olan kumandanlardır. Şark-ı karîb hakkında beslenilen yegâne endîşe hıtta-i mezkûreye âid mesâilin sûret-i halli bir takım tesâdüfî ve hâricî avâmilin taht-ı te'sîrinde vukū' bulması düşüncesinden ileri gelmektedir.

[15. CİLDİN SONU]

YAZAR İNDEKSİ[1]

***: 26

Abdülaziz Çâviş: 3, 8, 20, 24, 40, 44, 53, 57, 60, 74, 80, 100, 113, 117, 121, 133, 137, 150, 155, 168, 172, 180, 187, 192, 201, 206, 219, 237, 251, 265, 279, 295, 307, 322, 335, 349, 357, 363, 377, 391, 405

Abdülfeyyaz Tevfik: 157

Abdürreşid: 29, 47, 84, 125, 148, 161, 211

Ahmed Fuad: 288

Ahmed Naim: 22, 91, 167, 271

Âişe: 414

Aksekili Ahmed Hamdi: 224, 240

Akşam: 199, 347

Ali Suad, Kızıltoprak: 78

Arthur Calthorpe: 232

Atâullah Bahaeddin, Şimâl müslümanlarından: 194, 141

Âtî: 32, 162, 235, 345

Behçet Bey, Beyrut Sultânîsi Müdürü: 376

Bereket-zâde İsmail Hakkı: 4, 21

Celâl Nûri: 274

Daily News: 69, 86, 195

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye: 12, 42

F.: 228, 254

Ferid Vecdi: 312

Fuad Efendi, Divaniye Meb'ûsu: 262

H[ha]: 227, 256

Hakkı: 52

Hakkı Mahmud: 180

Halil: 275

Hâver: 63, 85

Haydarî-zâde İbrahim: 58, 105, 134, 153

Hüseyin Mazhar: 383, 392

Hüseyin Rauf: 232

Ispartalı Hakkı: 330, 344, 358, 385

İkdâm: 32, 32, 86, 333, 346, 387, 388

İslâm: 263

İzmirli İsmail Hakkı: 104, 152

Larousse Liberte: 31

M. S[sin].: 5

M. Şemseddin: 337, 354, 372

Mahmud Mahir, Sâbık Draç Mutasarrıfı: 124, 221, 282

Mahmud Mes'ûd: 248, 259, 314

Mark Sykes, Sir, İngiltere Kamarası Âzâsından: 195

Mehmed Âkif: 36, 37, 55, 99, 132, 183, 186, 305, 321

Mehmed Fahreddin, Mütekāid Alay Müftüsü: 231, 286, 340

Mehmed Şevket: 3, 20, 40, 57, 74, 100, 117, 133, 150, 168, 187, 201, 219, 237, 251, 265, 279, 295, 307, 322, 335, 349, 363, 377, 391, 405

Mehmed Vahidüddin, Osmanlı Sultanı: 34, 73, 182, 183

Milaslı İsmail Hakkı: 406

Muhammed Abdurrab Berk, Afganlı: 159

Muhammed Hamdi, Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından: 298

Mustafa Âsım, İznik Hisardere İmamı: 107, 177, 370

Nazmi, Dîvân-ı Muhâsebât Me'mûrlarından: 408

[1] Yazarlara dair burada yer alan bilgiler, yazılarının yayınlandığı sayılarda, dergi kapağında ve yazarının adı yanında verilen mâlûmâttır. Yazarın o sıradaki durumunu göstermektedir. Ayrıca kendilerinden iktibasta bulunulan gazete ve dergiler de italik dizilerek indekse alınmıştır.

Necmeddin Sâdık: 217

Ömer Rıza: 243, 260, 358, 368, 398, 411

Ömer Seyfeddin: 218

Palestine: 199

Prens Mehmed Said Halim Paşa: 76, 101, 119, 170, 189, 203, 239, 253, 267, 280, 309, 324, 350, 364, 378

R. C. Parsons: 244

Reşad Hikmet: 232

S[sin]. M. T[te].: 28, 48, 62, 214, 234, 246, 276, 317, 400, 410, 415

Sa'dullah: 232

Sadreddin: 296, 310, 326, 336, 352, 365, 381, 395

Sebîlürreşâd: 17, 38, 54, 65, 70, 71, 72, 109, 126, 129, 142, 148, 163, 165, 166, 167, 178, 179, 183, 184, 199, 213, 217, 218, 221, 236, 259, 264, 264, 273, 284, 290, 291, 292, 293, 303, 306, 316, 328, 334, 345, 345, 346, 347, 361, 362, 369, 376, 389, 397, 413, 416

Stuart-Glennie: 209

Süleyman Nazif: 39, 79, 263

Şark-ı Karîb: 200

Şeyh Muhammed Abduh: 383, 392

Şeyh Nureddin Efendi, Kuşadalı, İzmir Mevlevîhânesi Seccâde-nişîni: 385

Şeyh Senûsî-i Ekber: 70

Şükriye: 414

Tâhirü'l-Mevlevî: 135, 259

Tasvîr-i Efkâr: 216, 278, 333, 371, 376, 386, 401, 402

Tercümân-ı Hakīkat: 144

Times: 165, 263

Vakit: 389

Westminister Gazette, Bombay: 166

Zaman: 33

Kendini **"Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmua-i İslâmiyye"** olarak tanıtan ***Sırâtımüstakīm - Sebîlürreşâd*** yakın tarihimizin (1908-1925) en önemli ve ciddî bir yayın organıdır.

Sekizinci cildin ilk sayısı olan 183. nüshasından itibaren ***Sebîlürreşâd*** adıyla yine Eşref Edib ve Mehmed Âkif beylerin idaresinde yayın hayatını sürdüren dergi devrin en kıymetli ilim ve fikir adamlarından oluşan yazarlar heyetiyle, din düşüncesi ile edebiyat ve fikir hareketleri tarihimizin gerçek bir aynası olmuş; Osmanlı ülkesinin ve İslâm dünyasının uğradığı saldırıları, içine düştüğü zayıflıkları, yaşadığı ızdırapları ve bunların sebeplerini günü gününe tesbit eden sayfalarıyla, yakın tarihimizin acı gerçeklerini öğrenmek isteyen ve dertlerimize çare arayan samimî aydınlarımız için, vazgeçilmez ve ihmal edilemez bir kaynak olma özelliğini kazanmıştır.

BAĞCILAR BELEDİYESİ